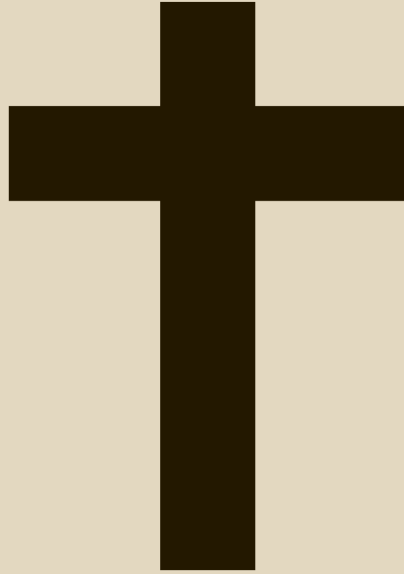

Uumeleembaa Buŋa
Tere Soomongo Gbilialia

The New Testament and portions of the Old Testament in the
Borong Language of Papua New Guinea

Uumeleembaa Buŋa Tere Soomongo Gbilia
The New Testament and portions of the Old Testament in the Borong Language of
Papua New Guinea
Sampela hap Buk Baibel long tokples Borong long Niugini

Copyright © 2002, 2011 The Bible Society of Papua New Guinea

Language: Borong

Translation by: Wycliffe Bible Translators

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2015-01-26

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 21 Feb 2024 from source files dated 31 Aug 2023
63589f8b-9426-5ce2-9520-ca0cf2b65c47

Contents

Introduction	1
Jenesis	3
Ruut	5
Joona	99
Matyuu	106
Maak	111
Luuk	184
Jon	227
Aposol	302
Room	359
1 Korint	432
2 Korint	468
Galesia	501
Efesus	526
Filipai	539
Kolosi	552
1 Tesalonaika	561
2 Tesalonaika	570
1 Timoti	577
2 Timoti	582
Taitus	593
Filemon	601
Hibruu	606
Jeims	608
1 Piito	635
2 Piito	645
1 Jon	656
2 Jon	663
3 Jon	672
Juuda	674
Aisisaan	676
Read the New Testament	680
Diksenari	717
	729

Uumeleembaa Buja Tere Soomoŋgo Gbilia

**The Scriptures in the Borong (Kosorong) language of
Papua New Guinea**

Sampela hap Buk Baibel long tokples Borong long Niugini
[ksr]

Translation by Wycliffe Bible Translators

Copyright © 2002, 2011, The Bible Society of Papua New Guinea

Print publisher: The Bible Society of Papua New Guinea

Web version
2015, Wycliffe Bible Translators, Inc.
www.Wycliffe.org

<http://pngscriptures.org>

www.ScriptureEarth.org

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons license (Attribution-Noncommercial-No Derivative Works).
<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0>

Your are free to share — to copy, distribute and transmit the text under the following conditions:

- **Attribution.** You must attribute the work to Wycliffe Bible Translators, Inc. (but not in any way that suggests that they endorse you or your use of the work).
- **Noncommercial.** You may not use this work for commercial purposes.
- **No Derivative Works.** You may not alter, transform, or build upon this work.
- **In addition,** you have permission to port the text to different file formats, as long as you don't change any of the text or punctuation of the Bible.

Notice — For any reuse or distribution, you must make clear to others the license terms of this work.

Tok Orait

Dispela Buk Baibel i kam wantaim tok orait na lo bilong Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivative Works license. Em i tok olsem **yu ken givim kopi long narepela manmeri.** Yu ken wokim kopi na givim long husat i laikim. Tasol, yu mas tok klia dispela samting i kam long <http://tokplesbaibel.org>. Yu no ken kisim mani na salim dispela. **Yu mas givim nating.** Na tu, **yu no ken senisim Tok.**

Ol piksa i kam wantim ol Baibel na narapela buk i stap long dispela sait i gat tok orait long usim wantaim dispela samting tasol. Sapos yu laik narapela tok orait, yu mas askim husat i papa bilong copyright long dispela ol piksa.

Sapos yu laik stretim samting i no orait long dispela tok orait, stretim tok, salim Buk Baibel, o tainim Tok bilong God long nupela tok ples, yu ken **askim mipela**. Olgeta tok orait na lo long tok ples English i stap long *<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/legalcode>*. Sapos yu gat askim long dispela, **plis askim mipela**.

Qaa mutuya

Anutuwaa qaanon asuganon asugiro mondomondonana kuuya tegoja. Toroqen yangisen anin Anutunon mananana mende mewaa. Uumeleembaa Buja Terewaa ku-usuna ii uuta. Ii laaligonana utegowaatiwaa so.

Bon motomotoombaa uutanon geengo jawo motoongo meweenon goo qaa kota kombomba (memory verse) koloowa. Kaanjadeen jawo tosia geengajon meweenon kirifinon oowa (underline). Ii 1) geengaa praiwet Baibel stadi gawon.

2) Famili diwousen: Miri motoongowaa uutanon ejuti, onono kamba so ajoroon Buja qaa batuya weenon amin moma qama kolin laligowu. 3) Baibel stadi ii ejemba 2-10 yononon ajoroon stadi gawon men batugianon amin mobu. 4) Baibel lesan ii kokaen: Monon kuma onono tosanon ajoroon qaa moma uu wombogianon ambu. 5) Baibel konferens me Baibel kemp kanon Baibel lesan mamaga ambona. 6) Baibel momo jake (Baibel akademi) ii tere miri qaita mon.

Sundu motomotoon iikawaa qaa alia (*referens*) tosia ii sundu tetegoyanon me sunduwaa qaa wana baatanon eja. Iikanon saanon buk qata torodaanon, bon ano jawo jangoya mokoloowa.

Soomongo Gbilaa uutanon bon (*chapter*) 260 eja. Kaen kolooro ween motoongowaa uutanon bon motomotoon weengowaati een, Soomongo Gbilaa qaaya kuuya ii saanon gbani so weenon laligowa. Jawoya (*verse*) 7957 ero ween so jawo 23 weengowaati een, ii saanon gbani motoongowaa uutanon weengodaborowa.

Melenmeleen gawombaa jenkootoya (translation principles)

Jenkooto (*rule*) wana ii kokaen: Qaa je (*word*) motomotoon mende meleenkejonto, qaawaa kania (*meaning*) motomotoon ii meleenkejon. Qaa je (*word*) motomotoon otaan melembonaga, mono sisau kolooro osin amamaawonaga. Ananaanon qaa ii Inklis me Koon qaawaa tanijan qaago. Kawajon Boron qaawaa sii arena (*grammar*) otaanin kania dingowaa (*natural*).

Qaawaa kania moma asaringo “Ti ananaanon qaanon nomaen ambona?” jen kana mongamakejon. Qaa simina tosia ii Boron qaanon mende eja. Kawajon kamba tosaana ii jen asarinin koriga koloowaa. Inklis qaanon qaa motoondeen kolooro Boron qaanon qaa koriga mindiriin jejon. Iikawaa sareya mon ii ‘selfish’. Ii ananaa qaanon: Iyanajonadeen romongon kiririnjaba laligoja me buuju.

Qaa lombotawo (*key terms*) tosia iikawaa kaniagia (*diksenari, glossary*) ii buk tetegoyanon anjona saanon iima weengowa. Qaa mon ii holy. Ii Boron qaanon nomaen, ii iikanon kema iiba. Qaa tosaana ii momalaari, uujopa, Farisii ano kaan kaan.

Qaawaa kania (*meaning*) kitia mende mesaonkejon ano qaawaa kania (*meaning*) tosaana ii mende toroqen amakejon (*streit tru, accurate*). Qaawaa kania kitia tosaana ii aasangoyanon eju (*implied information*). Ii osiqosin qaganon oson mokolon asuganon amakejon. Kaen anin kanaanon asuganon kolonkeja (*kilia, clear*).

Qaa tosia ii ambosakon yonoo kambanon mende ero jegi iwoi ii kanagen kolooro qata kaanjadeen karo kamba kokaamba qamakejon. Iikawaa sareya tosaana ii kantri, gawman, prowins, gawana, zioz, bisop, pasto,

maaket, monen ano kaan kaan. (*Loan word*) ii kambaŋ kokaamba ananaa qaaga kolooja.

Qaa tosia ii kambaŋ kokaamba sopa () uutaŋ anin kanagen kuuyanŋ iikawaa kania mogigo ii saanŋ mesaowŋa. Iikawaa sareya moŋ ii meme (nonin), farisii (Kana qaawaa kaparaŋkoŋkoŋ).

Yaŋeborŋ oŋoonŋ qaa tosia morota jeŋkejuto, kilen kuuya koi ii saanŋ moma asariwoŋa.

Jenesis (Letoqeto)

Anutunonj jero iwoi kuuya letonji.

Jenasa-asari

Buk koi kanonj sundu koi kaanja jeja: Anutunonj siwe, namo, iikawaa iwoiya kuuya ano ejemba mokoloonj orono singisongononj kamaanj ururo lombo siimboboloyawo ii balonj so ananaa qanananonj uro. Kaenj kamaanj nunuro Anutunonj oyanboyonj mokoloonj laligowombaajonj kana nomaanja ii arenjonj ano. Letoqeto (Jenesis) buk kokawaa uutanonj bakaya woi kokaenj ejao:

1) Bonj 1-11 Sundu kanakanaiya: Anutunonj siwe ano namo mokoloonj orono ejemba yonoo laaligogianonj wala eenanonj nomaenj kolooro. Adam ano liw, Kein ano Aabel yonoo sundugia. Nooawaa kambananonj gboulu somata waama namo tururo. Babilon kanonj taua koriga totoonj megii.

2) Bonj 12-50 Israel yonoo bemunjaleurugia yonoo sundugia: Wala Aabrahamonj Anutu moma laarinj qaaya tenj koma laligoro qaaya jenj tegoro solananj. Iwaa gematanonj meria Aisak, esia Jeikob qata monj Israel ano iwaa merauruta 12 yonoo sundugia kania kania. Eja 12 ii Israel kanagesowaa tuunj 12 yonoo bemunjalegiaga koloogi. Bemunjale Joosefwaa sundu ii qaita monj. Nomaenj kolooro Joosefnonj wala Iijipt keno iwaa gematanonj manja Jeikob ano daremunjuruta kuuya yonononj kanagenj kaanagadeenj sumanjurugia iyonowo Iijipt kantrinonj kema waba laligogi.

Buk koi kanonj ejemba yonoo laaligogiaa sunduya mamaga jejato, Anutunonj nomaenj ama ononoti, iikanonj sundu iikawaa bakaya wana kolooja. Laaligowaa sundu kuuya iikawaa nanamemenj eja wana ii Anutu. Kanakanaiyanonj siwe, namo ano iyoroo iwoigara kuuya mokoloonj onono singisongononj kamaanj ururo pondanj Mangia onj laligonj kilenagia gosinj qaagia jenj tegonj ironjia meleema onono qagianonj uro laligogi. Tosianonj Anutu waa qaa baatanonj kenjgiti, ii awaagadeenj kalarj koma unjano laaligogianonj iikawaa so utegonj asugiro. Nooawaa kambanonj sumanjuruta 8 yonononj qaagoto, ejemba tosaanja kuuya yonononj komugi. Kanagenj soomonjgo qaaya ii Aabraham ano gbiliuruta kanagenj koloogiti, ii onono. Soomonjgo qaa iikawaa so Anutunonj kanagesouruta oyanboyonj mokoloowutiwaajonj galenj koma onono laligonj kouma laligonj kougi. Ejembanonj wala eenanonj nomaenj Anutu moma laarinj mugiti, sundu towoya iikanonj kambanj kokaamba kaanagadeenj momalaarinananonj kotiinj gbilia ewaatiwaajonj ilaanj nonomakeja.

Buk kokawaa bakaya wana 10 ii kokaenj:

- 1) Siwe, namo ano iwoi kuuya mokolooro. 1.1-2.25
- 2) Singisongowaa lombo siimboboloyawo kanairo. 3.1-24
- 3) Aadambaa kambananonjga kanainj Nooawaanonj kouro. 4.1-5.32
- 4) Nooawaa kambananonj apu gboulu somatanonj waaro. 6.1-10.32
- 5) Babilon miri koriga totoonj megii. 11.1-9
- 6) Seembaa kambananonjga kanainj Abrambaanonj kouro. 11.10-32
- 7) Bemunjale karonj Aabraham, Aisak ano Jeikob 12.1-35.29
- 8) Iisoowaa gbiliuruta ii kokaenj: 36.1-43
- 9) Joosef ano iwaa daremunjuruta 37.1-45.28
- 10) Israel kanageso yonononj Iijipt laligogi. 46.1-50.26

Anutunon jen koto iwoi kuuya letoma koloogi.

¹ Kanakanaiyanon Anutunon Siwe ano namo mokoloon orono.
² Mokoloon orono namo ii gbameña ano kijikajuyawo ero. Ero apu angon dusiitawo ii pangamanon esuuro ero. Kaen ero Anutuwaa Unja Toroyanon apu iikawaa qaganon kema kan laligoro. ^{3*} Kaen laligoro Anutunon kokaen jen koto: “Asasaga mono asugiwa.” Kaen jen koto goman mono asariro.
⁴ Asariro iiro awaa kolooro asasaga ano pangaman mendeema orono.
⁵ Asasagaa qata ween ano pangamambaa qata gomantiinja kaen orono. Kaen orono weemboria mutuya tegoro goman tiin ano.

^{6*} Ano Anutunon kokaen jen koto: “Mono apu batugianon sombimbaa jawo kotiga asugin apu mendeeno eugen ano emugen ewao.” ⁷ Kaen jen koton sombimbaa jawo kotiga mokoloon iikanon apu mendeeno deema jawo qaganon eugen ano jawo baatanon emugen eri. Kaen kolooro.
⁸ Anutunon sombimbaa jawo kotiga eugena qata sombin qaro. Kaen qaro weemboria woiya tegoro goman mombo tiin ano.

⁹ Ano Anutunon kokaen jen koto: “Apu sombin baatanon ejuti, ii mono men kululuugi tuun motoongo kolooro namo toboga asugiwa.” Kaen jen koto mono kaen asugiro. ¹⁰ Kaen asugiro tobogaa qata namo qama apu tuun somata kululuugiti, iikawaa qata kowe orono. Orooma iriiri iikanon mono awaa kolooro. ¹¹ Awaa kolooro kokaen jen koto: “Namo qaganon mono iwoi tongon kuuya kokaen asugin waabu: Loloo gbojoja iwoi kogiawo ii mono asugin waama kuun sogonkebu. Gere kasa tanigia kania kania mono namonon asugin hongia kogiawo kuun sogonkebu.” Kaen jen koto mono kaen asugiro: ¹² Namo qaganon iwoi tongon kuuya asugin waagi. Loloo gbojoja iwoi kogiawo tanigia kania kania ii asugigi. Gere kasa tanigia kania kania ii namonon asugin hongia kuun sogogi. Kaen asugiro Anutunon injiiri iikanon mono awaa kolooro. ¹³ Weemboria karonja tegoro goman mombo tiin ano.

¹⁴ Ano Anutunon kokaen jen koto: “Sombimbaa jawo kotiganon mono asasaga asugin ween ano gomantiinja ii mendeema oroma nama (yara) yambu, konuru kaman ano ween kaman, gbani kaman ano weemboria motomotoombaa aiweseyaga ewu. ¹⁵ Iikanon mono sombimbaa jawo kotakota kanon asasaga ano namo men asariwu.” Kaen jen koto mono kaen asugigi: ¹⁶ Anutunon asasaga somata woi mokoloon orono: Asasagaa galenja ween jaaya nano iikawaa kamakamaata koin ii gomantiinja galenja nama en ubao. Sengelao ii kaanjadeen mokoloon onono. ¹⁷ Anutunon ii sombimbaa jawo kotiga iikanon namo men asariwutiwaajon onono. ¹⁸ Ii namo men asarin ween ano gomantiinja galengiaga nama asasaga ano pangaman mendeema orombutiwaajon onono. Kaen asugiro Anutunon injiiri iikanon mono awaa kolooro. ¹⁹ Weemboria 4:ya tegoro goman mombo tiin ano.

²⁰ Ano Anutunon kokaen jen koto: “Apu kowe iikawaa uutanon mono iwoi isinongiawo asugin sokoma apu qen kondondongon lan kema kan laligowu. Kaanjadeen koon koon namo qaganon kanakeewan elelaon koton kema kan laligowu.” ²¹ Kaen jen kowewaa oroya somasomata ano iwoi isinongiawo tanigia kania kania apu qen kondondongon qeqelala kema kankejuti, ii mokoloon onono. Kaanagadeen koon tanigia kania kania engangiawo ii mokoloon onono. Mokoloon onoma injiiri iikanon mono awaa kolooro. ²² Awaa kolooro kotuegon onoma qaa kokaen jen koto: “Ono mono ko meragiawo juma sein apu kowe sokoma laligowu ano koon on

* 1:3: 2 Kor 4.6 * 1:6: 2 Piito 3.5

mono kaanjiadeen namo qaganonj koloonj seiwu.” ²³ Qaa kaen jen kotooro weemboria 5:ya tegoro gomanj mombo tiinj ano.

²⁴ Ano Anutunonj kokaen jen kotooro: “Namo qaganonj mono iwoi kuuya laaligogiawo tanigia kania kania asugiwu. Miriwaa oroya, iwoi bagianonj koma kondondongonkejuti ano duuyaa oroya tanigia kania kania, ii mono asugiwu.” Kaen jen kotooro mono kaen asugigi: ²⁵ Anutunonj duuyaa oroya tanigia kania kania ii mokoloonj onono. Miriwaa oroya tanigia kania kania ii mokoloonj onono ano iwoi kuuya bagia namononj koma kondondongonkejuti, tanigia kania kania ii mokoloonj onono. Mokoloonj onoma injiuro iikanonj mono awaa kolooro. Kianj.

Anutunonj eja ano emba mokoloonj orono.

²⁶ * Kawaa gematanonj Anutunonj kokaen jen kotooro: “Ayo, anana mono eja ananaa tani kaanja meninj iwoi kuuya galenj koma onoma laligowa. Iwoi kuuya ii kowewaa soraya, sombimbaa koonja ano miriwaa oroya, namo kuuya ano iwoi kuuya bagia namononj koma kondondongonkejuti, mono iyonoo galengiaga koloonj laligowa.” ²⁷ * * Kaen jen kotonj iyanaa kaitaniaa so eja mokolooro. Anutuwaa kaitania kaanja laligowaatiwaajonj ii mokoloonj muro. Eja ano emba laligowaatiwaajonj ii mokoloonj orono. ²⁸ Mokoloonj oroma ii kotuegonj kokaen jen kotonj orono: “Oro mono gbili mokoloori koloonj seinj ama balonj sokoma laligowu. Kaen laligonj balonj toya koloowu. Kaen koloonj kowewaa soraya, kanakeewambaa koonja ano oro mokolenj lagiso buubuu namononj kema kankejuti, mono ii kuuya galenj koma pongia koloonj laligowu.” ²⁹ Kaen jen kotonj qaa kokaen irijoro: “Mobu, niinonj monjanj logoya kania kania balonj kuuya sokoma asuginj waama kogia kuunj sogonkejuti ano gere kasa kuuya honj kogiawo kuunj sogonkejuti, iikanonj nembanenegia koloowaatiwaajonj anjen. ³⁰ Duuyaa oroya kuuya, kanakeewambaa koonja kuuya ano iwoi kuuya namononj kema kankejuti ano tosia kuuya sewanj aasonj horonkejuti, iyonoojonj loloo gbojoja tonggonj kania kania ii nenegia koloowaatiwaajonj anjen.” Qaa kaen jero mono kaen asugiro. ³¹ Asugiro Anutunonj iwoi kuuya mokolooroti, ii iiro awaa totoonj kolooro keraqeeanjo moro. Weemboria 6:ya tegoro gomanj mombo tiinj ano. Kianj.

2

Anutunonj kendonj raro.

¹ Gomanj ano siwe jakeya jakeya ano namo yoroo iwoigara akadamu-garawo kuuya ii mono mokoloonj onondabororo. ² * * Anutunonj gawonja ii mero tegoro weemboria 7 iikanonj kendonj raro. Gawonja kuuya merotiwaaajonj weemboria 7 kanonj haamo mero. ³ Mokomokoloo gawonja kuuya merotiwaaajonj ama weemboria iikanonj haamo mero. Kawaaajonj weemboria 7:na ii kendonj jen kotuegonj jen kobooro. Kianj.

Oyanboyanj gawonj qata Eeden

⁴ Anutunonj siwe namo mokolooro asugiritiwaa sunduya ii kianj. Ponj Anutunonj siwe namo mokoloonj oronoti, kambanj iikanonj ⁵⁻⁶ Ponj Anutuwaa uuainjaajonj namo qaganonj konj mende kiro gawonj komakoomowaajonj eja monj mende laligoroto, namo uutanonja bedu iikanonjadeen kouma namo qaga sokoma menj samoriro. Kawaaajonj duuyaa gere kasa monj me sombembaa loloo gbojoja iwoi monj ii namononj mende asuginj ero.

* **1:26:** 1 Kor 11.7 * **1:27:** Mat 19.4; Maak 10.6 * **1:27:** Jen 5.1-2 * **2:2:** Hib 4.4, 10 * **2:2:** Eks 20.11

7 * Kamban kanon Pon Anutunon balon sububun men iikanon eja men yagon laaligowaa buu aasona sewananon upiapiro kemero horon gbilin laaligowaa unayawo kolooro.

8 Kaen kolooro Pon Anutunon ween koukoutanon baagen goman qata Eeden kanon oyanboyan gawon (paradais) komoma eja mokoloroti, ii iikanon oono laligoro. 9 * Oono laligoro jen kotooro namononga gere tanigia kania kania asugin waagi. Gere ii iimasiinsiingiawo kolooro hongia neneya ii naangiawo. Oyanboyan gawon biwianon laaligo kotigaa geria ano momakootowaa geria ii motoon jen kotooro asugiri. Momakootowaa geriaa kania ii kokaen: Hona nen iikanon awaa ano bologa iikawaa kania ii moma kotowaobo.

10 Gere kaen waagi apu mon ii Eedenon kanain oyanboyan gawon koton kelekele men iikanonadeen kamaan juma apu boria gowoya 4 koloon kenji. 11 Apu gowoya mutuyaa qata Piison, ii Hawila balon kuuya liligon en kenja. Balon kanon goul eja. * 12 Balon iikawaa goulya ii awaa soro koloaja. Selemoron unkoowayawo qata bedelion ano jamo honawo qata oniks ii kaanagadeen iikanon ejao. 13 Apu gowoya woiyaa qata Giihon. Ii (Mesopotemiawaa) balon qata Kuus ii kuuya liligon kenja. 14 Apu gowoya karonaa qata Taigris. Ii Assiria balon batanon ween koukoutanon baagen kemen kenja. Apu gowoya jango 4 iikawaa qata ii Yufreitis.

15 Kaen kolooro Pon Anutunon eja wama oyanboyan gawon Eeden koma komoma galen kombaatiwaajon jen oono. 16 Ooma kokaen jen koton muro: "Oyanboyan gawon uutanon gere kuuya nama kenjuti, iyonoo hongia ii saanon afaangon men nen laligowa. 17 Kaento, momakootowaa gere hona ii mono mende newa. Ii nen awaawaa kania ano bologaa kania moma kotowagati een, gii mono weemboria iikanonadeen koomu kotiga komuwaga. Kawaajon ii mono mende newa."

18 Kaen jen Pon Anutunon jero: "Eja anodeen laligoro awaa mende koloaja. Kawaajon nii mono iyan kaana ala-ilailaaya mokolomanja."

19 Kaen jen duuyaa oro kuuya ano kanakeewambaa koon kuuya ii namonon mokolon onoma ejawaa kosianon unuama ejanon qagia nomaen qabaati, ii iima mobaatiwaajon iwaa baatanon onoono. Onoono ejanon iwoi laaligogiawo kuuya iyonoo qagia motomotoon qaro Anutunon kaen ewaatiwaajon jen kotiuro. 20 Kaen kolooro ejanon miriwaa oro kuuya, kanakeewambaa koon kuuya ano duuyaa oro kuuya ii qagia qadabororo. Qadaboroto, iyan kaana ala-ilailaaya laligowaatiwaajon mon mende mokoloro.

21 Mende mokoloro Pon Anutunon kaen iima koton eja men bimooro komunagbiili gaon ero. Ero maron siita mon horon siita dun busuyanon men kojangiro. 22 Kojangin maron siita ejawaanonga meroti, iikanon emba mero. Men nama ejawaanon wama karo. 23 Wama karo ejanon ii iima kokaen jero: "Yai! Koi neenaa taninaga. Iwaa sii busuya ii neenaa sii busunonga asugija. Anutunon ii ejawaa sele kitianonga mero letoma eja tani kaana laligojiwaajon qata emba (= ejawaa alia) qabu." † 24 * Kaen jero Anutunon jen koton orono: "Kaen kolooro ejanon mono nemunmanja oromesaon embiawo qokotaan selemotoonngo koloon laligowao."

25 Eja iikanon embiawo opo surugara qaa bombolan laligorito, kilen iyangaraajon gamugara mende moma laligori. Kian.

* 2:7: 1 Kor 15.45 * 2:9: Ais 2.7; 22.2, 14 * 2:11: Hawila: ii Babilonia balombaa jawo kosianon eja. † 2:23: Ejawaa alia: Inklis qaa iiba: man ano woman qaa woi ii ororon tani koloojao. * 2:24: Mat 19.5; Maak 10.7-8; 1 Kor 6.16; Ef 5.31

3

Aadam ano Iiw Anutuwaanon qaa qotogon kamaan ururo.

¹ * Pon Anutunon namowaa oro laaligogiawo kuuya mokolon ononoti, iyonoo batugianon mokolenon osonkakale momonon oro kuuya unuugun uro. Kaen uma emba kokaen ijoro: “Oyanboyan gawonon gere kuuya nama kenjuti, iyonoo hongia mon mende newaotiwaajon Anutunon onanon jen koton orono me qaago?”

² Kaen ijoro embanon meleema mokolen kokaen ijoro: “Oyanboyan gawonon gere tosia nama kenjuti, iyonoo hongia ii saanon newotiwaajon jero. ³ Jeroto, gawon biiwianon gere mon nanji, iikawaa hona ii nen komuwobotiwaajon mono kokaen jero: ‘Ii mono mende newao. Ii mende oosiriwao.’ Kaen jen koton norono laligojo.”

⁴ Kaen meleema jero mokolenon emba kokaen ijoro: “Ii awawi totoon! Oro mende komuwaota. ⁵ Kaento, gere iikawaa hona neri weemboria iikanondeen mono jaagaranon tooro Anutu kaanja koloon awaawaa kania ano bologaa kania moma kotowaota. Anutunon kaen koloowabotiwaajon moma qaa kaen jero.”

⁶ Kaen ijoro embanon gere ii uun iigigiuro hona awaa nenetaa so kolooro. “Ii iima-ainainawo nano momakooto somata afaankota nombaa,” kaen romonjon hona mon metogon nero. Nen loya iwo laligoroti, ii kaanjadeen muro nero. ⁷ Nero jaagaranon mono iikanondeen tooro bombolan laligoriti, ii iima koton aori. Kaen iima koton aon nama fig gerewaa sena memburatin opo suru kaanja uun lama rari.

⁸ Rari ween jaaya kemero goman gooriro Pon Anutunon oyanboyan gawonon riinj karo kana otona mori. Ii moma loemba yoronon Pon Anutuwaaw jaasewananonga kokomomola men oyanboyan gawombaa gere uugianon kema asangori. ⁹ Asangorito, Pon Anutunon Aadambaajon kokaen qaro, “Gii dakanon laligojan?”

¹⁰ Kaen qaro kokaen meleeno: “Gii oyanboyan gawon uutanon riinj kana goo kana otonga moma selena bombolan rajenjiwaajon toroko mojen. Kawajon kokomomola men asanjojen.”

¹¹ Kaen meleeno kokaen ijoro: “Gii bombolan laligojani, ii moronon gijoro mojan? Nii gere mombaa kota newabotiwaaw songo ama gombeti, gii iikanonon mon nejana me qaago?”

¹² Kaen ijoro ejanon jero: “Emba niwo laligowaatiwaajon nonati, iinon gere iikawaa kota nono nejena.”

¹³ * Kaen ijoro Pon Anutunon emba kokaen qisin muro: “Gii mono naambaajon kaen anjana?” Qisin muro kokaen meleeno: “Mokolenon niijongoro nejena.”

Anutunon irona meleema onombaatiwaajon jero.

¹⁴ Kaen meleeno Pon Anutunon mokolen kokaen jen muro: “Kaen anjanjiwaajon ama gii mono miriwaa oro kuuya ano duuyaa oro kuuya yonoo batugianon kokaen jen qasuaan gombe laligowa: Gii mono namonon laligowagatiwaa so baganon kondondongon kema kan sububun uutanon laligon kikisi iwoi nenkeba. ¹⁵ * Kaen nen embawo batugaranon kere ama orombe ii moma laligowaga. Kere ii goo gbiliuruga ano iwaa gbiliuruta yonoo batugianon toroqen en uro kokaen koloowaa: Yonoononga eja monon goo wanga rinjanoro gii iwaa kana gbakoyanon kinkebaga.”

* **3:1:** Isa 12.9; 20.2 * **3:13:** 2 Kor 11.3; 1 Tim 2.14 * **3:15:** Isa 12.17

¹⁶ Toroqen emba kokaen jen muro: “Gii koro ama laligona masu guro siimbobolo somata gombe ii moma merabora onomakebaga. Ii kilenj naannga mono logaagenj enj gono iinonj galennga koloonj laligowaa.”

¹⁷ * Toroqen eja kokaen jen muro: “Nii gere mombaa hona newaboti-waajonj ‘Ii mende newa,’ jen songo ama gombeto, giinonj kilenj embagaanonj qaa otaanj nejana. Kawaajonj nii namo ii goojonj ama seigowe ewaa. Kaen ero gii namononj laligowagatiwaa so mono urenj aonj siimbobolo moma gawonj mamaga menj nenega mokoloonj laligowa. ¹⁸ Gawonj menj laligona goo nene gawononj jonj kowororo iwoi ii kouro duuyaa logoya iwoi nenj laligowa. ¹⁹ Kaenj laligonj nogo arinj gawonj mena gbamo yakaga hona kolooro nenj laligowa. Kaenj laligowagato, namononj menj gombetiwaajonj namo iikanondeenj mombo eleema kemeba. Selega sububunononj menj gombeta laligonj umago mono mombo sububunj koloowaga.” Kaenj jen muro.

²⁰ Ejanonj embia iwoi kuuya laaligogiawo laligojuti, iyonoo nemungia kolooro ejanonj qata Iiw (Eewa) qaro. * ²¹ Ponj Anutunonj oro selianonj opo suru menj Adam embiawo lama orono laligori.

Anutunonj Adam Iiw Eeden jolonjtowononja konjoma orono.

²² * Kaanja laligori Ponj Anutunonj kokaen jero: “Yai! Ejemba ii nonoononga mombaa so koloonj awagaa kania ano bologaa kania mendeema orombaotiwaajonj mojado. Kaenj kolooro laaligo kotigaa gere kota mende newaotiwaajonj songo ambeto, yorononj kambañ kokaamba toroqen borogara boraama ii kaanagadeenj menj nenj iikaananonj mende komunj tetegoya qaa kotiinj laligonj ubaobo.” ²³ Kaenj jenj kawaajonj oyanboyonj gawonj Eeden iikanonja konjoma oroma namononja menj oronoti, mono namo iikanonjadeenj komakoomo gawonj mewaotiwaajonj wasinj orono seleengenj kemenj keni. ²⁴ Ejemba kaenj konjoma oroma oyanboyonj gawonj Eedembaa leegenanonj weenj koukoutanonj baagenj zerubim gajoba tosaanja kuunj onono laaligo kotigaa gere iikawaa kania utunj galenj kongi. Yonoo borogianonj manjawaa sooya somata ano iikanonj gere bolanj kaanja bilibiliawo jen batanonj gematanonj liligonj bilisikwaa so kolooro nama galenj koma laligogi. Kianj.

4

Keinonj Abel qero komuro.

¹ Adamnonj embiawo laligonj agiminj aori Iiwnonj (Eewa) koro ama Kein (Kain) mero. Menj Kein qawaajonj kokaen jero: “Anutunonj ilaanj nono merana mejenja.” ² Iiwnonj kanagenj Aadambaa meria Abel, Keimbaa koga mero. Aabelnonj laligonj somariinj lama galenjiaga kolooro Keinonj komakoomo ejaga koloonj laligoro. ³ Kaenj laligori kambañ mononj Keinonj gawononja nene tosia menj kanj Pombaajonj siimolonj oonj muro. ⁴ * Aabelnonj kaanagadeenj lama tuunanonja mutu kolokolooya monj menj kanj qenj kitia kelegawononj Pombaa siimolonj ooro. Ooro Pononj Abel ana ano iwaanonj siimolonj iima moro naanawo kolooro. ⁵ ‘Naanawo kolooroto, Pononj Kein ano iwaanonj siimolonj ii iima togoro. Kaenj kolooro Keimbaa irinja soono uuta katitigoro jaasewanonj bosoleero. ⁶ Bosoleero Pononj Kein kokaen ijoro. “Iringa mono naambaajonj soono jaasewanonj bosoleeja? ⁷ Gii iwoi awaa ana menj analinj gombe saanonj jaasewanga hak otaambaga me qaago?

* **3:17:** Hib 6.8 * **3:20:** Iiw: qaa iikawaa kania ii ‘Jaawo laligojuti, iyonoo nemungia.’ * **3:22:** Ais 22.14 * **4:4:** Hib 11.4

Iwoi awaa mende ana singisongowaa Toyanon mono uugaa naguyanon nama koumambaajon awelegon embomakeja. Kaen embomakejato, gii mono iikawaa songo ama galen menj haamo amba.”

⁸ * Ponon Kein kaen ijoroto, Keinon kilen koga Abel kokaen ijoro: “Mono kana anorodeen gawonon kembo.” Kaen ijoro gawonon kema Keinon lugun koga Abel qelanjin menj qero komuro.

⁹ Komuro Ponon Kein kokaen qisin muro: “Koga Abel ii dakanon laligoja?” Qisin muro kokaen meleeno: “Nii mende mojen. Nii konaa galena qaago.”

¹⁰ * Kaen meleeno Ponon ijoro: “Gii naa iwoiga anjana? Moba, kogaa sayanon mono namononga asugin qaro mojen. ¹¹ Namo kokawaa qaa oota aantama kogaa saya boronganğa meji, niinon mono kokanğa konjoma gombe kema. Joramora anjonjora ii mono goo qaganon ambe uja. ¹² Konjoma gombe komakoomo gawon mena namonon moriana hona anjon koma gono balon so momolagon keqelen ama olon koma lan kema kan laligowa.”

¹³ Kaen jero Keinon Pon kokaen ijoro, “Qaanaa irona meleena qananon uji, iikanon mono esunna ugun bimooro bosimambaajon amamaana.

¹⁴ Moba, gii kete nii gawonqeqe balonğa notaana jaasewanganğa momolagon balon so keqelen ama olon koma lan kema kan laligoma. Kawaaajon monon nii niima afaanon nuro komumambo.”

¹⁵ Kaen ijoroto, Ponon kokaen jero moro: “Kaen qaago! Monon Kein qero komuwaati een, iikawaa irona mono iwaa qaganon uro ambenğa 7 koloowaa.” Kaen menj monon Kein mokolon qero komuwabotiwaaajon selianon aiwese tere menj ano. ¹⁶ Kaen ano Pombaa jaasewana mesaon kema kema balon qata Lansan ewaewan (Nood) kanon keuma laligoro. Balon ii Eeden ween koukoutanon baagen eja. Kian.

Keimaa gbiliuruta

¹⁷ Keinon embiawo laligon agimin aori koro ama Henok mero. Keinon taon menj menj meriaa qata Henok qaro. ¹⁸ Henokwaa meria qata Irad. Iradwaa meria Mehujael. Mehujaelwaa meria Metusael. Metusaelwaa meria Lamek. Kaen koloogi. ¹⁹ Lameknon emba woi orono: Mon qata Ada, menj qata Zila. ²⁰ Adanon koro ama Jaabal mero. Inon ejemba opo sel kuungianon en laligon bao bulmakao galen koma onoma laligojuti, iyonoo benisigia kolooro. ²¹ Jaabalwaa kogaa qata Juubal. Inon ejemba gita kulele qen awelo un laligojuti, iyonoo benisigia kolooro. ²² Zilanon kaanagadeen meria qata Tuubal-Kein mero. Inon somariin gawombaa tulsya ano manjaqeqewaa iwoiya kania kania ii braas ano ainon ooro bolbolgoro qokotaan menjkero. Tuubal-Keimaa naana qata Nama.

²³ Lameknon kaman monon embawoita ii kokaen irijoro, “Ada ano Zila embawoita, oro mono geja ama qaana koi mobao:

Monon nii nun qijiriro iikawaa ironaajon
mono eja menj qewe komuwaa.

Monon nii gbilibuurun nuro sa iikawaa
ironaajon mono eja gbaworo menj qewe komuwaa.

²⁴ * Monon Kein qero irona iwaa qaganon uro ambenğa 7 koloowaato, monon Lamek nii nuro iikawaa irona mono iwaa qaganon uro ambenğa 77 koloowaa.” Kian.

* **4:8:** Mat 23.35; Luuk 11.51; 1 Jon 3.12 * **4:10:** Hib 12.24 * **4:24:** Mat 18.22

Seet ano Enos

²⁵ Eja mutuya Aadam iinonj mombo embiawo laligonj agiminj aori meragara monj kolooro kokaenj jero: “Keinonj Aabel qero komurotiwaaajonj Anutunonj Aabelwaa kitianonj merana monj nonja.” Kawaaajonj qata Seet (Nonja) qaro. ²⁶ Seetwaa meria kaanagadeenj kolooro qata Enos qaro. Kianj.

Kambanj iikanonj ejemba yonononj kanainj Pombaa qata qama koolinj laligogi. Kianj.

5*Aadambaa gbiliuruta yonoo qa arengia**1 Hist 1.1-4*

¹ * Aadambaa esameraanja ano amboisiuruta yonoo qa arengia koi. Anutunonj eja mokoloroti, iinonj ii iyanjaa kaitaniaa so mero. ² * Kaenj menj eja ano emba laligowaotiwaajonj mokoolonj oroma kambanj kanonj qagara ejemba * qama kotuegonj orono. ³ Adamnonj laligoro yambuya 130 tegoro meria monj kolooro. Ii Aadam iyanjaa kaitaniaa so laligoro qata Seet qaro. ⁴ Seet kolooro kambanj iikanonjadeenj Adamnonj toroqenj yambu 800 laligonj kouma laligoro kambanj batuya kanonj meraboraanja tosaanja koolonj ugi. ⁵ Adamnonj kaenj laligonj uro yambuya mindirinj 930 motogonj komuro.

⁶ Komuro meria Seet iinonj yambuya 105 tegoro meria Enos kolooro. ⁷ Enos kolooro kambanj iikanonjadeenj Seetnonj toroqenj yambu 807 laligonj kouma laligoro kambanj batuya kanonj meraboraanja tosaanja koolonj ugi. ⁸ Ugi Seetnonj laligonj kema kema uro yambuya mindirinj 912 motogonj komuro.

⁹ Komuro meria Enos iinonj yambuya 90 tegoro meria Keinan kolooro. ¹⁰ Keinanonj kolooro kambanj iikanonjadeenj Enosnonj toroqenj yambu 815 laligonj kouma laligoro kambanj batuya kanonj meraboraanja tosaanja koolonj ugi. ¹¹ Ugi Enosnonj laligonj kema kema uro yambuya mindirinj 905 motogonj komuro.

¹² Komuro meria Keinan iinonj yambuya 70 tegoro meria Mahalalel kolooro. ¹³ Mahalalel kolooro kambanj iikanonjadeenj Keinanonj toroqenj yambu 840 laligonj kouma laligoro kambanj batuya kanonj meraboraanja tosaanja koolonj ugi. ¹⁴ Ugi Keinanonj laligonj kema kema uro yambuya mindirinj 910 motogonj komuro.

¹⁵ Komuro meria Mahalalel iinonj yambuya 65 tegoro meria Jared kolooro. ¹⁶ Jared kolooro kambanj iikanonjadeenj Mahalalelnonj toroqenj yambu 830 laligonj kouma laligoro kambanj batuya kanonj meraboraanja tosaanja koolonj ugi. ¹⁷ Ugi Mahalalelnonj laligonj kema kema uro yambuya mindirinj 895 motogonj komuro.

¹⁸ Komuro meria Jared iinonj yambuya 162 tegoro meria Enok kolooro. ¹⁹ Enok kolooro kambanj iikanonjadeenj Jarednonj toroqenj yambu 800 laligonj kouma laligoro kambanj batuya kanonj meraboraanja tosaanja koolonj ugi. ²⁰ Ugi Jarednonj laligonj kema kema uro yambuya mindirinj 962 motogonj komuro. ²¹ Komuro meria Enok iinonj yambuya 65 tegoro meria Metusela kolooro.

²² Metusela kolooro kambanj iikanonjadeenj Enoknonj yambu 300:waa so uuta Anutuwo somonjonj kema kanj laligoro kambanj batuya kanonj meraboraanja tosaanja koolonj ugi. ²³ Ugi Enoknonj laligonj uro yambuya

* **5:1:** Jen 1.27-28 * **5:2:** Mat 19.4; Maak 10.6 * **5:2:** Aadam: ii Hibruu qaanonj ejemba.

mindirin 365 motogoro. ²⁴ * Motogon uuta Anutuwo somonjon kema kan laligoro Anutunon een jaa seliawo mero.

²⁵ Mero meria Metusela iinon yambuya 187 tegoro meria Lamek kolooro.

²⁶ Kolooro kaman iikanonadeen Metuselanon toroqen yambu 782 laligon kema kema uro kaman batuya kanon meraboraana tosaana koloon ugi.

²⁷ Ugi Metuselanon laligon kema kema uro yambuya mindirin 969 motogon komuro.

²⁸ Komuro meria Lameknon yambuya 182 tegoro meria mon kolooro.

²⁹ Kolooro qata Nooa (ulunholen) qama kokaen jero: “Anutunon balon seigoro nono boronananon gawon koma komoma seleqege ama siimbobolo moma laligonin mera koi kanon mono saanon ulunholen nonomakebaa.”

³⁰ Nooa kolooro kaman iikanonadeen Lameknon toroqen yambuya 595 tegoro kaman batuya kanon meraboraana tosaana koloon ugi. ³¹ Ugi Lameknon laligon kema kema uro yambuya mindirin 777 motogon komuro.

³² Lameknon komuro meria Nooa iinon yambuya 500 tegoro merauruta karoon qagia Seem, Haam ano Jaafet koloogi. Kian.

6

Namo ejembanon bolin anjonjoragiawo koloogi.

¹ * Ejemba namo qaganon laligogi jangogianon kanain somariiro boraurugia ii kaanagadeen koloogi. ² Koloogi kaman kanon Anutuwa merauruta yononon ejemba yonoo boraurugia inisosoroogi. Inisosoroogitiwaa so ii ononji embaurugia koloogi. ³ Kaen koloogi kaman iikanon Ponon qaa kokaen jero: “Namo ejembanon jaa selewo kaman tetegoya qaa laligon ubuto, yononon mono komuwu. Arenjia kaen ama ononjen. Kaman kokaamba kanain laaligogia mono yambu 120 jango ii mende ugun laligon ubuya.” ⁴ * Anutuwa merauruta yononon balon ejemba yonoo boraurugia ononji embaurugia koloon merabora ononjiti, kaman iikanon ano kanagen kaanagadeen eja damubiribirigiawo koloon somarin namonon laligogi. Monowaa monoyanonga benjurugia qabunawo laligogiti, iyononon mono ii koloogi.

⁵ * Balon ejemba yonoo kilenagia ii somata qatawo kolooro uugiaa momo arenjia kuuya ii kaman so bologagadeen suulan (pororo) ama laligogiti, ii Ponon iiro. ⁶ Ii iima ejemba mokoloon onono namonon laligogiti, iikawaajon Anutunon moma bolin wosobirinon uuta saa qero siimbobolo moma laligoro. ⁷ Kaen moma laligon qaa kokaen jero: “Ejemba mokoloon onombeti, niinon mono ii balonona unun tiwilaan onoma. Ejemba, miri-waa oroya, iwoi bagianon koma kondondongonkejuti ano kanakeewambaa koon mokoloon onombetiwaajon moma bolin aon ii mono unun tiwilaan onoma.” ⁸ Kaen jeroto, eja Nooa iinon Pombaa jaanon kiankoomuya mokoloon laligoro. ⁹⁻¹⁰ * Nooawaa gbiliuruta yonoo sundugia ii kokaen: Merauruta karoon qagia Seem, Haam ano Jaafet koloogi. Noonan ejemba batugianon eja solana koposowaa qaaya qaa laligon uuta Anutuwo somonjon kema kan laligoro. ¹¹ Noonan kaen laligoroto, ejemba tosaana kuuya ii Anutuwa jaanon dogon bolidaborogi. Kawaajon ejemba pororo unun tiwilaan ononji, iikanon balon kuuya sokoma ero. ¹² Ejemba kuuya namonon kema kan laaligogia men bolidaborogi goman balon kuuya yonoo

* 5:24: Hib 11.5; Juud 14 * 6:1: Job 1.6; 2.1 * 6:4: Jan 13.33 * 6:5: Mat 24.37; Luuk 17.26; 1 Piito 3.20 * 6:9-10: 2 Piito 2.5

nanamemengia ii dogon angonjorayawo kolooro Anutunon namonon uun tanigia kaanja ii iiro.

Wango memewaa areja

¹³ Kaen iima Anutunon Nooa qaa kokaen ijoro: “Ejemba yonoojon ama unun tiwitiwilaan aoao ii namo kuuya sokoma eja. Kawaajon niinon ejemba kuuya men komun onomambaajon qaana somongowe. Moba, niinon apunon balon meleembe kemero iwoi kuuya isinosongiawo ii komudaborowuya. ¹⁴ Kawaajon gii mono geengo reen gere koma kanon wangoga mewa. Iikawaa uuta kotona uuta melamelaa koloowa. Wangowaa uuta ano selia ii qandonon kuun mokotaadaborowa. ¹⁵ Wango ii kokaanja mewa: korigaya 133 miita (450 fiit), aaregenja 22 miita (75 fiit) ano konaya 13 miita (45 fiit) kaen mewa. ¹⁶ Waarenja mejugon sopa ano waaren batugaranon liligon jengenja tintinja 44 sentimiita (18 ins) ii koton mesaowa. Wangowaa uuta mosona uuta qaga, batuya ano dusiita karoon koloowu. Wango naguya ii nemunjaagen amba. ¹⁷ Moba! Niinon mono jewe gboulu somatanon kouma balon kuuya qen tururo ejemba ano iwoi laaligowaa aasongiawo kuuya sombin baatanon laligojuti, iyononon mono apu nemoton komuwu. Kaen komugi namowaa iwoiya kuuya ii mono qaondaborowuya.

¹⁸ Kaen asugiwaato, niinon giwo soomongo aren kokaen anjen: Gii mono wangonon uba. Gii, embaga ano mera enarouruga ononon mono motoon wangonon ubu. ¹⁹ Uma laligogi iwoi laaligogiawo kuuya ii qaondaborowubotiwaajon yonoononja woi woi ejia ano embia ii sogianon unuana giwo motoon wangonon ubu. ²⁰ Koon tanigia kania kania, miriwaa oroya tanigia kania kania ano namowaa mokolen, loloon iwoi tanigia kania kania kuuya yonoononja woi woi ii mono komuwubotiwaajon otana goonon kagi wangonon ubu. ²¹ Kaanagadeen onononja ano koon, oro iwoi kuuya yononon newutiwaa so mono nembanene kania kania mokolon korama men kululuun wangonon ana kalan konkonja ewaa.” ²² * Anutunon Nooa kaen ambaatiwaajon jen koton muroti, iikawaa so mono ten koma ii kuuya ama medabororo.

7

Ejemba ano oro kuuya ii wangonon ugi.

¹ Noonan wango medabororo Ponon qaa kokaen ijoro: “Gii ejemba tuun koi yonoo batugianon solanja koloon laligojan. Niinon goo kanaga kaen mokolojen. Kawaajon gii ano sumanjuruga kuuya onjo mono wangonon ubu. ² Oro neneya, donqizizingia qaa ii kuuya yonoononja sewen sewen, ejia 7 ano embia 7:baa so onoon goonon koubu. Kaanagadeen oro angojoragiawo kuuya yonoononja woi woi ejia ano embia kaanja onoon goonon koubu. ³ Toroqen koon kania kania kuuya yonoononja kaanagadeen sewen sewen, ejia 7 ano embia 7 ii onoon giwo wangonon ubu. Kaen ana oro ano koon tanigia kania kania kuuya ii mende qaombuto, toroqen namonon koloon seisei ama laligowuya. ⁴ Ugi weemboria 7 tegoro jen kotowe kon rombu somatanon mono namonon kamaaro gomantiinja weemboria 40:waa so toroqen kon kiwaa. Kaen kiro iwoi isinosongiawo kuuya namonon mokolon onombeti, ii mono motoon jen tegowe qaombuya.” ⁵ Ponon Nooa kaen ambaatiwaajon jen koton muro iikawaa sogadeen mono ten koma ii kuuya andabororo.

* 6:22: Hib 11.7

⁶ Kaen ama mero Nooawaa yambuyanon 600 kolooro gboulu somatanon namo qaganon kouro. ⁷ * Koubaatiwaajon ano Nooa embiawo ano mera enjarourugara yononon motoon gboulunon komuwubotiwaajon oлон koma wanonon ugi. ⁸ Kaanagadeen oro neneya, donqiziina ano oro angojoragiawo ano koon ano iwoi kuuya bagianon koma kondondongonkejuti, ⁹ ii woi woi kuuya ejia ano embia ii sogianon kan wanonon Nooawaanon ugi. Anutunon Nooa jen koton muroti, ii mono iikawaa so kolooro. Kian.

Gboulunon ejemba turun onono komugi.

¹⁰ Kaen kolooro weemboria 7:baajon jeroti, ii tegoro gboulu somatanon balon qaganon kouro. ¹¹ * Nooawaa yambuyanon 600 kolooro yambu iikawaa koina 2 kawaa weemboria jango 17 kanon apu jaaya kuuya, apu diingiwawo iikawaa nemungia kuuya ii emugenga somariin bongun waagi. Kaanagadeen eukanon kanakeewambaa apuya iikawaa qaa oogia ii aantangi. ¹² Kon rombun somata ii balonon kamaan kin ero kema gomantiina asaga 40 keno. ¹³ Konon kanain kimambaajon ano weemboria kanon Nooa ano merauruta Seem, Haam ano Jaafet, Nooa embiawo ano enjarourugara karon yononon motoon wanonon udaborogi. ¹⁴ Toroqen duuyaa oroya ano miriwaa oroya kuuya, iwoi kuuya bagianon koma kondondongonkejuti, koon kuuya ano iwoi engangiwawo kuuya ii ejemba yonowo motoon wanonon udaborogi. ¹⁵ Anutunon iwoi kuuya mokolon onono laaligowaa aason horonkejuti, iyonoononga woi woi (2-2) ii Nooawaanon kouma wanonon udaborogi. ¹⁶ Anutunon Nooa jen koton murotiwaa so iwoi isinonngiwawo kuuya wanonon udaborogiti, ii ejia ano embia koloori. Kuuyanon udaborogi Pon ano Nooawaa gematanon wangowaa naguya kono.

¹⁷ Naguya kono iikanondeen gboulu somatanon kanain gomantiina asaga 40:waa so toroqen namonon waaro. Apunon somariin waama balon koma turun uma wango namonona metaano uro. ¹⁸ Uro apunon balon qaganon somariin saa qen ugi wanonon apu qaganon anodeen een lan kema karo. ¹⁹ Kaen kolooro apunon balon qaganon mombo somariin uro. Baana koriga koriga sombin baatanon nama kenjuti, ii kuuya musulungon onono. ²⁰ Musulungon onoma uma baana kuuya koma turun 8 miita (25 fiit) kawaa so unuugun ero.

²¹ Kaen ero iwoi isinonngiwawo kuuya namo qaganon kema kan laligogiti, iyononon apu nemoton komudaborogi. Iwoi kuuya ii koon me miriwaa oroya me duuyaa oroya me mokolen, lagiso ano iwoi kuuya tuun men balonon qegelala kema kankejuti ano ejemba kuuya ii motoon qaondaborogi. ²² Iwoi kuuya balon tobonganon laligon laaligowaa aasona sewangianon horon laligogiti, ii koreyanon komudaborogi. ²³ Iwoi laaligogiawo kuuya namonon laligogiti, ii Anutunon unudabororo. Iwoi kuuya ii ejemba, oro me iwoi bagianon koma kondondongonkejuti me kanakeewambaa koon koon ii mono Anutunon unudabororo. Nooa ano sumanjuruta wango uutanon laligogiti, iyonogadeen mono injiima koboon angon koma gou gajogia kono. ²⁴ Apu gboulu kanon balon qen turun mende horon kemeroto, weemboria 150:waa so ero.

8

Gboulunon horon kamaaro namonon toboriro.

* 7:7: Mat 24.38-39; Luuk 17.27 * 7:11: 2 Piito 3.6

¹ Weemboria 150 ii tegoro kanonj Anutunonj Nooawaa ano duuyaa oroya ano miriwaa oroya ano iwoi kuuya iwo wanjononj laligogiti, ii romonjon onjoma haamo somata ano namo qaganonj qero apunonj kanainj horonj kamaaro. ² Anutunonj emugenj apu diingiwawo iyonjoo jaagia ano eukanonj kanakeewambaa apuya iikawaa qaa oogia ii kojanginj songo ano kononj riima toborinj sombinonga mombo mende kamaaro. ³ Mende kamaaro apu somatanonj kanainj namo qaganonj erotinonja eleema horonj kamaanj kemero. Weemboria 150:waa so apunonj horonj kamaanj kemej egi. ⁴ Kaen egi wanjononj koinj 7 kawaa weemboria 17 kanonj baanja qata Ararat kawaa wanjononj mokotaanj kotiinj raro. ⁵ Kanonj raro apu kanonj toroqenj horonj kamaanj kamaanj keno. Kema koinj 10 kawaa weenja mutuya kanonj baanja iikawaa wanja ii asuganonj asugigi.

⁶ Asugigi weemboria 40 tegoro Nooanonj wanjowaa jengenanja wala memeta ii metano. ⁷ Metama aoao koonj monj wasiro kanakeewanj lanj elelaonj kema kanj mende eleema laligoro balombaa apuya kanonj juguro. ⁸ Kawaa gematanonj Nooanonj kewo monj wasiro keno. Namu qaganonj apunonj horonj kemeja me qaago, iikawaa kania momambaaajonj ii wasiro keno. ⁹ Kewononj kema kanj apunonj toroqenj balonj sokoma turunj erotiwaajonj haamo memeyaa raranja mende mokolonj wanjononj eleeno Nooanonj boria boraama menj wanjo uutanonj oono. ¹⁰ Oono weemboria 7:baa so toroqenj mamboma laligonj kanonj kewo ii mombo wanjononja wasiro keno. ¹¹ Kema mare kanonj eleema oil gere senja gbiligbili monj ii motogonj jetanonj kisma Nooawaanonj karo. Kaen karo Nooanonj ii iima kokaenj moma asariro: Apunonj mono horonj kamaaro namononj asugidaboroja. ¹² Kaen moma asarinj mombo weemboria 7:baa so mamboma nama kewo ii mombo wasiro elelaonj keno. Kenoto, kambaanj iikanonj ii iwaanonj mombo mende eleema karo.

¹³ Nooawaa laaligo yambuya 601 kawaa koinj mutuyaa weemboria mutuya kanonj apunonj namo qaganonj jugunj toborinj ero. Kaen kolooro Nooanonj wanjowaa waarenja mero keno kokaenj uunj iiro: Namu qaganonj mono toborinj ero. ¹⁴ Ii iiroto, mombo mambongi toborinj koinj woiyaa weemboria 27 kanonj toboridaboronj ero.

¹⁵ Anutunonj Nooa qaa kokaenj ijoro: ¹⁶ “Gii embagawo ano mera enjarouruga, onj mono wanjo mesaonj kamaawu. ¹⁷ Kamaanj oro iwoi laaligogiawo kuuya giwo wanjononj laligojuti, ii koonja koonja, miriwaa oroya ano mokolenj iwoi kuuya bagia namononj koma kondondonjonjkejuti, ii mono kuuya unjuama kamaawu. Kaen ana saanonj balononj koloonj seisei ama deema balonj sokoma laligowuya.”

¹⁸ Kaen ijoro Nooa embiawo ano mera enjarouruta yonjononj motoonj wanjo mesaonj kamaagi. ¹⁹ Kamaagi duuyaa oroya kuuya, mokolenj iwoi kuuya, koonj kuuya ano iwoi kuuya namononj kema kanjkejuti, iyonjononj mono kaanjadeen isigiaa so wanjo mesaonj awanjaonj kanj kamaadaborogi. Kianj.

Nooanonj Anutuwaajonj siimolonj oonj dangisenj jero.

²⁰ Kamaadaborogi Nooanonj Pombaajonj siimolonj alata monj menj miriwaa oroya donqizizingiawo ii kuuya ano koonj donqizizingia qaa ii kuuya yonjononja tosia onjoma alatanonj ama Anutuwaajonj siimolonj ooro. ²¹ Ooro Ponjonj moronj unkoowaya ainjowoo ii moro sokono uutanonj qaa kokaenj jero: “Ejemba yonjoo uugiaa momo arenjianonj mono meraboraangianonja kanainj bologa koloojuto, kilenj namo ii kambaanj monjonj ejemba yonjoojonj ama mombo mende qasuaamanja. Iwoi kuuya laaligogiawo laligojuti,

niinonj ii unudaboroweto, iikawaa so kambanj monjonj mombo mende jen tegonj unjumaŋa. ²² Namononj enj ubaatiwaa so mono namononj koma komogi honj kolooro megi iikanonj mono mende qaondaborowaa. Gomanj olomoro sanjonj momakebu ano geriawo kolooro gere tooro momakebu. Konjuru kambanj ano weenj kambanj, gomantiinj ano asasaga ii kambanj kambanj ewaewanj ama awanjonj enj kembao. Ii kuuya tetegoya qaa enj uro laligowu. Kaaŋanonj mono kaenj toroqenj ewaa.” Kianj.

9

Anutunonj Nooawo soomonjo arenj ano.

¹ * Kaenj jenj Anutunonj Nooa ano merauruta kokaenj jenj kotuegonj onono: “Ono mono koloonj seisei ama gomanj sokoma laligowu. ² Kaenj anj balombaa oroya kuuya, kanakeewambaa koonj kuuya, iwoi kuuya bagianonj namo koma kondondonjonkejuti ano kowewaa soraya kuuya ii mono onoo borogianonj onoombe onononj ii galej koma onoma laligogi yonononj onoojonj keegia moma jenenjia ororo laligowuya. ³ Iwoi kuuya isinonjgiawo kema kanj laligojuti, ii onoo nenega koloonj ewaa. Wala logoya iwoi tonjonj nenegiaga onombeta kete iwoi kuuya koi kaanagadeen ononjenj. ⁴ * Motoonjo ii mono mende newu. Ii oro sayawo. Sa ii laaligowaa sareya koloojiwaajonj ama songo koi ama ononjenj. ⁵ Ononjgiaa sagia ii monjonj monj mende maaba. Monjonj sa ii maabaati, iikawaa ironjonj mono iyanjaa qaganonj ubaa. Oro monjonj me ejemba monjonj ejemba monj qero laaligoyaa sareya maabaati, iikawaa ironjonj mono iyanjaa qaganonj uro komuwaa. ⁶ * Anutunonj ejemba iyanjaa kaitania kaanjan merotiwaajonj ama monj morononj ejemba monj qero komuwaati, monjonj mono ii kaanjadeen qero komuwaa.

⁷ * Ono mono koloonj seinj laligowu. Kaenj namo qaganonj koloonj seigi jangogianonj somariinj ubaa.”

⁸ Anutunonj toroqenj Nooa ano merauruta iwo laligogiti, iyonoojonj qaa kokaenj jero: ⁹ “Niinonj kete onjo ano onoo kerasuru-urugia kanagenj kolooiwuti, onowo soomonjo arenj anjenj. ¹⁰ Kaanjadeen iwoi laaligogiawo kuuya, ii miriwaa me duuyaa koonj oroya kuuya giwo laligonj wanjononj kamaajuti, mono balombaa ilawoila laaligogiawo kuuya yonowo soomonjo arenj kokaenj anjenj: ¹¹ Niinonj soomonjo arena ii onowo kokaenj ama kotiijenj: Niinonj apu gboulunonj ilawoila isinonjgiawo kuuya ii mombo mende unjuwe qaombuya. Apu gboulu ii namo tiwilaawaatiwaajonj mombo mende ambe kawaa.” ¹² Anutunonj toroqenj qaa kokaenj jero: “Niinonj mono soomonjo arenj koi ii neenaa ano onjo ano ilawoila laaligogiawo kuuya onowo laligojuti, ananaa batunananonj ambe tetegoya qaa kotiinj enj ubaa. Soomonjo arenj iikawaa aiweseya ii kokaenj:

¹³ Niinonj marilolona ii koosunonj ambe ewaa. Niinonj neena ano namononj laligojuti, ananaa batunananonj soomonjo arenj anjenj, marilolonj kanonj mono iikawaa aiweseya koloonj ewaa. ¹⁴ Niinonj kambanj monjonj koosuya namo qaganonj horonj onombe kamaanj ajoroogi marilolonjanonj koosunonj asugiwaati, ¹⁵ kambanj iikanonj niinonj soomonjo arena ii romonjgomaŋa. Ii neena ano onjo ano ilawoila laaligogiawo kuuya tanigia kania kania ananaa batunananonj ambeti, mono ii romonjgomaŋa. Kawaaajonj apu yonononj

* **9:1:** Jen 1.28 * **9:4:** Lew 7.26-27; 17.10-14; Lew 19.26; Dut 12.16, 23; 15.23 * **9:6:** Jen 1.26; Eks 20.13 * **9:7:** Jen 1.28

mombo kaan mende somariin iwoi isinonngiawo kuuya tiwilaawutiwaajon gboulu somata mende koloowaa.

¹⁶ Kamban monnon marilolonanon koosunon asugiwaati, niinon ii iima iikanondeen soomongo arena ii romongomanja. Ii tetegoya qaa neena ano ilawoila laaligogiawo kuuya tanigia kania kania namo qaganon laligojuti, ananaa batunananon ama men kotiiwe ewaa.” ¹⁷ Anutunon Nooawaajon kaen jen toroqen kokaen ijoro: “Niinon soomongo aren koi ii neena ano namowaa ilawoila laaligogiawo kuuya ananaa batunananon ama men kotijen. Soomongo aren iikawaa aiweseya ii mono kian.”

Nooawaa merauruta

¹⁸ Nooawaa merauruta wanjononja kamaagiti, iyonoo qagia ii Seem, Haam ano Jaafet. * Haam ii Keinambaa managa. ¹⁹ Yononon Nooawaa merauruta karoon koloogi. Ejemba kuuya deenqeema balon sokoma laligojoni, anana iyonoononja kolooni.

²⁰ Nooanon komakoomo ejaga koloon wain apu kasa gawon mutuya komoro. ²¹ Ii komoroto, kamban monnon wain apu tosia men nero uuta enkalolon kolooro iyanaa opo sel kuun uutanon opoqiisia qetegon bombolan ero. ²² Keinambaa manja Haam iinon mananon bombolan eroti, ii iima seleengen kemen daremunwoita irijoro moriti, iikanon manja gamu qen muro. ²³ Seem ano Jaafet yoronon ii morito, maleku mon men sawingaranon ama gemagama uma mangaranon bombolan eroti, ii esuuri. Jaagara mongen uuritiwaajon ama mangaranon asuganon eroti, ii mende iiri. ²⁴ Nooanon enkalolona qaono uuta tororo moma waama meria meraanon sili ama muroti, ii moro. ²⁵ Ii moma uuta duuro Haambaajon kokaen jero: “Keinan ii jen qasuaan mujen. Iinon mono daremunwoita yoroo welenqeegurugara yonoo welenqeegia omaya koloon laligowaa.” ²⁶ Toroqen kokaen jero: “Anutu, Seembaa Ponja, ii mono mepe-seejen. Keinanon mono Seembaa welenqeegya omaya koloon laligowaa. ²⁷ Anutunon mono Jaafetwaa balonja men somariiro Seembaa opo sel kuunon laligowuya. Keinan yononon mono Seem yonoo welenqeegurugia omaya koloon laligowu.”

²⁸ Gboulu somatanon tegoro Nooanon toroqen yambu 350:waa so laligon uro. ²⁹ Laaligoyaa yambuya ii mindirin 950 kawaa so laligon kouma komuro. Kian.

10

Nooawaa merauruta yonoo kerasuru tuun arengia

1 Hist 1.5-23

¹ Nooawaa merauruta Seem, Haam ano Jaafet yonoo gbiliurugia gboulu tegoro koloogiti, iyonoo qa arengia kokaen:

Jaafetwaa gbiliuruta

² Jaafetwaa merauruta yonoo qagia ii Goomer, Maagog, Maadai, Jaawan, Tuubal, Mesek ano Tiiras. ³ Goomerwaa merauruta yonoo qagia ii Askenas, Riifat ano Togarma. ⁴ Jaawambaa merauruta yonoo qagia ii Elisa, Tarsis ano Saiprus kanageso ano Rodos kanageso. ⁵ Yonoo esameraurugia ii juma deenqeema (goman leelee) Batugaranon Kowe goraayanon ano kowe iikawaa watoya watoya kanon iyangiaa balongianon kema laligoju. Yononon isigia so, tuungia so ano qaagia so iyangiaa gomangianon kema laligogi. Jaafetwaa kanagesouruta kian.

* **9:18:** Jaafet: = seija

Haambaa gbiliuruta

⁶ Haambaa merauruta yonoo qagia ii Kuus, * Iijipt, Libia ano Keinan. ⁷ Kuuswaa merauruta yonoo qagia ii Seba, Hawila, Sabta, Raama ano Sabteka. Raamawaa merawoita yoroo qagara ii Saba ano Dedan. ⁸ Kuuswaa meria mon qata Nimrod kolooro. Iinon somariin waama manjaqeqewaa kawali eja kotiga toton koloon namonon laligoro. ⁹ Iinon Pombaa jaasewanon borojan eja kotiga laligorotiwaajon ama qaa saana kokaen jenkeju: “Monon Pombaa jaasewanon Nimrod kaana borojan eja kotiga koloora.” ¹⁰ Nimrodwaa bentoton ii balon koi kaanon kanaigi: Babel, Ereka, Akad ano Kalne. Taon 4 ii Babilonia (Sinar) gomanon eju. ¹¹ Nimrodnon Babilonia balon mesaon Assiria kema goman somasomata qagia Niiniwe, Rehobotir ano Kala ii mero. ¹² Kaanagadeen Resen ii Niiniwe ano siti somata qata Kala yoroo batugaranon mero.

¹³ Iijiptwaa gbiliuruta yononon Libia (Lud) kanageso, Anam kanageso, Lehab kanageso ano Naftu kanageso kolooju. ¹⁴ Kaanagadeen Patrus, Kaslu ano Kriit. Kriit ii Filistia kanageso yonoo benisigia kolooro.

¹⁵ Keinambaa meria mutuya ii Saidon. Iwaa gematanon Keinanon kanageso koi kaana yonoo benisigia kolooro: Hit kanageso, ¹⁶ Jebus kanageso, Amor kanageso, Girgas kanageso, ¹⁷ Hiwi kanageso, Arka kanageso, Siini kanageso, ¹⁸ Arwad kanageso, Zemar kanageso ano Hamat kanageso. Keinanon korebore yonoo wanjale benisigia kolooro yononon kanagen juma deenqeenji.

¹⁹ Kaen deenqeenji Keinan kanageso yononon balon goraaya ii goman qata Saidon iikanon kanain kema Gerar gomanon kema Gaza kanon tegoja. Kaanagadeen Sodom baagen kema Gomora kema Adma ano Zeboim kema Lasa kanon tegoja. ²⁰ Haambaa merauruta ii isigia so, qaagia so, balongia so ano kanageso tuungia so kaen laligogi.

Seembaa gbiliuruta

²¹ Jaafetwaa data Seem iwaa merauruta kaaniadeen koloogi. Seemnon kaen Eberwaa merauruta kuuya yonoo wanjale benisigia kolooro. ²² Seembaa merauruta yonoo qagia ii Elam, Asur, Arfaksad, Lidia (Lud) ano Aram. ²³ Arambaa merauruta yonoo qagia ii Uuz, Huul, Geter ano Mas. Kaen laligogi. ²⁴ Arfaksadwaa meria Sela kolooro Selawaa meria Eber kolooro. ²⁵ Eberwaa merawoita woi koloori. Monon koloon laligon kouroti, kamban iikanon namo ejembanon juma deenqeenji. Kawaaon iwaa qata Peleg (Siinsereren) qagi. Kogaa qata ii Joktan. ²⁶ Joktambaa merauruta kokaen koloogi: Almodad, Selef, Hazarmawet, Jera, ²⁷ Hadoram, Uuzal, Dikla, ²⁸ Oobal, Abimael, Saba, ²⁹ Oofir, Hawila ano Joobab. Eja kuuya ii Joktambaa meraurutaga. ³⁰ Yonoo rama laaligo balongia ii goman qata Meesa iikanon kanain goman qata Sefar kanon baagen kema ween koukoutaa balon baanyawo kanon tegoja. ³¹ Seembaa merauruta ii isigia so, qaagia so, balongia so ano kanageso tuungia so kaen laligogi.

³² Noowaa esameraanuruta ii isigia so, kanagesogia ano balongia so kaen koloogi. Yononon juma sein deenqeema kanageso tuun tuun koloogi gboulu somatanon tegoro kema balon sokoma laligogi. Kianj.

11

Anutunon ejemba qaagia mendeeno.

* **10:6:** Kuus ii Sudan kantriwaa qata.

¹ Wala eenanon balonja balonja kuuya yononon qaa motoonggo jegi iikanon mindirin onono laligogi. ² Kaen laligon mesaon ween koukoutanon baagen kema Babilon uutanon balon koria somata mon mokolon kanon mirigia menj ragi. ³ Kanon rama iyangiodeen kokaen amin mogi: “Mono kawu. Anana mono gbakon menj mozozongon gerenon oonin kotakota koloowaa.” Kaen jen miri sopaya mewombaajon jamo kowonjin qaagoto, birik ama batugianon namo saposapo qandon kaanja anji iikanon birik ii mokotaan onono. ⁴ Gawon kaen menj toroqen kokaen jegi: “Mono kawu. Anana mono ananaajon siti mon menj iikanon miri koriga toton (taua) menin waarenanon sombin oosiriwaa. Kaen oosiro mende deenqeema balon kuuya sokoma lan kema laligowombotiwaajon mono anana qabuñananawo koloowonja.”

⁵ Kaen jen gawon megito, Ponon ejemba siti ano miri koriga megiti, ii iimambaajon kamaaro. ⁶ Kamaan ii iima kokaen jero: “Yononon siñsereren qaagoto, kanatuuru arenjia motoonggo qaagia motoonggo jen nama iwoi koi kanin mejuti een, kanagen ii me woi mewombaa arenjia ambuyati, ii mono iikawaajon mende amamaan osiwuya. ⁷ Ayo, anana mono balonon kemen qaagia menj soonin tuun mon yononon tuun tosia yonoo qaagia mende moma asarin laligowu.”

⁸ Ponon kaen jen ejemba kanon mendeqendeema onono goman kuuya sokoma kema kan siti memewaa gawon somonjon mesaogi. ⁹ Ponon ejemba kuuya yonoo qaagia menj sooroti, iikawaajon goman iikawaa qata Baabel (enkalolon sisau) jegi. Iikanon Ponon ii mendeqendeema onono deema balon kuuya sokoma kenji. Kian.

Qa aren Seembaanona kanin Abrambaanon kenja.

1 Hist 1.24-27

¹⁰ Seembaa gbiliuruta yonoo qa arenjia koi. Gboulu gematanon yambu woi tegoro Seemnon yambuya 100 tegoro kaman kanon meria Arfaksad kolooro. ¹¹ Arfaksadnon kolooro kawaa gematanon Seemnon toroqen yambu 500 laligoro kaman batuya kanon meraborauruta tosaanja koloogi.

¹² Arfaksadnon yambuya 35 tegoro meria Sela kolooro. ¹³ Selanon kolooro kawaa gematanon Arfaksadnon toroqen yambu 403 laligoro kaman batuya kanon meraborauruta tosaanja koloogi.

¹⁴ Selanon yambuya 30 tegoro meria Eber kolooro. ¹⁵ Ebernon kolooro kawaa gematanon Selanon toroqen yambu 403 laligoro kaman batuya kanon meraborauruta tosaanja koloogi.

¹⁶ Ebernon yambuya 34 tegoro meria Peleg kolooro. ¹⁷ Pelegnon kolooro kawaa gematanon Ebernon toroqen yambu 430 laligoro kaman batuya kanon meraborauruta tosaanja koloogi.

¹⁸ Pelegnon yambuya 30 tegoro meria Reu kolooro. ¹⁹ Reunon kolooro kawaa gematanon Pelegnon toroqen yambu 209 laligoro kaman batuya kanon meraborauruta tosaanja koloogi.

²⁰ Reunon yambuya 32 kolooro meria Serug kolooro. ²¹ Serugnon kolooro kawaa gematanon Reunon toroqen yambu 207 laligoro kaman batuya kanon meraborauruta tosaanja koloogi.

²² Serugnon yambuya 30 tegoro meria Naahor kolooro. ²³ Naahornon kolooro kawaa gematanon Serugnon toroqen yambu 200 laligoro kaman batuya kanon meraborauruta tosaanja koloogi.

²⁴ Naahornon yambuya 29 kolooro meria Tera kolooro. ²⁵ Teranon kolooro kawaa gematanon Naahornon toroqen yambu 119 laligoro kaman

batuya kanon meraborauruta tosaana koloogi. ²⁶ Teranon yambuya 70 tegoro meria Abram, Naahor ano Haran koloogi.

Terawaa gbiliuruta.

²⁷ Terawaa gbiliuruta yonoo qa arengia koi. Terawaa merauruta Abram, Naahor ano Haran koloogi. Harambaa meria Loot kolooro. ²⁸ Haranon Kaldia yonoo balonon laligon iyanaa kolokoloo gomanqa qata Uur iikanon komuro Harambaa manqa Teranon toroqen laligoro.

²⁹ Abram ano Naahor yoronon ororon emba meri. Abrambaa embia qata Saarai kolooro Naahorwaa embia qata Milka. Milkanon Harambaa borataga kolooro. Haranon Milka ano Iska yoroo mangaraga. ³⁰ Saarainon emba arunaga meria qaa een laligoro.

³¹ Teranon meria Abram, esia Loot Harambaa meria ano enaroya Saarai, meria Abrambaa embia ii unuano motoon Kaldia balombaa goman qata Uur mesaon Keinan balonon kembombaajon kengi. Kaen kengito, Haran goman balonon kan nama kanon mirigia men ragi. ³² Ragi Teranon yambuya 205 kolooro Haran goman kanon rama komuro. Kian.

12

Anutunon Abram oono.

¹ * Ponon Abram kokaen ijoro: “Gii gomanqa, kanatuuruga ano mangaanon miri iwoi mesaon balon qendeema gomanati, mono iikanon kema. ² Niinon koloon seisei gombe gbiliuruganon kanageso somata koloowuya. Niinon kotuegon nanon gombe qabunaganon somariin somata koloowaa. Kaen kolooro Anutu niinon goojon ama kanageso tosaana kotuegon onoma laligowaa. ³ * Daen yononon gii kotuegon gombuti, niinon mono ii kotuegon onoma laligomanqa. Daen yononon gii jen qasuaan gombuti, niinon mono ii kaanagadeen jen qasuaan onoma laligomanqa. Goojon ama noo kotumotuenanon mono namowaa kanageso tuun kuuya yonoo qagianon uro oyanboyan mokoloowuya.”

⁴ Kaen ijoro Abramnon Ponon jerotiwaa so Haran goman mesaon keno Lootnon iwo keni. Abramnon yambuya 75 kolooro kanon Haran goman mesaon keno. ⁵ Keman jen embia Saarai, beeta Loot, esuhinaya kuuya men kululuugi seiroti ano welenqeqe ejemba Haran gomanon laligon onongiti, ii unuama gomanqa mesaon Keinan balonon kembombaajon kema kema iikanon keugi.

⁶ Abramnon balon kanon kema laligon goman qata Sekem kanon kouma juuu gere somata qata More kawaa kosianon kuun men raro. Kaman kanon Keinan ejemba yononon balon iikanon laligogi. ⁷ * Kaen laligogi Ponon Abram asugin mun kokaen ijoro: “Balon koi ii mono goo gbiliuruga bunqa qen onomanqa.” Kaen ijoro Abramnon Pon iwaanon asugiroti, iwaajon siimolon onjoombaa alata mon mero.

⁸ Iikanonadeen mesaon toroqen Beetel gomambaa ween koukoutanon baagen balon baanawo kanon kema opo sel kuunja mororonon mero nano. Kaen nano Beetel goman kanon ween kemekemetanon baagen raro Ai taonon ween koukoutanon baagen raro. Kaen rari batugaranon nama Pombaa siimolon alata mon iikanon men Pombaa qata qama koolin muro. ⁹ Kawaa gematanon balon ii mesaon toroqen Saut waagen kema distrik qata Negew kanon rama laligogi. Kian.

* **12:1:** Apo 7.2-3; Hib 11.8 * **12:3:** Gal 3.8 * **12:7:** Apo 7.5; Gal 3.16

Abramnon Iijipt kantrinon kema laligoro.

¹⁰ Kamban kanon Keinan balonon bodi kolooro. Bodi iikanon kotiin binjowo kolooro Abramnon Iijipt kantrinon tawayagadeen laligowombaaon kenji. ¹¹ Kananon kema Iijipt dodowigi Abramnon embia Saara i qaa kokaen ijoro: “Moba, giinon emba iimasiinsiingawo koloojani, ii mojen. ¹² Kawaajon Iijipt eja yononon gii giima kokaen jewuya: ‘Koi iwaa embiaga.’ Kaen jen nii nugi komumanato, gii giima koboogi laligowaga. ¹³* Kawaajon gii mono kokaen jewa: ‘Nii iwaa naanaga.’ Kaen jenago goojon ama awaagadeen ama noma noo laaligona gou gajona konji laligomanaga.”

¹⁴ Abramnon Iijipt keuro Iijipt ejemba yononon Saara iigi emba iimaainjainjowo awaa soro kolooro. ¹⁵ Iikanondeen Faarao kin pombaa pon qerewenja jawinjuruta yononon ii iigitiwaaajon Faarao kimbaanon kema Saara iwaa selia mepeseegi moro. Ii moma jero Saara wama kin pombaa jinjaron miri uutanon ugi. ¹⁶ Ugi Faarao kinjon Saara iwaaajon ama Abram awaagadeen ama muro. Kaen ama muro iwoi koi kaana ii Abrambaa bunja kolooro: lama, bulmakao, donji ejia ano embia, welenqege eja ano emba ano kamel jaasongoya ii Abram muro bunja qen aoro.

¹⁷ Ii bunja qen aoroto, Ponjon Abrambaa embia Saara inon Faarao kimbaa mirinon laligorotiwaajon ama jero ji bologa kotiganon Faarao kin ano ejemba iwaa jinjaron mirinon laligogiti, iyonoo qagianon uro. ¹⁸ Kaen uro Faarao kinjon Abram koma hororo karo kokaen qisin muro: “Gii mono naa terega ama nona? Naambaajon ‘Ii embanaga,’ kaen mende jena mobe? ¹⁹ Naambaajon ‘Ii noo naanaga,’ jena? Kaen jena niinon ii embanaga kolootiwaajon oombe? Embaga koi. Mono ii wama kembao.”

²⁰ Kaen jen ejauruta jen koton onono Abram wama kananon kema onoonji embia ano ilawoilaya kuuya en muroti, ii men unuama kenji. Kian.

13

Loot ano Abram yoronon deeni.

¹ Abramnon Iijipt balon mesaon embia ano bao hina iwoiya kuuya men unuama Lootwo motoon eleema kema Keinan balombaa leeya Saut waagen qata Negew kanon kougi. ² Abrambaanon lama bulmakao ano goul silwa ii ambembo en muro eja kindinbiriawo laligoro. ³ Kaen laligon Negew distrik uutanon rama mesaon tawayagadeen roonqeqegianon en waama kema laligon Beetel gomanon kougi. Opo sel kuuna wala Beetel ano Ai goman iyoro batugaranon kuun mero nanoti, mono iikanon kougi. ⁴ Wala siimolon alata meroti, mono iikanon kouma Pombaa qata qamago qama kooliro.

⁵ Lootnon Abrambo rama mesaon laligoroti, iinon kaanjadeen lama bulmakao tuuna tuuna ano opo sel kuuna kuuna ii mamaga men laligoro. ⁶ Kaen laligon oro esuhina iwoigara mamaga en orono balonon mende sokono. Ii motoon unuagiwaotiwaa so mende kolooro kilen motoon rama laligowotiwaajon amamaari. ⁷ Amamaan Abram ano Loot yoronon oro galenjurgara yonoo batugianon balombaa angowowoya asugiro. Kamban kanon Keinan kanageso ano Periz kanageso yononon balon iikawaa toya koloogi yonowo motoon laligogi.

⁸ Kaen laligon Abramnon beeta Loot kokaen ijoro: “Anara mono man mera laligojo. Kawaajon nii ano gii batunaranon me oro galenjurunara yonoo batugianon andoruru mono mende ewa. ⁹ Kawaajon saanon deembo. Balon kuuya mono goo jaasewanganon asuganon en kenji, ii

* **12:13:** Jen 20.2; 26.7

saanon iijan. Kaen ano giinon qaninaraagen kemaña jewagi een, niinon saanon dindinaraagen kemaña. Me giinon dindinaraagen kemaña jewagati een, niinon saanon qaninaraagen kemaña.”

¹⁰ * Kaen ijoro Lootnon Jordan balombaagen uun balon koria somata kuuya iiro Anutunon ii awaa bedu mero Pombaanon oyanboyan urukisi kelegawo kaanja kolooro. Ii Iijipt yonoonon balon kaanja en Zoar goman baagen keno. Wala Ponon Sodom ano Gomora mende tiwilaan orono kambañ kanon balon ii kaanja ero. ¹¹ Kaen ero Lootnon ii iima gosin Jordambaa balon koria somata kuuya ii meweengon ween koukoutanon baagen keno. Kaen ama deeni. ¹² Deema Abramnon Keinan balonon kema laligoroto, Lootnon balon koria somataa taonja taonja yonoo batugianon kema kan laligoro. Kaen laligon opo sel kuunja metogon men kuun kema nama tetegoyanon Sodom kosianon keuma laligoro. ¹³ Kanon laligoroto, Sodom kanatuuru yononon kanageso bologa koloon Pon qetama singisonjo jekania boorongia ama men laligogi.

Abramnon Hebron gomanon kema rama laligoro.

¹⁴ Lootnon Abram ooma keno kambañ kanon Ponon Abram qaa kokaen ijoro: “Mono jaaga hak ataama bagaagen uun waama eleema gemagaagen uun kaanagadeen ween koukoutanon ano ween kemekemetanon baagen uuwa. ¹⁵ * Balon kuuya koi iijan, ii mono gii ano goo gbiliuruga onoo bunja qewe kambañ tetegoya qaa bunjagiaga en ubaa. ¹⁶ Niinon gbiliuruga koloon seisei mamaga onombe jangogianon somariin namowaa sakasinja kaanja koloowaa. Moronon sakasin jangoya weengonagati, iinon saanon gbiliuruga yonoo jangogia mewaa. ¹⁷ Niinon balon koi mono goo bunja qen gonjen. Kawaaon saanon waama kema kan balon kuuya koi bakabaka eugen emugen iima koton laligowa.”

¹⁸ Kaen ijoro Abramnon waama opo sel kuunja qetegon men kuun kema Hebron gomanon kan Mamre gomanon juuu gere somata nama kengiti, iikawaa kosogianon raro. Kanon rama Pombaaon siimolon alata mon mero. Kian.

14

Abramnon Loot ii kere yonoo borogianonja metogoro.

¹ Kambañ kanon Babilombaa (Sinarwaa) kinja qata Amrafel, Elasarwaa kinja qata Ariok, Elambaa kinja qata Kedorlaomer ano Goimbaa kinja qata Tidal laligogi. ² Yononon kin koi yonowo kanain manja aogi: Sodom taombaa kinja qata Bera, Gomora taombaa kinja qata Birsa, Adma taombaa kinja qata Sinab, Seboim taombaa kinja qata Semeber ano Bela (qata mon Zoar) taon kawaa kinja. ³ Kin kuuya koi yononon dondoonja qata Sidim kanon ajoroon ku-usungia mindirin soomonjo анги. Sidim dondoonanon kambañ kokaamba Sii Kowe Koomuya ii eja. ⁴ Yononon yambu 12:waa so Kedorlaomerwaa jenkooto baatanon laligon kouma yambu 13:na kanon iwaa qaa baatanon kembombaajon qotogon karen moton manja qegi.

⁵ Kaen анги yambu 14:na kanon Kedorlaomer ano kin tosaanja iwo soomonjo ama laligogiti, iyononon kan kanageso koi kaanja yonowo manja qen haamo анги: Refa kanageso ii Asterot Karnaim gomanon unun haamo анги. Zuzi kanageso ii Haam gomanon ano Eme kanageso ii Kiriataim gomanon unun haamo анги. ⁶ Hoor kanageso ii Seir balon baanawo kanon unun onotaan kema kema El Paran gomanon kanon keuma haamo

* **13:10:** Jen 2.10 * **13:15:** Apo 7.5

ama ononji. El Paran ii balon qararan konkonaa goraayanon eja. ⁷ Haamo ama onoma iikanondeen eleema En Mispat (qata mon Kaades) kanon kan Amalek kanageso haamo ama onoma balongia kuuya angon konji. Amor kanageso Hazezon Taamar balonon laligogiti, ii kaanjadeen unun haamo ama ononji.

⁸ Kaen kolooro Sombaa kinja, Gomorawaa kinja, Admawaa kinja, Zeboimbaa kinja ano Bela (qata mon Zoar) kawaa kinja yononon waama asasa riinj Sidim dondoononon keuma kin koi kaanja yonowo manja qewombaa jawoya ama aron qen nanji: ⁹ Elambaa kinja Kedorlaomer, Goimbaa kinja Tidal, Babilombaa (Sinarwaa) kinja Amrafel ano Elasarwaa kinja Ariok. Kin 4 yononon kin 5 yonowo aron qegi.

¹⁰ Kaen aron qegito, Sidim balon dondoonon kanon ron resa saposapoyawo kanon saa qen raro. Kaen raro Sodom ano Gomora taon yoroo kin ponjianon manjaqeqe ejaurugara yonowo unjurama kemaligi eja tosonianon ron iikanon ritoon kemen unjuro. Kaen unjuro alaurugia tosaan kuuya yononon olon koma unjurama balon baanjawo kanon ugi. ¹¹ Ugi kin 4 yononon Sodom ano Gomora kema esuhinagia ano nembanenegia kuuya ii leinj qen menj togon kenji. ¹² Abrambaa beeta Lootnon Sodom laligoroti-waajon ama ii kaanjadeen esuhinayawo wama kenji.

¹³ Kaen kenji eja mononon olon koma misinjon kan iikawaa buzu qaaya ii Hibruu (waba) eja Abram ijoro. Kamban kanon Abramnon Amor eja qata Mamre iwaanon jujuu gere somasomata iikawaa kosogianon laligoro. Mamrenon kowoita qagara Eskol ano Aner yorowo motoon Abrambo soomonon ama laligogi. ¹⁴ Abramnon beeta Loot wama kenjiti, iikawaa qaaya moma ejauruta 318 anaa mirinon koloon momo moma manjaqeqe koma gbilin laligogiti, ii onoono ajoroon kere tuun onotaan Noot waagen kema laligon Dan gomanon keugi.

¹⁵ Abramnon ejauruta mendeema onono yononon gomantiinja kanon konjoma kere tuun qelanjin unun haamo ama ononji. Haamo ama onoma onotaan kema laligon Damaskaswaa Noot leegen goman qata Hoba kanon keugi. ¹⁶ Kanon keuma esuhina kuuya leinj qen menj kenjiti, ii mokoloogi. Beeta Loot ano iwaanon ilawoila ii menj wama eleema kagi. Sodom ano Gomora yonoo emba meraanjurugia ano ejemba tosaan ii kaanjadeen kuuya unuama kagi.

Melkizedeknon Abram kotuegoro.

¹⁷ Abramnon kaen Kedorlaomer ano kin tosaan iwo soomonon ama laligogiti, ii unun haamo ama onoma eleema karo Sombaa kinja iinon Sawe dondoonon (qata mon Kimbaa dondoonon) kanon mokolon iimambajon keno. ¹⁸ * Kamban kanon Melkizedek Saalembaa kinja iinon bered ano wain apu menj karo. Iinon Anutu uuta jigo gawon galeja kolooro. ¹⁹ Kaen ama Abram kotuegon mun qaa kokaen ijoro: "Anutu uuta Siwe namo mokolon oronoti, iinon mono Abram gii kotuegon gono laligowa. ²⁰ Anutu uutanon kereuruga goo boronon ama ononoti, mono ii mepesejon." Kaen ijoro Abramnon ilawoilaya kuuya mendeeno tuun ten kolooro iikanonga motomotoon (10%) menj mamatewooya muro.

²¹ Ii muro Sombaa kinjanon Abram kokaen ijoro: "Ejembauruna ii nombagato, esuhina ii mono geengaa bunja koloowa."

²² Kaen ijoroto, Abramnon Sombaa kinjaajon kokaen jero: "Qaana kotiiwaatiwaajon niinon borona Pon Anutu uuta Siwe namo mokolon oronoti, iwaanon baagen menj waama jojopan qaa kokaen jejen: ²³ Nii

* **14:18:** Hib 7.1-10

goonon iwoi mon ii mende totoon memanja. Beweso kasagaa kitia me kana esugaa kasia ii kaanjaadeen mende memanja. Kaen ambe giinon kanagen kokaen jewabo: 'Niinon Abram iwoi mube iinon eja esuhina qaqabunayawo koloon laligoja.' Gii mono kaen jemambaajon amamaan laligowa. ²⁴ Nii iwoi mon mende toroqen memanjato, ejaurunanon naa iwoiga negiti, ii meleema nononji sokondaboroja. Kaanagadeen eja alauruna Aner, Eskol ano Mamre niwo kagiti, iyononon mono tawagia soya jejeja mewu." Kian.

15

Anutunon Abrambo soomonjo aren ano.

¹ Kaen ama Abrambaa jaaya meleeno jaamelen unja iiro Ponon qaa kokaen jen asugiro, "Abram, gii toroko mende moba. Niinon goo reen kolojen. Goo tawaga mono somata qatawo koloon en ubaa."

² Qaa kaen iJOROTO, Abramnon kokaen jero, "Oo Pon somatana, nii merab-orana qaa laligowego tawa nona iikanon mono nomaen ilaan nonaga? Niinon komuwe Damaskas eja Eliezer iinon noo esuhinanaa toya koloowaa."

³ Kaen jen toroqen kokaen jero, "Giinon gbili mon mende nonatiwaaajon gawon ejana wana noo mirinon laligoji, iinon mono noo ilawoilana kuuya bunja qen aowaa."

⁴ Kaen jero Pombaanon qaa je mon ii iwaanon kokaen asugiro moro, "Eja iikanon esuhinagaa toya mende koloowaato, geenгаа seleganonga mera mon koloowaati, iinon mono goonon ilawoila kuuya bunja qen aowaa." ⁵ * Qaa kaen asugiro Anutunon Abram wama seleengen kemen qaa kokaen ijoro, "Mono sombinon uuna uro sengelao weenjon onombaatiwaa so koloowaati een, ii mono saanon weenjon onomba." Kaen ijon kokaen toroqen jero, "Goo gbiliuruga yonoo jangogianon mono iikawaa so koloowaa."

⁶ * Kaen jero Abramnon Pon moma laarin muro momalaaria iiro sokono qaaya jen tegoro solananiro.

⁷ Ponon toroqen qaa kokaen ijoro, "Niinon Pon kolojen. Gii Kaldia balombaa goman qata Uur kanon laligona guambe koi kari. Balon koi gombe bunja qen aowaatiwaaajon ama gii guama koi kawee."

⁸ Kaen jeroto, Abramnon kokaen ijero, "Oo Pon somatana, balon koi kanon noo bunaga koloowaati, ii mono naa aiwesega iima moma komanja?"

⁹ Kaen jero Ponon iwaajon kokaen jero, "Gii mono kema bulmakao embia kowina yambuya karoon, meme (nonin) embia yambuya karoon ano lama ejia yambuya karoon ano kewo mon ano kewo susu gbilia mon ii men noonon kawa."

¹⁰ Kaen jero Abramnon kema ii korebore men kan oro ii biiwianon qosoma onoma leegen leegen ii arengoro kana leeleen arenon egi. * Kaen anoto, koon ii mende qosono. ¹¹ Mende qosoma qamogia lee lee arengon onono koon kawalia yononon kan qamo yonoo qagianon kamaan kongito, Abramnon ii konjoma onono kenji.

¹² * Ween jaaya tegon kememambaajon anoti, kaman iikanon Abrambaa jaayanon kamaan mero gaon binawo ero. Kaen ero pangaman ziwiziwiwaa kanjana kanon kan turun muro. ¹³ * Turun muro Ponon kokaen ijoro,

* **15:5:** Room 4.18; Hib 11.12 * **15:6:** Room 4.3; Gal 3.6; Jei 2.23 * **15:10:** Soomonjo: Kaman kanon soomonjo aren ama ii sili kaanja kanon men kotiinkegi. Ejanon oro leeya woi iikawaa batugaranon nama mindirin oroma soomonjo ii doongon galen kono. * **15:12:** Job 4.13, 14

* **15:13:** Eks 1.1-14; Apo 7.6

“Qaa hona koi mono geja ama moba: Goo gbiliuruganon mono balongia mesaon kantri monon kema wabaga laligon ubuya. Kaen laligon yonoo welenqequeurugia omaya koloogi ii yambu 400:waa so melunjon onoma laligowuya.

¹⁴ * Kaen laligowuyato, niinon kantri welenqequeurugia omaya koloon laligowuyati, iyonoo qaagia kaanagadeen jen tegon irona meleembe qagianon ubaa. Kaen uro isama ononji kantri ii mesaon esuhinagia mamaga men eleema kawuya. ¹⁵⁻¹⁶ Niinon Amor kanageso ii balon kokanon uulanawo mende onotaamana. Wala singisongoya singisongoya ama bolidaborogi i irona tororo meleema onomanatiwaa kambaanon koloowaati, kambaan iikanon mono ii onotaamana. Kawaajon goo esauruga yonoo esaurugia koloon laligowuyati, † kambaan kanon goo gbiliuruganon mono eleema koi kawuya. (15) Yononon kaen kawuto, geenjo wala yambugaa kambaanon waziin komuro luaenon manasauruga yonoonon kena ron koma gombuya.”

¹⁷ Ponon kaen jero ween jaayanon tegon kemero pangaman mero iwoi kokaen kolooro iiro: Monjon mombaa uutanon gere bolananon kokobilibiliawo jen asariro kowa kondun kondunawo pumpunoro. Iwoi iikanon asugin oro koomuya qoosona iyonoo batugianon nama kema karo.

¹⁸ * Ponon oro leele iikawaa batugianon kema kan somana kanon Abrambo soomongo aren ama (kaisareyanon ii men kotiin) qaa kokaen ijoro, “Niinon balon koi ii goo gbiliuruga ii bun qen onoman. Iikawaa jawoya ii Iijiptwaa apu gowoya (Nail) iikanona kanain kan koi uugun kema apu berena somata qata Yufreitis iikanon tegowaa. ¹⁹ Kambaan kokaamba ii kanageso koi kaana yonoo balon eja: Kin kanageso, Kenas kanageso, Kadmon kanageso, ²⁰ Hit kanageso, Periz kanageso ano Refaim kanageso, ²¹ Amor kanageso, Keinan kanageso, Girgas kanageso ano Jebus kanageso. Yonoonon balon kuuya ii mono men sokoma laligowu.” Kian.

16

Haagar ano Ismael

¹ Abrambaa embia Saarainon aruna laligon merabora mende meroto, Saariwaa welen embia qata Haagar laligoro. Ii Iijipt embaga. ² Iinon laligorotiwaajon Saarainon Abram kokaen ijoro: “Ponon songo somongon nono merabora mende mewetiwaajon gii mono welen embana mena koro ama merabora mon mero noo bunaga koloonaga.” Kaen ijoro Abramnon Saariwaa qaayaajon uumotoongo ano. ³ Abramnon Keinan balonon yambu 10 laligoro tegoro kambaan kanon Abrambaa embia Saarainon Iijiptga welen embia Haagar men loyawo motoon ewaotiwaajon muro. ⁴ Kaen muro men laligoro koro ano. Koro anjen, kaen moma galen embia Saari ii kanain jejewili ama muro.

⁵ Kaen ama muro Saarainon Abram kokaen ijoro: “Unanon boliro siimbobolo momakejeni, iikawaa qaayanon mono goo qaanon uma ewaa. Niinon welen embana goo boronganon ambe koro ama ii moma iikanondeen kanain jejewili ama noma laligoja. Kawaajon Ponon mono nii ano gii anaraa batunaranon qaa gosin jen tegowa.”

* **15:14:** Eks 12.40-41; Apo 7.7 † **15:15-16:** Yambu 430 kambaan ii kokaen jen weenogogi: Liwainon laaligo yambuya 137 iikanonadeen yambu 80 ii Iijipt laligoro. Iwaa gematanon eja koi kaananon yambugia kokaen Iijipt laligogi: Kehat 133, Amram 137, Mooses 80. (Iikawaa gematanon Moosesnon Iijipt mesaon toroqen yambu 40 laligoro.) Ii mindirin yambu 430 kolooro. Eks 6.16, 18, 29 Dut 34.7

* **15:18:** Apo 7.5

⁶ Kaen ijoro Abramnon kokaen jero: “Welen embaganon mono geengaa boroganon laligojiwaajon nomaen mona sokonji, mono iikawaa so ii ama muba.” Kaen jero Saaraion Haagari lan horon ureen ama muro mesaon togon olon koma keno.

⁷ Keno Pombaanon gajoba monon balon qararanonkononon apu jaaya mombaa kosianon mokolon muro. Apu jaaya ii Suur gomanon kekembaa kana goraayanon eja. ⁸ Iikanon mokolon mun kokaen jero: “Haagar, Saariwaa welen embia, gii mono daenkaya kajaŋa dakanon kembaga?”

Kaen jero kokaen meleeno:

“Nii galen embana Saariwaanonga asanjon olon koma kajeŋ.”

⁹ Kaen jero Pombaa gajobanon Haagar kokaen jen koton muro: “Gii mono mombo Saariwaanon kema welenŋa qen iwaa qaa baatanon laligowa.”

¹⁰ Qaa ii toroqen kokaen jero moro: “Haagar, nii mono goo gbiliuruga kolonseiseigia onombe jangogia mende weenweenyoyaa so kaŋa laligowuya.”

¹¹ Pombaa gajobanon mombo toroqen Haagar kokaen ijoro:

“Gii kokowo kolooŋa meraga mewaga.

Dologo koi tapekokoro moma saana

ii mono Pombaa gejianon kemero moja.

Kawaajon merawaa qata Ismael qaba. * ¹² Iinon eja dongi bao kombo kaŋa kolon (anŋa jaajaa lan kema kan) laligowaa. Iinon borianon ejemba kuuya qetaama onono ejemba kuuya yononon ii qotogon mun laligowuya. Iinon kouruta kuuya yonowo kerekere anodeen ama kanawaen qen laligowaa.”

¹³ Kaen ijoro Haagaron kokaen jero: “Niinon mono keteda koi monon nii niimakeji, ii iijen.” Kawaajon Pon iwaaajon qaa jeroti, iwaa qata kokaen qama muro: “Gii Pon nii niimakejan, ii koloojan.” Qata kaen qaro. ¹⁴ Kania kawaajon ama apu ron iikawaa qata ii Beer Lahai Roi (Laaligoyawo laligon niimakejiwaa apu ronŋa) qagita eja. Apu ron ii toroqen goman woi qagara Kaades ano Bered iyoroo batugaranon eja.

¹⁵ * Haagaron Abrambaa meria mero. Abramnon iyanŋa meria Haagar meroti, iwaa qata Ismael qaro. ¹⁶ Abramnon yambuya 86 koloo Haagaron Ismael mera ii Abrambaanon mero. Kian.

17

Soomonŋo arembaa aiweseya ii selekoto.

¹ Abramnon yambuya 99 koloo Ponon asugin mun qaa kokaen ijoro: “Niinon Anutu ku-usun kuuyaa Toya koloojen. Kawaajon gii mono noo qaana ten koma pondan nanamemen dindina otaan laligowa. ² * Nii soomonŋo aren gii ano nii anaraa batunaranon ambeti, ii men kotiin kolonseisei gombe gbiliuruga yonoo jangogianon mono somata totoon koloowaa.”

³ Kaen ijoro Abramnon simin kuma usugoro Anutunon iwaaajon qaa kokaen jero: ⁴ “Moba, niinon soomonŋo arenŋa giwo kokaen anjen: Giinon kanatuuru mamaga yonoo wanjale benisigiaga koloowaga. Qaa kaen jen somonŋowe ewaa. ⁵ * Goo qaga Abram ii mende toroqen qagi ewaato, giinon kanatuuru mamaga yonoo benisigiaga koloowaatiwaaajon kuun gonjen, iikawaajon ama qaga mono Aabraham qagi ewaa. * ⁶ Niinon kolon

* **16:11:** Ismael: = Anutunon gejianon moja. * **16:15:** Gal 4.22 * **17:2:** Hib 13.2 * **17:5:** Room 4.17 * **17:5:** Abram: ii man uuta. Aabraham ii kanatuuru mamaga yonoo benisigia.

seisei gombe gbiliuruga ii honoŋa qaa koloowuya. Yoŋonoŋ juma deema kanageso tuuŋa tuuŋa mamaga koloowuya. Goo gbiliuruga yoŋoonoŋa toŋianoŋ kiŋ poŋa poŋa koloowuya.

7 * Niinoŋ mono soomoŋgo areŋna ii neena ano gii ano gbiliuruga goo gemaganonŋ toroqenŋ koloonŋ ubuti, ananaa batunananonŋ ambe kotiinŋ tetegoya qaa enŋ uma ewaa. Niinoŋ goo Anutuga ano gbiliuruga goo gemaganonŋ koloonŋ ubuti, mono iyoŋoo Anutugiaga koloonŋ laligomaŋa. 8 * Gii Keinan balonŋ wabaga laligojani, niinoŋ balonŋ ii jinonŋa qaa gii ano goo gbiliuruga onŋoo buŋaga qenŋ onŋombe buŋagia tetegoya qaa enŋ uma ewaa. Kaenŋ ero niinoŋ mono onŋoo Anutugiaga koloonŋ laligomaŋa.”

9 Anutunonŋ Aabrahambaajonŋ kaenŋ jenŋ toroqenŋ qaa kokaenŋ ijoro: “Kaenŋ laligomaŋato, giinoŋ mono noononŋ soomoŋgo areŋnaa qaaya ii tenŋ koma otaanŋ laligowa. Goo gbiliuruga goo gemaganonŋ toroqenŋ koloonŋ ubuti, iyoŋonoŋ mono kaanŋadeenŋ ii tenŋ koma otaanŋ laligonŋ ubu. 10 * Gii ano goo gbiliuruga onŋowo soomoŋgo areŋna ama ii otaawutiwaajonŋ jejenŋi, iikawaa aiweseya ii kokaenŋ: Onŋoo batugianonŋ eja kuuya yoŋoo selegianonŋ mono noo aiwesena kotowu. 11 Noo aiwesena mono selegianonŋ kotowu. Iikanonŋ soomoŋgo areŋnii ano onŋoo batunananonŋ ambe eji, iikawaa aiweseyaga enŋ ubaa.

12 Kambaŋ koi kanoŋa kanainŋ eja kuuya onŋoo batugianonŋ toroqenŋ koloonŋ ubuti, iyoŋoo selegianonŋ mono gomaŋ boria 8 kolooro kanonŋ noo aiwesena kotonŋ laligowu. Onŋoanŋgiaa gomaŋ uutanonŋ onŋoanŋgiaa ano welenŋqeurugia yoŋoo meraurugia koloowuti, ii mono ororonŋ ama onŋoma laligowu. Welenŋqee tosaanŋa ii waba yoŋoonoŋga monenŋnonŋ sewanŋgia megi yoŋoo meragia koloowu. Yoŋonoŋ iyanŋgiaa gbiliurugia mende koloojuto, ii kilenŋ noo aiwesena ii mono yoŋoo selegianonŋ kaanŋadeenŋ kotonŋ laligowu. 13 Welenŋqee toŋianoŋ onŋoanŋgiaa gomaŋ uutanonŋ koloogi welenŋqee tosaanŋa ii monenonŋ sewanŋgia megi yoŋoo meragia koloowu. Noo aiwesena ii mono yoŋoo selegianonŋ kaanŋadeenŋ kotonŋ laligowu. Noononŋ soomoŋgo areŋnaa aiweseya selegianonŋ kotowuti, ii mono soomoŋgo areŋ tetegoya qaa enŋ ubaatiwaajonŋ jenŋ kotiijenŋ. 14 Eja monŋ morononŋ noo aiwesena selianonŋ mende kotogi eenŋ laligowaati, iinoŋ mono noo soomoŋgo areŋna uugunŋ qetamakeja. Kawaajonŋ eja kaanŋa ii mono ejemba tuunŋ onŋoo batugianonŋa yakarinŋ mugŋ seleenŋenŋ kamaanŋ laligowaa.”

15 Anutunonŋ toroqenŋ Abraham kokaenŋ ijoro: “Gii embagaa qata Saara ii mende toroqenŋ qama laligowato, iwaa qata mono Saara (jawiŋ emba) qama laligowa. † 16 Niinoŋ Saara kotuegonŋ mube iinoŋ goojonŋ mera monŋ mewaa. Niinoŋ kotuegonŋ mube iinoŋ ejemba tuuŋa tuuŋa mamaga yoŋoo nemunŋ benisigiaga koloowaa. Iwaa gbiliuruta yoŋoonoŋga toŋianoŋ kanageso tuunŋ yoŋoononŋ eja poŋa poŋa koloowuya.”

17 Poŋnonŋ kaenŋ ijoro Abrahamnonŋ ii moma siminŋ kuma usugonŋ uutanonŋ kokaenŋ romonŋonŋ kawaajonŋ jomoro, “Eja yambuna 100 kolooro mera mono nomaenŋ mokoloowenaga? Kaanŋagadeenŋ Saaranonŋ yambuya 90 kolooro mono nomaenŋ mera menaga?” 18 Abrahamnonŋ kaenŋ romonŋonŋ walinŋonŋ Anutu kokaenŋ qisinŋ muro: “Gii saanonŋ Ismael kuunŋ muna qaga bosino noo gbiliuruna ii iwaanonŋga koloowu.”

* 17:7: Luuk 1.55 * 17:8: Apo 7.5 * 17:10: Apo 7.8; Room 4.11 † 17:15: Saara: Qata kokaembaajonŋ utegoro: Iinoŋ ejemba tuuŋa tuuŋa mamaga ano kiŋ poŋ tosaanŋa yoŋoo nemunŋ benisigiaga koloowaa.

¹⁹ Kaen qisiro Anutunon kokaen meleeno, “Embaga Saaranon mono geengaa mera dindiņa mewaa. Ii mero qata Aisak (jomoja) qaba. Niinon Aisakwo ano iwaa gbiliuruta yonowo soomonjo arenna ambe kotiinj tetegoya qaa en ubaa. ²⁰ Ismael kotuegon mumambaajon qisinj nonjani, ii kaanjadeen saanon moma goma kotuegon mumaņa. Iinon eja pon 12 iyonoo nemun benisigia koloowaa. Niinon koloon seisei mube gbiliuruta yonoo jangogianon mono somata toton kolowaa. Yononon sein kanageso tuun somata koloowuya.

²¹ Kaen koloowuyato, Saaranon geengaa meraga Aisak ii yambu eugenanon kambaņ kokaamba mewaati, niinon mono neenaa soomonjo arenna ii iwo ama men kotiimaņa.” ²² Anutunon Aabrahambo qaa kaen amiri tegoro ii mesaon waama uro.

²³ Weemboria iikanonjadeen Aabrahamnon Anutuwaanon qaa ten koma anaa meria Ismaelwaa selianon Anutuwaa aiweseya koto. Kaanagadeen welenqeuruta anaa miri uutanon koloogi tosaņa monenon sewangia mero laligogiti, eja kuuya ii iwaa miri uutanon ragiti, ii mono kuuya kaanjadeen ama onono. ²⁴ Aabrahamnon yambuya 99 kolooro selianon aiwese ii kotogi. ²⁵ Meria Ismael ii yambuya 13 kolooro selianon ii kotogi. ²⁶ Aabraham ano meria Ismael yoro selegaranon aiwese ii somaņa motoonjo iikanondeen kotogi. ²⁷ Eja kuuya Aabrahambaa miri uutanon ragiti, tosanon iyanaa miri uutanon koloogi tosaņa ii waba yonoononga sewangia mero laligogiti, kuuya iyonoo selegianon aiwese ii kaanjadeen kotogi. Kianj.

18

Saara mera mewaatiwaa qaaya Anutunon jero.

¹ Aabrahamnon Mamre gomanon jujuu gere somasomata iyonoo batugianon laligoro Ponon asugin muro. Weemboria mon iikanon ween jeta kotakota qero Aabrahamnon opo sel kuunaa qaayanon raro. ² Rama ataama uun iiro eja karononon bataagen nanji. Nanji injiima opo sel kuun qaayanonga alanzan waama joujolongia jen unuamambaajon sararagon bobogarin keno. Kema waegia men siminj kuma namonon usugon kemero.

³ Kemeņ kokaen jero: “Oo ponuruna, niinon onoo welenqeqegia koloon onoo jaagianon kalen morian mokoloon laligojenj een, onoo mono nii mende nuugun kembu. ⁴ Nii onoo welenqeqegia koloon saanon apu mon men kan onombe kanagia songbama gere kokawaa umuganon rama haamo mewu. ⁵ Nii saanon nene melaa mon men kan onombe newuya. Iikanon men kotiinj ononogo saanon kana mombo toroqen kembuya. Niinon koi kaandiaga laligowe onoo nii goda qen noma kajutiwaajon saanon welen qen onomaņa.” Kaen jero meleema kokaen jegi: “Danjisen, jejaniwaa so kaen saanon ambona.”

⁶ Kaen jegi Aabrahamnon uulanawo bobogarin sel kuun uutanon kema uma Saara kokaen ijoro: “Gii mono uulanawo flaua awaa toton gomba (sapalan) karombaa so men meleema yonoojon bered oowa.” ⁷ Kaen jen uulanawo bulmakao tuunon kema bulmakao donja busuya loota meweengon welenqeqeya mon muro kaninj uulanawo qen kojongon ooro. ⁸ Ii ooro tegoro ii, kele kosiga ano aju apuya tosia men kema eja ragiti, iyonoo bagianon ano. Bagianon ano neņ raji iyanja kambaņ kanon kosogianon gere kanianon galengia nano.

⁹ Nano kokaen qisinj mugi: “Embaga Saara ii dakanon?” Qisinj mugi jero: “Ii opo sel kuun uutanon endu raja.”

10 * Kaen jero eja yonoononga monon kokaen ijoro: “Yambu motoongowaa so tegoro niinon onanon eleema koi kawe embaga Saaranon mono meriawo koloon laligowaa.” Kaen ijoroto, Saaranon opo sel kumbaa qaa ootayanon loyaa gematanon nama qaa ii gejianon kemero moro. 11 Aabraham ano Saara yoronon ejemba wana koloori yambugaraa jangoyanon somata kolooro laligori. Saaranon koimbaa aima laligoroti, iikawaa kambaanonon mono uugudabororo. 12 * Kawaajon Saaranon ii moma uutanon kokaen romongon jomoro: “Niinon mono emba wana soosooliya koloowe lona eja ponnanon kaanjadeen eja wana kolooro iwo ewotatiwaa naananon mombo asugin nonaga me qaago?”

13 Kaen romongoro Pononon Aabraham qisin mun kokaen ijoro: “Saaranon naambaajon jomoma kokaen romongoja: ‘Nii emba wana totoon koloon onanon merabora mewenaga me?’ 14 * Pononon iwoi mombaajon mende totoon osinkeja. Kawaajon jejenj, ‘Yambu motoongowaa so tegoro niinon onanon eleema koi kawe Saaranon mono meriawo koloon laligowaa.’ ”

15 Saaranon keeta moma ii qaloween kokaen ijoro: “Nii mende jomojen.” Kaen jeroto, Pononon kokaen ijoro: “Qaago, gii mono onanon jomojana.” Kaen.

Aabrahamnon Sodom taombaajon qama kooliro.

16 Kaen jero eja karonon yononon waama oromesaon Sodom taanon baagen eleema kembombaajon анги. Aabrahamnon kaanjadeen ii onoomambaajon yonowo motoon kenji. 17 Pononon iyanajon kokaen jero: “Nii iwoi amambaajon mojenj, qaa ii alana Aabrahambaa jaanon saanon mende mesangomana. 18 Kokaembaajon ii mesangomambaajon amamaajen: Aabrahamnon noo alana qaita mon. kolooja. Iinon koloon seisei kondoro kanageso somata ku-usungiwawo koloon laligowuya. Noo kotumotuenanon mono iwaajon ama namowaa kanageso tuuna kuuya yonoo qagianon uro oyanboyan mokoloowuya. 19 Niinon ii kokaembaajon meweengon muwe: Iinon meraborauruta ano gbiliuruta iwaa gematanon koloon laligon ubuti, ii mono Pombaanon kana injisaama nanamemen dindina sokomakeji, ii otaawutiwaajon jen koton onoma laligowaa. Kaen laligoro qaaya ten koma otaan laligowuti een, Pononon niinon Aabrahambaaajon iwoi asugiwaatiwaajon jen somongoweti, iikanon mono kuuya honawo koloonkebaa.”

20 Pononon anodeen kaen jen toroqen Aabraham kokaen ijoro: “Sodom ano Gomora yononon singisongo lombotawo binawo ama laligogi kakasililin somata uuta asugiro mamaganon iikawaajon qama saamakeju. Kawaajon yonoo singisongogiaa qaayanon mono somariin uuta totoon kolooja. 21 Kawaajon nii mono yonoonon kemen kaniagia iimana. Kakasililin angitiwaajon ama mamaganon noo jaananon qama saama laligogiti, ii kuuya onanon анги me qaago, niinon ii gosin momambaajon mojenj.”

22 Kaen jero eja woivanon eleema Sodom baagen kenito, Aabrahamnon toroqen Pombaa jaasewananon nano. 23 Nama Pombaa kosianon kema kokaen qisin muro: “Gii ejemba solana ano ejemba angonjoragiawo ii motoon tiwilaan onomambaajon jejan me? 24 Taon iikanon ejemba solana 50 laligojuti een, gii ii onanon men kileen onomambaajon jejan me? Taon ii yonoojon ama injiima koboona me qaago? 25 Gii mono kaen amambaajon amamaanaga. Ii yamagen! (qaago totoon!) Giinon ejemba solana ii ejemba angonjoragiawo yonowo motoon mindirin ununa mende

* 18:10: Room 9.9 * 18:12: 1 Piito 3.6 * 18:14: Luuk 1.37

sokombabo. Iyonowo motoon komuwubo. Giinon namo ejemba kuuya nonoo qaanana jen tegonkejanj, iikawaajon mono geengaa kanaga dindiņa otaana sokombaa.”

²⁶ Aabrahamnon kaen ijoro Ponon meleema kokaen jero: “Niinon Sodom taonon ejemba solanja 50 mokoloon onomanjati eenj, iyonoojon ama taon kuuya ii saanon injiima koboomanja.”

²⁷ Kaen jero Aabrahamnon mombo kokaen ijoro: “Pon, nii kikisi sububun omaya kaanja koloojento, kilen qaa kotiga Ponna goonon kuun jejen. Ii mende sokonjato, ii kilen moma nomba. ²⁸ Taon iikanon ejemba solanja 50 qaagoto, 45 laligowuyagati eenj, giinon ejemba 5 yonoojon ama taon kuuya ii kilen tiwilaan onombaga me qaago?” Kaen ijoro Ponon kokaen jero: “Niinon ejemba solanja 45 iikanon mokoloon onomanjati eenj, taon ii mono mende menj kileemanja.”

²⁹ Aabrahamnon dujanon mombo qaa kokaen ijoro: “Ejemba solanja 40 taon iikanon mokoloon onombagati eenj, mono nomaen anaga?” Kaen ijoro kokaen meleeno: “Ejemba 40 yonoojon ama taon ii mende menj kileemanja.”

³⁰ Kaen ijoro jero: “Oo Pon, uuga waababoto, niinon mombo qaa gijomambaaon mojen. Ejemba solanja 30 taon iikanon mokoloon onombagi eenj, mono nomaen anaga?” Kaen ijoro kokaen meleeno: “Ejemba solanja 30 taon iikanon mokoloon onomanjati eenj, niinon mono taon ii mende menj kileemanja.”

³¹ Aabrahamnon toroqen kokaen ijoro: “Pon, nii qaa kotiga Ponnaajon kuun jejen. Ii mende sokonjato, ii kilen moma nomba. Ejemba solanja 20 ii taon kanon mokoloon onombagi eenj, gii mono nomaen anaga?” Kaen ijoro kokaen meleeno, “Ejemba 20 iyonoojon ama taon ii mende menj kileemanja.”

³² Kaen jero Aabrahamnon mombo kokaen qisiro: “Oo Pon uuga waababoto, niinon mombo somanja motoongo koi qaa gijomambaaon mojen. Ejemba solanja 10 iikanon mokoloon onombagi eenj, mono nomaen anaga?” Kaen ijoro kokaen meleeno, “Ejemba 10 iyonoojon ama taon ii mende menj kileemanja.” ³³ Kaen aminj mori tegoro Ponon Aabraham mesaon keno iinon mombo eleema mirianon karo. Kianj.

19

Sodom ano Gomora yonoo anjonjora laaligogia

¹ Siwe gajoba woi ii Aabraham mesaon kema mare kolooro Sodom keuri. Keuri Lootnon taombaa kiropo naguyanon raro. Rama iriima waama joujolongara jen uruamambaaon kema namonon siminj kuma usugon kemero. ² Kemej kokaen jero: “Oo eja ponwoina, oro saanon welenqeqegara noo mirinon kan kanagara songbambe niwo motoon ewonja. Ejen waama saanon umugawodeen kana toroqen kembao.” Kaen jeroto, yoronon kokaen ijori: “Qaago, noro saanon qenjaaro sombenj monjon kema ewota.”

³ Kaen ijorito, Lootnon kotiin kaparanj koma uruama anaa mirianon kema ugi. Uma welenqeqeuruta jen koton onono bered yiistya qaa oogi. Kaanagadeen nembanene naanawo meagon onj oronji neri.

⁴ Ii nen gaon ewowaa ani iikanondeen Sodom ejembanon kan miri ii liligogi. Sodom taombaa bakaya kuuya iikanonja ejemba wanja ano sagbili ii donon donon ambembo horon kougi. ⁵ * Kouma Lootwaaon kokaen qagi: “Eja woi mare goonon kajaoti, ii daengen? Eja nono yorowo serowilin ambombaaon mojon. Kawaajon mono ii uruama nonoonon kamaawu.”

* 19:5: Ponj 19.22-24

⁶ Kaen qagi Lootnon nagu metama yonoonon kemen gematanon nagu kono. ⁷ Nagu koma kokaen injjoro: “Alauruna, kaen qaago. Sili kilega ii mono mende ambu. ⁸ Mobu. Noo borawoina woi sarañ laligon kamban monon ejawo mende eri. Ii saanon onoojon uruama kamaawe naa iwoiga ambombaajon mojuti, ii saanon siingia metogowu. Kaento, noo miri waarenanon eja woi urualeema sopa somonjon oronji, iiga mono iwoi kilega mon mende totoon ama orombu.”

⁹ Kaen injjoroto, yonoonon kokaen meleema tereema qagi: “Mono togowa. Giinon koi kan wabaya laligon geengajon moroga jen mona uro nonoga pondan jen koton nonomambaajon mojan? Yoronon mende kamaawaoti een, mono geengo nonoonon kana kakasililin tokoronkota ama gombona.” Kaen jen Loot utangi gemagama keno uma miri naguya qosombombaajon ama nanji.

¹⁰ Kaen ama nanjito, eja woi yoronon borogara boraama Loot horon giliri miri uutanon uro nagu koni. ¹¹ * Nagu koma nama eja somata melaa miri naguyanon seleengen nanjiti, ii qaagaranon jeri jaagia gooro jibujabu qen nagu mokoloowombaajon koromojoron ama monjama amamaagi. Kian.

Lootnon Sodom goman mesaoro.

¹² Eja woi yoronon Loot kokaen ijori: “Gii merauruga, qegaborauruga ano tinitosauruga tosaana kuuya taon kokanon laligojuti, ii mono unuana taon koi mesaon kembu. ¹³ Nono taon koi men kileen kondemondeembona. Kanageso koi yonoo kakasililimbaajon mamaganon Pombaa jaanon honona qaa qama saama laligogi. Kawaajon iinon wasin norono goman koi men kileen kondemondeembojon koi kajo.”

¹⁴ Kaen ijori moma Lootnon kema qega bunawoita borawoita orombaoti-waajon jero laligoriti, ii kokaen irijoro: “Oro mono alanzañ waari goman koi mesaon kembona. Ponon taon koi tiwilaan kondemondeemambaajon anja.” Kaen irijoro yoronon qaa ii mori gonjgeegee tani kolooro.

¹⁵ Goman wenjeran suluro Siwe gajoba woi yoronon Loot horon kuun mun kokaen jeri: “Anutunon Sodom yonoo singisonjogiaa irona meleema taonjia kondemondeembaa. Giinon yonowo motoon tiwilaawabotiwaaajon mono uulanawo waama embaga ano borawoiga giwo rajaoti, ii unuama taon koi mesaowu.”

¹⁶ * Kaen jeri Lootnon toroqen ezelobezelo ano eja woi yoronon Loot-waa boria qelanjin men embia ano borawoita yonoo borogia kaanjadeen qelanjin men unuama taon seleengen kengi. Ponon kaen kiankomun onono. ¹⁷ Taon seleengen kengi eja woi iyorononga monon qaa kokaen jero: “Laaligogia anjon kombutiwaajon onjo mono uulanawo misinjon kemaliwu. Gemagianon mende eleema unj dindinagadeen kema balon korianon endu keuma kanon kaanagadeen doron mende ambu. Tiwilaawabotiwaaajon mono baananon eu uma misinjon kemaliwu.”

¹⁸ Kaen jeroto, Lootnon kokaen jero mori: “Oo Ponna, gii mono kaen ambombaajon mende jewa. ¹⁹ Gii wan taraana somonjon kiankoomu somata qendeena goo jaanon onanon kalen morian mokolon welenqeqega koloojento, moba, niinon baananon eu misinjon kemalimambaajon amamaana. Kondemondeen koinon noo qananon uro komumambotiwaa toroko mojen. ²⁰ Moba, taon melaa mon endu ero iijani, iikanon koriga qaagoto, saanon kembonatiwaa so kolooja. Kawaajon saanon jena iikanon

* **19:11:** 2 Kin 6.18 * **19:16:** 2 Piito 2.7

misinjon kemalin qeangon laligowona. Goman melaada ii iina kosere ero iikanon saanon kema wan taraanana somongwona.”

²¹ Kaen jero moma monon kokaen meleeno: “Ii awaa! Qaa jejani, iikawaajon kaanagadeen saanon wambelaan goma. Taon melaa iikawaajon jejani, ii mende men kileema. ²² Ii mende men kileemaato, on mono uulanawo iikanon misinjon kemaliwu. Iikanon mende keugi kamban batuya kokaamba niinon iwoi mon amambaajon amamaama. On wala iikanon keugi iikawaa gematanon saanon jen kotowe kondemonden asugiwaa.” Lootnon taombaajon ‘melaada’ jerotiwaaajon ama taon iikawaa qata ii Zoar (melaada) qagita eja.

Ponjon Sodom ano Gomora kondemondeno.

²³ Ween kouro Lootnon Zoar taanon keuro. ²⁴ * Keuro Ponjon jero sombinona salfa jamo geriawonon ii kon kaana Sodom ano Gomora yonoo qagianon kamaan turun onono. ²⁵ Turun onoma kanon taon woi ii ano goman koria kuuya kosogaranon eji, ejemba kuuya iikanon laligogiti ano gere kasa iwoi tonona balon iikanon eroti, ii men kileen onondabororo. ²⁶ * Lootwaa embianon loya otaan kema mombo eleema gematanon uun iikanonden letoma sii jamo koloon tando kaana nano.

²⁷ Aabrahamnon umugawodeen waama wala Pombaa jaasewanon nama qaa amin moriti, iikanon keno. ²⁸ Iikanon kema nama Sodom, Gomora ano goman koria somata kuuya kaambaagen uuro keno balon iikanon kaaso inana somatanon kululuun waaro iiro. Ii gere somata jen kaaso somata waamakeji, iikawaa so kolooro. ²⁹ Anutunon balon koria iikawaa taona taona men kileen kondemondenoti, kamban iikanon Aabraham romonjon muro. Beeta Lootnon taon iikanon laligoro ii meleeno kemebombaajon angi Anutunon kamban iikanonadeen jen kotooro Loot kondemonden iikawaa uutanonga wama kagi. Kian.

Moab ano Amon kanageso yonoo kanagia

³⁰ Lootnon Zoar taanon laligomambaa toroko moro. Kawaajon borawoita uruama Zoar mesaon balon baanawo kanon kema ragi. Borawoita woi yorowo kobaa uutanon en waama laligogi. ³¹ Iikanon laligon borata somatanon kamban monon kogaaajon kokaen jero: “Anaraa mannanon eja wana kolooja. Ejembanon goman so agimin aon merabora mokolon onomakejuto, balon kokanon eja mon norombaatiwaaajon mende laligoja. ³² Kawaajon saanon kana mannara wain apu muri nen uuta enkalolon kolooro iwo en koro ama gbili mokolori kanagesonananon toroqen laligowuya.”

³³ Kaen jen gomantiina iikanonadeen mangara wain apu muri nero. Nen uuta enkalolon kolooro datanon kema iwo ero. Naa kambanon kooronon karoti ano naa kambanon waaroti, ii mananon mende moro.

³⁴ En waama borata somatanon koga kokaen ijoro: “Niinon woran gomantiina mannawo ejena. Saanon kete gomantiina kaanagadeen wain apu mombo muri nen uuta enkalolon kolooro giinon mono kema iwo ewao. Kaen en mannaanona koro ama gbili mokolori kanagesonananon toroqen laligowuya.”

³⁵ Kaen jen gomantiina iikanon kaanagadeen mangara wain apu muri nero. Nen uuta enkalolon kolooro konganon kema iwo ero. Naa kambanon kooronon karoti ano naa kambanon waaroti, ii mananon mende moro.

* **19:24:** Mat 10.15; 11.23-24; Luuk 10.12; 17.29; 2 Piito 2.6; Juud 7 * **19:26:** Luuk 17.32

³⁶ Kaen anitiwaajon motoongara mangaraa koro ani. ³⁷ Borata somatanon mera ejaga men qata Moab (mannaanona) qaro. Moab iwaa gbiliurutanon koloon seisei ama kougi kaban kokaamba kaanagadeen qagia Moab kanageso qamakejon. ³⁸ Borata gosoganon kaanadeen mera ejaga men qata Ben Ami (kanagesonaa meria) qaro. Eja iikawaa gbiliurutanon koloon seisei ama kougi kaban kokaamba kaanagadeen qagia Amon kanageso qamakejon. Kian.

20

Abrahim ano Abimelek.

¹ Abrahamnon Mamre goman mesaon toroqen Saut waagen distrik qata Negew kanon kema goman qagara Kaades ano Sur iyoro batugaranon laligoro. Kawaa gematanon toroqen taon qata Gerar kanon kema tawagadeen laligoro. ²* Kanon laligon ejemba ii kokaen injoro mogi: "Saara ii naanaga." Kaen injoro Gerarwaa kin Abimelek iinon qaa ano keno Saara wama jinron mirianon kagi.

³ Kaen angito, Anutunon gomantiina monon Abimelekwaanon kan gaonon kokaen ijoro: "Emba bun qen aojani, ii eja mombaa embiaga. Kawajon gii mono iwaajon ama koomuwaa bunaga koloowaga."

⁴ Kaen ijoroto, kin Abimeleknon Saara mende merotiwaajon ama kokaen jero: "Pon, nii singisongowaa qaana qaa. Kawajon giinon nii ano kanagesouruna nono een totoon tiwilaan nonombabo. ⁵ Abrahamnon mono ano kokaen nijoro: 'Emba ii naanaga.' Embanon kaanagadeen kokaen nijoro: 'Abraham ii naanaga.' Kawajon uunanon gbingbaon mende ero emba ii jewe karo boronanon kaamaa mon mende anjona."

⁶ Kaen jero Anutunon gaonon kitia kokaen ijoro: "Qaa jejani, ii onanon. Goo uuganon gbingbaon mon mende ero goonon karoti, ii mojen. Kawajon giinon emba ii oosirin noo jaananon singisongo ambabotiwaajon sopa somonon goma laligowe. ⁷ Kawajon emba ii mono mombo meleema loya muba. Eja ii gejatootoo ejaga. Ii saanon gojon qama kooliro mende komuwaga. Ii mombo mende mubagi een, qaa koi mono onanon moba: Gii ano tinitosauruga on mono kuuya komuwaga."

⁸ Qaa kaen ijoro kinon moma umugawodeen waama pon jawinuruta kuuya onono ajoroogi Ponon qaa kuuya jeroti, ii injoro moma aarun lalanin toroko mamaga mogi. ⁹ Kaen moma kin Abimeleknon Abrahamajon qaa ano uro kokaen jen qisin muro: "Gii mono naa terega ama nonona? Niinon naa bologa mon ama gombe giinon kondona singisongowaa qaa lombotanon mono nii ano kanagesona noo sopa toton utanon laligojuti, nonoo qanananon umambaajon anja? Giinon iwoi mende anaa so ii songo waleema ama nona. ¹⁰ Giinon mono kania naambaajon sili ii anjan?" Kin Abimeleknon Abraham kaen qisin muro.

¹¹ Qisin muro kokaen meleeno: "Niinon qaa ii kokaen romonon jewe: 'Balon kokawaa kanageso ononon Anutuwa jeta uuguwubotiwaajon toroko mende mobuyaga. Kawajon nii embanaajon ama nugi komumambo.' ¹² Iinon onanon naanaga, manaa borata kolooja. Nemunaa borata mende koloojiwaajon ii embana mewe. ¹³ Anutunon mannaanon miri mesaon mongen kemanjwaajon nijoroti, niinon kaban iikanon Saara kokaen ijowe: 'Anara daen daen kemboti, iikanon noojon naanaga jewa. Kaen ama iikanon nii uujopa qendeema noma laligowa.'"

* 20:2: Jen 12.13; 26.7

¹⁴ Kaen ijoro moma Abimeleknon Aabrahambaa embia Saara meleema muro. Kaanjadeen lama bulmakao ano welenqege ejemba ii kaanjadeen muro. ¹⁵ Mun qaa kokaen jero: “Moba. Noonon balon koi wosoganon eji, iikanon mono geengaa naangaa so laligowa.” ¹⁶ Kaen jen Saara kokaen ijoro: “Moba. Niinon monen silwa jamo 1000:baa so naanga mube kanon tawaga koloaja. Tawa kanon kaniaga qendeeno ejemba kuuya giwo laligojuti, iyononon ii iima kokaen jen moma yagowu, ‘Singisongowaa qaaya ii Saarawaanon mende eja.’ ” Kaen jero.

¹⁷⁻¹⁸ Aabrahambaa embia Saarawaajon ama Pononon emba kuuya kin Abimelekwa miri uutanon laligogiti, iyonoonon mera memewaa kania somongoro. Kawaajon Abrahamnon Anutuwaajon gama kooliro Abimelek men qeangoro. Kaanagadeen embia ano welenqege embauruta men qeangon onono mombo meraboragiawo koloogi. Kian.

21

Aisak kolooro.

¹ Pononon Saara kalen morian mumambaa qaaya jen somongoro eroti, iikawaa so ii galen koma muro laligoro. Qaa jeroti, iikawaa so ii kokaen ama muro: ² * Saaranon koro ano Abrahamnon eja wanja kolooro kilen iwaa meria ejaga mero. Anutunon mera koloowaatiwaa qaaya walawala jen somongorotiwaa so ii mono kambaan iikanonadeen kolooro. ³ Saaranon Aabrahambaa meria mero qata Aisak (jomoja) qaro. ⁴ * Qaro Aisaknon weenja 8 kolooro kambaan kanon Anutuwaaiweseya selianon kotooro. Anutunon qaa jen kotooro erotiwa so ii kotooro. ⁵ Abrahamnon yambuya 100 kolooro meria Aisak kolooro. ⁶ Kolooro Saaranon qaa kokaen jero: “Anutunon jomo mokolonon nono. Kawaajon daen yononon noo sunduna mobuyati, iyononon mono niima jomowuya.” ⁷ Kaen jen toroqen kokaen jero: “Saaranon mera galenkonkonaga koloowaati, moronon qaa ii walawala moma Aabrahambaa jenaga? Kaen qaagoto, kambaan kokaamba iinon eja wanja kolooro niinon kilen iwaa meria mejen.” Kian. ⁸ Aisaknon somariin aju mesaoro weemboria iikanonadeen Abrahamnon nene lomban somata ano.

Saaranon Haagar ano Ismael konjoma orono.

⁹ Iijipt emba Haagaron Aabrahambaa meria Ismael meroti, iinon kambaan mononon koga Aisak mepaegon gonjeegee ama muro Saaranon ii iiro.

¹⁰ * Kaen iima Abraham kokaen ijoro: “Welen embawaa merianon mono noo merana Aisakwo goonon ilawoila ii mende mendeema bunja qen aowaota. Welen emba ii ano meria ii mono konjona kembao.” ¹¹ Saaranon qaa ii jeroti, iikanon Aabrahambaa uuta qero Ismael ii meria koloorotiwaaajon ama uukamakamaa moro uuta kaambogawo kolooro.

¹² * Kaen kolooro Anutunon ii qaa kokaen ijoro: “Meraga ano welen embaga Haagar yorojonon mono uugoojon somata mende moba. Aisakwaa gbiliuruta yononondeen mono goo qabunaga bosima laligowuya. Kawaajon Saaranon qaa gijoji, ii kuuya mono moma ten komba. ¹³ Welen embagaa merianon goo gbiliga koloojiwaajon niinon ii kaanjadeen koloon seisei mube gbiliurutanon kanageso somata koloowuya.”

¹⁴ Kaen jero moma Abrahamnon en gomaamba totoononon waama nene tosia men apu jua lama selianon memeta kanon apu koson kan Haagarwaa

* **21:2:** Hib 11.11 * **21:4:** Jen 17.12; Apo 7.8 * **21:10:** Gal 4.29-30 * **21:12:** Room 9.7; Hib 11.18

sawinanon ama meriawo wasin orono mesaon keni. Kema Beerseba balon qararanakonkonanone keuma liligon laligori. ¹⁵ Laligori lama selianon apu men kenoti, iikanon qaono meria ii bamban mombaa baatanon ano ero. ¹⁶ Ano ero nama kokaen romongoro: “Merananon jaana qaganon komuwaati, ii iimambaajon amamaan doomorona mojen.” Kaen romongon mou motogi kenjiwaa so sigensigen kema rama silama saaro.

¹⁷ Mera saaroti, ii Anutunon moro gajobayanon siwenonga Haagarwaaajon qama kokaen jero: “Haagar, gii naa lombowaa uutanon laligojan? Keega mono mende moba. Meranon endu en saaji, Anutunon saaya ii moja. ¹⁸ Mono waama meraga balononga kobibiina waaro borianon men migigiin muba. Niinon ii kanagen koloonseisei mube gbiliurutanon sein kanageso somata qabunagiawo koloowuya.” ¹⁹ Siwe gajobanon kaen jero Anutunon jaaya metooro uun apu ronja mon iiro. Ii iima lama selia men kema kanon apu koson kan meria muro nero. ²⁰ Anutunon Ismaelwo nano somariin balon qararanakonkonanone laligon idon nene ejaga kolooro. ²¹ Balon gbangbarasia qata Paran kanon laligoro nemunanon Iijipt kantrinonga emba mon men embiaga muro. Kian.

Abrahim ano Abimelek yoronon uusoomonngo ani.

²² * Kamban kanon Abimelek ano iwaa manjaqeqe tuunaa kawali galena qata Fikol yoronon Aabrahambaajon kokaen jeri: “Giinon ilawoila kuuya ama menkejan, Anutunon mono iikanon giwo namakeja. ²³ Kawaaajon giinon mono kete kokaamba Anutuwaajaanon jojopan qaa kokaen jengo jen kotiiwa: ‘Niinon gii, merauruga ano gbiliuruga onowo ononkakale mon mende ama laligomanja.’ Kaen jen kotiin niinon kiankomun goma laligoweti, iikawaa so giinon mono kaanjadeen balon koi ano nii kiankoomu noroma laligowa. Gii goman kokanon wabaga koloon laligojan.”

²⁴ Kaen jeri Aabrahamnon kokaen jero: “Niinon jojopan qaa ii saanon jengo jen kotiiwana.”

²⁵ Kaen jeroto, Abimelekwaa welenqeqeurutanon apu ron mon iyangiaajon angon kongiti, Aabrahamnon iikawaaajon Abimelek jen muro. ²⁶ Jen muroto, Abimeleknon kokaen meleema jero: “Moronon sili ii anoti, ii niinon mende mojen. Geengo iikawaa qaaya mon wala mende jena moma laligon keteda koi qaa ii mojen.”

²⁷ Kaen meleema jero Aabrahamnon kema lama ano bulmakao men kan Abimelek muro kamban iikanondeen batugaranon soomonggo ani. ²⁸ Iikaen ama Aabrahamnon lama tuungianongaga lama embia melaa 7 metogon mendeema onono yangiodeen nanngi.

²⁹ Kaen nanngi Abimeleknon Aabraham kokaen qisin muro: “Lama embia melaa 7 gosin endu ama onona yangiodeen nanjuti, ii kania naambaajona?”

³⁰ Qisin muro kokaen meleema: “Niinon apu ronja koi osowetiwaa qaaya jeweti, ii moma laarijan i een, lama melaa 7 koi mono noo boronanonga bunja qen aona noo qaanaa dangunuya koloowaa.” ³¹ Kaen meleema eja woi ii balon kanon nama jojopan qaagara jengo jen somongon aori. Kawaaajon goman iikawaa qata Beerseba qamakeju.*

³² Beerseba gomanon soomonggo kaen ani tegoro Abimelek ano iwaa manjaqeqe tuunaa kawali galena Fikol yoronon waama eleema Filistin yonoo balonon keni. ³³ Keni Aabrahamnon beren gere mon Beerseba goman iikanon komoma Pon Anutu ben kombombanja iwaa qata qama

* **21:22:** Jen 26.26 * **21:31:** Beerseba: qaa iikawaa kania woi: jango sewembaa apu ronja ano jojopan qaawaa apu ronja.

kooliro. ³⁴ Qama kooliŋ nama Filistin yoŋoo balonoŋ kamban koriga wabaga kolooŋ laligoro. Kian.

22

Anutunoŋ Abraham anŋotete meŋ muro.

¹ * Iwoi ii kolooro kamban tosia tegoro Anutunoŋ Abraham anŋotete meŋ muro. Qata “Abraham!” qaro iionoŋ “Nii koi nanjen,” jen meleeno.

² * Kaen meleeno kokaen ijoro: “Motoonj mera soroga Aisak uuganoŋ jopagoŋ munkejanj, ii mono wama Moorja balonoŋ kema baanja moŋ qendeema gomaŋati, iikanoŋ uma ii noo siimoloŋ oowa.”

³ Kaen ijoro Abrahamnoŋ en gomaamba totonoŋanoŋ waama doŋgi qaganoŋ duŋ raraya meagoŋ welenqeqeya woi ano meria Aisak unuano. Siimolombaa geria soyanonj kondaboronj boranoŋ ama unuama Anutunoŋ balonj ijoroti, iikanoŋ keno. ⁴ Kema laligoŋ weemboria karoŋa kanonj jaayanonj unj waama balonj ii iiro koriganonj ero. ⁵ Ii iima welenqeqewoita ii kokaen irijoro: “Oro doŋgiwo koi rari nii ano mera noronoŋ endu kema Anutu waeya meŋ mepeseenj mombo eleema oroononj kawota.”

⁶ Abrahamnoŋ kaen irijonj siimolonj oonjoombaa gere boranoŋ meŋ meria Aisakwaa sawiŋanoŋ ano uro aŋo gere jo ano soo mero. Kaen mero motoongara keni. ⁷ Kaen kema Aisaknoŋ doronj ama maŋa Abraham kokaen ijoro: “Ama!” Kaen ijoro kokaen meleeno: “Wae, merana naama?” Kaen meleeno kokaen qisiro: “Gere jeta ano gere ii koi meŋ kajoto, siimolonj oonjoombaa lamaya ii dakanonj?”

⁸ Kaen qisiro maŋanoŋ kokaen meleeno: “Merana, Anutu aŋo mono siimolonj oonjoombaa lamaya moŋ mokoloŋ norombaa.” Kaen meleeno toroqenj motoongara keni.

⁹ * Kema Anutunoŋ balonj jeroti, iikanoŋ keuma nama siimolonj oonjoombaa alataya moŋ meŋ gere iikawaa qaganoŋ ama areŋgoro. Areŋgoŋ meria Aisak somonjoŋ alatanonj gere qaganoŋ ano. ¹⁰ Ama meria uumambaajonj boria boraama soo kopinoŋa horomambaajonj ano. ¹¹ Soo horomambaajonj ano iikanondeenj Pombaa gajobanoŋ Siwenonja Aabrahambaajonj kokaen qaro: “Abraham, Abraham!” Kaen qaro “Nii koi nanjen,” jen meleeno.

¹² Kaen meleeno kokaen ijoro: “Boroga mono merawaa qaganoŋ mende amba. Iwaa qaganoŋ iwoi moŋ mende amba. Giinoŋ meraga motoongoro soro ii noojonj mende angoŋ konjaniwaajonj kanaga kete kokaen moma yagojenj: Gii Anutu waa qaa jeta uuguwabotiwaajonj keega momakejanj.”

¹³ Kaen ijoro iikanondeenj ataama unj iiro lama eja moŋ ilianoŋ gere bambanawononj giliro kemero nano. Ii iima kema meŋ kanj meriaa kitianoŋ lama iikanoŋ siimolonj ooro. ¹⁴ Kawaajonj Abrahamnoŋ balonj iikawaa qata ii ‘Poŋnoŋ mokoloŋ norombaa,’ jen qaro. Kamban kokaamba kaanjadeen qaa kokaen qamakeju: “Poŋnoŋ ii baananoŋ mokoloŋ norombaa.”

¹⁵ Pombaa gajobanoŋ Aabrahambaajonj Siwenonja mombo kokaen qaro indina woi kolooro: ¹⁶ * “Poŋ niinoŋ kokaen jejenj: Neeno neenaa qananoŋ qama jopopan qaa kokaen jengo jen kotiijenj: Giinoŋ sili koi ama meraga motoondago ii noojonj mende angoŋ konjanj, ¹⁷ * iikawaajonj niinoŋ ononj gii kotuegonj goma kolooŋseisei gombe gbiliuruga yoŋonoŋ honombonoŋa qaa seiwuya. Seigi janogioŋanoŋ mono sombinj kanakeewambaa senjelaoya

* **22:1:** Hib 11.17-19 * **22:2:** 2 Kor 3.1 * **22:9:** Jei 2.21 * **22:16:** Hib 6.13-14 * **22:17:** Hib 11.12

kaanja koloowaa ano kowe goraayanon sakasin en kenjuti, iikawaa so koloowaa. Goo gbiliuruga yononon mono kotiin kereurugia unun haamo ama siti balongia unuama angon koma laligowuya. ¹⁸* Giinon noo qaana ten konjani, iikawaajon goo gbiliuruga yonoononga mombaajon ama noo kotumotuenanon mono namowaa kanageso tuun kuuya yonoo qagianon uro oyanboyon mokoloowuya.”

¹⁹ Pombaa gajobanon kaen ijoro Abraham meriawo eleema welenqeqewoita yoroonon kema aitongon motoon Beerseba gomanon kenji. Abrahamnon Beerseba goman kanon opo sel kuuna mororongon laligoro. Kian.

Naahorwaa gbiliuruta

²⁰ Kamban tosia tegoro buzu qaa mon kokaen anji Aabrahambanon karo: “Milkanon kaanjadeen nemunga koloaja. Iinon koga Naahorwaa merauruta tosaanja onono.” ²¹ Meria mutuyaa qata ii Uz, iwaa koga Buz ano iwaa kanaanon Kemuel, Arambaa manja. ²² Kemuelwaa kanaanon Kesed, Hazo, Pildas, Jidlaf ano Betuel. ²³ Betuelnon Rebekawaa managa kolooro. Milkanon Aabrahambaa koga Naahorwaa merauruta 8 ii onono. ²⁴ Naahorwaa embia sewanja mende memeta qata Reuma iinon kaanjadeen merauruta tosaanja onono. Yonoo qagia ii Tebe, Gaham, Tahas ano Maaka. Kian.

23

Saaranon komuro.

¹ Saaranon laligon uro yambuya 127 kolooro. Saaranon yambu iikawaa so laligoro. ² Laligon Keinan balonon goman qata Kiriya Arba, qata alia Hebron qamakejuti, iikanon komuro. Komuro Abrahamnon iikanondeen embiaajon jingen qama saamambaajon keno.

³ Kema saaro tegoro waama embiaa qamoya mesaon kema nama Hit ejemba ii qaa kokaen injoro: ⁴* “Nii onoo batugianon waba kan tawatawa laligojen. Kawaaajon onjo mono balongiaa bakaya mon kokaamba nongi sewanja mewe qasirina kolooro alauruna yonoo qamogia iikanon ama ron koma onomakema.”

⁵ Qaa kaen injoro Hit yononon meleema kokaen jegi: ⁶ “Oo eja pon, gii saanon nonoonon qaa koi moba. Gii nonoo batunananon Anutuwa eja jawina laligojanawaajon ama qasiriga ainganon daenkaya iima sororongon mewaatiwaajon mojan, iikanon mono saanon qamoga ron komba. Giinon qamoga onon ron komanja jena nonoononga mononon ii mende angon koma gombaa.”

⁷ Kaen jegi Abrahamnon waama balon toya Hit ejemba yonoo wosogianon kemen usugon onono. ⁸ Usugon onoma nama yonoojon qaa kokaen jero: “Niinon qamona onon ron komaniwaajon saanon jewuti een, mono noonon qaa koi moma Zoharwaa meria Efron iwaanon kema qaa jena koi toroqen jen kuun mubu. ⁹ Kuun mugi moma kobaa qata Makpela iwaa bunja koloon gawonaa jaanjaagen eji, mono ii jen tegoro sewanja memanja. Mono qisigi sewanja dawi jen tegoro sewanja kuuya mewe noonon qasirina onoo batugianon ewaa.”

¹⁰ Kaen jero Efronon alauruta Hit kanageso kuuya taongiaa kiropo naguyanon kan sombenon ajoroogiti, iyonoo batugianon raro qaa geja ama mogi Efronon Abraham kokaen meleema muro: ¹¹ “Oo eja ponna, kaen

* **22:18:** Apo 3.25 * **23:4:** Hib 11.9, 13; Apo 7.16

qaagoto, mono jewe geja ama moba. Niinon balon koria ii ano kobaa iikanon nanji, ii kalenaga gonjen. Neenaa kanagesouruna yonoo jaagianon nama ii gombe iiju. Qamoga ii saanon iikanon oson ron komba.”

¹² Kaen jero Aabrahamnon balon toya yonoo wosogianon mombo kemen usugon onono. ¹³ Usugon onoma nama yonoo jaagianon Efron kokaen ijoro mogi: “Noonon qaa koi mono geja ama moba. Giinon saanon kaen anagato, niinon mono balon koria iikawaa sewana ii gomanja. Ii saanon jen tawa mena niinon qamona iikanon oson ron komanja.”

¹⁴ Kaen ijoro mogi Efronon Aabraham kokaen meleema muro: ¹⁵ “Oo eja ponna, noonon qaa koi mono geja ama moba. Balon iikawaa sewana ii 400 silwa kota (50 kilogram). Ala-ala koloojotiwaajon ama kanon mono anaraa batunaranon iwoi omaya kolooja. Kawaajon qamoga saanon iikanon oson ron komba.”

¹⁶ Kaen meleema muro moma Aabrahamnon balon sewanaa jangoya Efronon Hit kanageso yonoo jaagianon jero mogiti, iikawaa uumotoon ano. Jangoya silwa kota 400 ii konkororo ejembanon kaman kanon sewanaa soya jega eroti, iikawaa so monen ii gosin muro.

¹⁷ Kaen muro Efrombaanon balon koria Mamre kosianon Makpela kanon eroti, kobaa iikanon nanoti ano gere kuuya balon kawaa jawo uutanon nangiti, iikawaa qaaya jen tegoro. ¹⁸ Qaaya jen tegoro Aabrahambaa bunja kolooro. Hit kanageso kuuya taongiaa kiropo naguyanon kan sombenon ajoroogiti, iyononon tawa ii iigi bunaya kolooro.

¹⁹ Kawaa gematanon Aabrahamnon embia Saarawaa qamoya ii Keinan balombaa kobaayanon oson ron kono. Kobaa ii Mamre qata alia Hebron kawaa kosianon balon koria qata Makpela kanon eja.

²⁰ Kaen kolooro balon koria ano kobaa iikanon nanji, ii Hit kanageso yononon Aabrahambaa bunja qen mugi qasiria kolooro. Kianj.

24

Aisakwaa embia Rebeka ii wama kagi.

¹ Aabrahamnon eja wana kolooro Anutunon iwoi kuuya ama meroti, iikanon ii kotuegon muro laligon kouro. ² Kaen ama kaman monon miriaa welenqeqe jawina wana, miria uutanon ilawoila en muroti, iikawaa galenja iwaajon qaa kokaen jero, “Gii mono qaaga jen kotiiwaatiwaajon boroga noo tawonaa baatanon amba. ³ Kaen ama Pon, Siwe ano namo yoroo Anutugaraa qatanon jojopan qaa kokaen jewa: Niinon Keinan kanageso yonoo batugianon koi laligojento, giinon mono meranaa embia ii yonoo naan boragiaga mon mende men muba. ⁴ Kaen qaagoto, gii mono neenaa kantrinon kema tinitosauruna yonoononga merana Aisakwaa embiaga wama kawa.”

⁵ Kaen jero welenqeqe jawinanon kokaen qisin muro: “Kema jewe emba kanon niwo balon kokanon kamambaaajon togowaati een, niinon mono nomaen amana? Meraga Aisak wama kantri kanati, iikanon mombo eleema kembota me qaago?”

⁶ Kaen qisin muro Aabrahamnon kokaen meleeno: “Qaago totoon! Gii noo merana wama kanon mombo mende kembao. ⁷ Siwewaa Ponja Anutunon nii mannaa mirinon ano kolokoloo kantrinanonga qaa kokaen jero mobe jojopan qaanon somongon nuano kawo: ‘Niinon balon koi mono goo gbiliuruga yonoo bunja qen onomanja.’ Kawaajon iinon mono Siwe gajobaya wasiro wala keno giinon saanon meranaa emba ii iikanon wama kawa. ⁸ Kema jena emba kanon giwo kamambaa togowaati een, jojopan

qaaga koi kanonj mono mende toroqenj somonjonj gombaa. Noo merana ii mono mende tootoonj wama iikanonj eleema kambaota.”

⁹ Kaen jero welenqege jawinanonj qaa ii jenj somonjonj munj jojopan qaanonj jenj kotiimambaajonj boria somataya Aabahambaa tawo baatanonj ano.

¹⁰ Kaen jenj kotiinj nama somatayaanonj kamel 10 ano iwaa kowianonja iwoi akadamugiawo kania kania motoonj mero. Ii menj mesaonj Noot Mesopotemia (Aram Naharaim)* kantrinonj kema Naahornonj taonj lalig-
oroti, iikanonj keuro. ¹¹ Keuma taonj seleenjenj apu ronja eroti, iikawaa kosianonj kameluruta onoono simingia misigonj kemenj haamo megij. Ween jaaya kememambaajonj ano taanonja emba yonononj apu kosowombaa-
jonj apu ronjonj kaka kambangia ii kolooro. ¹² Iikanonj nama kokaen qama kooliro: “Oo Ponj, somatana Aabahambaa Anutuya, gii mono kete toomorianj noma somatana Aabahambaaonj qaa jenj somonjonati, iikawaa honjonj asugiwaa. ¹³ Moba, nii apu ronj kosianonj kokanonj nambe taombaa emba sarañurugia yonononj apu kosowombaaonj kawuya.

¹⁴ Kagi kokaenj koloowaatiwaaonj qama koolijenj: Niinonj emba sarañ mombaajonj kokaenj jemaña: ‘Gii saanonj koworañengja meerangona apu newenaga.’ Kaen jewe iinonj kokaenj meleema nijowaa: ‘Saanonj nena kameluruga kaañagadeen apu unuagimaña.’ Kaen nijowaati, emba sarañ iikaya giinonj welenqege ejaga Aisakwaa bunja qenati, iinonj mono ii koloowaa. Kaen kolooro giinonj somatanaajonj qaa jenj somonjonati, iikanonj honjowo kolooja, kaenj momaña.”

¹⁵ Qamakooli ii qama kooliro mende tegoro iikanondeen emba monj qata Rebeka iinonj koworañenja sawinanonj anjonj apu ronjonj karo. Iinonj Aabahambaa koga Naahor ano embia Milka, yoroo meragara qata Betuel iwaa borataga. ¹⁶ Emba iikawaa kaitania ii iima-ainjainjowo tootoonj kolooro emba sarañ jumunja ejanonj mende memetaga laligoro. Iinonj kamaan apu ronjonj kemenj apu kosonj kouro. ¹⁷ Kouro iikanondeen welenqege jawinanonj uulanjowo iwaa kosianonj kema kokaen jero: “Gii saanonj koworañengjanonja apu monj nona newenaga.”

¹⁸ Kaen jero kokaenj meleeno: “Oo ponja, saanonj newa.” Kaen jenj uulanjowo koworañenja borianonj menj kamaanj meerangoro apu nero. ¹⁹ Ii nero kokaen jero: “Niinonj kameluruga yonoojonj kaañagadeen apu kosonj onombe nenj kema negi unjuro mesaowu.” ²⁰ Kaen jenj uulanjowo koworañenjanonja apu molaaro kuuya juunonj kemero mombo qikqigonj kema apu ronjonj apu kosomambaajonj kemenj kameluruta kuuya yonoojonj apu sogianonj kosoro. ²¹ Kaen ano welenqege jawinanonj goronj nama ii tororo iima kokaenj moma romonjgoro: “Onjanonj, Ponjonj kana koriga koi kajeñatiwaa moriaña ii mono kokaenj kondooro asugija me nomaen?”

²² Kaen romonjonj nano kamel yonononj apu nedaborogi welenqege jawinanonj moponj (pinjonj) goulnonj memeta monj lombota 5 gram ii menj emba sarambaa sewanjonj ama borojenjenj goulnonj memeta woi lombogara 110 gram ii borianonj kotogoro uro. ²³ Kotogoro uro kokaenj qisinj muro: “Gii morowaa borataga? Mangaa miri uutanonj nonononj gomantiinja ewonagatiwaa titinja monj nanja me qaago, ii saanonj jena mobenaga.”

²⁴ Kaen qisinj muro kokaenj meleema muro: “Nii Betuelwaa borataga. Au asana qagara Milka ano Naahor.” ²⁵ Kaen jenj toroqenj kokaen jero:

* **24:10:** Aram: qa ii kambanj kokaamba Siria qamakeju. Naharaim = apu gowoya woi (Yufreitis ano Taigris) iyoroo batugaranonj.

“Nonoononj lolo hai ano kamel yonoo loloo qaqanonj neneya ii mamaga raja ano gomantiija gaonj ewutiwaa titija ii kaanagadeen saanonj nanja.”

²⁶ Kaenj jero welenqege jawinanonj namononj kemenj usugonj Pombaa waeya menj mepeseero. ²⁷ Mepeseenj kokaenj jero: “Oo Anutu, somatana Aabrahambaa Ponja, niinonj gii mepeseenj gonjenj. Giinonj somatanaajonj kalenj moriambaa qaaga jenj somonjonati, ii tororo otaana mende looriro. Iikawaa so Ponj giinonj nuana kana koriga koi kanj laligonj somatanaa tinitosauruta yonoo mirinonj koujenj.”

²⁸ Kaenj asugiro emba sarañonj uulanawo qiqigonj kema iikawaa sunduya ii nemunaa sumanjuruta mirinonj laligogiti, ii injjoro mogi. ²⁹ Rebekawaa naanja qata Laban laligoro. Iinonj ii moma Aabrahambaa welenqege jawinaja iimambaaajonj uulanawo seleenjenj apu roñanonj qiqigonj keno. ³⁰ Naanja borianonj goul borojenjenj ano sewañanonj goul moponj raro iiro naanja Rebekanonj welenqege jawinanonj qaa jero moroti, iikawaa sunduya jero moma iwaanonj keno. Kema apu roñanonj keuma eja ii iiro kanonj kameluruta yonoo kooronjianonj nano. ³¹ Nano kokaenj jero: “Ponjonj kotuegonj gono laligojani, gii mono kana mirinonj kembo. Seleenjenj kokanonj mende namba. Niinonj onjoangia ewutiwaa miria ano kameluruga yonoo dunj kaanjadeenj meweengojenj.”

³² Kaenj jero welenqege jawinanonj mirinonj karo kamel qagianonj esuhina raroti, ii Labanonj mesuma mero kamaaro jero kamel yonoojonj loloo hai ano qaqanonj nene menj kanj onjonji. Welenqege jawin ano iwaa ejaurutanonj kanagia songbambutiwaa apuya ii kaanjadeenj motoonj kosonj kanj onjonji. ³³ Kawaa gematanonj nene welenqege jawimbaa batanonj kongito, iinonj kokaenj jero: “Wala qaa menj kajenji, ii jewe mogigo mono nene koi nemanja.” Kaenj jero Labanonj kokaenj jero: “Ii saanonj jena mobonja.”

³⁴ Kaenj jero kokaenj injjoro: “Niinonj Aabrahambaa welenqege ejaga koloojenj. ³⁵ Ponjonj somatana hononja qaa kotuegonj muro eja uuta esuhinawo koloonj laligoja. Ponjonj lama ano bulmakao, silwa ano goul, welenqege eja ano emba ano kamel, donji ii mamaga muro laligoja. ³⁶ Somatanaa embia Saara iinonj emba waja totoonj koloonj kambanj kanonj somatanaajonj meria monj mero. Manjanonj esuhinaya kuuya ii meriaajonj bunja qenj muro laligoja.

³⁷ “Somatananonj niinonj jojopanj qaa kokaenj jemambaaajonj jenj kotonj nono: ‘Niinonj Keinan yonoo balononj koi laligojento, giinonj mono meranaa embia ii Keinan yonoo naamboragiaga monj mende menj muba. ³⁸ Kaenj qaagoto, gii mono manjaa gomanj mirinonj neenaa tinitosauruna yonoononj kema meranaa emba ii iikanonja wama kawa.’

³⁹ “Kaenj nijoro somatana ii kokaenj qisinj mube, ‘Niinonj kema jewe emba kanonj niwo mende kawaati eenj, niinonj mono nomaenj amanja?’ ⁴⁰ Kaenj qisinj mube kokaenj meleeno: ‘Niinonj Pombaa jaanonj kema kanj ama menj laligoweti, iinonj mono Siwe gajobaya wasiro giwo keno kana kembagi, iikanonj toomorianawo koloowaa. Kaenj neenaa manjaa gomanj mirinonj kema tinitosauruna yonoononga meranaa emba ii menj kawa. ⁴¹ Noo tinitosauruna yonoononj kema jojopanj qaa noojonj jenati, iikanonj mono kawaa gematanonj mende toroqenj somonjonj gombaa. Emba monj mende gombuti eenj, giinonj kilenj jojopanj qaa iikawaa kasanonga loloowaga.’

⁴² “Kaenj jero kete apu roñanonj kouma nama kokaenj qama koolijenj: ‘Oo Anutu, somatana Aabrahambaa Ponja, nii kana koriga kajenji, ii mono uuainjaa so mona toomorianawo koloowaa. ⁴³ Iiba, niinonj apu roñ kokawaa kosianonj nanjenj. Kokaenj nambe emba sarañ

monjon apu kosomambaajon karo niinon ii kokaen ijomaņa: “Gii saanon koworanenģanonga apu melaa mon nona newenaga?”

⁴⁴ Kaen jewe iinon kokaen meleema jewaa: “Saanon nena kameluruga yonoo apu kaanjadeen koson onomaņa.” Kaen meleema jewaati een, niinon iikawaajon kokaen momaņa: Pon giinon ii somatanaa meriaa embiaga koloowaatiwaaajon meweengojan.’ ⁴⁵ Uunanonga qamakooli ii mende qama koolidaborowe iikanondeen Rebeka iinon koworanen sawinanon anjon iikanon kajaa. Kan apu ronjon kemen apu kosoro niinon iwaajon kokaen jejeņa: ‘Saanon apu mon nona newenaga.’

⁴⁶ “Kaen jewe iinon uulanawo koworanenģa sawinanonga mero kamaaro kokaen jejaa: ‘Saanon nena kameluruga yonoo apu kaanjadeen onombe newuya.’ Kaen jero newe kameluruna ii kaanagadeen apu unuagija. ⁴⁷ Unuagiromo kokaen qisin mujen, ‘Gii morowaa borataga?’ Qisin mube kokaen meleenja: ‘Nii Betuelwaa borataga. Au asana qagara Milka ano Naahor.’ Kaen meleeno niinon mopon sewananon monon borojenjen borianon mewe uja. ⁴⁸ Kamban iikanondeen namonon kemen usugon Pombaa waeya men mepeseenjeņa. Anutu somatana Aabrahambaa Ponjon mono kana dindinģa nuano somatanaa kogaa mirinon kan esia meriaa embiaga koloowaatiwaaajon mokooloen. Kawaajon Pon mepeseen mujen.

⁴⁹ “Kaen kan koi nanjen. Kawaajon ono somatana isosoron sakitiuruta koloojutiwaa qaaya pondan otaan kiankomun mujuti een, ii mono qendeema jegi momaņa. Kaen mende ambuti een, qaa ii kaanjadeen jegi momaņa. Ii moma monģen eleema kemambaajon romonģomaņa.”

⁵⁰ Kaen jedabororo Laban ano Betuel yoronon kokaen meleema jeri, “Qaa koi Pombaanonga kaja. Kawaajon noronon qaa kaen me kaen jewotiwaa so qaago. ⁵¹ Moba, Rebekanon koi nanja. Ponjon jenmindin anjiwaa so saanon ii wama kema somatagaa meria muna embia koloowaa.”

⁵² Kaen jeri qaagara moma Aabrahambaa welenqege jawinanon kamaan Pombaa jaanon namonon kemen usugoro. ⁵³ Usugoro tegoro waama gesianonga goul ano silwa akadamuya iima-ainģaiģiawo ano opo maleku teregiawo unjuma Rebeka muro. Kaanjadeen kalen iwoi tosia sewanģia somata ii nemun naanģa orono.

⁵⁴ Oroma ii ano ejauruta iwo kagiti, iyononon nene qaan nen rama rama gomanģ tiro egi. Egi gomanģ ano waagi welenqege jawinanon kokaen jero: “Saanon wasin nonģi somatanaanon kemaņa.”

⁵⁵ Kaen jeroto, nemun naanģa yoronon kokaen meleen, “Saanon naamboranara mesaona toroģen kamban tosaanģa weemboria ten kaen nonowo laligowaa. Kawaa gematanon saanon ii wama kembu.”

⁵⁶ Kaen meleenito, welenqege jawinanon kokaen meleema jero mogi, “Welen kanana kajeņi, ii Ponjon kotuegoro toomorianawo kolooja. Kawaajon kambana mono mende qen koriiwu. Mono wasin nonģi saanon eleema kema somatanaanon keumaņa.”

⁵⁷ Kaen jero moma kokaen jeri, “Saanon emba saraņ ii qaji karo iyanģa qisin mubonģa.” ⁵⁸ Kaen jen Rebeka qari karo kokaen qisin muri, “Gii eja kokawo kemambaa mojan me qaago?”

Qisin muri “Saanon kemaņa,” jero.

⁵⁹ Kaen jero nama naamboragara ii welen embiawo wasin oronģi Aabrahambaa welenqege jawinģ ano iwaa ejauruta yononon ii uruama kembombaa anģi. ⁶⁰ Kembombaa anģi kanon nemunman naanģ koanģurutanon Rebeka kotuegoņ muņ kokaen jegi,

“Oo naanģ boranana, Ponjon saanon koloonģisei gono giinon

gbiliuruga milyona milyona yonoo bemunjalegiaga koloowa.
Yonononj mono kotiinj kereurugia unun haamo ama
siti balongia unuama angonj koma laligowu.”

⁶¹ Kaenj jegi tegoro Rebekanonj welenqege embauruta yonowo waama kamel qagianonj uma rama welenqege jawina otaanj kenji. Jawinj iinonj Rebeka wama galenj kono eleema kana kenji. ⁶² Kema kema Keinan balononj kougi. Aisaknonj balonj kawaa Saut leegenj distrik qata Negew kanonj laligonj kambanj iikanondeen apu ronj qata Ber Lahai Roi † ii mesaonj balonj qararanjonjonononj kanj laligoro. ⁶³ Kanj laligonj gomanj tiimambaa ano kanonj kuunja mesaonj balonj koria somata kanonj kema liligonj qaa romonjonj jaa rinj waama iiro tosanonj kamel qagianonj rama iwaa kosianonj kawombaaonj kagi.

⁶⁴ Kaenj kagi Rebekanonj jaa rinj waama Aisak iima kamel qaganonj raroti, iikanonjadeen uulanawo lugunj namononj kamaaro. ⁶⁵ Kamaanj welenqege jawinaajonj qisinj kokaenj jero, “Eja balonj korianonj endu nama jaasewanj qenj nonoma kaji, ii morononj?” Kaenj jero kokaenj meleeno, “Iinonj mono somatanaa meriaga.” Kaenj meleeno moma wanj kawasenja horonj jaasewanja esuuro. ⁶⁶ Esuuro aitonjonj welenqege jawinanonj iwoi kuuya ama menj laligoroti, iikawaa sunduya ii Aisak jero moro. ⁶⁷ Moro tegoro Aisaknonj Rebeka wano nemunja Saarawaa opo sel kuunjonj uma laligoro kanagenj mero embia kolooro uutanonj jopagonj munj laligoro. Aisakwaa nemunjonj komuro wosobiri uutanonj laligorotiwaajonj ama ulunjkolenja kaenj mokolooro. Kianj.

25

Aabrahambaa esa ambouruta tosaanja

1 Hist 1.32-33

¹ Aisaknonj emba mero manja Aabrahamnonj embia monj qata Katura mero. ² Mero Keturanonj Aabrahambaa merauruta kokaenj onono: Zimran, Joksan, Medan, Midian, Isbak ano Suua. ³ Joksanonj merawoita qagara Seba ano Dedan yoroo manjaraga kolooro. Dedan iinonj Asur kanageso, Letus kanageso ano Leum kanageso yonoo benisigiaga kolooro. ⁴ Midiambaa merauruta ii Efa, Efer, Hanok, Abida ano Elda. Ii kuuya Keturawaa esauruta koloonj laligogi. Kianj.

⁵ Aabrahamnonj esuhinaya kuuya ii meria Aisak bunja qenj muro. ⁶ Ii muroto, embauruta wanja mende memeta yonoo meraurugia yonoojonj kalenj iwoi janj qenj mendeema onono. Mendeema onoma jaawo laligonj wasinj onono dagia Aisak mesaonj balonj monj weenj koukoutanonj baagenj kanonj kenji. Kianj.

Aabrahamnonj komuro ronj konji.

⁷ Aabrahamnonj laligonj kouro mindimindiri yambuya 175 kolooro komuro. ⁸ Laaligo yambuyaa jangoyanonj uuta koloonj sokono waziinj eja wana koloonj sewanj aasonj konoga horonj goronj qenj komuro Anutunonj wano tinitosauruta komugiti, iyonoononj kema toroqero. ⁹ Komuro merawoita Aisak ano Ismael yorononj manjaraga qamoya menj kema Makpela kobaanonj ronj koni. Kobaa ii Hit eja Efron Zoharwaa meria iwaa balonj korianonj Mamre gomanj mirinonja weenj koukoutanonj baagenj eja. ¹⁰ * Aabrahamnonj balonj koria ii Hit kanageso yonoononja sewanja meroti, iikanonj ii ano embia Saara ii ronj koma oronji. ¹¹ Aabrahamnonj komuro Anutunonj meria

† **24:62:** Apu ronj: Laaligoyawo laligonj niimakejiwaa apu ronja * **25:10:** Jen 23.3-16

Aisak kotuegon mun laligoro. Iinon Negew balonon apu ron qata Ber Lahai Roi (Laaligoyawo laligon niimakejiwaa apu ron) iikawaa kosianon rama laligoro. Kian.

Ismaelwaa kanagesouruta

1 Hist 1.28-31

¹² Iijipt emba Haagar iinon Saarawaa welen embia laligoro Aabrahamnon mero koro ama meria Ismael mero. Ismaelwaa merauruta yonoo qa arengia kokaen: ¹³ Ismaelwaa merauruta yonoo qagia ano koloogitiwaa arengia ii kokaen: Meria mutuya qata Nebaiot. Iwaa gematanon Kedar, Abdel, Mibsam, ¹⁴ toroqen Misma, Duma ano Masa, ¹⁵ Hadad, Tema, Jetur, Nafis ano Kedema. ¹⁶ Ismaelwaa meraurutanon kaen koloon asa tuungia 12 koloon laligon kougi. Asa qagia qagiti, iikawaa so opo kuun tambogia ano jigo mirigia kaanagadeen gama men laligon kougi.

¹⁷ Ismaelnon laligon kouro yambuya mindirin 137 kolooro komuro. Kaen eja waja koloon sewan aason konoga horon goron qen komuro Anutunon wano tinitosauruta komugiti, iyonoonon kema toroqero. ¹⁸ Ismaelwaa gbiliuruta yononon koriganon koriganon deema kema laligon balon qagara Hawila ano Suur yoro batugaranon goman men laligogi. Gomangia ii Iijipt kantriwaa jawoyanonga kanain ween koukoutanon Assiria waagen kenigiti, kana iikawaa kosianon kanon eja. Ismaelwaa gbiliuruta yononon Aabrahambaa gbiliuruta tosaan kuuya ii kerekere ama onoma laligogi. Kian.

Iisoo ano Jeikob yoronon koloori.

¹⁹ Aabrahambaa meria Aisak iwaa gbiliuruta yonoo qa arengia ii kokaen: Aabrahambaa meria Aisak. ²⁰ Aisaknon yambuya 40 kolooro Mesopotemia (Padan Aram) kantrinon Aram eja qata Betuelwaa borata Rebeka embia mero. Rebekawaa naan ii Aram eja qata Laban. ²¹ Aisakwaa embianon aruna laligorotiwaajon ama Pon qama koolin muro. Qama koolin muro qamakoolia moro Rebekanon koro ano. ²² Koro ano merawoi yoronon nemungaraa goron uutanon utama aori. Ii moma kokaen jero: "Iwoi koi kaan ii mono naambaajon asugin nonja?" Kaen jen kema iikawaajon Pon qisin muro.

²³ * Qisin muro kokaen ijoro:

"Goo goron uuganon tuun woi yonoo benisigiaga ejao.

Iyoroonga kanageso woi asugin deema laligowuya.

Ejemba tuun monon tuun alia unuugun ku-usungia kotakota koloowuya.

Datanon koga welen qen mun laligowaa."

²⁴ Mera meme kabananon kan kuuro goron uutanon mera sunesune woi eri. ²⁵ Wala gorongannga asugiroti, iwaa selianon jejegbili kolooro sele juyan selia kuuya sokoma ero. Kawaajon qata Iisoo (juyawo) qagi. ²⁶ Iwaa kanianon koganon Iisowaa kana gbakoyanon borianon men asugiro. Kawaajon iwaa qata Jeikob qagi. (Jeikob qaa kawaa kania woi: gbako ano tiligoja.) Aisaknon yambuya 60 kolooro kaban kanon Rebekanon merawoita woi ii orono. Kian.

Iisoonon borosamo mewaatiwaa qabunaya qewagoro.

²⁷ Mera woi iyoronon asugin somariiri Iisoonon boronon gawombaa kania tororo moma yagon pondan jolonon laligomambaajon moroto, koganon eja bonjona koloon kaparan koma mirinon laligoro. ²⁸ Aisaknon duuyaa oroya nemambaa moma laligoro. Kawaajon uutanon Iisoo mamaga jopagon

* 25:23: Room 9.12

mun laligoroto, Rebekanon uu womboyanon Jeikob mamaga jopagon mun laligoro.

²⁹ Kamban monnon Jeikobnon kozin men iyanajaan nene qaan onn raro datanon jolononga kan selia bimooro wosoya mamaga kiro. ³⁰ Kaen kiro Jeikob kokaen ijoro: “Selena bimooro wosona mamaga niywaajon mono uulanawo kozin qaan nejongbala ii nona nemaŋa.” Kawaajon qata Edom (nejongbala) qagi.

³¹ Kaen ijoro Jeikobnon jero: “Dana, gii wala asuginagi, qabunaga ii mono wala togon nona nene qaan ii saanon gombe newa.” *

³² Kaen jero qaa kokaen meleema muro: “Kona moba, nii komumambaa-jon anjen. Kawaajon wala asugiwetiwaa qabunananon mono nomaen ilaan nonaga?”

³³ * Kaen meleema muro kokaen ijoro: “Iikawaa qaaya ii mono wala jojopan qaanon jen kotiina momaŋa.” Kaen ijoro ii jojopan qaanon jen kotiin mun wala asugirotiwaa qabunaya ii Jeikob togon muro nenenon sewana mero. ³⁴ Sewana men bered ano kozin qaan Iisoo muro nen waama nama mesaon keno. Iisoonon wala asugirotiwaa qabunaya ii iikawaajon moro kamakamaata kolooro. Kian.

26

Aisaknon Gerar taanon laligoro.

¹ Wala Aabrahambaa kambananon bodi kolooro. Kaanagadeen Aisakwaa kambanon bodi mombo koloon goman sokoma ero. Bodi kolooro Aisaknon mesaon Filistin yonoo kin pongia qata Abimelek iwaa gomanon Gerar kanon keno. ² Kema laligoro Ponnon asugin mun kokaen jero: “Gii Iijipt balonon mende kemba. Goman koi bunaga koloowaatiwaaajon jen kotoweti, mono kokanon rama laligowa.

³ * Niinon manga Aabrahambaaajon soomongo qaa mun ii jojopan qaanon jen kotiiweti, ii mono galen kombe honawo koloowaa. Niinon balon kuuya koi ii gii ano goo gbiliuruga onoo bunaga qen onomaŋa. Kawaajon saanon balon kokanon rama waba laligona niinon giwo laligon kotuegon gombe laligowaga. ⁴ Niinon gbiliuruga koloonseisei onombe jangogianon sombinon senjelao rama kenjuti, mono iikawaa so koloowuya. Kaen angi balon kuuya koi ii onoo bunaga qen onomaŋa. Goo gbiliuruga yonoononga mombaajon ama noo kotumotuenanon mono namowaa kanageso tuun kuuya yonoo qagianon uro oyanboyan mokoloowuya. ⁵ Niinon kokaembaajon kaen amaŋa: Aabrahamnon noo qaana ten koma laligoro. Jojopan qaana, jenkooto qaana ano kana qaana muweti, iinon ii kuuya otaan laligoro.”

⁶ Anutunon kaen jero Aisaknon toroqen Gerar taanon rama laligoro. ⁷ * Laligoro goman iikawaa ejia yononon embiaajon qisin mugi kokaen jero, “Ii naanaga.” Kaen jen uutanon kokaen romongoro: “Rebekawaa kaitanianon iima-ainainawo koloojiwaaajon eja iyononon mono iwaajon ama nii nugi komumambo.” Kaen romongon “Ii embanaga,” kaen jemambaajon keeta moma laligoro. ⁸ Aisaknon iikanon kamban koriga laligon kouma kamban monnon embiawo suungon angon aori Filistin yonoo kingia Abimelek iinon jengenononga seleenjen jaa riro kemero ii iriiri. ⁹ Iriima Aisak oono

* **25:31:** Mutu mera ii wangia: Wala kolooroti, iinon kouruta yonoo batugianon wangia kolooro goda qen qabun mun kalenja kalenja mun laligogi. Nemun mangianon komuri bunagara mendeengiti, kamban iikanon wala kolooroti wala borosamoya ii somaŋa woi toroqen mug.

* **25:33:** Hib 12.16 * **26:3:** Jen 22.16-18 * **26:7:** Jen 12.13; 20.2

karo kokaen ijoro moro: “Moba, iinonj mono goo embaga kolooja. Mono naambaajon ‘Ii naanaga,’ jena?” Kaenj moma kokaenj meleema muro: “Nii iwaajonj ama nugi komumambotiwaajonj romonjonj kaenj jewe.”

¹⁰ Meleema muro kinj Abimeleknonj kokaenj ijoro: “Gii mono naa terega ama nononjanja? Noo ejauruna yonoononja monjonj mono afaanjonj goo embagawo enaga. Kaenj kolooro giinonj kondoono singisiongowaa qaa lombotanonj mono nonoo qanananonj unaga.” ¹¹ Kaenj jenj kanageso tuunja kuuya yonoojonj jenjkooto kokaenj ama onono: “Monjonj monj eja koi me iwaa embia menj bolinj orombaati, ii mono koomuwaa bunaga jenj tegoninj komuwaa.” Kianj.

¹² Aisaknonj balonj iikanonj nene gawonj koma komoro Ponjonj kotuegonj muro yambu iikanonj honja komoroti, ii 100:waa so seinj kolooro. ¹³ Kaenj kolooro toomorianj somasomata mokoloonj laligoro esuhinayanonj toroqen somariinj uro kindinj biri eja qaqabunayawo kolooro. ¹⁴ Iwaanonj lama, meme (noninj) ano bulmakao tuunja tuunja ii koloonj seigi. Kaanjadeen welenqequeuruta mamaga onono laligogi. Kawaajonj Filistin yonononj ii iima kanainj goronkiki ama gemaqeqe qaa jegi. ¹⁵ Gemaqeqe qaa jenj manja Aabahambaa welenqequeurutanonj apu ronj iwaa kambanonj osogiti, ii kuuya balononj qenj turudaborogi.

¹⁶ Kaenj kolooro kinj Abimeleknonj Aisak kokaenj ijoro: “Gii ku-usungawo koloonj mamaga nunuugujanj iwaajonj mono kololoonj nonomesaonj monjenj kema.” ¹⁷ Kaenj jero moma balonj ii mesaonj Gerar doonjanonj kema kemenj opo sel kuunj mororonjonj kuunj kanonj rama laligogi. ¹⁸ Rama laligonj apu ronj manja Aabahambaa kambanonj osogito, Aabaham komuro Filistin yonononj qenj turugiti, ii Aisaknonj jero mombo osonj luluuma meagogi. Meagogi manjanonj apu ronj qagia qaroti, Aisaknonj ii iikayadeenj mombo qaro.

¹⁹ Kaenj qaro welenqequeurutanonj dondoonjanonj apu ronj osonj laligonj apu ronj monj apuya soraaya ujunjonj kouroti, ii mokoloogi. ²⁰ Ii mokoloogito, Gerar yonoo lama bulmakao galengianonj Aisakwaa lama bulmakao galenj uruta yonowo kanainj angowowo ama qaa kokaenj jegi, “Oo ii nonoononga!” Iyanjawo angowowo qaa kaenj jegitiwaajonj ama Aisaknonj apu ronj iikawaa qata Esek (Angowowo) qaro. ²¹ Iikawaa gematanonj apu ronj monj mombo osogi iikawaajonj kaanagadeenj angowowo anji. Kaenj anjitiwaajonj ama apu ronj iikawaa qata Sitna (Kerekere) qaro.

²² Kaenj qama balonj ii mesaonj kema apu ronj monj mombo jero osogi. Apu ronj iikawaajonj angowowo qaa mende kolooro kawaajonj qata Rehobot (Tintinja awaa) qama qaa kokaenj jero: “Kete Ponjonj tintinja awaa nonono saanonj balonj kokanonj laligonj koloonj seisei ambonja.”

²³ Kaenj jenj kanonj laligonj mesaonj Beerseba gomanonj keno. ²⁴ Beerseba keno gomantiinja iikanonj Ponjonj asuginj munj kokaenj ijoro: “Niinonj manja Aabahambaa Anutuya koloojenj. Niinonj giwo laligonj kotuegonj goma laligomanja. Kawaajonj toroko mende moba. Niinonj gawonj ejana Aabahambaaajonj ama goo gbiliuruga koloonj seisei onombe jangogianonj uuta koloowaa.”

²⁵ Kaenj ijoro Aisaknonj siimolonj alata monj iikanonj menj Pombaa qata qamago qama kooliro. Qama koolinj opo kuunja mororonjonj menj rama laligogi. Laligonj jero welenj ejaurutanonj apu ronj monj iikanonj osogi. Kianj.

Aisak ano Abimelek yorononj batugaranonj soomonjo ani.

26 * Aisaknon Beerseba laligoro kamban monnon kin Abimelek iinon Gerar taon mesaon iwaanon karo. Goro qaa jeje alia Ahuzat ano manjaqege tuunaa kawali galenja Fikol yoronon iwo motoon kagi. 27 Kagi Aisaknon kokaen qisin onono: “Ono kere moma noma balongianonga konjoma nongito, kilen mono naambaajonja noonon koi kaju?”

28 Qisin onono kokaen meleengi: “Ponnon giwo nanji, nono ii asuganon iima moma kotojon. Kawaajon kokaen romongojon: ‘Nononon giwo soomonjo ambombaajon aijnana mojon. Saanon gii ano nonoo batunananon soomonjo ama ii jojopan qaanon jen kotiinin kokaen ewaa: 29 Nono kakasililin mon mende ama goninto, kamban so awaa ama goma gomesaonin luaenon miriga mesaon kema kan laligona. Iikawaa so giinon kaanjadeen nono iwoi bologa mon mende ama nonoma laligowa.’ Kamban kokaamba Ponnon kotuegon gono laligojan.” 30 Kaen jegi Aisaknon jejelomban mozozonjon oon ano nene qaan ney ragi. 31 Rama en gomaamba umugawo waama soomonjogia somonjon aon ii jojopan qaanon jen kotiigi. Jen kotiigi Aisaknon ii wasin onono luae qaganon mesaon kengi.

32 Kengi ween iikanonjadeen Aisakwaa welen eja yononon kan apu ron mon osogiti, iikawaa sunduya kokaen ijogi: 33 “Nono apu mokoloojon.” Kaen ijogi moma apu ron iikawaa qata Siba qaro. * Kawaajon taon iikawaa qata ii kamban kokaamba kaanjadeen toroqen Beerseba qamakejon. Kian.

Iisoonon waba emba woi orono.

34 Iisoonon yambuya 40 kolooro Hit emba woi orono. Qagara Judit, manja qata Beerli ano Basemat, manja qata Elon. 35 Emba iyoronon Aisak ano Rebeka uukondun ano wosobiri somata toton mokolon oroma laligori. Kian.

27

Aisaknon Jeikob kotuegon muro.

1 Aisaknon laligon kouma eja wana kolooro jaaya umun kono iwoi mombo iima kotomambaajon amamaaro. Kaen amamaan mutu meria Iisoo koma horon muro karo kokaen ijoro: “Merana moba.” Ii moma kokaen meleema muro: “Amana, nii koi nanjen.”

2 Meleema muro kokaen ijoro: “Moba, nii eja wana koloojen. Naa kambanon komumanati, ii mende mojen. 3 Kawaajon gii saanon tiwo wasaga ano kisare gesoga men jolonon kema orowaa borojan men qen noonon kawa. 4 Kan nene naanawo aijnaa so oon mozozonjon men kan nona nemaña. Ii ney nama kotumotue gomaña. Ii wala gombe tegoro niinon iikawaa gematanon saanon komumaña.”

5 Aisaknon meria Iisoowaajon qaa kaen jero Rebekanon ii geja ama moro. Moro Iisoonon mesaon tiwojun men oro qen manja mumambaajon junnon keno. 6 Keno Rebekanon meria Jeikob qaa kokaen ijoro: “Merana moba, manjanon daga Iisoo qaa kokaen ijoro mojena: 7 ‘Gii mono oro men kan noma nene naanawo oon mozozonjon nona nemaña. Nenjo Pombaa jaasewanon kotumotue gomaña. Ii wala gombe tegoro iikawaa gematanon saanon komumaña.’ 8 Kawaajon merana, mono geja awaa-gadeen ama moba. Qaa dologo koi jen koton gomanati, gii mono iikawaa so amba. 9 Mono meme tuunjon kema iikanonja meme (nonin) donja kelegawo

* 26:26: Jen 21.22 * 26:33: Siba qaa: iikawaa kania woi: jojopan qaa ano jango sewen. Jen 21: 31

woi menj kanj nona niinonj iikanonj mangaa ainjaa so nembanene naanjawo oonj mozozongomaŋa. ¹⁰ Oonj mozozongowe menj kema amaga muna nenj kotumotue gonaga. Iikawaa gematanonj saanonj komuwaa.”

¹¹ Kaenj jero Jeikobnonj moma nemunja Rebeka kokaenj ijoro: “Nemuna moba, dana Iisoononj sele juyawo koloojato, noo selenanonj solanja kolooja. ¹² Manjanonj nii noosirinj monagati eenj, nii iwaa jaasewananonj tiliqili eja kaanja koloowe moma nombabo. Kaenj moma nono kotumotue qaagoto, qasumasuaa horowe neenaa qananonj ubabo.”

¹³ Kaenj ijoro nemujanonj kokaenj jero moro: “Merana, qasuaanj gonagati eenj, iikanonj mono saanonj noo qananonj ubaa. Giinonj mono kilenj qaa jejenj, ii moma tenj koma kema iwoi ii menj kawa.”

¹⁴ Kaenj jero kema meme (noninj) woi menj kanj nemunja muro. Muro nene ainjawa manjonj naanja moroti, iikawaa so oonj mozozongoro. ¹⁵ Oonj mutu meria Iisoowaa opoqiisi malekuya awaa totoonj opo kowianonj galej konoti, ii menj meria kanagenja Jeikob muro mouro. ¹⁶ Mouro meme (noninj) selia ii menj boria kokosiinj aroya solanja esuuro. ¹⁷ Esuunj nene ainjawa ano bered ooroti, ii menj Jeikobwaa borianonj ano.

¹⁸ Ano menj manjaanonj kema “Ama!” jero.

Jero kokaenj meleeno: “Oo merana, gii morononj?”

¹⁹ Kaenj meleeno manja kokaenj ijoro: “Nii mutu meraga Iisoo. Jenj kotonj nonjani, nii mono iikawaa so andaborojenj. Saanonj waama rama orona menj kajenji, ii nenj kotuegonj nomba.”

²⁰ Kaenj ijoro moma meria kokaenj qisinj muro: “Merana, ii mono nomaenj uulanjawa mokoloojana?” Qisinj muro kokaenj meleeno:

“Anutu, goo Ponjanonj mono ilaanj nono ii uulanjawa mokoloojena?”

²¹ Kaenj meleeno Aisaknonj Jeikob kokaenj ijoro: “Merana, gii onjonj merana Iisoo koloojanj me qaago, ii momambaajonj mono saanonj kosononj koi kana goosirimaŋa.” ²² Kaenj ijoro manja Aisakwaa kosianonj keno oosirinj moma kokaenj jero: “Qaa aroganonj Jeikobwaa aroya koloojato, boroganonj Iisoowaa boria kaanja.” ²³ Boria juyawo data Iisoowaa boro tani kaanja koloorotiwaajonj Aisaknonj ii mende moma kotonj munj kotuegonj mumambaajonj ano. ²⁴ Kilenj mombo kokaenj qisinj muro: “Gii onjonj merana Iisooga me qaago?”

Qisinj muro kokaenj meleeno: “Nii mono Iisooga.”

²⁵ Kaenj meleeno kokaenj ijoro: “Merana saanonj oroga tosaanja nona nenj kotumotuena gomaŋa.” Kaenj ijoro ii muro nero. Nero wain apu tosaanja motoonj maama muro nero. ²⁶ Nenj nama meria kokaenj ijoro: “Gii saanonj kosononj kanj buuna kitonj newa.”

²⁷ * Kaenj ijoro kosianonj kema buuta kitonj nero. Nero opoqiisi malekuyaa moronja moma kotuegonj munj kokaenj jero:

“Aha merana, Ponjonj junj kotuegoro eji, noo meranaa selianonj unjkoowa awaa soro kaanja kolooro mojenj.

²⁸ Anutunonj mono siwewaa bedu unjijiya ano namowaa toomorianja togonj gono yaka logoyaga, yagonj dumunj kota ano wain apu iwoiga ii hononja qaa asuginj seiwu.

²⁹ * Kantria kantria yonjononj mono welenj qenj goma laligowu.

Kanageso tuunja tuunja yonjononj mono siminj kuma goma laligowu. Giinonj mono geengaa daremunuruga yonoo eja pongia koloonj laligowa.

Nemunjaa merauruta yonjononj mono siminj kuma goma laligowu. Monjonj qasuaanj gombaati, qasumasuaanonj mono iwaa qaganonj ubaa.

* 27:27: Hib 11.20 * 27:29: Jen 12.3

Monjon kotuegon gombaati, kotumotuenon mono iwaa qaganon ubaa.” Kianj.

Iisoonon manjon kotuegon mubiwaajon weleno.

³⁰ Aisaknon Jeikob kotuegon mudabororo manjonon miri uuta mesaon seleengen keno alanzan iikanonadeen data Iisoonon tiwojun laligoro tegoro mirinon karo. ³¹ Kan iinon kaanagadeen nene naanawo onon mozozongon men kan man mun kokaen ijoro: “Amana, saanon waama rama orona tosaan nen kotumotuega nomba.”

³² Kaen ijoro man Aisaknon kokaen qisin muro: “Gii moronon?” Qisin muro kokaen meleema ijoro: “Nii mutu meraga Iisoo.” ³³ Kaen ijorotiwaajon Aisaknon aarun lalanon jenen mamaga ororo kokaen ijoro: “Gii mende kana iikanon tiwojun eja monjon oro men kan nonjaati, ii mono moronon? Iinon ii nono nen kotumotuena mono mudaborojenja. Ii mudaborojenatiwaajon iikanon mono onon iwaa qaganon en ubaa.”

³⁴ Iisoonon manaa qaa jeta ii moma uukondun ama ambureren men silama sama manaaajon kokaen weleno: “Amana, nii mono kaanagadeen kotuegon nomba.”

³⁵ Kaen welenoto, manjon meleema ijoro: “Koganon mono tiliqili qaganon kan goonon kotumotue tagon men kenja.”

³⁶ * Kaen ijoro Iisoonon kokaen jero: “Konanon mono indina woi tiligon nono laligojen: Iinon wala asugiwetiwaa qabunaya ii wala nuandabororo ano kete noonon kotumotue ii kaanagadeen tagon nuama meja. Kawaaajon qata Jeikob (tiliqili eja) qamakejoni, ii mono soyanon kolooja. Kotumotue mon mono noojon en gonja me qaago?”

³⁷ Kaen jero manjon Iisoowaajon kokaen meleeno: “Moba, niinon koga goo eja ponga laligowaatiwaajon kuun mujen. Tinitosauruta kuuya yononon ii welen qen mun laligowutiwaajon jen koton ononjen. Yaka logoya, yagon dumun kota ano wain apu iwoi ii mono jedaborojenja Anutunon ii mun laligowaa. Oo merana, naa kotumotuena mon toroqen en nonagi, ii gombenaga? Ii mono amamaajen.”

³⁸ * Kaen meleeno manaaajon kokaen jero: “Oo amana, kotumotue motoonggo iigadeen mono en gonja me nomaen? Oo amana, mono nii mon kotuegon nomba.” Kaen jen kanain silama saaro.

³⁹ * Saaro manjon kokaen meleema ijoro: “Moba, giinon mono balon toomorijanawo mesaon koriganon kema laligowa.

Iikanon sombimbaa bedu unjijiya ii kanakeewanga mende kamaankebaa.

⁴⁰ * Gii manjawaa soo somatanon ejemba lan unun laaligoga anjon koma kogaa welenqeqeya kamakamaata koloon laligowa. Kaen laligowagato, kanawaen qen koga utama mun kamban iikanon karen moton iwaa galen konkonja unun yakarin geengaa nanan laligowa.”

⁴¹ Manjon Jeikob kotumotueya muroti, Iisoonon iikawaajon ama kanain koga uukazi moma mun laligoro. Anaa uutanon kaen moma alia mombaaajon kokaen jero: “Mannaraa koomuyaa kambananon mono torija. Iinon komuro jingen qama sama kamban iikanon saanon kona Jeikob qewe komuwaa.”

⁴² Iisoowaa momoyanon kaan kolooro monjon iikawaa buzuya moma Rebekawaanon kema jero moma meria kanagenja Jeikobwaajon qaa ano

* 27:36: Jen 25.29-34 * 27:38: Hib 12.17 * 27:39: Hib 11.20 * 27:40: Jen 36.8; 2 Kin 8.20

kema wama karo kokaen ijoro: “Moba, daga Iisoononj mono ironja meleeno qaganonj uro guro komuwagatiwaaajonj romonjoja. ⁴³ Kawaajonj merana, niinonj qaa gijomanjati, ii mono tenj komba. Mono keteda koi waama oloj koma Haran gomanonj naana Labambaanonj kema. ⁴⁴ Kema iwo kambañ tosaanja toroqenj laligona daga uuduuduuyanonj olomoowaa. ⁴⁵ Uuduuduuya olomoonj kamaaro iwoi ama munati, ii duduurogo niinonj kawaa gematanonj goojonj qaa ambe karo guama kawu. Iinonj guro komuna mononj ii qero komuwabo. Mono naambaajonj kambañ motoonjo iikanondeenj ororonj qaoni oromesaonj saamambo.” Kianj.

Aisaknonj Jeikob wasiro Labambaanonj keno.

⁴⁶ Rebekanonj loya Aisakwaanonj kema kokaen ijoro: “Niinonj enarowoina Hit emba yoroojonj ama toroqenj laligomambaajonj mojona tiiro siimbobolo momakejen. Jeikobnonj kaanagadeen Hit yonoo boraurugia yonoononja monj enarowoinara kaanja embiaga mewabo. Balonj kokanonj koloogiti, iyonoo siligia mono kaanagadeen eja. Kaanja monj menj kawaboti eenj, niinonj mono laaligona naambaajonj toroqenj laligowenaga? Siimbobolononj mono toroqenj hononja qaa koloowabo.” Rebekanonj kaen jero.

28

¹ Kaen jero Aisaknonj Jeikob koma hororo karo kotuegonj kokaen jen kotonj muro: “Merana, gii Keinan yonoo naamboragia yonoononja monj embaga mende mewa. ² Kaen qaagoto, mono waama Mesopotemia (Padan Aram) balononj kema nemunгаа manja Betuelwaa mirinonj keuma owaga Labambaa borauruta yonoononja monj embaga mewa. ³ Embaga mena Anutu, ku-usunj kuuyaa Toyanonj mono gii kotuegonj koloonseisei gono gbiliuruga yonoo janngogianonj sei-ro kanageso tuunj mamaga yonoo manj benjiaga koloowa. ⁴* Anutunonj mono gii ano gbiliuruga onjo Aabrahambaa kotumotueya ii toroqenj onjombaa. Kaanagadeen balonj asaga Aabraham muro giinonj iikanonj waba koloonj laligojanj, ii bunja qen aowaga.”

⁵ Kaen jen Jeikob wasiro mesaonj Mesopotemia (Padan Aram) balononj Labambaanonj kemambaajonj keno. Laban ii Aram eja Betuelwaa meriaga, Jeikob ano Iisoo yoroo nemungara Rebekawaa naanaga. Kianj.

Iisoononj ala-ala emba monj mero.

⁶ Aisaknonj Jeikob kotuegonj munj embia mewiwaaajonj Mesopotemia balononj wasiroti, ii Iisoononj moro. Kotuegonj munj kokaen jen kotonj muro: “Gii Keinan yonoo naamboragia yonoononja monj embaga mende mewa.”

⁷ Kaen jen koto-ro nemunmanja yoroo qaa jegara tenj koma mesaonj Mesopotemia (Padan Aram) balononj kenoti, Iisoononj ii kaanagadeen moro. ⁸ Ii moma manja Aisaknonj Keinan emba togonj moma bolinj aonj laligoroti, Iisoononj ii iima moma koto-ro. ⁹ Ii moma kotonj manjaa jaanonj sokombaati-waaajonj asia Aabrahambaa meria Ismaelnonj komuro iwaa mirinonj kema borata Malahat, Nebaiotwaa naanja ii mero embauruta karonj koloogi. Kianj.

Jeikobnonj Siwewaa doya gaononj iiro.

¹⁰ Jeikobnonj Beerseba gomanj mesaonj Haran gomanonj kemambaajonj keno. ¹¹ Kema laligonj balonj mononj keuma ween jaaya kemerotiwaaajonj ama iikanonj jamo ragiti, iikanonja monj menj wanj qembonja qen goman-tiinanonj gaonj ero. ¹²* Gaonj enj iikanonj gaonj kuku monj kokaen iiro:

* 28:4: Jen 17:4-8 * 28:12: Jon 1:51

Do mombaa kitia namonon kuugi kema qaga ii Siwenon uma kuun nano Anutuwaa gajobauruta yononon iikanon riin uma kamaan anji.

¹³ * Kaen anji Ponon iwaa kosianon nama qaa kokaen ijoro: “Niinon Pon, asaga Aabahambaa Anutuya ano manga Aisakwaa Anutuya koloojen. Balon koi ejan, niinon ii gii ano goo gbiliuruga onoo bunaga qen onomanja.

¹⁴ * Goo gbiliuruga yononon koloon seisei anji jangogianon namowaa sububun kaanja koloowaa. Kaen kolooro juma deema balon ween koukoutanon ano kemekemetanon, Saut ano Noot lee lee, eu ano emu iikanon baagen sokoma kema laligowu. Goojon ama goo gbiliuruga yonoononga mombaajon ama noo kotumotuenanon mono namowaa kanageso tuun kuuya yonoo qagianon uro oyanboyan mokoloowuya. ¹⁵ Moba, niinon giwo laligon daen daen kema kan laligowagati, iikawaa so mono sopa somonjon goma laligon uma guambe balon kokanon mombo eleema kawaga. Niinon gii mende gomesaon qaa jen somonjon gombeti, iikawaa so ambe hona koloodaborowaa.”

¹⁶ Kaen ijoro Jeikobnon gaon uutanonga uuta tooro moma waama kokaen jero: “Ponon mono onanon balon koi kanon laligojato, niinon ii wala mende mojena.” ¹⁷ Kaen jero jenenja ororo qaa kokaen jero: “Balon koi mono kowoga ano keemomoyawo kolooja. Koi kanon mono onanon Anutuwaanon dun raraya ano Siwewaa naguya kolooja.”

¹⁸ Kaen jen goman ano umugawodeen waama jamo qembona qen eroti, ii men waama jawo toon onon kuun qaganon kele apuya maama moriro.

¹⁹ Morin goman iikawaa qata Betel (Anutuwaa miri) qaro. Wala taon iikawaa qata ii Luz qama laligogi. ²⁰ Jeikobnon balon iikawaa qata dongoga Betel qama qaa kokaen jen somonjon jojopan qaanon jen kotiuro: “Oo Anutu, giinon niwo laligon kana koi kemañati, iikanon nii galen koma noma nembanenena ano selenaa esuya mokolon nona ²¹ saanon luae qaganon mannaa mirinon mombo eleema kemañati een, niinon mono goo uuainga ten koma laligowe giinon noo Pon Anutuna koloon laligowa.

²² Jamo koi men waama jawo toon onon kuujeni, iikanon mono goo dun raraga ero iwoi kuuya togon noma laligowagi, niinon ii onanon mendeembe tuun 10 koloogi iikanonja motomotoon men leun goma laligomanja.” Kian.

29

Jeikobnon Labambaa mirinon keuro.

¹ Jeikobnon kaen jen mesaon kana toroqen kema ween koukoutaa kanageso yonoo balonon keuro. ² Kanon keuma balon korianon apu ron mon iiro. Miri toya yononon lama tuungia unuama iikanon apu onoma laligogi. Kamban kanon apu ron kawaa kosianon lama tuun karoon egi apu ron qaa ootanon jamo somata ii mende metangi. ³ Lama galen yononon wala lama tuungia kuuya iikanon men kululuun onoma jamo ii apu ron qaa ootanonga gbililingogi kenogo lamaurugia apu ononji negi jamo ii mombo dunanon komakegi.

⁴ Jeikobnon lama galen ii kokaen qisin onono: “Eja alauruna, onjo dakaya?” Qisin onono “Nono Harambaajonja,” kaen meleema mugi.

⁵ Meleema mugi kokaen qisin onono: “Onjo Naahorwaa esia Laban moma muju me qaago?”

Qisin onono “Saanon moma mujon,” jegi.

⁶ Jegi kokaen qisin onoma jero: “Ii saanon laligoja me qaago?”

* **28:13:** Jen 13.14-15 * **28:14:** Jen 12.3; 22.18

Kaen jero kokaen ijogi: “Ii saanon laligoja. Iiba, iwaa borata Reizelnon mono endu lama unuama kaja.”

⁷ Kaen ijogi Jeikobnon jero: “Iibu, ween somata ero lama ii goman-tiinajon kululuun onombombaa kambananon mende torija. Kawaajon saanon lamagia apu onongi negi mombo unuama laaligogianon kema onongi nenegia newu.”

⁸ Kaen jero kokaen meleengi: “Kaen saanon mende ambona. Wala lama tuun kuuya kululuun onoma jamo ii apu ron qaa ootanonga gbililingonin kenogo mono lamaurunana apu ononin newuya.”

⁹ Jeikobnon yonowo qaa kaen amin moma nangi iikanonadeen Reizelnon manaanon lama tuun unuama karo. Reizel iinon lama galen gawon men laligoro. ¹⁰ Karo Jeikobnon owayaa borata Reizel ano owayaanon lama tuun injiima apu ron qaa ootanon kema jamo ii metaama owaya Labambaanon lamauruta apu unuagi. ¹¹ Unuagidaboron Jeikobnon Reizel buuta kiton neñ kanain kotakota gama saaro.

¹² Saama Reizelwajon jero: “Nii goo mangaa tinitosaya koloojen. Nii Rebekawaa meriaga.” Kaen jero Reizelnon moma uulanawo bobogarin manaanon kema buzu ii jero moro. ¹³ Labanon naana meria Jeikobwaa buzuya moma ii uulanawo mokoloomambajon keno. Kema mokolon iima suunjon angomun buuta kiton neñ wama mirianon uri. Uma iwoi kuuya kolooroti, Jeikobnon iikawaa sunduya jero moro. ¹⁴ Ii moma kokaen jero: “Saanon, giinon neenaa sakitina koloojan.” Kaen jero koinj motoongowaa so iwo rama laligoro. Kianj.

Jeikobnon Lea ano Reizel embawoitaga orono.

¹⁵ Kaen laligoro Labanon Jeikob kokaen ijoro: “Gii tinitosana laligojaniwajon tawaga qaa een welen qen nombabo. Ii mende sokombaa. Kawaajon tawaga dawi mewagiwajon mojanj, ii saanon jena momanja.”

¹⁶ Labambaa borawoita woi laligori. Somataa qata Lea. Kogaa qata Reizel.

¹⁷ Leawaa jaayanon iima-ainainawo kolooroto, Reizel seliaa kaitania ano jaasewana ii kuuya iima-ainainawo totoon kolooro.

¹⁸ Jeikobwaa uunaan ii Reizelwaanon erotiwaajon ama qaa kokaen jero: “Niinon boraga kanagena Reizel memambajon saanon yambu 7 welen qen goma laligomana.”

¹⁹ Kaen jero kokaen ijoro: “Ii eja morota mon mube mende sokombaboto, gii gombe sokombaa. Kawaajon saanon niwo koi laligowa.” ²⁰ Kaen jero Reizel memambajon yambu 7 welen qen mun laligoro. Uunaanon Reizelwajon erotiwaajon ama yambu iikawajon moro ween afaana tani kolooro. Kianj.

²¹ Yambu 7 tegoro Jeikobnon owaya Laban kokaen ijoro: “Noo gawon meme kambananon mono tegojiwajon saanon embana Reizel nona iwo en laligomana.” ²² Labanon qaa ii moma miri toya kuuya horon kululuun onoma lomban ano neñ korisoro angi. ²³ Ii angi tegoro goman tiiro Labanon borata Lea wama kema Jeikob muro miri uutanon uma motoon eri. ²⁴ Labanon welen embia qata Zilpa ii borata Leawaa welenqeqeyaga laligowaatiwajon muro. ²⁵ Motoon eri goman ano Jeikobnon embia iima moro Reizel qaagoto, ii Lea kolooro yooyaanon kema kokaen jen muro: “Gii mono naa terega ama nonjanate? Nii Reizel memambajon welen qen goma laligoweto, gii mono naambajon tiligon nonjan?”

²⁶ Ii moma meleema kokaen ijoro: “Goman kokanon data een laligoro koganon eja mewaatiwaa nanamemena ii nonoonon mende eja.

²⁷ Kawaajon saanon maran korisoro ii Leawo sonda motoongowaa so

laligon aisoona tegoro koga kaanagadeen gomanja. Ii mewaatiwaajon mono kaanagadeen yambu 7 toroqen welen qen noma laligowa.”

²⁸ Kaen ijoro uumotoonngo ama Leawo maran korisoro kaman ii sonda motoongowaa so laligoro tegoro Labanon borata Reizel kaanagadeen embia koloowaatiwaajon muro. ²⁹ Labanon welen embia qata Bilha ii borata Reizelwaa welenqeqeyaga laligowaatiwaajon muro. ³⁰ Jeikobnon Reizel ii kaanagadeen embiaga mero. Uunaananon Reizelwaajon erotiwaajon ama Reizel ii Lea uugun jopagon mun laligoro. Kawaajon yambu 7 toroqen Laban welenja qen mun laligoro. Kian.

Jeikobwaa merauruta koloogi.

³¹ Jeikobwaa uutanon Leawaajon mamaga mende ero zizi togoro Ponon iiro mende sokono Lea koro ambaatiwaajon ilaan muroto, koga Reizelnon aruna laligoro. ³² Leanon korowo koloon laligon mera ejaga men qaa kokaen jero, “Ponon tapekokorona iiro lonanon saanon kanain jopagon noma laligowaa.” Kaen jen qata iikawaa so Ruuben qaro. (Ruuben = Tapekokorona iiro.) ³³ Kanagen mombo koro ama mera eja mon men qaa kokaen jero: “Lonanon melaada jopagon nono Ponon ii moma mera koi kaanagadeen nonja.” Kaen jen qata iikawaa so Simeon qaro. (Simeon = Gejianon moro.)

³⁴ Kawaa gematanon mombo koro ama mera eja mon men qaa kokaen jero: “Nii merauruta karoon lonaajon ononjenjwaajon iinon mono kanain uuta niwo somongowaa.” Kaen jen qata iikawaa so Liwai qaro. (Liwai = Uuta somongowaa.) ³⁵ Kawaa gematanon dunanon mombo koro ama mera eja mon men qaa kokaen jero: “Nii kaman kokaamba Pon mepesejen.” Kawaajon qata iikawaa so Juuda (mepemepese) qaro. Kawaa gematanon mera mombo mende mero. Kian.

30

¹ Reizelnon aruna laligon Jeikobwaajon merabora mon mende men iyanaa kania kaen iima data Lea gema qen uutanon motoqoto moma Jeikobwaajon qaa kokaen jero: “Gii mono mera mokoloowa. Ii mende mokoloona niinon mono laligomambaajon amamaan komumana.”

² Kaen jero Jeikobnon irinja soono uuduudu moma mun kokaen ijoro: “Nii mono mera nomaen mokoloowenaga? Anutunon gii mera mewagatiwaajon somongon goma laligojanto, niinon Anutuga qaago.”

³ Kaen jero Reizelnon kokaen ijoro: “Noo welen embana Bilha ii koi. Saanon iwo ena noo mera mon mewaa. Iinon nemun kono niinon kaanagadeen iwaanonga merabora mokoloon onoma nemungia koloon laligomana.” ⁴ Kaen jen welen embia Bilha muro embiaga men iwo ero. ⁵ Ero Bilhanon koro ama Jeikobwaa meria mero. ⁶ Meria mero Reizelnon kokaen jero: “Anutunon gosin nono sokombe qamakooli qaana moma mera ejaga nonja.” Kawaajon qata Dan qaro. (Dan = Gosin nono sokonjen.) ⁷ Reizelwaa welen embia Bilhanon mombo koro ama Jeikobwaa meria mon mero woi kolooro.

⁸ Kaen mero Reizelnon kokaen jero: “Danawo mamaga aonoron haamo anjen.” Kaen jen iikawaa so mera qata Naftali (Aonorowe) qaro. ⁹ Leanon mombo koro mende ama ii iima kawaajon iyanaa welen embia qata Zilpa men Jeikob muro embiaga kolooro. ¹⁰ Embiaga koloon Jeikobwaa mera ejaga mero. ¹¹ Mero Leanon “Simbawonawo!” jen qata Gad (simbawonawo) qaro. ¹² Zilpa, Leawaa welen embia kanon Jeikobwaa meria mon mombo mero woi kolooro.

¹³ Kaen kolooro Leanon qaa kokaen jero: “Niinon keraqeeango somata mojen. Emba yononon mono noojon oyanboyan qama laligowuya.” Kaen jen iikawaa so mera qata Aser qaro. (Aser = Oyanboyan qabu.) ¹⁴ Wiitnon masu qero kotoo kambananon somana mononon Ruubenon seleengen kema balon korianon asagbalen hamo * mokolooro. Hamo ii mokoloon men kan nemuna Lea muro. Muro Reizelon data kokaen ijoro: “Goo meraganon hamo men kaji, iikawaa tosaana mono nona nemanana.”

¹⁵ Kaen ijoro Leanon kokaen jero: “Giinon lona nuana sokombaatiwaajon romongoweto, gii mono meranaanon asagbalen hamo koi ii kaanjadeen nuamambaajon mojan. Ii mende sokonja.” Kaen jero Reizelon kokaen ijoro: “Saanon! Meragaanon hamo ii nombaati een, mono saanon Jeikobwo gomantiina koi ewao.”

¹⁶ Kaen jero Jeikobnon mare iikanon gawon mesaon karo Leanon kema mokoloon mun kokaen ijoro: “Niinon meranaanon asagbalen hamo kanon mono goo sewanana mejena. Kawaaajon mono niwo ewota.” Kaen ijoro Jeikobnon gomantiina iikanon iwo eri.

¹⁷ Iwo eri Anutunon Leawaanon qaa qamakoolia moro koro ama Jeikobwaa meria 5:ya mero. ¹⁸ Ii men qaa kokaen jero: “Niinon welen embana ii lona muwetiwaajon Anutunon iikawaa tawaya koi nonja.” Kaen jen iikawaa so qata Aiskar (tawa) qaro. ¹⁹ Kawaa gematanon Leanon mombo koro ama Jeikobwaa meria 6:ya mero. ²⁰ Ii men qaa kokaen jero: “Anutunon kalen awaa soro nonja. Lona Jeikobwaa merauruta 6 mewetiwaajon iinon mono pondan niwo laligon qabuna noma laligowaa.” Kaen jen iikawaa so mera qata Zebulun qaro. (Zebulun = qabuna) ²¹ Kamban tosia tegoro Leanon bora men qata Daina qaro.

²² Anutunon mombo Reizel kaanagadeen romongon mun qaa qamakoolia moma koro ambiwaajon ilaan muro. ²³ Ilaan muro koro ama mera mon men qaa kokaen jero: “Anutunon gamuna metogoja.”

²⁴ Kaen jen toroqen kokaen jero: “Pononon mono merana mon toroqen nombaa.” Kaen jen iikawaa so mera qata Joosef (= Toroqen nombaa.) qaro. Kian.

Jeikobwaanon lama tuunanon seiro.

²⁵ Reizelon meria Joosef mero iikawaa gematanon Jeikobnon Laban kokaen ijoro: “Nii neenaa goman mirinanon kemambaajon mojen. Kawaaajon saanon wasin nona eleema kemaana. ²⁶ Emba meraanuruna koi yonoojon ama goo welen qen laligoweti, mono ii nona motoon kembona. Nii gawon somata toton men laligoweti, ii geengo saanon mojan.”

²⁷ Kaen ijoro Labanon kokaen jero: “Gii moma qeangon nonjani een, mono saanon koi laligowa. Pononon goojon ama nii kotuegon noma laligoroti, nii unju qewe qaa kaen kolooro mojen.”

²⁸ Kaen jen toroqen kokaen jero: “Mono gawongaa tawayaa jangoya jena sewana ii saanon gomanana.” ²⁹ Kaen jero Jeikobnon kokaen ijoro: “Nii goo welen nomaen qen laligon goo gomanon miriwaa oro tuuna tuuna galen koma onombe somariigiti, ii geengo saanon mojan. ³⁰ Wala nii koi mende kawe iikanon oro iwoiga mamaga mende en gonoto, iikanon mono nii kawe kamban kanon sein jaasoongo kolooju. Nii daengen daengen kema kaweti, iikanon Pononon kotuegon gono laligona. Kaen laligonato, nii mono naa kambanon saanon neenaa kanagesouruna nanjon onjomambaajon ama gawon iwoi kanain mewenaga?”

* **30:14:** Asagbalen: Emba yononon asagbalen hamo nen afaangon koro ambombaajon anjiti, iikaan moma laarigi.

³¹ Kaen ijoro Labanon kokaen qisiro: “Nii mono naama gombenaga?” Kaen qisiro Jeikobnon meleema kokaen jero: “Iwoi mon men de nombato, iwoi motoongo koigadeen noojon ambagati een, nii saanon toroqen goonon lama tuunja tuunja ii kalan koma jaagalen men onoma laligomaña. ³² Nii saanon goonon lama ano meme tuunja kuuya ii kete injiima gosimaña. Ii gosin lama meria baron kuuya ano meme (nonin) donja titogiawo ano teregia diriwen, sojotinjiri me korombongi ii kuuya mendeema iyangia men kululuun onomba. Iyononon saanon gawon men laligowetiwaa tawana koloowu. ³³ Kanagen gawonaa tawana, lama ano meme ii injiima gosimambaaon kawagati, kambañ iikanon uuna dindinaa kania ii afaangon kokaen mokoloowa: Meme (nonin) titogia qaa ano diriwen, sojotinjiri me korombongia qaa ii kuuya ano lama baronja qaago kuuya noo tuunanon nambuti, ii niinon yongoro mejen, kaen moma kotowa.”

³⁴ Kaen jero Labanon kokaen meleeno: “Nii saanon uumotoongo anjen. Qaa jejan iikaan kana ii ewaa.” ³⁵ Kaen meleema weemboria iikanondeen Labanon meme (nonin) ejia teregia jirinjooron ano diriwen sojotinjiri me korombongia ano meme embia kuuya teregia titogiawo ano diriwen sojotinjiri me korombongi me sele jugianon iwoi taanja raroti, ii kuuya ano lama meria baron kuuya ii gosin metogon onoma anaa merauruta yonoo borogianon ama onono. ³⁶ Labanon ii ama onooma yonowo Jeikobwaanon lama ano meme tuun ii unuama weemboria karoon kekembaa so kema kanon laligogi. Koriganon kaen laligogi Jeikobnon toroqen Labambaanon lama ano meme tuunja tuunja ii galen koma onoma laligoro.

³⁷ Kaen laligon komon, wakato ano gou gere iikawaa boria gbiligbili koton men selegia jinjororon kombolatiro biwianon taaliro jirinjooron kolooro. †

³⁸ Kaen kolooro gere borogia koombolatia ii men oro yonoo apu juugia kuuya kanon ano apu newombaaon kagi wosogianondeen ero. Kaen ero lama ano meme tuun yononon ejianon unualeembutiwaa ain geriawo moma apu newombaaon kan mokolon iigi. ³⁹ Kaen iima meme ejia yononon gere boria iikawaa kosogianon embia unualeengi. Kaen unualeengi koro ama laligogitiwaaon meraboraurugia kawentetere, titogiawo ano diriwen, sojotinjiri me korombongi ii onoma laligogi.

⁴⁰ Kaen laligogi Jeikobnon lama ano meme (nonin) meria kaanja ii gosin mendeema onoma anja anja tuungia so ononoto, oro somata ii arengon onono jaagia Labambaanon oro baron ano teregia titogiawo yononon baagen uun nangi. Kaen ama anaaon lama ano meme (nonin) tuunja tuunja metogon mokolon onono. Ii mokolon somongon onono Labambaa lama tuunanon mende kema toroqen onongi.

⁴¹ Oro embia kotakota yononon ejianon unualeembutiwaa ain geriawo mogi Jeikobnon kambañ so iikanon gere boria ii apu juunon ano. Kawaaon oro ejia yononon kan ii wosogianon mokolon iima kosianon kanon embia ii unualeema laligogi.

⁴² Kaen laligogito, oro embianon esungia kamaanqeqeta koloogiti een, iinon gere boria ii iyonoo wosogianon mende ama laligoro. Kaen ama laligoro oro esungia kamakamaata yononon Labambaa tuunanon toroqegi esungia kotakota yononon Jeikobwaa tuunanon kema toroqegi. ⁴³ Jeikobnon kaen ama kindinbiri eja qaqabunayawo kolon toomorian mokolooro.

† **30:37:** Gere boria: ii sopawaajon mende ano. Kaanagadeen tiriqoonjon me jenan amambaaon qaago. Anutunon naa yawen ano owen jenan ambombaaon mende jeroto, Jeikobwaa uutanon dinjoro ten koma laligorotiwaajon toomoriambaa kania kaen kuma muro.

Lama ano meme tuun mamaga buŋa qeŋ aon welenqeŋe ejemba unuano kamel ano dongi tuunŋa tuunŋa asugin seigi togia kolooro. Kian.

31

Jeikobnon Laban mesaon oloŋ koma keno.

¹ Labambaa meraurutanon qaa kokaen jegi Jeikobwaa gejianon kemero moro: “Maŋnananon iwoi buŋa qeŋ laligoroti, Jeikobnon ii kuuya kalugon konjoratin angon kono. Maŋnanaa esuhinaya galeŋ koma iikawanona hinaya kuuya ii iyaŋaajon mokolon kindinbiri kolooja.” ² Qaa ii moro ano looyaa jaasewana iima kokaen moma asariro: “Labanon wala ala awaa koloon noma laligon kouroto, kaanŋa mende toroqen ama laligoja.”

³ Kaen moma asariro Poŋnon Jeikob kokaen ijoro: “Gii mono eleema maŋasauruga yonoo balonon kema tinitosauruga yonowo laligowa. Kema laligona niinon giwo nama laligomaŋa.”

⁴ Jeikobnon qaa ii moma Reizel ano Lea yoroojon qaa ano keno balon korianon lama tuunŋa tuunŋa galeŋ koma ononoti, iikanon kari. ⁵ Kari kokaen irijoro: “Niinon maŋgaraa jaasewana iima kokaen moma asarijen: Iinon wala ala awaa ama noma laligon kouroto, iikaanŋa mombo mende ama laligoja. Maŋnaa Anutuyanon mono kilen niwo nama laligon kouro. ⁶ Nii ku-usuna kuuya kululuun iikawaa so maŋgara welen qeŋ mun laligon koubeti, oro ii saanon moŋao.

⁷ “Kaen laligoweto, iinon angomokolon qaganon ama noma laligon gawonaa tawaya ii somaŋa 10:baa so utequte ama laligoro. Kaen ama noma laligoro, Poŋnon angon koma muro tiwitiwilaa mon mende ama nono laligowe. ⁸ Kamban monnon kokaen jero, ‘Lama ano meme (nonin) titogiawo koloowuti, ii mono goo gawon tawaga koloowu.’ Kaen jero oro tuun kuuya yononon meraboraangia titogiawo onongi. Kamban monnon kokaen jero, ‘Lama ano meme (nonin) kawentetere koloowuti, ii mono goo gawon tawaga koloowu.’ Kaen jero oro tuun kuuya yononon meraboraangia kawentetere onongi. ⁹ Anutunon kaen ano asugiro maŋgaraa tuunanonŋa oro konjoratin unuama nono seigi.

¹⁰ “Oro ejianon embia unualeema laligogiti, kamban iikanon gaon iima jaana unŋ waama iibe meme (nonin) ejianon embia unualeema nangiti, iyonoo selegia ii kawentetere, titogiawo ano diriwen, soŋojinjiri me korombonŋi kuuya koloogi. ¹¹ Nii gaon iibe kanon Anutuwaa gajoba monnon noojon ‘Jeikob!’ qaro. Kaen qaro ‘Koi nanjen,’ jen meleembe. ¹² Meleembe kokaen toroqen nijoro: ‘Labanon iwoi kuuya ama gomakeji, niinon ii iima mojen. Kawaajon saanon jaaga otaama unŋ iiba: Meme (nonin) ejia kuuya embia unualeema nanjuti, iyonoo selegianon kawentetere, titogiawo ano diriwen, soŋojinjiri me korombonŋi kolooja. ¹³ * Niinon Betel kanon asugin gombe jamo dangunu mon kuun kele morin niwo qaa somonjon jojopan qanon jen kotiina. Niinon Anutu ii ano goojon qaa kokaen jejen: Gii mono keteda koi waama kantri koi mesaon geengaa kolokoloo gomanganon mombo eleema kema.’ ”

¹⁴ Jeikobnon qaaya kaen jero Reizel ano Lea yoronon kokaen meleema mun ijori: “Maŋnaraa mirinon borosamowaa bakaya mon ii noroonon mende toroqen raja. ¹⁵ Iinon eja norono sewanaranon karo ii anaaajongadeen men gilidabororo. Kawaajon noro mono waba tani ama norono laligon kouri. ¹⁶ Kawaajon Anutunon maŋnaraa tuunanonŋa esuhina ilawoila konjoratin wano seiroti, ii kuuya mono onanon anana ano

* **31:13:** Jen 28.18-22

meraboraurunana ananaa bunaga koloaja. Kawaajon Anutunon jen koton gonoti, giinon mono ii kuuya ten koma otaawa.”

¹⁷ Kaen ijori waama men mozozongon men embamerauruta kobibiin onono kamel qagianon ugi.

¹⁸ Miriwaa oro tuuna kuuya konjoma onono wala kenji. Eshina iwoiya kuuya Mesopotemia (Padan Aram) balonon laligon mokoloooro seiroti, ii korebore kololoon manja Aisakwaanon kembombaaajon Keinan balonon baagen kenji. ¹⁹ Kamban kanon Labanon lama jugia motomambaaajon keno Reizelon manaa mirinon donlopion bubuga yongoro mero. ²⁰ Yongoro mero Jeikobnon toroqen looya Aram eja Laban ii kokaen tiligon muro: Kembombaa qaaya ii mende jero moroto, mono olon mesaon kenji. ²¹ Kaen olon kenji kamel yononon ilawoilaya kuuya men bosinji. Kema Yufreitisi apu gowoya koton Gilead balon baawo iikanon baagen kenji. Kian.

Labanon Jeikob otaan keno.

²² Kengito, weemboria karoona kolooro kanon qaa kokaen jeni Labanon moro, “Jeikobnon mono togon olon koma keno.” ²³ Ii moma waama tinitosa ejauruta unuama weemboria 7:baa so onotaan kema kema Gilead balon baawo kanon mokoloon onongi. ²⁴ Onongiti, gomantiina iikanona Anutunon Aram eja Laban ii gaonon asugin qaa kokaen ijoro: “Gii Jeikobwaajon kotumotue me qasumasuaa qaa mon jewabotiwaajon mono moma koton galen men aowa.” ²⁵ Unuangi Jeikobnon opo sel kuuna Gilead balon baawonon mororongon kuuro Laban ano ejauruta yononon kaanagadeen opo sel kuungia iikanon kuun egi.

²⁶ En waama qegia Jeikobwaanon kema kokaen jero moro: “Gii mono naa terega ama nona? Gii tiligon nonjan. Kere yononon manja qen emba yongoro horonkejuti, mono iikawaa tani noo borawoina olon uruama koi kana. ²⁷ Gii naambaajon angomokolon ama noma uulanawo olon koma nomesaon kana? Gii mono naambaajon qaa mon mende jena mobe lan kana? Ii mobenagati een, nii saanon rii gbawe ambe koman koma gita kulele qegi korisoro qaganon onoombe kawuyaga.

²⁸ “Ii mobenagati een, mono saanon esauruna ano borawoina buugia kiton nen yeizozogia jenenaga. Gii mono uuga qaawaa tere kaana anjana. ²⁹ Niinon ku-usunawo kan saanon tiwilaan gombenagato, gomantiina ewe mangaa Anutuyanon qaa kokaen nijjaa: ‘Gii Jeikobwaajon kotumotue me qasumasuaa qaa mon jewabotiwaajon mono moma koton galen men aowa.’ ³⁰ Kawaajon mesaowa, geengaa mangaa goman mirinon eleemambaa uuanga somata moma laligongo mesaodaboron kananon kan laligojan. Kawaajon saanon kembato, noonon donlopionuruna ii mono naambaajon yongoro men kana?”

³¹ Labanon kaen ijoro Jeikobnon kokaen meleema muro: “Giinon bora-woiga manjaqeqe ku-usun qaganon nuambabotiwaajon romongon keena moma olon koma kani. ³² Kaninto, monon donlopion bubuga mero mokoloowagi, ii saanon qena komuwaa. Ilawoila kuuya men laligojeni, ii saanon tinitosaurunara yonoo jaanon iima gosin nama goonon iwoiga mon mokoloon iima ii saanon mewa.” Jeikobnon kaen ijoroto, embia Reizelon donlopion ii yongoro meroti, loyanon ii mende morotiwaajon ii hanqan qen jero.

³³ Kaen jero qegia Jeikobwaa opo sel kuunanon uma qengama mongama Leawaa opo sel kuunanon uma toroqen welen embawoi yoro opo sel kuunganon uma qengama mongama iwoi mon mende mokoloooro. Leawaanon kuun mesaon kawaa gematanon Reizelwaa kuunanon uro.

³⁴ Uroto, Reizelnoŋ donjlopioŋ bubuga ii meŋ gesonoŋ mouma kamel qaganonŋ duŋ rarawaa uutanonŋ ama qaganonŋ uma qelanjiŋ raro. Kaen raro maŋanonŋ opo kuunŋaa uuta kuuya qeŋŋanoto, ii mende mokolooro.

³⁵ Reizelnoŋ maŋa kokaen ijoro: “Somatana, nii koinonŋ niiro rajenjiwaajon ama goo jaasewanŋanonŋ saanonŋ mende waamaŋa. Kawaajon uuduuduu mende moma nomba.” Kaen ijoro miriwaa donjlopioŋ bubuga iikawaajon moŋŋanoto, ii mende mokolooro.

³⁶ Mende mokolooro nama Jeikobnoŋ iriŋa soono temboma Laban kokaen jeŋ qisiŋ muro: “Niinoŋ naa kanaga ama soŋgiwe? Mono naa sili bologa ama gombetiwaajon kakasililinoŋ tiwowasanoŋ tigoŋ nonjan? ³⁷ Noo esuhinana kuuya qeŋŋan daboroŋgo mono naa iwoiga moŋ mokoloona goo miri uuta buŋaga koloona? Ii saanonŋ meŋ koi kanŋ tinitosaurunara yoŋoo jaagianonŋ ana iigi batunaranonŋ qaa lombo enagati, ii gosin jeŋ tegonŋ mindiŋonŋ norombuya.

³⁸ “Niinoŋ giwo yambu 20 laligoŋ waabe. Kambaŋ iikawaa uutanonŋ gawoŋga mewe goonoŋ lama ano meme (noniŋ) yoŋononŋ mende jaŋgonŋ qaoŋgito, awaagadeenŋ koloŋ seisei ama laligogi. Kaanagadeenŋ lama eji moŋ goo oro tuuŋnoŋa mende qeŋ newe. ³⁹ Kambaŋ tosaanonŋ oro kawalianonŋ lama qeŋ kitomitooroti, ii mende meŋ kanŋ goma laligoweto, iikawaa kitia ii neenaa tuuŋnoŋga meŋ kitianoŋ ama laligowe. Lamaga gomantiinonŋ me asasaganonŋ yoŋgoro meŋ laligowuyagati, kilenŋ iikawaa kitia amambaajonŋ jeŋkooto ana ii otaŋ laligowe.

⁴⁰ “Weeŋ biwianoŋ gomaŋ gerianoŋ nooro gomantiinonŋ memetonŋonŋ nuro sanŋoŋa moma laligowe. Kambaŋ mamaga gaonŋ gbiligbili laligowe. ⁴¹ Yambu 20:waa so iikaanŋ goo gomanonŋ laligoŋ waabe tegoja. Yambu 14 ii borawoiga oromambaajonŋ welenŋ qeŋ goma laligowe. Iikawaa gematanonŋ yambu 6 ii lama bulmakao mokoloomambaajonŋ goonoŋ gawoŋ meŋ laligowe. Kaen laligoweto, giinoŋ gawoŋ memewaa tawana ii somaŋa 10:baa so utequte ama laligona.

⁴² “Asana Aabrahambaa Anutuya amana Aisaknoŋ waeya meŋ mepe- seenkeji, iinoŋ gemananonŋ aworo koloŋ mende kotiŋonŋ nonagi eenŋ, giinoŋ mono bobora wasinŋ nona kawenaga. Kaen ama nonagato, Anutunonŋ noononŋ siimbobolo kakasililinŋ iiro gawoŋ boronanonŋ seleqeŋe ama meŋ laligoweti, ii iima kete gomantiinonŋ noo qaana gosin jeŋ tegoro mojan.” Kiaŋ.

Jeikob ano Laban yorononŋ soomoŋgo ani.

⁴³ Jeikobnoŋ kaen jero Labanoŋ kokaen meleema muro: “Emba woi koi mono noo borawoinaga. Yoro meraboraurugara ii noononŋa. Lama bulmakao tuuŋa tuuŋa koi ii noononŋa. Iwoi kuuya koi iijanŋ, ii kuuya noo buŋagadeenŋ kolooja. Kaento, mesaowa niinoŋ kete borawoina koi ano meraboraurugara ononiti, yoŋononŋ kembutiwaa qaagia jegi ii qewagomambaajonŋ moma bimoojen. ⁴⁴ Kawaajon saanonŋ kanŋ gou koma aon batunaranonŋ soomoŋgo ambo. Ii qendeembotiwaajonŋ romoŋonŋ noroma danŋunu kaanŋa batunaranonŋ ewaa.”

⁴⁵ Kaen jero Jeikobnoŋ jamo moŋ meŋ kuuro moroalimbanŋ danŋunu kaanŋa sodogara koloŋ nano. ⁴⁶ Iikanonŋ nano Jeikobnoŋ tinitosauruta yoŋoojonŋ jamo meŋ kululuuwutiwaajonŋ jero. Kaen jero jamo meŋ qanonŋ qanonŋ ama kululuugi uro iikawaa kosianoŋ nene lombanŋ oonŋ negi.

⁴⁷ Labanon jamo tuun kawaa qata Jegar Sahaduta qaro Jeikobnon qata Galed qaro. *

⁴⁸ Kaen qama looyanon qegia Jeikob kokaen ijoro: “Jamo tuun koi mono kete anaraa batunaranon moroalimban danggunaraga ewaa.” Kawaaon Jeikobnon iikawaa qata Galed qaro. ⁴⁹ Labanon qaa toroqen kokaen jero: “Ponnon deema laligowoti, kamban iikanon batunaranon jaayanon niriima riin galej men noroma laligowaa.” Kawaa so balon iikawaa qata mon Mizpa qaro. (Mizpa = Galej meme miri koriga.)

⁵⁰ Labanon qaa ii toroqen kokaen ijoro: “Giinon borawoina horon ureen aon ama oromba me toroqen emba tosaana onombagati een, mono qaa koi moma laligowa: Balon eja monnon kosonaranon mende laligon niriiro Anutunon mono kilej saanon niriima batunaranon soomonjo ejiwaa qaaya ii nanjon jen laligowaa.”

⁵¹ Kaen ijon mombo toroqen kokaen jero: “Qegana moba, jamo tuun koi ano toon koi kuujeni, iikanon mono anaraa batunaranon dangunu kaana rama ubao. ⁵² Jamo tuun koi mono danggunara koloon rama ubaa ano toon koi ii kaanagadeen danggunara koloon rama ubaa. Iikanon soomonjonaraajon kokaen romonjon noroma rama ubao: Niinon men bolin gomambaajon moma jamo tuun koi mende uugun goonon kama. Giinon kaanjadeen men bolin nomambaajon moma jamo tuun ano toon koi mende uruugun noonon kawa. ⁵³ Aabraham, Naahor ano yoroo mangaraa bengia Anutu iinon mono qaa batunaranon kolooro ii gosin jen tegon norombaa.” Labanon kaen ijoro Jeikobnon qaa ii somonjon Anutuwa qanon jojopon qanon jen kotiuro. Manja Aisaknon Anutu iikawaa waeya men mepeseen laligoro.

⁵⁴ Jeikobnon kaen ama balon baananon oro qen iikanon siimolon on tinitosauruta horon onono lombanon kagi. Kan nene nen gomantiinanon rii onon baananon kanon egi. ⁵⁵ Egi goman asariro Labanon umugawodeen waama esauruta ano borawoita buugia kiton nen kotuegon onoma yeizozogia jero. Ii jen onomesan eleema gomanon keno. Kian.

32

Jeikobnon Iisoowo aitongowowaajon joronqoron ano.

¹ Looyanon keno Jeikobnon kaanagadeen kananon keno Anutuwa gajobauruta tosanon mokolon mugi. ² Mokolon mugi injiima kokaen jero: “Ii Anutuwaanon manjaqege tuun kolooju.” Kawaa so goman iikawaa qata Mahanaim (manjaqege tuun woi) qaro.

³ Jeikobnon kananon kema laligon qele ejauruta tosaana wala wasin onono Edom kantrinon balon qata Seir kanon data Iisoo iibombaajon kenji.

⁴ Wasin onoma kokaen jen koton onono: “Ono mono kema da ponna Iisoo kokaen jegi moba: ‘Somatana moba, nii welen ejaga Jeikob. Nii owanara Labambo laligon kouma laligodaboron kamban kokaamba ii mesaon kajej.

⁵ Iikanon laligon bulmakao, dongi, lama, meme (nonin) tuuna tuuna ano welenqege ejemba mokolon unuama kananon kajej. Oo eja ponna, niinon goo jaanon kiankoomu mokoloomambaajon moma qaa buzuna koi wala ambe goonon kaja.’”

⁶ Kaen jen koton onono kema eleema kan kokaen jegi moro: “Nono daga Iisoowaanon kenin. Iinon mono ejauruta 400 unuama kananon kan giwo aitongowombaajon jojorin laligoju.” ⁷ Kaen jegi moma awawalin konjilin

* **31:47:** Dangunu jamo tuun: ii Hibruu qanon Galed ano Arameik qanon Jegar Sahaduta.

somata moro. Kaen moma nama kanagesouruta iwo kagiti, ii ano lama meme tuunja tuunja, bulmakao tuunja tuunja ano kameluruta ii mendeema onono tuun woi koloogi. ⁸ Kokaen romonjon kaen ano: “Iisoonon kan manja qen tuun mon unun tiwilaawaati een, tuun mon yononon mono saanon oloj koma kembuyaga.”

⁹ Kaen romonjon kokaen jen qama kooliro: “Oo Anutu, asana Aabraham ano manja Aisak yoroo bengara, gii saanon moma nomba. Pon, gii geenjo qaa kokaen nijona mobe: ‘Gii mono waama geenjaa balonon eleema geenjaa tinitosauruga yonoonon kamba. Endu kena niinon toomorian gombe laligowa.’ Kaen nijona mobe. ¹⁰ Wala eenanon neenaa taa gbarunanondeen menj Jordan apu gowoya koi koton kembeto, saanon koloon sein kete eleema tuun woi koloon koi kajej. Nii welen ejaga kamaanqeqeta koloon laligoweto, giinon kilen qaaga pondan otaan kiankoomuga kuuya qendeema noma laligona. Nii kamakamaata koloon uujopaga ii bunja qen aomambaa so mende koloon laligowe.

¹¹ “Dana Iisoonon kananon kan neena, nemun ano meraboraurunana nono nunun tiwilaan nonombabotiwajaan nii keena mojen. Kawajaan giinon mono ilaan nonoma iwaa borianonga metogon nonomba. ¹² * Gii geenjo qaa kokaen nijona: ‘Niinon toomorian goma gbiliuruga koloonseisei onombe jangogianon somariiro kowewaa sakasiya ejiwaa so koloowu. Ii kelemalelen ewaatiwajaan ama weenweengoyaa so qaago. Qaa ii onanon.’”

¹³ Kaen qama koolin gomantiina ii balon iikanon ero. Engo oro tuunja tuunja yonoononga data Iisoo kalen mumambajaan oro kokaen gosin mendeema onoma anjatitiga onono: ¹⁴ Meme (nonin) embia 200, ejia 20, lama embia 200, ejia 20, ¹⁵ kamel 30 meraboraurugia ajunon, bulmakao embia 40, ejia 10, dongi embia 20, ejia 10.

¹⁶ Tuun kaen kaen gosin mendeema tuun anja anja ii welenqeqeuruta yonoo borogianon ama onoma kokaen injoro: “Ono saanon wala kema oro tuunja tuunja koi yonoo batugianon tirin koton unuama awanjon kumbu.”

¹⁷ Kaen injon tuun mutuya kembutiwaa galenja kokaen jen koton muro: “Kananon kengi dana Iisoonon mokoloon onoma kokaen qisin gombaa: ‘Gii morowaa welenqeqe ejaga koloojan? Gii dakanon keman jen kajan? Oro baganon kajuti, ii morowaanon?’” ¹⁸ Kaen qisin gono kokaen jewa: ‘Ii welen ejaga Jeikobwaanonga. Ii somataya Iisoo kalen mumambajaan ano kaju. Anjo mono gemanananon kananon kaja.’”

¹⁹ Kaen jen koton mun oro tuun 2:ya, tuun 3:na ano oro tuun tosia kuuya yonoo galengia gemagianon kagiti, ii kaanagadeen jen koton onono mogi: “Ono dana Iisoo mokoloowuti, mono qaa tania ikayadeen jegi mobaa.”

²⁰ Kaen jen koton onoma kokaen romongoro: “Niinon batogon uuta menj kamaan ala kalen mumambajaan oro tuunja tuunja wasin onombe wala kumbu. Dananon ii injima uuta bonjon kono olomoonaga. Uuta olomooro saanon neeno iwaa jaasewanon onon keube singisongona mesaon ala menj nonaga.” Kaen romonjon toroqen kokaen jegi mobaatiwajaan jero: “Goo welen ejaga Jeikobnon mono gemanananon sosoda kaja.”

²¹ Kaen jen kalenja onono wala kananon kengito, anjo gomantiina ii opo kuunjon ramana jen iikanon raro. Kian.

Jeikobnon Siwe gajobawo aon orori.

²² Gomantiina kanon Jeikobnon waama embawoita, welen embawoita ano merauruta 11 ii unuano kema Jabok apu sakasiya qeleqeleeya ii

* 32:12: Jen 22.17

kotowombaajon анги. ²³ Unuano apu koton kema esuhina iwoiya kuuya bunaya eroti, ii kaanagadeen menj kendaborogi.

²⁴ * Kendaborogito, Jeikobnon anodeen apu leegen kanon mombo raro. Anodeen raro eja monnon karo iwo gomantiinanon aon oron nani goman ano. ²⁵ Eja iikanon haamo ama mumambaajon amamaan iima kawaajon Jeikob ii kupu siitanon qero. Qero motoon aon oron laligori iikanon Jeikobwaa kupu siitanon suno. ²⁶ Siitanon suno eja iikanon kokaen ijoro: “Goman amambaajon anjiwaaajon mono saanon nomesaona kemaŋa.” Kaen ijoroto, Jeikobnon kokaen meleema muro:

“Nii mende kotuegon nombagi een, nii mono mende gomesaowe kembaga.”

²⁷ Kaen meleema muro “Gii qaga moro?” jen qisin muro “Jeikob,” jero.

²⁸ * Kaen jero qaa kokaen ijoro: “Gii Anutu ano ejemba nonowo aon oron laligon haamo ama nonona. Kawaajon goo qaga mono toroqen Jeikob qaagoto, Israel qabu.” (Israel = Anutuwo aonororo.)

²⁹ * Kaen ijoro kokaen jero: “Gii saanon qaga qana momaŋa.” Kaen jeroto, gajobanon kokaen meleema muro: “Gii nomaembaajon noo qanaajon qisijan?” Kaen meleema mun iikanon nama kotuegon muro.

³⁰ Kotuegon muro Jeikobnon kokaen jero: “Nii Anutuwo jaasewan qen aon jaaya tororo iijento, kilen niima kobooro jaawo laligojen.” Kaen jen kawaajon balon iikawaa qata Penuel qaro. (Penuel = Anutuwaa jaasewaŋa) ³¹ Ween jaayanon kouro Jeikobnon Penuel goman ii mesaon uugun kan kupu siita sunotiwaajon ama riinj korinjin keno. ³² Eja kanon Jeikobwaa kupu sii toroqeqetaa tokotokoyanon qerotiwaajon ama Israel kanatuuru yononon kamban kokaamba kaanagadeen oro nen kanon kupu sii toroqeqetaa tokotokoya ii togon mende nenkeju. Kian.

33

Jeikobnon Isoowo aitongori.

¹ Jeikobnon jaaya unu waama Iisoonon ejauruta 400 yonowo motoon kananon kagiti, ii injiuro. Kawaajon meraborauruta mendeema onoma Lea, Reizel ano welen embawoita yonoo borogianon onono.

² Kaen ama onoma kokaen arengon onono: Welen embawoita yoronon meraboraurugara unuama wala kenji. Yonoo gemagianon Leanon meraborauruta yonowo kenji Reizel ano meria Joosef yoronon daandaan keni.

³ Sumaŋa kaen arengon onoma anjo yonoo wosogianon wala kema siminj kuma namonon usugon waaro indinŋa 7 kolooro kema dataa jaasewananon keuro. ⁴ Keuroto, Iisoonon koga iimambaajon uulanawo bobogarin kan suunjon mun borianon aroyanon giliro kemero buuta kiton nero urusaan aori. ⁵ Iisoonon jaaya unu waama Jeikobwaa embamerauruta injiima koga qisin muro: “Koi daen yononon giwo kaju?” Qisin muro kokaen meleeno: “Anutunon kalen moriaŋa qaganon merabora koi welen ejaga nii nonota kajon.”

⁶ Kaen meleeno welen embawoita yoronon meraboraurugara yonowo kosere kouma siminj kuma namonon usugogi. ⁷ Kawaa gematanon Lea ano meraborauruta yononon kaanjadeen kosere kouma siminj kuma namonon usugogi. Tetegoyanon Joosef ano Reizel yoronon kosere kouma siminj kuma namonon usugori.

⁸ Kaen angi Iisoonon kokaen qisin muro: “Eja ano oro tuun kuuya kananon mokolon ononjenji, ii kania naata wasinj onona kajuya?” Kaen

* **32:24:** Hoos 12.3-4 * **32:28:** Jen 35.10 * **32:29:** Pon 13.17-18

qisiŋ muro kokaen ijoro: “Oo eja poŋna, niinonj ii goo jaaganonj kiankoomu mokoloomambaajonj ama wasiŋ onombe.”

⁹ Kaen jeroto, Iisoononj qaa kokaen ijoro: “Oo kona, ii noononj mamaga sonanonj raju. Kawaajonj ii saanonj toroqen geengaa buŋa koloonj ewaa.”

¹⁰ Kaen ijoro Jeikobnonj kokaen jero: “Kaen qaago. Giinonj niimanaan ama ala awaa menj nona goo jaasewanja iibe Anutuwaa jaasewanja kaanja kolooja. Kawaajonj nii goo jaaganonj kiankoomu mokoloojenj eenj, mono kalena koi saanonj buŋa qen aowa. ¹¹ Anutunonj kalen morianj qendeema nono laligonj koube iwoi kuuya amamaanjejenj, ii kuuya saanonj enj nonja. Kawaajonj keraqeeanjo kalena menj kagiti, ii saanonj mewa.” Kaen ijonj kaparanj koma nanotiwaajonj Iisoononj keraqeeanjo kalenja ii buŋa qen aoro.

¹² Buŋa qen aonj kokaen jero: “Mono saanonj toroqen kembonja. Niinonj koipugia kolooewe onj saanonj niwo kagi kembonja.”

¹³ Kaen jeroto, Jeikobnonj kokaen ijoro: “Eja poŋna, moba. Meraborauruna yonononj esunja kamakamaata kolooju ano lama nemunja ano bulmakao nemunja meraboragia aju onomakejuti, niinonj ii kalanj koma onomakejenj. Kaen kolooro ii kana kembuwaajonj weemboria motoongowaa so molanjota onjotaawonagati eenj, yonononj mono esunja kamaaro korebore komuwuyaga. ¹⁴ Kawaajonj eja poŋna, gii saanonj wala kena welenj ejaga niinonj sosooda gemaganonj gotaanj kamanja. Oro onjotaawe wosonanonj wala kembuti ano meraborauruna esunja so osononj kanj kanj era Seir gomanonj somatana goononj koubonja.”

¹⁵ Kaen ijoro Iisoononj kokaen jero: “Kaen kolooro nii saanonj ejauruna tosaanja onjomesaowe giwo osonj kawu.” Kaen jero Jeikobnonj kokaen qisiro: “Gii mono naambaajonj kaen anaga? Oo eja poŋna, nii goo jaanonj kiankoomu mokolooewe mono sokoma nono tegoja.”

¹⁶ Kaen jero Iisoononj weemboria iikanonjadeenj eleema kema Seir gomanonj keuro. ¹⁷ Jeikobnonj Sukot gomanonj kema iikanonj anja miria osonj orouruta yonoojonj kuunja kuunja mero. Kawaajonj gomanj miri iikawaa qata Sukot (Halihali) qamakeju. Kianj.

¹⁸ Jeikobnonj tani kaananonj Mesopotemia (Padan Aram) balonj mesaoro. Mesaonj kanj Keinan balombaa taonj qata Sekem kanonj awaagadeenj kouro. Kouma opo sel kuunja taonj kosianonj balonj korianonj mororonjonj kuunj raji.

¹⁹ * Opo sel kuunja balonj korianonj kuuroti, iinonj gomanj kitia ii Sekembaa manja Hamor iwaa merauruta yonoononja silwa kota 100 kanonj sewanja mero. ²⁰ Sewanja menj kanonj jiwowonj alata monj menj qata “El, Israelwaa benj Anutuya,” kaen qaroro. (El = benj)

34

Sekem yonononj Daina menj bolinj mugj.

¹ Leanonj Jeikobwaa borata Daina meroti, iinonj kamanj monjonj Keinan emba saranj injiimambaajonj keno. ² Keno balonj iikawaa eja poŋna Hamor iinonj Hiwi kanagesowaa ejaga laligoro. Iwaa meria Sekem iinonj Daina iima iikanondeenj iimanaanjanj moma horonj menj kileenj muro. ³ Sekemnonj wombota Jeikobwaa borata Dainawaajonj pororogonj somonjonj uukalenanonj jopagonj munj kele qaayanonj jenj tutugonj munj laligoro. ⁴ Tutugonj munj laligonj manja Hamor kokaen ijoro: “Ama, gii saanonj emba saranj koi noo embanaga koloowaatiwaajonj qaa gawonj mewa.”

* **33:19:** Joos 24.32; Jon 4.5

⁵ Kamban kanon Jeikobwaa meraanjuruta yononon balon korianon kema miriwaa orourugia galen koma onoma laligogi Sekemnon Daina men kileero manja Jeikobnon borataa buzu qaa ii kaen moro. Ii moroto, ii mesangon merauruta mirinon koubutiwaajon qaaya bogoro mamboma raro. ⁶ Mamboma raro Sekembaa manja Hamor iinon qaa gawon memambaajon Jeikobwaanon karo. ⁷ Kan raro Jeikobwaa meraurutanon balon korianonga kougi. Kouma iikanondeen iwoi asugirotiwaa sunduya ii kokaen mogi: Sekemnon Jeikobwaa borata men kileero Israel kanatuuru batugianon sili gamuyawo kolooro. Sili ii mende aanaa so kolooro. Ii moma uugianon kobooro wosobiri moma goronoo anggi.

⁸ Goronoo mokoloogito, Hamoron kokaen injoro: “Merana Sekembaa uuwombotaa naana ii onoo naamboragiaajon mokotaan raja. Kawaajon saanon jen tegogi Dainanon iwaa embia koloona. ⁹ Saanon nonowo naamboraurunana utequte ama aonin kema karo laligowona. Kaen saanon qenagena kolon laligowona. ¹⁰ Kaen ama saanon nonoo batunananon rama laligowu. Nono balonana koi ii mende angon kombonato, onjo saanon iikanon lan kema kan anggiaa so balon kitia kitia bunja qen aon mirigia men nonowo angunen-qangunen ama laligowona.”

¹¹ Kaen jero Sekemnon Dainawaa mannaanjuruta ii kokaen injoro: “Ninon onoo jaanon kiankoomu mokoloomambaajon moma qisin ononjen. Kawaajon ii me woiwaa qisin nombuti, nii saanon ii onomanja. ¹² Emba sewanja ano kalen men kan onomanjati, iikawaa jangoya ii saanon anggiaa so men ubu. Ii me woiwaa qisin nombuyagati, niinon ii saanon onomanja. Qaana kota koi: Ononon mono jen tegon naamboragia nongi noo embanaga koloowaa.”

¹³ Sekemnon naangia Daina men kileerotiwaajon ama Jeikobwaa merauruta yononon osonkakale qaganon Sekem ano manja Hamor meleema oroma ¹⁴ qaa kokaen jegi mori: “Eja mombaa selianon Anutuwaa aiweseya mende kotogiti, nono naamboranana eja iikaanja saanon mende mubonja. Kaen anin gamugamu qanananon ubabo. Kawaajon nono ii mubombaaajon amamaajon. ¹⁵ Onjo sili motoonngo kokaen anggi nono uumotoonngo ambonja: Wala Anutuwaa aiweseya ii ejaurugia kuuya onoo selegianon kotogi tegoro nono laligojoni kaanja koloowuti een, mono naamboranana saanon onombonja. ¹⁶ Kaen anggi saanon onowo naamboraurunana utequte ama aonin kema karo laligowona. Kaen saanon onoo batugianon rama kanageso tuun motoonngo kolon laligowona. ¹⁷ Kaen laligowonato, Anutuwaa aiweseya selegianon kotowombaajon uumotoonngo mende ambuti een, nono mono naamboranana wama mongen kembonja.”

¹⁸ Qaa kaen jegi Hamor ano meria Sekem yoronon qaa kaanja kawaajon mori sokono.

¹⁹ Kaen mori eja gbaworo Sekemnon manaa sumanjuruta yonoo batugianon tosaanja unjuugun qabunja somata men laligoro. Iwaa uunaananon Jeikobwaa borataajon mamaga erotiwaajon ama qaa jegiti, ii otaamambaajon isinabisina mende ama kamban mende qen koriro uro.

²⁰ Kaen kolooro Hamor ano meria Sekem yoronon Sekem taombaa eja alauruta yonowo qaa jewombaajon taombaa nagu kosianon ajoajoroombenjianon kema kokaen jeri: ²¹ “Eja koi yononon ananawo ala awaa men aonkeju. Kawaajon anana saanon jen tegonin yononon anana balonon rama lansan kema kan mirigia men ananawo angunen-qangunen ama laligowona. Yononon balon kitia mewuwaajon titina mamaga eja. Anana saanon yonowo naamboraurunana utequte ama aonin kema karo laligowona. ²² Anana sili motoonngo kokaen anin eja yononon ananawo

liligowombaajon uumotoonjo ambu: Anutuwaa aiweseya ii eja iyonoo selegianon kotogi eji, iikawaa so ii wala kuuya ananaa selenananon kaanagadeen kotonin tegoro anana saanon yonowo kanageso tuun mootonjo koloon laligowona.

²³ “Kaen anin yonoonon miriwaa oro tuungia ano esuhina iwoigia kuuya ii mono ananaa bunja koloowuya. Kawaajon qaa ninijogiti, ii saanon moma wambelaanin yononon ananaa batunananon rara dundungia mokoloon laligowu.”

²⁴ Kaen injiori taombaa kiropo naguyanon kan ajoroogiti, iyononon kuuya Hamor ano meria Sekem yoroo qaawaajon uumotoonjo ama jegi Anutuwaa aiweseya ii Sekem taombaa eja kuuya yonoo selegianon kotodaborogi.

²⁵ Kotodaborogi weemboria 3:a kolooro kanon wijigiaa siimboboloya ii kaanjadeen toroqen moma ragi Jeikobwaa merawoita woi Simeon ano Liwai, Dainawaa naanwoita yoronon manjawaa soogara somata men taon iikanon sangabanga kema toogia mende moma ragi alanza manja qen eja kuuya japalelen unuri komudaborogi. ²⁶ Hamor ano meria Sekem ii kaanjadeen manjawaa soo somatanon ururi komuri. Komuri Sekembaa mirinonga naangara Daina ii horon kamaan wama keni.

²⁷ Kaen ani Jeikobwaa meraurutanon Sekemnon naangia men kileen murotiwaajon ama taonon sararagon kema eja qamogia injiima taombaa esuhina iwoiya luluuma qen yongoro megii. ²⁸ Lama, meme, bulmakao ano dongi tuuna tuuna ano ilawoilagia kuuya taon uutanon ano balon korianon egiti, ii kuuya kalugon medaborogi. ²⁹ Eshina iwoigia kuuya korama emba meraboraurugia kuuya unuama mirigianon iwoigia tosaana eroti, ii kololoon luluuma qen yongoro men togon kenji.

³⁰ Kaen angii Jeikobnon Simeon ano Liwai kokaen irijoro: “Oro kaen ani kakasililin somataa qaayanon mono noo qananon uro laligomana. Balon kokawaa toya Keinan kanageso ano Periz kanageso yononon mono kazi moma noma laligowu. Nii onoo kanatuuruna nono afaananon laligojon. Kawaajon yononon manjaqeqe ejaurugia kululuun onoma qotogon nonoma manja qen nombuti een, yononon mono saanon japalelen nun nii ano kanatuuruna tiwilaan nonombuya.”

³¹ Jeikobnon kaen irijoroto, iyoronon qaa kokaen ijori: “Mononon nonoo naanana kana somata emba tani ama muroti, nono mono iikawaa irona meleema ononin sokonja.” Kian.

35

Jeikobnon Betel keno Anutunon kotuegon muro.

¹ * Anutunon Jeikob qaa kokaen ijoro: “Gii mono waama Betel gomanon kema rara dundunga mokoloon kanon Anutuwaajon siimolon alata mon mewa. Daga lisoowaajon oloj koma kena Anutunon kamban iikanon asugin gonoti, mono iwaajon alata ii mewa.”

² Kaen ijoro Jeikobnon sumana ano ejemba kuuya iwo laligogiti, ii kokaen jen koton onono: “Ben donlopion iwoi towoya batugianon ejuti, ii mono qetegon giligi keno koma konjoratin men aon selegia songbama opo malekugia utegowu. ³ Nii konajilin uutanon laligon Anutu qama kooliwe meleema nono ano daen daen kema kan laligoweti, iinon iikanon niwo laligon kouro. Kawaajon onjo mono kagi Betel gomanon kembona. Nii iikanon Anutuwaajon siimolon alata mon memana.” ⁴ Kaen jen koton onono borogianon donlopion iwoi towoya kuuya egiti ano gejagianon

* 35:1: Jen 28.11-17

mangu sulugiti, ii qetegon kololoon Jeikob mugi. Mugi kema jujuu gere mon Sekem gomanon nanoti, iikawaa kanianon namonon onon ron kono.

⁵ Kaen ama waama kenji taonja taonja liligon ragiti, Anutunon kanaturugia iyonoo uugia kuuro sombugia kanjanawo moma elengia kamaaro Jeikob ano merauruta ii mende onotaagi. ⁶ Kaen kema laligon Jeikobnon ano kanaturuya kuuya iwo laligogiti, ii unuama Luz gomanon keugi. Luz qata mon Betel ii Keinan balonon eja. ⁷ Kanon keuma Jeikobnon siimolon alata mon mero. Dataajon olon koma kenoti, kaban iikanon Anutunon balon iikanon asugin muro. Kawaajon Jeikobnon goman miri iikawaa qata El Betel qaro. (El Betel = Betelwaa Benja) ⁸ Betel kanon laligogi Rebekawaa welen embia Debora ii komuro. Komuro Betel goman baatanon jujuu gere mombaa kanianon ron kongi. Jingen qama saagitiwaaajon ama jujuu gere iikawaa qata 'Jingen saawaa jujuu' kaen qagi.

⁹ Jeikobnon Mesopotemia (Padan Aram) balonon eleema karo Anutunon mombo asugin mun kotuegon muro. ¹⁰ * Kotuegon mun kokaen jero moro: "Goo qaga Jeikob (tiliqili eja) qamakejuto, iikaan toroqen mende qama laligowu. Kete kanain uma qaga mono Israel ewaa." Ponon kaen jen qata Israel qaro. (Israel = Anutuwo aon orori.)

¹¹ * Qata kaen qama toroqen Jeikob kokaen ijoro: "Nii Anutu kusun kuuyaa Toya koloojen. Gii saanon koloon seisei ana gbiliuruga yonoo janogianon somariin ubaa. Goononga kanatuuru mamaga koloon kanageso tuunja tuunja asugiwu. Gii kinja kinja yonoo bemunjalegiaga koloowaga. ¹² Niinon balon Aabraham ano Aisak bunja qen orombeti, ii mono goo bunja qemaña ano goo gemaganon gbiliuruga yonoo bunjagia kaanagadeen koloowaatiwaaajon ii qemaña."

¹³ Anutunon qaa kaen ijon Jeikob mesaon goman miri iikanon kana-keewan uro. ¹⁴ * Anutunon qaaya ijoro moroti, Jeikobnon balon iikanon jamo mon men waama toon kuun ii wain ooyanon mamatewooya men morin iikawaa qaganon oil gerewaa kelega maaro kemero. ¹⁵ Anutunon qaa ijoroti, Jeikobnon goman miri iikawaa qata Betel (Anutuwa miri) qaro. Kian.

Reizelnon komuro.

¹⁶ Kawaa gematanon Jeikobnon sumanjuruta unuama Betel goman mesaon kema laligon Efrata goman dodowigi Reizelnon mera meme kabananon kan kuuro masu jekania boorongia qero. ¹⁷ Masu qenjenmamjenawo somata qeroti, kaban iikanon koipu embanon qaa kokaen jero moro: "Oo Reizel, toroko mende moba. Gii mono kaban kokaamba kaanagadeen mera ejaga mon mombo mewaga."

¹⁸ Kaen jero mera men komumambaaajon ama tomoya men kuuro en qata iikawaajon Benoni qaro. (Benoni = siimbobolonaa merana) Kaen qaroto, mananon qata Benjamin qaro. (Benjamin = Simbawon merana)

¹⁹ Reizelnon kaen komuro Efrata kana goraayanon Betlehem kanon ron kongi. ²⁰ Ron kongi Jeikobnon toon jamo mon men Reizelwaa qasirion kuuro. Reizelwaanon toon jamo ii kaban kokaamba kaanagadeen toroqen nanja.

²¹ Kaen kolooro Israelnon goman ii mesaon toroqen kema laligon Eder miri * korigaa teegen keuma opo sel kuunja iikanon mororonon kuuro. Kian. ²² Jeikobwaa sumanjuruta yononon balon iikanon rama laligon mutu

* **35:10:** Jen 32.28 * **35:11:** Jen 17.4-8 * **35:14:** Jen 28.18-19 * **35:21:** Eder: = lama tuumbaa jaagalen meme miri koriga

meria Ruuben iinonj manaa embia sewanja mende memeta Bilha iwaanonj kema motoonj eri manaj Israelnonj iikawaa buzuya moro. *

Jeikobwaa merauruta

1 Hist 2.1-2

²³ Jeikobwaa merauruta 12 ii kokaenj: Leawaa merauruta Ruuben ii Jeikobwaa meria mutuya. Iwaa gematanonj Simeon, Liwai, Juuda, Aiskar ano Sebulun. ²⁴ Reizelwaa merawoita qagara Joosef ano Benjamin. ²⁵ Bilha Reizelwaa welenj embawaa merawoita ii Dan ano Naftali. ²⁶ Zilpa Leawaa welenj embawaa merawoita ii Gad ano Aser. Jeikobwaa merauruta kaanja ii Mesopotemia (Padan Aram) balononj koloogi. Kianj.

Aisaknonj komuro.

²⁷ * Jeikobnonj kema laligonj Kiriya Arba (qata monj Hebron) kawaa kosianonj Mamre gomanonj manaj Aisakwaanonj keuro. Asia Abraham ano manaj Aisak yorononj wala balonj iikanonj waba koloonj laligori. ²⁸ Manaj Aisakwaa laaligo kambanja ii yambu 180 kolooro komuro. ²⁹ Eja wanj kolooro yambuyanonj momogoro goronj qenj komunj ambosakonjuruta yonoononj toroqero. Merawoita Iisoo (Eesau) ano Jeikob yorononj qamoya ii ronj koni. Kianj.

36

Iisoowaa gbiliuruta

1 Hist 1.34-37

¹ Iisoo qata monj Edom iwaa gbiliuruta yonoo qa arengia ii kokaenj: ² * Iisoononj Keinan emba karonj ononoti, iyonoo qagia ii kokaenj: Ada ii Hit eja Elon iwaa borataga, Oholibama ii Hiwi eja Zibeombaa meria Ana iwaa borataga. ³ * Basemat ii Ismaelwaa borata Nebaiotwaa naanja.

⁴ Adanonj Iisoowaa meria Elifaz mero Basematnonj iwaa meria Reuel mero. ⁵ Oholibamanonj Jeus, Jalam ano Kora onono. Iisoowaa merauruta kaenj ii Keinan balononj koloogi.

⁶⁻⁷ Jeikob ano Iisoo yoroononj miriwaa oro tuunja tuunja mamaga egitiwaajonj balonj wabaga laligori, iikanonj mende sokono. Esuhinagaranonj somata totoonj kolooro motoonj rama laligowombaajonj amamaagi. (6) Kawaaajonj Iisoononj embauruta, meraborauruta ano kanagesouruta kuuya iwaa mirinonj laligogiti, ii unuano. Ii unuama lama bulmakao tuunja tuunja, dongi kameluruta ano esuhina iwoiya kuuya Keinan balononj laligonj mokoloroti, ii menj koga Jeikob mesaonj balonj mononj keno. ⁸ Iisoo qata monj Edom iinonj kaenj ama Seir balonj baanayawo kanonj kema laligogi.

⁹ Iisoononj Seir balonj baanayawo kanonj laligonj Edom kanageso yonoo bemunjalegia kolooroti, iwaa gbiliuruta yonoo qa arengia ii kokaenj:

¹⁰ Iisoowaa merauruta yonoo qagia ii kokaenj:

Embia Ada iwaa meria qata Elifaz. Embia Basemat iwaa meria qata Reuel.

¹¹ Elifazwaa merauruta 5 ii

Temam, Omar, Zefo, Gatam ano Kenaz.

¹² Iisoowaa meria Elifaz iwaa embia sewanja mende memeta qata Timna iinonj Elifazwaa meria Amalek mero. Iisoowaa embia Ada iwaa esa ejauruta ii kianj.

* **35:22:** Jen 49.4 * **35:27:** Jen 13.18 * **36:2:** Jen 26.34 * **36:3:** Jen 28.9

- ¹³ Reuelwaa merauruta 4 ii Nahat, Zera, Sama ano Miza. Iisoowaa embia Basematwaa esauruta eja ii kian.
- ¹⁴ Iisoowaa embia Oholibama iinon Iisoowaa merauruta karonon ononoti, ii qagia Jeus, Jalamano Kora qagi. Oholibama ii Zibeombaa meria Ana iwaa borata kolooro.
- ¹⁵ Iisoowaa gbiliuruta tuunja tuunja yonoo eja pongia ii kokaen: Iisoowaa meria mutuya Elifaz iwaa merauruta eja pon koloogiti, ii qagia Teman, Omar, Zefo, Kenaz, ¹⁶ Kora, Gatam ano Amalek. Elifazwaa gbiliuruta eja pon Edom balonon koloogiti, ii kian. Ii Iisoowaa embia Ada iwaa esaurutaga koloogi.
- ¹⁷ Iisoowaa meria Reuel iwaa merauruta eja pon koloogiti, ii qagia kokaen: Nahat, Zera, Sama ano Miza. Reuelwaa gbiliuruta eja pon Edom balonon koloogiti, ii kian. Ii Iisoowaa embia Basemat iwaa esaurutaga koloogi.
- ¹⁸ Iisoowaa embia Oholibama iwaa merauruta eja pon koloogiti, ii qagia kokaen: Jeus, Jalamano Kora. Eja pon ii Iisoowaa embia Oholibama, Anawaa borata iwaa merauruta koloogi.
- ¹⁹ Iisoo (Esau) qata mon Edom iwaa merauruta kian ano yonoo kanagesourugia ano eja pongia ii kian.

Seir kanagesowaa qa arenja

1 Hist 1.38-42

- ²⁰ Hoor kanagesowaa eja Seir iwaa merauruta wala Edom balonon laligogiti, iyonoo qagia ii kokaen: Lotan, Sobal, Zibeon, Ana, ²¹ Dison, Ezer ano Disan. Seirwaa merauruta ii wala Edom balonon Hoor kanageso yonoo eja pongiaga laligogi Iisoonon kanagen karo.
- ²² Lotambaa merawoita woi ii qagara Hori ano Heman. Lotambaa naanja qata Timna.
- ²³ Sobalwaa merauruta qagia ii kokaen: Alwan, Manahat, Ebal, Sefo ano Onam.
- ²⁴ Zibeon iwaa merawoita woi qagara Aiya ano Ana. Anawaa sunduya ii kokaen: Iinon manja Zibeombaa dongia balon qararanonkonononon galej koma onono nene mongama negi iikanon apu jaaya jaaya geriawo mokolooro.
- ²⁵ Anawaa meraborawoita woi ii meria Dison ano borata Oholibama.
- ²⁶ Disombaa merauruta qagia ii kokaen: Hemdan, Esban, Itran ano Keran.
- ²⁷ Ezerwaa merauruta qagia ii kokaen: Bilhan, Zaawan ano Akan.
- ²⁸ Disambaa merawoita woi ii qagara Uuz ano Aran.
- ²⁹ Hoor kanagesoya kanagesoya yonoo eja ponurugia yonoo qagia ii Lotan, Sobal, Zibeon, Ana, ³⁰ Dison, Ezer ano Diisan. Hoor kanagesoya kanagesoya yonoo eja ponurugia ii arengiaa so Seir balonon kaen laligogi. Kian.

Edom yonoonon kin pon arenj

1 Hist 1.43-54

- ³¹ Israel kanageso yonoonon kin pon mon mende galej koma onono walawala kamban kanon kin pon kokaenonon Edom balon kanon galej

koma onjoma laligogi: ³² Beorwaa meria Bela iinonj Edom yonjoo kinj ponjgia kolooro. Iwaa sitiaa qata Dinhaba.

³³ Belanonj komuro Bozra gomambaa eja qata Jobab, Zerawaa meria iinonj Belawaa dunanonj kinj koloonj laligoro. ³⁴ Jobabnonj komuro Teman balombaa eja qata Husam iinonj dunanonj kinj koloonj laligoro. ³⁵ Husam komuro Hadad, Bedadwaa meria iinonj dunanonj kinj koloonj laligoro. Hadadnonj Moab balononj kema Midian eja yonjowo manja qenj unjnj haamo ano. Iwaa sitiaa qata ii Awit. ³⁶ Hadadnonj komuro Masreka gomambaa eja qata Samla iinonj dunanonj kinj koloonj laligoro.

³⁷ Samlanonj komuro Saul iinonj kitianonj kinj koloonj laligoro. Iwaanonj gomanj miri Rehobot ii Yufreitis apu gowoyaa kosianonj ero. ³⁸ Saulnonj komuro Baalhanan, Akborwaa meria iinonj Saulwaa kitianonj kinj koloonj laligoro. ³⁹ Akborwaa meria Baalhanan komuro Hadarnonj kitianonj kinj koloonj laligoro. Iwaa sitiaa qata ii Pau. Embiaa qata Mehetabel. Ii Matredwaa borata ano Mezahabwaa esiaga laligoro.

⁴⁰ Iisoowaa gbiliuruta yonjoo eja ponj qa arengia ii isigiaa so ano gomanj miri balonjgiaa so kokaenj kolooro:

Timna, Alwa, Jetet, ⁴¹ Oholibama, Ela, Pinon, ⁴² Kenaz, Teman, Mibsar, ⁴³ Magdiel ano Iram. Eja ii Edom kanagesowaa eja ponjurujiaga laligogi qagiaa so gomanj miri balonjgiaa qagia qagi.

Edom qata monj Iisoo iinonj wala balonj menj rama laligonj Edom kanagesowaa bemunjaleya kolooro. Kianj.

37

Joosef ano daremunjurutu

¹ Aisaknonj Keinan balononj waba koloonj laligoro meria Jeikobnonj iikanonj toroqenj laligoro. ² Jeikobwaa gbiliuruta iyonjoo sundugia kokaenj:

Joosefnonj eja gbaworo yambuya 17 kolooro daremunjurutu, manja embawoita sewanjgara mende memeta Bilha ano Zilpa yoroo merauruta yonjowo lama ano meme (noninj) tuunja tuunja galenj koma onjoma laligogi. Kaenj laligonj daremunjurutanonj sili anjiti, iikawaa sunduya bologa bologa ii manja ijoro moma laligoro.

³ Jeikobnonj eja wana kolooro meria Joosefnonj kolooroti, iikawaajonj mananonj ii merauruta tosaanja kuuya unjuugunj uutanonj jopagonj munj laligoro. Kambanj monjonj maleku koriga iima-ainjainjowo boria koriga ii menj Joosef muro. ⁴ Mananonj ii daremunjurutu kuuya unjuugunj uutanonj jopagonj munj laligoroti, iwaa daremunjurutanonj ii iima kanainj kazi ama munj iwo ala-alawaa qaaya monj mende aminj moma laligogi.

⁵ Gomantiinja monjonj Joosefnonj gaonj monj iima iikawaa sunduya ii daremunjurutu injijoro mogi. Ii mogi uugianonj waaro kazi mamaga moma munj laligogi. ⁶ Sunduya ii kokaenj jero mogi: “Mobu, nii gaonj monj iijenj, ii kokaenj: ⁷ Anana gawononj laligonj wiit padi boranana somonjgowombaa tani anjonj. Kaenj aninj noononj wiit padi borana iikanonj waama konja nano onjoononj boranj kanonj mono noononj boranj liligonj sigonj nanjuya.”

⁸ Kaenj injijoro moma daremunjurutanonj Joosef kokaenj ijogi: “Gii nonoononj kinj ponjga koloonaga me? Gii onjanonj galenj koma nonomambaa-jonj mojanj me?” Joosefnonj gaonja iima kawaa sunduya injijoroti, iikawaajonj yonjoo uugianonj mombo toroqenj waaro kazi somata totoonj moma munj laligogi.

⁹ Kawaa gematanon gaon mon mombo iima iikawaa sunduya daremunuruta kokaen injoro mogi: “Niinon gaon mon iibe iikanon ween, koin ano sengelao 11 kanon noonon usugogi.”

¹⁰ Sunduya ii manja ano daremunuruta injoro mogi mananon temboma kokaen jen muro: “Gii gaon tania kaanja ii nomaembaajon iijanja? Nii, nemunga ano daremunuruga nono mono nomaenanon goonon kan jaasewanganon simin kuma namonon usugowonaga?” ¹¹ * Kaen kolooro daremunurutanon uugianon motogoto moma mun laligogito, mananon qaa ii uu kononanon ano ero romonjon laligoro. Kian.

Joosef sewanja men wama Iijipt balonon kengi.

¹² Kamban monon Joosefwaa daremunuruta yononon mangiaanon lama tuunuruta galen koma onombombajaan Sekem goman kosianon kema laligogi. ¹³ Iikanon laligogi Israelon Joosef kokaen ijoro: “Merana, goo daremunuruganon Sekem kosianon lama tuunana galen koma onoma laligojuti, ii mojan. Saanon koi kana wasin gombe yonoonon kema.” Kaen ijoro “Saanon kema,” jero.

¹⁴ Jero kokaen ijoro: “Gii mono kema daremunuruga ano lama tuunana injiima nomaen laligojuti, iikawaa qaa sunduya ii men eleema kan jena momanja.” Kaen jero moro Hebron dondoonanonga wasin muro kema kema Sekem balonon keuro.

¹⁵ Sekem balonon keuma balon korianon kana mongama lan kema laligoro eja monon mokolon iima kokaen qisin muro: “Gii naa iwoiga mongama laligojan?”

¹⁶ Qisin muro kokaen meleeno: “Nii daremunuruna yonoonon monganjen. Yononon dakanon liligon lamaurugia galen koma ononjuti, ii saanon jena momanja.”

¹⁷ Kaen meleeno kokaen jero: “Yononon mono goman koi mesaon kengi. Dotan gomanon kembombajaan jegi mobe.” Kaen jero moma daremunuruta yonoo kanagianon onotaan kema Dotan goman kosianon kema mokolon onono.

¹⁸ Mokolon onoma kosogianon mende keuroto, sigensigen endu karo daremunanon ii iima ajoron Joosef qewombajaan angonan angi. ¹⁹ Angonan ama iyangiodeen kokaen amin mogi: “Iibu, gaon ii-ii eja iikanon mono endu kaja. ²⁰ Ayo, mono kagi kema qenin komuro qamoya apu ron monon gilini kemero kokaen jewon: ‘Oro kawalianon mono ii qero komuro.’ Gaonaa honanon nomaen koloowaati, ii mono iikawaa gematanon iibon.”

²¹ Kaen amin mogi Ruubenon ii moma Joosef borogianonga metogon laaligoya somongomambajaan moma kokaen jero: “Ii mono mende qenin komuwaa.” ²² Toroqen kokaen jero mogi: “Saya mono mende maabu. Balon qararankonkonanon apu ron koi nanji, ii saanon iikanon giligi kemewaato, borogianon mono iwaa selianon mende oosirin qewu.” Ruubenon Joosef borogianonga metogon angon koma wama mananon eleema kembojon moma qaa kaen jero.

²³ Kaen jero moma nanji Joosefnon daremunuruta yonoonon kouro. Kouro malekuya koriga iima-ainainawo boria koriga mouma karoti, ii lan horon menjururangi. ²⁴ Ii menjurama kogia qelanjin men kema apu ronon giligi kemero. Apu ron ii apuya qaa gbamenaga nano.

* **37:11:** Apo 7.9

²⁵ Kaen ama nene newombaajon kamaan ragi. Kamaan rama jaagia uugi keno Ismael kanagesowaa komahoro eja tosonian Gilead goman mesaon kamelgia donon donon kuun onoma awanoo kagi injigi. Yononon kamel qagianon dane rombo, sele morimoriwaa kelega ano marasin gere tokoya qata mor bala ii анги bosima Iijipt kantrinoj kembombaajon kagi.

²⁶ Kaen injiima Juudanon daremunuruta kokaen inji: “Anana konana qenin komuro sayaa qaaya kolatin asangowonati een, iikanon mono nomaen ilaan nononaga?” ²⁷ Iinoj ananaa konana kolooj ananaa sakitinana koloojiwaajon mono boronananon selianon mende oosirin qewonato, saanon kagi kema Ismael eja yononon ii sewanja mewutiwaajon onombona.” Kaen inji daremunurutanon ii moma uumotoongo ama wambelaagi.

²⁸ * Kaen анги Midian balombaa Ismael kanagesowaa komahoro eja yononon kan kouma unuuguwombaajon анги. Kaen анги kogia Joosef ii apu rononnga horogi kouro silwa kota 20:non sewanja mewutiwaajon onongi. Onongi Ismael eja yononon ii sewanja men wama Iijipt kantrinoj kengi.

²⁹ Kengi Ruubenon mongennga eleema apu ronon karo Joosef iikanon mombo mende nano iima wosoya juno wosobiria qendeema malekuya menjurano. ³⁰ Malekuya menjurama kouruta yonoonon eleema kan kokaen inji: “Mera gbaworonon mono daengen alin sooja? Yei, mangaa siita! Iikawaa qaaya ananaa qananon uro mono nomaen ambenaga?”

³¹ Kaen inji meme (nonin) ejia mon men qegi komuro Joosefwaanon maleku men meme iikawaa sayanon qendunjon men boligi. ³² Men bolin malekuya koriga iima-ainainawo boria koriga ii men mirinoj kema mana qendeema kokaen ijogi: “Nono koi mokoloojon. Ii meraga Joosefwaanonga me qaago, ii saanon iima gosiwa.”

³³ Kaen jegi iima gosin kokaen jero: “Koi ii meranaanon malekuga. Oro kawalia mononon mono japalelen qero komuro gogoro. Onanon, Joosef ii kitomitoro borombooron koloo.” ³⁴ Kaen jen amburerej ama wosobiria qendeema malekuya menjurama selia namonon men bolin meriaajon kamban koriga jingen qama saama laligoro. ³⁵ Kaen laligoro meraborauruta kuuya yononon kan ulunkolen men mubombaajon angito, iinoj ii qetama togon uukondungadeen moma kokaen jero: “Qaago! Niinoj mono jingen qama saama laligon komun koomu gomanon meranaanon kememana.” Kaen jen Joosefwaajon saama laligoro.

³⁶ Kaen laligoro kamban kanon Midian balombaa komahoro eja yononon Joosef wama Iijipt kantrinoj keuma sewanja mewutiwaajon анги Faarao kimbaa jawina mon qata Potifar, kimbaa laaligoyaa sikiriti yonoo kawali galenjiaga laligoroti, iinoj ii sewanja mero welenqeqeya omaya koloo. Kian.

38

Juuda ano Taamar

¹ Kamban kanon Juudanon daremunuruta onomesaon yagomananon Adulam gomanon kemen eja mon qata Hira iwo rama laligoro. ² Kanon laligon Juudanon Keinan eja mon qata Sua iwaa borata iima embiaga mero motoon eri. ³ Motoon eri embianon koro ama mera men qata Er qaro. ⁴ Kaen qama mombo koro ama mera mon men qata Oonan qaro. ⁵ Kawaa baatanon mombo toroqen mera mon men iwaa qata Sela qaro. Mera ii Kezib gomanon laligon kanon mero.

* 37:28: Apo 7.9

⁶ Kaen laligogi Juudanon meria mutuya Er iwaajon emba mon qata Taamar muro embiaga kolooro. ⁷ Embiaga kolooro, Juudawaa meria mutuya Er iinon Pombaa jaanon kilega meme koloon laligoroti, iikawaajon Ponon jen tegon muro komuro. ⁸ Komuro Juudanon meria Oonambaaajon kokaen jero: “Gii saanon dagaanon malo men qambota koloojaniwaa kana qaaya otaan iwo en dagaajon gbili mekoloowa.”

⁹ Kaen jeroto, Oonanon gbili ii iwaa buna mende koloowaati, kaen moma sili kokaen ama laligoro: Dataajon gbili mekoloowabotiwaaajon iwaa emba maloyawo en laligoriti, kambaan iikanon kambaan so mera mekomekoloowaa sele apuya ii een namonon maama laligoro. ¹⁰ Sili kaan ama laligoroti, ii Pombaa jaanon kilegamon kolooro. Kawaajon Ponon ii kaanagadeen jen tegon muro komuro. ¹¹ Komuro Juudanon enaroya Taamar kokaen ijoro: “Gii mono mangaa miri gomanon eleema kema maloya laaligo laligona merana Selanon somariin somata koloongo gii gombaa.” Keeta kokaen romongon kaen ijoro: Selawaa dawoita komuri iinon iikawaa so laligon kaanagadeen komuwabo. Kaen romongon Taamar ijoro manaa gomanon eleema kema kanon rama laligoro.

¹² Kanon rama laligoro kambaan koriga tegoro Suawaa borata, Juudawaa embia iinon komuro. Komuro jinjen qama saama laligoro tegoro Juudanon goman balon qata Timna kanon eja tosonian iyanaa lamauruta yonoo jugia motogiti, ii injimambaaajon uro. Adulam gomambaa eja alia Hira iwo motoon iikanon uri. ¹³ Uri Taamar buzu qaa kokaen jegi moro: “Moba, goo eja enaroganon mono lamauruta yonoo jugia motomambaaajon ama Timna goman balonon kenja.”

¹⁴ Kaen jegi moro. Juudawaa meria Selanon mono somariin somata kolooro kilen ii embia koloowaatiwaaajon mende muro. Kawaajon Taamarnon malo laligomambaa malekuya qetegon waj kawosesenon waj jaaya esuun turun aoro. Kaen ama Timna kekembaa kananon kema taon qata Enaim kanon keuma kiropo nagu kosianon raro.

¹⁵ Raro Juudanon kan iima jaasewana esuurotiwaaajon ii mende iima koton ii kana somata embaga kaen romongoro. ¹⁶ Enaroyaga raroti, ii mende moma kotorotiwaaajon ama kana goraayanon iwaanon kema kokaen ijoro: “Saanon kana niinon giwo ewota.”

Kaen ijoro moma kokaen qisiro: “Niwo ewagatiwaa tawaya mono naa iwoiga nomba?”

¹⁷ Kaen qisiro kokaen ijoro: “Nii neenaa tuunnona meme meria gbaworoya mon ambe goonon kawaa.” Kaen ijoro kokaen qisiro:

“Ii wala mende kan kouro qaagaa hona koloowaatiwaa iwoi mon ii nomba me qaago?”

¹⁸ Kaen qisiro kokaen jero: “Noo qaanaa hona koloowaatiwaa iwoi mon ii mono naa iwoiga gombenaga?”

Kaen jero kokaen meleeno: “Mungen aasoganon qaga mokotaankejani, ii ano iikawaa kasa wota ano gbaruga boroganon men nanjani, mono ii nomba.” Kaen meleeno iwoi ii mun iwo ero koro ano. ¹⁹ Iwo en waama mirianon kema waj kawosesenon luluuma qetegon malo laligomambaa malekuya ii mombo mouma laligoro.

²⁰ Kaen laligoro Juudanon kambaan monon Adulam gomambaa eja alia Hira wasin kokaen ijoro: “Gii mono meme (nonin) meria gbaworoya men kema emba ii muna noo qaanaa hona koloowaatiwaa iwoi ii meleema gono men kawa.” Gawon kaen mewaatiwaaajon Hira wasiro kenoto, Hiranon emba ii mende mokolooro. ²¹ Mende mokolon Enaim eja tosaana

kokaen qisin onoma jero: “Siimolon jigowaa kana somata embanon Enaim kokaamba kana goraayanon raroti, ii dakanon?”

Kaen jero kokaen meleema ijogi: “Emba kaanja mon ii kokanon mende laligoro.”

²² Kaen jegi Hiranon een eleema Juudawaanon kan ijoro: “Niinon kema emba ii mende iibe. Goman iikawaa toya yononon kaanagadeen qaa kokaen jegi mobe: ‘Siimolon jigowaa kana somata embia mon ii kokanon mende laligoro.’”

²³ Kaen ijoro Juudanon kokaen jero: “Oo alana, mesaowa! Iinon iwoi ii saanon men laligowaa. Iwoi mon amboraga, mono jomoma norongi gamunon turun norombabo. Niinon meme meria gbaworoya koi ii saanon ambe kenoto, giinon emba ii mende mokoloona.”

²⁴ Kaen jero koin karoombaa so tegoro tosianon Juuda buzu qaa kokaen ijogi moro: “Goo enaroga Taamaronon mono serowilin ama koro ama laligoja.”

Kaen ijogi Juudanon ii moma Mooseswaa kana qaawaa so jenkooto kokaen ano: “Ii mono wama ororaan gerenon giligi kemen jewaa.”

²⁵ Ii wama ororaan kenji enaroyanon Juudawaajon qaa kokaen ano keno: “Oo enarona, iwoi kokawaa toyanon mono nono koro ama laligojen. Kawajon munjen aaso koi, iikawaa kasa wota ano gbaru koi mono iima gosin toya mokoloowa.”

²⁶ Qaa kaen ano keno moma anaa iwoiya ii iima gosin kokaen jero: “Iinon qaa ii onja jeja. Niinon ii merana Selawaa embia koloowaatiwaajon mende mube. Kawajon iinon mono nii nuugun emba dindina koloon qaa ii jeja.” Kaen jen emba iikawo mombo mende ero.

²⁷ Kanagen merabora memambaa kambananon kan kuuro mera gesoyaa uutanon sunesune eja meria woi rari. ²⁸ Rari mera memambajon ano monon boria suluro kamaaro. Kamaaro koipu embanon ii iima moma kasa oso popolan men borianon somonjon kokaen jero: “Iinon wala asugija.”

²⁹ Kaen jeroto, mera kanon boria mombo hororo uro alianon wala asugiro. Iinon asugiro koipu embanon kokaen jero: “Oo mono iikaanja ama kanaga menjurama asugijan.” Kaen jero qata Perez qagi. (Perez = Kania menjuranja.) ³⁰ Kawaa gematanon aliaa borianon beweso kasa oso popolan eroti, iinon asugiro qata Zera qagi. (Zera = oso popolan) Kian.

39

Joosef ano Potifarwaa embia

¹ Kamban batuya kanon Ismael kanagesowaa komahoro eja yononon Joosef wama Iijipt kantrinon keuma sewanja mewutiwaajon angi. Angi Iijipt eja mon qata Potifar, Faarao kimbaa jawina mon ano laaligoyaa sikiriti yonoo kawali galengiaga laligoroti, iinon ii sewanja mero welenqeqeya omaya kolooro.

² * Kaen ama laligoro Ponon Joosefwo nano iwoi kuuya ama men laligoroti, iikanon toomorian mokolooro. Iinon toya Iijipt eja iwaa mirinon laligoro. ³ Kaen laligoro Ponon Joosefwo nama kondoon muro iwoi kuuya borianon men laligoroti, iikanon toomorianawo kolooro. Kaen kolooro toyanon ii iiro. ⁴ Toyanon ii iiro awaa sokono iwaa jaanon iimaain mokolooro ijoro anaa laaligoyaa galena kolooro. Potifaron Joosef kuun muro miriaa iwoi kuuya galen kono esuhina bunaya kuuya iwaa

* 39:2: Apo 7.9

boronon ano kalan koma laligoro. ⁵ Miriaa iwoiya ano esuhina bunaya ii kuuya Joosefnon galen kombaatiwaajon borianon ano laligoroti, Ponnon kaban iikanonadeen kanain Iijipt eja iwaanon miri iwoiya ii Joosefwaajon ama kotuegon laligoro. Potifarwaa mirianon ano gawonon ilawoilaya kuuya eroti, ii kotumotue qaganon ero. ⁶ Kaen ero Potifarnon ilawoilaya en muroti, ii kuuya Joosefwa borianon andaboron nama ano ii me woi iikawaa majakakaya mon mende moro. Iinon nene nemambaajon kaangadeen motoqoto mende moma siiseweweya qaa laligoro. Joosefwa selia onjonbonjon somariiro kaitanianon iima-ainainawo ero laligoro.

⁷ Kaen laligoro kaban tosia tegoro Potifarwaa embianon Joosef iima iimanaana moma kokaen ijoro: “Gii mono kana niwo ewo.”

⁸ Kaen ijoroto, iinon ii togon toyaa embia kokaen ijoro: “Qaago! Moba, tona ano mirianon ilawoila ejiwaa majakakaya mende momakejato, esuhina bunaya kuuya ii mono niinon galen koma laligomambaajon noo boronon andabororota eja.

⁹ Kaen ero miri kokawaa uutanon ii ano nii noroo ku-usunaranon mono ororon eja. Giinon iwaa embia koloojanjwaajon gii angon koma nonoto, iwoi tosia mon ii noojon mende angon kono. Kawaajon nii nomaembaajon ama nanamemen bologa toton kaana ii ama iikanon Anutu qotogon singisongo ambenaga? Awawi toton” ¹⁰ Kaen ijoro moma qaa kaana ii weemboria so Joosef ijon laligoroto, iinon kilen ii qotogon kema iwaa dun eenon kema iwo ewotiwaajon mende wambelaaro. Kaen iwo motoon laligowotiwaajon kaangadeen togoro.

¹¹ Kaen togon laligoro weemboria monon miriwaa welenqequeuruta yonoononga monon miri uutanon mende laligoro Joosefnon gawona jejeta memambaajon miri uutanon uro. ¹² Uro emba iikanon Joosefwa malekuyanon qelanjin men kokaen ijoro: “Gii mono kana niwo ewo.” Kaen ijoroto, Joosefnon malekuya ii iwaa borianon mesaon olon koma qiqigon kema sombenon seleengen kamaaro. ¹³ Malekuya iwaa borianon mesaon olon koma sombenon kamaaroti, emba iikanon ii iiro.

¹⁴ Ii iima miriwaa welenqequeuruta onoono kagi ii kokaen injoro: “Mobu, lonanon Hibruu eja ii wama mirinananon karoti, iinon mono gonngiso gonngise ama nonoma laligoja. Iinon niwo ewojon noonon koujato, niinon qama gigilaajen. ¹⁵ Qama gigilaawe moma malekuya noo wosonanon mesaon olon koma qiqigon kema seleengen kemeja.”

¹⁶ Kaen injon Joosefwaanon maleku kosianon ano ero Joosefwa toyanon eleema kawaatiwaajon mamboma raro karo. ¹⁷ Karo sundu ii kaangadeen ijoro: “Hibruu welenqeque eja ii wana ananaa mirinon karoti, iinon mono niwo gonngole amambaajon noonon koujaa. ¹⁸ Koujaato, niinon qa gigilaawe malekuya noo wosonanon mesaon olon koma qiqigon kema seleengen kemejaa.”

¹⁹ Kaen ijoro Joosefwa toya ii embianon sundu kaen jero moro kokaen ijoro: “Goo welenqegeganon mono kaen ama nonja.” Kaen ijoro irina soono uuta gere jero. ²⁰ Uuta gere jero jen kotooro Joosef men Faarao kimbaa kapuare mirinon eja galen koma onoma laligogiti, mono kapuare miri iikanon oongi kemen en laligoro. ²¹ * Joosefnon kapuare miri iikanon laligoroto, Ponnon Joosefwo nama kotuegon kiankoomu mun laligoro kapuare miriwaa galen wanjon ii iima iwaajon iima-ainain moro. ²² Iima-ainain morotiwaajon eja kuuya kapuare mirinon ragiti, ii Joosefnon galen

* 39:21: Apo 7.9

koma onombaatiwaajon iwaa boronon onoono. Iwoi kuuya kanon ama men laligogiti, ii Joosefnon jen koton ononotiwaa so otaan ama men laligogi.

²³ Ponon Joosefwo nama kotuegon mun kondooro iwoi kuuya ama men laligoroti, ii toomorianawo asugin ero. Kawaajon kapuare miriwaa galen wananon Joosef iwoi kuuya nomaen galen koma jen koton onoma laligoroti, iikawaa majakakaya mon mende toton moma laligoro. Kian.

40

Joosefnon eja woi yoroo gaongaraa kania jero.

¹ Kamban tosia tegoro Iijiptwaa kin ponaa wain apu qambiwaawaa galena ano bered onnoombaa galena yoronon somatagara Iijiptwaa kina qotogon kana songiri. ² Kaen ani Faarao kinon jawina woi, wain oo qambiwaawaa galena wana ano bered onnoombaa galena wana iyorojon irina soono. ³ Irina soono jen koto uruama kimbaa laaligoyaa sikiriti yonoo kawali galengiaa kapuare mirinon iwaa borianon oroongi kemeri. Joosefnon kapuare miri iikanonadeen laligoro. ⁴ Sikiriti yonoo kawali galengianon Joosef jen koton muro ii welen qen oroma laligoro. Kaen laligoro kamban tosaana toroqen kapuare mirinon en waama laligogi.

⁵ Kaen en waama laligogi Iijipt kimbaa wain apu qambiwaawaa galena ano bered onnoombaa galena yoronon gomantiina motonoo iikanonadeen gaongara iyanan iyanan iiri. Gaongaraa kania ii anan anan. ⁶ Ii iiri Joosefnon umugawodeen yoronon uma iriuro uukamakamaa ama bosoleen rari.

⁷ Kaen rari Faarao kimbaa jawinwoita iyoronon Joosef waa somatayaa kapuare mirinon iwoi moton rariti, ii kokaen qisin orono: “Oro kete nomaembaajon jaasewangara wosobiri jaajaa un rajao?”

⁸ Qisin orono kokaen meleema ijori: “Noro gaonara anan anan iijotato, iikawaa kanagara ii moronon jero moboraga?” Kaen ijori Joosefnon kokaen jero: “Anutunon mono gaon kanagia jejetaa Toya koloojato, saanon kilen gaongara nijori momana.”

⁹ Kaen jero wain apu qambiwaawaa galen wananon gaona iiroti, iikawaa sunduya ii Joosef kokaen qero moro: “Nii gaonaa utanon wain apu gere mon ii noo wosonanon nano iijen. ¹⁰ Wain apu gerewaa boria karoon nanngi kanain sota juma kouma kuuji, kamban iikanonadeen juraya kouma tuno kanjena kanjena asugin momogogi honaa kota osajuya. ¹¹ Osaagi nii Faarao kimbaa qambia boronon men nama honaa kota men mejejaawe apuya Faarao kimbaa qambinon kemero kimbaa borianon anjena.”

¹² Kaen qero moma Joosefnon kokaen ijoro: “Gaongaa kania ii kokaen: Gere boria karoon ii mono weemboria karoombaa sareya kolooja. ¹³ Weemboria karoon tegoro Faarao kinon goo wanga metaama isama goma mombo gawonganon goombaa. Gii wala iwaanon wain apu qambiwaawaa galenaga laligon qambi Faarao kimbaa borianon ama laligonati, iikawaa so mono mombo ama laligowaga.

¹⁴ Kaen laligowagato, siiseweweya qaa laligowagati, kamban iikanon mono nii romonon kiankoomu noma sunduna Faarao kin ijona moba. Kaen ama ilaan nona kapuare miri koi mesaon kamaabenaga. ¹⁵ Moba, nii Hibruu kanagesowaa balonnga esunmumu qaganon yongoro nuangi kan kokaamba kaanagadeen iwoi bologa mon kapuare miri koikawaa dutanon noonngitiwaa so ii mende ambe.”

¹⁶ Joosefnon kaen jero moro bered onnoombaa galen wananon aliaa gaonaa kania awaa jen asariroti, ii iima kokaen jero moro: “Ninon kaanagadeen gaon iibe iikanon bered konde karoon noo wananon qindiin

kajena. ¹⁷ Niinon kawe konde qaganon eu raji, iikanon bered iwoi naangiawo kania kania Faarao kimbaajon ejato, koonja koonja yononon kouma konde qindiin kajenati, iikanonadeen ii nedaborojuya.”

¹⁸ Kaen jero moma Joosefnon kokaen meleema ijoro: “Gaongaa kania ii kokaen: Konde karoon ii weemboria karoombaa sareyaga. ¹⁹ Weemboria karoon tegoro Faarao kinjon jen kotooro wasanon guun qetoon goma wanga ano qamoga metaama gere talonawonon mondongi koonja koonja yononon kouma busuga nedaborowuya.”

²⁰ Kaen meleema jero weemboria karoon tegoro Faarao kimbaa kolokoloo kambananon kan kuuro jawinuruta kuuya ii nene lomban on onono. Ii on onooma wain apu qambiwa galen wana ano bered onoombaa galen wana iyoro wanga ii jawinuruta yonoo jaanon metaano. ²¹ Wain apu qambiwa galen wala gawona menj laligoroti, ii toroqen mewaatiwaa-jon kuun muro mombo toroqen qambi ii Faarao kimbaa borianon ama laligoro.

²² Kaen laligoroto, kinjon bered onoombaa galen wana qaaya jen tegoro Joosefnon gaongaraa kania jero moritiwaa so ii wasanon uun qetoon wana ano qamoya ii metaama mondongi nano. ²³ Iikawaa gematanon wain apu qambiwa galen wana iinon Joosef mende romonjon muroto, ii duduun qemasologen laligoro. Kian.

41

Kinjon gaon iiro Joosefnon kanagara jen asariro.

¹ Yambu woi tegoro Faarao kinjon gaon mon kokaen iiro: Iinon Nail apu gowoyaa goraayanon nano ² bulmakao donja 7 awaa soroya kele busugiawo ii apu gowoya iikanon kouma bowololo batugianon nama temban kegban negi. ³ Iyonoo gemagianon bulmakao tosaanja 7 sii gbarangideen kaitanigia kaapirona ii apu gowoya iikanon kouma bulmakao mutuya iyonoo kosogianon kema apu gowoyaa goraayanon nangi. ⁴ Bulmakao kaapirona sii gbarangideen iyononon bulmakao donja awaa soroya kele busugiawo 7 ii gogon onongi. Faarao kinjon gaon ii iima iikanondeen uuta tooro moma waaro. ⁵ Waama gaonajon mombo moma kemen kema en gaon mon kokaen iiro: Wiit dumun kota gowoya motoongowaa batuyanon hona kota somasomata kangengiawo 7 awaa totoon ii tongbama giliro kamaan nangi.

⁶ Iyonoo gemagianon hona kangengiawo 7 ii mombo tongbama giliro kamaan nangi balon qararankonkonna haamo gerianon onoro soolin gipeya (auta) koloogi. ⁷ Hona boloboolo kangengiawo yononon hona kangengiawo kogia somasomata kuukuuya ii gogon onongi. Faarao kinjon iikanondeen uuta tooro moma poran ama waama moro hona qaagoto, ii gaonga kolooro. ⁸ * Goman asariro Faarao kinjon gaonajon motoqoto moma Iijipt kantriwaa tiriqonjon ano momakoto eja kuuya horon onono iwaa jaasewanon kougi. Kougi gaon iirotiwaa sunduya ii jero mogito, kuuya yononon gaonaa kanagara ii Faarao kimbaajon jen asariwombajon amamaagi.

⁹ Amamaagi wain apu qambiwa galen wananon nama Faarao kin kokaen ijoro: “Oo kin, nii kana songiweti, iikawaa qaayanon keteda koi uunanon kouro romonjon. ¹⁰ Kamban monon Faarao kinjon jawinwoita noroojon ama irina sono noma laaligoyaa sikiriti yonoo kawali galenaa kapuare

* **41:8:** Dan 2.2

mirinon noono rabe. Nii ano bered oonjoombaa galen wana ii niwo iyanaa kapuare mirianon noroono rari.

¹¹ “Iikanon rama laligon noronon gomantiina motoongo iikanonadeen gaonara ana ana iiri. Gaonaraa kania ii iyan a iyan. ¹² Gaonara iiri Hibruu eja gbaworo monon iikanon norowo laligoro. Iinon sikiriti yonoo kawali galenaa welenqeqeya laligoro noro gaonara ii ijori. Iinon gaonaraa kanagara ii iyan a iyan a jen asarin norono. ¹³ Kanagara jero moritiwaa so hona mono tororo kokaen asugiro: Niinon gawona wala men laligoweti, Faarao kinon nii gawon iikanon mombo noonoto, alana bered oonjoombaa galenaa qaaya jen tegoro wasanon idon qetoon wana ano qamoya ii metaama mondongi nano.”

¹⁴ Kaen jero Faarao kinon moma Joosefnon jaasewanon koubati-waajon jen koton tosaana wasin onono kema kapuare miriwaa dutanonga uulanawo wama kagi. Kagi jero wan juya motogi opoqiisi malekuya utegon Faarao kimbaa jaasewanon kouro. ¹⁵ Kouro Faarao kinon Joosef kokaen ijoro: “Niinon gaon mon iibe kuuyanon iikawaa kania jewombaaon amamaajuto, monon goo kanaga kokaen nijoro mojen: ‘Monon gaon a gijoro moma giinon iikawaa kania saanon jen asarinkejan.’”

¹⁶ Kaen jero Joosefnon Faarao kin kokaen meleema muro: “Oo Faarao kin, niinon qaagoto, Anutunon mono gaongaa kania jen asarin qaa awaa gono uuganon qeangowaa.”

¹⁷ Kaen meleema muro Faarao kinon kokaen jero: “Nii gaon iijeni, iikawaa uutanon neeno Nail apu gowoyaa goraayanon nanjen. ¹⁸ Kanon nambe bulmakao don a awaa soroya busugia omakelegagiawo ii apu gowoya iikanon a kouma bowololoo batugianon nama temban kegban nejuya. ¹⁹ Iyonoo gemagianon bulmakao tosaana a sii gbaranagiadeen kaitanigia kaapirona toton ii apu gowoya iikanon a koujuya. Niinon bulmakao bologa toton kaana ii kamban monon Iijipt balon kuuya kokanon mende injibe. ²⁰ Bulmakao sii gbaranagiadeen kaitanigia kaapirona iyononon bulmakao don a busugia omakelegagiawo a wala koujuti, ii gogon ononju.

²¹ “Ii gogon ononjuto, ii kilen kaitanigianon gogon ononjutiwaa so utequte mende kolooro injijento, wala kaitanigianon kaapirona toton kouma nanjuyati, iyononon kaanjadeen toroqen nanjuya. Nii gaon kaen iima uuna tooro poran ama waajena. ²² Waama mombo en gaon mon kokaen iijena: Wiit dumun kota gowoya motoongowaa batuyanon hona kota somasomata kanngiawo a awaa toton ii tongbama giliro kamaan nanjuya.

²³ “Iyonoo gemagianon hona kanngiawo tosaana a ii unjuta juma kouma tongbama giliro kamaan nanji namo qararankonkonaa haamo gerianon ii onoro soolin melaada ano gipeya (auta) koloojuya. ²⁴ Hona boloboolo gipeya kanngiawo ii hona kanngiawo awaa soroya ii gogon ononjuya. Niinon gaon woi ii iima tiriqoonon ejauruna injojento, kuuya yononon iikawaa kanagara jen asarin nombombaa amamaaju.”

²⁵ Faarao kinon kaen jero Joosefnon qaa kokaen ijoro: “Oo Faarao kin, goonon gaonwoi iikawaa kanagara ii motoongo koloojao. Anutunon iwoi kanagen amambaaon moji, iinon ii Faarao kin gii gisaanja. ²⁶ Bulmakao don a awaa soroya ii yambu 7:baa sareya kolooju. Wiit dumun kota hona kanngiawo awaa toton a ii kaanagadeen yambu 7:baa sareyaga. Kanagara ii ororon ano motoongo koloojao.

²⁷ “Bulmakao sii gbaranagiadeen kaitanigia kaapirona a kanagen koujuti, ii yambu 7:baa sareyaga kolooju. Wiit dumun kota hona kanngiawo a

balon qararanƙonƙonaa haamo gerianon onjoro soolin gipeya (auta) koloojuti, ii bodi laaligowaa yambu 7 iikawaa sareyaga kolooju. ²⁸ Anutunon iwoi kanagen amambaajon moji, iinon ii gi gisaama qendeenja. Faarao kimbaajon qaa keteda koi kaen jejenj, ii mono iikawaajon ama jejen. ²⁹ Oo kin, yambu 7:baa so nene morian somata qatawo asugin Iijipt balon kuuya sokoma ewaa.

³⁰ “Ii ewaato, yambu 7 iikawaa gemagianon bodiwaa yambu 7 koloon tiwitiwila somata kondoro Iijipt kantrinon boliwaa. Iikanon asugiro nene morian wala Iijipt balonon eroti, ii balon so yononon duduudaborowuya.

³¹ Bodi ii kotakota totoon ewaatiwaaajon ama goman so ejemba yononon nene moriambaa yambuya 7 wala Iijipt balonon eroti, iikawaa qaaya ii mombo mende romonjon laligowuya. ³² Anutunon gaon kania motoonjo ii ambenja woi gono iijanji, ii kania kokaembaajon: Anutunon qaa ii mono somonjon jen kotiin anota raja. Ii jen kotiin anoti, kawaajon iikanon mono uulanawo asugiwaa.

³³ “Kawaajon Faarao kin gii saanon momakoto eja mon qaa tororo gosinkeji, ii mweenjon kuuna Iijipt kantri koi galen koma laligowaa.

³⁴ Kaanideen kia waja waja kuun onona goman sokoma galengiaga laligowu. Yononon nene moriambaa yambuya 7 iikaanaa uugianon nene hongyawo Iijipt balonon asugiwuti, iikawaajon jero mendeengi bakagia 5 koloogi yonononga motoonjo motoonjo men gawmambaa kowinon men kululuun laligowu.

³⁵ “Yononon nama mono jenkoto angi yambu awaa 7 koloowuti, iikaanaa uugianon nene hongia korebore men kululuun gosin laligowu. Kaen ama wiit dumun kota ii Faarao kimbaa kowi miria miria kanon men kululuun laligowu. Ii taon so gawmambaa kowi miria miria kanon men kululuun galen koma laligogi kanagembaa neneyaga ewaa. ³⁶ Nene kaen men kululuun laligowuti, ii mono gawmambaa kowi miri so galen konji mawosusunon ero kanagen bodiwaa yambu 7 Iijipt balon so koloowaati, kaban iikanon ii saanon men mendeema nen laligowuya. Kaen angi kantriwaa kanatuuru nononon bodi iikawaa kambanjon nenewaa mende komun gororongowa.” Kian.

Faarao kinjon Joosef Iijiptwaa eja ponja kuuro.

³⁷ Joosefnon qaa kaen jero Faarao kin ano jawinjuruta kuuya yononon aren iikawaajon mogi sokono aina mogi.

³⁸ Kaen mogi Faarao kinjon jawinjuruta kokaen injoro: “Eja kokawaa uutanon ben yonoo unayanon nano laligoji, nono ii kaana eja mon saanon mende mokoloowa.”

³⁹ Kaen injoro mogi Joosef kokaen ijoro: “Anutunon qaa aren kuuya koi gisaanji, iikawaajon gii kaana momakoto eja qaa tororo gosinagati, ii mon mende laligoja. ⁴⁰ * Kawaajon gii mono naa jinƙaron mirinaa galena waja koloon laligowa. Giinon noo kanagesouruna kuuya jen koton onona yononon mono goonon qaa ten koma qaagaa baatanon laligowu. Niinon jinƙaron dun raranon ramakejenj, iikayadeen romonjon kawaajon ama gii guugun somataga koloon laligomana.”

⁴¹ Kaen ijon toroqen kokaen ijoro: “Moba, niinon gii Iijipt kantri kuuya kokawaa eja pongia laligowagatiwaaajon kuun gonjen.” ⁴² * Kaen ijon boro susuyaa jenjen kanon aaso munjen kaana qata mokotaan laligoroti,

* **41:40:** Apo 7.10 * **41:42:** Dan 5.29

ii qetegon Joosefwaa boro susuyanon mouro. Opoqiisi maleku iima-ainjainjawa opo taananon memeta ii mouma mun soron goulnon memeta mon ii men Joosefwaa aroyanon kono kemero.

⁴³ Kaen ama hoos kare qabo soroya anaa kareyaa qerewenja ii iwaajon jen tegoro iikanon uro hoosnon horogi kema kan laligoro. Kaen kema laligoro kimbaa sikiriti manjaqege eja monnon wala qele kema goda qen mubombaajon kokaen qaro qagi laligoro: “Geja! Mono kesaambu!” Kaen ama mun Iijipt kantri kuuyaa eja ponga kuun muro. ⁴⁴ Faarao kinon Joosef kokaen ijoro: “Niinon Faarao kin koloojento, Iijipt kantri kuuya kokaamba monnon mon mono goo jega qotogon boria me kania mende metaambaa.”

⁴⁵ Kaen ijon Joosefwaa qata gbilia (Iijipt qaanon) Zafenat-Panea qaro. Kaen qama Heliopolis taombaa jigo gawon galen qata Potifera iwaa borata Asenat ii embiaga koloowaatiwaajon muro. Kaen kantriwaa eja ponga koloon Iijipt kantri iimambaajon kema liligoro. ⁴⁶ Joosefnon yambuya 30 kolooro kanon Faarao Iijiptwaa kin iwaa jinkaron gawon kanain mero. Ii men Faarao kimbaa sitia mesaon Iijipt uutanon sokoma liligon laligoro.

⁴⁷ Nene moriambaa yambuya 7 iikawaa kambananon balongianon nene honombonon qaa asugin onono. ⁴⁸ Nene moriambaa yambuya 7 kan kuugiti, iikawaa kambananon Joosefnon jen kotooro nene kania kania Iijipt balonon asugigiti, ii men kululuun taongia so kema gawmambaajon angi. Namokoria taon so liligon rama kenigiti, iikanon nene honon asugigi ii men taongia so kema qenjaaro kowi mirigianon angi. ⁴⁹ Joosefnon jen kotooro wiit padia ano dumun kota tosia ii qenjaaro kowi mirigianon honon qaa men kululuun angi. Ii sakasin kowe goraayanon ejiwaa so uma nano. Nene morian kelemalelen asugin toroqen erotiwaajon nene tarugia ii toroqen weengon bimbimgogi bimooro amamaan mesaogi.

⁵⁰ Bodi kambananon mende kan kuuro walawala kanon embia Asenatnon Joosefwaa merawoita woi orono. Asenat ii Heliopolis taombaa jigo gawon galen qata Potifera iwaa borataga. ⁵¹ Meria mutuya kolooro Joosefnon qaa kokaen jero: “Anutunon ilaan nono kakasililin majakakana kuuya ano amanaa gomambaa iwoiya kuuya ii duduun laligojeni, iikawaajon.” Kaen jen meriaa qata Manase (Duduujen.) qaro. ⁵² Meria kanagenja kolooro Joosefnon qaa kokaen jero: “Nii siimbobolonaa balonanon laligowe Anutunon koloonseisei nonji, iikawaajon.” Kaen jen qata Efraim qaro. (Efraim = Koloonseisei nonja.)

⁵³ Nene morian somataa yambuya 7 Iijipt balon sokoma kan kuugiti, ii en kougi tegoro. ⁵⁴ * Yambu 7 ii tegoro Joosefnon qaa jerotiwaa so bodiwaa yambuya 7 ii kanain kan kuugi. Bodi ii balon tosia kuuya sokoma koloon eroto, Iijipt balonon nene ii goman so kowigianon ero. ⁵⁵ * Iijipt kanageso korebore yononon kanain bodi moma Faarao kimbaa qama nene onombaatiwaajon welengi. Welengi moma Faarao kinon ii kuuya kokaen injoro: “Ono mono Joosefwaanon kengi iwoi ii me ii ambutiwaa jen koton onombaati, ii mono ten koma otaan amakebu.”

⁵⁶ Bodinon kantri kuuya sokoma en Iijiptwaa goman goman kuuya kanon toroqen mamaga bimooro. Kaen kolooro Joosefnon jen kotooro qenjaaro kowi miria miria iyonoo nagugia horon nene ii Iijipt yononon sewan mewutiwaajon angi. ⁵⁷ Bodi ii balon kuuya sokoma bimoon erotiwaajon ejembanon goman so kanon Iijipt kan Joosefwaanon kouma nene sewan men laligogi. Kian.

* **41:54:** Apo 7.11 * **41:55:** Jon 2.5

42

Joosefwaa dauruta Iijipt balonon kenji.

¹ Iijipt kanon nene eroti, qaa ii Keinan balon kanon jegi tuno Jeikobnon moma merauruta kokaen injoro: “Ono mono naambaajon silemale ama kuru jaa aima laligoju? ² * Iijipt kanon wiit dumun kota eji, niinon qaa kaen mobe. Anana mende komun laaligo toroqen laligowombaa ono mono waama Iijipt kemej kanon nene tosia sewana men kagi nej laligowona.”

³ Kaen injoro moma Joosefwaa dauruta 10 ii mirigia mesaon nene sewana mewombaajon Iijipt balonon kembombaa angi. ⁴ Mangia Jeikobnon Joosefwaa koga Benjamimbaa qaganon tiwitiwilaa mon ubabotiwaajon toroko moro. Kawaajon ii dauruta yonowo mende wasin muro kenji.

⁵ Keinan balonon bodi ii kaanjadeen erotiwaajon Israelwaa merauruta yononon Keinan eja tosanon kengiti, iyonoo batugianon wiit dumun kota sewana mewombaajon motoon kenji. ⁶ Kengito, Joosefnon Iijipt kantriwaa eja pongia rama laligoro. Iinon wiit dumun kota ii kanagesoya kuuya yononon sewana mewutiwaajon ano iwaanon kouma laligogi. Kawaajon dauruta kagiti, iyononon kouma iikanonadeen iwaa batanon simin kuma namonon usugogi. ⁷ Kaen usugogi Joosefnon dauruta iniima moma koton ononoto, iyanaa kania kolatin onoma waba eja tani ama onoma horon ureen onoma qaa geriawo jen kokaen qisin onono: “Ono mono dakaya naambaajona kajuya?” Qisin onono kokaen meleengi: “Nono Keinan balononga nene sewana mewombaajon kajon.”

⁸ Kaen meleengi Joosefnon dauruta iniima moma koton ononoto, yononon ii mende moma koton mugi. ⁹ * Mende moma koton mugi Joosefnon eenanon gaona yonoojon iiroti, ii momoyanon kouro romongon son jaa susugia moton kokaen injoro: “Yei, mangaa siita! Ono kike kakasililin ejaga kolooju. Nono kantrinana dakanon baagen looloria ero aworo (defence) ama manja qewombaajon bimoojoni, ononon ii iima gosin mobombaajon koi kajuya!”

¹⁰ Kaen injoro kokaen meleengi: “Oo eja ponana, kaen qaago. Welenqeuruga nono nene sewana mewombaajon kajona. ¹¹ Nono kore eja motoongowaa merauruta koloojon. Nono eja dindina laligon qolomolon mende jenkejon. Goo welenqeuruga nononon balon iimagoosiwaa manjaqee ejaga mende koloojon.”

¹² Kaen meleengi totoronkota “Qaago totoon!” gama kokaen toroqero: “Nono kantrinana dakanon baagen aworo (defence) ama manja qewombaa bimoojoni, ono ii iima gosin mobombaajon koi kajuya!”

¹³ Ii moma kokaen meleengi: “Welenqeuruga nono Keinan balombaa eja motoongowaa meraurutaga, daremun 12 koloojon. Konana konoganon kamba kokaamba mannanawo mirinon raro monon mende toroqen laligoja.”

¹⁴ Kaen meleengi kokaen jen onono: “Kaen koloorogo onononon goman iimagoosiwaa manjaqee ejaga koloojuti, ii mono injidaborowe tegoja.

¹⁵ Kaen laligojutiwaajon niinon kokaen angotete men onomana: Faarao kinonon jaawo laligoji, niinon qaa hon toontoona iikawaa so jojopan qaa kokaen jen kotiijen: Kogia konoganon koi mende kawaati een, ono mono balon koi mende mesaon kembuya. ¹⁶ Ono qaa hona jeju me qaago, niinon ii angotete memambaajon kokaen jejen: Ono mono batugianonga mon wasigi kema kogia konoga wano koi kawao. Tosaana ono mono koi mamboma

* **42:2:** Apo 7.12 * **42:9:** Jen 37.5-10

kapuare mirinon rama laligowu. Kaen mende ambuti een, onjo onjonon balon iimagoosiwaa manjaqege ejaga koloouju. Faarao kinjon jaawo laligoji een, niinon qaa honja toon iikawaa so jojopon qaa ii jen kotiijen.”

¹⁷ Kaen jen onjoma jero kapuare mirianon onjooŋgi weemboria karoombaa so ragi. ¹⁸ Weemboria karoon koloorogo Joosefnon kan qaa kokaen injoro: “Jaagiawo toroqen laligowombaajon mobuti een, onjo mono iwoi jemanati, ii angi niinon saanon laaligogia somonjomanja. Niinon kaanagadeen onjo kaanja Anutuwaawo jeta uugumambotiwaajon keena momakejen. Kawaajon onjo mono kokaen ambu: ¹⁹ Onjo eja dindina qolomolongia qaa laligojuti een, daremun onjooŋga mono monjon kapuare mirinon toroqen raro tosaanja onjo saanon wiit dumun kota menj gomanjianon eleema kembu. Iikanon kema mirigianon kanagesourugia bodi qaganon laligojuti, ii nene onjombu. ²⁰ Onjo mono kaen kema kogia konoga wama noonon kawu. Kagi qaagiaa honjonon kaen asugiro iima moma koton mende unjuwe komuwuya.” Qaa kaen injoro mono iikawaa so angi.

²¹ Yonjonon Hibruu qaagianon batugianon qaa kokaen amin mogi: “Nono konana sili ama munini, iikawaa ironja kileganon mono onjonon qanananon uja. Iinon laaligoya somonjon kiankoomu mubombaajon welema kuun nonono kakasililina somata iininto, iwaa qaaya moma ii tondu mende otaanin. Kawaajon kakasililin lombotawo koi kanon ananaa qanananon uja.”

²² * Kaen amin mogi Ruubenon kokaen jero: “Nii kamban kanon kokaen injoweto: ‘Onjo eja gbaworo ii mono sili bologa mende ama mubu.’ Kaen injoweto, onjo noonon qaa ii qewagon silemale angi. Mobu, kamban kokaamba iwaa sayaa ironjonon mono qanananon uro kakasililin mojon.”

²³ Kaen amin mogi Joosefnon yonowo Iijipt qanon qaa jero monjon meleeno. Kawaajon yonjonon qaagia jegi saanon moma asariroti, ii daurutanon mende moma kotogi. ²⁴ Joosefnon qaagia moma asarin eleema saaro. Saama mombo eleema injiima yonowo qaa jero. Yonowo qaa jengo Simeon batugianonga menj jero yonoo jaagianon somonjogi. Kian.

Joosefwaa dauruta Keinan balonon eleengi.

²⁵ Joosefnon jenkoto kokaen ano: “Welenqege onjo mono eja iyonoo taru gesogianon wiit padi mougi qaa ootanon kouro motomotoon yonjonon monej esugia ii totogianon anja anja tarugianon moubu ano kana kekembaa nene samonja ii kaanjadeen onjombu.” Kaen jen koton onono iikawaa so otaan angi. ²⁶ Kaen otaan angi wiit padi tarugia ii dongi qagianon somonjon mesaon kenji. ²⁷ Kema kema gaon ewombaajon miri monjon keuma daremun yonjooŋga monjon dongia wagimambaajon ama taru kasia isama monej esuya ii taru qaa ootanon nene qaganon raro iiro. ²⁸ Ii iima daremunja kokaen injoro: “Hei! Iibu, noonon monej koi mono meleema tarunanon mougi rajaa.” Kaen moma wosogia juno aarun tililingon aimaa aon kokaen jegi: “Anutunon koi mono naa iwoiga ama nononja aan?”

²⁹ Kema kema Keinan balonon manja Jeikobwaanon keuma iwoi koloon onnoti, iikawaa sunduya ii kuuya kokaen ijogi moro: ³⁰ “Kantri iikawaa eja ponja iinon horon ureen qaa molankota jen goman iimagoosiwaa manjaqege ejaga koloowonagati, iikawaa tani kaanja ama nonono.

³¹ “Kaen ama nononoto, nono ii kokaen ijoni: ‘Nono eja dindina qolomolonana qaa laligon balon iima gosiwombaajon ama mende kajon. Qaago totoon!’ ³² Nono eja motoongowaa meraurutaga, daremun 12 koloon

* 42:22: Jen 37.21-22

laligojon. Monjon mende toroqen laligoro konana konoganon kamba kokaamba Keinan balonon mannanawo mirinon raja.'

³³ "Kaen ijoni balon iikawaa eja ponanon nonoojon qaa kokaen jero: 'Ono eja dindiña me qolonmolongoya laligojuti, ii kokaen gosin onoma momaña: Onoononga daremungia mon ii mono mesaogi niwo koi raro tosaña onjo saanon wiit padi menj eleema kembu. Kema mirigianon kanagesourugia bodi laligojuti, ii nene onombu. ³⁴ Ono goman iimagoosiwaa manjaqege ejaga qaagoto, eja dindiña qolomolonga qaa laligojuti, ii kokaen gosin onoma momaña: Ono mono kema kogia beju ii wama noonon kawu. Kaen kagi daremungia meleema onombe saanon balon kokanon angunen-qangunen ama laligowu.' "

³⁵ Kaen jen taru gesogianonga nene kowigianon maagi monen esugia monengiawo ii tarugianon motomotoon totogianon raro mokoloogi. Monen esugia mokolon iima ii ano mangia motoon aarun lalanani toroko mogi. ³⁶ Kaen mogi mangia Jeikobnon kokaen injoro: "Ono merauruna korebore nuambombaajon moju: Joosefnon mende laligoja. Simeon ananawo mende laligoja. Benjamin ii kaanideen nuama wama kembombaajon jeju. Siimbobolo kuuya kanon mono noo qananon uja."

³⁷ Kaen injoro moma Ruubenon manja qaa kokaen ijoro: "Nii Benjamin mende wama eleema kan gomanati een, gi saanon neenaa merawoina woi ii uruna komuwao. Benjamin ii saanon noo boronanon ana ii mono galen koma kema laligon wama eleema kan gomaña."

³⁸ Kaen ijoroto, Jeikobnon meleema jero: "Merawoina konoga woi iyoroonga datanon komuro koganon motoongo laligoja. Ono kananon kembombaajon mobuti, iikanon tiwitiwilaa monjon iwaa qaganon ubaati een, onjo mono kondooqi wosobiri uutanon mono noo qananon uro komun wan juna langonawonon koomu gomanon kememaña. Kawaajon noo merananon mono nomesaon onowo mende kembaa." Kian.

43

Joosefwaa daremunjuruta eleema Iijipt kengi.

¹ Keinan balonon bodi lombotawo ii toroqen ero. ² Jeikobwaa kanagesourutanon wiit padi Iijipt kantrinonja menj kagiti, ii kuuya nedaborogi qaono mangianon merauruta kokaen injoro: "Ono mono mombo eleema kema nenenana tosaña sewanja mewu."

³ Kaen injoro Juudanon kokaen jero: "Eja pon iinon kaparan koma nonoo galen meme qaa kotakota kokaen jero: 'Kogianon onowo mende kawaati een, onjo mono noo jaasewananon mombo koubombaajon amamaawu.'

⁴ Kawaajon giinon konana wasina nonowo kawaati een, nononon saanon gomesaon nenenana sewanja mewombaajon kembonja. ⁵ Eja iikanon qaa kokaen ninijoro: 'Kogianon onowo mende kawaati een, onjo mono noo jaasewananon mombo koubombaajon amamaawuya.' Kawaajon giinon Benjamin anjon kombagati een, nono mende kembonja."

⁶ Juudanon kaen jero Israelnon kokaen jero: "Ono mono naambaajon kogia mon laligojiwaa qaaya eja ii ijogi morotiwaaajon nii uulombo somata nonju?"

⁷ Kaen jero kokaen meleema jegi: "Eja iikanon anana ano kanagesourunana ananaajon tororo qiqisi kania kania nonoma kokaen ninijoro, 'Mangianon jaawo laligoja me qaago? Daremungia mon laligoja me qaago?' Kaen jerotiwaaajon qiqisiya ii nononon onanondeen jen meleenin. Iinon

kanagen konana wama kawutiwaajon jenagati, ii mono walawala kambañ kanon nomaen mobonaga?”

⁸ Kaen jegi Juudanon maña Israel kokaen ijoro: “Kawaajon eja gbaworo ii mono noo boronanon ama wasina motoon kembonã. Kaen ana afaangon uulanawo gomesaon kananon kenin nono, gii ano embameraurunana anana mende komun gororongowonã. ⁹ Benjamimbaa laaligoyaa doweya iikawaa qaaya mono noo boronon ero eleema kan gomambaajon jen kotiijen. Niinon ii mende wama eleema koi kan goo jaasewanganon mende oomanati een, iikawaa ironanon mono noo qananon uro goo jaanon bosima laligowe namonon laaligona tegowaa. ¹⁰ Kambañ koriga ezelobezelo ama mende mambombonagati een, nononon mono endu kema eleema koi kanin ambenã woi koloonaga.”

¹¹ Kaen jero amagia Israelon kokaen jero mogi: “Kaen kolooji een, onjo mono kokaen ambu: Goman kokawaa toomorianã awaa totoon tosia koi kaanã ii men taru gesogianon mouma kema eja ii kalen mubu: Sele morimoriwaa kelega tosia, moron apuya, dane riki, marasin gere tokoya qata mor gipi, komon, gou ano seu wakato iikawaa hongia. ¹² Silwa moneñ walaga taru gesogiaa qaa oogianon mougi men kagiti, ii ano iikawaa so qaganon toroqen ama mindirigi jangoyanon somariin 2:waa so kolooro ii men eleema kema mubu. Tosianon koposo ama ii gesogianon angi me nomaen? ¹³ Kogia kaanagadeen wama uulanawo waama eja iikanon mombo eleema kenji. ¹⁴ Anutu ku-usun kuuyaa Toyanon mono eja iikawaa jaanon kiankoomuya onono iinon daremungia mon ano Benjamin ii onowo mirinon koi eleema kawutiwaajon wambelaawaa. Noo meraurunanon komuntiwilaaambutu een, niinon mono een totoon laligomanã.”

¹⁵ Kaen injoro kalen iwoi ii men silwa moneñ men kagiti, iikawaa so qaganon toroqen ama mindirigi jangoyanon somariin 2:waa so kolooro. Ii men Benjamin motoon wama waama uulanawo Iijipt kema Joosefwaa jaanon keugi. ¹⁶ Keugi Joosefnon Benjamin ii yonoo batugianon iima iikanondeen miriaa galenã kokaen jen koton muro: “Gii mono eja koi unuama neenaa mirinon kema onjoona rabu. Ragi kema oro mon qen on weembaa neneya mozonogona yononon saanon niwo motoon nene newonã.” ¹⁷ Joosefwaa miriaa galenon jen koton murotiwaa so eja ii unuano Joosefwaa mirianon kenji.

¹⁸ Unuano Joosefwaa mirianon kema jenenjia ororo toroko moma kokaen romongon batugianon jegi: “Wala kanin monenana meleema taru gesonananon mougi men kenini, iikawaajon yononon mono nunuama kan koi nonoongi rajon. Yononon mono qelanjin nunun ureen haamo ama nonoma nonoongi welenqequeuruta omaya koloonin dongiurunana kalugon angon koma onombubo.” ¹⁹ Kaen jen nama Joosefwaa miriwaa galenã iwaanon uma kenji miri naguyanon nano iwaajon qaa kokaen jegi: ²⁰ “Oo somatanana, nono kambañ mutuya nene sewanã mewombaajon koi kanin. ²¹ Kan nene sewanã men mombo eleema kema kananon miri mononon kema ewombaajon rama taru gesonanaa kasia isama monenana totonananon ii kore gesonana anã anã qaa oogianon nene qaganon raro iinin. Kawaajon moneñ ii kete mombo meleema men kajon. ²² Silwa moneñ ii moronon taru gesonananon meleema mombo anoti, ii nono mende mojon. Nononon ii ano silwa moneñ tosaanã ii qaganon torokuun nene sewanã mombo mewombaajon gesonananon mouma men kajon.”

²³ Kaen jegi miri galenon kokaen jero: “Majakaka mende mobu. Onoangiaa ano mangiaa Anutugianon mono mombaa uuta kuuro silwa

monen ii taru gesogianon mouro mokoloogi. Niinon onoonon silwa monen ii medaborowe. Kawaajon keegia mende moma mono uubonjon rabu.” Kaen jen Simeon wama yonoonon kari.

²⁴ Kari motoon unuama Joosefwaa mirinon ugi kanagia songbambutiwaajon apu onono ano dongigia loloo gbojoja nenegia unuagi. ²⁵ Yononon weembaa neneya Joosefwaa mirinon motoon newutiwaa qaaya mogi. Kawaajon Joosefnon ween biiwianon mirianon koubaatiwaajon mamboma kalen iwoigia ii asuganon arenjon ragi. ²⁶ Ragi Joosefnon mirinon karo kalen iwoigia men kan mirianon ugiti, ii mun batanon simin kuma namonon usugogi. ²⁷ Usugon waagi jolongia injon nomaen laligojuti, qisin onoma kokaen injoro: “Mangia eja wanaajon nijogiti, iinon nomaen laligoja? Toroqen jaawo laligoja me qaago?”

²⁸ Kaen jero kokaen meleengi: “Goo welenqeqega, nonoo amanananon saanon laligoja. Mono toroqen jaawo laligoja.” Kaen meleema goda qen mun simin kuma namonon usugogi.

²⁹ Kaen anji jaaya uuro kema karo koga Benjamin, iyanaa nemunaa meria ii iima kokaen qisin onono: “Kogia konogaajon nijogiti, iinon koi kolooja me nomaen?” Qisin onoma toroqen kokaen ijoro: “Merana, Anutunon mono kiankoomu gono laligowa.”

³⁰ Kaen ijon koga iima wosoya pororogoro jaaya kalilingoro saamambaa-jon moma iikanondeen alanzan eleema onomesaon uulanawo miri uuta olon monon uma anodeen rama saaro. ³¹ Saadaboron jaauja songbama miri uuta olon ii mesaon kan tororo mokosinon nama iyan galen koma aon nembanene kombutiwaajon jero. ³² Iijipt yononon Hibruu ejemba yonowo motoon nene newombaajon mogi arokuukuuyawo koloojiwaajon ii amamaankeju. Kawaajon Joosefwaa neneya ii iyan koma mugi raro daremunuruta yonoo ii iyan koma ononji ragi Iijipt ejemba iwo nene newombaajon kan ragiti, iyonoo nenegia ii iyan kongi ragi. ³³ Joosefnon jero daremunuruta ii koloogitiwaa so arenjon ononji mutuyanon jaage-qeyanon raro bejugianon konoganon raro Joosefnon jaasewan qen onoma raro. Kaen rama iyangia aima koton aon walinjon ragi.

³⁴ Kaen ragi Joosefnon jero iyanaa nene dunnona nene tosaan mendeema men kan koma ononji koga Benjamimbaajon amben 5:waa so toroqen kongi nero. Kaen nen Joosefwo jejelomban ama afaankota apu kotiga nen korisoro qaganon ragi. Kian.

44

Joosefnon daremunuruta qambiwaa angobato men onono.

¹ Kawaa gematanon Joosefnon miriaa galen jen koton mun kokaen jero: “Gii mono eja iyonoo taru gesogianon wiit padi ii elaawutiwaa so mouna qaa oogianon koubu. Kaanjadeen motomotoon yonoonon monen esugia ii anja anja toto qen taru gesogiaa qaa oogianon amba. ² Kogia konoga iwaa taru gesoyaa qaa ootanon neenaanon qambi silwanon memeta ii mono wiit padiwaa moneja men karoti, iikawo amba.” Kaen jen koton muro iikawaa so ano.

³ Goman asariro umugawodeen eja ii wasin ononji dongigia unuama kanaanon kengi. ⁴ Kema siti mesaon koriganon mende kengi Joosefnon miriaa galen kokaen jen koton muro: “Gii mono uulanawo waama eja ii onotaan kema mokolon injiima kokaen qisin onomba: ‘Eja Ponon awaa ama onono onono mono naambaajon iikawaa kitia kilegamon meleema mun kaju? ⁵ Noo somatananon qambia qaan nenkeji ano qambia iikanon unju

qen qaa aasangoyaa kania mokoloonkeji, onjo qambi ii mono naambaajon yongoro men kaju? Onjo mono sili ii bologa totoon anju!’ ”

⁶ Joosefnon miriaa galeña kaen jen koton muro kema mokoloon onjoma qaaya ii jerotiwaa so ijoro. ⁷ Injoro moma kokaen meleengi: “Somatanananon qaa tania kaanja ii mono naambaajon jeja? Goo welenqequeuruga nononon sili bologa kaanja ii mende totoon anjon. Ii yamagen! ⁸ Moba, nono taru gesonanaa qaa oogianon silwa monej esu mokolooniji, ii kaanagadeen Keinan balonona men kan gonin. Nono mono naambaajon silwa me goul ii somatagaa mirinonga yongoro mewonaga? ⁹ Welenqequeuruga nonoononga mombaa taru gesoyanon silwa qambi ii mokoloowagati een, iinon mono koomuwaa bunaga kolooro tosaana nononon somatanana, goo welenqeque omayaa koloon laligowona.”

¹⁰ Kaen meleengi kokaen jero: “Iikaanja kanon awaa. Jejutiwaa so ii saanon ambona. Mombaa taru gesonona silwa qambi ii mokoloomanati, iinon mono noo welenqequeena omayaa koloowaato, tosaana onoo selegianon qaa mon mende ero saanon onjonganideen mirigianon kembu.” ¹¹ Kaen jero moma kuuyanon gesogia anja anja uulanawo qetegon men kamaan namonon ama qaa oogiaa kasia isangi. ¹² Aisngi Joosefwaa miriaa galejanon dagia mutuyaa taru gesoyanonga kanain qengama mongama kema kema ko bejugia Benjamimbaa taru gesoyanon tetegoyanon iima qambi ii iikanon mokolooro. ¹³ Ii mokolooro yononon uugia kouma eligoro wosobirigia qendeema malekugia menjujenjurangi. Kaen ama esuhinagia donji qagianon ama mombo eleema sitinon kenji.

¹⁴ Juuda ano daremunuruta yononon eleema Joosefwaa mirinon kenji iinon kaanideen mirianon raro. Raro batanon keuma simin kuma namonon usugogi. ¹⁵ Usugogi Joosefnon kokaen injoro: “Onjo mono naa siliga anjuya? Eja nii kaananon mono saanon unju men iwoi yongoro megii ii mokoloonkejeni, onjo ii mende moju me?”

¹⁶ Kaen jero Juudanon kokaen meleeno: “Oo somatanana, nono mono naa qaaga gijowonaga? Nono qaawaajon monganjon. Nononon iwoi bologa mende anini, ii qendeema gombonatiwaa so qaago. Anutunon mono welenqequeuruga, nonoo koposowaa qaaya injisaanota asuganon eja. Kawaa-jon mombaa taru gesoyanonga qambi ii mokolooji ano tosaana nononon kaanagadeen eja ponnanana welenqequeuruta omayaa koloon laligowona.”

¹⁷ Kaen meleenoto, Joosefnon kokaen jero: “Niinon iwoi kaanja ii mende ama onomana. Ii awawi totoon! Eja morowaa taru gesoyanon qambi ii mokolooji, iinondeen mono noo welenqequeena koloon laligowaato, tosaana onjo saanon luaenon eleema mangiaanon kembu.”

Juudanon Benjamimbaajon Joosef welema muro.

¹⁸ Kaen jero Juudanon Joosefwaa batanon kema qaa kokaen jero: “Oo eja ponna, saanon wambelaana welenqequega niinon qaa tosia eja ponna goojon jewenaga. Giinon Faarao kin anawo ororon koloojanto, kilen welenqequega nii kazi mende ama nomba. ¹⁹ Eja ponna giinon welenqequeuruga nono wala kanin kokaen qisin nonona: ‘Onoo mangia ano daremungia mon laligojao me qaago?’

²⁰ “Kaen qisin nonona nononon eja ponna goojon kokaen meleenin: ‘Nonoo manjana eja waja koloon konana eja gbaworoga mon mirinon rajao. Konana kanon mannananon eja waja kolooro kaman kanon kolooro. Nemunanon mera woi orono datanon komuro anodeen laligoja. Iinon mono manjaa wombo (komunjua) meriaga kolooja.’ ²¹ Kaen meleenin

giinon welenqeuruga qaa kokaen ninijona, 'Ono mono kogia wama noonon koi kagi ii saanon neenaa jaanon uun iimana.'

²² "Kaen ninijona nononon eja ponana goojon kokaen meleenin: 'Eja gbaworo ii manja mesaomambaajon amamaawaa. Manja mesaonagi een, mananon mono komunaga.' ²³ Kaen meleeninto, giinon welenqeuruga nonoojon qaa kokaen jen kotona: 'Kogia konoganon onowo koi mende kawaati een, ono mono noo jaasewananon mombo mende asugiwuya.'

²⁴ "Kaen jen kotona mirinananon eleema kema noo manja, goo welenqeqega eja ponana goonon qaa ii ijoni. ²⁵ Ii ijoni moma mannananon kanagen kokaen jero: 'Ono mono mombo Iijipt kema ananaajon nene tosaana sewana men kawu.'

²⁶ "Kaen jeroto, nono kokaen jeni, 'Nononon nononodeen kembombaajon amamaawona. Konana konoganon nonowo motoon kembatiwaa-jon jewagi een, mono saanon kembona. Konana bejuya mende wama kembati een, nononon mono eja pon iikawaa jaasewananon asugiwombaajon amamaawona.'

²⁷ "Kaen jeni noo manja goo welenqeqega iinon kokaen jero: 'Embana Reizelon merawoina woi orono. Ii onongia saanon moju. ²⁸ Datanon nomesaon kema sooro kokaen jewe, "Oro kawalianon mono kitoqitoro komuro me nomaen?" Kamban iikanodeen kanain ii mende iibe. ²⁹ Kete koga koi kaanagadeen nuama kengi kananon tiwitiwilaa monon iwaa qaganon unagati een, ono mono kondooji wosobiri uutanon noo qananon uro konajilin moma komun wan juna langonawonon koomu gomanon kememana.'"

³⁰ Juudanon toroqen qaa kokaen jero: "Oo eja ponana, niinon konana eja gbaworo ii mende wama kema manja, goo welenqeqega iwaa mirinon keubenagi een, amanananon mono tiwilaawabo. Iinon mono uuta kuuya meria bejuya iwaanon somongoro laaligogara motoondeen laligonkejao.

³¹ Kawaaajon eja gbaworo ii mende wama keni mannananon ii iima mono koomu mokoloowabo. Goo welenqeuruga nonoonon kaen asugiro nono mono kondoonin wosobiri uutanon amanana, goo welenqeqega iwaa qaganon uro komun wan juya langonawonon koomu gomanon kemebaa.

³² Goo welenqeqega niinon eja gbaworonon mende tiwilaawaatiwaa qaaya ii mannaajon jen somongon kokaen ijowe: 'Ii mende wama goonon eleema kamanati een, iikawaa qaa lombotanon mono goo jaanon noo qananon uma ero namonon laaligona kaen laligon umana.' ³³ Kawaaajon gii saanon jen tegona niinon eja gbaworo iwaa kitianon eja ponana goo welenqeqega omaya koloon koi laligowe iinon dauruta yonowo eleema mirigianon kumbu.

³⁴ "Eja gbaworo kanon niwo mende kawaati een, niinon mono nomaen ama mannaanon kembenaga? Wosobiri uutanon mannaa qaganon unagati, niinon mono ii iimambaajon togon kotijen. Kawaaajon ii mono mende somongowa."

45

Joosefon iyanaa kania injisaano.

¹ * Juudanon kaen jero ejemba liligon onoma nama injigiti, Joosefon kuya iyonoo jaagianon toroqen kania kolatin ana galen koma aomambaajon bimoon amamaaro. Kawaaajon Joosefon kokaen silama qaro: "Ono mono kore nomesaon deembu." Kaen qaro deengi Iijipt eja monon kosogianon

* 45:1: Apo 7.13

mende nano Joosefnon iyanaa kania ii daremunuruta ii kokaen injisaano: ² Iinon ambureren men otombeen qama saaro Iijipt ejemba seleengen laligogiti, iyononon ii moma Faarao kimbaa jinakaran mirianon kema buzu qaaya ii jegi mogi.

³ Joosefnon saama nama daremunuruta ii kokaen injijoro: “Nii Joosef! Amananon kaanideen jaawo laligoja me qaago?” Kaen injijoro mogito, daremunurutanon uugia kouma gojono aarun tililingon jaayanon een nama qaa mon mende romongon meleema mubombajaan amamaagi. ⁴ Amamaan nangi Joosefnon kokaen injijoro: “Ono mono noo kosonanon koi kawu.” Kaen injijoro kagi kokaen injijoro: “Nii Joosef, onoo daremungia sewana mewutiwaajon angi Iijipt kaweti, ii mono niinon.

⁵ “Mono uunon konajilin mende mobu. Anutunon on komuwubotiwaa-jon nii wala wasin nono walawala koi kaweta ononon kaju. Nii sewana mewutiwaajon ama nongi koi kaweti, iikawaajon mono onoangiaajon irinsoonsoon mende moma aowu. ⁶ Bodi koi kanon mono yambu woiwaa so namo sokoma eja. Ii toroqen mombo yambu 5:waa so ewaa. Kamban iikawaa uutanon balon qen koomo mende ama nene hona mende mokoloon men kululuun laligowona.

⁷ “Anutunon mono kana damubiribriawo otaan onoo laaligogiaa sewana somongoro toroqen jaawo laligon gbili mokoloon onoma namo qaganon laligowutiwaajon moja. Kawaajon ama nii wala wasin nono walawala koi kaweta onoo kaju. ⁸ Kawaajon ononon mende wasin nongi tanitani koloojato, Anutunon mono onanon wasin nono koi kawe. Iinon kuun nono Faarao kimbaa jawina mutuya koloon jinakaran mirianon naa gawon menkejuti, kuuya iyonoo somatagiaga koloojen. Kaen koloowe Anutunon Iijipt kantri kuuya koi ii noo boronanon anota eja pongiaga koloojen.

⁹ * “Ono mono kete koi waama uulanawo amanaanon eleema kema qaa kokaen jegi mobaa: ‘Goo meraga Joosefnon qaa kokaen jeja: Anutunon nii kuun noma Iijipt kantri kuuya ii noo boronon anota eja pongiaga koloojen. Kawaajon giinon mono kamban mende qen koriwato, uulanawo noonon kawa. ¹⁰ Koi kan saanon rara dundunga Goosen balonon meagon neenaa kosonanon laligowaga. Gii ano esameraanuruga, goonon lama bulmakao tuuna tuuna ano ilawoila kuuya bunaga eji, ii mono men kololoon kawu.

¹¹ “Bodi koi kanon mono mombo toroqen yambu 5:waa so en ubaa. Kamban iikawaa uutanon gii, mirigaa sumanuruga me tinitosauruga tosaanon yonoononga mononon bodi laligon nenewaa mojqojoron ama komon goro-ronqowabo. Kawaajon mono Goosen balonon kan laligon naa iwoiwaajon amamaawuti, niinon ii onoma laligomanja.’ Amananaajon qaa ii mono kaen jegi mobaa.

¹² “Nii neeno onanon koi nama onoojon qaa jejenji, ii saanon onoangiaa jaagianon niima kotoju ano kona Benjamin anoo kaanagadeen niima kotoja.

¹³ Kawaajon onoo mono mannaanon kema Iijipt kantrinon qabuqa somata kuuya nongita laligojenji ano iwoi kuuya iigiti, iikawaa sunduya ii amana jegi mobaa. Ii moro mono uulanawo wama kamaan koi kawu.”

¹⁴ Kaen injijon boria koga Benjamimbaa aroyanon giliro kemero saaro Benjaminon kaanideen angon mun saaro. ¹⁵ Toroqen boria dauruta kuuya yonoo arogianon giliro kemero saama buugia kiton nero. Iikawaa gematanon daremunurutanon iwo qaa amin mogi. ¹⁶ Joosefwaa daremunurutanon kagiti, iikawaa buzuyanon Faarao kimbaa jinakaran mirinon keno Faarao kin ano jawinuruta kuuya yononon ii moma keraqeeango mogi.

* 45:9: Apo 7.14

¹⁷ Kaen moma Faarao kinnon Joosef kokaen ijoro: “Daremunuruga mono jena kokaen ambu: ‘Eshinagia mono dongi qagianon ama mombo eleema gomangianon Keinan balonon kembu. ¹⁸ Kema mangia ano sumanjurugia unuama eleema noonon kawu. Koi kagi niinon balon awaa toton Iijipt kantri uutanonga meweengon onombe saanon iikawaa kelega mokolon ne korisoro ama laligowuya.’

¹⁹ “Kaanagadeen kokaen jen koton onona ambu: ‘Iijipt kokanonga mono hooswaa kareya kareya tosia men kema embameraurugia iikanon onoma mangia wama moton koi kawu. ²⁰ Mirigiaa iwoiya tosia Keinan balonon mesaowuti, iikawaa majakakaya mende ambu. Niinon iikawaa kitianon Iijipt kantri kuuya kokawaa iwoiya awaa toton ii onombe bunagia koloowaa.’”

²¹ Faarao kinnon kaen jero Israelwaa meraurutanon iikawaa so otaan angi. Joosefnon Faarao kimbaa jenkoto qaaya otaan hooswaa kareya tosia onono. Kaanagadeen kana kekembaa nene samon tosaan onono. ²² Ii onomago dauruta motomoton yonoo opo malekugia dologa totogianon ononoto, koga Benjamimbaajon opo maleku dologa boro mon (faiw) mun monen silwa kota 300 muro. ²³ Manajon Iijipt kantriwaa iwoi awaa soroya jaasongon men dongi ten yonoo qagianon ano kenji. Kaanjadeen dongi embia ten yonoo qagianon wiit dumun kota, bered ano nene tosia manaa kana samon ano bosima kenji. ²⁴ Kenji Joosefnon daremunuruta wasin onono kembombaajon angi qaa kokaen injoro: “Ono kananon kema angowowo mono mende ambu.”

²⁵ Kaen injoro Iijipt mesaon kema Keinan balonon mangia Jeikobwaanon keugi. ²⁶ Keuma mangia qaa sundu kokaen ijogi: “Joosefnon toroqen jaawo laligoja. Iijipt kantri kuuya ii iwaa borianon ero eja pongiaga kolon laligoja.” Kaen ijogi qaa ii mende moma laarotiwaaajon uuta toroqen olomoro raro.

²⁷ Kaen raroto, Joosefnon qaa kuuya jeroti, ii jegi moro ano hooswaa kare tosia ii wama Iijipt kemaatiwaaajon ano karoti, mangia Jeikobnon ii iima nama uu selianon qeleeno geregere ano. ²⁸ Geregere ama kokaen jero: “Oo, ii ononon! Ii moma kotiijen. Merana Joosefnon mono toroqen jaawo laligoja. Niinon mono kema ii iimago kanagen saanon komunan.” Kian.

46

Jeikobnon kanatuuru-uruta yonowo Iijipt kenji.

¹ Israelnon esuhina iwoiya kuuya kopepereen men waama keno. Kema Beerseba gomanon keuma nama kanon manan Aisakwaa Pon Anutuyaaajon siimolon ooro.

² Ii onon gomantiinon ero jaaya meleeno unan iima iikanon Anutunon Israel qaa ijon qata “Jeikob, Jeikob!” qaro

“Nii koi,” jen meleeno.

³ Meleeno kokaen ijoro: “Nii Anutu, goo mangaa bensakonon. Gii Iijipt kememambaajon toroko mende moba. Niinon iikanon kotuegon gombe kanagesoga tuunleembe somata koloowuya. ⁴ Niinon giwo Iijipt kememanon ano kaanagadeen gbiliuruga iikanonon unuambe mombo eleema koi kawuya. Giinon komuna Joosef iyanan borianon mono goo jaa juga kuno kamaawaa.”

⁵ Kawaa gematanon Jeikobnon Beerseba gomanon mesaowonon jero Israelwaa meraurutanon mangia ano embameraurugia ii kojojon onongi hoos karenon ugi. Faarao kinnon hoos kare iikanon unuama kawutiwaaajon jen

tegon anota men kenji. ⁶ * Esuhinagia ano miri orogia kuuya Keinan balonon laligon buja qen men laligogiti, ii kaanjadeen motoon men kenji. Jeikob ano gbiliuruta kuuya yononon kaen Iijipt kenji. ⁷ Gbiliuruta kuuya, esameraanuruta eja ano emba ii kuuya unuama Iijipt kenji.

⁸ Israel qata mon Jeikob ano iwaa gbiliuruta Iijipt kengiti, iyonoo qagia ii kokaen:

Jeikobwaa meria mutuya Ruuben.

⁹ Ruubembaa merauruta qagia Hanok, Palu, Hezron ano Karmi.

¹⁰ Simeombaa merauruta qagia Jemuel, Jamin, Ohad, Jakin, Zohar ano Saul. Saulwaa nemunā ii Keinan emba mon.

¹¹ Liwaiwaa merauruta qagia Gerson, Kohat ano Merari.

¹² Juudawaa merauruta qagia Er, Onan, Sela, Perez ano Zera. (Er ano Oonan yoronon Keinan balonon komuri.) Perezwaa merawoita ii Hezron ano Eer.

¹³ Aiskarwaa merauruta qagia Tola, Puwa, Jasub ano Simron.

¹⁴ Zebulumbaa merauruta qagia Sered, Elon ano Jalel.

¹⁵ Jeikobwaa merauruta embia Leanon Mesopotemia (Padan Aram) balonon ononoti, iyonoo qagia kian. Boragara Daina ii kaanagadeen mero. Jeikob ano Lea yoroo esameraanurugara ii kaen weenon mindirigi 33 kolooro.

¹⁶ Gadwaa merauruta qagia Zefon, Hagi, Suni, Ezbon, Eeri, Arodi ano Areli.

¹⁷ Aserwaa merauruta qagia Imna, Iswa, Iswi ano Beria. Naangiaa qata Sera. Beriawaa merawoita qagara ii Heber ano Malkiel.

¹⁸ Labanon emba qata Zilpa borata Leawaa welen embaga laligowaawaa-jon muroti, iinon Jeikobwaa merauruta kaen onono. Jeikob ano Zilpa yoroo esameraanurugara ii kaen weenon mindirigi 16 kolooro.

¹⁹ Jeikobwaa embia Reizelwaa merawoita ii Joosef ano Benjamin. ²⁰ * Joosefwaa merawoita Iijipt kantrinoon kolooriti, ii qagara Manase ano Efraim. Nemungaraa qata Asenat ii Heliopolis (On) taombaa jigo gawon galen qata Potifera iwaa borataga.

²¹ Benjamimbaa merauruta qagia Bela, Beker, Asbel, Geera, Naaman, Eehi, Ros, Mupim, Hupim ano Ard.

²² Jeikobwaa merawoita Reizelnon oronoti, iyoroo qagara kian. Jeikob ano Reizel yoroo esameraanurugara kaen weenon mindirigi korebore 14 kolooro.

²³ Dambaa meria qata Husim.

* 46:6: Apo 7.15 * 46:20: Jen 41.50-52

²⁴ Naftaliwaa merauruta qagia
Jaziel, Guni, Jezer ano Silem.

²⁵ Labanon emba qata Bilha borata Reizelwaa welen embaga laligowaati-waajon muroti, iinon Jeikobwaa merauruta kaen onono. Jeikob ano Bilha yoroo esameraanurugara ii kaen weenjon mindirigi korebore 7 kolooro.

²⁶ Jeikobwaa esameraanuruta dindiņa toon iwo Iijipt kengiti, iyonoo jangogia weenjon mindirigi korebore kanatuuru 66 koloogi. Meraanuruta yonoo embagia ii jango iikanon mende toroqegi. ²⁷ * Joosefwaa merawoita Iijipt kantrinon kolooriti, ii woi. Jeikobwaa kanatuuruuruta Iijipt kengiti, iyonoo jangogia ii kaen weenjon mindirigi 70 kolooro. Kian.

Jeikobnon kanagesouruta yonowo Iijipt keugi.

²⁸ Kananon kema laligon Jeikobnon Juuda wala wasin kokaen ijoro: “Gii mono Joosefwaanon kema Goosen balonon kekembaa kaniaajon qisin muba.” Kaen ijoro kema karo Goosen prowinsnon keugi. ²⁹ Joosefnon keugitiwaa buzuya moma jero hoos karenon somonjon mozozongogi qaganon uma manā Israelwo aitongowowaajon Goosen balonon keno. Kema iima iwaa jaanon keuma boria aroyanon giliro kemero anjon mun kaban koriga qaqteteya men urusaan qero. ³⁰ Israelnon Joosef kokaen ijoro: “Giinon toroqen jaawo laligojani, ii neeno giijenā kaban kokaamba saanon jojorin komumaņa.”

³¹ Kaen ijoro Joosefnon daremunuruta ano manaa kanagesoya kokaen injoro mogi: “Niinon mono Faarao kimbaanon uma qaa kokaen ijomaņa: ‘Daremunuruna ano manaa kanagesoya Keinan balonon laligogiti, iyononon mono noonon kajuya. ³² Daremunuruna yononon lama bulmakao galengia koloon ii galen koma onoma laligojutiwaa kawombaajon ama lama tuungia, bulmakao tuungia ano esuhina ilawoilagia kuuya ii unuama kajuya.’ ³³ Kawaajon Faarao kinjon onono jaasewananon keugi kokaen qisin onombaa: ‘Ono naa gawonga menkeju?’

³⁴ “Kaen qisin onono ono kokaen meleema mubu: ‘Welenqeuruga nononon mono au asaurunana wala men laligogitiwaa so meraanananonga lama bulmakao galenkonjon gawonā men laligon kouma laligojon.’ Kaen meleema mugi iinon saanon Goosen prowinsnon rara dundungia meagowutiwaajon “Oon!” jero laligowuya. Iijipt ejemba yononon lama bulmakao galen konjon ejemba kuuya yonoojon mogi arokuukuugiawo koloonkeju.” Joosefnon qaaya kaen injoro.

47

Joosefnon kimbaa jaanon kouro.

¹ Joosefnon kema Faarao kin kokaen ijoro: “Noo man daremunuruna yononon lama bulmakao tuungia ano esuhina ilawoilagia kuuya men Keinan balon mesaon kan kan kete koi Goosen balonon kouma laligoju.”

² Iinon daremunuruta yonoononga eja 5 unuama Faarao kimbaa jaanon uma nangi injiuro.

³ Injima kokaen qisin onono: “Ono naa gawonga menkeju?”

Kaen qisin onono kokaen meleema ijogi: “Welenqeuruga nono manurunananon wala laligogitiwaa so lama bulmakao galenkonjon gawonā men laligon kouma laligojon.”

⁴ Kaen ijon toroqen kokaen jegi: “Keinan balonon bodi lombotawo ejiwaajon welenqeuruga nono lama bulmakao tuunana yonoojon nene mende

* 46:27: Apo 7.14

mokoolonij. Kawaajon nono balon kokanon tatawaga laligowombaaajon kajon. Kaen kolooro welenqequeuruga saanon 'Oon!' jenjo jen tegon nonona nono Goosen prowins kanon rara dundunana meagowona."

⁵ Kaen jegi Faarao kinjon Joosef kokaen ijoro: "Man daremunuruganon goonon kaju. ⁶ Iijipt kantri koi asuganon goo jaanon ejiwaaajon saanon man daremunuruga balon bakaya kelega awaa iikanon onjona laligowu. Saanon Goosen prowinsnon laligowu. Batugianon gawon awaa soro meme eja tosaana laligojuti, ii moma onjombagati een, saanon noo miriwaa oro tuunna ii iyonoo borogianon ama onjona galen koma onjoma laligowu."

⁷ Kaen ijoro Joosefnon manja Jeikob Faarao kimbaa jaanon wama karo iiro Faarao kin ii kotuegon muro. ⁸ Kotuegon muro kokaen qisin muro: "Goo yambuga dawi kolooja?"

⁹ Qisin muro kokaen meleeno: "Noo yambuna 130:waa so namonon liligon laligon kouma laligojen. Noo laaligonaa yambuya kuuya ii afaangoya ano osiqosigiawo kolooro. Manjurunanon yambu seiseiya namonon liligon laligogiti, noo yambu janjonanon yonoonon kawo so motoonggo mende kolooja."

¹⁰ Kaen jen Faarao kin ii mombo kotuegon mun jaasewanongan kamaan keno. ¹¹ Joosefnon man daremunja ii Faarao kinjon jen kotorotiwaa so Iijipt kantrion onjoma Iijiptwaa balon bakaya kelega awaa mon ii Rameses prowins (Goosen) kanon onjono. ¹² Joosefnon kaanagadeen man daremunuruta ano manaa kanagesouruta kuuya ii nenegia embameraurugia laligogiti, janjogiaa so sogianon onjoma laligoro.

Bodi kamba lombotawo.

¹³ Bodi somata ii lombotawo ero nenenon balon so qaono Iijipt ano Keinan kantri iyoro kanagesogaranon mono nenewaa komun jambedengon laligogi.

¹⁴ Kaen laligon Joosefwaanon kan wiit dumun kota sewana megii inon monen kuuya Iijipt ano Keinan kantri uutanon eroti, ii men kululuun Faarao kimbaa jinjon miriwaa kowianon ano. ¹⁵ Iijipt kanageso ano Keinan kanageso yonoonon monen qaondabororo Iijipt kuuya yonoonon Joosefwaanon kan kokaen ijogi: "Monenananon qaondaborojiwaaajon ginon mono nene nonomba. Nene mende nonombagati een, nono goo jaasewanongan komuwona."

¹⁶ Kaen ijogi Joosefnon kokaen jero: "Monengianon qaonjiwaaajon onjono lama ano bulmakao ejuti, ii mono men kan nongi ninon nene onjoma."

¹⁷ Kaen jero kema lama bulmakaogia unuama kan Joosef mugi. Yononon hoogia, lamagia, memegia, bulmakaogia ano dongigia ii unuama kan nenewaa sewanaga Joosef mun nene men laligogi. Lama bulmakaogia kuuya ii Joosef mugi inon nene onjoma iikaana kanon yambu motoongowaa uutanon laaligogia nanjoro mende komugi.

¹⁸ Mende komugi yambu kanon tegoro. Tegoro yambu gbilianon dunanon mombo iwaanon kan kokaen jegi: "Eja ponjana, monenana qaonjiwaaajon kanianana hona ii goo jaaganon saanon mende kolatiwona. Nononon lama bulmakaonana ii kaanagadeen gonin goo bunaga kolodaboroja. Nono ii kuuya eja ponjana gii gondaboronijiwaaajon nononana ano balonana iikayadeen en nononja. Kawaajon mono naa iwoi mon gombonaga? ¹⁹ Nono mono kania naambaajon goo jaanon tondu komuwonaga? Nono komunin balonanon mono naambaajon een en gbangbarasin bolinaga?"

Kawaajon mono nononana ano balonana sewanana men iikanon nembanene nonona nono saanon Faarao kimbaa welenqeqe omaya koloonin balonananon kaanagadeen iwaa bunaga koloowaa. Nono toroqen jaawo laligon komuwombotiwaajon mono nene kota nonomba. Nonona balon gawon munin een mende en qanda kotiga koloowaa.”

²⁰ Bodi kotiga totoon iikanon Iijipt kanatuuru yonowo erotiwaajon yononon kuuya motomotoon gawon balongia koria ii sewanajon angi Joosefnon Iijipt balon kuuya ii sewana mero Faarao kimbaa bunaga koloodabororo. ²¹ Joosefnon Iijipt kanatuuru goman so kantriwaa jawo tetegoya uutanon laligogiti, ii kuuya unuano gawmambaa welenqeqe omaya koloon laligogi. ²² Faarao kinon jigo gawon galen yonoo footnait tawagia onono men iikanon laaligogia nanjon laligogi. Kaen kolooro nenegiaajon mende bimooro balongia Joosefnon sewana mewaatiwaajon mende angi. Kawaajon jigo gawon galen yonoonon balon iikanon motoonngo kin Faaraowaa bun mende koloogi.

²³ Joosefnon kanageso kokaen injoro: “Mobu, niinon onongia ano balongia sewangia mewe tegoro Faarao kimbaa bunaga kolooja. Kawaajon niinon nene kota onombe ii saanon men namonon komowu. ²⁴ Komogi hona kolooro ii mono gosigi tuun 5 koloogi kanonga motomotoon ii Faarao kimbaajon ama mun laligowuto, tuun 4 ii mombo namonon komowutiwaajon ano nenegiaajon ewaa. Ii onongia, embameraurugia ano tosaana mirigianon laligojuti, mono onoo nenea ewaa.”

²⁵ Kaen injoro kokaen jegi: “Giinon nonoo laaligonana bodinonga metogona. Kawaajon eja ponanaa jaanon kiankoomu mokoloowonati een, nono saanon Faarao kimbaa welenqeqe omaya koloon laligowona.” ²⁶ Joosefnon Iijipt yonoo balombaajon jenkooto ano en waama koi oojeni, kaban kokaamba kaanagadeen toroqen eja. Jenkooto ii kokaen: Nene gawombaa hongia ii mono mendeengi tuun 5 kolooro iikanona motomotoon ii Faarao kimbaa bunaga koloowaatiwaajon ama laligowu. Jigo gawon galen yonoonon balon iikanon motoonngo Faarao kimbaa bun mende koloogi.

Jeikobnon qamoyajon Joosef qisiro Oon jero.

²⁷ Israel yononon Iijipt balombaa prowins qata Goosen kanon rara dundungia men balon anjon koma laligogi. Kanon laligon koloon seisei angi jangogianon mamaga somariiro. ²⁸ Jeikobnon laaligoya yambu 17 ii Iijipt balonon laligoro. Laaligoya kuuyaa yambuya ii mindirin 147 kolooro.

²⁹ * Israelwaa koomu kambananon dodowiro meria Joosef jero karo kokaen ijoro: “Niinon goo jaanon kewoonngo mokoloojeni een, giinon mono keteda koi ukalen qendeema qaa kokaen pondan otaan men yagomambaa-jon jen boroga noo tawonaa baatanon ama kokaen jen somongowa: Niinon komuwe qamona ii Iijipt balon kokanon mende ron komba. ³⁰ Niinon komun man asanuruna yonowo haamo men emanati, kaban iikanon noo qamona ii mono Iijipt kantrinon men kema man asana ron koma onongiti, iyonoo qasirigianon onon ron komba.” Kaen jero kokaen ijoro: “Jejanjwaa so ii saanon otaan amana.”

³¹ Kaen ijoro mananon kokaen jero: “Qaa ii mono jojopan qaanon jen kotiin nomba.” Kaen jero Joosefnon ii jojopan qaanon jen kotiiro Jeikobnon ii moma ligoj wana men kemen gbaruyaa kitianon ama laarin Anutuwaa waeya men mepeseero. Kian.

* 47:29: Jen 49.29-32; 50.6

48

Jeikobnon Manase ano Efraim kotuegon orono.

¹ Kamban tosia tegoro Jeikobnon ji mokoloo qaa ii Joosef ijogi moro. Ii moma merawoita woi Manase ano Efraim ii uruama mañanon keno.

² Keno tosiannon Jeikob kokaen ijogi, “Meraga Joosefnon giimambaañon kaja.” Israelnon qaa ii moma ku-usuñ eroti, ii kululuun ee duñayanon waama raro. ³* Waama rama Joosef kokaen ijoro: “Anutu ku-usuñ kuuyaa Toya iinon Keinan balombaa Luz goman kanon noonon asugin kotuegon nono.

⁴ Ii noma kokaen nijoro: ‘Niinon koloonseisei gombe gbiliuruga yonoo janogionon mono somariin somariin uro giinon kanageso tuñ tuñ mamaga yonoo bemunjalegiaga koloowaga. Gbiliuruga kanagen koloon ubuti, niinon balon koi ii buñ qen onombe iyonoo buñagiaga tetegoya qaa en ubaa.’

⁵ Anutunon kaen nijoro. Wala nii Iijipt balonon goonon mende kaweti, kamban iikanon embaganon merawoiga woi Iijipt kokanon oronoti, iyoronon mono noo buñ koloowao. Manase ano Efraim yoronon mono Ruuben ano Simeon kañ noo buñ koloowao. ⁶ Kaen koloori kanagen balon mosoma yoroonon distrik woi orombu. Efraim ano Manase yoro bagaranon meraborauruga tosañ koloogiti, iyononon mono geengaa buñaga koloowuya. Yononon balon bakaya buñ qen aowuti, ii mono Efraim ano Manase yoronon distrik woi iikawaa uutanon egi yoronon wanja koloori dawoigara yoro newo baogaranon laligowuya. ⁷* Niinon Mesopotemia (Padan Aram) mesaon eleema Keinan balonon kan Efrata taon dodowiwe embana Reizelnon komuro wosobiri somata koloon nono. Komuro qamoya ii Efrat kekembaa kana goraayanon ron kombe. Efrat gomambaa qata mon ii Betlehem.”

⁸ Israelnon kaen jen Joosefwaa merawoita iriima kokaen qisin muro: “Mera woi koi ii moronon moronon?”

⁹ Qisin muro Joosefnon mañ kokaen ijoro: “Noo merawoina Anutunon Iijipt kokanon nonoti, mono ii.” Kaen ijoro Israelnon jero: “Niinon kotuegon oromambaañon ii saanon uruana noo kosonanon kawao.” ¹⁰ Kaen ijoro Joosefnon merawoita uruama kosianon kagi boria giliro arogaranon kemero buugara kiton nero. Israelnon eja wañ kolooro jaaya umun kono iwoi mon iima kotomambaañon hanqan qen amamaaro. ¹¹ Buugara kiton nen Joosef kokaen ijoro: “Niinon wala goo jaasewanja mombo giimambaañon mende mamboma laligoweto, Anutunon kana meleuro kete koi geengaa ano merawoiga kañagadeen injijen.”

¹² Kaen ijoro Joosefnon merawoita mañaa tawoyanonga uruama simin kuma usugon kemero.

¹³ Usugon kemen waama merawoita borogaranon men uruano anaa mañaa batanon kari. Efraim ii boria dindinanon men Israelwaa boria qanianon ama Manase ii boria qanianon men Israelwaa boria dindinanon ano. ¹⁴ Kaen ama oronoto, Efraim koga kolooro asianon kilen boria dindinanon boraama iwaa wañanon ano. Manasenon Joosefwaa meria mutuya kolooro, asianon kilen boria qanianon iwaa wañanon ano. Kaen ama boria maripoon kañ ama koton wanjaranon ano. ¹⁵ Kaen ama rama Joosef kotuegon mun kokaen jero:

“Asana Abraham ano mañna Aisak yoronon Anutuwaa jaanon kema kan ama men laligori.

* **48:3:** Jen 28.13-14 * **48:7:** Jen 35.16-19

Niinon koloon laligon koubeti, Anutunon mono

kamban iikanon pondan kalan koma noma laligon kouro.

¹⁶ Siwe gajobanon nii bologa kuuya iikanon metogon angon koma noma laligoroti, iinon mono eja gbaworo woi koi kotuegon oroma laligowa.

Ejembanon yoroo qagara qagi iikanon mono nii ano man asana

Aisak ano Abraham nonoo qabunanana bosima laligowao.

Yoroo kanagesogaranon mono namo qaganon honon qaa sein laligowuya.”

¹⁷ Kaen jeroto, Joosefnon mananon boria dindinanon Efraimaa wananon ano ii iiro mende sokono kawaajon moma bolin manaa boria dindinanon men Efraimaa wananon metogon Manasewaa wananon amambaaajon ano. ¹⁸ Kaen ama man kokaen ijoro: “Amana, kaen mende mewa. Mera koi kanon mutu merana kolooja. Kawaajon boroga dindinanon mono iwaa wananon amba.”

¹⁹ Kaen ijoroto, mananon ii amambaaajon qetama Joosef kokaen ijoro: “Merana, ii saanon mojen. Niinon ii mojen. Manasenon kaanagadeen waanawo kolooro iwaa gbiliurutanon kaanagadeen koloon seisei ama kanageso somata koloowuyato, Efraimaa qaqabunayanon mono Manasewaanon qabuna uugun ewaa. Iwaa gbiliurutanon mono koloon seisei somata ama kanageso tuun tuun mamaga koloon laligowuya.”

²⁰ * Kaen ijoro moro weemboria iikanonadeen kotuegon oroma kokaen jero:

“Israel yononon mono oroo qagara qama kanagesogia kotuegon onoma kokaen jewuya:

Anutunon mono oyanboyan ama ononota

ononon Efraim ano Manase kaan kolooju.”

Kaen jen Manase ii Efraimaa newo baatanon ano.

²¹ Israelon kotuegon onono tegoro Joosefwaa qaa kokaen jero: “Moba, niinon komumambaaajon anjento, Anutunon onowo laligon ubaa. Iinon mono unuano man asaurugia yonoo balonon eleema kembuya. ²² Iikanon kema batugianon balon mosongi niinon goonon balon toroqen Sekem balon kelegawo ii gonjen. Niinon balon bambaana ii Amor kanageso yonowo manja qen neenaa tiwo ano manjawaa soo somata iikanon yonoononga mewe. Joosef gii daremunuruga yonoo wangia koloojaniiwaaajon ii daremunuruga yonoojon qaagoto, goo bunaga jen tegoweta ewaa.” Kian.

49

Jeikobnon merauruta kotuegon onono.

¹ Kawaa gematanon Jeikobnon merauruta onono kagi qaa kokaen jero: “Ono mono horon ajoroogi niinon laaligogianon kanagen nomaen koloowaati, iikawaa gejatootoo qaaya inisaama jewe mobu:

² “Jeikobwaa merauruta, onono kan ajoroon amagia Israelwaanon qaa geja ama mobu.

³ “Oo Ruuben, giinon neenaa mutu meranaga koloojan. Giinon noo ku-usuna ano emba mewe esunmumunaa hona mutuya koloona. Qabunagaa akadamuya ano ku-usuna kanon kouruga yonoonon unuuguja.

⁴ Haamonon kowe siri qindiiro kalumalu kema kankeji,

* **48:20:** Hib 11.21

goo uuganonj mono iikawaa so waaro kalugonj lanj kema kankejanj.
Giinonj manja noo duj eenanonj uma qembonanonj qenj embanawo ena
duj kanonj mono anjonjorayawo koloonj tilooro.
Kawaajonj goo qabunagaa akadamuyanonj mono
kouruga mende toroqenj unjuugun ewaa.

5 “Simeon ano Liwai yorononj daremunwoiga koloojao.
Yoroo tiwo wasa gawonjgaranonj mono kike kakasililinj kondoonkeja.
6 Yorononj irinsoonsoonj qaganonj eja unjuri komugi
eenj totoonj ainajonj bulmakao ejia iyonjoo
kana boro iwoigia lanj unjuri kotori meendangoya koloogi.
Kawaajonj yorononj qaa arenj somonjonkebaoti,
niinonj iikawo uumotoonjgo mende amakemaña.
Ajoajoroo ambaoti, niinonj iikanonj iyorowo mende toroqenj ramaña.
7 Uukazigaranonj geriawo koloojiwaaonj ii jenj qasuaanj oronjenj.
Uuduuduugaranonj kanjanawo koloojiwaaonj ii jenj jororaanj oronjenj.
Niinonj kanagesogara kondeema onombe yonjononj Jeikobwaa balonj sokoma
kembu.
Niinonj mendeema onombe yonjononj Israel batugianonj lanj goonjpora
ama laligowu.

8 “Oo Juuda, goo daremunjuruganonj gii mepeseenj goma laligowuya.
Goo boroganonj mono kereuruga yonjoo aro kokonjanonj rabaa.
Manjaa merauruta yonjononj mono goojonj usugonj siminj kuma laligowu.
9* Oo Juuda, giinonj laion gbaworoya kaanja laligojanj.
Oo merana, gii borojanj menj oro qenj nenj laligonj
iikanonjadeenj eleema kajanj.
Iinonj laion kaanja selia ama qeteteren
laion embia kaanja kamaanj koma enkeja.
Kuuyanonj ii kawali koloonj utunj mondowombaajonj keegia momakeju.
10 Ku-usumbaa aiweseya ii monjonj
Juuda yonjoo borogianonjga mende unjuambaa.
Eja pombaa gbaruyanonj kania batugaranonj nano
monjonj ii mende qetegowaa. Qaago!
Iyana ano gbiliuruta jinjaronj dujanonj rama
laligonj ugi kanagenj monjonj asugiro kanageso tuunja tuunja yonjononj
iwaa jeta tenj koma laligowu.
11 Iinonj dongia wain apu gere batuyanonj somonjgoro nambaa.
Dongia meria ii wain apu kasa batugaranonj gbadooro ewaa.
Iinonj opoya ii wain ooyanonj songbambaa.
Malekuya ii wain kotaa oo sayanonj qesaama qejaambaa.
12 Wain oo nero jaayanonj wain oo apu kaanja osaanj injanj kombaa.
Aju tokoya nero jetanonj aju ooya kaanja taaliwaa.

13 “Zebulun kanageso yonjononj kowe goraayanonj laligowu.
Yonjoo gomanonj wanjgoya wanjgoya sulunkebu.
Balonjgiaa jawoya iikanonj mono Saidon taonj baagenj kema ewaa.

14 “Aiskar ii dongi siita koukouya iikawaa so kolooja.
Dongj qaganonj duj rarawaa gesoya woi iikawaa batugaranonj ama
qeteterenj lokolinj sologonj enkebaa.

* 49:9: Janj 24.9; Ais 5.5

- 15 Lokolin sologon haamo menj ero dun miria ii
 saanon sokono gomananon naan totoon koloowaa.
 Ii iima gemata iwoi lombotawo angomambaajon usugon kemero
 tosonian welenqege gawon mewaatiwaaajon kuun somonjon
 munkebuya.
- 16 “Tosianon Dambaa kanagesouruta mendunjon ononji
 Dan iinon mono aworo (defence) nama qaa dindinaajon manja qen
 laligowaa.
 Dan tuun yononon Israelwaa tuun tosaana iikaana koloon laligowuya.
- 17 Dan iinon qato mokolen kaana kanaanon en
 hooswaa gbakotanon kiro aarun lalanani giliro
 qaganon rabaati, iinon mono tama gemagama namonon kemebaa.
- 18 “Oo Pon, giinon nii kasa gbadononga metogon
 anjon koma nombaatiwaaajon jaa rin mambomakemaana.
- 19 Kike kakasililin tuun yononon Gad kanageso
 unun onoon laligowuto, Gad yononon mono meleema
 kanagianon onotaan iyangia unun onoon laligowuya.
- 20 “Aserwaa balonon nene morian mamaga asuginkebaa.
 Kin yononon nene naangiawo nenkejuti, iinon mono
 nene kaana ii balonon komoro sein iikanon tosaana ilaan onoma
 laligowaa.
- 21 “Nembaronon anaa jaajaa naanaajon uulanawo lansan goonpora amakeji,
 Naftalinon mono iikawaa so koloon meraboraanuruta iniima-
 ainaingiawo ii onoma laligowaa.
- 22 “Wain gere apu jaayaa kosianon komogi kota mamaga kuun
 boria giliro kema sopa qisigon seleenjen kemakeji,
 Joosefnon mono iikawaa so kolooja.
- 23 Iwaa kereurutanon tiwo jangbenjia menj uugere qaganon
 Joosefwaa tuun ii onotaan injidon unun onoon laligowu.
- 24 Kaen laligowuto, Jeikobwaa bena Anutu ku-usunawo
 iwaa borianon mono menj kotiin muro iinon tiwo tokoya mende mesaon
 boro siita sombana qaa qero laligowaa.
 Anutunon mono uuwaa lama galenja koloon Israelwaa anjonkonjon
 Toya kolooja.
- 25 Mangaa Anutuyanon mono ilaan goma laligowaa.
 Ben ku-usun kuuyaa Toyanon mono
 kokaen kotuegon gono laligowa:
 Kombaa kotumotueyanon mono kanakeewanja goonon kamaaro
 namo dusiita emuyaa apuyanon mono goonon kouro
 merabora ano oro mamaga mokoloon onoma laligowa.
- 26 Baana baana iyonoo kotumotuegianon
 kambana kambana ejemba sokoma onono laligon kougii.
 Baana soroganon yambu so nene gawongia menj laligogi
 nene morian asugiro laligon kougito,
 goo amagaa kotumotueyanon mono ii kuuya uuguwaa.
 Kotumotue kaana kaananon mono Joosefwaa wanja qaganon ubu.

Daremun batugianon pon qerewenja jawin tak-kootoya koloojiwaa laaligoyanon ii kuuya mono en ubu.

27 “Benjamin ii kasu kawalia kaanja kolooja.

Gomaamba so tiwojun tigon oro unun nen gogon onjmakeja.

Ween asaganon iwoi luluuma qenjeji, ii gomantiina so mendeemakeja.” Kianj.

28 Israelwaa tuun kuuya jangogia 12 ii kianj. Mangianon kotuegon onjoma qaa kaanja kaanja jero mogi. Kotumotuegia morota morota ii anja anja mendeema kuuya kotuegon onono. Kianj.

Jeikobnon komuro.

29 Kotuegon onjoma nama qaa kokaen jen koton onono: “Anutunon mono nuano niinon isi alauruna komugiti, iyonowo toroqemambaa anjen. Noo qamona ii mono manjuna yonoo koorongianon kobaa Hit eja Efrombaa balon korianon eji, iikanon ron koma nombu. 30 * Kobaa ii Keinan balonon Makpela balon korianon Mamre kosianon eja. Aabrahamnon balon koria kobaayawo ii isinanaa qasiria ewaatiwaajon Hit eja qata Efron iwaanonga sewanja mero.

31 * Aabraham ano embia Saara ii kobaa iikanon ron koma orongi. Kaanagadeen Aisak ano embia Rebeka ii iikanon ron koma orongi. Niinon toroqen Lea iikanon ron kombe. 32 Aabrahamnon namo koria kobaayawo ii wala Hit yonoononga sewanja merota eja.” 33 * Jeikobnon merauruta qaa kaen jen koton onono tegoro kanawoita hororo dun eeyanon uro goron qen komuro Anutunon wano isi alauruta yonoonon toroqero. Kianj.

50

Jeikob ron kongi.

1 Jeikobnon komuro Joosefnon lugun manja kepelaan mun ligon kema aroyanon giliro kemero buuta kiton nero. 2 Kawaa gematanon Joosefnon doktauruta jen kootoyaa baatanon laligogiti, ii manjaa qamoya sele men kotikotii keleganon moriwutiwaajon jen koton onono. Jen koton onono yononon Israelwaa qamoya kaen ama mugi. 3 Gawon ii men laligogi weemboria 40 kuuya tegoro. Qamogia kelenon morinkegi, iikawaa gawonja ii kamba koriga kaen men laligonkegi. Iijipt kanatuuru yononon Jeikobwaajon weemboria 70:waa so jinjen qama saama laligogi.

4 Saama jinjen koma wosobiri laligogitiwaa kambanja iikanon tegoro Joosefnon Faarao kimbaa jinkaron mirinon gawon men laligogiti, ii qaa kokaen injoro: “Niinon onoo jaagianon kiankoomu mokolooweti een, on mono noo jenanon men Faarao kin qaa kokaen jegi mobaa: 5 * Manjanon jaawo laligon qaa kokaen somongon jojopan qaanon jen kotiimambaaajon jen koton nono: ‘Niinon komumambaaajon anjen. Nii neenaajon jamo kobaa Keinan balonon osoweta nanji, noo qamona ii mono iikanon kema ron komba.’ Kawaaajon saanon kete jen kotona nii iikanon kema manjaa qamoya ron komago mombo eleema kamanja.”

6 Kaen injoro jegi Faarao kinjon ii moma kokaen jero, “Gii manjaaajon qaa somongon jojopan qaanon jen kotiinati, iikawaa so saanon kema manjaa qamoya ron komba.”

* 49:30: Jen 23.3-20 * 49:31: Jen 25.9-10; 35.29 * 49:33: Apo 7.15 * 50:5: Jen 47.29-31

⁷ Kaen jero Joosefnon manaa qamoya ron komambaajon uro. Faarao kimbaa jawinuruta qabunagiawo kuuya, jin'karon miriaa ano Iijipt kantriwaa jotamemeuruta qabunagiawo ii kuuya iwo motoon kenji. ⁸ Joosefwaa miriwaa sumanuruta korebore, iwaa daremunuruta ano manaa kanagesouruta yononon kaanagadeen motoon kenji. Embameraurugia, lama, meme ano bulmakao tuuna tuuna iigadeen mono onomesaogi Goosen gomanon ragi. ⁹ Hooswaa kareya kareya ano eja hoos qagianon ragiti, ii kaanagadeen kenji. Kaen mindirin tuun somata totoon kenji.

¹⁰ Kema kema Jordan apu gowoya koton leegen toroqen kema Atad gomanon wiit dumun kotawaa hona ano kaawoya mendeema gosigiti, miri balon iikanon keuma jingen aro metaama qama silama saama bolin laligogi. Joosefnon manaajon weemboria 7:baa so jingen qama saama laligoro. ¹¹ Atad gomanon jingen qama saagi balon toya Keinan kanageso yononon ii iima moma kokaen jegi, "Iijipt yononon mono jingen saawaa arena uuta anju." Kaen jegi miri balon iikawaa qata ii kanain Abel Mizraim * qagi. Ii Jordan apu gowoyaa ween koukoutaagen eja.

¹² Jeikobnon merauruta jen koton ononoti, yononon iikawaa so otaan ama mug. ¹³ * Yononon qamoya angon Keinan balonon kema Mamre kosianon Makpela balon korianon kobaa eji, iikanon kema ron kongi. Aabrahamnon waladeen balon koria kobaayawo ii qasirigia ewaatiwaajon Hit eja Efron iwaanonga sewana mero. ¹⁴ Joosefnon manaa qamoya ron kono tegoro ana, daremunuruta ano tosaana kuuya iwo manaa qamoya ron kombombaajon kengiti, iyononon mombo Iijipt balonon eleema kagi. Kian.

Joosefnon irona mende meleemambaajon mombo jero.

¹⁵ Joosefwaa daremunurutanon mangia komuro rama iima koton kokaen romongon jegi: "Joosef sili bologa kuuya ama munini, iinon iikawaajon uuduudu moma nonoma kaman kokaamba kanain irona meleema nonombabo." ¹⁶ Kaen jen Joosefwaa qaa kokaen angi keno, "Manganon komumambaa ama nonoojon qaa kokaen jen koto: ¹⁷ 'Ono mono Joosefwaajon qaa kokaen jegi mobaa: Daremunuruganon sili bologa ama tiwilaan gombombaajon angiti, giinon mono iyonoo singisongogia ano kakasililingia ii mesaowa. Kawaajon giinon saanon mangaa Anutuyaa welenqeqeuruta nonoo singisongonana mesaowa." Yononon qaa ii angi Joosefwaanon karo moma mono qama saaro.

¹⁸ Kawaa gematanon Joosefwaa daremunuruta iyangio kan balonon tama batanon usugon kamaan kokaen ijogi: "Moba, nono goo welenqeqeuruga omaya koloojon."

¹⁹ Kaen ijogito, Joosefnon meleema kokaen jero: "Mono keegia mende mobu. Niinon Anutuwa kitianon mende nanjen. ²⁰ Onanon, ono sili bologanon tiwilaan nombombaajon kaparan koma angito, Anutunon ii meleeno kitianon iwoi awaa asugiwaatiwaajon kaparan koma ano. Kaen ama kondoon kuun nono kanatuuru mamaga onoo laaligogia somongowe iikawaa honanon kaman kokaamba asuganon kolooro iima kotojon. ²¹ Kawaajon mono keegia mende mobu. Niinon mono onoangia ano embameraurugia onoo laaligogia kuuya nanjon onoma laligomana." Kaen jen kilenagaa irona ii mende meleemambaajon mombo jen kotiin gumbonjonon ama onono. Kian.

Joosefnon komuro.

* **50:11:** Abel: = Jingen saawaa arena. Mizraim = Iijipt. Hibruu qaa kaana. * **50:13:** Apo 7.16

²² Joosefnon manaa kanagesouruta yonowo torogon Iijipt balonon laligogi. Joosefnon laligon uro yambuya 110 kolooro komuro. ²³ Joosefnon esa amboaan Efraimbaanonga koloogi ii inji. Kaanagadeen Manasewaa meria Makir iwaa meraboraana koloogi Joosefwaa tawoyanon ononon doongon onono.

²⁴ Kawaa gematanon Joosefnon daremunuruta yonoojon qaa kokaen injoro, “Nii komumambaaan anjento, Anutunon mono kalan koma onono laligowuya. Iinon onon balon kokainonga unuama balon Aabraham, Aisak ano Jeikob yonoo bunaga koloowaatiwaajan jen tegon jojopan qaanon jen kotiiroto, mono iikanon kema laligowu.”

²⁵ * Kaen injoro Israelwaa meraurutanon qaa jen somongon jojopan qaanon kokaen jen kotiiwutiwaajan jen koton onono: “Anutunon kalan koma onono laligogi niinon komuwe noo siina ii mono balon kokainonga angon Keinan balonon kumbu.” ²⁶ Kaen jen yambuya 110 kolooro komuro. Komuro Iijipt kanon qamoya ii sele men kotikotiiwaa keleganon morin qamo bokisnon anji ero. Kian.

* **50:25:** Eks 13.19; Joos 24.32; Hib 11.22

RUUT Ruutwaa sunduya Jenasa-asari

Eja pon yonoo kambangianon Israel yonoo laaligogia ii uma kamaanawo. Uugia meleengi oyanboyan laligogito, iikawaa gematanon silemale laligogi kamaan kamaan sooro lombo uutanon deenqeema siinsereren laligogi. Laligon iikawaa gematanon uugia meleengi. Kaan kaan ama laligogi. Ruutnon kamban iikanon luaewaa kania qendeeno. Moab emba iinon Israel ejaga mero. Eja kanon komuro Ruutnon enaroya Israel emba iwo pondan ororon somongon Israelwaa Anutuyawo tororo qokotaan laligoro. Kaen laligon kantria Moab mesaon Israel uutanon kan tetegoyanon loya mutuyaa tinitosauruta yonoo batugianonga eja dologa mon mokolon mero. Yoro gbiligara monon kin Deiwidwaa amboya kolooro. Deiwid iinon Israel yonoo kin pongia qabunaya uuta laligoro. Deiwidwaa gbilia mon ii Jiisas. Ruutnon yambu 1110–1100 Kraist mende koloorotonon laligoro.

Eja pon buk iikawaa sunduya kanon laaligowaa kania kokaen qendeengi: Ejembanon Anutu gema qegi kamban kanon kakasililin kondemondeng somatanon qagianon umakero. Ruutwaa sunduyanon kana kokaen qendeenja: Waba emba iinon uuta Israelwaa Anutuyaanon meleema momalaari kanagesonon toroqero kotumotuenon qaganon uro oyanboyan mokolooro.

Buk kokawaa bakaya waja 3 ii kokaen:

- 1) Naominon Ruutwo Betlehem eleeni. 1.1-22
- 2) Ruutnon Boazwo aitongori. 2.1–3.18
- 3) Boaznon Ruut ii embiaga mero. 4.1-22

Elimelek ano sumanjuruta yononon Moab kenji.

¹ Kerugen Israel uutanon kin mon mende laligoro eja pon yononon kanatuuru galen koma onoma laligogi. Kamban kanon bodi kolon balon kuuya sokoma ero. Bodi kamban kanon Juuda eja monon embia ano merawoita unuama taongia Betlehem mesaon kantri qata Moab kanon kema raran dundungia meagon waba laligogi. ² Eja qata Elimelek, embia qata Naomi ano merawoigara qagara Malon ano Kilion balongia qata Efrata. Yononon taongia Betlehem mesaon Moab balonon kema kanon laligogi. *

³ Iikanon laligogi Naomiwaa loya Elimelek komuro. Komuro Naominon emba maloya kolon merawoita yorowo laligogi. ⁴ Merawoita yoronon laligon somariin Moabga emba woi qagara Orpa ano Ruut † agimin aogi. Agimin aogi toroqen Moab balonon yambu 10:baa so laligon kougi. ⁵ Laligon kouma merawoita woi Malon ‡ ano Kilion yoronon kaanagadeen komuri. Komuri nemungara Naomi iinon lomeria qaa anodeen laligoro. Kian.

Naomi ano Ruut yoronon Betlehem eleeni.

⁶ Naominon anodeen Moab kantrinon laligon kamban monon qaa kokaen jegi moro: 'Ponon kanatuuruya ilaan onoma Israel kanon nembanene sogianon mokolon onomakeja.' Kaen moma Moab mesaon Israel

* **1:2:** Efrata: ii Betlehem goman liligon ejati, balon iikawaa qata. Ruut 4: 11, Jen 35: 19, 1 Sml 16: 18, Mai 5: 2 † **1:4:** Ruut: qa iikawaa kania ii ala-ala. Jiisaswaa ambosakonuruta yonoo batugianon emba 4 kokaen laligogi: Taamar, Raahab, Ruut ano Batseba. Mat 1.3-6 ‡ **1:5:** 3 Malon: qa iikawaa kania ii esunjakamakamaa eja

balonon eleema kemambaajon joronqoron ama enarowoita yorowo waagi.
⁷ Waama goman balon laligoroti, ii mesaon Juuda balonon eleema kemambaajon ano enarowoita yorowo motoon kananon kenji.

⁸ Kananon kema Naominon enarowoita kokaen irijoro: “Emba woi, oro mono eleema nemunwoigara yoroo gomanon kema laligowao. Oro noo lomeraana komugiti ano nii nono awaagadeen kalan koma noma laligori Pononon mono kawaa so tawaya meleema awaagadeen kiankoomu orono laligowao. ⁹ Pononon saanon kana mero oro eja mombo agimin aon laaligo rarangara yoroo mirinon mokolon ukorisoro qaganon laligowao.” Kaen irijon buugara kiton neroto, yoronon amburereen ama silama saari.

¹⁰ Saama kokaen ijori: “Qaago! Noro mono giwo eleema goo kanageso tuunga yonoonon kembona.”

¹¹ Kaen ijori meleema kokaen irijoro: “Oo enarowoina, mono naambaajon niwo kawowaajon anjao? Nii mombo eja merawoina mewe somariiri ii orombaoraga me? Kaen romongowaoragati een, iikanon mende sokonja. Qaago toton! Mono keteda koi eleema kembao. ¹² Nii emba wana koloojenywaajon eja mononon nii mende nombaa. Oo enarowoina, oro mono eleema mirigaranon kembao. Nii mombo eja memambaajon romongon kete gomantiina eja mombo en korowo koloon merawoina qokoloon orombenagati een, ii mono kilen bimobimooyawo.

¹³ Mera ii somariiri lowoigara oromambaajon mamboma laligowaoraga me qaago? Yoroojon ama eja memegaraa kania somongon aon kamban batuya koriga ii een laligowaobo. Ii mende sokonja. Oo enarowoina, iikaan qaago. Pononon boria boraama lona nuano komurotiwaajon laaligonananon bimooro nii oroojon wosojinjina mojen.”

¹⁴ Kaen irijoro mombo torogon silama saari. Saari tegoro Orpanon enaroyaa yeizozoya jen buuta kiton nen eleema mirianon keno. Orpanon kenoto, Ruutnon kaparan koma sele kopaya kaana qokotaaro. ¹⁵ Kaana qokotaaro Naominon kokaen ijoro: “Moba, alaganon kenja. Iinon anaa bensakon ano anaa ejemba tuun yonoonon kenja. Gii mono kaangadeen eleema miriganon kema.”

¹⁶* Kaen ijoroto, Ruutnon kilen kokaen meleeno: “Nii mono gii gomesaomanatiwaajon kaparan mende koma jewa. Saanon jena giwo kembo. Gii noma nomaen kembagati, nii mono kaangadeen giwo iikanon kema. Gii dakanon dakanon laligowagati, nii mono kaangadeen iikanon laligoma. Goonon ejemba tuun ii noo ejemba tuunnaga koloogi goonon Anutu ii noo Anutuga kolooro laligoma.”

¹⁷ Gii dakanon komuwagati, nii mono kaangadeen iikanon komuweron koma nombutiwaajon mojen. Qaa ii kokaen jen kotiijen: Koomu motongonon mono mendeema norombaa. Iwoi morota mononon mendeema norombaati een, Pononon saanon iikawaa irona meleeno noo qananon uba.”

¹⁸ Kaen jen iwo kemambaajon kotakotagadeen kaparan kono iima moma koton kawaa qaaya mombo mende ijoro.

¹⁹ Mende ijoroto, motoongara kema kema Betlehem taonon keuri. Keuri taonon ejemba kuuyanon ii iriima korisoro somata moma ajoroogi. Emba yononon qama Naomi koma horon jolona kokaen jegi: “Ei! Ii onanon, Naomi yan me nomaen? Oowe oowe oowe!”

²⁰ Kaen jegi Naominon kokaen injoro: “Noo qana Naomi ii een mende qabu. Nii ukorisoro embaga qaago. Anutu ku-usun Toyanon mono kondoon nono ukondun moma laligojen. Kawaaajon noo qana Mara qagi

* **1:16:** Ruut 2.11-12; 2 Kin 2.2-6

sokombaa. § 21 Noonon iwoi mamaga wala ero taon koi mesaon kembeto, kete Ponon nuano bobora eleema een omaya kajen. Pon ku-usun Toyanon qaana gosin men bolin nono konajilin qaganon laligojen. Kawaajon qana Naomi ii mono een qabubo.” Kian.

²² Naomi ano enaroya Ruut, Moab emba kanon Moab mesaon Betlehem taonon kariti, kaman iikanon ejembanon kanain padiwaa alia baali ii gawonjianon kema borogianon kunjgi.

2

Ruutnon Boazwaa gawonon baali otano.

¹ Naomiwaa loya Elimelekwaa isi uutanon tinitosaya, eja qabunayawo mon qata Boaz laligoro.

² * Kaman monon Moab emba Ruut iinon enaroya Naomi kokaen ijoro: “Saanon jen tegona nii gawon monon kema ejemba baali gowia kuma reremonja mesaonkejuti, ii otama men kululuumaña. Nii saanon eja mombaa jaanon iima-ain mokoloowe nisosoron ‘Oon!’ jero saanon iwaa gematanon kema ii men kululuumaña.” Kaen jero Naominon ijoro: “Oo enarona, saanon kema.”

³ Kaen ijoro mesaon gawon mon morowaanon gawon, ii mende moma kilen tondu kema nama baali kunjgi yonoo gemagianon kema gowia motomotoon qeqelala kamaan egiti, ii otama otama keno. Gawon korianon kenoti, ii Boazwaanon gawon. Boaz ii enaroya Elimelekwaa isinonga mon.

⁴ Boazon ketego koi Betlehemga kouma gawon ejembauruta injiima jolongia kokaen jero: “Bonjon! Ponon mono onowo laligowa.” Kaen jero meleema kokaen qagi: “Ponon mono kotuegon gomba.”

⁵ Kaen qagi Boazon gawon galenajon kokaen qisiro: “Emba ii moronon?”

⁶ Kaen qisiro kokaen meleeno: “Emba ii koriganon. Ii Naomiwo Moab kantrinon kari. ⁷ Iinon gomaamba amandiinanon kan qisin nono ‘Oon!’ jewe gawon ejemba yonoo kanagianon onotaan baali gowia otama men kululuuja. Gawon pondan men laligon ketada koi kuunon endu kema haamo men raja.”

⁸ Kaen meleeno Boazon Ruut kokaen ijoro: “Borana moba, nii qaa goroga mon gomaña: Gii gawon koi mende mesaon tosaña yonoo gawonon mende kema baali men kululuuwa. Mono noo welenqege embauruna yonowo motoon koikanon otama laligowa. ⁹ Nii gawon ejauruna goosiriwubotiwaa songo anjen. Gawon noma nomaen kema dumun kota kumbuti, gii mono iikawaa jaagalen ano yonoo gemagianon kema emba yonowo laligowa. Apugaajon mobagati een, welenqege yononon apu koworanenon kosojuti, saanon iikanon kema apu newa.”

¹⁰ Kaen ijoro Ruutnon moma balanon kenen usugon Boaz kokaen ijoro: “Nii nomaembaajon waba laligon kilen goo jaanon kiankoomu mokoloowe iikaña kalan koma nonjan?”

¹¹ Kaen ijoro kokaen meleeno: “Nii goo nanamemengaa sunduya ii kuuya jegi mojen. Gii loganon komuro enaroga awaagadeen galen koma laligon kouna. Gii nemunmanga ano kolokoloo kantriga mesaon ejemba wala mende moma nononati, kilen nonoo batunananon kan laligojan. ¹² Gii sumanjuruga sili awaa qendeema onona Anutu Israel nonoo Ponnananon

§ 1:20: Qa woi: ii Hibruu qaa kanagarawo. Naomi = uukorisoro. Mara = uukondun. * 2:2: Lew 19.9-10; Dut 24.19

mono iikawaa tawaya gomba. Kurunonj engananonj meraanja reenreen koma onjomakeji, iikawaa so gii Anutuwaa umuganonj laligomambaajonj koi kana.”

¹³ Kaenj ijoro Ruutnonj kokaenj meleeno: “Somatana, nii goo gawonj meme embauruga yonoo tani qaagoto, giinonj kilenj sili awaa qendeema nonjan. Giinonj qaa nuna selena tunja.” Kaenj meleeno.

¹⁴ Nembanene kambananonj karo Boaznonj Ruut kokaenj ijoro: “Saanonj koi kanj bered kitia menj wain apu aasonawononj qendunjonj newa.” Kaenj ijoro gawonj ejemba yonowo raro Boaznonj baali honja onjokootoya tosia muro. Li muro nenj tomenja junu nene tosia mesaoro raro. ¹⁵ Rama waama kema toroqen baali gowia otano Boaznonj gawonj ejauruta kokaenj jenj kotonj onono: “Iinonj baali gowia boranjawo iikawaa batugianonga kaanagadeen otama menj kululuuwaati eenj, onjo mono qaa tokoronj kota mende jenj mubu.

¹⁶ Kaenj qaagoto, baali gowia tosia ii boranjianonga kaanagadeen horogi kamaaro anji kanj iyanjaajonj menj kululuuwaa. Onjo mono ii mende jenj mubu.”

¹⁷ Kaenj jenj kotonj onono Ruutnonj baali gowia korama menj kululuuro uro honja ano kaawoya mendeema oromambaa sapa sarayawononj kosonj korerejonj gosiro honja geso karoombaa so (36 liita) kolooro gomanj sinjonj karo. ¹⁸ Kaenj kolooro baali honja ii menj taononj eleema kanj dawo koranoti, ii enaroya qendeema muro. Kawaa gematanonj nene nenj timbiriinjonj tosia mesaoroti, ii kaanagadeen unjuma muro.

¹⁹ Li muro kokaenj qisiro: “Gii kete dakanonj kema baali otama menj laligojana? Morowaa gawononj kema gawonj menj laligojana? Eja galenj koma gonjaati, Anutunonj mono ii kotuegonj muba.” Kaenj qisiro morowaa gawononj kema gawonj menj laligoroti, iwaa sunduya Naomi ijoro: “Nii kete eja mombo gawonj mejenjati, iwaa qata ii Boaz.”

²⁰ * Kaenj ijoro Naomiwaa elenja kamaaro kokaenj ijoro: “Ponjonj mono Boaz kotuegonj muba. Ponjonj kiankoomu nonomambaa qaa somonjoroti, iikawaa so mono pondanj lomeraanjuranonj komugiti ano anana kete koi laligojonj, nonoojonj kiankoomuya mende anjonj koma laligoja.” Toroqen qaa kokaenj jero: “Eja ii nonoo tinitosananaga ano isinanaa doweya meme ejaga. Kawaaajonj iinonj mono saanonj galenj koma nonombaa.”

²¹ Kaenj jero moma Moab emba Ruutnonj kokaenj jero: “Qaa monj toroqen kokaenj nijojaa: ‘Gii mono noo gawonj meme ejemba yonowo bonj qen laligona noononj baali kuuya ii kundaborowuya.’”

²² Kaenj jero Naominonj kokaenj ijoro: “Oo enarona, ii awaa. Gii tosia yonoo gawonj korianonj kena sili bologa ama gombubo. Kawaaajonj gii saanonj Boazwaa gawonj meme emba yonowo kema gawonj menj laligowa.”

²³ Kaenj jero Ruutnonj Boazwaa gawonj meme emba yonoo kosogianonj bonj qen laligonj honja otama menj kululuunj laligoro baali ano wiit kunjunj kambananonj tegoro. Tegoro toroqen enaroya Naomiwo laligori. Kianj.

3

Ruut ano Boaz yorononj baali gawononj aitonjori.

¹ Kambanj tosia tegoro Naominonj enaroya Ruut kokaenj ijoro: “Oo enarona, nii saanonj eja monj batogonj mokoloowe galenj koma gono iwo keraqeeango qaganonj geenjo miriga kalañ koma raba. ² Gii gawonj meme emba yonowo mokotaanj laligonati, iyonoo galengia Boaznonj mono nonoo tinitosananaga. Moba, iinonj kete gomantiinja baaliqueqe sombenonj kemenj

* **2:20:** Lew 25.25

baali hona ano kaawoya mendeema oromambaajon sapa sarayawonon koson korereŋon gosiwaa.

³ Kawaajon gii mono keteda koi apu arin selega kele unkoowayawonon morin opo suruga mouma baaliqege sombenon kemeba. Emu kemebato, wala sigensigen laligona nembaneneya ano apu kizana nedabororo kawaa gematanon saanon iwaa jaanon asugina giibaa. ⁴ Gaombaajon moma kamaan dakanon hon koma ewaati, mono ii iima kanon kemba. Kokojiji gombaatiwaaajon qisiwagati, iikawaa kaisareya mono kokaen amba: Gii iwaa koorononon kema kaniaagen esu kitia mena waaro kemen ewa. Kaen ena mokolon goma nomaen ambagati, ii gijoro moba.”

⁵ Enaroyanon kaen ijoro Ruutnon kokaen meleeno: “Qaa kuuya nijojani, ii saanon andaboromana.”

⁶ Kaen meleema baaliqege sombenon kemen enaroyanon jen koton murotiwaa so otaan andabororo: ⁷ Boaznon gomantiina nembaneneya ano apu kizana nedabororo selia men looriro waama baali tuun mombaa goraayanon kemen gaon ero. Kanon ero Ruutnon olon janjan qen kema kaniaagen esu kitia metaama iikanon kemen ero. ⁸ Ero goman ruunanon iwoi mombaajon aarun lalananiro uuta tooro moma eleema emba mon kanaanon eroti, ii mokolon iiro.

⁹ Iima qisin muro: “Gii moronon?” Qisin muro kokaen meleeno: “Oo somatana, nii Ruut, goo welenqege embaga. Giinon geenгаа isigaa doweya meme ejaga koloojan. Kawaajon Juuda onoo nanamemengia otaan nii saanon galen koma noma esuganon turun nomba.”

¹⁰ Kaen meleeno kokaen ijoro: “Oo borana, Ponon mono kotuegon gomba! Gii saanon eja wanaya me qaqabuna esuhinagiawo yonoo gemagianon kenagato, iikaana mende anjan. Gii eenanon isiuruna awaa nanon onoma laligonago kete ii uugun sili awaa soroya anjan. ¹¹ Oo borana, gii mono toroko mende moba! Bonjon laligowa! Gii emba awaa soroya koloojani, ii taombaa ejemba kuuyanon moju. Kawaajon gii ii me woiwaaajon qisin nombagi, nii ii saanon ama goman. ¹² * Nii goo tinitosaga koloon galen koma gomanatiwaa so koloojen. Qaa ii onjato, eja monon nuugun isinaa doweya meme eja mutuya kolooja. Nii iwaa qerewenaga laligojen. ¹³ Kawaajon gii saanon gomantiina koi kokaen ewa. Dowe meme eja mutuyanon woran sewanga memambaajon jenagi een, ii awaato, sewanga mende memambaajon mobaati een, niinon saanon sewanga memana. Qaa ii somonon Pombaa qatanon jojopan qaanon jen kotiijen. Kawaajon saanon bonjon ena goman ambaa.”

¹⁴ Boaznon kaen ijon emba monon baaliqege sombenon iwaanon kamaaroti, monon ii mobabotiwaajon moro. Kawaajon Ruutnon Boazwaa kanaanon kamaan eroto, wengeran suluro kamban iikanonadeen monon ii mende iima kotooro olon kambaatiwaaajon waaro. ¹⁵ Waaro Boaznon kokaen ijoro: “Mono malekuga seleganonga metogon qerereen men namba.” Kaen ijoro metogon men nano baali hona 25 kilogrambaa so gosin maaro kemero. Kemero men kobibin Ruutwaa sawinanon ano anjon eleema taanon keno.

¹⁶ Ruutnon taanon kema enaroyanon keuro qisiro: “Oo enarona, nomaen en kajan?” Kaen qisiro Boaznon iwaa iwoi kuuya anoti, iikawaa sunduya ijoro moro.

¹⁷ Moro kokaen toroqen ijoro: “ ‘Gii enarogaajon bobora mende kemba,’ kaen nijon baali koi nonja.”

* **3:12:** Ruut 2.20

¹⁸ Kaen ijoro Naominon kokaen jero: “Oo enarona, eja iikanon kete een haamo mende mewaato, qaaga galej koma laligoro ii mindingogi tegorogo kawaa gematanon rama haamo mewaa. Kawaaajon gii mono sosoo mamboma rama qaaga nomaen jegi asugiwaati, ii moba.” Kianj.

4

Boaznon Ruut embiaga mero.

¹ Boaznon taombaa kiropo naguyanon kema qenjaaro sombenon kamaan raro. Raro isiaa dowe meme ejawaa qaa jeroti, iinon kan uugumambaa ano iwaajon kokaen qaro: “Oo alana, gii saanon koi kan kamaan rabaga.” Kaen qaro kan kamaan raro. ² Raro Boaznon taononga jota meme eja boro woi (10) onoono kagi rabutiwaa injoro motoon kamaan ragi.

³ Ragi Boaznon isiaa dowe meme eja ii kokaen ijoro: “Kamban kokaamba Naominon Moab kantri mesaon eleema karoti, iinon danana Elimelekwanaan balon kitia ii sewana mewutiwaa eja. ⁴ Kawaaajon niinon kokaen romongojen: Gii qaa ii mobagatiwaa gijojen. Gii isinaraa dowe meme ejaga koloona niinon goo qerewenga koloojen. Dowe meme eja mon mende laligoja. Kawaaajon giinon ii sewana mewagatiwaaajon kuun gonjen. Gii ii sewana memambaa aina mobagati een, ii saanon sewana mewato, ii togowagati een, saanon ii kaangadeen jena momana. Ii saanon eja koi rajuti, iyonoo jaanon jewa. Ii kanatuuru tuunaa jotameme koi yonoo jaagianon jewa.” Boaznon kaen ijoro eja alianon kokaen ijoro: “Nii ii saanon sewana memana.”

⁵ Kaen ijoro Boaznon jero: “Gii Naomiwaanon balon koria sewana mewagati, kamban iikanon mono Moab emba Ruut, eja komurotiwaa maloya ii kaangadeen sewana mewa. Kaen ana eja komurotiwaa qatanon mono borosamo balon kanon ewaatiwaaajon ii galej koma laligowa.”

⁶ Kaen jero dowe meme eja mutuyanon meleenon: “Kaen kolooro niinon ii sewana memambaaajon amamaajen. Ruutnon neenaa meraboraana yonowo motoon borosamona mendeengi motomotoon yononon balon kitia melamelaa iikayadeen bunja qen aowubo. Nii kaen amambaaajon amamaajen. Kawaaajon giinon saanon ii sewana mena geengaa bunaga koloowaa.” Kaen meleenon.

⁷ * Kerugen Israel uutanon monjon balon iwoi sewana mero bunaya kolooro iikawaa qaaya kotiiwaatiwaaajon yononon sili kokaen ama laligogi: Qaa jen tegon soomongo angi tegoro iyorononga monjon kana esuya qetegon alia munhero. Israel yononon iwoi sewana memewaa qaaya tegoroti, ii sili iikaana kanon qendeema laligogi

⁸ Kawaaajon eja kanon Boaz kokaen ijoro: “Giinon ii saanon sewana mena bunaga koloowaa.” Kaen jen kana esuya qetegon Boaz muro. ⁹ Ii muro Boaznon jotameme eja ano kanageso kuuya kokaen injoro: “Niinon Elimelek, Kilion ano Malon yonoonon iwoi kuuya ii Naomiwaanonga sewana mejen. Ono ii kete jaasewan qen nanjon jewutiwaa so kolooju.

¹⁰ * Nii Moab emba Ruut, Malombaanon malo ii kaangiadeen sewana mewe noo embanaga koloowaa. Kaen ama eja komurotiwaa qatanon borosamo balon kanon ewaatiwaaajon ii galej koma laligomana. Qata kaen mende aliwaato, gbiliurutanon Elimelekwaa qata duduuwubotiwaajon ii gawmambaa buknon oogi en ubaa. Ono ii kete jaasewan qen nanjon jewutiwaa so kolooju.”

* **4:7:** Dut 25.9 * **4:10:** Dut 25.5-6

¹¹ * Boaznon kaen jero jotameme eja ano kanatuuru taombaa kiropo naguyanon sombenon ragiti, iyononon kuuya kokaen jegi: “Nono ii jaasewan qen nangowona. Ponon embaga goo mirinon kawaati, ii saanon kotuegon muro iinon mono Reizel ano Lea yoroo so koloowaa. Yoronon Jeikobwaanon meraboraana mamaga qokolori Israel kanatuurunananon kolooro. Gii saanon Efrata balonon jotameme eja esuhinawo koloon Betlehem taonon qabuagawo laligowa. ¹² * Ponon emba malo sara iwaanona gbili gombaati, goonon kanageso yononon mono Juuda ano Taamar yoroo meragara Perezwaanon suman yonoo so koloon laligowu.” Kiaj.

Boazwaanon gbili yonoo qa arengia

¹³ Kaen ama Boaznon Ruut wama mirianon kema embiaga mero Ponon kotuegon muro koro ama meraga mero. ¹⁴ Meraga mero emba yononon Naomiwaa kokaen jegi: “Nono Pon mepesejon. Iinon kete isigaa dowe meme ejaga gonja. Iinon saanon galen koma goma laligowaa. Mera kanon Israel utanon qaqabuayawo koloowaa.

¹⁵ Goo enaroganon jopagon gomakeja. Goo merauruga 7 laligowuyagati een, iinon mono ii kuuya unuugun ilaan goma laligoja. Iinon kete esaga gono iinon mono laaligoga tililuaan keraqeeango qen goma laligowaa. Kanagen emba wana koloona iinon saanon galen koma gono laligowaga.”

¹⁶ Kaen jegi Naominon mera ii men doongon galen koma mun laligoro.

¹⁷ Emba kosianon laligogiti, iyononon kokaen jegi: “Naomiwaanonga esia meraga kolooja.” Kaen jen qata Obed qagi. Obedwaa meria Jesi, esia kin Deiwid.

¹⁸ Qa arej koi ii Perezwaanonga kanain nama Deiwidwaanon uja: Perezwaa meria Hezron, ¹⁹ Hezrombaa meria Raam. Raambaa meria Aminadab. ²⁰ Aminadabwaa meria Naason. Naasombaa meria Salmon. ²¹ Salmombaa meria Boaz. Boazwaa meria Obed. ²² Obedwaa meria Jesi. Jesiwaa meria kin Deiwid. Kiaj.

* **4:11:** Jen 29.31 * **4:12:** Jen 38.27-30

Joonawaanon gejatootoo qaa Joonaa Jenjasa-asari

Buk koi kanon gejatootoo qaa qaita mon kolooja. Ii Joonawaanon nomaen asugiroti, iikawaa sunduya. Anutunon qaa kokaen jen koton muro: “Gii mono Assiria kantriwaa siti wana qata Niiniwe kanon kema uukuukuu gawon mewa.” Assiria yononon kakasililingia somata ero Israel yononon kere yonoo boronon komuwombotiwaajon toroko moma laligogi. Anutunon Joonaa kaen jen koton muroto, Joonanon togon Anutuwaa qele koloon Niiniwe kemambaajon qotogoro. Ii kokaembaajon togoro: Anutunon siti ii tiwilaamambaa galen meme qaa ijoroto, Joonanon iikawaa so onanon koloowaatiwaajon mende moma kotiuro.

Joonanon togon qotogoro lombo uuta qaganon uro iikawaa gematanon iyanaa jaajaa amambaa aina men kamaan ama ten koma keno. Kema uukuukuu gawon mero Niiniwe seiseiyanon uugia onanon meleengi. Kawaajon Anutuwaa uuta olomooro mende tiwilaan onono. Kawaajon Joonawaa uutanon bolin kobooro komumambaajon moro. Kin monon yambu 782–753 Kraist mende kolooroton galengiiga laligoro Joonanon kaban kanon gawona mero. Joonawaanon goman qata Gat Hefer ii Nazaret kosianon, 5 kilomiita kekembaa so. Niiniwe ii koriganon, 500–600 kilomiita kekenaa so.

Kanagen Israel yononon iyangio gejatootoo ejemba yononon qaa moma mende ten koma yangisen laligogi Anutunon jen tegoro Assiria yononon kan unun unuama kenji iyangiaa nanangia ii kaen sooro. Buk koi ii Anutuwaa kania woi kokaen ninisaanja: Nono kuuya Anutuwaa uuaina tororo ten kombonatiwaa so koloojon. Kaen mende ambonati een, lombo mono onanon qanananon ubaa. Anutuwaa kania wana mon ii kiankoomu ano uujopa. Anutunon anaa kaziuruta Assiria gadokopa yonoo singisonngogia kaanideen mesaon iimaleinngoga metogon onombaatiwaajon kaparan komakeja. Irona bologanon qagianon ubabotiwaajon moma kotiin uunana meleembonatiwaajon kuun nononja.

Buk kokawaa bakaya wana 4 ii kokaen:

- 1) Anutunon Joonaa oono yangisen ano. 1.1-17
- 2) Joonanon uuta meleema sarannga lolooro. 2.1-10
- 3) Joonanon Niiniwe kanageso uugia kuuro. 3.1-10
- 4) Uugia meleengi Anutunon kiankoomu onono. 4.1-11

Joonanon Pon qetama kokomomola mero.

¹ * Israel kanon Pombaanon qaa ii Amitai iwaa meria Joonawaanon kokaen kolooro: ² “Assiria kantriwaa siti somata Niiniwe ii ween koukoutanon eja. Yononon bao jaagoo kaana koloon kilengia lansa nama men tintuan laligonkeju. Iikawaa qaaya ii noo jaasewananon kouro mojen. Kawaajon gii mono waama eu kema noo bunja qaana injon uugia kuuwa.” ³ Kaen ijoroto, Joonanon Pombaa jaasewananonga olon kok koma ween kemekemetanon baagen kemambaajon keno. Kema goman qata Jopa (Jaffa) kanon kemen wango mon mokolon jero, “Yonowo saanon Tarsis gomanon Spein kantrinon kema.” Kaen jen kana sewana men wangonon uro.

* 1:1: 2 Kin 14.25

Kaen uma Pombaa jaasewanonnga kokomomola menj keno. ⁴ Kenoto, Pononj haamo kotakota wasiro kowenonj kemenj kuuro siri dimbonj somata waama wanjo qero jangomambaajonj ano. ⁵ Kaen kolooro wanjo gawonj eja yonononj toroko moma iyangiaa benjurugiaa so anja anja qama koolinj ononji. Kaen ama wanjononj afaangowaatiwaajonj kawaa hina iwoi kuuya menj borogi kowenonj kemeroto, Joonanonj wanjo dutaa uutanonj kemenj iikanonj oloj koma gaonj komunagbiili ero.

⁶ Iikanonj ero wanjo galejanonj iwaanonj kanj kokaen jenj muro: “Gii mono naambaajonj koi gaonj ejanj? Mono waama geenjaa benja qama koolina iinonj ilaan nonono mende tiwilaawonaga.”

⁷ Kaen jenj munj batugianonj aminj moma jegi: “Ayo, mono kawu! Mono unju kuuwonja. Eja morowaa singisongoyaajonj ama iimaleinj koi qanananonj uji, iikawaa kania mokoloowonja.” Kaen jenj unju kuugi Joona asugiro. ⁸ Asugiro jegi karo kokaen qisinj mugij: “Iimaleinj tiwitiwilaa koi ii morowaa singisongoyaajonj ama qanananonj uji, gii mono iikawaa kania ninijowa. Gii naa gawonja menjkejanj? Gii daanj kaya kajanja? Goononj kantri ii daenj? Goo kanagesouruga ii dakanonj laligoju?”

⁹ Kaen qisinj mugij kokaen meleeno: “Nii Israelga. Hibruu ejaga koloojen. Nii Ponj, Siwewaa Anutuya waeya menj mepeseenjejenj. Iinonj kowe ano namo toboga mokoloonj orono. ¹⁰ Iinonj gawonj osiqosiawo nono togonj Pombaa jaasewanonja oloj kok koma kajenj.”

Kaen meleeno moma aarunj lalananj kokaen ijon jenj mugij: “Yei! Gii mono naambaajonj ama kaen anjanja?” ¹¹ Kowenonj toroqen bolinj kotiinj qindiinj ero. Kawaaajonj kokaen qisinj mugij: “Nono mono iwoi nomaenj ama goninj ironja mena kowenonj goronj qenaga?”

¹² Kaen qisinj mugij kokaen meleema injoro: “Siri dimbonj koi mono noojonj ama qanananonj uma qeji, niinonj ii moma kotojenj. Kawaaajonj mono nii noma kowenonj borogi kemebe goronj qewaa.”

¹³ Kaen meleeno gawonj eja yonononj kilenj wanjo mombo namo goraayanonj keubaatiwaajonj loqanonj nanjonj qenj bimbijgogito, kowenonj bolidaborotiwaajonj ama amamaagi. ¹⁴ Amamaanj Israel Ponjanaa qata kokaen qama kooligij: “Oo Ponj, mono geenjaa qaa joga otaanj iwoi koi anjanj. Kawaaajonj Ponj, eja koi komuwaatiwaajonj ama mono mende tiwilaanj nonomba. Sayaa qaaya ii mono nonoo qanananonj mende ana uba. Qaa ii onanonj.” ¹⁵ Kaen qama koolinj kema Joona menj borogi kowenonj kemero. Kemero kowewaa usujanonj iikanonjadeenj kamaaro bonj qero. ¹⁶ Bonj qero eja yonononj Anutuwaajonj aarunj lalananj nandunj somata ama Ponj siimolonj onj munj qaagia kokaenj somongogij: “Anana mono Pombaanonj qaa apana tenj koma laligowonja.”

¹⁷ * Joonanonj kowenonj kemero Ponjonj sara somata monj wasiro kema Joona gogoro. Gogoro sara iikawaa uutanonj weemboria karonj enj laligoro. Kiaj.

2

Joontanonj gajugaju korojonanonj enj qama kooliro.

¹ Joontanonj sara uutanonj enj Ponj Anutuya qama koolinj munj ² kokaen ijoro: “Oo Ponj, nii kokojinj uutanonj qama koolinj gombe gii qaana moma leeya meleemba.

Nii koomuwaa senjonj dusiitanonj enj komunj tagonj welema gombe gii geja ama jejewelenwelena mojanj.

* **1:17:** Mat 12.40

- ³ Gii monago kowe biiwi jabiriŋanon (jaunanon) hagon nongi kamaan ejen. Geengo riiwagon nona goman siŋsiŋgoyaa dutanon kamaabe gboulu somatanon esuun nonja.
Goo apu kokopa kuuya ii musulungon nonja.
Goo kowe siriga ii turun nej olaan nonja.
- ⁴ Nii kokaen romonjojen: Gii geengaa jaasewanŋanon konjoma nona soon tintuan ejen.
Ii kilen nii mombo jaananon goo jiwowon jigo kowogaagen uuwe keno jejeromonromon anjen.
- ⁵ Apu ano omanjareya ii qananon uma turun nondaboroja.
Kowe biiwi jaunagadeen liligon nondaboroja.
Kowewaa tokoleya ii jamojuu kaanŋa wanŋa momosiin esuuja.
- ⁶ Nii kowe biiwi jaunaa dusiitanon koi kanon ulungon kamaajen.
Kowe biiwi jaunaa jaa ununŋa ii kongi pondan qananon eu somonjon nonja.
Oo Pon Anutuna, nii koi laligojento,
gii mono koomuwaa senjon dusiita
koi kanonŋa gou koma nona
saanon mombo laaligonon kouman.
- ⁷ “Noo laaligonanon qaomambaajon ano kaman koi kanon oo Pon, nii romonjon gombe qamakoolinanon keuma goo Siwe jigo kowoganon eu uma gejaganon kemebaati, ii mojen.
- ⁸ “Ejemba gadokopa ben lopion omaya goda qen usugon onomakejuti, iyononon kaen ama kalenmorian Toya gii gema gunkejuto,
- ⁹ nii mono mepemepesee onŋsaa qama mamatewoo ama siimolon onŋ gomambaajon mojen.
Nii iwoi amambaa qaa jen somonjobet, iikawaa so mono ama sorogonkemaŋa.
Oo Pon, gii gou konkon Tona koloojan. Qaa ii onanon.”
- ¹⁰ Kaen qama kooliro Ponon sara ii jen koton muro kan kouma Joona lono namo toboganon kamaaro. Kian.

3

Joonanon Anutuwaaw gawon Niiniwe kema mero.

¹ Namu toboganon kamaaro Pombaanon qaa koi ii mombo Joonawaanon kolooro: ² “Giinon mono waama siti somata Niiniwe kanon kema Buŋa qaa gomanŋati, ii injion uugia kuuwa.” ³ Qaa kaanŋa kolooro Joonanon waama Pombaa qaa jeta ten koma Niiniwe keno. Niiniwe sitiwaa soya ii kokaen: Gii goraayanonŋa kanain kema laligona ween karoon tegoro teegen endu keubaga. ⁴ * Joonanon kanain siti uutanon kema laligoro ween motoonŋo tegoro buŋa qaa qama kokaen injiŋoro:

“Weemboria 40 mombo eja. Ii tegoro Niiniwe siti koi mono meleeno kemebaa.” ⁵ Qaa kaen qama injion keno Niiniwe kanatuuru yononon Anutuwaanon buzu qaa ii moma laarin uugia meleema nene singi laligowombaa kaman koma jen kotiigi. Ii jen kotiin ejemba somata melaa korebore yononon uumeleembaa samo megi selegianon uro too arigi.

⁶ Kaen anŋi iikawaa buzu qaaya ii Niiniwewaa kin (praim minista) iwaanon keuro. Keuro moma jinŋkaron dun rarayanonŋa kamaan malekuya

* **3:4:** Mat 12.41; Luuk 11.32

kotogonj samo menj aturaanj too utunj arinj raro. ⁷ Rama jenjkooto kokaenj ano Niiniwe siti sokondaboronj keno: “Onjo mono kinj ano jawinjuruta nonoononj jenjkooto koi mobu: Monjonj mono nene qaanj mende newa. Ejemba me bao kuru, lama bulmakao, onjonj nene qaanj newombaaajonj mende moma onjombu. ⁸ Nene singi kaenj laligonj samo medaboronj Anutu kotakotagadeenj saama qama koolinj munj anj anj kaniagia bologa ii mesaowu! Ejemba ununj tiwilaanj onjonjgi sagianonj borogia tiloonj eji, sili ii mono gema qedaborowu. ⁹ Kaenj aninj Anutunonj irinsoonjsoonja uugeria qelanjinj singisonjononana mesaonaga. Ii mesaoro mende tiwilaawonaga. Kaenj jejonj.”

¹⁰ Ii moma asarinj kaniagia bologa gema qenj uugia meleengi Anutunonj nanamemengia ii iima wosoya moma onjoma roromongoya eleeno singisonjogiaa ironja meleema onjomambaaajonj moroti, ii mesaoro. Uutanonj kaenj kamaaro mende menj kileenj onjono. Kianj.

4

Joonanonj temboma irinja soono.

¹ Kaenj kolooroto, Joonanonj iikawaaajonj uubooli somata moma irinja soono. ² * Irinja soono Ponj welema munj kokaenj ijoro: “Ae! Ponj, gii kianjkoomuwaa beja laligonj saanonj niniima koboonkejanj. Goo kalenmorianja ii hononja qaa ero irinja ii uulanawo mende soonkeja. Kaenj uuga uulanawo olomooro wosomomo ama kanageso monj menj kileenj onjomambaaajonj mende momakejanj. Ii neenaa gomanonj laligonj moma yagonj gijoweti, ii duduujanj me qaago? Kania kawaaajonj ama kambaanj kanonj “Tarsis kemaņa,” jenj uulanawo kokomomola menj kema laligowe. ³ * Kete jaawo laligomambaaajonj togonj koomunaajonj uugunj mobe awaa kolooja. Kawaaajonj Ponj, gii mono laaligona doloda koi nuamba. Qaa ii onjanonj.”

⁴ Kaenj welenoto, Ponjonj kokaenj meleema ijoro: “Joona, gii kianjkoomuwaaajonj irinsoonjsoonj mojanj, ii sokonja me qaago?”

⁵ Kaenj ijoro Joonanonj siti mesaonj kamaanj weenj koukoutanonj baagenj kema kana goraayanonj endu kuunj qenj iikawaa umuganonj raro. Rama sitiwaajonj kaenj me kaenj koloowaati, ii iimambaaajonj uunj uunj raro.

⁶ Kaenj raroto, Ponj Anutunonj Joona keraqeeanggo qenj mumambaaajonj moma jero alonjalonj monj asuginj korinj kouma Joonawaa wanja aonj koma muro. Aonj koma muro alonjalombaajonj keraqeeanggo somata moma raro.

⁷ Rama gomantiinja monj ero gomanj ano kanonj Anutunonj taronj monj wasiro kanj alonjalonj ii kiririuro senja sooliro. ⁸ Weenjonj kouro Anutunonj jero haamo geriawo totoonj ii gomanj jaaya koukoutanonjga qero weenj jaayanonj wanjanonj kuuro kuuro irinja soono komumambaaajonj moma mongandaboronj qama koolinj kokaenj jero: “Nii laligomambaaajonj togonj komumambaaajonj mobe afaanja kolooja. Qaa ii onjanonj.”

⁹ Kaenj jeroto, Anutunonj Joona kokaenj ijoro: “Gii alonjalombaajonj irinja soonj, ii sokonja me qaago?”

Kaenj ijoro kokaenj meleeno: “Irina soonj, ii mono sokonjaa. Noo irinsoonjsoonja ii somata kolooro uunanonj mende olomoowaa. Kawaaajonj saanonj komumaņa. Qaa ii onjanonj.”

¹⁰ Joonanonj kaenj meleeno Ponjonj kokaenj ijoro: “Gii alonjalombaawonja monj mende menj ii mende galenj kona koriro. Ii gomantiinja motoongowaa uutanonj asugiro ano gomantiinja motoongowaa uutanonj soolinj komuro. Kilenj geenggo iwoi omaya kaanja iikawaaajonj ama saama

* 4:2: Eks 34.6 * 4:3: 1 Kinj 19.4

majakaka mojan. ¹¹ Kaen kolooro nii mono nomaembaajon siti somata kokawaa kanatuuruya yonoojon majakaka mende mobenaga? Iikawaa uutanon ejemba 120.000 (handet twenti tausen) jango ii uugun laligojuti, ii awagaa ano bologaa kanagara mende moma gosin oromakejuti ano bao kuru iwoi ii kaanjadeen kelenmalelen laligoju. Ii ejemba yonowo kaangadeen men kileen onomambotiwaajon ama mono uuainnanon Niiniwe injiima koboojen.” Kian.

Matyuu Oligaa Buᅇa Matyuunonᅇ ooro. Jeᅇ-asa-asari

Matyuu qa iikawaa kania ii Pombaanonᅇ kalenᅇ. Qata monᅇ Liwai. Room gawmambaa takis meme ejaga laligoro. Gawonᅇ ii menᅇ laligoro Jiisasnonᅇ kanᅇ oono uuta meleema gowoko 12 yonᅇoo batugianonᅇ laligoro.

Oligaa Buᅇa koi Jiisaswaa kania iyaᅇaa kanagesouruta Juuda yonᅇoojonᅇ jeᅇ asarinᅇ onᅇomambaajonᅇ ama ooro. Qaa kota wana ii kokaenᅇ, “Jiisas Kraistnonᅇ Hamoqeᅇe Tonana ano Kinᅇ Ponᅇana koloaja.” Juuda ejemba yonᅇoojonᅇ qaa ii mende sokono uugianonᅇ boliro amamaagi. Kawaajonᅇ Matyuunonᅇ Jiisas gawonᅇaa kania ii asuganonᅇ jeᅇ asarinᅇ tororo kuma onᅇono. Soomonᅇgo Walaganonᅇ hamoqeᅇewaa soomonᅇgo qaa (promis) eji, ii kuuya Jiisaswaaajonᅇ ama asuganonᅇ asuginᅇ qebulugonᅇ honᅇawo koloodabororo. Hamoqeᅇe Toya ii Hibruu qaanonᅇ Mesaia ano Griik qaanonᅇ Kraist.

Jiisasnonᅇ uuwaa gawonᅇ bakaya karonᅇ menᅇ laligoro: Iinonᅇ Oligaa Buᅇa ejemba kuma onᅇoma uugia iikanonᅇ kuunᅇ omejiilanᅇ konjoma onᅇoma jigia menᅇ qeangonᅇ laligoro. Kaenᅇ menᅇ keno anᅇoletokolooro laligonᅇ maripoonᅇ gerenonᅇ uma komuro ronᅇ konᅇgi mombo waaro. Iikanonᅇ Anutuwaa bentotonᅇaa kania qendeema nonono. Kaenᅇ ano anana letoma Anutuwaa meraboraanaᅇ kolooombaa kania kolooro. Jiisaswaanonᅇ qaaya wana 5 ii kokaenᅇ: 1) Bonᅇ 5-7, 2) Bonᅇ 10, 3) Bonᅇ 13, 4) Bonᅇ 18 ano 5) Bonᅇ 24-25

Buk kokawaa bakaya wana 7 ii kokaenᅇ:

Jiisaswaa ambosakonᅇuruta ano kolokolooya 1.1–2.23

Jon Oomulu ejanonᅇ uuwaa gawonᅇ mero 3.1-12

Jiisas oomulu mero Satanonᅇ anᅇobato menᅇ muro 3.13–4.11

Jiisasnonᅇ Galili uutanonᅇ qenjaaro gawonᅇ mero 4.12–18.35

Jiisasnonᅇ Galili mesaonᅇ Jerusalem keno 19.120.34

Sonda konoga Jerusalem laligonᅇ komuro 21.1–27.66

Koomunonᅇga waama laligonᅇ Siwenonᅇ uro 28.1-20

Jiisas Kraistwaa ambosakonᅇa yonᅇoo qa arenᅇgia

Luuk 3.23-38

¹ Jiisas Kraistwaa ambosakonᅇa yonᅇoo qa arenᅇgia ii kokaenᅇ: Aabrahambaa gbili monᅇ Deiwid. Deiwidwaa gbili monᅇ Jiisas.

² Aabrahambaa meria Aisak. Aisakwaa meria Jeikob. Jeikobwaa merauruta Juuda ano iwaa daremunᅇuruta. ³ Juudawaa merawoita Perez ano Zera, nemunᅇgara Taamar. Perezwaa meria Hezron. Hezrombaa meria Ram.

⁴ Rambaa meria Aminadab. Aminadabwaa meria Naason. Naasombaa meria Salmon. ⁵ Salmombaa meria Boaz, nemunᅇa kantri mombaa embiaga Raahab. Boazwaa meria Oobed, nemunᅇa kantri mombaa embiaga Ruut. Oobedwaa meria Jesi. ⁶ Jesiwaa meria kinᅇ Deiwid. Deiwidwaa meria Solomon, nemunᅇa wala Uriawaa embiaga laligoro. Juuda kinᅇ kuuya ii Deiwidwaa gbiliuruta koloonᅇ laligogi.

⁷ Solomombaa meria Rehoboam. Rehoboambaa meria Abija. Abijawaa meria Asa. ⁸ Asawaa meria Jehosafat. Jehosafatwaa meria Jehoram. Jehorambaa meria Usia. ⁹ Usiawaa meria Jootam. Jootambaa meria Aahaz. Aahazwaa meria Hezekia. ¹⁰ Hezekiawaa meria Manase. Manasewaa meria Aamon. Aamombaa meria Joosia. ¹¹ *Joosiawaa merauruta Jekonia ano

* **1:11:** 2 Kinᅇ 24.14-15; 2 Hist 36.10; Jer 27.20

iwaa daremunuruta. Kamban iikanon Babilon yononon Israel kanageso unuangi Babilon kema kapuare miri laaligo tani kaana welenqeqegiaga laligogi.

¹² Babilon kapuare miri laaligo tani kaana laligon iikanon Jekoniawaa meria Sealtiel kolooro. Sealtielwaa meria Jerubaabel. ¹³ Jerubaabelwaa meria Abiud. Abiudwaa meria Eliakim. Eliakimbaa meria Azor. ¹⁴ Azorwaa meria Jaadok. Jaadokwaa meria Akim. Akimbaa meria Eliud. ¹⁵ Eliudwaa meria Eleazar. Eleazarwaa meria Matan. Matambaa meria Jeikob. ¹⁶ Jeikobwaa meria Joosef, Mariawaa loya. Marianon Jiisas merota qata Kraist Hamoqeqe Toya jenkejon.

¹⁷ Kamban Aabrahambaanonga kanain laligon kougi kin Deiwid kolooroti, isi iyonoo jango arengia ii 14. Mombo kin Deiwidwaanonga kanain laligon kougi Israel kanageso unuangi Babilon kema kapuare miri laaligo tani kaana laligogiti, isi iyonoo jango arengia ii kaanagadeen 14. Babilon kapuare miri laaligo tani kaana laligogiti, kamban iikanondeen kanain laligon kougi Kraist kolooroti, isi iyonoo jango arengia ii kaanagadeen 14.

Jiisas Kraist ii kokaen kolooro:

Luuk 2.17

¹⁸ *Jiisas Kraist koloorotiwaa sunduya ii kokaen: Iwaa nemuna Maria ii Joosefwaa bunaga laligon mende mindirin aon laligori kamban iikanon Unu Toroyanon menj letoma muro korowo laligoro kania mokoloogi. ¹⁹ Kaen mokoloogi eja bunaya Joosef iinon laaligo dindina laligorotiwaajon Mariawaa kanianon asuganon asugiro gamuyawo koloowaatiwaajon togoro. Kaen togon uutanon ii olon mesaomambaa momo arena ano.

²⁰ Kaen romongon ero Pombaa gajoba monon gaonon asugin mun kokaen ijoro, "Joosef Deiwidwaa gbili, Unu Toroyanon mono Maria menj letoma muro koroyawo laligoja. Kawaajon gii mono ii wama miriganon kan embaga koloowaatiwaajon toroko mende moba. ²¹ *Marianon koko meraga mewaa. Eja iikanon kanagesoya singisongogianonga hamo qen onono solananiwuya. Kawaajon giinon mono qata Jiisas qaba." Kaen ijoro.

²² Pononon gejatootoo eja mon sololoo qaa mon jeroti, iikanon honawo koloowaatiwaajon iwoi kuuya ii kolooro. Gejatootoo qaa ii kokaen, ²³ *"Emba saran jumuna monon koroyawo kolon mera ejaga mero qata Imanuel qabuya." Qa iikawaa kania ii kokaen, "Anutunon ananawo laligoja."

²⁴ Joosefnon uuta tooro waama Pombaa gajobanon jen koton muroti, iikawaa so ama Maria embia koloowaatiwaajon wama mirianon keni. ²⁵ *Kema laligorito, kamban biiwianon iikanon motoon mende eri kema meria mero Joosefnon qata Jiisas qar. Mera mero iikawaa gematanon loemba laligori. Kian.

2

Momakooto eja ween koukoutanonga kagi.

¹ Jiisasnon eja pon Herodwaa kambanon Judia prowinswaa taona mon qata Betlehem kanon kolooro. Kolooroti, kamban kanon sengelaowaa momo eja ween koukoutanonga Jerusalem sitinon kagi. ² Kan kokaen qisigi, "Juuda onoonon eja pon koloowaati, mera ii kolon dakanon eja? Nono

* **1:18:** Luuk 1.27 * **1:21:** Luuk 1.31 * **1:23:** Ais 7.14 * **1:25:** Luuk 2.21

ween koukoutanon laligon iwaanon widi asugiro iima kania kaen moma waeya men mepeseewombaajon kajon.”

³ Kaen qisigi eja pon Herod ano Jerusalem kanageso iwo laligogiti, iyononon korebore qaa ii moma aarugi. ⁴ Aarugi kin Herodnon qaa ama kanagesowaa jigo gawon galej wana ano Kana qaawaa boi kuuya koma horon onono kagi. Kan ajoroogi kokaen qisin onono, “Hamoqeqe Toya Kraistnon mono dakanon koloowaatiwaajon jegita eja?”

⁵ Qisin onono kokaen meleema mugi, “Iinon Judia prowinswaa taon qata Betlehem iikanon koloowaa. Iikawaa qaaya ii gejatootoo eja Maikanon kokaen oorota eja,

⁶*“Oo Betlehem kanageso Juuda gomanon laligojuti, onoo batugianonga pon somata koloon neenaa Israel kanageso mindingon kalan koma nonombaa.

Kawaajon on Juuda gomambaa jotamemeya yonoo batugianon laligogi qabunagianon kamaanqeeta mende toontoon koloowaa.’”

⁷ Kaen meleema mugi momakooto eja ii olon onono kagi kokaen qisin onono, “Widia ii naa kabanon asugiro kanain iigi?” Iikawaa kania tororo momambaajon moma kaen qisin onono. ⁸ Iikawaa qaaya moma wasin kokaen jen koton onono, “Ono mono Betlehem kema mera ii tororo qisin mokolon iikanondeen buju qaa angi noonon kawa. Niinon ii moma kaaniadeen kema ii waeya men mepeseen mumaña.”

⁹ Kinon kaen injijonon jen koton onono moma kanaan kenji. Kema widi ween koukoutanon laligon iigiti, iikanon wangianon waladeen keno kosin otaan Betlehem kema miri koko mera eroti, iikanon nano. ¹⁰ Widi ii nano iima korisoro somata qatawo mogi. ¹¹ Korisoro moma miri uutanon uma mera ano nemuña Maria iriigi. Ii iriima simin kuma usugon waeya men mepeseen mugi. Mepeseen mun wayangesogia qengama iikanonga goul, jinin paora ano sanda qata mor ii unjuma kalen mugi.

¹² Gomantiina mon egi Anutunon gaonon asugin kin Herodwaanon mombo mende kembutiwaajon qotogon onono. Kawaajon kana mongen iyanjiaa goman balongianon eleema kenji. Kian.

Herodwaajon asanjon Joosef embameria Iijipt kenji.

¹³ Momakooto eja yononon kenji Joosefnon gaon iiro Pombaanon gajoba monon asugin mun kokaen ijoro, “Herodnon mera qero komuwaatiwaajon monjama mubaa. Kawaajon mono waama mera ano nemuña uruama olon koma Iijipt kantrinon kembu. Iikanon kema laligogi kanagen niinon kawutiwaa kamban jemanati, iikanon mono eleema kawu.”

¹⁴ Kaen ijoro waama gomantiina iikanondeen koko mera ano nemuña uruama Iijipt kenji. ¹⁵*Iijipt kema laligogi kin Herodnon komuro kamban iikanondeen eleema kagi. Wala Ponon gejatootoo eja Hoosea sololoo qaa kokaen jerota eja, “Niinon merana oombe Iijipt goman mesaon karo.” Gejatootoo qaa iikanon mono kaen asugiro honawo kolooro. Kian.

Mera Betlehem gomanon unugi komugi.

¹⁶ Momakooto eja yononon Juuda goman olon mesaon kenji Herodnon iikawaa kania iima “Tiligon nongi,” jen irina mamaga soono jenkooto kokaen ano, “Manjageqe eja, on Betlehem ano goman kuuya ii liligon raji, iikanon kema mera gbanigia woi ano iikawaa baatanon koloojuti, ii mono kuuya unugi komuwu.” Momakooto eja widi asugirotiwaa kambanaajon tororo qisin onono ijogiti, iikawaa so mera gbanigiaajon jenkooto ii ano.

* 2:6: Mai 5.2 * 2:15: Hoos 11.1

17 Gejatootoo eja Jeremaianon qaa mon jerota eji, iikanon mono kaen asugiro honawo kolooro. Qaa ii kokaen,

18 **“Betlehem kosianon goman mon qata Rama iikanonga saagujugia mogi gama silama amburereñ somata meju.*

Reizel embawaa gbiliuruta yononon gbiliurugia qaonji saaju.

Kawaajon saagi ulunkolon men onombombaaajon anji uukonduncondungradeen momakeju.” Kian.

Iijipt mesaon Joosef embameria Nazaret eleenji.

19 Joosefnon Iijipt laligoro kin Herodnon komuro iikanondeen Pombaanon gajoba monnon gaonon asugin mun 20 kokaen ijoro, “Mera qegi komuwaatiwaajon embongiti, iyononon mono komudaborogi. Kawaajon mono waama mera nemunawo uruama eleema Israel gomanon kembu.”

21 Kaen ijoro Joosefnon waama mera nemunawo uruama eleema Israel gomanon kenji.

22 Kananon kema qaa kokaen moro, “Herodwaa meria Arkelausnon manaa kitianon Judia prowins galen koma laligoja.” Kaen moma iikanon kemambaajon toroko moro. Moma laligoro Anutunon gaonon Galili prowinsnon kembutiwaajon jen koton muro waama iikanon kenji.

23 *Galili prowinsnon keuma taon qata Nazaret iikanon laligogi. Kaen laligogi gejatootoo eja yononon Hamoqeqe Toyaaajon qaa jegiti, iikanon honawo kolooro. Qaa ii kokaen, “Iwaa qata ii Nazaret ejaga gama laligowuya.” Kian.

3

Jon Oomulu ejanon Jiisaswaa kana meleuro.

Maak 1.1-8; Luuk 3.1-18; Jon 1.19-28

1 Gbani tosia tegoro Jon Oomulu ejanon kan Judia prowinswaa balon qararankonkononon liligon ejemba uugia Buna qaanon kuun kokaen injon laligoro, 2 **“Siwe Toyanon bentotona ambaatiwaa kambananon mono kan kuuja. Kawaajon mono uugia meleema iikanon keubu.”* 3 **Jombaajon gejatootoo eja Aisaianon qaa mon kokaen jen ooro,*

“Qele gajoba monnon balon qararankonkononon qama laligoro kema qaa otona kokaen mobuya,

‘Ponnon kawa-oo! Kawaajon mono jorin kania meleuwu. Mono uugia mindinon kania qeleleewu.’”

4 **Jombaanon selekopaa ii kamel juyanon memetaga ano batuyanon iinkasa oro selianon memetaga ii somonon laligoro. Nembaneneya ii naagiso borotaan ano duuyaa moron apuya. Ii kuuya gejatootoo eja Elaija iwaa soga.* 5 *Jonon gawona mero ejemba tuunleembe yononon Jerusalem siti ano Judia prowinswaa goman tosaan kuuya yonononga iwaanon horon kagi. Kaanideen Jordan apu leele goman kuuya rama kenjiti, iikanona kagi.* 6 *Kan kouma singisongogia jokoloogi Jonon ii Jordan apu berenanon oomulu men onono.*

7 **Men ononoto, Farisii (Kana qaawaa kaparankonkonon) ano Sadusii (Jigo gawombaa kaparankonkonon) ejemba tuunleembe yononon oomulu men onombaatiwaajon kagi injima kokaen injoro, “Oo qato mokolembaa gbiliuruta, onjo uugia mende meleengi Anutuwaa irinanon mono soono*

* 2:18: Jer 31.15 * 2:23: Maak 1.24; Luuk 2.39; Jon 1.45 * 3:2: Mat 4.17; Maak 1.15 * 3:3: Ais 40.3 * 3:4: 2 Kin 1.8 * 3:7: Mat 12.34; 23.33

ironja meleema onjomambaajon anja. Ii oloŋ kombombaa gejanono qaaya ii mono moronon injoro sombugia moma koi kaju? ⁸ Kawaajon mono onjonon uugia meleembu. Kilenagia mesaon uugia meleenji honja kolooro ii mono nanamemenjianon asuganon qendeema laligowu.

⁹ *Uugianon mondomondo qaa kokaen jewombaaajon mende romongowu, 'Nononon Aabahambaa gbiliga laligonin Anutunon mende tiwilaan nonombaa.' Kaen jen totogianon qenkejuto, honja ii mende koloonkeja. Niinon iikawaajon kokaen injijomana, Anutunon jamo koi saanon jen koton onono letoma Aabahambaa gbiliuruta koloon Anutu mepeseenkebuto, ononomaen?

¹⁰ *Uugia mende meleembuti een, Anutunon mono onjo gere kaanja kono kamaawombaaajon anju. Gere kuuya honja awaa mende kuunkejuti, ii mono kono kamaagi gere gagirion giliro kemebuya. Gere kaanja komambaa wenja ii jeta sunja ama gere kanaanon ano jojorin eja. Anutunon mono kilenagiala ironja meleema onombaa.

¹¹ Niinon onjo uugia meleembutiwaajon apu toonon mulu men ononjento, noo gemananon eja ku-usunja kotakota mon kawaa. Iwaa kusunja uutaga ii mono noonon uguwaa. Iinon eja uuta koloowaatiwaajon niinon iwaanon kana esuya ilaan mun gesonon mouma besaamambaajon amamaana. Iinon mono Unja Toroya uugianon ano gere bolananon koma konjoratin onono iikaanja kanon mulu men onombaa.

¹² Iinon honja ano kaawoya mendeema oromambaa saraya men kouma koson korerenon gosiwaa. Gosin wiit kota men kululuun kowianon ambaato, kaawoya ano bulaaya ii mono usuno gere gagirion kemen gere tetegoya qaa kanon jewaa." Kian.

Jonon Jiisas oomulu men muro.

Maak 1.9-11; Luuk 3.21-22

¹³ Kamban kanon Jiisasnon Galili prowins mesaon Jordan apu berenanon Jombaanon kan oomulu men mubaatiwaajon qisiro. ¹⁴ Qisiroto, Jonon qotogon mun kokaen ijoro, "Giinon saanon nii oomulu men nonagato, giinon singisongo mende ama mono nomaembaajon noonon kajan?"

¹⁵ Kaen ijoro Jiisasnon kokaen meleen, "Kamban kokaamba ii saanon amba. Kaen anjoti, iikanon Anutunon nanamemen dindina otaawombaa qaa jeroti, iikawaa honja kolooro sokombaa." Kaen meleenon Jonon moro sokono uumotoon ano.

¹⁶ Uumotoon ama oomulu men muro tegoro iikanondeen apunonga kouro kokaen asugiro: Sombinon aantano Jiisasnon uun iiro Anutuwaa Unja Toroyanon meleema kewo koon kaanja koloon Jiisaswaa wananon kamaan mero. ¹⁷ *Kamaan mero Siwenonga aro mon kokaen kolooro, "Iinon mono neenaa komunjua meranaga koloojiwaajon kerana qeangoro iimasina mojen." Kian.

Satanon Jiisas angobato men mun laligoro.

Maak 1.12-13; Luuk 4.1-13

4

¹ *Kawaa gematanon Unja Toroyanon Jiisas kuun wasin muro balon qararanonkonjonon Kilenaa Toyanon angobato men mubaatiwaajon ama keno. ² Kanon kema gomantiina asaga 40 Anutuwaajon nene singi laligon

* **3:9:** Jon 8.33 * **3:10:** Mat 7.19 * **3:17:** Jen 22.2; Ond 2.7; Ais 42.1; Mat 12.18; 17.5; Maak 1.11; Luuk 9.35 * **4:1:** Hib 2.18; 4.15

nenewaa komuro. ³ Nenewaa komuro omejiilan wangia qata angobato Toya iinon asugin kokaen ijoro, “Gii Anutuwaa Meria koloojani een, gii mono esungga qendeema jamo koi jen kotona letoma bered kolooro newa.”

⁴ *Kaen ijoroto, Jiisasnon qaa kokaen meleeno, “Qaago! Buᅇa Terenon qaa mon kokaen oogita eja, ‘Nenenondeen ejemba laaligo mende nono-makejato, Anutuwaa jetanongga qaa kankeji, ii kuuya ten konin iikanon mono nunuagirotiin laligowonᅇa’.”

⁵ Kaen ijoro Kilenᅇaa Toyanon Jiisas wama Jerusalem siti toroya kanon kema jiwowon jigowaa waarenanon eu uma ano nano. ⁶ *Kaen nano kokaen ijoro, “Gii Anutuwaa Meria koloojani een, mono kokanongga lugun emu kemeba. Buᅇa Terenon qaa mon kokaen oogita eja,

‘Anutunon goojon ama gajobauruta jen koton onono saanon kobibiigi kemen jamonon kanaga mende gun mijimiji ambaa.’
Kawaajon kemen mende tiwilaan gombaa.”

⁷ *Kaen ijoro kokaen meleeno, “Qaago! Buᅇa Terenon qaa mon kaanagadeen kokaen eja, ‘Gii mono Pon Anutuga mende angobato men muba.’”

⁸ Kaen meleeno Kilenᅇaa Toyanon mombo wama baᅇa koriga palonpalon monon uma namo kuuya yonoo kantri totonᅇa totonᅇa ano yonoo esuhina iwoigia damugiawo kuuya qendeema muro. ⁹ Qendeema mun kokaen ijoro, “Giinon simin kuma noma waena men mepeseen nombagati een, niinon ilawoila kuuya koi mono togon gombe buᅇa qen aon galen koma onomba.”

¹⁰ *Kaen ijoro Jiisasnon kokaen meleeno, “Qaago! Satan gii mono togowa. Buᅇa Terenon qaa mon kokaen oogita eja, ‘Gii mono Pon Anutuga, ii motoonggo simin kuma mun waeya men mepeseewa.’”

¹¹ Kaen meleeno Kilenᅇaa Toyanon iikanondeen Jiisas mesaon togoro. Kaen kolooro gajoba yononon kan Jiisas ilaan mug. Kian.

Jiisasnon kanin Galili uutanon uuwaa gawon mero.

Maak 1.14-15; Luuk 4.14-15

¹² *Kawaa gematanon Jon Oomulu eja kapuare mirinon* anggi raro Jiisasnon ii moma Judia prowins mesaon Galili keno. ¹³ *Kema prowins iikanon keuma gomanᅇa Nazaret mesaon Kaperneam kema laligoro. Kaperneam taon ii Zebulun ano Naftali gomanon Galili apu angon kooronon eja. ¹⁴ Iikanon laligon gawonᅇa mero Anutunon qaa mon gejatootoo eja Aisaia sololoooro jeroti, iikanon honᅇawo kolooro. Qaa ii kokaen,

¹⁵ *‘Ejemba Zebulun ano Naftali gomanon Jordan leegenanon laligogi batugianon kana somata kowe waagen kema nanji, ii Juuda qaagoto, tuun tosianon Galili prowinsnon laligojuti,

¹⁶ kanageso yononon pangamanon laligon asasaga somata iibuya. Koomunon ejemba ii angon koma onono pangaman gomanon laligojuti, iyonoojon mono goman wenᅇeran suluwaa.”

¹⁷ *Jiisasnon Kaperneam laligon kaman iikanondeen kanin Buᅇa qaa jen asarin ejemba uugia kuun kokaen jen laligoro, “Siwe Toyanon bentotonᅇa ambaatiwaa kamanᅇa mono kan kuuja. Kawaajon mono singisonᅇo laaligogia mesaon uugia meleembu.” Kian.

* **4:4:** Dut 8.3 * **4:6:** Ond 91.11-12 * **4:7:** Dut 6.16 * **4:10:** Dut 6.13 * **4:12:** Mat 14.3; Maak 6.17; Luuk 3.19-20 * **4:12:** Kin Herodnon emba mon olon mero Jon Oomulu ejanon ii kawaajon jen muro irinᅇa soono jero opotoro yononon Jon somonᅇon kapuare mirinon anggi raro.
* **4:13:** Jon 2.12 * **4:15:** Ais 9.1-2 * **4:17:** Mat 3.2

Jiisasnoŋ gowokouruta mutuya oŋoŋo.

Maak 1.16-20; Luuk 5.1-11

¹⁸ Kaen jen liligoŋ laligoŋ Galili apu angoŋ goraayanonŋ metetereenŋ kema daremunŋ woi Saimon qata monŋ Piito ano koga Andruu iriiro. Yorononŋ sora hooro ejaga laligoŋ misagara apu angoŋonŋ sora horowowaajonŋ gilinŋ laligori.

¹⁹ Jiisasnoŋ iriima kokaenŋ irijoro, “Ejawoi, oro mono nii notaanŋ kari kuma orombe ejemba sora kaanŋa horonŋ oŋombao.” ²⁰ Kaenŋ irijoro iikanondeenŋ misagara mesaonŋ kanainŋ Jiisas otaanŋ kenŋi.

²¹ Jiisasnoŋ yorowo boronŋa monŋ toroqenŋ kema mombo daremunŋ woi Zebediwaa merawoita Jeims ano Jon iriiro. Yorononŋ manŋara Zebediwo wanŋononŋ rama misagia meagonŋ somonŋonŋ laligogi inŋiima oroŋo. ²² Kaenŋ inŋiima oroŋo iikanondeenŋ waama wanŋo ano manŋara mesaonŋ kanainŋ Jiisas otaanŋ gematanonŋ kenŋi. Kianŋ.

Jiisasnoŋ ejemba kuma oŋoma menŋ qeaŋgoŋ oŋono.

Luuk 6.17-19

²³ *Jiisasnoŋ kema Galili prowins uutanonŋ kuuya liligoŋ qamakooli mirigianonŋ uma bentotombaa Oligaa Bunŋaya jen asarinŋ uugia kuunŋ kuma oŋoma laligoro. Kaenŋ ama batugianonŋ ejemba ji ano jepajerepa kania kania inŋiro laligogiti, ii menŋ qeaŋgoŋ oŋoma laligoro.

²⁴ Kaenŋ menŋ laligoro Jiisaswaa Bunŋayanonŋ seinŋ Siria kantri uutanonŋ sokoma tuma keno. Kaenŋ tuma keno ii moma ji ejemba kuuya unuama iwaanonŋ kagi. Tosianonŋ ji wiji ano jepajerepa kania kania inŋiro laligogi. Tosianonŋ omejiilanonŋ uugianonŋ kemero qaamuunŋ me kokojinjimbo laligogi. Tosianonŋ tama kamaanŋ unuro pipinjo motonŋ sembenŋ aonŋ laligogi. Tosianonŋ selegiaa bakaya koomuya laligogi. Kaanŋa kaanŋa yonononŋ Jiisaswaanonŋ kagi menŋ qeaŋgoŋ oŋono.

²⁵ Kaenŋ ama oŋono iigitiwaajonŋ ejemba kanageso somata yonononŋ Jiisaswaa gematanonŋ otaanŋ kagi. Tuunŋleembe ii Galili prowins ano Ten-Taonŋ distriknonŋga kagi. Tuunŋ tosanonŋ Jerusalem siti ano Judia prowinswaa gomanŋ tosanonŋga kagi. Tuunŋ tosanonŋ Jordan apu leengenŋa kagi. Kianŋ.

5

Jiisasnoŋ baanŋanonŋ nama kuma oŋono.

¹ Jiisasnoŋ ejemba tuunŋ somata inŋiima baanŋanonŋ uma raro gowokourutanonŋ kouma liligoŋ mugi. ² Liligoŋ mugi kanainŋ ejemba tuunŋa tuunŋa kuma oŋoma kokaenŋ jero:

Daenŋ yonononŋ simbawonŋawo kolooju?

³ “Daenŋ yonononŋ iyanŋgiaajonŋ Anutuwaa jaanonŋ kamaanŋqeqeta kaanŋa mojuŋti, iyonononŋ Siwewaa bentotonŋa bunŋa qenŋ aowutiwaajonŋ mono simbawonŋawo kolooju.

⁴ *Daenŋ yonononŋ jinŋenŋ qama saajuŋti, Anutunonŋ ii ulunŋkolenŋ oŋombaatiwaajonŋ mono simbawonŋawo kolooju.

⁵ *Daenŋ yonononŋ gumbonjonjonŋ laligoŋkejuti, Anutunonŋ namo koi ii yonoo bunŋa qenŋ oŋombaatiwaajonŋ mono simbawonŋawo kolooju.

⁶ *Daenŋ yonononŋ Anutuwaa jaanonŋ solanŋaniwombaajonŋ kaparanŋ koma ii nene ano apuwaa kaanŋa komunŋ qenŋenŋ qenŋ laligojuŋti, Anutunonŋ mono siinŋia ii unuagiwaa. Kawaaajonŋ yonononŋ mono simbawonŋawo kolooju.

* **4:23:** Mat 9.35; Maak 1.39 * **5:4:** Ais 61.2 * **5:5:** Ond 37.11 * **5:6:** Ais 55.1-2

⁷ Daen yononon tosaanja kiankomun onomakejuti, Anutunon ii kiankomun onombaatiwaajon iyononon mono simbawonawo koloaju.

⁸ *Daen yonoo uugianon soraaya koloaji, iyononon saanon Anutu iibuya. Kawaajon iyononon mono simbawonawo koloaju.

⁹ Daen yononon luae qenkejuti, iyonoo qagia ii Anutuwaa meraboraanja qabuya. Kawaajon iyononon mono simbawonawo koloaju.

¹⁰ *Anutunon qaagia jen tegoro solananijutiwaajon sisiwerowero ama onomakejuti, iyononon Siwewaa bentotonja bunja qen aowuya. Kawaajon iyononon mono simbawonawo koloaju.

¹¹ *Ejembanon onjo noojon ama uuqeqe qaa tokoronkota jen onoma sisiwerowero ama qaa bologa kania kania selegianon kuun qolonmolonjonkejuti, ononon mono simbawonawo koloaju.

¹² *Mobu, Anutunon tawagia uuta Siwe gomanon ano ejiwaajon mono otokorian maama korisoro qaganon laligowu. Ii kokaembaajon: Gejatootoo ejemba wala laligogiti, ii sisiwerowero tania kaanjadeen ama ononon ononon iyonoo gemagianon asugin iyonowo ororon laligoju.” Kian.

Onjo balombaa sii ano kiwa kaanja koloaju.

Maak 9.50; Luuk 14.34-35

¹³ Jiisanon jero, “Onjo balon ejemba yonoo sii tani koloajuto, sii naananon titiikota koloowaati een, ii mono nomaen meagonin mombo ainawo koloonaaga? Iikawaa kania mon qaago. Toroqen iwoi mon anin mende sokombaato, ii kikisi kaanja giligi kemero ejembanon ii kanagianon riimemelaawuya.

¹⁴ * “Onjo balonja balonja yonoo kiwa kaanja koloon laligoju. Siti mon baananon uma megij raji, iikanon aasangoyanon ramambaajon ama maankeja. ¹⁵ *Monjon kiwa ootirin monjon baatanon mende ambaato, kiwawaa dun rarayanon ano rabaa. Kaen rama asariro ejemba miri uutanon rajuti, mono kuuya iyonoo jaagia kuuro اساسا iimakebuya.

¹⁶ * “Kaanjadeen mono onoo اساسا qendeengi ejemba batugianon asariro iimakebu. Ejembanon nanamemengia awaa iima kawaajon Mangia Siwe gomanon laligoji, mono ii mepeseen mun laligowuya.” Kian.

Jiisanon Kana qaawaa kania kuma onono.

¹⁷ “Niinon Mooseswaanon Kana qaa ano gejatootoo ejemba yononon Bujuu Tere ii qewagomambaajon ama mende kan laligojen. Iikaen tondu mende romonowu. Niinon qewagomambaajon qaagoto, qaa ii ten kondaborowe iikawaa honanon pondan koloowaatiwaajon ama kan laligojen.

¹⁸ *Niinon qaa hona mon kokaen injiowe mobu, Mooseswaa Kana qaanon tere melaazilin mon me kirifi onon-ombaa jimbolanja motoonjo ii mende toton aliwaato, qaa kuuya ii wala hongiawo kolooro Siwe namo yoronon goron qewaota.

¹⁹ “Kawaajon monjon Kana qaawaa jenkooto melaada iikawanonga qaa mon kolononin ejemba kaen kuma onomakeji, iinon Siwewaa bentotonanon keuro qata melaada daaburuya qabuya. Kaen qabuto, monjon ii ten koma otaan ejemba kaen kuma onomakeji, iinon Siwewaa bentoton uutanon keuro qata Somatanana qabuya.

²⁰ “Niinon iikawaa so kokaen injiowe mobu: Onoo nanamemengia solana kanon mono Kana qaawaa boi ano Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon)

* 5:8: Ond 24.3-4 * 5:10: 1 Piito 3.14 * 5:11: 1 Piito 4.14 * 5:12: 2 Hist 36.16; Apo 7.52
* 5:14: Jon 8.12; 9.5 * 5:15: Maak 4.21; Luuk 8.16; 11.33 * 5:16: 1 Piito 2.12 * 5:18: Luuk 16.17

yonoo siligia kaanja ororon koloowabo. Siligianon yonoo sili mamaga mende uuguwaati een, ononon mono Siwewaa bentoton uutanon mende keubuya.” Kianj.

Yon kazi ano unugi koomuwaa kania.

²¹ *Jiisanon toroqen jero, “Ononon wala eenanon qaa mon kokaen injijonkegi, ‘Ejemba mon mende qegi komuwa,’ ano ‘Mononon kazia qero komuwaati, ii mono distrikwaa qaa jakeyanon oonji qaaya jen tegowuya.’

²² “Kaen injijogito, niinon qaa ii kokaen jen asariwe mobu: Mononon aliawo angowowo ama irinja soono yon kazi anji, ii mono kaanagadeen distrikwaa qaa jakeyanon oonji qaaya jen tegowutiwaa so kolooja. Kaanjadeen mononon alia jejewili qaanon jen bolinj ‘Gii nekonu uuga qaa koloojan,’ jeji, ii mono kantriwaa jigo kaunsol yonoo jaagianon oonji qaaya jen tegowutiwaa so kolooja. Mononon alia qaa saganon jen bolinj ‘Gii angonjoragawo koloojan,’ jeji, iinon mono gere sianon kemebaatiwaa so koloowaa.

²³ “Kawaajon giinon mamatewoo nandunga men kan alatanon amambaa-jon ana iikanon qaa kokaananon momoganon kounaga: Alagaa uutanon qaa ero iinon kazi ama gomambaajon moja. Qaa kaanja romongowagati een, ²⁴ kalenga ii mono alata baatanon ama wala alagaanon kema iwo qaagara jen solananiin uumotoon ama iikawaa gematanon mombo kan mamatewoo nandunga Anutuwaajon amba.

²⁵ “Kereganon seleganon kuun qaa jakeyanon horon gomambaajon ano komitiwaanon kema kana somatanon iikanon mono kaparan koma uumotoon ama qaagara jen solananiwao. Kaen mende ambaoti een, kereganon saanon oron gono (jas, majistreit) jentego toyaa jaanon keuna moma jero opotorowaa boronon kena kapuare mirinon goombabo. ²⁶ Niinon qaa hona mon kokaen injijowe mobu: Gii iikanon wantaaga kuuya ambaatiwaa so osinj rabaga. Toiyaga konoga kaanagadeen andoboronon mono wantaaga men kamaawaga.” Kianj.

Sero yongorowaa kania

²⁷ * “Qaa mon kokaen injijonkegi, ‘Serowilin mono mende amba.’ ²⁸ Kaen injijogito, niinon qaa ii kokaen jen asariwe mobu: Mononon serowaa siinj kombombanja qaganon emba uun iiji, iinon mono uutanon iwo serowilin anja.

²⁹ * “Jaaga dindinganon singisono ambaatiwaa kongoro ama gombaati een, ii mono qonjoma gilina kema. Sele kitiga mononon tiwilaaro kaananon Siwenon una sokombaato, sele busuga jumuna laligona hagogi gere sianon kemen tiwilaawabo. ³⁰ *Boro dindinganon singisono ambaatiwaa kongoro ama gombaati een, ii mono koton gilina kema. Sele kitiga mononon tiwilaaro Siwenon una sokombaato, sele busuga jumuna laligon gere sianon kemen tiwilaawabo.” Kianj.

Loemba mesaon aoawaa kania

³¹ * “Qaa mon kokaen jegita eja, ‘Mononon embia mesaowaati, iinon mono mesaon aoawaa papiaya on embia muba.’ ³² *Kaen jegita ejato, niinon kokaen injijowe mobu: Mononon embia olonkalu ano mesaonagato, kania mombaajon embia mesaowaati, iikaanja kanon mono embianon olonkalu ambaatiwaajon kondoon singisonogowaa qaayawo koloonaga. Kaen kolooro

* **5:21:** Eks 20.13; Dut 5.17 * **5:27:** Eks 20.14; Dut 5.18 * **5:29:** Mat 18.9; Maak 9.47 * **5:30:** Mat 18.8; Maak 9.43 * **5:31:** Dut 24.1-4; Mat 19.7; Maak 10.4 * **5:32:** Mat 19.9; Maak 10.11-12; Luuk 16.18; 1 Kor 7.10-11

eja mombo mero eja dologa iikanonj mono kaanagadeen olonkaku ambaa.” Kianj.

Qaagia jojopanj qaanonj mende jenj kotiiwu.

³³ * “Qaa monj ii kaanagadeen wala eenanonj kokaen injijonkegi, ‘Qaagia jojopanj qaanonj jenj kotiigiti, ii mono mende uuguwu. Pombaajonj iwoi ambonatiwaa qaaya jojopanj qaanonj jenj somongogiti, ii mono otaagi honawo koloowa.’

³⁴ * “Kaen injijogito, niinonj qaa ii kokaen jenj asariwe mobu: Qaagia mono jojopanj qaanonj mende totonj jenj kotiiwu. Siwe ii Anutuwaawaa jinjaronj dunja koloojiwaaajonj ama qaa kokaen mende jewu, ‘Qaa honja mende jemanjati eenj, Siwe Toyanonj saanonj ironja meleeno qananonj ubaa.’

³⁵ * “Namo ii Anutuwaawaa kaniaa doya koloojiwaaajonj ama qaa kokaen mende jewu, ‘Qaa honja mende jemanjati eenj, namononj saanonj qenj turunj nomba.’ Jerusalem ii Kinj Tak-kootoyaa sitia koloojiwaaajonj ama qaa koi kaanja ii kaanagadeen mende jewu, ‘Qaa honja mende jemanjati eenj, Kinj Somata iinonj saanonj qemasologenaa ironja meleeno qananonj ubaa.’ ³⁶ Gii wanj juga injanja mena taanja koloowaatiwaaajonj amamaawaga ano wanj juga taanja mena injanja koloowaatiwaaajonj amamaawaga. Kawaajonj qaa kokaen mende jewa, ‘Qaa honja mende jemanjati eenj, Anutunonj saanonj wanjaa juya mundanonj qero utegowaa.’ ³⁷ Jojopanj qaa mende jewuto, oonj-qaawaaajonj mono ‘Oonj!’ jewu ano qaagowaaajonj ‘Qaago!’ jewu. Qaa dindinja iikanonj qaa iwoi toroqewuti, ii mono Kilenjaa Toyanonj sololoonj onono koloowaa.” Kianj.

Jena jewe ana ambe ii mende ambu.

Luuk 6.29-30

³⁸ * “Qaa monj kokaen injijonkegi, ‘Monjonj jaaga qisigowaati, gii mono ironja meleema iwaa jaaya qisigowa. Monjonj jega qemburatiwaaati, gii mono ironja meleema iwaa jeta qemburatiwa.’

³⁹ “Kaen injijogito, niinonj qaa ii kokaen jenj asariwe mobu: Monjonj bologa ama onombaati, ii mono mende qetegonj tuarenjenj ama mubu. Kaen qaagoto, urunga dindinja qetaaliwaaati eenj, mono urunga lee kaanagadeen qetaaliwaaatiwaaajonj meleemba. ⁴⁰ Monjonj ‘Selekopaaga memanja,’ jenj qaanonj goomambaajonj moji eenj, mono mesaonj malekuga qaga kaanagadeen muna bunja qenj aowa.

⁴¹ “Kaanagadeen monjonj gesoya kilomiita motoongowaa so elaanj kembagatiwaaajonj kuunj gombaati eenj, mono saanonj tenj koma kilomiita woiwaa so elaanj iwo kembaa. ⁴² Monjonj goononj iwoi mombaajonj qisinj gombaati, ii mono muba. Monjonj ‘Iwoi nona kitia era meleemanja,’ jenj qisinj gombaati, ii mono gema mende qenj muba. Kianj.

Kaziuruga mono uuganonj jopagonj onomba.

Luuk 6.27-28, 32-36

⁴³ * “Qaa monj kokaen injijonkegi, ‘Ejemba kosogianonj laligonj alaurugia koloojuti, ii jopagonj onomakebuto, kaziurugia mono meleema kazi ama onoma laligowu.’

⁴⁴ “Kaen injijogito, niinonj qaa ii kokaen jenj asariwe mobu: Ono mono kaziurugia jopagonj onoma nama sisiwerowero ama onomakejuti, iyonoojonj mono qama koolinj laligowu. ⁴⁵ Kaen amakebuti eenj, iikaanja kanonj Mangia

* **5:33:** Lew 19.12; Janj 30.2; Dut 23.21 * **5:34:** Jei 5.12; Ais 66.1; Mat 23.22 * **5:35:** Ais 66.1; Ais 48.2 * **5:38:** Eks 21.24; Lew 24.20; Dut 19.21 * **5:43:** Lew 19.18

Siwe gomanon laligoji, mono iwaa kania qendeema meraboraana koloon laligowuya. Iwaa kania ii kokaen: Iinon weenja mende anjon kono kouma ejemba awaa ano bologa kaanagadeen men asarin onjomakeja ano kon anota ejemba dindina ano doogoya yonoo nene gawongia kaanagadeen bedu menkeja.

⁴⁶ “Ononon mono nona gomambaa tania uugun Anutuwaa kania qendeema aonkebu. Takis tiliqiligiawo megii sisigia menkejuti, iyononon alaurugianon jopagon onongi ii meleema jopagon onjomakeju. Ii uumeleembaa silia qaago. Ono yonoo sili iikayadeen otaan aonkebuti een, Anutuwaanon tosa mon mende kolooro iinon siligiaa tosaya mende onono tawa mon mende buja qen aowuya. Kawaajon mono ejemba korebore jopagon onoma laligowu.

⁴⁷ “Uumeleembaa gadokopa ejembanon kaanagadeen batugianon jolongia jen aon laligojuto, ii uumeleembaa aiweseya qaago. Ono yonoo so alaurugia onoo batugianonga jolongia jen aonkebuti een, iikanon mono gadokopa ejemba kaana kolooju. Gadokopa ejemba yonoo siligia mono uugun awaa soro koloon laligowu? ⁴⁸ *Onoo Siwe Mangianon akadamu soro kolooji, ononon mono iikawaa so akadamu sorogiawo koloon laligowu.” Kian.

6

Memeqemean ejemba ii kalen onjomakebu.

¹ *Jiisanon kokaen kuma onono, “Mono kokaembaajon galen men aon laligowu: Nanamemengia solana dindina ii ejembanon iima onoojon mogi ubaatiwaajon ama mende amakebu. Kaen amakebuti een, onoo Mangia Siwenon laligoji, iinon mono siligiaa tosaya mende onono tawa mende buja qen aowuya.

² “Kawaajon memeqemean ejemba kalen onomanjen ii qenjaaronon koman romombo uun qele ambutiwaajon mende amba. Uumeleembaa ejemba seleseya yononon ejembanon men biwiin onombutiwaajon moma qamakooli mirinon ano kana somatanon kema ejemba injiima kaen amakeju. Niinon qaa hona toon mon kokaen injiowe mobu, Yononon mono siligiaa tawaya kuuya buja qen aodaborogi Siwe Toyanon ii mende toroqewaa.

³ “Giinon kaen mende ambato, memeqemean ejemba kalen onomanjen boro dindinganon nomaen anji, boro qaniganon ii mende moba.* ⁴ Kalenga iikanon aasangoyanon ero Mangianon nanamemen aasangoya iimakeji, iinon mono tawa gombaa.” Kian.

Qamakooli gawombaa kania kokaen:

Luuk 11.2-4

⁵ * “Kawaajon Anutuwaa qama kooliwuti, ii mono uumeleembaa ejemba seleseya yonoo so mende ambu. Yononon ejembanon injiibutiwaajon moma siingianon qamakooli mirinon ano kana sosoanon nama qama koolinkeju. Niinon qaa hona toon mon kokaen injiowe mobu, Yononon mono siligiaa tawaya kuuya buja qen aodaborogi Siwe Toyanon ii mende toroqewaa.

* **5:48:** Lew 19.2; Dut 18.13 * **6:1:** Mat 23.5 * **6:3:** Boroga qaniganon ii mende mobaati, qaa iikawaa kania ii kokaen: Ii mono aasangoyanon ana komunjua alaganon kaanagadeen ii mende moba. Anutonon sololoon gono gawon awaa afaanjon menkejan, ii mono geengo duduunkejan.

* **6:5:** Luuk 18.10-14

⁶ “Giinon kaen mende ambato, Anutuwaa qama koolimanjen mono geenгаа miri uuta melaanon uma nagu koma Manğa aasangoyanon laligoji, ii qama koolin muba. Kaen ana Manğanon nanamemen aasangoya iimakeji, iinon mono tawa gombaa.

⁷ “Qama kooliwuti, iikanon mono uumeleembaa gadokopa ejemba yonoo tani kaan† qaa julujulu ii mende jen laligowu. Yononon qaa je sei-seiya jegi Anutunon iikawaajon ama geja ama moma onombaatiwaajon romonjonkeju. ⁸ Mono kokaembaajon yonoo so mende koloon laligowu: Ono naa iwoiwaajon amamaan mozoqozoron anjuti, Mangianon ii mende qama kooligi waladeen modaboronkeja. ⁹ Mono kokaen qama koolinkebu: Nonoo Manana, gii Siwenon laligojan. Goo qaga mono toroya ewa.

¹⁰ Mono galej koma nonona bentotonga hona koloowa.

Goo uusiinga Siwenon ten komakejuti, ii mono namonon kaanjadeen koloowa.

¹¹ Ketewaa nenenana ii mono sonananon nonomba.

¹² Tosia yonoonon tosa nonoonon eji, nono ii mesaon ononjon eeñ, gii mono iikawaa so nonoonon tosa songbama nonomba.

¹³ Angobatonon kamaan nunuwabotiwaajon mono anjon koma nonoma Kileña Toyaa borianonga‡ metogon nonomba. (Gii geengo bentoton Toya, ku-usun Toya ano asamaran Toya ii kambaña kambaña laligon kouma laligona ano tetegoya qaa laligon ubaga. Ii onanon.)

¹⁴ *Ono ejemba yonoo singisonggia mesaowuti eeñ, Siwe Mangianon mono kaanagadeen onoo singisonggia mesaowaa. ¹⁵ Mesaowaato, ejemba yonoo singisonggia mende mesaowuti eeñ, Mangianon mono kaanagadeen onoo singisonggia mende mesaowaa. Kian.

Nene singi laaligo ii kokaen amakebu:

¹⁶ “Nene singi laligowuti, iikanon mono uumeleembaa ejemba seleseleya kaan kubosobosole mende ama laligowu. Yononon Anutuwaajon nene singi laligonkejuti, ejembanon ii iibutiwaajon ama zilinolon ama jaasewanganon saabesaabe koloonkeja. Niinon qaa hona toon mon kokaen injijowe mobu, Yononon mono siligiaa tawaya kuuya bun qen aodaborogi Siwe Toyanon ii mende torogewaa.

¹⁷ “Giinon kaen mende ambato, Anutuwaajon nenewaa singi laligon kanon mono tonon gbabulunon me saifenon jaasewanga songbama wan juga qen laligowa. ¹⁸ Kaen ama nenewaa singi laligona ejembanon qaagoto, Manğa aasangoyanon laligoji, iinon ii iibaa. Kaen ana Manğanon nanamemen aasangoya iimakeji, iinon mono tawa gombaa. Kian.

Iwoi sewana somata ii mono Siwenon men kululuuwu.

Luuk 12.33-34

¹⁹ * “Monen hina iwoi ii mono namonon en onombaatiwaajon mende men kululuuwu. Kaen men kululuugi kanon dumunjan gejalolonon ii kitogi kasukerajuju rost (kufen) men boliro kikekasililin yononon miri qosoma uma yongoro menkeju.

²⁰ “Namonon qaagoto, Anutuwaa uusiinga ten kongi qabunagianon so-mariiwaatiwaajon mono kaparan komakebu. Kaen angi maa suangia qaita mon ii Siwe gomanon ero guren dumunjanon ii mende kitogi kasukerajuju rost (kufen) ii mende men boliwuya. Kikekasililin yononon eu uma miri

† **6:7:** Waba kantri yononon Anutu mende moma mun bensakonggia morota morota qama koolin qaa omaya julujulu ii tondu jen laligoju. ‡ **6:13:** “Bologa Toyaa borianonga metogon nonomba,” tosianon qaa ii kokaen meleenju: bologanonga metogon nonomba. * **6:14:** Maak 11.25-26

* **6:19:** Jei 5.2-3

qosoma iwoi yongoro mende mewuya. ²¹ Iwoiwaajon akadamyua men mona uji, iikanon miri mongen ero giinon mono uuga kaanagadeen iikanon qokotaan laligowaga. Kian.

Selewaa asasaga ii jaanana.

Luuk 11.34-36

²² “Goo jaaga ii uu selegaa kiwaya kolooja. Kawaajon ji monon jaaga mende men boliji een, iikanon mono toon asaridabororo Anutuwaa asasaganon saanon uuganon men asariro laaligoga kuuya asasaganon laligowaga.

²³ “Asasaganon laligowaato, siin kombombaņa bologanon me iwoi monon jaaga men bolin asasaga kojangiji een, iikanon selewaa laaligoga kuuya kaanagadeen men tiiro pangaman uutanon umbuqumbian laligowaga. Kaen kolooro pangamanon uugaa asasaga kojangiro tiiji een, geengaa pangamanon mono ‘Yei!’ damubiribriawo kolooja. Kian.

Anutuga me monenga moma laariwaga?

Luuk 16.13; 12.22-31

²⁴ “Monon pon woi welen qen oromambaajon amamaankeja. Monon kaen amambaajon moji, iinon mono mon kazi ama mun mon uutanon jopagowaa. Mombaanon qokotaan mon jejewili ama mubaa. Kawaajon ononon Anutu ano monen hina ii mindirin welen qen orombombaajon amamaawuya. Kian.

Anutu moma laarin majakaka mende mobu.

²⁵ “Kaen kolooro niinon kokaen injowe mobu: Ono namonon laligowutiwaa majakakaya ii kokaen jen mende mobu, ‘Mono naa iwoiga angun aon newonaga ano naa iwoinon selenana esuwonaga?’ Jaagiawo laligojuti, iikanon iwoi hona kolooro nenenon iikawaa qerewenja kolooja. Selegiawo laligojuti, iikanon iwoi hona kolooro opo surunon iikawaa qerewenja kolooja. Mono ii romongowu.

²⁶ “Kanakeewan koonja koonja ii mono injibu. Yononon nene kota mende qosoma kororonkeju. Dumun hona ii mende koton kowi mirigianon mende men kululuunkeju. Ii qaago totoon ano onoo Siwe Mangianon mono kilen ii unuaginkeja. Ono koon yonoo so qaagoto, onoo sewangianon mono koon sewangia unuugun uuta kolooja me qaago? Mono ii romongogi kamba.

²⁷ “Onoononga monon majakaka moma iikaan kanon namonon laligowaatiwaa kambanja ii ween motoongowaa so men torogewaa me qaago? Ii qaago totoon!§ ²⁸ Opo surugiaajon mono nomaembaajon majakaka moju? Ii mende sokonja. Sombembaa japu jarin juraya somariinkejuti, mono ii uun injibu. Yononon opo surugiaajon beweso mende longbamakeju ano gawon tosaan mende menkeju.

²⁹ * “Ii kilen niinon kokaen injowe mobu, Kin Solomonon goul silwaya qeragon asombilibiliawo laligoroto, iwaa malekuya ii lein firindua me jura mombaa so iimasiiinawo mende kolooro. ³⁰ Sombembaa japu jarin juraya toon kete kosonananon ero woran kongi kamaaro men kululuun gilin oogi jewaato, ii kilen Anutunon ii awaagadeen menjerenonkeja. Kawaajon iinon onoo kaanagadeen saanon esuun onombaa. Ononon japu jarin jurayaa so qaago. Anutunon kalan koma onomambaajon moma

§ 6:27: Tosianon jawo 27 ii kokaen meleema jeju: Onoononga monon majakaka moma iikaan kanon selia wan fiitwaa so toroqen men korimambaajon amamaawaa. * 6:29: 1 Kin 10.4-7; 2 Hist 9.3-6

iikawaajon siija uuta momakeja. Oo ejemba, momalaarigianon mono naambaajon een toontoon melaada kolooja?

³¹ “Kaen kolooro onjo mono laaligogiaa majakaka ano motoqoto mende momakebu. Ii moma bimoon kokaen jewubo, ‘Nono mono naa nene apuga newonaga?’ ano ‘Naa iwoinon selenana esuuwonaga?’

³² “Ii kokaembaajon: Uumeleembaa gadokopa yononon iwoi kuuya ii bunja qen aowombaajon kaparan koma uugere momakeju. Ononon iwoi kuuyaajon memeqemean men osinkejuti, onoo Siwe Mangianon mono ii modaboroja. ³³ Iikawaa uugereya mende mobuto, wala mono Anutuwaa bentotonon keuma iwaa jaanon solananiwombaajon kaparan komakebu. Uugia iikanon анги ero iinon mono galen koma onoma iwoi iikaanja kuuya ii kaanjadeen onombaa.

³⁴ “Kaen ama ononon mono woran laligowutiwaa majakakaya ii mende momakebu. Worambaa majakakaya ii worambaajon. Ween motomotoom-baa majakakagia mono anja anja bosinin sogianon koloowaa.” Kian.

7

Jenteego toya kaanja mende koloowu.

Luuk 6.37-38, 41-42

¹ Jiiasanon toroqen kokaen injoro, “Anutunon qaagia gosin jen tegoro kamaawubotiwaajon mono tosaanja yonoo qaagia mende gosin jen tegowu.

² *Kawaa kania ii kokaen: Ononon tosaanja yonoo qaagia gosin jen tegowuti, Anutunon mono keda motoononondeen onoangiaa qaagia gosin jen tegowaa. Ononon tosaanja yonoojon jenkooto ama men uma kamaan gosin onomakejuti, Anutunon mono iikawaa so onoangia ama onono uma kamaankebuya.

³ “Gii alagaa jaanon godomaruru melaada iijanto, geengaa jaaganon gere tapia somata eji, ii mono naambaajon mende iima kotojan? ⁴ Me nomaembaajon ama afaangon alaga kokaen ijojan, ‘Alana moba, nii saanon jaaganonga godomaruru itagowe kamaawa?’ Kaen afaangon jejanto, gere tapia somata ii geengaa jaaganon eja.

⁵ “Oo gii uumeleembaa selesele ejaga, gii mono wala geengaa jaaganonga gere tapia somata men giliwa. Ii men gilingo tororo iima koton alagaa jaanonga godomaruru melaada ii saanon itagona kamaawaa. ⁶ Iwoiwaajon mogi tak-kootoya qaita mon kolooji, ii mono kasu mende onombu. Maa damandan qeqeta ii mono bao bagianon mende giligi kemba. Kaen ambuti een, iyononon mono ii kanagianon tilalaan onoma mombo meleema onoangia injin kitomiton onombubo. Kian.

Mono qisij mongama Anutuwaa nagunon qenkebu.

Luuk 11.9-13

⁷ “Mono Anutu qama koolinkebu. Qama kooligi gosin iwoi onombaa. Mono iwoiwaa Anutuwaanon borojan men mongamakebu. Ii monganji qendeenon iwoi mokoloowuya. Mono nama nagunon qenkebu. Qegi nagu horon onombaa. ⁸ Mononon Anutu qama koolinkeji, Anutunon mono iwaa kitia meleeno bunja qen aowaa. Iwoiwaa mongamakeji, iinon mono iwoi mokoloowaa. Nagunon qenkejiwaajon mono nagu horon mubaa.

⁹ “Mobu, ejemba onoononga moronon kokaen anaga: Merianon bisket-waajon qisiro jamo mubaa? ¹⁰ Me merianon sorawaajon qisiro qato mubaa?

* 7:2: Maak 4.24

11 “Kaen kolooro onjo ejemba bologa koloon kilen kalen awaa awaa meraboraurugia onjombombaa so koloojuti een, onjo Mangia Siwe gomanon laligoji, iinon mono kalen nomaen anjon konaga? Iwaa uuta nanamemen a ii nunuugun qaita mon koloaja. Kawaajon onjo iwoi awaawaajon qama koolin qisin mubuti een, iinon mono siinanon ii onjombaa.

12*“Kawaajon ejembanon onjo iwoi kuuya ama onjombutiwaajon momakejuti, iikawaa so mono ii kaanagadeen ama onjmakebu. Kaen angi Moos- eswaa Kana qaa ano gejatootoo ejemba yonoo Buju Tere qaagia iikanon mono hongiawo kolooro mindimindiri kanianon asuganon koloowaa. Kian.

Mono kiropo nagu gonjon koton kembu.

Luuk 13.24

13 “Gere sianon kemebombaa kania ii afaangoya ano naguya ii laanania. Ejemba seiseyanon nagu ii koton kana ii metetereen kembuya. Kawaajon onjo mono kiropo nagu gonjon koton iikawaa uutanon kembu.

14 “Laaligo kombombanjon keukeutaa kania ii opoponjgoya osiqosiawo ano naguya ii gonjon. Ejemba afaangoyanon nagu ii mokoloowuya. Kian.

Gerewaa kania ii honja iima moma kotowu.

Luuk 6.43-44

15 “Gejatootoo ejemba takapolakaya yononon lamawaa sele esuya mouma onoonon kankejuto, uugianon kasu kawalia kaan koloaju. Kawaajon onjo mono yonoojon ama toogia moma galen men aon laligowu. 16 Gawonjgiaa honja iigi kanagia qendeeno saanon moma kotowu. Nejon honja ii kasunselanon koloonkeja me qaago? Warun honja ii kowororonon kolooro men kululuunkejon me qaago? Qaago!

17 “Kawaa so gere awaa kuuya yononon honjia awaa kuunkejato, gere bologanon mono honjia bologa kuunkeja. 18 Gere awaanon honja bologa kuumambaajon amamaankeja ano gere bologanon honja awaa kuumambaajon amamaankeja.

19*“Gere kuuya honja awaa mende kuunkejuti, ii mono galenjon koton men gerenon giliro kemebuya. 20*Iikawaa so ejemba yonoo gawonjgiaa honja iigi kanagia qendeeno saanon moma kotowuya. Kian.

Gowoko honjaa kania

Luuk 13.25-27

21 “Noo Siwe mannaa usiina ten komakeji, iinon mono iwaa bentotonon keubaa. Mamaga yononon noojon ‘Pon, Pon!’ een qama jenkejuto, kuuya yononon Siwewaa bentotonon mende keubuya.

22 “Jenteegowaa kamban somata iikanon mamaga yononon kan noojon kokaen nijowuya, ‘Oo Pon Pon, nononon mono goo qaganon iwoi koloowaatiwaa gejatootoo qaa waladeen jen laligonin. Nononon mono goo qagaa esunanon omeya omeya onotaan laligonin. Goo qaganon mono nemun koma nonono angoletto esunmumugiawo mamaga men laligonin. Ii duduujan me?’ 23*“Kaen nijogi kamban kanon kaniagia asuganon kokaen injjowe mobuya, ‘Niinon kamban monjon onjo mende moma onombe. Ejemba jeulalan aanja, onjo mono nomesan togowu.’ Kian.

Miri memewaa momakooto awaa ano kaapiroja

Luuk 6.47-49

* 7:12: Luuk 6.31 * 7:19: Mat 3.10; Luuk 3.9 * 7:20: Mat 12.33 * 7:23: Ond 6.8

²⁴ “Kaen koloojiwaajon daen yononon noo qaa jena jejeni, ii moma iikawaa so ten koma menkejuti, niinon kuuya iyonoo kaniagia qendeema momakooto ejawaa so ama kokaen jemaŋa: Iinon miria jamo kowonjin qaganon mero. ²⁵ Kaen mero konjuru kambanon kon rombuŋ gilin kamaaro apu luguro musu somata qero apu gboulu somata waama miri sopayanon kuuroto, miri ii jamo kowonjin qaganon mero nanotiwaajon ama mende kuno.

²⁶ “Daen yononon noo qaa jena jejeni, ii moma iikawaa so mende ten koma menkejuti, niinon kuuya iyonoo kaniagia qendeema eja nekonaa so ama kokaen jemaŋa: Iinon miria sakasin banare qaganon mero. ²⁷ Kaen mero konjuru kambanon kon rombuŋ gilin kamaaro apu luguro musu somata qero apu gboulu somata waama miri sopayanon kuuro gororonon kamaaro.” Kian.

Ejembanon Jiisaswaa ku-usunjaajon walingogi.

²⁸ *Jiisasnon qaa ii jedabororo ejemba tuunja tuunja yononon mogi kuma ononoti, tani iikawaajon aarun walingogi. ²⁹ Iinon yonoo Kana qaawaa boiurugiaa tani mende kuma ononoto, ku-usun Toya koloojiwaa so ejemba kuma onono moma tani kawaajon walingogi newogia tegoro. Kian.

8

Jiisasnon eja mon manimbayawo men solananiro.

Maak 1.40-45; Luuk 5.12-16

¹ Jiisasnon baanja ii mesaon kamaaro kanageso tuunjeleembe somatanon gematanon otaagi. ² Kaen kagi kanon eja manimbayawo mononon kan simin kuma Jiisaswaa wosoyanon kemen kokaen ijoro, “Oo Pon, giinon siinganon men qeangon nomambaajon mojanj eej, mono nii saanon men solanani nomba.”

³ Kaen ijoro boria boraama selia oosirin ijoro, “Niinon ii amambaajon mojen. Gii mono solananiwa.” Kaen ijoro manimbaya ii iikanondeen solananiro awaa kolooro. ⁴ *Solananiro kokaen jen koton muro, “Moba, kokawaa buju qaaya ii mon mende jena moba. Qaagoto, mono jigo gawon galembaanon kema selega qendeema muba ano Mooseswaanon jen kootoya otaan solananijanjwaa dangisen nandunja ama siimolon oowa. Ii oona iiro ejembanon kaniaga moma kotowu.” Kian.

Jiisasnon kawali galen mombaa gawon ejia men qeangoro.

Luuk 7.1-10

⁵ Jiisasnon Kaperneam taanon kouro Room kawali galen mononon iwaanon kan qama koolin kokaen ijoro, ⁶ “Oo Pon, noo gawon ejanaa seliaa bakayanon koomuya kolooro siimbobolo kanjanawo moma mirinon eja.”

⁷ Kaen ijoro kokaen jero moro, “Niinon mono kema ii men qeangomaŋa.” ⁸ Ii moma kokaen meleema ijoro, “Oo Pon, nii kaandiaga laligowe noo miri waarenanon gualeembaatiwaajon gamuna mojen. Kawaajon qaa jeganondeen jena welen ejananon qeangowaa.

⁹ Ii kokaembaajonja: Nii neeno kaanagadeen galenaa ku-usun baatanon ama nongi laligojen. Noo baananon manjaqeje eja laligogi ii jen koton onomakejen. Yonoononga mombaajon ‘Kemba,’ jen kotowe iinon kembaa. Mombaajon ‘Kawa,’ jen kotowe iinon kawaa ano welen ejana mombaajon ‘Gawon koi mewa,’ jewe iinon ii mewaa.”

* **7:28:** Maak 1.22; Luuk 4.32 * **8:4:** Lew 14.1-32

¹⁰ Jiisasnon qaa ii moma walingon ejemba otaan kagiti, iyonoonon eleema kokaen injjoro, “Niinon qaa hona mon kokaen injjowe mobu: Israel kanageso batugianon kaanagadeen momalaari somata kaana ii mombaa uutanon mende mokoloowe.

¹¹ *Niinon qaa kokaen injjowe mobu: Ejemba tuun somasomatanon mono ween koukoutanonnga ano ween kemekemetanonnga kan Siwewaa bentoton uutanon kouma Aabraham, Aisak ano Jeikob yonowo nembanene ney korisoro ama laligowuya. ¹² *Yononon kaen laligowuto, bentotombaa meraboraana ii mono onomesaon hagon onongi pangamanon seleengen kemebu. Iikanon laligowuti, iyononon mono sama gigilaan gobugia kigi qaro laligowuya.”

¹³ Kaen injjon kawali galej kokaen ijoro, “Gii mono miriganon kamba. Momalaarigaa hona mono koloon gomba.” Kaen ijoro welen ejianon mono aua iikanondeen qeangoro. Kian.

Jiisasnon ji ejemba mamaga men qeangon onono.

Maak 1.29-34; Luuk 4.38-41

¹⁴ Jiisasnon Piitowaa mirinon kema Piitowaa seujanon selegere ji kiro ero iiro. ¹⁵ Ii iima borianon oosiro selegereya mesaoro waama kanain Jiisas nene oon wagi.

¹⁶ Kaen laligogi goman tiro kanon ejembanon alaurugia omegiawo ii mamaga unuama iwaanon kagi. Kagi ome ii qaayanon jen konjoma onono kouma kenji ano ji ejemba kuuya ii men qeangon onono. ¹⁷ *Iikaan ano Anutunon qaaya gejatootoo eja Aisaiawaa uutanon ano jerota eji, iikanon honawo kolooro. Qaa ii kokaen,

“Iinon ananaanon ji wijinana mero qaganon uro bosino.” Kian.

Jiisas otaawombaa mondomondo qaaya

Luuk 9.57-62

¹⁸ Jiisasnon ejemba tuun somata liligon mugi injiima kaban kanon gowokouruta yonowo apu angon koton leegen keubombaaajon jen kotoro. ¹⁹ Kana qaawaa boi monon Jiisaswaanon kan kokaen ijoro, “Boi, gii daen daen kembagati, niinon mono iikanon gii gotaan kamaa.”

²⁰ Ii moma Jiisasnon kokaen ijoro, “Duuyaa kasuya yononon jamo kobaagianon egi kanakeewambaa koono yononon saran bambangianon laligonkejuto, Siwe gomambaa Eja honanon mono dakanon kema wana naa qembonon qen laarin haamo menaga?”

²¹ Kaen ijoro gowoko yonoononga monon kokaen ijoro, “Ii saanonto, mannanon komumambaa anjiwaajon mono jena wala kema galej kombe komuro ron kombego.” ²² Kaen jeroto, Jiisasnon meleema ijoro, “Mono mesaowa, koomuya yononon qamogia koomuya ii saanon ron kombuto, giinon mono kan nii notaawa.” Kian.

Jiisasnon jero raidimbon goron qero.

Maak 4.35-41; Luuk 8.22-25

²³ Jiisasnon kema wango uutanon uro gowokouruta yononon otaan iwo motoon kenji. ²⁴ Kenji raidimbon somatanon obabankota apu angonon koloon giliro. Giliro sirinon wango uutanon kemen saa qemambaaajon anoto, Jiisasnon gaon ero. ²⁵ Gaon ero gowokouruta yononon kema mindiin ijogi, “Hei Pon, mono ilaan nonomba. Nono angonon tiwilaawombaaajon anjon.”

* **8:11:** Luuk 13.29 * **8:12:** Mat 22.13; 25.30; Luuk 13.28 * **8:17:** Ais 53.4

²⁶ Kaen ijogi meleema kokaen injoro, “Oo onjo momalaarigia melaada, mono naambaajon toroko momo eja kolooju?” Kaen injon waama musu ano siri jen koton orono sirinon goron qen ero.

²⁷ Kaen kolooro awawalin qisin aon jegi, “Yei, mangaa siita! Eja koi naa ejaga laligoja? Iinon musu ano kowe jen koton orono jeta ten konjao.” Kian.

Omenon bao uugianon kemegi ejanon qeangori.

Maak 5.1-20; Luuk 8.26-39

²⁸ Kaen kolooro apu anjon koton leegen Gadara yonoo gomanon keuro. Iikanon keuma eja omegarawo woi yoronon qasirinonga kan Jiisas mokolori. Yoronon irinonsoon eja uugeregarawo koloori kuuyanon kana iikanon kembombaaon amamaagi. ²⁹ Yoronon Jiisas mokolon silama kokaen qama gigilaari, “Ae! Gii Anutuwaa Meria koloojan. Gii mono nomaen ama nonomambaajon kajan? Siimbobolo momo kambaanon mende kan kuuro waladeen ii geriawo ama nonomambaajon koi kajan me?”

³⁰ Iikanondeen koriganon qaagoto, kosogianon kanon bao tuun somata mon gbojoja uutanon kuluuma laligogi. ³¹ Kawaajon ome yononon kokaen jen Jiisas welema mugi, “Giinon nono konjoma nonombagati een, mono wasin nonona saanon bao tuun yonoo uugianon kemebona.”

³² Welema mugi Jiisasnon “Mono kema kemebu,” jen jen koton onono. Kaen jen koton onono iikanondeen eja uugaranonga kouma kema bao uugianon kemegi. Kemegi bao tuun jumuna yononon mono lugun newonewoyanon (siasianon) kema jororonon apu anjonon kemej nemoton komudaborogi.

³³ Komudaborogi bao galej yononon koko koma unjurama taanon kema qaa bujugia kuuya jegi. Eja omegarawo yoroonon iwoi kolooroti, iikawaa bujuya kaanagadeen injoggi. ³⁴ Inijogi moma taon ejemba jaasongo yononon mesaon Jiisas mokolon iibombaaon kagi. Kan iima Jiisasnon yonoo mindimindiri sopa goman mesaon kemaatiwaaon welema mugi. Kian.

9

Jiisasnon eja sele bakaya koomuya meagoro.

Maak 2.1-12; Luuk 5.17-26

¹ Jiisasnon wanjo uutanon uma mombo apu anjon koton leegen keuma iyanaa taanon keno. ² Kamban kanon eja tosianon alagia sele bakaya koomuya tambomaenon eroti, ii demberunon ama anjon kagi. Kaen kan Anutu moma laarin mugiti, Jiisasnon iyonoo tanigia iiro sokono ji eja ii kokaen ijoro, “Merana, niinon goo singisonogoga mesaojen. Kawaajon mono kotiin qaqabunabunagawo sating laligowa.”

³ Kaen ijoro Kana qaawaa boi tosianon nama uugianon kokaen romongogi, “Eja koi kanon mono Anutu mepaqepae ama muja.”

⁴ Kaen romongogito, Jiisasnon roromongogia ii moma koton kokaen injoro, “Ono mono naambaajon qaa bologa uugianon romongogu? ⁵ Niinon ‘Singisonogoga mesaojen,’ jejenj, qaa ii mono afaanagadeen jejetaga. Monon kaen jero tosianon qaa iikawaa hona mende iibu. Kawaajon qaa ii afaanaa so. Niinon qaa mon kokaen ijomambaajon mojen, ‘Mono waama kema.’ Qaa ii lombotawo jejetaga kolooja. Kaen jewe hona kolowaa me qaagoti, ii mono asuganon asugiro iibu.

⁶ Mobu, balonon singisonogo mesamesaowaa ku-usuna ii Siwe gomambaa Eja honaajon eji, onjo iikawaa kaniaajon umbuqumbuyan laligowubo.

Kawaajon qaa lombotawo ii eja koi ijowe hona iibu.” Kaen jen eja sele bakaya koomuyaa jaayanon iima ijoro, “Gii mono waama tambomaeege men miriganon kema. Qaa binawo ii honawo koloowaati een, qaa afaana ii mono kaanagadeen nomaembaajon omaya koloonaga?”

⁷ Kaen ijoro iikanondeen waama mirianon keno. ⁸ Kaen kolooro ejemba tuun yononon ii iima walingon Anutu mepeseen mugi. Balon ejawaajon kusun kaana murotiwaaajon Anutu mepeseegi. Kian.

Jiisasnon Matyuu (Liwai) oono.

Maak 2.13-17; Luuk 5.27-32

⁹ Jiisasnon iikanondeen kema takis ofis uugumambaajon ano iikanon eja qata Matyuu raro iima ijoro, “Gii mono noo gemananon kawa.” Kaen ijoro waama takis gawon mesaon Jiisaswaa gematanon keno.

¹⁰ *Kema Matyuuwaa mirinon kema nene nen ragiti, kambaan iikanon takis meme eja tiliqiligiawo ano singisongo eja mamaganon kan Jiisas ano iwaa gowokouruta yonowo rama nene motoon negi. ¹¹ Kaen negi Farisii (Kana qaawaa kaparanonkon) yononon ii iima Jiisaswaa gowokouruta kokaen jen onongi, “Ae! Onoo boigianon mono naambaajon takis meme tiliqiligiawo ano singisongo ejemba yonowo rama nene neja? Ii mende sokonja.”

¹² Kaen jen onongi Jiisasnon kitia kokaen injoro, “Ejemba jigia qaa yononon doktawaa siin mende amakejuto, ji ejembanon mono doktawanon kemakeju. ¹³ *Niinon singisongo ejemba onoomambaajon kan laligojento, ejemba iyan giaajon mogi solana koloojuti, ii qaago. Kawaajon qaa kokawaa kania mono kema kuma aon mobu, ‘Niinon siimolon oowombaaajon qaagoto, kiankomun aowombaa siina mojen.’” Kian.

Nene singi laaligowaa qaaya

Maak 2.18-22; Luuk 5.33-39

¹⁴ Kambaan kanon Jon Oomulu ejawaa gowokouruta yononon Jiisawaanon kan kokaen qisigi, “Nononon ano Farisii (Kana qaawaa kaparanonkon) yononon Anutuwaajon nene singi mamaga laligonkejon. Geengaa gowokouruganon mono naambaajon nene singi mende laligoju?”

¹⁵ Kaen qisigi kokaen meleeno, “Onanon, nono naa kambanon nene singi laligonkejon? Emba meme kambanonon ejawaa gemakootanurutanon gereya анги embawaa sakitiurutanon iwoi ii togonkeju me qaago? Niinon neenaa gowokouruna yonoo eja bunagia koloon yonoo batugianon ainjolon ramakejen. Rabe yononon kawaajon ainjolon aisoon rama nene singi laligowombaaajon amamaankeju. Amamaankejuto, Anutunon laaligona nuano komuwe yononon mono kamban iikanon saanon nene singi laligonkebuya.

¹⁶ (Ono laaligo walaga ano korisoro Buna gbilia ii mindirin orombombaaajon amamaawuya. Kawaa qaa gemata ii kokaen injomana:) Moumou walaga jurano monon opo gbilia mende soongbana moton iikanon opo jakana mende ama uumbinaankeja. Opo jakana gbilia kaananon mono waziin moumou walaga hororo mombo riiro ootanon somariin boliqoliwabo.

¹⁷ Kaanjadeen monon wain apu gbilia ii bokon me taru walaga lama selianon memeta kanon mende kosoro kemenkeja. Kaen anagati een, wain apu gbilianon mono somariin taru qenjumenjurama molaaro namonon kamaan sooro taruyanon kileqileewubo. Kawaajon wain apu gbilia ii

* **9:10:** Luuk 15.1-2 * **9:13:** Mat 12.7; Hoos 6.6

taru gbilianondeen molaanin kemero sokombaa. Kaen anin yoronon awaa koloowao. (Kaanjadeen apu awaa ii konon qamoganon mende kosonkejon. Kaen kosowonagati een, iikanon mono juma siisororo kamaaro nen ji niniwabo. Kaen koloowabotiwaajon apu awaa ii konon awaanon kosonkejon. Ono kaanjadeen laaligo walaga ano Oligaa Buna gbilia ii mindirin orombombaajon amamaawuya.) Kian.”

Jairusnon borataajon Jiisas qama kooliro.

Maak 5.21-43; Luuk 8.40-56

¹⁸ Jiisasnon qaa ii injoro qaa galen monon kouma Jiisaswaa batanon kemej simin kuma kokaen qama koolin muro, “Noo borana keteda koi komujato, mono kan boroganon selianon oosirina gbilin toroqen laligowa.”

¹⁹ Qama koolin muro waama gowokouruta yonowo ii otaan kenji.

Emba jiwonon Jiisaswaa malekuya oosiriro.

²⁰ Kenji kamban iikanon batugianon emba mon laligoro. Iinon koinja gbani 12:waa so iima ji kiro laligoro. Emba iikanon Jiisaswaa gematanon kan malekuyaa kiti susuya oosiriro. ²¹ Ii oosirin iyanajon kokaen jero, “Niinon ii oosirimambaajon moma bimoon malekuyanondeen borona mon oosiriwenagati een, mono saanon qeangomanja.”

²² Kaen jen oosiriro Jiisasnon iikanondeen eleema ii iima kokaen ijoro, “Borana, momalaariganon mono men qeangon gonja. Mono kotiin qaqabunjabunagawo satiin laligowa.” Kaen ijoro moma aua iikanondeen qeangoro.

Jiisasnon Jairuswaa borata men gbiliro.

²³ Toroqen kenji Jiisasnon qaa galembaa mirinon uma ejemba jingen qama awelo uugiti ano ejemba tuun guju giligiti, ii injiima kokaen jen koton onono, ²⁴ “Mono seleengen kembu. Emba melaanon mende komujaato, gaonga eja.” Kaen jen koton onono mogi jononsisi kaanja kolooro jomoma mugi.

²⁵ Jomoma mugito, ejemba tuun somata ii injoro seleengen kenji emba melaa iikawaa ee miri utanon uma borianon mero waaro. ²⁶ Waaro iikawaa buju qaayanon sein mindimindiri sopa goman ii kuuya sokoma keno. Kian.

Jiisasnon jaagoo eja woi men qeangon orono.

²⁷ Jiisasnon goman balon ii mesaon kemambaajon keno eja jaagoo woiyanon otaan gematanon kan kokaen qari, “Deiwidwaa gbilia, gii mono kiankomun noromba.”

²⁸ Kaen qari miri mombaa utanon uro jaagoo eja yoronon Jiisaswaanon kari kokaen qisin orono, “Jaagara men toomambaa ku-usunja noonon eji, ii moma laarijao me qaago?” Qisin orono kokaen meleema muri, “Ponjara, ii saanon moma laarijo.” ²⁹ Kaen meleema muri jaa dawogaranon oosirin irijoro, “Momalaarigaraa so mono koloowa.”

³⁰ Kaen irijoro jaagaranon tooro. Kaen kolooro galen meme qaa kotakota oroma kokaen irijoro, “Mobao, kokawaa bujuya ii mono mon mende jeri mobu.” ³¹ Kaen irijoroto, yoronon mesaon kema iikawaa bujuya jen seiri mindimindiri sopa goman ii kuuya sokoma keno. Kian.

Jiisasnon eja qaamuun mon men qeangoro.

³² Jaagara tooro keni qaamuun eja mon ii wama Jiisaswaanon kagi. ³³ Kagi Jiisasnon omeya konjono eja qaamuun iinon qaa jero ejemba tuun yononon

ii iima waligon jegi, “Tani koi kaanja ii Israel uutanon wala eenanon kaban mongen mende iinin. Qaago. Keteda koi jaa morotaga iijon.”

³⁴ *Kaen jegito, Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) yononon jegi, “Iinon mono omejiilan yonoo ponjiaa esunanon ome onotaankeja.” Kian.

Jiisasnon kanageso yonoojon wosoya moro.

³⁵ *Jiisasnon kema goman ano taon so liligon ejemba qamakooli mirigianon kuma onoma bentotombaa Oligaa Buja jen asarin iikanon uugia kuun ji wiji ano jepajerepa kania kania men qeangon onoma laligoro.

³⁶ *Kaen laligon ejemba tuuna tuuna injiira lama galengia qaa tanijaen deenqeema ilinwalin qen qeqlala laligogi yonoojon wosoya moro.

³⁷ *Kaen injiima gowokouruta kokaen injiira, “Anutuwaaw gawonon nene hona mamaga osasaan momogon ejato, ii men kululuuyaa gawon meme ejembanon mono afaangia laligoju. ³⁸ Kawaajon nene hona masuqegetaa Ponanon gawon meme ejemba wasin onombaatiwaajon mono qama koolin laligowu. Qama koolin mugi gawon ejemba asugin hona ii men kululuuwu.” Kian.

10

Aposol 12 yonoo qagia

Maak 3.13-19; Luuk 6.12-16

¹ Jiisasnon gowokouruta 12 onono iwaanon kagi omejiilan konjoma onombutiwaa ku-usuna onono. Kanaagadeen ji wiji qenjenmanjen kania kania men qeangowutiwaa ku-usuna onono. ² Wasiwasi eja aposol 12 yonoo qagia ii kokaen: Mutuya ii Saimon, qata mon Piito qagi ano iwaa koga Andruu. Kawaa gematanon Jeims ano koga Jon, mangara qata Zebedi.

³ Filip ano Bartolomyuu, Tomas ano Matyuu takis meme eja, Jeims Alfiuswaa meria ano Lebeus qata mon Tadius, ⁴ Saimon Zelot-politik ejaga* ano Juudas Iskariot. Kariot eja kanon kanagen Jiisas memelolo men muro.

Jiisasnon gowokouruta 12 wasin onono.

Maak 6.7-13; Luuk 9.1-6

⁵ Jiisasnon eja 12 ii wasin onoma kokaen jen koton onoma injiira, “Ono waba kantriwaa ejemba yonoonon mende kembu. Kanaagadeen Samaria prowins yonoo taangia monon mende kembu. ⁶ Iikanon mende kembuto, Israel kanagesowaa lama soogiti, mono iyonoonon kembu. Ii gawongia mutuya. ⁷ *Daen daen kembuti, iikanon mono Buja qaa kokaen injiira jen asariwu, ‘Siwewaa bentotonon mono kosere kaja. Mono iikawaa uutanon keubu.’

⁸ “Ejemba jigawo mono men qeangon onoma koomuya ii men gbilin onoma laligowu. Ejemba manimbagiawo ii mono men solanani onoma omejiilan ii konjoma onoma laligowu. Anutunon iwoi kalen ononoti, ii mono toroqen kalen onoma laligowu.

⁹ “Kana kembutiwaajon soojaakota goul me silwa me aen kopanon memeta ii mono irimun kasagianon mende somongowu. ¹⁰ *Ejembanon gawon meme ejemba onoo laaligogia nangowutiwaa so kolooju. Kawaajon

* **9:34:** Mat 10.25; 12.24; Maak 3.22; Luuk 11.15 * **9:35:** Mat 4.23; Maak 1.39; Luuk 4.44 * **9:36:**

Jan 27.17; 1 Kin 22.17; 2 Hist 18.16; Eze 34.5; Maak 6.34 * **9:37:** Luuk 10.2 * **10:4:** Nesenel paati Zelot yononon Room gawman tuarenjen ama iyangiaa nanan mewombaajon tompe men laligogi.

* **10:7:** Luuk 10.4-12 * **10:10:** 1 Kor 9.14; 1 Tim 5.18

kana kembuti, iwoi koi mende menj kembu: geso mende, maleku samonja mendeto, motoonjo mewu, kana esu mende ano taa gbaru mende mewu.

¹¹ “Kema taonj me gomanj dakanonj keubuti, iikanonj mono morononj eja geria qabunayawo kolooji, iikawaajonj qisigi miri onjombuti, mono iikanondeenj laligonj gawonj menj taonj ii mesanjon kana kembu. ¹² Miri monjonj uma luaenonj yonjowo ewaatiwaa jewu. ¹³ Kaenj jegi luaegia anjon kombutiwaa so koloojuti eenj, luaegianonj mono iyonjoo qagianonj ubaato, ii anjonj kombutiwaa so mende koloojuti eenj, luaegianonj mono eleema onjonganjanonj kawaa.

¹⁴ * “Kema laligonj miri monjonj keugi mende koma horonj onjoma qaagia mende mogi telambelangia mono kokaenjenj qendeema onjombu, ‘Nono onjoo gomanonj kaninj sububun kana tambonananonj mokotaaji, ii mono riinj konjoratiniinj onjonganjanonj eleema kemebaa.’ Kaenjenj saanonj gomanjenj me taonj ii mesanjon toroqen kembu. ¹⁵ * Niinonj qaa honja monj kokaenjinjowe mobu: Anutunonj kamban somatanonj qemasologengiaa ironja meleeno taonj iikawaa qaganonj ubaati, so iikanonj mono Sodom ano Gomora gomanjenj yonjoo so uugun toroqen onjombaa. (Sodom Gomora yonjononj bologa kanjanawo menj uugia mende meleengi Anutunonj gerenonj kondeema onjoro.) Kianj.

Kema gawonj megiji sisiwerowero koloowaa.

Maak 13.9-13; Luuk 21.12-17

¹⁶ * “Mobu, lama yonjononj duuyaa kasu kawalia yonjoo batugianonj kemegi lugun injiwubo, niinonj onjoo iikawaa tani kaanja wasinj onjombe kembu. Kawaaajonj mono mokolen† kaanja momakooto qaganonj galenjenj menj aonj laligonj kewo kaanja ejemba bonjonja koposowaa qaagia qaa laligowu. ¹⁷ * Ejembanonj onjoo horonj qaa jakegianonj ama onjoma qamakooli mirigianonj qaa gawonjia menj ooli waayawononj onjootiwuya. Kawaaajonj ejemba kaanja yonjoojonj mono galenjenj menj aonj laligowu.

¹⁸ “Tosianonj noonjonja ama unjanji kantria kantria yonjoo eja ponj ano gawana yonjoo jaasewanjanonj nambuya. Kaen nama noo kaniana nanjon jegi eja geria ii ano waba kantri kanageso yonjononj ii mobuya. ¹⁹ Ii mobuto, qaa jakeyanonj ama onjonji nambuti, kamban kanon naa qaaga nomaen jewonaga, iikawaa majakaka mende mobu. Qaa jewuyati, ii Unja Toroyanonj aua iikanondeen onjombaa. ²⁰ Onjonganja uugiaajonja qaa mende jewuyato, Amagiaa Unja Toroyanonj mono uugia sololoooro qaa jewuya.

²¹ * “Uumeleembaa gadokopa monjonj daremunjanonj uuta meleenotiwaajonj ama ii memelolo mero qaa jakeyanonj anji qegi komuwaa. Kaanagadeen manj monjonj meraborata memelolo mero komuwaa ano merabora yonjononj nemunmanjurugia qetama onjoma jegi unjugi komuwuya. ²² * Noo qanaajonj ama kantria kantria yonjononj kuuya kazi ama onjonji laligowuto, monjonj kaparanj koma kamban tegowaatiwaa so kotiinjon bonjenjenj nambaati, iinonj mono oyanboyan bunja qen aowaa.

²³ “Taonj monjonj sisiwerowero ama onjombuti, ii mono kok koma taonj monjenjenj kembu. Niinonj qaa honja monj kokaenjinjowe mobu: Onjoo Israel taonja taonja mende liligodaborogi Siwe gomambaa Eja honjanonj eleema

* **10:14:** Apo 13.51 * **10:15:** Mat 11.24; Jen 19.24-28 * **10:16:** Luuk 10.3 † **10:16:** Mokolenj ano raskol yonjononj asuganonj manja qegi uulanawo mokolooonj somonjon onjombuyaga. Iikawaa so bimoowabotiwaajonj gowoko nonononj maslim, komyunist ano tosaanja yonjoo batugianonj qanana misinari ii asuganonj mende jenkejon. Momakooto ii awaa. * **10:17:** Maak 13.9-11; Luuk 12.11-12; 21.12-15 * **10:21:** Maak 13.12; Luuk 21.16 * **10:22:** Mat 24.9, 13; Maak 13.13; Luuk 21.17

kawaa. ²⁴ *Gowoko moŋnoŋ boiya uugun momoyawo mende kolooja ano welenqeŋe moŋnoŋ somataya uugun gawombaa momo mende meŋ laligoja.

²⁵ *“Gowokonon boiya kaŋa momoyawo kolooro sokombaa ano welenqeqenon somataya kaŋa gawombaa momo meŋ laligoro sokombaa. Miri uuta mombaa eja jeŋ bolin qata Iimolan‡ qajuti een, iwaa embamer-aanuruta yoŋoo qagia mono afaanagadeen iikaan qamakebuya. Kian.

Qaagiaaŋon mono galeŋ meŋ aon laligowu.

Luuk 12.2-7

²⁶ *“Ejembanon iwoi unun megi eji, ii kuuya mono kotunŋi asuganon koloowaa. Kaanjadeen qaa aasanŋoya eji, ii kuuya mono inisaanŋi moma kotowuya. Kawaaŋon ejemba yoŋooŋon toroko mende moma laligowu. ²⁷ Niinon qaa pangamanon olon jemaŋati, ii mono asasaganon jewu. Qaa saŋe anŋi gejagianon kemero mobuti, ii mono sombenon asuganon jewu. Kawaaŋon mono qaagiaaŋon galeŋ meŋ laligowu.

Morowaaŋon toroko monin sokombaa.

²⁸ “Tosianon selegia qeŋ komuwuyagato, unagia qeŋ komuwombaaŋon amamaawuyati, iyoŋooŋon toroko mende moma laligowu. Ii qaagoto, iwoi jegaŋa koi: Moŋnoŋ ku-usun meŋ unŋa ano sele kaanŋadeen tiwilaan orono gere sianon kemebaoti, iwaajon mono toroko moma laligowu. ²⁹ Tosianon arion (me wilisi) woi monen kota motoonŋodanon sewana mewutiwaaŋon amakejuto, iridogi Mangianon ‘Oon!’ mende jero iyoroononŋa mo-tonŋonon balonon mende kamaawaa.

³⁰ “Anutunon kalan koma onoma wan jugia kuuya kaanŋagadeen weenŋodaboron janŋogia moja. ³¹ Ejemba onoo sewanŋia ii arion wilisi mamaga unuugun uuta kolooja. Kawaaŋon mono toroko mende moma laligowu. Kian.

Kraist jokoloowu me qakoombu?

Luuk 12.8-9

³² “Kaen kolooro moŋnoŋ nii ejemba jaagianon jokolon nombaati, niinon mono kaanjadeen ii Maŋna Siwe gomanon laligojiwaa jaanon jokolomaŋa. ³³ *Kaento, moŋnoŋ nii ejemba jaagianon qakooma nombaati, niinon mono kaanjadeen ii Maŋna Siwe gomanon laligojiwaa jaanon qakomaŋa.” Kian.

Jiisaswaaŋon luae qaagoto, kazi koloowaa.

Luuk 12.51-53; Luuk 14.26-27

³⁴ Jiisanon toroqen kokaen injoro, “Kokaen mende romonŋowu: Jiisanon luae qemambaaŋon ama namonon kamaaro. Niinon luae qemambaaŋon qaagoto, noonon ama juma deenŋi manjawaa soo somatanon aowuya.

³⁵ *“Ii kokaembaaŋon jejeŋ: Noo Buŋa qaananon ejemba uugia kuro meleenŋitiwaaŋon ama kokaen koloowaa: ‘Maŋ mera yoronon juma kerekere ani nemun bora yoronon riitama aori enaronon enaroya qetama aon deembaota. ³⁶ Ejemba iyanŋiaa sumanurugianon mono kereurugia koloowuya.’

³⁷ “Moŋnoŋ nii gogoraagen ama noma nemun me maŋa jegaŋa ama jopagowaati, ii noonon mende sokombaa. Moŋnoŋ nii gogoraagen ama

* **10:24:** Luuk 6.40; Jon 13.16; 15.20 * **10:25:** Mat 9.34; 12.24; Maak 3.22; Luuk 11.15

‡ **10:25:** Juuda yoŋoonon Iimolan qata Beelzebul. Ii omejiilan yoŋoo somatagia. Matyuu 9.34 kanon Jiisaswaaŋon qa bologa ii qagi. Iikawaa so Jiisaswaa alauruta ananaaŋon qa bologa kania kania qamakebu. * **10:26:** Maak 4.22; Luuk 8.17 * **10:33:** 2 Tim 2.12 * **10:35:** Mai 7.6

noma meria me borata jegenɔ ama jopagowaati, ii noononɔ mende sokombaa. ³⁸ *Sisigia megɩ mononɔ nii notaɔ siimbobolo moma maripoononɔ komumambaajonɔ mende jojoriwaati, ii noononɔ mende sokombaa.

³⁹ *“Mononɔ iyanɔaa laaligo siiseweweya qaa ii mokoloowaati, iwaa laaligoyanonɔ mono soowaa. Mononɔ noojonɔ ama laaligoya qeleeno soowaati, iinonɔ mono oyanboyonɔ laaligo mokoloowaa.” Kianɔ.

Anutunonɔ gawonɔgiaa tawaya onɔmbaa.

Maak 9.41

⁴⁰ *Jiisasnonɔ jero, “Mononɔ onɔ mirianonɔ koma horonɔ kalanɔ koma onɔmbaati, iinonɔ mono nii koma horonɔ nombaa. Mononɔ nii koma horonɔ nombaa, iinonɔ wasinɔ nonoti, mono ii mirianonɔ koma horonɔ mubaa.

⁴¹ Mononɔ gejatootoo ejemba monɔ gejatootoo gawonɔajonɔ ama mirianonɔ koma horonɔ kalanɔ kombaati, iinonɔ mono gejatootoo ejembawaa tawaya bunɔ qen aowaa. Mononɔ ejemba solanɔ monɔ solanɔ koloojiwaajonɔ ama mirianonɔ koma horonɔ kalanɔ kombaati, iinonɔ mono ejemba solanɔaa tawaya bunɔ qen aowaa.

⁴² “Mononɔ merabora koi yonononɔga mombaajonɔ noo gowokona koloojiwaajonɔ ama apu sanɔnɔ qambiawo newaatiwaajonɔ mubaati, Anutunonɔ mono iikawaa tawaya meleema mubaa. Niinonɔ qaa honɔ monɔ kokaenɔ injjowe mobu: Nanɔnɔ onɔmbuti, iyonononɔ mono tawa mewuya.” Kianɔ.

11

Jombaanonɔ gowoko woi Jiisaswaanonɔ kari.

Luuk 7.18-35

¹ Jiisasnonɔ jenɔkoto qaaya kaɔnɔ gowokouruta 12 onono tegoro gomanɔ ii mesaonɔ toroqenɔ Galili prowinswaa taonɔ tosanonɔ kema Bunɔ qaa kuma onɔoma iikanonɔ uugia kuunɔ laligoro.

² Kambanɔ kanonɔ Jon Oomulu ejanonɔ kapuare mirinonɔ rama Kraistnonɔ gawonɔ kaenɔ meroti, ii moma gowokowoita woi wasinɔ orono Jiisaswaanonɔ keni. ³ Kokaenɔ qisinɔ mubaatiwaajonɔ wasinɔ orono kema jeri, “Menɔqeeɔngo eja kawaatiwaajonɔ mamboninɔ giinonɔ ii koloojanɔ me eja monɔ kanagenɔ kawaatiwaajonɔ mambombonɔ?”

⁴ Kaenɔ qisinɔ muri kokaenɔ meleeno, “Iwoi iima mojaoti, iikawaa sunduya mono kema Jon kokaenɔ ijori moba: ⁵ *Jaagoo yonononɔ jaagia uunɔ iigi meendaɔgoya yonononɔ kana kema kagi manimbagiawo yonononɔ solanɔnigi gejaduu yonononɔ qaa mogi koomugiti yonononɔ gbilinɔ waagi kamaanɔqeqeta yonoojonɔ Oligaa Bunɔ jenɔ asariwe momakeju. ⁶ Kaenɔ kolooro iigi mombaa uutanonɔ mende boliro gema nuwaati, iinonɔ mono simbawonɔawo kolooja.”

⁷ Kaenɔ meleeno Jombaa gowoko yorononɔ keni Jiisasnonɔ kanainɔ Jombaa kania ejemba tuunɔ yonoojonɔ kokaenɔ jenɔ asariro, “Onɔ balonɔ qararanɔkonɔkonononɔ naama iibombaajonɔ kenɔgi? Haamononɔ bowo utugonɔ metano wanɔsanɔ-wanɔsanɔ amakeji, onɔ eja iikaanɔ kaya iibombaajonɔ kenɔgi me? ⁸ Me naa iwoiga iibombaajonɔ kenɔgi? Eja malekuya akadamuyawo mouma laligoroti, ii iibombaajonɔ me? Mobu, ejemba malekugia iimasiinɔsiinɔawo moumakejuti, iyonononɔ mono kinɔ yonoo jinɔkaronɔ mirigianonɔ laligoju. Ii balonɔ qararanɔkonɔkonononɔ qaago.

⁹ “Me naa iwoiga iibombaajonɔ kenɔgi? Gejatootoo eja monɔ iibombaajonɔ me? Onononɔ, niinonɔ kokaenɔ injjowe mobu: Eja iigiti, iinonɔ mono gejatootoo

* **10:38:** Mat 16.24; Maak 8.34; Luuk 9.23 * **10:39:** Mat 16.25; Maak 8.35; Luuk 9.24; 17.33; Jon 12.25 * **10:40:** Maak 9.37; Luuk 9.48; 10.16; Jon 13.20 * **11:5:** Ais 35.5-6; 61.1

ejemba tosaana unuugun qaita mon koloaja. ¹⁰ *Iwaa kania ii wala eenanondeen kokaen oogita eja, 'Moba, niinon qelena gajoba mon wasiwe waladeen kema ejemba uugia mindingon goo kana meleuro giinon mono iwaa gematanon namonon emu kemebaga.'

¹¹ "Qaa kaen ejato, niinon qaa hona mon kokaen injiowe mobu: Embanonga merabora koloogiti, kuuya iyonoo batugianon Jonon mono kuuya unuugun qabunayawo nanja. Nanjato, Siwewaa bentoton uutanon keuma Anutuwaa qabunaya mokolonkejuti, iyonoo batugianon kamaanqeqeta konoga iinon mono Jon uuguja.

¹² *"Jon Oomulu ejanon Buna qaa jero kamban iikanondeen kanain Siwewaa bentotona geriawo tuarenjen ama manja qenkejuto, kilen uulanawo kema somariinkeja. Manja geregiawo qenkejuti, iyononon mono bentoton ii iyangiaajon horon buna qen aonkeju. ¹³ Bentotombaa kania ii Mooseswaa Kana qaanon ano gejatootoo ejemba kuuya yonoo Buju Terenon oogi weengon laligon kounin Jonon koloon hona asuganon injisaano. ¹⁴ *Qaa koi moma analin angon kombombaajon mojuti een, Elaija koloowaatiwaa so anoti, Jonon mono ii koloaja. ¹⁵ Monnon uugejiawo laligoji, iinon mono qaa ii geja ama moma kotowa.

¹⁶ "Ejemba kete namonon laligojuti, ii mono naa iwoiwo so ama onombenaga? Yononon naamade kaana koloaju. Yononon maaket sombenon rama qaa jomo men tondu qama kokaen jenkeju,

¹⁷ 'Nono rii gbawe men awelo uunin onjo mende orogi.

Nono jinjen qanin onjo mende saagi.'

¹⁸ "Iikawaa kania ii kokaen: Jon Oomulu ejanon kan nene singi laligon wain apu mende nero iwaajon jenkeju, 'Ome monnon uutanon kemero laligoja.'

¹⁹ "Siwe gomambaa Eja honanon kan nembanene nen korisoro ano iwaa-jon kokaen jenkeju, 'Mobu, iinon baanon newageen nene qozozongon nen wain apu suulan nen takis eja tiliqiligiawo ano bologa meme yonoo alagiaga laligoja.' Anutuwaa momakooto koma gbilinkejuti, iyonoo nanamemengiaa honanon mono momakootogianon sokonji, ii qendeemakeja." Kian.

Jiisasnon taon 3 yonoojon 'Yei wosobiri!' jero.

Luuk 10.12-15

²⁰ Kawaa gematanon Jiisasnon kanain taon tosaana temboma onono. Taon tosaana iikanon angoletoya ku-usunawo seiseiya mero kolooroto, kilen uugia mende meleengi. Kawaaajon ii temboma kokaen jen onono, ²¹ *"Oo Korazin toya, niinon onoojon 'Yei!' jen saajen ano Betsaida toya, onoojon kaanagadeen 'Yei!' jen saajen. Niinon yonoonon kema qaana jewe sasoniro angoletona ku-usunawo kolooroto, uugia kilen mende meleengi. Angoletoto ii waba gomanon Taia ano Saidon sitinon koloonagati een, iyononon mono kamban koriga uugia meleembombaa kaisareya qendeema resa ano too arin saabuyaga.

²² "Saabuyagato, niinon kokaen injiowe mobu: Anutunon kanagen Korazin ano Betsaida yonoo qaagia jen tegon irona meeleno siimbobolo mobuti, kamban somata kanon ii mono Taia ano Saidon iyonoo siimbobolo soya uugun mobuya.

²³ *"Ano Kaperneam toya, Anutunon onjo saanon metaama onono Siwe gomanon ubuyaga me qaago? Qaago toton! Onjo mono koomuwaa

* **11:10:** Mal 3.1 * **11:12:** Luuk 16.16 * **11:14:** Mal 4.5; Mat 17.10-13; Maak 9.11-13 * **11:21:** Ais 23.1-18; Eze 26.1-28.26; Joel 3.4-8; Aam 1.9-10; Zek 9.2-4 * **11:23:** Ais 14.13-15; Jen 19.24-28

senjon gomanonj kemebuya. Niinonj yonoononj kema qaana jewe sostoniro angoletona ku-usunawo mewe kolooroto, uugia kilenj mende meleengi. Angoleta ii Sodom taononj koloonagati eenj, taonj iikanonj mono kambañ kokaamba kaanagadeenj toroqen nanaga.

²⁴ *"Nanagato, niinonj kokaenj injowewe mobu: Anutunonj kanagenj Kaperneam onjoo qaagia jenj tegonj ironja meleeno siimbobolo mobuti, kambañ somata kanonj mono Sodom yonononj siimbobolo iikawaa soya uugun mobuya." Kianj.

Lombogiawo onjononj mono noononj kanj haamo mewu.

Luuk 10.21-22

²⁵ Kambañ kanonj Jiisasnonj qaa kokaenj jero, "Oo Amana, giinonj Buña qaaga momakooto ejemba momo somata megiti, iyonoononj mesanjonato, ejemba iyanjiaajonj moma kamaanj merabora kaanja poumapou laligojuti, ii mono iyonoononj injisaana moma asariju. Kawaaajonj niinonj Siwe namowaa Ponja gii mepeseenj gonjen. ²⁶ Oo Amana, gii geenjo kaenj koloowaatiwaaajonj mona sokono awaa kolooro.

²⁷ *"Amananonj mono iwoi kuuya jenj kotooro noo buña kolooro. Amananonj Meriaa kania anodeenj moma yagoro monjonj ii mende moja. Kaanagadeenj Merianonj Amayaa kania moma yagoro monjonj ii mende moja. Kaanagadeenj monjonj Amanaa kania mende moma yagoro Merianondeenj ii moja ano ejemba meweengonj onoma yonoojonj ii injisaambaati, iyonononj mono Ama moma mubuya.

²⁸ "Gawonj menj uulombogiawo laligojuti, onj kuuya mono noononj kagi uugia menj afaanjonj onjombe haamo mewu. ²⁹ *Noononj qaqañ ii mono sawingianonj ama angowu ano niinonj nanamemena kuma onjombe ii mono moma sororogonj laligowu. Niinonj uuna menj kamaanj ama gumbonjonjonj ejaga koloojenjwaaajonj mono saanonj uugia menj afaanjonj onjombe haamo mokoloowuya. ³⁰ Noononj qaqañ menj angogi sogianonj kolooja ano lombonjombe bosimbuti, iikanonj mono afaanja kolooja." Kianj.

12

Jiisasnonj Sabat kendombaa Ponja kolooja.

Maak 2.23-28; Luuk 6.1-5

¹ *Kawaa gematanonj Sabat kendonj monjonj Jiisasnonj wiit dumunj gawonj koria somata kotonj keno. Keno gowokourutanonj wosogia injiro wiit honja motomotoonj kanainj borogianonj kuma negi. ² Negito, Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) tosianonj ii iima Jiisas kokaenj ijogi, "Moba, goo gowokouruganonj mono Sabat kendombaa gawonj meme songoya uuguju?"

³ *Kaenj ijogi kokaenj meleeno, "Kinj Deiwidnonj manjajeqe ejauruta yonowo liligonj wosogia injiro iwoi angiti, ii weenjgogi me qaago? ⁴ *Iinonj Anutuwaawo opo sel jigononj uma bered kowoga Anutuwaawo jaasewanjonj alatanonj anggi raro esujanonj tururo qetegogiti, ii mero negi. Bered kowoga mesamesaoya ii jigo gawonj galenj yononondeenj nenj laligogi. Iinonj ano iwaa kerasuru-urutanonj ii newubotiwaa songo eroto, ii kilenj negi. ⁵ *Kaanjadeenj jigo gawonj galenj yonononj Sabat kendononj jiwowonj jigononj nama gawonj menj gawonj mewutiwaawo songo uugun kilenj qaagiawo mende koloonjeju. Qaa ii Kana qaanonj weenjgogi me qaago?"

* **11:24:** Mat 10.15; Luuk 10.12 * **11:27:** Jon 3.35; 1.18; 10.15 * **11:29:** Jer 6.16 * **12:1:** Dut 23.25 * **12:3:** 1 Sml 21.1-6 * **12:4:** Lew 24.9 * **12:5:** Jan 28.9-10

⁶ “Ii weengogi, kaen movento, niinon kokaen injiomaŋa: Koi nanji, iinon mono jiwowon jigo uugun uuta kolooja. ⁷ *Bunja Terewaa qaa mon kokaen eja, “Niinon siimolon oowutiwaajon qaagoto, batugianon kiankomun aowutiwaajon mojen.” Ono qaa iikawaa kania mobuyagati een, ejemba koposowaa qaanana qaa nonoo qaanana mono tondudu mende jen tegowuyaga.

⁸ “Ii kokaembaajon jejen: Siwe gomambaa Eja honanon mono Sabat kendombaa Ponja kolooja.” Kian.

Jiisasnon eja boria soorongoya men qeangoro.

Maak 3.1-6; Luuk 6.6-11

⁹ Jiisasnon goman ii mesaon qamakooli mirigianon uro. ¹⁰ Iikanon eja boria soosoolia mon raro. Ejembanon Jiisas qaa jakeyanon ama mubombaajon kokaen qisin mugi, “Eja Sabat kendonon meagon Kana qaa uuguwon me qaago?”

¹¹ *Qisin mugi kokaen meleeno, “Onoononga moronon kokaen kolooja: Eja mombaanon lama motoononon Sabat kendonon ronon kemebaati een, iinon ii mende men hororo koubaa? ¹² Ejawaa sewananon mono lamawaa sewana mamaga uuguji, mono ii romongowu. Kawaaajon Sabat kendonon gawon awaa men kaananon Kana qaa mende uuguwon.”

¹³ Kaen meleema eja ii ijoro, “Gii mono boroga qeteterewaa.” Kaen ijoro qeteterero wala anoti, iikawaa so awaa koloon boria alia kaana koloo. ¹⁴ Kaen koloo Farisii (Kana qaawaa kaparankonon) yononon seleengen kema ajoajoro ama Jiisas nomaen ama qenin komuwaatiwaa qaa jen monganji. Kian.

Anuwaa gawon meme eja tak-kootoya ii kokaen:

¹⁵ Jiisasnon qaagia ii iima koton iikanondeen goman ii mesaon mongen keno. Keno mamaganon iwaa gematanon otaan kenji yonoo batugianon ji ejemba kuuya men qeangon onono. ¹⁶ Ii men qeangon onoma kania asuganon jewubotiwaajon kotakota qotogon onono. ¹⁷ Kaen koloo Anu-tunon gejatootoo eja Aisaia sololoo qaa mon jeroti, iikanon mono honawo koloo. Qaa ii kokaen jerota eja,

¹⁸ *“Iibu, koi mono noo gawon ejana koloo ii meweengon mube.

Niinon wombo alana iwaajon mobe kerana qeangoro uunanon iwaajon aisoonkejen.

Niinon Unana Toroya iwaa uuta sokombaatiwaajon wasiwe kemero iinon qaa dindinagadeen jen tegonkejeniwaa Bunja qaaya inisaama jen sei-ro kantria kantria yonoonon kembaa.

¹⁹ Iinon angowowo mende ama qaa tokoronkota mende qamakebaa.

Ejemba mononon iwaa qa otonga ii roonqeqe kananon mende mobaa.

²⁰ Bowo ologogiti, iinon ii mende qosombaa.*

Lambewaa wikyanon jen koton sokoya koloo bolananon jen bobo amakeji, iinon ii mende qebugowaa.

Gawon kaen men ejembanon qaa dindina otaawutiwaajon manja qen laligoro qaa iikanon haamo ano otokorian ambuya.

²¹ Kantria kantria yononon mono iinon ilaan onombaatiwaajon mam-boma joronqorongia iwaa qatanon ama laligowuya.” Kian.

* **12:7:** Mat 9.13; Hoos 6.6 * **12:11:** Luuk 14.5 * **12:18:** Ais 42.1-4 * **12:20:** Bowo ano lambewaa wik ii ejembawaajon jeja. Ejembanon mon qen jaabamagege ama mugi momalaarianon jangon qaomambaajon anji, Jiisasnon ii men qeangowaa.

Jiisasnonj ome yonoo esunghia uugun qero kamaaja.

Maak 3.20-30; Luuk 11.14-23

²² Omenonj eja monj qaamuunj menj muro jaaya gooro moto laligoroti, ii wama Jiisaswaanonj kagi. Jiisasnonj ii menj qeangoro omeya kouma keno neselana lolooro mombo qaa jenj uunj iiro. ²³ Uunj iiro ejemba tuunj kuuya yonononj ii iima aarunj jegi, “Eja koi kanonj mono Deiwidwaa gbilia kolooja me?”

²⁴ *Kaenj jegito, Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonononj ii moma kokaenj jegi, “Eja koi kanonj mombaa ku-usunonj qaagoto, omejiilanj yonoo Ponghia Iimolanj iwaa esunonj ome onjotaankeja.”

²⁵ Kaenj jegito, Jiisasnonj uuroromongogia modaboronj kokaenj injoro, “Kantri daenj yonoo galenjurugianonj batugianonj angowowo ama jumbuti, iyonononj mono tiwilaan aogi kantrigianonj bolinj saoyagadeen koloonj qe-qelalan ewaa. Kaanagadeen siti me gomanj mombaa kanageso yonononj batugianonj angowowo ama jumbuti, iyonononj mono galenjonkonj gawongia menj nambombaajon amamaawuya.

²⁶ “Mobu, Satanonj mono alia Satan monj otaanagati eenj, iyonononj mono batugianonj angowowo ama jumbuyaga. Kaenj kolooro galenjonkonj gawongia mewombaaajon amamaagi ometotonghianonj mono nomaen nanaga?”

²⁷ “Mobu, niinonj Iimolambaa esunonj omejiilanj konjoma onjombenagati eenj, onoo alaurugianonj mono morowaa esunonj ii konjoma onjombuyaga? Kawaajon yonononj mono qaagia honja me qaagoti, ii gosinj jenj tegowu.†

²⁸ Ii jenj tegowuto, Anutuwaa ku-usunonj noo boro susuna sololooro omejiilanj onjotaankejenj eenj, Anutuwaa bentotononj mono onoononj kanj kuuja. ²⁹ Monjonj eja kotiga Iimolambaa kana boria waladeen mende somongowaati eenj, iinonj mono nomaen mirianonj uma qengama esuhinaya menaga? Waladeen ii somongoro rarogo mono saanonj mirianonga ilawoila kuuya tagonj menj kembaa. (Iikawaa so niinonj kaanagadeen Satan somongonj gematanonj omeya onjotaankejenj.)

³⁰ * “Monjonj niwo mende laligoji, iinonj mono qetegonj nomakeja. Monjonj ejemba noo qanonj ajoroowutiwaajonj mende horonj onjomaeki, iinonj mono mendeema onjomaeki. ³¹ Kawaajonj niinonj qaa monj kokaenj injomanja: Ejemba singisongo ama mepaqepae kuuya amakejuti, ii Anutunonj saanonj mesaonkejato, monjonj Unja Toroya mepaegowaati, iikawaa singisongoya Anutunonj mono kambanj monjonj mende mesaowaa. Qaago totoonj!

³² * “Monjonj Siwe gomambaa Eja honja mepaegonj qaa jewaati eenj, Anutunonj ii saanonj mesaowato, monjonj Unja Toroya mepaegonj qaa iwoi jewaati, iwaa singisongoya ii Anutunonj namononj laligowaatiwaa so me koomu gematanonj kanonj mende mesaowaa.

Gerewaa kania ii honja iima gosinj moma kotowu.

Luuk 6.43-45

³³ * “Gerewaa kania ii honja iima gosinj mojonj. Kawaajonj mono gere galenjonki awaa kolooro honja awaa koloonkebaa me gere menj boligi honja bologa koloonkebaa. ³⁴ *Eja uutanonj iwoi saa qenj eji, ii mono buutanonj asuganonj jenkeja. Kawaajonj onjonganqo qatowaa merauruta kolooju. Bologa

* **12:24:** Mat 9.34; 10.25 † **12:27:** Iyangiaa sele galenjurugianonj Anutuwaa qata qama kilenj ome ii Iimolambaa esunonj konjoma onjongi niinonj ii Anutuwaa ku-usunonj konjoma onjomaeki. Ororonj mende nanjonjwaajonj morononj honja ano morononj qaa qolonjmolongoya otaankeja? Yonononj me niinonj? * **12:30:** Maak 9.40 * **12:32:** Luuk 12.10 * **12:33:** Mat 7.20; Luuk 6.44 * **12:34:** Mat 3.7; 23.33; 15.18; Luuk 3.7; 6.45

kaan koloon mono nomaen qaa awaa jewuyaga? ³⁵ Eja awaawaa uu kowianon iwoi awaawaa moriana eji, iinon mono awaa ii asuganondeen jenkeja. Eja bologaa uu kowianon iwoi bologaa moriana eji, iinon mono bologa ii asuganon jenkeja.

³⁶ “Kaen jenkejato, niinon qaa hona mon kokaen injjowe mobu: Ejembanon songo waleema qaa je omayaya jewuti, iyononon mono qaa jegia kuuyaa kania ii jenteegowaa kamban somatanon Anutuwaajon jen asarigi gosiwaa. ³⁷ Iikawaa kania ii kokaen: Anutunon mono qaa jega gosin iikawaa so qaaga jen tegoro solananiwaga me qaagawo koloon lombo mokoloowaga. Kian.

Boi tosianon angoletowaajon kaparan koma welenji.

Maak 8.11-12; Luuk 11.29-32

³⁸ *Kamban kanon Farisii (Kana qaawaa kaparankonon) ano Kana qaawaa boi tosianon Jiisaswaajon kokaen ijogi, “Boi, gii saanon angoletomon mena ii iibombaajon mojon.”

³⁹ *Kaen ijogi kokaen meleema onono, “Ejemba kete namonon laligojuti, ii tuun somata bologa koloon serowilin amakeju. Yononon Anutuwaa aiweseyaajon kaparan komakejuto, aiwese mon gejatootoo eja Joonawaanon mono koloodabororo. Anutunon aiwese morota mon mende ama onombaa.

⁴⁰ *Joonanon gomamboria karoon kowe osombaa (gajugaju) tomenanon laligoroti, kawaa so Siwe gomambaa Eja honanon kaanagadeen gomamboria karombaa so balon uutanon ewaa.

⁴¹ *“Joonanon Niiniwe ejemba batugianon kema Anutuwaa qaanon uugia kuuro moma iikanondeen uugia meleengito, mobu, niinon batugianon asugin nama Joonawaa nanamemenya uugun amakejen. Kaen amakejento, onjo kilen telambelan ama nomakeju. Kawaaajon Niiniwe ejembanon jenteegowaa kamban somatanon ejemba tuun somata koi nanjuti, onjowo ororon koomunonga waama onjo koorongianon motoon nambu. Motoon nama Niiniwe yononon qaa kokaen onjo selegianon kuuwuya, ‘Onjo Siwe gomambaa Eja hona telambelan ama mugi Anutunon irona meleema onono siimbobolo uuta mobuya.’ Niiniwe yononon kaen jega nanamemengianon onjongan kaniagia injisaangi gamugia mobuya.

⁴² *“Kaniagia kaisareya mon ii kokaen: Anutunon kerugen momakooto uuta somata ii kin Solomon muro Saut waagenga kantri mombaa kwiin embanon Solomombaa momakootoya momambaaajon siina moro. Siina moma goman goraayanonga waama kana koriga tintin kan laligon Solomombaa momoya moro.

“Ii moroto, mobu, kamban kokaamba niinon batugianon koloon nama Anutuwaanon momakooto uuta men kajeji, ii Solomombaa momakootoya uuguja. Uugujato, onjo kilen telambelan ama noma tompin laligogi mende sokonja. Kawaaajon Anutunon kanagen ejemba korebore horon onjoma qaagia jen tegowaatiwaajon jaayanon keubuti, kamban iikanon Saut kantriwaa kwiin emba iikanon mono kaanagadeen keubaa. Iinon ejemba tuun somata koi nanjuti, onjowo ororon koomunonga waama onjo koorongianon motoon nambaa. Motoon nama qaa kokaen onjo selegianon kuuwaa, ‘Onjo Jiisas telambelan ama mugi Anutunon irona meleema onono siimbobolo uuta mobuya.’ Iinon kaen jero ononon siligia gosin onjongan gamugia mobuya. Kian.

* **12:38:** Mat 16.1; Maak 8.11; Luuk 11.16 * **12:39:** Mat 16.4; Maak 8.12 * **12:40:** Jon 1.17

* **12:41:** Jon 3.5 * **12:42:** 1 Kin 10.1-10; 2 Hist 9.1-12

Ome yononon eja uutanon eleembombaaajon kaparan konju.

Luuk 11.24-26

⁴³ “Omenon eja uutanonga kouma balon qararankonkononon kema lan lilion laligon haamo memambaaajon miri mongama mon mende mokoloowaa. ⁴⁴ Ii mende mokolon mojoya tiiro kokaen jewaa, ‘Mirina mesaon kaweti, iikanon mono mombo eleemaŋa.’ Kaen jen eleema miria usuma menjerenoro eroti, ii gbameŋa ero mokoloowaa.

⁴⁵ “Kaen mokolon kema omejiilan tosaŋa 7 unuambaa. Omejiilan 7 ii iyaŋa ugun bologa toton kolooju. Iion ii unuano kan miri ii uma iikawaa uutanon laligowuya. Kaen kolooro eja iikawaa kania wala kilenkilen kolooro, kanagen boliqolidaborowaa. Ejemba tuun somata bologa koi kete namonon laligojuti, ononon kaanagadeen kaen kolooowaa.” Kian.

Jiisaswaa nemunkouruta

Maak 3.31-35; Luuk 8.19-21

⁴⁶ Jiisasnon toroŋen ejemba tuun qaa injon laligoro nemunkoganon kan seleenŋen nama iwo qaa jewombaaajon mogi. ⁴⁷ Mogi monon kokaen ijoro, “Moba, goo nemunkoganon mono seleenŋen nama giwo qaa jewombaaajon moju.”

⁴⁸ Qaa ii ijoroto, iwaajon meleema kokaen jero, “Noo nemuna ii moronon? Noo kouruna ii moronon?” ⁴⁹ Kaen jen boria gowokouruta yononon baagen boraama jero, “Iibu, noo nemuna ano kouruna hona mono koi. ⁵⁰ Daen yononon noo Siwe Maŋnaa uusiŋa ten komakejuti, kuuya iyononon mono noo nemuna ano naankouruna kolooju.” Kian.

13

Qosomakororo ejawaa sareqaa.

Maak 4.1-9; Luuk 8.4-8

¹ Kamban iikanondeen Jiisasnon goman ii mesaon apu anŋon goraayanon kemen raro. ² *Raro ejemba tuunlembenon iwaanon kema ajoroogi wanonon uma raro. Raro ejemba tuun kuuya yononon anŋon goraayanon sakasinon ajoroogi.

³ Kaen ajoroogi sareqaa mamaga jen kokaen jero, “Mobu! Eja monon nene kota qosoma kororoomambaaajon gawonon keno. ⁴ Kema qosoma kororo kota tosanon kana goraayanon kemen konŋi. Kemen konŋi (warawen) koonŋa koonŋa kouma ii nedaborogi.

⁵ “Kota tosanon jamo kowonjinon kemen konŋi. Kemen koma kanon namo mamaga mende mokoloogi. Namo dusiita qaa erotiwaajon kuragagia uulanawo kougi. ⁶ Kougi, weenon kouma iniima jen koton onono tiigia qaagotiwaajon soolin gororongogi.

⁷ “Kota tosanon kumuntiri waayawonon kemen konŋi. Kemen konŋi iikanon kouma qen turun bibiloko men ononŋi. ⁸ Kaen janŋon qaonoto, kota tosanon namo awaanon kemen konŋi. Kemen koma tosaŋa kogia 100 kolooji. Tosia kogia 60, tosia 30 iikawaa so koloon seigi. ⁹ Monon ugejiawo laligoji een, iionon mono sareqaa koi geja ama moma kotowa.” Kian.

Jiisasnon naambaaajon sareqaa jero.

Maak 4.10-12; Luuk 8.9-10

¹⁰ Kaen jero gowokourutanon kan Jiisas kokaen qisin mug, “Gii mono naambaaajon ejemba yonoo qaa jemanjen sareqaanon ama jenkejan?”

* 13:2: Luuk 5.1-3

11 Qisin mugi kokaen meleema injoro, “Ii kokaembaajon: Siwewaa bentotonon keuma laligowonatiwaa qaa aasangoya ii onjo asuganon injowe moma kotojuto, iyonoonon ii kaen qaago.

12 * “Kawaa kania ii kokaen: Monon momakootoyawo laligoji, Anutunon mono ii toroqen muro koma gbilin morianawo laligowaato, monon momakootoya qaa laligoji, Anutunon mono momoya melaa eji, ii kaanagadeen qetegon wambaa.

13 “Ejemba yonoo qaa jemanjen kokaembaajon sareqaanon ama jenkejen: Yononon iyangiaa jaagianon iwoi iimago kania kilen mende iima kotowuya. Iyangiaa gejagianon qaa tororo momago kania kilen mende moma asariwuya. 14 * Gejatootoo eja Aisaianon waladeen qaa mon jen ooroti, iikanon ejemba kaana yonoonon honawo koloonkeja. Qaa ii kokaen,

‘Qaa moma bimbimonggo kania kilen mende moma asariwuya.

Iwoi iima bimbimonggo kania kilen mende iima kotowuya.

15 Ejemba tuun somata koi yonoo uugianon mono kotakota gojoma eja.

Gejagianon qaa moma bimbimonggo jaagia komujulaan laligoju.

Kaen mende ambuyagati een, mono jaagianon iwoi iima koton gejagianon qaa moma uugianon kania moma asarin uugia meleengi niinon ii saanon men qeangon onjombenaga.’

16 * “Qaa kaen ejato, onoo jaagianon iwoi iima kotojiwaaajon mono simbawonawo kolooju. Gejagianon qaa moma kotojiwaaajon mono simbawonawo kolooju. 17 Niinon qaa hona toon mon kokaen injomana: Gejatootoo ejemba ano Anutuwaanon ejemba solana mamaganon onjo iwoi koi iijuti, ii iibombaajon awelegon laligogito, ii mende iigi. Onjo qaa koi mojuti, yononon ii mobombaajon uuqeeango somata moma laligogito, ii mende mogi. Kian.

Jiisanon sareqaawaa kania jero.

Maak 4.13-20; Luuk 8.11-15

18 “Qosomakororo ejawaa sareqaa jejenj, iikawaa kania ii mono geja ama mobu. 19 Nene kota qosoma kororo kana goraayanon kemen konoti, ii kokaen: Monon bentotombaa Buna qaaya moma kania mende moma asariro Kilenaa Toyanon kan uutanon kota komogiti, ii qetegowaa. 20 Nene kota qosono jamo kowonjinon kemen konoti, ii ejemba sareya mon. Yononon Buna qaa moma ii iikanondeen uuqeeango qaganon moma anjon komakeju.

21 “Kaen amakejuto, uugianon tiita mende en onombaato, kamban torodaamongadeen nama kotiin laligowuya. Buna qaawaajon ama kakasililin me sisiwerowero kolooro kamban iikanondeen mono tama unuwaa.

22 Nene kota qosono kumuntiri waayawonon kemen kongiti, ii kokaen: Yononon Buna qaa mogi uugianon kemejato, balonon laaligowaa majakakaya ano monen hina memewaa uugereya koloon bimonon onmakeja. Qabunagiawo koloowombaajon koposongogi siin kombombana bologa tosonian kaanagadeen uugianon dungun Buna qaa bibiloko men munkeja. Kaen kolooro hongia qaa auta (gipeya) koloowuya.

23 “Nene kota namo awaanon qosono kemen kongiti, ii ejemba koi kaana: Yononon Buna qaa geja ama moma moma asarin pondan nama hongia mokoloonkeju. Tosianon qaa je motoongononga kota 30 mokoloonkeju. Tosianon hongia 60, tosonian qaa kota motomotoon yonoo hongia 100 men sein mokoloonkeju.” Kian.

* 13:12: Mat 25.29; Maak 4.25; Luuk 8.18; 19.26 * 13:14: Ais 6.9-10 * 13:16: Luuk 10.23-24

Qinqiliwaa sareqaa

²⁴ Jiisasnoŋ sareqaa moŋ kokaen jero, “Siwewaa bentotoŋaa kania ii eja kokaanŋaa so ama jemaŋa. Iinoŋ gawoŋanoŋ kema nene kota awaa qosoma kororooro. ²⁵ Qosoma kororooro, gomantiinanoŋ egi kanon kere ejanon kan wiit dumuŋ batugianoŋ kanon qinqiliwaa kota qosoma kororoon mesaon keno. ²⁶ Wiit dumuŋ kotanoŋ juma waama uma hoŋa asugiroti, kambaŋ iikanon qinqilinoŋ kaanŋagadeen asuganoŋ asugiro.

²⁷ “Asuganoŋ asugiro welenŋeŋeurutanoŋ ii iima gawoŋ toyaanoŋ kan kokaen ijogi, ‘Somatanana, gawoŋanoŋ nene kota awaa qosoma kororoona me qaago? Qinqiliwaa kota ii mono daanŋkaya iikanon asugija?’

²⁸ “Kaen ijogi kokaen injiŋoro, ‘Kere ejanon ii qosoma kororooro.’ Kaen injiŋoro welenŋeŋe yoŋonoŋ kokaen jegi, ‘Nono saanoŋ kema qinqili ii qonjoma meŋ kululuuwoŋatiwaajoŋ mojan me qaago?’ ²⁹ Kaen jegito, kokaen injiŋoro, ‘Qaago! Ono qinqili qonjoma meŋ kululuuŋ iikanon dumuŋ tosaŋa ii kaanŋagadeen qonjombubo.

³⁰ “Mono mesaogi motoon somariin hoŋa memeyaa kambaŋa kan kuuro niinoŋ kambaŋ iikanon dumuŋ kunŋun ejemba ii kokaen injiŋomaŋa: Mono wala qinqili meŋ kululuuŋ anŋi jewaatiwaajoŋ boranŋon kasanon somonŋowu. Ii somonŋonŋo mono wiit dumuŋ hoŋa ii meŋ kululuuŋ meŋ kan noo kowi mirinoŋ ambu.” ’ Kian.

*Nejoŋ kotaa sareqaa**Maak 4.30-32; Luuk 13.18-19*

³¹ Jiisasnoŋ sareqaa moŋ kokaen toroŋen injiŋoro, “Siwewaa bentotoŋa ii kokaen: Eja moŋnoŋ nejoŋ kota meŋ anŋaa gawoŋ namoyanoŋ kema ano. ³² Kota ii melaa kazupuleenda. Ii nene kota kuuya iyoŋoo kamaanŋeŋetagia koloojato, juma waama logoya kuuya unuugun somariin gere koloojaa. Kaen koloon nano kanakeewambaa koonŋa koonŋa kouma haigia gere iikawaa borianon amakeju.” Kian.

*Yiistwaa sareqaa**Luuk 13.20-21*

³³ Jiisasnoŋ duŋanoŋ mombo sareqaa moŋ kokaen jero: “Siwewaa bentotoŋa ii yiist me flaua meŋ somasomariiwaa so kokaen kolooja: Emba moŋnoŋ bered oomanjen yiist meŋ flaua konde karonŋ kanon mindirin melenŋeleen ama kema raro korebore somariiro.” Kian.

*Jiisasnoŋ nomaembaajoŋ sareqaaya qaaya jero?**Maak 4.33-34*

³⁴ Jiisasnoŋ qaa kuuya ii kanageso yoŋooŋon sareqaanoŋ jero. Sareqaaya qaa kaen qaa moŋ mende injiŋoro. ³⁵ *Kaen kolooro Anutunon gejatootoo eja moŋ sololooro qaa moŋ jeroti, iikanon hoŋawo kolooro. Iinoŋ qaa ii kokaen jero eja,

“Noo buunanoŋ mono afaanŋoro sareqaaya qaaya jemaŋa.

Anutunon namo mokolooro asugiroti, kambaŋ iikanondeen qaa aasanŋoyanoŋ ero laligoŋ kouniŋi, niinoŋ mono qaa ii asuganoŋ jen inisaamaŋa.” Kian.

Qinqiliwaa sareqaawaa kania

³⁶ Jiisasnoŋ sareqaa ii jedaboron ejemba tuun somata onomesaon miri uutanon uro. Uro gowokourutanoŋ iwaanon kan kokaen qisiŋ muŋ ijogi, “Qinqili nene gawonon asugiroti, gii mono sareqaa iikawaa kania jen asarin nonomba.”

* 13:35: Ond 78.2

³⁷ Kaen ijogi kokaen meleema injoro, “Siwe gomambaa Eja honanon mono nene kota awaa awaa qosoma kororoonkeja. ³⁸ Nene gawon ii namowaa kantri kuuya. Nene kota awaa ii bentotombaa meraboraana onoojon jejen ano qinqili ii eja bologaa meraboraana yonoojon jejen. ³⁹ Kerenon ii qosoma kororooroti, ii Kilenaa Toyaajon jejen. Dumun kunjun kamba ii namowaa kamba tegowaatiwaa kamba somata ii. Dumun kunjun ejemba ii Siwe gajoba yonoojon jejen.

⁴⁰ “Qinqili men kululuun gerenon анги jewaati, iikawaa so mono namowaa kamba tegowaatiwaa kamba somatanon koloowaa. ⁴¹ Siwe gomambaa Eja honanon mono gajobauruta wasin onono kan qaa aren bologa Kraistwaa bentoton uutanon singisongo ambombaajon kondoonkeji, ii qewagon mindingowu ano ejemba jeulalana kuuya ii kululuun onombuya.*

⁴² “Kaen mindinqindin ama ejemba ii hagon onongi gere tombo tanjururun jen eji, iikanon kemebuya. Iikanon kemebuti, iyononon mono saama gigilaan gobugia kigi qaro laligowuya. ⁴³ Kamban iikanon ejemba solana yononon mono ween kaana koloon Mangiaa bentoton uutanon asarin laligon ubuya. Monon uugejiawo laligoji, inon mono qaa ii geja ama moma kotowa. Kian.

Maa suan mesamesangoyaa sareqaa

⁴⁴ “Siwewaa bentotona ii maa damandan sewana uuta iikawaa so kokaen koloaja: Ii gawonon mesangogi ero eja monon ii mokolon analin angon koma mombo namonon mesangoro. Mesangon iikawajon aisoon kema esuhinaya kuuya sewana mewutiwaajon ano monej karo iikanon gawon balon ii sewana mero.” Kian.

Soron kotaa sareqaa

⁴⁵ “Siwewaa bentotona ii stua ejawaa so ama sareqaa mon kokaen jema: Iinon soron kota mongama laligoro. ⁴⁶ Mongama laligon soron kota motoongo sewana somata ii mokolon kema esuhinaya kuuya sewana mewutiwaajon ano monej karo iikanon soron kota ii sewana mero.” Kian.

Misa hoorowaa sareqaa

⁴⁷ “Siwewaa bentotona ii misawaa so ama sareqaa mon kokaen jema: Ii apu angonon giligi kemero sora tanigia kania kania kemegi onoma men kululuuro. ⁴⁸ Men kululuuro saa qero ejembanon ii horogi goraayanon kouro kamaan rama sora awaa gosin kondonon men kululuugito, soro bologa ii giligi keno. ⁴⁹ Qaa iikawaa so mono namowaa kamba tegowaatiwaa kamba somatanon koloowaa. Siwe gajoba yononon kan ejemba bologa ii solana yonoononga gosin onombu. ⁵⁰ Gosin onoma ejemba bologa ii giligi gere tombo tanjururun jen eji, iikanon kemebuya. Kanon kemebuti, iyononon mono saama gigilaan gobugia kigi qaro laligowuya.” Kian.

Qaa kota walaga ano gbilia

⁵¹ Jiisanon sareqaa ii jedaboron kokaen qisin onono, “Qaa kuuya jejen, ii moma asariju me qaago?” Qisin onono meleema “Oon!” ijogi. ⁵² “Oon!” ijogi kokaen injoro, “Miri toyanon miriaa kowianonga hina iwoi walaga ano gbilia unjuma amakeja. Iikawaa so Kana qaawaa boi kuuya Siwe bentotombaa gowokouruta kologiti, iyononon mono kaanagadeen uugiaa

* **13:41:** Qaa aren (ideology) bologa ii naa (yawen) gawon momo, komyunist, maslim ano momo aren tosaana ii ejemba somonon onongi osigi laaligogianon bolin soonkeji, gajoba yononon mono ii kuuya qewagon mindingowuya.

kowianonga qaa akadamugiawo dongoga ano qaa awaa soro walaga unjuma jenkeju.” Kianj.

Nazaret yononon Jiisas gema qegi.

Maak 6.1-6; Luuk 4.16-30

⁵³ Jiisasnon sareqaa ii jedaboron goman balon ii mesaon keno. ⁵⁴ Kema nensoomari taononon keuma qamakooli mirigianon uma Buna qaa kuma onono. Kuma onono aarun walingon kokaen jegi, “Yei, gejajuju! Iinon momakooto koi ano angoletu ku-usunawo ii mono daenkaya meja? ⁵⁵ Eja koi mono goman kokawaa motonqege ejawaa meriaga. Nemunaa qata Maria ano kouruta Jeims, Joosef, Saimon ano Juuda. Ii saanon mojon. ⁵⁶ Naanurutanon kuuya batunananon koi laligoju. Kawaaonon iwoi kuuya koi mono daenkaya men kan anja?”

⁵⁷ *Nazaret yononon kaen jegi uugianon boliro iikanon osigi. Osigito, Jiisasnon kokaen injoro, “Gejatootoo eja ii iyanaa taonon ano iyanaa mirinon jejewili ama munkejuto, goman tosianon iikaana qaago.” ⁵⁸ Kaen injoro momalaarigianon mende kolooro yangisengiaajon ama angoletu ku-usunawo ii iikanon mamaga mende mero. Kianj.

14

Jombaa aroya kotogi komuro.

Maak 6.14-29; Luuk 9.7-9

¹ Kamban kanon balon bakayaa (Galili prowinswaa) kin Herod iinon Jiisaswaa bujuya moro. ² Ii moma welenqequeuruta ii kokaen injoro, “Ii mono Jon Oomulu ejaga. Iinon mono koomunonga waama gawon mero angoletu ku-usunawo kolonkeju.” Majakaka moma kaen injoro.

³ *Ii kokaembaajona jero: Herodnon koga Filipwaa embia Herodias olon mero Jon Oomulu ejanon kin jen muro opotoro wasin onono kema Jon men somongon kapuare mirinon oongi. ⁴ *Jonon Herodwaaajon qaa kokaen jero, “Gii gamboga men laligon Kana qaa uugujan.” ⁵ Kaen jero Herodnon Jon qegi komuwaatiwaa moroto, kanageso yononon Jombaaajon mogi gejatootoo ejaga laligoroti, iikawaaajon kanageso yonoojon toroko moro.

⁶ Toroko moroto, Herodwaa kolokoloo kambananon karo somataurutanon ajoroon ragi Herodiaswaa boratanon yonoo jaagianon danis ano Herodnon iikawaa iimasiina mamaga moro. ⁷ Kawaaajon emba saran iikanon naa iwoiwaajon qisinaga, kinonon ii togon mumambaajon qaa somongon qaaya ii jojopan qaanon jen kotiuro. ⁸ Kaen jen kotiuro nemunanon emba saran ii kuun muro kokaen ijoro, “Mono qisina Jon Oomulu ejawaa aroya koton wana kondenen ama men kan nomba.”

⁹ Kaen ijoro kimbaa uutanon kobooro wosobiri moroto, jojopan qaaya jero somataurutanon ii mogiti, iyonoo jaagianon kamaan qewabotiwaajon ama Jombaa wana mubutiwaajon jen kotooro. ¹⁰ Kaen jen koton opotoroya mon wasin jero, “Gii mono kapuare mirinon kema Jombaa aroya koton wana men kawa.” ¹¹ Kaen jero Jombaa wana kondenen ama men kan emba saran ii muro men kema nemuna muro. ¹² Jombaa gowokourutanon iikawaa bujuya moma kema qamoya men qasiriwaa jamo kobaanon ama ron konji. Ron koma kema qaa ii Jiisas ijogi moro. Kianj.

Jiisasnon eja 5,000 nene unuagiuro.

Maak 6.30-44; Luuk 9.10-17; Jon 6.1-14

* 13:57: Jon 4.44 * 14:3: Luuk 3.19-20 * 14:4: Lew 18.16; 20.21

¹³ Jiisasnon Jombaa sunduya moma goman ii mesaon wangonon uma balon gbameja monon iyangiodeen laligowombaajon kenji. Ejemba tuun yononon iikawaa bujuya moma taon ano gomanjia mesaon Jiisaswaa gematanon otaan balon kana kenji. ¹⁴ Kenji Jiisasnon wangononga kamaan ejemba tuun somata injiima yonoojon wosoya moro. Wosoya moma batugianon ji injiro laligogiti, ii men qeangon onono.

¹⁵ Kaen ama laligoro mare kolooro gowokourutanon Jiisaswaanon kan kokaen jegi, “Boi, nono balon gbameja kokanon laligonin ween jaaya tegon kememambaajon anja. Kawaaajon gii saanon ejemba tuun koi wasin onona gomanja gomanja kanon kema nembanenegia sewanja men newu.”

¹⁶ Kaen jegito, Jiisasnon kokaen injiimo, “Yononon saanon kokanon rabu. Ononon mono onoangio ii nene unuagiwu.” ¹⁷ Kaen injiimo jegi, “Nono bered 5 ano sora woi iikaan men laligojon.” ¹⁸ Kaen jegi injiimo, “Mono ii men kan nambu.”

¹⁹ Kaen injiimon ejemba tuun somata ii jiimo lolonon kamaan rabutiwaaajon jen koton onono raji. Raji bered 5 ano sora woi ii men Siwenon uuro uro kotuegon bered moton gowokouruta onono ejemba tuun so mendeema onongi. ²⁰ Mendeema onongi ejemba korebore nen nen timbiringgogi. Nen timbiringgon nene kitia reremonja mesaogiti, ii gowoko yononon men kululuugi konde 12 kanon kemen saa qero. ²¹ Eja bered negiti, iyonoo jangogia ii 5,000. Emba merabora yonoo jangogia ii mende meggi. Kian.

Jiisasnon apu angon qaganon riin riin keno.

Maak 6.45-52; Jon 6.15-21

²² Negi tegoro Jiisasnon iikanondeen gowokouruta jen koton onoma kokaen jero, “Ono mono wangonon uma waladeen apu angon koton leegen kumbu. Niinon saanon kaman biiwianon ejemba tuun koi onoombe kenngigo kamanja.” ²³ Kaen jen ejemba onoono kenji baananon uma anodeen laligon qama kooliro. Qama koolin laligoro mare kolooro baananon yanabuju raro. ²⁴ Raro wangogianon apu angon biiwianon koriganon keno haamonon kenngiti, iikaan baangnga qen karo sirinon wango kuun giliro keqelan kema karo.

²⁵ Kaen ano goman aworangoro (3-6 kilok) iikanondeen Jiisasnon apu angon qaganon riin riin gowokouruta yonoonon karo. ²⁶ Kan apu angon qaganon riin riin karo gowokourutanon ii iima aarun toroko moma jenegia ororo “Kowe Songorinon kaja,” jen sombugia moma qama qa gigilaagi.

²⁷ Qama qa gigilaagito, Jiisasnon iikanondeen qaa jen kokaen injiimo, “Alauruna, mono qaqabunabunagiawo sating laligowu. Neeno kaje. Toroko mende mobu.” ²⁸ Kaen injiimo moma Piitonon meleema kokaen ijoro, “Giinon Ponga kolojan ee, mono saanon jena niinon apu qaganon riin riin goonon kamanja.”

²⁹ Jiisasnon ii moma “Saanon kawa,” ijoro. Kaen ijoro Piitonon wango mesaon apu angon qaganon riin riin kanain Jiisaswaanon keno. ³⁰ Kanain kenoto, haamonon mamaga qen siri karo iima toroko moma jeneja ororo kanain apu utanon kemen kokaen qaro, “Pon, mono ilaan nombal!”

³¹ Qaro Jiisasnon iikanondeen boria boraama Piitowaa borianon men kokaen ijoro, “Momalaariga ii melaada. Mono naambaajon uuwoi anjan?”

³² Kaen ijon ilaan muro wangonon uri haamonon goron qero sirinon non qero. ³³ Non qero eja wangonon ragiti, iyononon waeya men mepeseen mun kokaen jegi, “Onanon, gii Anutuwa meriaga.” Kian.

Jiisasnon Genesaret laligon menqeeango gawonj mero.

Maak 6.53-56

³⁴ Apu angonj kotonj leegen Genesaret gomanonj keuma wanjo mesaonj sakasinonj kemegi. ³⁵ Sakasinonj kemegi gomanj iikawaa ejembaya Jiisas moma kotonj mugi. Moma kotonj munj qaa anji gomanj kuuya kosianonj ragiti, iikanonj keno bujuya moma ji ejemba kuuya unuama Jiisaswaanonj kagi. ³⁶ Kanj nama Jiisaswaa maleku susuyanonj oosiriwombaajonj welema munj laligogi. Oosirigiti, kuuya iyonononj mono qeangodaborogi. Kianj.

15

Ambosakonj yonononj qaa kuma soogi.

Maak 7.1-13

¹ Kawaa gematanonj Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) ano Kana qaawaa boi tosonianj Jerusalem sitinonja Jiisaswaanonj kanj kokaenj qisinj mugi, ² “Goo gowokouruganonj mono naambaajonj kana uugunj ambosakonjurunana yonoononj sili mende otaaju? Yonononj mono borogia songbama hamo mende qenj kilenj kanainj nembanene neju?”

³ Kaenj qisinj mugi kokaenj injjoro, “Onjoangio mono naambaajonj ambosakonana yonoononj sili otaawombaajonj kana uugunj Anutuwaanonj joponj qaa qenjeju? ⁴ *Kawaa qaaya monj ii kokaenj: Anutunonj kokaenj jenj kotoro, ‘Nemunj manja mono goda qenj oromakeba,’ ano ‘Monjonj manja me nemunja qasuaanj orombaati, ii mono qegi komuwa.’

⁵ “Kaenj jenj kotoroto, onjo qaa ii uugunj kokaenj jenjeju, ‘Monjonj manjaajonj me nemunjaajonj kokaenj jewaa: Wosona mojenj. Noo nanjonango iwoina bunja qenj aonaga, ii mono Anutuwaa mamatewoo nandumbaajonj gosinj ambeta eja. Monjonj kaenj jenj manja me nemunja goda qenj mubaatiwaa so mende kolooja.’

⁶ “Kaenj jenj siligia walagaajonj ama Anutuwaa joponj qaaya itagogi omaya koloonj jangonj qaomakeja. Ii mende sokonja. ⁷ Oo uumeleembaa ejemba selesese, gejatootoo eja Aisaianonj onoo kaniagia tororo waladeen injisaama kokaenj jerota eja,

⁸ *‘Ejemba tuunj koi kanonj mono je buugianonj awaagadeen goda qenj nomakejuto, uugianonj mono telambelanj ama noma mongenj koriganonj anji eja.

⁹ “Kaenj ero noo waena eenj toontoonj menj mepeseenj nomakeju. Kana qaa kuma onombonjenj kitianonj ejemba yonoo jenjkootogia ii gisomaso ama melokanjinkeju.” ’ Kaenj meleema onono.

Eja uuta ii nomaenj tilooja?

Maak 7.14-23

¹⁰ Jiisasnonj ejemba tuunj mombo onoono kagi kokaenj injjoro, “Onjo mono qaa koi geja ama moma asariwu. ¹¹ Ejanonj iwoi nero uutanonj kemenjeji, iikanonj mende tiloonj munkejato, iyanjaa wombotanonga qaa kouma kamaanjeji, iikanonj mono tiloonj munkeja.”

¹² Kaenj injjoro gowokourutanonj kanj kokaenj qisigi, “Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonononj qaa ii mogi unjuro uugianonj boliji, ii mojanj me qaago?” ¹³ Qisigi kokaenj meleeno, “Niinonj waro kuuya noo Siwe Manjanonj mende komoroti, ii mono tiitawo qonjomana. ¹⁴ *Kilenj, ii mono onjomesaowu. Yonononj ‘Ejemba jaagoo unjuambona,’ jenkejuto, iyanjgiaa

* **15:4:** Eks 20.12; 21.17; Dut 5.16; Lew 20.9 * **15:8:** Ais 29.13 * **15:14:** Luuk 6.39

jaagianonj mono gooja. Jaagoo monjonj jaagoo alia monj borianonj menj wambaati eenj, iyorononj mono motoonj rojonj kemenj uruwaa.”

¹⁵ Kaenj meleeno Piitononj ijoro, “Sareqaa iikawaa kania mono jenj asarina mobonj.” ¹⁶ Kaenj ijoro Jiisasnonj jero, “Oo alauruna, onjo kaanagadeenj toroqenj momogia awaa mende kolooja me?” ¹⁷ Ejanonj iwoi kuuya nero utanonj kemenkeji, ii korojonanonj kemenj seleenjenj kamaankeja. Ii moma kotoju me qaago?

¹⁸ *¹⁸ “Ii kamaankejato, qaa uu kononononga kouma buutanonga kamaankeji, iikanonj mono tiloonj munkeja. ¹⁹ Ejemba uu kononononga iwoi koi kaanja koloonj koumakeja: Qaa bologa romonjonj owenj jenanj menj ejemba unugi komuwutiwaajonj momakeju. Olonkalo ama serowilin ambombaaajonj momakeju. Iwoi yongoro mewombaaajonj momakeju. Jenonkuukuu qaa qolonmolongoya jewombaaajonj momakeju. Gemageqe qaa jenj Anutu mepaegowombaaajonj momakeju. ²⁰ Iwoi kaananonj mono ejemba tiloonj onjmakejato, borogia mende songbama nembanene nenkejuti, iikanonj eja monj mende tiloonkeja.” Kianj.

Keinan emba monjonj kaparanj koma qama kooliro.

Maak 7.24-30

²¹ Jiisasnonj Genesaret gomanj mesaonj siti qagara Taia ano Saidon yoroo distrik qata Fonisia iikawaa utanonj keno. ²² Keno Keinan emba, balonj iikawaa toya monjonj kanj Jiisas welema kokaenj qama ijoro, “Ponj, Deiwidwaa gbili, mono kiankomunj nomba! Omenonj borana kokojinjinj ama muro siimbobolo somata momakeja.”

²³ Qama ijoroto, Jiisasnonj qaa monj mende meleeno. Kaenj kolooro gowokourutanonj kanj kokaenj kuunj munj ijogi, “Emba ii saama qama kanananonj kajiwaajonj mono ilaanj muna kema.” ²⁴ Kaenj ijogi meleeno, “Amananonj Israel kanagesowaa lama soosooya iikayadeenj hamo qenj onjomambaaajonj ama wasinj nonota kajenj.” ²⁵ Kaenj meleeno emba iikanonj kosianonj kanj siminj kuma munj ijoro, “Ponj, mono ilaanj nomba!”

²⁶ Kaenj ijoroto, Jiisasnonj kokaenj meleema muro, “Qaago, merabora yonoo mirigianonga bered menj kasu ononinj mende sokombabo. Juuda nono wabaurunana onoo qagia kasu qamakejonj. Niinonj waladeenj Juuda ejemba ilaanj onombe kantri tosaanja onononj mono kasu kaanja mamboma laligowu.”

²⁷ Meleema muroto, embanonj ijoro, “Ponj, ii saanonj mojento, kasu meria yonononj mono kaanagadeenj togiaa nene dunjonnga nene reemonja kamaaro nenkeju.” ²⁸ Kaenj ijoro Jiisasnonj kokaenj ijoro, “Oo emba, goo momalaariga ii somata. Kawaaajonj welema nonjanjwaa honja mono koloowaa.” Kaenj ijoro moma boratanonj aua iikanondeenj qeangoro. Kianj.

Jiisasnonj ji ejemba seiseiya mero qeangogi.

²⁹ Jiisasnonj gomanj ii mesaonj kanj Galili apu angombaa goraayanonj kouma baananonj uma kamaanj raro. ³⁰ Raro ejemba tuunjelebeyanonj iwaanonj kanj ejemba koi kaanja unuangi: Lokonj ano ejemba jaagia googa, tosaanja kana borogia eraqeeraanogoya, tosaanja qaamuunj ano tosaanja ji mamaga injiro laligogiti, ii unuama Jiisaswaa kana banonj onoonji menj qeangonj onono.

³¹ Menj qeangonj onono qaamuunj ejemba yonononj qaa jegi kana borogia eraqeeraanogoya yonononj qeangonj diingogi lokonj yonononj kana riinj kema

* **15:18:** Mat 12.34

kagi jaagia doongoya yononon jaa uun iigi ejemba tuun yononon ii iima waliŋon Israel ananaa Anutunana mepeseegi. Kian.

Jiisasnon eja 4,000 nene unuagiŋo.

Maak 8.1-10

³² Jiisasnon gowokouruta onono iwaanon kagi kokaen injoro, “Niinon ejemba tuunleembe somata koi yonoojon wosona mojen. Yononon noonon kan ween karoon laligon waagi nenegia qaondabororo iijen. Kananon kema laligon batuyanon jaagia giliro tiwitiwilaa mokoloowubotiwaaajon ii een wasin onomambaajon togojen. Kawaajon ii nene unuagimambaajon mojen.”

³³ Kaen injoro gowokourutanon meleema kokaen ijogi, “Balon qararankonkonon kokanon nononon mono daenkayaga nembanene mamaga mokolon ejemba tuunleembe koi unuagiwonaga?” ³⁴ Ii moma Jiisasnon kokaen qisin onono, “Onoonon bered dawi raja?” Qisin onono “Bered 7 ano sora melaa tosaana raja,” jen ijogi. ³⁵ Ijogi Jiisasnon ejemba tuunleembe ii namonon kemen rabutiwaaajon jen koton onono kemen ragi.

³⁶ Kemen ragi bered 7 ano sora ii men Anutu qama koolin dangisen jen moton gowokouruta onono yononon ii ejemba tuun so toto qen onongi. ³⁷ Toto qen onongi nen nen timbiringogi. Nen timbiringon nene kitia mesaogi kemeroti, ii konde 7 kanon men kululuugi saa qero. ³⁸ Eja nene negiti, yonoo jangogia ii 4,000. Emba merabora yonoo jangogia ii mende meg. ³⁹ Jiisasnon ejemba tuunleembe onono kenji iyanan wanonon uma Magadan gomanon keno. Kian.

16

Boi tosonian angoletto iibombaaajon kaparan konji.

Maak 8.11-13; Luuk 12.54-56

¹ *Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) ano Sadusii (Jigo gawombaa kaparankonkon) tosonian Jiisaswaanon kan qaawaa timbinon horowaatiwaaajon angobato men mun kokaen qisigi, “Mono jena Siwenonga angoletto mon asugiro iibona.” ² Kaen qisigi kokaen meleeno, “Ono ween kememambaajon ano iikanon kokaen jenkeju, ‘Sombinon ososaajiwaajon woran ween awaa koloowaa.’

³ “Kaanagadeen umugawodeen kokaen jenkeju, ‘Sombinon ososaaro koosunon totowijiwaajon mono kon musu giliwaa.’ Kaen kaen jen sombimaa tania iima kon weembaa kania saanon gosinkejuto, kaman laligonon, iikawaa aiweseya gosiwombaaajon mende moju. Ii mende sokonja.

⁴ *Ejemba tuun bologa namonon laligon olonkalu amakejuti, iyononon Anutuwaaiweseya asugiwaatiwaaajon kaparan komakejuto, Anutunon gejatootoo eja Joonawaa aiweseya onondabororo aiwese tosia mende toroqen qendeema onombaa.” Kaen meleema onomesaon mongen keno. Kian.

Farisii ano Sadusii yononon wosokondun kaana koloju.

Maak 8.14-21

⁵ Jiisasnon gowokouruta yonowo apu angon koton leegen keuma samon mewombaaajon duduugiti, ii iigi. ⁶ *Ii iigi Jiisasnon kokaen injoro, “Ono Farisii ano Sadusii paati woi yonoo wosokondungia ano riki sombangia iikawaajon mono galengia men laligowu. Ii awaagadeen mende gosin gema qegi yononon mono yiist kaana somariin men bolin onombuya.”

* **16:1:** Mat 12.38; Luuk 11.16 * **16:4:** Mat 12.39; Luuk 11.29 * **16:6:** Luuk 12.1

⁷ Inijoro qaa gemata ii mende moma asarin batugianon kokaen amin mogi, “Nono bered mende men kajon. Kawaajon jeja me nomaen?”
⁸ Ii amin mogi gejianon kemero kokaen injoro, “Oo onjo momalaarigia melaada, naambaajon ‘Bered mende mejon,’ jen onjoangia amin moju?
⁹ *Noo kaniaana ii naambaajon mende moma kotoju? Niinon bered 5 ii 5,000 yonoojon motowe iikawaa kitia men kululuugi konde dawinon kemen saa qero? Ii duduuju me qaago?

¹⁰ * “Kaanagadeen bered 7 ii 4,000 yonoojon motowe iikawaa kitia men kululuugi konde dawinon kemen saa qero? Ii duduuju me qaago? ¹¹ Nii beredwaajon qaa mende jejeni, ii nomaen ama mende moma kotoju? Niinon beredwaajon qaagoto, Farisii ano Sadusii paati yonoo wosokondungia ano riki sombangia gosin gema qewutiwaajon jejen.” ¹² Kaen injoro iikanondeen qaayaa kania kokaen moma asarigi, “Ahaa! Flaua men somasomarii yiistwaa galen men aowombaajon mende jejato, Farisii paati ano Sadusii paati yonoonon qaa melokanjin gema qewombaajon jeja.” Kian.

Piitonon Jiisaswaa kania jokolooro.

Maak 8.27-30; Luuk 9.18-21

¹³ Jiisasnon Sisaria Filipai taombaa kosianon kema kanon gowokouruta kokaen qisin onono, “Ejembanon Siwe gomambaa Eja hona noojon nomaen jenkeju? Nii moroga koloojen?” ¹⁴ *Qisin onono meleema kokaen ijogi, “Tosianon ‘Gii Jon Oomulu ejaga koloojan,’ jenkejuto, tosanon ‘Gii Elaija koloojan,’ jenkeju ano tosanon toroqen kokaen jenkeju, ‘Gii Jeremaia me gejatootoo eja walaga yonoononga mon koloojan.’”

¹⁵ Kaen ijogi kokaen qisin onono, “Ano onjoangio noojon nomaen jenkeju? Nii moroga koloojen?” ¹⁶ *Qisin onono Saimon Piitonon meleema ijoro, “Gii Hamoqeqe Toya Kraist ano laaligo Toya Anutuwaa Meria koloojan.”

¹⁷ Kaen ijoro Jiisasnon meleema kokaen ijoro, “Oo Saimon Joonawaa meria, balon eja sa busuyawo monon qaagoto, noo Amana Siwe gomanon laligoji, iinon mono qaa ii gii gisaano. Kawaajon giinon mono simbawonawo koloojan. ¹⁸ Niinon kokaen gijowe moba: Gii Piito (ananaa qaanon karanjan) koloona niinon karanjan iikawaa qaganon uumeleen kanagesonaa tandoya ambe nanjon onona uugia meagon kotiin nambu. Giinon ii galen koma onona koomu Toyanon ii senjon gomambaa kiropo naguyanon horon onomambaajon amamaawaa. Omejiilan tosaan yonoo ku-usungianon kaanagadeen ii kondeema haamo ama onombombaajon amamaawuya.

¹⁹ * “Niinon Siwe bentotonaa kii meria woi goman. Gii namonon singisongo somongona iikanon mono Siwe gomanon kaanagadeen soomongoya ewaa. Gii namonon singisongo mesaon isana iikanon mono Siwe gomanon kaanagadeen iisana ewaa.” ²⁰ Kaen jen Hamoqeqe Toya Kraist kolooroti, ii asuganon jegi monon mobubotiwaajon gowokouruta yonoojon songo kotakota ama onono. Kian.

Jiisasnon komumambaa qaaya jero.

Maak 8.31-9.1; Luuk 9.22-27

²¹ Kamban kanona Jiisasnon kanain gowokouruta ii qaa kokaen injisaama jero, “Niinon Jerusalem kema siimbobolo mamaga momana. Kantriwaa jotamemeya, jigo gawon galen ano Kana qaawaa boi yononon nugi komu- mana. Komuwe ween karon kolooro koomunonga waamana.”

* **16:9:** Mat 14.17-21 * **16:10:** Mat 15.34-38 * **16:14:** Mat 14.1-2; Maak 6.14-15; Luuk 9.7-8
 * **16:16:** Jon 6.68-69 * **16:19:** Mat 18.18; Jon 20.23

²² Jiisasnoŋ kaen jero Piitonoŋ horoŋ muŋ goraayanonŋ kema kanainŋ qotogonŋ kokaenŋ jen muro, “Oo Poŋ, ii kambaŋ moŋnoŋ koloonŋ gombabotiwaajonŋ Anutunonŋ mono sopa somoŋgoŋ gomba.” ²³ Qotogonŋ muro eleema Piito kokaenŋ jen muro, “Gii qaa romoŋgojanŋ, ii Anutuwaanonŋ qaaga qaagoto, balonŋ ejemba ano Satan siinŋgiaga. Gii noo kana utumambaajonŋ mona uunanonŋ bolija. Kawaajonŋ Satan, gii mono keteda koi noo jaasewananonŋa togowa!” Kianŋ.

Kraist otaawombaa sewanŋa

²⁴ *Kambaŋ kanonŋ Jiisasnoŋ gowokouruta qaa kokaenŋ injjoro, “Moŋnoŋ noo gemananonŋ kamambaajonŋ moji, iinonŋ mono iyanŋaa uuselias siinŋ kombombaŋa bologa gema qero ‘Buŋa gbilia meŋ kaja,’ jen sisia megi siimbobolo ii bosimakeba. Ii maripoononŋ komuwaatiwaa so mokosiŋgonŋ nii notaŋ kawa. ²⁵ *Moŋnoŋ laaligoya iyanŋaajonŋ analinŋ anŋonŋ koma anŋa jaajaa laligoji, iinonŋ mono laaligoya hoŋa somoŋgoro soowaa. Soowaato, moŋnoŋ balombaa laaligoya nooŋonŋ ama qeleema togonŋ nombaa, iinonŋ mono laaligo hoŋaa kania mokoloonŋ kotiinŋ laligowaa.

²⁶ “Moŋnoŋ gomaŋa gomaŋa yoŋoo ilawoilaya kuuya koma hororo buŋaya kendabororo uuta laaligoya meŋ soonŋ silemale laligonŋ komuro Anutunonŋ qaaya jen tegoro unŋayanonŋ tiwilaaro mende sokombaa. Esuhinaya iikanonŋ mono uukoisoro mende ama mubaa. Qaago totoonŋ! Kuuya anana mono wanŋana somoŋgoŋ aowombaajonŋ amamaawonŋa.

²⁷ *“Siwe gomambaa Eja hoŋanonŋ kanagenŋ Siwe gajoba toroya yoŋowo koi kamaagi Maŋaa asamararaŋa iima aaruwuya. Kambaŋ iikanonŋ motomotoonŋ anana nanamemenana gosinŋ ironŋa me tawaya iikawaa so nonombaa. ²⁸ Niinonŋ qaa hoŋa moŋ kokaenŋ injjowe mobu: Koi nanjuti, onŋoo batugianonŋa tosianonŋ Siwe gomambaa Eja hoŋanonŋ kinŋ poŋ koloonŋ asugiwaati, ii iima kotowuya. Jaawo laligonŋ koomuwaa siimboboloya mende mogi asugiro ii iibuya.” Kianŋ.

17

Jiisaswaa selianonŋ letono.

Maak 9.2-13; Luuk 9.28-36

¹ *Weenŋ 6 tegoro Jiisasnoŋ Piito, Jeims ano Jeimswaa koga Jon unuama iyanŋia siri baŋa koriga moŋnoŋ uma gbamenanonŋ laligogi. ² Laligogi jaasewanŋanonŋ nano Jiisaswaa sele tanianonŋ letoma qaita moŋ kolooro. Jaasewanŋanonŋ weenŋ jaaya kaŋa asariro malekuyanonŋ tualalakota koloonŋ asasagawo kolooro.

³ Kaenŋ kolooro iigi Mooses ano Elaija yorononŋ asuginŋ onŋoma Jiisaswo qaa qaa amigi. ⁴ Amigi Piitonoŋ kanainŋ qaa jen Jiisas kokaenŋ ijoro, “Poŋ, nonononŋ kokanonŋ uukorisoro moŋonŋ. Kawaajonŋ siinŋanonŋ mojanŋi eenŋ, niinonŋ saanonŋ kuŋ karoonŋ memaŋa. Gooŋonŋ moŋ, Mooseswaaajonŋ moŋ ano Elaijawaajonŋ moŋ.”

⁵ *Kaenŋ ijonŋ nano kokolo tualalakota asamararaŋawo moŋnoŋ kamaanŋ aonŋanonŋ esuunŋ onŋono iikawaa uutanonŋa qa aro moŋ kokaenŋ kamaaro mogi, “Eja koi ii neenaa wombo meranaga. Noo uusiinŋa somatanonŋ mono iwaanonŋ eja. Mono iwaa qaaya moma laligowu.” ⁶ Gowoko yoŋononŋ qaa ii moma jenŋgia ororo usugonŋ namononŋ kamaanŋ keegia mamaga mogi.

* **16:24:** Mat 10.38; Luuk 14.27 * **16:25:** Mat 10.39; Luuk 17.33; Jon 12.25 * **16:27:** Mat 25.31; Ond 62.12; Room 2.6 * **17:1:** 2 Piito 1.17-18 * **17:5:** Jen 22.2; Dut 18.15; Ond 2.7; Ais 42.1; Mat 3.17; 12.18; Maak 1.11; Luuk 3.22

⁷ Kaen mogi Jiisasnon yonoonon kan selegia oosirin kokaen injoro, “Mono waabu. Keegia mende mobu.” ⁸ Qaa ii moma uun waama woi ii mende iriigito, Jiisasnondeen nano iigi. Kian.

Jon Oomulu eja ii Elaijawaa kitiaga koolooja.

⁹ Baanamonga roganon kamaan Jiisasnon kokaen jen koton onono, “Ono iwoi iijuti, iikawaa bujuya ii ejemba mon mende injowu. Siwe gomambaa Eja honanon koomunonga waaro iikawaa gematanon ii saanon jen asarin laligowu.”

¹⁰ *Kaen jen koton onono gowokouruta karoon yonoonon Jiisas kokaen qisin mugi, “Kana qaawaa boi yonoonon qaa kokaen ii naambaajon jenkeju, ‘Eja Elaijanon mono waladeen Siwenonga kamaaro Hamoqeqe Toyanon iikawaa gematanon asugiwaa?’”

¹¹ Qisin mugi meleema kokaen injoro, “Elaijanon waladeen kamaan asugin laaligo kuuya meagowaa. Qaa ii honagato, ¹² *niinon kokaen injomanja: Elaijanon kamaan asugiroto, ii iima kania mende moma kotogito, ejembanon ii angiaa siingia otaan lan ama mugi. Kaanideen Siwe gomambaa Eja hona kaanagadeen lan ama mugi Juuda jotamemeya sisiwerowerogiawo yonoo borogianon kemen siimbobolo mobaa.” ¹³ Elaijawaajon kaen jen hona Jon Oomulu ejawaajon qaa injoroti, gowoko yonoonon ii kaen moma asarigi. Kian.

Jiisasnon ome otaaro meranon qeangoro.

Maak 9.14-29; Luuk 9.37-43

¹⁴ Jiisas ano gowoko karoon yonoonon baanamonga kamaan ejemba tuun yonoonon kagi eja monon Jiisaswaa kosianon kan simin kuma mun kokaen ijoro, ¹⁵ “Pon, giinon mono merana kiankomun muba. Ji kiro tama kamaan qero semben aon siimbobolo mamaga momakeja. Kamban mamaga tama gerenon me apunon kemenkeja. ¹⁶ Niinon ii wama gowokouruga yonoonon kajento, yonoonon ii men qeangon mubombaajon amamaajuya.”

¹⁷ Kaen ijoro meleema mun jero, “Yei! Balombaa ejemba yangisen ano irinqiringiawo, mono kamban dawo onowo laligon qato unjuwe Anutu mende moma laarigi siimbobolo momakemanja? Ii mono wama noonon koi kawu.”

¹⁸ Wama kagi Jiisasnon ome ii jen muro mesaon keno meranon kamban iikanondeen qeangoro.

¹⁹ Qeangoro gowokourutanon ii iima angiodeen Jiisaswaanon kan rama kokaen qisin mugi, “Nononon mono naambaajon ii nononanodeen otaawombaaajon amamaajon?”

²⁰ *Qisin mugi kokaen injoro, “Momalaarigianon melaada koolojiwaaajon ii otaawombaaajon amamaaju. Niinon qaa hona mon kokaen injowe mobu: Momalaarigiaa hona ii nejon kotaa so enagati een, ononon saanon baanja kokawaa Toyaaajon kokaen jen kotowuyaga, ‘Gii mono baanja ii metogon waama kema leegen endu amba.’ Kaen jen moma laarigi iikawaa so kolooro endu kembaa. Anutu moma laarigi inaan onono iwoi mombaajon mende osiwuyaga.” ²¹ (Ome tania kaanja ii mono qama koolin nene singi laligon otaawonja. Iwoi morota mon anin mende kouma kembaa. Kian.)

Jiisasnon koomuyaa Bunja jero indin woi kolooro.

Maak 9.30-32; Luuk 9.43b-45

* **17:10:** Mal 4.5 * **17:12:** Mat 11.14 * **17:20:** Mat 21.21; Maak 11.23; 1 Kor 13.2

²² Jiisasnoŋ gowokouruta yoŋowo motooŋ Galili prowins uutanonŋ liligon kananonŋ kenŋi Jiisasnoŋ qaa kota kokaenŋ injjoro, “Anutunonŋ Siwe gomambaa Eja honŋa ii balonŋ ejemba yoŋoo borogianonŋ ama muro kemebaa. ²³ Kemero ii qegi komuwaa. Komuro weenŋ karoonŋ kolooro mono koomunonŋa waabaa.” Gowokourutanonŋ ii moma uugianonŋ bimooro wosobiri mogi. Kianŋ.

Jiisasnoŋ jiwowonŋ jigowaa takisya ano.

²⁴ *Jiisasnoŋ gowokouruta yoŋowo Kaperneam taononŋ kougi jiwowonŋ jigowaa takis meme eja yoŋononŋ Piitowaanonŋ kanŋ kokaenŋ qisinŋ mugi, “Onŋoo boigianonŋ jiwowonŋ jigowaa takisya ambaa me qaago?”

²⁵ Qisinŋ mugi “Oon!” jero. Kawaa gematanonŋ Piitononŋ miri uutanonŋ uro Jiisasnoŋ qaa mutuya kokaenŋ qisinŋ muro, “Saimon, gii nomaenŋ romonŋgojanŋ? Daenŋ yoŋononŋ konkororowaa takis ano takis tosaanŋa (custom, revenue) ii balombaa kinŋ eja ponŋ yoŋoojonŋ amakeju? Kantri toya anana me wabaya yoŋononŋ ii anŋi meŋ kululuunkeju?”

²⁶ Kaenŋ qisinŋ muro meleema “Wabaya yoŋononŋ,” jero. Kaenŋ jero Jiisasnoŋ kokaenŋ ijoro, “Kaenŋ amakejutiwaajonŋ kantri toya anana ii ambombaa so mende koloojonŋ. ²⁷ Kaenŋ koloojonto, takis mende aninŋ eja iyoŋoo uugianonŋ boliwabotiwaajonŋ mono kema kasa uupanŋa apu anŋononŋ giliwa. Gilinŋ sora mutuya horonŋ mewaati, mono iikawaa qaa oota mesagonŋ monenŋ kota iikanonŋ mokoloowaga. Monenŋ kota ii eja woi anaraa takisnaraa so. Mono ii meŋ onŋoma iikanonŋ noojonŋ ano geenŋgaajonŋ takis amba.” Kianŋ.

18

Gowoko batugianonŋ morononŋ uuta kolooja?

Maak 9.33-37; Luuk 9.46-48

¹ *Kambanŋ kanonŋ gowoko yoŋononŋ Jiisaswaanonŋ kanŋ kokaenŋ ijogi, “Siwewaa bentotonŋ uutanonŋ morononŋ uuta kolooja?” ² Kaenŋ ijogi merabora melaa monŋ qarokaro batugianonŋ ano nano. ³ *Nano kokaenŋ jero, “Niinonŋ qaa honŋa monŋ kokaenŋ injjowe mobu: Uugia mende meleema merabora kaanŋa mende koloowuti eenŋ, onŋo mono kambanŋ monŋonŋ Siwewaa bentotononŋ mende keubuya.

⁴ “Kawaajonŋ monŋonŋ iyanŋa meŋ kamaanŋ aonŋ merabora kokaanŋa koloowaati, iinonŋ mono Siwewaa bentotonŋ uutanonŋ uuta kolooja. ⁵ Monŋonŋ merabora koi kaanŋa monŋ noo qananonŋ koma horonŋ kalanŋ kombaat, iinonŋ mono nii koma horonŋ nombaa.” Kianŋ.

Singisonŋgowaa kongoro mono qotogowu.

Maak 9.42-48; Luuk 17.1-2

⁶ Jiisasnoŋ toroŋenŋ kokaenŋ jero, “Merabora koi kaanŋa moma laarinŋ nonjuti, monŋonŋ iyoŋoononŋa monŋ kongoro ama muro singisonŋgo ambaati, eja iikanonŋ mono lombo uuta mokoloowaa. Anutunonŋ lombo iikawaa ironŋa nomaenŋ muro soyanonŋ koloonaga? Kemunŋ kowonjinŋ aroyanonŋ somonŋonŋ kowe biiwianonŋ giligi kemenagati, iikanonŋ mono afaanŋkota koloonaga.

⁷ “Singisonŋgowaa siipatitianonŋ mono afaanŋagadeenŋ koloonkeja. Kawaa-jonŋ balonŋ ejemba onŋoojonŋ ‘Yei!’ wosobiri mojenŋ. Monŋonŋ siipatiti anŋonŋ komambaaajonŋ amamaankejato, monŋ morononŋ tosaanŋa kongoro ama onŋono singisonŋgoambutu, iwaajonŋ mono ‘Yei!’ qama wanjinjinŋonŋ saajenŋ. Siimbobolo uutanonŋ mono iwaa qaganonŋ ubaa.

* **17:24:** Eks 30.13; 38.26 * **18:1:** Luuk 22.24 * **18:3:** Maak 10.15; Luuk 18.17

⁸*“Borongan me kanaganon singisongo ambaatiwaa kongoro ama gombaati een, ii mono koton giliwa. Koton gilingo borodomon me kanadomon laligon laaligo kombombanja mokolon oompelelen mokoloowagato, kana boroga woiwo laligona kanagen gere sianon giligi kemebabo. Sia gereya ii tetegoya qaa jewaa.

⁹*“Kaanjadeen jaaganon singisongo ambaatiwaa kongoro ama gombaati een, ii mono qonjoma giliwa. Qonjoma gilingo jaakoga motoongowo laligon laaligo kombombananon keuma oompelelen mokoloowagato, jaaga woiwo laligona gere siawaa gerenon giligi kemebabo. Kian.

Lamanon soorotiwaa sareqaa

Luuk 15.3-7

¹⁰“Ejemba melaa koi yonoononga mon men kamaan mububotiwaajon mono galengia mewu. Niinon qaa kokaen injiowe mobu: Yonoo kokojiji gajobaurugianon Siwe goman iikanon noo Siwe Amanaa kosianon laligon jaasewan suulan iimakeju. Kawaajon jejewili mono mende ama onombu. ¹¹(Siwe gomambaa Eja honanon mono ejemba soogiti, ii men letoma onono oyanboyan koloowutiwaajon kamaaro.)

¹²“Ono qaa koi kawaajon nomaen romonggoju? Eja mombaa lamauruta 100 laligogi yonoononga monon soon jinjaun keno toyanon nomaen ambaa? Iinon mono 99 ii baananon onomesaon kema motoonggo jinjaun kenoti, iikawaajon mongama kembaa. ¹³Mongama kema laligon mokoloowaati een, niinon qaa hona mon kokaen injiowe mobu: Iinon 99 jinjaun mende kenjiti, iyonoojonan kamban iikanon mamaga mende aisoowaato, motoonggo iikawaajon honombononaga mende aison laligowaa. ¹⁴Iikawaa so onoo Manjia Siwe gomanon laligoji, iinon mono ejemba melaa koi yonoononga monon soon gere sianon mende kemebaatiwaajon momakeja.” Kian.

Alaganon singisongo ama gono kokaen amba:

¹⁵*“Umeleen alaganon singisongo ama gombaati een, gii mono iwaanon kema jaasewan qen mun kana songiroti, ii qendeema muba. Kaen ana qaaga moma baatanon kembaaati een, giinon mono alaga haamo ama muna mombo uumotoonggo ama laligowao. ¹⁶*Kaen ana qaaga moma iikawaa baatanon mende kembaaati een, giinon mono toroqen ala motoonggo me woi uruama iwaanon kembu. Buna Terewaa qaa kokawaa so mono kaen amba, ‘Qaa kuuya ii ejemba woi karoonon nanjon jegi kotiiwaa.’

¹⁷“Kaen анги qaagia moma iikawaa baatanon mende kembaaati een, giinon mono umeleen kanagesowaa jotamemeya ii injiona iwo amin mobu. Amin mobuto, iyonoo qaa baatanon kaanagadeen mende kembaaati een, ii mono asuganon jegi jawo kolooro uumeleembaa gadokopa kaana ama mun laligowa. Takis tiliqiligiawo megi sisigia menkejuti, iikawaa tani kaana ii mono mesaona seleenjen laligowaa.

Singisongowaa soomongoya ano iisana

¹⁸*“Niinon qaa hona toon mon kokaen injiowe mobu: Ononon singisongo namonon somongowuti, ii kuuya mono Siwe gomanon kaanagadeen soomongoya ewaa ano singisongo balanon mesaon isambuti, ii kuuya mono Anutunon mesaoro Siwe gomanon kaanagadeen ewaa.

¹⁹“Toroqen qaa kokaen injiowe mobu: Namonon onoononga woiyanon qaa ii me ii kawaajon uumotoon ama qama kooliwaotiwaa qaa somongowaoti, noo Manja Siwe gomanon laligoji, iinon mono ii orono buna

* **18:8:** Mat 5.30 * **18:9:** Mat 5.29 * **18:15:** Luuk 17.3 * **18:16:** Dut 19.15 * **18:18:** Mat 16.19; Jon 20.23

qen aowaota. ²⁰ Ii kokaembaajon: Ejemba woi me karonon noo qananon iikanon me kanon ajoroowuti, niinon mono iikanon yonoo batugianon laligomanja.” Kianj.

Welenqe qe kiankomuya qaa iwaa sareqaa

²¹ *Kamban kanon Piitonon Jiisaswaanon kan qaa kokaen ijoro, “Pon, alananon singisongo ama nomakeji, niinon ii indin dawiwaa so mesaowe sokombaa? Indin 7 ii mamaga. Iikawaa so mesaowe sokombaa me qaago?” ²² Jiisasnon ii moma kokaen meleema muro, “Indin 7 qaagoto, 70 taims 7 ii* mesaona sokombaa. Niinon kaen gijojen. ²³ Iikawaa kania ii kokaen jen asarimanja. Siwewaa bentotonja ii kin eja pombaa so ambe kokaen kolooja: Kinon welenqeqeuruta onoono monengia galen kongiti, iikawaa aren papiaya qendeengi mindingowaatiwaajon kaparan kono.

²⁴ “Kaen kanain moneja iikawaa sunduya gosin mindingogi kanon eja mon wama kagi iwaa jaanon nano. Tosaya ii 10 milyon Kina iwaanon ero. ²⁵ Ii eroto, tosaya ii kumambaajon moneja mende sokono amamaarotiwaa-jon ama somatayanon nama kokaen jen kotoro, ‘Eshinaya eji, ii kuuya mono sewanja mewutiwaajon ambu. Ii ano embameraanja ii kaanagadeen mono sewangia mewutiwaajon angi monej karo iikanon tosaya ii kumbu.

²⁶ “Kaen jen kotoro welenqeqeyanon batanon kamaan simin kuma usugon kokaen welema muro, ‘Gii mono uugere mende ama mokosinon mam-boma nona goonon tosaga kuuya ii saanon kuma gomanja.’ ²⁷ Kaen welema muro somatayanon welenqeqeyaaajon wosomomo ama tosaya ii koton mesaon isano kamaaro. ²⁸ Kamaaroto, seleenjen kema kanon welenqe alia mon mokolon iiro. Iwaa tosaya ii ween 100:waa tawaya (Kina 2,000) kawaa so iwaanon ero. Ii iima aroya kotakota menj mosoma kokaen ijoro, ‘Noonon tosa goonon eji, ii mono kuma nombaga me?’

²⁹ “Kaen ijoro welenqe alianon batanon kamaan simin kuma usugon kokaen welema muro, ‘Gii mono uugere mende ama mokosinon mam-boma nona goonon tosaga ii saanon kuma gomanja.’

³⁰ “Kaen ijoroto, iinon ii togon kema jenteego eja majistreit ijoro menj somonon kapuare mirinon ongi raro tosaya kundaborogi kamaawaa. ³¹ Iwoi ii kolooro welenqe alaurutanon tani ii iima uugia kobooro wosobiri moma kema iikawaa sunduya kuuya ii somatagia ijogi moro.

³² “Ii moma somatagianon welenqe mutuya ii qaro jaayanon karo kokaen ijoro, ‘Gii gawon meme eja bologa! Gii tosaga koton meso-mambaajon qisin nona niinon ii kuuya mesaon gonjen. ³³ Niinon giima kobooson kiankomun gombe giinon kaanagadeen iikawaa so welenqe alaga kiankomun muna sokonaga.’

³⁴ “Somatayanon kaen ijoro irinon soono welenqe iikawaa qaaya jen tegon kasa miriwaa galen yonoo boronon ama muro siimbobolo mamaga moma rabaa. Iikanon rama tosaya kin pombaanon eroti, ii kuuya kundabororo kamaawaa. ³⁵ Sareqaa kokawaa hona ii kokaen: Ono motomotoon alagiaa singisongoya uugianon mende mesaowuti een, noo Siwe Manjanon mono kaanagadeen qaa iikawaa so ama onombaa.” Kianj.

19

*Loemba mesaon aowaa qaaya
Maak 10.1-12*

* **18:21:** Luuk 17.3-4 * **18:22:** 70 taims 7 = 490. Kawaa so alagaa singisongoya ii mono suulan mesaowa.

¹ Jiisasnoŋ qaa ii jedaborongo Galili prowins mesaon Jordan apu koton leegen kema metetereen kamaan mombo apu ii koton Judia prowinsnoŋ karo. ² Karo ejemba tuunlembenon otaan kagi iikanon men qeangon onono.

³ Men qeangon onono Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkonon) tosianon iwaanon kaŋ qaawaa timbinon horowaatiwaa angobato men mun kokaen qisin mugi, “Ejanon kania ii me woiwaajon embia mesaowaati, ii Kana qaa uuguwaa me qaago?”

⁴ *Qisin mugi meleema kokaen injoro, “Mokomokoloo Toyanon mono kanakanaiyanonŋa ii ‘Eja ano emba laligowutiwaajon mokolon onono.’ Buŋa qaa ii weengogi me qaago? ⁵ *Mokoloon kokaen jero, ‘Kawaajon ejanon mono nemunmanŋa oromesaon embiaanon kema qokotaaro yoronon sele motoongo koloon laligowao.’ Qaa ii weengogi me qaago? ⁶ Kaen ama toroqen woi mende koloojaoto, sele motoongo koloon laligowao. Anutunon eja ano emba mindirin oronoti, ejemba mononon mono ii mende mendeema oromba.”

⁷ *Kaen injoro kokaen ijogi, “Ejanon mesaon aoao papia oon embia saanon mesaowaa. Moosesnoŋ mono naambaajon qaa kaen jen koton nononota eja?” ⁸ Kaen ijogi kokaen jen onono, “Moosesnoŋ mono uugia kotiga koloorotiwaajon ama embia mesaowaatiwaa qaa kaen jen kotoroto, kanakanaiyanon kaen mende ero. ⁹ *Niinon kokaen injowe mobu: Embianon olonkalu mende ano kilen otaan emba mon mewaati, iinon mono serowilin ambaa. Mononon emba mesamesaoya mewaati, iinon mono serowilin ambaa.”

¹⁰ Jiisasnoŋ kaen injoro gowoko yononon ijogi, “Loemba batugaranon mesaon aoaowaa songo kaen eji een, mono loemba mende koloonin sokombaa.”

¹¹ Kaen jegito, Jiisasnoŋ kokaen meleeno, “Iikawaa qaaya kuma ononjenj, ejemba kuuyanon ii iyangiaajon angon koma iikawaa so saanon mende ambuto, Anutunon qaa ii ejemba tosaŋa yonoojon ononoti, iyononondeen mono iikawaa so ambu. ¹² Kawaa kania ii kokaen: Tosianon nemun goron uutanon koloon iikanonŋa kanain loemba koloowombaaajon mende moju. Tosianon ejembanon selegia koton* kondoon onongi loemba koloowombaa so mende kolooju. Tosianon Siwe bentotonaaajon ama loemba mende koloowombaa qaaya jen somongon qaagia ii otaankeju. Mononon qaa ii me ii moma angon koma otaamambaa so kolooji, iinon mono iikawaa so amba.” Kian.

Jiisasnoŋ merabora kotuegon onono.

Maak 10.13-16; Luuk 18.15-17

¹³ Kamban kanon tosianon merabora busubuusu unuama Jiisasnoŋ boria wanŋianon ama qama kooliwaatiwaajon iwaanon kagito, gowoko yononon ejemba ii jen qewagon onongi. ¹⁴ Kaen angii Jiisasnoŋ kokaen jero, “Merabora melaa ii saanon onomesaogi noonon kawu. Siwewaa Toyanon ejemba kaanŋa ii bentotonŋa buŋa qen onombaa. Kawaajon ii mende somongon onombu.” ¹⁵ Kaen jen boria wanŋianon ama onomesaon mongen keno. Kian.

Jiisasnoŋ eja qabuŋayawo mombaa qambanmamban qaa jero.

Maak 10.17-31; Luuk 18.18-30

* **19:4:** Jen 1.27; 5.2 * **19:5:** Jen 2.24 * **19:7:** Dut 24.1-4; Mat 5.31 * **19:9:** Mat 5.32; 1 Kor 7.10-11 * **19:12:** Eja tuŋa konkombaaajon jeja.

¹⁶ Kamban moŋnoŋ eja moŋnoŋ Jiisaswaanon kaŋ kokaen qisin muro, “Boi, niinon nanamemen awaa nomaen ama laaligo kombombaŋa buŋa qeŋ aowenaga?” ¹⁷ Qisin muro kokaen ijoro, “Nanamemen awaa nomaen, naambaajon iikaen qisin nonjan? Motoonŋoyanon mono awaa kolooja. Laaligo kombombaŋanon keumambaajon mobaati een, gii mono jojopan qaa teŋ koma laligowa.”

¹⁸ *Kaen ijoro moma kokaen jero, “Naa jojopan qaawaajon jejan?” Jero Jiisasnon ii moma ijoro, “Mono koi: ‘Moŋ mende qena komuwa. Serowilin mono mende amba. Iwoi moŋ mono yoŋgoro mende mewa. Jenonkuukuu mono mende ama muba. ¹⁹ *Nemuŋmaŋga mono goda qeŋ oromakeba,’ ano ‘Geenŋa jopagon aonkejan, iikawaa so mono ejemba kuuya jopagon onomakeba.’”

²⁰ Kaen ijoro eja gbaworonon kokaen jero, “Ii kuuya mono teŋ koma laligon waabe. Naambaajon mombo amamaajen?” ²¹ Kaen jero Jiisasnon ijoro, “Gii akadamuwo laligomambaajon mobagati een, mono kema esuhinaga sewana mewutiwaajon ana monen karo ejemba wanaya onomba. Kaen ana esuhinaga somata (maa suan, milyon Kina kaŋa) ii Siwe gomanon en gombaa. Kaen ama nii notaan kawa.”

²² Kaen jeroto, gbaworonon qaa ii moma esuhinaya mamaga erotiwaajon ama wosobiri moma jaaya bosoleero een mesaon keno. ²³ Mesaon keno Jiisasnon gowokouruta kokaen injoro, “Niinon qaa hona moŋ kokaen injowe mobu: ‘Yei!’ Ejemba qabuŋagiawo yoŋonon mono Siwewaa bentotonon keubombaajon bimoŋ kupukapa ambuya. ²⁴ Ii kokaen jeŋ asarimaŋa: oro somata kamel ii sosoro ootanon saanon mende keubaa. Iikawaa so ejemba qabuŋagiawo yoŋonon Anutuwaawo bentoton uutanon keubombaajon bimoŋ osiwuya.”

²⁵ Kaen injoro gowoko yoŋonon aarun tililingon kokaen jegi, “Oopopoon! Ejemba moronon mono Siwewaa buŋa koloonaga?” ²⁶ Kaen jegi Jiisasnon uun injiima kokaen jero, “Ejembanon ii anŋobato men amamaan osinkejuto, Anutunon mono iwoi kuuya saanon amakeja. Iinon iwoi moŋ ama memambaajon mende amamaan osinkeja.” Kian.

Jiisaswaa gawon memewaa tawaya

²⁷ Piitonon qaa ii moma meleema kokaen ijoro, “Moba, nononon mono iwoinana kuuya mesaon gii gotaan kanin. Iikawaa tawaya mono naa iwoiga mewona?” ²⁸ *Kaen ijoro Jiisasnon kokaen injoro, “Niinon qaa hona moŋ kokaen injowe mobu: Iwoi kuuya gbilia kolooro Siwe gomambaa Eja honanon jinŋkaron duŋanon raro asamararaŋanon asariwaati, kamban qaita moŋ iikanon nii notaan kagiti, ononon mono kaŋagadeen jinŋkaron duŋ 12 kanon rama Israel tuun 12 yoŋoo qaagia gosin jeŋ tegowuya.

²⁹ “Moŋnoŋ noo qanaajon ama iwoi moŋ mesaoroti, ii jigo miria, daremuŋa, naambeeta, nemuŋmaŋa, meraboraana me gawon molaleŋa ii onomesaoro Anutunon mono iikawaa irona ugun meleema muro seiwaa. Kaen seiwo laaligo kombombaŋa tetegoya qaa buŋa qeŋ aowaa. ³⁰ *Kaen koloowaato, mutuya onoononŋa mamaganon daaburuya koloogi daaburuya yoŋoononŋa mamaganon mutuya koloowuya.” Kian.

20

Wain gawon meme ejemba yoŋoo sareqaa

* **19:18:** Eks 20.13-16; Dut 5.17-20 * **19:19:** Eks 20.12; Dut 5.16; Lew 19.18 * **19:28:** Mat 25.31; Luuk 22.30 * **19:30:** Mat 20.16; Luuk 13.30

¹ Jiisasnon jero, “Siwewaa bentotoŋa ii kokaen: Balon toya monnon umugawodeen waama seleenŋen kema eja tosaana injiima wain gawonanon monen gawon mewutiwaajon qisin onono. ² Qisin onono ‘Saanon,’ jegi ween motoongowaa tawaya (Kina 20) onombaatiwaajon uumotoon anŋi wasin onono wain gawonanon kenŋi.

³ “Kenŋi 9 kilok kawaa so kolooro mombo toroŋen kema eja tosaana maaket sombenanon een nanŋi injiuro. ⁴ Injiima kokaen injiuro, ‘Ono mono kaanagadeen noo wain gawonanon kema gawon megi tawagia soyanondeen onomaŋa.’

⁵ “Kaen injiuro wain gawonon kenŋi. Kenŋi 12 kilok kolooro mombo keno ano mare 3 kilok kawaa so dujanon mombo seleenŋen kema kaanadeen ano. ⁶ Kaen koloon mare 5 kilok kawaa so seleenŋen keno eja tosaana dujanon mombo een lan nanŋi injiuro. Injiima kokaen qisin onono, ‘Ono mono naambaajon ween koriga koi een laligoju?’

⁷ “Kaen qisin onono kokaen meleenŋi, ‘Monnon monen gawon mewombaajon mende qisin nononja. Kawaaajon een koi nanjon.’ Meleenŋi kokaen injiuro, ‘Ono mono kaanagadeen noo wain gawonanon kema gawon mewu.’ ⁸ *Gawon megi mare kolooro wain gawon toyanon gawon galen horon kokaen ijoro, ‘Gii mono gawon meme eja onooma tawagia onomba. Tetegoya mare kolooro kajuyati, iyonoononŋa kanain tawagia onoma kena gomaambadeen kajuyati, iyonoonon tegowa.’

⁹ “Kaen injiuro mare 5 kilok gawonon kagiti, iyononon kougi ween motoongowaa tawaya (Kina 20) ii motomotoon onono. ¹⁰ Wala gawonon kagiti, iyononon kouma tawagia uugun mewutiwaajon romonogogito, ii motomotoon kaanagadeen ween motoongowaa tawaya onono. ¹¹ Tawa motoongoo iikayadeen men kanain balon toyaajon uugianon njindin-junduru jen jen mun kokaen jegi, ¹² ‘Nono ween geriawonon nogo arin gawom-baa lombota bosinonato, eja ii dologo kan gawon mewutiwaajon qisin ononjana. Yononon aua motoongowaa so gawon mejuyato, giinon kilen yonoojon moma onona nonowo ororon kolooju. Ii mende sokonja.’

¹³ “Kaen jegito, yonoononŋa mombaajon kokaen meleema jero, ‘Alana, nii giwo qaa jen ween motoongowaa tawa (Kina 20) gomambaajon uumotoon anjota. Kawaa so tawa iikayadeen gombe sokonja. Mono ii romonogowa. ¹⁴ Uuga iikawaajon boliwaati een, mono geenŋaa tawaga men kamba. Eja dologo gawon mewutiwaajon qisin ononjenji, iyonoojon kaanagadeen tawa gonjenji, mono iikayadeen onomambaajon mojen.

¹⁵ ‘Neenaa monenon neenaa ainnaa so ambe sokonja me qaago? Niinon loloogendeen ononjenjiwaajon uuganon baagon jaaga bosoleeja me?’

¹⁶ *Jiisasnon qaa ii jedaboron kokaen jero, “Iikawaa so konoga yononon mutuya kolooŋi mutuya yononon konoga kolooowuya.” Kian.

Jiisasnon koomuyaa qaaya jero indin karon kolooro.

Maak 10.32-34; Luuk 18.31-34

¹⁷ Jiisasnon Jerusalem sitinon ubombaajon balon kana kenŋi gowokouruta 12 ii horon onoma goraayanon kema kokaen injiuro, ¹⁸ “Mobu, anana Jerusalem ubona. Iikanon monnon Siwe gomambaa Eja hona memelolo men muro jigo gawon galen ano Kana qaawaa boi yonoo borogianon kamba. Yononon komuwaatiwaa qaaya jedaboron ¹⁹ waba gawman yonoo borogianon ama mubuya. Ama mugi mepaegon ooli waayawonon qetaalin

* **20:8:** Lew 19.13; Dut 24.15 * **20:16:** Mat 19.30; Maak 10.31; Luuk 13.30

talungowuya. Qetaalin talungon maripoonon qegi komuwaa. Komun ween karoon kolooro koomunonga waabaa.” Kian.

Jeims Jon yoroo nemungaranon iwoiwaajon weleno.

Maak 10.35-45

²⁰ Kamban kanon Zebediwaa merawoita yoroo nemungaranon merawoita yorowo Jiisaswaanon kan simin kuma mun iwoi qaita mombaa welemambaaajon jero. ²¹ Kaen jero qisin muro, “Gii naa iwoiwaajona mojan?” Qisin muro kokaen ijoro, “Giinon saanon jen kotona noo merawoina koi yoronon mono goo bentotonon eu uma mononon boro dindinganon ano mononon boro qaniganon rama iwoi kuuya galen kombuyaga.”

²² Kaen ijoroto, Jiisasnon meleema kokaen jero, “Ono iikawaa kania mende moma yagon welenju. Niinon qambi aasonawo nemanati, oro ii saanon nen siimbobolo mobaota me qaago?” Kaen jero moma “Saanon newota,” ijori. ²³ Ijori kokaen irijoro, “Ii onanon! Niinon qambi aasonawo nemanati, oro ii kaanjadeen newaoto, noo boro dindinanon me qaninanon moronon rabaati, niinon qaa ii jen kotomanatiwaa so qaago. Noo Mannanon dun woi ii daen yoroojon mozozongoroti, ii mono yoroojon orono niwo rama iwoi kuuya galen komakebona.” Kian.

Galen honanon mono welenqeqeya kolooya.

²⁴ Daremun woi yoronon kaen welema muri alaurugara 10 yononon ii moma uugia boliro. ²⁵ *Kaen boliroto, Jiisasnon onoono kagi kokaen injoro, “Namowaa kantria kantria yonoo jawinurugianon mono eja pon kaanja ama onomakeju. Yonoo somatagianon mono qaa jen koton ejemba mindingon onoma ku-usungia qendeemakeju. Ono yonoo kaniagia ii saanon moju. ²⁶ *Onoo batugianon sili iikaanja ewaboto, mononon onoo batugianon somatagia koloomambaaajon moji, iinon mono welen qen onoma laligowa.

²⁷ “Kaanagadeen mononon onoo batugianon jetamemeya mutuya laligomambaaajon moji, iinon mono onoo newo baagianon laligon welenqeqegia omaya koloowa. ²⁸ Siwe gomambaa Eja honanon mono kaanagadeen sili kaanja qendeema iyanja welen qen mubutiwaajon ama mende karoto, mono welen qen onoma ejemba kuuya onoo dowegia memambaaajon ama kamaan laaligoya qeleema mesaowaa.” Kian.

Jiisasnon eja jaagoo woi jaagara metooro.

Maak 10.46-52; Luuk 18.35-43

²⁹ Jiisasnon gowokouruta yonowo Jeriko siti mesaowombaaajon angi ejemba tuunlelebenon onotaan gemagianon kagi. ³⁰ Kaen kagi eja jaagoo woi kana goraayanon rari. Rari “Jiisasnon uruugumambaaajon anja,” jegi moma kokaen qari, “Pon Deiwidwaa gbili, mono kiankomun noromba!”

³¹ Kaen qari ejemba tuun somata yononon bo rabaatiwaajon qotogon orongito, yoronon mono kaparan koma kokaen qari, “Pon Deiwidwaa gbili, mono kiankomun noromba!” ³² Kaen qari Jiisasnon doron ama iwaanon kawaotiwaajon qaro kari kokaen qisin orono, “Alawoina, niinon naa iwoi ama oromambaaajon mojado?”

³³ Kaen qisin orono kokaen ijori, “Pon, noro jaanara mombo uuwobaajon moju.” ³⁴ Kaen ijori Jiisasnon yoroojon wosoya moma jaagara oosiroo iikanondeen tooro uun Jiisas otaan gematanon keni. Kian.

* **20:25:** Luuk 22.25-26 * **20:26:** Mat 23.11; Maak 9.35; Luuk 22.26

21

Jiisaswaajon mare kongi Jerusalem uro.

Maak 11.1-11; Luuk 19.28-40; Jon 12.12-19

¹ Jiisasnon gowokouruta yonowo Jerusalem siti dodowin Oil gere baananon Betfage gomanon kagi. Kan gowokowoita woi wasin oromambaajon ama ² kokaen irijoro, “Goman jaasewansewan raji, mono iikanon kembao. Kema iikanon keuma dongi embia kasanon somongogi nanji ano dongi melaa ii iikanondeen mokolon orombaota. Ii mono isama oroma men noonon kawao.

³ “Aisni mononon qaa mon jero kokaen ijowao, ‘Ponnananon mono iikawaajon amamaaja.’ Kaen ijori dongi ii uulanawo orono koi kawao.” ⁴ Anutunon qaa mon gejatootoo eja mombaa uutanon anota jeroti, iikanon honawo koloowaatiwaajon kaen kolooro. Qaa ii kokaen,

⁵ * “Oo Jerusalem ejemba Zaion baana liligon laligojuti, iyonoojon mono kokaen injigobi mobu,

‘Mobu, onoo kin ponjianon mono onoonon asugiwaa.

Iinon gumbonjonon ama dongi qaganon rama kawaa.

Dongi lombo bosimakejiwaa meriaa qaganon rama kawaa.” ’

⁶ Jiisasnon gowokowoita wasin orono kema qaa irijorotiwaa so ani. ⁷ Yoronon dongi nemunmera uruama kari. Kari malekugia qetegon dongi qagaranon anji Jiisasnon meriaa qaganon uma raro.

⁸ Kaen rama keno ejemba tuunlelembenon goda qen malekugia qetegon kana somatanon tambongi tosanon gere uutanon kema boria memburatin kana somatanon tambongi. ⁹ * Tambongi ejemba tuunlelembenon somata wala koma horon kenngiti ano gematanon otaan kagiti, iyononon kokaen jen qagi, “Hoosana! Anutu mepesejon.

Deiuidwaa gbili oowe oowe! Pombaa qatanon kawaati, Anutunon mono ii kotuegowa.

Hoosana! Qabunaga mepeseenin eukanon uja! Oowe oowe!”

¹⁰ Kaen qagi Jerusalem sitinon uma sitiwaa ejemba kuuyanon aarun gujumaju ama kokaen qisigi, “Eja koi mono moroga?”

¹¹ Qisigi ejemba tuunlelembenon yononon kokaen meleengi, “Iinon mono gejatootoo eja Jiisas, Galili prowinswaa gomanon Nazaretga.” Kian.

Jiisasnon jiwowon jigo jen kobooro.

Maak 11.15-19; Luuk 19.45-48; Jon 2.13-22

¹² Jiisasnon jiwowon jigowaa toton uutanon keno. Iikanon ejemba injiira hina sewana mewutiwaajon anji sewana megiti, iinon ii kuuya konjoma onono kamaagi. Monen utekute ejemba yonoo jakegia metaama meleeno kenngi. Kaanagadeen kewo sewangia mewutiwaajon angiti, iyonoo dun raragia ii kaanideen riitano kenngi. ¹³ * Kaen ama kokaen injiira, “Aisaianon qaa mon kokaen oorota eja, ‘Noo jigonanon mono qamakooli miri koloowaatiwaajon qabu.’ Qaa ii ejato, onoo ii utegogi kikekakasililin yonoo kobaa kaana kolooja.”

¹⁴ Kaen kolooro jaagoo ama lokon ejemba ii jiwowon jigonanon iwaanon kagi men qeangon onono. ¹⁵ Kaen kolooro, jigo gawon galen ano Kana qaawaa boi yononon angoletoto meroti, ii iigi ano merabora jiwowon jigonanon qama “Hoosana! Deiuidwaa gbili oowe oowe!” jegiti, ii injiima uubologa mogi.

* **21:5:** Zek 9.9 * **21:9:** Ond 118.25, 26 * **21:13:** Ais 56.7; Jer 7.11

16 *Uu bologa moma kokaen jen mugi, “Merabora qaa qajuti, ii mojan me qaago?” Jen mugi kokaen meleema onono, “Saanonj mojen. Ono kamban monjen Buja qaa koi weenjogi me qaago,

‘Giinonj mono merabora ano mera sayawo aju nenkejuti, ii kuma onona geennga tororo mepeseen gomakeju.’

17 Kaen meleema onoma onomesaonj mare kolooro siti mesaonj Betani kema ero. Kianj.

Jiisasnonj fig gere monj qasuaaro gororongoro.

Maak 11.12-14, 20-24

18 Enj umugawodeen waama mombo sitinonj kema nenewaajonj komuro.

19 Nembanenewaa komunj kana goraayanonj fig gere* monj iima kawaa kanianonj keno. Kenoto, honja mende mokoloroto, qasenagadeen iiro. Kaen iima gere ii kokaen jen muro, “Giinonj mono kamban monjonj honnga mombo mende ewa.” Kaen jen tegonj muro fig gere iikanonj mono iikanondeen gororongoro.

20 Gororongoro gowokourutanonj ii iima aarunj kokaen jegi, “Fig gerenonj mono nomaen ama alanzan pilitiknonj gororongoja?” 21 *Jegi Jiisasnonj kokaen meleeno, “Niinonj qaa honja monj kokaen injijowe mobu: Momalaari pondan menj uuwoi mende ambuyati eenj, fig gerewaanonj iwoi kolooji, onononj iikayadeen mende ambuyato, koi mono kaanagadeen saanonj ambuyaga: Baanja kokawaa toyaaonj kokaen jen kotowuyaga, ‘Mono baanja koi qetegonj wama waama kema kowenonj amba.’ Kaen jen kotonj Anutu moma laariro mono iikawaa so koloowaa. 22 Naa iwoiwaajonj qisinj qama kooliwuti, ii kuuya buja qen aowombaajonj moma laarigi mono bujagia koloowaa.” Kianj.

Jotamemeya yonjononj Jiisaswaa ku-usunjaajonj qisigi.

Maak 11.27-33; Luuk 20.1-8

23 Jiisasnonj jiwowonj jigowaa totonj uutanonj kema ejemba kuma onono jigo gawonj galen ano kantriwaa jotamemeya tosaanja yonjononj iwaanonj kougi. Kouma kokaen qisinj mugi, “Gii kokanonj iwoi anjanj, ii mono morononj jen kotonj gono amakejan? Iikawaa ku-usunja ii mono morononj gono?”

24 Qisinj mugi kokaen meleema onono, “Niinonj kaanagadeen qaa monj qisinj onomanja. Ii meleema nombuti eenj, niinonj kaanagadeen morononj ku-usunj nono iwoi koi amakejenj, ii injijomanja. 25 Jononj ejemba oomulu menj onoma laligoroti, iinonj iikawaa ku-usunja ii daenkaya mero? Siwe Toyanonj muro me balonj toyanonj mugi?” Kaen meleema onono batugianonj aminj moma kokaen jegi, “‘Ku-usunjanonj Siwenonnga asugiro,’ kaen jewonjati eenj, iinonj mono kokaen jewaa, ‘Ono mono naambaajonj Jon mende moma laarinj mugi?’ Ii mende sokonja.

26 Me ‘Balonj ejembanonnga asugiro,’ jewonjati eenj, nonononj mono ejemba tuunj yonjoonj toroko moma amamaawonja. Kanageso kuuya yonjononj Jombaajonj ‘Gejatootoo ejaga kolooja,’ jen laligoju.” 27 Qaa kaen gosinj Jiisaswaaajonj kokaen meleengi, “Ii mende mojonj.” Kaen meleengi Jiisasnonj kokaen injijoro, “Kaen kolooro niinonj kaanagadeen iwoi koi amakejenjiwaa ku-usunja morononj nonoti, ii mende injijomanja.” Kianj.

Mombaa merawoita yoroo sareqaa

* 21:16: Ond 8.2 * 21:19: Fig ii sambu gerewaa alia monj. Ii gawonjianonj komogi honja naanawoga kolooro mamaga nenkeju. * 21:21: Mat 17.20; 1 Kor 13.2

²⁸ Jiisasnon sareqaa monj kokaen jero, “Ono qaa koi kawaajon nomaen romonjoju? Eja monj merawoita woi laligogi. Kamban monjonj mangaranon meria mombaanonj kema kokaen ijoro, ‘Merana, gii saanonj kete noo wain kasa gawononj kema gawonj mewa.’

²⁹ Kaen ijoro kokaen meleeno, ‘Nii togojen.’ Kaen ijoroto, kanagen qaaya iikawaajonj moma bolinj eleema kema gawonj mero. ³⁰ Kawaa gematanonj mangaranonj meria mombaanonj kema mutu meriaajonj ijoroti, qaa iikayadeen ijoro. Ii ijoro qaa kokaen meleema jero, ‘Somatana, saanonj kemaña.’ Kaen jeroto, kilenj mende keno.”

³¹ Jiisasnonj kaen jenj qisinj onono, “Woi yoroononga morononj mangaraa jeta tenj kono?” Kaen qisinj onono kokaen meleengi, “Meria mutuya iinonj.” Kaen meleengi kokaen injijoro, “Niinonj qaa honja toonj monj kokaen injijowe mobu: Takis meme ejemba tiliqiligiawo ano kana somata emba yonononj mono onjo unjuugunj wala Anutuwaa bentotonj uutanonj ubuya.

³² *³² “Qaa iikawaa kania ii kokaen: Jon Oomulu ejanonj onoononj kanj Anutuwaa jaanonj solananiwonatiwaa kania qendeeno onjo iwaa qaaya ii mende moma laarigito, takis meme ejemba tiliqiligiawo ano kana somata emba yonononj mono ii moma laarinj mugi. Yonononj ii moma laarinj mugiti, onjo ii iima kilenj kanagen kaanagadeen onjoangia mende moma bolinj aonj eleema ii mende moma laarinj mugi.” Kianj.

*Wain kasa gawonj galenj bologa yonoo sareqaa
Maak 12.1-12; Luuk 20.9-19*

³³ *³³ Jiisasnonj jero, “Sareqaa monj ii kokaen mobu: Balonj toya monjonj wain kasa gawonj monj koma komoro. Koma komoma sopaya menj liligoro. Menj liligonj wain juu somata jamononj mero. Iikanonj waimbaa honja ama kananonj rijijaagi apuyanonj lalanonj kemero. Wain juu somata ii jamononj menj wain yongoro mewubotiwaajonj galenj meme jake koriga kowiawo mero. Iwoi kuuya medaboronj wain gawonj galenj tosaanja mokolonj onoma kokaen injijoro, ‘Mono gawonj menj honja bakaya onjoangia menj bakaya toya nii nombu.’ Kaen jenj gawonj ii borogianonj ama onjomesaonj kantri monjonj kema laligoro.

³⁴ “Laligonj laligoro honja momogorotiwaa kambanja gbani 5 toriro kanonj welenjeqeuruta tosia wasinj onono galenj yonoononj kema wain gawonj honja bakaya mubutiwaajonj jero. ³⁵ Jeroto, galenj yonononj ii unjuama somonjonj tosia koobinonj sagorogoro unjunj tosia unjugi komugi tosia jamononj gilinj unjugi komugi. ³⁶ Kawaa gematanonj welenj eja tosaanja toroqenj wasinj onono mamaga koloogito, ii kaanjadeen horonj ureen menj ononji.

³⁷ “Kaen anji wain gawonj toyanonj qaa mongama jero, ‘Neenaa merana mono goda qenj mubuya me nomaen?’ Kaen jenj konoga ii anja meria wasiro yonoononj keno. ³⁸ Kenoto, wain gawonj galenj yonononj meria iima batugianonj kokaen aminj moma jegi, ‘Inonj mono borosamoyaa toya kolooja. Ayo, mono menj qeninj komuro wain kasa gawonjanonj mono ananaa bunaga koloowaa.’

³⁹ “Kaen jenj qelanjinj menj somonjonj giligi gawonj seleengenj kemero qegi komuro. ⁴⁰ Wain gawonj toyanonj ii moma kanj gawonj galenj ii mono nomaen ama onjombaa?”

⁴¹ Jiisasnonj kaen qisinj onono kokaen ijogi, “Galenj bologa ii mono kondeema japalelen menj onjombaa ano gawonj galenj dologa mokolonj onoma

* **21:32:** Luuk 3.12; 7.29-30 * **21:33:** Ais 5.1-2

wain kasa gawoŋa yoŋoo boronoŋ ambaa. Yoŋonoŋ hoŋa momogowaati-waa kambanoŋ bakaya tororo munkebuya.” ⁴² *Jiisasnoŋ ii moma kokaen injjoro, “Buŋa Terewaa qaa koi kamban mongen weengogi me qaago,

‘Miri meme yoŋonoŋ jamo tando moŋ gema qeŋ eeŋ mesaogi raroti, iikanon mono tando kombombaŋa kolooro mokoloogi.

Iikanon riiri mirinoŋ mono gororoŋgoŋ kamaan kombaa.

Poŋnoŋ tando ii kuuro jaanananoŋ iiniŋ qabuŋayawo kolooro walinŋoŋkejoŋ?’

⁴³ “Kawaajoŋ kokaen injjowe mobu, Anutunoŋ mono bentotoŋa ii unuama ejemba tuuŋ moŋ oŋono yoŋonoŋ iikawaa gawoŋa megi hoŋa saanoŋ kolooŋkebaa. ⁴⁴ Moŋnoŋ tando waŋa iikanon ritatangoŋ kamaan qewaati, ii mono selia kotomotowaato, aeŋ tando iikanon joloma tama mombaa qaganon kamaan kombaa, ii mono kuuya qeŋjanmenjanŋowaa.”

⁴⁵ Jiisasnoŋ kaen jero moma jigo gawoŋ galen ano Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkoŋkoŋ) yoŋonoŋ sareqaaya ii moma kania moma asariŋ kokaen jegi, “Ii mono nonooŋoŋa jeja.” ⁴⁶ Kawaajoŋ ii meŋ somoŋgowombaajoŋ mogito, ejemba tuuŋ somata yoŋooŋoŋ toroko moma amamaagi. Ejemba tuuŋ somata yoŋonoŋ Jiisaswaaajoŋ mogi gejatootoo ejaga kolooro. Kiaŋ.

22

Maran lombambaa sareqaa

Luuk 14.15-24

¹ Jiisasnoŋ mombo kanain sareqaanon qaa kokaen jero, ² “Siwewaa bentotoŋa ii kokawaa so kolooja: Kin eja Poŋnoŋ meriaajoŋ maran (agomin aoao) lomban arengoŋ mozozongoŋo. ³ Mozozongoŋ welenqeŋeuruta wasin oŋoma kokaen jero, ‘Niinoŋ ejemba tosaŋa maran lombanon kawutiwaa-joŋ mojeŋ. Oŋo mono yoŋoonoŋ qele kema kawutiwaaajoŋ injjowu.’ Kaen jero kema injjogito, ejemba yoŋonoŋ ii moma kawombaajoŋ togoŋ silemale aŋgi.

⁴ “Kawaa gematanon welenqeŋeuruta tosaŋa mombo wasin oŋoma kokaen jero, ‘Ejemba kawutiwaaajoŋ jeweti, mono iyoŋoonoŋ kema kokaen injjowu: Mobu, niinoŋ lombambaa nenena mozozongoŋdaboroŋeŋa raja. Noo bulmakao eja ano bulmakao tosaŋa unuaginiŋ kelegiawo koloogiti, ii unuŋ oŋ qeragoniŋ iwoi kuuya mono jojoriŋ eja. Oŋo mono maran lombanon kawu.’

⁵ “Kaen jero keŋgi ejemba yoŋonoŋ qaa iikawaa geja mende aŋgito, lolomonin tondu keŋgi. Tosianoŋ nene gawoŋgianoŋ keŋgi tosianoŋ koŋkororo gawoŋgianoŋ keŋgi. ⁶ Tosianoŋ kin pombaa welenqeŋeuruta qelanin unuama horon ureeŋ oŋoma unugi komugi. ⁷ Komugi kin pombaa iriŋa soono manjaŋeŋe tuuŋa wasin oŋono kema nama borosa meme eja ii kondeema oŋoma taon mirigia ii kuugi jero.

⁸ “Kawaa gematanon kinon welenqeŋeuruta ii kokaen injjoro, ‘Maran lomban mozozongoŋonin jojoriŋ rajato, ejemba kawutiwaaajoŋ jeweti, iyoŋonoŋ mono korisoronoŋ kakawaa so mende kolooju. ⁹ Kawaajoŋ oŋo mono kana aogaranon ano miri sombeŋa sombeŋa kanon kema ejemba ii me ii mokoloŋ oŋombuti, ii mono maran lombanon kawutiwaaajoŋ jen kaparaŋ koma kuun oŋombu.’

¹⁰ “Kaen injjoro welenqeŋeurutanon mesaon kana en keŋgiti, iikanon kema ejemba ii me ii mokoloŋ oŋoŋgiti, ii korebore horon kululuun oŋoma kagi. Mende gosin oŋoŋgi ejemba awaa ano bologa kaanadeen kan maran

* 21:42: Ond 118.22-23

lomban miri gojoma nene dun liligon ragi. ¹¹ Nene dun liligon ragito, kinnon ii injiimambaajon kan iikanon eja mon maran lombambaa maleku taana mende mouroti, ii iiro. ¹² Eja ii iima kokaen ijoro, 'Alana, gii maran lombambaa malekuya mende mouma kilen nomaembaajon miri koi kawaa uutanon kajaana?' Kaen ijoro eja iikanon qaaya bogoro olon raro.

¹³ *"Kaen raro kin ponnon welenqeqeuruta kokaen jen koton onono, 'Mono eja ii men kana boria somonjon seleengen giligi pangamanon kemeba.' Iikanon laligowuti, iyononon mono sama gigilaan gobugia kigi qaro laligowuya. ¹⁴ Qaa iikawaa so Anutunon ejemba seiseiyanon kawutiwaajon jeroto, afaangoya yononon qaa ii analin moma anjon koma kan Anutunon tuun somata meweengon ononoti, mono iyonoo batugianon koubuya." Kian.

Takis aambaa Jiisas angobato men mug.

Maak 12.13-17; Luuk 20.20-26

¹⁵ Kawaa gematanon Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) yononon kema amin moma Jiisas qisin qaawaa timbinon hororo gbadoon mubombaajon arena anji. ¹⁶ Aren kaen ama gowokouruta ano gawana Herodwaa paati alauruta tosaana wasin ononon Jiisaswaanon kan kokaen qisin jegi, "Boi, giinon eja hona koloojani, nono ii mojon. Giinon ejemba tosaana mende inisosoron tosaana mende sureen onomakejanto, so motoonjonon gosin nonomakejan. Kawaaajon kuun gonji mende dogon somata mende esuun onomakejanto, Anutuwaanon kana ii qaa honaa so kuma nonomakejan. Giinon Anutuwaanon qaa dindina iikanon uuta ano kamaanqeqeta motoondeen kuuya jen qindiin ama nonomakejan. ¹⁷ Kawaaajon qaa koi kawaaajon nomaen romongojani, ii jena mobon. Nono Siisa-kimbaajon takis ama iikanon Mooseswaa Kana qaa songiwona me qaago?"

¹⁸ Kaen qisigi arengia qolonmolongoya moma koton kokaen injoro, "Oo uumeleemba eja seleseleya, onono mono naambaajon qaawaa timbinon ama nombombaajon angobato men nonju? ¹⁹ Saanon takis aambaa monena mon qendeema nonji iimana." Kaen injoro silwa monen mon men kagi.

²⁰ Kagi kokaen qisin onono, "Morowaa unayaga ano qataga ii koi oogita eja?" ²¹ "Oo ii Siisa-kimbaanon," kaen meleema jegi. Jegi kokaen injoro, "Kaen kolooro iwai Siisa-kimbaa unayawo ii mono iwaa bunja munkebu. Iwai Anutuwa unayawo eji, ii mono Anutuwa bunja qewu." ²² Kaen injoro iwaajon mamaga walijon mesaon seleengen kenji. Kian.

Koomunonga waawaataa Jiisas angobato men mug.

Maak 12.18-27; Luuk 20.27-40

²³ *Sadusii (Jigo gawombaa kaparanjonkon) yononon 'Komugiti, iyononon mende waabuya, jen laligogi. Kamban kanon yonoononga tosanon Jiisaswaanon kan kokaen qisin mun jegi, ²⁴ *"Boi, Mooseson kokaen jen koton nononota eja, 'Eja mon emba mero merabora mende koloogi komuro koganon saanon maloya men laligon gbili mekoloon muro dataa qa men laligowaa.' ²⁵ Moba, kamban mononon daremun 7 laligogi. Dagia mutuyanon emba men laligon gbilia qaa een laligon komuro. Komuro koganon maloya ii mero.

²⁶ "Men laligon komuro koga mononon maloya ii mero. Mero kawaa gematanon koga mononon emba iikayadeen mero. Kaanondeen kaan daremun 7 kuuya yononon emba motoonngo iikayadeen men gbilia qaa laligon komudaborogi. ²⁷ Komudaborogi konoga malogia ii kaanagadeen

* **22:13:** Mat 8.12; 25.30; Luuk 13.28 * **22:23:** Apo 23.8 * **22:24:** Dut 25.5

komuro. ²⁸ Giinon 'Komugiti, iyononon gbilin waabuya,' jejanto, nono ii mende moma laarijon. Moba, eja 7 kuuya ii ororon waabuyagati een, emba motoonngo ii embagiaga megii laligorotiwaajon ama mono morowaa embiaga koloonaga?"

²⁹ Kaen qisigi Jiisasnon meleema kokaen injoro, "Ono qaa jen soju. Uumeleembaa Buᅇa Tereya ano Anutuwa ku-usuᅇa mende moma kotojutiwaajon mono jinᅇauᅇ amakeju. ³⁰ Onᅇanon, koomunonᅇa waama kamban iikanon loemba mende koloowuyato, gajoba yononon Siwe gomanon laligojuti kaᅇa koloᅇn laligowuya.

³¹ "Mobu! Komugiti, iyononon gbilin waabutiwaa qaaya Anutunon onᅇonᅇn jeroti, onᅇ ii mono weᅇngogi me qaago? Qaa ii kokaen, ³² *Niinon Anutu Aabrahambaa Pon, Aisakwaa Pon ano Jeikobwaa Pongᅇa laligon waama laligojen.' Anutunon koomuya yonᅇo Pongᅇa qaagoto, laaligo kombombanᅇa laligojuti, mono iyonᅇo Pongᅇa laligoja." ³³ Jiisasnon ejemba tuᅇn somata kaen kuma onᅇono moma waliᅇngogi. Kian.

Joᅇopan qaa waᅇa woi ii nomaen?

Maak 12.28-34; Luuk 10.25-28

³⁴ Sadusii (Jigo gawombaa kaparanᅇonᅇon) yononon Jiisas qisij mugii meleema jen sororogoro qaagia bogoroti, ii Farisii (Kana qaawaa kaparanᅇonᅇon) yononon moma kan ajoroogi. ³⁵ *Yonᅇonᅇonᅇa boi monᅇ Kana qaa tororo moma kotoroti, iinon kan Jiisas timbi ama kokaen qisij muro, ³⁶ "Boi, Mooseswaa Kana qaa uutanon naa joᅇopan qaa ii waᅇa somata kolooja?"

³⁷ *Qisij muro meleeno, "Waᅇa somata ii kokaen, 'Gii uuga, unᅇaga ano roromonᅇgoga jumunᅇa iikanon mono Pon Anutuga jopagon laligowa.' ³⁸ Iikanon mono joᅇopan qaa waᅇa ano uuta kolooja. ³⁹ *Joᅇopan qaa iikawaa alia ii kokaen, 'Geᅇᅇga jopagon aonᅇkejanᅇi, iikaanᅇadeen mono ejemba kuuya jopagon onᅇoma laligowa.' ⁴⁰ Joᅇopan qaa woi ii mono Mooseswaa Kana qaa ano geᅇatootoo ejemba yonᅇonon Bujᅇ Tere kuuya iikawaa waᅇaga kolooja." Kian.

Kraist ii kinᅇ Deiwidwaa Ponᅇa ano gbiliga.

Maak 12.35-37; Luuk 20.41-44

⁴¹ Farisii (Kana qaawaa kaparanᅇonᅇon) yononon kan ajoroogi Jiisasnon kokaen qisij onᅇono, ⁴² "Onᅇ Kraistwaajon nomaen moju? Iinon mono morowaa meriaga kolooja?" Kaen qisij onᅇono meleema ijogi, "Mono kinᅇ Deiwidwaa gbiliaga kolooja."

⁴³ Ijogi moma injoro, "Kaen koloojato, nomaen ama Unᅇa Toroyanon Deiwid sololonᅇ muro iwaajon 'Neenaa Ponᅇa,' qama kokaen jero,

⁴⁴ *Anutunon nama noo Ponᅇa kokaen ijoro, Giinon mono kan noo boro dindinanon rana niinon kamban biiwianon kereuruga riinᅇ riiᅇtama haamo ama onᅇoma goo kana baaganon onᅇoomanᅇa.

Kamban ii kan kuuwaatiwaa so mono asamararanon koi raba.'

⁴⁵ Deiwidnon anᅇ kaen jen qata 'Noo Ponᅇa' jeja. Ponᅇa jen mono nomaen ama iwaa gbilia kaanᅇadeen koloonaga?"

⁴⁶ Kaen injoro iikawaa kitia monᅇonᅇ monᅇ meleemambaajon amamaan qaagia bogoro nanᅇi. Somanᅇa iikanondeen kuuya yononon Jiisas mombo qaa mombaa qisij mubombaaajon kokodundunᅇ ama mesaogi. Kian.

* 22:32: Eks 3.6 * 22:35: Luuk 10.25-28 * 22:37: Dut 6.5 * 22:39: Lew 19.18 * 22:44: Ond 110.1

23

Uumeleembaa selesele laaligowaa galeŋ meme qaa

Maak 12.38-39; Luuk 11.43, 46; 20.45-46

¹ Kambaŋ kanaŋ Jiisasnaŋ ejemba tuunlelemba ano gowokouruta ii kokaen injoro, ² “Kana qaawaa boi ano Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkonkon) yoŋonaŋ Mooseswaa jinŋaraŋ duŋ raraŋ rama Kana qaawaa kania ku-usuŋ qaganon kuma onomakeju. ³ Kawaajon qaa kuuya jen koton onomakejuti, ii mono ten kombuto, nanamemengia ii mono mende otaawu. Yoŋonaŋ qaa jegianaŋ jen asarinkejuto, iyanŋio ii mende otaanŋeju. Kawaajon mono ii kaanŋa mende amakebu.

⁴ “Yoŋonaŋ qaaya qaaya jen koton iikawaa qaqaŋ binawo ii ejemba sawinŋianaŋ amago anŋi ii anŋowombaajon bimooro jarambaraŋ amakejuto, iyanŋio ii boro susugia melaa moŋnaŋ ilaan onombombaajon wosomogia moŋ mende enŋeja.

⁵ * “Yoŋonaŋ nanamemengia kuuya ejembanon injiibutiwaajon ama menŋeju. Baibel qaa kota (memori jawo) irimuŋ kasa bokisgia men somariin asuganaŋ qendeema Buŋa momogiaajon aweleŋon aonŋeju. Malekugiaa susuyanaŋ akadamuwaa goubire somasomata men mondonŋeju.* ⁶ Yoŋonaŋ jejelombanon duŋ rara mutuyanaŋ jegenjegen rabombaajon momakeju ano qamakooli mirinon jaageqeyanaŋ eu rabombaajon siinŋa momakeju. ⁷ Maaketnaŋ me kanaanon ejemba injiigi jolonŋia jewutiwaajon moma ‘Oo somatanana,’ qagia kaanŋ qabutiwaa siinŋa momakeju.

⁸ “Yoŋonaŋ kaen amakejuto, motoonŋo iinon onoo Boigia kolooro onoo kuuyanaŋ iwaa uumeleen alauruta koloou. Kawaajon onoo qagia boinana qabutiwaajon mende mobu. ⁹ Motoonŋo iinon Manŋia koloou. Iinon Siwe gomanon laligojiwaajon balon eja mombaajon nonoo Manŋana qa kaen mende qabu. ¹⁰ Kraist motoonŋo niinon onoo somatagia koloou. Kawaajon onoo qagia ‘Somatanana,’ qabutiwaajon mende mobu.

¹¹ * “Kaen qaagoto, onoo batugianaŋ moŋnaŋ waŋa koloou, iinon mono welen qen onoma laligowa. ¹² * Kaen laligowaato, moŋnaŋ iyanŋaa uuta men ubaati, Anutunaŋ mono ii men kamaan mubaa. Moŋnaŋ iyanŋaa uuta men kamaawaati, Anutunaŋ mono ii men uma mubaa.

Jiisasnaŋ Farisii yoŋoojon qama wanjinŋon ‘Yei!’ jero.

Maak 12.40; Luuk 11.39-42, 44, 52; 20.47

¹³ “Oo Kana qaawaa boi ano iikawaa kaparaŋkonkon ejemba! Ono uumeleembaa ejemba seleseleya koloogi lombo qagianon ubaatiwaajon mono qama wanjinŋon ‘Yei!’ jejen. Ejemba Siwewaa bentoton uutanaŋ keububutiwaa naguya koma somonŋonŋeju. Onoanŋio iikawaa uutanaŋ mende keuju ano tosianaŋ iikawaa uutanaŋ keubombaajon anjuti, onoo ii somonŋon anŋon koma onomakeju. ¹⁴ Oo Kana qaawaa boi ano iikawaa kaparaŋkonkon ejemba! Ono uumeleembaa ejemba seleseleya koloogi lombo qagianon ubaatiwaajon mono qama wanjinŋon ‘Yei!’ jejen. Ono malo yoŋonaŋ miri iwoi bidaan baagon analin onomakeju ano qabunŋagia koloowaatiwaajon ama qamakooli koriga koriga qama koolin totogianaŋ

* **23:5:** Mat 6.1; Jan 15.38; Dut 6.8 * **23:5:** Baibel memori jawo irimuŋ kasia ii Duteronomi 6.8 qaa iikawaa so oro selianaŋ men palapanŋianaŋ me qoi kaanŋa borogianaŋ somonŋon laligogi. Malekugiaa susuyanaŋ akadamuwaa goubire bewesonaŋ men mondonŋon laligogiti, ii Anutuwaaw ejemba honŋa toonŋon koloogitiwaa aiweseya kolooro. * **23:11:** Mat 20.26-27; Maak 9.35; 10.43-44; Luuk 22.26 * **23:12:** Luuk 14.11; 18.14

qenkeju. Kawaajon Anutunon qaagia jen tegon irona uuta meleeno onoo qagianon ubaa.

¹⁵ “Oo Kana qaawaa boi ano iikawaa kaparanjonkon ejemba! Ono uumeleembaa ejemba seleseleya koloogi lombo qagianon ubaatiwaajon mono qama wanjinjigon ‘Yei!’ jejen. Ono monon Juuda ejemba mon koloowaatiwaajon kaparan koma koweya koweya koton balona balona liligonkeju. Kaen angi monon Juuda ananaa nanamemenon qokotaawaati, ii mono kuma soon mugi gere siawaa bunya koloowaa. Onoangia kaana qaagoto, indina woi onoangia unuugun kileqileewaa.

¹⁶ “Jaagianon gooro ejemba borogianon men unuamakejuti, lombo onoo qagianon ubaatiwaajon mono qama wanjinjigon ‘Yei!’ jejen. Ono qaa kokaen jenkeju, ‘Monon jiwowon jigowaa qatanon qaaya jojopan qanon jen kotiiwaati een, iikanon mende kotiiwaato, monon jiwowon jigowaa iwoi goulonon memeta iikawaa qatanon jojopan qaaya jewaati een, jojopan qaa iikanon mono somononon mubaa.’

¹⁷ “Oo jaagoo ejemba nekon! Iwoi goulonon memeta ano jiwowon jigo woi yoroononga naa iwoinon uuta kolooja? Goul yanjo kowoga mende koloojato, jiwowon jigonon angi iikanon mono ii men kobooja.

¹⁸ “Qaa mon kokaen jenkeju, ‘Monon alatawaa qata qama qaaya jojopan qanon jen kotiiwaati een, iikanon mende kotiiwaato, monon nandun mamatewoo alatanon eji, iikawaa qata qama jojopan qaaya jewaati een, jojopan qaa iikanon mono somononon mubaa.’

¹⁹ “Oo jaagoo ejemba! Nandun mamatewoo ano alata yoroononga naa iwoinon uuta kolooja? Nandun yanjo kamaanqeqeta koloojato, alatanon angi iikanon mono nandun men kobooja. ²⁰ Kawaajon monon alatawaa qanon qaaya jojopan qanon jen kotiiwaati, inon alata ano iwoi kuuya alatanon eji, mono iikawaa qanon qaaya jen kotiiwaa.

²¹ “Monon jiwowon jigowaa qanon qaaya jojopan qanon jen kotiiwaati, inon mono jigo iikawaa ano iikanon kotiin laligoji, iwaa qanon qaaya jen kotiiwaa. ²² *Kaanadeen monon Siwewaa qanon qaaya jojopan qanon jen kotiiwaati, inon Anutuwaa jinjonon dun ano iikanon raji, iwaa qanon qaaya jen kotiiwaa.

²³ * “Oo Kana qaawaa boi ano iikawaa kaparanjonkon ejemba! Ono uumeleembaa ejemba seleseleya koloogi lombo qagianon ubaatiwaajon mono qama wanjinjigon ‘Yei!’ jejen. Ono nembanene kuuya mendeema bakaya 10 iikanona motoonon Anutuwaa bunya qenkeju. Dane, raki ano kiesopa ii kaanadeen mendeema tenonga motoonon Anutuwaa bunya qenkeju. Nandun ii tororo amakejuto, Kana qaawaa kota wana koi mono uugun mesaonkeju: Gii ejemba batugianon nanamemen dindina otaan kiankomun aon qaa pondan otaan laligowa. Qaa wana ii mono kaparan koma otaan laligowu ano qaa melamelaa ii kaanagadeen mende uugun mesaowu. ²⁴ Jaagia gooro ejemba borogianon men unuamakejuti, ono jengeran apuwo newubotiwaajon apugia saiyanon gosinkejuto, oro somata kamel ii tondu gogonkeju. ²⁵ Oo Kana qaawaa boi ano iikawaa kaparanjonkon ejemba! Ono uumeleembaa ejemba seleseleya koloogi lombo qagianon ubaatiwaajon mono qama wanjinjigon ‘Yei!’ jejen. Ono hamo qen aowombaajon qambi ano amanenewaa selia songbama yagonkejuto, onoangiaa dogo otokogia mende galen koma iwoi tondu goronon nepaqepalo angi iikanon uugia saa qero laligoju.

* **23:22:** Ais 66.1; Mat 5.34 * **23:23:** Lew 27.30

26 “Oo jaagoo eja Kana qaawaaŋon kaparaŋ komakejani, gii mono wala gambiwaa uuta songbana selianon kaanagadeen tataankota koloowaa.

27 *Oo Kana qaawaa boi ano iikawaa kaparaŋkonkon ejemba! Ono uumeleembaa ejemba seleseleya koloogi lombo qagianon ubaatiwaaŋon mono qama wanjinjingon ‘Yei!’ jejen. Ono qasiriwaa maripoonŋa songbanŋi taanŋa koloojuti, mono iikawaa so kolooju. Selegianon iimasiinŋiingiawo kaanŋa koloojuto, qasiriwaa uutanon qamo sii ano iwoi arokuukuuyawo eji, iikaanŋanon mono onoo uugia saa qen eja.

28 “Iikawaa so ono kaanagadeen ejemba jaagianon onŋanon dindiŋa tani koloonkejuto, uumeleembaa selesele tani ano qewolonon mono uugia saa qero laligoju.

Bologa memewaa ironŋa

Luuk 11.47-51

29 “Oo Kana qaawaa boi ano iikawaa kaparaŋkonkon ejemba! Ono uumeleembaa ejemba seleseleya koloogi lombo qagianon ubaatiwaaŋon mono qama wanjinjingon ‘Yei!’ jejen. Ono gejatootoo ejemba yonoo qasirinon simen kuun menkeju ano ejemba solanŋa yonoo jamo kobaagia menjerenŋonkeju. 30 Kaen ama kokaen jenkeju, ‘Nononon ambosakonana yonoo kambanon laligowonagati een, mono yonowo mende toroqenin gejatootoo ejemba yonoo sagianon mono nonoo qanananon mende unaga.’

31 “Kaen jen iikanon onŋonŋio gejatootoo ejemba unugiti, iyonoo esaurugia koloojuti, mono qaa ii nanŋon jen dangunu kaanŋa nanju. 32 Kawaajon ambosakonŋianon singisonŋo kanain anŋiti, iikawaa so ono mono toroqen kuuya andaborowu.

33 * “Oo Farisii, ono mono qato melaa kaanŋa kolooju. Anutunon qaa-gia jen tegoro gere sianon kemebubotiwaajon mono nomaen umburatin kembuyaga? Ii mono amamaawuya. 34 Kawaajon mono mobu, niinon gejatootoo ano momakooto ejemba ano Kana qaawaa boi wasin onombe onoonon kawuya. Kagi yonoonŋa tosaanŋa ii unugi komuwuya ano tosaanŋa maripoonon unuwuya. Tosaanŋa qamakooli mirigianon ororaan onoma qaagia jen tegon oolinon onootin konjoma onŋonŋi taonŋa taonŋa kanon kemakebuya.

35 * “Eja solanŋa Aabelwaa sayanon kamaaro iikanonŋa kanain unun kouma laligon Zekaraia jiwowon jigo kowoga ano siimolon alata yoroo batugaranon qegi saya kamaaro iikanon tegoro. Ejemba solanŋa yonoo sagia balanon molaan laligogiti, sa kuuya iikawaa ironŋa mono onoo qagianon ubaa. 36 Niinon qaa honŋa mon kokaen injjowe mobu: Sagiaa ironŋa kuuya ii mono ejemba kete laligojuti, mono onoo qagianon uro Anutunon ironŋa meleema onono mobuya.”

Jiisanon Jerusalem kanageso jopagon onono.

Luuk 13.34-35

37 Jiisanon jero, “Oo Jerusalem Jerusalem, ono gejatootoo ejemba unugi komugi Anutunon ejemba wasin onono onoonon kankejuti, ii jamonon unugi komunkeju. Kuru nemunanon meraboraana enŋanŋa baatanon ama kojojon onomakeji, niinon mono iikawaa so kambanŋa kambanŋa goo kanagesouruga kotama kololon onomambaajon moma laligoweto, ono ii togon laligon kougi. 38 *Mobu, Anutunon mono jigo mirigia gema qero saoyagadeen ewaa.

* 23:27: Apo 23.3 * 23:33: Mat 3.7; 12.34; Luuk 3.7 * 23:35: Jen 4.8; 2 Hist 24.20-21 * 23:38: Jer 22.5

³⁹ * “Kaen ewaato, niinon kokaen injowe mobu, Ono nii mombo mende niibuya. Kanagen kaban mon kan kuuro iikanon niima kokaen jewuya, ‘Pombaa qatanon kan nononji, Anutunon mono ii kotuegon muba.’ Kian.”

24

Jiwowon jigonon kondemondeen koloowaa.

Maak 13.1-2; Luuk 21.5-6

¹ Jiisasnon jiwowon jigo mesaon kamaaro gowokourutanon iwaanon kan jiwowon jigowaa toton uutanon miri ragiti, ii Jiisas qendeema mugi.

² Qendeema mugi meleema kokaen injoro, “Miri kuuya ii saanon injijuto, niinon qaa hona mon kokaen injowe mobu: Ii mono kondeengi miriwaa jamo mon ii jamo mombaa qaganon mende ewaato, qeqelala saoyagadeen ewaa.” Kian.

Kakasililin ano sisiwerowero koloowaa.

Maak 13.3-13; Luuk 21.7-19

³ Jiisasnon Oil gere baananon kema raro gowokourutanon iyanzia siri iwaanon kan kokaen qisin mugi, “Boi, qaa jejanj, iikawaa hona mono naa kabanon asugiwaa ano giinon kana balombaa kabanja tegomambaajon ambaati, iikawaa aiweseyanon mono nomaen asugiwaa? Ii saanon ninijowa.”

⁴ Kaen qisin mugi meleema kokaen jero: “Monon angomokolon ano jinjaun kembubotiwaajon mono galengia men laligowu. ⁵ Ejemba mamaganon asugin noo qananon kokaen jewuya, ‘Niinon Hamoqeqe Toya Kraist koloojen.’ Kaen jen ejemba mamaga tiligon onombuya. ⁶ Ono manjawaa bujuya ano otona koloon kema karo momakebuya. Ii moma jenengia orowabotiwaajon mono galengia mewu. Iwoi kaana ii waladeen koloowaatiwaa jejetaga. Ii koloowaato, balombaa kabananon mono iikanondeen uulanawo mende tegowaa.

⁷ “Kantri monon kantri mon unuwombaajon waabuya. Ejemba tuun monon tuun mon yonowo aron qen aowombaajon waabuya. Gomanja gomanja kanon bodia bodia koloowaa ano nan somasomata ii qonjoma men namo meleeno kemenkebaa. ⁸ Iwoi kuuya ii emba korowonon masu kanain ununkejiwaa so. Balombaa kabananon mono iikawaa so kanain tegomambaajon ambaa.

⁹ * “Kaen ambaato, kaban kanon tosianon onjo uugia meleengitiwaajon ama gawman yonoo boronon ononongi siimbobolo ama onoma unugi komuwuya. Kantri kuuya yononon nojonja ama kazi ama onomakebu. ¹⁰ Kaban kanon mamaganon momalaarigia mesaon angonan men kazi ama aowuya. ¹¹ Gejatootoo ejemba takapolakaya mamaganon asugin ejemba mamaga kilikalu men ononongi jinjaun qen kemakebuya.

¹² “Jeulalan Toyanon sein ejemba galen koma onombaatiwaajon ama uumeleen ejemba seiseiya yonoo uugianon olomoro uujopagianon loorin zololongowaa. ¹³ * Monon kaparan koma kotiin bon qen nama laligoro balombaa kabananon tegowaati, iinon mono oyanboyan bunja qen aowaa. ¹⁴ Anutuwa bentotonaa Oligaa Bunja koi mono waladeen namowaa kantria kantria kuuya kanon jen seigi kanageso so nanjonanjo qaaya mogigo balombaa kabananon iikawaa gematanon tegowaa. Kian.

Jerusalem sitiwaa kondemondeen uuduuduuyawo

Maak 13.14-23; Luuk 21.20-24

* **23:39:** Ond 118.26 * **24:9:** Mat 10.22 * **24:13:** Mat 10.22

15 **“Gejatootoo eja Danielnon kondemondéen uuduuduyawo kawaa qaaya jerota eja. Qaa iikawaa so tosianon kaj kondemondéen ano iwoi angonjayawo ii jiwowon jigo toroyanon анги nano iibuti, qaa koi weengowagati, iinon mono saanon geja ama moma kotowa. 16 Kamban iikanon Judia prowinsnon laligowuti, ononon mono misingon horon baananon kembu. 17 *Miri kosianon sombenon laligowaati, iinon mono kamaan geso iwoiya memambaajon miri uutanon mende uba. 18 Gawonon kema laligowaati, iinon mono kaanagadeen malekuya memambaajon eleema mirinon mende kema.*

19 *“Yei! Emba korowo ano merabora ajunon yononon kamban iikanon no-maen uulanawo kembuya? 20 Kawaaajon iwoi ii konuru me Sabat kendorbaa kambananon mende koloowaatiwaajon mono qama koolinkebu.*

21 **“Ii kokaembaajon: Kamban iikanon kakasililin jekania boorongoya koloowaa. Kakasililin soya kaana ii wala eenanon kamban mongen mende koloon ero. Anutunon iwoi kuuya mokoloroti, kamban iikanon-deen kanain kamban kokanon laligon kouma kamban biwianon mon mende kolooro. Wala eenanon mende kolooro ano kanagen kamban monnon mombo mende koloowaa. Kawaaajon mono qama koolin laligowu. 22 Ponon kokojinjin kamban ii mende men torinagati een, ejemba kuuyanon mono tiwilaadaborowuyagato, ejemba iyanajon meweengon ononoti, iyonoonon ama ween iikawaa jangoya ii men toriwaa.*

23 *“Kamban iikanon kokaen jewuya, ‘Mobu! Kraistnon koi laligoja,’ me ‘Iibu! Hamoqege Toyanon endu nanja.’ Monnon kaen jewaati een, ii mono mende moma laariwu. 24 Ii kokaembaajon: Hamoqege toya qolonmolongoya ano gejatootoo ejemba takapolakaya asugin angoleto ano aiwese somasomata megil etombuya. Kaen letongi Anutunon ejemba iyanajon meweengon ononoti, ii kaanagadeen enkalolon men onombutiwaajon angobato men kaparan kongi jinjaun qewubo. Ono galengia awaagadeen men aon laligogi ii amamaawuya. 25 Mobu! Niinon iwoi kuuya ii mende kolooro waladeen injowe modaboroju.*

Siwe gomambaa Eja honanon asugiwaa.

Maak 13.24-27; Luuk 21.25-28

26 **“Kawaaajon ‘Hamoqege Toyanon balon qararanonkononon laligoja,’ kaen jegi mobuti een, iikanon mono mende kembu. Me ‘Mobu! Kraistnon miri kawaa uutanon asugin raja,’ kaen injigogi ii mende moma laariwu. 27 Ii kokaembaajon: Siwe gomambaa Eja honanon mombo kawaati, kamban ii mono oobiliwaa so kokaen koloowaa: Ii ween koukoutanonga pilitik bilisik ama leegen ween kemekemetanon sokoma asarin keno iijon, iinon mono iikawaa so asugiwaa.*

28 **“Oro gisaganon mongen ewaati, mambonkarara yononon iikanon horon ajoroonkejuti, mono iikawaa so koloowaa.” Kian*

Siwe gomambaa Eja honanon asugiwaa.

Maak 13.24-27; Luuk 21.25-28

29 **“Konajilin kamban iikanon tegoro iikanondeen ween jaayanon injan kono koinonon umun kombaa. Sengelao yononon sombinonga tegon kamaawuya ano*

* 24:15: Dan 9.27; 11.31; 12.11 * 24:17: Luuk 17.31 * 24:21: Dan 12.1; Ais 7.14 * 24:26: Luuk 17.23-24 * 24:28: Luuk 17.37 * 24:29: Ais 13.10; 34.4; Eze 32.7; Joel 2.10, 31; 3.15; Ais 6.12-13

sombinon utugoro iikawaa ilawoilaya ii raragia mesaon enkalolon anji soowaa.

³⁰ *Kamban iikanon Siwe gomambaa Eja honaa aiweseyanon sombinon asugiro iibuya. Kamban iikanon namowaa kanageso kuuya yononon jingen gama saabuya. Saama Siwe gomambaa Eja hona iinon sombimbaa koosu qaganon karo iibuya. Ku-usuna somatanon sakondindinawo asuganon asugiro asamarana iibuya. ³¹ Karo iigi romon qaita mon uugi otona kotakota mogi Siwe gajobauruta wasin onono yononon ejemba Anutunon iyanajon meweenon ononoti, ii balon goraaya teete eugen emugen iikanon kopepereen onoma unuambuya. Kian

Noron gerewaa sareqaa

Maak 13.28-31; Luuk 21.29-33

³² “Ono noron gere iima tania romonon sareqaa koi mobu. Borianon apuyawo kolooro sengia longogi ii iima moma kokaen jenkeju, ‘Ween kamba mono dodowija.’ ³³ Ononon kaanjadeen aiwese iikawaa so asugiro iima moma asarin kania kokaen jewu, ‘Jiisanon mono nagonon dodowija.’

³⁴ “Niinon qaa hona mon kokaen injowe mobu: Ejemba koi kete namonon laligojuti, iyononon mende komugi iwoi kuuya jejenji, ii mono iyonoo laaligo kambanganon koloowaa. ³⁵ Sombin namonon goron gewaoto, noo Buna qananon mono kamban monon mende aliwaa. Kian.

Jiias kawaatiwaa kamba ii monon mende moja.

Maak 13.32-37; Luuk 17.26-30, 34-36

³⁶ “Siwe gomambaa Eja honanon kawaato, naa kambanon kan kuuwaati, iikawaa weena me aua kamba ii monon mon mende moja. Siwe gajobanon ii mende moju. Anutuwa Merianon kaanagadeen ii mende moja. Amanon anodeen ii moja. ³⁷ *Wala eenanon Noowaa kambanon ejembanon laaligogia qemasologon qaganon laligon men kileegiti, iikawaa so mono Siwe gomambaa Eja honanon mombo kawaatiwaa kambanon koloowaa.

³⁸ “Apu gboulu somatanon mende karo waladeen iikanon ejemba nene lomban ama apu kotiga nen embaqemba sewanaajon anji kema karo agimin aon laligogi. Nanamemen kaen ama men qemasologon laligogi Noonan wanjo utanon uroti, ween iikanon tegoro. ³⁹ *Tegoro naa iwoi koloowaa, ii mende mogi apu gboulu somatanon kan jinon qaa tiwilaan onono. Kanagen Siwe gomambaa Eja honanon mombo kawaati, kamban iikanon ejembanon kaanjadeen qemasologon ama laligon tiwilaawuya.

⁴⁰ “Kamban iikanon eja woi gawonon laligori yoroononga mon men mon mesaowuya. ⁴¹ Kaanjadeen emba woi tawen orasin rabaoti, iyoroononga mon men mon mesaowuya.

⁴² “Ponon kawaatiwaa kamba me auaya mende mojutawaajon mono uugbiligibili laligowu. ⁴³ *Gbili laligowombaa qaa koi mono moma kotowu: Gomantiinanon kikekakililij ejanon naa kambanon me auanon kawaati, miri toyanon ii monagati een, iinon mono gbili rama miria awagadeen galen mero qosoma umambaajon amamaawaa. ⁴⁴ Ono ‘Siwe gomambaa Eja honanon kamban kokanon mende koubaa,’ jen romongogi iinon mono kamban iikanondeen koubaa. Kian.

Gawon ejanon silemale laligon tiwilaaro.

Luuk 12.41-48

* **24:30:** Dan 7.13; Zek 12.10-14; Ais 1.7 * **24:37:** Jen 6.5-8 * **24:39:** Jen 7.6-24 * **24:43:** Luuk 12.39-40

⁴⁵ “Kaen kolooro gawon meme ejemba batugianon moronon tirin koton tosaana unuuguja? Tosianon zololonon gawon mesaogi monon momakooto awaawaa qaganon kaparan koma pondan menkeji, iinon mono simbawonawo koloaja. Miri toyanon nanamemenja gosin iima mongen kema miriaa ilawoilaya ii borianon ano galeja koloowaa. Galeja koloon welenqeuruta iJOROTIWAA so kalañ koma kambañ dindinanon unuaginkebaa. ⁴⁶ Kaen kalañ koma onoma laligoro toyanon eleema kan iikaan iima ‘Mono simbawonawo koloajan!’ jewaa.

⁴⁷ “Niinon qaa hona mon kokaen injiowe mobu: Toyanon ‘Mono simbawonawo koloajan!’ jen esuhinaya kuuyaa galeja kuun mubaa. ⁴⁸ Kuun mubaato, gawon meme bibilokoya iinon uutanon romonon kokaen jawaati een, ‘Ponaa kaka kambañanon mono koriga eja.’ ⁴⁹ Kaen jen kanain gawon meme ejembauruta unun ureen aon jejelomban ama aison apu kotiga nen uuta sooro enkalolon silemale koloon laligowaa.

⁵⁰ “Kaen laligon kambañ monon ponja koubaatiwaajon mende mambombaati, mono iikanondeen koubaa. Kambambaajon imowamo ulumbulun laligoro mono aua iikanondeen kouma ⁵¹ qen japalelen men mun jen kotooro uumeleembaa ejemba seleseleya kaana gere sianon kemen siimbobolo mobaa. Kaen moma saama gigilañ gobugia kigi qaro laligowuya.” Kian.

25

Emba sarañ 10 yonoo sareqaa

¹ *Jiisanon jero, “Mombo kamañati, kambañ iikanon Siwewaa bentona ii kokaen koloowaa: Marañ lombañ kambañanon emba sarañ jumuna ten yononon ‘Eja buñawo aitononon,’ jen kiwagia men kananon kenji. ² Yonoononga 5 ii momakootogiawo koloogito, tosaana 5 ii nekonja. ³ Nekonja yononon kiwagia megito, gere (koinsare) kelega* mende men kenji. ⁴ Momakootogiawo yononon kiwagia ano koinsare kele kaarogia kaanagadeen men kenji. ⁵ Kenji eja buñanon uulanawo mende karo mambongi kambañ korirotiwaajon kuuya yonoo jaalologia bombon mero usugon gaon egi.

⁶ “Gaon egito, gomantiina biiwianon monon romun qero qa kokaen mogi, ‘Mobu, eja buñanon mono kaja-oo! Mono iwaanon kema aitononon.’ ⁷ Qa ii moma emba sarañ ten ii kuuyanon waama kiwagia men meagon ootirigi. ⁸ Ootirigi nekonja yononon emba momakootogiawo yonoonon kan kokaen jegi, ‘Nonoonon kiwa bogojiwaajon ononon mono koinsare kelega tosia nonombu.’

⁹ “Kaen jegi momakootogiawo yononon meleema kokaen jegi, ‘Qaago! Ii onjo ano nono mende sokoma nonombaa. Kawaañon mono sii mirinon kema onoanngiaa koinsare kelegia sewana mewu.’

¹⁰ “Kaen jegito, yononon koinsare kelega sewana mewombaajon kema kananon laligogi eja buñanon mono iikanondeen kouro. Emba sarañ jorin nanngiti, iyononon kema iwo aitonon marañ lombañ miri uutanon ugi nagu kongi. ¹¹ *Emba sarañ stuanon kenngiti, iyononon kaanagadeen kanagen kouma nagu qen kokaen qagi, ‘Pon Pon, mono nagu metaama nonomba!’

¹² “Kaen qagito, kokaen meleema jero, ‘Qaago! Nii onjo mende moma ononjen. Qaa ii honaga injiwen.’ ¹³ Jiisanon sareqaa kaen jen gowokouruta

* **25:1:** Luuk 12.35 * **25:3:** Gere (koinsare) kelega ii oil gerewaa kota mujugogi kelega ii kolooro. Goman tiiro gere susuyanon opo kokosiin kele iikanon qendunon kiwa ootirin kananon kenji 15 minitwaa so jero. Kawaa gematanon gere ii een bubu giliwubotiwaajon ii mombo oil gere kelenon qendunogogi. * **25:11:** Luuk 13.25

ii qaa kokaen injoro, “Ono nii kamambaa kambaŋa me auaya mende mojuŋtiwaajon mono uugbiligibili laligowu.” Kian.

Moneŋ esu galeŋ koŋgitiwaa sareqaa.

Luuk 19.11-27

¹⁴ * “Mono sareqaa kokawaa so koloowaa: Eja mon gomaŋa mesaon koriganon kantri mongeŋ kemambaajon moma welenqeŋeuruta onoono kagi moneŋ esuhinaya galeŋ koma onombutiwaajon jeŋ koton onoma borogianon ano. ¹⁵ Gawon memegia gosin hona dawi koloowaatiwaa so moma gawon meme eja mombaajon moneŋ esu 5 (Kina 20,000) muŋ mon moneŋ esu woi (Kina 8,000) muŋ mon motoonŋo (Kina 4,000) muro. Kaen galeŋ kombutiwaajon mendeema onoma onomesaon keno.

¹⁶ “Eja esu 5 (Kina 20,000) meroti, iinon iikanondeen kema koŋkororo gawon mero moneŋ seiŋo esu 5 mombo mero. ¹⁷ Kaanjadeen esu woi (Kina 8,000) meroti, iinon kema koŋkororo gawon mero moneŋ seiŋo esu woi mombo mero.

¹⁸ “Kaen merito, eja moneŋ esu motoonŋo (Kina 4,000) meroti, iinon mono mesaon kema balon onon eja ponaa moneŋa ron koma mesanŋoro.

¹⁹ Kambaŋ koriga tegoro welenqeŋe yonoo eja ponŋianon eleema kan ‘Gawon megitiwaa sundugia moma gosimaŋa,’ jeŋ koma horon onono kagi.

²⁰ “Kaen kagi eja esu 5 (Kina 20,000) meroti, iinon jaayanon kouma esu 5 mombo toroŋen meŋ kan kokaen ijoro, ‘Somatana moba, giinon moneŋ esu 5 nonati, niinon iikawaa koŋkororoya mewe seiŋo esu 5 mombo kolooro meŋ kajeŋ.’

²¹ “Kaen ijoro eja ponanon kokaen meleema muro, ‘Ii awaa. Gii gawon meme eja awaga membiri-qembiriga qaa. Gii iwoi afaanŋa meŋ ii kaparan koma galeŋ koma laligona seiŋo. Kawaaajon niinon iwoi mamaga goo boroganon ambe iikawaa galeŋaga laligowa. Saanon kan eja ponaa noo miri uutanon kouma motoon korisoro ama laligowonŋa.’ ²² Eja Kina esu woi (Kina 8,000) meroti, iinon kaanjadeen kouma kokaen ijoro, ‘Somatana moba, giinon moneŋ esu woi nonati, niinon iikawaa koŋkororoya mewe seiŋo esu woi mombo kolooro meŋ kajeŋ.’

²³ “Kaen ijoro eja ponanon kokaen meleema muro, ‘Ii awaa. Gii gawon meme eja awaga membiri-qembiriga qaa. Gii iwoi afaanŋa meŋ ii kaparan koma galeŋ koma laligona seiŋo. Kawaaajon niinon iwoi mamaga goo boroganon ambe iikawaa galeŋaga laligowa. Saanon kan eja ponaa noo miri uutanon kouma motoon korisoro ama laligowonŋa.’

²⁴ “Kawaa gematanon eja moneŋ esu motoonŋo (Kina 4,000) meroti, iinon kouma kokaen ijoro, ‘Somatana moba, niinon kaniaga kokaen moma yagowe: Eja Ponnanon mono eja kotakota geriawo kolooja. Geenŋo nene kota mende qosoma kororoona iikanon mono kileŋ hona soonon koton memambaajon momakejan. Dumuŋ kota mende osona kemero iikanon mono kileŋ hona meŋ kululumambaajon momakejan.

²⁵ “Kaen moma yagon keena moma kema goo moneŋ esuga ii namonon mesanŋowe ero. Iiba, moneŋ esu nonati, iikayadeen mono tororo koi.’

²⁶ Kaen ijon ii muroto, eja ponanon meleema kokaen jeŋ muro, ‘Gii injarere koloon welenqeŋe bologa kolojan! Gii kaniana moma yagona: Neeno nene kota mende qosoma kororoowe iikanon mono kileŋ hona soonon koton memambaajon momakejan. Neeno dumuŋ kota mende osowe kemero iikanon kileŋ hona meŋ kululumambaajon momakejan. Noo tanina kaanŋa moma yagonŋo mono naambaajon ama soon laligona?’

* **25:14:** Luuk 19.11-27

27 “Gii noononj monej ii benknonj ana sokonaga. Benknonj ana so-mariiro eleema kaweti, kambanj kokanonj ii saanonj susuyawo mewenaga.’

28 Toroqenj tosaanja ii injjoro, ‘Onjo mono qezenj injjarere eja kokawaa monej esuya ii wama monj esu 10 mokoloroti, mono ii mubu.’

29 **“Sareqaa kokawaa kania ii kokaenj: Daenj yonoononj iwoi eji, kuuya iyonoojonj mono toroqenj ononji seiro kelemalelenj enj onjombaa. Kaen seiwaato, mombaanonj iwoi monj mende eji, iwaanonj iwoi ii mono kaanagadeenj wangi eenj toontoonj laligowaa. 30 *Ayo, welenqeqe eja omaya gawonjaa honja qaa ii mono seleenjenj hagogi pangamanonj kemeba. Iikanonj kemenj saama gigilaanj gubugia kigi qarolaligowuya.”* Kianj.

Jenteegowaa kambanj somatanonj kokaenj koloowaa:

31 **“Siwe gomambaa Eja honjanonj nama Siwe gajoba kuuya unuama motoonj kawuti, kambanj iikanonj Siwewaa asamararanonj asugiro iinonj Kinj Pombaa jinjaronj dujonj rabaa. 32 Rama jero namowaa ejemba tuunj kuuya menj kululuunj ononji iwaa jaanonj asugiwuya. Asugigi lama galenonj lamauruta meme (noninj) yonoononja gosinj mendeema ononji, iikawaa so ii mendenqendeenj ama onjombaa. 33 Ii ama onjoma jero lama ii boro dindijanonj ano meme (noninj) ii qanianonj ama onjombuya.*

34 *“Kaenj ama ononji Kinj Ponjonj boro dindijanonj nambutu, ii kokaenj injjowaa, ‘Noo Amananonj kotuegonj onono laligogiti, onjo mono kawu. Ama Anutunananonj gomanj kuuya mokolonj ononoti, kambanj iikanondeenj mono bentotonj onoojonj mozozonjonj merota jojorinj enj kouji, onjo mono kanj ii bunja qenj aonj laligowu.*

35 *“Ii kokaembaajonj jejenj: Niinonj nembanenena komunj laligowe onjo neneya noma laligogi. Niinonj apuwaajonj qenjenj qenj laligowe onjo apu noma laligogi. Niinonj waba koloonj laligowe onjo koma horonj nonjji mirigianonj uma laligowe. 36 Niinonj sele esunaajonj amamaanj laligowe onjo opo kerenj noma laligogi. Niinonj ji nirolaligowe onjo galenj koma noma laligogi. Niinonj kapuare mirinonj laligowe onjo nii niibombaaajonj iikanonj kanj laligogi.’*

37 *“Kaenj injjoro ejemba solanja yonononj kokaenj meleema munj jewuya, ‘Ponj, gii mono naa kambanonj nembanenegaajonj komuna giima guaginj laligoninj? Mono naa kambanonj apuwaajonj qenjenj qenj laligona giima apu goma laligoninj? 38 Mono naa kambanonj wabaga laligona giima koma horonj goninj mirinananonj una laligoninj? Mono naa kambanonj sele esugaajonj amamaanj laligona giima opo kerenj goma laligoninj?’*

39 *“Mono naa kambanonj ji giro ena giima me kapuare mirinonj laligona moma gii giibombaaajonj goononj kanj laligoninj?’ 40 Kaenj jegi Kinj Ponjonj meleema kokaenj injjowaa, ‘Niinonj qaa honja monj kokaenj injjowe mobu: Onjo neenaa uumeleenj alauruna kamaanqeqeta koi yonoononja mombaaajonj iwoi monj anjgiti, ii kuuya mono nii ama noma laligogi.’*

41 *“Kaenj jenj kawaa gematanonj boro qanianonj nambutu, iyonoononj meleema kokaenj injjowaa, ‘Manjanonj qasuaanj onono laligogiti, onjo mono nomesaonj togowu. Gere sia tetegoya qaa jenj ubaati, mono iikanonj kema kemebu. Anutunonj ii Kilenjaa Toya ano iwaa gajobauruta yonoojonj mozozonjonj merota jojorinj enj kouja. 42 Ii kokaembaajonj injjojenj: Niinonj nembanenena komunj laligowe onjo neneya mende noma laligogi. Niinonj apuwaajonj qenjenj qenj laligowe onjo apu mende noma laligogi.*

* 25:29: Mat 13.12; Maak 4.25; Luuk 8.18 * 25:30: Mat 8.12; 22.13; Luuk 13.28 * 25:31: Mat 16.27; 19.28

⁴³ “Niinon waba koloon laligowe onjo mende koma horon nongi mirigianon mende uma laligowe. Niinon sele esunaajon amamaan laligowe onjo opo keren mende noma laligogi. Niinon ji niro ewe ano kapuare mirinon laligoweto, onjo nii niibombajaan iikanon mende kan laligogi.’

⁴⁴ “Kaen injoro yononon kaanagadeen meleema mun kokaen jewuya, ‘Pon, gii mono naa kambanon nembanenegajaan komuna me apuwaajon qenjen qen laligona me wabaga laligona me sele esugajaan amamaan laligona me ji giro ena me kapuare mirinon laligona nono gii mende welen qen goma laligonin?’

⁴⁵ “Kaen jegi meleema kokaen injowaa, ‘Niinon qaa hona kokaen injowe mobu: Onjo uumeleen alauruna kamaanqeqeta koi yonoononga mombajaan iwoi mon mende anjiti, ii kuuya mono nii mende ama noma laligogi koloja.’

⁴⁶ * “Kaen injoro irona meleema onono qagianon uro hagon onono kemen siimbobolo kamban tetegoya qaa moma laligon ubuya. Kaen laligon ubuyato, solana yononon oyanboyan laaligo ii kamban tetegoya qaa laligon uma laligowuya.” Kian.

26

Jiisas qenin komuwaatiwaa angonan anji.

Maak 14.1-2; Luuk 22.1-2; Jon 11.45-53

¹ Jiisasnon qaa kuuya ii jedaboron gowokouruta kokaen injoro, ² * “Ween woi tegorogo pasowa kendona kan kuuwaa.* Onjo ii saanon moju. Kan kuuro Siwe gomambaa Eja hona ii waba gawman yonoo borogianon anji maripoonon qegi komuwaa.”

³ Kamban kanon jigo gawon galen ano kantriwaa jotamemeya yononon ajoroon jigo gawon galen wana qata Kaiafas iwaa jinjaron mirianon ragi.

⁴ Kanon rama nomaen mondonin Jiisas olon menj qegi komunagati, iikawaa kania mongama gosigi. ⁵ Mongama gosin kokaen jegi, “Ejemba iringia soono karena karena aowubotiwajaan ii korisoro kendon kambananon ambombajaan amamaawona.” Kian.

Emba monnon Jiisas apu unkoowagawonon moriro.

Maak 14.3-9; Jon 12.1-8

⁶ Jiisasnon Betani gomanon laligon Saimon mon manimbaya menj solananiroti, iwaa mirinon uma raro. ⁷ * Iikanon nene nen raro emba monnon jamo kaaro mon menj iwaanon karo. Kaaro ii lalu langonawo qata alabasta iikanon memetaga. Ii apu unkoowagawo iikanon saa qeqetaga. Iinon ii sewana somatanon menj kan apuya Jiisaswaa wananon qibibirin moriro.

⁸ Moriro gowokourutanon ii iima uugia boliro kokaen jegi, “Ii mono naambajaan kaen tiwilaaja? ⁹ Apu kelegawo ii sewana mewutiwaajon ano monej uuta kolooro ii ejemba wanaya onono sokonaga.”

¹⁰ Jiisasnon uumomia ii iima koton kokaen injoro, “Emba kokawaa uuta ii mono naambajaan menj boliju? Iinon sili awaa ama sororogon nono sokonja. ¹¹ * Ejemba wanaya ii kambana kambana batugianon laligowuto, niinon onoo batugianon kamban so mende laligomana.

¹² Niinon komuwe ron koma nombutiwaajon ama kelenon selena nomorija. ¹³ Niinon qaa hona mon kokaen injowe mobu: Oligaa Buna

* **25:46:** Dan 12.2 * **26:2:** Eks 12.1-27 * **26:2:** Pasowa ii Kiankomu kendon. Qaa iikawaa kania ii Niniima koboon nunuuguro. Eksodus 12.15 * **26:7:** Luuk 7.37-38 * **26:11:** Dut 15.11

koi kantri kanon me kanon jen seigi kambaati, iikanon emba koi kanon iwoi ama nonji, iikawaa bujuya kaangadeen jengi seiro iwaajon romongon laligowuya.” Kianj.

Juudasnon Jiisas memelolo menj mumambaajon uumotoonjo ano.

Maak 14.10-11; Luuk 22.3-6

¹⁴ Kamban kanon gowokouruta 12 yonoononga mon qata Juudas Iskariot iinon jigo gawon galen yonoonon kema ¹⁵ *kokaen qisin onono, “Niinon Jiisas memelolo menj mun borogianon ambe ononon naa tawaga nom-buya?” Qisin onono silwa monej kota 30 weenjon borianon anji. ¹⁶ Aua iikanondeen kanain Jiisas kamban mongen memelolo menj mumambaa kana moma mongama kokobimbin koma laligoro. Kianj.

Jiisasnon gowoko yonowo Pasowa lama negi.

Maak 14.12-21; Luuk 22.7-13, 21-23; Jon 13.21-30

¹⁷ Bered yiistya qaa iikawaa kendon ween mutuyanon (Sikunenenon) gowoko woi yoronon Jiisaswaanon kanj kokaen qisin muri, “Boi, nono miri dakanon kema pasowa lama mozozongon goni newaga? Ainja nomaen eja?”

¹⁸ Qisin muri kokaen meleeno, “Oro Jerusalem sitinon uma eja mon mojenji, ii mokolon kokaen ijowao, ‘Boinon jeja: Noo kambananon monof dodowija. Niinon goo mirinon kanj gowokouruna yonowo Pasowa lama newona.’” ¹⁹ Gowoko yoronon Jiisasnon jen koton oronoti, iikawaa so otaan Pasowa lama mozozongori.

²⁰ Mare kolooro goman tiiro Jiisasnon gowokouruta 12 yonowo miri iikanon kouma uma dun kosianon rama nene mendeema negi. ²¹ Nene nen nen rama Jiisasnon kokaen injoro, “Niinon qaa hona mon kokaen injjowe mobu: Onoononga monnon mono memelolo menj nombaa.” ²² Kaen injjoro moma iikanondeen uugianon wosobiri somata kolooro kanain ana ana qisin mun ijogi, “Pon, mono noojona jewabo?”

²³ *Qisin mugi kokaen meleeno, “Niwo bered qaannon qendungoji, mono iinon. ²⁴ Siwe gomambaa Eja honanon mono iwaajon qaa oogita ejiwaa so onanon namo mesaon kambaato, monnon ii memelolo menj mubaati, iwaajon mono ‘Yei!’ jen qama wanjinjingojen. Iikawaa irona kanjanawonon mono iwaa qaganon ubaa. Eja ii nemun koro uutanonga mende asuginagati, iikanon mono afaangon munaga.” Kianj.

²⁵ Kaen meleeno Juudas memelolo menj mubaati, iinon kokaen meleema ijoro, “Boi, ii mono noojona jewabo?” Jiisasnon kokaen ijoro, “Jejanj, mono kianj!” Kianj.

Pombo samon konoga negi.

Maak 14.22-26; Luuk 22.14-20; 1 Kor 11.23-25

²⁶ Nene nen rama Jiisasnon bered menj kotuegon moton onoma kokaen injjoro, “Koi neenaa busuna. Ii mono menj newu.”

²⁷ Kaen injjon wain qambi menj qama koolin dangisen jen onoma kokaen injjoro, “Ono kuuya mono qambi kokanona newu. ²⁸ *Koi neenaa sana. Ii Anutunon ejemba yonowo soomongo arej ano kotiiwaatiwaajon sana molaagi kemero ejemba mamaga yonoo singisonoggia mesaowaa. ²⁹ Niinon qaa mon kokaen injjowe mobu: Niinon wain kasawaa hona koi mombo toroqen mende nemanja. Kanagen Manjaa bentoton uutanon eu ranin

* **26:15:** Zek 11.12 † **26:18:** Anutunon Jiisas komuwaatiwaa kambanja anoti, iikawaajon jeja.

* **26:23:** Ond 41.9 * **26:28:** Eks 24.8; Jer 31.31-34

jejelomban ambaati, ween iikanonj mono wain apu qaita monj ii onjowo nemanja.”

³⁰ Kaen injijonj korisoro rii qama mesaonj kema Oil gere baananonj ugi.

Piitononj Jiisas qakoombaatiwaajonj ijoro.

Maak 14.27-31; Luuk 22.31-34; Jon 13.36-38

³¹ *Uma Jiisasnonj kokaen injijoro, “Gejatootoo eja monjonj qaa monj kokaen oorota eja,

‘Niinonj galengia qewe

lama tuunanonj deembuya.’

Iikawaa so onjonj kuuya kete gomantiinanonj uugia noojonj ama boliro nomesaonj boratiwuya.

³² *Boratigi nuwuyato, niinonj mono koomunonga waama waladeen Galili prowinsnonj kema iikanonj asuginj onomanja

³³ Kaen injijoro Piitononj meleema kokaen jero, “Yonjononj kuuya uugia goojonj ama boliro gomesaonj boratiwuti eenj, niinonj mono kilenj kamban monjonj mende gomesaomanja.” ³⁴ Jero Jiisasnonj ijoro, “Niinonj qaa honja monj kokaen gijomanja: Kurunonj mende qaro giinonj kete gomantiinanonj qakooma nona indinj karonj koloowaa.”

³⁵ Kaen jeroto, Piitononj kokaen ijoro, “Boi, kaen qaagoto, nii nugi giwo motoonj komuworagati, ii kilenj niinonj gii mende qakooma gomanja.” Gowoko tosaanja kuuya kaanagadeen qaa iikayadeen jegi. Kianj.

Jiisasnonj Gezemane urukisinonj qama kooliro.

Maak 14.32-42; Luuk 22.39-46

³⁶ Kaen aminj moma kema yonjowo urukisi monj qata Gezemane iikanonj keugi. Keuma Jiisasnonj gowokouruta kokaen injijoro, “Niinonj endu kema qama kooliwe onjo mono kamban biiwianonj koi rabu.” ³⁷ Kaen injijonj Piito ano Zebediwaa merawoita woi uruama kenji Jiisasnonj kanainj wosobiri moma konjilinj kolooro kana boria qetegoro. ³⁸ Kamban kanonj kokaen injijoro, “Noo uunanonj mono kondunjkondunj koma koujiwaajonj ama wosobiri mobe koomuya ama nonja. Onjo mono kokanonj rama niwo gbili laligowonja.”

³⁹ Kaen injijonj yanodeen boronja monj toroqen kema siminj kuma usugonj kokaen qama koolinj jero, “Amana, gii iwoi monj mende mololombijan. Kawaaajonj siingga eji eenj, siimbobolowaa qambia koi kanonj mono noo qananonj ubabotiwaajonj nuamba. Nuambaa me qaagoti, ii mono geenngaa uusiingga so koloowa. Ii noo siimbaa so qaago!”

⁴⁰ Kaen jenj eleeno gowokouruta karonj yonjononj gaonj egi injiima Piito kokaen ijoro, “Onjo aua motoongoda niwo gbili laligowombaaajonj mende kotijju me? ⁴¹ Uunananonj gbili laligowombaa siinja momakejonto, selenananonj looloria kolooja. Kawaaajonj angobatononj kamaanj unuwabotiwaajonj mono qama koolinj gbiligbili laligowu.”

⁴² Kaen ijoro mombo onomesaonj kema indinj woi kolooro kokaen qama koolinj jero, “Amana, siimbobolowaa qambi koi kanonj mende nuuguwaati eenj, ii saanonj nemanjato, ii mono geenngaa uusiingga so koloowa.”

⁴³ Qama koolinj eleeno jaa logia bombonj merotiwaajonj mombo gaongadeen egi injiuro. ⁴⁴ Mombo onomesaonj leegenj kema qaa iikayadeen mombo jenj qama kooliro indinj karonj kolooro. ⁴⁵ Gowoko yonjononj eleema kanj kokaen injijoro, “Onjo toroqen haamo menj gaongadeen ewombaaajonj moju me? Mobu! Monjonj Siwe gomambaa Eja honja memelolo menj

* 26:31: Zek 13.7 * 26:32: Mat 28.16

muro gawman eja sisiwerowerogiawo yoŋoo borogianon ubaa. Iikawaa aua kambaŋanon mono kaŋ kuuja. ⁴⁶ Mono waagi kembonja! Memelolo meŋ nombaaŋi, iinon mono kosere koi kaja.” Kian.

Jiisas qelanjin meŋ somonngogi.

Maak 14.43-50; Luuk 22.47-53; Jon 18.3-12

⁴⁷ Jiisasnon kaen jeŋ nano iikanon gowokouruta 12 yoŋoononga mon qata Juudas iinon tuun somata mon jeta meŋ onono kougi. Jigo gawon galeŋ ano kantriwaa jotamemeya yoŋonon ii wasin onongi manjawaa soo somata ano wasagia meŋ kagi. ⁴⁸ Memelolo memambaajon anoti, iinon waladeen yoŋowo aiwese qaa kokaen somonngon injoro, “Niinon eja buuta kiton nemanati, iinon mono ii kolooja. Mono ii meŋ somonngowu.”

⁴⁹ Kaen injon kaŋ iikanondeen Jiisaswaanon keuma “Kokona (Boi), uubonjon!” jeŋ buuta kiton nero. ⁵⁰ Kiton nero Jiisasnon kokaen ijoro, “Alana, gii naambaajon kajaŋi, ii mono uulaŋawo amba.” Kaen ijoro eja tuun yoŋonon Jiisaswaanon kouma qelanjin meŋ somonngogi. ⁵¹ Somonngogi Jiisaswo laligogiti, iyoŋoononga monon borianon manjawaa soo somata horon jigo gawon galeŋ waŋaa welenqegeya qeŋ geŋia kotogoro kamaaro.

⁵² Jiisasnon ii iima kokaen ijoro, “Mono mesaowa! Manjawaa soo somata taanŋen mewuti, ii mono kuuya manjawaa soo somatanon unuro komuwuya. Kawaajon mono sooga kopinanon qena kemeba! ⁵³ Niinon Amana qama kooliwe saanon ilaan nombaaŋi, ii mojan me qaago? Qama koolin mubenagati, iinon mono iikanondeen gajoba manjaqege tuun‡ 12 uugun wasin onono kaŋ ilaan nombuyaga. ⁵⁴ Ilaan nombuyagati een, Buŋa Terewaa qaayanon mono nomaen hoŋawo koloonaga? Buŋa Tere qaawaa so iwoi koi kanon mono asugiwaa jejetaga kolooja.”

⁵⁵ *Kambaŋ iikanondeen Jiisasnon manjaqege tuun ii kokaen injoro, “Nii kikekakasilin ejaga qaagoto, kilen noojon kaen moma manjawaa soo somata ano wasa meŋ noma somonngowombaaajon kouju. Niinon ween so jiwowon jigonon onowo rama nama Buŋa qaa kuma onoma laligowe mende nongi. ⁵⁶ Kaento, iwoi kuuya koi mono gejatootoo ejembanon qaa oogiti, iikanon hoŋawo koloowaatiwaaajon asugija.”

Jiisas somonngogi gowoko yoŋonon kuuya Jiisas mesaon boratin umburatin kenŋi. Kian.

Jigowaa jotamemeya yoŋonon Jiisaswaa qaa gawon megi.

Maak 14.53-65; Luuk 22.54-55, 63-71; Jon 18.13-14, 19-24

⁵⁷ Manjaqege eja Jiisas meŋ somonngogiti, iyoŋonon ii wama jigo gawon galeŋ waŋa qata Kaiafas iwaa mirinon kenŋi. Kenŋi Kana qaawaa boi ano kantriwaa jotamemeya yoŋonon iikanon kaŋ ajoroogi. ⁵⁸ Kenŋi Piitonon sigensigen onotaan iikanon keuma jinŋaron miriwaa kiropo uutanon uro. Uma tetegoyanon nomaen koloowaati, ii iimambaajon welenqege eja yoŋoo batugianon raro.

⁵⁹ Kaen raroto, jigo gawon galeŋ ano jigo kaunsol tuun yoŋonon Jiisaswaa selenon kuukuu qaa nomaen monon nanjon jenin qegi komuwaatiwaaajon monganŋi. ⁶⁰ Monŋama nama mamaganon waama nama qaa qolonmolongoya Jiisaswaa selianon kuun nanjon jegito, kilen kania mon mende mokoloogi. Mende mokoloogito, tetegoyanon eja woi kouma

‡ **26:53:** Room yoŋoonon lijon me manjaqege tuun mon ii manjaqege eja 6,000 kawaa so koloon laligogi. Kawaajon manjaqege tuun 12 yoŋoo janngogia ii Siwe gajoba 72,000 kawaa so. * **26:55:** Luuk 19.47; 21.37

⁶¹ *kokaen jeri, “Eja koi kanonj mono kokaen jero mori, ‘Nii saanonj Anutuwaa jiwowonj jigoya kondeembe namononj kamaaro weenj karoombaa uutanonj ii mombo metaama kumaana.’”

⁶² Kaen jeri jigo gawonj galenj wananonj waama Jiisas qisinj munj kokaen ijoro, “Yonononj goo seleganonj qaa kuunj nanjojuti, iikawaa kitia monj jewaga me qaago?” ⁶³ Qisinj muro Jiisasnonj iwoi bologa monj mende anoto, kilenj qaaya bogoro nano. Qaaya bogoro nano jigo gawonj galenj wana iinonj kokaen ijoro, “Niinonj Anutu laaligo Toyaa qatanonj kokaen qisinj kuunj gonjenj: Gii Anutuwaa Meria Kraist koloojanj me qaago, ii tororo jen jojopanj qaanonj jen kotiina mobona.”

⁶⁴ *Kaen ijoro kokaen jero, “Jejanj, mono ii. Iito, niinonj kuuya onj kokaen injiowe mobu: Kambanj kokaambadeenj kanainj Siwe gomambaa Eja honanonj mono ku-usunj Toyaa boro dindinanonj rama kanagenj sombimbaa koosu qaganonj kamaaro iibuya.”

⁶⁵ *Qaa ii jero jigo gawonj galenj wana iinonj malekuya menjurama kokaen jero, “Yei, mangaa siita! Mono Anutu mepaegoja. Tosianonj qaaya nangowutiwaajonj mombo mende qisinj onjombona. Anutu mepaegoji, ii keteda koi onjanganj modaboroju. ⁶⁶ Kawaajonj onj mono nomaenj romonjoju?” Kaen qisinj onjono kokaen jen tegogi, “Iinonj mono koomuwaa bunj koloowa.”

⁶⁷ *Kaen jen tegonj jaayanonj sulaapanj qenj morinj borogia kuma palapananonj qegi. Tosianonj urunanonj qetaalinj ⁶⁸ kokaen ijogi, “Gii gejatootoo eja Kraist koloojanjwaajonj morononj guji, mono iwaa qata qana mobona.” Kianj.

Piitononj Jiisas qakoono.

Maak 14.66-72; Luuk 22.56-62; Jon 18.15-18, 25-27

⁶⁹ Kaen kolooro Piitononj seleenjen kiropo uutanonj sombenonj raro. Raro welenjeqe emba monjonj iwaanonj kanj kokaen jero, “Gii kaanagadeenj Galili eja Jiisaswo motoonj laligona.” ⁷⁰ Kaen jeroto, kuuya yonoo jaagianonj qakooma kokaen jero, “Qaa jejanj, ii mono kondanjenj.” ⁷¹ Kaen jen kiropo naguyanonj kemero welenjeqe emba monjonj ii iima eja kosianonj nanjiti, ii kokaen injiwo, “Eja koi kanonj mono kaanagadeenj Nazaret eja Jiisaswo laligoro.”

⁷² Kaen injiwo mombo qakooma jojopanj qaanonj jen kotiinj kokaen jero, “Niinonj eja ii mende moma mujenj.” ⁷³ Kambanj borona monj tegoro eja kosianonj nanjiti, iyonononj Piitowaanonj kouma kokaen ijogi, “Onanonj! Giinonj kaanagadeenj yonoononga monj koloojanj! Galili qaa aro jejanj, iikanonj mono kaanagadeenj ii qendeen mojonj.” ⁷⁴ Ii moma kanainj ana qasuaanj aon jojopanj qaanonj jen kotiinj jero, “Nii eja ii mende moma mujenj! Qaa qolonmolongoya jebenagati eenj, Anutunonj mono ironj meleema nomba.” Kaen jero iikanondeenj kuru qaro.

⁷⁵ Kurunonj qaro moma Jiisasnonj qaa kokaen ijoroti, ii romonjoro, “Giinonj wala indinj karoonj qakooma nona kurunonj qabaa.” Qaa ii romonjonj wosoya jumambaajonj ano seleenjen kemenj meduqedu menj saaro. Kianj.

27

Jiisas wama Pailotwaa borononj angi.

Maak 15.1; Luuk 23.1-2; Jon 18.28-32

* 26:61: Jon 2.19 * 26:64: Dan 7.13 * 26:65: Lew 24.16 * 26:67: Ais 50.6

¹ Goman ano amandiinon jigo gawon galen kuuya ano kantriwaa jota meme (70) yononon ajoroon Jiisas qegi komuwaatiwaa qaaya amin mogi.
² Amin mogi tegoro Jiisas somonjon wama Room gawana Pailotwaa boronon angi. Kian.

Juudasnon aroya mosono.
Apo 1.18-19

³ *Jiisas qegi komuwaatiwaa qaaya jen tegogi Juudas memelolo muroti, iinon ii moma moma bolin aon silwa monej kota 30 mugiti, ii men jigo gawon galen ano kantriwaa jotamemeya yonoonon kema meleema onoma kokaen injoro, ⁴ “Niinon singisongo ama eja koposoya qaa ii memelolo men mube qegi komuwaa.” Kaen injoroto, yononon kokaen ijogi, “Ii nonoonon iwoiga qaago! Ii mono geengaa majakakaga!” ⁵ Kaen ijogi moma silwa monej kota ii men giliro jiwowon jigo uutanon keno. Keno anj mesaon kema kasanon jegelaan aroya mosono.

⁶ Jigo gawon galen wana yononon monej kota ii men kokaen jegi, “Monej koi mono eja sayaa sewanaga. Kawaaon ii jiwowon jigowaa monej kowinon ambombaa soya qaago. Kaen ama Mooseswaa Kana qaa uguwombo.”

⁷ Kaen jen amin moma monej iikanon gbakonon monjon meme eja mombaanon balon koria mon sewana megii waba ejemba yonoo qasirigiaga kolooro. ⁸ Kawaaon ama balon koria iikawaa qata ii kambaan kokaamba kaanagadeen toroqen ‘Balon koria sayawo,’ qamakeju.

⁹ *Gejatootoo eja Jeremaianon qaa waladeen jeroti, iikanon mono honawo kolooro. Qaa ii kokaen,

“Yononon Israel kanagesowaa jotamemegia koloon eja ii sewana mewutiwaajon gosin angi silwa monej 30 kolooroti, ii megii. Ii ejawaa sewanaga.

¹⁰ Yononon ii men iikanon gbakonon monjon meme eja mombaanon balon koria mon sewana megii. Ii mono Pononon jen koton nonotiwaa so iikaan megii.” Kian.

Pailotnon Jiisas qisin muro.

Maak 15.2-5; Luuk 23.3-5; Jon 18.33-38

¹¹ Kambaan kanon Jiisasnon Pailotwaa jaanon nano kokaen qisin muro, “Onanon, gii Juuda yonoo kin pongia koloonan me qaago?” Qisin muro Jiisasnon meleema ijoro, “Mono geengo jejani, iikaan.” ¹² Jigo gawon galen ano kantriwaa jotamemeya (70) yononon qaa mamaga Jiisaswaa selianon kuun jegito, kilen qaa kitia mon mende meleeno.

¹³ Qaaya bogoro nano Pailotnon Jiisas mombo qisin mun ijoro, “Moba! Yononon qaa mamaga goo seleganon kuun nangon jejuti, ii mojan me qaago?” ¹⁴ Kaen ijoroto, Jiisasnon bologa mon mende anoto, kilen qaa iikawaa kitia mon mende meleeno. Qaaya bogoro nano gawananon mamaga waliqoro. Kian.

Pailotnon Jiisas komuwaatiwaajon jen tegoro.

Maak 15.6-15; Luuk 23.13-25; Jon 18.39-19.16

¹⁵ Room gawananon gbani so Pasowa korisoro kambaanon kapuare mirinonga eja motoonngo siingiaa so qata qama qisigiti, ii isama onomakero.

¹⁶ Kambaan iikanon eja mon qata Barabas qagiti, iinon kapuare mirinon raro. Ii kilenaaon men biwiigi laligoro.

* 27:3: Apo 1.18-19 * 27:9: Zek 11.12-13

17 Kaen ano ajoroogi kokaen qisin onono, “Barabas me Jiisas, qata Kraist qamakejuti, iyoroononga moroga isama onombe kamaawaatiwaajon moju?” 18 Galen yononon Jiisaswaajon goronkiki mogitiwaajon ama ii gawanawaa boronon angi. Ii moma siingiaajon kaen qisin onono.

19 Ii moroto, jentegowaa jinronon dun rarayanon raro embianon buju qaa mon kokaen ano karo, “Nii kete gomantiinanon gaon mon iima iikanon eja iikawaajon ama siimbobolo mamaga mojen. Kawaaajon eja solanja ii mono lombo mende muba.”

20 Qaa kaen karoto, jigo gawon galen ano kantriwaa jotamemeya yononon ejemba tuun uukuuku mejen onoma kokaen injjogi, “Mono Barabas isama Jiisas maripoonon qewutiwaajon jewa. Kaen qisin mubu.”

21 Kaen jegi gawananon meleema qisin onono, “Eja woi yoroononga mono moroga isama mube onoonon kamaawaatiwaajon moju?” Kaen qisin onono “Barabas!” jegi. 22 Kaen jegi Pailotnon kokaen qisin onono, “Kaen jejutiwaajon Jiisas, qata Kraist qamakejuti, niinon ii mono nomaen ama mubenaga?” Kaen qisin onono yononon kuuya qagi, “Mono maripoonon qewu jewa!”

23 Kaen qagi gawananon jero, “Ii naambaajon? Iinon mono naa bologa ano?” Kaen jeroto, yononon ii moma kaparan koma toroqen qa gigilaan kokaen qagi, “Mono maripoonon qewu jewa!” 24 *Kaen qagi gejajoqen qegi gujubajunon mombo somariiro Pailotnon ii iima moma manja karen koloowabotiwaajon apu mejen boria ejemba tuun jaagianon songbama kokaen injjoro, “Eja kokawaa saya molaagi kemebaati, iikanon mono noo qananon qaagoto, mono onongiaa qagianon ubaa.”

25 Kaen jero ejemba tuun korebore yononon kokaen meleengi, “Sayaa irona mono nono ano meraboraurunana nonoo qanananon ubaa!” 26 Kaen meleengi Pailotnon Barabas isama muro yononon kamaaroto, Jiisasga jero ooli waayawonon qeyayagon qegi. Kaen qegi maripoonon qewutiwaajon Room manjaqeqe eja yonoo borogianon ano. Kian.

Jiisas kungulolopo ama mug.

Maak 15.16-20; Jon 19.2-3

27 Borogianon ano Room gawanawaa manjaqeqe eja yononon Jiisas wama gawanawaa jinronon miriwaa kiropo uutanon keugi. Keuma manjaqeqe tuun kuuya horon onongi kan ajoroon Jiisas liligon mug. 28 Liligon mun iyanaa sele esuya kotogon maleku osoga nezongbala mon mouma mug. 29 Mouma mun soman kasa lipima ila kaanja wananon kongi kemero. Kemero bowo mon boro dindinanon ama simin kuma mun gonjeegee ama mun kokaen ijogi, “Oowe oowe! Juuda yonoo kin pongia, oowe!”

30 Qaqatete kaanja ama sulaapan qen morin bowoya tagon iikanon wananon qegi. 31 Mepaqepae kaanja ama mudaboron maleku osoga nezongbala ii qetegon iyanaa sele esu mombo mouma mun maripoonon qewombaajon wama kenji. Kian.

Jiisas maripoonon qegi.

Maak 15.21-32; Luuk 23.26-43; Jon 19.17-27

32 Kema kana somatanon eja mon qata Saimon mokoloogi. Iinon Afrika siti qata Sairini iikawaa ejiaga. Mokolon kuun mug Jiisaswaanon maripoon mejen angoro. 33 Jiisas kaen wama balon mon qata Golgota ii ananaa qanon Wansii, iikanon kema keugi. 34 *Keuma wain apu ano

* 27:24: Dut 21.6-9 * 27:34: Ond 69.21

marasin qata mor ii mindirin melokanjin men newaatiwaajon mugito, Jiisasnon ii batogon nen moma togoro.

³⁵ *Togoro nama maripoonon qegi. Qegi nano Jiisaswaa sele esuyaa kiawen megii jangoya kolooro iikawaa so batugianon mendeema megii. ³⁶ Ii men rama Jiisas jaagalen men mugii. ³⁷ Wananon eu qegitiwaa kania ii kokaen onon qegi nano, 'Juuda yonoo kin ponngiaga koi.' ³⁸ Kikekakililin eja woi ii iwo maripoonon urugi. Mon boro dindinanon, mon qanianon leele kaan urugi.

³⁹ *Ejemba uugun kema kan kungulolopo ama lukukuun mun wambelaan kokaen jegi, ⁴⁰ *"Yei! Gii mono jiwowon jigo saanon kondeena balonon kamaaro ween karoombaa uutanon mombo metaama kuumambaajon jena. Oo, gii eja qabo! Gii Anutuwa Meriaga koloojan ee, mono saanon geenga ilaan aon maripoononga kamaawa."

⁴¹ Jigo gawon galen, Kana qaawaa boi ano kantriwaa jotamemeya yononon kaanagadeen mepaqepae men mun kokaen jegi, ⁴² "Tosiaga ilaan onoma laligoroto, iyan ilaan aomambaajon amamaaja. Inon Israelwaa kin pon kolooji ee, mono keteda koi maripoononga kamaaro iima ii moma laariwonaga. ⁴³ *Inon Anutu moma laarin mun qaqabunabunayawo laligon anajon 'Anutuwa meria koloojen,' jero monin. Ayo, Anutunon ii kaban kokaamba metogon mumambaajon moja me qaagoti, ii saanon iibon." Kaen jegi. ⁴⁴ Kikekakililin eja iwo maripoonon urugiti, iyononon kaanideen uuqe qaa tokoronkota jen muri. Kian.

Jiisasnon komuro.

Maak 15.33-41; Luuk 23.44-49; Jon 19.28-30

⁴⁵ Ween biiwia 12 kilok kolooro iikanondeen pangamanon kamaan balon kuuya sokoma ero kema aua karoombaa so ano. ⁴⁶ *Jiisasnon 3 kilok iikanon anaa qaanon kokaen qa somata qaro, "Eeli, eeli, lama sabaktani?" Ii ananaa qaanon: Anutuna, Anutuna, mono naambaajon gema nujan?

⁴⁷ Kaen qaro eja kosianon nangiti, iyonononga tosianon ii moma jegi, "Mono Elaijawaajon qaja." ⁴⁸ *Iikanondeen yonononga monon bobogarin kema momondo mon suun kaan ii men wain apu aasonawonon qendunon gere goron kitianon somonon sulun Jiisaswaa buu susuyanon eu ano nero. ⁴⁹ Neroto, tosianon jegi, "Mono mesaogi anodeen namba. Elaijanon kan metogoro kamaawaa me qaagoti, mono ii iibon."

⁵⁰ Kaen angi Jiisasnon mombo qa somata qama sewan aason konoga horon komuro. ⁵¹ *Komuro iikanondeen jiwowon jigowaa uutanon opo* nanoti, iikanon eukaya biiwianon jurama kamaan woi kolooro. Kaen kamaaro nan somata mero jamo somasomata mesuno. ⁵² Qasiriwaa jamo kobaawaa qaa oota angideen aantangi ejembaya soraaya komugiti, iyonononga mamaganon gbilin waagi. ⁵³ Waama qasiriwaa jamo kobaagia mesaon Jiisasnon koomunonga waaroti, iikawaa gematanon Jerusalem siti toroya iikanon kan ejemba mamaga asugin ononon iniigi.

⁵⁴ Kawali galen ano manjaqe qe eja iwo Jiisaswaa jaagalen men laligogiti, iyononon nan mero iwoi tosia kuuya kolooroti, ii iima aarun jenengia mamaga ororo toroko ama kokaen jegi, "Inon mono onanon Anutuwa meriaga kolooja."

* **27:35:** Ond 22.18 * **27:39:** Ond 22.7; 109.25 * **27:40:** Mat 26.61; Jon 2.19 * **27:43:** Ond 22.8 * **27:46:** Ond 22.1 * **27:48:** Ond 69.21 * **27:51:** Eks 26.31-33 * **27:51:** Opo ii jiwowon jigowaa uuta toroya ano uuta kowoga toton iikawaa batugaranon nano.

⁵⁵ *Emba mamaganon sigen sigen nama iwoi ii kaanagadeen iigi. Yononon Jiisas otaan Galiliga kan welen qen mun laligogi. ⁵⁶ Yonoo batugianon Maria Magdalaga ano Maria Jeims ano Jooses yoroo nemungara ano Zebediwaa merawoita yoroo nemungara. Kian.

Jiisaswaa qamoya ron kongi.

Maak 15.42-47; Luuk 23.50-56; Jon 19.38-42

⁵⁷ Mare kolooro Arimatia eja qabunayawo mon qata Joosef karo. Inon kaanagadeen Jiisaswaa gowokoya mon kolooro. ⁵⁸ Inon Pailotwaanon kema Jiisaswaa qamoya memambaajon qisiro. Qisiro kawali ejanon ii Joosef mubutiwaajon jen koton onono.

⁵⁹ Jen koton onono Joosefnon kema Jiisaswaa qamoya men kamaan opo taananon esuuro. ⁶⁰ Esuun men qasirinon kema anaa kobaa dologa jamonon urorogi nanoti, qamoya ii iikanon ano. Kaen ama jamo somata mon metano jamo kobaawaa qaa oota kojangiro mesaon keno. ⁶¹ Maria Magdalaga ano Maria alia mon yoronon iikanon jamo kobaa jaasewan qen rari.

Manjaqege eja qasiri galen megii.

⁶² Sabat kendon rarawaajon iwoi mozozongon en waama iikanon jigo gawon galen ano Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) yononon Pailotwaanon kema ajoroon kokaen jegi, ⁶³ **“Somatanana, enkalolombaa uukuuku eja iikanon jaawo laligoroti, kaman iikanon kokaen jero monin, ‘Niinon ween karoon tegoro mombo gbilin waamanja.’ Nononon qaa ii romongojon.*

⁶⁴ Kawaajon giinon saanon manjaqege ejauruga injiona qasirinon kema ii tororo jaagalen men laligogi ween karoon tegoro mesaowu. Kaen mende galen mewuyati een, gowokourutanon mono kema qamoya olon men mesangon ejemba kokaen injowuya, *‘Jiisasnon mono koomunonga waaro.’* Kaen jegi tiliqili enkalolon qaa konoga iikanon mono enkalolon qaa mutuya uuguro kileqileewabo.” ⁶⁵ Kaen jegi kokaen injoro, *“Manjaqege eja koi mono saanon unuama kema kuun onongi qasiri jamo kobaawaa qaa oota ii tororo galen koma sororogowu.”*

⁶⁶ Kaen injoro qasirinon kema jamo kobaawaa qaa ootanon jamo somata angi kojangin nanoti, ii aasoya ama manjaqege eja kuun onongi jaagalen kotakota megii.

28

Jiisasnon koomunonga waaro.

Maak 16.1-10; Luuk 24.1-12; Jon 20.1-10

¹ Sabat kendon ragi tegoro Sonda umugawodeen waama goman ano Maria Magdalaga ano alia Maria mon yoronon qasiriwaa jamo kobaa iibotiwaajon keni. ² Keni iikanondeen nan somata kokaembaajon mero: Pombaa gajoba monon Siwenonga kamaan qasirinon kan qaa ootanon jamo somata qetano keno qaganon raro. ³ Gajobawaa kaitania ii pilisik kaan kolooro malekuya ii koosu kaan tualalakota kolooro.

⁴ Kaen asugiro manjaqege eja qasiri galen megiti, iyononon iwaajon awawalin jenengia ororo komun torigi. ⁵ Kaen angi gajobanon emba woi ii qaa kokaen irijoro, *“Jiisas maripoonon qegiti, oro iwaajon monganjaoti,*

* **27:55:** Luuk 8.2-3 * **27:63:** Mat 16.21; 17.23; 20.19; Maak 8.31; 9.31; 10.33-34; Luuk 9.22; 18.31-33

ii mojen. Kawaajon mono toroko mende mobao. ⁶ Anjo jerotiwaa so mono koomunonga waaja. Kawaajon koi mende eja. Mono kan dun eroti, ii iibao.

⁷ Ii iima uulanawo gowokouruta yonoonon kema buju qaa koi injowao, Jiisasnon koomunonga waaja. Mobu, iinon mono waladeen Galili prowinsnon kembaa. Onjo saanon iikanon kema ii iibu. Mobu, niinon ii mono injjowe mogi.”

⁸ Kaen irijoro uulanawodeen qasiri mesaon toroko moma kilen honombononga mende aisoon buju ii men gowokouruta injjowaotiwaajon uulanawo keni. ⁹ Uulanawo keni Jiisasnon ii kananon asugin oroma “Gomaambagara!” irijoro. Kaen irijoro kosianon kema usugon kanianon meragon waeya men mepeseen muri. ¹⁰ Mepeseen muri kokaen irijoro, “Toroko mende mobao. Mono kema kourunanon Galili kembutiwaa qaa injjori iikanon kema nii niibuya.” Kian.

Qasiri galen meme yononon sundugia jegi.

¹¹ Embawoi yoronon kana keni qasiriwaa jamo kobaawaa galen meme manjaqege eja tosianon sitinon kan jigo gawon galen injiima iwoi kuuya kolooroti, iikawaa sunduya injjogi. ¹² Yononon ii moma Juuda yonoo jotamemeurugia horon onongi motoon ajoajoroo ama Jiisas waawaataa qaa mesangowonatiwaa qaa arej mokoloon monej somata totoon ii manjaqege eja onongi.

¹³ Ii onoma kokaen jen koton onongi, “Onjo mono qaa kokaen jewu: Nono gomantiinanon gaon enin gowokourutanon olon kan qamoya yongoro men kenji. ¹⁴ Qaa kaen jegi qaa iikanon gawanawaa gejianon kemero mobaati een, lombo onoo qagianon ubobotiwaajon nononon mono uuta men loorin men kamaan anin majakakaya qaa laligowu.”

¹⁵ Kaen jen koton onongi iikawaa so otaan monej men kema gawon qaagia otaagi. Kaen angi Juuda yononon qaa ii batugianon jen seigi moma laligogi kema kamba kokaamba kaanagadeen ii toroqen jegi momakejon. Kian.

Misin gawon mewonatiwaa jen kootoya

Maak 16.14-18; Luuk 24.36-49; Jon 20.19-23; Apo 1.6-8

¹⁶ *Gowokouruta 11 yononon Jerusalem mesaon Galili prowinsnon kema Jiisasnon baananon kawutiwaajon injjoroti, iikanon ugi. ¹⁷ Iikanon uma Jiisas iima waeya men mepeseen mugito, tosianon iwaajon uuwoi mogi. ¹⁸ Mepeseen mugi yonoonon kan kokaen injjoro, “Siwewaa ano namowaa ku-usun kuuya ii Anutunon nonota noonon eja.

¹⁹ *Kawaajon onjo mono goman so kema ejemba tuun kuuya kokaen injjon onongi noo gowokouruna koloowu: Ii mono Man, Mera ano Unja Toroya nonoo qanon oomulu men onjombu ²⁰ ano niinon qaa otaawutiwaajon jen koton onjombeti, ii kuuya ten kombutiwaajon mono kuma onoma laligowu. Mobu, niinon mono kamba kamba onowo laligon kema laligowe namowaa kambaanon tegowaa.” Kian.

* **28:16:** Mat 26.32; Maak 14.28 * **28:19:** Apo 1.8

Maak Oligaa Buṅa Maaknoṅ ooro. Jen-asa-asari

Maak nemuṅa qata Maria, maṅa qata mende moṅoṅ. Jerusalem siti toya laligogi. (Aposol 12.12) Aṅaa sunduya moṅ qata mende qama boṅ 14.51-52 iikanonṅ oorota eja. Piitononṅ ilaan muro uuta meleeno Buṅa qaa kuma muro. Muro niwita Barnabas ano Pool yorowo liligonṅ misin gawonṅ meṅ kema Pool mesaonṅ deeni. Deeni toroqonṅ gawonṅ meṅ laligonṅ Buṅa sundu motomotoonṅ meṅ kululuuṅ metulanṅonṅ waba kantri yoṅooṅonṅ Griik qaanonṅ ooro. Jiisaswaanonṅ qaa ii Arameik. Ii “Eeli eeli lama lama sabaktani,” iikawaa so.

Jiisasnonṅ uuwaa gawonṅa nomaenṅ meṅ Anutuwaa Meria koloonṅ ejemba ilaan onṅoma laligoroti, Maaknonṅ qaa ii jen asarinṅ ooro. Jiisaswaanonṅ gawonṅa waṅa ii karoonṅ: Buṅa kuma onṅono, omejiilanṅ konjoma onṅono ano singisonṅo mesaonṅ jia jia meṅ qeaṅgoro.

Buk kokawaa bakaya waṅa 6 ii kokaenṅ:

Qaa mutuya: Jon ano Jiisas 1.1-13

Qenjaaro gawonṅ Galili uutanonṅ mero 1.14–9.50

Galili mesaonṅ Jerusalem keno 10.1-52

Jerusalem Sonda motoonṅo laligonṅ komuro 11.1–15.47

Jiisasnonṅ koomunonṅga waaro 16.1-8

Waama koloonṅ Siwenonṅ uro 16.9-20

¹ Hamoqeqe Toya Jiisas Kraist ii Anutuwaa Meria kolooja. Niinonṅ iwaa Oligaa Buṅaya kanainṅ oojenṅ.

Jononṅ Jiisaswaa kana meleuro.

Mat 3.1-12; Luuk 3.1-18; Jon 1.19-28

² *Anutunonṅ Siwe uutanonṅ meriaajonṅ qaa moṅ ijoro gejatootoo eja Aisaianonṅ ii oorota iwaa Buju Terenonṅ kokaenṅ eja,

“Moba. Niinonṅ qele gajobana moṅ wasiwe waladeenṅ kema ejemba uu-gia mindinṅonṅ goo kanaga meleuro giinonṅ iwaa gematanonṅ namononṅ kemeba.”

³ * “Qele gajoba moṅnonṅ balonṅ qararanṅkonṅkonṅonṅ qama laligoro kema qata kokaenṅ mobu, ‘Poṅnonṅ kawa-oo! Kawaaajonṅ mono jojorinṅ kania meleuwu. Mono uugia mindinṅonṅ kania qeleleewu.’ ”

⁴ Qaa iikawaa so eja moṅ qata Jon asugiro. qata moṅ Oomulu eja. Asuginṅ balonṅ qararanṅkonṅkonṅonṅ laligonṅ nama Buṅa qaa kokaenṅ jen laligoro, “Onṅononṅ mono uugia meleenṅgi niinonṅ oomulu meṅ onṅomaṅa. Kaenṅ anṅgi Anutunonṅ singisonṅgogia songbama mesaowaa.” ⁵ Kaenṅ jen laligoro Judia prowinswaa gomaṅa kuuya ano Jerusalem siti yoṅononṅ tuuṅ tuuṅ koma horonṅ Jombaanonṅ kagi. Kanṅ kouma singisonṅgogia jokoloogi Jononṅ ii Jordan apu berenanonṅ oomulu meṅ onṅono.

⁶ *Jombaanonṅ selekopaa ii kamel juyanonṅ memeta ano batuyanonṅ iinṅkasa oro selianonṅ memeta ii somonṅonṅ laligoro. Nembaneneya ii ṅaagiso borotaanṅ ano duuyaa moronṅ apuya, ii nenṅ laligoro. Ii kuuya gejatootoo eja Elaija iwaa soga. ⁷ Jononṅ qaa kokaenṅ jen asarinṅ laligoro, “Noo gemananonṅ eja ku-usuṅa kotakota moṅ kawaa. Iwaa ku-usuṅa uutanonṅ mono noononṅ

* **1:2:** Mal 3.1 * **1:3:** Ais 40.3 * **1:6:** 2 Kinṅ 1.8

uuguwaa. Iinon eja uuta koloowaatiwaaajon niinon iwaa kana esuyaa kasia ilaan isamambaajon gamugamu ama amamaamaña. ⁸ Niinon apu toonjon mulu men onjonjento, iinon mono Unja Toroyanon mulu men onjombaa.” Kianj.

Jonon Jiisas oomulu men muro.

Mat 3.13-17; Luuk 3.21-22; 4.1-13

⁹ Kamban kanon Jiisasnon Galili prowinswaa gomaña qata Nazaret kanonja Jombaanon karo Jordan apu berenanon oomulu men muro. ¹⁰ Men muro apunonga kouro iikanondeen Siwenon aantano Jiisasnon uun iiro Unja Toroyanon meleema kewo koon kaanja koloon Jiisaswaa wanjon kamaan mero. ¹¹ *Ii iiro Siwe gomanonga qaa mon kokaen kolooro, “Giinon mono neenaa komunjua merana koloona kerana qeangoro giimasiin moma gonjen.” Kianj.

Satanon Jiisas angobato men mun laligoro.

Mat 4.1-11; Luuk 4.1-13

¹² Oomulu men muro iikanondeen Unja Toroyanon Jiisas kuun wasin muro balon qararanjonkonjon keno. ¹³ Kema ween 40 kawaa so iikanon laligoro omejiilan wanja Satan iinon angobato men mun laligoro. Oro kawalia yonoo batugianon laligoro Siwe gajoba yononon ilaan mun laligogi. Kianj.

Jiisasnon gowokouruta mutuya onjono.

Mat 4.12-22; Luuk 4.14-15; 5.1-11

¹⁴ Kanagen Jon kapuare mirinon ongi raro Jiisasnon kamban iikanon Galili prowinsnon eleema keno. Kema Anutuwaa Oligaa Bunja jen asarin laligoro. ¹⁵ *Jen asarin kokaen injoro, “Anutunon bentotona ambaatiwaa kambananon mono dodowija. Anutunon kamban ano laligon kougiti, ii keteda koi kolooja. Kawaaajon mono uugia meleema Oligaa Bunja moma laariwu.” ¹⁶ Jiisasnon kaen injon liligon laligon Galili apu angombaa goraayanon metetereen kema sora hoooro eja woi iriuro. Qagara Saimon, koga qata Andruu. Yoronon misagara apu angonon sora horowowaaajon gilin laligori. ¹⁷ Jiisasnon iriima kokaen irijoro, “Ejawoi, oro mono nii notaan kari kuma orombe ejemba sora kaanja horon onjombao.” ¹⁸ Kaen irijoro iikanondeen misagara mesaon kanain Jiisas otaan keni. ¹⁹ Jiisasnon yorowo boronja mon toroqen kema Zebediwaa meria Jeims ano koga Jon iriuro. Yoronon kaanjadeen wanjonon rama misagara meagon somonjon rari. ²⁰ Rari iriima iikanonja oroono. Oroono mangara Zebedi ano monej gawon ejauruta wanjonon onomesaon kanain Jiisas otaan gematanon keni. Kianj.

Jiisasnon ome mon otaaro.

Luuk 4.31-37

²¹ Kaen motoon kema Kaperneam taanon keugi Sabat kendon kolooro Jiisasnon iikanondeen qamakooli mirigianon uma Bunja qaa kuma onono. ²² *Kana qaawaa boi kaanja qaagoto, ku-usun en murotiwaa so kuma onoma nanamemenaa so ambutiwaaajon jero. Kawaaajon kanageso yononon ii iima aarun walingogi.

²³ Qamakooli mirigia iikanon kamban iikanondeen eja mon omeyawo raro ome iikanon qata kokaen qaro, ²⁴ “Oo Jiisas, Nazaret eja! Gii naama

* **1:11:** Jen 22.2; Ond 2.7; Ais 42.1; Mat 3.17; 12.18; Maak 9.7; Luuk 3.22 * **1:15:** Mat 3.2 * **1:22:** Mat 7.28-29

ama nonomambaa anjane? Mono menj kileen nonomambaaonj kajan me? Nii kaniaga moma kotojen. Gii Anutuwaanonj eja Tak-kootoya koloojan.”

²⁵ Kaen qarō Jiisasnōj temboma kokaen jen muro, “Gii mono qaaga bogoro eja koi mesaonj togowa.”

²⁶ Kaen jen muro omenonj eja ii utugonj orogonj munj qa bobolo qama kouma mesaonj keno. ²⁷ Keno kuuyanōj newogia tegoro walingonj qisinj aonj kokaen jegi, “Yei, mangaa siita! Koi mono naa iwoiga? Koi momo dologa kuusunawo. Iinonj omejiilanj kaanagadeen jen kotonj onono jeta tenj konju.”

²⁸ Kaen kolooro Jiisaswaa qabunayanonj uulanawo seinj gomanj kosianonj rama kenjiti, iikanonj kema kema Galili prowins kuuya sokono. Kianj.

Jiisasnōj ji ejemba mamaga menj qeangonj onono.

Mat 8.14-17; Luuk 4.38-41

²⁹ Jiisasnōj Kaperneam onoononj qamakooli miri mesaonj iikanondeen Jeims Jon yorowo Saimon ano Andruu yoroo mirinonj ugi. ³⁰ Iikanonj ugi Saimombaa seunanonj selegere ji kiro ero. Ero bujuya ii uulanawo Jiisas ijogi. ³¹ Ijogi iwaanonj kema borianonj menj kobibiuro waaro. Waaro selegereya mesaoro nene onj unuagiuro.

³² Unuagiuro mare kolooro ween jaaya kemero kanonj Kaperneam toya yonononj nama ejembaya ejembaya ji omegiawo ii kuuya unuama Jiisaswaanonj kagi. ³³ Kaperneam taononga tuunlembenonj kanj Saimombaa miri naguyanonj ajoroogi. ³⁴ Ajoroogi nama ejemba ji kania kania injiroti, ii mamaga menj qeangonj onono. Kaanagadeen omejiilanj yonononj Jiisaswaa kania mogitiwaaonj Jiisasnōj buugia muungunj mamaga onjotaaro. Kianj.

Hamoqege gawonja Galili kuuya sokono.

Luuk 4.42-44

³⁵ Jiisasnōj gaonj ero gomanj wengeran suluro waama gomanj goraayanonj kema yanasiri tirinj kotonj iikanonj qama kooliro. ³⁶ Qama kooliro Saimon ano alauruta iwo laligogiti, yonononj uulanawo kanianonj kenji. ³⁷ Kema mokolonj kokaen ijogi, “Ejemba kuuyanōj mono goojonj monjanju.”

³⁸ Kaen ijogi kokaen injoro, “Gomanj tosia liligonj rama kenjuti, ii iiju. Ninonj Bunja qaa gomanj so jen seimanatiwaaonj kamaanj laligojen. Kawaaonj mono gomanj liligonj kembona.”

³⁹ *Kaen injonj Galili prowins kuuya liligonj kema qamakooli mirigianonj Bunja qaa jen omeya omeya ii onjotaan laligoro. Kianj.

Jiisasnōj manimba eja monj menj solananiro.

Mat 8.1-4; Luuk 5.12-16

⁴⁰ Jiisasnōj taonj monjonj laligoro manimba eja monjonj kanj siminj kuma Jiisaswaa wosoyanonj kemejen kokaen qama koolinj muro, “Giinonj siinganonj menj qeangonj nomambaaonj mojanj eenj, mono nii saanonj menj solananiro nomba.”

⁴¹ Kaen qama koolinj muro iwaajonj wosoya moma boria boraama selia oosirinj ijoro, “Niinonj ii anuwaatiwaaonj mojen. Gii mono solananiwa.”

⁴² Kaen ijoro manimbaya ii iikanondeen solananiro. ⁴³ Solananiro galen meme qaa kotakota munj iikanondeen “Saanonj kema,” ijoro. ⁴⁴ *Gejanono qaa ii kokaen ijoro, “Moba. Kokawaa buju qaaya ii mono monj mende jena mobu. Qaagoto, mono jigo gawonj galembeanonj kema selega qendeema muba ano Mooseswaanonj jenkooto otaanj solananijanjwaa mamatewooya ama siimolonj oowa. Ii oona iiro ejembanonj kaniaga moma kotowu.”

* 1:39: Mat 4.23; 9.35 * 1:44: Lew 14.1-32

⁴⁵ Jiisasnoŋ kaen ijoroto, iionoŋ kema kilen kanain buju qaa ii mamaga jen laligoro sei-ro. Sei-ro Jiisasnoŋ taonŋ taonŋ kanon asuganonŋ mombo kemambaajonŋ amamaaro. Amamaanŋ taonŋ gemagianonŋ gomanŋ gbamenŋa iikanondeenŋ laligoro. Iikanonŋ laligoro gomanŋ so iikanonŋa ejembaya ejembaya iwaanonŋ kagi. Kianŋ.

2

Jiisasnoŋ eja sele bakaya koomuya ii meagoro.

Mat 9.1-8; Luuk 5.17-26

¹ Kaen liligoro kamanŋ tosia tegoro Jiisasnoŋ eleema mombo gomanŋanonŋ Kaperneam karo. Karo “Mirononŋ laligoja,” jegi mogi. ² Ejemba mamaganonŋ ii moma ajoroonŋ iwaa miri nagu atapananŋonŋ eligonŋ sombenanŋonŋ saa qegi. Saa qegi Jiisasnoŋ nama Bunŋa qaa injoro. ³ Injoro iikanonŋ eja monŋ sele bakaya koomuya, ii wama iwaanonŋ kagi. Eja 4:yanonŋ ii demberunonŋ ama anŋonŋ kagi. ⁴ Kagi eligonŋ nanŋitiwaaŋonŋ ama Jiisaswaa kosianonŋ kema ambombaajonŋ amamaagi. Amamaanŋ miri qaganonŋ uma Jiisaswaa wanŋanŋa waarenŋ osonŋ luluunŋi. Luluunŋi oota kolooro iikanonŋ ji eja ii demberuyawo kasanonŋ somonŋonŋ anŋi kemero. ⁵ Kaen kemero Anutu moma laarinŋ mugiti, Jiisasnoŋ iyonŋoo tanigia ii iiro sokono ji eja ii kokaen ijoro, “Merana, niinonŋ goo singisonŋgoga mesaojenŋ.”

⁶ Kaen ijoro Kana qaawaa boi tosianonŋ batugianonŋ rama uugianonŋ kokaen romonŋgogi, ⁷ “Eja kokanonŋ mono nomaembaajonŋ kaen jeja. Mono Anutu mepaegoja. Anutu motoonŋononŋ singisonŋgonana mesaonŋkejato, eja monŋonŋ ii qaago.”

⁸ Uugianonŋ kaen romonŋgogi Jiisasnoŋ iikanondeenŋ uutanonŋ ii moma kotonŋ kokaen injoro, “Onŋo mono naambaajonŋ qaa kaanŋa uugianonŋ romonŋgoju? ⁹ Niinonŋ ‘Singisonŋgoga mesaojenŋ,’ ji eja kaen ijojenŋi, qaa iikanonŋ mono afaanŋagadeenŋ jejeta. Monŋonŋ kaen jero tosianonŋ qaa iikawaa honŋa mende iibu. Kawaaŋonŋ ii qaa afaanŋa so. Niinonŋ qaa monŋ kokaen jemambaajonŋ mojenŋ, ‘Mono waama tambomaeege menŋ kemba.’ Qaa ii mono lombotawo jejeta kolooja. Kaen jewe honŋa koloowaa me qaagoti, iikanonŋ mono asuganonŋ asugiro iibu. ¹⁰ Mobu, namononŋ singisonŋgo mesamesaowaa ku-usunŋa ii mono Siwe gomambaa Eja honŋaanonŋ eji, onŋo iikawaa kaniaaŋonŋ tintuanŋ laligowubo. Kawaaŋonŋ qaa lombotawo ii eja koi ijowe honŋa iibu,” Kaen jenŋ eja sele bakaya koomuyaa jaayanonŋ iima ijoro, “Niinonŋ gijojenŋ: Gii mono waama tambomaeege menŋ miriganonŋ kemba. Qaa binawo ii honŋawo koloowaati eenŋ, qaa afaanŋa ii mono kaanŋagadeenŋ nomaembaajonŋ omaya koloonaŋa?” ¹¹ Kaen jenŋ eja sele bakaya koomuya kokaen ijoro, “Niinonŋ gijojenŋ: Gii mono waama tambomaeege menŋ miriganonŋ kemba.”

¹² Ijoro mono waama iikanondeenŋ tambomaeege menŋ ejemba kuuya yonŋoo jaagianonŋ seleenŋenŋ keno. Kaen keno kuuyanonŋ walinŋonŋ Anutu mepeseenŋ kokaen jegi, “Yei, manŋaa siita! Tani koi kaanŋa ii wala eenŋanonŋ kamanŋ monŋenŋ mende iininŋ. Qaago! Keteda koi jaa morotaga iijonŋ.” Kianŋ.

Jiisasnoŋ Matyuu (Liwai) oono.

Mat 9.9-13; Luuk 5.27-32

¹³ Jiisasnoŋ mombo Kaperneam mesaonŋ anŋononŋ kemenŋ sakasinŋ kooronŋanonŋ kema laligoro. Laligoro ejemba tuunŋlembenonŋ iwaanonŋ kagi Bunŋa qaa kuma onŋono. ¹⁴ Kema takis ofis uugumambaajonŋ ano iikanonŋ eja qata Liwai Alfiuswaa meria raro iima ijoro, “Gii mono noo gemananonŋ

notaan kawa.” Kaen ijoro waama takis gawon mesaon Jiisaswaa gematanon keno.

¹⁵ Kema Liwaiwaa mirinon kema nene neŋ ragiti, kambaŋ iikanon takis meme eja tiliqiligiawo ano singisonŋo eja mamaga yoŋonon kan Jiisas ano iwaa gowokouruta yoŋowo rama nene motoon negi. Mamaganon Jiisas otaan laligogi. ¹⁶ Jiisasnon takis meme tiliqiligiawo ano singisonŋo ejemba tosaan yoŋowo rama nene negiti, ii Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkonŋon) ano yoŋoonon boi tosanon iima Jiisaswaa gowokouruta kokaen jen onŋngi, “Ae! Iinon mono naambaajon takis meme tiliqiligiawo ano singisonŋo ejemba yoŋowo rama nene neja? Ii mende sokonja.”

¹⁷ Kaen jen onŋngi Jiisasnon kitia kokaen injoro, “Ejemba jigia qaa yoŋonon doktawaa siin mende amakejuto, ji ejembanon mono doktawaanon kemakeju. Niinon singisonŋo ejemba onoomambaajon kan laligojento, ejemba iyanŋiaajon mogi solana koloojuti, ii qaago.” Kian.

Nene singi laaligowaa qaaya

Mat 9.14-17; Luuk 5.33-39

¹⁸ Kambaŋ kanon Jombaanon gowokouruta ano Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkonŋon) yoŋonon nene singi laligogi tosanon Jiisaswaanon kan kokaen qisigi, “Jon Oomulu ejawaa gowokouruta nononon Anutuwaajon nene singi laligonkejon. Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkonŋon) yoŋoo gowokourugianon kaanjadeen ama laligoju. Geenŋaa gowokouruganon mono naambaajon Anutuwa nene singi mende laligoju?”

¹⁹ Kaen qisigi kokaen meleeno, “Onanon! Nono naa kambaŋon nene singi laligonkejon? Emba meme kambaŋanon ejawaa gemakootanurutanon gereya anŋi embawaa sakitiurutanon iwoi ii togonkeju me qaago? Niinon neenaa gowokouruna yoŋoo eja buŋa koloon yoŋoo batugianon ainjolon ramakejen. Rabe yoŋonon iikawaaajon aisoon ainjolon rama singi laligowombaa amamaankeju. ²⁰ Amamaankejuto, Anutunon laaligona nuano komuwe yoŋonon mono kambaŋ iikanon saanon nene singi laligonkebuya.

²¹ “(Ono laaligo walaga ano korisoro Buŋa gbilia ii mindirin orombombaajon amamaawuya. Iikawaa qaa gemata ii kokaen injoman.) Moumou walaga jurano moŋnon opo gbilia mende soŋgbaŋa moton iikanon opo jakaŋa mende uun meŋ uumbinaankeja. Kaen anagati een, opo jakaŋa gbilianon mono waziin moumou walaga ii hororo mombo riiro ootanon somariin boliqoliwabo. ²² Kaanjadeen moŋnon wain apu gbilia ii bokon me taru walaga lama selianon memeta iikanon mende koson maaro kemenkeja. Kaen anagati een, wain apu gbilianon mono somariin taru qosono juma maaro namonon kamaan sooro taruyanon boliqoliwubo. Kawaaajon wain apu gbilia ii taru gbilianon maanin kemero sokombaa. (Kaanjadeen apu awaa ii konon gbamoganon mende kosonkejon. Kaen kosowonagati een, iikanon mono juma siisororo kamaaro nenin ji niniwabo. Kaen kolooawaatiwaajon apu awaa ii konon awaanon kosonkejon. Ono kaanagadeen laaligo walaga ano Oligaa Buŋa gbilia ii mindirin orombombaajon amamaawuya.) Kian.”

Jiisasnon Sabat kendombaa Poŋa kolooja.

Mat 12.1-8; Luuk 6.1-5

²³ *Kawaa gematanon Sabat kendon moŋnon Jiisasnon wiit gawon koria somata koton keno. Keno gowokourutanon wosogia injoro wiit hona motomotoon kanain borogianon mesuma negi. ²⁴ Kaen negitiwaajon

* 2:23: Dut 23.25

Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkonkon) tosianon Jisas kokaen ijogi, “Moba, yoŋonon mono naambaajon Sabat kendombaa gawon meme songoya uuguju?”

²⁵ *Kaen ijogi kokaen meleeno, “Kin Deiwidnon manjageqe ejauruta yoŋowo liligon wosogia injiro nenewaajon amamaan iwoi angiti, ii kambaŋ monon weengogi me qaago? ²⁶ *Inon mono Anutuwaa opo sel jigonoŋ uma bered kowoga Anutuwaa jaasewanon alatanon anggi raro esuŋanon tururo qetegogiti, ii men nero. Bered kowoga mesamesaoya ii jigo gawon galen yoŋonondeen nen laligogi. Tosianon ii newubotiwaajon songo ero kilen nero. Nen ejauruta kaanideen onono motoon negi. Kambaŋ kanon eja qata Abiatar inon jigo gawon galen wanŋa gawon men laligoro.”

²⁷ Kaen meleema kokaen injoro, “Anutunon Sabat kendon ii ejemba qeangowutiwaajon ano eja. Ii ejembanon tondu jen kotowutiwaajon ama qaago! ²⁸ Kaen ano Siwe gomambaa Eja hononon mono Sabat kendombaa Ponŋa kaanagadeen kolooja.”

3

Jiisasnon eja boria soorongoya ii men qeangoro.

Mat 12.9-14; Luuk 6.6-11

¹ Jiisasnon mombo qamakooli mirinon uro iikanon eja boria soosolia mon raro. ² Ejembanon Jisas qaa jakeyanon ama mubombaaajon “Eja ii Sabat kendonon meagowaa me qaago?” kaen jen Jiisaswaa jaa galen men ragi. ³ Megi Jiisasnon eja boria soosolia ii kokaen ijoro, “Mono waama jaananon namba.” ⁴ Kaen ijon kokaen injoro, “Kana qaa otaan Sabat kendonon iwai awaa me bologa ambonaga? Saanon mombaa wanŋa somongowonŋa me mesaonin komuwaa? Monŋa me monŋa menin sokombaa?” Kaen jero moma qaagia bogoro ragi.

⁵ Qaagia bogoro ragi eleema injiro uugianon kotakota gojonotiwaajon wosobiri moma uugerenon injiro. Kaen injima eja ii kokaen ijoro, “Gii mono boroga qeteterewa.” Kaen ijoro boria qeteterero mombo awaa kolooro. ⁶ Awaa kolooro Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkonkon) yoŋonon seleengen kema iikanondeen gawana Herodwaa paati alauruta yoŋowo ajoajoro ama “Jiisas nomaen qenin komunaga?” jen qaa gawon meg. Kian.

Jiisasnon ji ejemba men qeangon onono.

⁷ Kaen meg Jiisasnon gowokouruta unuano apu angon goraayanon kenŋi. Kenŋi Noot prowins qata Galili kanonŋa ejemba tuunlelembeyonon kanianon otaan kenŋi. Judia prowins kanonŋa kaanagadeen iwaanon kagi. ⁸ Siti wanŋa qata Jerusalem, Saut prowins qata Aidumia ano Jordan apu leengenŋa ween koukoutanon yoŋonon ano ween kemekemetanon baengenŋa taon qagara Taia ano Saidon liligon laligojuti, iyoŋonon kaanagadeen tuunlelembeyanon horon kagi. Jiisasnon angoletto somasomata men laligoro, iikawaa bujuya moma mindirin kougi. ⁹ *Kaen kouma utama mububotiwaajon Jiisasnon gowokouruta kokaen injoro, “Ologon nombutiwaajon onono mono wanŋo mon mokolon noojon kosere anggi raba.” ¹⁰ Kaen injoro ejemba seiseiya men qeangon onoma laligoro. Kawaa-jon qenjenmanjen ano sele bimobimoogiawo kuuya yoŋonon selianon oosiriwombaaajon liligon mamaga aon memetan anggi. ¹¹ Omeya omeya yoŋonon Jiisas iima jaasewanon namonon kemen kokaen qagi, “Gii mono Anutuwaa Meria koloojan!”

* 2:25: 1 Sml 21.1-6 * 2:26: Lew 24.9 * 3:9: Maak 4.1; Luuk 5.1-3

¹² Kaen qagi Jiisasnon qetegon onoma kanianon asuganon asugiwabotiwaa-
jon songo kotakota ama onono. Kian.

Jiisasnon gowokouruta meweenjon onono.

Mat 10.1-4; Luuk 6.12-16

¹³ Kanagen Jiisasnon baananon uma iikanon iyanaa siina otaan eja
onoono iwaanon kagi. ¹⁴ Kagi eja 12 iwo laligowutiwaajon kuun onoma
Bunja qaaya jen seiwutiwaajon wasin onono. ¹⁵ Wasin onoma omejiilan
konjoma onombutiwaa ku-usuna onono.

¹⁶ Kaen ama eja 12 ii kokaen kuun onono: Piito, Jiisasnon qa ii Saimon
muro. ¹⁷ Jeims ano koga Jon, mangara qata Zebedi. Jiisasnon yoroo qagara
mon Boanerges qaro. Ii ananaa qaanon Gunparandambaa Merawoita.
¹⁸ Andruu, Filip, Bartolomyuu, Matyuu, Tomas, Jeims Alfiuswaa meria,
Tadius, Saimon Zelot-politik ejaga,* ¹⁹ ano Juudas Iskariot. Kariot eja
iikanon kanagen Jiisas memelolo men muro. Kian.

Jiisasnon ome yonoo esungia uugun qero kamaaja.

Mat 12.22-32; Luuk 11.14-23; 12.10

²⁰ Jiisasnon iikaan ama onoma baanongan kamaan yanaa mirinon karo.
Mirinon karo ejemba tuun somatanon mombo kouma ajoroogi nembanene
newombaajon amamaagi. ²¹ Amamaagi sakitiurutanon ii moma “Uta
soodaboroja!” jegi. Jen kemen wambombaajon kengi.

²² *Kengi Kana qaawaa boiya Jerusalemga kagiti, iyononon jegi, “Sa-
tambaa Iimolanon mono uutanon kemero laligoja. Iinon omejiilan yonoo
wangia iwaa ku-usunanon ome konjoma onotaankeja.”

²³ Kaen jegitiwaajon Jiisasnon onoono kagi sareqaanon kokaen injoro,
“Satanon mono nomaen alia Satan mon konjonaga? ²⁴ Kantri mombaa
galenjurugianon batugianon angowowo ama deembuti een, iyononon
mono galenkonkon gawongia men nambombaajon amamaawuya.
²⁵ Kaanagadeen miri mombaa kanageso yononon batugianon angowowo
ama deembuti een, mono galenkonkon gawongia men nambombaajon
amamaawuya. ²⁶ Kaanagadeen Satambaa kanageso yononon batugianon
angowowo ama tuarenjen ama aowuyagati een, galenkonkongiaa esunanon
kamaaro ometotonganon mono qaomambaa anja.

²⁷ “Mononon eja kotiga Iimolambaa kana boria wala mende somongowaati
een, iinon mono mirianon uma esuhinaya qengama memambaajon ama-
maawaa. Wala ii somongoro rarogo mono saanon mirianonga ilawoilaya
kuuya kopeperedaboron men kembaa. (Iikawaa so niinon kaanagadeen
Satan somongon gematanon omeya onotaankejen.)” Kian.

Singisongo mesamesaoya qaa

²⁸ Niinon qaa hona mon kokaen injomanja, “Ejemba somata melaa
singisongo amakejuti, ii Anutunon mesaonkeja. Lombotawo me afaana
mepaqepae ambuyagati een, Anutunon ii saanon songbama onombaa.
²⁹ *Songbama onombaato, monon Unja Toroya mepaegowaati, iikawaa
singisongoya Anutunon mono kamban monon mende mesaowaa. Qaago
totoon! Singisongo iikanon mono qaganon uro kamban tetegoya qaa
Anutuwwa jaanon qaayawo laligowaa.” Kaen injoro. ³⁰ “Omenon uutanon
kemerota laligoja,” kaen jegitiwaajon ama kaen kuma onono. Kian.

* **3:18:** Nesenel paati zelot yononon Room gawman tompe ama iyangiaa nanan mewombaajon
tompe men laligogi. * **3:22:** Mat 9.34; 10.25 * **3:29:** Luuk 12.10

Jiisaswaa nemun'koanuruta.

Mat 12.46-50; Luuk 8.19-21

³¹ Kaen amin mogi nemun'koanuruta yononon kan seleenjen nama yonoonon kamaawaatiwaa qaa angi iwaanon keno. ³² Keno ejemba tuun yononon liligon mun rama kokaen ijogi, "Moba! Goo nemun'koanuruganon mono seleenjen nama goojon qisiju."

³³ Ijogi meleema kokaen injoro, "Noo nemuna ii moronon ano noo kouruna ii daen yononon?" ³⁴ Jiisasnon kaen injon ejemba liligon mun ragiti, ii uun injiima kokaen jero, "Iibu! Noo nemuna ano kouruna ii mono koi. ³⁵ Anutuwaa uusiina ten komakejuti, iyononon mono noo nemuna ano naan'koanuruna kolooju." Kian.

4

Qosomakororo ejawaa sareqaa

Mat 13.1-9; Luuk 8.4-8

¹ *Jiisasnon mombo apu anjon goraayanon kemen kanain kuma onono. Kuma onono ejemba tuunlembenon iwaanon kema ajoroogi wanjonon uma apu anjon qaganon kema raro. Raro ejemba kuuya yononon anjon goraayanon sakasinon ajoroogi. ² Kaen ajoroogi sareqaa mamaga jen kuma onono. Kuma onoma kokaen jero:

³ "Mobu! Eja monjon nene kota qosoma kororoomambaajon gawonon keno. ⁴ Kema qosoma kororooro kota tosianon kana goraayanon kemen konji. Kemen konji (warawen) koonon koonon kouma ii nedaborogi. ⁵ Kota tosianon jamo kowonjonon kemen konji. Kemen koma iikanon namo mamaga mende mokoloogi. Namo dusiita mende erotiwaajon kuragagia uulanawo kougi. ⁶ Kougito, weenjon kouma onon jen koton onono tiigia qaagotiwaajon soolin gororongogi. ⁷ Kota tosianon kumuntiri waayawo iikanon kemen konji. Kemen konji komuntirinon kouma qen turun bibiloko men ononji. Kaen kolooro honon mende kuugi. ⁸ Kota tosianon namo awaanon kemen konji. Kemen koma kuragagia juma waama geregiaa hongia awaa asugigi. Tosianon kogia 30, tosianon kogia 60, tosianon 100 iikawaa so koloon seigi." ⁹ Kaen jen jedabororo, "Monjon ugejiawo laligoji een, iinon mono sareqaa koi geja ama moma kotowa." Kian.

Jiisasnon naambaajon sareqaa jero.

Mat 13.10-17; Luuk 8.9-10

¹⁰ Tuun somata yononon deema kenji Jiisasnon yanodeen raro. Yanodeen raro gowokouruta 12 ano tosaanon liligon mugiti, ii motoon sareqaa koi kawaa kanagiaajon qisin mugiti. ¹¹ Qisin mugiti kokaen meleema injoro, "Anutuwaa bentotonon keuma laligowonatiwaa qaa aasangoya ii onon asuganon injowe moma kotojuto, seleenjen laligojuti, iyononon ii kuuya sareqaanondeen asuginkeja. ¹² *Kaen asugiro

'Iyangiaa jaagianon iwoi iimago kania kilen mende moma kotowuya.

Iyangiaa gejagianon qaa tororo momago kania kilen mende moma asariwuya.

Ii moma asariwuyagati een, mono saanon uugia meleengi Anutunon singisonogogia mesaonaga.' "

Jiisasnon sareqaawaa kania jero.

Mat 13.18-23; Luuk 8.11-15

* 4:1: Luuk 5.1-3 * 4:12: Ais 6.9-10

¹³ Jiisasnoŋ toroqen kokaen injoro, “Sareqaa iikawaa kania ii mende moma asarijuti een, sareqaa tosaana kuuya jemaŋati, ii mono nomaen moma asariwuyaga? ¹⁴ Sareqaa iikawaa kania ii kokaen: Qosomakororo ejanon Buŋa qaa qosoma kororoonkeja. ¹⁵ Nene kota kana goraayanon kemen konŋiti, ii kokaen: Buŋa qaa qosoma kororoogi ejemba uugianon kemenkejato, ii mogi Satanon iikanondeen kaŋ qaa uugianon qosonŋi kemeroti, ii qetegon unuamakeja. ¹⁶ Nene kota qosono jamo kowonjinon kemen konŋiti, ii kaanagadeen ejemba saregia mon. Yoŋonon Buŋa qaa moma iikanondeen uuqeeango qaganon moma anŋon komakeju. ¹⁷ Kaen amakejuto, uugianon tiita mende en onombaato, kamban torodaamonadeen nama kotiin laligowuya. Buŋa qaawaajon ama kakasililin me sisiwerowero kolooro kamban iikanondeen mono tama unuwaa. ¹⁸ Nene kota qosono kumuntiri waayawonon kemen konŋiti, ii kokaen: Yoŋonon Buŋa qaa mogi uugianon kemenkeja. ¹⁹ Kemenkejato, namonon laaligowaa majakakaya ano moneŋ hina hoorowaa ugereya koloon bimoon onomakeja. Qabuŋagiawo koloowombaa koposonŋogi siin kombomana bologa tosianon kaanagadeen uugianon dunŋun Buŋa qaa bibiloko men munkeju. Kaen kolooro honŋia qaa auta (gipeya) koloowuya. ²⁰ Nene kota namo awaanon qosono kemen konŋiti, ii ejemba koi kaana: Yoŋonon Buŋa qaa geja ama moma moma anŋon koma pondan nama honŋia mokolonkeju. Tosianon qaa je motoonŋonŋa kota 30 mokolonkeju. Tosianon honŋia 60, tosianon qaa kota motomotoon iikawaa honŋia 100 men sein mokolonkeju.” Kian.

Lambe ii asasaga nonombaajon raja.

Luuk 8.16-18

²¹ *Jiisasnoŋ qaa mon kokaen jero, “Monon lambe me kiwa men ootirin monon me dun baatanon ambaa me qaago? Ii dakanon ambaa? Ii mono iikawaa dun rarayanon asuganon ambaa. ²² *Kaanjadeen iwoi mon mesanŋogi eji, ii mono asuganon asugiwaatiwaajon eja. Iwoi mon koma turugi eji, ii mono luluunŋi qetumbaatiwaajon ama eja. ²³ Monon ugejiawo laligoji een, iinon mono sareqaa koi geja ama moma kotowa.” Kian.

Nomaen diwelopmen koloaja?

²⁴ *Jiisasnoŋ qaa kokaen injoro, “Qaa moŋuti, ii mono moma anŋon koma uu wombogianon ama koma gbilin laligowu. (Kaen laligogi uugia dinŋoro roromonŋogianon somariiro moma komuwuya.) Ono tosaana yoŋoo qaagia gosin jen tegowuti, Anutunon mono jenŋootogia motoonŋo iikawaa so onoanŋiaa qaagia gosin jen tegowaa. So ii mono uugun irona meleema onombaa. ²⁵ *Iikawaa kania ii kokaen: Monon momakootoyawo laligoji, Anutunon mono ii toroqen muro laligowaato, monon momakootoya qaa laligoji, Anutunon mono momoya melaa eji, ii kaanagadeen qetegon wambaa.” Kian.

Buŋa qaa kota ii kuragawo.

²⁶ Jiisasnoŋ sareqaa mon kokaen jero, “Anutuwaanon bentoton ii koi kaana: Eja monon gawonon kema nene kota qosoma kororoowaa. ²⁷ Qosoma kororon kema asaga gomantiina en waawaa ano nene kotaa kuraga juma koumakeju. Nomaen juma koumakejuti, ii anjo mende moma

* **4:21:** Mat 5.15; Luuk 11.33 * **4:22:** Mat 10.26; Luuk 12.2 * **4:24:** Mat 7.2; Luuk 6.38 * **4:25:** Mat 13.12; 25.29; Luuk 19.26

kotoja. ²⁸ Namo anodeen nemun kono hona koloonkeja: Wala geria, kanagen hona ano iikawaa gematanon hona iikawaa kota ii kuuya koloon somariidaborowuya. ²⁹ *Hona somariidaboron momogoro hona memewaa kambaŋa kolooro welenqequeuruta wasin onono soogia kaapengoya jetawo men hona mewombaaajon gawononon kembuya.” Kian.

Nejon kotaa sareqaa

Mat 13.31-32, 34; Luuk 13.18-19

³⁰ Jiisasnon sareqaa mon kokaen jero, “Anutuwaa bentotoŋa ii naamombo so ambonaga me naa sareqaanon jen asariwonaga? ³¹ Ii nejon kotaa so kokaen koloaja: Kota ii kazupuleenda. Ii namowaa nene kota kuuya iyonoo kamaanqeqegia koloaja. Kaen kolooro gawonon komomakeju. ³² Komomakejuto, juma waama logoya kuuya unjuugun somariin boria somasomata bororo kema kankeja. Kaen boron keno kanakeewambaa koonŋa koonŋa yononon haigia iikawaa umuganon amakeju.” Kian.

Jiisasnon sareqaa mamaga jero.

³³ Jiisasnon sareqaa kaanŋa kaanŋa ii mamaga jen laligon Buŋa qaa injoro. Moma kotogitiwaa so ii injoro moma laligogi. ³⁴ Kambaŋ so qaaya kuuya ii sareqaanon jen laligoro. Qaaya mon een mende jeroto, gowokouruta yonowo iyanŋiodeen laligogi kambaŋ kanon qaa kuuya kawaa kanagia ii jen asarin onoma laligoro. Kian.

Jiisasnon jero raidimbon goron qero.

Mat 8.23-27; Luuk 8.22-25

³⁵ Ween kanon mare kolooro Jiisasnon gowokouruta kokaen injoro, “Mono mesaon anŋon koton leegen keubonŋa.” ³⁶ Kaen injoro ejemba tuun onomesaon Jiisas wangi wanŋonon uma raro kenŋi. Wanŋo tosaanŋa ii kaanŋagadeen yonowo gemanon gemanon kenŋi. ³⁷ Kenŋi raidimbon somatanon obabanŋkota waaro sirinon wanŋo uutanon kemero wanŋo saa qemambaaajon ano. ³⁸ Kaen kolooro Jiisasnon wanŋo tetegoyanon rama qembonon laarin gaon ero. Gaon ero gowokourutanon kema mindiin ijogi, “Hei boi! Nono anŋonon tiwilaawombaaajon anjon. Iikawaa majakakaya mon mojan me qaago?”

³⁹ Kaen ijogi uuta tooro moma waama musu ano siri kokaen jen koton orono, “Mono bogon een ewao!” Kaen jero haamonon dongoro sirinon goron qen ero. ⁴⁰ Kaen ama kokaen jen onono, “Ono naambaajonŋa toroko momo eja koloaju? Nomaembaajon ama Anutu mende moma laariju? Sombugia mono een moju.”

⁴¹ Jen onono awawalin qarasombugia moma amin mogi, “Yei, mangaa siita! Eja koi naa ejaga laligoja? Iinon musu ano kowe jen koton orono jeta ten konjao?” Kian.

5

Omenon bao uugianon kemegi ejanon qeangoro.

Mat 8.28-34; Luuk 8.26-39

¹ Kaen asugiro anŋon koton leegen Gerasin yonoo gomanon keugi. ² Keuma goraayanon ugi Jiisasnon wanŋo mesaoro iikanondeen eja omeyawo mon qasirinonŋa kan nama Jiisas mokolooro. ³ Eja ii qasirinon laligon qamo jamo kobaa oson uroroogi egiti, iikanon en laligoro. Eja kuuyanon kanaboria gbado (tape):non somonŋowonatiwaaajon amamaan

* 4:29: Joel 3.13

liligogi. ⁴ Indina indina kania gbadonon somonon binen qen laligogito, boro bota qenkegiti, ii qesuma kana kasia ritoqiton laligoro kuuyanon ii galen koma mubombaajon amamaagi. ⁵ Amamaan asaga gomantiina suulan qasiriwaa jamo kobaanon me baananon lansan en laligoro. Kaen laligon qama silama selia jamonon qen kotomoton laligoro.

⁶ Jiisasnon korikori karo iima bobogarin kan balonon kosianon kemen simin kuno. ⁷⁻⁸ Simin kuno Jiisasnon omeya ii kokaen jen mumambaajon ano, "Ome bologa, gii mono eja koi mesaon kamba!" Kaen jemambaajon ano qa jinjereren somata qama jero, "Ae! Jiisas, gii Anutu uutaa Meria koloojan. Gii nomaen ama nomambaajon kajan? Niinon Anutuwaa jaasewanonon welema gonjen: Gii qaa somonon jojopan qaanon jen kotiin siimbobolo geriawo mende ama nomba."

⁹ Kaen jero kokaen qisiro, "Gii qaga moro?" Qisiro jegi, "Nono mamaga laligojonwaajon qanana Liijon jejon." Ii ananaa qaanon Kere tuun somata. ¹⁰ Kaen jen kaparan koma kokaen welema mugi, "Gii nonotaawagati een, mono balon kokanonja mende wasin nonomba."

¹¹ Kosogianon maronja kanon bao tuun somata mon gbojoja uutanon kuluuma nanji. ¹² Kawaaajon ome yononon kokaen jen Jiisas welema mugi, "Giinon wasin nonona nono saanon bao yonoo uugianon kemebonja." ¹³ Welema mugi "Mono kema kemebu!" jen koton onono eja uutanonja kouma kema bao uugianon kemegi. Kemegi iikanondeen bao tuun 2,000 kawaa so ii mono lugun newonewonon kema jororonon apu angonon kemen nemoton komugi.

¹⁴ Komugi bao galen yononon kok koma taon ano goman boleboole iikanon kema buju qaa jegi. Jegi moma ejemba jaasoonon yononon iwoi kolooroti, ii iibombaajon kagi. ¹⁵ Kan Jiisaswaanon kouma iigi eja ome tuunawonon laligoroti, iinon mono opo selekopaaya tororo somonon rama uuta tooro roromonogoya kuuya asugiro iima awawalin nanji. ¹⁶ Nanji bao ii nomaen kemen komugiti ano eja omeyawo iwaanon iwoi kolooroti, ii iigiti, iyononon sundu woi ii injjogi.

¹⁷ Injjogi nama Jiisasnon mindimindiri goman balongia mesaon kambaati-waajon welema mugi.

¹⁸ Welema mugi mesaon wanonon umambaajon nano eja omeyawo laligoroti, iinon kan Jiisaswo motoon kema laligomambaajon qisiro.

¹⁹ Qisiroto, Jiisasnon qotogon mun kokaen ijoro, "Gii mono gomanonon kema tinitosauruga injiima Ponon angoletto somata men kiankomun gonji, iikawaa sunduya ii injjona mobu."

²⁰ Kaen ijoro mesaon kema Jiisasnon angoletto somasomata men muroti, iikawaa qaaya kanain Ten-taon distrik uutanon jen seiro kuuyanon moma waligogi. Kian.

Jairusnon borataajon Jiisas qama kooliro.

Mat 9.18-26; Luuk 8.40-56

²¹ Jiisasnon wanonon uma eleema anon koton leegen karo ejemba tuun mamaganon iwaanon kan ajoroogi anon goraayanon nanji. ²² Nanji qamakooli miriwaa qaa galen mon qata Jairus iinon kan Jiisas iima batanon kemen simin kuma muro. ²³ Simin kuma mun kaparan koma qama koolin kokaen ijoro, "Borana melaanon komumambaajon anja. Mono kan boroga qaganon ana qeangon toroqen laligowa."

²⁴ Kaen ijon Jiisas wano motoon keni ejemba tuunleembe yononon gemagaranon kema oloqologon liligon oroma kenji. Kian.

Emba jiawonon Jiisaswaa malekuya oosiri.

²⁵ Kenji iikanon batugianon emba mon laligoro. Iinon koinja gbani 12:waa so iima ji kiro laligoro. ²⁶ Kaen laligon siimbobolo mamaga moro selegalen mamaganon iwaa gawonja megi ilailaa mon mende mokolon laligoro. Iinon selegalen ejemba yonoo tawagiaajon mon hinaya kuuya gilin laligoroto, jia iikanon mono mombo momboga men bolin muro laligoro. ²⁷⁻²⁸ Kaen laligon Jiisaswaa bujuya moma kokaen jero, “Niinon ii oosirimambaaon moma bimoon malekuyagadeen boronja mon oosiriwenagati een, mono saanon qeangomanja.” Kaen jen ejemba tuun batugianon Jiisaswaa gematanon kema malekuyanon oosiri.

²⁹ Oosiri saya iikanondeen juguro qenjejmanjena ii qaono selianon qeangoro moro. ³⁰ Qeangoro Jiisasnon iikanondeen esuja mon koton kenoti, ii moma ejemba tuun batugianon eleema qisiro, “Moronon malekuna oosirija?”

³¹ Kaen qisiro gowokourutanon kokaen ijogi, “Ejemba tuunon ologon liligon goma goosiriju. Ii iima nomaen ‘Moronon noosirija?’ qisijan?”

³² Kaen ijogito, Jiisasnon mombo “Moronon ii anja?” jen qisin mokoloomambaaon eleema uun injiro. ³³ Injiro emba selianon angoletokolooroti, iinon ii moma iikawaaon toroko moma jenenja ororo kan Jiisaswaa batanon kemej simin kuma kania kuuya ijoro. ³⁴ Jiisasnon ii moma kokaen ijoro, “Borana, momalaariganon mono men qeangon gonja. Qenjejmanjenganon mono qaono saanon uubonjonon kema.” Kian.

Jiisasnon Jairuswaa borata men gbiliro.

³⁵ Qaa kaen ijon nano qamakooli miriwaa qaa galenja mirinonga monon gele kan Jairus ijoro, “Boraga komuja! Kawaaon mono boiwaa qaganon lombo toroqen mende amba.”

³⁶ Ijoro Jiisasnon qaa iikawaa telambelan ama qamakooli miriwaa qaa galen kokaen ijoro, “Toroko mende moba. Mono nii moma laarin nomba.”

³⁷ Kaen ijon ejemba tosaanja onomesaon Piito, Jeims ano Jeimswaa koga Jon iigadeen unuano ii otaan kenji. ³⁸ Kema qamakooli miriwaa qaa galenja mirinon keugi ejemba tuun guju megi injiro. Mamaganon jinjen qama kotakota saama amburerej megi. ³⁹ Injiima mirinon uma kokaen injoro, “Ono mono naambaaon guju men saaju? Bora iikanon mende komujato, gaonga eja.”

⁴⁰ Kaen injoro jononsisi kaanja kolooro jomoma mugito, iinon ii kuuya onotaan borawaa nemunmanja ano tosaanja iwo laligogiti, iigadeen unuano bora eroti, iikanon ugi. ⁴¹ Uma Jiisasnon bora ii borianon men ijoro, “Talita kuum.” Ii ananaa qaanon Bora melaa, nii gijojen: Mono waaba!

⁴² Kaen ijoro bora gbania 12 iinon mono iikanondeen waama nama kema karo. Kaen kolooro iima kosogia kiton walingogi. ⁴³ Walingogi iikawaa bujuya mon jegi mobubotiwaajon jen songo kotakota ano. Ii ama bora melaa ii nembanene mugi newaatijon injoro. Kian.

6

Nazaret yononon Jiisas gema qegi.

Mat 13.53-58; Luuk 4.16-30

¹ Ii kolooro Jiisasnon Jairuswaa goman balon mesaoro gowokourutanon otaan iwo kema Jiisaswaa somasomarii taonanon keugi. ² Sabat kendonon karo qamakooli mirinon uma Bunja qaa kanain kuma onono. Kuma onono moma ejemba mamaganon aarun walingon kokaen jegi, “Yei, gejaju! Iwoi

kuuya koi mono daenkaya moma jeja? Momakootoya ii mono moronon kuma muro jeja? Ano angoletu ku-usunawo kaanja ii mono moronon inaan muro borianon mero asugija? ³ Eja koi mono goman kokawaa motonqege ejiaga. Mariawaa meria ano Jeims, Joosef, Juuda ano Saimon yonoo dagiaga. Naanurutanon batunananon koi laligoju.” Nazaret yononon kaen jegi uugianon boliro iikanon amamaagi.

⁴ *Amamaagi Jiisasnon kokaen injoro, “Gejatootoo ejawaa sakiti ano tinitosaurutanon mono iyanaa taonon jejewili ama munkejuto, goman tosaanja iikanon kaen qaago.”

⁵ Kaen angitiwaajon Jiisasnon ji ejemba motomotoongo boria qagianon ama men qeangon ononoto, angoletu ku-usunawo tosaanja memambaajon amamaaro. ⁶ Kaen kolooro momalaaringianon mende asugiro yangisenjiaajon ama aaruro. Aarun onomesaon Nazaretwaa kosianon gomanja gomanja liligon Buna qaa kuma onoma laligoro. Kian.

Jiisasnon gowokouruta 12 wasin onono.

Mat 10.5-15; Luuk 9.1-6

⁷ Jiisasnon gowokouruta 12 ii onono kagi kanain woi woi kuuya wasin onono. Wasin onoma omejiilan konjoma onombutiwaa ku-usunon onono.

⁸ *Ii onoma kokaen jen koton onono, “Kana kembutiwaajon taa gbarugia men kembu. Iwoi tosia mon mende mewu. Kana samongia qaago, gesogia qaago me soojaakota ii irimun kasagianon mende somongowu. ⁹ Kana esu saanon kanagianon somongowu. Maleku samonja qaagoto, maleku motoongo mewu.” ¹⁰ Kaen jen kokaen injoro, “Kema miri daen daen kebuti, mono iikanondeen laligon gawon men taon ii mesaon kana kembu. ¹¹ *Kema laligon miri monon keugi mende koma horon onoma qaagia mende mogi telambelangia mono kokaen jen qendeema onombu, ‘Nono onoo balonon kanin sububun kana tambonananon mokotaaji, ii mono riin qesaanin onoangiaanon eleema kemebaa.’ Kaen jegi kaniagia solanja moma kotogi saanon goman me taon ii mesaon toroqen kembu.”

¹² Kaen injoro mesaon kema ejemba uugia meleembutiwaa Buna qaaya ii jen sein laligogi. ¹³ *Laligon omejiilan mamaga onotaan ji ejemba mamaga kelenon onomorin men qeangon onongi. Kian.

Kin Herodnon toroko moro.

Mat 14.1-12; Luuk 9.7-9

¹⁴ *Jiisaswaa qabunayanon sein kin Herodwaa gejianon kemero moro. Ejembanon kokaen jegi, “Jon Oomulu ejanon mono koomunonga waama gawonja mero angoletu ku-usunawo asuginjeja.”

¹⁵ Kaen jegito, tosanon kokaen jegi, “Ii mono Elaija.” Tosianon toroqen jegi, “Ii gejatootoo eja walaga yonoononga mon.”

¹⁶ Kaen jegito, kin Herodnon ii moma kokaen jero, “Jon Oomulu eja niinon jewe aroya kotogiti, iinon mono koomunonga waama laligoja.” Majakaka moma kaen jero.

Jombaa aroya kotogi komuro.

¹⁷ *Ii kokaembaajonja jero: Herodnon koga Filipwaa embia Herodias olon mero Jon Oomulu ejanon kin pon jen muro kawaajon opotoro wasin onono kema Jon men somongon kapuare mirinon onongi. ¹⁸ Jonon Herodwaa qaa kokaen jero: “Gii qamboga olon men laligon Kana qaa uugujan.”

* **6:4:** Jon 4.44 * **6:8:** Luuk 10.4-11 * **6:11:** Apo 13.51 * **6:13:** Jei 5.14 * **6:14:** Mat 16.14; Maak 8.28; Luuk 9.19 * **6:17:** Luuk 3.19-20

¹⁹ Kaen jero Herodiasnon Jon kazi ama mun qegi komuwaatiwaajon moroto, iikawaa kania mon mende mokoloro. ²⁰ Mende mokoloro Jonon eja solana ano soraaya toroya kolooroti, Herodnon ii moma sopa somonjon kokojinjin koma reenreen sulun mun Jombaajon toroko moma laligoro. Kaen laligon Herodnon Jombaa jetanonga qaa moroti, ii uuta kuugi qaa mamagaajon uuwoiwoi moro. Ii kilen Jombaa qaaya momambaa siin moro.

²¹ Kaen kolooro Herodiasnon Jon qemambaa kania mende mokoloro laligoro iikawaa kambana awaa ii kokaen kan kuuro: Kin pombaa kolokoloo kambananon karo jejelomban ama jawin ano kawali galenuruta ano Galili prowinswaa jotamemeya wana ii koma horon onono kouma ragi.

²² Kouma ragi Herodiaswaa boratanon miri iikawaa uutanon kouma danis ano Herod ano iwo nene dun liligon ragiti, iyononon iikawaa iimasiina mamaga mogi. Kaen mogi kinonon emba saran ii kokaen ijoro, “Borana, gii naa iwoiwaajon siina mobagati, ii saanon qisin nona togon goman.”

²³ Kaen ijon qaa ii jojopan qaanon jen kotiin kokaen ijoro, “Naa iwoiwaajon qisin nombagati, ii mono saanon goman. Iwoi ii me ii me prowins galen koma onomakejenj, ii kaanjadeen saanon mendeema bakaya mon gombe galengia koloowa.”

²⁴ Kaen ijoro seleengen kema nemuna kokaen qisin muro, “Nemuna, nii kinonon naa iwoiga nombaatiwaajon qisin mubenaga?”

Kaen qisin muro nemunanon kokaen meleeno, “Mono kema jena Jon Oomulu ejawaa aroya kotogi wana men kan nomba.”

²⁵ Kaen meleeno iikanondeen miri uutanon bobogarin kimbaanon uma kokaen qisin ijoro, “Ama, niinon siin kokaen mojen: Giinon mono jen kotona Jon Oomulu ejawaa aroya koton wana kondenon ama men kan ii keteda koi nomba.”

²⁶ Kaen ijoro kimbaa uutanon kobooro wosoya moroto, jojopan qaaya somongoro somataurutanon ii mogiti, iyonoo jaagianon kamaan qewabotiwaajon qiqisiya gema qemambaajon moma bimoon mesaoro. ²⁷ Mesaon iikanondeen opotoroya mon wasin ijoro, “Gii mono kema Jombaa aroya koton wana men kawa.” ²⁸ Kaen ijon wasiro kapuare miri gbadeyanon kema aroya koton wana kondenon ama men kan emba saran ii muro nemuna muro. ²⁹ Jombaa gowokourutanon iikawaa bujuya moma kema qamoya men qasiriwaa jamo kobaanon ama ron kongi. Kaen koloorotiwaajon ama kin Herodnon kanagen Jiisaswaajon jero, “Jonon mono koomunonga gbilin waama laligoja.” Kian.

Jiisasnon eja 5,000 nene unuagi.

Mat 14.13-21; Luuk 9.10-17; Jon 6.1-14

³⁰ Wasiwasi eja aposol yononon Jiisaswaanon kan ajoroon iwoi men ejemba kuma onongiti, iikawaa sunduya kuuya ijogi. ³¹ Ijogi ejemba donon donon kan kema angi selegia tiiroto, nene newuyatiwaa kambana mende kolooro. Kawaaajon Jiisasnon gowokouruta kokaen injoro, “Ono mono niwo kagi goman gbamenanon anana siri kema laligon haamo melaada mewona.” ³² Kaen injoro ejemba onomesaon wanjonon uma goman gbamena mongen iyangia siri laligowombaajon kenji.

³³ Kenji ejembanon ii iima mamaganon iikawaa bujuya moma taon ano goman so iikanona balon kana bobogarin waladeen kema iikanon keugi.

³⁴ **Keugi Jiisasnon wanjononga kamaan ejemba tuun somata injiira lama

* **6:34:** Jan 27.17; 1 Kin 22.17; 2 Hist 18.16; 34.5; Mat 9.36 * **6:34:** Jan 27.17; 1 Kin 22.17; 2 Hist 18.16; Eze 34.5; Mat 9.36

galengia qaa tani ilinwalin qen laligogi yonoojon wosoya moro. Wosoya moma kanain Bunq qaa kania kania kuma onono. Kian.

Jiisasnon eja 5,000 nene unuagiwo.

³⁵ Kaen ama laligoro ween jaaya tegon kememambaajon ano gowokourutanon Jiisaswaanon kan kokaen ijogi, “Boi. Nono goman gbamenq kokanon laligonin goman tiimambaa anja. ³⁶ Kawaajon gii saanon ejemba koi wasin onona goman ano miri boleboole kosere rama kenjuti, iikanon kema nembanengia sewana men newu.”

³⁷ Kaen ijogito, kokaen meleema injoro, “Ononon mono onoangio ii nene unuagiwu.” Kaen injoro qisin mugi, “Nononon mono nomaen ambonaga? Gawon meme kamban 200:waa sewana (Kina 2,000) eja. Monen ii men kema nene bered sewana men unuagiwombaajon jejan me?”

³⁸ Kaen qisin mugi jero, “Onoangiaanon nene bered dawu raja? Ii kema iibu.” Kaen jero gesogia qengama jegi, “Bered 5 ano sora woi iikaanda men laligojon.”

³⁹ Kaen jegi Jiisasnon ejemba tuun kokaen jen koton onono, “Ejemba kuuya, ono mono deema nene newombaajon tuun boleboole ajoroon lolo tonqonanon kemen rabu.” ⁴⁰ Kaen jen koton onono kosere tuuna tuuna deema ragi. Tuun tosia 100 ano tosia 50 kaan kaan kululuun rama kenqi. ⁴¹ Rama kenqi bered 5 ano sora woi ii men Siwenon uuro uro kotuegon bered moton gowokouruta onono ejemba tuun so mendeema batugianon angi. Sora woi ii kaanideen tuun kuuya yonoojon mendeeno. ⁴² Mendeeno ejemba korebore nenqo nenq timbiriigi. ⁴³ Nenq timbiriigi nene kitia kitia mesaogiti, ii gowoko yononon men kululuugi konde 12 kanon kemen saa qero. Kaanqadeen sora kitia ii men kululuugi. Kian. ⁴⁴ Eja bered negiti, iyonoo jangogia ii 5,000. Kian.

Jiisasnon apu anqon qaganon riin riin keno.

Mat 14.22-33; Jon 6.15-21

⁴⁵ Negi tegoro Jiisasnon iikanondeen gowokouruta jen koton onoma kokaen jero, “Ono mono wanqonon uma waladeen apu anqon koton leegen Betsaida gomanon kembu. Niinon saanon kamban biiwianon ejemba tuun koi wasin onomago kamaqa.” ⁴⁶ Kaen jen yeizozogia jen onooma baananon uma qama kooliro. ⁴⁷ Qama koolin laligoro mare kolooro iyanodeen baananon laligoro wanqogianon anqon biiwianon keno. ⁴⁸ Keno loqanon qen qen bimbinqon nanqogi keno haamonon kenqiti, iikaan baagenq qen karo bimooro majakaka somata mogi. Goman aananon (3-6 kilok) iikaananon Jiisasnon kaen injiima apu anqon qaganon riin riin gowokouruta onoonon kan unuugumambaa ano. ⁴⁹ Apu anqon qaganon riin riin karo ii iima “Kowe Songorinqon kaja!” jen kanain qama silangi. ⁵⁰ Qama silama kuuyanon ii iima toroko mogito, Jiisasnon iikanondeen qaa bonqonda jen kokaen injoro,

“Alauruna, mono qaqabunqabunqagiawo satiin laligowu. Neeno kajeq. Toroko mende mobu.” ⁵¹ Kaen jen yonoonon wanqonon uro haamonon goron qero. Goron qero jenenqia ororo hononq mende aarugi. ⁵² Wala bered men sein unuagiroti, iikawaa kania mende moma asarigito, uugianon gojono kaanideen aarun ragi. Kian.

Jiisasnon Genesaret laligon menqeeanqo gawon mero.

Mat 14.34-36

⁵³ Apu anqon koton leegen Genesaret gomanon keuma wanqo mesaon sakasinon kemegi. ⁵⁴ Wanqo mesaon sakasinon kemegi ejembanon Jiisas

iikanondeen moma koton mug. ⁵⁵ Moma koton mun qaa angi men bobogarin mindimindiri sopa gomanjianon goman so liligogi. Liligogi moma kanain ji ejemba demberunon anjon onoma Jiisanon goman daen laligorotiwaa so unuama kagi. ⁵⁶ Goman so, taon, miri me kuun mombaa uutanon kenotiwaa so ji ejemba unuama sombengianon ama onongi. Ama onoma Jiisaswaa selianon me malekuyaa susuyanon oosiriwombaaon welema mun laligogi. Oosirigiti, kuuya yononon mono qeangodaborogi. Kian.

7

Ambosakon yononon qaa kuma soogi.

Mat 15.1-9

¹ Kana qaawaa kaparanjonon ano iikawaa boi tosaan Jerusalem siti-nonga kagiti, iyononon Jiisaswaanon kan ajoroogi. ² Kamban iikanon Jiisaswaa gowokouruta tosaanon borogia mende songbama donhamo mende qen nembanene negi injiima uugia boliro.

³ Farisii (Kana qaawaa kaparanjonon) ano Juuda ejemba tosaan kuya yononon ambosakon yonoo siligia otaan laligogi. Kawaajon borogia wala songbama sororogonon nembanene ney laligogi. ⁴ Kaanagadeen gawononga me maaketnonga kawuti, iikanon wala apu koson arin konjoratingo nene oosirin laligogi. Kaanagadeen qambi, monjon ano komanene kuuya ii songbama hamo qen laligogi. Sili kaan kaan ii mamaga otaan laligogi.

⁵ Kawaajon Kana qaawaa kaparanjonon ano iikawaa boi yononon Jiisas kokaen qisin mug, "Goo gowokouruganon mono naambaajon ambosakonurunana yonoonon sili mende otaan borogia donhamo mende qen kilen nembanene men nenkeju."

⁶ *Kaen qisin mug kokaen injoro, "Oo uumeleembaa ejemba seleseleya, gejatootoo eja Aisaianon mono onoo kaniagia tororo luluuma Buju Tere mon kokaen oorota eja,

'Ejemba tuun koi kanon mono je buugianon awaagadeen goda qen nomakejuto, uugianon telambelan ama noma mongen koriganon angi eja.

⁷ Kaen ero noo waena een toontoon men mepeseen nomakeju.

Kana qaa kuma onombonjen kitianon ejemba yonoo jenkootogia ii gisomaso ama melokanjinkeju.'

⁸ Aisaianon kaen ooro. Ono mono iikawaa so Anutuwaanon jojopan qaa gema qen ambosakonurugia yonoo siligia otaankeju. Ii mende sokonja."

⁹ Kaen jen kokaen injoro, "Onoangiaa siligia walaga otaawombaaon mono awaagadeen Anutuwaanon jojopan qaa qewagonkeju. ¹⁰ *Iikawaa qaaya mon ii kokaen: Mooseson kokaen jen koto, 'Nemun manga mono goda qen oromakeba,' ano 'Monon man me nemun qasuaan mubaati, ii mono qegi komuwa.' ¹¹ Kaen jen koto, ono qaa ii uugun kokaen jenkeju, 'Monon nemun man ii kokaen irijowaa: Oo wosona mojen. Noo nanonganon iwoina bun qen aowaoragati, ii Anutuwaaha mamatewowaajon gosin andaborowe bunayaa nandun koloowaa. ¹² Monon kaen irijoro sokombaa jeju.' Kaen jen somonon mug nemun man yorojon ilailaa mon mende toroqen oromakebaa. Ii mende sokonja. ¹³ Yei! Kaen ama onoangiaa nanamemengiaa siligia jen koton iikanon Anutuwaanon

* **7:6:** Ais 29.13 * **7:10:** Eks 20.12; 21.17; Lew 20.9; Dut 5.16

jojopan qaa qewagogi omaya koloon jangon qaomakeja. Ono iwoi kaanja ii mamaga amakeju.” Kaen jen meleema onono. Kian.

Eja uu ii nomaen tiloon riisija?

Mat 15.10-20

¹⁴ Jiisasnon ejemba tuun mombo onono kagi kokaen injoro, “Ono mono kuuya qaa koi geja ama moma asariwu. ¹⁵ Iwoi seleenjenga eja uutanon kemenkeji, iikanon tiloon mumambaajon amamaankejato, iyanaa uu wombotanonga qaa kouma kamaankeji, iikanon mono tiloon munkeja. ¹⁶ Monnon gejiawo laligoji een, iinon mono qaa koi geja ama moma kotowa.” Kian.

¹⁷ Jiisasnon kaen jen ejemba tuun onomesaon kema miri monnon uro. Uma raro gowokourutanon sareqaa iikawaa kaniaajon qisigi. ¹⁸ Qisigi kokaen injoro, “Oo alauruna, ono kaanagadeen momogia awaa mende koloojamaen? Nembanene iwoi seleenjenga eja uutanon kemenkeji, ii tiloon mumambaajon amamaankeja. Ii moma kotoju me qaago? ¹⁹ Ii uu wombotanon mende kemenkejato, korojononon kemen seleenjen kamaankeja.” Jiisasnon qaa kaen jen iikanon nembanene kuuya ii men soraidabororo.

²⁰ Jiisasnon toroqen kokaen jero, “Eja uu wombotanonga qaa kouma kamaankeji, iikanon mono tiloon munkeja. ²¹ Ejemba uu wombogianonga iwoi koi kaanja koloon koumakeja: Qaa bologa romonjon serowilin ambombaajon momakeju. Iwoi yongoro men owen jenan men ejemba unugi komuwutiwaajon momakeju. ²² Olonkalu ambombaajon momakeju. Mengo mewombaa otoko amakeju. Bidaan jembooli ano anjomokolon ambombaajon momakeju. Qaa saga jen uuduudu ambombaajon momakeju. Gejajuju ama goronoo ambombaajon momakeju. Sewankiki laligon gemaqeqe qaa jen Anutu mepaegowombaaajon momakeju. Jaba-arambaran ama sili uugia qaa amakeju. ²³ Iwoi bologa kuuya iikanon mono ejemba uu wombogianonga kouma tiloon onomakeja.” Kian.

Keinan emba monnon kaparan koma qama kooliro.

Mat 15.21-28

²⁴ Jiisasnon waama Genesaret goman mesaon siti qagara Taia ano Saidon iikawaa distrik qata Fonisia kawaa uutanon keno. Kema goman monnon uma bujuya monnon mobabotiwaajon buugia mejugoroto, kilen aasangoya laligomambaajon amamaaro. ²⁵ Amamaaro iikanondeen emba mon borata melaa ii omeyawo laligoro Jiisaswaa bujuya moma iwaanon kan batanon kemen simin kuno. ²⁶ Emba ii Juudaga qaagoto, Griik qaa jen laligoro. Nemun manja ii Fonisiaga Siria prowins kanonja. Iinon borataa uutanonga ome konjombaatiwaajon welema muro. ²⁷ Welema muro kokaen ijoro, “Juuda nono wala nononanaa meraboraana unuaginin nen timbirin ambuya. Kawaajon merabora yonoo mirigianonga bered men kasu ononin mende sokombabo. Juuda anana wabaurunana onoo qagia kasu qamakejon. Niinon wala Juuda ejemba ilaan onombe kantri tosaan ononon mono kasu kaanja mamboma laligowu.”

²⁸ Kaen ijoro moma kokaen meleeno, “Pon, ii saanon mojenton, kasu meria yononon mono kaanagadeen merabora yononon nene reemonja nene dun baatanon kamaaro nenkeju.”

²⁹ Kaen meleeno Jiisasnon kokaen ijoro, “Qaa kaen jejanwaajon saanon moma gonjen. Ome iikanon mono keteda koi boraga mesaon kenja. Kawaajon gii saanon kema.”

³⁰ Kaen ijoro moma mirianon keno omenon borata mesaoro dunanon ero iiro. Kian.

Jiisasnon eja mon meagoro.

³¹ Jiisasnon mombo Taia siti goman mesaon Saidon sitinon kema uugun misingon Ten-taon gomambaa biiwia uugun Galili apu angon kosianon karo. ³² Karo gejaduu eja mon qaaya qaomambaaon anoti, ii wama Jiisawaanon kagi. Kan boria wananon ambaatiwaajon qisin mugi. ³³ Qisin mugi eja ii wama ejemba tuun ii onomesaon mongen keni. Kema Jiisasnon boro susuya gejianon ama nama mombo iyanaa boro susuyanon sulaan neselananon oosiro. ³⁴ Oosirin Siwenon uuro uro osongombo qama koolin iyanaa qaanon "Efata," ananaa qaanon 'Mono toowa,' kaen jero.

³⁵ Kaen jero gejawoitanon toori neselananon lolooro qaaya awaagadeen jero. ³⁶ Jero Jiisasnon iikawaa bujuya ejemba injowubotiwaajon qotogon onono. Qotogon onoma kaparan kono yononon ii kaparan koma jen sein laligogi. ³⁷ Jen sein laligogi ejembanon newogia tegoro walingon kokaen jegi, "Iwoi kuuya awaagadeen amakeja. Gejaduu gejagia metooro momakeju. Ejemba motoya yonoo neselangia isano qaa jenkeju." Kian.

8

Jiisasnon ejemba 4,000 nene unuagiro.

Mat 15.32-39

¹ Kamban kanon ejemba tuun somatanon mombo ajoroogi. Nembanenega qaa laligogitiwaajon Jiisasnon gowokouruta onono iwaanon kagi kokaen injoro, ² "Niinon ejemba tuun koi yonoonon wosona mojen. Yononon niwo kan ween karon laligogi nembanenega qaondabororo iijen. ³ Yonoononga tosanon koriganonga kan laligogi niinon 'Saanon gomangianon kembu,' jemambo. Nene mende negi een wasin onombe kana batuyanon kema kema jaagia giliro tiwitiwilaa mokoloowubo."

⁴ Kaen injoro gowokourutanon meleema kokaen ijogi. "Balon qararanonkononon kokanon mononon mono daenkaya nembanene kaana mokolon tuunlelemba koi unuaginaga?"

⁵ Kaen ijogi kokaen qisin onono, "Onoonon bered dawi raja?" Qisin onono "Bered 7 raja," ijogi.

⁶ Ijogi Jiisasnon ejemba tuunlelemba ii namonon kemen rabutiwaajon jen koton onono kemen ragi. Kemen ragi bered 7 ii men Anutu qama koolin dangisen jen moton gowokouruta onoma ejemba tuun so batugianon ambutiwaajon jero. Kaen jero iikawaa so анги. ⁷ Yonoonon sora boleboole tosia kaanagadeen raro. Ii kaanideen men kotuegon ejemba tuun so batugianon toto qen onombutiwaajon jen koton onono. ⁸ Jen koton onono onongi nen nen timbiringogi. Nen timbiringon nene kitia mesaogi raroti, ii konde 7 men kululuugi saa qero. ⁹ Eja nene negiti, iyonoo jangogia ii 4,000. Negi wasin onono gomangianon kenji. Kian.

Boi tosanon angoletu iibombaaon kaparan kongi.

Mat 16.1-4

¹⁰ Kenji iikanondeen gowokouruta yonowo wanonon uma distrik qata Dalmanuta kanon kenji. ¹¹ *Farisii (Kana qaawaa kaparanonkonon) tosanon iikanon kan Jiisaswo kanain jenonkooli анги. Qaawaa timbinon horowombaaon angobato men mun kokaen kaparan koma qisigi, "Mono jena Siwenonga angoletu mon asugiro iibona." ¹² *Kaen jegi uutanon bimooro

* **8:11:** Mat 12.38; Luuk 11.16 * **8:12:** Mat 12.39; Luuk 11.29

osongonawo qero jero, “Oo ejemba kamban kokaamba namonon laligojuti, onjo mono naambaajon Anutuwaa aiwese asugiwaatiwaajon kaparan komaakeju? Niinon qaa hona mon kokaen injiowe mobu: Anutunon aiwese kaana ii mende men qendeema onombaa. Qaago awawi!”

¹³ Kaen jen onomesaon mombo gowokouruta yonowo wangonon uma apu anjon koton leegen keugi. Kian.

Farisii ano Herod yononon woso kondun kaana kolooju.

Mat 16.5-12

¹⁴ Iikanon keuma samon mewombaajon duduugi bered motoongoda ii wangonon men ragi. ¹⁵ *Ragi Jiisanon kokaen jen koton onono, “Onjo Kana qaawaa kaparankonon (Farisii) yonoo tomembounboun qaagia ano Herodwaa riki somban iikawaajon mono galengia mewu. Ii awaagadeen mende gosin gema qewuti een, iyoronon mono yiist kaana somariin men bolin onombaota.”

¹⁶ Jen koton onono qaa gemata ii mende moma asarin batugianon kokaen amin mogi. “Berednana qaawaajon jeja me nomaen?”

¹⁷ Ii amin mogi gejianon kemero kokaen injoro, “Naambaajon berednana qaa jen amin moju? Noo kania ii naambaajon mende moma kotoju? Ii mende moma asariju me? Ugejagianon gojoma raja me? ¹⁸ *Jaagia rajaoto, kilen mende iima kotoju me? Gejagia rajaoto, kilen mende moma asariju me? Iwoi asugiroti, ii duduuju me qaago? ¹⁹ Niinon bered 5 ii ejemba 5,000 yonoojon motowe iikawaa kitia men kululuugi konde dawinon kemen saa qero?” Qisin onono “Konde 12,” ijogi.

²⁰ Ijogi toroqero, “Niinon bered 7 ii ejemba 4,000 yonoojon motowe iikawaa kitia men kululuugi konde dawinon kemen saa qero?” Qisin onono “Konde 7,” ijogi.

²¹ Ijogi moma jero, “Kawaajon kania ii mono kaaniadeen mende moma asariju me?” Kian

Eja jaagoo mombaa jaaya metooro.

²² Jiisanon gowokouruta yonowo Betsaida taanon kagi. Kanon kan eja jaagoo mon wama Jiisaswaanon kouma borianon oosiriwaatiwaajon qama koolin mugi. ²³ Qama koolin mugi Jiisanon eja jaagoo ii borianon men wama miri seleengen keni. Kema sulaaya sulaan jaayanon ama boria wananon ama qisin muro, “Iwoi mon iijan me qaago?”

²⁴ Qisin muro jaaya uuro uro jero, “Ejemba injijento, ii gere tanitani koloogi kokoosugadeen injiibe kema kan nanju.”

²⁵ Kaen jero mombo borianon jaawoita oosiro toori tororo uuro asarin koto iwoi kuuya awaagadeen iidabororo. ²⁶ Iidabororo wasin mun kokaen ijoro, “Gii goman mongen mende kembato, dindina geengaa gomanganon kamba.” Kian.

Piitonon Jiisaswaa kania jokolooro.

Mat 16.13-20; Luuk 9.18-21

²⁷ Jiisanon Betsaida mesaon gowokouruta yonowo Sisaria Filipai taom-baa kosianon kenji. Kananon kema gowokouruta kokaen qisin onono, “Ejembanon noojon nomaen jenkeju? Nii eja moroga koloojen?”

²⁸ *Qisin onono meleema kokaen jegi, “Tosianon ‘Gii Jon Oomulu ejaga koloojan,’ jenkejuto, tosanon ‘Gii Elaija koloojan,’ jenkeju ano tosanon

* 8:15: Luuk 12.1 * 8:18: Jer 5.21; Eze 12.2; Maak 4.12 * 8:28: Maak 6.14-15; Luuk 9.7-8

toroqen kokaen jenkeju, ‘Gii gejatootoo eja walaga yonoononga mon koloojan.’ ”²⁹*Kaen jegi kokaen qisin onono, “Ano onoangio noojon nomaen jeju? Nii moroga koloojen?” Qisin onono Piitonon kokaen meleeno,

“Gii Anutuwaanon Hamoqeqe Toya Kraist koloojan.”

³⁰ Kaen meleeno kania asuganon jegi monnon mobabotiwaajon songo kotakota ama onono.

Jiisasnon komumambaa qaaya jero.

Mat 16.21-28; Luuk 9.22-27

³¹ Jiisasnon gowokouruta kanain kokaen kuma onono, “Siwe gomambaa Eja honanon mono siimbobolo mamaga mobaa. Kantriwaa jotamemeya, jigo gawon galej ano Kana qaawaa boi yononon mono gema qen qegi komuwaa. Komuro ween karoon tegoro koomunonga waabaa.”³² Jiisasnon qaa ii mende kolatin asuganon jero Piitonon iikanondeen horon mun goraayanon kema kanain qotogon muro. ³³ Qotogon muro eleema gowokouruta uun injiima Piito qotogon kokaen jen muro, “Gii qaa romongojani, ii Anutuwaanon qaaga qaagoto, balon ejemba ano Satan siingiaga. Kawaaon Satan, gii mono keteda koi noo jaasewananonga togowa.” Kian.

Kraist otaawonatiwaa sewanja.

³⁴ *Jiisasnon ejemba tuun ano gowokouruta onono kagi qaa kokaen injijoro, “Monnon noo gemananon kamambaaon moji, iinon mono iyanaa uuseliaa siin kombombanja bologa gema qero sisia megii siimbobolo ii bisimakeba. Ii maripoonon komuwaatiwaa so mokosinjon nii notaan kawa. ³⁵ *Monnon laaligoya iyanajaan anjon koma iyanaa jaajaa laligoji, iinon mono laaligoya hona somongoro soowaa. Soowaato, monnon balombaa laaligoya ii nii ano noo Oligaa Bunajaan ama qeleema togon nombaati, iinon mono laaligo honaa kania mokolon kotiin laligowaa. ³⁶ Monnon gomanja gomanja yonoo ilawoilaya kuuya koma hororo bunaya kendabororo uuwaa laaligoya men soon silemale laligon komuro Anutunon qaaya jen tegoro unayanon tiwilaaro mende sokombaa. Esuhinaya iikanon mono uukoisoro mende men mubaa. Qaago toton! ³⁷ Anana kuuyanon mono ananaa downana mewombaaon amamaawonja. ³⁸ Ejemba tuunja tuunja kamban kokanon balonon olonkalu ama singisonjo tosaanja ama laligonkeju. Monnon iyonoo batugianon noo qana ano noo Buna qaana men kamaan ambaati, ii Siwe gomambaa Eja honanon kaanagadeen iima tiwaa. Iinon kanagen Siwe gajoba toroya yonowo koi kamaagi Manaa asamararanja iima aarugi iinon eja me emba kaanja mono injiima tiin onombaa.” Kian.

9

¹ Kaen injijon kokaen jero, “Niinon qaa hona mon kokaen injijowe mobu: Koi nanjuti, onoo batugianonga tosianon Anutunon bentotonja kuuro kusunanon asugiwaati, ii iima kotowuya. Jaawo laligon koomuwaa siimboboloya mende mogi ii koloon asugiro iibuya.” Kian.

Jiisaswaa selianon letono.

Mat 17.1-13; Luuk 9.28-36

² *Ween 6 tegoro Jiisasnon Piito, Jeims ano Jon unuama ejemba onomesaon iyanja siri baanja koriga monnon uma gbamenanon laligogi. Iikanon laligogi jaasewanganon nano Jiisaswaa sele tanaanon letoma morota kolooro. ³ Malekuyanon tualalakota asamararanawo kolooro. Balonon

* **8:29:** Jon 6.68-69 * **8:34:** Mat 10.38; Luuk 14.27 * **8:35:** Mat 10.39; Luuk 17.33; Jon 12.25

* **9:2:** 2 Piito 1.17-18

opo taana gbabulunon (saife, omo) songbamakejuti, mono ii uugun taaliro.

⁴ Kaen kolooro Elaija ano Mooses yoronon asugin onoma Jiisaswo qaa amigi. ⁵ Amigi Piitonon kanain qaa jen Jiisas kokaen ijoro, “Somatanana, nononon kokanon uukorisoro mojon. Kawaajon nononon saanon kuun karoon mewona: Goojon mon, Mooseswaaajon mon ano Elaijawaajon mon.”

⁶ Gowoko yononon jenenjia mamaga ororo Piitonon “Nomaen jemaŋa?” jen qaa monjano.

⁷ *Qaa monjama nano kokolo tualalakota asamararaŋawo mononon kamaan umugayanon esuun onono iikawaa utanonŋa qa aro mon kokaen kolooro mogi, “Eja koi neenaa wombo merana kolooja. Mono iwaa qaaya moma laligowu.” ⁸ Qaa ii moma uulaŋawo eleema uun monjama woi ii mombo mende iriigi Jiisasnondeen yonowo nano. Kiaŋ.

Jon Oomulu eja ii Elaijawaa kitiaga kolooja.

⁹ Baananonŋa roganon kamaan Jiisasnon kokaen jen koton onono, “Onono iwoi iijuti, iikawaa bujuya ii mono ejemba mon mende injowu. Siwe gomambaa Eja honanon koomunonŋa waaro iikawaa gematanon ii saanon jen asarin laligowu.”

¹⁰ Kaen jen koton onono gowokouruta karoon yononon qaa ii uugianon anjon koma koomunonŋa waawaataa qaa iikawaa kania ii iyanjia qisin aon amin mogi. ¹¹ *Amin moma Jiisas kokaen qisin mugi, “Kana qaawaa boi yononon qaa kokaen jenkeju, ‘Gejatootoo eja Elaijanon mono Siwenonŋa waladeen kamaan asugiwaa.’ Ii nomaembaajon jenkeju?”

¹² Qisin mugi meleema kokaen injoro, “Elaijanon waladeen kamaan asugin laaligo kuuya meagowaa. Qaa ii honaga koloojato, qaa mon koi mono naambaajon oogi eja: ‘Siwe gomambaa Eja honanon mono siimbobolo mamaga moro jejewili ama mubuya.’ ¹³ Qaa woi ii ejaoto, niinon kokaen injomaŋa: Elaijanon mono kamaan asugiroto, iwaajon Buŋa qaa oogita ejiwaa so ejembanon ii iyanjiaa siinjia otaan tondu ama mugi.” Kiaŋ.

Jiisasnon ome otaaro meranon qeangoro.

Mat 17.14-21; Luuk 9.37-43

¹⁴ Jiisas ano gowoko karoon yononon baananonŋa kamaan gowokouruta tosia yononon kan iwoi kokaen iigi: Kana qaawaa boi tosianon nama yonowo jenonkooli ano niinongiinon qaa jegi ejemba tuunlelennenon liligon injiima nanji. ¹⁵ Kaen nama ejemba tuun kuuya yononon Jiisas iima iikanondeen aarun bobogarin kosianon kema jolonja jegi. ¹⁶ Jolonja jegi kokaen qisin onono, “Ononon naambaajon yonowo jenonkooli ama niinongiinon qaa jeju?”

¹⁷ Qisin onono tuunjanonŋa eja mononon meleema kokaen ijoro, “Boi, noo merana omenon buuta muunjun qaamuun men muro wama goonon kajeŋ. ¹⁸ Iinon kanon me kanon men utugon horon giliro kamaan qen buutanonŋa kokopa kamaaro iriŋa kijonon selianon mejugonkeja. Kaen kolooro kan goo gowokouruga welema onoma ome ii otaawutiwaaajon injojento, yononon ii amamaajuya.”

¹⁹ Kaen ijoro meleema mun jero, “Yei! Balombaa ejemba yangisengiawo. Mono kambaŋ dawi onowo qaton unun laligowe Anutu mende moma laarigi siimbobolo momakemaŋa. Ii mono wama noonon kawu.”

²⁰ Kaen jero wama iwaanon kagi. Kagi omenon Jiisas iima iikanondeen mera utugon orogon muro wolaza horon tama namonon qen poranporan

* **9:7:** Mat 3.17; Maak 1.11; Luuk 3.22 * **9:11:** Mal 4.5; Mat 11.14

itagon semben aon ero buutanonga kokopa kouma kamaaro. ²¹ Jiisasnon ii iima manja kokaen qisin muro, “Kamban dawiwaa so tani koi asugin mun kouro?” Qisin muro jero, “Ii mono melaayanondeen koloon muro.

²² “Ii men bolin mumambaajon indina indina gerenon me apunon metano kamban mamaga kemen qen qengadeen amakeja. Kaento, iikaanaa ku-usuna mon goonon eji een, mono kiankomun ilaan noromba.”

²³ Kaen jero Jiisasnon ijoro, “‘Ku-usuna mon goonon eji een,’ jejan. Anutuwaa ku-usunanon mono ilawoila mombaajon mende amamaankeja. Monon Anutu moma laariwaati, iwaanon ilawoila kania kania saanon koloonkebaa.”

²⁴ Kaen ijoro mananon iikanondeen qama jero, “Anutu moma laarijento, momalaarinanon looloria kolooja. Momalaarina mono men kotiiwa.”

²⁵ Jero ejemba jaasongoyanon bobogarin kagi injiima iikawaajon ome ii kokaen jen muro, “Gii qaamuun ano gejaduwaa omeya, niinon jen koton gonjen: Gii mono eja koi mesaon kouma kema mombo mende eleema kawa.”

²⁶ Jen muro qama silama mera ii utugon uulanawo orogon muro hororo utama kouma keno. Kouma keno qamo kaana koloon ero mamaganon ii iima “Wosoya tegoja!” jegi. ²⁷ Kaen jegito, Jiisasnon borianon men kobibiuro waama nano.

²⁸ Kaen nano Jiisasnon miri uutanon uro gowokourutanon angiodeen rama kokaen qisin mugi, “Nononon mono naambaajon ii nononodeen otaawombaajon amamaajona?”

²⁹ Qisin mugi kokaen injijoro, “Ome tania kaana ii mono qama koolin nene singi laligon saanon otaawona. Iwoi morota mon anin mende kouma kembraa.” Kian.

Jiisasnon koomuyaa Buja jero indin woi kolooro.

Mat 17.22-23; Luuk 9.43b-45

³⁰ Jiisasnon gowokouruta yonowo goman balon ii mesaon kema Galili prowins uutanon liligon naa gomanon laligogiti, ii monon mobaatiwaaajon togoro. ³¹ Ii togon gowokouruta kuma onomambaajon olon kenji. Kananon kema qaa kota kokaen injijoro, “Anutunon Siwe gomambaa Eja hona ii balon ejemba yonoo borogianon ano kemebaa. Kemero ii qegi komuwaa. Ii qegi komuro ron kongi ween karon kolooro koomunonga waabaa.”

³² Qaa kota kaen injijoroto, ii mende moma asarigi ano kania nomaen, ii qisiwombaajon kokodundun анги. Kian.

Gowoko batugianon moronon uuta kolooja?

Mat 18.1-5; Luuk 9.46-48

³³ Kaen kema Kaperneam taanon kougi. Kanon kouma iyanaa miri uutanon uma gowokouruta kokaen qisin onono, “Ono kananon kan naa qaaga amin mojuya?”

³⁴ *Yononon kananon kan ‘Moronon uuta kolooja?’ jen ii angiodeen amin moma kagi. Kawaajon qisin onono qaagia bogoro ragi. ³⁵ *Qaa bogoro ragi Jiisasnon kemen rama gowokouruta 12 onono kagi kokaen injijoro, “Monon uuta laligomambaajon mobaati een, iinon mono kuuya onoo newo baagianon kamaanqeqeta koloon tosaana kuuya welen qen onomakeba.” ³⁶ Kaen injijon naamade mela mon men batugianon ano nano. Nano borianon men tawoyanon ama kokaen injijoro, ³⁷ * “Monon naamade koi kaana mon noo qananon mirianon koma horon kalan kombaati, iinon

* 9:34: Luuk 22.24 * 9:35: Mat 20.26-27; 23.11; Maak 10.43-44; Luuk 22.26 * 9:37: Mat 10.40; Luuk 10.16; Jon 13.20

mono nii koma horon nombaa. Monnon kaen ama nombaati, iinon niigadeen qaagoto, mon wasin nonoti, mono ii kaanagadeen koma horon mubaa.” Kian.

Jiisasnon gowokouruta mindingon onono.

Luuk 9.49-50

³⁸ Jonon Jiisas kokaen ijoro, “Boi, nononon eja mon ananawo mende liligonkeji, iinon goo qanon omejiilan konjoma onono iinin. Iinon nonowo mende qokotaan laligonkejiwaajon ama nono ii qotogon munin.”

³⁹ Kaen ijoro Jiisasnon jero, “Ti mono mende qotogon mubu. Monnon noo qana qama angoletu meji, iinon mono iikawaa gematanon noo gemaqeqe qaa afaankota jemambaajon amamaawaa. ⁴⁰ *Monnon mende qotogon nonomakeji, iinon mono ananaa arenon laligoja. (Kawaajon noo alauruna tosia ii angosisiri mende men onombu.) ⁴¹ *Ti mono nangon onongi Anutunon iikawaa turuna onombaa. Monnon Kraistwaa qatanon iwaa buna koloojutiwaajon ama apu qambi newutiwaa onombaati, Anutunon mono iikawaa turuna meleema mubaa. Niinon qaa hona mon kokaen injowe mobu: Nangon onombuti, iyononon mono turuna mewuya.” Kian.

Singisongowaa kongoroya mono qotogowu.

Mat 18.6-9; Luuk 17.1-2

⁴² Jiisasnon qaa kokaen jero, “Merabora koi kaana moma laarin nonjuti, monnon iyonononga mon kongoroya ama muro singisongu ambaati, eja iikanon mono lombo uuta mokoloowaa. Anutunon lombo iikawaa irona mono nomaen muro soyanon koloonaga? Kemun kowonjin aroyanon somongon kowe biiwianon giligi mendungoro kemebabo, iikanon mono afaana koloon muro tani koloonaga. ⁴³ *Kawaajon borongan singisongu ambaatiwaa kongoroya ama gombaati een, ii mono koton giliwa. Koton gilingo borodomon laligon laaligo kombomana mokolon oompelelen mokoloowagato, boroga woiwo laligon kanagen gere sianon kemebabo. Sia gereya ii kaman monnon mende bogowaa. ⁴⁴ Iikanon ‘Doonon selegia utoqutoon keema kougi mende komuwuya ano je geregianon kaman monnon mende bogowaa.’

⁴⁵ “Kaanagadeen kanaganon singisongu ambaatiwaa kongoroya ama gombaati een, ii mono koton giliwa. Koton gilingo kanadomon laligon laaligo kombomana mokolon oompelelen mokoloowagato, kanaga woiwo laligona gere sianon giligi kemebabo. ⁴⁶ Iikanon ‘Doonon selegia utoqutoon keema kougi mende komuwuya ano je geregianon kaman monnon mende bogowaa.’

⁴⁷ *“(Kaanagadeen jaaganon singisongu ambaatiwaa kongoroya ama gombaati een, ii mono qonjoma giliwa. Qonjoma gilingo jaako motoongowo laligon Anutuwa bentotonon keema oompelelen mokoloowagato, jaakoga woiwo laligona gere sianon giligi kemebabo. ⁴⁸ *Iikanon ‘Doonon selegia utoqutoon keema kougi mende komuwuya ano je geregianon kaman monnon mende bogowaa.’

⁴⁹ “Gere sia iikanon ejemba kuuya ii sii kaana gere bolanon dalasisi onjoogi siimboboloya mobuya.

⁵⁰ *“(Sii ii awaa koloojato, siinon naana mesaowaati een, ii mono nomaen meagogi naana mombo koloonaga? Ono kaanagadeen uumotoongu

* 9:40: Mat 12.30; Luuk 11.23 * 9:41: Mat 10.42 * 9:43: Mat 5.30 * 9:47: Mat 5.29
* 9:48: Ais 66.24 * 9:50: Mat 5.13; Luuk 14.34-35

laaligowaa aina mesaowubo. Kawaajon Siwe siigia mesaowubotiwaaajon mono galengia men batugianon luae qen aon laligowu.” Kian.

10

Loemba mesaon aoawaa qaaya

Mat 19.1-12; Luuk 16.18

¹ Jiisasnon waama Kaperneam goman mesaon Jordan apu koton leegen kema metetereen kamaan mombo apu ii koton Judia prowinsnon karo. Karo ejemba tuunlembenon mombo iwaanon ajoroogi ama laligoroti, iikawaa so mombo kuma onono.

² Kuma onono Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) tosiannon iwaanon kan qaawaa timbinon horowombaa angobato men mun kokaen qisin mugi, “Ejanon embia mesaowaati een, iikanon Kana qaa uguwaa me qaago?”

³ Qisin mugi meleema kokaen injoro, “Moosesnon iikawaa qaaya nomaen jen koton ononota eja?”

⁴ *Kaen injoro kokaen ijogi, “Ejanon mesaon aoao papia oonngo embia saanon mesaowaa. Moosesnon kaen jen kotorota eja.”

⁵ Kaen ijogi kokaen jen onono, “Iinon mono uugia kotigaajon ama jenkooto kaen oon onono. ⁶ *Oon ononoto, Anutunon kanakanaiyanon ilawoila kuuya mokoloroti, kaman iikanondeen ‘Eja ano emba laligowu-tiwaaajon mokolon onono. ⁷ *Kawaajon ejanon mono nemunmanja oromesaon embiaanon kema qokotaaro ⁸ yoronon sele motoonngo kolon laligowao. Kaen kolon toroqen woi mende koloojaoto, sele motoonngo kolon laligowao. ⁹ Anutunon eja ano emba mindirin oronoti, ejemba mononon ii mono mende mendeema oromba.”

¹⁰ Jiisasnon kaen jen onoma miri uutanon uro gowokourutanon qaa iikawaajon mombo qisin mugi. ¹¹ *Qisin mugi kokaen injoro, “Eja mononon embia otaan emba mon mewaati, iinon mono olonkalu serowilin ambaa. ¹² Kaanagadeen emba mononon loya otaan eja mon mewaati, iinon mono olonkalu serowilin ambaa.” Kian.

Jiisasnon merabora kotuegon onono.

Mat 19.13-15; Luuk 18.15-17

¹³ Ejemba tosiannon merabora boloboolo unuama Jiisasnon onsoosiriwaatiwaaajon iwaanon kagito, gowoko yononon ejemba ii jen qewagon onongi. ¹⁴ Kaen angito, Jiisasnon ii iima uuta boliro kokaen injoro, “Merabora melaa mono onomesaogi noonon kawu. Anutunon ejemba kaanja ii bentotonja buja qen onombaa. Kawaajon ii mende somonjon onombu. ¹⁵ *Niinon qaa honja mon kokaen injowe mobu: Mononon Anutuwaabentotonja ii merabora kaanja buja mende qen aowaati, iinon mono iikawaa uutanon keumambaa amamaawaa.” ¹⁶ Kaen jen tawoyanon ama doonjon onoma boria wangianon ama kotuegon onono. Kian.

Jiisasnon eja qabunayawo mombaa qambanmamban qaa jero.

Mat 19.16-30; Luuk 18.18-30

¹⁷ Jiisasnon kanain kana kemambaa ano eja mononon bobogarin iwaanon karo. Kan batanon kemen simin kuma kokaen qisin muro, “Boi awaa, niinon mono nomaen ama laaligo kombombanja buja qen aowenaga?”

* **10:4:** Dut 24.1-4; Mat 5.31 * **10:6:** Jen 1.27; 5.2 * **10:7:** Jen 2.24 * **10:11:** Mat 5.32; 1 Kor 7.10-11 * **10:15:** Mat 18.3

¹⁸ Qisij muro kokaen ijoro, “Noojon ‘Boi awaa,’ ii naambaajon jejan? Anutu motoongoyanon awaa kolooja. Eja monjon ii kaanja awaa mende kolooja. ¹⁹ *Gii jojopon qaa koi modaborojan:

‘Mon mono mende gena komuwa. Serowilin mono mende amba. Iwoi mono yongoro mende mewa. Jenonkuukuu mono mende ama muba. Mono kalugon yongoro mende mewa. Nemun manja mono goda qen oromakeba.’

²⁰ Kaen ijoro moma kokaen jero, “Boi, ii kuuya mono gbaworonanonga tenj koma laligon waabe.”

²¹ Kaen jero Jiisasnon uun iima uuwomboyanon jopagon mun kokaen ijoro, “Gii mono motoongonon amamaajan: Gii mono kema esuhinaga kuuya sewanja mewutiwaajon ana monen karo ejemba wanaya onomba. Kaen ana esuhinaga somata toton (milyon Kina kanya) ii Siwe gomanon en gombaa. Kaen ama nii notaan kawa.” ²² Jiisasnon kaen ijoroto, esuhinaya mamaga erotiwaajon ama qaa ii moma uuta bosoleero wosobiri moma een mesaon keno.

²³ Mesaon keno Jiisasnon uuro kema karo gowokouruta kokaen injoro, “Oyei! Ejemba monen hinagiawo yononon mono Anutuwa bentotonon keubombaaajon bimoon kupukapa kombuya.”

²⁴ Kaen injoro gowoko yononon ii moma walingogito, Jiisasnon toroqen kokaen injoro, “Guanuruna, ejemba daen yononon monen hinagia moma laarinkejuti, iyononon mono Anutuwa bentoton uutanon keubombaaajon bimoon kupukapa kombuya. ²⁵ Ii kokaen jen asarimana: Oro somata kamel ii sosoro ootanon saanon mende keubaa. Iikawaa so ejemba qabunagiawo yononon Anutuwa bentoton uutanon keubombaaajon bimoon amamaawuya.”

²⁶ Kaen injoro moma aarun tililingon iyanjiaajon kokaen jegi, “Oopopoon! Ejemba moronon mono Siwewaa bunja koloona?”

²⁷ Kaen jegi Jiisasnon uun injiima kokaen jero, “Ejembanon ii angobato men osin amamaankejuto, Anutunon kaen mende amakeja. Anutunon mono iwoi kuuya saanon amakeja. Iinon iwoi mon ama memambaaajon mende osin amamaankeja.” Kian.

Jiisaswaa gawon memewaa turuna

²⁸ Piitonon qaa ii moma meleema Jiisas kokaen ijoro, “Moba, nononon ilawoila kuuya mesaon gii gotaan kanin.”

²⁹ Ii moma Jiisasnon kokaen ijoro, “Niinon qaa hona mon kokaen injowe mobu: Monjon noo ano Oligaa Bunawaajon ama iwoi mon mesaoroti, ii jigo miria, dakoga, naambeeta, nemunmanja, meraborata me gawon molalena ii onomesaoro Anutunon mono iikawaa tawaya uugun meleema muro seiwaa. ³⁰ Monjon iwoi ii mesaoroti, Anutunon mono tawaya ii 100:waa so toroqen muro iyanjaa bunja koloowaa. Balombaa laaligonon sisiwerowero uutanon laligowaato, jigo miri, dako, naambee, nemunman, merabora ano gawon molalena ii mono kitianon koloon mubaa ano kamban kanagenanon laaligo kombon tetegoya qaa bunja qen aowaa. ³¹ *Kaen koloowaato, uuta onoononga mamaganon kamakamaata koloowuya ano kamakamaata yonoononga mamaganon uuta koloowuya.” Kian.

Komuwaatiwaa qaaya jero karon kolooro. *Mat 20.17-19; Luuk 18.31-34*

* **10:19:** Eks 20.12-16; Dut 5.16-20 * **10:31:** Mat 20.16; Luuk 13.30

³² Jiisasnon gowokouruta yonowo Jerusalem sitinon ubombaajon balon kana kenji. Jiisasnon wala keno gowokourutanon gematanon kema walinggogi ano ejemba gemagianon kagiti iyononon mono toroko mogi. Kaen anji Jiisasnon gowokouruta 12 ii mombo horon onoma kanain kuma onono. Iwaanon iwoi koloowaati, qaa ii jen asarin kokaen injjoro, ³³ “Mobu, anana mono Jerusalem ubonja. Iikanon monnon Siwe gomambaa Eja honja memelolo men muro jigo gawon galen ano Kana qaawaa boi yonoo borogianon kemebaa. Yononon komuwaatiwaa qaaya jen tegon waba gawman yonoo borogianon oombuya. ³⁴ Oonji mepaegon sulaapan qen ooli waayawonon qetaalin talungowuya. Qetaalin talungon qegi komuwaa. Komun ween karononon koomunonga waabaa.” Kian.

Jeims Jon yoronon iwoiwaajon weleni.

Mat 20.20-28

³⁵ Jiisasnon kaen injjoro Zebediwaa merawoita Jeims ano Jon yoronon iwaanon kema kokaen ijori, “Boi, noronon iwoi mombaajon welema gonjoti, ii norombagiwaajon mojo.”

³⁶ Ijori qisin orono, “Oronon naa iwoi ama oromanatiwaajon mojao?”

³⁷ Qisin orono kokaen ijori, “Giinon saanon jen kotona noro goo asamaranon eu uma monnon boro dindinganon ano monnon boro qaniganon rama iwoi kuuya galen kombonaga.”

³⁸ *Kaen ijorito, Jiisasnon kokaen irijoro, “Oronon iikawaa kania mende moma yagon welenjao. Niinon qambi aasonawo nemanati, oronon ii saanon nen siimbobolo mobaota me qaago? Jonkwororo nongbanon mulu men nombuti, oronon ii mewao me qaago?”

³⁹ Irijoro moma jeri, “Ii saanon mewota.”

Jeri kokaen irijoro, “Ii onanon. Niinon qambi aasonawo nemanati, oronon ii kaanjadeen newaota ano jonkwororo nongbanon mulu men nombuti, iikanon mono oro kaanagadeen mulu men orombuya. ⁴⁰ Men orombuto, noo boro dindinanon me qaninanon moronon rabaati, niinon qaa ii jen kotomanatiwaa so qaago. Anutunon dun woi ii daen yoroonon mozozongoroti, ii mono iyoroonon orono niwo rama iwoi kuuya galen komakebonja.” Kian.

Galen honanon mono welenqeqe koloaja.

⁴¹ Jeims Jon yoronon kaen weleni alauruta 10 yononon ii moma kanain uubologa mogi. ⁴² *Kaen mogito, Jiisasnon onono kagi kokaen injjoro, “Namowaa kantria kantria yonoo jawingianon galen koma onombonatiwaajon jejuti, iyononon mono eja pon tanijaen ama onomakeju. Yonoo somatagianon mono qaa jen koton ejemba mindingon onoma kusungia qendeemakeju. Ono kaniagia ii saanon moju. ⁴³ *Onoo batugianon sili iikaanja koloowaboto, monnon onoo batugianon somatagia koloomambaajon moji, iinon mono welen qen onoma laligowa. ⁴⁴ Kaanagadeen monnon onoo batugianon uuta laligomambaa moji, iinon mono kuuya onoo newo baagianon laligon welenqeqegia omaya koloowa. ⁴⁵ Siwe gomambaa Eja honanon mono kaanagadeen sili kaanja qendeema iyanja welen qen mubutiwaajon ama mende kamaaroto, welen qen onoma ejemba kuuya onoo dowegia memambaajon ama kamaarota laaligoya qeleema mesaowaa.”

* **10:38:** Luuk 12.50 * **10:42:** Luuk 22.25-26 * **10:43:** Mat 23.11; Maak 9.35; Luuk 22.26

Bartimeus jaaya gooro metooro.

Mat 20.29-34; Luuk 18.35-43

⁴⁶ Jiisasnoŋ gowokouruta yoŋowo Jeriko sitinoŋ kagi. Kaŋ siti ii mesaowombaaŋoŋ anŋi ejemba tuunlembenoŋ oŋotaan gemagianoŋ kagi. Kaen kagi jaagoo eja qata Bartimeus, Timeuswaa meria iinoŋ moneŋ ano nene mubutiwaaŋoŋ welema oŋoma kana goraayanoŋ raro. ⁴⁷ Raro “Nazaret eja Jiisas kaja,” jegi moma kanain kokaen qaro, “Jiisas Deiwidwaa gbilia, mono kiankomun nomba!”

⁴⁸ Kaen qaro mamaganonŋ qaa bogoro rabaatiwaaŋoŋ qotogonŋ mugito, iinoŋ kaparanŋ koma qaro. “Deiwidwaa gbilia, giinoŋ mono kiankomun nomba!”

⁴⁹ Qaro Jiisasnoŋ moma doronŋ ama kokaen jero, “Saanoŋ qagi koi kawa.” Kaen jero jaagoo eja ii qama kokaen ijogi, “Gooŋoŋ qaja. Kawaŋoŋ mono satiŋ qena kamaaro waama kawa.”

⁵⁰ Ii moma malekuya qetegonŋ gilinŋ porasak waama nama Jiisaswaanonŋ keno.

⁵¹ Keno kokaen qisiŋ muro, “Alana, niinoŋ naa iwoiga ama gomanatiwaaŋoŋ mojanŋ?” Kaen qisiŋ muro jaagoo ejanonŋ jero, “Somatana, nii jaana mombo uumambaŋoŋ mojenŋ.”

⁵² Kaen jero Jiisasnoŋ kokaen ijoro, “Momalaariganonŋ mono menŋ qeaŋonŋ gonja. Mono saanoŋ kamba.” Kaen ijoro jaa kota iikanondeen tooro uunŋ gemagianonŋ Jiisas otaanŋ keno. Kianŋ.

11

Jiisas Jerusalem uro mare koŋgi.

Mat 21.1-11; Luuk 19.28-40; Jon 12.12-19

¹ Jiisasnoŋ gowokouruta yoŋowo Jerusalem siti dodowiŋ Betfage ano Betani gomanŋ woi kosogaranonŋ kaŋ Oil gere baananoŋ uma gowokowoita woi wasiŋ oromambaŋoŋ ama ² kokaen irijoro, “Gomanŋ bagiaagenŋ raji, mono iikanonŋ kembao. Kema iikanonŋ keuma donŋi melaa kasanonŋ somoŋgogi nanji, ii iikanondeenŋ mokoloowaota. Ii donŋi sagbiliaga, eja moŋnoŋ qaganonŋ mende rarataga. Ii mono isama menŋ koi kawao. ³ Aisni moŋnoŋ ‘Naambaŋoŋ kaen anjao?’ jenŋ qisiŋ orono kokaen ijowao, ‘Poŋnaranonŋ iikawaŋoŋ amamaanŋ jero kajota kambanŋ mende koriro mombo meleeno kawaa.’”

⁴ Kaen iriŋonŋ wasiŋ orono kema donŋi sagbilia kana goraayanoŋ miri mombaa nagu qaa ootanoŋ kasanonŋ somoŋgogi nano mokoloonŋ isani.

⁵ Aisni eja tosia iikanonŋ nangiti, iyoŋonoŋ iriima kokaen qisiŋ oronŋi, “Hei, nomaenŋ nambojenŋ donŋi melaa isanjao?”

⁶ Kaen qisiŋ oronŋi Jiisasnoŋ irijorotiwaa so jeri moma “Saanoŋ menŋ kembao,” jegi. ⁷ Jegi menŋ Jiisaswaanonŋ kari malekugia qetegonŋ donŋi melaawaa qaganonŋ anŋi uma raro. ⁸ Kaen rama keno ejemba jaasoŋgoyanoŋ goda qenŋ malekugia qetegonŋ kana somatanonŋ tambonŋi tosiانوŋ balonŋ korianoŋ kema gere seŋa memburaŋiŋ tambonŋi. ⁹ *Tambonŋi ejemba wala koma horonŋ kenŋiti ano gematanonŋ otaanŋ kagiti, iyoŋonoŋ kokaen jenŋ qagi, “Hoosana! Oowe oowe! Anutu mepeseŋonŋ. Pombaa qatanonŋ kawaati, Anutunonŋ mono ii kotuegonŋ muba. ¹⁰ Ambonana Kinŋ Deiwidnoŋ kantri totonŋ koma galenŋ koma oŋonoti, kambanŋ iikaananoŋ mono mombo kaŋ nononja. Oo Anutu mono kantri totonana kotuegowa. Hoosana! Qabuŋaga mepeseeniŋ euwaa euyanoŋ uja. Oowe oowe!”

* **11:9:** Ond 118.25-26

¹¹ Kaen qagi Jerusalem sitinonj uma jiwowonj jigowaa totonj uutanonj keno. Iikanonj liligonj ilawoila kuuya iiro mare kolooro kamaanj gowokouruta ¹² yonowo jigo mesaonj Betani gomanonj kema egi. Kianj.

Jiisasnonj fig gere monj qasuaaro gororonjgoro.

Mat 21.18-19

¹² Enj umugawodeen waama gowokouruta yonowo Betani gomanj mesaonj kenji Jiisasnonj nenewaa komuro. ¹³ Nenewaa komunj uuro keno fig gere monj* senjowo nano iiro. Iima “Senj uutanonj honj raro mokoloon newenaga,” jenj fig gerewaa kanaanonj keno. Kenoto, honj kambaananonj mende torirotiwaajonj senjagadeen nano iiro. ¹⁴ Kaen iima gere ii kokaen jenj muro, “Monjonj mono honj mombo mende newa.”

Kaen jenj muro qaa ii gowokourutanonj mogi. Kianj.

Jiisasnonj jiwowonj jigo jenj kobooro.

Mat 21.12-17; Luuk 19.45-48; Jon 2.13-22

¹⁵ Kema laligonj Jerusalem sitinonj ugi Jiisasnonj jiwowonj jigowaa totonj uutanonj keno. Iikanonj ejemba injiuro esuhina sewanja mewutiwaajonj anji sewanja megiti, ii kaninj konjoma onono kamaagi. Monenj utekute ejemba yonoo raragia metaama meleeno kenji. Kaanagadeen kewo sewanja mewutiwaajonj angiti, iyonoo duj raragia ii kaanjadeen riitano kenji.

¹⁶ Sombenj kowoga kotonj iwoi elaanj keuma kaamawaa kania ii somonjgoro.

¹⁷ *Iikaen ama kuma onoma kokaen injjoro, “Aisaianonj qaa monj kokaen oorota eja, ‘Noo jigonanonj mono gomanj gomanj kuuya yonoo qamakooli miri koloowaatiwaajonj qabu.’ Qaa ii ejato, onononj ii utegogi kikekakasililin eja yonoo kobaa kaanja kolooja.”

¹⁸ Kaen injjoro ejemba tuunj kuuya yonononj iikawaajonj newogia tegoro waliogogi. Kawaaajonj jigo gawonj galenj ano kana qaawaa boi yonononj ii moma Jiisaswaajonj toroko moma aminj moma kokaen jegi, “Ii mono nomaen jeninj qegi komunaga?”

¹⁹ Mare kolooro Jiisasnonj gowokouruta yonowo siti mesaonj seleengenj kema egi. Kianj.

Fig gerenonj gororonjgoro iigi.

Mat 21.20-22

²⁰ Enj umugawodeen waama kanaanonj kema fig gere ii uuguwombaaajonj ama gere ii iigi tiitawo gororonjonj nano. ²¹ Nano Piitononj Jiisaswaanonj qaa romonjonj kokaen ijoro, “Somatana iiba, fig gere qasuaanati, ii mono gororonjonj nanja.”

²² Ijoro Jiisasnonj kokaen meleeno, “Anutu momalaarinj ii mono pondanj menj laligowu.” ²³ *Niinonj qaa honj monj kokaen injjowe mobu, “Monjonj qaayaa honj koloowaatiwaajonj uuwoi mende moma baanja kokawaa toyaaajonj kokaen jenj kotonaga, ‘Mono baanja koi qetegonj waama kema kowenonj amba.’ Kaen jenj kotonj Anutu moma laariro honj mono iikawaa so koloowaa. ²⁴ Kawaaajonj niinonj kokaen injjowe mobu: Naa iwoiwaajonj qisinj qama kooliwuti, ii kuuya bunj qen aodaborojoni, iikaen moma laarigi mono bunjagia koloowaa. ²⁵ *Ono nama Anutu qama kooligi monjonj aliaa koposowaajonj uubologa mobaati eenj, koposoya ii mono mesaowu. Kaen ambuti eenj, onoo Manjia Siwe gomanonj laligoji, iinonj mono kaanjadeen onoo singisonjogia mesaowaa. ²⁶ (Ono tosaanj yonoononj singisonjog

* **11:13:** Fig ii jao gerewaa alia monj. Ii gawonjianonj komogi kota ainjowo kolooro mamaga nenj laligogi. * **11:17:** Ais 56.7; Jer 7.11 * **11:23:** Mat 17.20; 1 Kor 13.2 * **11:25:** Mat 6.14-15

mende mesaowuti een, onoo Mangia Siwe gomanonj laligoji, iinonj mono kaanjadeen onoo singisonjogia mende mesaowaa.)” Kianj.

Jotamemeya yonononj Jiisaswaa ku-usunjaajonj qisigi.

Mat 21.23-27; Luuk 20.1-8

²⁷ Jiisasnonj gowokouruta yonowo mombo Jerusalem sitinonj ugi. Uma jiwowonj jigowaa totonj uutanonj kema karo jigo gawonj galenj, kana qaawaa boi ano kantriwaa jotamemeya tosaanja yonononj iwaanonj kougi. ²⁸ Kouma kokaenj qisinj mugi, “Gii kokanonj iwoi anjanj, ii mono morononj jenj kotonj gono amakejanj? Ii mewagiwaa ku-usunja ii mono morononj gono?”

²⁹ Qisinj mugi kokaenj meleema onono, “Niinonj kaanagadeenj qaa monj qisinj onomanja. Ii meleema nonji niinonj kaanagadeenj morononj ku-usunj nono ilawoila koi amakejenj, ii injomanja. ³⁰ Jononj ejemba oomulu menj onoma laligoroti, iinonj iikawaa ku-usunja ii dakaya mero? Siwe Toyanonj muro me bolonj toyanonj mugi? Ii mono nijowu.”

³¹ Kaenj meleema onono batugianonj aminj moma kokaenj jegi, “‘Ku-usunanonj Siwenonja asugiro,’ kaenj jewonjati eenj, iinonj mono kokaenj jewaa: ‘Onononj mono naambaajonj Jon mende moma laarinj mugi?’ Ii mende sokonja. ³² Me ‘Balonj ejemba yonoononja asugiro,’ jewonaga? Ii mende sokonja.” Ejemba kuuyanonj Jombaajonj ‘Onanonj gejatootoo ejaga kolooja,’ jegitiwaaajonj ama ejemba tuunj yonoojonj toroko moma ii jewombaajonj amamaagi. ³³ Kawaajonj “Ii mende mojonj,” meleengji. Kaenj meleengji Jiisasnonj kokaenj injijoro, “Kaenj ano niinonj kaanagadeenj ilawoila koi amakejenjiwaa ku-usunja morononj nonoti, ii mende injijomanja.” Kianj.

12

Wain kasa gawonj galenj bologa yonoo sareqaa

Mat 21.33-46; Luuk 20.9-19

¹ *Jiisasnonj kanainj ejemba sareqaanonj kokaenj injijoro, “Eja monjonj wain kasa gawonj monj koma komoro. Koma komoma sopaya menj liligoro. Menj liligonj wain juu somata jamononj mero. Iikanonj waimbaa honja ama kananonj risuaagi apuyanonj lalanonj kemero. Wain juu somata ii menj wain yongoro mewubotiwaajonj galenj meme jake koriga kowiawo mero. Iwoi kuuya medaboronj wain gawonj galenj tosaanja mokolonj onoma kokaenj injijoro, ‘Mono gawonj menj honjaa bakaya onjonganja menj bakaya toya nii nombu.’ Kaenj jenj somonjonj gawonj ii borogianonj ama onomesaonj kantri monjonj kema laligoro. ² Laligonj laligoro honja momogorotiwaa kambanja (gbani 5) toriro iikanonj welenjeqeya monj wasinj muro galenj yonoononj kema wain gawonj honjaa bakaya mubutiwaajonj jero. ³ Jeroto, galenj yonononj ii menj somonjonj koobinonj qenj otaagi bobora eleeno. ⁴ Kawaa gematanonj welenj eja monj wasiro yonoononj keno wana qosoma gamu qenj mugi. ⁵ Kawaa gematanonj welenj eja monj mombo wasiro keno qegi komuro. Kaanjadeenj eja tosaanja mamaga wasinj onono tosia koobinonj sagorogoro ununj tosia unugi komugi. ⁶ Kaenj anjgi wain gawonj toyanonj qaa monjgama jero, ‘Neeanaa wombo merana motoonjgo iikayadeenj laligoja. Ii mono goda qenj mubuya me nomaenj?’ Kaenj jenj konoga kianj meria wasiro yonoononj keno. ⁷ Kenoto, karo iima batugianonj kokaenj jegi, ‘Iinonj mono borosamoya kokawaa toya koloojaa. Ayo, mono menj qeninj komuro wain kasa gawonj kokanonj mono ananaa bunja koloojaa.’ ⁸ Kaenj jenj qelanjinj menj somonjonj qegi komuro qamoya gawonj sopa seleengenj hagogi kemero.

* 12:1: Ais 5.1-2

⁹ “Wain gawon toyanon ii moma mono nomaen ambaa? Iinon mono ano kan gawon galen ii kondeema onombaa ano gawon galen dologa mokoloon onoma wain kasa gawonaa ii yonoo borogianon ambaa. ¹⁰ *Buña Terenon qaa koi weengogi me qaago?”

‘Miri meme yononon jamo tando mon gema qen een mesaogi raroti, iikanon mono tando kombombanja kolooro mokoloogi. Iikanon riiri mirinon mono riima kamaan kombaa.

¹¹ Pononon tando ii kuuro jaanananon iinin, qabuñayawo kolooro walingonkejon.”’

¹² Jiisasnon kaen injoro galen yononon qaa iikawaa kania moma asarin kokaen jegi. “Sareqaa ii mono nonoojona jeja.” Kawaajon ii men somongowombaajon mogito, ejemba tuunlelemba yonoojon toroko moma amamaan mesaon kenji. Kian.

Takis aambaa Jiisas angobato men mugi.

Mat 22.15-22; Luuk 20.20-26

¹³ Juuda jotamemeya yononon Farisii ano gawana Herodwaa paati alauruta tosia wasin onoma kokaen injogi, “Ono mono Jiisaswaanon kema qisin qaawaa timbinon horon gbadoon mubu.” Kaen injogi Jiisaswaanon kagi.

¹⁴ Jiisaswaanon kan kokaen ijogi, “Boi, giinon eja hona koloojani, nono ii mojon. Giinon ejemba tosia mende inisosoron tosia mende qetama onomakejanto, so motoongonon gosin nonomakejan. Kawaajon kuun gonji mende dogon somata mende esuun onomakejanto, Anutuwaanon kana ii qaa hona otaan kuma nonomakejan. Giinon Anutuwaanon qaa dindina iikanon uuta ano kamaanqeqeta motoondeen kuuya jen mindinon nonomakejan. Kawaajon nono siisa-kimbaajon takis ama iikanon Mooseswaa Kana qaa songiwona me qaago? Ii anin sokonja me qaago?”

¹⁵ Kaen ijogi arengia qolonmolongoya ii moma koton kokaen injoro, “Ono naambaajon qaawaa timbinon ama nombombaaajon angobato men nonju? Saanon silwa monen mon men kagi iiman.”

¹⁶ Kaen injoro ii men kagi kokaen qisin onono. “Morowaa unayaga ano qataga ii koi oogita eja?” “Ii Siisa-kimbaa.” Kaen meleema jegi.

¹⁷ Jegi kokaen injoro, “Kaen kolooro iwai Siisa-kimbaa unayawo ii mono iwaa buña munkebu. Iwai Anutuwaa unayawo eji, ii mono Anutuwaa buña gewu.” Kaen injoro iwaajon mamaga walingogi. Kian.

Koomunonga waawaataa angobato men mugi.

Mat 22.23-33; Luuk 20.27-40

¹⁸ *Sadusii (Jigo gawombaa kaparankonkon) yononon “Komugiti, iyononon mende waabuya,” jen laligogi. Yonoononga tosonian Jiisaswaanon kan kokaen qisin mugi, ¹⁹ * “Boi, Moosesnon kokaen jen koton nononota eja,

‘Eja mon emba mero merabora mende koloogi komun maloya een mesaoro koganon saanon maloya ii men gbili mekoloon muro dataa qa men laligowaa.’

²⁰ “Moba! Kamban mononon daremun 7 laligogi. Dagia mutuyanon emba men laligon gbilia qaa een laligon komuro. ²¹ Komuro koganon maloya ii men laligon kaanagadeen gbilia qaa een komuro. Komuro koga mon iwaa gematanon iikanon emba iikayadeen men laligon een komuro.

²² Kaanadeen daremun 7 kuuya yononon emba motoonngo iikayadeen men gbilia qaa laligon komudaborogi. Kuuya komugi konoga malogia

* **12:10:** Ond 118.22-23 * **12:18:** Apo 23.8 * **12:19:** Dut 25.5

ii kaanjadeen komuro. ²³ Giinon ‘Komugiti, iyononon gbilin waabuya,’ jejanto, nono ii mende moma laarijon. Moba, eja 7 kuuya ii ororon waabuyagati een, emba motoongo ii embagiaga megilaligorotiwaajon ama mono morowaa embiaga koloona?”

²⁴ Kaen qisigi Jiisasnon meleema kokaen injoro, “Ono qaa jen soju. Uumeleembaa Buja Tereya ano Anutuwaa ku-usunga mende moma kotojutiwaajon mono jinjaun amakeju. ²⁵ Onanon, koomunonga waama kamban iikanon loemba mende koloowuyato, gajoba yononon Siwe gomanon laligojuti kaana kolon laligowuya. ²⁶ *Mobu! Komugiti, iyononon gbilin waabutiwaa qaaya ii Mooseswaa Buknon kokaen eja: Soman bambanon gere bolan asugin mende jen kotoroti, ono sundu ii weengogi me qaago? Anutunon iikanon Mooses kokaen ijoro,

‘Niinon Anutu Aabrahambaa Pon, Aisakwaa Pon ano Jeikobwaa Ponga laligon waama laligojen.’

²⁷ “Isi wanjale karon yononon Anutuwo laligon kotiin ubuya. Anutunon koomuya yonoo Pongia qaagoto, laaligo kombombana laligojuti, mono iyonoo Pongiaga kolooja. Oo Sadiusi (Jigo gawombaa kaparankonkon paati) ono mono qaa mamaga moma soonkeju.” Kaen meleeno.

Jojopan qaa wana woi ii nomaen?

Mat 22.34-40; Luuk 10.25-28

²⁸ *Jiisasnon Sadiusi (Jigo gawombaa kaparankonkon) yonowo amin moma jen sororogon meleema ononoti, ii kana qaawaa boi eja monon moro. Iikaan moma jaasewananon kouma kokaen qisin muro, “Jojopan qaa kuuya iikanonga wana somata ii nomaen?”

²⁹ *Qisin muro meleeno, “Wana somata ii kokaen,

‘Israel kanageso mobu! Anutunon motoongo ananaa Ponana kolooja. Bensakon iwoi monon qaago.

³⁰ Kawaajon uugabaga, unaga, roromongoga ano ku-usunga kuuya, iikanon mono Pon Anutuga uunon jopagon mun laligowa.’

³¹ *“Jojopan qaa iikawaa alia ii kokaen,

‘Geenga jopagon aonkejan, iikaanadeen mono ejemba kuuya jopagon onoma laligowa,’

Jojopan qaa monon mono qaa woi ii mende uruuguja.”

³² *Jiisasnon Kana qaawaa boiyaajon kaen meleeno ijoro, “Boi, gii qaa dindina jejan. Anutunon motoongo kolooja. Bensakon iwoi monon qaago.

³³ *Gii uugabaga, momakootoga kuuya ano ku-usunga kuuya, iikanon mono Pon Anutuga uujopagon mun laligowa. Ano geenga jopagon aonkejan, iikaanadeen mono ejemba kuuya jopagon onoma laligowa. Jojopan qaa woi iikanon wana somata kolooja. Ii ten kombagi, iikanon mono siimolon kuuya ano nandun mamatewoo tosia unuuguja.” ³⁴ Kaen ijoro Jiisasnon uuroromongoya moro sokono kokaen ijoro, “Gii Anutuwaa bentotonon keumambaa dodowijan.” Kaen amin mori ejemba kuuya yononon Jiisas torogon qisin mubombajon kokodundun ama mesaogi. Kian.

Kraist ii kin Deiwidwaa Pona ano gbiliga.

Mat 22.41-46; Luuk 20.41-44

³⁵ Jiisasnon jiwowon jigonon nama Buja qaa kuma onoma kokaen qisin onono, “Kraiston kin Deiwidwaa gbiliga kolooji, kana qaawaa boi yononon

* 12:26: Eks 3.6 * 12:28: Luuk 10.25-28 * 12:29: Dut 6.4-5 * 12:31: Lew 19.18 * 12:32: Dut 4.35 * 12:33: Hoos 6.6

qaa ii nomaembaajon jenkeju? ³⁶ *Deiwidnon anjo Unja Toroyanon sololoon muro kokaen jero,

‘Anutunon nama noo Ponna kokaen ijoro: Giinon mono kan noo boro dindinanon rana niinon kamban biiwianon kereuruga riin riitama haamo ama onoma goo kana baaganon ama onoma. Kamban ii kan kuuwaatiwaa so mono asamararanon koi rabaga.’

³⁷ Deiwidnon anjo kaen jen qata ‘noo Ponna jeja.’ Ponna jen mono nomaen ama iwaa gbiliga kaanagadeen koloona?” Kaen jero ejemba tuunlelembeyononon Jiisaswaa qaayaa siinja moma geja anji. Kian.

Uumeleembaa selesele laaligowaa galej meme qaa.

Mat 23.1-36; Luuk 20.45-47

³⁸ Jiisasnon kuma onoma torogon kokaen injoro, “Ono mono kana qaawaa boiya yonoojon galej menj laligowu. Yononon maleku koriga mouma kema kan qendeema onombombaaajon momakeju ano maaketnon me kananon ejemba injigi jolongia jewutiwaajon momakeju. ³⁹ Qamakooli miri jaaqeqeyanon eu rabombaaajon siinja momakeju ano jejelombanon dun jaaya iikanon jegenjegen rabombaaajon momakeju. ⁴⁰ Yononon malo yononon miri iwoi bidaan baagon analin onomakeju ano qabunagia koloowaatiwaajon qamakooli koriga koriga qama koolin totogianon qenkeju. Kawaaajon Anutunon qaagia jen tegon irona uutaga meleeno qagianon ubaa.” Kian.

Emba malo monon nandun hona ano.

Luuk 21.1-4

⁴¹ Jiisasnon jiwowon jigonon nandun katapa somataa gematanon raro ejembanon monen iikanon anji kemero uun injiro. Ejemba qabunaga ano esuhinagiawo mamaga yononon kouma kina monen mamaga anji kemero. ⁴² Anji kemero malo wanaya monon kouma soojaakota woi, ii toiya osoga kaana ano kemero. ⁴³ Jiisasnon ii iima gowokouruta koma horon onoma kokaen injoro, “Niinon qaa hona mon kokaen injowe mobu: Malo wanaya koi kanon nandun anji, ii mono tosaana kuuya yononon iwoi katapanon anji kemeji, iikawaa soya uugun anja. ⁴⁴ Kuuya yononon monengia mamaga en onono kitiagadeen anjuto, emba koi kanon mono koroboro laligojiwaa so ilawoilaya kuuya andaboron een totoonkota laligowaa.” Kian.

13

Jiwowon jigonon kondemondoen koloowaa.

Mat 24.1-2; Luuk 21.5-6

¹ Jiisasnon jiwowon jigo mesaon kamaaro gowokouruta yonononga monon kokaen ijoro, “Boi iba! Jigowaa toton uutanon miria miria ii mono damuyawo. Ii jamo somasomatanon menj kaiterenon menjerengogita awaasari nanja.”

² Jiisasnon ii moma qaa kokaen meleeno, “Jigowaa toton uutanon miri somata waangiawo kuuya koi injijanto, ii mono kondeengi miriwaa jamo mon ii jamo mombaa qaganon mende ewaato, qeqelala qen saoyagadeen ewaa.”

Kakasililin ano sisiwerowero koloowaa.

Mat 24.3-14; Luuk 21.7-19

³ Kaen jero Oil gere baananon uma leegen endu jiwowon jigonon nanoti, ii iima ragi. Iikanon rama Piito, Jeims, Jon ano Andruu yononon Jiisas

* 12:36: Ond 110.1

iyanagadeen horon kokaen qisin mugi, ⁴ “Boi, qaa jejanj, iikawaa hona mono naa kambanon asugiwaa ano iwoi kuuya ii kanain asugidaborowaati, iikawaa aiweseyanon mono nomaen asugiwaa? Ii saanon jena mobonj.”

⁵ Kaen qisin mugi kanain kokaen injoro, “Monon angomokolon ano jinjaun qen kembubotiwaajon mono galengia men aon laligowu. ⁶ “Ejemba mamaganon asugin noo qananon kokaen jewuya, ‘Niinon Kraist koloojen.’ Kaen jen ejemba mamaga tiligon onombuya. ⁷ Ono manjawaa bujuya ano otonj kolooro momakebuya. Ii moma jenengia mende oronkeba. Iwoi kaanja ii walagadeen koloowaatiwaa jejeta. Ii koloowaato, namowaa kambanonon mono iikanondeen uulanawo mende tegowaa. ⁸ Kantri monon kantri mon unuwombaajon waabuya. Ejemba tuun monon tuun mon yonowo aron qen aowombaajon waabuya. Balonj balonj kanon nan somasomata men namo qonjoma meleeno kemenkebaa. Kaanagadeen bodi gomanj gomanj asugin en ubaa. Iwoi kaanja ii emba korowonon masu kanain ununkejiwaa so. Namowaa kambanonon mono iikawaa so kanaidaboromambaajon ambaa.

⁹ * “Kaen koloowaato, onj galengia awaagadeen men aon laligowu. Ejembanon onj horon qaa jakeyanon onooma qamakooli mirigianon qaa gawon men koobinon unuwuya. Tosianon nojon ama unuangi kantria kantria yonoo eja pon ano gawana yonoo jaasewangianon nambuya. Kaen nama noo kaniana nanjon jegi mobuya. ¹⁰ Oligaa Bunj koi mono waladeen namonon kantria kantria kuuya yonoojon jen seidaborogigo namowaa kambanonon iikawaa gematanon tegowaa. ¹¹ Horon unuama qaa jakeyanon onoonji nambuti, kamban iikanon qaa nomaen jewonagati, iikawaa majakakaya ii waladeen mende mobu. Unj Toroyanon aua iikanondeen qaa onombaati, mono ii jewu. Onoangiaa uugiaajon qaa mende jewuto, Unj Toroyanon mono uugia sololooro qaa jewuya. ¹² Uumeleembaa motoya monon daremunj uuta meleenotiwaajon ama ii memelolo mero qaa jakeyanon ononji qegi komuwaa. Kaanagadeen ama monon meraboraanja memelolo mero komuwaa ano meraboraanja yononon nemunmanjurugia qetama onoma jegi unugi komuwuya. ¹³ * Kantria kantria yononon noo qanaajon ama kazi ama ononji laligowuyato, monon kaparanj koma kotiinj bon qen nama laligoro namowaa kambanonon tegowaati, iinon mono oyanboyan bunj qen aowaa.” Kianj.

Jerusalem sitiwaa kondemondenej uuduuduuyawo

Mat 24.15-28; Luuk 21.20-24

¹⁴ * “Kanagenj tosiannon kanj kondemondenej ama iwoi anjonjorayawo jigonon mende aambaa so ii alatanon anji nano iibuti, kamban iikanon Judia prowinsnon laligowuti, ononon mono misinjon horon baananon kumbu. Qaa koi weengowaati, iinon mono saanon geja ama moma kotowa. ¹⁵ * Miri kosianon sombenon laligowaati, iinon mono kamaan iwoiya memambaajon miri utanon mende uba. ¹⁶ Gawonon kema laligowaati, iinon mono kaanagadeen malekuya memambaajon eleema mirinon mende kema. ¹⁷ Yei! Emba korowo ano merabora ajonon yononon kamban iikanon nomaen uulanawo kembuyaga. ¹⁸ Kawaaon iwoi ii konj haamo kambanonon mende koloowaatiwaajon qama koolinkebu. ¹⁹ * Kamban iikanon kakasililinj jekania boorongia koloowaa. Kakasililinj soya kaanja ii wala eenanon kamban mongenj mende koloonj ero. Anutunon

* **13:9:** Mat 10.17-20; Luuk 12.11-12 * **13:13:** Mat 10.22 * **13:14:** Dan 9.27; 11.31; 12.11

* **13:15:** Luuk 17.31 * **13:19:** Dan 12.1; Ais 7.14

iwoi kuuya mokoloroti, kambañ iikanondeen kanain kambañ kokaamba laligon waama kambañ biiwianon mon mende kolooro. Wala eenanon mende kolooro ano kanagen kambañ monnon mende koloowaa. Kawaajon mono qama koolin laligonkebu. ²⁰ Ponnon konajilin kambañ ii mende men torinagati een, ejemba kuuyanon mono tiwilaadaborowuyagato, ejemba iyañajon meweengon ononoti, iyonoojon ama ween iikawaa jangoya ii men toriwaa.

²¹ “Kambañ iikanon kokaen jewuya, ‘Mobu! Kraistnon koi laligoja,’ ano ‘libu! Hamoqeqe Toyanon endu nanja.’ Monnon kaen jewaati een, ii mono mende moma laariwu. ²² Ii kokaembaajon: Hamoqeqe toya qolonmolongoya ano gejatootoo ejemba takapolakaya asugin angoleto ano aiwese jaamorota megil etombuya. Kaen letongi Anutunon ejemba iyañajon meweengon ononoti, ii kaanagadeen enkalolon men onombutiwaa angobato men kaparan kongi jinjaun qewubo. Ononon galengia awaa-gadeen men aon laligogi ii amamaawuyaga. ²³ Niinon iwoi kuuya ii mende kolooro waladeen kuuya injowe moju. Ii wala jejeniwaaajon ii mono uuwombogianon ama galengia men aon laligowu.” Kian.

Siwe gomambaa Eja honanon asugiwaa.

Mat 24.29-31; Luuk 21.25-28

²⁴ * “Kakasililin ii tegoro kambañ iikanondeen ween jaayanon injan kono koinnon umun kombaa. ²⁵ *Sengelao yononon sombinonga tegon kamaawuya ano sombinon utugoro iikawaa ilawoilaya ii raragia mesaon enkalolon angi soowaa. ²⁶ *Kambañ iikanon Siwe gomambaa Eja hona iinon koosu qaganon karo iibuya. Ku-usuna somatanon sakondindinawo asuganon asugiro asamararanga iibuya. ²⁷ Kan Siwe gajobauruta wasin onono yononon ejemba Anutunon iyañajon meweengon ononoti, ii balon goraaya leelee, eugen emugen iikanondeen kopepereen onombuya.” Kian.

Noron gerewaa sareqaa

Mat 24.32-35; Luuk 21.29-33

²⁸ “Ono mono noron gere iima tania romongon sareqaa koi mobu. Borianon apuyawo kolooro sengia longogi ii iima moma kokaen jenkeju, ‘Ween kambañ dodowija.’ ²⁹ Ononon kaanjadeen aiwese iikawaa so kolooro iima moma asarin mono kania kokaen jewu, ‘Jiisanon mono nagunon dodowija.’ ³⁰ Niinon qaa hona mon kokaen injowe mobu: Ejemba koi kete namonon laligojuti, iyononon mende komugi iwoi kuuya jejeni, ii mono iyonoo laaligo kambangianon koloowaa ³¹ Sombin ano namo yoronon goron qewaotato, noo Buna qaananon mono mende aliwaa.” Kian.

Jiisas kawaatiwaa kambanja ii monnon mende moja.

Mat 24.36-44

³² * “Siwe gomambaa Eja honanon naa kambanon kawaati, iikawaa weenja me aua kambanja ii monnon mon mende moja. Siwenon gajoba yononon ii mende moju. Anutuwaa Merianon kaanjadeen ii mende moja. Ama anodeen ii moja. ³³ Naa kambanon asugiwaati, ii mende mojutiwaaajon ononon mono galen men aon uugbiligibili laligowu. ³⁴ *Ii sareqaa kokawaa so eja: Eja monnon gomanja mesaon kantri mongen keno. Kemambaaajon ama galenuruta iwoi kuuya jen koton onoma naguwaa kiiya meria borogianon ama usuna onono. Ku-usuna onoma welenqequeuruta motomotoon

* **13:24:** Ais 13.10; Eze 32.7; Joel 2.10, 31; 3.15; Ais 6.12 * **13:25:** Ais 34.4; Joel 2.10; Ais 6.13

* **13:26:** Dan 7.13; Ais 1.7 * **13:32:** Mat 24.36 * **13:34:** Luuk 12.36-38

gawongia onono. Onoma laligon nagu galeŋa kaanagadeen uugbiligbili laligowaatiwaajon jen koton muro. ³⁵ Miri toyanon naa kambanon eleema kawaati, ii mende moju. Mare me gomantiina ruunanon kawaa me? Wengeran suluro kawaa me? Ween kouro kawaa me? Iikawaa so ono ii mende mojutiwaajon ama mono uugbiligbili laligowu. ³⁶ Ononon gaon egi uulanawo kan kaen mokoloon onombabo. ³⁷ Ono mono uugbiligbili laligowu. Qaa ii gowokouruna onoojon jejeni, ii kaanagadeen alauruna kuuya onoojon motoon jejen: Ono mono uugbiligbili laligowu.” Kian.

14

Jiisas qenin komuwaatiwaajon angonan anggi.

Mat 26.1-5; Luuk 22.1-2; Jon 11.45-53

¹ *Pasowa kendon* ano bered yiistya qaa iikawaa kendona toriri. Ween woi tegoro kanon kanaiwombaa ani jigo gawon galeŋ ano Kana qaawaa boi yononon ajoroogi. Ajoroon nomaen mondonin Jiisas olon men qegi komunaga, iikawaa kania mongama jen gosigi. ² Mongama gosin kokaen jegi, “Ejemba iringia soono kareŋa kareŋa koloowabotiwaajon ii korisoro kendon kambananon ambombaajon amamaawona.” Kaen jegi.

Emba monon Jiisas apu unkoowagawonon moriro.

Mat 26.6-13; Jon 12.1-8

³ *Jiisasnon Betani gomanon laligon Saimon mon manimbaya men solananiroti, iwaa mirinon uma raro. Iikanon nene nen raro emba monon jamo kaaro mon men iwaanon karo. Kaaro ii lalu lanonawo qata alabasta iikanon memeta. Ii apu unkoowagawo hona qata naad iikanon saa qen raro. Iinon ii sewana somatanon men kan lalu aroya koton apuya Jiisaswaa wananon qibibirin moriro. ⁴ Moriro eja ragiti, iyonoononga tosonian uugia boliro iyangiodeen kokaen amin mogi, “Naad apu ii mono naambaajon kaen tiwilaaja? ⁵ Naad apu kelegawo ii sewana mewutiwaajon anagati een, saanon ween 300:waa tawaya uugunaga. Ii jemba wanaya onono sokonaga.” Kaen jen emba ii jen mugi.

⁶ Jen mugi Jiisasnon kokaen injoro, “Emba koi mono mende jen mubu. Naambaajon uuta men boliju? Iinon sili awaa ama sororogon nono sokonja.

⁷ *Ejemba wanaya ii kambaŋa kambaŋa batugianon laligogi awaa ama onombonatiwaajon moma ii saanon kambaŋ so ambuyato, niinon onoo batugianon kambaŋ so mende laligomanja. ⁸ Iinon ii iyanaa nanamemenaa so ama nonja. Niinon komuwe ron koma nombutiwaajon saanon waladeen selena kelenon nomorija. ⁹ Niinon qaa hona mon kokaen injowe mobu: Oligaa Buŋa koi kantri kanon me kanon jen seigi kambaati, iikanon emba koi kanon iwoi ama nonji, iikawaa bujuya ii kaanagadeen jegi seiro iwaajon romongon laligowuya.” Kian.

Juudasnon Jiisas memelolo men mumambaa uumotoon ano.

Mat 26.14-16; Luuk 22.3-6

¹⁰ Gowokouruta 12 yonoononga mon qata Juudas Iskariot iinon Jiisas memelolo men mumambaajon ama jigo gawon galeŋ yonoonon keno. ¹¹ Yonoonon kema qaaya jero ii moma uugia qeangoro sewana monen mubombaajon qaa somongogi. Qaa somongogi Jiisas kambaŋ mongen memelolo men mumambaa kana mongama kokobimbin qen laligoro. Kian.

* **14:1:** Eks 12.1-27 * **14:1:** Kantri qata Iijipt kanon Pombaa gajobanon sa iima koboon unuuguroti, kendon iikawaa qata Koon qaanon Pasowa. Eks 12.15 * **14:3:** Luuk 7.37-38 * **14:7:** Dut 15.11

Jiisasnoŋ gowoko yoŋowo Pasowa lama negi.

Mat 26.17-25; Luuk 22.7-14, 21-23; Jon 13.21-30

¹² Bered yiistya qaa iikawaa kendoŋ weeŋ mutuyanonŋ (Siikunenenonŋ) siligia otaanŋ pasowa lama monŋ qeŋ oonŋkegi. Kawaajonŋ Jiisaswaa gowokourutanonŋ ijogi, “Boi, nono miri dakanonŋ kema pasowa lama goojonŋ mozozonŋonŋo newonŋa? Siinŋa nomaenŋ eja?”

¹³ Kaenŋ ijogi gowokowoita woi kokaenŋ jeŋ wasinŋ orono, “Oro Jerusalem sitinonŋ uri eja monŋ apu monjonŋ qindiinŋ karo mokoloowaota. Mokolonŋ ii saanonŋ otaanŋ kembao. ¹⁴ Keni mirinonŋ uro iikawaa toya kokaenŋ ijowao, ‘Boinonŋ kokaenŋ jeja: Saanonŋ miri uuta monŋ jeŋ tegonŋ nonona iikanonŋ uma gowokouruna yoŋowo pasowa lama newonŋa.’ ¹⁵ Kaenŋ ijori toyanonŋ miri qaganonŋ eu uma uuta somata monŋ qendeema orombaa. Iikanonŋ duŋ rara iwoi mozozonŋogita raja. Ii qendeema orono iikanonŋ mono lama qeŋ oowao.”

¹⁶ Kaenŋ jero gowokowoitanonŋ mesaonŋ sitinonŋ uma Jiisasnoŋ qaa jeroti, iikawaa so mokolonŋ nama lama qeŋ oonŋ mozozonŋgori.

¹⁷ Gomanŋ tiiro Jiisasnoŋ gowokouruta 12 yoŋowo miri iikanonŋ kougi. ¹⁸ *Kouma uma duŋnonŋ rama nene negi Jiisasnoŋ kokaenŋ injiŋoro, “Niinonŋ qaa honŋa monŋ kokaenŋ injiŋowe mobu: Onŋoonŋga monŋ niwo nene neŋ raji, iinonŋ mono memelolo meŋ nombaa.”

¹⁹ Kaenŋ injiŋoro moma uugianonŋ wosobiri moma kanainŋ aŋa aŋa qisinŋ munŋ jegi, “Noojonŋa jewabo?”

²⁰ Qisinŋ mugi kokaenŋ injiŋoro, “12 onŋoonŋga monŋ niwo bered qaanŋnonŋ qendunŋgoji, iinonŋ. ²¹ Siwe gomambaa Eja honŋanonŋ mono iwaajonŋ qaa oogita ejiwaa so namo mesaonŋ kembaa. Kembraato, memelolo meŋ mubaati, iwaajonŋ ‘Yei wosobiri!’ jeŋ wanjinŋinŋgojenŋ. Anutunonŋ mono ironŋa uuta meleema mubaa. Eja ii nemuŋaa goronŋ uutanonŋga mende koloonagati, iikanonŋ mono afaanŋonŋ munaga.” Kianŋ.

Pombo samonŋ konoga negi.

Mat 26.26-30; Luuk 22.14-20; 1 Kor 11.23-25

²² Nene neŋ rama Jiisasnoŋ bered meŋ kotuegonŋ motonŋ onŋoma kokaenŋ jero, “Koi neenaa busuna. Ii mono meŋ newu.”

²³ Kaenŋ jeŋ wain qambi meŋ dangisenŋ jeŋ onŋono kuuyanonŋ qambi iikanonŋga negi. ²⁴ *Negi kokaenŋ injiŋoro, “Koi neenaa sana. Koi Anutunonŋ ejemba yoŋowo soomonŋgo arenŋ ano kotiiwaatiwaajonŋ sana maagi ejemba mamaga hamo qeŋ onŋombaa. ²⁵ Niinonŋ qaa honŋa monŋ kokaenŋ injiŋowe mobu: Niinonŋ wain kasawaa honŋa kokanonŋ mombo toroqenŋ mende nemanŋa. Kanagenŋ Anutuwaawaa bentotonŋ uutanonŋ eu raninŋ jejelombanŋ ambaati, weeŋ iikanonŋ mono wain apu qaita monŋ ii nemanŋa.”

²⁶ Kaenŋ jero korisoro rii qama mesaonŋ kema Oil gere baanŋanonŋ ugi. Kianŋ.

Piitononŋ Jiisas qakoombaatiwaa jero.

Mat 26.31-35; Luuk 22.31-34; Jon 13.36-38

²⁷ *Uma Jiisasnoŋ kokaenŋ injiŋoro, “Gejatootoo eja monŋnonŋ qaa monŋ kokaenŋ oorota eja,

‘Niinonŋ galengia qewe lama tuunŋanonŋ deembuya.’ Iikawaa so onŋononŋ kuuya uugia boliro nomesaonŋ boratiwuya.

²⁸ *Boratigi nuwuyato, niinonŋ mono koomunonŋga waama wala Galili prowinsnoŋ kema iikanonŋ asuginŋ onŋomaŋa.”

* 14:18: Ond 41.9 * 14:24: Eks 24.8; Jer 31.31-34 * 14:27: Zek 13.7 * 14:28: Mat 28.16

²⁹ Kaen injjoro Piitonon kokaen ijoro, “Yononon kuuya uugia boliro gomesaon boratiwuti een, niinon mono kilen iikaan mende amana.”

³⁰ Ijoro Jiisasnon jero, “Niinon qaa hona mon kokaen gijowe moba: Kurunon indin woi mende qaro giinon kete gomantiinanon qakooma nona indin karon koloowaa.”

³¹ Kaen jeroto, Piitonon kaparan koma kotikotii ano, “Boi, kaen qaagoto, nii nugi giwo motoon komuworagati, ii kilen niinon gii mende qakooma gomana.” Gowoko tosaana kuuyanon qaa iikayadeen jegi. Kian.

Jiisasnon Gezemane urukisinon qama kooliro.

Mat 26.36-46; Luuk 22.39-46

³² Kaen amin moma kema urukisi mon qata Gezemane iikanon keugi. Keuma gowokouruta kokaen injjoro, “Niinon endu kema qama kooliwe onjo mono kamba biiwianon koi rabu.” ³³ Kaen injjon Piito, Jeims ano Jon unuama kenji. Kenji Jiisasnon kanain konjilin kanjanawo moro kana boria qetegoro. ³⁴ Kaen ama kokaen injjoro, “Noo uunanon mono kondun kondun koma waajiwaajon ama wosobiri mobe komukomuyawo ama nonja. Ononon mono kokanon rama niwo gbili laligowona.”

³⁵ Kaen injjon anodeen borona mon toroqen kema simin kuma usugon siimbobolo kamba ii Manaa jetaa so uguwaatiwaajon qama kooliro.

³⁶ Qama koolin jero, “Aba Amana, gii iwoi mon mende men bimbinqonkejan. Kawaajon siimbobolowaa qambia koi mono nuamba. Nuanagati, ii noo siimbaa so qaagoto, mono geenгаа uusiinga otaan koloowa.”

³⁷ Kaen jen eleeno gowokouruta karon yononon gaon egi injima Piito kokaen ijoro, “Saimon, gii gaon ejan me? Gii aua motoongoda gbili laligomambaajon mende kotijan me? ³⁸ Uunananon gbili laligowombaa siina momakejonto, selenananon looloria koloowa. Kawaajon angobatonon kamaan unuwabotiwaajon mono qama koolin uugbiligbili laligowu.”

³⁹ Kaen ijoro mombo onomesaon kema qaa iikayadeen mombo jen qama kooliro. ⁴⁰ Qama koolin eleeno jaa lologia bombon mero mombo gaongadeen egi injiro. Gaononga waama qaa meleembom-baajon onopopo qegi.

⁴¹ Jiisasnon keno indin karon kolooro eleema kan kokaen injjoro, “Onjo toroqen haamo men gaongadeen ewombaajon moju me? Mobu! Monon Siwe gomambaa Eja hona memelolo men muro gawman eja sisiweroworgiawo yonoo borogianon ubaati, iikawaa aua kambananon mono kan kuuja. Onoo gaon ee kambangia mono tegoja. ⁴² Mono waagi kembon. Mobu! Memelolo men nombaati, iinon mono kosere koi kaja.” Kian.

Jiisas qelanjin men somongogi.

Mat 26.47-56; Luuk 22.47-53; Jon 18.3-12

⁴³ Jiisasnon kaen jen nano iikanondeen gowokouruta 12 yonoononga mon qata Juudas iinon tuun mon jeta men onono kougi. Jigo gawon galen, Kana qaawaa boi ano kantriwaa jotamemeya yononon ii wasin onongi manjawaa soo somata ano wasagia men kagi. ⁴⁴ Memelolo memambaa anoti, iinon wala yonowo aiwese qaa kokaen somongon injjoro, “Niinon eja buuta kiton nemanati, ii iima ‘Mono ii!’ jen men somongon tororo galen koma kembu.”

⁴⁵ Kaen jen kan iikanondeen Jiisaswaanon keuma “Oo kokona! (Boina!)” jen buuta kiton nero. ⁴⁶ Kiton nero iima Jiisas qelanjin men somongogi.

⁴⁷ Somongogi kosianon nangiti, iyonoononga monon manjawaa soo somata horon jigo gawon galen wanaa welenqeqeya qen gejia kotogoro kamaaro.

⁴⁸ Jiisas somongogi qaa kokaen injjoro, “Nii kikekakililin ejaga qaagoto,

kilen noojon kaen moma manjawaa soo somata ano wasa men noma somongon nombombaaajon kaju. ⁴⁹*Niinon ween so jiwowon jigonon onowo nama Buna qaa kuma onoma laligowe mende nonjito, iwoi koi mono Buna Terewaa qaayanon honawo koloowaatiwaajon kolooja. ⁵⁰Jiisas somongogi gowoko yononon kuuya Jiisas mesaon boratin olon koma kenji. Kian.

Sagbili monjon olon koma keno.

⁵¹Eja gbaworo monjon opoqiisia taana kokosiin Jiisaswaa gematanon otaan keno. Opoya tosia mende mouma keno ii metaqetatan megii. ⁵²Mewombaaajon amamaan opoqiisia qetegogi lalan olon koma keno. Kian.

Jigowaa jotamemeya yononon Jiisaswaa qaa gawon megii.

Mat 26.57-68; Luuk 22.54-55, 63-71; Jon 18.13-14, 19-24

⁵³Jiisas somongon wama jigo gawon galen wanaa jinjaron mirinon kenji. Kenji jigo gawon galen kuuya, kantriwaa jotamemeya ano Kana qaawaa boi yononon iikanon kema ajoroogi. ⁵⁴Kenji Piitonon sigensigen onotaan jigo gawon galen wanaa jinjaron mirinon keuma miriaa kiropo uutanon uro. Uma welenqeqe eja yonoo batugianon gere kosianon rama konano. ⁵⁵Kaen raroto, jigo gawon galen ano jigo kaunsol tuun yononon Jiisaswaa selenon kuukuu qaa nomaen jen nanjonin qegi komuwaatiwaajon jen mongangito, iikawaa kania mon mende mokoloogi. ⁵⁶Mongama nama mamaganon qaa qolonmolongoya selianon kuun nanjon jegito, qaagianon kania motoonggo mende kolooro.

⁵⁷Kaen angi tosanon waama nama qaa qolonmolongoya selianon kuun nanjon kokaen jegi, ⁵⁸*“Iinon kokaen jero monin, ‘Niinon jiwowon jigo boronon memeta koi kondeembe namonon kamaaro ween karoombaa uutanon jigo qaita mon boronon memeta qaago ii men waama kumaana.’” ⁵⁹Kaen jegito, kilen qaagianon kania motoonggo mende kolooro.

⁶⁰Kaen mende kolooro jigo gawon galen wananon waama jaasewan qen onoma nama Jiisas qisin mun kokaen ijoro, “Yononon goo seleganon qaa kuun nangojuti, iikawaa kitia mon jewaga me qaago?”

⁶¹Kaen ijoro iwoi bologa mon mende anoto, kilen kitia mon mende meleema qaaya bogoro nano. Qaaya bogoro nano jigo gawon galen wananon mombo kokaen qisin muro, “Anutu mepeseen mumakejoni, gii iwaa Meria Kraist koloojan me qaago?”

⁶²*Qisin muro “Oon” jen kokaen injoro, “Siwe gomambaa Eja honanon mono ku-usun Toyaa boro dindinanon rama era sombimbaa koosu qaganon kamaaro iibuya.”

⁶³Qaa ii injoro jigo gawon galen wananon malekuya menjurama kokaen jero, “Yei, mangaa siita! Tosianon qaaya nangowutiwaajon mombo mende qisin onombona. ⁶⁴*Anutu mepaegoji, ii mono onoangio modaboroju. Kawaaajon mono ono nomaen moju?” Kaen jero yononon kuuya Jiisas koomuwaa buna koloowaatiwaajon jen tegogi.

⁶⁵Kaen jen tegon tosanon kanain sulaapan qen jaasewana esuun boro kuma qen kokaen ijogi, “Moronon guji, ii saanon jena mobona.” Jigowaa kiropo galen (sikiriti) yononon kaanagadeen Jiisas men urunanon qetaaligi. Kian.

Piitonon Jiisas qakoono.

Mat 26.69-75; Luuk 22.56-62; Jon 18.15-18, 25-27

* 14:49: Luuk 19.47; 21.37 * 14:58: Jon 2.19 * 14:62: Dan 7.13 * 14:64: Lew 24.16

⁶⁶ Kamban iikanon Piitonon kiropo uutanon sombenon laligoro. Emu laligoro jigo gawon galen wan̄aa welenqeqe emba mon̄onon iikanon kouro.

⁶⁷ Kouma Piitonon gere konama nano iigigiin kokaen jero, “Gii mono kaanagadeen Nazaret eja Jiisaswo laligona.”

⁶⁸ Kaen jeroto, Piitonon qakooma kokaen jero, “Qaa jejan̄i, ii kondanjen.” Kaen jen kiropo naguyanon kemej nano kuru qaro.

⁶⁹ Nagunon kemero welenqeqe emba mon̄onon ii iikanon mombo iima eja kosianon nan̄giti, ii kanain̄ kokaen injoro, “Eja koi kanon mono yon̄oononga mon̄ kolooja.”

⁷⁰ Kaen injoroto, iinon mombo qakoono. Qakoono kamban boron̄a mon̄ tegoro eja kosianon nan̄giti, iyon̄onon mombo Piitowaajon kokaen jegi, “Giinon Galili ejaga mon̄ koloojan̄iwaajon mono hon̄anon iyon̄oononga mon̄ koloojan̄.”

⁷¹ Ii moma kanain̄ an̄a qasuaan̄ aon̄ jopangon̄ jen̄ kotiin̄ jero, “Eja qaaya jejuti, niinon̄ ii mende moma mujen̄. Qaa qolon̄-molon̄goya jewenagati een̄, Anutunon̄ mono iron̄a meleema nomba.”

⁷² Kaen jen̄ nano iikanondeen̄ kurunon̄ qaro indin̄ woi kolooro. Kurunon̄ qaro Jiisasnon̄ qaa kokaen̄ ijoroti, Piitonon̄ ii romon̄goro, “Giinon̄ indin̄ karoon̄ qakooma nona kurunon̄ qaro indin̄ woi koloowaa.” Qaa ii romon̄gon̄ wosoya jumambaajon̄ ano silama saaro. Kian̄.

15

Jiisasnon̄ gawana Pailotwaa jaanon̄ nano.

Mat 27.1-2, 11-14; Luuk 23.1-5; Jon 18.28-38

¹ Goman̄ ano amandiinon̄ jigo gawon̄ galen̄, kantriwaa jotamemeya (70), ano Kana qaawaa boi ano jigo kaunsol kuuya yon̄onon̄ qaa jake uataa ajoajoroo ama Jiisaswaa qaa jen̄ tegogi. Jen̄ tegogi Jiisas somon̄gon̄ wama kema gawana Pailotwaa boronon̄ an̄gi. ² Room gawana iinon̄ Jiisas kokaen̄ qisin̄ muro, “On̄anon̄, gii Juuda yon̄oo kingia koloojan̄ me qaago?” Qisin̄ muro Jiisasnon̄ meleema ijoro, “Mono geen̄go jejan̄i, kaen̄.”

³ Jigo gawon̄ galen̄ yon̄onon̄ qaa mamaga Jiisaswaa selianon̄ kuun̄ jegi. ⁴ Jegi Pailotnon̄ Jiisas mombo qisin̄ mun̄ ijoro, “Moba! Yon̄onon̄ qaa mamaga goo seleganon̄ kuun̄ jejuti, giinon̄ iikawaa kitia mon̄ jewaga me qaago?”

⁵ Kaen̄ ijoroto, Jiisasnon̄ bologa mon̄ mende anoto, kilen̄ qaa kitia mombo mende meleeno. Qaaya bogoro nano gawananon̄ walin̄goro. Kian̄.

Pailotnon̄ Jiisas komuwaatiwaa jen̄ tegoro.

Mat 27.15-26; Luuk 23.13-25; Jon 18.39-19.16

⁶ Gbani so pasowa kendon̄ kamban̄anon̄ gawananon̄ kapuare mirinon̄ga eja mon̄ qata qama qisigiti, ii silia otaan̄ isama on̄omakegi. ⁷ Kamban̄ iikanon̄ eja mon̄ qata Barabas ii kapuare mirinon̄ raro. Iinon̄ kikekakililin̄ eja tosaan̄a yon̄owo karen̄ gilin̄ eja mon̄ qegi komuroti, iikawaajon̄ kapuare mirinon̄ on̄on̄gi. ⁸ Kaen̄ an̄gi kanageso yon̄onon̄ gawanawaa jin̄karon̄ miri sombenanon̄ eu uma nama kanain̄ ama laligorotiwaa so ambaatiwaaajon̄ qisin̄ mugi. ⁹ Qisin̄ mugi meleema kokaen̄ injoro, “Niinon̄ Juuda on̄oo kingiaga isambe kamaawaatiwaaajon̄ moju me?” ¹⁰ Jigo gawon̄ galen̄ yon̄onon̄ Jiisaswaaajon̄ goroŋooso mogitiwaaajon̄ ama ii gawanawaa boronon̄ on̄on̄gi. Ii moma siin̄gia momambaajon̄ kaen̄ qisin̄ on̄ono.

¹¹ Qisin̄ on̄ono jigo gawon̄ galen̄ yon̄onon̄ ejemba tuun̄ uukuukuu men̄ on̄oma kokaen̄ jegi, “Jiisas mesaon̄ Barabas isamba! Mono kaen̄ qisin̄ mubu.” ¹² Kaen̄ jegi mombo meleema qisin̄ on̄ono, “Kaen̄ jejutiwaaajon̄

Juuda onoo kingia qata kaen qamakejuti, niinonj mono ii nomaenj ama mubenaga?”

¹³ Kaen qisinj onono mombo qagi, “Mono maripoononj qewu jewa!”

¹⁴ Kaen qagi Pailotnoj kokaen injijoro, “Ii naambaajonj? Iinonj mono naa bologa ano?” Kaen jeroto, yonononj ii moma kaparanj koma toroqen qa gigilaan kokaen qagi, “Mono maripoononj qewu jewa!”

¹⁵ Kaen qagi Pailotnoj ejemba tuunj somata siingiaa so amambaajonj moma Barabas isama onono kamaaroto, Jiisasga jero ooli waayawononj qeyayagonj qegi. Kaen qegi maripoononj qewutiwaajonj ii Room manjaqeqe eja yonoo borogianonj ano. Kianj.

Jiisas kungulolopo ama mugi.

Mat 27.27-31; Jon 19.2-3

¹⁶ Manjaqeqe eja yonononj Jiisas wama kema gawanawaa jinjaronj miri-waa kiropo uutanonj keugi. Keuma manjaqeqe tuunj somata kuuya horonj ononj iikanonj kagi. ¹⁷ Kanj maleku osoga nezongbala ii Jiisaswaa selianonj mouma munj somanj kasa lipima ila kaanja wajanonj kongi kemero. ¹⁸ Kaen kemero kanainj waeya menj jolona jegi, “Oowe oowe! Juuda yonoo kinj pongia, oowe!” ¹⁹ Qaqatete kaen ama jegi bowononj wajanonj qen sulaapanj qen siminj kuma munj usugonj mepeqepesee qolonmolongoya menj mugi. ²⁰ Mepaqepae kaen ama mudaboronj maleku osoga nezongbala ii qetegonj iyanjaa sele esu mouma munj maripoononj qewombaajonj wama kenji. Kianj.

Jiisas maripoononj qegi.

Mat 27.32-44; Luuk 23.26-43; Jon 19.17-27

²¹ *Kema kana somatanonj eja monj qata Saimon mokoloogi. Iinonj Afrika siti qata Sairini iikawaa ejiaga ano Aleksander ano Ruufus yoroo manjaraga. Iinonj gawononga kouro kuunj mugi Jiisaswaanonj maripoonj menj angoro. ²² Jiisas kaen wama gomanj monj qata Golgota ii ananaa qaanonj Wanjsii, iikanonj kema keugi. ²³ Keuma wain apu ano marasinj qata mor ii mindirinj melokanj mugito, Jiisasnoj ii togoro. ²⁴ *Togoro nama maripoononj qegi. Qegi nano kiawenj megij jangoya kolooro Jiisaswaa sele esuya motomotoonj batugianonj iikawaa so mendeema megij. ²⁵ Gomaamba 9 kilok iikanonj maripoononj qegi. ²⁶ Maripoononj qen wajanonj eu qegitiwaa kania kokaen onj qegi, “Juuda yonoo kinj pongiaga koi.” ²⁷ Kikekakasililinj eja woi kaanagadeen iwo maripoononj urugi. Monj boro dindinanonj monj qanianonj leele kaen urugi. ²⁸ *(Anutuwaa Bunja Terenonj qaa kokaen oogita eja, “Ii gosinj kikekakasililinj eja kaanja romongonj yonoo batugianonj anji.” Qaa iikaen kanonj honjowo kolooro.)

²⁹ *Ejemba uugunj kema kanj kungulolopo ama lukukuunj munj wambelaan kokaen jegi, “Yei! Gii mono jiwowonj jigo saanonj kondeena namononj kamaaro weenj karoombaa uutanonj mombo metaama kuumambaajonj jena. Oo, gii eja awaa soro! ³⁰ Mono geengaj ilaan aonj maripoononga kamaawa.”

³¹ Jigo gawonj galenj ano Kana qaawaa boi yonononj kaanagadeenj batugianonj mepaqepae ama munj jegi, “Tosiaga ilaan onoma laligoroto, iyanja ilaan aomambaajonj amamaaja. ³² Iinonj Hamoqeqe Toya Kraist ano Israelwaa kinj kolooji eenj, mono keteda koi maripoononga kamaaro iima ii moma laariwonaga.” Kaen jegi.

Eja iwo maripoononj urugiti, iyorononj kaanagadeenj uuqeqe qaa tokorokota jenj muri. Kianj.

* 15:21: Room 16.13 * 15:24: Ond 22.18 * 15:28: Ais 53.12 * 15:29: Ond 22.7; 109.25; Maak 14.58; Jon 2.19

Jiisasnoŋ komuro.

Mat 27.45-56; Luuk 23.44-49; Jon 19.28-30

³³ Weeŋ biiwia 12 kilok kolooro iikanonŋ gomanŋ kuuya pangamanŋ meŋ sokoma ero kema aua karoombaa so kolooro. ³⁴ *Jiisasnoŋ 3 kilok iikanonŋ aŋaa qaanoŋ kokaenŋ qa somata qaró, “Eeli eeli lama sabaktani?” Ii ananaa qaanoŋ: Anutuna, Anutuna mono naambaajonŋ gema nujanŋ?

³⁵ Kaenŋ qaró eja kosianoŋ nanŋiti, iyoŋoononŋga tosianoŋ ii moma jegi, “Mobu! Mono Elaijawaajonŋ qaja.” ³⁶ *Yoŋoononŋga moŋnoŋ bobogariŋ kema momondo moŋ suuŋ taniŋeen ii meŋ wain apu aasonawononŋ qendunŋonŋ gere goronŋ kitianoŋ somonŋonŋ sulunŋ Jiisaswaa buu susuyanonŋ eu ano nero jero, “Mono mesaogi aŋodeenŋ namba. Elaijanonŋ kanŋ motogoro kamaawaa me qaago, mono ii iiboŋa.”

³⁷ Kaenŋ aŋgi Jiisasnoŋ qa somata qama wosoya goronŋ qero komuro.

³⁸ *Komuro iikanondeenŋ jiwowonŋ jigowaa uutanonŋ opo nanoti, iikanonŋ mono eukaya biiwianoŋ jurama kamaanŋ woi kolooro. ³⁹ Kawali galenonŋ maripoonŋ jaasewanŋ qeŋ nama Jiisasnoŋ wosoya goronŋ qero komuroti, ii iima kokaenŋ jero, “Eja koi kanonŋ mono onanonŋ Anutuwaawaa meriaga kolooja.”

⁴⁰ *Emba tosianoŋ kaanagadeenŋ sigensigenŋ nama iwoi ii iigi. Yoŋoo batugianoŋ Maria Magdalaga ano Maria Jeims dubaya ano Jooses yoroo nemunŋara ano Salome yoŋononŋ motoonŋ nanŋi. ⁴¹ Yoŋononŋ Jiisasnoŋ Galili prowinsnoŋ laligoro iikanonŋ ii otaanŋ welenŋ qeŋ munŋ laligogi. Kaanagadeenŋ emba tosaŋa mamaga Jiisaswo Jerusalem sitinonŋ uma kagiti, iyoŋononŋ kaanjiadeenŋ kosianoŋ nanŋi. Kianŋ.

Jiisaswaa qamoya ronŋ konŋi.

Mat 27.57-61; Luuk 23.50-56; Jon 19.38-42

⁴² Sabat kendonŋ rarawaajonŋ iwoi mozozonŋgogi Sabat kendononŋ kanaimambaajonŋ dodowiro mare koloonŋ karo. ⁴³ Nemunŋawonŋ iikanonŋ Arimatia toya, eja waanawo qata Joosef iinonŋ karo. Iinonŋ kaanagadeenŋ Anutu bentotombaa honŋa koloowaatiwaajonŋ mamboma laligoro. Iinonŋ Juuda yoŋoo jigo kaunsol tuumbaa jotamemeya moŋ koloonŋ Sabat kendononŋ kanaimambaa anotiwaajonŋ ama toroko yakariŋ Pailotwaanonŋ kema Jiisaswaa qamoya memambaajonŋ qisiro. ⁴⁴ Qisiro “Onanonŋ komuja me qaago?” jeŋ romonŋonŋ kawali galenŋa jero karo “Jiisasnoŋ kambanŋ koriga me toroga komuja,” jeŋ qisiŋ muro. ⁴⁵ Qisiŋ muro buju qaaya moma Jiisaswaa qamoya Joosef jeŋ tegonŋ muro. ⁴⁶ Jeŋ tegonŋ muro opo taanŋa sewanŋa meŋ kema qamoya maripoononŋga qetegonŋ meŋ kamaanŋ opononŋ esuuro. Esuuŋ meŋ qasirinonŋ kema jamo kobaa uroroogi duŋ eroti, iikanonŋ ano. Ama jamo somata moŋ metano kobaa qaa oota kojangiŋro. ⁴⁷ Dakanonŋ anoti, ii Maria Magdalaga ano Maria Jooseswaa nemunŋa yorononŋ nama iiri. Kianŋ.

16

Jiisasnoŋ koomunonŋga waaro.

Mat 28.1-8; Luuk 24.1-12; Jon 20.1-10

¹ Sabat kendonŋ rari tegoro iikanonŋ Maria Magdalaga, Maria Jeims waa nemunŋa ano Salome yoŋononŋ “Jiisaswaa qamoya kema moriwoŋa,” jeŋ jiniŋ marae unkoowagawo sewanŋa megi. ² Meŋ enŋ Sonda umugawodeenŋ waama gomanŋ ano weeŋ jilinŋjolanŋ kouro qasirinonŋ kenŋi. ³ Kema aminŋ

* 15:34: Ond 22.1 * 15:36: Ond 69.21 * 15:38: Eks 26.31-33 * 15:40: Luuk 8.2-3

moma jegi, “Qasiriwaa qaa ootanon jamo somata raji, ii mono moronon qetambaa?”⁴ Kaen jen uugi keno iigi: Jamo somata qatawo ii mono qetangji kema ero.⁵ Qasiriwaa jamo qaa oota kaen aantama nano uutanon ugi. Ugi dindingiaagen eja gbaworo mon malekuya koriga taana raro iigi. Kaen iima mamaga awawaligi.

⁶ Awawaligito, kokaen injoro, “Mono toroko mende mobu. Ono Nazaret eja Jiisaswajaan monganju. Ii maripoonon qegito, iinon mono gbilin waaja. Kawajaan koi mende eja. Iibu! Dunja koi, iikanon sulugi ero.⁷ *Kawajaan mono kema Piito ano gowokouruta kuuya buju kokaen injowu, ‘Iinon mono jeta men onoma waladeen Galili prowinsnon kembaa. Ono kaanagadeen iikanon kema qaaya jerotiwaa so ii iibu.’”

⁸ Kaen injoro aarun jenenjia ororo jamo ootanonga kamaan bobogarin kenji. Sombugia mogitiwajaan qaa mon mende jegito, qaagia bogoro. Kian.

Jiisasnon Maria Magdalaga iwaanon asugiro.

Mat 28.9-10; Jon 20.11-18

⁹ Jiisasnon Maria Magdalaga iwaa uutanonga omejiilan 7 onotaaro laligoro. Jiisasnon koomunonga waama Sonda gomaamba amandiinon wala Maria ii asugin muro.¹⁰ Asugin muro alaurutanon Jiisaswo laligon kouma kaman iikanon jingen qama saagiti, Marianon mono iyonoonon kema bujuya injoro.¹¹ Injoroto, Jiisasnon gbilin laligoro Marianon iiroti, ii mende moma laarigi. Kian.

Jiisasnon alawoita yoroonon asugiro.

Luuk 24.13-35

¹² Kawaa gematanon alawoitanon Jerusalem siti mesaon goman monon kembojon kananon keni Jiisasnon kaitania meleema asugin orono.¹³ Yoronon kaanagadeen kema bujuya ii alauruta injorito, yononon ii kaanagadeen mende moma laarigi. Kian.

Jiisasnon gowokouruta asugin onono.

Mat 28.16-20; Luuk 24.36-49; Jon 20.19-23; Apo 1.6-8

¹⁴ Kanagen gowokouruta 11 yononon ajoroon nene nen ragi yonoonon kaanagadeen asugiro. Asugin uugia kotirotiwaanon temboma koomunonga waaro iigiti, iinon bujuya injogi ii mende moma laarigitiwajaan ii jen onono.¹⁵ *Jiisasnon kokaen injoro, “Ono mono kantri so kema goman goman liligon ejemba laligon kenjutiwaa so Oligaa Bunana jen asarigi mobu.¹⁶ Monon Anutu moma laariro oomulu men mugi uuta meleembaati, iinon mono letoma Siwewaa bun koloowaa. Monon mende moma laarin yangisen laligowaati, Anutunon mono iwaa qaa jen tegoro gere siawaa bun koloowaa.¹⁷ Moma laarin noma laligowuti, ii aiwese men onombe kaniagia kokaen koloowaa: Yononon noo qanon omejiilan onotaawuya. Kantri tosia yonoonon qaa jen laligowuya.¹⁸ Mokolen borogianon men metaambuya. Nomben warabe apu iwoi negi iikanon mono mende men bolin onombaa. Borogia ji ejemba qagianon angi qeangowuya.” Kian.

Jiisasnon Siwe gomanon uro.

Luuk 24.50-53; Apo 1.9-11

¹⁹ *Pon Jiisasnon qaaya kaen injoro Anutunon wano Siwenon uma Anutuwaa boro dindinanon rama laligoja.²⁰ Eu laligojato, gowokourutanon mesaon goman balon so kema Bun qaaya jen sein laligogi. Kaen laligogi

* **16:7:** Mat 26.32; Maak 14.28 * **16:15:** Apo 1.8 * **16:19:** Apo 1.9-11

Ponnon yonowo gawon men inaan onono angoletu asugiro qaagianon kotiiro. Kiaŋ.

Luuk Oligaa Buṅa Luuknoṅ ooro. Jeṅ-asa-asari

Uumeleen yoṅonoṅ miti dologa mende meṅ kajuti, dokta Luuknoṅ ii eja uuta Tiofiluswaaṅoṅ qendeemambaajoṅ ama Oligaa Buṅa koi ooro. Luuk ii Jiisaswaa gowokoya 12 yoṅoonoṅga moṅ qaagoto, Griik ejaga kolooṅ ji ejemba meṅqeeango gawonoṅ laligoro. Luuknoṅ Jiisaswaa kania woi ii kokaen qendeema nononja: 1) Anutunoṅ Hamoqeṅe Toya wasimambaa qaa somoṅgoroti, ii Israel iyoṅoonoṅ kolooro, 2) Iinoṅ kantria kantria meṅ qeangoṅ nonomambaajoṅ karo. Pombaa Uṅa Toroyanoṅ Jiisas oono “Ejemba kamaṅqeqeta yoṅooṅoṅ Oligaa Buṅa” jeṅ asariṅ laligoro. Ejemba iwoi kania kania kawaajoṅ memeqemean ama laligogiti, Jiisasnoṅ iyoṅooṅoṅ majakaka moma ilaan oṅoma laligoro. Luuknoṅ sundu kaṅa seiseiya areṅgoṅ oodabororo. Luuknoṅ korisorowaa sunduya mamaga ooro. Jiisasnoṅ wala namonoṅ kamaaro ano tetegoyanoṅ namo mesaṅoṅ Siwenonoṅ uro. Kawaajoṅ korisoro seiseiya ii boṅ 1-2 ano boṅ 24 iikanonoṅ eja. Jiisasnoṅ Siwenonoṅ uro Buṅa gawoṅ meṅ seigi momalaari tuuṅnoṅ somariṅ somariṅ keno. Luuknoṅ iikawaa sunduya ii buk qata “Aposol gawoṅ meme,” iikanonoṅ oorota eja.

Luuknoṅ Oligaa Buṅa ooroti, iikawaa qaa waṅa ii kokaen sokoma ano eja: Qamakooli gawoṅ megi hoṅa kolooro. Uṅa Toroyanoṅ ejemba sololooṅ oṅono laligogi. Emba yoṅonoṅ Jiisaswo gawoṅ mamaga naṅgoṅ megi. Anutunoṅ siṅgisoṅgogia mesaṅoṅ laligoro.

Buk kokawaa bakaya waṅa 8 ii kokaen:

Buk kokawaa kania Luuknoṅ ooro boṅ 1.1-4

Jon Oomulu eja ano Jiisas kolooṅ somariiri 1.5-2.52

Jon Oomulu ejanonoṅ Anutuwaawaa gawoṅ mero 3.11-20

Jiisas oomulu meṅ muro angobato mokolooro 3.21-4.13

Jiisasnoṅ qenjaaro gawoṅa Galili prowinsnoṅ mero 4.14-9.50

Galili mesaṅoṅ kana kema Jerusalem keuro 9.51-19.27

Jerusalem keuma sonda konoga laligoro 19.28-23.56

Waama asugiṅ oṅoma Siwenonoṅ uro 24.1-53

Matyuu, Maak, Jon yoṅonoṅ sundu tosia mende oogiti, ii Luuknoṅ iyaṅodeen ooro bakaya 2 ano 6 iikanonoṅ eja. Sundu tosia ii kokaen: Gajoba yoṅonoṅ rii qagi. Lama galen yoṅonoṅ Jiisas kolooro kaṅ iigi. Jiisasnoṅ melaadianonoṅ jiwowonoṅ jigonoṅ uro. Samaria ejanonoṅ gbilibuurun eja kiankomun muro ano qewolon ejanonoṅ siṅgisoṅgonoṅ kemen sooroti, iikawaa sareqaaya.

Luuknoṅ tere Tiofiluswaa ooro.

¹ Gejatootoo ejembanonoṅ Hamoqeṅe Toya koloowaatiwaa qaa jegi iikawaa hoṅa batunananonoṅ asugiroti, ejemba mamaganonoṅ kawaa sunduya kanain oogi. ² Iwoi hoṅa ii batunananonoṅ asugiro tosiyonoṅ ii kanakanaiyanonoṅga kanain kouma iyangiaa jaagianonoṅ iima moma yagogiti, yoṅonoṅ iikawaa so kawaa bujuya toroqen jeṅ seigi gejanananonoṅ kemen ananaa buṅa kolooro. Ejemba kaṅa yoṅonoṅ Buṅa ii kanain papianoṅ oon areṅgogita eja.

³ Niinoṅ kaṅagadeen iwoi kuuya asugiṅ kouroti, ii tororo qisiṅ oṅombe kanianonoṅga kanain jegi moma kotojen. Oo Tiofilus niinoṅ goojonoṅ mobe uuta koloojan. Niinoṅ giwo qaa amiṅ mobotiwaaajoṅ mobe awaa kolooro

Jiisaswaa sunduya ii kuuyagadeen arenjon oojen. ⁴ Buɗa qaa hona kuma gonji mojanj, giinonj iikawaa kania weenjon korebore moma komuwa. Kianj.

Jon koloowaatiwaa qaaya Geibrielnonj jero.

⁵ *Judia prowinswaa kinj qata Herod iwaa kambananonj eja monj qata Zekaraia laligoro. Iinonj jigo gawonj galenj laligonj Abaiawaa gawonj arenjon nano. Embia qata Elisabet iinonj kaanagadeen jigo gawonj galenj Aarombaa gbili monj kolooro. ⁶ Yorononj Anutuwwa jaanonj laaligo dindija laligonj Pombaa jojopanj qaa ano jenkooto ii kuuya tororo otaanj koposowaa qaagara qaa laligori. ⁷ Laligorito, Elisabetnonj kopimbaajonj gbiligara qaa laligonj ejemba wana koloori.

⁸ Kambanj monjonj Abaiawaa gawonj arenj kambananonj karo Zekaraianonj jigononj galenj gawonj mewaatiwaaajonj Anutuwwa jaasewananonj kouro. ⁹ Kouro jigo gawonj galenj yonononj kaiyakagia otaanj batugianonj gawonj mendeema Zekaraia metogogi Pombaa alatanonj uma jiniinj moronawo ooro. ¹⁰ Jiniinj marae onjonj kambananonj kanj kuuro iinonj iwoi moronawo ii ooro ejemba tuunj kuuya yonononj jiwowonj jigo seleengenj mamboma Anutu gama koolinj ragi.

¹¹ Jiniinj ooro moronanonj pumpunjonj miri uuta sokono kanonj Pombaa gajoba monjonj alatanonj eu asuginj munj boria dindijaagenj nano. ¹² Nano Zekaraianonj iima aarunj toroko moro. ¹³ Toroko moroto, gajobanonj kokaenj ijoro moro, “Zekaraia, gii toroko mende moba. Anutunonj qamakooliga modaboroja. Kawaajonj embaganonj koro ama koko meraga mewaa. Ii mero giinonj qata Jon qaba.

¹⁴ Meraga kolooro uuganonj iwaajonj qeangoro aisoona ejemba mamaganonj korisoro mobuya. ¹⁵ *Ii nemunaa goronj uutanonj raro Unja Toroyanonj iikanondeen kanainj uuta saa qero somariinj wain me apu kotiga ii mende nenj Pombaa kooronanonj eja uuta koloonj laligowaa.

¹⁶ Kaenj laligonj Israel ejemba mamaga uugia meleeno Pongia Anutuwaanonj eleembuya. ¹⁷ *Anutuwwa Unjanonj gejatootoo eja Elaija inaaro ku-usunj qaganonj gawonj meroti, iinonj mono iikawaa so waladeenj keno Ponjonj gematanonj kawaa. Iinonj kema kanageso uu kuunj onono Ponjonj kawaatiwaaajonj jojorinj nambuya. Manj ano merabora juma deengi uukuuku me nj onono mombo metulanjonj aowuya ano qootogo ejemba ii dindija yonoo momo arenjonj keubuya.”

¹⁸ Siwe gajobanonj kaenj ijoro Zekaraianonj jero, “Embanawo norononj ejemba wana koloojotiwaajonj qaaganonj mono nomaenj honawo koloonaga?”

¹⁹ *Kaenj jero meleeno, “Nii Geibriel. Niinonj Anutuwwa wambu-soonanonj nambe wasinj nono buju awaa koi me nj kanj gijowe mojanj. ²⁰ Noo qaa jena honawo koloowaati, giinonj ii jewe mende moma laarijanjwaajonj qaaga mono muungoro nekonj laligowa. Kaenj laligona buju qaa kokawaa hona koloowaatiwaa kambanja kanj kuuro iikanonj neselanga lolooro qaa mombo jewaga.”

²¹ Kambanj biiwianonj kanonj ejembanonj mamboma rama Zekaraianonj jiwowonj jigononj eu kambanj koriga nanotiwaajonj uugianonj motoqoto mogi. ²² Kaenj ama ragi seleengenj kamaanj qaa jemambaajonj amamaaro moma asariinj kokaenj jegi, “Iinonj jiwowonj jigononj nama jaaya meleeno

* 1:5: 1 Hist 24.10 * 1:15: Janj 6.3 * 1:17: Mal 4.5-6 * 1:19: Dan 8.16; 9.21

Siwenonga un̄a mon̄ iija.” Kaen̄ jegi borianondeen̄ kaisare ama on̄oma nekon̄ koloon̄ laligoro.

²³ Kaen̄ laligon̄ jigo gawon̄ meme kambañan̄on̄ tegoro eleema mirianon̄ keno. ²⁴ Ween̄ tosia tegoro Elisabetnon̄ koro ama koin̄ 5 kawaa so mirinon̄ asan̄on̄ kokaen̄ jen̄ rama laligoro, ²⁵ “Merana qaawaajon̄ ejembanon̄ men̄ kamaan̄ non̄gi Pon̄non̄ wambusoon̄ qen̄ noma iikawaa lombota men̄ gilin̄ kian̄komun̄ non̄ja.” Kian̄.

Jiisas koloowaatiwaa qaaya Geibrielnon̄ jero.

²⁶ Elisabetnon̄ koro anotiwaawaa koin̄ja 6 kolooro Anutunon̄ gajobaya qata Geibriel wasiro Galili prowinswaa gomañan̄ mon̄ qata Nazaret kanon̄ kamaaro. ²⁷ *Kamaan̄ emba saran̄ jumun̄ja qata Maria iwaanon̄ keno. Iinon̄ eja qata Joosef iwaa emba bun̄aga laligoro. Joosefnon̄ kin̄ Deiwidwaa gbilia mon̄ kolooro. ²⁸ Gajobanon̄ Mariawaanon̄ kema kokaen̄ ijoro, “Oo Maria, ween̄ga awaa. Pon̄non̄ kalen̄morian̄ goma giwo namba.”

²⁹ Kaen̄ ijoroto, Marianon̄ jolon̄ iikawaajon̄ mamaga aarun̄ kania mongama motoqoto moro. ³⁰ Motoqoto moro kokaen̄ ijoro, “Maria, Anutunon̄ kalen̄morian̄ gono iwaa jaanon̄ sokon̄jan̄. Kawaaajon̄ toroko mende moba. ³¹ *Moba, giinon̄ koro ama koko meraga mewaga. Men̄ qata Jiisas qaba. ³² *Jiisas iinon̄ somariin̄ eja qabun̄ayawo kolooro qata ‘Uuta somataa Meria,’ qagi laligowaa. Kaen̄ laligoro Pon̄ Anutunon̄ amboya kin̄ Deiwidwaa jin̄karon̄ dun̄ muro ejemba galen̄ koma on̄oma laligowaa. ³³ Jeikobwaa kanageso yon̄oo kin̄gia koloon̄ tetegoya qaa galen̄ koma on̄oma laligowaa. Bentoton̄ja iikanon̄ mono kambañan̄ mon̄non̄ mende qaombaa.”

³⁴ Gajobanon̄ kaen̄ ijoro Marianon̄ jero moro, “Yei! Nii ejawaa kania mende mojen̄. Kawaaajon̄ qaa jejani, iikawaa hon̄a mono nomaen̄ koloowaa?”

³⁵ Kaen̄ jero moma meleeno, “Un̄a Toroyanon̄ mono an̄gon̄ koma gono Anutu uuta somataa esun̄anon̄ sokoma turun̄ gombaa. Kawaaajon̄ mera mewagati, iinon̄ toroya kolooro ejembanon̄ qata ‘Anutuwaawaa Meria,’ jen̄ qamakebuya. ³⁶ Moba. Tinitosaga Elisabet iinon̄ kaan̄agadeen̄ ‘Kopin̄ laligon̄ mera memambaajon̄ amamaaja,’ jegito, kilen̄ emba wañan̄ koloon̄ kambañan̄ kokaamba koko merawaa koroyawo kolooro koin̄ja 6 koloaja. ³⁷ *Anutunon̄ iwoi mon̄ amambaajon̄ jen̄ ii mende amamaan̄keja.”

³⁸ Kaen̄ jero Marianon̄ ijoro, “Moba, niinon̄ Pombaa welen̄qege emba koloon̄jen̄. Kawaaajon̄ qaa jejani, iikawaa so saanon̄ koloon̄ nomba.” Kaen̄ ijoro Siwe gajobanon̄ mesaon̄ keno. Kian̄.

Marianon̄ Elisabetwaanon̄ kusu kema iiro.

³⁹ Marianon̄ ii moma kambañan̄ koriga mende kolooro waama uulan̄awo jojorin̄ gomañan̄ baan̄anon̄ uma Judia prowinswaa taon̄a mon̄non̄ keno. ⁴⁰ Kema Zekaraiawaa mirinon̄ uma embia Elisabet iima aisoon̄ jolon̄ja jero. ⁴¹ Jolon̄ja jero iikanondeen̄ moro koko meranon̄ goron̄ uutanon̄ lugun̄ uma kamaaro Un̄a Toroyanon̄ Elisabetwaa uuta saa qero.

⁴² Saa qero qa somata qama kokaen̄ jero, “Oo alana, Anutunon̄ kotumotueya uuta ama gono emba batunananon̄ laligowaga ano mera mewagati, ii kaan̄jadeen̄ kotuegon̄ mubaa. ⁴³ Nomaembaajon̄ Pon̄naa nemun̄anon̄ kan̄ niiro kaen̄ koloon̄ non̄ja? ⁴⁴ Moba, gii jolona jena qaa aroga gejananon̄ kemero meranon̄ goronanon̄ kaan̄agadeen̄ korisoro qaganon̄ lugun̄ uma

* **1:27:** Mat 1.18 * **1:31:** Mat 1.21 * **1:32:** 2 Sml 7.12, 13, 16; Ais 9.7 * **1:37:** Jen 18.14

kamaaja. ⁴⁵ Poŋnoŋ buju qaaya jero moma iikawaa hona asugiwaati, ii moma laarijanjwaajon goojon mobe simbawonawo koloojan.” Kianj.

Marianon korisoro rii qaro.

- ⁴⁶ *Marianon qaa ii moma kokaen jero,
 “Ii-ia! Noo uu kononanon mono jinonja qaa Poŋ mepeseeja.
⁴⁷ Noo unjananon Anutu, Hamoqeqe Tonaajon aisoon korian maaja.
⁴⁸ *Niinon welenqeqe emba kamaanqeeta laligojento, Anutunon kilen ba koma kiankomun nonja.
 Moba, ejemba tuunja tuunja kete kanain koloojuti, yononon mono noojona ‘Simbawonawo!’ jen mepeseen noma laligowuya.
⁴⁹ Ku-usun Toyanon mono angoletu uuta menj nono laligojen.
 Iwaa qata ii Toroya.
⁵⁰ Ejemba kete namonon laligojuti ano kanagenj koloonj seiwuti, iyonoo batugianon isi daen yononon Anutuwaa jeta uuguwubotiwaa toroko mobuti, iwaa kiankomuyanon mono yonowo pondan ewaa.
⁵¹ Anutunon borianon angoletu menj iikanon usunja qendeema nonono iininj.
 Ejemba iyangia menj biwiin aon sewanpirinj laligojuti, Anutunon mono ii kondeema onono simbirinsambaranj koloonj laligoju.
⁵² *Kinj ponja ponja jinjonon dungianon rama ejemba galen koma onoma laligogiti, Anutunon ii iikanonja qetegonj utama onono kamaagi.
 Kamaagito, kamaanqeeta iiga mono menj uma onono.
⁵³ Ejemba iwoiwaa memeqemeyanj ama laligogiti, iyonoo uugia mono iwoi awaa awanonj saa qeroto,
 ejemba qaqabunagiawo ii wasinj onono borogia bobora eenj kenji.
⁵⁴⁻⁵⁵ *Anutunon ambosakonjurunana metogonj unuano Israel kolooji nono torogonj Anutuwaa welenqequeuruta laligojon.
 Anutunon wala eenanonj jojopanj qaaya kokaen jenj somonjon nonono, ‘Niinon Abram ano iwaa gbiliuruta tetegoya qaa laligonj uma laligowuti, ii kiankomun onoma laligomanja.’
 Kaen jenj qaaya ii mende duduunj laligonj kouro.
 Qaagoto, iinonj mono qaa jeta ii otaanj laligonj kete baagonj nonomambaajon kaja.”
 Marianon kaen jero.
⁵⁶ Marianon koinj karoonj kawaa so Elisabetwo laligonj mombo mirianon eleeno. Kianj.

Jon Oomulu ejanonj kolooro.

- ⁵⁷ Elisabetwaa mera meme kambananon kanj kuuro koko meraga mero.
⁵⁸ Koko meraga mero miri kosianonj laligogiti ano tinitosauruta yononon Poŋnoŋ kiankomu uuta qendeema muroti, ii moma asarinj iwo motoonj korisoro anji.
⁵⁹ *Korisoro ama weenj 7 tegoro waama kema Anutuwaa aiweseya mera selianonj kotowutiwaajon ajoroogi. Ajoroonj manjaa qata Zekaraia ii wase menj muwombaaajon jegi. ⁶⁰ Jegito, nemunanonj jero, “Ii qaagoto, qata mono Jon qabonja.”

* **1:46:** 1 Sml 2.1-10 * **1:48:** 1 Sml 1.11 * **1:52:** Job 5.11; 12.19 * **1:54-55:** Jen 17.7 * **1:59:** Lew 12.3

⁶¹ Jero kokaen ijogi moro, “Jon qajanto, goo tinitosaga yonoononga mombaa qata kaen mende eja.” ⁶² Kaen ijogi nama mananon iwaa qata qabaatiwaa qisin borogianon kaisare angi.

⁶³ Kaisare angi tafewaajon qisiro mugi iikanon tere kokaen ooro, “Qata ii Jon.” Kaen ooro iikawaajon kuuya aarun tililingogi. ⁶⁴ Aarun tililingogi iikanondeen buuta afaangoro neselana lolooro qaa jen Anutu mepeseero. ⁶⁵ Mepeseero alaurugia kuuya yononon qarasombugia mamaga mogi. Mogi iwoi kolooroti, iikawaa bujuya amin mogi sein Judia baana goman kuuya sokono.

⁶⁶ Bujuya amin mogi kuuyanon ii moma uu konongianon ama angon kongi. Ponon ku-usuna kokosaposapo qaganon maaro laligoroti, iikawaa kania moma asarin kokaen jegi, “Mera koi kanon somariin mono naa iwoiga mon nomaen ama menaga?” Kian.

Zekaraianon gejatootoo qaa jero.

⁶⁷ Kaen jegi Unja Toroyanon manja Zekaraiawaa uuta saa qero gejatootoo qaa kokaen jero,

⁶⁸ “Nono Israel nonoonon Pon Anutu mepeseewona. Ii-ia!

Iinon mono kanagesouruta ba koma nonoma downenana memambaa-jon jojorin kawaa.

⁶⁹ Anutunon welen ejia kin Deiwidwaa kanageso nonoo batunananonga eja ku-usunawo kuuro waama Hamoqege Tonanaga koloowaa.

⁷⁰ Monowaa monoyanonga gejatootoo ejembauruta tak-kootoya ii sololoon onono qaa je kokaen jen laligogi,

⁷¹ ‘Niinon mono kereurgia yonoo esungia qewe kamaaro onoo sewangia somongomanja.

Daen yononon kazi ama onombuti, niinon mono kuuya iyonoo borogianonga metogon sopa somongon onomanja.’

⁷² Qaa kaen jen benurunana kiankomun onoma yonowo soomongo arej tania mon somongoroti, ii romongon otaaro hamoqeqewaa honja asugiwaa.

⁷³ Soomongo qaa ii benjana Aabrahambaa-jon jen jopon qanon jen kotiirota eja.

⁷⁴ Soomongo qaa iikawaa honja kokaen:

Iinon nono kereurunana yonoo borogianonga metogon nonono yonoojon toroko mende moma welen qen mun laligowona.

⁷⁵ Iinon qaanana jen tegoro solanani iwaa jaanon soraaya koloon laaligonana honja dindina kaen laligon komuwona.

⁷⁶ *Oo kokona Jon, giinon somariin laligon waladeen kema ejemba uugia mindingon iikaen ama Pombaa kania meleuna kawaa.

Kawaajon qaga ‘Anutu uuta somataa gejatootoo ejaga,’ kaen qagi laligowaga.

⁷⁷ Kaen laligon hamoqege Toyaa kania ii Anutu waa kanagesouruta kuma onona ii moma koton uugia meleengi Anutunon singisongogia songbama mesaowaa.

⁷⁸ Anutunananon uutanon jopagon kiankomun nonomakeja.

Kaen ama ba koma nonoma widia eukanona ano bilikbilik anja.

Kawaajona nononon mono wengeran suluro asuganon asariwombaa anjon.

* 1:76: Mal 3.1

⁷⁹ *Nono pangamanon tinjuan raniñ koomuwaa kondomondo Toyanon angon koma nonomakejato, ween jilinjolan kouma qanananon kuun menj asariñ nonombaa.

Menj asariñ nonono luaewaa kania asuganon asugiro iima iikanon keuma riin namboña.” Zekaraianon kaen jero.

⁸⁰ Mera Jon iinon somariin waaro Uña Toroyanon inaan muro Anutuwaa gele eja kotakota kolooro. Kaen koloon balon qararankonkonanon laligoro kambañanon kan kuuro Israel kanageso yonoo jaagianon asuganon asugin qenjaaro gawoña kanain mero. Kian.

2

Jiisas Betlehem taonon kolooro.

Mat 1.18-25

¹ Jon Oomulu ejanon kolooro kambañ kanon Siisa-kin Oogastus iinon Room sitinon gomaña gomaña galeñ koma onono. Galeñ koma onoma takis kanain mewutiwaajon gawmambaa jenkkoto ano gomaña gomaña kuuya yononon ajoroogi kuskus (sensus eja) yononon qagia papianon oon arengogi.

² Areñ gawon ii kambañ mutuyaga megii. Megiti, kambañ iikanon eja qata Kwirinius iinon Siria prowinswaa gawana laligon galeñ koma onono.

³ Oogastuson jenkkoto ano ejemba korebore horon keuma qagia areñon oowutiwaajon iyangiaa kolokoloo gomangia waña so kenji.

⁴ Galili prowinswaa taon qata Nazaret iikanon eja qata Joosef laligoro. Iwaa amboya ii kin Deiwid. Kin Deiwidwaanon taon qata Betlehem ii Judia prowinsnon ero. Kawaajon Joosefnon Nazaret mesaon uma kemen Betlehem keno. ⁵ Keman jero kambañ kanon emba bunaya qata Maria ii koroyawo laligoro. Laligoro ii aima naon qagara oowutiwaajon motoon keni.

⁶ Kema Betlehem keuri Mariawaa mera meme kambañanon kan kuuro.

⁷ Kan kuuro qenjaaro ee mirinon keuma iikawaa uutanon tintina mon mende mokoori. Kawaajon bao bulmakao mirianon uma rari. Rama iikanon mutu meria menj oponon esuun bulmakao juuyanon ano kemen ero. Kian.

Lama galeñ yononon Siwe gajoba iniigi.

⁸ Betlehem taon goman kanon eja tosiannon gomantiina so balon koria iikanon kema lama tuungia galeñ koma onoma laligogi. ⁹ Kaen laligogi gomantiina kanon Pombaa gajoba monon kosogianon asugin onono. Asugin onono Pombaa asamararannan lilion onoma asariro sombugia moma jenengia ororo. ¹⁰ Jenengia ororoto, Siwe gajobanon injoro, “Mono geja ambu! Niinon korisoro Buna somata ejemba korebore yonoojon menj kajen, ii inisaama onoma. Kawaajon jenengia mono mende orowa. ¹¹ Buna ii kokaen: Onoo Hamoqeqe Togianon keteda koi kolooja. Iinon kin Deiwidwaa taonon koloon Pon qata Kraist kolooja. ¹² Qaa iikawaa aiweseya ii kokaen: Ono mono kema mera sayawo oponon esuun bulmakao juuyanon анги eji, ii mokoloowu.”

¹³ Gajobanon kaen jero iikanondeen gajoba tuun somatanon Siwenonga asugin iwo aitongon Anutuwaa mepemepesee rii qama kokaen jegi,

¹⁴ “Anutuwaa qabunaya mepeseenin Siwenon eukanon uja.

Iinon ejemba iyañajon meweenon ononoti, iyonoojon uuqeanngo moma balonon luae ama ononja.” Kian.

* 1:79: Ais 9.2

Lama galeŋ yononon kema Jiisas iigi.

¹⁵ Gajoba yononon onjomesaon Siwenon eleema ugi lama galeŋ yononon angio kokaen jegi, “Ayo, Betlehem kanon iwoi kolooro Ponon iikawaa qaaya jero mojonj, nono mono ii kema iibona.”

¹⁶ Kaen jen esunjiagadeen kema Maria Joosef ano mera sayawo bulmakao juuyanon eroti, mokoloon iigi. ¹⁷ Iima nama gajobanon merawaa qaa jero moma kagiti, ii injisaama jen asarigi. ¹⁸ Jen asarigi mogiti, iyononon korebore aarun walingogi.

¹⁹ Walingogito, Marianon qaa kuuya ii uu konononon ama dungun somonon kania romonon laligoro. ²⁰ Walingogito, iwoi kuuya Siwe gajobanon jerotiwaa so asugiroti, ii lama galeŋ yononon iima moma kawaajon Anutuwa korisoro rii qama mepeseegi. Mepeseen mesaon eleema kenji. Kian.

Mera qata Jiisas qagi.

²¹ *Jiisas kolooro Sonda motoonjo kawaa so tegoro Anutuwa aiweseya selianon kotowombaa kamban karo qata Jiisas qagi. Siwe gajobanon qa ii waladeen qama murogo kamban iikanondeen nemunaa goron uutanon kolooro. Kian.

Jiisas wama Anutuwa bunja анги.

²² *Mooseswaa Kana qanon qaa kokaen eja, “Embanon koko meria mutuya men ween 40 kuunanon laligoro tegoro suru guluga koma konjoratin mun onj mono jiwowon jigonon uma mera ii Pombaa jaanon angi iwaa bunja koloowaa.” Kawaajon kamban ii kan kuuro Joosef Maria yoronon qaa ii tenj koma Jiisas wama Pombaa bunja koloowaatiwajon Jerusalem uri.

²³ *Pombaa Kana qanon qaa kokaen oogita eja, “Mera mutuya kuuya ii mono qegi Pombaa bunja soraaya koloowuya.” Yoronon qaa ii otaari. ²⁴ Kaanagadeen Pombaa Kana qanon jenkotoo qaa ejiwaa so kewo me kewosusu koon woi ii siimolon oowaatiwajon Jerusalem sitinon uma keni.

²⁵ Kamban iikanon eja monj qata Simeon Jerusalem laligoro. Iinon uuta jumun Anutuwaanon qokotaan uumeleembaa komagbiligibili ano Unj Toroyanon iwo nano Hamoqe Toyanon Israel uutanon asugiwaatiwajon mamboma laligoro. ²⁶ Mamboma laligoro Unj Toroyanon qaa kokaen isaano, “Gii Pombaa Hamoqe Toya Kraist asugiro wala iimago koomuwagatiwaa siimboboloya mobaga.” ²⁷ Nemunmanjon Mooseswaa Kana qaa otaan Jiisas wama jiwowon jigonon uri. Uri Unj Toroyanon Simeon sololoo kamban iikanondeen kaanagadeen jigonon uro. ²⁸ Uma mera ii iima menj doonjon Anutu mepeseen kokaen jero,

Simeomba korisoro rii

²⁹ “Oo Pon, kete welen ejaganon saanon kema uuluaenon laligon komuwaa.

³⁰ Goo qaaga eji so Hamoqe Toya wasina asugiro ii neenaa jaananon iima simbawonawo mojen.

Kawaajon saanon kema komunan.

³¹ Giinon hamoqe gawombaa kania mozozonon kantri kuuya yonoojon injisaama onona ii iima moma kotowu.

³² *Giinon Hamoqe Toyaa asasaga injisaana waba kantri yonoo uugia kuuro asariwu

* 2:21: Lew 12.3; Luuk 1.31 * 2:22: Lew 12.6-8 * 2:23: Eks 13.2, 12 * 2:32: Ais 42.6; 49.6; 52.10

ano qabunaganon geenгаа kanagesoga Israel nonoo batunananon kaanjadeen somariiwaa.”

Simeombaanon gejatootoo qaa

³³ Simeonon merawaajon qaa kaen jero nemunmananon moma kiko ama walingori. ³⁴ Walingori kotuegon onoma nemuna Maria kokaen ijoro,

“Moba, Anutunon mera koi kuun ano Israel ejemba seiseyanon ii gema qen kamaan unuro

maganon uugia meleema qeangowuya.

Anutu anjo ii ano aiwese kolooro mamaganon ii toropere jen mubuya.

³⁵ Toropere jen mugi uumomogia aasangoya ii kaen asuganon asugi-waa.

Geengaa uuganon kaanagadeen wosobiri kolooro iikanon soo sulumuk aana kaana uuga kuun qosombaa.” Kian.

Ana embawaanon gejatootoo qaa

³⁶ Jerusalem kanon gejatootoo emba wana mon qata Ana laligoro. Iwaa isia qata Aser, mana qata Fanuel. Emba kanon saraanon eja men laligoro gbani 7 motoon laligori. ³⁷ Laligori loya komuro malo koloon laligon kouro kaban iikanon gbania 84 kolooro. Iinon kaban so jiwowon jigonon uma ii ween mon mende mesaoroto, gomantiina asasaga Anutuwaajon nene singin laligon qama koolin waeya men mepeseen laligoro.

³⁸ Iinon kaban iikanondeen kouma mera ii iima Anutu mepeseero. Anutunon Jerusalem ejemba dowegia mewaatiwaajon mamboma laligogiti, kuuya iyonoojon mera iikawaa kania jen asariro mogi. Kian.

Jiisaswo Nazaret eleengi.

³⁹ *Joosef Maria yoronon Ponon arena jen koto Kana qanon eji, ii kuuya ani tegoro Galili prowinsnon eleema taongara Nazaret kanon keni. ⁴⁰ Meranon somariin waama kotiin momakootoyanon asugin saa qero Anutuwa kalemoriananon turun muro laligoro.

Jiisas gbania 12 kolooro jiwowon jigonon ugi.

⁴¹ *Jiisaswaa nemunmananon gbani so kiankomu* kendon kambananon Jerusalem sitinon uma kemakegi. ⁴² Kaen laligon Jiisas gbania 12 kolooro siligia amakejutiwaa so kaban kaanagadeen uma kenji.

⁴³ Kema laligon kendon kaban iikanon tegoro eleema mirigaranon keni. Kenito, mera gbaworo Jiisasnon Jerusalem raro nemunmananon ii mende moma kotori. ⁴⁴ “Iinon ejemba tuunleembe yonowo kenja,” jen ween motoongowaa so kana kema sakiti ano alaurugara yonoo uugianon qama mongani. ⁴⁵ Qama monganito, mende mokolon mombo eleema Jerusalem kema mongani.

⁴⁶ Mongama laligori ween karoon tegoro jiwowon jigonon uma iikanon mokoori. Mokoori eja somata yonoo batugianon raro. Raro kuma mugiti, ii moma qisin onoma raro. ⁴⁷ Rama Buna qaawaa kania tororo moma asarin dindinagadeen meleeno korebore yononon ii moma walingogi. ⁴⁸ Nemunmananon iima aarun nemunanon ijoro, “Merana, gii nomaembaajon kaen ama noronjan? Moba, mangawo noro goojon majakaka moma qama mongama laligori.”

⁴⁹ Kaen ijoro kokaen meleema orono, “Oro mono naambaajon nii mongama nonjao? Nii neenaa Amanaa mirinon rabe sokonji, ii mojado me

* **2:39:** Mat 2.23 * **2:41:** Eks 12.1-27; Dut 16.1-8 * **2:41:** Anutunon Iijipt kanon Israel ejemba iijima koboon unuuguroti, kiankomu kendon iikawaa qata mon Pasowa.

qaago?”⁵⁰ Kaen meleema oronoto, yoronon qaa jeroti, iikawaa kania ii mende moma asariri.

⁵¹ Mende moma asaririto, kilen waama yorowo eleema Nazaret taonon kema nemunmanja ten koma oroma laligoro. Jiisasnon qaa jeroti, nemunanon ii kuuya moma uu konononon ama somonjon anjon kono.

⁵² *Jiisasnon laligon somariiro gbania uro momakootoya asarin seiro Anutunon kalenmoriaja muro kotiin ejemba ano Anutu yonoo jaagianon sokoma onono. Kian.

3

Jon Oomulu ejanon Buja qaa jero.

Mat 3.1-12; Maak 1.1-8; Jon 1.19-28

¹ Zekaraiawaa meria Jon iinon gawonja kanairo. Kamban kanon Siisakin qata Taiberius iinon Room sitinon laligon gomanja gomanja mindirin gban 15 eja pon koloon toroqen galen koma onono laligogi. Galen koma onomambaajon gomanja gomanja Israel liligon ejuti, ii mosongi bakaya 4 kolooro yonoo kinjia 4 ii kokaen kuun onongi:

Pontius Pailot, Herod, Filip ano Lisantias. Pontius Pailot ii Judia prowinswaa gawanagia laligoro. Kin Herodnon Galili prowins galen koma onono ano data Filipnon Ituria ano Trakonitis prowins woi yonoo pongiaga laligoro ano Lisantias iinon Abilene gomanj men laligoro.

² Jigo gawon galen waja woi laligori, qagara Anas ano Kaiafas. Kamban kanon Zekaraiawaa meria Jon iinon balon qararankonkonan laligoro Anutuwaanon Buja qaa kolooro moro. ³ Anutuwaa Buja moma kema Jordan apu berenaa kosianon gomanj so liligon laligoro. Liligon laligon Buja qaanon uugia kuun kokaen jen laligoro, “Ono mono uugia meleengi niinon oomulu men onomanja. Kaen angi Anutunon singisonjogia songbama mesaowaa.”

⁴ *Kawaa qaaya ii gejatootoo eja Aisaianon oorota iwaa Buju Terenon kokaen eja,

“Qele gajoba monon balon qararankonkonan qama laligoro kema qata kokaen mobu,

‘Ponon kawa-oo! Kawaaon mono jojorin kania meleuwu. Mono uugia mindinjon kania qeleleewu.

⁵ Kana dondoonja kuuya mono qen riigi dindinja koloowa.

Baana wanjaleya kuuya ii mono qetegon koma qeleleegi koria koloowa. Kana misiqisiawo ii mono meagogi dingowa.

Haamonon kana kuno simbirinsambaran eji, ii mono koton meleugi solananiwa.

⁶ Anutunon oyanboyan Toya wasiro karo gomanja gomanja kuuya yononon ii iima moma kotowuya.”

⁷ *Jonon kawaa so uugia kuuro ejemba tuuna tuuna yononon oomulu men onombaatiwaaon iwaanon kagi injiima kokaen injoro, “Oo qato mokolembaa gbiliuruta, ono uugia mende meleengi Anutuwaa irina soono irona meleema onomambaajon anja. Ii olojon kombombaa gejanono qaaya ii mono moronon injoro sombugia moma koi kaju?

⁸ *“Kawaaon mono onanon uugia meleembu. Kilenagianonga eleengi hona kolooro ii mono nanamemenjianon asuganon qendeema laligowu. Ugianon mondomondo qaa kokaen mende romongowu, ‘Nononon

* 2:52: 1 Sml 2.26; Gba 3.4 * 3:4: Ais 40.3-5 * 3:7: Mat 12.34; 23.33 * 3:8: Jon 8.33

Aabrambaa gbiliga laligonij Anutunonj mende tiwilaan nonombaa.' Kaen totogianonj qenkejuto, honja ii mende amakeju. Niinonj kawaajonj kokaen injjomaña: Anutunonj jamo koi saanonj jen kotonj onjono letoma Aabrambaa gbiliuruta koloonj Anutu mepeseenkebuto, onj mono nomaenj?

⁹*“Uugia mende melembuti eenj, Anutunonj mono onj gere kaanja kono kamaawombaajonj anju. Gere kuuya honja awaa mende kuunkejuti, ii mono kono kamaagi gere gagirinoj giliro kemebuya. Gere kaanja komambaa wenja mono jeta sunja ama gere kaniaonj ano jojorinj eja. Anutunonj mono kilenajiaa ironja meleema onjombaa.”

¹⁰ Kaen injjoro ejemba tuunja tuunja yonononj kokaen qisinj mugi, “Kawaa-jonj nono mono nomaenj aninj sokombaa?”

¹¹ Qisinj mugi kokaen meleeno, “Monjonj maleku woi menj laligoji, iinonj mono yoroononga monj ii malekuya qaa ii mubaa ano daen yonononj nenegiawo laligojuti, iyonononj mono kaanagadeen nenegia qaa yonoojonj mendeema onjombu.”

¹²*Takis meme eja tosianonj kaanagadeen oomulu menj onjombaatiwaajonj kanj qisinj mugi, “Boi, nonononj mono nomaenj aninj sokombaa?” ¹³ Qisinj mugi injjoro, “Gawmanonj takiswaa jangoya menj kotonj onjonta eji, so ii mono mende uugun mewu.”

¹⁴ Manjaqeje eja tosianonj kaanagadeen qisinj mugi, “Nonoto? Nonononj nomaenj aninj sokombaa?” Qisinj mugi kokaen injjoro, “Mombaanonj mon-embajonj kuunj ubeqube ama luluuma mende ambuto, onjonganja tawagia menkejuti, iikawo mono uumotoonj ama bonjonj laligowu.” ¹⁵ Ejemba kuuya yonononj “Jononj Hamoqeje Toya Kraist koloowabo,” kaen menj uugianonj romongogi. Kawaa kania mobombaajonj geja qen qen laligogi.

¹⁶ Kaen anji Jononj ii kuuya kokaen injjoro, “Niinonj apu toonjonj mulu menj onjontento, eja ku-usunja kotakota monj kawaa. Iwaa ku-usunja uutanonj mono noononj uuguwaa. Iinonj eja uuta koloowaatiwaajonj niinonj iwaa kana esuyaa kasia ilaan isamambaajonj amamaamaña. Iinonj mono Unja Toroya uugianonj ano gere bolananonj koma konjoratinj onjono iikaanja kanonj mulu menj onjombaa. ¹⁷ Iinonj honja ano kaawoya mendeema oromambaa saraya menj kouma kosonj korerenjonj gosiwaa. Gosinj wiit kota menj kululuunj kowianonj ambaato, kaawoya ano bulaaya ii mono usuno gere gagirinoj kemenj tetegoya qaa jewaa.”

¹⁸ Qaa kaanja kaanja mamaga toroqen menj uugia kuunj Oligaa Bunja ejemba tuunjeleme ii menj asarinj onjoma laligoro. ¹⁹*Laligoroto, gomanj bakayaa kin ponja Herodnonj dataa embia qata Herodias ii olonj mero ano bologa kania kania ama laligoroti, ii Jononj injisaama asuganonj menj muro. ²⁰ Jenj muro kilenaya monj toroqen ama Jombaanonj gawonja riijugonj kawali galenja jero Jon menj kapuare mirinonj anji. Kianj.

Jononj Jiisas oomulu menj muro.

Mat 3.13-17; Maak 1.9-11

²¹ Jononj ejemba kuuya oomulu menj onjoma Jiisas kaanagadeen oomulu menj muro. Menj muro qama kooliro iikanondeenj sombinonj aantano. ²²*Aantano Unja Toroyanonj meleema kewo koonj kaanja koloonj Jiisaswaa qaganonj kamaaro. Kaenj kamaaro Siwenonga qa aro monj kokaen kolooro, “Giinonj neenaa komunjua meranaga koloona kerana qeangoro giimasiinj moma gonjenj.” Kianj.

* **3:9:** Mat 7.19 * **3:12:** Luuk 7.29 * **3:19:** Mat 14.3-4; Maak 6.17-18 * **3:22:** Jen 22.2; Ond 2.7; Ais 42.1; Mat 3.17; Maak 1.11; Luuk 9.35

*Jiisaswaa ambosakoŋa yoŋoo qa areŋgia**Mat 1.1-17*

²³ Jonon Jiisas oomulu men muroti, ii gbania 30 kawaa so kolooro hamoqege gawoŋa kanain men laligoro. Men laligoro Joosefwaa meriaga kolooji, ejembanon kaen romoŋgogi. Jiisas maŋa Joosef, asaya qata Heli.

²⁴ Jiisas amboya qata Matat, jariria qata Liwai. Liwai maŋa Melki, asia Janai, amboya Joosef, ²⁵ jariria Matatias. Matatias maŋa Aamos, asia Naahum, amboya Esli, jariria Nagai. ²⁶ Nagai maŋa Mat, asia Matatias, amboya Semen, jariria Joosek. Joosek maŋa Jooda, ²⁷ asia Joanan, amboya Reesa, jariria Zerubaabel. Zerubaabel maŋa Sealtiel, asia Neeri.

²⁸ Amboya Melki, jariria Adi. Adi maŋa Koosam, asia Elmadam, amboya Eer, ²⁹ jariria Joosua. Joosua maŋa Eliezer, asia Joorim, amboya Matat, jariria Liwai. ³⁰ Liwai maŋa Simeon, asia Juuda, amboya Joosef, jariria Joonam. Joonam maŋa Eliakim, ³¹ asia Melea, amboya Mena, jariria Matata. Matata maŋa Naatan, asia Deiwid, ³² amboya Jesi, jariria Oobed. Oobed maŋa Boaz, asia Salmon, amboya Naason.

³³ Jariria Aminadab. Aminadab maŋa Admin, asia Arni, amboya Hezron, jariria Perez. Perez maŋa Juuda, ³⁴ asia Jeikob, amboya Aisak, jariria Aabraham. Aabraham maŋa Teera, asia Naahor, ³⁵ amboya Seruk, jariria Reu. Reu maŋa Pelek, asia Eber, amboya Seela, ³⁶ jariria Kainan. Kainan maŋa Arpaksad, asia Siem, amboya Nooa, jariria Laamek. ³⁷ Laamek maŋa Metusela, asia Eenok, amboya Jared, jariria Mahalalel. Mahalalel maŋa Keenan ³⁸ asia Enos, amboya Seet, jariria Adam. Adam ii Anutunon mero kolooro. Kian.

4*Satanon Jiisas angobato men mun laligoro.**Mat 4.1-11; Maak 1.12-13*

¹ Jonon Jiisas oomulu men muro Uŋa Toroyanon uuta saa qero Jordan apunonga eleeno wama balon qararanŋonŋonon keno. ² Kema kanon laligoro Kilenaa Toyanon angobato men mun laligoro ween 40 tegoro. Kamban 40 kanon nene mon mende neŋ laligoro tegoro neneyaaŋon komuro.

³ Neneyaa komuro Kilenaa Toyanon kokaen ijoro, “Gii Anutuwaa meriaga koloojan eeŋ, ii mono qendeema jamo koi jeŋ kotona letoma bered kolooro newa.”

⁴ *Ijoro meleeno, “Qaago! Buŋa Terenon qaa kokaen oogita eja, ‘Nenenondeen ejemba laaligo mende nonomakeja.’ ”

⁵ Meleeno Satanon wama baŋa koriga moŋonon uma namowaa kantria kantria kuuya ii uulaŋawo qendeema muro. ⁶ Qendeema mun kokaen ijoro, “Niinon kantri kuuya ii galen koma onomambaa ku-usuŋa ano esuhina iwaiyaa akadamuya ii noo boronanon aanaŋa eja. Kawaaŋon ii neenaa aiŋnaanon moroga mumanjen saanon ii mumaŋa. Kawaaŋon iwai kuuya koi mono goo boronganon amaŋa. ⁷ Kawaaŋon gii waena men mepeseen nombaat eeŋ, ii kuuya mono goo buŋaga koloodaborowaa.”

⁸ *Kaen ijoro kokaen meleeno, “Qaago! Buŋa Terenon qaa kokaen oogita eja, ‘Gii mono Pon Anutugaa waeya men mepeseen ii motoonŋo welen qen mun laligowa.’ ”

⁹ Meleeno Satanon Jiisas mombo wama Jerusalem sitinon kema jiwowon jigowaa waarenanon eu uma kokaen ijoro, “Gii Anutuwaa meria koloojan

* **4:4:** Dut 8.3 * **4:8:** Dut 6.13

een, mono kokainonga lugun emu kemeba. ¹⁰ *Buna Terenon qaa mon kokaen oogita eja, 'Anutunon gajobauruta jen koton onono saanon galen koma sopa somonjon gombu,' ¹¹ *ano qaa mon ii kokaen, 'Yononon borogianon ama nonongolin gongi kemen jamonon kanaganon gun mijimiji mende ambaa.' " Kawaajon saanon kemen mende tiwilaan gombaa.

¹² *Kaen ijoroto, Jiisasnon kokaen meleema muro, "Qaago! Anutunon jeja, 'Gii mono Pon Anutuga angobato mende men muba.' "

¹³ Kilenaa Toyanon angobato kuuya ii Jiisas ama muro tegoro mesaon keno. Kian.

Jiisasnon kanain hamoqeqe gawon mero

Mat 4.12-17; Maak 1.14-15

¹⁴ Jiisasnon balon qararanjonkonga mesaoro Una Toroyaa ku-usujanon iwo nano Galili prowinsnon eleeno. Eleeno qaa bujukanon sein goman miri liligon rama kenjiti, ii kuuya sokoma keno. ¹⁵ Sokono goman goman liligon qamakooli mirigianon uma Buna qaa kuma onono. Kuma onono mogiti, kuuya iyononon aison mepeseen mugi. Kian.

Nazaret yononon Jiisas gema qegi.

Mat 13.53-58; Maak 6.1-6

¹⁶ Jiisasnon eleema somasomarii taona Nazaret kanon keno. Sonda kendonon karo amakejiwaa so qamakooli mirinon uma Buna Tere weenjon onomabaajon waaro. ¹⁷ Waaro gejatootoo eja Aisaiawaa Buju Tere mug metuma qaa batuya kokaen oogita eji, ii mokoloo:

¹⁸ *"Pombaa Una Toroyanon noo uunanon kemen gawon memewaajon bedu men noma ejemba

kamaanqeqeta yonoonon Oligaa Buna jen asarinkejen. Inon wasin nono qaa kokaen jen seinkejen:

Bologanon gbadoon onono laligojuti, Anutunon mono ii isama metogon onono laligowu.

Anutunon jaagoo ejemba jaagia metooro mombo unun iibuya.

Kike taribari ama mendunjon men kamaan angi laligojuti, Anutunon mono ii metogon onono siiseweweya qaa laligowuya.

¹⁹ Ponon hamoqeqewaa gbani awaa ano kan kuuwaati, niinon iikawaa qeleyaga kan ii jen asarinkejen."

²⁰ Qaa kaen weenjon tere pipipiiya ii pipiin galena mun kamaan raro. Raro qamakooli mirinon ragiti, iyononon kuuya dorondon ama jaasapo iigigiigi. ²¹ Iigigiigi kanain kokaen injoro, "Buju Terewaa qaa koi weenowe gejagianon kemero mojuti, iikawaa hona mono kete koi asugija."

²² Kaen injoro kalenmorian qaaya qaaya buutanonga kamaaro kuuyanon ii moma walingon jen sororogon mun qaa iikawaa jenkelekeleya ii kokaen jegi, "Eja koi Joosefwaa meriaga me?"

²³ Jegi kokaen injoro, "Ono kamba gamba gbaqooson qaa koi jenkeju, 'Menqeeango eja gii mono geen ga men qeangon aowa.' Ono gbaqooson qaa ii keteda koi nijowomabaajon mojuti, ii mojen. Ii jen kokaen jewuyaga, 'Gii Kaperneam taanon kema angoleto uuta mena bujuya monini, iikawaa so mono geen ga gomanon koi kaanagadeen mewa.' " ²⁴ *Kaen jen injoro, "Niinon qaa hona mon kokaen injoman: Gejatootoo ejemba mon iyanaa somasomarii taanon mende moma uma mubuya.

* 4:10: Ond 91.11 * 4:11: Ond 91.12 * 4:12: Dut 6.16 * 4:18: Ais 61.1-2 * 4:24: Jon 4.44

²⁵ * “Niinon qaa honabonja monj kokaen injjomanja: Elaijawaa kambanon Anutunon Siwe naguya kono gbani karonj ano koinj 6 kawaa uutanon konj mende kiro bodi somata kolooro namo kuuya sokono. Kambanj kanonj emba malo mamaga Israel uutanonj laligogi. ²⁶ * Mamaga laligogito, Anutunonj Elaija yonoononja mombaanonj kambaatiwaajonj mende wasiroto, waba balonj Saidombaa gomanj qata Sarefat iikanonj emba malo motoongoya iwaanonj wasiro keno. ²⁷ * Gejatootoo eja Elisawaa kambanonj manimbanonj Israel eja mamaga turunj onono laligogito, iyonoononja monjonj monj mende solanjaniro. Qaagoto, waba balonj Siriaga eja qata Naeman ii motoongononj mono Elisawaa qaaya moma laarinj solanjaninj qeangoro.”

²⁸ Jiisasnonj kaen injjoro qamakooli mirinonj ragiti, iyonononj kuuya qaa ii moma iringia soono uuduuduu koloonj onono. ²⁹ Uuduuduu koloonj onono waama Jiisas konjoma otaagi taonj seleegeenj keno. Taongia ii baanja sia kosianonj megii nanoti, mono iikanonj hagogi kemebaatiwaajonj kenji. ³⁰ Kenjito, batugianonj qendeema onjomesaonj keno. Kianj.

Kaperneam taanonj ome monj konjono.

Maak 1.21-28

³¹ Jiisasnonj Galili prowins uutanonj Kaperneam taanonj kamaanj keuma Sabat kendononj ejemba tuunj kuma onono. ³² * Kuma onono qaayanonj ku-usunawo kolooro jero. Kawaaajonj kanageso yonononj ii iima aarunj waliingogi.

³³ Qamakooli miri iikanonj eja monj omeyawo raro. Raro omeyanonj terenjonj silama qa kokaenj qaro, ³⁴ “Ae! Jiisas, Nazaret eja! Gii nomaenj ama nonomambaajonj anjanje? Mono tiwilaan nonomambaajonj kajanj me? Nii kaniaga moma kotojenj. Gii Anutuwaanonj eja Tak-kootoya koloojanj.”

³⁵ Kaenj qaro Jiisasnonj temboma kokaenj jenj muro, “Gii mono qaaga bogoro eja koi mesaonj togowa.” Kaenj jenj muro omenonj eja ii menj giliro tama batugianonj namononj kemero qenj mizimizi mende totoonj koloonj kouma mesaonj keno.

³⁶ Keno kuuyanonj newogia tegoro waliingonj batugianonj aminj moma kokaenj jegi, “Yei! Qaa koi naa qaaga? Iinonj mono esunmumu qaganonj ome jenj kotonj onono tenj koma kouma kenju.” ³⁷ Kaenj kolooro Jiisaswaa qabunyanonj seinj gomanj kuuya kosere rama kenjiti, iikanonj kema sokono. Kianj.

Jiisasnonj ji ejemba mamaga menj qeangonj onono.

Mat 8.14-17; Maak 1.29-34

³⁸ Jiisasnonj waama Kaperneam qamakooli miri ii mesaonj Saimon Pitowaa mirinonj uro. Uro Saimombaa seujanonj selegere ji uuta kiro ero. Ero iwaajonj ama Jiisas qama koolinj mugii. ³⁹ Qama koolinj mugii kema usugonj kemej selegere jenj kotonj muro mesaoro iikanondeenj waama nene oonj unuagi.

⁴⁰ Weenj jaaya tegonj kemero kanonj ejemba daen yonononj alaurugia ji kania kania kanonj injiro egiti, ii kuuya unuama Jiisaswaanonj kagi. Kagi boria kuuya yonoo qagianonj anj anj ano qeangodaborogi. ⁴¹ Ome yonononj kaanagadeenj ejemba mamaga yonoo uugianonja kouma silama kokaenj qagi, “Gii Anutuwaa meria koloojanj.”

Jiisasnonj Hamoqeqe Toya Kraist kolooji, iyonononj ii mogitiwaajonj Jiisasnonj jenj onjoma buugia muungunj onjotaaro. Kianj.

* 4:25: 1 Kinj 17.1 * 4:26: 1 Kinj 17.8-16 * 4:27: 2 Kinj 5.1-14 * 4:32: Mat 7.28-29

*Hamoqege gawoŋa ii Galili sokono.**Maak 1.35-39*

⁴² Jiisasnoŋ gaon ero gomaŋ wengeran suluro waama iyana tirin koton kemen gorja moŋnoŋ keno. Kenoto, ejemba yoŋonoŋ iwaan muŋ kema mokoloon mende onomesaon kemaatiwaajon batogon angon koma mugj.

⁴³ Angon koma mugito, kokaen injoro, “Niinoŋ Anutu bentotoŋaa Oligaa Buŋa ii taon tosia yoŋoojon kaanagadeen jen asarin onombe sokombaa. Anutunoŋ mono iikawaajon wasin nono.”

⁴⁴ Kaen jen kema Galili prowins liligon qamakooli mirigianoŋ Buŋa qaanoŋ uu kuun onoma laligoro. Kaen.

5*Jiisasnoŋ gowokouruta mutuya onono.**Mat 4.18-22; Maak 1.16-20*

¹ *Kambaŋ moŋnoŋ Jiisasnoŋ Genesaret apu angon goraayanoŋ nano ejembaŋ kan tuun tuun koma Anutuwaaw Buŋa qaa mobombaajon ologolon liligon mugj. ² Liligon mugj nama wanjo woi kowe goraayanoŋ rari iriuro. Sora hooro yoŋonoŋ wanjo ii mesaon kemen misagia qeesaan songbangi. ³ Wanjo moŋ ii Saimombaanoŋa. Jiisasnoŋ iikanoŋ uma toya kokaen qisin muro, “Giinoŋ mono nanŋona borona moŋ nuama apunoŋ baagen kema.” Qisin muro nanŋoro keno wanŋonoŋ rama ejemba tuunleembe kuma onono.

⁴ Kuma onono tegoro Saimon ijoro, “Giinoŋ mono wanjo koi nanŋona apu angon biiwianoŋ keno alauruga yoŋowo misagia sorawaajon giligi kemeba.”

⁵ *Ijoro Saimonoŋ meleeno, “Somatana, nono gomantiina koriga misa gilij bimbigoŋ hona moŋ mende mejona. Qaagoto, giinoŋ jen kotojaniwaajon mono kilen kema giliniŋ kemebaa.” ⁶ *Kaen meleeno jerotiwaa so anŋi sora ambembo misagianon kemegi misanoŋ boratiwombaa anŋi. ⁷ Kaen anŋi alaurugia wanjo moŋnoŋ laligogiti, iyoŋoojon kan ilaan onombutiwaa boro kaka konŋi kagi. Kagi wanjo woi ii soranoŋ saa qegi nemotoŋ tagori.

⁸⁻⁹ Sora honombonoŋa mende men iima iikawaajon kuuyanoŋ walingogi. Walingon Saimon Piitonoŋ ii iima Jiisaswaa batanoŋ kemen simin kuma ijoro, “Oo Poŋ, nii singisonŋo ejaga koloojeni-waajon mono nomesaon kema.” ¹⁰ Saimombaa alawoita Jeims ano Jon Zebediwaa merawoita yoronoŋ kaanagadeen newogara tegoro walingori. Saimonoŋ qaa ii ijoroto, Jiisasnoŋ kokaen meleeno, “Mono keega mende moba. Gii kokawaa gematanoŋ ejemba ii sora kaanŋa horon onona giwo toroqegi laligowuya.”

¹¹ Kaen ijoro wanŋogia horon kouma sakasinoŋ ama ilawoilagia kuuya mesaon Jiisaswaa gematanoŋ otaan kenŋi. Kian.

*Jiisasnoŋ eja manimbayawo moŋ men solananiro.**Mat 8.1-4; Maak 1.40-45*

¹² Jiisasnoŋ taon moŋnoŋ laligoro kanon eja moŋ selia manimbanon men bolidabororo raro. Rama Jiisas iima kosianoŋ simin kuma kemen kokaen qama koolin muro, “Oo Poŋ, giinoŋ siinganon men qeangon nomambaajon mojan eeŋ, mono nii saanon men solananiŋ nomba.”

¹³ Kaen jero boria boraama selia oosirin ijoro, “Niinoŋ ii amambaajon mojen. Gii mono solananiwa.” Kaen jero manimbaya ii iikanondeen solananiro. ¹⁴ *Solananiro kokaen jen koton muro, “Moba, kokawaa

* 5:1: Mat 13.1-2; Maak 3.9-10; 4.1 * 5:5: Jon 21.3 * 5:6: Jon 21.6 * 5:14: Lew 14.1-32

buju qaaya ii mon mende jena mobu. Qaagoto, gii mono jigo gawon galembaanon kema selega qendeema mun Mooseswaanon jenkootoya otaan solanjanijaniwaa dangisen nanduna ama siimolon oowa. Ii oona iiro ejembanon kaniaga moma kotowu.”

¹⁵ Kaen ijoroto, ii kilen Jiisaswaa qabunaya jen seiro goman so asarin keno. Kenotiwaa so ejemba tuuna tuuna yononon qaaya mobombaajon ano jigia men qeangowaatiwaaajon iwaanon kan ajoroogi. ¹⁶ Kagito, Jiisasnon onjomesaon balon qararanjon-konjanon kema laligon qama kooliro. Kian.

Jiisasnon eja sele bakaya koomuya ii meagoro.

Mat 9.1-8; Maak 2.1-12

¹⁷ Jiisasnon ween monnon Buna qaa kuma onono Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) ano Kana qaawaa boi tosianon Galili ano Judia prowinswaa goman goman ano Jerusalemga kan ejemba tuunlelemba batugianon ragi. Pombaa ku-usunanon Jiisas nemun koma muro ejemba jigia mero qeangogi.

¹⁸ Kamban kanon eja tosianon alagia sele batuya koomuya ii demberunon ama anjon kagi. Kan koton Jiisaswaa kosianon miri uutanon uma ambombaajon batogogi. ¹⁹ Batogogito, ejemba tuunlelembenon ologon nangitiwaaajon kuun papangon miri uutanon ubombaa kana mon mende mokolon men miri qaganon ugi. Uma waaren jamonon memeta ii oson luluungi oota kolooro ji eja demberuyawo kasanon somonjon iikanon anji ejemba batugianon Jiisaswaa batanon kemero. ²⁰ Kaan kemero Anutu moma laarin mugiti, Jiisasnon iyonoo tanigia ii iiro sokono ji eja kokaen ijoro, “Alana, niinon singisonogoga mesaojen.”

²¹ Kaen ijoro Kana qaawaa boi ano Farisii yononon ii moma kanain kokaen jen romongogi, “Eja koi moroga? Iinon mono Anutu mepaegon mepaqepae anja. Anutu motoonjonon singisonjonana mesaonkejato, eja monnon ii qaago.”

²² Kaen romongogito, Jiisasnon uugia iima koton kokaen injoro, “Tosaana onjo uugianon naambaajon qaa jejeni, iikawaaajon mamaga romongogu? Ii mende sokonja. ²³ ‘Niinon singisonogoga mesaojen,’ jejeni, qaa iikanon mono afaanagadeen jejetaga. Monnon kaen jero tosianon qaa iikawaa hona mende iibu. Kawaaajon ii qaa afaana so. Niinon qaa mon kokaen jemambaajon mojen, ‘Mono waama kema.’ Qaa ii mono lombotawo jejetaga kolooja. Kaen jewe hona koloowaa me qaagoti, iikanon mono asuganon asugiro iibu.

²⁴ Mobu, balonon singisonogoga mesamesaowaa ku-usuna ii Siwe gomambaa Eja honaanon eji, onjo iikawaa kaniaajon tintuan laligowubo. Kawaaajon qaa lombotawo ii eja koi ijowe hona iibu.” Kaen jen eja sele batuya koomuya ii ijoro, “Niinon gijojen: Gii mono waama tambomaeeega men miriganon kema. Qaa binawo ii honawo koloowaati een, qaa afaana ii mono kaanagadeen nomaembaajon omaya koloonaga?”

²⁵ Kaen ijoro iikanondeen jaagianon waama tambomaeeeya eroti, ii men Anutu mepeseen mesaon mirianon keno. ²⁶ Kaen kolooro ejemba kuuyanon walingon sombugia moma Anutu mepeseen jegi, “Yei! Kete iwoi awaa soroga iijon.” Kian.

Jiisasnon Matyuu (Liwai) oono.

Mat 9.9-13; Maak 2.13-17

²⁷ Kawaa gematanon Jiisasnon Kaperneam mesaon kema takis ofis uugumambaajon ano kanon takis meme eja qata Liwai raro iima ijoro, “Gii

mono noo gemananon kawa.”²⁸ Kaen ijoro gawonja kuuya mesaon waama Jiisaswaa gematanon keno.

²⁹ Kema Jiisas mirianon koma horon iwaajon jejelomban somata mozo-zongoro. Mozozongon takis meme tiliqiligiawo ano alauruta tosaana horon onono tuun somatanon yonowo rama nembanene negi.³⁰ *Kaen negi Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) ano yonoonon boi yononon ii iima njindinjunduru jen Jiisaswaa gowokouruta kokaen jen onongi, “Ae! Ono mono naambaajon takis meme tiliqiligiawo ano singisongo ejemba yonowo rama nene apu neju? Ii mende sokonja.”

³¹ Kaen jen onongi Jiisasnon kitia kokaen inji-joro, “Ejemba jigia qaa yononon doktawaa siin mende amakejuto, ji ejembanon mono doktawaanon kemakeju.³² Niinon singisongo ejemba uugia meleembuti onoomambaajon kan laligojento, ejemba iyangiaajon mogi solana koloojuti, ii qaago.”

Nene singi laaligowaa qaaya

Mat 9.14-17; Maak 2.18-22

³³ Ejemba tosanon Jiisaswaanon kan qisigi, “Jon Oomulu ejawaa gowokouruta nononon kamban mamaga Anutuwaajon nene singi laligon qa-makooli ajoajoro koriga amakejon. Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) yonoo gowokourugianon kaanjadeen ama laligojuto, geenгаа gowokouruganon mono pondan nene apu nenkeju.”

³⁴ Kaen qisigi kokaen meleeno, “Onanon! Nono naa kambanon nene singi laligonkejon? Emba meme kambananon ejawaa gemakootanjurutanon gereya angi embawaa sakitiurutanon iwoi ii togonkeju me qaago? Niinon neenaa gowokouruna yonoo eja bunja koloon yonoo batugianon ainjolon ramakejen. Rabe nene singi laligowombaaajon jegi yononon ainjolon aisoon rama singi laligowombaaajon amamaankeju.³⁵ Amamaankejuto, Anutunon laaligona nuano komuwe yononon mono kamban iikanon saanon nene singi laligonkebuya.

³⁶ “Ono laaligo walaga ano korisoro Bunja gbilia ii mindirin orombombaaajon amamaawuya. Iikawaa sareqaa gemata mon ii kokaen inji-jomana: Moumou walaga jurano monon moumou gbilia moton opo jakaana kanon mende ama uumbinaankeja. Kaan anagati een, opo jakaana gbilianon mono walagawo ororon mende koloon ii horon menjurano boliqoliwabo.

³⁷ “Kaanjadeen monon wain apu gbilia ii bokon me taru walaga lama selianon memeta iikanon mende koson maaro kemenkeja. Kaen anagati een, wain apu gbilianon mono somariin taru qenjumenjurama molaaro namonon kamaaro taruyanon kileqileewubo.

³⁸ “Kawaajon wain apu gbilia ii taru gbilianondeen molaanin kemero sokombaa. (Kaanjadeen monon apu awaa ii konon qamoganon mende kosonkejon. Kaen kosowonagati een, iikanon mono juma siisororo kamaaro nen ji niniwabo. Kaen kolooaboti-waajon apu awaa ii konon awaanon kosonkejon. Ono kaanagadeen laaligo walaga ano Oligaa Bunja gbilia ii mindirin orombombaaajon amamaawuya.)³⁹ Monon wain apu walaga mepeseen nen laligonkeji, iinon wain apu gbilia nemambaajon siina mende moma mojotiitii amakeja.” Kian.

* 5:30: Luuk 15.1-2

6

Jiisasnoḡ Sabat kendombaa Poḡa kolooja.

Mat 12.1-8; Maak 2.23-28

¹ *Kawaa gematanonḡ Sabat kendonḡ moḡnonḡ Jiisasnoḡ wiit dumunḡ gawonḡ koria somata kotonḡ keno. Keno gowokouru-tanonḡ wosogia injiro wiit honḡa motomotoonḡ borogianonḡ kuma osasaanḡ negi. ² Kaenḡ negitiwaajonḡ Farisii (Kana qaawaa kaparanḡ-konḡkonḡ) tosonianḡ ii iima kokaenḡ injijogi, “Onḡo mono naambaajonḡ Sabat kendombaa gawonḡ meme songoya uuguju?”

³ *Kaenḡ injijogito, Jiisasnoḡ kokaenḡ meleeno, “Kinḡ Deiwidnonḡ manjaqeḡe ejauruta yoḡowo liligonḡ wosogia injiro iwoi angiti, ii weengogi me qaago?”

⁴ *Iinonḡ Anutuwaawoo opo sel jigononḡ uma bered kowoga Anutuwaawoo jaasewanḡanonḡ alatanonḡ anḡi raro esunḡanonḡ tururo qetegogiti, ii mero negi. Bered kowoga mesamesaoya ii jigo gawonḡ galenḡ yoḡonondeenḡ neḡ laligogi. Iinonḡ ano iwaa kerasuru-urutanonḡ ii newubotiwaajonḡ songo eroto, ii kilenḡ negi.”

⁵ Kaenḡ jeḡ kokaenḡ injijoro, “Siwe gomambaa Eja honḡanonḡ mono Sabat kendombaa Poḡa kolooja.” Kianḡ.

Jiisasnoḡ eja boria soorongoya meḡ qeaḡgoro.

Mat 12.9-14; Maak 3.1-6

⁶ Jiisasnoḡ Sabat kendonḡ moḡnonḡ qamakooli mirinonḡ uma Bunḡa qaa kuma onḡono. Iikanonḡ eja moḡ boria dindiḡa sooliro raro. ⁷ Kana qaawaa boi ano Farisii (Kana qaawaa kaparanḡkonḡkonḡ) yoḡononḡ Jiisas iima qaa jakeyanonḡ ama mubombaa kania moḡḡama “Eja ii Sabat kendononḡ meagowaa me qaago?” kaenḡ jeḡ jaa galenḡ meḡ ragi. ⁸ Ragito, Jiisasnoḡ roromongogia ii moma kotonḡ eja boria soosoolia ii kokaenḡ ijoro, “Mono waama jaanananonḡ namba.” Kaenḡ ijoro waama nano.

⁹ Nano Jiisasnoḡ kaenḡ jero, “Kana qaa otaanḡ Sabat kendononḡ iwoi awaa me bologa ambonḡa? Saanonḡ mombaa waḡa somonḡ-gowonḡa me mesaoninḡ tiwilaawaa. Nomaenḡ aninḡ sokombaa? Ii qisinḡ onḡombe jewu.”

¹⁰ Kaenḡ jeḡ eleqeleema korebore injiidaboronḡ eja ii ijoro, “Gii mono boroga qeteterewa.” Kaenḡ ijoro boria qeteterero mombo awaa kolooro.

¹¹ Awaa kolooroto, galenḡ yoḡononḡ irinḡia mamaga soono “Jiisas nomaenḡ ama mubonḡa?” jeḡ iyanḡia aminḡ mogi. Kianḡ.

Gowokouruta 12 meweḡḡonḡ onḡono.

Mat 10.1-4; Maak 3.13-19

¹² Kambanḡ kanonḡ Jiisasnoḡ baanḡanonḡ qama koolimambaaajonḡ uma gomantiinḡa koriga ii Anutu qama koolinḡ munḡ laligoro gomanḡ ano. ¹³ Gomanḡ ano gowokouruta onḡooma yoḡoononḡga 12 meweḡḡonḡ onḡoma wasiwasi eja aposol qa ii onḡono.

¹⁴ Qagia ii kokaenḡ qaroo: Saimon, Jiisasnoḡ qata Piito muro, iwaa koga Andruu ano Jeims, Jon, Filip, Bartolomyuu, ¹⁵ Matyuu, Tomas, Jeims Alfiuswaa meria ano Saimon qata moḡ Tompe eja qagi.* ¹⁶ Juudas Jeimswaa meria ano Juudas Iskariot. Kariot eja kanonḡ kanagenḡ memelolo ejaga kolooro.

Jiisasnoḡ ji ejemba meḡ qeaḡḡonḡ onḡono.

Mat 4.23-25

* **6:1:** Dut 23.25 * **6:3:** 1 Sml 21.1-6 * **6:4:** Lew 24.9 * **6:15:** Nesenel paati zelot yoḡononḡ Room gawman tuarenjeḡ ama iyanḡiaa nananḡ mewombaaajonḡ tompe meḡ laligogi.

¹⁷ Jiisasnoŋ aposoluruta yoŋowo baananonga kamaan baloŋ korianon kema nanŋi. Nanŋi gowoko tuuŋ somata ano ejemba tuuŋleembe yoŋonon iwaajoŋ ajoroŋ mambonŋi. Yoŋonon “Buŋaya jero moniŋ jinana meŋ qeaŋgowaa,” jeŋ iikawaajoŋ Judia prowins kuuya, Jerusalem siti ano kowe goraayanonga Taia ano Saidon taon iikanonŋa kaŋ ajoroogi. ¹⁸ Omejiilanon kokojinŋi meŋ ononoti, iyoŋonon kaanagadeeŋ kaŋ qeaŋgogi. ¹⁹ Kusunanon iwaanonga koton yoŋoonon uro kuuya meŋ qeaŋgon onono. Kawaajoŋ ejemba kuuyanon Jiisas oosiriwombaaajoŋ janjariŋ riigi. Kiaŋ.

Simbawoŋawo ano gejajuju aambaa qaaya

Mat 5.1-12

- ²⁰ Jiisasnoŋ gowokouruta otaama injiima kokaen injjoro,
 “Anutuwaa bentoton ii wanaya onoo buŋaga. Kawaajoŋ wanaya onoo mono simbawoŋawo kolooju.
- ²¹ Kambaŋ kokaamba nenuwaa kaanŋa komuŋ qenjen qeŋ laligojuti, Anutunon mono siingia ii unuagiwaa. Kawaajoŋ onoo mono simbawoŋawo kolooju. Kambaŋ kokaamba saajuti, ononon mono korisoro ama jomo jomowu. Kawaajoŋ wosobiri laligojuti, onoo mono simbawoŋawo kolooju.
- ²² * “Ejembanon onoo Siwe gomambaa Eja honaajoŋ ama kazi ama yakariŋ selianon kuuŋ uuqeŋ qaa tokoronkota jeŋ onoma kasu seibolo kaanŋa qagia koton kondeembuti, onoo mono simbawoŋawo kolooju.
- ²³ * “Ambosakonurugianon iikawaa so gejatootoo ejemba yoŋoojon ama onoma laligogi. Mobu! Anutunon tawagia uuta Siwe gomanon anota eja. Kawaajoŋ kaen ama ononŋi kambaŋ iikanon mono aisoon otokorian maabu.
- ²⁴ Onoo simbawoŋawo laligojuto, qabuŋa esuhinagiawo onoo laaligo siiseweweya qaa laligojuti, ii mono tegowaa. Kawaajoŋ niinon onoojon qama wanjinjinŋon ‘Oo yei!’ jejen.
- ²⁵ Kambaŋ kokaamba neŋ timbiriŋ ama laligojuti, onoo mono wosogia injiro bodi laligowuya. Kawaajoŋ niinon onoojon qama wanjinjinŋon ‘Oo yei!’ jejen. Kambaŋ kokaamba korisoro ama jomo jomojuti, onoo mono amburereŋ meŋ saabuya. Kawaajoŋ niinon onoojon qama wanjinjinŋon ‘Oo yei!’ jejen.
- ²⁶ “Ambosakonurugianon gejatootoo ejemba takapolakaya jeŋ mepe-seeŋ onoma laligogi. Ejemba kuuya iikawaa so ama ononŋi niinon onoojon qama wanjinjinŋon ‘Oo yei!’ jejen.” Kiaŋ.

Kereuruga mono jopagon onomba.

Mat 5.38-48; 7.12a

- ²⁷ “Bologa ama onombuyato, onoo qaana moma laligojuti, niinon onoojon kokaen injjowe mobu: Mono kereurugia uugianon jopagon onoma laligowu. Daen yoŋonon kazi ama ononjuti, ii mono awaagadeeŋ ama onoma laligowu.
- ²⁸ “Daen yoŋonon qasuaŋ jiriŋon ononjuti, ii mono kobibiŋ kotuegon onombu. Horon ureeŋ ama ononjuti, iyoŋoojon mono Anutuwaa qama kooliwu.
- ²⁹ “Moŋnon urunŋa lee qetaaliro leegeŋ kaanagadeeŋ meleema muba. Moŋnon malekuga qaga guama opoga duta kaanagadeeŋ memambaaajoŋ moro giinon mono ii mende anŋon komba.

* 6:22: 1 Piito 4.14 * 6:23: 2 Hist 36.16; Apo 7.52

³⁰ “Iwoiwaa welema gonggi ii mono kuuya onomba. Monnon goo hina iwoiga mero ii mono meleema gombaatiwaajon mende kaparan koma qisiwa. ³¹ *Ejembanon onjo iwoi ama onombutiwaa momakejuti, iikawaa so mono yonoojon kaanagadeen ama onomakebu.

³² “Namowaa singisonngo ejembanon alaurugianon jopagon ononggi kitia meleema jopagon onoma mepeseen aonkeju. Onjo iikawaa so balombaa tania otaankejuti een, Anutuwaanon tosa mende kolooro mono nomaen onjo mepeseen ononaga? Alaurugia ano kereurugia ii mono motoon jopagon ononggi tawa onono oyanboyan koloowuya.

³³ “Namowaa singisonngo ejembanon alaurugianon iwoi awaa ama ononggi kitia meleema onoma ala men aon mepeseen aonkeju. Onjo iikawaa so ama balombaa tania otaankejuti een, Anutuwaanon tosa mende kolooro onjo mende mepeseen onombaa.

³⁴ “Namowaa singisonngo ejembanon monej iwoi ii singisonngo ejemba tosaan yonoojon onoma kitia iikayadeen meleema onombutiwaajon kaparan komakeju. Ii balombaa nanamemenja. Onjo tosanon tosgia meleema onombutiwaa mambongi Anutunon mono nomaen mepeseen ononaga? Tosianon tosgia mende meleema ononggi Anutunon mono kitia ii meleema tawa onombaa.

³⁵ “Onjo mono Siwe Toyaa nanamemenja ama men laligowu. Balon ejembanon bologa ama dangisen mende jenkejuto, Anutunon kilen ii awaa ama onomakeja. Kawaajon onjo mono kereurugia uugianon jopagon awaagadeen ama onoma monej iwoi onoma iikawaa kitia mon meleema onombutiwaajon mende moma mambombu. Kaen ama laligogi tawagianon sein uuta kolooro Anutu uutaa meraboraana koloon laligowuya.

³⁶ “Siwe Mangianon korebore kiankomun onomambaajon moji, onjo mono iikawaa so ejemba kuuya kiankomun onoma laligowu.” Kian.

Jenteego toya kaanja mende koloowu.

Mat 7.1-5

³⁷ “Ejemba tosia yonoo qaagia ii mende gosin jen tegowu. Ii mende jen tegon ononggi Anutunon mono onoangia kaanagadeen mende jen tegon onombaa. Onjo tosia yonoo singisonngogiaa irona ii mende meleema onombu. Ii mende meleema ononggi Anutunon mono onoangiaa singisonngogiaa irona ii kaanagadeen mende meleema onombaa. Onjo mono tosia yonoo singisonngogia mesaowu. Ii mesaogi Anutunon onoangiaa singisonngogia kaanagadeen songbama mesaowaa.

³⁸ “Onjo ejemba tosia yonoo iwoi ama ononggi Anutunon mono iikawaa so gosin iwoi ii meleema onjo kaanideen ama onombaa. Kawaajon onjo mono iwoi kalen onomakebu. Kaen ononggi Anutunon mono kaanideen kalen onomakebaa. Onanon, Anutunon ii kalembone mende moma ilaan onomakebaa. Anutunon gosin onjo iwoi onongiti, iikawaa soya kuuya men gambinon maaro qaa ootanon kouro utugoro ororon kolooro mendungoro kemero toroqen qaganon maaro soya ugun qeqelalan kamaaro ii mono gesogianon mouma onombaa.” Anutuwa kania ii kaanja.

Ejembanon angiaa kanagia iima mobu.

³⁹ *Jiisanon sareqaa mon kokaen injoro, “Jaagoo ejemba monnon jaagoo alia mon saanon borianon men wambaa me qaago? Kaen kemaoraga mono motoon ronon kemen urunaga. ⁴⁰ *Gowokonon boiya mende

* 6:31: Mat 7.12 * 6:39: Mat 15.14 * 6:40: Mat 10.24-25; Jon 13.16; 15.20

uuguja. Boigianon momo kuuya tororo kuma onono moma komuwuti, kuuya iyononon mono boigia kaanja koloowuya.

⁴¹ “Gii naambaajon alagaa jaayanon godomaruru melaada iijanto, geenjaa jaaganon gere tapia somata eji, ii nomaen mende iima kotonjan?” ⁴² Geenjaa jaaganon gere tapia somata eji, ii mende iima koton nomaembaajon alagaajon kokaen jenaga, ‘Alana moba! Jaaganon eugen godomaruru kemej raji, ii saanon itagowe kamaawaa.’ Oo uumeleembaa selesele eja, gii mono wala geenjaa jaaganonga gere tapia somata ii men giliwa. Ii men gilingo tororo iima koton alagaa jaayanon godomaruru kemej raji, ii saanon itagona kamaawaa.” Kianj.

Gerewaa kania ii honja iima gosinj moma kotowu.

Mat 7.16-20; 12.33-35

⁴³ “Gere awaa mononon honja bologa mende kuunkeja. Kaanjadeen gere bologa mononon honja awaa mende kuunkeja. ⁴⁴ *Jao kota ii kasuneselanon kolooro mewombaajon amamaankejon ano muli honja ii kowororonon kolooro qetegowombaajon amamaankejon. Iikawaa so gerewaa honja iima gosinj mono kania moma kotowu.

⁴⁵ * “Eja uutanon iwoi saa qero eji, ii mono buutanon asuganon jenkeja. Kawaaajon eja awaawaa uu kowianon iwoi awaawaa moriana eji, iinon mono awaa ii asuganondeen jenkeja. Eja bologaa uu kowianon iwoi bologa eji, iinon mono bologa ii asuganon jenkeja.” Kianj.

Miri tando kotakota ano looloria

Mat 7.24-27

⁴⁶ “Ono noojon ‘Pon Pon!’ qa ii mono naambaajon qamakejuto, niinon iwoi mewutiwaajon jenkejeni, ii mende tej koma menkeju.

⁴⁷ “Daen yononon noonon kan qaana moma tej koma mejuti, niinon iyonoo kaniagia qendeema sareqaanon jemaña. ⁴⁸ Iinon motonqeqe eja kokawaa so kolooja: Eja iikanon miri memanjen ron koriga oson kemej tandoya jamo kowonjin (simej) qaganon kuun men kotiuro nano. Kaen nano konjuru kambanon apu gboulu somata qen miri batuyanon kuuroto, awaagadeen men mejugoro nanotiwaajon kumambaajon qen bimbimgoro kotiun nano. ⁴⁹ Qen bimbimgoro, mononon qaana moma mende tej koma meji, iinon mono motonqeqe eja kokawaa so kolooja: Iinon miri memanjen tandoya mende oson komoma namo qaganon teku manjagadeen ama mero. Mero nano konjuru kambanon apu gboulu somata qen miri batuyanon kuuro miri ii iikanondeen kuno ororonjon kamaaro.” Kianj.

7

Jiisasnon kawali galen mombaa gawon ejia men qeangoro.

Mat 8.5-13

¹ Jiisasnon ejemba tuunleembe batugianon laligon Buña qaaya kuuya ii injijon onomesaon Kaperneam taanon kouro. ² Iikanon Room kawali galen mombaa gawon ejianon ji kiro komumambaa ano. Galenanon iwaajon moro uuta kolooro.

³ Kawaaajon Jiisaswaa bujuya moma Juuda yonoo jotamemeya tosaana wasinj onono Jiisaswaanon kema kokaen qisigi, “Mono kan welen ejia men qeangowa.” ⁴ Kema Jiisaswaanon keuma kaparan koma qama koolin jegi, “Somatanana, kawali galen iikanon mono ilaan mubaatiwaa so awaa soro kolooja. Kawaaajon mono kawa.” ⁵ Moba, iinon Juuda ejemba tuun somata

* 6:44: Mat 12.33 * 6:45: Mat 12.34

nonoojon siin ano 'Qamakooli mirinana mewonja,' jenin waba iinon monen ano megii."

⁶ Kaen jegi moma yonowo keno. Kenoto, kawali galembaa miria dodowiro iinon alauruta wasin onoma Jiisaswaajon qaa kokaen ano, "Oo Pon, nii kaandiaga laligowe noo miri waarenanon gualeembaatiwaajon gamuna mojen. Kawaajon mono mende aon komun kawa. ⁷ Nii neenaa mobe kamaanqeqeta koloojiwaajon goonon kamambaa so mende mojento, qaa jegagadeen jena welen ejananon qeangowaa. ⁸ Ii kokaembaajon: Nii neeno kaanagadeen galenaa ku-usun baatanon ama nongi laligojen. Noo baananon manjaqeqe eja laligogi ii jen koton onomakejen. Yonoononga mombaajon 'Kemba!' jen kotowe iinon kembaa. Mombaajon 'Kawa!' jen kotowe iinon kawaa ano welen ejana mombaajon 'Gawon koi mewa!' jewe iinon ii mewaa."

⁹ Jiisasnon qaa ii moma kawali galembaajon walingon ejemba tuun otaan kagiti, iyonoonon eleema kokaen jero, "Niinon kokaen injowe mobu: Israel kanageso batugianon kaanagadeen momalaari somata kaanja ii mombaa uutanon mende mokoloowe."

¹⁰ Kaen jero kawali galembaa qele ejaurutanon eleema mirinon keuma welen eja mokolon iigi qeangon raro. Kian.

Jiisasnon malo mombaa meria men gbiliro.

¹¹ Kawaa gematanon Jiisasnon taon qata Nain kanon keno gowokouruta ano ejemba tuunlembenon otaan kengi. ¹² Iikanon taon kiropo naguya dodowiro qamo mon angon kagi. Malo mombaa meriaga motoongonon komuro taombaa ejemba tuun somatanon ajoroon ron kombombaajon kagi.

¹³ Ponon malo ii iima wosoya moma ijoro, "Mende saaba." ¹⁴ Kaen jen kema bokis angon kagiti, ii jero doron angi bokis oosirin kokaen jero, "Eja gbaworo, mono waaba. Niinon gii kaen gijojen." ¹⁵ Kaen jero qamo kanon gbilin waama kanain qaa jero. Qaa jero Jiisasnon ii nemunja mun kambaatiwaajon jero.

¹⁶ Ejemba kuuya yononon ii iima qarasombugia moma Anutu mepeseen jegi, "Gejatootoo eja somata monon mono batunananon asugin laligoja." Tosianon jegi, "Anutunon kanagesoya ba koma nonono laligojen."

¹⁷ Iwaa buju qaa ii sein Judia prowins kuuya so koma gomanja gomanja leele kanon kema tegoro. Kian.

Jombaa gowokowoita Jiisaswaanon kari.

Mat 11.2-19

¹⁸ Jon Oomulu ejanon kapuare mirinon raro gowokourutanon iwoi kuuya ii kolooroti, iikawaa sunduya ijogi. ¹⁹ Ijogi moma gowokowoita woi orono kari Pombaanon kema kokaen qisin mubaatiwaajon wasin orono, "Menqeeango eja kawaatiwaajon mambonin giinon ii koloojan me eja mon kanagen kawaatiwaajon mambombona."

²⁰ Wasin orono Jiisaswaanon keuma ijori, "Jon Oomulu ejanon kokaen qisin gombojon wasin norono kajo, 'Menqeeango eja kawaatiwaajon mambonin giinon ii koloojan me eja mon kanagen kawaatiwaajon mambombona.'"

²¹ Jiisasnon kamban iikanondeen ejemba mamaga ji wiji lokon ano omejiilangiawo (isinabisina) ii men qeangon onono ano ejemba jaagia googa mamaga jaagia metooro uun iigi. ²² *Jombaa gowokowoitanon keuma qisin muri kokaen meleeno, "Iwoi iima mojaoti, iikawaa sunduya mono kema

* 7:22: Ais 35.5-6; 61.1

Jon kokaen ijowao: Jaagia googa yoŋonoŋ uun iiju. Meendangoya yoŋonoŋ kana kema kaju. Manimbagiawo yoŋonoŋ solananiju. Gejaduu yoŋonoŋ qaa moju. Koomuya yoŋonoŋ gbilin waaju. Kamaanqeqeta yoŋoojon Oligaa Buŋa jen asariwe momakeju. ²³ Kaen kolooro iigi mombaa uutanon mende boliro gema mende nuwaati, iinon mono simbawonawo kolooja.”

²⁴ Kaen meleeno Jombaa gowoko yoronon keni Jiisasnon kanain Jombaa kania ejemba tuunleembe yoŋoojon kokaen jen asariro, “Ono balon qararanŋkonŋanon kanon naa iwoiga iibombaajon kenŋi? Haamonon bowo utitiin metano kema kankeji, ono eja iikaanŋ iibombaajon kenŋi me?

²⁵ “Me naa iwoiga iibombaajon kenŋi? Eja malekuya akadamuyawo mouma laligoroti, ii iibombaajon me? Mobu, ejemba malekugia tereya iimasiiŋawo mouma kema kan siiseweweya qaa laligojuti, iyononon mono kin yoŋoo jinŋaron mirigianon laligoju. Ii balon qararanŋkonŋanon qaago.

²⁶ “Me naa iwoiga iibombaajon kenŋi? Gejatootoo eja mon iibombaajon me? Onanon, niinon kokaen injiowe mobu: Eja iigiti, iinon mono gejatootoo ejemba tosaanŋ unuugun qaita mon kolooja. ²⁷ *Iwaa kania ii waladeen kokaen oogita eja, ‘Moba, niinon qelena gajoba mon wasiwe waladeen kema ejemba uugia mindinon goo kana meleuro giinon mono iwaa gematanon namonon emu kemeba.’ ²⁸ Qaa kaen ejato, niinon kokaen injiowe mobu: Embanonŋa meraurugia kuuya megiti, iyonoo batugianon Jonon mono kuuya unuugun qabunayawo nanja. Nanjato, Anutuwaa bentoton uutanon keuma Anutuwaa qabunaya mokolonkejuti, iyonoo batugianon kamaanqeqeta konoga iinon mono Jon uuguja.

²⁹ * “Ejemba kanageso kuuya ano yoŋoo batugianon takis meme yoŋonoŋ kaangadeen Jombaa Buŋa qaaya mogi oomulu men ononotiwaajon Jiisaswaa Buŋa qaaya moma jen qeleema jegi, “Ahaa! Anutuwaa kana dindina jen asarija.” Kaen jen uugia meleengi. ³⁰ Kaen meleengito, Jonon Farisii ano Kana qaawaa boi oomulu mende men ononotiwaajon yoŋonoŋ Anutuwaa arenŋa mende ten koma Buŋaya gema qen silemale angi.

³¹ “Ejemba kete namonon laligojuti, ii mono naamombo so ama onombenaga? Yoŋoo siligia ii nomaen? ³² Yoŋonoŋ naamade kaanŋa kolooju. Yoŋonoŋ maaket sombenon rama qaa jomo men tondu qama kokaen jenkeju, ‘Nono awelo uuniŋ ono rii gbawe mende orogi. Nono jinŋen qaniŋ ono mende toroqen saagi.’ ³³ Iikawaa kania ii kokaen: Jon Oomulu ejanon kan nene sinŋin laligon wain apu mende nero ono iwaajon jenkeju, ‘Ome mononon uutanon kemerota laligoja.’

³⁴ “Siwe gomambaa Eja honanon kan nene nen korisoro anŋi ononon jenkeju, ‘Mobu, iinon baonon newageen nene qozozonon nen wain apu mamaga nen takis eja tiliqiligiawo ano kilenŋa meme yoŋoo alagiaga laligoja.’ ³⁵ Korebore Anutuwaa momakooto koma gbilinkejuti, iyonoo nanamemengiaa honanon mono momakooto-gianon sokonji, ii qendeemakeja.” Kian.

Sinŋisonŋo embanon Jiisaswaa kania kele moriro.

³⁶ Farisii (Kana qaawaa kaparanŋkonŋon) eja yoŋoononŋa mononon Jiisas ii iyanŋa mirianon kan nene newaatiwaa koma hororo. Koma hororo kema mirianon uma nene duŋnon raro. ³⁷ *Taon kanon sinŋisonŋo emba mon laligoro. Iinon Jiisas Farisii ejawaa mirinon uma rama nene neroti, iikawaa

* **7:27:** Mal 3.1 * **7:29:** Mat 21.32; Luuk 3.12 * **7:37:** Mat 26.7; Maak 14.3; Jon 12.3

bujuya moma kele unkoowayawo maaro jamo kaaro monj saa qeroti, ii menj uma karo. Kaaro ii lalu lanjonawo qata alabasta iikanonj memetaga.

³⁸ Uma kanj Jiisaswaa kanianonj kemej rama kanainj saaro jaunjononj riima kemej kanianonj moriro. Moriro wanj jujanonj kerej, selemooto menj koto ro toboriro kania buutanonj kitoj nej kele unkoowayawononj moriro.

³⁹ Moriroto, Farisii ejanonj Jiisas koma hororoti, iinonj ii iima uutanonj kokaen romongoro, “Emba koi singisonjgoyawoga. Eja koi kanonj gejatootoo ejaga laligonagati eenj, iinonj mono emba kanianonj oosirijiwaa kania moma kotonaga.”

⁴⁰ Jiisasnonj ii moma kotoj kokaenj meleema jero, “Saimon, niinonj qaa monj jemambaajonj mojenj.” Jero ijoro, “Boi, saanonj jena momanja.”

⁴¹ Ijoro Jiisasnonj kokaenj ijoro, “Ejemba woinonj benknonj kema kiti ambowaa monenj galejaa qisiri. Monjonj weenj 500:waa tawaya (Kina 5,000), monjonj weenj 50:waa tawaya (Kina 500) kawaa so kiti ambotiwaa qisiri. Qisiri iikawaa so orono. ⁴² Oroma kanagenj kitigara kumbao jero monengara qaono amamaari. Amamaari benk galejanonj kitigara qetegonj kotoj mesaonj orono. Mesaonj orono iyorononjga morononj ii uutanonj mamaga jopagonj munjeja?”

⁴³ Kaenj qisiro Saimononj kokaenj meleeno, “Noo momononj kiti somata kotoj mesaonj muroti, iinonj.” Kaenj meleeno jero, “Gii qaa tororo gosinj jejanj.”

⁴⁴ Kaenj jenj embawaanonj eleema kokaenj ijoro, “Emba koi iiba. Niinonj miriganonj koube giinonj kanana songbamambaajonj apu monj mende nonjanto, emba koi kanonj mono kanana jaunjononj morinj wanj jujanonj selemooto menj koto ro toborija. ⁴⁵ Giinonj buuna mende kitoj nejanto, emba koi kanonj mono mirinonj koube iikanondeenj kaparanj koma kanana kitoj nej laligoja. ⁴⁶ Giinonj wanja kele mende morijanto, emba koi kanonj mono kele unkoowayawononj kanananonj nomorija. ⁴⁷ Kawaaajonj niinonj kokaenj jewe moba: Anutunonj emba kokawaa singisonjgoya mamaga ii mesaonj songbano kawaaajonj uutanonj nii mamaga jopagonj nonja. Monjonj singisonjgo melaada monj ano Anutunonj singisonjgoya melaada mesaoro iinonj uutanonj boronja monj iigadeenj jopagonj nomakeja.”

⁴⁸ Kaenj jenj emba ii kokaenj ijoro, “Niinonj goo singisonjgoga songbama mesaonjenj.”

⁴⁹ Kaenj jero eja motoonj nene nej ragiti, iyonononj kanainj iyanjiodeenj kokaenj jegi, “Singisonjgo songbama mesaonji, iinonj mono moro ejaga koloombaa moja?”

⁵⁰ Kaenj jegito, Jiisasnonj embawaajonj jero, “Momalaariganonj mono hamo qenj gonja. Saanonj luaenonj kemba.” Kianj.

8

Emba tosonianj Jiisas nanjonj kenji.

¹ Kawaa gematanonj Jiisasnonj liligonj taonja taonja ano gomanja gomanja kanonj kema Anutuwwa bentotombaa kania jenj asarinj Oligaa Bunja qaanonj ejemba uugia kuunj laligoro. Gowokouruta 12 yonjononj iwo motoonj kenji.

² *Kaanagadeenj emba tosonianj iwo kenji. Emba ii wala ji injiro omenonj kokojinjinj menj onono laligogi Jiisasnonj menj qeangonj onono. Emba ii kokaenj: Magdalaga emba monj qata Maria qagi. Jiisasnonj iwaa uutanonjga ome 7 onjotaro kouma kenji. ³ Emba monj qata Joana. Iwaa loya qata Kuza

* **8:2:** Mat 27.55-56; Maak 15.40-41; Luuk 23.49

iinon kin Herodwaa jinkaron miri kanon gawmambaa monen galenaga laligoro. Emba mon qata Susana. Yononon ano emba tosaana mamaga yononon iyangiaa monen esuhinagianon Jiisas ano gowokouruta kananon galen koma nanjon ononji. Kian.

Qosomakororoo ejawaa sareqaa

Mat 13.1-9; Maak 4.1-9

⁴ Ejembanon taon so kanoja horon Jiisaswaanon kan tuunlembenon ajoroogi Jiisasnon sareqaa mon kokaen jero:

⁵ “Eja monnon nene kota qosoma kororoomambaaon keno. Kema qosono kota tosanon kana goraayanon kemen kongi. Kemen kongi ejembanon riin rikotaagi kanakeewanaa (warawen) kooja kooja kouma ii nedaborogi.

⁶ Kota tosanon jamo kowonjinon kemen kongi. Kemen koma kanon namo apuyawo mende mokolon kuragagia kouma soolin gororongogi.

⁷ “Kota tosanon komuntiri waayawonon kemen kongi. Kemen kongi iikanon ororon kouma unuugun qen turun bibiloko men ononji. ⁸ Kota tosanon namo awaanon kemen kongi. Kemen koma juma waama hongia awaa kolon handewaa so kolon seigi.”

Qaa ii jedaboron qa somata kokaen qaro, “Monnon ugejiawo laligoji een, iinon mono sareqaa koi geja ama moma kotowa.” Kian.

Jiisasnon nomaembaaon sareqaawaa kania jero.

Mat 13.10-17; Maak 4.10-12

⁹ Kaen jero gowokourutanon sareqaa kokawaa kaniaaon Jiisas qisin mug. ¹⁰ *Qisin mug jero, “Anutuwa bentotonon keuma laligowonatiwaa qaa aasangoya ii on asuganon injowe moma kotojuto, tosaana yonoonon ii sareqaanon jewe momakeju. Kaen moma iyangiaa jaagianon iwoi iimago kania kilen mende iima kotowuya. Iyangiaa gejagianon qaa tororo momago kania kilen mende moma asariwuya.”

Jiisasnon sareqaawaa kania jero.

Mat 13.18-23; Maak 4.13-20

¹¹ “Sareqaa iikawaa kania ii kokaen: Kota qosoma kororoogi, ii Anutuwaanon Buna qaa. ¹² Nene kota kana goraayanon kemen kongiti, ii kokaen: Ejemba tosanon Buna qaa mojuto, ii mogi Kilenaa Toyanon kan uugia meleema Siwewaa buna koloowubotiwaajon qaa kota ii uugianonga qetegon unuamakeja. ¹³ Nene kota qosono jamo kowonjinon kemen kongiti, ii ejemba sareya mon. Yononon Buna qaa moma ii uuqeeango qaganon moma angon komakejuto, uugianon kemen tiigia mende megitiwaajon kaman torodaamo-nadeen moma laarin laligogi angobatowaa kamanonon mono tama unuwaa.

¹⁴ “Nene kota qosono kumuntiri waayawonon kemen kongiti, ii kokaen: Yononon Buna qaa mogi uugianon kemenkejato, balonon laaligowaa majakakaya ano monen hina memewaa ugereya kolon bimon onomakeja. Qabunagiawo koloowombaaon koposongogi siin kombomba bologa tosanon kaanagadeen uugianon dungun Buna qaa bibiloko men munkeju. Kaen kolooro hongia qaa auta (gipeya) koloowuya. ¹⁵ Kaento, nene kota namo awaanon kemen kongiti, ii ejemba koi kaana: Yononon Buna qaa geja ama mogi uugia awaa gbingbaona qaa iikanon kemero soowabotiwaajon mokosingon kaparan koma galen kongi hongia awaa awaa mokolonkeju.” Kian.

* **8:10:** Ais 6.9-10

Iwoi aasangoya kuuya ii asuganonj koloowaa.

Maak 4.21-25

16 * “Monjon lambe me kiwa ootirin monjononj mende koma turuwaa me dun baatanonj mende ambaa. Ii qaagoto, ii iikawaa dun qaganonj ano rabaa. Rama asariro tosonianj miri uutanonj ubombaaonj mojuti, yonononj iikawaa asasaga iima saanonj ubuya.

17 * “Kaanjadeen uunananonj iwoi monj mesanjonin aasangoyanonj eji, ii mono asuganonj koloowaa. Iwoi monj koma turunin eji, ii mono luluungi asuganonj ewaa.

18 * “Kawaajon Anutuwaa qaa mojuti, ii mono uu wombogianonj ama romonjon koma gbilin laligowu. Monjon momakootoyawo laligoji, Anutunonj mono ii toroqen muro somariwaato, monjon momakootoya qaa laligojato, ‘Kawo laligojen,’ jeji, Anutunonj mono momoya melaa ii kaanjadeen qetegonj wambaa.” Kianj.

Jiisaswaa nemunjouruta.

Mat 12.46-50; Maak 3.31-35

19 Jiisasnonj kaen jen laligoro nemunjourutanonj ii iibombaaonj kagito, ejemba tuun somatanonj ologon eligogitiwaaonj kosianonj kembombaaonj amamaagi. 20 Amamaan nangi monjon kokaen ijoro, “Goo nemunjouruta mono seleengen nama gii giibombaaonj moju.”

21 Ijoroto, Jiisasnonj kokaen meleema injoro, “Ejemba koi Anutuwaa Bunja qaa moma tenj koma koma gbilinkejuti, iyonononj mono noo nemuna ano kouruna kolooju.” Kianj.

Jiisasnonj jero raidimbonj goronj qero.

Mat 8.23-27; Maak 4.35-41

22 Ween monjon Jiisasnonj gowokouruta kokaen injoro, “Mono mesaon apu anjon koton leegen keubona.” Kaen jero wanjononj motoonj uma apu anjon qaganonj kenji. 23 Kema opo sel mororonjgogi haamononj nanjoro kenji Jiisasnonj gaonj ero. Ero haamo raidimbonj apu anjononj gilin siri qindiuro wanjo uutanonj kemero. Keme sa qemambaaonj ano tiwilaawombaaonj angj.

24 Tiwilaawombaaonj ama gowokourutanonj kema mindiin ijogi, “Pon Somatanana, mono nono anjononj tiwilaawombaaonj anjon.” Kaen ijogi uuta tooro musu ano apu anjombaa siria kokaen jen kotonj orono esunjaranonj kamaaro goronj qenj ero.

25 Kaen kolooro injoro, “Onoo momalaarigia ii dakanonj?” Kaen injoroto, yonononj awawalin qarasombugia moma jegi, “Yei! Eja koi naa ejaga laligoja? Iinonj musu ano kowe siri jen kotonj orono jeta tenj konjao.” Kianj.

Omenonj bao uugianonj kemegi ejanonj qeangoro.

Mat 8.28-34; Maak 5.1-20

26 Jiisasnonj gowokouruta yonowo toroqen opo sel mororonjgogi haamononj nanjoro kema apu anjon koton Galili prowins leegen Gerasa gomanonj keugi. 27 Iikanonj keuma sakasinonj uro eja omeyawo monj taononga kan Jiisas mokolooro. Eja ii qasirinonj laligonj qamowaa jamo kobaa osonj uroroogi egiti, iikanonj enj laligoro. Kamban koriga opo maleku mende mouma miri mombaa uutanonj mende enj laligoro.

28-29 Omenonj kamban koriga horonj ureenj muro eja mamaganonj boria bota qen kania gbadononj (tapenonj) somonjon galen koma laligogito,

* **8:16:** Mat 5.15; Luuk 11.33 * **8:17:** Mat 10.26; Luuk 12.2 * **8:18:** Mat 25.29; Luuk 19.26

tapeya ii hororo riiqiuro omenon kuuro balon qararankonkonon kema lan laligoro. Kawaajon Jiisasnon omeya ii kokaen jen koton mumambaajon ano, “Ome bologa, gii mono kouma eja koi mesaon kema.” Kaen jemambaajon ano Jiisas iima silama namonon kosianon kemej qa gigilaan kokaen qaro, “Ae Jiisas, gii Anutu uutaa meria koloojan. Gii mono nomaen ama nomambaajon koi kajan? Niinon welema gonjen: Gii siimbobolo geriawo mende ama nomba.”

³⁰ Kaen qaro kokaen qisiro, “Gii qaga moro?” Omejiilan mamaga uutanon kemej laligogitiwaaajon “Qanana Liijon jejon,” jegi. Ii ananaa qaanon Kere tuun somata. ³¹ Kaen jen Jiisas kokaen welema mugi, “Gii nonotaan ome ron dusiita qaa iikanon kemebombaajon mende jen koton nonomba.”

³² Kosogianon maron kanon bao tuun somata mon gbojoja uutanon kuluuma laligogi. Kawaajon ome yononon kokaen jen welema mugi, “Gii saanon jena nono bao yonoo uugianon kemebona.” Welema mugi “Mono kema kemebu,” jen koton onono. ³³ Jen koton onono eja uutanonga kouma kema bao uugianon kemegi. Kemegi bao tuun yononon lugun newonewonon kema jororongon apu angonon kemej nemoton komugi.

³⁴ Iikaen kolooro bao galen yononon ii iima taon ano goman boleboole kanon kok koma unjurama kema buju qaa ii jegi. ³⁵ Jegi moma ejemba jaasongon yononon iwoi kolooroti, ii iibombaajon kagi. Kan Jiisaswaanon kouma eja uutanonga omenon kougiti, iinon Jiisaswaa kanianon raro mokologi. Opo selekopaaya tororo somongon uuta tooro roromongoya kuuya asugiro iima awawaligi. ³⁶ Eja omeyawo iinon nomaen qeangoroti, ii iigitinon injjogi.

³⁷ Injjogi moma mamaganon awawalin qarasombugia mogi. Kawaajon Gerasa gomambaa ejemba tuun kuuya yononon Jiisasnon onomesaowaatiwaaajon welema mugi. Welema mugi eleema kemambaajon wanonon umambaa ano. ³⁸ Umambaa ano eja uutanonga ome kougiti, iinon kan Jiisaswo motoon kema laligomambaajon qisiro. Kaen qisiroto, Jiisasnon qotogon wasin mun kokaen ijoro,

³⁹ “Gii mono eleema miriganon kema Anutunon angoletto somasomata men gonoti, iikawaa sunduya jena mobu.” Kaen ijoro kema Jiisasnon angoletto somasomata men muroti, iikawaa qaaya ii taon uutanon liligon goman so jen seiro. Kian.

Jairusnon borataajon Jiisas qama kooliro.

Mat 9.18-26; Maak 5.21-43

⁴⁰ Ejemba kuuya Jiisaswaaajon mambongi eleema karo tuuna tuuna koma aisoon horon mugi. ⁴¹ Qamakooli miriwaa qaa galen mon qata Jairus iinon kan Jiisaswaa batanon kemej simin kuma mirianon kawaatiwaaajon qama koolin muro. ⁴² Merauruta qaato, borata guan motoongo gbania 12:waa so laligon komumambaajon ano. Jiisas koma horon mugi keno ejembanon leeleo ologon utama mugi. Kian.

Emba jiawonon Jiisaswaa malekuya oosiro.

⁴³ Utama mun kenji kanon batugianon emba mon laligoro. Iinon koinsa gbani 12 kawaa so iima ji kiro laligoro. Iinon selegalen yonoo tawagia monej hinaya kuuya gilin laligoro selegalen kuuyanon men qeangowombaajon amamaagi. ⁴⁴ Emba kanon Jiisaswaa gematanon kema malekuyaa kiti susuya oosiro iikanondeen saya juguro.

⁴⁵ Jiisasnon qisin jero, “Moronon noosirija?” Kaen jeroto, ejemba kuuyanon ii qakoongi Piitonon ijoro, “Somatana, ejemba tuunon ologon utama aon kan goosiriju.”

⁴⁶ Ijoro Jiisasnoŋ jero, “Qaago, moŋnoŋ noosiro esuŋna moŋ keno mojeŋ.” ⁴⁷ Kaen jero embanonŋ “Kania na mokoolooja,” jeŋ jeneŋa ororo kaŋ Jiisaswaa batanonŋ simiŋ kuma jiaa kania ano oosiriŋ iikanondeenŋ qeaŋgoroti, iikawaa kania asuganonŋ jero ejemba tuuŋ kuuyanonŋ mogi. ⁴⁸ Mogi Jiisasnoŋ kokaenŋ ijoro, “Borana, momalaariganonŋ mono meŋ qeaŋgoŋ gonja. Saanonŋ uubonjononŋ kemba.” Kianŋ.

Jiisasnoŋ Jairuswaa borata meŋ gbiliro.

⁴⁹ Qaa kaenŋ ijonŋ nano qamakooli miriwaa qaa galenŋa mirinonŋa moŋnoŋ welenŋ kaŋ Jairus ijoro, “Boraganonŋ komuja! Kawaajonŋ mono boiwaa qaganonŋ lombo toroqenŋ mende amba.”

⁵⁰ Ijoroto, Jiisasnoŋ qaa ii moma qamakooli miriwaa qaa galenŋ kokaenŋ ijoro, “Toroko mende moba. Mono uumotoonŋ ama nii moma laariŋ nona boraganonŋ qeaŋgowaa.”

⁵¹ Kaenŋ ijonŋ iwaa mirinonŋ kema ejemba tosaŋa oŋomesaonŋ Piito, Jon, Jeims ano borawaa nemuŋmaŋa iigadeenŋ unuano iyaŋgiodeenŋ miri uutanonŋ ugi. ⁵² Ugi ejemba kuuyanonŋ jingenŋ qama saama amburereŋ megito, Jiisasnoŋ jero, “Iinonŋ mende komujato, gaonŋa eja. Kawaajonŋ mono saa mesaowu.”

⁵³ Kaenŋ jero jononŋsisi kaŋa kolooro “Mono komuja!” qaa ii moma jomoma mugi. ⁵⁴ Jomoma mugito, bora ii borianonŋ meŋ qama ijoro, “Borana, mono waaba.” ⁵⁵ Kaenŋ ijoro kokoosuyanonŋ eleeno iikanondeenŋ waama nano. Nano nene mugi newaatiwaaajonŋ jero. ⁵⁶ Nemunmaŋanonŋ ii iima waliŋgorito, Jiisasnoŋ iwoi kolooroti, iikawaa bujuya moŋ jegi mobubotiwaajonŋ sonŋo ama oŋono. Kianŋ.

9

Jiisasnoŋ gowokouruta 12 wasiŋ oŋono.

Mat 10.5-15; Maak 6.7-13

¹ Jiisasnoŋ gowokouruta 12 ii oŋono ajoroogi omejiilanŋ kuuya konjoma oŋombutiwaajonŋ ama ji wiji meŋ qeaŋgowutiwaajonŋ ku-usuŋa esuŋmumuyawo oŋono. ² Ku-usuŋ oŋoma kokaenŋ jeŋ wasiŋ oŋono, “Oŋo mono kema Anutuwaa bentotombaa kania ejemba jeŋ asariŋ oŋoma ji ejemba meŋ qeaŋgoŋ oŋoma laligowu.” ³ *Wasiŋ oŋoma injoro, “Oŋo kana kembutiwaajonŋ iwoi moŋ mende meŋ kembu, taa gbaru mende, geso mende, kana samonŋ mende ano soojaakota mende. Maleku samonŋa mendeto, motoonŋo mewu.

⁴ “Kema mirinonŋ daenŋ daenŋ keubuti, mono iikanondeenŋ laligonŋ gawonŋ meŋ taonŋ ii mesaonŋ kana kembu. ⁵ Kema laligonŋ miri moŋnoŋ keugi mende koma horonŋ oŋoma qaagia mende mogi telambelangia mono kokaenŋ jeŋ qendeema oŋombu, ‘Nono oŋoo balononŋ kaniŋ sububunŋ kana tambonananonŋ mokotaaji, ii mono qesaaniŋ oŋoanŋgiaanonŋ eleema kemebaa.’ Kaenŋ jegi kaniagia solanŋa moma kotogi saanonŋ taonŋ ii mesaonŋ toroqenŋ kembu.”

⁶ Kaenŋ injoro mesaonŋ kema gomaŋa gomaŋa liligonŋ miri so Oligaa Buŋa jeŋ asariŋ ji ejemba meŋ qeaŋgoŋ oŋoma laligogi. Kianŋ.

Herodnonŋ Jiisaswaaajonŋ sisau ano.

Mat 14.1-12; Maak 6.14-29

⁷ *Iwoi kuuya kolooroti, iikawaa qabuŋayanonŋ seiŋ balonŋ bakayaa (Galili prowinswaa) kiŋ Herodwaa gejianonŋ kemero moro. Ejemba tosianonŋ

* **9:3:** Luuk 10.4-11; Apo 13.51 * **9:7:** Mat 16.14; Maak 8.28; Luuk 9.19

kokaen jegi, “Jon Oomulu ejanon mono koomunonga waama laligoja.” Kawaajon kinon qaawaa mongama sisau ano. ⁸ Anoto, tosanon jegi, “Elaijanon mombo asugin laligoja.” Tosianon toroqen jegi, “Gejatootoo eja walaga yonoononga monon mono gbilin waama laligoja.” ⁹ Kaen jegito, kin Herodnon kokaen jero, “Jon Oomulu eja ii niinon jewe aroya kotogito, mombaa qaaya kaen jegi mojeni, ii mono moronon?” Kaen jen Jiisas iimambaajon kaparan koma jejeromonromon ano. Kian.

Jiisasnon eja 5,000 nene unuagiwo.

Mat 14.13-21; Maak 6.30-44; Jon 6.1-14

¹⁰ Wasiwasi eja aposol yononon Jiisaswaanon eleema iwoi ama megiti, iikawaa sunduya kuuya ijogi. Ijogi unuama ejemba qenjaaro sombengia mesaon taon qata Betsaida kawaa kosianon iyangia siri gbamenanon laligowombaajon kenji. ¹¹ Kengito, ejemba tuun yononon ii moma Jiisas gematanon otaan kenji. Kema Jiisas-waanon kagi koma horon onoma Anutu bentotombaa kania jen asarin ji ejemba men qeangon onono.

¹² Kaen ama laligoro ween jaaya tegon kememambaajon ano. Kaen kolooro gowoko 12 yononon kan Jiisas kokaen ijogi, “Nono balon gbameja koi kanon laligojoniwaajon gii saanon ejemba tuun koi wasin onona goman miri kosere kosere rama kenjuti, iikanon kema eemiri ano nembanene mokoloowu.”

¹³ Kaen ijogito, kokaen injoro, “Ononon mono onoangio ii nene unuagiwu.” Kaen injoro meleengi, “Nono bered 5 ano sora woi iikayadeen men laligojon. Kawaajon nomaen ambonaga? Nono saanon kema ejemba tuun koi kuuya yonoonon nene sewana mewonaga me? ¹⁴ (Yononon eja 5,000:baa so laligoju.)” Kaen meleengi gowokouruta kokaen injoro, “Ononon mono ejemba injon mendeema onongi tuun so 50:waa so nene newombaajon ajoroon kamaan rabu.”

¹⁵ Injoro iikaen ama mendeema onongi ejemba kuuyanon kamaan tuun rama kenji. ¹⁶ Rama kenji bered 5 ano sora woi ii men Siwenon uuro uro kotuegoro. Kotuegon bered moton gowokouruta onono ejemba tuun so mendeema batugianon anji. ¹⁷ Batugianon anji korebore nen nen timbiringogi. Nene kitia remona mesaogiti, ii gowoko yononon men kululuugi konde 12 kanon kemen saa qero. Kian.

Piitonon Jiisaswaa kania jokolooro.

Mat 16.13-20; Maak 8.27-30

¹⁸ Kamban monon Jiisasnon iyanodeen goman monen gama kooliro gowokourutanon iwo laligogi qisin onoma kokaen injoro, “Ejembanon noojon nomaen jenkeju? Nii moroga koloojen?”

¹⁹ *Injoro meleema kokaen jegi, “Tosianon ‘Gii Jon Oomulu ejaga koloojan,’ jenkejuto, tosanon ‘Gii Elaija koloojan,’ jenkeju ano tosanon toroqen kokaen jenkeju, ‘Gii gejatootoo eja walaga yonoononga monon koomunonga waama laligojan.’”

²⁰ *Kaen jegi kokaen qisin onono, “Ano onoangio noojon nomaen jeju? Nii moroga koloojen?” Qisin onono Piitonon meleema ijoro, “Gii Anutuwaanon Hamoqeqe Toya Kraist koloojan.” Kian.

Jiisasnon komumambaa qaaya jero.

Mat 16.20-28; Maak 8.30-9.1

* 9:19: Mat 14.1-2; Maak 6.14-15; Luuk 9.7-8 * 9:20: Jon 6.68-69

²¹ Kaen qisin onono kania asuganon jegi monnon mobutiwaajon songo kotakota ama onono. ²² Jiisasnon jero, “Siwe gomambaa Eja honanon mono siimbobolo mamaga mobaa. Kantriwaa jotamemeya, jigo gawon galen ano Kana qaawaa boi yononon mono gema qen qegi komuwaa. Komun ween karon kolooro koomunonga waabaa.” Kian.

Kraist otaawombaa sewanja.

²³ *Jiisasnon ejemba kuuya ii qaa kokaen injoro, “Monnon noo gemananon notaan kamambaaajon moji, iinon mono iyanaa uuselias siin kombombanja bologa gema qero ‘Bunja gbilia men kaja,’ jen sisia megii siimbobolo ii bisimakeba. Ii maripoonon komuwaatiwaa so mokosingon nii notaan kawa.

²⁴ * “Monnon laaligoya iyanaaajon angon koma iyanaa jaajaa laligoji, iinon mono laaligoya hona somongoro soowaa. Soowaato, monnon balombaa laaligoya noojon ama qeleema togon nombaati, iinon mono laaligo honaa kania mokolon kotiin laligowaa.

²⁵ “Monnon balanja balanja iyonoo ilawoilaya kuuya koma hororo bunaya kendabororo uuta laaligoya men soon silemale laligon komuro Anutunon qaaya jen tegoro gere sianon kemen unayanon tiwilaaro mende sokombaa. Eshinaya iikanon mono uukoisoro mende ama mubaa. Qaago totoon!

²⁶ “Monnon noo qana ano Bunja qaana men kamaan anji, ii Siwe gomambaa Eja honanon kaanagadeen iima tiwaa. Iinon kanagen Siwe gajoba toroya yonowo koi kamaagi iyonoonon, anaa ano Manaa asamararanga iima aaruwuya. Kamban iikanon eja me emba kaanja mono iima tiin mubaa. ²⁷ Niinon qaa hona mon kokaen injowe mobu: Koi nanjuti, onoo batugianonga tosanon Anutuwaabentotonaa honanon koloowaati, ii iima kotowuya. Jaawo laligon koomuwaa siimboboloya mende mogi asugiro ii iibuya.” Kian.

Jiisaswaa selianon letono.

Mat 17.1-8; Maak 9.2-13

²⁸ *Qaa ii injoro ween 8:waa so tegoro Jiisasnon Piito, Jon ano Jeims unuama baananon uma Anutu qama kooliro. ²⁹ Qama kooliro iikanon jaasewanja kaitanianon letoma qaita mon kolooro. Malekuyanon tualalakota koloon kokobilibiliawo asariro. ³⁰ Iikanondeen iigi eja woinon asugin Jiisaswo qaa qaa amigi. Ii Mooses ano Elaija. ³¹ Asamararan uutanon asugin Jiisaswo qaa kokaen amin mogi, “Anutunon Jiisas siimbobolo moma komuwaati-waajon wasiro kamaan uulanawo Jerusalem sitinon keno aren iikanon honawo koloodaborowaa.”

³² Kaen amin mogito, Piitonon alawoita yorowo jaagianon bimooro gaon egi. Egito, gaononga uugia tooro jaagia uun Jiisaswaa asamararanga ano eja woi iwo naniti, ii injiigi. ³³ Injiigi nama Jiisas mesaowotiwaajon ani Piitonon Jiisas ijoro, “Somatanana, nononon koi kanon keraqeeango mojon. Kawaajon nononon saanon kuun karon mewonja: Goojon mon, Mooseswaajon mon ano Elaijawaajon mon.” Piitonon kaen ijoroto, iyanaa qaayaa kania ii mende moma kotooro.

³⁴ Kaen jen nano kokolo monnon kamaan aonanon esuun onono koosu uutanon laligon awawalin jenengia ororo. ³⁵ *Jenengia ororo nanji koosu uutanonga qa aro mon kokaen kamaaro mogi, “Eja koi ii neenaa meranaga.

* 9:23: Mat 10.38; Luuk 14.27 * 9:24: Mat 10.39; Luuk 17.33; Jon 12.25 * 9:28: 2 Piito 1.17-18

* 9:35: Ais 42.1; Mat 3.17; 12.18; Maak 1.11; Luuk 3.22

Ii ejemba hamo qeŋ oŋomambaajon meweŋgon mube. Mono iwaa qaaya moma laligowu.”

³⁶ Qa aro iikanon kamaaro moma gowoko yoŋonon iikanondeen uun Jiisasnondeen nano iigi. Baananon iwoi iigiti, iikawaa bujuya ii kambaŋ iikanon mende jeŋ qaagia bogoro laligogi moŋnon moŋ mende moro. Kian.

Jiisasnon ome otaaro meranon qeangoro.

Mat 17.14-21; Maak 9.14-29

³⁷ Eŋ waagi Jiisasnon gowokouruta karon yoŋowo baanonga kamaan roganon ejemba tuunleembe injigi. ³⁸ Injigi ejemba tuunonga eja moŋnon qama kokaen ijoro, “Boi, noo merana guaŋga koloojiwaajon mono kan ii iiba. Kawaajon qama kooliŋ gonjeŋ. ³⁹ Moba, ome moŋnon ii mendungoro iikanondeen qa gigilaaro utugon muro wolaza hororo buutanonga kokopa kamaankeja. Ome iikanon horon ureen muŋ kambaŋ mamaga mende mesaonkeja. ⁴⁰ Kaen kolooro goo gowokouruga ome ii otaawutiwaajon welema oŋonjento, yoŋonon ii amamaaju.”

⁴¹ Kaen ijoro Jiisasnon meleema muŋ jero, “Yei, balombaa ejemba yangiseŋ ano irinqiringiawo, niinon mono kambaŋ dawo oŋowo laligon qaton unuwe Anutu mende moma laarigi siimbobolo momakemaŋa? Meraga mono wama koi kawao.”

⁴² Mera ii wama karo kambaŋ iikanon kaanagadeen omenon mera utugon orogon muro wolaza hororo. Kaen kolooro, Jiisasnon ome ii jeŋ muro mesaoro mera meŋ qeangon maŋa muro. ⁴³ Anutu waa ku-usuŋa somatanon kaen asugiro kuuyanon ii iima newogia tegoro waliŋgogi. Kian.

Jiisasnon koomuyaa Buŋa jero indij woi kolooro.

Mat 17.22-23; Maak 9.30-32

Jiisasnon iwoi kuuya ii meroti, iikawaajon ejemba kuuyanon waliŋgogi Jiisasnon kambaŋ iikanon gowokouruta qaa kota kokaen injoro, ⁴⁴ “Qaa koi mono geja ama mobu: Anutunon Siwe gomambaa Eja hona ii balon ejemba sisiwerowerogiawo yoŋoo borogianon ama muro kemebaa.” ⁴⁵ Qaa kota ii injoroto, ii mende moma kotogi. Anutunon ii koma tururo aasangoyanon ero ii mende moma asarigi ano kania nomaen, ii qisiwombaajon kokodundun angi. Kian.

Gowoko batugianon moronon uuta kolooja?

Mat 18.1-5; Maak 9.33-37

⁴⁶ *Gowoko nonoononga ‘Moronon uuta kolooja?’ jeŋ qaa ii romongogi. ⁴⁷ Ii romongogito, Jiisasnon uuroromongogia moma koton naamade melaa moŋ meŋ kooronanon ano nano. ⁴⁸ *Nano kokaen injoro, “Kuuya oŋoononga moŋnon kamaanqeqeta konoga kolooji, iinon mono uuta kolooja. Kawaajon moŋnon naamade koi noo qananon mirianon koma horon kalan kombaati, iinon mono nii koma horon nombaa. Moŋnon nii koma horon nombaati, iinon wasiŋ nonoti, mono ii kaanagadeen koma horon mubaa.” Kian.

Moŋnon kerega qaago, iinon mono alaga kolooja.

Maak 9.38-40

⁴⁹ Kambaŋ kanon Jonon kanaiŋ qaa kokaen ijoro, “Somatana, eja moŋnon goo qanon omejiilan konjoma oŋono iiniŋ. Iinon nonowo mende liligon laligojiwaajon nono ii qotogon muniŋ.”

* 9:46: Luuk 22.24 * 9:48: Mat 10.40; Luuk 10.16; Jon 13.20

⁵⁰ Kaen ijoroto, Jiisasnoŋ kokaen ijoro, “Ii mende qotogon mubu. Moŋnoŋ mende qotogon oŋomakeji, iinoŋ mono oŋoanŋiaa areŋnoŋ laligoja. (Kawaajon oŋo mono noo alauruna tosaanŋa ii anŋosisiri meŋ oŋombubo.)” Kianŋ.

Samaria gomaŋ moŋ yoŋonoŋ Jiisas gema qegi.

⁵¹ Jiisasnoŋ Siwenonŋ umambaajonŋ ano. Kawaa kambaŋa torijiwaajonŋ Jiisasnoŋ nama “Jerusalem sitinoŋ kemaŋa,” jeŋ jeŋ kotiinŋ kanainŋ kananonŋ keno. ⁵² Kema qele waladeenŋ ano wala kenŋi. Kananonŋ kema laligonŋ Samaria prowinswaa gomaŋ moŋnoŋ keuma “Jiisas kawaatiwaajonŋ mozoqozoŋoŋ ambonatiwaajonŋ kajoŋ,” jegi. ⁵³ Jegito, Samaria yoŋonoŋ Juuda ano Jerusalem jejewili ama oŋomakegitiwaajonŋ Jiisasnoŋ “Nii Judia prowinsnoŋ Jerusalem jigo waagenŋ kemaŋa,” jerotowaajonŋ miri anŋonŋ koma yeizozogia mende injogi. ⁵⁴ *Kaen anŋi gowokowoita Jeims ano Jon yorononŋ ii iima jeri, “Oo Poŋ, sombinonŋa gere kamaanŋ oŋooro qaombuyaga, kaen qama kooliwombaajonŋ mojanŋ me qaago?”

⁵⁵ Kaen jerito, Jiisasnoŋ eleema temboma jeŋ orono. ⁵⁶ Kanoŋa toroqenŋ gomaŋ moŋnoŋ kenŋi. Kianŋ.

Jiisas otaawombaa mondomondo qaaya.

Mat 8.18-22

⁵⁷ Kananonŋ kenŋi eja moŋnoŋ kanŋ Jiisas ijoro, “Gii daenŋ daenŋ kambaati, niinoŋ mono iikanonŋ gii gotaanŋ kamaŋa.”

⁵⁸ Ii moma Jiisasnoŋ kokaen ijoro, “Duuyaa kasu yoŋonoŋ jamo diinŋianonŋ egi kanakeewanŋ koonŋ yoŋonoŋ haigia meŋ laligonŋkejuto, Siwe gomambaa Eja hoŋanonŋ mono daenŋenŋ kema waŋa naa qembononŋ laarinŋ haamo menaga?”

⁵⁹ Jiisasnoŋ eja mombaajonŋ ijoro, “Gii mono kanŋ nii notaawa.” Ijoroto, kokaenŋ meleeno, “Poŋ, ii saanonto, maŋnanonŋ komumambaajonŋ anja. Kawaaajonŋ mono wala jena kema galenŋ kombe komuro roŋ kombego.”

⁶⁰ Kaen meleenoto, Jiisasnoŋ qaaya meleema ijoro, “Mesaowa! Koomuya yoŋonoŋ qamogia koomuya ii saanonŋ roŋ kombuto, giinoŋ mono kema Anutu bentotombaa kania jeŋ asarinŋ oŋoma laligowa.”

⁶¹ *Mombo eja moŋnoŋ kouma ijoro, “Poŋ, niinoŋ gii gotaamambaa siinŋa mojento, moha, gii saanonŋ jena wala mirinoŋ kema tinitosauruna yeizozogia jewego.”

⁶² Ijoroto, Jiisasnoŋ meleeno, “Moŋnoŋ balonŋ meenjangowaa kinonŋ ii hoos gematanonŋ somonŋonŋ borianoŋ kinonŋ maayanonŋ meŋ nano keno mombo eleema gematanonŋ uuji, iinoŋ mono Anutuwaawaa bentotononŋ keuma gawonŋa mewaatiwaa so mende kolooja.” Kianŋ.

10

Jiisasnoŋ gowoko 72 wasinŋ oŋono kenŋi.

Mat 9.37-38; 10.7-16

¹ Kawaa gematanonŋ Poŋnoŋ gowoko tosaanŋa 72* ii meweenŋonŋ oŋono. Anŋo “Taonŋa taonŋa gomaŋa gomaŋa kemaŋa,” jeŋ kanonŋ woi woi metogonŋ wala wasinŋ oŋono. ² * “Wasinŋ oŋomaŋa,” jeŋ kokaenŋ injoro mogi, “Anutuwaawaa gawononŋ nene hoŋa mamaga momogonŋ ejato, ii meŋ kululuuwombaaajonŋ gawonŋ meme ejemba anana afaananonŋ laligojonŋ. Kawaaajonŋ mono

* **9:54:** 2 Kin 1.9-16 * **9:61:** 1 Kin 19.20 * **10:1:** Tosianonŋ weenŋonŋ 70 jeju. Tosianonŋ 72 jeju.

* **10:2:** Mat 9.37-38

nene hona masuqeqetaa Ponja qama koolinj mugi gawonj meme ejemba wasinj onono hona menj kululuuwu.

³ * “Onjo mono kembu. Mobu, lama yonononj duuyaa kasu kawalia yonoo batugianonj kemegi lugunj injuwoboti, niinonj onjo iikawaa tani kaanja wasinj onombe kembu. ⁴ * Onjo monenj irimunj kasa me geso monj me kana esu ii mende menj kembu. Kema kananonj ejemba injiima jenkelekele ama yeizozogia mende jewu.

⁵ “Kema miri mononj uma wala kokaen injowu, ‘Anutunonj mono miri koi kanonj luae qero bonjonj laligowu.’ ⁶ Kaen jegi mononj luae anjonj komambaa so kolooji eenj, luaegianonj mono iwaa qaganonj ubaato, mononj ii mende anjonj kombaati eenj, luaegianonj mono eleema onjoangiaa qagianonj ubaa. ⁷ * Miri ubuti, mono iikanondeen laligonj gawonj mewu. Ejembanonj gawonj meme ejemba laaligogia nangowutiwaa so kolooju. Kawaaonj yonononj nene ano apu onjombuti, ii mono newu. Miri tosianonj lansanj mende ewu. Miri suenj mende kema kawu.

⁸ “Taonj iikanonj me iikanonj keugi koma horonj nene onjombuti, ii mono newu. ⁹ Nenj tosianonj kanonj ji injiro ewuti, ii mono menj qeangonj onjombu. Kaen ama kokaen jegi mobu, ‘Anutuwaaw bentotonanonj mono kosere karo iikawaa uutanonj keubu.’ ¹⁰ * Kaen ambuto, taonj mononj keugi gema unjuwuti, iikanonj mono maaketnonj me sombenonj kema kokaen jegi mobu,

¹¹ ‘Nono onjo taononj kaninj sububunj iwoi kana tambonananonj moko-taaji, ii mono riinj konjoratininj onjoangiaanonj eleema kemebaa. Kemebaato, qaa koi mono moma yagowu: Anutuwaaw bentotonanonj mono kosogianonj asugija.’ ¹² * Niinonj kokaen injiowu mobu: Anutunonj kambanj somatanonj qemasologengiaa ironja meleeno taonj iikawaa qaganonj ubaati, so iikanonj mono Sodom yonoo siimbobolo soya uugunj toroqen onjombaa.”†

Jiisanonj taonj 3 yonoojonj ‘Yei wosobiri!’ jero.

Mat 11.20-24

¹³ * “Oo Korazin toya, niinonj onjoonj ‘Yei!’ jenj saajen ano Betsaida toya, onjoonj kaanagadeen ‘Yei!’ jenj saajen. Niinonj yonoononj kembe qaana jewe soseniro angoletona ku-usunawo asugiroto, uugia kilenj mende meleengi. Angoleta ii waba balononj Taia ano Saidon sitinonj asuginagati eenj, iyonononj mono kambanj koriga uugia meleembombaaonj kaisareya qendeema resanonj lumu aonj too arinj saabuyaga.

¹⁴ “Saabuyagato, Anutunonj kanagenj Korazin ano Betsaida yonoo qaagia jenj tegonj ironja meleeno siimbobolo mobuti, kambanj somata iikanonj ii mono Taia ano Saidon yonoo siimbobolo soya uugunj mobuya. ¹⁵ * Ano Kaperneam toya, Anutunonj onjo saanonj metaama onono Siwe gomanonj ubuyaga me qaago? Qaago totoonj! Onjo mono koomuwaa senjonj gomanonj kemebuya.

¹⁶ * “Mononj qaagia mobaati, iinonj mono noo qaana mobaa. Mononj gema unjuwaati, iinonj mono nii gema nuwaato, mononj nii gema nuwaati, iinonj wasinj nonoti, mono ii gema qewaa.” Kianj.

Gowoko 72 yonononj eleema aisoogi.

* **10:3:** Mat 10.16 * **10:4:** Mat 10.7-14; Maak 6.8-11; Luuk 9.3-5 * **10:7:** 1 Kor 9.14; 1 Tim 5.18

* **10:10:** Apo 13.51 * **10:12:** Jen 19.24-28; Mat 10.15; 11.24 † **10:12:** Sodom yonononj bologa kanjanawo menj laligonj uugia mende meleengi Anutunonj gerenonj kondeema onono. * **10:13:** Ais 23.1-18; Eze 26.1-28.26; Joel 3.4-8; Aam 1.9-10; Zek 9.2-4 * **10:15:** Ais 14.13-15 * **10:16:** Mat 10.40; Maak 9.37; Luuk 9.48; Jon 13.20

¹⁷ Gowoko 72[‡] yononon laligon eleema kan aisoon kokaen jegi, “Pon, nono goo qaganon omejiilan jen koton ononin yononon kaanagadeen qaanana baatanon kema togon kenji.”

¹⁸ Kaen jegi Jiisasnon meleeno, “Niinon Satan aagogi Siwenonga lugun oobili kaanā hagon kemero iibe. ¹⁹ *Mobu, niinon ku-usun onombe on saanon mokolen, soromaan, kuanquan ano kerenanaa esunmumuya jetawo kuuya riigi kamaaro haamo ambuya. Kawaajon iwoi monon unun mizimizi mende mewaa.

²⁰ “Kawaajon omejiilan yononon qaagia baatanon kenjuto, kilen onoonon korisoro wanā ii iikawaajon mende aisoowu. Onoo qagia Siwe gomanon oogi Anutuwa buknon eji, iikawaajon mono honombononga qaa aisoowu.” Kian.

Jiisasnon aisoon Anutu mepeseero.

Mat 11.25-27; 13.16-17

²¹ Kamban kanon Unā Toroyanon Jiisas inaan muro aisoon qaa kokaen jero, “Oo Amana, giinon Bunā qaaga momakotoo ejemba momo somata megiti, iyonoonon mesanjonato, ejemba merabora kaanā iyanqiaajon mogi poumapou kolooji, ii mono ii inisaana moma asariju. Kawaajon niinon Siwe gomambaa Ponā gii mepeseen gonjen. Oo Amana, gii geengo kaen koloowaatiwaaajon mona sokono awaa kolooro.

²² * “Amananon mono iwoi kuuya jen kotooro noo bunaga kolooro. Amananon meriaa kania anodeen moma yagoro monon ii mende moja. Kaanagadeen monon Amayaa kania mende moma yagoro Merianondeen ii moja ano ejemba meweengon onoma yonoojon ii inisaambaati, iyononon mono Ama moma mubuya.”

²³ Jiisasnon kaen jen gowokouruta yonoonon eleema iyanqiodeen olon kokaen injoro, “Daen yononon onō iwoi iijuti, ii iima mono jaagiaajon ama simbawonawo kolooju. ²⁴ Iikawaa kania ii kokaen: Niinon qaa kokaen injjowe mobu, Gejatotoo ejemba ano kin eja pon mamaganon onō iwoi koi iijuti, ii iibombaaajon awelegon laligogito, ii mende iigi. Onō qaa koi mojuti, iyononon ii mobombaaajon awelegon laligogito, ii mende mogi.” Kian.

Jojopān qaa wanā woi ii nomaen?

Mat 22.34-40; Maak 12.28-31

²⁵ *Kana qaawaa boi monon waama Jiisas timbi ama kokaen qisin mun ijoro, “Boi, niinon mono nomaen ama laaligo kombombanā tetegoya qaa bunā qen aowenaga?” ²⁶ Ijoro Jiisasnon kokaen meleema qisiro, “Mooseswaa Kana qaanon qaa nomaen oogita eja? Iikawaa kania ii nomaen?” ²⁷ *Qisiro meleema jero, “ ‘Gii uugabaga, unaga, ku-usunga ano roromongoga jumunā iikanon mono Pon Anutuga jopagon laligowa,’ ano ‘Geenga jopagon aonkejanī, iikaanīadeen mono ejemba kuuya jopagon onoma laligowa.’”

²⁸ *Jero Jiisasnon meleeno, “Dindina meleenjan. Ii ten koma laaligo kombombanā bunā koloowaga.” ²⁹ Kaen meleenoto, Kana qaawaa boinon ‘Ii ten koma solanā koloojen,’ kaen romonon kaniaya qendeemambaaajon moma Jiisas ijoro, “Ejemba batugianon laligon koubeti, iyonoononā mono morowaajon jejan? Nii mono moroga mende jopagon mubenaga?”

Samaria ejanon gbilibuurun eja kiankomun muro.

[‡] **10:17:** Tosianon weengon 70 jeju. Tosianon 72 jeju. * **10:19:** Ond 91.13 * **10:22:** Jon 3.35; 10.15 * **10:25:** Mat 22.35-40; Maak 12.28-34 * **10:27:** Lew 19.18; Dut 6.5 * **10:28:** Lew 18.5

³⁰ Kaen jero Jiisasnoŋ meleema jero, “Eja moŋnoŋ Jerusalem siti mesaon Jeriko gomanon kemen kananon kikekakasililin yoŋoo borogianon kemero meg. Men hina iwoiya wama opoya qetegon gbilibuurun qen gilin kenŋi komumambaajon ama ero. ³¹ En mambono jigo gawon galeŋ moŋnoŋ kana iikayadeen kema iima iima sisiriin kana leengenŋa kema uugun keno. ³² Keno mambono jigo gawon eja (Liwait) moŋnoŋ iikanon kouma iima kaanjadeen iima sisiriin uugun keno. ³³ *Kenoto, Samaria prowinswaa eja § moŋnoŋ kana iikayadeen kema eroti, iikanon keuma iima wosoya moma iima kobooro.

³⁴ “Iima koboŋ kosianon kemen wijia kele ano wain apuyanon morin esuuro. Wijia esuun men kobibiin dongiya qaganon ama wama qenjaaro ee mirinon kema ama kalaŋ koma muro. ³⁵ Kalaŋ koma muŋ en waama umugawodeen ween woiwaa tawaya (Kina 20) unjuma qenjaaro miriwaa toya muŋ ijoro, ‘Eja koi mono kalaŋ koma muŋ laligona monen gonjenj, ii mende sokoma uuguwaati een, ii mono eleema kaŋ kanon torogon gomaŋa.’ ³⁶ Eja karoon kaniagia kaen qendeenŋi. Eja kikekakasililin yoŋoo borogianon kemeroti, iwaa alia moronon kolooro? Yoŋoononŋa morowaajon mona, ii uukalen muro?”

³⁷ Qisiŋ muro meleeno, “Kiankomun muroti, iinon.” Kian meleeno Jiisasnoŋ ijoro moro, “Gii mono kema kaanjadeen ama laligowa.” Kian.

Jiisasnoŋ Marta Maria yorowo kusu raro.

³⁸ *Jiisasnoŋ gowokouruta yoŋowo kananon kenŋi Poŋgianon goman moŋnoŋ keuro. Keuro emba moŋ qata Marta iinon koma horon muro mirianon uro. ³⁹ Martawaa koga qata Maria laligoro. Iinon Poŋ iima kosianon kamaan rama Buŋa qaa jeroti, ii geja ama awutambaŋa koma moro. ⁴⁰ Moroto, Martanon lomban gawonon hororo kema kaŋ amaŋama-maa ama Jiisawaajon ijoro, “Poŋ, konanon nomesaoro neenodeen welen gawon mewe mona sokonja me qaago? Kawaaajon mono Maria jena kaŋ ilaan nomba.”

⁴¹ Ijoro Poŋnoŋ meleema ijoro, “Marta Marta, gii iwoi kania kania kawaaajon majakaka ano motoqoto moma koroboro laligon geriawo ama nanjan.

⁴² Kaen nanjanto, majakaka motoonŋo moŋ men men kotiiniŋ sokom-baa. Nono iwoi seiseiya kawaaajon mende amamaajon. Marianon gosin uuwaa teeya meagon aomambaajon meweonŋon simbawonawo kolooja. Laaligowaa bakaya awaa ii moŋnoŋ moŋ mende wambaa.” Kian.

11

Jiisasnoŋ qamakooliwaa kania kuma onono.

Mat 6.9-13; 7.7-11

¹ Jiisasnoŋ goman moŋnoŋ qama koolin laligoro tegoro gowokouruta yoŋoononŋa moŋnoŋ kokaen ijoro, “Poŋ, Jon Oomulu ejanon gowokouruta qamakooliwaa kania kuma ononoti, gii mono kaanjadeen nono kuma nonomba.”

² Ijoro Jiisasnoŋ kokaen injoro, “Ono mono qama kooliwonjen kokaen jewu:

Ama, geenŋaa qaganon mono toroya ewa. Mono galeŋ koma nonona bentotongaa hona koloowa. (Goo uusiinŋa Siwenon ten komakejuti, ii mono namonon kaanagadeen koloowa.)

³ Gii mono ween so nembanene sonananon nonomba.

* **10:33:** 2 Hist 28.15 § **10:33:** Juuda yoŋonon Samaria ejemba jejewili ama onoma laligogi.

* **10:38:** Jon 11.1

⁴ Tosianon singisonjo ama nononjiti, nono kuuya iyonoo singisongogia ii mesajonji eenj, gii mono iikawaa so nonoononj singisonjo songbama nonomba.

Angobatononj kamaanj nunuwabotiwaajonj mono anjonj koma nonoma Kilenjaa Toyaa borianonga metogonj nonomba.”*

⁵ Jiisanonj torogonj kokaenj injoro, “Onoononga monjonj gomantiinjaa ruunanonj aliaa mirinonj kema mindiinj kokaenj ijowaa, ‘Alana, bered karoonj nona kitia era meleema gomanja. ⁶ Alana monjonj kananonj laligonj noononj kouro nenena qaagotiwaajonj wagimambaajonj monganjen.’ ⁷ Kaenj ijoro alianonj miri uutanonga kokaenj meleema ijowaa, ‘Gii gaonj gbili qonj nononjanj. Nii nagu koma qaqaqj suluwe meraboraurunanonj niwo tambomaeenana tamboma gaonj ejonj. Kawaaajonj waama ii gomambaajonj amamaajen.’ ⁸ Kaenj jewaato, niinonj injijowe mobu: Miri toyanonj alia koloojiwaajonj ama mende waama mubaato, ii kilenj kaparanj koma jen nanjiwaajonj ii saanonj waama qisijiwaa so kuuya mubaa.

⁹ “Niinonj iikawaa bakaya ii kokaenj injijowe mobu: Mono Anutu qama kooliwu. Qama kooligi iwoi onjombaa. Anutuwaanonj mono iwoiwaa boronjanj menj monjambu. Ii monjanganj qendeenonj mokoloowuya. Nama nagunonj qewu. Qegi nagu tama onjombaa. ¹⁰ Monjonj Anutu qama koolinjeji, iinonj mono iikawaa kitia bunja qonj aowaa. Iwoiwaa monjgamakeji, iinonj mono iwoi mokoloowaa. Nagunonj qenkejiwaajonj mono nagu horonj mubaa.

¹¹ “Manjuruna onjoononga morononj kokaenj kolooja: Merianonj sorawaaajonj qisiro kitianonj qato mubaa ¹² me kuru kotaajonj qisiro kuanjuanj mubaa? ¹³ Kawaaajonj onjo ejemba bologa kolooju ano kilenj kalenj awaa awaa ii meraboraurugia onjombombaaajonj mojutii eenj, Siwe Manjananonj mono kalenja nomaenj anjonj konaga? Iwaa uutaa nanamemenja ii nunuugunj qaita monj kolooja. Kawaaajonj Unja Toroyaaajonj qama koolinj qisijnj mubuti eenj, iinonj mono siijanonj Unja ii wasiro uugianonj kemebaa.” Kianj.

Jiisanonj ome yonoo esungia uugunj qero kamaaja.

Mat 12.22-32; Maak 3.20-27

¹⁴ Omenonj eja monj qaamuunj menj muro moto laligoro Jiisanonj omeja ii otaaro kouma keno neselanj lolooro mombo qaa jero. Qaa jero ejemba tuunj yonononj ii iima walinggogi. ¹⁵ *Walinggogito, yonoononga tosonianonj kokaenj jegi, “Iinonj mono omejiilanj yonoo ponjgia Iimolanj iwaa ku-usunonj ome onjotaanjeja.”

¹⁶ *Kaenj jegi tosonianonj Jiisas qaawaa timbinonj horowombaaajonj iijonjonj kokaenj qisigi, “Gii mono jenj kotona sombinonga angoletonj monj asugiro iibonja.” ¹⁷ Qisigito, iinonj uu roromonjgogia modaboronj kokaenj injoro, “Kantri daenj yonoo galenjurugianonj batugianonj anjowowo ama jumbuti, iyonononj mono tiwilaanj aogi kantrigianonj bolinj saoyagadeenj ewaa. Kaanagadeenj miri mombaa kanageso yonononj jumbuti, mirigianonj mono qegelalanj ewaa.

¹⁸ “Mobu! Satambaa kanageso yonononj kaanagadeenj batugianonj anjowowo ama jumbuyagati eenj, iyonononj mono galenkonjonj gawonjgia mewombaaajonj amamaagi ometotongianonj mono nomaenj nanaga? Ono noojonj kokaenj jeju: Iinonj Iimolambaa esunjonj omejiilanj onjotaanjeja. ¹⁹ Kaenj jejuto, mobu, niinonj Iimolambaa esunjonj omejiilanj konjoma onjombenagati eenj, onoo alaurugianonj mono morowaa esunjonj ii konjoma

* **11:4:** Tosianonj qaa ii kokaenj meleema jenjeju: kilenjanonga metogonj nonomba. * **11:15:** Mat 9.34; 10.25 * **11:16:** Mat 12.38; 16.1; Maak 8.11

onjombuyaga? Kawaajon yononon mono qaagia honja me qaago, ii gosin jen tegowu.† 20 Ii jen tegowuto, Anutuwaa ku-usunonon noo boro susuna sololoooro ome onjotaankejenj eenj, Anutuwaa bentotononon mono onjooonon kanj kuuja.

21 “Eja kotiga Iimolan iinon‡ tiwo wasayawo goman miria agokayan kono esuhinayanon mono saanon ewaa. 22 Kaen ewaato, eja kotakota totoon Unja Toroya iinon lugun kanj qen haamo ama mun tiwo wasaya qirinaaroti, ii kuuya tagon esuhinaya qengama menj kema alauruta mendeema onjombaa.

23*“Monjon niwo mende laligoji, iinon mono qetegon nomakeja. Monjon ejemba noo qananon ajoroowutiwaajon mende horon onjmakeji, iinon mono mendeema onjmakeja.” Kianj.

Omejiilanon eja uutanon eleembombaaajon kaparan konju.

Mat 12.43-45

24 “Omenon eja uutanonga kouma balon qararanjonkonjonon kema lan liligon laligon haamo memambaaajon miri monjama monj mende mokoloon mojoya tiro kokaen jewaa, ‘Mirina mesaon kajeji, iikanon mono mombo eleemaña.’ 25 Kaen jen eleema miria usuma menjerengoro eroti, ii kaanjadeen ero mokoloowaa. 26 Kaen mokoloon kema omejiilan tosaana 7 unjuambaa. Omejiilan 7 ii iyanja uugun bologa totoon kolooju. Iinon ii unjuano kanj miri ii uma iikawaa uutanon laligowuya. Kaen kolooro eja iikawaa kania wala kilenkenj kolooro, kanagen bolidaborowaa.” Kianj.

Daen yononon simbawonawo kolooju?

27 Jiisasnon qaa kaen jen laligoro ejemba tuun batugianonga emba monjon qama Jiisas kokaen ijoro moro, “Kokona, embanon koro ama menj goma aju guagiroti, niinon iwaa mobe simbawonawo kolooja.” 28 Kaen ijoroto, Jiisasnon kokaen meleeno, “Ii jejanto, niinon kokaen jemaña: Ejemba Anutuwaa qaawaajon geja ama moma tenj koma koma gbilinkejuti, iyononon mono simbawonawo kolooju.” Kianj.

Boi tosanon angoletowaajon kaparan koma welenji.

Maak 8.11-12; Mat 12.38-42

29 *Ejemba tuunjon ajoroogi somariiro Jiisasnon toroqen qaa kokaen jero, “Ejemba kete namonon laligojuti, ii kanageso tuun bologa. Yononon Anutuwaa aiweseyaajon kaparan komakejuto, aiwese monj gejatootoo eja Joonawaanon koloodabororo. Anutunon aiwese morota monj mende ama onjombaa. 30 *Qaa iikawaa kania ii kokaen: Anutunon wala eenanon Joon wasiro Niiniwe yonoo batugianon kema Anutuwaa aiweseya ano. Iikawaa so Siwe gomambaa Eja honjon kaanagadeen ejemba tuun kokawaa batugianon asugin uugia meleembutiwaajon kuun onjoma aiwesegiaga koloowaa.

31 * “Kaniagiaa kaisareya monj ii kokaen: Anutunon wala eenanon momakooto uuta somata ii kin Solomon muro Saut waagenja kantri mombaa kwiin embanon Solomombaa momakootoya momambaaajon siina moro. Siina moma namo goraayanonga waama kana koriga tintin kanj laligon Solomombaa momoya moro. Ii moroto, mobu, kamban kokaamba niinon batugianon asugin nama Anutuwaanon momakooto uuta menj kajeji, ii

† 11:19: Iyangiaa sele galejurugianon Anutuwaa qata qama kilen ome ii Iimolambaa ku-usunon konjoma onjoni niinon ii Anutuwaa ku-usunon konjoma onjmakejen. Ororon mende nanjonjwaajon moronon honja ano moronon qaa qolonmolongoya otaankeji, ii ejembanon gosin jen tegowu.

‡ 11:21: Eja kotiga ii Satan. * 11:23: Maak 9.40 * 11:29: Mat 16.4; Maak 8.12 * 11:30: Joon 3.4 * 11:31: 1 Kin 10.1-10; 2 Hist 9.1-12

Solomombaa momakootoya uuguja. Ugujato, onjo kilen telambelan ama noma tompin nanji mende sokonja.

“Kawaajon Anutunon kanagen ejemba korebore horon onono qaagia jen tegowaatiwaaajon jaayanon keubuti, kamban iikanon Saut kantriwaa kwiin emba iikanon mono kaanagadeen keubaa. Iinon ejemba tuun somata koi nanjuti, onowo ororon koomunonga waama onoo koorongianon motoon nambaa. Motoon nama qaa kokaen onoo selegianon kuuwaa, ‘Ono Jiis telambelan ama mugi Anutunon irona meleema onono siimbobolo uuta mobuya.’ Iinon kaen injoro silia gosin onoanngiaajon gamugia mobuya.

³²*“Joonanon Niiniwe ejemba batugianon kema Anutuwaa qaanon uugia kuuro moma iikanondeen uugia meleengito, mobu, niinon batugianon asugin nama Joonawaa nanamemenja uugun amakejen. Kaen amakejento, onjo kilen telambelan ama nomakeju.

Kawaajon Niiniwe ejembanon jenteegowaa kamban somatanon ejemba tuun somata koi nanjuti, onowo ororon koomunonga waama onoo koorongianon motoon nambu. Motoon nama Niiniwe yononon qaa kokaen onoo selegianon kuuwu, ‘Ono Siwe gomambaa Eja hona telambelan ama mugi Anutunon irona meleema onono siimbobolo uuta mobuya.’ Niiniwe yononon kaen jegi nanamemen-gianon onoanngiaa kaniagia injisaanngi gamugia mobuya.” Kian.

Kiwa ii asasaga nonombaatiwaaajon eja.

Mat 5.15; 6.22-23; Maak 4.21-23

³³*“Monon lambe me kiwa ootirin kowi wanononon me monjonon mende ambaato, ii mono kawaa dun raranon ambaa. Kaen ano tosanon miri uutanon ubombaaajon mojuti, yononon iikawaa asasaga iima saanon ubu. ³⁴ Goo jaaga ii uu selegaa kiwaya kolooja. Kawaajon ji monon jaaga mende men boliji een, iikanon mono toon asaridabororo Anutuwaa asasaganon saanon uuganon men asariro laaligoga kuuya asasaganon laligowaa. Asasaganon laligowaato, siin kombombaņa bologanon me iwoi monon jaaga men bolin asasaga kojanngi een, iikanon selewaa laaligoga kaanagadeen men tiro pangaman uutanon tintuan laligowaa.

³⁵“Kaen kolooro moba, pangamanon uugaa asasaga kojanngi tiiwabotiwaaajon mono tooga moma galen men aowa. ³⁶ Kaen ana Anutuwaa asasaganon uuga kuuya sokono wanonon mon mende tiiji een, goo seleganon mono kaanagadeen asombilibiliawo koloon jaasewanonon asarija. Kiwa somatanon seleganon kuun kokobilibiliawo men asarin gonji, laaligoga mono iikawaa so Anutuwaa asasaganon andaboron laligowaa.” Kian.

Uumeleembaa selesele taniwaaajon ‘Yei!’ jero indin 6 kolooro.

Mat 23.1-36; Maak 12.38-40; Luuk 20.45-47

³⁷ Jiisanon qaa ii jedabororo Farisii (Kana qaawaa kaparan-konkon) eja monon kokaen jen koma horon muro, “Gii saanon noo mirinon uma rama nene newonja.” Kaen jero kema uma nene nemambaaajon raro. ³⁸ Wala boria mende songbama kamaan raroto, Farisii ejanon sili ii iima walingoro. ³⁹ Walingoro Ponon kokaen ijoro, “Oo Farisii onjo mono ononon hamo qen aowombaaajon qambi ano amanenewaa selia songbama yagonkejuto, onoanngiaa uugianon mono tilooja. Ii mono dogo, otoko ano nepaqepalo iikanon saa qero laligoju.

⁴⁰ “Oo onjo, uugia qaa. Monon selia kuuya mokoloroti, iinon mono uuta kaanagadeen mokoloro me qaago? Onjo mono naambaaajon uugiaa

* **11:32:** Joona 3.5 * **11:33:** Mat 5.15; Maak 4.21; Luuk 8.16

gawombaajon ataqatan anju? Ii mende sokonja. ⁴¹ Kawaajon iwoi qambi, amanenenon raji, ii mono kalengia ejemba wanaya onjombu. Kaen anji Anutunon hamo qen onono onoonon iwoi kuuya mono soraaya ewaa.” Kian.

⁴² * “Oo Farisii ejemba, lombo qagianon ubaatiwaaajon mono qama wanjinjingon ‘Yei!’ jejen. Ono nembanene kuuya mendeema bakaya 10:nonga motoonggo Anutuwaabunja qenjeju. Dane, supe ano logoya kania kania ii kaanagadeen mendeema tenonga motoonggo ii Anutuwaabunja qenjeju. Nandun ii tororo amakejuto, Kana qaawaa kota wanja koi mono uugun mesaenjeju: Gii Anutu uu kononganon jopagon munkeba ano ejemba batugianon nanamemen dindina otaan laligowa. Qaa wanja ii mono kaparan koma otaan laligowu ano qaa melamelaa ii kaanagadeen mende uugun mesaowu.

⁴³ “Oo Farisii, lombo qagianon ubaatiwaaajon mono qama wanjinjingon ‘Yei!’ jejen. Ono qamakooli mirinon dun rara mutuyanon jegenjegen rabombaa siina momakeju. Maaketnon me kananon ejemba injigi jolongia jewutiwaaajon momakeju. ⁴⁴ Oo onjo, lombo qagianon ubaatiwaaajon qama wanjinjingon ‘Yei!’ jejen. Ono qasiri qagia qaa iikawaa so kolooju. Ejembanon qamo moronawo dakanon eji, ii mende moma qagianon lansan riin iwoi donqizizina oosirin tiloonjeju.” Kian.

⁴⁵ Jiisanon qaa kaen jero Kana qaawaa boi yonoononga monon moma meleema kokaen ijoro, “Boi, gii qaa kaen jen nono kaanagadeen gamu qen nononjan.”

⁴⁶ Kaen jeroto, Jiisanon qaa kokaen jero, “Oo Kana qaawaa boi, onoo qagianon kaanagadeen lombo ubaatiwaaajon qama wanjinjingon ‘Yei!’ jejen. Ono qaawaa qaa jen koton iikawaa qaqaq lombotawo ii ejemba qagianon amago ama anji ii angowombaajon bimoon onono aononjejuto, onoangio ii boro susugianon boronja mon ilaan onjombombaaajon wosomomia mon mende enjeja.

⁴⁷ “Oo onjo, lombo qagianon ubaatiwaaajon mono qama wanjinjingon ‘Yei!’ jejen. Ono gejatootoo ejemba yonoo qasirinon simen kuun men menjerengonjejuto, onoangiaa ambosakonuru-gianon mono ii unugi komugi. ⁴⁸ Onoangiaa ambosakonurugianon gejatootoo ejemba unugi komugi ononon iyonoo qasirigianon kuun men simen menjeju. Kaen men iikanon ambosakonurugia yonoo nanamembaajon wambelaan qaagia nanjon jen dangunu kaana nanju.

⁴⁹ “Kawaajon Anutu, momakooto Toya iinon kokaen jeja, ‘Niinon gejatootoo ejemba ano aposol wasin onombe onoonon kawuya. Kagi iyonoononga tosaana ii unugi komuwuya ano tosaana sisiwerowero ama onjombuya.’

⁵⁰ “Anutunon Siwe namo mokolon oronoti, kambaan iikanonadeen kanain gejatootoo ejemba unugi sagia molaagi kamaaroti, iikawaa sa irona kuuya ii ejemba kete laligojuti, mono onoo qagianon uro siimbobolo mobuya. ⁵¹ *Aabelwaa sayanon kamaaro iikanonadeen kanain unun kouma laligon Zekaraia siimolon alata ano jiwowon jigo kowoga yoroo batugaranon qegi saya kamaaro iikanon tegoro. Niinon qaa kokaen injiowe mobu: Sagiaa ironanon mono ejemba kete laligojuti, onoo qagianon uro siimbobolo mobuya.

⁵² “Oo Kana qaawaa boi onjo, lombo qagianon ubaatiwaaajon mono qama wanjinjingon ‘Yei!’ jejen. Ono Anutuwaabunja momo mewombaa nagu kii meria

* **11:42:** Lew 27.30 * **11:51:** Jen 4.8; 2 Hist 24.20-21

ii ejemba unuama angoŋ koma oŋomakeju. Oŋoangio iikawaa uutanon mende keugi ano tosianon iikawaa uutanon keubombaajon anjuti, oŋonon ii somonŋon angoŋ koma oŋoma laligogi.”

⁵³ Jiisasnon qaa kaen jen mesaon keno Kana qaawaa boi ano Farisii yononon kanain qaa geriawo jen mun qaa kania kania jewaatiwaaajon mamaga qisiŋ mugi. ⁵⁴ Qisiŋ mugi buutanonŋa qaa mon qiwitigoro iikanon kokosiiro qaawaa timbinon horowombaajon embonŋi. Kiaŋ.

12

Uumeleembaa selesele laaligowaa galeŋ meme qaa

Mat 10.26-27

¹ *Jiisasnon qaaya jero kamban biiwianon kanon ejemba tausenja tausenja iwaanon ajoroon oloqologon utaqutama aon nanŋi. Kaen ama nanŋi kanain gowokouruta kokaen injoro, “Iwoi jegenja koi: Oŋo mono Farisii (Kana qaawaa kaparanŋonŋon) yonoo uumeleembaa selesele nanamemenŋiaajon galenŋia mewu. Ii wosokondun kaanja kolooja. Ii mende mesaowuti een, iikanon mono yiist kaanja somariin men bolin oŋombaa.

² *“Ejembanon iwoi unun megii eji, ii kuuya mono kotunŋi asuganon koloojaa. Kaanjadeen qaa mesanŋogi eji, ii kuuya mono inisaanŋi moma kotowuya. ³ Kawaaajon oŋo mono qaagiaajon galeŋ men aon laligowu. Oŋo qaa panŋamanon olon jewuti, ii mono asasaganon jegi mobu. Oŋo miri uutanon wanŋonja monŋen sanenon gejagianon jewuti, ii mono sombenon asuganon jen asariwu.” Kiaŋ.

Morowaajon toroko monin sokombaa.

Mat 10.28-31

⁴ “Alauruna niinon oŋo kokaen injowe mobu: Tosianon selegia qen komun iikawaa gematanon iwoi mon toroqen ambombaajon amamaawuti, iyonoojon mono toroko mende moma laligowu. ⁵ Ii qaagoto, morowaajon toroko mogi sokombaati, niinon ii qendeema oŋomanja. Mon moronon ku-usun men unuro komugi riitama oŋono gere sianon kemebuti, iwaajon mono toroko moma laligowu. Oŋoojon qaa ii mombo jejen: Iwaajon mono toroko moma laligowu.

⁶ “Tosianon (arion, wilisi) ⁵ ii toiya woinon sewanja mewutiwaaajon amakejuto, Anutunon iyonoononŋa motoonŋowaajon mende duduro. ⁷ Anutunon kalan koma oŋoma wan jugia kuuya kaanagadeen weenŋodaboron janŋogia moja. Ejemba oŋoo sewanŋia ii wilisi mamaga unuugun uuta kolooja. Kawaaajon toroko mono mende moma laligowu.” Kiaŋ.

Kraist jokoloowu me qakoombu?

Mat 10.32-33; 12.32; 10.19-20

⁸ “Niinon qaa mon injowe mobu: Monon nii ejemba jaagianon jokolon nombaaati, Siwe gomambaa Eja honanon mono kaanjadeen ii Anutuwaajobauruta yonoo jaagianon jokoloowaa. ⁹ Kaento, monon nii ejemba jaagianon qakooma nombaaati, niinon mono kaanjadeen ii Anutuwaajobauruta yonoo jaagianon qakoomanja.

¹⁰ *“Monon Siwe gomambaa Eja hona qetama qaa jewaati, Anutunon sinŋisonŋoya ii saanon mesaowaato, monon Unja Toroya mepaegowaati, iwaa sinŋisonŋoya ii Anutunon mende mesaowaa.

* **12:1:** Mat 16.6; Maak 8.15 * **12:2:** Maak 4.22; Luuk 8.17 * **12:10:** Mat 12.32; Maak 3.29

11*“Ejembanon onjo horonj qaa jakegianon onjoongi qamakooli mirigianon me kiap gawana ano kantria kantria yonoo eja pon yonoo jaanon nambuti, kamban iikanon qaagiaa kitia naa qaaga nomaen meleema jewonati, iikawaa majakakaya mono mende mobu. 12 Ii kokaembaajon: Onjo qaa jewuti, ii Unja Toroyanon aua iikanondeen kuma onono jewuya.” Kianj.

Eja otokoyaa sareqaa

13 Ejemba tuunj batugianonga eja monjon Jiisaswaa jero, “Boi, mannananon komuro gii mono danaa jena mannaanon borosamoya mendeema nomba.”

14 Kaenj jeroto, Jiisasnon kokaenj meleema muro, “Oo eja, moronon oroo jenteego togara koloomambajon kuun nonota balongara mendeemebnaga?” 15 Kaenj jenj qaa kokaenj toroqero, “Eshina tiwomalekugianon afaanagadeen me kelemaleen enagati eenj, kilenj laaligogiaa kania ii iikanon mende eja. Laaligogia mende gosinj monen esuhinanon mondowuti eenj, mono tiwilaawu. Kawajon menjo mewombaa otoko (greed) kuuyawajon mono galengia menj laligowu.”

16 Kaenj jenj sareqaa monj kokaenj injoro, “Eja qaqabunayawo monj laligoro. Iinon balonon nene gawona mero toomorianj somata kolooro. 17 Ii kolooro uutanon kokaenj romonjon jero, ‘Noo kowi mirina ii melaada. Kawajon dumun gesoya gesoya, amu tuunja tuunja, yagonj boranja boranja ii mono dakanon menj kululuuwenaga? Mono nomaen amanamaen?’ 18 Kaenj jenj jero, ‘Mono kokaenj amana: Nii kowi mirina kondeema kitianon kowi miri somasomata memana. Ii menj nene toomoriana ano esuhinana kuuya mono iikanon menj kululuuwe rabaa. 19 Kanonj raro neenajon kokaenj jemana: Oo gii simbawonawo! Toomorianga mono afaana qaa enj gonja. Kawajon mono nene nenj aisonj gbania gbania siiseweweya qaa haamo menj osonj laligowa.’ 20 Kaenj jeroto, Anutunon kokaenj ijoro moro, ‘Oo gii, uuga qaa! Niinon kambanga ama jenj tegon unja kokoosoga gomantiina kokanon guambe komuwaga. Komuna ilawoila kuuya bunja qen aon laligonati, ii mono morowaa bunjaya koloowaamaen?’

21 “Monjon iyanajon tiwomaleku maa suanj iwoi menj kululuunkejato, Anutuwaa kooronon uuwaa toomorianja mende enj muji, iwaajon mono lombo somata kaenj koloowaa.” Kianj.

Anutu moma laarinj majakaka mende mobu.

Mat 6.25-34

22 Jiisasnon gowokouruta kokaenj injoro, “Kajen koloowaato, niinon onjo kokaenj injowe mobu: Onjo balonon laligowutiwaa majakakaya ii kokaenj jenj mende mobu: Nono mono naa iwoiga menj newonaga ano naa iwoinon selenana esuwonaga? 23 Selegiawo laligojuti, iikanon iwoi honja kolooro opo selekopaanon mono iikawaa qerewenja kolooja. Jaagiawo laligojuti, iikanon iwoi honja kolooro nenenon mono iikawaa qerewenja kolooja.

24 “Mono aoao koonj injibu: Yononon nene kota mende qosoma kororonkeju. Dumun honja mende kotonj kowi mirigianon mende menj kululuunkeju. Sii solongia ii qetegon (stua) nene mirinon mende amakeju ano Anutunon ii kilenj unuaginkeja. Ejemba onoo sewangia ii koonj sewangia unuugunj uma eja. Mono ii romonjogi kembera.

* 12:11: Mat 10.19-20; Maak 13.11; Luuk 21.14-15

25 “Onoononga monon majakaka moma iikaana kanon namonon laligowaatiwaa kambaŋa ii ween motoongowaa so men toroqewaa me qaago? Ii qaago totoon!”*

26 “Iwoi melaada kaana ambombaajon amamaawuti een, iwoi tosaana kuuyaajon mono nomaembaajon majakaka mobuyaga? 27 *Ono mono japu jarin juraya akadamugiawo ii injibu: Yononon opo surugiaajon beweso mende longbamaakeju. Gawon iwoi tosaana mende menkeju ano ii kilen kokaen injjowe mobu: Kin Solomonon goul silwaya qeragon malekuya asombilibiliawo mouma laligoroto, iwaa malekuya ii taalimba lein firinduawaa so iimasiiŋsiŋawo mende kolooro.

28 “Japu jarin juraya toon ii kete namonon kosonananon raro woran konji kamaaro gilin men kululuun kuugi jewaa. Ii kilen Anutunon juraya kaana mon ii kaanideen awaagadeen menjerenonkeja. Kawaajon iinon mono on kaanagadeen saanon esuun onombaa. Ono japu jarin jurayaa so mende koloaju. Anutunon kalan koma onomambaajon moji, siina iikanon mono iwoi kuuya unuugun uja. Oo ejemba, momalaarigianon mono naambaajon melaada koloaja?

29 “Kaen kolooro on kaanagadeen laaligogiaajon majakaka mende mobu. Ii moma bimoon kokaen jewubo, ‘Nono mono naa nene apuga newonaga?’ Kaen jen uugia iikanon mende ama ukamakamaa koloon uugere mokoloowubo. 30 Kantri so uumeleembaa gadokopa yononon iwoi kaana kuuya bunja qen aowombaajon kaparan koma uugere amakeju. Ii amakejuto, on nene opo iwoiwaajon memeqemeen men amamaajuti, Mangianon mono ii modaboroja. 31 Iikawaa uugereya mende ambuto, mono Anutuwa bentotonon keubombaajon kaparan komakebu. Uugia iikanon anji ero iinon mono galen koma onoma iwoi kaana ii kaanideen toroqen onombaa.” Kian.

Bunanana Siwenon me namonon men kululuunin sokonja?

Mat 6.19-21

32 “Oo noonon tuun melaada, Mangianon bentoton onomambaajon mojiwaajon mono toroko mende moma laligowu. 33 Balombaa monej hinaya ii kaparan koma qeragowubo. Kawaajon iwoi en ononji, ii mono sewanaajon ama monej horon bakaya ejemba wanaya kalengiaajon onombu. Kaen anji qabunagia maa suan kaana ii Siwe gomanon en sein mende qaombaa. Monej gesogia qaita mon ii Siwe gomanon mende boliwu. Guren dumunjan ano yongoro meme yononon mono eu uma iwoi men boliwombaajon amamaawuya.

34 “Iwoiwaajon akadamuya men mona uji, iikanon miri mongen ero giinon mono uga kaanagadeen iikanon qokotaan laligowaga.” Kian.

Ugbili laligon gawon megii sokombaa.

35 * “Ono mono Anutuwa gawona mewombaajon jojorin opo surugia somonon yagon akadamugiawo nama uugiaa kiwayanon ootirigi jero laligowu. 36 *Ii kokawaa so: Miri toya mon ii ejemba maran (agomin aoao) lombanon kan aisoowombaajon horon mugii keno. Kanon keno meraurutanon mirinon rama eleembaatiwaajon jaagianon seleenjen uun kisi-kasu jen kaparan koma mambonju. Mamboma laligogi iinon kambaŋ

* 12:25: Tosianon kokaen meleema jeju: Onoononga monon majakaka moma iikaana kanon selia wan fiitwaa so toroqen men korimambaajon amamaawaa. * 12:27: 1 Kin 10.4-7; 2 Hist 9.3-6

* 12:35: Mat 25.1-13 * 12:36: Maak 13.34-36

kanon me kanon kouma nagunon qenaga, yononon mono iikanondeen nagu horogi koubaa. Ono mono mera iyonoo so koloon jojorin laligowu.

³⁷ “Ponon eleema karo gawon memeuruta tosianon uugbili laligogi kaen mokoloon onombaati, iyononon mono simbawonawo kolooju. Niinon qaa hona mon kokaen injiowe mobu: Iinon kouma ajoroon onoma nene dunon ano ragi nene unuagi mambaajon jojoron aon welen qen onombaa. ³⁸ Iinon ruunanon me goman aworango kanon eleeno tosianon uugbili laligogi mokoloon onombaati, iyononon mono simbawonawo kolooju.

³⁹ * “Gbili laligowombaajon qaa koi mono saanon romongowu: goman-tiina ano kikekakasililin ejanon naa kambanon me auanon kawaati, miri toyanon ii monagati een, iinon mono gbili laligon miria saanon galen mero qosoma umambaajon amamaawaa. ⁴⁰ Ono ‘Siwe gomambaa Eja honanon kamban kokaamba mende koubaa,’ jen romongowuti, iinon mono kamban iikanondeen koubaa. Kawaajon on kaangadeen jojorin laligowu.” Kian.

Gawon ejanon silemale laligon tiwilaaro.

Mat 24.45-51

⁴¹ Jiisanon qaa kaen jero Piitonon qisiro, “Pon, gii sareqaa koi ii nonoojon me ejemba tosaana kuuya yonoojon kaangadeen jejan?”

⁴² Kaen qisiro Ponon jero, “Gawon meme ejemba batugianon moronon tirin koton tosaana unuuguja? Tosianon zololongon gawon mesaogi monon momakooto awaawaa qaganon kaparan koma pondan menkeji, iinon mono simbawonawo kolooja. Miri toyanon nanamemenja gosin iima mongen kema miriaa ilawoilaya ii iwaa borianon ano galena koloowaa. Galena koloon welenqeqeuruta ijorotiwaa so kalan koma kamban dindinanon unuaginkebaa. ⁴³ Kaen kalan koma onoma laligoro toyanon eleema kan kaan iima ‘Mono simbawonawo koloojan!’ jewaa.

⁴⁴ “Niinon qaa hona mon kokaen injiowe mobu: Toyanon simbawonawo ijon esuhinaya kuuyaa galena kuun mubaa. ⁴⁵ Kuun mubaato, gawon meme bibilokoya iinon uutanon romongon kokaen jewaati een, ‘Ponnaa kaka kambananon koriga eja.’ Kaen jen kanain gawon meme ejembauruta unun ureen jejelomban ama aison apu kotiga nen uuta sooro enkalolon silemale ama laligowaa. ⁴⁶ Kaen laligon kamban monon Pon koubati-waajon mende mambombaati, mono iikanondeen koubaa. Kambanaajon imowamo ulumbulun laligoro mono aua iikanondeen kouma qen japalelen men mun jen kotooro qaaqootogo ejemba kaana gere sianon kemen siimbobolo mobaa.

⁴⁷ “Gawon meme monon Ponaa usiina moma yagoroto, qaa arena ijorotiwaa so joronqoron mende men aon gawona men laligoroti, Ponanon iikawaa irona jero somongon oolinon indin mamaga qeyayagon qewuya.

⁴⁸ Kaen qewuyato, gawon meme eja monon Ponaa usiina mende moma yagon iwoi ama mero irona saanon jegi oolinon qewutiwaa so kolooji, Ponon iikawaa irona jero afaana qewuya. Anutunon mombaajon iwoi mamaga muroti, iinon mono ii men seiro hona mamaga koloowaatiwaajon mambombaa. Anutunon mombaajon iwoiwaa waroga seiseiya muroti, iinon mono ii men seiro hona seiseiya kolooro meleema mubaatiwaajon qisiwaa.” Kian.

Jiisanon gere bolan men kamaaro deeno.

Mat 10.34-36

⁴⁹ “Niinon namonon gere ama uulangowe jen kema kawaatiwaajon kamaawe usiina mono iikawaa bolananon jedaborowaatiwaajon eja.

* 12:39: Mat 24.43-44

⁵⁰ *Ejato, ii ‘Gere ama uulangomaŋa,’ jewe siimbobolo mamaga jon kowororo kaanŋa ii noo qananonj uma turunj nomambaajonj ambaa. Anu-tunonj iikaanŋa kanonj mulu qaita monj menj nombaa. Oo nii konjilinj somata moma laligowe mulu menj nono iikanonj tegowaa. ⁵¹ Kokaen romonjgowubo: Jiisasnonj luae qemambaajonj ama namononj kamaaro. Niinonj kokaen injijowe mobu: Niinonj luae qemambaajonj qaagoto, noojonj ama juma deenji bonj jawo koloowaa.

⁵² “Ii kokaembaajonj jejenj: Noo Buŋa qaananonj ejemba uugia kuuro meleengitiwaajonj kambaŋ kokaamba kanainj kokaen koloowaa: Miri mombaa uutanonj ejemba 5 yonononj batugianonj anjowowo ama jumbuya. Leegenj karoonj yonononj woi yorowo anjowowo anji leegenj woi yorononj karoonj yonowo deendenj ama laligowuya. ⁵³ *Maŋmera yorononj juma kerekere ani nemumbora yorononj riitama aori enjarojanonj enjaroja qetama aonj deembaota.” Kianj.

Kambaŋ laligojoni, ii moma gosiwu.

Mat 16.2-3

⁵⁴ Jiisasnonj toroqenj ejemba tuunj ii kokaen injijoro, “Weenj kemekemetanonj gomaŋ bulugonj koosu umunj kono onjo ii iima iikanondeenj ‘Konj kawaa,’ jenkeju. Kaen jegi konj kawaa. ⁵⁵ Saut waagenja haamo giliro iima moma kokaen jenkeju, ‘Gomaŋ geriawo koloowaa.’ Kaen jegi iikawaa so koloowaa. ⁵⁶ Oo uumeleembaa ejemba seleseleya, onjo sombinj namowaa tanigara iima konj weembaa kanagara saanonj gosinkejuto, kambaŋ koi laligojoni, iikawaa kania mende gosinj moma kotogi mende sokonja.” Kianj.

Anjowowogia mindinjogi solananiwaa.

Mat 5.25-26

⁵⁷ “Onjo ‘Iwoi dindina ii nomaen ambonja,’ jen kawaa kania ii nomaembaajonj ama onjoanjo mende gosinj jenj tegonkeju? Ii mende sokonja. ⁵⁸ Kereganonj seleganonj qaa ama qaa jakeyanonj horonj gomambaajonj ano jenteego galembaanonj kema kana nemunanonj iikanonj mono kaparanj koma uumotoonjo ama qaagara jenj solananiwao. Kaen mende ambaoti eenj, kereganonj saanonj ororaanj gono (jas, majistreit) jenteego toyaa jaanonj keuna moma jero opotorowaa borianonj kemena kapuare mirinonj goombabo. ⁵⁹ Niinonj kokaen jewe moba, Gii kanonj tawaga kuuya ambaatiwaa so osinj rabaga. Toiyaga konoga kaanagadeenj andaboronjo mono wantaaga menj kamaawaga.” Kianj.

13

Uugia melembu me komunj tiwilaawu.

¹ Kambaŋ iikanondeenj tosianonj kouma Jiisas sundu kokaen ijogi moro, “Galili ejemba tosianonj Jerusalem jigononj siimolonj oogi gawana Pailotnonj jero kawali galejurutanonj kanonj uma ununj komugi sagia kamaanj lama bulmakao sagiawo melokanjij ero.”

² Kaen jegi meleema kokaen injijoro, “Onjo iikawaajonj kokaen romonjgowubo: Galili ejemba yonononj Galili ejemba tosaanja kuuya unjuugunj singisonjo ama laligogitiwaajonj siimbobolo ii mogi. ³ Kaen qaagoto, niinonj kokaen injijowe mobu: Onjo uugia mende meleembuti eenj, onjo kuuyanonj mono kaanagadeenj tiwilaadaborowu. ⁴ Me gomaŋ qata Siloam kanonj miri koriga monjonj kamaanj koma ejemba 18 turunj onono komugiti, onjo iyonoojonj kokaen romonjgowubo: Yonononj Jerusalem kanageso tosaanja

* 12:50: Maak 10.38 * 12:53: Mai 7.6

kuuya unuugun singisono ama qaagiawo laligogi. ⁵ Qaagoto, niinon kokaen injowe mobu: Ono uugia mende melembuti een, ono kuuyanon mono kaanagadeen tiwilaadaborowuya.” Kian.

Muli gere gorosona sareqaa

⁶ Jiisasnon sareqaa mon kokaen jero, “Eja monnon muli gere komoro gawonon kouma nano kawaa hona mongamambaajon kenoto, mon mende mokoloro. ⁷ Mende mokolon gawon galenajon jero, ‘Moba, niinon muli gere kokawaa hona gbani karoombaa so kan mongambeto, mon mende mokoloowe. Kawajon ii mono naambaajon toroqen namowaa kelega een horowabo. Kawajon ii mono koma gilina kamba.’ ⁸ Toyanon kaen jeroto, galenon meleema ijoro moro, ‘Oo eja ponna, ii saanon mesaona gbani koi mombo namba. Niinon kamban biiwianon kokaamba kanon kinonon namo oson qidigon isombason ama liligowe kelegawo koloowaa. ⁹ Niinon kaen ambe gbani gematanon iikawaa hona saanon kolonaga. Ii mende koloowaati een, ii saanon komba.’” Kian.

Jiisasnon Sabat kendonon emba mon men qeangoro.

¹⁰ Jiisasnon Sabat kendonon qamakooli miri monnon uma Buja qaa kuma onono. ¹¹ Kanon emba mon raro. Omenon gbani 18 kawaa so men loorin muro gemata miligoro qeteteremambaajon amamaan rama laligoro. ¹² Jiisasnon emba ii iima onono karo kokaen ijoro, “Emba, isinabisina jiganon mono gomesaoro awaa koloojan.” ¹³ Kaen jen boria wananon ano iikanondeen qeteteren Anutu mepeseen muro.

¹⁴ *Mepeseen muroto, Jiisasnon Sabat kendonon emba ii men qeangoroti, qamakooli miriwaa galenonon ii iima kawajon moro boliro qaa kanain ejemba tuun yonoojon jero, “Gawon memewaa kamban 6 eji, iikanon mono kan men qeangon onombaatiwajon jewu. Ii Sabat kendonon qaago.”

¹⁵ Kaen jeroto, Ponnon meleema kokaen jero, “Oo uumeleemba selesese ejemba, ono kuuya bulmakao ejiaga me donggiaga ii Sabat kendonon mirinonga isama unuangi apunon kema nenkeju me qaago? Onoononga monnon ii mende angon koma onomakeja. ¹⁶ Mobu! Emba koi kanon Aabrahambaa gbiliga koloro Satanon somonon muro gbani 18:baa so laligoro niinon kasia ii Sabat kendonon isambe sokoma ononja me qaago?” ¹⁷ Kaen jero tuarenjenuruta kuuya yononon gamugia mogi ano ejemba tuun kuuya yononon angoletto damuyawo meroti, ii kuuya iima moma aisooqi. Kian.

Nejon kotaa sareqaa

Mat 13.31-32, 34; Maak 4.30-32

¹⁸ Jiisasnon sareqaa mon kokaen jero, “Anutuwaa bentotonaa kania ii nomaen? Ii naamombo so ambenaga? ¹⁹ Ii nejon kotaa so kokaen kolooja: Eja monnon ii men gawonon kema komoro waama somariin gere koloro. Gere koloro kanakeewan koonja koonja yononon haigia gere iikawaa borianon anji.” Kian.

Yiistwaa sareqaa

Mat 13.33

²⁰ Jiisasnon mombo sareqaa mon kokaen jero, “Anutuwaa bentotona ii naa iwoiwo so ambenaga? ²¹ Ii yiist me flaua men somasomariiwaa so kokaen kolooja: Emba monnon ‘Bered oomanja,’ jen yiist men flaua konde

* **13:14:** Eks 20.9-10; Dut 5.13-14

karoon kanon mindirin melenqeleen ama ano rama korebore somariiro.” Kianj.

Mono nagu gonjonon janjarin riin keubu.

Mat 7.13-14, 21-23

²² Jiisasnon kema taonja taonja ano gomaña gomaña kanon Buña qaa kuma onoma kema laligon Jerusalem sitinon baagen keno. ²³ Keno monnon kokaen qisin muro, “Pon, uugia meleengi Anutunon hamo qen onono letombuti, ii ejemba afaangoya me nomaen?” Qisin muro kokaen injoro,

²⁴ “Ono mono nagu gonjonon keubombaaon janjarin riin aonorowu. Niinon kokaen injowe mobu: Ejemba mamaganon Anutuwaabentoton uutanon keubombaaon batogowuto, ii amamaawuya. ²⁵ Kanagen miri toyanon waama nagu konogo onon kambañ iikanon kanain seleengen nama nagunon qen kokaen jewuya, ‘Pon, mono nagu horon nonomba.’ Kaen jegi meleema kokaen injowaa, ‘Nii mende moma ononjen. Ono daanjaya, ii mende mojen.’ ²⁶ Kaen injoro onon iikanondeen kanain kokaen jewuya, ‘Nononon mono giwo ainjolon rama nene nenin. Giinon mono liligon nonoo sombenon Buña kuma nonona.’ ²⁷ *Kaen jewuyato, iinon qaa kokaen injowaa, ‘Ono mono dakaya, nii mende moma ononjen. Kawaajon kokaen injowe mobu: Bologa meme kuuya, onon mono nomesaon togowu.’

²⁸ **“Togogi iikanon Aabraham, Aisak, Jeikob ano gejatootoo ejemba kuuya yononon Anutuwaabentoton uutanon nanji injibuto, onon gonia hagon onongi seleengen nambuya. Kaniagia kaen mokolon sama gigilaan gobugia kigi qaro laligowuya. ²⁹ Ejembaya ejembaya ii ween koukoutanonga ano kemekemetanonga ano leelee Noot Saut iikanon kanon Anutuwaabentoton keuma dun raragia men nembanene nen korisoro ama laligowuya. ³⁰ *Kaen laligowuto, mobu! Konoga yonononga tosanon mutuya koloowuya ano mutuya yonononga tosanon konoga koloowuya.” Kianj.

Kin Herodnon kasu soona kawa so koloja.

Mat 23.37-39

³¹ Kambañ iikanondeen Farisii (Kana qaawaa kaparanonkon) tosanon Jiisaswaanon kan kokaen jegi, “Kin Herodnon guro komuwaatiwaaon moja. Kawaajon mono gomañ koi mesaon kema.”

³² Jegi kokaen meleema onono, “Ono mono duuyaa kasu soona ii kokaen jegi moba, ‘Moba! Niinon kete ano woran ome onotaamaña ano ji ejemba men qeangon onoma laligomaña. Kemañati, indigen mono iikanon keuma gawona metogomaña.’ ³³ “Gejatootoo ejemba seiseiya ii Jerusalem sitinon unugi komugi. Gomañ tosanon mende toroqen unugi komunkeju, iikawaa tanitani eja iijen. Kawaajon niinon kete ano woran indigen kana kema laligomaña. Jerusalem keube nugi komumañati een, mono iyononon kaiyakagiaga ii toroqen ambu.” Kianj.

Jiisasnon Jerusalem sitiwaaon saaro.

Mat 23.37-39

³⁴ Jiisasnon jero, “Oo Jerusalem Jerusalem, onon gejatootoo ejemba unugi komugi Anutunon ejemba wasin onono ononon kankejuti, ii jamonon unugi komunkeju. Kuru nemunanon merauruta engaña baatanon ama konojoon onomakeji, niinon iikawaa so kambaña kambaña goo kanagesouruga suunon kololon onomambaaon moma laligoweto, onon ii togon laligon

* 13:27: Ond 6.8 * 13:28: Mat 22.13; 25.30 * 13:28: Mat 8.11-12 * 13:30: Mat 19.30; 20.16; Maak 10.31

kougi. ³⁵ *Mobu! ‘Anutunonj mono jigo mirigia gema qero saoyagadeen ewaa.’ Kaen ewaato, niinonj kokaen injjowe mobu, Ono nii mombo mende niibuyato, kanagen kambañ monj kanj kuuro iikanonj niima kokaen jewuya, ‘Pombaa qatanonj kanj nononji, Anutunonj mono ii kotuegonj muba.’ Kianj.”

14

Jiisasnonj ji eja monj menj qeangoro.

¹ Jiisasnonj Sabat kendonj monjonj Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonoo jotamemeya mombaa mirianonj uma nene nero. Neñ raro tosonianj galenj menj itiigi. ² Iikanonj iwaa jaasewanononj ji eja monj kana boria apunonj ologonj somariiro raro. ³ Jiisasnonj ii iima kanainj Kana qaawaa boi ano Farisii ii qisinj onoma kokaen jero, “Sabat kendononj eja menj qeangonj munj iikaanja kanonj Kana qaa uuguwonja me qaago?”

⁴ Kaen jeroto, yonononj goronj qeñ raji. Ragi borianonj eja ii oosirinj menj qeangonj wasiro keno. ⁵ *Keno kokaen injjoro, “Onoononga mombaanonj mera me bulmakao ejia ii Sabat kendononj apu rononj kemebaati eenj, ii mono uulanawo horogi koubaa. Morononj ii mende hororo kounaga?”

⁶ Kaen qisinj onono kawaa kitia meleembombaa bimoonj qaagia bogoro raji. Kianj.

Jiisasnonj sele menj-uu ii qetano.

⁷ Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) ejanonj ejemba nenewaajonj koma horonj ononoti, iyonononj dunj jaayanonj eu metogonj ragiti, Jiisasnonj ii iima kawaajonj sareqaa monj kokaen injjoro, ⁸ *“Monjonj gii maranj (agominj aoao) lombambaanonj koma horonj gono iikanonj kema dunj jegenja mende menj raba. Kaen ambagati eenj, tosaanja koma horonj ononoti, iyonoononga monjonj gii guugunj qabunayawo koloowabo.

⁹ “Iinonj kouro lombanj toyanonj goononj kanj kokaen jenaga, ‘Gii dunj koi mesaona uuta iinonj raba.’ Kaen jewaati eenj, gii mono waama baatanonj emu kamaanj dunj menj rama gamuga senjombo mobabo. ¹⁰ Kaen qaagoto, monjonj koma horonj gombaati, gii saanonj dunj siminanonj emu kema raba. Kaen rana lombanj toyanonj kouma giima jewaa, ‘Alana, gii saanonj kanj dunj jegenanonj eu kema raba’. Kaen jero giinonj ejemba giwo rama nene nejuti, mono kuuya iyonoo jaagianonj qabunagawo koloowaa. ¹¹ *Ii kokaembaajonja: Iyangiaa uugia menj ubuti, Anutunonj ii kuuya menj kamaanj onombaa. Monjonj iyanja uuta menj kamaawaati, Anutunonj mono ii menj uma mubaa.”

¹² Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) ejanonj ejemba koma horonj onono lombanonj raji Jiisasnonj lombanj toya eleema iima kokaen ijoro, “Gii weembaa me gomantiinjaa lombanj monj oonj iikanonj geenjaa alauruga me daremunjuruga ii mende koma horonj onomba. Tinitosauruga me miri ejemba qabunagiawo ii mende koma horonj onomba. Kaaña lombambaajonj koma horonj ononati, ii kaanjadeenj koma horonj goma tosaga ii metogonj gonggi tegowaa. Kaen ambaati eenj, Anutunonj mono iikawaa tawaya mende gombaa.

¹³ “Kaen qaagoto, lombanj mozozonjonj oowagati, gii mono ejemba kamaanjeqeta ii koma horonj onomba. Ejemba wanaya, lokonj ano jaagoo kolojuti, mono ii onoono sokombaa. ¹⁴ Ii koma horonj onona yonononj tosa metogonj gombombaaajonj amamaagi gii iikawaajonj simbawonj koloonj

* **13:35:** Ond 118.26; Jer 22.5 * **14:5:** Mat 12.11 * **14:8:** Gba 25.6-7 * **14:11:** Mat 23.12; Luuk 18.14

liligowaa. Tosagia ii een ero laligona solana yononon koomunonga waagi kambaŋ iikanon Anutunon aŋo ii goojon metogon gombaa.” Kian.

Lombaŋ ano mondomondo qaa jen togogi.

Mat 22.1-10

¹⁵ Jiisasnon kaen jero nene neŋ ragi yonoononga monnon ii moma kokaen ijoro, “Monnon Anutuwaŋ bentoton uutanon keuma nene neŋ rabaati, niinon iwaajon simbawonawo jejen.”

¹⁶ Kaen ijoro kokaen meleeno, “Eja monnon gomantiinaŋ lomban somata mozozongon oon ejemba mamaga horon onongi kawutiwaajon jero. ¹⁷ Lombaŋ kambaŋa kaŋ kuuro welenqeqeya mon wasiro koma horon onomambaajon ijoroti, iinon yonoonon kema jero mogi, ‘Iwoi kuuya mozozongodaboronin eja. Kawaajon mono saanon kawu.’ ¹⁸ Kaen injoroto, ii moma yononon korebore kanain iwoi tosianon mondon togogi. Eja mutuyanon jero, ‘Nii molalen mon sewana mewetiwaajon iikanon kema iimambaajon mojen. Iikanon somongon nonja. Kawaajon saanon kema ijona mende moma bolin nomba.’ ¹⁹ Eja monnon jero, ‘Nii bulmakao ejia 10 sewangia meweti, ii qaŋanon somongowe kinon horogi kema gawon batogon menjanomanja. Iikanon somongon nonjiwaajon saanon ijona mende moma bolin nomba.’ ²⁰ Monnon torogon kokaen jero, ‘Nii emba woranda koi sewana mewetiwaajon kamambaajon amamaajen.’

²¹ “Kaen jegi welenqeqenon eleema eja poŋa buju ii ijoro. Ijoro moma uuta gere jero welenqeqeya kokaen jen koton muro, ‘Gii mono alanzan qenjaaro sombenon ano kananon kema ejemba kamaanqeqeta, wanaya, kana borogia riiriita, jaagoo ano lokon ejemba ii mono unuana lomban miri uutanon koi kawu.’ ²² Jen koton murotiwaa so andaboron kaŋ kokaen ijoro, ‘Poŋna, jen koton nonjaniwaa so anjento, duŋ tintina mombo kaanjadeen raja.’

²³ “Kaen ijoro eja poŋnon jero, ‘Gii mono roonqeqe ano kuungianon kema ejemba rama kenjuti, ii kaparaŋ koma kuun onona lomban miri uutanon kouma saa qewu. ²⁴ Niinon kokaen injowe mobu: Ejemba wala koma horon onomambaajon jeweti, iyonoononga monnon noo lombanon mende kouma nembanene neŋ naanja mobaa.’ ” Kian.

Jiisaswaa gowoko laaligowaa kania

Mat 10.37-38

²⁵ Jiisasnon keno ejemba tuunlelemba yononon otaan kenji eleema kokaen injoro, ²⁶ * “Monnon niwo kaŋ laligomanjen nii gogoraagen ama noma nemunmanja, embameria, daremunja, naambeeta ano iyanŋa laaligoya kaanagadeen jegen ama jopagonkeji, iinon mono noo gowokona koloomambaajon amamaawaa. ²⁷ * Sisigia megii monnon nii notaan si-imbobolo moma maripoonon komumambaajon mende jorowiwaati, iinon mono noo gowokona koloomambaajon amamaawaa.

²⁸ “Onoononga monnon miri koriga memambaajon moji een, iinon mono wala kamaan rama moneŋa miri medaborowaatiwaa so kolooja me qaagoti, iikawaa kania gosin iima kotowaa. ²⁹ Kaen mende ama miri tandoya komoma medaboromambaajon kotikotiiya mende en muro mesaoro een nano ejemba kuuya ii iima kanain jen mepaqepae ama mububo. ³⁰ Kaen ama muŋ kokaen jewubo, ‘Eja ii kanain miria meroto, ii medaboromambaajon mende kotiitiro.’ Iikawaa so gii Jiisas otaawaa me qaagoti, ii tororo gosin moma kotowa.” Kian.

* **14:26:** Mat 10.37 * **14:27:** Mat 10.38; 16.24; Maak 8.34; Luuk 9.23

³¹ Jiisasnon qaa ii toroqen kokaen jero, “Kaanagadeen kin eja pon monon kin mombo aron qen ‘Manja qewona,’ jen nomaen ambaa? Iinon ulanawogadeen kere mende ama mubaato, wala jawinjuruta horon onono ajoroon rama qambanmaban qaa kokaen amin mobuya, ‘Ananaanon ejaurunana 10,000 laligojon ano leegen kereurunana ii 20,000 laligoju. Eja ponqianon ii unuama kagi injiima saanon kotiin unuwona me qaago?’ ³² ‘Mende kotiiwona,’ jewuti een, iinon kere kinon koriganon karo iikanondeen jotamemeuruta wasin onono iwaanon kema luae qewombaajon gejanono amin mobuya. ³³ Kaanagadeen onoononga monon iwoi kuuya en muji, ii jegen aambaati, iinon mono noo gowokona koloomambaajon amamaawaa. Kawaajon mono niiga jegen noongi sokombaa.” Kian.

Sii naana qaa ii iwoi omayo totoon.

Mat 5.13; Maak 9.50

³⁴ “Sii ii awaa koloojato, siina mesaowaati een, ii mono nomaen meagonin mombo siinawo koloonaga? ³⁵ Kikisi omayo ii balon kelegawo koloowaatiwajon men kululuun isombason amakejonto, sii naana qaa ii iwoi mombaajon mende sokombaa. Qaago! Ii mono een namonon gilini kemen een toontoon ewaa. (Gii kaaniadeen noo gowokona koloon batuyanon koton nomesaowagati een, mono iwoi omayo koloowaga.) Monon gejiawo laligoji een, iinon mono qaa ii moma kotowa.” Kian.

15

Lamanon soorotiwaa sareqaa

Mat 18.12-14

¹ *Takis tiliqili ama megiti ano singisongo ejemba tosaana ii jaasongoyanon Jiisaswaa Buna qaaya mobombaajon kagi. ² Kaen kagito, Farisii ano Kana qaawaa boi yononon Jiisaswajon uugia boliro njindinjunduru qaa kokaen jegi, “Eja kanon singisongo ejemba unuama yonowo rama nene neja.” ³ Kaen jegitiwajon Jiisasnon sareqaa mon kokaen injoro, ⁴ “Onoononga mombaa lamauruta 100 laligogi yonoononga monon soon jinjaun keno toyanon nomaen ambaa? Iinon mono 99 ii balon qararankonkonon onomeson kema motoonngo jinjaun kenoti, iikawaajon mongama kema laligon mokoloo tegowaa. ⁵ Mokoloon uukoisoro ama sawinanon ama bosima kawaa. ⁶ Mirinon kan alauruta ano tosaana kosere laligojuti, ii onono ajoroogi kokaen injowaa, ‘Lamana sooroti, ii mokoloojenatiwajon mono kagi niwo korisoro ambona.’ ⁷ Niinon kokaen injowe mobu: Iikawaa so singisongo eja motoongonon uuta meleembaati, iwaajon Siwe gomanon korisoro somata koloowaa. Ejemba 99 iyangiaa jaagianon solana dindiina koloon uugia meleembombaajon mende moma laligojuti, iyonoojon korisoro kaana mende koloowaa.” Kian.

Monej kota soorotiwaa sareqaa

⁸ “Kaanagadeen emba monon silwa monej kota 10 men laligoro yonoononga motoongonon kemen sooro nomaen ambaa? Iinon mono kiwa ootirin kaparan koma miri usuma mongambaa. Mongama laligon mokoloo tegowaa. ⁹ Ii mokoloon emba alauruta ano emba tosaana kosere laligojuti, ii onono ajoroogi kokaen injowaa, ‘Noonon silwa monej kota motoongonon sooroti, ii mokoloojenatiwajon mono kagi niwo korisoro ambona.’ ¹⁰ Iikawaa so niinon kokaen injowe mobu: Singisongo ejemba

* 15:1: Luuk 5.29-30

monjon uuta meleeno Anutuwaa gajobauruta yonjon iwaajon korisoro uuta ambuya.” Kianj.

Qewolon ejanon uunjonjan ama uuta meleeno.

¹¹ Jiisanon toroqen kokaen jero, “Eja mombaa merawoita woi laligori. ¹² Koganon manajon kokaen ijoro, ‘Amana, gii mono monen esuhinaga mendeema bakaya nomba.’ Kaen ijoro manjaranon ilawoilaya kuuya sogaranon mendeema orono. ¹³ Ii orono meria melaanon goman boria woi karoon laligon hina iwoiya kuuya ii kololoon men kantri mongen keno. Iikanon kema iyanaa jaajaa kana somata emba yonowo bao kasu kaanja pangaman laaligo laligon monen hinaya gilidabororo.

¹⁴ “Iwoi kuuya gilidabororo bodi somata koloon balon kuuya ii sokono. Iinon kaman kanon kanain tapekokoro koloon memeqemean ama ama-maaro. ¹⁵ Amamaan kantri iikawaa toya mombaanon kema gawombaaajon qisin muro wasiro iwaa bao sopanon kemen bao galengiaga laligoro. ¹⁶ Iikanon laligoro bao yonjon sako kota negi iima ‘Saanon ii newe tomena sokonaga,’ jeroto, ii kaanagadeen monjon mende muro.

¹⁷ “Kaen laligon uuta tooro kokaen jero, ‘Manaa gawon ejemba naa afaanja yonjon gawon megisewanja onono nene nen timbiringon laligojuto, niinon kokanon konkorara bodi laligon komumambaaajon anjen. ¹⁸ Nii mono waama mannaanon eleema kema kokaen ijomana, ‘Ama, nii singisongo ama iikanon gii ano Siwe Toya qaagara qotogon qagara men boliwe. ¹⁹ Kawaajon giinon mombo noojon ‘Merana,’ jewagatiwaa so mende koloojen. Gii saanon jena welenqeqega mon koloomana.’

²⁰ “Kaen jen waama mannaanon keno. Kema miri dodowiro mananon korikori endu nama iiro karo bata pororogoro iima koboon esunagadeen qiqigon kema kema aroyanon giliro kemero buuta kiton nen ‘Merana, oowe oowe!’ jero. ²¹ Kaen anoto, merianon ijoro, ‘Manaa, nii singisongo ama iikanon gii ano Siwe Toya qaagara qotogon qagara men boliwe. Kawaajon giinon mombo noojon ‘Merana,’ jewagatiwaa so mende koloojen.’

²² “Kaen ijoro mananon iikanondeen welenqeqeuruta kokaen injoro, ‘Ono mono uulanawo maleku akadamyawo mon men kan mouma mubu. Ilawage aroyanon koma menjerenon mun kana esu kanaanon mouma mubu. ²³ Kaanagadeen sopanon kema bulmakao donja kelegawo mon men kan qen oogi nen korisoro ambona. ²⁴ Merana koi komun tagoroti, iinon mono mombo gbilin kaja. Iinon mono soorogo Anutunon mombo mokoloooro asugija.’ Kaen injoro kanain korisoro анги.

²⁵ “Korisoro angito, datanon gawonon laligon eleema miri dodowin kanon rii gbawe qama oron aisoogiti, iikawaa otonga moro. ²⁶ Ii moma welen mera mon qaro karo ‘Ii nomaembaajon anju?’ jen qisin muro. ²⁷ Qisin muro kokaen ijoro, ‘Koganon luluunkota eleema karo mananon ii mombo analin ba koma mun iikawaajon injoro bulmakao donja kelegawo qen on aisoaju.’

²⁸ “Kaen ijoro irina soono mirinon umambaaajon togoro. Togoroto, mananon ii moma seleenjen kamaan uuluae qaa bonjonanon jen men loorin muro. ²⁹ Men loorin muroto, iinon meleema kokaen ijoro, ‘Manaa, niinon gbani mamaga welenqa qen laligon jenkootoga kaman monjon mende uugun laligoweto, kilen giinon kaman monjon meme (nonin) melaa mon alauruna yonowo korisoro ambombaaajon mende nona. ³⁰ Mende nonato, meraga koi kanon kana somata emba yonowo laligon monen hinaga tiwilaan kouro giinon mono iwaajon ama injona bulmakao donja kelegawo qen ooju.’

³¹ “Ijoro mananon kokaen meleema jero, ‘Merana, gii kambaŋ so neenawo laligonkejan. Kawaajon neenaa buŋana kuuya ii mono goo buŋaga kaangadeen kolooja. ³² Kaangadeen koloojato, koga koi kanon komun tagoroto, mombo gbilin eleema kaja. Iinon soodabororoto, Anutunon ii mombo mokolooja. Kawaajon keteda koi nene korisoro anin sokonja.’” Kian.

16

Eruhina galen tiliqiliawowaa sareqaa

¹ Jiisasnon gowokouruta qaa mon kokaen injoro mogi, “Eja qabuŋayawo mombaa esuhina galena mon laligoro. Tosianon kan eja qabuŋayawo ii qaa kiisan ijogi, ‘Iinon goonon monen hinaga kondeema tondu gilin laligoja.’ ² Ii moma galen ii jero karo jen muro, ‘Nii goojon buŋa bologa jegi mojen. Gii noo miri ano esuhinana mombo galen kombagatiwaa so mende koloojan. Kawaajon ii nomaen galen koma laligona, iikawaa lopoya jen asarin nomba.’ ³ Kaen jero uutanon kokaen romongoro, ‘Miri toyanon galenkonkon gawona nuano nomaen amanamaen? Esuŋna mende sokonjiwajon balon osomambaajon amamaajen ano jejewelenwelen eja laligomambaajon gamuna mojen. ⁴ Iinon galenkonkon gawona nuambaati, niinon kambaŋ iikanon nomaen ambe tosianon mirigianon koma horon kalaŋ koma nombuyaga? Ahaa! Kana mon romongojen.’

⁵ “Kaen jen ejemba toyanon tosa ama ononoti, ii kuuya anja anja horon onono kagi. Mutuyanon karo ii kokaen ijoro, ‘Tonaanon tosa goonon dawii eja?’ ⁶ Kaen qisiro jero, ‘Oil dram 100 mewe.’ Kaen jero kokaen meleeno, ‘Gii tosa papiaga men koi rama uulaŋawo utegon 50 oona ewa.’ ⁷ Kaen jen eja mon qisin muro, ‘Ano gii? Goonon tosa dawii eja?’ Qisiro kokaen jero, ‘Wiit flaua ii 21,000 kilogram mewe.’ Kaen jero ijoro, ‘Gii tosa papiaga men iikanon 16,800 kilogram kaen oona ewa.’

⁸ “Kaen kolooro miri toyanon moma jenqeeango qaa kokaen jero, ‘Galenanon tiliqili qaganon iwoi anoti, ii momakooto awaa qendeenja.’” Pon Jiisasnon sundu kaen jen toroqen jero, “Pangamambaa nanamemen otaankejuti, iyonoo momakootogia ii ejemba tosaana kete laligojuti, ii tiliqili ama onombutiwaa so ejato, Anutuwaa asasaganon laligojuti, yonoo momakootogia ii iikawaa baatanon kolooja.

⁹ “Kawaajon kokaen jewe mogi: Tosianon balombaa monen hinanon ejemba tiligon onomakejuto, ononon mono iikanon men alaurugia mokolon onombu. Ii mokolon onongi balombaa iwoinon qaombaati, Anutunon mono kambaŋ iikanon koma horon onono laaligo kombombanqa gomanon keuma tetegoya qaa laligowu.

¹⁰ “Mononon iwoi melaada men kaparan koma tororo galen konji, iinon mono iwoi somata kaanagadeen tororo galen kombaa. Mononon iwoi melaada galen koma gijigaju anji, iinon mono iwoi somata ii kaanagadeen galen kombaatiwajon jenin gijigaju ambaa. ¹¹ Balombaa monen hinaya borogianon anji ii pondan mende galen konji hona mende kolooroti een, mononon mono iwoi buŋaya uuta hona ii borogianon mende ambaa. ¹² Ono tosaana yonoonon iwoi ii pondan mende galen konji hona mende kolooroti een, ononganjaa uugjaa buŋa hona ii moronon mon ononaga?

¹³ *“Welenqeqe mononon pon woi welen qen oromambaajon amamaankeja. Mononon kaen amambaajon moji, iinon mono mon kazi ama mun mon uutanon jopagowaa. Mombaanon qokotaan mon jejewili ama

* **16:13:** Mat 6.24

mubaa. Kawaajon ononon Anutu ano monen hina ii mindirin welen qen orombombaajon amamaawu.” Kianj.

Monembaa uugere ambubotiwaa qambanjmambanj qaa

Mat 11.12-13; 5.31-32; Maak 10.11-12

¹⁴ Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yononon monembaa naan magaa en onono laligogitiwaajon Jiisasnon qaa kuuya ii jeroti, ii moma jaa kuma mepaegon mug. ¹⁵ Mepaegon mug kokaen injjoro, “Farisii ononon mono ejemba jaagianon solanja kaanja qendeema onombombaajon geriawo amakejuto, Anutunon uugiaa kania moma kotodaboroja. Ejemba jaagianon iwoi mombaajon mogi uuta kolooji, ii Anutunon iiro arokuukuuyawo koloonkeja.

¹⁶ * “Bentotombaa kania ii Mooseswaanon Kana qaanon ano gejatootoo ejemba yonoo Buju Terenon oogi weengon laligon waanin Jonon asugin hona asuganon injisaano. Kambanj iikanon kanain qaa ii jen sein Anutuwaabentotonon keubutiwaajon ejemba uugia kuunkejon. Ejemba kuuyanon mono janjarin riinj kaparan koma bentoton iikawaa uutanon keubombaajon amakeju. ¹⁷ * Siwe balonon goron qewaotiwaa so anjaoto, Kana qaawaa tere jimbolana motoonngo ii kambanj mongen mende totoon aliwaa. Kianj.

¹⁸ * “Eja monnon embia mesaon emba mon mewaati, iinon mono olonkalu ambaa. Eja monnon emba loyanon mesaoroti, ii mewaati, iinon mono kaanagadeen olonkalu ambaa.” Kianj.

Eja qaqabunayawo ano Lazarus

¹⁹ “Eja qabunayawo mon laligoro. Iinon opo maleku nezongbala osoga akadamuyawo mouma laligon kambanj so nenkorisoro ama siiseweweya qaa laligoro. ²⁰ Kaen laligoro, iwaa miri naguya kosianon eja wanaya mon qata Lazarus en laligoro. Wiji nombonon selia so koma raro. ²¹ Wosoya ano gbadonon en eja pon qerewenaa nene dunnonga nene kera reemonja kamaaro ii nemambaajon moro. Moma ero kasu yononon kouma wiji nombonja bojon laligogi.

²² “Kaen laligon wanaya iinon komuro. Komuro Siwe gajoba yononon wama uma oyanboyan gomanon angi Aabrahambaa koorononon raro. Eja qabunayawo iinon kaanjadeen komuro ron konji. ²³ Ron konji koomuwaa senjon gomanon kemero jen sorogoro siimbobolo somata moma uuro uro Lazarus Aabrahambaa koorononon koriganon endu raro iriuro. ²⁴ Iriima silama qama jero, ‘Oo amana Abraham, mono wosoga moma nomba. Nii gere bolanon nooro kokanon konjilinj uuta moma nanjen. Kawaajon mono Lazarus wasina kema koso susuyanon apunon qeesaan kan neselananon moriro olomoowa.’

²⁵ “Kaen jeroto, Abrahamnon meleeno, ‘Merana, mono koi romongona keno. Giinon namonon laaligo korisoroyawo mono laligona tegoroto, Lazarusnon namonon laaligoya qenjenmanjen ama laligoro. Kaen laligoro, kambanj kokaamba ulunkolen ama muninj rajato, giinon siimbobolo moma konjilinj qaganon nanjan. ²⁶ Kaen laligojon ano toroqen kokaen jejen: Anutunon nono ano onjo batunananon mendeema jawo ama kotiuro eja. Kawaajon tosanon jawo qisigon nonoononga onoonon koubombaajon mobuyaga, ii mono amamaawuya. Kaanagadeen leegen endu laligojuti, ononon kaanagadeen nonoonon koubombaajon osiwuya.’ ²⁷ Kaen jero kokaen ijoro, ‘Amana, kaen kolooro kokaen welema gonjen: Giinon mono

* **16:16:** Mat 11.12-13 * **16:17:** Mat 5.18 * **16:18:** Mat 5.32; 1 Kor 7.10-11

Lazarus wasina mannaa mirinon kema. ²⁸ Miri iikanon daremunuruna 5 laligojuti, iyononon kaanjadeen senjon goman koi kanon kamaan siimbobolo somata mobubo. Kawaajon mono jena kema gejatootoo qaa injjoro mobu.’

²⁹ “Kaen welenoto, Aabrahamnon jero, ‘Qaago! Mooseswaa Kana qaa ano gejatootoo ejemba yonoonon Buju Tere ii yonoo bunaga eja. Qaa ii mono geja ama mobu!’ ³⁰ Kaen jero kokaen jero, ‘Oo ama Aabraham, kaen qaagoto, koomuya nonoononga monnon yonoonon kenagati een, yononon mono uugia meleembuyaga.’ ³¹ Jero Aabrahamnon kokaen ijoro, ‘Yononon Mooses ano gejatootoo ejemba yonoo qaawaajon geja mende anjuti een, kaanjadeen koomuya nonoononga monnon waama qaa jenagati een, iyononon mono kilen Anutu mende moma laarin mubuyaga.’ ” Kian.

17

Singisongowaa kongoro mono qotogowu.

Mat 18.6-7, 21-22; Maak 9.42

¹ Jiisasnon gowokouruta qaa kokaen injjoro, “Bologaa siipatitanon mono afaankota koloonkeja. Monnon siipatiti anjon komambaajon ama maankejato, mon moronon tosaan kongoro ama onono singisonggo ambuti, iwaajon mono terenjon ‘Yei!’ qama wanjinjingojen. Siimbobolo uutanon mono iwaa qaganon ubaa. ² Iinon ejemba melaa iyonoononga mon kongoro ama muro singisonggo ambaati, eja iikanon mono lombo uuta mokoloowaa. Anutunon lombo iikawaa irona nomaen muro soyanon koloonaga? Kemun kowonjin aroyanon somonjon kowe biwianon giligi kemenagati, iikanon mono afaankota koloonaga.

³ * “Kawaajon mono onongia galengia men aon laligowu. Alaga monnon singisonggo anji, ii mono jen mindinjon muba. Jen mindinjon muna moma bolin aon wosoya mobaati een, gii mono singisonggoya mesaon muba. ⁴ Ween mombaa uutanon singisonggo 7 ama bolin goma ambeja 7 goonon eleema kokaen jewaa, ‘Alana, nii singisonggo anjenywaajon moma bolin aojen.’ Kaen jewaati een, gii mono singisonggoya ii mesaon muba.” Kaen.

Momalaariwaa hona ii ku-usunawo.

Mat 17.20; 21.21; Maak 11.23

⁵ Aposol yononon Pombaajon jegi, “Momalaarinana mono toroqen men kotiiwa.” ⁶ Kaen jegi Ponon meleeno, “Momalaarigaa hona ii nejon kotaa so enagati een, ononon saanon numuzu gere* koi kawaajon kokaen jen kotowuyaga, ‘Gii mono tiigawo joloma waama lugun kowenon kemen geenga komoma aon namba.’ Kaen jen moma laarigi gere iikanon mono qaagia ten kombaa.” Kian.

Welenqege awaa ii nomaen?

⁷ “Onoononga mombaa gawon ejanon bulmakao men gawonon kema kinon hororo balon mosombaa me lama galengiaga laligowaa. Laligon mirinon kouro iikanon toyanon kokaen jero mobaa me qaago, ‘Gii mono mirinon kouma rama nenega newa.’ ⁸ Kaen qaago! Iinon mono kokaen jewaa: ‘Gii mono apu arin meagon aon gomantiinaa nenena onon ama nona nema. Kawaa gematanon geengaa nenega onon newa.’ ⁹ Kaen jen koton muro gawon ejianon jerotiwaa so gawona medabororo sokono galenanon kawaajon mepeseen mubaa me qaago? Qaago! ¹⁰ Onoo kanagia

* **17:3:** Mat 18.15 * **17:6:** Jiisasnon mulberi gere mon qendeen. Gere ii numuzu kaanaga, kota kowororo kota kaan nenyaga.

ii kaanjiadeen eja. Galengianon iwoi kuuya jen koton ononoti, ono ii andaboron kanon mono kokaen jewu, 'Nono gawon ejemba toonja laligojon. Galenananon iwoiwaajon jeroti, mono iigadeen menj kajonjwaajon mepe-mepesee mongambombaajon amamaajon.' " Kian.

Jiisasnon eja 10 selegia menj solananiro.

¹¹ Jiisasnon Jerusalem sitinon kemambaajon Galili ano Samaria prowins woi yoroo batugaranon kana eroti, iikanon keno. ¹² Kananon kema goman monnon keuro eja 10 selegia manimbayawo yononon mokolon iima korikori endu nanji. ¹³ Nama kotakota qama silama jegi, "Somatanana Jiisas, mono kiankomun nonomba!"

¹⁴ *Qama jegi injiima kokaen injoro mogi, "Ono mono jigo gawon galen yononon kema selegia qendeema onombu." Kaen injoro ten koma kananon kengi selegianon iikanon solanani awaa kolooro. ¹⁵ Awaa kolooroto, 10 yonononga monnon selia solananiro iima eleema kan Anutu kotakotagadeen qama mepeseero. ¹⁶ Mepeseen Jiisaswaa kanaanon kemen usugon simin kuma 'Dangisen!' jero. Eja ii Samaria ejaga. Juuda yononon Samaria prowinswaa ejemba yonoojon mogi kamaanqeqeta kolooro laligogi.

¹⁷ Dangisen jero Jiisasnon meleema ijoro, "Ii saanon anjanto, eja kuuya 10 onoo selegianon mono solananiidabororo me? Eja 9 yononon mono daen laligoju? ¹⁸ Eja wabaya giinon geengodeen eleema kan Anutu mepeseejanto, eja 9 yononon mono kema lolomonin kenju." ¹⁹ Kaen jen kokaen ijoro moro, "Momalaariganon mono menj qeangon gonja. Kawaajon saanon waama kema." Kian.

Anutuwaa bentotonja ii nomaen koloowaa?

Mat 24.23-28, 37-41

²⁰ Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) yononon Jiisas kokaen qisin mun jegi, "Anutuwaa bentoton ii mono naa kambanon asugiwaa?" Jegi moma meleema kokaen jero, "Anutuwaa bentotonanon mono jaanananon iibombaa so mende asugiwaa. ²¹ Mobu! Anutuwaa bentotonja ii batugianon uugianon asugin eja. Kawaajon ii kokanon me endukanon eji, kaen jewombaajon amamaankejon."

²² Jiisasnon gowokouruta kokaen injoro mogi, "Kanagen kamban mon kan kuuwaati, iikanon Siwe gomambaa Eja honaa gawon meme weenja yonononga mon iibombaa siina mobuto, ii mombo iibombaajon amamaawuya. ²³ Kamban iikanon kokaen jegi mobu, 'Mobu! Hamoqeqe Toyanon mono endu laligoja. Mobu! Mono koi asugija.' Kaan kan jegi ii iibombaajon iikanon uulanawo mende lugun kembu. ²⁴ Ii kokaembaajon: Siwe gomambaa Eja honanon mombo kawaati, kamban ii oobiliwaa so kokaen koloowaa: Ii siwe leengga uulanawo bilisik ama asarin leegen sokoma kenji, iinon mono iikawaa so asugiwaa. ²⁵ Kanagen kaen koloowaato, wala ejemba kamban kokaamba namonon laligojuti, iyononon eja ii yakarin gema qen mug siimbobolo somata mobaa.

²⁶ * "Wala eenanon Noowaa kambananon ejembanon laaligogia qemasologen qaganon laligon tiwilaagiti, iikawaa so mono Siwe gomambaa Eja honanon mombo kawaatiwaa kambananon kaanagadeen asugiwaa.

²⁷ * Noowaa kambananon nene lomban ama apu kotiga nen embaqemba sewanqa anji kema karo agimin aogi. Nanamemen kaen ama menj

* **17:14:** Lew 14.1-32 * **17:26:** Jen 6.5-8 * **17:27:** Jen 7.6-24

qemasologen laligogi Noonanon wango uutanon uroti, ween iikanon tegoro. Tegoro apu gboulu somatanon kan ejemba qaa ron koma onono apu nemoton komugi.

²⁸ *²⁸“Lootwaa kambananon kaanagadeen qemasologen laligogi kaanjadeen kolooro. Ejembanon nene lomban ama apu gisi nen gawon koma komoma jigo mirigia men qetegon nene sii miri ama iwoi sewana mewutiwaajon angi iwoi tosia sewana men laligonkegi. ²⁹ Kaen ama men laligogito, Lootnon Sodom goman mesaon keno ween iikanondeen gere ano jamo qara geriawo ii mono kon kaana sombinonga kamaan ejemba jinona qaa onoro komugi. ³⁰ Kanagen Siwe gomambaa Eja honanon mombo asugiwaati, kamban iikanon ejembanon kaanjadeen qemasologen ama laligon tiwilaawuya.

³¹ “Ween iikanon sombenon laligowaati, iinon mono hina iwoiya memambaaajon miri uutanon mende uba me gawonon kema laligowaati, iinon mono kaanjadeen mirianon mende eleema kawa. ³² Loot embianon meleema gematanon uun komun jamo karanjan kolooroti, mono ii romongowu. ³³ *³³ Monnon laaligoya siiseweweya qaa iyanajon angon koma iyanaa jaajaa laligomambaaajon moji, iwaa laaligoyanon mono soowaato, monnon laaligoya noojon ama qeleema mesaowaati, iinon mono laaligo honaa kania mokolon oyanboyan laligowaa.

³⁴ “Niinon kokaen injowe mobu: gomantiina iikanon eja woi dunnon motoon ewaoti, iyorononga mon wama mon mesaowuya. ³⁵ Kaanagadeen emba woi ii motoon tawen orasin rabaoti, iyorononga mon wama mon mesaowuya.” ³⁶ (Eja woi nene gawonon laligowaati, iyorononga mon wama mon mesaowuya.)

³⁷ Jiisanon kaen jero gowokourutanon meleema ijogi, “Oo Pon, ii dakanon koloowaa?” Kaen ijogi kokaen injoro mogi, “Oro gisaganon mongen baagen ero mambonkararanon mono iikanon horon ajoroonkejuti, mono iikawaa so koloowaa.” Kian.

18

Malanon kaparan koma weleno eja somatanon ilaaro.

¹ “Ono mono kamban so Anutu qama koolin qelokoli mende ama laligowu.” Jiisanon kaen jen iikawaa sareqaaya kokaen injoro mogi, ² “Taan monnon qaa jenteego eja mon laligoro. Iinon ejemba yononon qaa jen mubutiwaajon gamuya mende moma iyanaa jaajaa laligon Anutuwaa jeta uugumambotiwaajon toroko mende moro. ³ Taan kanon malo emba mon laligoro. Iinon suulan qaa jenteego eja iikanon kema kokaen jen laligoro, ‘Monnon niwo angowowo anjiwaajon giinon mono ilaan nonaga.’

⁴ “Kaen jero kamban koriga ii moma gema qen laligoroto, kanagen uutanon kokaen jero, ‘Niinon ejemba yonoo qaagiaajon gamuna mende moma neenaa jaajaa laligon Anutuwaa jeta uugumambotiwaajon toroko mende momakejen. ⁵ Kaen laligojento, malo koi kanon mono qaasoso pondan jen noma kankejiwaajon mojona tiiro saanon ilaan mube qaaya tegowaa. Mende ilaan mubenagati een, iinon mono kanasoso karo mojititiiya momambo.’”

⁶ Ponnon sundu ii medaboron jero, “Jenteego eja doogoyanon qaa jeroti, mono iikawaajon geja ama kania romongowu. ⁷ Anutunon ejemba iyanajon mweengon ononoti, iyononon gomantiina اساسا ilaan

* **17:28:** Jen 18.20–19.25 * **17:33:** Mat 10.39; 16.25; Maak 8.25; Luuk 9.24; Jon 12.25

onjombaatiwaajon qama kooligi Anutunon mono yonoo qaagia gosin jen tegoro awaa koloowu. Ilaan onjomambaajon jen silemale mende ama kambañ mende konjoratiro ubaa. Ii qaago totoon! ⁸ Niinon kokaen injijowe mogi: Anutunon mono kambañ mende koriro qaagia gosin jen tegoro awaa koloowuya. Mono alanzañ ilaan onjomaakejato, ii kilen Siwe gomambaa Eja honjanon eleema kan ejemba gosin onjombaati, kambañ iikanon momalaari hona mokoloowaa me qaago?” Kian.

Farisii ano takis meme yoroo qamakooligara

⁹ Ejemba tosiannon iyangiaajon mogi uro solana dindina koloojon jen tosaana mogi kamaanqeqeta kolooro. Jiisasnon ii injiima sareqaa mon kokaen injijoro mogi, ¹⁰ “Eja woiyanon jiwowon jigonon uma qama kooliri. Monjon Farisii ano monjon takis meme ejaga.

¹¹ “Farisii (Kana qaawaa kaparañkonkon) iinon nama anodeen kokaen qama kooliro, ‘Oo Anutu, ejemba tosiannon uugia dogoro kalugon serowilin amakejuti, nii ii kaana mende laligojen me takis meme endu nanji, nii iwaa so kaanagadeen mende laligojen. Kawaajon dangisen jen gonjen. ¹² Niinon sonda so soman woi nenewaa singi laligonkejen. Niinon monen hinana kuuya mendeema 10:nonga motoonggo Anutu waa bunaya qenkejen.’

¹³ “Kaen qama kooliroto, takis meme iinon wangona monjon nama Siwenon eu uumambaajon gamuya moma borianon jaaya esuun kokaen qama kooliro, ‘Oo Anutu, singisongo eja nii mono kiankomun nomba.’

¹⁴ *Niinon kokaen injijowe mobu: Iinon mono Anutu waa jaanon solananin mirianon eleenoto, Farisii (Kana qaawaa kaparañkonkon) iinon kaen qaago. Daen yononon iyangiaa uugia men ubuti, Anutunon mono ii kuuya men kamaan onjombaato, monjon iyanaa uuta men kamaawaati, Anutunon mono ii men uma mubaa.” Kian.

Jiisasnon merabora kotuegon onono.

Mat 19.13-15; Maak 10.13-16

¹⁵ Ejemba tosiannon merabora busubuusu kaanagadeen unuama Jiisasnon borianon oosirin onjombaatiwaajon iwaanon kagi. Kagito, gowoko yononon ii iima jen qotogon onongi. ¹⁶ Kaen angito, Jiisasnon merabora ii koma horon onono kagi kokaen jero, “Merabora melaa ii saanon onomesaogi noonon kawu. Anutunon ejemba kaana ii bentotona bunya qen onjombaa. Kawaajon ii mende somongon onombu. ¹⁷ Niinon qaa hona mon kokaen injijowe mobu: Monjon Anutu waa bentotona ii merabora kaana bunya mende qen aowaati, iinon mono iikawaa utanon keumambaajon ama maawaa.” Kian.

Jiisasnon eja qabunayawo mombaa qambañmambañ qaa jero.

Mat 19.16-30; Maak 10.17-31

¹⁸ Galenkonkon eja monjon Jiisaswaanon kan kokaen qisin muro, “Boi awaa, niinon mono nomaen ama laaligo kombombaña bunya qen aownaga?”

¹⁹ Qisin muro kokaen ijoro, “Gii noojon ‘Boi awaa’, ii naambaajon jejan? Anutu motoongonon awaa kolooja. Eja monjon ii kaana awaa mende kolooja. ²⁰ *Gii jojopan qaa koi modaboroñ: ‘Serowilin mono mende amba. Mon mono mende qena komuwa. Iwoi mono yongoro mende mewa. Mon jenonkuukuu mono mende ama muba. Nemunmanja mono goda qen oromakeba.’”

* **18:14:** Mat 23.12; Luuk 14.11 * **18:20:** Eks 20.12-16; Dut 5.16-20

²¹ Kaen jeroto, galenkonkon ejanon kokaen ijoro, “Ii kuuya mono gba-woronanonga ten koma laligon waabe.” ²² Ijoro Jiisasnon moma kokaen ijoro, “Gii tani motoongonon amamaajan: Gii mono kema esuhinaga kuuya sewana mewutiwaajon ana monej karo mendeema ejemba wanaya onjomba. Kaen ana esuhinaga somata (maa suan, milyon kina kaana) ii Siwe gomanon en gombaa. Kaen ama nii notaan kawa.” ²³ Kaen ijoroto, eja iikanon kindimbiri laligorotiwaajon ama qaa ii moma wosobiri mokoloon jaaya bosoleero een mesaon keno.

²⁴ Wosobiri mokoloo Jiisasnon ii iima kokaen jero, “Yei! Ejemba monej hinagiawo yononon Anutuwa bentotonon keubombaaajon bimoon kupukapa ambuya. ²⁵ Ii kokaen jen asarimana: Oro somata kamel ii sosoro ootanon saanon mende keubaa. Iikawaa so ejemba qabunagiawo yononon Anutuwa bentoton uutanon keubombaaajon bimoon osiwuya.”

²⁶ Qaa ii jeroti, iyononon kokaen jegi, “Oopopoon! Ejemba moronon mono Siwewaa bunja koloonaga?” ²⁷ Kaen jegi kokaen meleeno, “Ejemanon ii anjobato men amamaan osinkejuto, Anutunon mono iwoi kuuya saanon amakeja. Iinon iwoi mon ama memambaaajon mende amamaan osinkeja.”

Jiisaswaa gawon memewaa tawaya

²⁸ Piitonon qaa ii moma meleema kokaen jero, “Moba, nononon mono miri balonana mesaon gii gotaan kani.” ²⁹ Kaen jero Jiisasnon kokaen injoro, “Niinon qaa hona mon kokaen injowe mobu: Monon Anutuwa bentotonaajon ama iwoi mon mesaoroti, —ii miri balona, embameria, daremunja me nemunjana —ii onjomesaoro ³⁰ Anutunon mono kitia toroqen uugun tawaya meleema muro ii namowaa laaligonon mewaa ano laaligo kanagenanon laaligo kombomana tetegoya qaa bunja qen aon laligowaa.”

Jiisasnon komuwaatiwaa qaaya jero karon kolooro.

Mat 20.17-19; Maak 10.32-34

³¹ Jiisasnon gowokouruta 12 ii horon onono kagi kokaen injoro, “Mobu, nono Jerusalem ubona. Gejatootoo ejemanon Siwe gomambaa Eja honaajon qaa kuuya oogiti, ii mono honawo koloodaborowaa. ³² Mononon ii memelolo men muro waba gawman yonoo borogianon kemebaa. Yononon jejewili ama mepaegon qaa tokoronkota jen mun sulaapan qewuya. ³³ Sulaapan qen ooli waayawonon ootin talungon qegi komuwaa. Komun ween karon kolooro koomunonga waabaa.”

³⁴ Kaen injoroto, gowoko yononon qaa ii mende totoon moma asarigi. Qaa injoroti, ii aasangoyanon ero ii mende moma kotogi. Kian.

Jiisasnon eja jaagoo mombaa jaaya metooro.

Mat 20.29-34; Maak 10.46-52

³⁵ Jiisasnon kema Jeriko goman dodowiro eja jaagoo monon nene monej mubutiwaajon welema kana goraayanon raro. ³⁶ Raro ejemba tuunlelemba kananon uugun kengi otongia moma “Naa iwoi kolooja?” jen qisin onono.

³⁷ Qisin onono kokaen jegi, “Jiisas, Nazaret ejanon mono kananon kan guugumambaaajon anja.”

³⁸ Jegi kokaen qaro, “Jiisas, Deiwidwaa gbili! Gii mono kiankomun nombal!”

³⁹ Kaen qaro ejemba wala kengiti, iyononon bo rabaatiwaajon qotogon mugito, iinon kaparan koma qa gigilaaro, “Deiwidwaa gbili! Gii mono kiankomun nombal!”

⁴⁰ Qa gigilaaro Jiisasnon doron ama kokaen jen kotoro, “Ii mono borianon men noonon kawu.” Jen kotoro men kosere kougi kokaen qisin muro,

⁴¹ “Alana, gii mono naa iwoi gomanatiwaaajon mojan?” Qisin muro ijoro, “Pon! Nii jaana mombo uumambaaajon mojen.”

⁴² Ijoro Jiisasnon moma kokaen ijoro, “Mono jaaga uuwa. Momalaariganon mono men qeangon gonja.”

⁴³ Kaen ijoro iikanondeen jaaya tooro tororo uuñ Anutu mepeseen Jiisas otaan gematanon keno. Ejemba kuuya yononon iwoi ii iima Anutu mepeseegi. Kian.

19

Zakiusnon uuta meleeno.

¹ Jiisas Jeriko taonon kouma koton kemambaaajon ano. ² Iikanon eja mon qata Zakius laligoro. Iinon eja qabuñayawo koloon takis meme yonoo jotamemegiaga laligoro. ³ Iinon Jiisaswaa kaitania iimambaa siina moroto, eja torodaamombaaajon ejemba tuun batugianon nama akakarinj amamaaro. ⁴ “Jiisasnon koi kan nunuuguwaa,” jegi moma iimambaaajon bobogarin kema ejemba unuugun Sikamore gere* qaganon uma raro. ⁵ Raro Jiisasnon kanon keuma jaayanon uuro uro iima kokaen ijoro, “Zakius, gii mono uulanawo kamaawa. Nii kete goo mirinon kawo motoon rabota.”

⁶ Kaen jero uulanawo kamaan aisonon koma horon muro mirianon keni. ⁷ Keni ejemba kuuyanon ii iima njindin-nundururu ama kokaen jegi, “Mono naambaaajon singisongo eja kaanaa mirinon uma raja?”

⁸ Kaen jegito, Zakiusnon ejemba batugianon asuganon waama nama Pon kokaen ijoro, “Pon moba, niinon tiwomalekuna biiwianon mendeema leeya ejemba wanaya yonoojon onomana ano daen yonoonon ilawoila mon so uugun tiliqili ama wambeti, ii mono ambenja 4:waa so toroqen meleema onomana.”

⁹ Kaen ijoro Jiisasnon iwaa kaniaajon kokaen jero, “Anutunon kete miri kokawaa toya hamo qen muro letonja. Iinon kaanagadeen Aabrahambaa gbiliuruta yonoo batugianon laligoja. ¹⁰ *Siwe gomambaa Eja honanon mono ejemba soogiti, ii mongama hamo qen onomambaaajon ama kamaaro.” Kian.

Moneñ esu 10 mendeema ononotiwaa sareqaa.

Mat 25.14-30

¹¹ *Jiisasnon kan Jerusalem siti dodowin qaaya jero ejemba ii mogiti, iyononon kokaen romongogi, “Anutu waa bentotonaa honanon mono uulanawo asugi waa.” Kaen romongogitiwaaajon Jiisasnon sareqaa mon kokaen jero, ¹² “Eja qabuñayawo mononon kokaen jero, ‘Nii mirina mesaon kantri mononon koriganon kembe iikanon nii eja pon kuun nongi laligon eleema kamaña.’ ¹³ Kaen goman koriganon kemambaaajon jen gawon ejauruta 10 onoono kagi moneñ esu 10 mendeema onoma kokaen injoro, ‘Niinon kema laligon kanagen eleema kamaña. Ononon kaman biiwianon moneñ kokanon konkororo gawon men ii men seiwu.’ ¹⁴ Kaen jen kenoto, kanage-sourutanon kazi ama mun kokaen jegi, ‘Nono eja koi kanon ananaanon eja pon koloon galen koma nonombaatiwaaajon togojon.’ Kaen jen welen eja tosaana wasin onongi gematanon kema buju ii ijogi.

¹⁵ “Kaen ijogito, kilen kantri kenoti, iyononon ii eja pon kuun mugi iyanaa prowinsnon mombo eleema karo. Kan gawon ejauruta moneñ esu ononoti, ii jero iwaa jaanon kougi. Motomotoon yononon konkororo gawon men

* **19:4:** Sikamore ii kowa kaanaya, kota neneyaga. * **19:10:** Mat 18.11 * **19:11:** Mat 25.14-30

monen men seigi dawu kolooroti, ii qendeengi iimambaajon qisin onono.
¹⁶ Gawon eja mutuyanon jaanon kouma jero, 'Pon, niinon monen esuga men seiwe toroqen mombo esu 10 mokoloowe.'

¹⁷ "Kaen jero kokaen ijoro, 'Ii awaa. Gii gawon meme eja awaga. Gii iwoi melaada men ii kaparan koma galen koma laligona seiwo. Kawaajon niinon taon goman 10 mindirin goo boroganon ambe iyonoo galengiaga laligowa.'

¹⁸ Kaen ijoro gawon eja alianon jaayanon kouma kokaen ijoro, 'Pon, niinon goonon monen esuga men seiwe toroqen mombo esu 5 mokoloowe.' ¹⁹ Kaen ijoro ii kaanagadeen kokaen ijoro, 'Ii awaa. Niinon taon goman 5 mindirin goo boroganon ambe iyonoo galengiaga laligowa.'

²⁰ "Mombo monon kouma ijoro, 'Pon iiba. Goo monen esuga koi. Ii oponon esuun lolongowe ero. ²¹ Giinon eja geriawo koloojanjawaajon ama goojon keena moma laligowe. Gii geengo hina iwoi kowinon mende anati, ii kilen memambaajon momakejan. Gii geengo nene kota mende komona kolooroti, iikawaa hona ii kilen koton memambaajon momakejan.'

²² "Kaen ijoro meleema kokaen jen muro, 'Gii gawon eja bologa. Geengo qaa jejan, niinon iikawaa so gosin goma irona meleema goman. Nii eja geriawo koloojen. Neeno iwoi kowinon mende ama ii memambaajon momakejen. Neeno nene kota mende komoma iikawaa hona ii kilen koton memambaajon momakejen. Ii saanon moma laligona. ²³ Gii kania kaen momago mono naambaajon monen esuna ii benknon mende ana somariiro. Ii konkororo gawonon anagati een, iikanon mono seiwo niinon kan susuyawo mewenaga.'

²⁴ "Kaen jen mun eja kosianon nangiti, ii kokaen injoro, 'Ono mono iwaa borianonga monen esuya ii wama esu 10 mokolooroti, ii mubu.' ²⁵ Injoro moma kokaen ijogi, 'Pon, iwaanon monen esu 10 ii edaboroja.' ²⁶ *Kaen ijogi meleema jero, 'Niinon kokaen injowe mobu: Ejemba iwoi en onono gawon menkejuti, kuuya iyonoojon Anutunon ii toroqen onono seiwaato, mombaanon iwoi melaada mon ero gawon mende menkeji, Anutunon mono ii kaanagadeen wano een toontoon laligowaa.' ²⁷ Kaen jevento, kereurunon niinon eja pon koloon galen koma onomanatiwaaajon togogiti, ii mono unuama kagi injiima jen kotowe unugi komuwuya.' " Kian.

Jiisaswaaajon mare kongi Jerusalem uro.

Mat 21.1-11; Maak 11.1-11; Jon 12.12-19

²⁸ Jiisanon qaa ii jedaboron mesaon Jerusalem sitinon umambaajon wala keno. ²⁹ Kema Betfage ano Betani goman woi kosogaranon kan baana qata Oil gere baana qamakejuti, iikanon uma gowokowoita woi wasin orono. Wasin oromambaajon ama ³⁰ kokaen irijoro, "Goman jaasewanganon raji, mono iikanon kembao. Kema iikanon keuma dongi melaa kasanon somongogi nanji, ii mokoloowao. Dongi ii dologaga, eja monon qaganon mende rarayaga. Ii mono isama men koi kawao. ³¹ Aisni monon 'Ii naambaajon isanjao?' jen qisin orono kokaen ijowao, 'Ponnanon iikawaajon amamaaja.' "

³² Kaen wasin orono kema ijorotiwaa so mokoloori. ³³ Mokoloon dongi melaa isambowaaajon ani toya yononon irijogi, "Hei! Dongi melaa ii naambaajon isanjao?"

* **19:26:** Mat 13.12; Maak 4.25; Luuk 8.18

³⁴ Irijogi kokaen meeleni, “Ponnananon iikawaajon amamaaja.” ³⁵ Kaen meleema men Jiisaswaanon kan malekugia qetegon dongi qaganon tamboma jegi Jiisasnon uma raro. ³⁶ Kaen rama keno ejemba tuunlelembeyononon goda qen opo malekugia qetegon kana somatanon tambongi.

³⁷ Tambongi kema Jerusalem dodowin Oil gere baanaa roganon kemero gowoko tuun kuuyanon kanain aisoon angoletu kuuya ku-usun qaganon mero iigiti, iikawaajona qa somata qama Anutu mepeseen mun ³⁸ *kokaen jen qagi, “Anutu mepesejon. Kin Pombaa qatanon kawaati, Anutunon mono ii kotuegowa. Luaega ano qabuqaga mepeseenin Siwe eukanon uja. Oowe oowe!”

³⁹ Kaen qagi Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) tosianon ejemba tuun batugianon nama kokaen jen mugi, “Boi, mono gowokouruga jen onomba.”

⁴⁰ Kaen jen mugi kokaen meeleno, “Niinon kokaen injjowe mobu: Yononon goron nambuyagati een, jamo yononon mono silama qabuyaga.” Kian.

Jiisasnon Jerusalem sitiwaajon saaro.

⁴¹ Jiisasnon Jerusalem dodowin siti ii iima saaro. ⁴² Saama kokaen jero, “Onoonon luae mono nomaen koloona! Ono iikawaa kania ween kokanon moma kotogi sokonagato, kamban kokaamba ii jaagia mende toojiwaajon ama aasangoyanon eja. ⁴³ Iikawaa kania ii kokaen: Kamban mon kan kuuwaati, iikanon kere yononon kouma kiropo kotakotanon siti koi kuun liligon leele eu emu gban ama emboma kakasililin ama onombuya. ⁴⁴ Anutunon wambusoon koma onoono onjo kamban wana ii mende moma koton telambelan ama Anutu gema qen tondu laligon koujuti, iikawaajon kere yononon kondemondoen onongi miriwaa jamo mon ii jamo mombaa qaganon mende nambaato, siti koi kanon mono qeqelalan ewaa. Yononon jigo mirigia kondeema meraboraurugia siti uutanon laligojuti, ii unun ureewuya.” Kian.

Jiisasnon jiwowon jigo jen kobooro.

Mat 21.12-17; Maak 11.15-19; Jon 2.13-22

⁴⁵ Jiisasnon qaa ii jedaboron jiwowon jigowaa toton uutanon kema hina sewana mewutiwaajon angiti, ii kanain konjoma onono kamaagi.

⁴⁶ *Konjoma onoma kokaen injjoro, “Aisaianon qaa mon kokaen oorota eja, ‘Noo jigonanon mono qamakooli mirigiaga koloowa.’ Qaa ii ejato, onjo ii utegogi kikekakasililin yonoo kobaa kaana koloowa.”

⁴⁷ *Jiisasnon kamban so jiwowon jigonanon uma Buna qaa kuma onoma laligoro. Kaen laligoroto, jigo gawon galen ano Kana qaawaa boi yononon ajoroon kantri jigo kaunsol yonowo amin moma kokaen jegi, “Ii mono nomaen jenin qegi komunaga?” ⁴⁸ Kaen jegito, ejemba tuun somata kuuya yononon iwo qokotaan Bunaya geja ama momakegi. Kawaajon “Mono nomaen amonato?” jen kana mon mende mokoloogi. Kian.

20

Jotamemeya yononon Jiisaswaa ku-usunjaajon qisigi.

Mat 21.23-27; Maak 11.27-33

¹ Jiisasnon jiwowon jigonanon uma ejemba tuun kuma onoma Oligaa Buna jen asarin onoma laligoro. Kamban mononon kaen ano jigo gawon galen ano Kana qaawaa boi yononon kantriwaa jotamemeya tosaan yonowo Jiisaswaa jaanon kougi. ² Kouma kokaen qisin mugi, “Gii koi kanon iwoi

* **19:38:** Ond 118.26 * **19:46:** Ais 56.7; Jer 7.11 * **19:47:** Luuk 21.37

anjani, ii mono moronon jen koton gono amakejan? Iikawaa ku-usuna ii mono moronon gono? Li mono jena mobon.”

³ Qisin mugi kokaen meleema onono, “Niinon kaanagadeen qisin onombe ii meleema nijowu. ⁴ Jonon ejemba oomulu men onoma laligoroti, iinon iikawaa ku-usuna ii daenkaya mero? Siwe Toyanon muro me balon toyanon mugi?”

⁵ Kaen meleema onono batugianon amin moma kokaen jegi, “‘Ku-usunanon Siwenonga asugiro,’ kaen jewonati een, iinon mono kokaen jewaa, ‘Kaen kolooro ononon ii mono naambaajon mende moma laarin mugi? Li mende sokonja.’ ⁶ Kanageso kuuya yononon Jombaajon ‘Gejatootoo ejaga koloaja,’ jen ii kotakota moma laarin laligoju. Kawaaajon ‘Balon ejembanon asugiro,’ jewonati een, yononon mono iringia soono jamonon nunuwuya.” ⁷ Qaa kaen gosin kokaen meleengi, “Ku-usunanon daenkaya asugiroti, nono ii mende mojon.”

⁸ Kaen meleengi Jiisasnon kokaen injoro, “Kaen kolooro niinon kaanagadeen iwoi koi amakejeniwaa ku-usuna moronon nonoti, ii mende injomanja.” Kian.

Wain kasa gawon galen bologa, yonoo sareqaa

Mat 21.33-46; Maak 12.1-12

⁹ *Jiisasnon kanain ejemba sareqaanon kokaen injoro, “Eja monon wain kasa gawon koma komoro. Koma komoma gawon galen tosaana mokolon onoma jero gawon men honaa bakaya iyangia men bakaya toya mubutiwaajon borogianon ano. Borogianon ama onomesaon kantri monon kema kamban koriga laligoro.

¹⁰ “Laligon laligoro hona momogorotiwaa kambana (gbani 5) toriro kanon welenqeqeya mon wasin muro galen yononon kema wain gawon honaa bakaya mubutiwaajon jero. Jeroto, gawon galen yononon ii koobinon qen otaagi boria bobora eleeno. ¹¹ Kawaa gematanon welen eja mon wasin muro kenoto, ii kaanagadeen koobinon qen gamu qen mun otaagi boria bobora eleeno. ¹² Eleeno gawon toyanon welen eja mon mombo wasiro keno amben karon kolooroto, ii kaanagadeen sagorogoro qen gawon sopa seleengen hagogi kemero.

¹³ “Kaen анги wain gawon toyanon qaa mongama jero, ‘Mono nomaen amanato? Neenaa komunjua merana mono wasiwe keno ii iima goda qewuya me nomaen?’ ¹⁴ Kaen jen meria wasiro kenoto, wain gawon galen yononon ii iima batugianon kokaen amin moma jegi, ‘Iinon mono borosamoyaa toya koloowaa. Ayo, ii mono qenin komuro wain kasa gawon koi kanon mono ananaa bunaga koloowaa.’ ¹⁵ Kaen jen hagogi gawon seleengen kemero qegi komuro. Wain gawon toyanon ii moma mono nomaen ama onombaa?

¹⁶ Iinon mono anjo kan gawon galen ii kondeema onombaa ano gawon galen dologa mokolon onoma wain kasa gawon yonoo borogianon ambaa.” Jiisasnon sareqaa kaen injoro moma jegi, “Li mende sokonja. Yamagen (kozigen)!” ¹⁷ *Jegito, Jiisasnon ii tororo injiima koton kokaen jero, “Bun Terenon qaa mon ii kokaen eja,

‘Miri meme yononon jamo tando mon gema qen een mesaogi raroti, iikanon mono tando kombompana kolooro mokoloogi.

Iikanon riiri mirinon mono gororonon kamaan kombaa.’ Qaa iikawaa kania ii nomaen?

* 20:9: Ais 5.1 * 20:17: Ond 118.22

18 Kawaajon kokaen jemaŋa: Moŋnon tando waŋa iikanon ritatangon kamaan qewaati, ii mono selia kotomotowaato, aen tando iikanon joloma tama mombaa qaganon kamaan kombaati, ii mono kuuya qenjanmenjanngowaa.”

19 Jiisasnon kaen jero Kana qaawaa boi ano jigo gawon galen yononon qaa iikawaa kania moma asarin kokaen jegi, “Sareqaa ii mono ananaojon jeja.” Kawaajon ii kamban iikanondeen men somonngowombaajon mogito, ejemba tuunleembe yonoojon toroko moma amamaagi. Kian.

Takis aambaa Jiisas angobato men mug.

Mat 22.15-22; Maak 12.13-17

20 Juuda jotamemeya yononon Jiisaswaa jaagalen meg. Kaen men qaaya mon qiwitigoro qaawaa timbinon hororo gbadoon mubutiwaajon ama eja tosaana wasin onongi iwaanon kagi. Opotoro ano gawana yonoo borogianon ama mubombaajon moma Buŋa qaa awaa jeje taniŋaan ama qisin qaayaajon geja angi.

21 Aren kaen ama qisin mun kokaen jegi, “Boi, nono goo kanaga mojon. Giinon qaa dindina jen kuma nonomakejan. Giinon ejemba tosaana mende inisosoron tosaana mende sureen onomakejanto, so motoongonon gosin nonomakejan. Kaen ama Anutuwaanon kana ii qaa hona otaan kuma nonomakejan. 22 Kawaajon nono Siisa-kimbaajon takis ama kaen Mooseswaa Kana qaa songiwonja me qaago?”

23 Kaen jegito, Jiisasnon angomokolon arenjia moma koton kokaen injoro, 24 “Saanon silwa monen mon qendeema nongi iimaŋa. Morowaa unayaga ano qataga ii kanon oogita eja?” “Oo, ii Siisa-kimbaanon,” kaen meleema jegi.

25 Jegi kokaen injoro, “Kaen kolooro iwoi Siisa-kimbaa unayawo ii mono iwaa buŋa munkebu. Iwoi Anutuwaa unayawo ii mono Anutuwaa buŋa qewu.” 26 Jiisasnon kaen jerotiwaaajon ejemba tuun somata yonoo jaagianon qaawaa timbinon ama mubombaajon amamaan qaayaajon walingon qaagia bogoro nanji. Kian.

Koomunonga waawaataa Jiisas angobato men mug.

Mat 22.23-33; Maak 12.18-27

27 *Sadusii boi paati yononon “Komugiti, iyononon mende waabuya,” jen laligogi. Yonoononga tosianon Jiisaswaa jaanon kouma kokaen qisin mun 28 *jegi, “Boi, Moosesnon kokaen jen koton nononota eja, ‘Eja mon emba mero merabora mende koloogi komuro koganon saanon maloya men laligon gbili mekoloon muro dataa qa men laligowa.’

29 “Moba! Kamban moŋnon daremun 7 laligogi. Dagia mutuyanon emba men laligon gbilia qaa een laligon komuro. 30 Komuro koganon maloya ii mero. 31 Kawaa gematanon koga moŋnon emba iikayadeen mero. Kaandeen kaan daremun 7 kuuya yononon emba motoongo iikayadeen men gbilia qaa laligon komudaborogi. 32 Komudaborogi konoga malogia ii kaanagadeen komuro. 33 Giinon ‘Komugiti, iyononon gbilin waabuya,’ jejanto, nono ii mende moma laarijon. Moba, eja 7 kuuya ii ororon waabuyagati een, emba motoondeen ii embagiaga meg laligorotiwaaajon ama mono morowaa embiaga koloonaŋa?”

34 Kaen jegi Jiisasnon kokaen meleeno, “Kamban kokaamba namo koi kanon ejemba loemba koloon laligonkeju. 35 Laligonkejuto, ejemba uugia meleengi Anutunon iima moro sokono koomunonga waama goman balon

gaita monj eukanonj keuma laligowuti, iyonononj iikanonj mende agimin aowuya.

³⁶ “Kawaa kania ii kokaenj: Uumeleenj ejemba gbilinj koomunongga waabuti, iyonononj Anutuwaa meraboraana kolooju. Yonononj Siwe gajoba kaana koloonj mombo mende komuwuto, tetegoya qaa laligonj ubuya. ³⁷ *Mobu! Komugiti, iyonononj gbilinj waabutiwaa qaaya ii Moosesonj kaanagadeen nangun jero. Somanj bambanonj gere bolanj koloonj mende jen kotoroti, iinonj ii iima sunduya ooro iikanonj qaa kokaenj eja, ‘Niinonj Anutu Aabrahambaa Ponj, Aisakwaa Ponj ano Jeikobwaa Pongga laligonj kouma laligojen.’ ³⁸ Isi wanjale karoonj yonononj Anutuwo laligonj kotiinj ubuya. Kuuya kotiinj laligojuti, iyonononj mono laaligogia Anutuwaajonj laligoju. Kawaaajonj Anutunonj koomuya yonoo Pongga qaagoto, laaligo kombombanja laligojuti, mono iyonoo Ponggiaga kolooja.”

³⁹ Jiisasnonj kaenj meleeno Kana qaawaa boi tosonianj meleema kokaenj ijogi, “Boi, ii qaa dindina jejanj.” ⁴⁰ Kaenj jenj qaa monj mombo qisinj mubombaajonj kokobimbij ama mesaogi. Kianj.

Kraist ii kinj Deiwidwaa Ponga ano gbiliga.

Mat 22.41-46; Maak 12.35-37

⁴¹ Jiisasnonj qaa monj kokaenj injjoro, “Kraistnonj Kinj Deiwidwaa gbilia kolooji, tosonianj qaa ii nomaembaajonj jenkeju? ⁴² *Deiwidnonj anjo qaa kokaenj jero Ondino Terenonj (Buk song, Psalm) eja,

‘Anutunonj nama noo Pongga kokaenj ijoro, Giinonj mono kanj noo boro dindinanonj rana

⁴³ niinonj kambanj biiwianonj kereuruga riinj riitama haamo ama onjoma goo kana baaganonj ama onjoma.

Kambanj ii kanj kuuwaatiwaa so mono asamararanonj koi raba.’

⁴⁴ Deiwidnonj kaenj jenj qata ‘Noo Pongga’ jeja. ‘Pongga’ jenj mono nomaenj ama iwaa gbiliga kaanagadeenj koloonaga?” Kianj.

Uumeleembaa selesele laaligowaa galenj meme qaa

Mat 23.1-36; Maak 12.38-40; Luuk 11.43

⁴⁵ Jiisasnonj gowokouruta ii qaa kokaenj injjoro ejemba tuunj somata kuuya ii mogi, ⁴⁶ “Kana qaawaa boi yonoojonj mono galengia menj aonj laligowu. Yonononj maleku koriga mouma kema kanj qendeema onjombombaajonj momakeju. Maaketnonj me kananonj ejemba injiigi jolongia jewutiwaajonj momakeju. Kaanagadeenj qamakooli mirinonj jaaqeqeyanonj eu rabombaa-jonj siina momakeju ano jejelombanonj dunj rara mutuyanonj jegenjegen rabombaa-jonj momakeju. ⁴⁷ Yonononj malo yonoononj miri iwoi bidaanj baagonj analinj onjmakeju ano qabunagia koloowaatiwaajonj qamakooli koriga koriga qama koolinj totogianonj qenkeju. Kawaaajonj Anutunonj qaagia jenj tegonj ironja uuta meleeno qagianonj ubaa.” Kianj.

21

Emba malo monjonj nandunj honja ano.

Maak 12.41-44

¹ Jiisasnonj nama uuro keno ejemba qabunagiawo yonononj nandungia ii nandunj katapanonj angi kemero. ² Angi kemero emba malo wanaya monjonj kanj soojaakota osoga woi ano kemeroti, ii kaanagadeenj iiro. ³ Ii iima kokaenj jero, “Niinonj qaa honja monj kokaenj injjowe mobu: Malo wanaya koi kanonj nandunj anji, ii mono tosaana kuuya unjuugunj anja. ⁴ Kawaa kania

* 20:37: Eks 3.6 * 20:42: Ond 110.1

ii kokaen: Kuuya yononon moneñ somata en onono kitiagadeen anjuto, emba koi kanon en laligojiwaa so iwoiya kuuya andaboron een toontoon laligowaa.” Kian.

Jiwowon jigonon kondemondeen koloowaa.

Mat 24.1-2; Maak 13.1-2

⁵ Jerusalem jiwowon jigo ii jamo iimasiinsiinawo ano kalena kalena Anutuwaajon angiti, iikanon menjerenngogi akadamuyawo eroti, gowoko tosiannon ii iima amin mogi Jiisasnon qaa kokaen injoro, ⁶ “Miri koi iijuti, ii mono kondeengi miriwaa jamo mon ii jamo mombaa qaganon mende ewaato, qeqelalan saoyagadeen ewaa.”

Kakasililiñ ano sisiwerowero koloowaa.

Mat 24.3-14; Maak 13.3-13

⁷ Kaen injoro qisin mugi, “Boi, qaa jejani, iikawaa hona mono naa kabanon koloowaa ano koloomambaaajon ambaati, iikawaa aiweseyanon mono nomaen asugiwaa?”

⁸ Qisin mugi kokaen injoro, “Monon angomokolon ano jinjaun qen kembutiwaajon mono galengia men aon laligowu. Ejemba mamaganon asugin noo qananon kokaen injowuya, ‘Niinon Kraist koloojen,’ ano, ‘Kaban mono torija.’ Kaen injowuyato, ononon mono iyonoo gemagianon mende kembu. ⁹ Manja kareña kareña koloon kema karo otona mobuyato, jenengia mono mende orowa. Iwoi ii waladeen koloowaatiwaa jejetaga. Ii koloowaato, namowaa kabananon mono iikanondeen uulanawo mende tegowaa.”

¹⁰ Kaen injon toroqen kokaen jero mogi, “Kantri monon kantri mon unuwombaaajon waabuya. Ejemba tuun monon tuun mon yonowo aron qen aowombaaajon waabuya. ¹¹ Balona balona kanon nan somasomata qonjoma men namo meleeno kemenkebaa. Kaanagadeen bodia bodia koloon uma ewaa. Ji kotiga kotiga ii koloogi jaasongo komunkebu. Sombinon aiwese somata jaamorota morota injima aarun toroko momakebuya.” Kian.

Oligaa Bunawaajon kere koloowaa.

Mat 24.9-14; Maak 13.9-13

¹² “Iwoi kuuya ii koloowaato, wala kozigen tosiannon onu uugia meleengitiwaajon ama unuama somonon sisiwerowero ama onombu. Tosianon horon onoma qamakooli mirigianon qaa gawongia men jen tegogi kapuare miria miria kanon onombuya. Tosianon noo qanaajon ama unuangi kantria kantria yonoo eja pon ano gawana yonoo jaasewangianon nambuya. ¹³ Kaen nama noo kaniana saanon nanon injowu. ¹⁴ *Qaa jakeyanon ononggi nambuti, kaban iikanon qaa nomaen jewonaga, iikawaa majakakaya waladeen mende mobu. Qaa ii mono uu wombo-gianon anji ewa.

¹⁵ “Ii kokaembaajon: Niinon onowo nama momakooto onoma buugia men afaangomana. Uuafaangadeen laligogi tuarenjenurugia yonoononga monon momakooto ii qotogon qaagia qewagon men kamaan onombombaaajon amamaawaa. ¹⁶ Onoangiaa nemunman, daremun, tinitosa ano alaurugia yononon kaanagadeen angonan men onongi onoononga tosaana unugi komuwuya. ¹⁷ Kantri kuuya yononon noo qanaajon ama kazi ama onongi laligowuya.

* **21:14:** Luuk 12.11-12

18 “Kaen laligowuyato, niinon kalan koma onombe wangiaa juya monon mende soowaa. 19 Ono kaparan koma kotiin bon qen nama iikanon mono haamo ama oyanboyan laaligo bunja qen aowuya.” Kian.

Jerusalem sitiwaa kondemoneen uuduuduuyawo

Mat 24.15-21; Maak 13.14-19

20 “Kanagen manjaqege tuun yononon kouma Jerusalem siti liligon gban ambuti, onjo ii iima kamban iikanon mono kokaen romongowu, ‘Siti wana kondemoneembutiwaa kambananon mono kan kuuja.’ 21 Kamban iikanon Judia prowinsnon laligowuti, ononon mono misinon horon baananon kumbu. Sition laligowuti, ononon mono siti mesaowu. Siti selegenjanon laligowuti, ononon mono sition mende kembuya.

22 * “Ii kokaembaajon: Bunja Terenon gejatootoo qaa oogita eji, ii kuuya mono honawo koloowaa. Qaa iikawaa so Anutunon kamban iikanon singisongogiaa irona meleema qagianon ano ubaa. 23 Anutunon Israel kanageso singisongogiaajon irina soono kazia qendeema onono namonon kakasililin jekania boorongoya asugiwaa. Emba korowo ano merabora ajunon yononon mono kamban iikanon nomaen uulanawo kembuyaga? Kawaajon ‘Yei!’ qama wanjinjingojen.

24 “Kondenmondeen iikanon ejemba tosaana ii manjawaa soo somatanon unugi komuwuya. Tosaana kasa gbadoon onoma unuangi kantri kuuya yonoo batugianon keubuya. Keugi waba kantri yononon kouma Jerusalem riimemeaan laligowuya. Kaen laligogi Anutunon kambangia toon qero raji, iikanon kan kuuro mesaowuya.” Kian.

Siwe gomambaa Eja honanon asugiwaa.

Mat 24.29-31; Maak 13.24-27

25 * “Ween ano koin jaagaranon ano sengelao iikanon aiwese morota morota asugiwaa. Kowenon siri qegi oton somata koloonkejiwaaajon namowaa kantri kuuya yononon doomorongia keno konajilin moma laligowuya. 26 Kaen laligogi sombinon utugoro iikawaa ilawoilaya ii raragia mesaon enkalolon angi soowaa. Kawaajon gomaña gomaña kanon lombo bologa toton koloowaatiwaaajon laligon toroko moma uugia duuro jaagiili ambuya. 27 * “Kamban iikanon Siwe gomambaa Eja hona iinon koosu qaganon karo iibuya. Ku-usuna somatanon sakondindinawo asuganon asugiro asamararana iibuya. 28 Kaen kawaato, iwoi ii kanain koloowaati, ononon mono kamban iikanon Siwenon ubombaa kambanganon toriwaatiwaaajon mono wangia men waama uugia men kululuun awasanjaka nambu.” Kian.

Taon gerewaa sareqaa

Mat 24.32-35; Maak 13.28-31

29 Jiisanon sareqaa mon kokaen injoro, “Ono mono taon ano gere tosaana ii injiima tanigia mobu. 30 Gere ii sengia longogi ii iima iikawaa kania onoangio moma asarin kokaen jenkeju, ‘Ween kambaña mono dodowija.’ 31 Ononon kaaniadeen qaa jejeni, iikawaa honanon kolooro iima moma asarin mono kania kokaen jewu, ‘Anutuwwa bentotonaa Eja honanon mono uulanawo dodowin kawaa.’

32 “Niinon qaa hona mon kokaen injowe mobu: Ejemba kete namonon laligojuti, iyononon mende komugi iwoi kuuya jejeni, ii mono iyonoo laaligo kambanganon asugiwaa. 33 Siwe namonon goron qewaoto, noo Bunja qaananon mono mende aliwaa.” Kian.

* 21:22: Hoos 9.7 * 21:25: Ais 13.10; Eze 32.7; Joel 2.31; Ais 6.12-13 * 21:27: Dan 7.13; Ais 1.7

Uugbili mesaon koomuya laligowombo.

Mat 24.42-44; Maak 13.33-37

³⁴⁻³⁵ “Kamban somata iikawaa lombotanon ejemba kuuya namonon laligowuti, iyonoo qagianon kaen koloon ubaa. Kawaajon iikanon pilitik kan siwa kaanja qeragon onombabo. Kawaajon namonon laaligowaa majakakayanon qagianon uro jejelomban ama apu kotiga ney enkalolon ama uugia bimoowabotiwaaajon mono galengia men aon laligowu.

³⁶ “Kawaajon mono kamban so uugbili laligon qama koolin laligowu. Kaen laligogi esun onono iwoi kuuya ii koloowaati, iikawaa uutanonga kok koma mono Siwe gomambaa Eja honaa jaasewananon awasanaka nambuya.” Kian.

³⁷ *Kamban iikanon Jiisasnon ween so jiwowon jigonon nama Bunya qaa kuma onono goman mare kolooro mesaon baanja qata Oil gere baanja qamakejoni, iikanon uma en laligoro. ³⁸ Kaen laligoro ejemba tuun kuuya yononon ween so umugawodeen jiwowon jigonon uma Bunya jero mobombaajon iwaanon kan laligogi. Kian.

22

Jiisas qenin komuwaa jen angonan ang.

Mat 26.1-5; Maak 14.1-2; Jon 11.45-53

¹ *Kaen laligogito, bered yiistya qaa iikawaa korisoroya, qata Pasowa kendon jenkejoni, ii toriro.* ² Toriro iikanon jigo gawon galen ano Kana qaawaa boi yononon ejemba tuun yonoojon toroko mogitiwaaajon ama iyanngiodeen ajoroon “Nomaen anin qegi komunaga?” jen kana mongama amigi.

Juudasnon Jiisas memelolo men mumambaajon uumotoon ano.

Mat 26.14-16; Maak 14.10-11

³ Kamban kanon Satanon Juudaswaa uutanon kemero. Juudas ii Jiisaswaa gowokouruta 12 yonoononga mon. Kariot gomanonga karotiwaaajon qata mon Iskariot qagi. ⁴ Iinon jigo gawon galen ano jigowaa kiropo galen wana yonoonon kema Jiisas memelolo men borogianon amambaa qaaya injoro. ⁵ Yononon ii moma “Ayo!” jen uugianon qeangoro sewanja monej mubombaajon qaa somongogi. ⁶ Qaa somongogi Juudasnon Jiisas oloj memelolo men borogianon amambaa kana mongama kokobimbin koma laligoro. Kian.

Jiisasnon gowoko yonowo Pasowa lama negi.

Mat 26.17-25; Maak 14.12-21; Jon 13.21-30

⁷ Bered yiistya qaa iikawaa kendon ween monon Pasowa lama qen onkegiti, kamban iikanon kan kuuro. ⁸ Jiisasnon Piito ano Jon kokaen irijon wasin orono, “Oro mono kema Pasowa lama mozozongori newona.”

⁹ Kaen irijon wasin orono qisin muri, “Ii dakanon kema mozozongowota?”

¹⁰ Qisin muri kokaen meleeno, “Mobao, oro sitinon keuri eja mon apu monjon qindiima karo mokoloowaota. Mokolon ii otaan kema miri ubaati, mono iikanon ubao. ¹¹ Uma miri toya kokaen ijowao, ‘Boinon goojon jeja: Ala miriga daen? Nononon saanon iikawaa uutanon kan gowokouruna yonowo Pasowa lama newona?’ ¹² Kaen ijori moma miri qaganon eu uma uuta somata mon qendeema orombaa. Iikanon dun rara

* **21:37:** Luuk 19.47 * **22:1:** Eks 12.1-27 * **22:1:** Pasowa ii ananaa qaanon niniima koboon nunuguro. Eksodus 12.15

iwoi mozoŋgogita raja. Ii qendeema orono iikanonj mono lama qeŋ oowao.”

¹³ Kaen jej wasiŋ orono kema Jiisasnonj qaa jeroti, iikawaa so mokolonj nama lama qeŋ onj mozoŋgori. Kianj.

Pombo samonj konoga negi.

Mat 26.26-30; Maak 14.22-26; Jon 13.21-30; 1 Kor 11.23-25

¹⁴ Nene kambaŋanonj karo Jiisasnonj aposoluruta yoŋowo nene newombaajonj kamaanj raji. ¹⁵ Ragi kokaen injjoro, “Niinonj Pasowa lama koi onjowo newombaajonj siin mamaga moma laligowe. Nene koi neŋgo mono siimbobolo momaŋa. Iikawaa kambaŋanonj torija. ¹⁶ Ii torijiwaajonj kokaen injjowe mobu: Niinonj Pasowa lama namononj koi kanonj toroqenj mende nemaŋa. Kanageŋ nene samonj kokawaa honj qaita monj asugiwaati, ii Anutuwaanonj bentotonj uutanonj eukanonj nemaŋa.”

¹⁷ Kaen injjonj wain qambi meŋ kotuegonj kokaen jero, “Mono koi meŋ onjoanjo angunj aonj newu. ¹⁸ Niinonj kokaen injjowe mobu: Nii wain kasawaa honj koi kanonj mombo toroqenj mende nemaŋa. Mombo nemaŋati, ii Anutuwaanonj bentotonj asugidabororo iikanonj nemaŋa.”

¹⁹ Kaen jej bered meŋ kotuegonj motonj onjoma kokaen jero, “Koi neenaa busunaga. Ii onjoonj ama togonj onjonj. Ii neŋ mono nii romonjonj nomakebu.” ²⁰ *Ii onjono negi wain qambi kaanjadeen meŋ kokaen jero, “Qambi koi ii soomonjo arenj donjogaa qambiaga kolooja. Niinonj hamo qeŋ onjomambaajonj ama sana molaama komumaŋa. Sa iikanonj mono Anutuwaanonj soomonjo arenj ii meŋ kotiiwaa.

²¹ * “Kaen koloojato, mobu, memelolo meŋ nombaati, iinonj mono motoonj koi nene neŋ rajonj. ²² Onjanonj, Anutunonj jej kotorotiwaa so Siwe gomambaa Eja honjanonj mono namo mesaonj kemma. Kembaato, memelolo meŋ mubaati, iwaajonj mono qama wanjinjinjonj ‘Oo yei!’ jejenj. Anutunonj mono ironj uuta melemea mubaa.”

²³ Kaen jero gowokourutanonj kanainj batugianonj aminj qisinj aonj jegi, “Nonoononja mono morononj memelolo meŋ munaga?” Kianj.

Gowoko yoŋononj batugianonj niinonjinonj anji.

Mat 20.25-27; Maak 10.42-44

²⁴ * “Gowoko nonoononja morononj jotamemeya wana kolooja?” kaen jegi kawaajonj kaanagadeen batugianonj jenonkooli anji. ²⁵ *Iikaen anji Jiisasnonj kokaen injjoro, “Namowaa kantria kantria yoŋoo kingianonj mono eja ponj kaŋa koloonj galenj koma onjmakeju. Yoŋoo ponj qerewenja jawinjanonj mono qaa jej kotonj kanagesogia mindinjonj onjngi welenj qeŋ onjoma ‘Eja awaa!’ jej mepeseen onjmakeju. ²⁶ *Kaen amakejuto, onjononj mono iikawaa so mende ambu. Onjoo batugianonj monjonj somatagia kolooji, iinonj mono kamaanqeqeta kaŋa koloonj laligowa. Jotamemeya wanjanonj mono welenqeqe kaŋa koloonj laligowa.

²⁷ * “Monjonj rama nene nero monjonj nene koma munj kema kankeji, iyeroononja uuta ii morononj? Onjanonj, ‘Rama nene neji, iinonj mono uuta kolooja.’ Kaen injjonkejuto, niinonj onjoo batugianonj welenqeqe kaŋa koloonj laligojenj.

²⁸ “Kaen laligowe angobato meŋ nongj konjilin qarasombuyawowaa uutanonj keube onj kilenj kaparanj koma niwo qokotaan laligonj

* **22:20:** Jer 31.31-34 * **22:21:** Ond 41.9 * **22:24:** Mat 18.1; Maak 9.34; Luuk 9.46 * **22:25:** Mat 20.25-27; Maak 10.42-44 * **22:26:** Mat 23.11; Maak 9.35 * **22:27:** Jon 13.12-15

kouju. ²⁹ Manjanon jen koton nono niinon iwaa bentotonja ku-usun qaganon galen komakejen. Kawaajon niinon toroqen jen koton onombe onjo kaanagadeen ku-usun qaganon ejemba kin kaanja galen koma onjomakebuya. ³⁰ *Kawaajon onjo saanon noo bentotonanon keuma nene dunna liligon rama apu ano nene nen laligowuya ano eja pon raranon rama Israel kanageso tuun 12 yonoo qaagia gosin jen tegon onjombuya.” Kian.

Piitonon Jiisas qakoombaatiwaajon ijoro.

Mat 26.31-35; Maak 14.27-31; Jon 13.36-38

³¹ Jiisasnon jero, “Oo Saimon Saimon, moba! Komakoomo ejanon wiit dumun kota juunon ama utugoro kaawoya deema kamaankeji, Satanon mono iikawaa so ononon loorin iwaa borianon kemebutiwaajon utugon angobato men onjomambaajon kaparan koma jojorija. ³² Jojorijato, goo moolaariganon zololonon jangon qaombabotiwaajon niinon goojon qama koolin laligowe. Kawaajon kaman mongen uuga mombo meleema noonon kawagati, iikanon mono uumeleen alauruga nangon men kotiin onomba.”

³³ Kaen jero Saimonon meleenon, “Pon, niinon mono giwo kapuare mirinon kembotiwaajon ano motoon komuwotiwaajon jojorin laligojen.”

³⁴ Kaen meleenoto, Jiisasnon ijoro, “Piito, niinon kokaen gijowe moba: Kurunon kete mende qaro giinon waladeen “Ii mende moma mujen,” jen nii qakooma nona indin karon koloowaa.

Geso ano manjawaa soo somata iikayadeen men kembu.

³⁵ *Jiisasnon gowokouruta kokaen qisin onono, “Niinon onjo wala gesogia qaa, monej gesogia qaa, kana esugia qaa kaen wasin onombe kenngiti, kaman iikanon iwoi mombaajon amamaagi me qaago?” Qisin onono “Iwoi mombaajon mende amamaanin,” ijogi.

³⁶ Ijogi kokaen toroqen injoro, “Wala kaen angito, kaman kokaamba mombaanon geso ano monej geso qanja eji, ii mono men besaan laligowa. Manjawaa soo somata ii mombaanon mende eji, iinon mono malekuya sewanja mewutiwaajon ama monej mokolonon soo ii sewanja mewa. ³⁷ *Niinon kawaajon kokaen injowen mobu: Anutuwaqaqaanon noojon jegita eji, qaa kuuya ii mono honawo kolodaborowaa. Iikawaa kamananon mono kan kuumambaajon anja. Bunan qaa mon ii kokaen oogita eja, ‘Iinon bologa meme yonoo tuunon ewaa, jegi.’ Kawaajon jejen: Qaa iikawaa hona ii noonon kolodaborowaa.”

³⁸ Kaen injoro gowokourutanon ijogi, “Pon iiba, manjawaa soo somata woi koi rajao.” Kaen ijogi “Ii sokonja,” jen meleema onono. Kian.

Jiisasnon Gezeman urukisinon qama kooliro.

Mat 26.36-46; Maak 14.32-42

³⁹ Jiisasnon miri mesaon silia otaan Oil gere baananon uro gowokourutanon gematanon kenngi. ⁴⁰ Uma iikanon keuma kokaen injoro, “Angobatonon kamaan unuwabotiwaajon mono qamakooli gawon mewu.”

⁴¹ Kaen injon onomesaon jamo gilinin kemakeji, iikawaa so kema simin kuma qama kooliro ⁴² Qama koolin kokaen jero, “Amana, giinon uusiinga mojan eejen, siimbobolowaa qambia koi kanon mono noo qananon ubabotiwaajon nuamba. Nuambaa me qaagoti, ii mono geengaa uusiingaa so koloowa. Ii noo siimbaa so qaago.” ⁴³ Kaen qama kooliro gajoba monon Siwenonga asugin men kotiin muro. ⁴⁴ Men kotiin muro konjilin uuta

* **22:30:** Mat 19.28 * **22:35:** Mat 10.9-10; Maak 6.8-9; Luuk 9.3; 10.4 * **22:37:** Ais 53.12

moma mono kaparan koma uuta men kululuun qama kooliro. Qama kooliro nogoya ii sa lalan kaan̄a riin̄ namonon̄ kamaaro.

⁴⁵ Qama koolidaboron̄ waama gowokouruta yon̄oonon̄ keno. Kema mokolon̄ injiiron̄ wosobirinon̄ men̄ kamaan̄ on̄ono gaon̄ egi. ⁴⁶ Egi injiiron̄, “Mono naambaajon̄ gaon̄gadeen̄ eju? Mono waama an̄gobatonon̄ kamaan̄ un̄uwabotiwaajon̄ mono qama kooligi.” Kian̄.

Jiisas qelanjin̄ men̄ somon̄gogi.

Mat 26.47-56; Maak 14.43-50; Jon 18.3-11

⁴⁷ Jiisasnon̄ kaen̄ jen̄ nano iikanondeen̄ eja tuun̄ kougi. Gowokouruta 12 yon̄oonon̄ga mon̄ qata Juudas iinon̄ jeta men̄ on̄oma Jiisaswaanon̄ kouma buuta kiton̄ nero. ⁴⁸ Kiton̄ neroto, Jiisasnon̄ kokaen̄ ijoro, “Juudas, gii buuna kiton̄ nen̄ iikaan̄a kanon̄ Siwe gomambaa Eja hon̄a memelolo men̄ mujan̄ me?”

⁴⁹ Kaen̄ kolooro tosianon̄ Jiisas liligon̄ mun̄ nangiti, iyon̄onon̄ iwoi koloomambaaajon̄ ano ii iima jegi, “Pon̄, nono manjawaa soo somatanon̄ un̄uwoŋa me?” ⁵⁰ Kaen̄ jen̄ yon̄oonon̄ga mon̄non̄ jigo gawon̄ galen̄ wan̄aa welen̄qeqeya qen̄ geŋia dindin̄a kotogoro kamaaro.

⁵¹ Kamaaroto, Jiisasnon̄ meleema “Mono mesaowu!” jen̄ welen̄qeqewaa geŋia kotoroti, ii oosiro qeangoro.

⁵² Qeangoro nama jigo gawon̄ galen̄urugia, jigowaa kiropo galen̄ (sikiriti) wan̄a ano kantriwaa jotamemeya yon̄onon̄ Jiisas mewombaaajon̄ kougiti, ii kokaen̄ injiiron̄, “Nii kikekakasililin̄ ejaga qaagoto, kilen̄ noojon̄ kaen̄ moma manjawaa soo somata ano wasa men̄ kouju. ⁵³ *Niinon̄ ween̄ so jiwowon̄ jigonon̄ on̄owo laligowe on̄onon̄ borogia boraama nii mende non̄gi. Ii qaagoto, keteda koi pan̄gamambaa ku-usun̄anon̄ haamo ama asuganon̄ kolooro on̄oo kamban̄gianon̄ kan̄ kuuja.” Kian̄.

Piitonon̄ Jiisas qakoono.

Mat 26.57-58, 69-75; Maak 14.53-54, 66-72; Jon 18.12-18, 25-27

⁵⁴ Kaen̄ kolooro manjateqeqe eja yon̄onon̄ Jiisas men̄ somon̄gon̄ wama jigo gawon̄ galen̄ wan̄aa mirinon̄ ken̄gi. Ken̄gi Piitonon̄ gemagianon̄ sigensigen̄ on̄otaan̄ keno. ⁵⁵ Iikanon̄ kema jin̄karon̄ miriwaa kiropo uutanon̄ kemen̄ somben̄ biiwianon̄ gere on̄ motoon̄ ragi. Piitonon̄ kaan̄jadeen̄ yon̄oo batugianon̄ raro. ⁵⁶ Raro welen̄qeqe emba mon̄non̄ Piitonon̄ gere kosianon̄ raro iigigiin̄ kokaen̄ jero, “Eja koi kanon̄ mono kaan̄agadeen̄ iwo laligoro.”

⁵⁷ Kaen̄ jeroto, Piitonon̄ qakooma kokaen̄ ijoro, “Embada, niinon̄ ii mende moma mujen̄.”

⁵⁸ Kaen̄ ijon̄ raro mende koriro eja mon̄non̄ ii iima ijoro, “Gii kaan̄agadeen̄ iyon̄oonon̄ga mon̄ koloojan̄.” Kaen̄ ijoroto, Piitonon̄ meleeno, “Alana, nii qaago.”

⁵⁹ Aua motoon̄gowaa so tegoro mon̄non̄ qaa ii mombo kaparan̄ koma jero, “Eja koi kanon̄ kaan̄agadeen̄ on̄anon̄ iwo laligoro. Iinon̄ mono Galili ejaga kolooja.”

⁶⁰ Kaen̄ jeroto, Piitonon̄ meleeno, “Ejada, qaa jeŋani, niinon̄ ii kondan̄jen̄.” Kaen̄ meleema jen̄ nano iikanondeen̄ kurunon̄ qaro.

⁶¹ Qaro Pon̄non̄ eleema Piito un̄n̄ iiro iikanondeen̄ qaaya kokaen̄ jeroti, ii romon̄goro, ‘Gii kete indin̄ karoon̄ qakooma nona kurunon̄ qabaa.’ ⁶² Qaa ii romon̄gon̄ wosoya jumambaaajon̄ ano selegen̄en̄ kemen̄ meduqedu men̄ saaro. Kian̄.

* 22:53: Luuk 19.47; 21.37

Jiisas jen jononjsisi ama mugi.

Mat 26.67-68; Maak 14.63-65

⁶³ Manjaqeqe eja Jiisas men somongogiti, iyononon mepaqepae ama mun nama qewagogi. ⁶⁴ Qewagon jaasewanja esuun qisin ijogi, “Gii gejatootoo ejaga koloojaniwaajon moronon guji, mono iwaa qata qaba!” ⁶⁵ Kaen jen mamaga terenon mepaegon jen qetama mugi. Kian.

Jigowaa jotamemeya yononon Jiisaswaa qaa gawon meggi.

Mat 26.59-66; Maak 14.55-64; Jon 18.19-24

⁶⁶ Jen qetama mun laligogi goman ano kantriwaa jotamemeya ano jigo gawon galen ano Kana qaawaa boi yononon ajoroon Jiisas wama Juuda yonoo jigo kaunsol tuun yonoo jaagianon анги.

⁶⁷ Iikanon анги ijogi, “Giinon Hamoqeqe Toya Kraist koloojani een, ii mono asuganon pan jena mobonja.” Kaen ijogi meleeno, “Ii injowenagato, ii mono mende moma laariwuya. ⁶⁸ Me qisin onombenagato, ii mono mende meleema nombuya. ⁶⁹ Kaen mojento, kaban kokaambadeen kanain Siwe gomambaa Eja honja iinon mono Anutu, ku-usun Toyaa boro dindinanon rama laligowaa.”

⁷⁰ Kaen meleeno iikanondeen korebore yononon kokaen jen qisigi, “Onanon, gii Anutuwaa meriaga koloojan me qaago?” Kaen qisigi kokaen meleema onono, “Ii koloojeniwaa qaaya mono onoangio jeju.”

⁷¹ Meleema onono jegi, “Ano kuakua qen komuwaatiwaa nanjonango qaaya mono iyanaa jetanon jero modaborojon. Kawaajon tosonianon qaaya nanjowutiwaajon mono naambaajon mombo qisin onombonaga?” Kian.

23

Jiisasnon gawana Pailotwaa jaanon nano.

Mat 27.1-2, 11-14; Maak 15.1-5; Jon 18.28-38

¹ Kaen jen tuun kuuya yononon waama Jiisas wama kema gawana Pailotwaanon kenji. ² Iwaanon kema kanain selianon qaa kuun kokaen jegi, “Eja kokawaa kania ii kokaen iima monin: Iinon ejemba kuun onono enkalolon kolooro karen onkeju. Nono Siisa-kimbaa takis mende ambonatiwaajon songo amakeja. Iyanajaan ‘Nii Hamoqeqe Toya Kraist ano kin koloojen,’ kaen jenkeja.”

³ Kaen jegi Pailotnon kokaen qisin muro, “Onanon, gii Juuda yonoo kin pongiaga koloojan me qaago?” Qisin muro Jiisasnon meleema jero, “Mono geenjo jejani, kian.”

⁴ Pailotnon jigo gawon galen ano ejemba tuun ii kokaen injoro, “Niinon eja kokawaa qinjita mon mende mokoloojen.”

⁵ Kaen injoro mombo kaparan koma kuun jegi, “Iinon mono ejemba tuun kuun onoma Bunja qaaya Galili prowinsnon kanain kuma onoma balon sokoma kan Judia prowins kokanon kaanagadeen ii jen seinkeja.”

⁶ Kaen jegi moma qisin onoma jero, “Ii Galili ejaga kolooja me qaago?”

⁷ Kaen jero “Mono ii!” jegi moma Herodnon Galili ano prowins tosaana mindirin galen koma onoma kaban iikanondeen Jerusalem sitinon kan laligoroti, iikawaajon Pailotnon jero Jiisas Herodwaanon wama kenji. Kian.

Jiisasnon kin Herodwaa jaanon nano.

⁸ Herodnon Jiisaswaa sunduya moma mono kaban koriga iimambaajon siin moma laligorotiwaajon ii iima uutanon mamaga qeangoro. Jiisasnon angoletto mon mero iimambaajon ama mamboma laligoro. ⁹ Kawaajon

qiqisi mamaga Jiisas qisinj muro. Ii qisinj muroto, Jiisasnonj kitia monj mende meleeno.

¹⁰ Jigo gawonj galenj ano Kana qaawaa boi yonononj nama selenonj kuukuu qaa geriawo jenj mugi. ¹¹ Herodnonj manjaqeqe ejauruta yonowo Jiisas menj kamaanj ama jejewili ama mepaqepae menj mugi. Kaenj ama maleku akadamyawo monj mouma mugi nano wasiro mombo gawana Pailotwaa jaanonj keno. ¹² Wala Pailot ano Herod yorononj kerekere ama aonj laligorita kambanj iikanonj ala-ala koloori. Kaenj.

Pailotnonj Jiisas komuwaatiwaajonjenj tegoro.

Mat 27.15-26; Maak 15.6-15; Jon 18.39-19.16

¹³ Jiisasnonj karo gawana Pailotnonj jigo gawonj galenj ano galenkonkonj ejauruta ano ejemba tuunj horonj onono ajoroogi. ¹⁴ Ajoroogi kokaenj injijoro, “Ono eja koi kokaenj jenj noononj wama kaju, ‘Inonj ejemba tuunja tuunja kuunj onono enkalolonj amakeju.’ Mobu! Ono qaa selianonj kuujuti, niinonj iikawaa kania onoo jaagianonj gosinj kokaenj mokoloojen: Ono eja kokawaa selianonj qaa kuuya kuujuti, ii niinonj koposoya monj mende mokoloojen. ¹⁵ Herodnonj qaa kaanjiadeenj jenj wasiro mombo nonoononj kaja. Mobu, iinonj iwoi qinjitawo monj mende ano. Kawaaajonj koomuwaa bunja koloowaatiwaajonj amamaaya koloowaa. ¹⁶ Kawaaajonj niinonj jewe manjaqeqe eja yonononj oolinondeenj qegi isambe kamaawaa.” ¹⁷ (Pailotnonj gbani so Pasowa korisoro kambananonj kapuare mirinonja eja motoonngo isama onomakero.)

¹⁸ Kaenj injijoro koreboreyanonj silama qama jegi, “Iiga mono yamagenj (kozigenj)! Barabas mono isama nonomba!” ¹⁹ Barabasnonj sitinonj karenj motonj laligogiti, iyonoo galenjiaga koloonj eja monj qero komuroti, iikawaaajonj kapuare mirinonj oonji raro.

²⁰ Pailotnonj Jiisas isamambaajonj moma qaa mombo jero. ²¹ Jeroto, yonononj qetama qaa siita kuma qa gigilaagi, “Maripoononj qewu! Mono maripoononj qewu!”

²² Qa gigilaagi iinonj qaa indinj karonj kokaenj injijoro, “Iinonj mono naa bologaga ano? Niinonj iwaanonj koposo monj mende mokoloowe koomuwaa bunja koloowaatiwaa so mende kolooja. Kaenj kolooro niinonj jewe manjaqeqe eja yonononj oolinondeenj qegi isama mube kamaawaa.”

²³ Kaenj injijoroto, yonononj jaba ama kaparanj koma toroqenj qa gigilaan qagi, ‘Jiisas mono maripoononj qegi komuwa.’ Kaenj qama Pailotwaanonj qaa ii qewagogi. ²⁴ Qewagogi Pailotnonj qaagiaa baatanonj kema qaa kaparanj koma jegiti, iikawaa honja koloowaatiwaajonjenj tegoro. ²⁵ Jenj tegonj “Barabas kamaawa!” jenj kaparanj kongitiwaajonj ii isama muro kamaaro. Ii karenj motonj laligogiti, iyonoo galenjiaga koloonj eja monj qero komurotiwaajonj kasa mirinonj oonji raro. Ii isano kamaaroto, Jiisas siingia otaanj ama mubutiwaajonj borogianonj ano. Kianj.

Jiisas maripoononj qegi.

Mat 27.32-44; Maak 15.21-32; Jon 19.17-27

²⁶ Pailotnonj Jiisas borogianonj ano wama kana somatanonj kema Afrika siti qata Sairini iikawaa eja monj qata Saimon mokoloogi. Iinonj gawononja kouro jenj kotonj munj Jiisaswaa maripoonja menj iwaa sawinjanonj anji anjonj otaanj keno.

²⁷ Kaenj keno ejemba tuunj somata yonononj luluuma gematanonj otaanj kenji. Yonoo batugianonj emba tosanonj kaanagadeenj jinjenj qama saama kenji.

28 Saama kenji Jiisasnoŋ eleema iniima kokaen injjoro, “Oo Jerusalem emba, oŋo mono noojoŋ mende saabu. Noojoŋ qaagoto, oŋoanŋia ano meraboraaurugia yoŋoojoŋ mono saabu. 29 Mobu! Kanagen kamban moŋ karo iikanonŋ kokaen jewuya, ‘Emba aruŋa ii simbawoŋawo. Koro mende ama merabora mende megiti, ii simbawoŋawo kolooju. Merabora aju oŋoma mende dooŋgogiti, ii simbawoŋawo.’ 30 *Kamban iikanonŋ ejembanonŋ kanainŋ baanŋa Toya ii kokaen welema oŋombuya, ‘Oŋo mono baanŋa ii jegi bagonŋ qanananonŋ ubu.’ Ano seŋ sia Toya ii kokaen welema oŋombuya, ‘Oŋo mono kobaagianonŋ mesanŋonŋ nonombu.’

31 “Niinonŋ Anutuwaanonŋ gere gbiligibili koloojenŋ ano noojoŋ kilenŋ kokaenŋ ama nonju. Oŋo gere koomuya siŋgisonŋgogiawo eja sii qeŋ nanju. Kawaajonŋ Anutunonŋ ironŋa meleema oŋono gerenonŋ oŋooro siimbobolo uuta mobuya.”

32 Bologna meme woi ii kaanagadeenŋ Jiisaswo motoonŋ uruwombaajonŋ uruama kenji. 33 Kema gomanŋ qata Wanŋsii qajuti, iikanonŋ keuma Jiisas maripoononŋ qegi. Qeŋ bologa meme woi ii motoonŋ moŋ dindinanonŋ moŋ qanianonŋ leelee kaenŋ urugi. 34 *Kaenŋ anŋgito, Jiisasnoŋ jero, “Amana, yoŋononŋ iwoi anjuti, iikawaa kania mende moma kotojutiwaajonŋ mono siŋgisonŋgogia mesaonŋ oŋomba.”

Qegi nano Jiisaswaa sele esuyaajonŋ kiawenŋ megi jangoya kolooro iikawaa so ii mendeema megi.

35 *Kaenŋ anŋgi ejemba tuuŋ yoŋononŋ nama ii uuŋ iigi. Iigito, Juuda jotamemeya yoŋononŋ kaanagadeenŋ mepaqepae meŋ muŋ kokaenŋ jegi, “Anutunonŋ meweŋgonŋ muro Hamoqeŋe Toya Kraist kolooji eenŋ, tosaanŋa ilaanŋ oŋoma laligoroti, iinonŋ mono iyanŋa ilaanŋ aowa.”

36 *Manjaqeŋe eja yoŋononŋ kaanagadeenŋ qaa goŋgeegeŋe jeŋ mepaegonŋ kosianonŋ kema wain apu aasonŋawo qeesaanŋ meŋ uma muŋ 37 kokaenŋ ijogi, “Gii Juuda yoŋoononŋ kinŋ poŋga koloojanŋi eenŋ, mono saanonŋ geenŋa ilaanŋ aowa.”

38 Wanŋanonŋ eu tere moŋ kokaenŋ oonŋ qegi nano, “Juuda yoŋoo kinŋ poŋgiaga koi.”

39 Kikekakasililinŋ eja woi motoonŋ mondonŋ oroni naniti, iyoroononŋa moŋnonŋ uuqeŋe qaa tokoronŋkota Jiisas jeŋ muŋ kokaenŋ ijoro, “Gii Hamoqeŋe Toya Kraist koloojanŋi eenŋ, mono geenŋa ilaanŋ aonŋ noro kaanagadeenŋ ilaanŋ noromba.”

40 Kaenŋ ijoroto, alianonŋ jeŋ muŋ kokaenŋ ijoro, “Gii godaqeŋega qaa. Gii Anutuwaajonŋ kaanagadeenŋ keega mende mojanŋ me? Yoŋononŋ jeŋ tegonŋ siimbobolo ororonŋ nononŋgi bosinjonŋ. 41 Anara oŋanonŋ koposo anitiwaajonŋ ironŋa soyanonŋ meleema ama noronŋgi siimbobolo mojo. Ii mojoto, eja koi kanonŋ bologa moŋ mende ano ii kilenŋ tiwilaaju.” 42 Kaenŋ jeŋ ijoro, “Jiisas, gii bentotonŋgaa uutanonŋ keubagati, iikanonŋ mono nii romonŋonŋ nomba.”

43 Ijoro ii kokaenŋ ijoro, “Niinonŋ qaa honŋa gijowe moba: Giinonŋ mono kete niwo oyanŋboyanŋ gomanonŋ uma laligowa.” Kianŋ.

Jiisasnoŋ komuro.

Mat 27.45-56; Maak 15.33-41; Jon 19.28-30

44 Weenŋ biiwia 12 kilok kolooro weenŋ jaaya bulugoro pangamanonŋ kamaanŋ gomanŋ kuuya sokoma ero kema aua karoombaa so ano. 45 *Kamban iikanonŋ jiwowonŋ jigo uutanonŋ opo nanoti, iikanonŋ mono eukaya biiwianonŋ jurama kamaanŋ woi kolooro. 46 *Jiisasnoŋ kamban iikanonŋ kotakota qama

* 23:30: Hoos 10.8; Isa 6.16 * 23:34: Ond 22.18 * 23:35: Ond 22.7 * 23:36: Ond 69.21

* 23:45: Eks 26.31-33 * 23:46: Ond 31.5

kokaen jero, “Amana, nii kokoosuna goo borongan anjen.” Kaen jen sewan aason konoga horon komuro.

⁴⁷ Komuro iwoi kolooroti, kawali galenon ii iima Anutu mepeseen kokaen jero, “Inon mono onanon eja solanaga kolooja.”

⁴⁸ Ejemba tuun kuuya ii iibombaajon kan ajoroogiti, iyononon iwoi ii kolooro iima wosogia juno wan gilin motomotoon mirigianon kenji.

⁴⁹ *Kenjito, ejemba kuuya Jiisas moma mugiti, iyononon sigensigen nama ii uun iigi. Emba tosonian Jiisas otaan Galiliga kagiti, iyononon kaanagadeen nama ii iigi. Kian.

Jiisaswaa qamoya ron konji.

Mat 27.57-61; Maak 15.42-47; Jon 19.38-42

⁵⁰⁻⁵¹ Juuda yonoonon taon qata Arimatia iikanonja eja awaa qabunayawo qata Joosef inon kaanagadeen karo. Inon Anutu bentotombaa hona koloowaatiwaajon mamboma laligoro. Inon Juuda yonoo jigo kaunsol tuumbaa jotamemeya laligon Jiisaswaa qaa jen somonjon anjiti, iikawaa uumotoon mende ano.

⁵² Inon Pailotwaanon kema Jiisaswaa qamoya memambaajon qisiro. ⁵³ Qisin uma qamoya maripoononga metegon men kamaan opo taananon esuuro. Esuun men qasirionon kema jamo kobaa mon uroroon qamo mon kanon mende anjiti, iikanon Jiisaswaa qamoya ii ano. ⁵⁴ Sabat kendon rarawaa iwoiya mozozongogiti, (nemungawon) iikawaa weenja jaayanon kememambaa ano.

⁵⁵ Kememambaajon ano emba Jiisaswo Galiliga kagiti, iyononon Joosefwaa kanianon qasirionon kema inon Jiisaswaa qamoya men jamo kobaanon anoti, ii iigi. ⁵⁶ *Iikanonja eleema mirinon kema jinin sambori unkoowagawo ano kele gawasuyawo Jiisaswaa qamoyanon moriwombaajon mozozongogi. Mozozongogito, Mooseson Kana qanon Sabat kendombaajon jen kotoero eroti, ii otaan haamo men een ragi. Kian.

24

Jiisasnon koomunonga waaro.

Mat 28.1-10; Maak 16.1-8; Jon 20.1-10

¹ Sabat kendon ragi tegoro Sonda umugawodeen goman ano emba yononon waama jinin marae unkoowagawo mozozongogiti, ii men qasirionon kenji. ² Kema mononon qasiriwaa qaa ootanon jamo somata qetano kenoti, ii iigi. ³ Ii iima jamo kobaawaa uutanon ugito, Pon Jiisaswaa qamoya mende mokologgi. ⁴ Kawaajon uugia uma kamaaro moma nanji eja woi malekugara taanja kokobilibiliawo yoronon bagianon nani iriigi.

⁵ Ii iriima awawalin balonon kemen adaragogi kokaen injjori, “Jaawo kotiin laligoji, ii mono nomaembaajon koomuya yonoo batugianon monganju? ⁶ *Inon koi mende ejato, mono gbilin waaja. Galili prowinsnon laligon qaa injjoroti, ii mono romongowu: ⁷ Inon kokaen jero, ‘Monon Siwe gomambaa Eja hona memelolo men muro gawman eja sisiwerowerogiawo yonoo boronon keno maripoonon qegi komun ween karoon kolooro gbilin waabaa.’ ”

⁸ Kaen jeri qaaya ii momogianon keuro romongogi. ⁹ Kaen romonjon qasirionga eleema kan iwoi kuuya kolooroti, iikawaa buju qaaya ii gowoko 11 ano tosaan kuuya ii injjogi. ¹⁰ Qaa ii injjogiti, ii Maria Magdalaga, Joana

* **23:49:** Luuk 8.2-3 * **23:56:** Eks 20.10; Dut 5.14 * **24:6:** Mat 16.21; 17.22-23; 20.18-19; Maak 8.31; 9.31; 10.33-34; Luuk 9.22; 18.31-33

ano Maria Jeimswaa nemuṅa ano emba tosaṅa yoṅowo laligogiti, iyoṅonoṅ ii kaṅ aposol ii injijogi.

¹¹ Buju qaa ii injijogito, ii mogi qaa omayaan kolooro ii mende moma laarigi. ¹² Mende moma laarigito, Piitonon waama bobogariṅ qasirinon kema jamo kobaawaa uutanon uuro keno opo taṅa esuugiti, iikayadeen raro iiro. Ii iima iwoi kolooroti, ii aṅodeen romonṅon walingon mirinon eleeno. Kiaṅ.

Gowoko woivanon Emeus kananon keni.

Maak 16.12-13

¹³ Ween iikanondeen Jiisaswaa gowokouruta yoṅoononga woivanon Jerusalem siti mesaṅ gomaṅ qata Emeus sewen mail kanon kembojon keni. ¹⁴ Kananon kema iwoi kolooroti, ii kuuya iyanṅarodeen amin mori. ¹⁵ Ii amin moma kania jen bimoon keni Jiisasnon aṅo kosogaranon keuro motoon kenji. ¹⁶ Kenjito, jaagara kojangiro ii mende iima kotori. ¹⁷ Mende iima kotori kokaen irijoro, “Oro anṅarodeen naa qaaga kananon amin moma kajao?” Kaen irijoro doron ama wosobiri jaajaa uun iima nani.

¹⁸ Iima nama yoroononga mon qata Kliopas iinon kokaen qisiṅ muro, “Pasowa kendonon iwoi kolooroti, ii Jerusalem ejemba kuuyanon moju. Gii motoonṅonon wabaga koloon ii mende mojan me?”

¹⁹ Qisiṅ muro “Ii naama?” jero moma kokaen ijori, “Nazaret eja Jiisawaanon iwoi kolooroti, mono ii. Iinon gejatootoo ejaga laligon Anutu ano ejemba kuuya yoṅoo jaagianon nanamemen ku-usuṅawo ama qaa kotakota jen laligoro. ²⁰ Kaen laligoro ananaa jigo gawon galenana ano galenkonjon ejaurunananon ii wama gawanawaa boronon anṅi komuwaatiwaajon jen tegoro maripoonon qegi komuro. ²¹ Iinon Israel kanagesonana kasanonga isama downenana mewaatiwaajon mamboma jejeromonromon ama laligininto, ‘Yei!’ Ii mono qegi komujaa. Iwoi ii kolooro laligon kounin kete somaṅa karoon koloodaboroja.

²² “Ii mende sokono kete nonoononga emba tosianon qaanon kuun walingon nononṅi laligojon. Yoṅonoṅ gomaamba amandiinon qasirinon kema ²³ qamoya mende mokolon eleema kokaen jejuya, ‘Nono Siwe gajoba woiwaa jaameleen unṅa iinin yoronon ‘Jiisasnon gbilin laligoja,’ jeri mojon. ²⁴ Qaa ii moma eja nonowo laligojuti, iyoṅoononga tosianon qasirinon kema emba yoṅonoṅ qaa jejuyati, iikawaa so ero iijuya. Ron gbameṅa iijuyato, iyanṅa mende iijuya.”

²⁵ Qaa ii moma kokaen irijoro, “Yei! Ono gejatootoo yoṅonoṅ qaa jegiti, ii kuuya mono naambaajon ataṅatan ama ajojon gaonjaajaa laligon mende moma laariju? ²⁶ Hamoqeqe Toya Kraistnon siimbobolo kaṅa momago iyanṅa asamararan uutanon ubaa. Iikawaa so oogita eja me qaago?” ²⁷ Kaen irijon Mooses ano gejatootoo ejemba kuuya yoṅonoṅ qaa jegiti, iikanonṅa kanain iyanṅa qaa kuuya oogita eji, iikawaa kania jen asarin orono.

²⁸ Jen asarin oroma kema gomaṅ kembojon jen keniti, ii dodowin kanon toroqen kemambaajon moro. ²⁹ Kaen moroto, yoronon kaparan koma kokaen ijori, “Gomaṅ mare kolooro ween jaayanon kememambaajon anja. Kawaaṅon saanon norowo rama ewa.” Kiaṅ ijori yorowo mirinon uma ragi. ³⁰ Rama yorowo nene newombaajon ama bered men kotuegon moton oromambaajon ano iwoi kokaen kolooro:

³¹ Iikanondeen jaagaranon tooro iima kotori ayayooga kono mombo mende iiri. ³² Kaen kolooro angarodeen kokaen aminj mori, “Kana somatanon Buᶇa Terewaa qaa jen kania jen asarin noronji, kamban iikanondeen mono uunaranon gere jejiwaa so mojo.”

³³ Kaen jen iikanondeen waama Jerusalem sitinon eleema keuma gowokouruta 11 ano alaurugia yonowo ajoroon ragiti, ii mokoloon ononi. ³⁴ Mokoloon ononi kokaen injiori, “Pononon mono honᶇa waama Saimombaanon asugijaa.”

³⁵ Kaen injiori iyanᶇoro kananon iwoi kolooro ano bered motoroti, kamban iikanon uugara tooro moma kotori, iikawaa sunduya men ononi. Kian.

Jiisanon gowoko tuᶇa asugin onono.

Mat 28.16-20; Maak 16.14-18; Jon 20.19-23; Apo 1.6-8

³⁶ Gowokouruta yononon qaa ii aminj moma ragi iikanondeen Jiisas anᶇo batugianon asugin nama kokaen injiᶇoro, “Alauruna, luaenon mono onowo ewa!”

³⁷ Kaen injiᶇoro toroko moma jenengia ororo “Ome kokoosuga iijon,” iikaan romonᶇogi. ³⁸ Kaen romonᶇogito, kokaen injiᶇoro, “Onᶇo nomaembaajon aarun momo kaᶇa uugianon kolooja? ³⁹ Nii neeno koi laligojen. Ii mono anᶇio kana borona uun iima mobu. Ome kokoosu ii siibusugia qaa. Nii siibusunawo nambe niiju. Mono noosirin niima kotowu.”

⁴⁰ Kaen injijon kana boria qendeema onono. ⁴¹ Qendeema ononoto, ii korisorogiaajon kilen mende moma laarin walingon ragi kokaen qisin injiᶇoro, “Nembanenegia mon koi raja me qaago?” ⁴² Kaen qisin injiᶇoro sora jejetaa kitia mon mugi. ⁴³ Mugi men nero iigi.

⁴⁴ Nero iigi kokaen injiᶇoro, “Nii onowo laligon kamban kanon qaa injiᶇowe mogiti, iikawaa honᶇa ii kamban kokanon kolooro iiju. Niinon kokaen jen laligowe: Noo qaa ii Mooseswaa Kana qaa ano gejatootoo eja yonᶇo Buju Tere ano Ondino (Buᶇa rii) buknon oogita eji, ii kuuya mono honᶇawo koloodaborowaa.”

⁴⁵ Kaen injijon iikanondeen Buᶇa Terewaa kania moma kotowutiwaajon uugia metooro. ⁴⁶ Metoon kokaen injiᶇoro, “Qaa kokaen oogita eja: Kraistnon siimbobolo moma komun somanᶇa karonᶇ kolooro koomunonᶇa waabaa. ⁴⁷ Kawaaajon ononon mono Jerusalem sitinon kanain Buᶇa qaa noo qananon jen asarin kantri kuuya sokoma kema uukuukuu men onomakebu. Daen yononon uugia meleembuti, Anutunon mono iyonᶇoo singisongogia songbama mesaowaa.

⁴⁸ “Qaa ii honᶇawo kolooro ano koloowaati, onᶇo ii kolooro iima nanᶇon jen dangunu kaᶇa nambu. ⁴⁹ *Mobu! Manᶇanon kalen onombaatiwaa qaa somonᶇoroti, niinon ii wasiwe uugianon kemebaa. Eukanonᶇa ku-usun ambe qagianon ubaa. Onᶇo mono siti koi kanon iikawaajon mamboma rama laligowu.” Kian.

Jiisanon Siwe gomanon uro.

Mat 16.19-20; Apo 1.9-11

⁵⁰ *Jiisanon qaaya jedaboron gowokouruta unuama kema Betani goman kosianon keuma iikanon boria metaama kotueᶇon onono. ⁵¹ Kotueᶇon onono iikanondeen Anutunon wano onomesaon Siwenon uro. ⁵² Uro korisoro somata moma usugon waeya men mepeseen mun Jerusalem

* 24:49: Apo 1.4 * 24:50: Apo 1.9-11

eleengi. ⁵³ Eleema suulan jiwowon jigonon laligon Anutu mepeseen mun laligogi. Kian.

Jon Oligaa Buɗa Jonon Ooro. Jen-asa-asari

Jonon iyaɗaa qata Oligaa Buɗa kokanon asuganon mende ooroto, iyaɗaajon kokaen jeja, “Gowoko Jiisasnon uutanon jopagon muroti.” (19.26) Jonon uujopa ukalembaa qaaya ii kaparan koma jenkeja. Jonon Oligaa Buɗa koi ii ejembanon qaa kokaen moma kotowutiwaajon (20.31) ooro, “Jiisas Kraist ii balon ejagadeen mende laligoroto, onanon Anutuwa Meria ano Hamoqeqe Toya kolooja. Ono mono ii moma laarin iikanon laaligo kombomɓa mokoloowu.” Jiisasnon wala Maɗaa kosianon laligon qaa jetaga laligoro. (1.1) Kaen laligon namo ejaga koloon esunmumuya ano momoya ii aiwese angoletto men iikanon qendeen. Ii qendema bentotombaa kania jen asariro tosianon uugia meleengi tosianon kilen yangisen angi.

Jiisasnon kokaen kolooja, jero: Hamoqeqe Toya (4.26), laaligowaa nene wota (6.35), Siwe goman eukawaa buɗaga (8.23), bensakon tetegoya qaa (8.58), namowaa asasaga (9.5), nagu (10.7), lama galen awaa (10.11), Anutuwa Meria (10.36), Pon ano Boi (13.13), koomunonga waawaataa Toya ano laaligo kombomɓa Toya (11.25), kana hona, qaa hona ano laaligo kombomɓa (14.6), wain gere hona (15.1), tere wana mutuya ano tetegoya A ano Z (Ais 1.8), Mutuya ano Konoga (Ais 1.17) ano kaan kaana.

Jiisasnon gowokouruta onanon jopagon onoma laligoroti, gejanono qaa kononganon (Bon 13-17) ii tororo qendeenja. Qaa ii naanawo. Koomunonga waamago Piito men kotiiwaatiwaajon kokaen qisiro: “Nii jopagon nonjan me qaago? Kaen koloojani, kian mono alauruna kalan koma onomba.”

Buk kokawaa bakaya wana 6 ii kokaen:

Qaa mutuya 1.1-18

Jon Oomulu eja ano gowokouruta mutuya 1.19-51

Jiisasnon qenjaaro gawon mero 2.1-12.50

Tetegoyanon Jerusalem kan laligon komuro 13.1-19.42

Gbilin waama alauruta koloon onono 20.1-31

Galili kan gowokouruta koloon onono 21.1-25

Anutuwa qaa jeta laaligoyawo.

¹ Kanakanaiyanon monowaa monoyanonga qaa je laligoro. Iinon laaligowaa kania nanjon jen waama laligoro. Qaa je iinon Anutuwa kooronanon laligon waaro ano ano bensakon Anutugadeen kolooja. ² Qaa je iinon kanakanaiyanon Anutuwa kooronanon laligoro. ³ Iwaa kooronanon laligon ilaan muro iwoi kuuya kolooro. Iwoi mon mende ilaan munaga, ii mende koloona. ⁴ Qaa je iinon laaligowaa bemunjaleya kolooja. Iwaanon laaligo kombomɓa iikanon ejemba men asarin onono iima laligon waagi. ⁵ Asasagayanon pangaman uutanon asarinkejato, pangamanon laligogiti, iyononon asasagaa kania ii mende moma asarin laligon kougi. Kian.

⁶⁻⁷ *Anutunon ejemba kuuya asasagaya moma laariwutiwaajon moma qele eja qata Jon wasiro asugiro. Asugin kan asasagaa kania inisaama nanjon jen laligoro. ⁸ Jon ano asasaga ii mende koloon laligoroto, iinon

* **1:6-7:** Mat 3.1; Maak 1.4; Luuk 3.1-2

asasagaa kania ii nanḡon jeḡ laligoro. ⁹ Asasaga oḡaboḡa iinon ejemba gomaḡ so meḡ asariḡ nonomakeji, iinon namonon asugimambaajon ano.

¹⁰ Iinon kanakanaiyanon gomaḡa gomaḡa iikawaa ilawoilaya kuuya ii nemuḡ koma oḡono koloogi. Koloogi aḡo batugianon laligon kouroto, balon ejembanon kilen ii mende moma koton muḡ tompin laligogi. ¹¹ Kaen tompiririn laligogi iyaḡaa gomaḡ mirianon karo kanagesourutanon zizi toḡon telambelan ama gema qeḡ mugi. ¹² Kaen angito, daen yoḡonon koma horon muḡ qabuḡaya moma moma laarigiti, iinon mono kuuya iyoḡooḡon kana meleuro kokaen kolooro: Aḡo nemuḡ koma ku-usuḡ oḡono kolokoloo donḡoga koloon Anutuwaa meraboraana koloogi. ¹³ Anutuwaa uusiḡnanon nemuḡ koma oḡono koloogi. Namo ejanon siḡa otaḡ embiawo qaa somoḡoro koro ama mera mero kolooji, iyoḡonon kana kaḡa iikanon Anutuwaa meraboraana mende koloogi. Kian.

¹⁴ Qaa je iinon eja sele busuwo koloon batunananon kema kaḡ laligoro. Kaen laligoro akadamuya uuḡ iima laligonin. Maḡanon Meria motoḡḡowaajon akadamuya kuuya ama aon koma muro qaita moḡ laligogi, iinon mono iikawaa so kalenmoriaḡanon uuta saa qero akadamuyawo koloon kambaḡ so qaa hoḡ toontoona jeḡ laligoro.

¹⁵ Jonon eja iikawaa kania nanḡon kokaen qama jeḡ laligoro, “Niinon mombaajon qaa jeḡ laligoweti, iinon mono ii kolooja. Kokaen jeḡ laligowe: Noo gemananon eja moḡ kawaati, niinon mende koloowe iinon wala laligoro. Kawaajon iwaa qabuḡayanon mono nii nuuḡuḡ uuta kolooja.” Jon Oomulu ejanon kaen jeḡ laligoro.

¹⁶ Kalenmoriaḡanon eja iikawaa uuta saa qero akadamuyawo laligoroti, iinon mono iikawaa so kotueḡon nonoma laligoro. Kotumotueya ii kambaḡa kambaḡa maaro kuuya nonoo qanananon uro laligonin. ¹⁷ Mooseson Kana qaanaa nemuḡ kono kolooro, Jiisas Kraistnon qaa hoḡa ninisaama Anutuwaa kalenmoriaḡa nemuḡ kono asuganon kolooro. ¹⁸ Namo eja moḡnon Anutu kambaḡ moḡnon mende iiro. Meria motoḡḡonon Maḡaa wosoyanon laligon kouma laligoroti, iinon mono namonon kamaḡ kania ninisaano monin. Kian.

Jon Oomulu ejanon iyaḡaa kania jeḡ asariro.

Mat 3.1-12; Maak 1.1-8; Luuk 3.1-18

¹⁹ Juuda jotamemeya yoḡonon jigo gawon galen ano jiwowon jigowaa welenqeḡe tosaḡa Jerusalem sitinḡa wasin oḡonḡi Jombaanon kagi. Kaḡ qisin muḡ jegi, “Gii naa ejaga koloojan? Kaniaga nomaen?” Kaen jegi kaniaya inisaama injoro.

²⁰ Kaniaya mende qakoonoto, asuganon kokaen jokolooro, “Niinon Hamoqeḡe Toya Kraist mende koloojen.”

²¹ *Kaen jokolooro kaparaḡ koma qisin mugi, “Gii mono eja moroga koloojan? Gii Elaija koloojan me qaago?” Qisin mugi “Qaago!” jero. “Gii gejatootoo eja moḡ koloojan me qaago?” Kaen qisigi “Kaan qaago!” meleeno.

²² Meleeno qisigi, “Gii moroga koloojan? Wasin nononḡi kajonin, iyoḡooḡon mono nomaen meleema injowonaga? Gii geenḡaa kaniaga nomaen jeḡ asariwaga?”

²³ *Qisigi kokaen injoro,

“Gejatootoo eja Aisaianon qaa moḡ kokaen jerota eja, ‘Nii gajoba koloon balon qararaḡkonḡonanon laligon kokaen qamaḡejen: Poḡnon kawaoo!

Kawaajon onjo mono uugia mindingon kania meleun meagowu.' Nii kawaa qele gajobaya koloojen."

²⁴ Eja wasin onongi Jombaanon kagiti, ii Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkonkon) ejaga kolooji. ²⁵ Yoŋonon mombo kokaen jen qisin mugi, "Gii Hamoqege Toya Kraist mende koloojan ano Elaija me gejatootoo eja yoŋoononga mon mende koloojani, iikawaajon mono naambaajon ejemba oomulu men onjomaakejan?"

²⁶ Qisin mugi kokaen meleema onono, "Niinon apu toonon onjomonjento, eja mon onjo mende moma kotojuti, iinon koi batugianon nanja. ²⁷ Eja mon noo gemananon kawaatiwaajon jen laligoweti, iinon mono ii kolooja. Iinon kan nii nuugun somatana koloon laligowaatiwaajon niinon iwaa kosianon kema wayaŋgesoya besaan kana esuyaa kasia isamambaa amaqamamaa amana." ²⁸ Jonon Jordan apu leegenanon goman qata Betani iikanon laligon ejemba oomulu men onjoma laligoro. Iwoi ii iikanon kolooro. Kian.

Jonon Jiisaswaajon "Anutuwaanon lama meriaga," jero.

²⁹ Ii kolooro goman ano Jonon Jiisas sigensigen karo iima jero, "Igi, eja ii Anutuwaanon lama meriaga. Iinon mono balonja balonja ananaa singisongonana koma konjoratiro solananiwonja. ³⁰ Niinon mombaajon qaa jen laligoweti, iinon mono ii kolooja. Kokaen jen laligowe: Noo gemananon eja mon kawaati, niinon mende kolooje iinon walagadeen laligon waaro. Kawaajon iwaa qabuŋayanon mono nii nuugun uuta kolooja. ³¹ Niinon ii wala mende moma kotoweto, Anutunon kaniaya Israel ejemba nono ninisaano mobonatiwaajon moja. Ii moma nii wasin nono kan oomulu men onjomaakejen."

³² Jonon kaen jen dangunu kaanja nama nanjon kokaen injoro, "Uŋa Toroyanon mono Siwenonga kamaan kewo koon kaanja iwaa wananon kamaan koma raro iibe. ³³ Niinon ii wala mende moma koton laligoweto, monon ejemba oomulu men onjomanatiwaajon wasin nonoti, iinon kokaen nijoro, 'Uŋa Toroyanon mombaa wananon kamaan koma raro iibagati, iinon mono Uŋa Toroya ejemba uugianon ama iikanon mulu men onjombaa.' ³⁴ Niinon ii iibetiwaajon ama kaniaya kokaen nanjon jejen, 'Iinon Anutuwa Meria kolooja.'" Kian.

Jiisasnon gowokouruta mutuya onjono.

³⁵ Kaen injoro goman ano Jonon mombo apu goraayanon iikanondeen keno gowokouruta yoŋoononga woinon iwo motoon nanji. ³⁶ Nanji Jiisasnon iikanon unuugun kenoti, ii tororo uun iigigiin jero, "Eja ii mono iibao. Iinon Anutuwaanon lama meriaga kolooja."

³⁷ Kaen jero gowoko woi yoronon qaa ii moma Jiisaswaa gematanon keni. ³⁸ Keni Jiisasnon eleema gematanon kariti, ii iriima kokaen qisin orono, "Oro moroga mongama kajao?" Iikaen moma meleema ijori, "Somatanara, gii miri dakanon en laligojan?" (Juuda yoŋonon 'Somatanana' qaa ii boiwaajon jenkegi.)

³⁹ Kaen ijori meleeno, "Mono kan iibao!" Kaen meleeno ween jaaya eleeno 4 kilok kawaa so kolooro. Ween jaaya meleeno iikanon motoon kema miri dakanon en laligoroti, ii iigi. Ii iima kanon iwo laligori goman sinjigon tiiro mesaon kari.

⁴⁰ Jonon qaa jero gowoko woita moma Jiisaswaa gematanon keniti, iy-oroonga mombaa qata Andruu, dataa qata Saimon Piito. ⁴¹ Andruu iinon wala data Saimon mokolon kokaen ijoro moro, "Noro mono Hamoqege

Toya mokoolojota.” Hamoqeqe Toya ii Griik qaanon Kraist. ⁴² Kaen jen data wama Jiisaswaanon keni. Keni Jiisasnon Saimon tororo uun iigigiin jero, “Gii Saimon, Jombaa meria koloojanto, niinon qaga Siifas qabe ewaa.”* Kian.

Jiisasnon Filip ano Natanael oroono.

⁴³ Goman ano Jiisasnon Galili prowinsnon kemambaaajon kema kananon eja qata Filip mokolon kokaen ijoro, “Gii mono nii notaan kawa!”
⁴⁴ Filipnon Andruu ano Piito yorowo gomanjia motoonja. Taonjia qata Betsaida.

⁴⁵ Filipnon eja qata Natanael mokolon kokaen ijoro, “Moosesnon eja mombaajon Kana qaanon oorota gejatootoo yononon toroqen oogita eji, nono mono eja ii mokoolojona. Eja ii qata Jiisas, manaa qata Joosef, gomanja qata Nazaret.”

⁴⁶ Natanaelnon ii moma walingon jero, “Oo Nazaret! Ii goman qandayaga. Iikanonja iwoi awaa mon kolooatiwaa so qaago.” Kaen jero Filipnon ijoro, “Mono kan geengo iima kotowa!”

⁴⁷ Kaen ijoro moma Jiisaswaanon kan kouro iima iwaajon qaa kokaen jero, “Iibu! Eja koi kanon mono Israel eja honja kolooja. Uutanon gbingbaon qolomolongoya qaa.”

⁴⁸ Kaen jero Natanaelnon qisin mun jero, “Gii mono nomaenanon nii moma koton nonjan?” Kaen jero Jiisasnon meleema ijoro, “Gii fig gere† umuganon rana giima kotowe. Wala giima kotowego Filipnon kawaa gematanon giima goono.”

⁴⁹ Kaen ijoro Natanaelnon meleema ijoro, “Oo Somatana, gii mono onanon Anutuwaa Meria koloojan. Gii Israel nonoonon eja Pongga laligojan.”

⁵⁰ Kaen jero moma Jiisasnon meleema ijoro, “Nii wala kokaen jejen, ‘Gii fig umuganon rana giibe.’ Kaen jen asugijeniwaajon moma laarin nonjan. Anutuwaanon ku-usun koi iima mojan, ii mono iwoi melaada kolooja. Honja somata ii mono kanagen iima moma laligowaga.”

⁵¹ *Kaen ijon toroqen ijoro, “Niinon qaa hon toonja mon kokaen jewe moba: Kanagen noo gowokouruna kolooji koton kondoon onombe jaameleen unja kokaen iibuya: Siwe nagonon tano Anutuwaa gajobaurutanon asugin Siwe gomambaa Eja Honjaanon uma kamaan anji injibuya.” Kian.

2

Jiisasnon apu menj letono wain kolooro.

¹ Jiisasnon Filip ano Natanael oroono ween karoon tegoro laligogi monon agomin aowaa maran lomban ano ajoroogi. Ii Galili prowinswaa goman qata Kaana iikanon anji. Jiisaswaa nemunanon kanon motoon kema ragi. ² Jiisas ano iwaa gowokouruta ii kaanagadeen horon ononji lombanon motoon ragi. ³ Iikanon ragi wain apunon qaono Jiisaswaa nemunanon meria ijoro, “Yonoonon wain apu qaonja.”

⁴ Kaen ijoro kokaen ijoro, “Nemuna, ii nomaen amanatiwaajon jejan? Jen koton nonjan me? Noo angoletto meme kambananon mende kan kuuro laligojen.”

* **1:42:** Siifas ii Griik qaanon Piito, ananaa qaanon jamo karanjan. † **1:48:** Fig ii sambu kaanaya. Ii gawongjanon komogi kota naanawo kolooro kamban mamaga nen laligoju. * **1:51:** Jen 28.12

⁵ Kaen jero moma welenqequeuruta kokaen injjoro, “Iinonj iwoi mombaa-jon jen kotonj onombaati, ii mono otaanj ambu.”

⁶ Juuda yonononj hamo qen aowombaaajonj Kana qaagia otaanj borogia songbama laligonkegi. Iikawaa so miri iikanonj koworanen somata 6 raro. Koworanen motomotoonj ii apu kononj 8 me 12 iikanonj kemenj saa qenagiwaa sogaragi.

⁷ Jiisasnonj ii iima kokaen injjoro, “Ono mono apu kosonj kanj maagi koworanen koi saa qewa.” Kaen jero moma jerotiwaa so anji. ⁸ Koworanen ii saa qegi kokaen jen kotonj onono, “Mono apu qaga kosonj menj kema lomban galenj mubu.” Jen kotonj onono menj kenji.

⁹ Kosonj kenjito, galenonj apu letoma wain kolooroti, ii nen naana moma daenkaya menj kagiti, ii mende moma asarinj aaruro. Aaruroto, welenqeque apu kosogiti, iyonononj ii moma jegi galenonj maranj lomban toya oono karo. ¹⁰ Karo kokaen ijoro, “Maranj kambananonj kuuya yonononj wain apu awaa ii wala menj kanj onomakeju ano ii nen enkalolonj menj aogigo wain apu naana qaa ii kanagenj onomakeju. Giinonj wain apu awaa ii wala anjonj koma mende onoma ketego koi kamban ugunj menj kajan. Ii sili morota mon anjan.”

¹¹ Jiisasnonj angoletoto mutuya koi ii Galili prowinswaa gomanja qata Kaana iikanonj mero. Ii menj iikanonj ku-usunja asuganonj injisaano. Kaen injisaano gowokourutanonj moma laarinj mugi.

¹² *Jejelombanonj laligogi tegoro Jiisaswaa nemunjoaanja ano gowokouruta yonononj gomanjianonj Kaperneam kenji. Iikanonj kema somanja tosia toroqen laligogi. Kianj.

Jiisasnonj jiwowonj jigo jen kobooro.

Mat 21.12-13; Maak 11.15-17; Luuk 19.45-46

¹³ *Kamban kanonj Juuda nonoononj kiankomu kendonj kambanja dodowiro. Anutunonj wala eenanonj niniima koboonyunnuuguroti,* iikawaaajonj aisoowombaaajonj anji Jiisasnonj kaanagadeen gomanja mesaon Jerusalem sitinonj uro. ¹⁴ Sitinonj uma jiwowonj jigowaa totonj uutanonj keuma iwoi kokaen mokoloo: Ejemba bulmakao ejia, lama ano kewo koonj ii sewanja mewutiwaajonj anji ano tosanonj monenj utekute ambombaaajonj ragiti, ii inji.

¹⁵ Ii injiima kasanonj tape (qoilomu) mizizii iikanonj onootin unjuro. Unj ejemba ii kuuya konjoma onoma lama bulmakaogiawo jiwowonj jigononja onotaaro. Utekute ejemba yonoononj soojaakota qewagoro kamaaro peragia metama maaro keno. ¹⁶ Kewo sewanja mewutiwaajonj anjiti, ejemba ii kokaen jen onono, “Iwoi ii mono menj togonj seleenjen kembu. Ono noo Manjaa jiwowonj jigo koi mono naambaaajonj utegogi konkororo miri kaanja kolooja?”

¹⁷ *Kaen jen onono Bunja qaa monj gowoko yonoo momogianonj kouro romongogi. Qaa ii kokaen oogita eja, “Noo uunanonj goononj jigo ii kowoga ewaatiwaajonj kaparanj kombe iikanonj uunanonj neqanj gere kaanja jero majakaka iikanonj ji mokolonkejen.”

¹⁸ Ii konjoma onono Juuda jotamemeya yonononj temboma waama Jiisawaanonj kouma kokaen qisin mugi, “Gii mono naa angoletoto mon ana kuusunja iininj sokoma nononogo tere kaanja anaga?”

* **2:12:** Mat 4.13 * **2:13:** Eks 12.1-27 * **2:13:** Anutunonj Iijipt kanonj Israel ejemba niniima koboonyunnuuguroti, iikawaa korisoroya ii Koonj qaanonj Pasowa. Eksodus, Mootogo 12.15 * **2:17:** Ond 69.9

¹⁹ *Kaen qisij mugi kokaen meleema onono, “Ononon jiwowon jigo koi kondeenji namonon kamaaro niinon ii ween karoombaa uutanon metaama kuumanja.”

²⁰ Meleema onono kokaen ijogi, “Gbani 46:waa uutanon jiwowon jigo koi men laligon medaborogita nanja ano giinon ii ween karoombaa uutanon mono nomaen ama metaama kuunaga?”

²¹ Kaen ijogito, Jiisasnon jigowaa qaa ii iyanjaa seliaa sareaga jero. ²² Jiisasnon kanagen koomunonga waaro sareqaa jeroti, ii kamban iikanon gowokouruta yonoo roromongogianon kan kono moma asarigi. Ii romongon Jiisasnon qaa jeroti, ii ano Buja qaa oogiti, ii kuuya moma laarigi. Kian.

Jiisasnon ejemba kananana modaboroja.

²³ Jiisasnon Jerusalem sitinon kiankomu kendormbaa kambananon laligon angoletu ku-usunawo meroti, ii ejemba mamaganon iima qata moma laarin iwaanon rapingogi. ²⁴ Rapingogito, Jiisasnon ejemba kuuya yonoo kanagia moma kotodabororo. Kawaajon ejemba kuuya mende moma laaridaboron onoma qaagiaa baatanon mende kema laligoro. ²⁵ Ejemba uugianon qaa iwoi eroti, Jiisas monon ejemba uugiaa kania ii isaama qendeema mubaatiwaa so mende kolooro. Mono anjo ii moma kotooro. Kian.

3

Jiisasnon Nikodeemus uumeleembaa kania kuma muro.

¹ Juuda kanagesowaa jigo kaunsol batugianon jotamemeya eja mon qata Nikodeemus laligoro. Iinon Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) tuunon nano. ² Iinon gomantiina monon Jiisaswaanon kouma kokaen ijoro, “Somatana, gii angoletu menkejanj, ii eja monon Anutu iwo mende nano anodeen memambaa amamaankeja. Kawaajon gii Anutunon nemun koma gono boi koloojan, iikaen mojon.”

³ Kaen jero kokaen jen meleema muro, “Niinon qaa hona toon mon kokaen jewe moba: Monon Anutuwaanonga kolokoloo dongoga mende koloowaati een, iinon mono Anutuwaabentotonon keuma iimambaa amamaawaa.”

⁴ Meleema muro kokaen ijoro, “Monon ejemba wana koloon laligongo kolokoloo dongoga ii mono nomaen koloonaga? Iinon mono nemun goron uutanon keuro mombo koro ama memambaa amamaawaa.”

⁵ Kaen ijoro kokaen meleeno, “Niinon qaa hona toon mon kokaen jewe moba: Monon oomulu men mugi Unja Toroyanon uutanon kemero iikanon kolokoloo dongoga mende kolooji een, iikaananon mono Anutuwaabentotonon uutanon keumambaa amamaawaa. ⁶ Balombaa nemunman onoononga merabora koloojuti, ii balombaa merabaraanaga. Unja Toroyanon inaan nemun kono merabora koloonkejuti, ii mono Siwewaa merabaraanaga.

⁷ “Kawaajon onjo kolokoloo dongoga Anutuwaanonga mende koloowuyati, ii mono mende sokonja. Qaa ii jewe iikawaajon mono mende aaruwa. ⁸ Haamonon anaa jaajaa lan giliro otona momakejanto, ii dakaya qen kankeji ano dakaan baagen qen kemakeji, giinon iikawaa kania mende moma asarijan. Unja Toroyanon ejemba nemun koma onono kolokoloo dongoga koloogiti, kuuya iyonoo kaniagia mono haamo kawaa so kolooja.”

⁹ Kaen meleeno Nikodeemusnon kiko qen kokaen jero, “Ii mono nomaen koloonaga?”

* 2:19: Mat 26.61; 27.40; Maak 14.58; 15.29

¹⁰ Kaen jero Jiisasnon ijoro, “Gii Israel kanageso kuma nonomakejan ano kilen qaa iikawaa kania mende moma asarijan. Ii mende sokonja. ¹¹ Niinon qaa hona toon mon kokaen jewe moba: Nononon naama moma kotojoni, ii jen injisaamakejon ano naama jaanananon iima mojon, ii nangon jenkejon. Kaen amakejonto, ononon kilen Buja qaanana ii mende moma angon komakeju.

¹² “Balombaa iwoiya jaanon ii-iita kawaa qaaya jewe moma mende moma laarin nonjuti een, niinon Siwewaa iwoiya mende ii-iita kawaa kania injijowe ii mono nomaen moma laariwuya? ¹³ Balombaa eja monnon Siwenon mende uroto, Siwe gomambaa Eja honanon Siwe gomanon laligon kamaan koloon asugiroti, iinon mono eleema Siwenon ubaa.

¹⁴ * “Anutunon Mooses balon qararanjonkononon jen koto kopa aenon mokolen unaya men toonon kosigoro nanoti, iikawaa so Siwe gomambaa Eja Hona ii kosigogi uma nambaa. ¹⁵ Ejemba ii moma laarin mujuti, iyononon kuuya laaligo kombombaņa mokoloon laligowutiwaajon ama eu ubaa.

¹⁶ “Iikawaa kania ii kokaen: Ejemba ii moma laarin munkejuti, iyonononga monnon tiwilaawaabotiwaajon Anutunon balon so jinon qaa jopagon nonono. Anana kuuya letoma laaligo kotigaa buja koloowonatiwaajon ama Meria motoonggo soro ii nonono. ¹⁷ Ejemba goman so laligon kenjon, Anutunon Meria anana qaanana jen tegowaatiwaajon qaagoto, Merianon hamo nunuro kantri so letoma oyanboyan koloowonatiwaajon ama wasiro namonon kamaaro.

¹⁸ “Ejemba monnon Meria moma laariji, Anutunon iwaa qaa jen tegoro mende tiwilaawaato, monnon Jiisas mende moma laarin muji, Anutunon iwaa qaa jen tegoro laligoja. Anutuwa Meria motoongwaa qata mende moma laarijiwaajon ama gere siwaa buja koloowaa. ¹⁹ Anutunon balon ejemba qaanana jen tegonkeji, iikawaa kania ii kokaen: Asaganon namonon kamaan kolooro, ejembanon nanamemen bologa bologa ama men laligogi. Kaen laligon Anutuwa asasaga togon uugia pangamambaa nanamemenon lan somonon laligon kougi.

²⁰ “Kuuya nanamemen bologa amakejuti, iyononon Anutuwa asasaga togon gema qenkeju. Anutunon nanamemengia bologa bologa ii injisaama jen onono gamugia mobubotiwaajon toroko momakeju. Ii moma asasaga uutanon mende keumakeju. ²¹ Mende keumakejuto, monnon qaa hona otaan laligoji, iinon saanon asasagayaa uutanon keubaa. Anutunon sololoon muro nanamemen ama men laligoroti, iikawaajon nanamemen iikanon asaganon koloowaatiwaajon moja.” Kian.

Jon Oomulu ejanon Jiisaswaa kania jokolooro.

²² Jiisasnon kaen jedaboron nama gowokouruta unuama Jerusalem siti mesaon Judia prowinswaa goman gematanon kengi. Iikanon kema gowokouruta yonowo sonda tosia toroqen laligon ejemba oomulu men onoma laligoro. ²³ Jiisasnon kaen laligoro, Jonon kaanagadeen goman qata Salim kawaa kosianon laligoro. Goman qata Ainon kanon apu mamaga ero ano ejembanon Jombaanon kouma oomulu men onombatiwaajon qisigi afaangon men onoma laligoro. ²⁴ *Kamban iikanon Jon ii kapuare mirinon mende oongi raro.

²⁵ Juuda yononon hamo qen aowombaajon borogia songbama laligonkegi. Kawaajon Jombaa gowokouruta yononon Juuda eja mombo qaa iikawaa

* **3:14:** Jan 21.9 * **3:24:** Mat 14.3; Maak 6.17; Luuk 3.19-20

niinonngiinon jen kanain jenonkooli angi. ²⁶ Kaen angi bimooro Jombaanon kan kokaen ijogi, “Somatanana moba, eja Jordan apu leegejanon giwo laligoro geenjo kaniaya nanjon jenati, iinon ejemba oomulu men onono tuun somasomatanon mono iwaanon kemakeju.”

²⁷ Jonon ii moma kokaen meleeno, “Anutunon eja mombaajon iwoi mon Siwenonga mende ama munagati een, iinon mono ii buja qen aomambaa amamaawaa. ²⁸ *Iwo laligon kokaen jewe, ‘Nii Hamoqeqe Toya Kraist mende koloojento, Anutunon wasin nono wala kajena iinon gemananon kawaa.’ Niinon qaa ii jeweti, onjo ii saanon onjoangio nanjon jen laligowuyatiwaa so kolooju. ²⁹ Iikawaa sareya ama kokaen jemaḥa: Eja monjon emba bunayawo koloon emba memambaajon korisoro qaa jen sein laligoja. Kaen laligoro eja alianon kosianon nama korisoro qaayaa aroya moma iwaajon jinoḥa qaa aisoonkeja. Kawaa so niinon Jiisaswaa alia koloon iwaajon aisoowe korisoro iikanon keteda koi uuna saa qero laligojen. ³⁰ Jiisaswaa qabunayanon somariin seiḥo Jon noonon waziḥo sokombaa.” Kian.

Jiisasnon Siwenonga kamaarotiwaa kania jero.

³¹ “Moronon eukanonḥa kamaaroti, iinon ejemba kuuya unuugun uuta kolooja. Monjon namonon asugin namowaa buja kolooja ano namonon laaligowaa qaaya jenkeja. Siwenonga kamaan karoti, iinon mono kuuya unuugun uuta kolooja. ³² Iinon iwoi iima moma koton laligoroti, iikawaa kania jen nanjon dangunu kaḥa nanja. Kaen nanjato, nanjonango qaaya ii ejemba monjon mon mende moma anjon konja.

³³ “Ejemba monjon nanjonango qaaya moma anjon konji, iinon Anutu onabonḥa koloojiwaa qaaya men kotiḥo powowon koloowaa. ³⁴ Anutunon qele ejia wasin Unḥa Toroya dogo qaganon qaagoto, kelemalelen munkeja. Kawaaajon qele ejianon mono Anutuwaanon qaa honḥa ii inisaama jenkeja. ³⁵ *Manjon Meria uunon jopagon munkejiwaaajon ama iwoi kuuya buja qen mun borianon ano eja.

³⁶ “Ejemba monjon Meria moma laarin uuta meleenji, iinon mono mombo letoma laaligo kotigaa buja kolooja. Monjon Meriaa qaaya mende ten komakeji, Anutuwwa irinjonsoononon mono iwaa qaganon uma pondan nano laaligo kotigaa kania mende iima koton een lan laligoja.” Kian

4

Jiisasnon Samaria emba mombo qaa amiri.

¹ Jiisasnon ejemba kaen kuma onono gowokouruta koloogi oomulu men onoma iikanon Jon Oomulu eja uugun haamo ama laligoroti, qaa ii Farisii (Kana qaawaa kaparankonjon) yonoo gejagianon kemero mogi. Yononon ii mogiti, buju ii jegi sein Pombaa gejagianon kemero moro. ² Jiisasnon ano ejemba mende oomulu men ononoto, iinon jero gowokourutanon ii angi. ³ Ii moma Judia prowins mesaon eleema mombo Galili prowins waagen kenji. ⁴ Kana kaen kema Samaria prowinsnon keuma uugun kenji.

⁵ *Uugun kema Samaria prowinswaa taon mon qata Sikar iikanon keuro. Sikar taon ii Jeikobnon balon bakaya mon meria Joosef muroti, iikawaa kosianon eja. ⁶ Jeikobwaanon apu ron koriga ii Sikar taonon nanja. Jiisasnon kana karotiwaaajon ama selia bimooro ween jiji kolooro apu ron iikanon keuma kosianon kamaan raro.

* 3:28: Jon 1.20 * 3:35: Mat 11.27; Luuk 10.22 * 4:5: Jen 33.19; Joos 24.32

⁷ Apu roŋ kosianon raro Samaria emba mononon apu kosomambaajon karo. Karo Jiisasnon iima kokaen ijoro, “Gii saanon apu nona newenaga.”

⁸ Kamban kanon gowokourutanon nene sewanja mewombaajon ii mesaon taonon kenji iyangarodeen nani.

⁹ *Juuda ejembanon Samaria prowins sureen onoma yonowo ainjolon mende laligonkegi ano pake motoononon apu mende koson laligonkegi. Kawaajon iyangarodeen nani kanon emba iinon kokaen ijoro, “Gii Juuda ejaga ano nii Samaria embagato, nomaembaajon ‘Apu nona newenaga,’ jen qisiin nonjan?”

¹⁰ Jiisasnon qiqisi ii moma kokaen meleema muro, “Gii Anutu kalenaa kania moma kotona sokonaga. Moronon ‘Apu nona newenaga,’ jen qisiin gonji, iwaa kania moma asarinagati een, ii mono qisina laaligowaa apuya gonaga.”

¹¹ Kaen ijoro kokaen ijoro, “Oo somatana, apu kosomanatiwaa pakeya mon mende raja ano apu roŋ koi kanon mono koriga kolooja. Kawaajon laaligowaa apuwaajon jejanj, ii mono daanƙaya mokolonaga? ¹² Ben isinana Jeikobnon apu ronƙa koi nonono. Iinon wala ano ano iwaa gematanon meraurutanon koi kan apu koson nen laligonkegi ano bulmakao tuunƙa tuunƙa apu ononƙi nen laligonkegi. Gii Jeikob uugun uuta koloon ejemba apu men sein onomambaajon jejan me?”

¹³ Kaen jero moma Jiisasnon kokaen meleeno, “Ejemba kuuyanon apu koi nenƙo mombo apuwaa newombaajon momakebuya. ¹⁴ Kaen laligowuto, niinon mombaajon apu mumanati, iinon ii nenƙo kamban mononon apuwaa mombo mende mobaa. Kaen qaagoto, apu mumanati, ii mono iwaa uutanon letoma laaligowaa apu jaaya jujuguya qaa kolooro laligowaa. Ujunƙon kouma laaligo kombombanƙa tetegoya qaa ii munkebaa.”

¹⁵ Kaen meleeno embanon jero, “Oo somatana, gii mono apu ii nona neman. Ii nenƙo kambanƙa kambanƙa mombo apuwaa moma apu kosomambaajon koi kanasoso mende riiwenaga.”

¹⁶ Kaen jero kokaen jen koton muro, “Gii mono kema loga wama koi kawao.”

¹⁷ Kaen jen koton muro “Nii lona qaa,” jen meleeno. Meleeno kokaen ijoro, “Gii ‘Lona qaa,’ qaa ii onanon jejan. ¹⁸ Gii wala eja 5 onoma laligona ano kete mon mena rajaoti, iinon goo loga mende kolooja. Qaa jejanj, ii hon toonaga.”

¹⁹ Embanon ii moma kokaen ijoro, “Somatana, gii mono gejatootoo eja qaita mon koloojan. Niinon taniga kaen giima kotojen. ²⁰ Nonoo ambosakonurunananon baanƙa qendeema kokanon uma simin kuma qama koolin laligogito, Juuda ononon kokaen jenkeju, ‘Samaria ono mono Jerusalem sitinon uma jiwowon jigonon usugon qama kooligi sokombaa.’

²¹ Ii moma Jiisasnon kokaen jen kotooro, “Oo emba, kamban mon kan kuuwaati, ono kamban iikanon Ama waeya men mepesee-wombaajon baanƙa kokanon me Jerusalem kanon mende uma laligowuya. Gii qaa ii moma laarina sokombaa. ²² Samaria ono Anutuwa kania tororo mende moma koton kilen iwaa waeya tondu men mepeseenkeju. Hamoqeqewaa kania ii Juuda nonoo batunananon asuganon koloon eja. Kawaajon Juuda nononon Anutunanaa kania moma koton waeya men mepeseenin sokonja.

²³ “Kilen kamban mon kokaen koloowaa: Kamban iikanon Unƙa Toroyanon ejemba sololon inaan onono qaa honƙa otaan Ama waeya men onanon mepeseen laligowu. Mannananon ejemba kaanƙa monƙama onoma

* 4:9: Esr 4.1-5; Neh 4.1-2

asugiwutiwaajon siija moma laligoja. Kamban morota iikanon mono kan kuun kete koi eja. ²⁴ Anutunon Unaga kolooja. Kawaajon Unā iikawaa waeya men mepeseenkejuti, iyononon mono Unā Toroyanon sololoon inaan onono qaa hona otaan mepeseen laligowu.”

²⁵ Jiisasnon kaen jen kotoro embanon ijoro, “Hamoqeqe Toya qata Kraist qajuti, iinon asugimambaajon anja, ii mojen. Iinon kawaati, kamban iikanon mono qaa kuuya ninisaano iima mobona.”

²⁶ Jiisasnon qaa ii moma kania kokaen isaano, “Giwo koi nama qaa amin mojoti, niinon mono iikaya koloojen.” Kian.

Gowoko yononon kan yorowo toroqegi.

²⁷ Kaniaya isaano gowoko yononon iikanondeen eleema kagi. Kan embawo qaa amin mori, ii iima walingogito, monon kokaen mende qisiro, “Gii nomaembaajon iwo qaa qaa anjao?” me “Gii naama gombaatiwaajon mojan?” Kaen qisiwombaajon mogito, kuuyanon kokodundun koma ragi.

²⁸ Kaen ragi embanon apu pakeya mesaon eleema taonon kema ejemba kokaen injoro mogi, ²⁹ “Mobu! Niinon eja mon mokoloowe iwoi kuuya ama laligoweti, iikawaa kania nisaama jero mojen. Kawaajon iinon Hamoqeqe Toya Kraist koloowabo. Mono onononon kan eja ii iibu.” ³⁰ Qaa ii moma taon mesaon luluuma horon Jiisaswaanon kenji.

³¹ Gowoko yononon kamban biiwianon kanon Jiisas kuun mun kokaen ijogi, “Somatanana, nene newa.”

³² Kaen ijogito, kokaen injoro, “Niinon nenena qaita mon men laligojeni, ononon iikawaa kania mende moma kotoju. Qaago.”

³³ Kaen injoro iyangia qisin aon kokaen jegi, “Monon nene mon men kan mujaa me nomaen?”

³⁴ Kaen jegi kokaen injoro, “Wasin nono kaweti, niinon iwaa jeta ten koma gawona men sororogonkejeni, iinon noo neneana kolooja. ³⁵ Ononon qaa kokaen jewubo, ‘Koin 4 tegoro olin-izizii kambananon toriwaa.’ Mobu, niinon iikawaajon kokaen jejeni, moma geja ambu: Gawon bona bona yonoo hongianon mumugodabororo qenmemetaa kambananon mono kan kuuja. Ono mono uugiaa jaayanon meleeno uugi keno ii iima kotowu.

³⁶ Tosianon wala qaa kota qosoma kororon laligogi honanon kamban kokaamba asugiro tosiannon ii men kululuun tawagia megijembaya ejembaya laaligo kotigaa buna koloonkeju. Kaen kolooro hona qenmeme yononon qosomakororo ejemba yonowo ajoron motoon jejelomban ama aisoon oyanboyawo mobuya.

³⁷ ‘Monon kota qosoma kororooro monon hona qen meji,’ qaa kaen jenkejuti, ii qaa honaga. Ii Anutuwaawo gawon memewaa kania inisaanja.

³⁸ Niinon ono wasin onombe gawon qaita monon onononon iwoi kota mende komogiti, mono gawon iikanon kema hona qen mewu. Tosianon wala selegia qen gawon men laligogi ononon yonoo gemagianon kema gawon megitiwaa hona mokolon qen menkebu. Niinon kaen wasin ononjen.” Kian

Samaria ejemba mamaganon uugia meleengi.

³⁹ Samaria embanon qaa kokaen nanjon jero, “Niinon eja mon mokoloowe iwoi kuuya ama laligoweti, iinon iikawaa kania nisaama jero mojen.” Kaen jerotiwaajon ama Samaria ejemba mamaganon Sikar taon kanon uugia meleema Jiisas moma laarin mugi. ⁴⁰ Moma laarin mun iwaanon kan yonowo toroqen laligowaatiwaajon kaparan koma qisigi ween woiwaa so toroqen kanon laligoro.

⁴¹ Kaen laligon qaa jen laligorotiwaajon ama mamaganon Jiisas moma laarin toroqegi tuungia somariiro. ⁴² Toroqen emba ii kokaen ijogi, “Eja koi kanon onanon gomaņa gomaņa ananaa Hamoqeqe Tonanaga kolooja. Nononon ii goo qaawaajonadeen mende toroqen moma laarijonto, ii nononano geja ama moma moma kotojon.” Kian.

Jiisasnon kawali galen mombaa meria men qeangoro.

⁴³ Jiisasnon Samaria laligoro ween woi tegoro onomesaon Galili prowinsnon keno. ⁴⁴ *Jiisas ano kamban monnon qaa mon kokaen nanjon jero, “Gejatootoo ejemba monnon iyanaa goman balonon laligoro iwaajon mende mogi uro goda mende qen munkeju.”

⁴⁵ *Kaen jeroto, kilen kamban kanon anaa prowinsnon Galili kouro iikanon kaanagadeen tosianon jolona jegi. Yononon kiankomu kendombaaon Jerusalem sitinon uma Jiisasnon kendon kambananon angoletto meroti, ii kuuya iima mogi. Kawaajon kamban iikanon saanon koma horon mugi.

⁴⁶ *Galili prowins yononon koma horon mugi goman qata Kaana wala kanon apu men letono wain kolooroti, iikanon mombo karo. Taon qata Kaperneam kanon kimbaa kawali galen mon laligoro. Iwaa merianon ji kiro ero.

⁴⁷ En komumambaaon ano. Kawaajon Jiisasnon Judia prowins mesaon Galili uutanon karoti, iinon iikawaa bujuya moma Jiisaswaanon kema kokaen qisin muro, “Gii saanon kan merana men qeangon mubaga.”

⁴⁸ Qisin muro kokaen ijoro, “Ono nii een mende moma laarin nombutiwaa so koloojuti, ii mende sokonja. Niinon angoletto aiwese mewe iimago mono afaangon nii moma laarin noma uugia meleembuyaga.”

⁴⁹ Kaen ijoroto, kawali galenon kokaen ijoro, “Somatana, merananon komuwabotiwaajon mono uulanawo kawa.”

⁵⁰ Kaen ijoro meleema muro, “Meraganon mono qeangon laligowaa. Kawaajon mono saanon eleema kema.” Kaen meleema muro iinon ii moma laarin eleema keno. ⁵¹ Kananon keno welenqequeurutanon kan mokolon kokaen ijogi, “Meraganon mono qeangojaa.”

⁵² Kaen ijogi qisin onoma jero, “Naa kambanon kanain qeangojaa?” Kaen jero ijogi, “Woran mare wan kilok kanon sele gereya mesaojaa.”

⁵³ Ijogi momoya kokaen koloon asariro: Ahaa! Jiisasnon “Meraganon mono qeangon laligowaa,” jeroti, mono aua iikanondeen qeangojaa. Qaa ii moma asarin ii ano sumanjuruta kuuya yononon uugia meleema Jiisas moma laarin mugi.

⁵⁴ Jiisasnon Judia mesaon Galili prowins uutanon kan angoletto mon koi mero indina woi kolooro. Kian.

5

Jiisasnon Betesda angon teru goraayanon eja mon men qeangoro.

¹ Kanagen kamban monnon Juuda yonoo kendon somata mon toriro Jiisasnon Jerusalem sitinon uro. ² Jerusalem sitiwaa kiriponon nagu mon ii lama onoojon ero. Kawaa kosianon angon teru mon qata Hibruu qaanon Betesda qagiti, ii ero. Iikawaa goraayanon haamo miri koriga somata 5 nanngi. ³ Haamo miri 5 iikawaa uutanon ji ejemba tuun somata enkegi.

* **4:44:** Mat 13.57; Maak 6.4; Luuk 4.24 * **4:45:** Jon 2.23 * **4:46:** Jon 2.1-11

Tosianon jaagia gooro rahi. Tosianon kanaborogia meendanoyaga egi. Tosianon bakagia koomuyaga egi.*

⁴ Kamban tosaanon Pombaanon gajoba monon kamaan angon terunon rinjanangoro oronkero. Apunon ororo kamban iikanondeen monon wala angon terunon kemenkero jia ii me ii iikanon mono qeangonkero. Kawaaon mamboma rahi. ⁵ Iikanon eja mon gbani 38:waa so ji kiro enkero. ⁶ Iikanon ero Jiisasnon kouma iima kamban koriga totoon ji kiro en laligoroti, ii moma kokaen qisin muro, "Gii qeangomambaaon mojan me qaago?"

⁷ Qisin muro kokaen meleeno, "Oo Pon, apunon oron oton aoro alana moronon mono angon terunon noma noonaga? Alana kaan mon mende laligoja. Neeno kemambaaon moma batogon laligoweti, kamban iikanondeen tosaan yonoononga monon nii nuugun kemenkeju."

⁸ Meleema muro Jiisasnon ijoro, "Gii mono waama tambomaeega men kema." ⁹ Kaen ijoro moma iikanondeen qeangon tambomaeeya men keno. Kenoto, iwoi ii Sabat kendonon kolooro. ¹⁰ *Iikawaaon Juuda yononon eja qeangoroti, ii kokaen ijogi, "Kete Sabat kendon koloja. Kawaaon tambomaeega men angon kana mende sokonja."

¹¹ Ijogi kokaen meleeno mogi, "Meagon nonji, iinon kokaen jen tegon nonja, 'Gii mono waama tambomaeega men kema'."

¹² Ii moma kokaen qisin mugi, "Eja moronon gojon 'Tambomaeega men kema,' jejaa?"

¹³ Qisin mugito, Jiisasnon men qeangoro ejemba tuun somatanon ologogi yonoo batugianonga ilinolon koma keno. Kawaaon moronon ii ama muroti, ii mende moma tompiririn qen nano.

¹⁴ Iikawaa gematanon jiwowon jigo toton uutanon uro Jiisasnon iikanon mokolon mun qambanmamban qaa kokaen ijoro, "Moba, gii qeangojan. Kawaaon tiwitiwilaa seiyawo bologa mon koloon gombabotiwaaon mono singisongo mombo mende toroqen ama laligowa."

¹⁵ Eja qeangoroti, iinon Jiisas iima koton kema Juuda jotamemeya ii kokaen injoro, "Eja men qeangon nonoti, iwaa qata Jiisas." ¹⁶ Ii moma Jiisasnon Sabat kendonon gawon kaan meroti, Juuda jotamemeya yononon iikawaaon ama sisiwerowero ama mun laligogi. ¹⁷ Kaen laligogito, Jiisasnon kokaen meleema onono, "Noo Amananon suulan gawon menkeja ano niinon kaanideen ii menkejen."

¹⁸ Kaen meleema onoma ejemba Sabat kendombaa qaa tosaan toroqen angi Jiisasnon ii nanamemenanon qewagon yonoo jaagianon singisongo ano. Singisongo ii toroqen Anutuwaajon 'Amana!' jen Anutu tani kaan laligojiwaa so koloon iyan men uma aoro. Juuda ejemba yononon iwoi woi iikawaaon ama moma koboon kaparan koma Jiisas qewombaaon jen kotiigi. Kian.

Laaligo gbiliwaatiwaa ku-usunja ii Jiisaswaanon eja.

¹⁹ Kaen angito, Jiisasnon qaa kokaen injoro, "Niinon qaa hona toon mon kokaen injowe mobu: Meranon iyan uutaajon iwoi mon mende menkejato, Mananon iwoi menkeji, Merianon mono ii kaanideen menkeja. Kawaaon Mananon iwoi mero iimakeji, iinon mono iikayadeen menkeja. ²⁰ Mananon Meria uunon jopagon mun laligon anjo gawon menkeji, ii kuuya qendeema munkeja. Kawaaon angoletto iima laligojuti, ii iwoi

* **5:3:** Yononon apu angonon eligon orowaaon mamboma ramakegi. Tosianon qaa ii jawo 3:waa tetegoyanon ama ooju. * **5:10:** Neh 13.19; Jer 17.21

kamaanqeqeta. Iikawaa hona ii kanagen qendeema onono iima newogia tegoro waliŋon laligowuya.

²¹ “Mon kokaembaajon waliŋowu: Amanon ejemba koomuya onomindiuro gbilinkeju. Merianon mono iikawaa so kaanjadeen ejemba koomuya moroga gbiliwutiwaa moji, ii mono onomindiuro gbilinkeju. ²² Kaanjadeen Amanon mombaa qaaya mende jen tegonkejato, jenteego gawombaa ku-usuna kuuya ii kokaembaajon Meriaa borianon anota eja:

²³ “Ejemba Ama goda qen munkejuti, iikawaa so kuuyanon Meria goda qen mubutiwaajon moja. Amanon Meria wasin muro. Kawaajon monon Meria mende goda qen muji, iinon mono Ama kaanjadeen goda mende qen muja. ²⁴ Kawaajon niinon qaa hona toon mon kokaen injowe mobu: Monon noo Buna qaana moma nii wasin nonoti, ii moma laarin muji een, iinon mono laaligo kotigaa buna kolooja. Niinon qaaya jen tegowe gere siawaa buna mende koloowaa. Koomu kotigaa leeya mesaon jawo waleema laaligo kotigaa leegen keuma laligon ubaa.

²⁵ “Niinon qaa hona toon mon kokaen injowe mobu: Kamban qaita mon kawaati, ii mono noojon ama kan kuudaboroja. Kamban iikanon singisono ama uunon koomuya koloojuti, iyononon Anutuwaa Merianon qaro qaa aroya mobu. Ii moma ten kombuyati, iyononon mono gbilin kotiin laligowu. ²⁶ Ii kokaembaajon: Ama ano laaligo kombombanja kondoonkeji, iikawaa so laaligo gbilin kotiiwaatiwaa ku-usuna ii Meria muro iinon kaanjadeen ejemba men gbilin onomakeja. ²⁷ Iinon Siwe gomambaa Eja Hona laligojiwaajon ama Amanon ejemba qaagia jen tegowaatiwaa ku-usuna kaanjadeen iwaa boronon ano iwaa buna kolooro.

²⁸ “Niinon qaa kota jejeni, iikawaajon mono mende aaruwu. Kamban mon kan kuuwaati, iikanon kuuya qasirinon ejuti, yononon kaanjadeen qa qabaati, ii mobuya. ²⁹*Qata ii moma waama asuganon asugigi nanamemen awaa ama laligogiti, iyononon laaligo kotiganon keubuto, nanamemen bologa ama laligogiti, niinon iyonoo qaagia jen tegowe koomu kotigaa buna koloowuya. ³⁰ Niinon neenaa uunaajon iwoi mon neeno ama memambaajon amamaankejen. Nii Amawaa jetanonga qaa momakejeni, mono iikawaa so ejemba qaagia jen tegon onomakejen. Neenaa uunaajon tondu mende menkejento, wasin nonoti, mono iwaa qaaya otaankejen. Kawaajon jenteego qaana jenkejeni, ii mono soyanongadeen koloonkeja.” Kian.

Tosianon Jiisaswaa kaniaya nanjon jegi.

³¹ “Niinon neenaa kaniana nanjon jebenagati een, qaana iikanon saanon mende kotiinaga. ³² Alana monon noo kaniana nanjon jenkeja. Iinon noojon qaa jenkeji, iikanon mono kotiin honawo kolooja, ii mojen. ³³*Ono jotamemeya wasin onongi Jombaanon kagi qaa honaa so noo kaniana inisaama jen nangoro.

³⁴ “Jen nangoro, niinon namo ejawaa nanjonango qaaya ii moma mende mobe uja. Mende ujato, Jombaa nanjonango qaawaajon jenkejeni, ii mono ono kamban kokaamba letongi Anutunon wangia somongowaatiwaajon ama jenkejen. ³⁵ Jonon kiwa somata koloon awaagadeen jen asariroto, ono kamban koriga qaagoto, kamban torodaamon iwaa asasaganon tondu aisowombaaajon siina mogi.

³⁶ “Jonon noo kaniana torodaamon injoro mogito, monon ii nanjon jenkeji, iwaa qaayanon mono Jombaanon nanjonango qaa uuguja. Neenaa

* 5:29: Dan 12.2 * 5:33: Jon 1.19-27; 3.27-30

Amananon gawonja nono mewe honja koloonkeja. Honja iikanonj mono kaniana kokaen nanjonj inisaamakeja: Amanonj wasinj nono iwaa jeta memeya koloojen. ³⁷ *Amanonj wasinj nono kamaaweti, iinonj kaniana nanjonj jen laligoro. Ono kamanj monjonj iwaa qaa aroya mende mogi ano kaitania mende iigi. ³⁸ Iinonj moroga wasiro kamaaroti, onjo ii mende moma laarinj muju. Kawaajonj iwaa qaayanonj mono onjo uugianonj mende eja.

³⁹ “Onjo laaligo kotigaa kania ii Bunja Terenonj en onjonja, iikaen romonjonj ii weenjonj uu kononjianonj ama Siwewaa bunja koloowombaajonj moju. Kaen mojuto, tereya tereya kuuya yonononj mono noo kaniana nanjonj inisaamakeju. Ii moma yagoju me qaago? ⁴⁰ Nanjonanjo qaa mamaga ejato, onjo laaligo kombombanja bunja qen aowombaajonj noononj kawombaajonj togonkeju.

⁴¹ Balononj ejemba yonononj qabunja nongi somariiwaatiwaajonj mende mambonjen. Ii nongi mobe mende uro laligojen. ⁴² Kaen laligojento, onjo kaniagia ii kokaen eji, ii mojen: Onjo uugia Anutuwaanonj qaago totoonj somonjonj uujopa mende ama munj laligoju. ⁴³ Niinonj Amanaa qata qama kawe onjo gema nunkejuto, monjonj iyanjaa qata qama kawaati, onjo mono ii saanonj moma anjonj koma horonj mubu.

⁴⁴ “Oo onjo onjoangia mepeseen aonj qabunagia somariiwaatiwaa mogi umakeja. Umakejato, benj motoonjononj Anutu honja kolooji, iinonj qabunja onjombaatiwaajonj kaparanj mende komakeju. Kaen ama akadamugiawo koloowutiwaajonj mende janjarinj riinj nanju. Kawaajonj nomaen nii moma laarinj nombuyaga? Ii mono amamaawuyaga.

⁴⁵ “Niinonj onjo ‘Amawaa jaasewanononj qaa jakeyanonj ama onjomanja,’ kaen mobubo. Onjo Mooseswaa qaawaa jejeromonromonj ama Siwe gomanonj ubombaajonj mamboma laligojuto, Anutuwaa jaanonj keugi Mooses anjo Anutuwaa qaa jakeyanonj onjooma qaa selegianonj kuunj onjono gamugia mobuya.

⁴⁶ “Ii kokaembaajonj: Moosesnonj noo kaniana jen asarinj Bunja Terenonj oorota eja. Kawaajonj Mooses moma laarinj mubuyagati eenj, mono nii moma laarinj nombuyaga. ⁴⁷ Kaanto, Mooseswaanonj tere ii mende moma laarinj tenj konjutiwaajonj mono noononj qaa ii nomaen moma laariwuyaga? Ii kupukapayawo koloowabo.” Kianj.

6

Jiisasnonj eja 5,000 nene unuagiwo.

Mat 14.13-21; Maak 6.30-44; Luuk 9.10-17

¹ Kawaa gematanonj Jiisasnonj Galili apu anjonj, qata monj Taiberias apu anjonj ii kotonj leegen keuro. ² Ji ejemba menj qeangonj onjono angoletoko kolooro iigitiwaajonj ama ejemba tuunlelembe jaasonjgoyanonj Jiisaswaa gematanonj otaanj kagi. ³ Jiisasnonj gowokouruta unuama baanjonj uma raji.

⁴ Kamanj kanonj Juuda nonoononj kiankomu kendononj toriro.* ⁵ Jiisasnonj jaa uuro keno ejemba tuunlelembe jaasonjgoyanonj iwaanonj kougiti, ii injiima Filipwaaajonj jero, “Nono nembanene daenkaya sewanja meninj tuunj somata kaanja nenj timbiringogi sokonaga?” ⁶ Iwoi amambaa anoti, ii anjo moroto, qaa ii Filip angotete ama munj ijoro.

* **5:37:** Mat 3.17; Maak 1.11; Luuk 3.22 * **6:4:** Anutononj wala eenjanonj injiima koboonj unuuguroti, Juuda yonononj kawaajonj gbani so kamanj ama aisoonkeju. Koonj qaanonj qata Pasowa jeju. Eksodus 12.15

⁷ Kaen ijoro kokaen meleeno, “Nene bered ween 200:waa tawaya (Kina 4,000) iikanonj sewanja menj mendeeninj kuuya yonononj kitiagadeen negi kilenj mende sokoma ononaga.”

⁸ Kaen meleeno gowokouruta yonoononga monj qata Andruu, Saimon Pitowaa koganonj kokaen ijoro, ⁹ “Mera melaa monj koi kanonj raja. Iwaanonj baali† bered 5 ano sora woi rajato, ejemba ambembo kokaanja ii mende sokombuya.”

¹⁰ Kaen ijoro Jiisasnonj injijoro, “Onjo mono ejemba tuunj koi jenj mendeema onongji nene newombaajonj kamaanj rabu.” Balonj kanonj kegbanj lolo mamaga ero. Kawaajonj eja jangogia 5,000:waa so yonononj namononj kamaanj ragi.

¹¹ Kamaanj ragi Jiisasnonj bered ii menj dangisenj jenj qama koolinj ejemba ragiti, ii mendeema onono ano sora ii kaanagadeen mendeema siingianonj jegitiwaa so onono. ¹² Mendeema onono nenj timbiringogi Jiisasnonj gowokouruta kokaen injijoro, “Nene kitia tiwilaawabotiwaajonj ii mono menj kululuuwu.” ¹³ Kaen injijoro baali bered 5 iikanonja nenj kitia reremonja mesaogi raroti, ii menj kululuugi konde 12 kanonj kemenj saa qero.

¹⁴ Jiisasnonj angoletto kaenj mero ejembanonj iima walingonj jegi, “Gejatootoo eja namononj asugiwaatiwaajonj jegiti, iinonj mono onanonj ii kolooja.”

¹⁵ Kaen jenj Jiisaswaajonj otokorianj maama kinj pongia koloowaatiwaajonj romongogi. Romongonj kanj liligonj munj walingonj kinj kuunj mubombaajonj angi. Kaenj angi moma kotonj injiima togonj onomesaonj mombo baananonj uma anodeenj laligoro. Kianj.

Jiisasnonj apu anjonj qaganonj riinj riinj keno.

Mat 14.22-33; Maak 6.45-52

¹⁶ Negi tegoro mare kolooro Jiisaswaa gowokouruta yonononj apu anjonj goraayanonj kemegi. ¹⁷ Kemenj wanjononj uma gomanj ii mesaonj apu anjonj kotonj leegenj Kaperneam gomanj baagenj kenji. Kenji gomanj tiiro Jiisasnonj kilenj yonoononj mende asugiro. ¹⁸ Kenji haamo kotakota qero apu anjononj geriawo qindiima uma kamaaro.

¹⁹ Uma kamaaro loqanonj qen nanjonj 5 me 6 kilomiita kawaa so kenji Jiisasnonj apu anjonj qaganonj riinj riinj wanjo kosianonj karo iima aarunj toroko mogi. ²⁰ Kaenj mogi kokaen injijoro, “Neeno kajej. Toroko mende mobu.” ²¹ Kaenj injijoro Jiisasnonj wanjononj ubaatiwaajonj ijogi uro. Uro wanjongianonj iikanondeenj uulanawo unjuama balonj goraayanonj kembom-baa angiti, iikanonj keugi. Kianj.

Ejemba yonononj Jiisaswaajonj uunj mongama bimbimgogi.

²² Iikanonj keugi gomanj ano ejemba tuunj somata yonononj apu anjonj leegenj toroqenj laligonj kokaen romongogi, “Woranj wanjo motoongononj raro iininj Jiisasnonj gowokouruta yonowo wanjo iikanonj mende uma kenjaa. Jiisas ooma angiodeenj kenji. Wanjo morota monj mende iininj. Kawaajonj Jiisasnonj mombo koi laligoja.”

²³ Kaenj romongonj tosianonj kokaen jegi, “Wanjo motoongononj kengito, onanonj, Taiberias taononja wanjo tosaanja kagi. Wanjo ii Ponjonj bered-waajonj dangisenj jenj qama kooliro nenj raninj, mono gomanj iikawaa kosianonj kagita Jiisasnonj wanjo iyonoononga monjonj uma keno me nomaenj?” ²⁴ Ejemba tuunj yonononj kaen jenj Jiisas ano gowokouruta kanonj mende mokolonj onongji. Kaenj iima moma kaanjadeenj wanjononj uma Kaperneam taononj kema Jiisas mongangji. Kianj.

† 6:9: Baali ii dumun, wiit, out ano yagonj yonoo alagia monj.

Jiisasnoŋ laaligo kotigaa neneya koloŋja.

²⁵ Ejembanonŋ Jiisas monŋgama apu anŋonŋ leegenŋ luangenŋ baagenŋ mokolonŋ iima kokaenŋ ijogi moro, “Oo Somatanana, gii mono naa kambanonŋ koi kajaŋa?”

²⁶ Kaenŋ ijogi kokaenŋ meleema onŋono, “Niinonŋ qaa honŋa toonŋ monŋ kokaenŋ injiŋowe mobu: Onŋo anŋoletto mewe iigitiwaajonŋ ama nii mende monŋgama nonjuto, nene bered kotuegowe neŋ timbiriŋgogiti, mono iikawaajonŋ nii notaanŋ koi kaju. ²⁷ Nene aliwaati, ii mokoloowombaajonŋ janjariŋ mende riinŋ laligowuto, uuwaa neneya laaligo kombombaŋa onŋomakeji, mono ii buŋa qeŋ aowombaajonŋ kaparanŋ koma laligowu. Ama Anutunonŋ muŋgenŋ silimbaŋa Siwe gomambaa Eja Honŋa muro ku-usuŋanonŋ tururo uuwaa nene onŋono oyanboyonŋ mokoloowu. Kaenŋ ama laligonŋ kotiinŋ komuŋ toroqenŋ tetegoya qaa laligowu.”

²⁸ Kaenŋ meleema onŋono kokaenŋ qisiŋ mugi, “Anutuwaawaa uusiinŋa otaanŋ nanamemenŋ tania mono nomaenŋ aninŋ sokonaga?”

²⁹ Qisiŋ mugi kokaenŋ meleeno, “Anutunonŋ eja wasiŋ muroti, onŋo ii moma laariŋ muŋ laligowu. Nanamemenŋ iikanonŋ mono Anutuwaawaa uusiinŋa otaanŋ koloŋja.”

³⁰ Kaenŋ meleeno kokaenŋ qisiŋ mugi, “Kaenŋ kolooro gii mombo naa anŋoletoga esuŋawo monŋ mena iima moma laariŋ gombonaga? Gii mono naa iwoi monŋ Moosesnoŋ ano, iikawaa so ama mewaga? ³¹ *Buŋa Tere monŋ kokaenŋ oogita eja, ‘Iinonŋ Siwenonŋga nene bered onŋono negi.’ Qaa iikawaa so ananaa ambosakonŋ yonŋononŋ balonŋ qararanŋkonŋkonŋanonŋ kema laligonŋ nene qata “mana” neŋ laligogi ano gii mono kaniaga Mooses uugunŋ nomaenŋ qendeenaga?‡

³² Qisiŋ mugi Jiisasnoŋ kokaenŋ injiŋoro, “Onŋo iikawaa kania saanonŋ mende moma kotoju. Niinonŋ qaa honŋa toonŋ monŋ kokaenŋ injiŋowe mobu: Moosesnoŋ anŋoletto Toya mende kolooro. Iinonŋ nene bered ii Siwenonŋga mende onŋono negito, neenaa Amananonŋ mono Siwenonŋga bered onŋabonŋa ii onŋomakeja. ³³ Anutuwaanonŋ nene bered ii Siwenonŋga kamaanŋ asuginŋ gomanŋ so ejemba laaligo kombombaŋa onŋomakeja.”

³⁴ Kaenŋ injiŋoro kokaenŋ jegi moro, “Oo Ponŋ, gii kambanŋ so nene bered ii nonona neŋ laligowonŋa.”

³⁵ Jiisasnoŋ ii moma kokaenŋ injiŋoro, “Niinonŋ laaligo kombom-banŋaa neneya koloŋjenŋ. Monŋonŋ noononŋ kaji, iinonŋ neŋ timbiriŋgonŋ wosoya kambanŋ monŋonŋ mende kiwaa. Monŋonŋ nii moma laariŋ nomakeji, iinonŋ apuwaajonŋ mende mobaa. ³⁶ Kaenŋ anogo onŋo nii niima kotojuto, kilenŋ mende moma laariŋ nonju. Ii jewe moju. ³⁷ Ano kilenŋ Amanonŋ ejemba tosaanŋa nomakeji, iyonŋononŋ kuuya noononŋ kawu. Monŋonŋ noononŋ kawaati, niinonŋ mono ii mende yakarimaŋa.

³⁸ “Niinonŋ Siwenonŋga kamaanŋ neenaa siinŋnanonŋ iwoi lanŋ ama menŋ laligomambaajonŋ mende asugiwe. Kaenŋ qaago. Wasinŋ nonoti, mono iwaa uusiinŋa otaanŋ gawonŋ menŋ laligomambaajonŋ kamaawe.

³⁹ “Wasinŋ nonoti, iwaa uusiinŋa ii kokaenŋ eja: Iinonŋ ejemba noo boronanonŋ ama onŋono laligojuti, niinonŋ ii kuuya kalanŋ koma onŋoma laligowe iyonŋononŋga monŋonŋ monŋ mende soonŋ tiwilaawaa. Mende tiwilaagi niinonŋ ii kambanŋ somatanonŋ onŋomindiinŋ menŋ gbilinŋ onŋomaŋa.

* **6:31:** Eks 16.4, 15; Ond 78.24 ‡ **6:31:** Balonŋ qararanŋkonŋkonŋanonŋ Anutunonŋ gomaamba so gomaambawaa iwoi jokaŋa taanŋa ano afaanŋa aju paora kaanŋa ano namononŋ ero iima seleenŋenŋ sombenonŋ kema menŋ kululuunŋ kuunŋianonŋ kanŋ bered looloria menŋ neŋkegi. Eks 16.13-36

⁴⁰ “Amanaa uusiinanon kokaen eja: Tosianon Meria iima moma laarin mujuti, iyononon kuuya kamba kokaamba letoma laaligo kombomba bunja qen aon laligowuya. Kaen laligon komugi niinon ii kamba somatanon onomindiin men gbilin onomaña.”

⁴¹ Jiisanon kaen injon qaa kota mon kokaen jero, “Niinon laaligowaa nene hona koloon Siwenonã kamaan asugiwe.” Kaen jerotiwaajon ama Juuda jotamemeya yononon moma bolin uugianon njindin-njunduru jen jen mugi. ⁴² Jen mun jegi, “Eja koi Jiisas, Joosefwaa meriaga. Iwaa nemunmaña ii saanon moma oronjonto, mono nomaembaajon ‘Siwenonã kamaan asugiwe,’ jeja?”

⁴³ Kaen jegi moma kokaen meleeno, “Uugianon mono mende njindin-njunduru jen jen nombu. ⁴⁴ Ama nii wasin nonoti, iinon ejemba mende horon ononji een, onoononga monon noonon kamambaajon amamaawaa. Hororo kanagi een, niinon ii mono kamba somatanon onomindiin men gbilin mumaña.

⁴⁵ *⁴⁵ “Gejatootoo yonoo Buju Terenon qaa mon kokaen oogita eja, ‘Anutunon ii kuuya kuma onono mobu.’ Amanon ejemba kuma onono qaa moma uu konongianon ama laligojuti, iyononon mono korebore noonon kawuya. ⁴⁶ Ejemba monon Ama mende iima laligoja. Amawaanonã kamaaroti, ii motoongonon mono ii iima laligoja. ⁴⁷ Niinon qaa hona toon mon kokaen injowe mobu: Monon nii moma laarin nonji, iinon mono laaligo kombomba bunja qen aon laligon ubaa.

⁴⁸ “Niinon laaligo kombombaã nene hona koloojen. ⁴⁹ Mobu! Onoo ambosakonurugianon balon qararankonkonon kema laligon nene qata mana nen laligogito, kilen komun gisaagi. ⁵⁰ Yononon komugito, nene bered kamba kokaamba Siwenonã kamaan laligoji, monon ii nen laligon koomu kombomba mende komuwaa.

⁵¹ “Nene bered laaligoyawo Siwenonã kamaaroti, ii niinon koloojen. Monon nene ii nen laligowaati, iinon mono tetegoya qaa kotiin laligowaa. Nene mun laligomanati, ii noo busuna. Gomaña gomaña yononon kotiin laligowutiwaajon ii ama onomaña.”

⁵² Jiisanon kaen meleeno Juuda jotamemeya yononon batugianon ugerenon jen qisin aon jegi, “Yei! Eja koi kanon mono nomaen ama busuya nonono newonaga?”

⁵³ Ii moma jegi kokaen injoro, “Niinon qaa hona toon mon kokaen injowe mobu: Ono Siwe gomambaa Eja Honã saya ano busuya mende newuyati een, laaligo kombomba iikanon mono onoo uugianon mende ewaa. ⁵⁴⁻⁵⁵ Noo sananon apu hona kolooja ano noo busunanon nene hona kolooja. Kawaajon monon noo sa busuna nenkeji, iinon mono letoma laaligo kombombaã bunja koloon laligon ubaa. Kaen laligon komuro niinon ii kamba somatanon mindiin men gbilin mumaña.

⁵⁶ “Monon noo sa busuna nenkeji, iinon mono niwo qokotaan namakeja ano niinon iwo namakejen. ⁵⁷ Amanon Laaligo Toya koloon wasin noma wona koloon nemun koma nono kotiin laligojen. Kaanjadeen monon nii nen nomakeji, niinon mono kaanjadeen iwaa wota koloon nemun koma mube saanon kotiin laligowaa. ⁵⁸ Nene hona Siwenonã kamaaroti, ii niinon koloojen. Onoo ambosakonurugianon Anutuwaanon nene nen laligon komugito, kamba kokaamba onoononga monon bered koi nen laligowaati, iinon mono tetegoya qaa kotiin laligowaa.”

* **6:45:** Ais 54.13

⁵⁹ Jiisasnoŋ Kaperneam taombaa qamakooli mirianoŋ nama qaa ii jeŋ kuma oŋono. Kianŋ.

Gowoko mamaganonŋ uugia boliro Jiisas mesaogi.

⁶⁰ Jiisaswaa gowokouruta yoŋoonoŋga mamaganonŋ qaa ii moma jeŋi, “Qaa je jeŋi, iikanoŋ mono qaa kota lombotawo kolooja. Ii moniŋ uunananonŋ bimoonŋ bolidaboroja. Kawaajonŋ ii mombo mobombaajonŋ mojonana tiijiwaaajonŋ ii mono mesaowoŋa.”

⁶¹ Gowoko yoŋononŋ Jiisaswaa qaawaajonŋ moma bolinŋ uugianoŋ ŋindiŋ-ŋunduru jeŋ jeŋ mugi Jiisasnoŋ ii uutanonŋ moma kokaenŋ jero mogi, “Qaa jejeŋi, ii moma boliju me qaago? ⁶² Qaa iikawaajonŋ moma bolijuti eenŋ, kanagenŋ mono nomaenŋ koloonaga? Siwe gomambaa Eja hoŋanonŋ wala gomanŋ laligonŋ kouroti, eukanonŋ mombo eleema uro iibuti eenŋ, kambanŋ iikanoŋ mono nomaenŋ mobuya?

⁶³ “Uŋa Toroya iinonŋ ejemba meŋ gbilinŋ oŋomakeja. Oŋo namo embawaanoŋa koloonŋ busugiawo koloojuto, kolokoloo donŋoganonŋ mende koloonŋ oŋoanŋiaa esunŋianoŋ eenŋ letoma Siwewaa buŋa mende kolooju. Ii qaago totoonŋ. Uŋa Toroyanonŋ laaligo kombombanŋa oŋonŋi, niinonŋ qaa kota ii jeŋ asariwe moma laligogi. ⁶⁴ Kaenŋ moma laligogito, oŋoonoŋga toŋianoŋ kilenŋ nii mende moma laariŋ noma laligoju.” Daenŋ yoŋononŋ mende moma laariŋ mugiti ano morononŋ kanagenŋ memelolo meŋ mubaati, Jiisasnoŋ ii kanakanaiyanonŋga moma kouro. Iikawaajonŋ qaa kaenŋ jero.

⁶⁵ Kaenŋ jeŋ toroqenŋ jero, “Kawaajonŋ niinonŋ kokaenŋ injiŋowe mobu: Noo Amananonŋ ejemba moŋ mende inaanŋ muji eenŋ, iinonŋ mono noononŋ kamambaajonŋ amamaawaa.”

⁶⁶ Qaa iikawaajonŋ ama gowoko iyoŋoonoŋga mamaganonŋ piriri ama zirinŋziriŋ koloonŋ mesaonŋ iwo mende toroqenŋ kema kagi. ⁶⁷ Kawaajonŋ Jiisasnoŋ gowoko 12 ii kokaenŋ injiŋoro, “Oŋononŋ mono kaanŋiadeenŋ nomesaonŋ kembombaajonŋ moju me qaago?”

⁶⁸ *Kaenŋ jero Saimon Piitononŋ meleeno, “Oo Poŋ, nonononŋ mono morowaanonŋ kembonaga? Laaligo kombombanŋa Buŋa qaaya ii mono goononŋ eja. ⁶⁹ Giinonŋ Anutuwaanonŋ eja soraaya koloojanŋi, nonononŋ ii moma laariŋ moma asariŋ laligojonŋ.”

⁷⁰ Kaenŋ meleeno Jiisasnoŋ moma injiŋoro, “Niinonŋ eja 12 oŋo meweŋgoŋ oŋombe ano oŋoonoŋga moŋnoŋ bologaa waŋa kolooja.” ⁷¹ Juudas Saimon Iskariotwaa meria iinonŋ gowoko 12 yoŋoo batugianoŋ laligonŋ kanagenŋ memelolo meŋ muro. Jiisasnoŋ qaa ii iwaajonŋ moma injiŋoro. Kianŋ.

7

Jiisasnoŋ kouruta yoŋowo qaa amiŋ mogi.

¹ Juuda jotamemeya yoŋononŋ Jiisas qewombaajonŋ kaparanŋ koŋgitiwaaajonŋ Judia prowins uutanonŋ kema kamambaajonŋ togoro. Kawaajonŋ Judia mesaonŋ Galili prowins uutanonŋ kema liligonŋ laligoro koiŋ tosaanŋa tegoro. ² *Ii tegoro Juuda yoŋononŋ kendonŋ moŋ qata teuteuhalihali kawaa kambananonŋ toriro.*

* **6:68:** Mat 16.16; Maak 8.29; Luuk 9.20 * **7:2:** Lew 23.34; Dut 16.13 * **7:2:** Teuteuhalihali ii kokaenŋ: Wain gawonŋianoŋ kema gere seŋa meŋ kuunŋ qenŋ iikanoŋ enŋ weenŋ 8 aisoonŋ kendonŋ rama laligogi. Weenŋ konoganonŋ korisoro uuta anŋi. Wala eenanonŋ balonŋ qararanŋkoŋkoŋanonŋ gbani 40 kawaa so opo kuunŋianoŋ enŋ kanŋ laligogiti, ii romonŋonŋ aisoogi. Lew 23.33-36, 39-43; Dut 16.13-15

³ Kawaajon Jiisaswaa kourutanon kokaen ijogi, “Gii kokanon laligon angoletu menkejanj, ii gowokouruganon kaanagadeen iima kotowutiwaa-jon gii mono gomanj koi mesaon Judia kena sokombaa. ⁴ Mononj anj asuganon asugimambaajon momakeji, iinonj iwoi monj aasangoyanonj mende menkeja. Angoletu kaanja menkejanj-waajonj mono ejemba tuunja tuunja yonoo jaagianonj kema asuginj kaniaga inisaamba.” ⁵ Kourutanonj mende moma laarinj munj tompinj laligogitiwaaajonj ama kaen lanj ijogi.

⁶ Kaen ijogi kokaen injoro, “Niinonj uuwaa gawonj asuganonj memanjatiwaa kambananonj mende kanj kuuro laligojento, onoo kambanganonj mono suulanj kembutiwaa so eja. ⁷ Balonj ejembanonj kazi ama onjombombaaajonj amamaankejuto, niinonj iyonoo nana-memenjgia bologa inisaama nanjonj jewe mojutiwaaajonj mono nii kazi ama nomakeju. ⁸ Kemanjatiwaa kambananonj mende kanj kuuja. Kawaajonj niinonj korisoro kendonj kokanonj mende umanja. Niinonj mirinonj rabe onjononj saanonj kema uma aisowu.” ⁹ Qaa kaen injonj Galili prowins uutanonj toroqen laligoro. Kianj.

Jiisasnonj teuteuhalihali korisorononj laligoro.

¹⁰ Jiisaswaa kourutanonj teuteuhalihali kendorbbaajonj kenjgito, anj mirinonj rama kanagenj asuganonj qaagoto, asangonj kema Jerusalem uro. ¹¹ Juuda yonoo jotamemeurugianonj korisoro kambananonj Jiisaswaa jaaya monjgama qisiqisi ama kokaen jegi, “Eja ii dakanonj raja?”

¹² Ejemba tuunj yonononj batugianonj Jiisaswaaajonj sane qaa mamaga jegi. Tosianonj “Eja ii awaa soro,” jegito, tosiannonj kokaen jegi, “Qaago! Iinonj mono ejemba tuunjeleembe enkalolonj ama menj onono kaamaa koloonkeju.” ¹³ Kaan kaan lanj jegito, Juuda jotamemeya yonoojonj toroko moma laligogitiwaaajonj mononj iwaa qaaya asuganonj mende jero. Kianj.

Jiisasnonj anjaa kania ejemba kuma onono.

¹⁴ Kendonj korisoro biiwianonj laligogi Jiisasnonj jiwowonj jigo totonj uutanonj uma kanainj ejemba kuma onono. ¹⁵ Kuma onono Juuda yonononj walingonj kokaen jegi, “Eja koi momo jake uutanonj mende uma kilenj Buna Terewaa kania nomaenj moma sororogoja?” Kaen jenj walingogi.

¹⁶ Walingogi kokaen injoro mogi, “Momo Buna jenkejenj, niinonj iikawaa Toya mende koloojenj. Neeno qaagoto, wasinj nonoti, niinonj mono iwaa momoya menj kanj jenkejenj. ¹⁷ Ejemba mononj Anutuwaa uusiiija otaanj ama memambaajonj moji, iinonj momo qaa jewe iikawaa Toya morononj kolooji, ii moma kotowaa. Anutunonj Bunaya noo uunanonj ano asugija me neenaa uunaajonj qaa lanj jenkejenj?”

¹⁸ “Mononj iyanjaa uutaanonj romonjonj qaa jenkeji, iinonj anj qabunayawo koloomambaajonj moja. Kaen mojato, wasiwasi eja monj toyanonj qabunayawo koloowaatiwaaajonj kaparanj konji, iinonj mono jotamemeya honjabaonja gbingbaonja qaa kolooja. ¹⁹ Moosesnonj Kana qaa ama ononota ii eja me qaago? Ii ejato, onoononga mononj ii mende tenj koma otaankeja. Ono mono naambaajonj kaparanj koma nii nuwombaaajonj romonjgoju?”

²⁰ Kaen injoro moma ejemba tuunj yonononj kokaen meleengi, “Omejilanonj mono uuganonj kemenj nanja. Morononj kaparanj koma gii gumambaajonj romonjgoja?”

²¹ Kaen meleengi injoro mogi, “Niinon angoletoto motoongo mewe onjo korebore aarun kiko qeju. ²² *Mooseson selegianon Anutuwaa aiwese kotowombaaon jen koton ononoti, oo Mooseson ii wala mende jen kotoroto, ambosakonurunana yononon ii kanain men laligogi sili ii nonoonon karo Sabat kendonon kaanagadeen eja selegia kotonkeju.

²³ *“Anana Mooseswaa Kana qaa waleenin singisongo koloowa-botiwaajon kotakota mojon. Ii mojonto, qaa ii qetama Sabat kendonon kaanagadeen eja selegia koton kilen onoangia mende jen aon silemale laligoju. Kaen laligojuto, niinon eja jumuna Sabat kendonon men qeangon mubeti, iikawaajon mono naambaajon nii yon jen nonju? ²⁴ Onjo ejemba selegia iikayadeen iima iikaana kanon bakasasan gosin qaa lan jen tegonkejuti, ii mono mesaowu. Ii mesaon uugia tororo moma gosin qaa honagadeen jen tegowu.” Kian.

Jiisanon Hamoqege Toya koloaja me qaago?

²⁵ Jerusalem toya yonoononga tosianon kokaen jegi, “Eja kaparan koma qewombaaon romonogjuti, iinon mono ii me? ²⁶ Iibu, iinon ejemba jaagianon asuganon qaa jero mende jen muju. Kawaajon eja koi kanon Hamoqege Toya Kraist koloaji, qaa ii hona galenkonon eja yonoo gejagianon kemero moju me qaago? ²⁷ Hamoqege Toya Kraiston kawaatiwaajon jen kouma laligogiti, iinon ‘Daenkaya koloowaati, ii mononon mon mende mobaa,’ jejuto, eja koi kanon daenkaya kolooroti, ii saanon mojon.”

²⁸ Kaen amin mogi Jiisanon jiwowon jigowaa toton uutanon nama aroya men metaama kuma onoma qaa kokaen jero, “Onjo nojon kokaen jeju, ‘Eja ii moma mun goman dakanonga ii saanon mojon.’ Neenaa ku-usun qaganon mende koloon nanjen. Wasin nonoti, iinon wasiwasi Toya hona kolooro ii mende moma koton mun laligoju. ²⁹ Iinon wasin nono iwaanonga kamaawetiwaajon ii saanon moma munjen.”

³⁰ Kaen jero ii men somongowombaaon mogito, kambananon mende kan kuurotiwaajon ama monon selianon mende mero. ³¹ Kaen mogito, ejemba tuun somata yonoononga mamaganon moma laarin mun kokaen jegi, “Kraiston kawaati, iinon mono eja koi uugun angoletoto men laligowaa me nomaen? Kaen taniiaan koloaja.” Kian.

Jiisas men somongowutiwaajon nagu galen wasin onongi kagi.

³² Ejemba tuun yononon Jiisaswaaon kaen niinongiinon jen jenonkooli anjiti, ii Farisii (Kana qaawaa kaparankonon) yononon mogi. Ii moma jigo gawon galen yonowo nama kiropo galen (sikiriti) tosaan wasin onongi men somongowombaa kagi. ³³ Kagi Jiisanon kokaen jero, “Niinon onowo kamban torodaamon toroqen laligoman. Ii laligonon onomesaon wasin nono kamaawetiwaanon eleema umana. ³⁴ Ube iwaan noma laligowuto, nii mende mokolon nombuya. Niinon goman laligomanati, onjo iikanon kawombaaon amamaawuya.”

³⁵ Kaen jero Juuda jotamemeya yononon batugianon kokaen amigi, “‘Nono mokolon mubombaaon amamaawona,’ jeja. Iikawaajon mono dakanon umambaajon jeja? Juuda ejemba tosianon deema kantri tosianon kema Griik yonoo batugianon laligojuti, mono iyonoonon kema Griik ejemba kuma onomambaajon moma jeja me? ³⁶ Qaa kokaen jeja, ‘Iwaan noma laligowuto, nii mende mokolon nombu,’ ano qaa mon kokaen jeja, ‘Niinon goman laligomanati, onjo iikanon kawombaaon amamaawuya.’ Qaa woi yoroo kanagara nomaen?”

* 7:22: Jen 17.10; Lew 12.3 * 7:23: Jon 5.9

Laaligo kotigaa apuyanonj mono jaaya toonj koubaa.

³⁷ *Kaen amigito, kendonj aisoogiti, iikawaa weenj konoga somata kanonj kanj kuuro Jiisanonj nama kotakotagadeen qama kokaen jero, “Mononj apuwaajonj moji, iinonj mono noononj kanj newa. ³⁸ *Bunja Terenonj qaa monj kokaen oogita eja, ‘Mononj nii moma laarinj nonji, iwaa uutanongaa laaligo kotigaa apuyanonj mono toonj sasagonj koumakebaa.’ ” ³⁹ Kaen jeroto, qaa ii Unja Toroyaajonj sare ama kokaen jero, “Daen onononj nii moma laarinj nonjuti, onononj mono Unja Toroya bunja qen aonj laligowuya.” Anutunonj Jiisas namononj laligoroti waa so Siwewaa asamararanja mende muro laligoro. Iikawaajonj Unja Toroya mende wasiro kamaanj uugianonj kemero eenj laligogi. Kianj.

Ejemba batugianonj deendeenj kolooro laligogi.

⁴⁰ Jiisanonj kaen jero ejemba tuunj somata yonoononga tosanonj qaa ii moma kokaen jegi, “Eja koi kanonj mono onaga gejatootoo eja asugiwaatiwaajonj jegiti, mono ii kolooja.”

⁴¹ Tosianonj jegi, “Iinonj Hamoqeqe Toya Kraist kolooja.” Kaen jegito, tosanonj qewagonj jegi, “Kraistnonj mono nomaen Galili prowinsnonga kanaga? Ii mende sokonja. ⁴² *Bunja Terenonj kokaen jeja, ‘Kinj Deiwidnonj Judia prowinswaa taonj melaa Betlehem kanonj laligoroti, Kraistnonj iikanonja koloonj Deiwidwaa gbiliuruta yonoononga monj koloowaa.’ ” ⁴³ Kaen kaen lanj jegi ejemba tuunj yonononj Jiisaswaajonj ama juma deengi. ⁴⁴ Yonoononga tosanonj menj somongowombaajonj mogito, mononj selianonj mende mero. Kianj.

Juuda galen yonononj Jiisas mende moma laarinj mugi.

⁴⁵ Jiwowonj jigowaa kiropo galen (sikiriti) yonononj eleema jigo gawonj galen ano Farisii (Kana qaawaa kaparanjonjonj) yonoononj kagi kokaen jen ononji, “Ono naambaajonj ii mende menj kaju?”

⁴⁶ Jen ononji kokaen meleengi, “Eja iikanonj qaa jenkeji, mononj kamban mononj qaa tania kaanja mende jero.”

⁴⁷ Kaen meleengi Farisii (Kana qaawaa kaparanjonjonj) yonononj qisin jen ononji, “Ono kaanjadeen enkalolonj menj onono laligoju me? ⁴⁸ Galenjonjonj eja nonoononga mononj mono ii mende moma laarinj muro. Ano Farisii (Kana qaawaa kaparanjonjonj) nonoononga mononj monj uuta iwaanonj baagen meleeno me qaago? ⁴⁹ Kaen qaago totoonto, ejemba tuunjeleme Mooseswaa Kana qaa mende moma kotonj Jiisaswaa qaa moma gadokopa qaa lanj jenkejuti, iyonoononj qaa senja ii mesaowonja! Anutunonj mono ii qasuaan onono tiwilaawuya.”

⁵⁰ *Kaen jen ononji eja qata Nikodeemus wala Jiisaswaanonj karo gambanmabanj qaa muroti, iinonj kaanagadeen iyonoononga monj koloonj batugianonj rama kokaen injoro, ⁵¹ “Eja mononj singisonjo anoti, ii mende qisininj jero momago kilenj gosininj sokonja me qaago? Mende gosinj qaaya eenj lanj jen tegowonjati eenj, mono anono Kana qaanana qewonja me? Ii mende sokombaa.”

⁵² Kaen jero moma kokaen meleema mugi, “Gii kaanagadeen Jiisas kaanja meleema Galili qanda ejaga koloowanj me? Galili prowinsnonga gejatootoo eja monj mende koloowaati, ii mojonj. Kaya ii geengo Bunja Tere weengonj kania mongama moma kotowa.” ⁵³ Kaen jenonkooli ama juma deema mirigianonj kenji. Kianj.

* **7:37:** Lew 23.36 * **7:38:** Eze 47.1; Zek 14.8 * **7:42:** 2 Sml 7.12; Mai 5.2 * **7:50:** Jon 3.1-2

8

Emba moŋnoŋ serowiliŋ ano mokoloogi.

¹ Mirigianonŋ kengito, Jiisasnonŋ kema Oil gere baananonŋ uro. ² Uma en gomaŋ ano umugawodeenŋ mombo eleema jiwowonŋ jigononŋ uro ejemba tuunŋ kuuya kaŋ liligonŋ mugi kamaanŋ rama kuma onono.

³ Kuma onono Kana qaawaa boi ano Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkonŋkonŋ) yonononŋ emba moŋ wama iwaanonŋ kagi. Emba iinonŋ serowiliŋ mero iikawaajonŋ meŋ somonŋogiti, ii wama tuunŋ jaagianonŋ anŋi. ⁴ Jaagianonŋ ama Jiisaswaaajonŋ jegi, “Boi, emba koi kanonŋ olonŋkalu ama mero mono iikanondeenŋ mokolonŋ meŋ kajonŋ. ⁵ *Mooseswaa Kana qaanonŋ emba kaanŋa ii jamononŋ giliŋ qeniŋ komuwaatiwaaajonŋ jeŋ kotonŋ nononota eja. Kaenŋ ejato, giinonŋ iwaaajonŋ nomaenŋ jewaga?”

⁶ Kaenŋ jeŋ iikanonŋ mondonŋ Jiisas qaawaa timbinonŋ horoninŋ amamaaro kania mokolonŋ qaa jakeyanonŋ ama qewombaajonŋ jegi. Kaenŋ jegi usugonŋ kamaanŋ borianonŋ tere moŋ namononŋ ooro.

⁷ Ooroto, toroqenŋ kaparaŋ koma qisiŋ mugi hak otaama waama dindinaŋ nama kokaenŋ injjoro mogi, “Onoononŋga moŋnoŋ siŋgisonŋgo moŋ mende ama laligoji, iinonŋ mono saanonŋ jamo mutuya meŋ giliŋ qewaa.” ⁸ Kaenŋ injjoro mogi mombo usugonŋ kamaanŋ tere mombo namononŋ ooro.

⁹ Jiisasnonŋ qaa jeroti, iikanonŋ onoma somonŋgoro iyanŋgia siŋgisonŋgogia gamuyawo anŋiti, ii Anutunonŋ qendeema iyanŋgiaa uugianonŋ nanŋonŋ jero isiŋsonŋgia qaono. Iikanonŋ qaono qaa bok nanŋi wanŋgianonŋ wala onomesaonŋ keno iwaa qerewenŋanonŋ gematanonŋ keno tosaanŋa motomotoonŋ yonononŋ kokomomola meŋ kuuya kendaborogi. Konoganonŋ keno Jiisasnonŋ penjonŋ kuunŋ raro embanonŋ yanodeenŋ iwo nano. ¹⁰ Jiisasnonŋ otaama waama dindinaŋ nama emba ii iima kokaenŋ ijoro, “Emba, gii qaa jakeyanonŋ ama gombombaajonŋ jejuti, iyonononŋ mono daenŋenŋ gii geenŋga nii neena kenju? Yonoononŋga moŋnoŋ nama gii komuwagatiwaa qaaya mende jeŋ tegoja me?”

¹¹ Ijoro moma meleeno, “Oo Ponŋ, moŋnoŋ mende jeŋ tegonŋ nonja.” Kaenŋ meleeno ijoro, “Niinonŋ kaanŋagadeenŋ gii mende jeŋ tegonŋ gonjenŋ. Gii mono keteda koi kanainŋ siŋgisonŋgo mombo mende ama laligowa.” Kianŋ.

Gomaŋ so ananaa asasaganana ii Jiisas.

¹² *Jiisasnonŋ qaa mombo toroqenŋ kokaenŋ injjoro mogi, “Niinonŋ ejemba gomaŋa gomaŋa rama kenjuti, onoo asasagagia koloojenŋ. Moŋnoŋ nii notaanŋ kawaati, iinonŋ mono pangamanonŋ umbuqumbulanŋ mende kuunŋ laligowaato, laaligo kotigaa asasaga iikawaa uutanonŋ laligowaa.”

¹³ *Kaenŋ injjoro Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkonŋkonŋ) yonononŋ kokaenŋ ijogi, “Geenŋgodeenŋ kaniaga nanŋonŋ jeŋ asarinŋkejanŋi, iikaanŋa ii mende sokonja. Qaago.”

¹⁴ Kaenŋ ijogi kokaenŋ injjoro, “Niinonŋ daakaya kamaanŋ kaweti ano dakanonŋ kema umanŋati, ii modaborojenŋ. Kawaaajonŋ neeno kaniaŋa nanŋonŋ jeŋ asarinŋkejenŋi, qaa ii mono saanonŋ sokonja. Ii sokonjato, onŋo noo kaniaŋa ii onanonŋ mende moma kotoju. ¹⁵ Onononŋ ejemba selegia iikayadeenŋ iima iikaanŋa kanonŋ bakasasaŋ gosinŋ onoma qaagia tondu jeŋ tegonŋkejuto, niinonŋ ejemba mombaa qaaya mende jeŋ tegonŋkejenŋ.

¹⁶ “Nii neenodeenŋ mende laligojento, Ama wasinŋ nono kaweti, iinonŋ mono niwo nano laligojo. Iikawaajonŋ mombaa qaaya jeŋ tegowenagati

* **8:5:** Lew 20.10; Dut 22.22-24 * **8:12:** Mat 5.14; Jon 9.5 * **8:13:** Jon 5.31

eenj, ii mono dindinagadeen gosinj soyanon jen tegowenaga. ¹⁷ *Woinon qaa monj uumotoonj ama nanjon jeri kotiinjeja. Qaa ii onjo Kana qaanon kaanagadeen oogita eja.

¹⁸ “Niinonj neenaa kaniaana nanjon jenkejenj ano Ama wasinj nonoti, iinonj kaanagadeenj noo kaniaana nanjon jenkeja. Kawaajonj woi koloojo iikanonj saanonj kotiinj sokondaboroja.”

¹⁹ Jiisasnonj kaenj jero moma kokaenj qisinj mugi, “Goo Manja ii dakanonj laligoja?” Qisinj mugi meleeno, “Onjo nii ano Manja noroo kaniaanara mende moma laligoju. Onjo noo kaniaana moma kotowuyagati eenj, mono noo Manja kaanagadeenj moma mubuyaga.”

²⁰ Jiisasnonj jiwowonj jigowaa nandunj dunj kosianonj nama ejemba kuma onjoma qaa ii jero. Ii jeroto, kambananonj mende kanj kuurotiwaaajonj ama monjonj ii mende menj somonjoro. Kianj.

“Dakanonj umajati, onjo iikanonj ubombaajonj amamaawuya.”

²¹ Jiisasnonj qaa monj kokaenj toroqenj injijoro, “Niinonj onjomesaonj kema laligowe onjo nii monjama noma laligowuya ano singisonjgo anjiti, iikanonj qokotaanj nama koomu kombombanja komuwu. Iikawaajonj dakanonj umajati, onjo iikanonj ubombaajonj amamaawuya.”

²² Juuda jotamemeya yonjononj ii moma jegi, “Kokaenj jeja, ‘Dakanonj umajati, onjo iikanonj ubombaajonj amamaawuya.’ Qaa ii nomaenj? Aro aomambaajonj jeja me?”

²³ Kaenj jegi injijoro, “Onjo namo kokawaa toya kolooj laligojuto, niinonj gomanj balonj eukawaa bujaga koloojenj. Onjononj balononj kolooj namo kokawaa buja kolooj laligojuto, niinonj waladeenj namo koi kanonj mende kolooje. ²⁴ Mende kolooj laaligowaa kania kambanj so laligonj koubeti, niinonj mono ii koloojenj. Noojonj kaenj mende moma laarijuti eenj, mono singisonjgo anjiti, ii mende mesaonj iikanonj qokotaanj nama koomu kombombanja komuwuya. Kania iikawaajonj ama kokaenj injijowe moju, ‘Onjo singisonjgo anjiti, mono iikanonj qokotaanj nama koomu kombombanja komuwuya’. Qaa ii onjanonj.”

²⁵ Qaa ii moma kokaenj qisinj mugi, “Gii mono moroga koloojanj?” Qisinj mugi meleeno, “Kaniaana injisaambe modaborojuti, niinonj mono ii koloojenj. ²⁶ Niinonj onjoonj qaa mamaga saanonj toroqenj jewenaga ano singisonjgo mamaga anjiti, iikawaa qaaya saanonj jen tegowenagato, wasinj nonoti, iinonj mono noo wasiwasi Tona honja kolooja. Iinonj qaa jero iwaanongja moma kouma laligojenj, niinonj mono qaa ii asuganonj jewe gomanja gomanja yonjononj momakebuya.”

²⁷ Kaenj meleenoto, Amawaajonj qaa toroqenj jeroti, iyonjononj ii mende moma asarigi. ²⁸ Jiisasnonj toroqenj kokaenj injijoro, “Niinonj laaligowaa kania kambanj so laligonj koubeti, mono ii koloojenj. Iikawaa kania ii kanagenj saanonj moma asariwuya. Niinonj iwoi monj neenaa esunanonj me neenaa uunaajonj mende amakejento, Amananonj qaa kuma noma laligoroti, mono iikawaa so qaa jena koi jenkejenj. Qaa kota woi iikawaa kania ii kanagenj moma asariwuya. Onjo Siwe gomambaa Eja Honja kosigogi eu uma komuwaati, kambanj iikanonj ii saanonj moma asariwuya.

²⁹ Wasinj nonoti, iinonj mono niwo nano laligojo. Nanamemenj moro sokoma munjeji, niinonj mono suulanj ii amakejenj. Kawaajonj iinonj mende nomesaoro neenodeenj mende laligojenj.”

³⁰ Qaa kaenj jerotiwaaajonj ama ejemba mamaganonj uugia meleema Jiisas moma laarij mugi. Kianj.

* 8:17: Dut 19.15

Aabahambaa gbiliuruta qolonmolongoya ano Jiisas.

³¹ Jiisasnon Juuda ejemba tosonianon moma laarin mugiti, iyonoojon qaa kokaen injoro, “Noo Buḡa qaananon uugianon kemero kanon qokotaan silia qeḡ nanjuti een, mono onanon noo gowokouruna kolooju. ³² Kaen laligon qaa honḡa kania moma kotogi Buḡa qaa honanon onḡ bologagiaa kasanonḡa isama onono solanḡa (frie) koloon laligowuya.”

³³ *Kaen jero moma meleema kokaen jegi, “Nono Aabahambaa gbiliuruta laligon kanageso walaga koloojon. Kawaajonḡa eja mononon kasa gbado men nonono laligojonwaajon jejanḡi, ii qaago. Nono mono kaman mononon kamaanqeqeta kaanḡa mende koloon laligoninḡ. Ano gii nomaembaajon ama kokaen jejanḡ, ‘Kasanonḡa isama onono solanḡa koloon laligowuya’? Qaa ii mende sokonḡa.”

³⁴ Kaen jegi kokaen meleema onono, “Niinon qaa honḡa toon mon kokaen injowe mobu: Singisonḡo anjuti, kuuya iyononon singisonḡowaa welenqeqe omaya tawagia qaa laligogi iikawaa kasanon kokosiin onomakeja. ³⁵ Kokosiin onomakejato, welenqeqenon toyaa miri uutanon kaman so mende laligon ubaa. Iyanḡa Merianon saanon mirianon kaman tetegoya qaa laligowaa.

³⁶ “Merianon bologaa kasanonḡa isama onono solanḡaniwuti een, ononon mono onanon kasa gbadoya qaa solanḡa (frie) koloon laligowuya. ³⁷ Onḡ Aabahambaa gbiliuruta laligojuti, movento, bologanon uugia gojonjiwaajon noo Buḡa qaananon qososonin onoma kondondonḡon kamaankeja. Kania kawaajon mono kaparan koma nii nuwombaajon moju. ³⁸ Niinon Amanaa kooronanon laligon iwoi iima laligon koubeti, iikawaa qaayaga jenkejen. Ononon kaanḡagadeen manḡianon qaa injoroti, iikawaa so amakeju.”

³⁹ Jiisasnon kaen meleema onono kokaen jegi moro, “Aabrahamnon mono ananaa asa-ambonana kolooja.” Kaen jegi moma jero, “Onḡ Aabahambaa gbiliuruta koloowuyagati een, mono iwaanon nanamemen otaagi sokonaga. ⁴⁰ Iikawaa tania kokaen kolooja: Niinon Anutuwaaw jetanonḡa qaa moma iikawaa so qaa onabonḡa ii jewe momakeju. Kaman kokaamba onḡ kaparan koma eja nii nuwombaajon mojuto, Aabrahamnon kaanḡa mende ano. ⁴¹ Onḡoanḡiaa manḡurugiaa nanamemenḡia iikayadeen otaan laligoju.” Kaen jero ijogi, “Serowilin kananon koloon manḡana qaa (gua mera) mende koloojonto, Manḡanawo laligojon. Anutu iyanḡa motoonḡonon mono manḡ koma nononḡa.” Kianḡ.

“Onḡ Kilenḡaa Toyaa buḡa kolooju,” jero.

⁴² Jiisasnon kokaen injoro, “Anutunon anḡo manḡ koma ononagati een, niinon iwaanonḡa kaman koloojetawaajon mono saanon nii uu jopagon nombuyaga. Neenaa esunon nemun kono mende kolooweto, Anutunon wasin nono kaman laligojen. ⁴³ Qaa jenkejenḡi, ii naambaajon moma asariwombaajon bimoonkeju? Noo qaananon uugia undeenjiwaajon ii moma kotowombaajon mojjia tiro zizi togonkeju. Kawaajonḡa ii moma asariwombaajon amamaankeju?

⁴⁴ “Mono manḡia Bologa Toyaa buḡa kolooju. Siinḡia kombombananon mono manḡiaa siinḡa bologa otaawutiwaajon eja. Iinon kanakanaiyanonḡa ejemba unugi koomu ejaga koloon kouma laligoja. Qaa honanon uutanon mende nanjiwaajon ama qaa honḡa uugun siliqalu nanḡa. Qolomolon jeje

* 8:33: Mat 3.9; Luuk 3.8

ejaga koloon qolomolon jejewaa wan koloojiwaajon qolomolon jenkeji, ii mono anaa uutaajon jenkeja.

⁴⁵ “Iinon qolomolon jenkejato, niinon qaa hona jenkejenj, onjo iikawaajon nii mende moma laarin nomakeju. ⁴⁶ Onjo kuuyanon noo kania kokaen qendeembombaa amamaankeju: Iinon singisonjo ano qaayawo laligoja. Kania iikaya monganjuto, niinon qaa hona jenkejenj, ii mono naambaaajon mende moma laarin nonju?”

⁴⁷ “Monjon Anutuwaa bunja kolooji, iinon mono Anutuwaanon qaa geja ama momakeja. Onjo Anutuwaa bunja mende koloojutiwaajon ama qaa ii mende moma asarinkeju.” Kian.

Jiisasnon iyanjaajon nomaen jokoloro?

⁴⁸ Jiisasnon Juuda ejemba yonoo kanagia inisaano kitia meleema kokaen ijogi, “Gii Samaria prowinswaa siliqalu ejaga koloon omenon uuganon kemero laligojan. Kaen jenin sokonja me qolonjojon, ii saanon geenjo jena mobon.”

⁴⁹ Kaen ijogi kokaen meleeno, “Omenon uunanon mende kemero laligojen. Nii Amanagadeen goda qen mun laligowe onjon kilen nii gamu qen nomakeju. ⁵⁰ Kaen amakejuto, neeno qabunanawo koloomambaaajon janjarin mende riinkejen. Motoonjon kaan koloomambaaajon manjaya qen laligoja. Eja iinon motoonjo gosin noma ‘sokonjan,’ jen jen tegon nomakeja. ⁵¹ Niinon qaa hona toon mon kokaen injowe mobu: Monjon noo Bunja qaana ten koma otaankeji, iinon mono kamban monjon koomu kotigaa bunja mende koloowaa.”

⁵² Kaen meleeno Juuda jotamemeya yononon Jiisas kokaen jegi moro, “Aabraham ano gejatootoo ejemba yononon komugi ano giinon kilen kokaen jena sisau kolooja, ‘Monjon noo Bunja qaana ten koma otaankeji, iinon kamban monjon koomu kotigaa bunja mende koloowaa.’ Kaen janiwaajon gii ome monjon uuganon kemero laligojan. Ii keteda koi saanon moma asarion. ⁵³ Nonoo benjana Aabraham komuroti, giinon mono ii uugun iwaa somataya koloojan me? Gejatootoo yononon kaanagadeen komugi. Gii geenjaajon mona uro ‘Somata moroga koloojen?’ jen mojan?”

⁵⁴ Kaen jegi moma kokaen meleeno, “Neenaajon mobe uro Anutuwaa akadamuya ii neeno bunja qen aowenagati een, qabunana ii mono kikiisi kaan koloonaga. Amananon iyanja akadamuya nonotiwaajon ama qabunanawo koloon laligojen. Onjon iwaaajon ‘Nonoo benjana Anutu kolooja,’ jeju. ⁵⁵ Onjon kania ii saanon mende moma kotonkejuto, niinon ii saanon moma mujen. ‘Ii mende moma mujen,’ jenenagati een, mono onjo kaan tiliqili eja koloowenaga. Nii eja kaan mende koloojento, ii saanon moma mujen ano iwaa qaaya ten komakejen. ⁵⁶ Onjo bengia Aabrahamnon nii namonon kamaan laligomanatiwaajon mamboma kamban ii iimambaaajon uu korisoro moma laligoro. Kamban kokaamba Siwenon laligon kotiiri niinon asugiwe noo kambana ii iima kawaajon aisooro.”

⁵⁷ Kaen meleeno Juuda jotamemeya yononon kokaen jegi moro, “Gbaniga 50 mende uugun iikawaa baatanon laligojan ano ‘Aabraham iibe,’ jena mende sokonja.”

⁵⁸ Ii moma injoro, “Niinon qaa hona toon mon kokaen injowe mobu: Aabrahamnon mende kolooro niinon mono kamban kanon laligowe.”

⁵⁹ Kaen jero moma jamonon gilin qewombaaajon jamo amborangon megito, Jiisasnon asangon jiwowon jigowaa toon mesaon olon koma keno. Kian.

9

Jiisanonj eja jaagoo monj menj qeangoro.

¹ Jiisanonj toroqen kana kema eja monj nemunaa goronj uutanongja jaagoo kolooroti, ii iiro. ² Ii iiro gowokourutanonj qisinj munj jegi, “Somatanana, iinonj mono morowaa singisonjo-waajonj ama jaagoo kaanja kolooro? Iyanjaa singisonjowaajonja me nemunmanja yoroo singisonjowaajonja?”

³ Jegi kokaenj meleeno, “Ano singisonjo monj mende ano nemunmanjonj singisonjo mende anito, Anutuwaa ku-usunanonj iwaa laaligoyanonj asuganonj asugiwaatiwaajonj kaanja kolooro. ⁴ Weenj asarinj ejiwaa so mono wasinj nonoti, iwaanonj gawonj pondanj menj laligowonja. Gomanj tiiwaati, iikanonj kuuya gawonj mewombaajonj amamaawonja. ⁵ *Niinonj namononj laligomanjatiwaa so gomanja gomanja onjo اساساغيا koloonj asarinj laligomanja.”

⁶ Kaen jenj balononj sulaaro kemero gbakonj meleema eja jaagoowaa jaayanonj timimearo. ⁷ Timimeanj kokaen jenj kotoro, “Gii mono Siloam apu anjononj kema jaaga songbambaa.” (Siloam qa ii ananaa qaanonj Wasiwasi eja.) Kaen jenj kotoro kema jaaya songbano tooro uuro asariro eleema mirianonj karo.

⁸ Kaen karo alauruta kosianonj laligogiti ano tosianonj wala nene iwoiwaaonj welema onoma laligoro iigiti, iyonononj ii iima jegi, “Jaagoo eja nenewaa welema rama laligoroti, eja iinonj me?”

⁹ Tosianonj jegi, “Eja inaa ii.” Tosianonj jegi, “Qaago, kaitania ii kaanja koloojato, iinonj qaago.” Kaandeen kaanj jegi ano jero, “Niinonj mono iiga koloojenj.”

¹⁰ Kaen jero kokaenj qisigi, “Jaaga mono nomaen ana tooja?”

¹¹ Qisigi kokaenj meleema injoro, “Eja qata Jiisas qamakejuti, iinonj sulaaro balonj gurujuyanonj kemero meleema jaananonj timimeanj jenj kotonj kokaen jero, ‘Gii mono Siloam apu anjononj kema jaaga songbambaa.’ Kaen jero apu iikanonj kema jaana songbambe tooro uuwe asariro.”

¹² Kaen meleema onono kokaenj qisigi, “Eja ii dakanonj laligoja?” Qisinj mugij “Mende mojenj,” jero. Kianj.

Farisii yonjononj jaaya toorotiwaajonj qiqisi angi.

¹³ Eja jaagoo laligoroti, iinonj “Mende mojenj,” jero ejembanonj ii wama Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonjononj kenji. ¹⁴ Jiisanonj sulaayanonj balonj gurujuyawononj meleema jaayanonj timimeanj metooroti, ii mono Sabat kendonj kambanjonj mero. ¹⁵ Kawaajonj Farisii yonjononj kaanagadeenj kokaenj qisinj mugij, “Jaaga mono nomaen ana tooja?” Qisinj mugij kokaenj meleema onono, “Eja iikanonj mono sulaayanonj balonj gurujuyawononj meleema jaananonj timimearo kema jaasewana songbama jaana uuwe asarija.”

¹⁶ Kaen meleema onono Farisii yonjononjga tosianonj jegi, “Eja iikanonj Sabat kendonj kotogoji, iikawaajonj mono Anutuwaanonj ejaga mende kolooja.” Tosianonj jegi, “Kaanj qaago! Eja doogoya monjonj mono nomaen ama angoletto kaanja memambaajonj kotiinaga?” Kaanj kaanj jenj iyangia juma deenji.

¹⁷ Kaen deema eja jaagoo iikawanonj mombo eleema kanj jegi, “Jaaga metooroti, iwaajonj mono nomaen jewaga?” Kaen jegi “Gejatootoo ejaga kolooja,” jero.

* 9:5: Mat 5.14; Jon 8.12

¹⁸ Kaen jero jaaya honaga goorota tooro uuroti, Juuda jotamemeya yononon ii mende moma laarigi. Mende moma laarin uuwoi nama nemunmanja horon onongi kari. ¹⁹ Kari kokaen qisin onongi, “Eja koi oroo meragaraga me qaago? ‘Jaagoo kolooro,’ jejaoto, nomaen ama keteda koi jaaya uun iija?”

²⁰ Qisin onongi kokaen meeleni, “Eja koi noroo meranaraga kolooja ano jaagoo kolooroti, ii saanon moja. ²¹ Ii mojoto, nomaen ama keteda koi jaaya tooro uun iiji, ii mende moja. Moronon jaaya metooro uuji, noro kaanagadeen mende moja. Kokoga qaago, mono somariin gowia jorakaanaga ano momakootoyawo kolooja. Kawaajon mono iyanajon qisigi kaniaya saanon jewaa.”

²² Juuda jotamemeya yonoojon toroko moma kaen injiori. Yononon batugianon qaa kokaen somonjon uumotoonjo ama nangi, “Monon ‘Jiisas Hamoqeqe Toya Kraist kolooji,’ kaen jen asugiwaati een, ii mono qamakooli miri tuun somatanonga konjoma mubonja.” ²³ Qaa kawaajon ama kokaen injiori, “Kokoga qaago, ii ugejiawo. Kawaajon mono iyanja qisin mubu.”

²⁴ Kawaajon eja jaagoo laligoroti, ii mombo horogi karo kokaen jegi moro, “Eja ii singisonjo ejaga kolooja, ii mojon. Iikawaajon mono Anutuwa qabunaya mepeseena akadamuyawo kolooro sokombaa.”

²⁵ Ii moma kokaen meeleno, “Singisonjo ejaga kolooja me qaago, niinon ii mende mojen. Motoonjo kokaenja kaya mojen: Niinon jaagoo laligoweto, keteda koi kanon saanon uun iijen.”

²⁶ Kaen meeleno kokaen qisin mugi, “Naa iwoiga ama gonja? Jaaga mono nomaen metooja?”

²⁷ Qisin mugi kokaen meleema onono, “Niinon mono meleema ononjento, ononon qaa jejenati, ii mende mojuya. Naambaajon ii onja kosiga mombo jewe mobombaajon kaparan konju? Ononon mono kaanagadeen iwaa gowokouruta koloowombaajon moju me qaago?”

²⁸ Kaen meleema onono mepaqepae ama uqeqe qaa tokoronkota kokaen jen mugi, “Gii mono iwaa gowokoyaga koloojanto, nononon Mooseswaa gowokourutaga laligojon. ²⁹ Anutunon Mooses Bunja qaa muroti mojon, eja iikanon mono iikanonja me kanonja kolooroti, ii mende mojon.”

³⁰ Kaen jegi qaa kokaen injoro, “Iinon dakaya kolooroti, onjo iikawaajon kaaniadeen tompiririn ama kiko qejutiwaajon moma walingojen. Onanon walingojento, kilen noo jaana metooro saanon uun iijen. ³¹ Ejemba doogoya yononon Anutu qama kooligi mende moma onomakeja, ii mojon. Ii mojon, monon Anutu goda qen mun uusiina otaankeji, iwaanon qamakooli mono geja ama momakeja. ³² Mon jaagoo kolooro monon kan jaaya metooroti, sundu kaanja ii walagadeen mende moma laligonin. Siwe balonon koloori, kaban iikanonja kanain kouma kete laligojoni, iikanon sundu kaanja mon mende monin. ³³ Anutuwaanonga mende kanagati een, iinon mono iwoi kaanja memambaajon amamaanaga.”

³⁴ Kaen jero moma kokaen jen mugi, “Nemunmanjon singisongowo laligori gii singisonjo kuuya kawo koloon somariina ano giinon kete nono kuma nonomambaajon mojan. Ii mende sokonja.” Kaen jen mun konjongi seleenjen kamaaro. Kian.

Uuwaa jaanon gooro kematou-kantou ama laaligo.

³⁵ Konjongi seleenjen kamaaroti, qaa iikanon Jiisaswaa gejianon kemero moma eja ii mokolon kokaen ijoro, “Gii Anutuwa Meria moma laarin mujan me qaago?”

³⁶ Kaen ijoro kokaen meleema qisiro, “Oo Somatana, eja ii moronon? Ii jena momago ii saanon moma laarin mumaŋa.”

³⁷ Meleeno kokaen jen koton muro, “Gii kokaen uun niiba. Giwo qaa jejeni, eja ii mono niinon koloojen.”

³⁸ Ii moma jero, “Oo Pon, nii moma laarin gonjen.” Kaen jen usugon qama koolin muro.

³⁹ Jiisanon jero, “Niinon ejemba gosin qaagia jen tegomambaajon ama kamaan namonon koloowe. Noojon ama tosianon jaagoo koloojuti, yonoo jaagia tooro saanon uun iima kotowuya. Tosaŋa jaagia awaa laligojuti, yononon noojon ama bao jaagoo koloon laligowuya.”

⁴⁰ Kaen jero Farisii tosianon kosianon iikanon nama qaa ii moma kokaen qisigi, “Wae! Nono kaanjadeen jaagoo ejaga koloojon me? Nonoojonŋa jejan me?”

⁴¹ Kaen qisigi kokaen injoro, “Ono ‘Jaagoo koloojon,’ jewuyagati een, mono singisono mende en ononagato, kambaŋ kokaamba ‘Saanon iima kotojon,’ kaen jenkejutiwaajon ama singisonogianon mono en alin en onombaa.” Kian.

10

Lama ano galengia awaa.

¹ Jiisanon galen meme qaa kokaen jero, “Niinon qaa hona toon mon kokaen injowe mobu: Tosianon lama toton uutanon keubombaajon nagonon qaagoto, sopa waleema kemejuti, yononon mono kikekakasililin ano yongoro meme ejemba kolooju. ² Mononon nagonon keuji, iinon lama yonoo galengia kolooja. ³ Iinon kouro nagu galenanon ii iima nagu horon muro kamaan qaro lama yononon qaa aroya saanon moma kotonkeju. Galengianon anaa lamauruta onooma qagia qama unuano totongia mesaon saanon seleengen kemakeju.

⁴ “Anaanon lamauruta kuuya unuano totongia mesaon seleengen kengi iinon jotamemegia koloon wala keno qaa aroya moma kotojutiwaajon gematanon otaan kemakeju. ⁵ Iyanngiaa galengia saanon otaankejuto, waba mononon kan qaro ii mende toton otaawuya. Waba yonoo qaa arogia mende moma kotojutiwaajon mono jirinjin ama iwaajon keeta togon deembuya.”

⁶ Jiisanon qaa aasangoya ii injoroto, qaa iikawaa kania mende moma asarin kiko qegi. Kian.

Jiisanon lama galen awaa kolooja.

⁷ Kiko qegi toroqen yonoojon kokaen jero, “Niinon qaa hona toon mon kokaen injowe mobu: Niinon lama totombaa naguya koloojen. ⁸ Noo gemananon tuun galen kuuya wala kagiti, iyononon kike ano yongoro meme ejembaga koloogi. Kaen koloogitiwaajon lama yononon ii mende moma koton onoma laligogi.

⁹ “Niinon motoonngo lama totombaa naguya koloojen. Daen ononon Anutuwo kotiin laligowombaajon jen niwo qokotaan laligojuti, niinon mono hamo qen onombe letombuya. Kaen koloon lama toton uutanon uma kamaan seleengen kema nene gomaŋa morianawo mokolonkebuya. ¹⁰ Yongoro meme yononon naambaajon kankeju? Yononon yongoro men nunun tiwilaan nonombombaajon kankeju. Iwoi morota ambombaajon qaago. Niinon iikaan mende koloojen. Niinon onon laaligo kombombaŋa mokolon oyanboyan laligowutiwaajon kan laligojen.

11 Niinonj lama galenj awaa koloojenj. Lama galenj awaanonj mono lamauruta yonoojonj ama laaligoya qeleema onombaa. 12 Monjonj lama toya mende kolooj tawaya mewutiwaajongadeenj kanj tondu galenj koma onomakeji, ii kokaenj: Kasu kawalianonj karo iima lama onomesaonj unjurama keno kasu kawalianonj lama kisiyaenj mej injinj unuj mendeema onombaa. 13 Iinonj seleenjengga kanj sewanj memewaajongadeenj 'Lama galenj koma onomaŋa,' ii jetanonj jenj lama onoojonj majakaka mende moma telambelanj qaganonj tondu laligonj unjurama kembaa.

14-15 *"Niinonj lama galenj awaa koloojenj. Amananonj nii moma nono niinonj Amana moma munj laligojenj. Iikawaa so niinonj neenaa lamauruna moma onombe yonononj nii moma nomakeju. Niinonj laaligona lamauruna onoojonj ama qeleema mesaomaŋa. 16 Noononj lama tuunj tosia ii kaanagadeenj kolooj laligowuya. Yonononj lama totonj kokawaa toya mende laligojuto, kilenj noo qaa arona momakebuya. Niinonj ii kaanagadeenj unjuambe kawaa so kema kanjkebuya. Kanagenj tuunja tuunja yonononj kululuunj tuunj somata motoonjgo koloogi galenj motoonjononj galenj koma onono laligowuya.

17 Amanonj kokaembaajonja ama nii uutanonj jopagonj nomakeja: Niinonj laaligona mesaonj mombo gbilinj laligonj umaŋa. Ii Amawaa jaanonj sokonja. 18 Laaligona monjonj mende nuambaato, ii neeno qeleema mesaomaŋa. Amananonj jenj kotonj nono neeno laaligona qeleema mesaomaŋa ano iikawaa gematanonj mombo gbilinj laligonj umaŋa. Ku-usunj kaanja ii noononj eja."

19 Jiisasnonj qaa ii jerotiwaajonj ama Juuda jotamemeya yonoo batugianonj niinonjiinonj mombo kolooro. 20 Yonoononja mamaganonj kokaenj jegi, "Omenonj uutanonj kemerota laligonj kaamaa anja. Mono naambaajonj qaaya mobonaga? Mono mesaowonja."

21 Tosianonj jegi, "Qaa kaanja ii kokojinjinj ejawaa qaa kaanja qaago. Omenonj mono jaagoo ejemba yonoo jaagia nomaenj metoonaga?" Kaenj amigi.

Juuda jotamemeya yonononj Jiisas gema qegi.

22 Wala eenanonj jiwowonj jigoo koma konjoratinj naguya horogi. Ii gbani so romonjonj kendombaa aisoowombaaajonj* Jerusalem ajoroogi. Kambanj iikanonj kanj kuuro konjuru kambanj sanjonja uutanonj laligogi.

23 Jiisasnonj jiwowonj jigowaa totonj uutanonj kinj Solomombaa somben saraŋawo qagiti, kanonj kema liligoro. 24 Kema liligoro Juuda jotamemeya yonononj kanj liligonj munj kokaenj qisinj mugij, "Kaniaga kolatina mono kambanj dawi toroqenj mambombom-baajonj mojanj? Gii Hamoqeqe Toya koloojanj me qaago, ii mono asuganonj jena mobonj."

25 Kaenj jenj qisinj mugij Jiisasnonj kokaenj meleema onono, "Nii jewe mogito, onoo noo qaana ii mende moma laariju. Niinonj Amanaa qatanonj angoletoj amakejenj, iikanonj mono kaniana injisaama nanjonj qendeema onomakeja. 26 Ii nanjonj qendeema onomakejato, onoo noo lama tuunj uutanonj mende laligojutiwaajonj ama qaana mende moma laarinjkeju.

27 "Niinonj lamauruna moma onombe yonononj kaanagadeenj noo qaa arona moma nii notaanjkeju. 28 Niinonj laaligo kombombanja onombe letoma kambanj monjonj mende totonj tiwilaawuya. Monjonj monj ii noo boronanonja mende horonj kondeema onombaa. 29 Noo Amananonj ii

* 10:14-15: Mat 11.27; Luuk 10.22 * 10:22: Kendonj qata Hanuka ii Disemba 25 kanainj weenj 8 kawaa so rama aisoogi. Miri kuuyanonj kiwa ootirigi asariro gere seŋa kululuunj rii qama korisoro anji.

noo boronanon onoonoti, iinon kuuya unuugun uuta kolooja. Kawaajon kuuyanon ii noo Amanaa borianonga horon kondeema onbombaaajon amamaawuya. ³⁰ Nii ano Ama noronon mono motoongo koloon laligojo.”

³¹ Jiisasnon kaen jero Juuda jotamemeya yononon mombo namononga jamo amboraanon iikanon gilin gewombaaajon анги. ³² Kaen angito, kokaen jen onono, “Amanon nemun koma nono angoletto somata mamaga ama mewe iigiti, iyonoononga mono naa mombaaajon romononon nii jamonon gilin nuwombaaajon moju?”

³³ *Jen onono Juuda yononon meleema jegi, “Nononon angoletto somata anatiwaajon ama mende jamonon gilin guwombaaajon anjonto, Anutu mepaqepae ama mujanjiwaa irona ama gombona. Gii balon ejaga ano selega een menj uma Anutu kaana koloomambaaajon jejan.”

³⁴ *Kaen jegi Jiisasnon meleema onono, “Buja Terenon Kana qaa mon kokaen oogita eja, ‘Anutu niinon jewe: Ono mono noo bensakonuruna kolooju.’ ³⁵ Buja Terewaa qaa ii mono mende janon qaombaato, powowon ewaa. Kawaajon Anutunon qaaya ano kan ejemba bunagiaga kolooroti, Anutunon yonoo qagia ‘bensakonuruna’ kaen qama onono. ³⁶ Ejemba omaya kaen qama ononoto, Amanon eja menj sorain wasiro namonon kamaaroti, ononon mono nomaen ama iwaajon kokaen jeju, ‘Gii Anutu mepaqepae ama mun laligojan.’ Niinon ‘Anutuwaaw meria koloojen,’ qaa kaen jewe ononon mono naambaaajon ii mogi mende sokonja? Ono Anutuwaanon Buja qaa ii qeju me?”

³⁷ “Gawon menkejenji, ii iigi Amanaa nanamemembaa so mende amakeji een, mono mende moma laarin nombu. ³⁸ Amanaa nanamemembaa so ama menj laligojenji een, kania kaan iima mono moma laarin nombu. Ii qaanaajon ama mende moma laariwuyagati een, mono angoletonaajon ama kilen moma laarin nombuya. Amanon niwo qokotaan nanja ano niinon Amawo qokotaan nanjenji, ono iikawaa kania moma sorogon asariwuti-waajon koi jejen.”

³⁹ Jiisasnon kaen jero mombo menj somongowombaaajon mogito, boro baagianonga qosoma kamaan keno.

⁴⁰ *Onomesaon Jordan apu gowoya koton mombo leegen kema Jonon wala oomulu menj onoma laligoroti, kanon keuma kaman tosaana toroqen iikanon laligoro. ⁴¹ Iikanon laligoro ejemba mamaganon iwaanon kouma iima kokaen jegi, “Jonon angoletto motoongo mon mende meroto, qaa kuuya eja koi kawaajon jeroti, ii mono qaa hona jen laligoro.” ⁴² Kougiti, iyonoononga mamaganon uugia meleema moma laarin mugi. Kian.

11

Jiisaswaa alia Lazarusnon komuro.

¹ *Betani taonona eja mon qata Lazarus iikanon ji kiro ero. Maria ano Marta daremun yoronon Betani taon iikanon laligori. ² *Maria iikanon Pon apu koowayawonon morin wan juyanon kania keren mero. Lazarus ji kiro eroti, ii iwaa naanaga. ³ Lazarusnon ji kiro ero naanwoitanon buju qaa kokaen ani Jiisaswaanon keno, “Pon moba, wombo alaganon mono ji kiro eja.”

⁴ Buju ii kenoto, Jiisasnon ii moma kokaen jero, “Ji iikanon eja alana komuwaatiwaajon ama mende koloon muro eja. Iikawaajon qaagoto,

* **10:33:** Lew 24.16 * **10:34:** Ond 82.6 * **10:40:** Jon 1.28 * **11:1:** Luuk 10.38-39 * **11:2:** Jon 12.3

Anutuwaa Merianon ii men qeangoro ejembanon kania ii iima koton Anutu mepeseegi qabunayanon asarin seiro Siwewaa akadamuyawo koloowaa. Ji ii iikawaajon ama koloon muro.”

⁵ Jiisasnon Marta, iwaa koga ano naangara Lazarus yonoojon uuta ero laligoro. ⁶ Kaen laligoroto, kilen jiaa bujuya moma goman laligoroti, iikanondeen ween woi toroqen laligoro. ⁷ Ii laligoro kaman ii tegoro gowokouruta yonoojon kokaen injoro, “Anana mono Judia prowinsnon eleema kembona.”

⁸ Kaen jero meleengi, “Somatanana, Juuda yononon indigen kaparan koma jamonon gilin guwombaajon анги. Kawaajon mombo Judia eleema kembaaajon jejanj, ii mende sokonja.”

⁹ Kaen meleengi Jiisasnon qaa kokaen jero, “Weembaa auaya 12 ejuti, monon kawaa asasaganon kana kembati, ii mono iwoi monon qen mizimizi mende men mubaa. Balombaa asasaganon asarin muro saanon iima kembaa. ¹⁰ Saanon kembato, monon kiwaya mende en muro gomantiinanon kematou-kantou kembati, iinon mono kema qen mizimizi mewaa.” ¹¹ Qaa ii jengo kokaen injoro, “Alanana Lazarusnon gaon ejato, niinon kema gaononga mindiwe waabaa.”

¹² Qaa ii moma kokaen jegi moro, “Pon, onanon gaon eji een, mono saanon en qeangowaa.”

¹³ Jiisasnon Lazarus komurotiwaa qaa saana jeroto, gowoko yononon ‘Gaonga eja,’ jeroti, iikawaa moma bimbimgon qaa kania mende moma kotogi. ¹⁴ Mende moma kotogitiwaaajon Jiisasnon asuganon jokoloon jero, “Lazarusnon komurota eja. ¹⁵ Niinon iwo mende laligowe komurotiwaaajon niinon kema men gbiliwe waaro iigi momalaaringianon kotiiwaa. Kaen kolooro onoojon aisoon oyanboyanawo moma jejen. Mono waagi iwaanon kembona.”

¹⁶ Kaen jokolooro Tomas qata mon Sunesune qagiti, iinon gowoko alauruta yonoojon kokaen injoro, “Anana saanon motoon iikanon kembona. Kemago iwo komuwonja.” Kian.

Laaligo Toyanon naanwoita uugara men saoliro.

¹⁷ Lazarusnon komun ween 4 mono qasirinon ero tegoro Jiisasnon kouro bujuya kaen jegi moro. ¹⁸ Betani taon ii Jerusalem siti mesaon 3 kilomiita kekenaa so kosere ero. ¹⁹ Kawaajon Juuda ejemba mamaganon Marta Maria naangara komurotiwaaajon ‘Songon iriibona,’ jen kan raji.

²⁰ Ragi Martanon “Jiisas kaja,” jegi moma miri mesaon kananon kema mokoloroto, Marianon mirinon raro. ²¹ Kananon mokoloon kokaen ijoro, “Pon, gii kokanon laligonagati een, naananon mono mende komunaga. ²² Mende komunagato, giinon kaman kokaamba kaanideen Anutuwaajon iwoi mombaajon qama kooliwaati een, ii kuuya saanon moma gono mokoloowaga, iikaan mojen.”

²³ Qaa ii moma Jiisasnon ijoro, “Goo naanganon mono gbilin waabaa.”

²⁴ Ii moma Martanon jero, “Balombaa kaman tetegoyanon koomuya yononon waabuti, iinon mono kaman somata iikanon gbilin waabaati, ii moma yagojen.”

²⁵ Kaen jero Jiisasnon ijoro, “Koomunonga waawaataa Toya ii niinon koloojen. Neeno Laaligo kotigaa Toya koloojen. Iikawaajon monon nii moma laarin nonji, iinon komuwaato, kilen toroqen laligon kotiin laligowaa. ²⁶ Monon mon namonon laligon moma laarin nombati een,

iinon mono kambaŋ mononon koomu kom-bombaŋa mende komuwaa. Qaago. Qaa ii moma laarijan me qaago?”

²⁷ Martanon qaa ii moma jero, “Oo Pon, ii moma laarijen. Giinon Anu-tuwaa Meria koloojan. Hamoqeqe Toya Kraist namonon asugiwaatiwaa jegiti, giinon mono ii koloojan. Kaen moma laarijen.” Kian.

Jiisasnon saaro jaunanon kamaaro.

²⁸ Martanon qaa kaen jen mirianon eleema kema koga Mariawaajon olon jero goraayanon karo ijoro, “Boinon kan kananon nama goojon endu kema iibagiwaajon jeja.”

²⁹ Kaen jero Marianon qaa ii moma iikanondeen ii mesaon Jiisaswaanon keno. ³⁰ Kenoto, Jiisasnon miri sombenon mende kouro endu Martanon kana somatanon mokolon iiroti, iikanondeen nano. ³¹ Juuda ejemba yononon Mariawo miri uutanon uuta men saoliwombaajon rafi Marianon uulanawo waama seleenjen kamaan keno iima kokaen romonjon jegi, “Iinon mono qasirionon kema saabaa.” Kaen jen iwaa gematanon otaan kenji.

³² Marianon kema Jiisas nanotinon keuma iima kanianon usugon kamaan kokaen ijoro, “Oo Pon, giinon koi laligonagati een, naananon mono mende komunaga.”

³³ Kaen jen silama qama saaro Juuda ejemba iwo kan nanjon motoon saagiti, Jiisasnon ii iima basusuya kolaano jaaya kalilingoro kana boria jenenawo ororo. ³⁴ Jenenawo ororo qisin onono, “Ii dakanon angi eja?” Qisin onono jegi moro, “Pon, kokaen kan iiba!”

³⁵ Kaen jegi Jiisasnon saaro. ³⁶ Saaro Juuda ejemba yononon iima jegi, “Yei! Mono aliaajon siin mamaga en muro laligonkeja”

³⁷ Kaen jegito, tosianon qaa ii qen kokaen jegi, “Jaagoo ejemba jaagia metoon laligoroti een, mono saanon Lazarus jero mende komunaga me?” Kian.

Jiisasnon Lazarus men gbiliro koomunonga waaro.

³⁸ Kaen tondu jegi Jiisaswaa wosoya mombo popoliiro jaaya kalilingoro qasirionon keno. Qasirionon kema iwoi kokaen iiro: Jamo oota uroroon qamoya iikawaa uutanon ama naguya jamo somatanon koma kojangigi raro. ³⁹ Ii iima kokaen jero, “Mono jamo qizizingogi kamba.” Kaen jero eja komurotiwaa naan Marta iinon kokaen ijoro, “Oo Ponna, ween 4 ejiwaajon mono moronawo kolooja.”

⁴⁰ Jiisasnon ii moma Martawaajon kokaen jero, “Gii moma laarin nonagati een, Anutuwaa ku-usunanon akadamuyawo asugiro iinaga. Wala qaa kaen gijowe me qaago?”

⁴¹ Kaen jero jamo qizizingogi keno Jiisasnon eu uuro uro kokaen jero, “Ama, gii qamakoolina mojanwaajon ama ‘Keraqeeango awaa!’ jen gonjen. ⁴² Gii kambaŋ so qamakoolina momakejani, mojento, giinon wasin nona namonon kamaaweti, ejemba tuun somata liligon noma koi nanjuti, iyononon ii moma moma laariwutiwaajon ama qaa koi jejen.”

⁴³ Kaen jen aroya men waama kotakota qama kokaen jero, “Lazarus, gii mono waama kawa!” ⁴⁴ Kaen qaro eja koomuya iinon gbilin waama kaaro. Kana boria opo jakaŋa taananon esuun jaasewana sibenon pipiin somonjogi ero. Erota waama opo dundunawo karo. Kaen karo Jiisasnon jero, “Mono dundun isangi saanon kamba.” Kian.

*Juuda galen yononon Jiisas komuwaatiwaa angonan angi.
Mat 26.1-5; Maak 14.1-2; Luuk 22.1-2*

⁴⁵ Juuda ejemba Mariawaanonj kouma Jiisasnonj iwoi ano iigiti, iyonoononga mamaganonj uugia meleema Jiisas moma laarinj mugi. ⁴⁶ Moma laarinj mugito, tosonianj Farisii (Kana qaawaa kaparanj-konjonj) yonoononj kema Jiisasnonj iwoi anoti, iikawaa sunduya injijogi.

⁴⁷ Ii injijogi jigo gawonj galenj ano Farisii yonononj jigo kaunsol jotamemeya horonj ononji ajoroogi kokaen jegi, “Eja iikanonj angoletu ku-usunawo ambe-mbo menkejiwaajonj ii mono nomaenj ama muninj sokonaga? ⁴⁸ Kondiangonj iwoi monj mende ama muninj toroqenj kaenj ama laligowaati eenj, mono ejemba korebore ii moma laarinj mubuyaga. Kaenj anji Rom gawman yonoo iringia soono kanj nononana jiwowonj jigonana ano ejemba tuunj somata koi nunuanji eenj totonj laligowombo.”

⁴⁹ Kaenj jenj raji yonoononga monj qata Kaiafas iinonj gbani iikanonj jigo gawonj galenj wanja koloonj gawonj ii menj laligoro. Iinonj waama gejatootoo qaa kokaen injijoro, “Onjo uu momogiaa oota kaanjadeen mende tooja. ⁵⁰ Onjo qaa koi saanonj mende gosiju: Nono ejemba tuunj somata korebore tiwilaaninj lombo somata qatawo koloowabo. Kawaajonj eja motoongononj Juuda tuunj somata nonoo aisenana menj downana komuro sokombaa.”

⁵¹ Iinonj qaa ii iyanjaa aroyanonj mende kolooro jeroto, gbani iikanonj jigo gawonj galenj wanja laligorotiwaajonj ama anjo qaayaa kania mende moma gejatootoo qaa jero, “Jiisasnonj ejemba tuunj somata nonoojonj ama komuro sokombaa.” Qaa ii honaga jero. ⁵² Juuda ejemba tuunj somata nonoojonjadeen mende komuroto, Anutuwaanonj uumeleen kanageso balonj so deenjeema laligojoni, anana kaanagadeen mindirinj nonono uumeleenj tuunj motoonggo koloonj laligowombaajonj komuro. Komuwaatiwaa qaaya ii waladeen jero.

⁵³ Weenj iikanondeen kanainj jotamemeya yonononj ajoroonj kaenj aminj moma Jiisas komuwaatiwaa qaaya jenj kotiinj arena anji. ⁵⁴ Kawaajonj Jiisasnonj toroqenj Juuda yonoo batugianonj asuganonj mende kema kanj laligoro. Kaenj qaagoto, onomesaonj balonj qararanjkonjonjaa goraayanonj keno. Iikanonj kema taonj qata Efraim kanonj keuma gowokouruta yonowo iyanjiodeen laligogi.

⁵⁵ Juuda nonoononj kiankomu kendononj toriro.* Kawaajonj Juuda ejemba mamaganonj gomanj so mirigia mesaonj koma konjoratinj aowombaajonj moma Jerusalem sitinonj ugi. ⁵⁶ Jiisas mongama laligonj jiwowonj jigowaa totonj uutanonj nama aminj moma kokaen qisinj aogi, “Jiisasnonj korisoro kendombaajonj koi kanaga me qaago? Nomaenj moju?”

⁵⁷ Kaenj qisinj aogito, jigo gawonj galenj ano Farisii yonononj jenkooto qaa kokaen anji seiro, “Monjonj Jiisaswaa enj raraya iima mobaati, iinonj mono nonoononj kanj bujuya jero moma kema menj somongowona.” Kianj.

12

Marianonj Jiisas kowu unkoowayawononj moriro.

Mat 26.6-13; Maak 14.3-9

¹ Anutunonj wala eenanonj niniima koboonj nunuuguroti, iikawaa kiankomu kendononj torinj weenj 6 tegoro kanonj kanj kuumambaajonj ano. Jiisasnonj kambanj kanonj gomanj qata Betani kanonj keno. Wala eja qata Lazarus menj gbiliro koomunonga waama laligoroti, mono iwaa mirinonj keuro. ² Iikanonj keuro Jiisas goda qenj mubombaajonj miri monjonj nene

* **11:55:** Kendonj qata Koonj qaanonj Pasowa jeju. Anutunonj wala eenanonj Israel ejemba niniima koboonj nunuuguroti, iikawaajonj gbani so kambanj ama aisoonkegi. Eksodus 12.15

oonj mozonogogi. Martanonj oonj rindeema koma ononoto, eja Jiisaswo motoonj rama nene negiti, Lazarusnonj iyonoo batugianonj raro.

³*Kaenj raji Marianonj kele kaaro monj binja 500 gram ii menj Jiisaswaanonj karo. Kaaro ii apu unkoowagawo honja qata naad sewanja uuta somataga iikanonj saa qegetaga. Iinonj ii menj kanj siminj kuma Jiisas kanianonj qibibirinj morinj wanj juyanonj motoro toboriro. Kaenj kolooro miri uutanonj ragiti, ii apuwaa morononj pumpungonj sokoma ero mogi.

⁴ Kaenj kolooro Jiisaswaa gowokouruta yonoononga monj qata Juudas Iskariot, kanagenj Jiisas memelolo meroti, eja iikanonj qotogonj munj kokaenj jero, ⁵ “Apu unkoowagawo ii mono naambaajonj sewanja mewutiwaajonj mende anja? Yei, manjaa siita! Ii anagati eenj, mono weenj 300:waa tawaya (Kina 6,000) kawaa so kitonaga. Ii ejemba wanaya ononinj sokonaga.” ⁶ Kaenj jeroto, qaa ii ejemba wanaya yonoojonj majakaka morotiwaajonj ama mende jero. Yonoojonj ama qaagoto, yongoro meme ejaga laligonj kulukululuu monenj gesogia galenj kono monenj anji kemero iikanonja kitia iyanaaajonj menj laligoro. Mono kawaaajonj ama ii jero.

⁷ Kaenj jero Jiisasnonj injjoro, “Ono emba koi mono mende jenj mubu. Niinonj komuwe ronj koma nombutiwaa kambanja torijiwaajonj saanonj selena apu unkoowayawononj nomorija. ⁸ Ejemba wanaya ii mono kambanj so batugianonj laligonjkejuto, niinonj onowo kambanja kambanja mende laligomanja.” Kianj.

Lazarus qewombaa qaa somonjonj anjonanjanj anji.

⁹ Jiisasnonj Betani gomanonj laligoroti, ii Juuda ejemba tuunj mamaganonj moma kanonj kagi. Jiisaswaaajonjgadeenj mende kagito, Lazarus koomunonga menj gbiliro waaroti, ii motoonj iibombaaajonj leelee mujonj horonj kougiti. ¹⁰ Kaenj kougito, jigo gawonj galenj yonononj “Lazarus kaanagadeenj qeninj komuwa,” jenj qaa somonogogi. ¹¹ Juuda ejemba mamaganonj Lazaruswaaajonj ama Betani kema uugia meleema Jiisas moma laarigi. Kawaaajonj qaa kaenj somonogogi. Kianj.

Jiisas Jerusalem uro mare konji.

Mat 21.1-11; Maak 11.1-11; Luuk 19.28-40

¹² Kaenj anji enj waama iikanonj ejemba tuunlelembenonj kianjkomu kendombaaajonj Jerusalem sitinonj kouma laligogiti, iyonononj buju qaa kokaenj mogi, “Jiisasnonj Jerusalem kamambaajonj kananonj kaja.” ¹³*Qaa kaenj moma tombi boria senjowo menj kananonj mokolonj iibombaaajonj kema kokaenj jenj qagi,

“Hoosana! Oowe oowe! Anutu mepeseejonj. Pombaa qanonj kaji, Anutunonj mono ii kotuegowa! Israel nonoo Kinj Ponjana oowe oowe!”

¹⁴ Jiisasnonj dongi melaa monj mokolonj kawaa qaganonj uma raro. Ii gejatootoo qaa monj kokaenj oogita ejiwaa so kolooro,

¹⁵ “Oo Jerusalem ejemba Zaion baanja liligonj rajuti, onjo mono mobu, onoo Kinj Pongianonj mono kawaa.

Dongj melaawaa qaganonj rama kawaa. Kawaaajonj keegia mono mende mobu.”

¹⁶ Jiisaswaa gowokourutanonj iwoi kolooroti, iikawaa kania wala mende moma kotogito, kanagenj saanonj moma asarigi. Jiisasnonj Siwenonj uma asamararajawo laligoroti, qaa ii kambanj iikanonj romonjonj kokaenj jegi,

* 12:3: Luuk 7.37-38; Dut 15.11 * 12:13: Ond 118.25, 26; Zek 9.9

“Ahaa! Qaa ii mono Jiisaswaajona oogita eja ano ejembanon qaa iikawaa so ama mugi honawo kolooro.”

¹⁷ Ejemba Jiisaswo Betani laligogiti, iyononon dangunu kaana nama bujuya jen seigi. Jiisasnon Lazarus qaro koomunonga gbilin waama qasiriwaa jamo kobaa mesaon kouro ejemba tuunon iigiti, iyononon Jiisaswaa kania nanon jen jen asarigi. ¹⁸ Jiisasnon angoletto ii meroti, qaa ii mogitiwaaon ama ejemba tuun somatanon luluuma koma horon mubombaajon kenji.

¹⁹ Kaen kenji Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) yononon iyanngiodeen amin moma kokaen jegi, “Mobu. Balona balona ejemba yononon mono luluuma horon iwaa gematanon kemakeju ano nono qaa gawon iikayadeen men bimbimonin hona mon mende kolooja.” Kian.

Griik ejemba tosanon Jiisas monngangi.

²⁰ Juuda ejemba kiankomu kendombaajon Jerusalem sitinon uma Anutu waeya men mepeseegiti, iyonoo batugianon Griik ejemba tosaana motoon laligogi. ²¹ Yononon gowoko qata Filip iwaanon kagi. Filipnon Galili prowinswaa taon qata Betsaida kawaa ejaga laligoro. Griik yononon iwaanon kan qisin kokaen ijogi moro, “Somatanana, nono ainnananon Jiisas iibombaajon mojon.”

²² Kaen ijogi moma Andruuwaanon kema qaa ii ijoro. Jero moma motoon kema Jiisas jeri moro. ²³ Qaa ii moma meleema kokaen jero, “Siwewaa asamararanon Siwe gomambaa Eja Hona iwaanon mombo asugin kotooro asariwaati, iikawaa kambaanon mono torija. ²⁴ Niinon koomunaa sare qaa hona toon mon kokaen injowe mobu: Yagon kota namonon mende kemen jumbaati een, mono een iikayadeen ewaa. Kaen een ewaato, kemen jumbaati een, kuragayanon mono juma ondonbondon waaro hona mamaga sogowaa.

²⁵ * “Kawaa so daen yononon laaligogia iyanngiaajon angon koma iyanngiaa jaajaa siiseweweya qaa laligowombaajon siina momakeji, iyonoo laaligogianon mono soowaa. Kaen soowaato, monon mon iyanngaa laaligoya goragora ama niijegenaa ama nombaati, iinon mono laaligo hona ondonbondonawo mokolon tetegoya qaa kotiin laligon ubaa. ²⁶ Monon nii welen qen nomambaajon jeji, iinon mono nii notaan laligoro sokombaa. Welena qenkeji, mono nii kema kan laligomanati, iikanon kaanngadeen niwo laligowaa. Monon niwo laligon welena qen nomakeji, Amanon mono ii goda qen muro laligowaa.” Kian.

Jiisasnon komun gbiliwaatiwaa qaa saana jero.

²⁷ Jiisasnon jero, “Wosona keteda koi kouma gojono bana kuuro laligojen. Mono nomaen jewenaga? Qaa monnganjen. Oo Ama, gii saanon konjilin aua kaban kokanona metogon nomba. Kilen kokaembaajon kaen mende qama koolimana: Aua koi kawaa siimboboloya ii mokosingon bosimanjiwaaajon ama geengo qananon anjan. ²⁸ Oo Ama, gii mono geengaa akadamuga ama noma qabunaga men somariwa.” Kaen qama kooliro Siwenonga qaa kokaen kolooro, “Niinon akadamuna ama goma kanon qabunana men somariwe ano torogon men somariwe sein kemma.”

²⁹ Qaa ii kolooro ejemba tuun nangi yononon ii moma jegi, “Pilisik qendan qaja.” Tosianon jegi, “Siwe gajoba monon iwaajon qaa ijoro otona mojon.”

³⁰ Kaen kaen jegi kokaen injoro, “Oton ii noojon ama mende koloojato, ii onoojon ama kolooja. ³¹ Kaban kokaamba goman goman ejemba nanamemen bologa otaankejuti, iyonoo gosigosi kambanganon mono ba

* 12:25: Mat 10.39; 16.25; Maak 8.35; Luuk 9.24; 17.33

koma ononja. Anutunon yonoo qaagia jen tegon irona meleema onono qagianon ubaatiwaajon anja. Kamban kokaamba Anutunon Kilenaa Ponja goman so galen koma onomakeji, mono ii konjono seleenjen kamaawaatiwaajon anja. ³² Iinon kamaawaato, noojona kokaen koloowaa: Ejembanon balononga noma kanakeewan kosigogi uma nambe kana kolooro ejemba goman so horon onombe luluuma noonon kan tuun men nambuya.” ³³ Ii koomu nomaana komuwaati, iikawaa qaa saana kaen injoro mogi.

³⁴ *Ejemba tuun yononon ii moma kokaen ijogi, “Nono Kana qaa weengon kokaen mojon, ‘Kraistnon mende komun tetegoya qaa laligon uma laligowaa.’ Giinon naambaajona kokaen ninijonan, ‘Siwe gomambaa Eja Honja namononga men kosigogi kanakeewan uma nambaa.’ Siwe gomambaa Eja Honja ii moronon?”

³⁵ Ii moma meleema onono, “Asaganon kamban torodaamon mombo batugianon asarin laligowaa. Pangamanon qagianon uma turun onono kawaa bunja koloowubotiwaajon mono asaganon kema kan laligowu. Asaganon en onombaatiwaa so mono asaganon laligowuya. Moronon pangamanon jibujabu kema kankeji, mono dakanon keubaati, ii mende moja. ³⁶ Kawaaajon asaganon kamban dawo onowo laligowaa, kamban iikanon ii mono utanon moma angon koma laligowu. Asagaa kanageso koloon laligowutiwaajon mono asaga ii moma laarin laligowu.” Jiisanon qaa kaen jen onomesan asanon keno. Kian.

Juuda somata yonoo uukotiigianon mende looriro.

³⁷ Jiisanon angoletto mamaga men laligoro Juuda galen yononon ii jaagianon iigito, kilen ii mende moma laarin mun silemale laligogi. ³⁸ *Kaen laligogi gejatootoo eja Aisaiwaanon qaa mon ii honawo kolooro. Iinon qaa ii kokaen oorota eja,

“Oo Pon, nononon Bunja qaa jen asarin uugia kuun onomakejonto, moronon ii moma laarinaga?”

Ponon ku-usuna ii mono morowaajona isaano moma asariwaa?”

³⁹ Hamoqege Toya moma laarin mubombaaajon bimonon amamaagiti, Aisaianon iikawaa kania moma qaa mon waladeen kokaen jen oorota eja,

⁴⁰ “Iyangiaa jaagianon iwoi iima kania iima kotowubo me uugianon qaa kania moma asariwubo. Ii moma asarin uugia meleembubo.

Uugia meleengi men qeangon onomambo. Iinon kaen koloowabotiwaajon ejemba jaagia men goon uugia gojono laligoju.”

⁴¹ Jiisanon Siwewaa asamararanon asarin laligoro Aisaianon kaen iima kania jen asarin qaa ii jero.

⁴² Jotamemeya ano galenkonkon eja yonoononga mamaganon kaanagadeen Jiisas moma laarigito, Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) yononon qamakooli miri tuunonga konjoma onombubotiwaajon ii asaganon mende jokoloogi. ⁴³ Ejembanon mepeseen onombutiwaajon kaparan kongito, Anutunon mepeseen onombaatiwaajon ii qemasolgen angi. Kian.

Jiisaswaa qaayanon ejemba gosin qaanana jen tegowaa.

⁴⁴ Tosianon kaen angito, Jiisanon qama kokaen jero, “Mononon moma laarin nonji, iinon niigadeen mende moma laarin nonjato, moronon wasin nonoti, ii kaanagadeen moma laarin muja. ⁴⁵ Mononon nii niima mono wasin nonoti, ii kaanagadeen iimakeja. ⁴⁶ Ejemba mon nii moma laarin nonji,

* **12:34:** Ond 110.4; Ais 9.7; Eze 37.25; Dan 7.14 * **12:38:** Ais 53.1; 6.10

iinon mono pangamanon qokotaan laligowabo. Kawaajon niinon kamaan asugin gomaña gomaña onoo asasagagiaga kolooweta laligojen.

⁴⁷ “Niinon kamaan asugin gomaña gomaña onoo qaagia jen tegomambaajon ama mende kaweto, ejemba balon so hamo qen onombe kaman kokaamba letoma Siwewaa buña koloowuti-waajon ama kaweta laligojen. Kawaajon ejemba noo Buña qaana moma mende ten koma otaankejuti een, niinon iyonoo qaagia mende jen tegomaña. ⁴⁸ Daen yononon jejewili ama noma Buña qaana mende moma angon konjuti, iyonoo jen teegogianon mono kokaen koloowaa: Niinon Buña qaa jewe mogiti, qaa iikanon mono kaman somatanon qaagia jen tegoro siimbobolo iikawaa so mobuya.

⁴⁹ “Kania kokaembaajon kaen koloowaa: Niinon Buña qaa jen laligoweti, ii qaa omaya qaagoto, ii neenaa ainanonga mende kolooro jen laligon koube. Kaen qaagoto, Ama wasin nonoti, ii ano qaa je nomaen jemanati, iikawaa jen koton nono jen laligon koujen. ⁵⁰ Amawaanon jenkotoo iikanon mono ono laaligo kotakotanon ama onomakeja, ii mojen. Kawaajon Amananon ii jemanatiwaajon jen koton nonoti, mono iikawaa so Buña qaa jenkejen.” Kian.

13

Jiisasnon gowoko yonoo kanagia songbano.

¹ Kiankomu kendonon* toriro Jiisasnon kania kokaen moma yagoro, ‘Namo mesaon Amananon umambaa kamananon mono torija.’ Kaen moma yagon iyanaa alauruta namonon laligogiti, ii uutanon jopagon onoma laligon tetegoyanon iikanon kaanagadeen uujopaya ii qendeema onono.

² Komuwaatiwaa kamananon kan kuumambaajon ano kaman monon gomantiinaa nene newombaajon ajoroon motoon ragi iwoi kokaen kolooro: Saimon Iskariotwaa meria qata Juudas ii Satanon sololoodabororo. Jiisas memelolo men mubaatiwaa qaaya ii sane anota uutanon kemero moma raro. ³ Jiisasnon iyanaa kania ii kokaen moma kotooro, ‘Amanon iwoi kuuyaa ku-usuna ii noo boronanon ano Anutuwaanonga kamaan laligon mombo iwaanon umambaajon anjen.’

⁴ Kania kaen moma koton nene nen ragitinonga waama malekuya koton gawombaa opo jokana mon men batuyanon kokosiin somongoro. ⁵ Ii somongon apu juunon molaaro kemero kanain gowokouruta yonoo kanagia songbano. Songbandaboron keren jokana (selemoto) batuyanon kokosiin somongoroti, iikanon kanagia motoro. ⁶ Songbama kema Saimon Piitowaa kanianon kouro kokaen ijoro, “Oo Pon gii welenqeqa kamaanqeeta qaago. Giinon noo kanana songbana mende sokombaa.”

⁷ Kaen jero moma kokaen meleeno, “Iwoi keteda koi anjeni, giinon iikawaa kania kaman kokaamba mende moma kotojanto, kanagenon ii saanon moma asarin laligowaga.”

⁸ Meleeno kokaen kaparan koma jero, “Gii mono noo kanana kaman monon qaago toton songbambaga.” Kaen jero kokaen ijoro, “Niinon gii mende songbama gomanati een, gii mono noo gowokona toroqen laligomambaajon amamaawaga.”

⁹ Kaen ijoro Saimon Piitonon birindin aarun meleeno, “Pon, kawaajon gii kanaganagadeen qaagoto, borona ano wanra ii motoon songbamba.”

* **13:1:** Anutunon wala eenanon Israel ejemba niniima koboon nunuuguroti, kendon iikawaa qata Koon qanon Pasowa jeju. Eksodus 12.15

¹⁰ Kaen meleeno kokaen ijoro, “Moŋnoŋ apu arin karo kania kaanjadeen songbanin jewonŋa qaa tataankota koloowaa. Ono kuuya soraaya kolood-aborojuto, motoongoyanonŋ soraaya mende kolooja.” ¹¹ Morononŋ memelolo menŋ mumambaajonŋ anoti, Jiisanonŋ ii moma kawaajonŋ kokaen jero, “Ono kuuya soraaya mende kolooju.”

¹² *Kanagia songbandaboronŋ malekuya mombo mouma kamaanŋ raro nene negi kokaenŋ qisinŋ onoma jero, “Niinonŋ iwoi ama ononjenŋ, onŋ iikawaa kania moma asariju me qaago?” ¹³ Ono noojonŋ ‘Boi!’ ano ‘Poŋ!’ kaanŋ noomakeju ano niinonŋ ii honŋa koloojenŋ. Kawaajonŋ ii soyanonŋ jenkeju. ¹⁴ Niinonŋ onŋoo Poŋ Boigia koloonŋ welenqeŋe kamaanqeŋetaa sili menŋ kanagia songbanjenŋi eenŋ, onononŋ mono kaanjadeenŋ menŋ kamaanŋ aonŋ welenqeŋe koloonŋ kanagia songbama aonŋ laligogi sokombaa. Ii mono gawonŋgiaga.

¹⁵ “Niinonŋ ama qendeema ononjenŋ, onŋ mono iikawaa so nanŋonŋ welenŋ qenŋ aonŋ laligowu. Kaenŋ laligowutiwaajonŋ iikawaa silia niinonŋ kete qendeema onombe iiju. Ii romonŋonŋ iikawaa tania otaagi sokombaa. ¹⁶ *Niinonŋ qaa honŋa toonŋ monŋ kokaenŋ injiŋowe mobu: Welenqeŋenonŋ kamaanqeŋeta kolooro toyanonŋ uuta kolooja. Gowokononŋ boiya uugunŋ uuta koloomambaajonŋ amamaawaa. Kaanŋagadeenŋ eja poŋ monŋonŋ gajobaya wasiro qele kema gawonŋ menkeji, iinonŋ mono poŋaa baatanonŋ laligonŋkeja. ¹⁷ Onŋ qaa kota ii kete moma kotoju. Kawaajonŋ selememe mesaonŋ alaurugia yonŋoo newo baagianonŋ kema laligowuti eenŋ, niinonŋ mono onŋoojonŋ ‘Iia simbawonŋawo!’ jemaŋa.” Kianŋ.

Moŋnoŋ memelolo menŋ mubaatiwaa qaa waladeenŋ jero.

Mat 26.20-25; Maak 14.17-21; Luuk 22.21-23

¹⁸ * “Qaa jejenŋ, ii mono onŋ kuuya mende unŋanja. Niinonŋ moroga meweŋonŋ unŋumbeti, yonŋoo kaniagia ii saanonŋ moma kotojenŋ. Kaenŋ laligojento, Buŋa Tere monŋ iikanonŋ honŋawo kolooro sokombaa. Qaa ii kokaenŋ, ‘Moŋnoŋ niwo nene motoonŋ nejoti, iinonŋ mono kelebele ama gbakoyanonŋ riitama noma numambaajonŋ jojorija.’†

¹⁹ “Nii honŋa kanagenŋ koloowaatiwaa qaayaga wala jejenŋ. Kawaajonŋ honŋa koloowaati, onŋ kambaŋ iikanonŋ noo kanana moma asarinŋ kokaenŋ jewuya, ‘Ahaa! Laaligowaa kania kambaŋ so laligonŋ kouma laligoroti, iinonŋ mono ii kolooja.’ Kaenŋ jenŋ moma laarinŋ nombutiwaajonŋ niinonŋ qaa ii waladeenŋ asuganonŋ jewe moju.

²⁰ * “Niinonŋ qaa honŋa toonŋ monŋ kokaenŋ injiŋowe mobu: Niinonŋ ejemba monŋ wasiwe gawonŋ memambaajonŋ karo monŋonŋ ii koma horoji, iinonŋ mono nii kaanjadeenŋ koma horonŋ nombaa. Kaanjadeenŋ nii koma horonŋ nonji, iinonŋ morononŋ wasinŋ nonoti, mono ii kaanŋagadeenŋ koma horonŋ mubaa.”

²¹ Jiisanonŋ qaa kaenŋ jenŋ wosia kouma gojoma jumambaajonŋ ano qaa injisaama kokaenŋ injiŋoro, “Niinonŋ qaa honŋa toonŋ monŋ kokaenŋ injiŋowe mobu: Onŋoonŋga monŋonŋ nii memelolo menŋ nombaa.”

²² Kaenŋ injiŋoro gowokourutanonŋ iyanŋgia kunŋkalilinŋ uunŋ aigigiinŋ anŋa anŋa kokaenŋ romonŋgogi, ‘Mono morowaajonŋa jeja?’ Kaenŋ romonŋonŋ uuwoi tompiririnŋ ragi. ²³ Tompiririnŋ rama nene negi Jiisaswaa wombo gowokoyanonŋ iwaa kooronŋanonŋ raro. ²⁴ Iinonŋ raro Saimon Piitononŋ wanŋanondeenŋ gowoko

* **13:12:** Luuk 22.27 * **13:16:** Mat 10.24; Luuk 6.40; Jon 15.20 * **13:18:** Ond 41.9 † **13:18:** Gbakoyanonŋ riitama noma numambaajonŋ jojorija, qaa ii Israel yonŋoononŋ sareŋaa monŋ. Kania kokaenŋ: Iinonŋ uutanonŋ qetama nonja. * **13:20:** Mat 10.40; Maak 9.37; Luuk 9.48; 10.16

ii sare ama mun kokaen ijoro moro, “Qaa ii morowaajon jeji, ii qisin mun jena moman.”

²⁵ Kaen ijoro moma rapingon Jiisaswaa totoyanoj nangon kokaen qisiro, “Pon, eja ii moronon?”

²⁶ Kaen qisiro meleema muro, “Bered kitia qaanonj qendunjon mon mumajati, iinonj mono ii.” Meleema mun bered kitia menj qaanonj qendunjon Juudas muro. Juudaswaa manja qata Saimon Iskariot. ²⁷ Bered kitia ii muro Satanonj iikanondeen Juudaswaa uutanonj kemero. Kawaaajon Jiisasnonj ii jenj kotonj munj kokaen ijoro, “Iwoi ambagati, ii mono uulanawo amba.” ²⁸ Qaa kaen ijoroto, ii naambaajon ijoroti, ii gowoko tosanonj motoonj rama nene negiti, iyonoononga mononj monj mende moma asariro. ²⁹ Gowoko tosanonj iikawaajon kokaen romongogi, “Juudasnonj monej gesowaa galenaga laligoroti, iikawaajon kendonj kambaanonj iwoi ama-maawonjati, ii sewanja mewaatiwaaajon wasija me ejemba wanaya monej iwoi monj menj onombaatiwaaajon jeja.”

³⁰ Juudasnonj qaa ii saanonj moma asarinj bered kitia ii menj iikanondeen mesaonj seleengenj keno gomanj tiiro. Kianj.

Jiisasnonj jojopanj qaa donggoga jenj koto.

³¹ Juudasnonj mesaonj seleengenj keno Jiisasnonj kokaen injoro, “Keteda koi Anutunonj akadamuya Siwe gomambaa Eja Honja ama tegonj muro iinonj Anutuwaaw qabunajaya menj somariiro asugija. ³² Iinonj Anutuwaaw qabunajaya menj somariinj Anutuwo qokotaaji-waaajonj Anutunonj mono kaanjadeen iwaa qabunajaya menj somariiwaa. Ii kambaanj mende koriro menj somariiro asamararanonj asugiro laligonj ubaa.

³³ * “Oo kokouruna, niinonj kambaanj torodaamonj mombo onowo laligomanja. Ii laligonj onomesaowe kanagenj mongama noma laligowuya. Juuda yonoojonj kokaen injowowe mobu, ‘Nii gomanj kemaajati, onjo iikanonj kawombaajonj amamaawuya.’ Qaa iikayadeen keteda koi onoojonj kaanjagadeen jejenj.

³⁴ * “Niinonj jojopanj qaa gbilia jenj kotonj ononjenj: Onjo mono uugianonj jopagonj aonj laligowu. Niinonj jopagonj onoma laligoweti, onjo mono iikawaa so jopagonj aonj laligowu. ³⁵ Batugianonj uugianonj jopagonj aonj laligowuti eenj, ejemba kuuya yonononj injiima kaniagia moma kotonj kokaen jenj laligowuya, ‘Ahaa! Mono Jiisaswaa gowokouruta kolooju.’ ” Kianj.

Piitononj Jiisas qakoombaatiwaa qaa waladeen jero.

Mat 26.31-35; Maak 14.27-31; Luuk 22.31-34

³⁶ Saimon Piitononj Jiisas kokaen qisinj muro, “Pon, gii daenj kembaga?” Qisinj muro meleeno, “Nii dakanonj kemaajati, gii iikanonj notaanj kamambaajonj amamaawaga. Kambaanj kokaamba amamaawagato, kanagenj ii saanonj notaanj kawaga.”

³⁷ Meleeno kokaen qisiro, “Pon, nii mono naambaajonj kambaanj kokaamba gii gotaanj kamambaajonj amamaamanja? Niinonj mono laaligona goojonj ama qeleema mesaomanja.”

³⁸ Qisiro kokaen meleeno, “Gii honjaga laaligoga noojonj ama qeleema mesaomambaajonj jejanj me? Qaa ii jeganondeen jejanj. Niinonj qaa honjatonj monj kokaen gijowowe moba: Kete kurunonj qamambaajonj dodowiro giinonj kambaanj iikanonj qakooma nona indinja karoonj koloowaa.” Kianj.

* **13:33:** Jon 7.34 * **13:34:** Jon 15.12, 17; 1 Jon 3.23; 2 Jon 5

14

Jiisasnoŋ gowokouruta uluŋkoleŋ meŋ oŋono.

¹ “Uugianonŋ mono majakaka qaganonŋ wosobiri mende moma laligowu. Mono Anutu moma laariwu ano nii kaanŋadeenŋ moma laariŋ noma laligowu. ² Noo Amanaa gomaŋ waŋanonŋ miri uuta seiseiya raja. Ii mende ranagati eenŋ, mono oŋooŋonŋ qaa kokaenŋ jewenaga: Niinonŋ mono iikanonŋ uma oŋoo duŋ miri meŋ meagomaŋa.

³ “Niinonŋ wala kema uma oŋoo duŋ mirigia meŋ meagomaŋato, niinonŋ gomaŋ laligomaŋati, oŋononŋ kaanŋadeenŋ niwo iikanonŋ motoonŋ laligowombaa siinŋa mojenŋ. Kawaajonŋ niinonŋ mono mombo eleema kaŋ unuambe eukanonŋ ubuya. ⁴ Niinonŋ gomaŋ daenŋenŋ kemaŋati, oŋononŋ iikawaa kania moma kotodaboroju.” Kianŋ.

Amawaanonŋ kekenŋaa kana ii Jiisas.

⁵ Jiisasnoŋ kaenŋ inijoro gowoko qata Tomas iinonŋ kokaenŋ jero, “Oo Poŋ, gii gomaŋ dakanonŋ kemaati, nonononŋ ii mende mojonŋ. Kawaajonŋ iikawaa kania ii mono nomaenŋ moma kotowonaga?”

⁶ Ii moma kokaenŋ ijoro, “Niinonŋ Kana koloojenŋ. Niinonŋ Qaa hoŋa ano Laaligo kotakota koloojenŋ. Moŋnoŋ Amawaanonŋ keumambaajonŋ moma noononŋ kawaati eenŋ, iinonŋ mono kana mokoloowaa. Kana morota moŋ mende raja. ⁷ Oŋononŋ nii oŋanonŋ moma kotonŋ nombuyagati eenŋ, mono neenaa Amana kaanŋadeenŋ moma kotonŋ mubuyaga. Oŋononŋ kambaŋ kokaamba kanaiŋ noo Amana iima modaboroju.”

⁸ Kaenŋ jero Filipnoŋ kokaenŋ ijoro moro, “Oo Poŋ, gii Ama qendeema nonona nonononŋ ii uunŋ iiniŋ sokoma nonombaa.”

⁹ Ii moma Jiisasnoŋ ijoro moro, “Oo Filip, nii kambaŋ koriga totoonŋ oŋowo pondanŋ laligowego niima kileŋ kanana mende moma kotojanŋ me? Moŋnoŋ nii niima kotoroti, iinonŋ mono Amana kaanŋadeenŋ iima kotonŋ laligoja. Kawaajonŋ gii mono nomaembaajonŋ Ama qendeema nonona iibombaajonŋ jejanŋ?

¹⁰ “Niinonŋ Amawo qokotaanŋ nambe Amanonŋ niwo qokotaanŋ nanji, ii moma laarijanŋ me qaago? Qaa Buŋa jewe momakejuti, niinonŋ qaa ii neenaa uunanonŋa mende meŋ jenkejenŋ. Qaago! Gawonŋ meŋkejenŋ, ii kaanŋadeenŋ Amananonŋ niwo qokotaanŋ nanji, iinonŋ nemuŋ koma nono hoŋa koloonkeja. Kawaajonŋ gawonŋ meŋkejenŋ, ii mono iwaa gawonŋa meŋkejenŋ.

¹¹ “Niinonŋ Amawo qokotaanŋ nambe Amanonŋ niwo qokotaanŋ nanja. Oŋononŋ mono kaenŋ moma laariŋ nombu. Qaa ii jenanonŋ jewe moma mende moma laariŋ nombuyagati eenŋ, ii mono angoletona iijutiwaajonŋ ama moma laariŋ nombuya. ¹² Niinonŋ qaa hoŋa toonŋ moŋ kokaenŋ inijowe mobu: Daenŋ yoŋononŋ nii moma laariŋ nonjuti, yoŋononŋ kaanŋadeenŋ nii angoletu meŋ laligoweti, iikayadeenŋ meŋkebuya. Iikaanŋadeenŋ meŋkebuya ano kambaŋ tosaanonŋ niinonŋ meweti, iikawaa soya uugunŋ ii meŋkebuya. Niinonŋ Amawaanonŋ uma laligomaŋatiwaajonŋ ama angoletu uuta somata megi asugiwuya.

¹³ “Amananonŋ noojonŋ ama qabuŋayawo koloowaatiwaajonŋ mojenŋ. Kawaajonŋ ama oŋononŋ noo qananonŋ naa iwoiwaajonŋ qama kooliwuyati, niinonŋ mono ii amaŋa. Kaenŋ ambego iikanonŋ Amanaa qabuŋaya jegi somariinkebaa. ¹⁴ Oŋononŋ iwoi mombaajonŋ noo qananonŋ qama kooliŋ qisiŋ nombuyati eenŋ, niinonŋ mono ii amaŋa. ¹⁵ Oŋononŋ nii uugianonŋ jopagonŋ nomakejuti eenŋ, mono noo jojopanŋ qaana tenŋ koma otaanŋ laligowu.” Kianŋ.

Jiisasnoŋ Uŋa Toroya wasimambaajon jeŋ somoŋgoro.

¹⁶ “Niinon Ama qama koolin mube iinon nemun koipu Toya mon onono kamaan noo kitina tetegoya qaa onowo laligon ubaa. ¹⁷ Nemun koipu Toya ii Uŋa Toroya. Iinon qaa honaa Toya kolooja. Uugia mende meleengiti, iyononon ii mende iima koton mende moma muju. Kawaajon yononon ii koma horon mun angon kombombaajon amamaankejuto, Uŋa iinon mono onowo laligoja ano kanagen uugianon kemeŋ onowo nambaa. Kawaajon ii wabaga qaagoto, ii saanon moma koton muju.

¹⁸ “Niinon onomesaowe guan mera kaŋa mende koloon laligowu. Nii mono onoonon eleema kamaŋa. ¹⁹ Kamban torodaamon tegorogo balon ejemba omaya yononon nii mombo mende niima laligowuya. Yononon qaagoto, uugia meleengiti, ononon nii saanon niimakebuya. Niinon kotiin laligojenywaajon ononon kaanjadeen gbilin kotiin laligowuya. ²⁰ Ama, nii ano ono, anono motoonŋo koloon laligojon. Niinon Amanawo qokotaan nambe ononon niwo qokotaan nanŋi niinon onowo qokotaan nanjen. Iikawaa kania ii Uŋa Toroyanon uugianon kemebaatiwaa kamban kanon saanon moma asariwuya.

²¹ “Moŋnon noonon jopopan qaana kuuya moma angon koma ten k-makeji, iinon mono uutanon nii jopagon nomakeja. Moŋnon nii jopagon nono noo Amananon mono ii jopagon munkeja ano niinon ii jopagon munkejen. Niinon ii jopagon kaniana isaambe moma kotowaa.”

²² Jiisasnoŋ kaen jero Juudas Iskariotwaa wakaŋa Juudas iinon kokaen ijoro, “Poŋ, gii nomaembaajon kaniaga nonogadeen ninisaambaga ano ejemba uugia mende meleengiti, yonoonon ii kolatin onomambaajon jejan?”

²³ Kaen ijoro kokaen meleema muro, “Moŋnon uutanon jopagon nomakeji een, iinon mono noo Buŋa qaana ten koma otaan laligowaa. Kaen laligoro Amananon ii jopagon muro Amawo noronon mono iwaa uutanon kemeŋ pondan iwo motoon laligowon. ²⁴ Moŋnon nii uutanon mende jopagon nomakeji een, ii mono noo Buŋa qaana mende ten koma otaan laligowaa. Qaa jewe momakejuti, ii neenaa Buŋaga qaagoto, Ama wasin nonoti, iinon ii nono jenkejen.

²⁵ “Niinon qaa kuuya ii onowo pondan laligoweti, kamban iikanon kuma onoma laligowe. ²⁶ Kaen laligoweto, Amanon Uŋa Toroya noo qananon wasiro kamaan nemun koipu Togia koloon rijojon onomakebaa. Iinon qaa kuuya kuma onoma niinon qambanmamban qaa kuuya onombeti, ii duduuwubotiwaajon koma gbilin onomakebaa.

²⁷ “Niinon luae ononjen. Neenaa luae soro qaita mon ii ambe uugianon ewaa. Balonon ejemba yononon luae qeŋ aonkejuti, niinon iikawaa tani kaan mende qeŋ onomakejento, ii uugun luae qaita mon onomakemaŋa. Kawaajon uugianon mono wosobiri qaganon keegia mende moma laligowu.

²⁸ “Niinon qaa kokaen injiowe mobu, ‘Niinon onomesaon uma laligon mombo onoonon eleema kamaŋa.’ Ononon uugianon nii honaga jopagon nombuyagati een, qaa jejen, iikawaajon saanon aisoowuyaga. Amanon noo somatana kolooja. Kawaajon nii ‘Amananon umaŋa,’ jejen, ononon ii moma saanon uukoisoro mokoloogi sokonaga. ²⁹ Qaa keteda koi jewe mojuti, iikawaa hona era koloowaa. Hona koloowaati, ononon kamban iikanon ii saanon romonŋon moma laariwuya. Kawaajon ii waladeen injiowe moju.

³⁰ “Kambana torijiwaajon onowo qaa mamaga mombo jemambaajon mende mojen. Kilenaa Poŋanon goman so galen koma onomakeji, iinon mono kamambaajon jojorija. Iwaa esunanon mono haamo mende ama

noma kondondongowaa. Noonon kana ii iinon jen kotowaatiwaa so mende eja. ³¹ Mende ejato, niinon Ama jopagon munkejenywaajon iwoi kuuya qaa jen koton nomakejiwaa so amakejen. Balon ejembanon noo kaniana kaya jen kuma onongi moma asariwutiwaajon mojen. Kawaajon mono mesaon waama kagi kembona.” Kian.

15

Jiisasnon wain gere wanjaleya, anono boria koloojon.

¹ Jiisasnon gowokouruta ii kokaen injoro, “Niinon wain gere hona koloowe noo Mannanon wain gawombaa toya kolooja. ² Niinon gere kaana qa boronawo koloojen. Gere boria kuuya hongia mende mokoloon gorosona koloojuti, Amananon ii koton gilin onombaa. Gere boria kuuya noonon ragi hongia koloon elankejuti, Amananon ii mono koma konjoratin onombaa. Nanamemebaa hona somariin qebulugon seiseiyawo koloowuti-waajon mono men solananin onombaa.

³ “Ono Buna qaa injowe iikanon mono men solananin koma konjoratin onono soraaya koloon laligoju. ⁴ Kawaajon ononon mono niwo qokotaan nambu. Kaen nangi niinon onowo namaña. Wain boria mononon gere batuyanon mende rama tama kamaaji een, ii mono iyan nemun koma aon hona koloomambaaajon amamaawaa. Iikawaa so ononon kaanideen niwo mende qokotaan nanjuti een, mono ononangiideen nanamemebaa hona een mokoloowom-baajon amamaawuya.

⁵ “Nii wain gere koloowe ononon iikawaa boria kolooju. Ononon nomesaon ononangiideen nama iwoi mon ambombaaajon amamaa-wuya. Kawaajon mononon niwo qokotaan nano niinon iwo qokotaan nambe iinon mono nanamemebaa hona honombononga mende mokoloon laligowaa. ⁶ Daen yononon niwo mende qokotaan nanjuti een, wain gere toyanon mono ii gere boria kaana koton onoma giliro seleengen kembuya. Kema sooligi men kululuun gerenon giliro kemen jewuya.

⁷ “Yononon jewuto, leegen ononon mono niwo qokotaan nambu. Kaen nangi noo Buna qaananon onoo uugianon qokotaan nanji een, ononon ii me woi buna qen aowombaaajon mojuti, ii mono Ama qama koolin mugi onombaa. ⁸ Ononon noo gowokouruna koloon nangi nanamemengiaa hona honombononga qaa koloon kamaan ragi laligowuya. Kaen men laligowuyatiwaajon Amanaa qatanon mono akadamuyawo koloon ewaa. ⁹ Amananon nii jopagon noma laligoroti, niinon mono iikawaa so kaangadeen jopagon onoma laligowe. Ono mono noo uujopa uutanon nambu. ¹⁰ Niinon Amananon jojopan qaa ten koma laligon kouma iwaa uujopa uutanon nanjen. Kawaa so ono noonon jojopan qaana men ten koma laligowuti een, mono saanon noo uujopa uutanon nangi jopagon onoma laligomaña.

¹¹ “Niinon uu korisoro onoonon ambe koton uugia saa qen ero honombononga qaa aisoon laligowutiwaajon qaa ii injowe moju. ¹² *Noonon Kana qaa ii kokaen: Niinon uunanon jopagon onoma laligoweti, ono mono iikawaa so ononangia jopagon aon laligowu. ¹³ Mononon alauruta yonoojon ama anaa laaligoya togon mesaowaati, iikanon mono uujopa uuta somata kolooja. Mononon ii uugun jopagon onomambaaajon amamaawaa. Uujopa tosaana ii iikawaa kamakamaaya.

¹⁴ “Niinon iwoi ambutiwaajon jen koton onomakejeni, ononon iikawaa so amakejuti een, mono noo alauruna kolooju. ¹⁵ Welenqeqewaa kania

* 15:12: Jon 13.34; 15.17; 1 Jon 3.23; 2 Jon 5

kokaen: Galeŋanon gawoŋa nomaen ama meŋkeji, ii welenqeŋeyanon mende momakeja. Kawaajon oŋoo qagia ‘Welenqeŋeuruna,’ kaen mende toroŋen jeŋ oŋoomaŋato, Amanaanonŋa Buŋa qaa mobeti, ii kuuya mono oŋoojon inisaambe moju. Kawaajon qagia ‘Alauruna,’ kaen oŋoombe sokonja.

¹⁶ “Oo alauruna, oŋonon nii mende meweengon nonŋito, niinon oŋo meweengon kuun oŋombe nanju. Kawaajon oŋonon liligon kema hoŋa kokaen mokolon pondan elaagi en uro sokombaa: Noo qana qama iwoi ii me ii kawaajon Ama qama kooliwuti, ii mono oŋono buŋagia koloowaa. ¹⁷ Oŋo mono batugianon jopagon aon laligowu. Niinon jojopan qaana kaen jeŋ koton oŋonjen.” Kian.

Uumeleembaa gadokopaya yoŋonon oŋo kazi ama oŋombu.

¹⁸ “Balonon uugia mende meleengi yoŋonon kazi ama oŋombuti een, mono qaa kokaen moma kotowu: Yoŋonon wala nii kaanideen kazi ama noma laligogi. ¹⁹ Oŋo uumeleembaa gadokopa tuunon laligowuyagati een, tuunurugia yoŋonon mono iyanŋiaa alaurugia uukalen ama oŋombuyaga. Ii ama oŋombuyagato, niinon oŋo meweengon yoŋoo areŋnonga unuambe morota kolon laligoju. Yoŋoonon nanamemen bologa ii gema qen laligoju-tiwaajon ama kazi ama oŋomakeju.

²⁰ * “Niinon qaa mon kokaen injowe mogiti, ii mono uu wombogianon ama romonŋowu, ‘Welenqeŋenon kamaanqeŋeta kolooro toyanon somataya kolooja. Gowokonon boiya uugun uuta koloomambaajon amamaawaa.’ Kawaa so toŋianon nii sisiwerowero ama noma laligon kougiti een, tosaŋa yoŋonon mono noo mundunuruna oŋo kaanideen sisiwerowero ama oŋoma laligowuya. Yoŋonon noonon Buŋa qaa moma anŋon koma laligogiti een, oŋonon noo qaana jeŋ seiŋ laligogi mono kaanideen saanon moma anŋon koma laligowuya. ²¹ Kaen laligowuyato, nii wasiŋ nonoti, iyoŋonon ii mende moma muju. Kawaajon silemale qaganon iwoi kania kania tondu ama oŋombuti, ii mono noo qabuŋanaajon ama kolon oŋombaa.

²² “Niinon yoŋoonon mende kamaan Buŋa qaa injowe mobuyagati een, iyoŋonon mono ŋiŋiŋonŋogiaa gamuya mende moma laligowuyaga. Kaen een laligowuyagato, kambaŋ kokaamba ŋiŋiŋonŋogia modaboron koma turuwombaajon amamaawuya. Mondomondo qaagia mono nomaen mokoloowuyaga? ²³ Mononon nii kazi ama nonji, iinon mono Amana kaanideen kazi ama muja. ²⁴ Anŋoleto uuta somata meweti, ii mononon mon oŋoo batugianon mende meŋ laligoro. Niinon ii mende mewenagati een, iyoŋonon mono ŋiŋiŋonŋogiaa gamuya ii mende moma laligowuyaga. Tompiririn qen laligowuyagato, kambaŋ kokaamba niinon ii mewe iidaboronŋo kilen nii ano Amana kaanideen een toton kazi ama noroma laligoju.

²⁵ * “Kaen ama noroma laligogi Buŋa qaa mononon hoŋawo kolooro. Mooseson kana qaa oŋonoti, iikanon qaa ii kokaen oogita eja, ‘Yoŋonon een tontonon kazi ama noma laligogi.’ Qaa iikanon mono hoŋawo kolooro.

²⁶ Niinon Amawaanon uma koipu Toya wasiwe oŋoonon kan uugianon kemen nanŋon oŋombaa. Unŋa Toroya iinon qaa hoŋaa Toya kolooja. Iinon Amawaanonŋa kamaan noo kaniana nanŋon jeŋ asariŋ oŋoma laligowaa. ²⁷ Iinon kaen laligowaa ano oŋonon kaanideen noo kaniana nanŋon jeŋ asariŋ laligowuya. Niinon kanaiŋ uuwaa qenjaaro gawon meŋ laligoweti, oŋonon mono kanakanaiyanonŋa niwo laligon waagi. Kawaajon oŋo mono ii saanon jeŋ asariŋ laligowu. Kian.

* **15:20:** Mat 10.24; Luuk 6.40; Jon 13.16 * **15:25:** Ond 35.19; 69.4

16

Jiisaswaa gowokouruta manja kigi utama onjombu.

¹ Jiisasnoŋ toroqen kokaen jero, “Ono kamaan unjuro jinjaun qewubo. Kawaajon niinon qaa ii waladeen jewe moju. ² Uugia mende meleenji iyononon mono qamakooli miri tuungianonja utama onjongi seleenjen kamaan laligowuya. Kanagen kamban mon kan kuuwaati, iikanon onjoojonja ama unjugi komuwuya. Kaen unjun kokaen jewuya, ‘Iikaanja kanon Anutuwaa welenja qenin Anutuwaa uutanon qeangaja.’ Kuuyanon kaen moma soon jewuya. ³ Yononon Ama ano nii noroo kanianara mende moma asarinjkejutiwaajon ama iikaan ama onjoma laligowuya.

⁴ “Kaen tompiririn qen laligowuyato, niinon qaa ii waladeen injihowe moju. Kawaajon kamban ii kan kuuro qaa iikawaa honja koloowaati, onjoo kamban iikanon saanon kokaen jewuya, ‘Kraistnon kokawaa buju qaaya mono waladeen ninijoro monij.’ Neeno onjowo laligowetiwaajon ama qaa ii kamban koriga ero wala mende jewe moma kougi.” Kianj.

Unja Toroyanon gawonja kokaen menkeja:

⁵ “Niinon kamban kokaamba wasinj nono kamaaweti, mono iwaanon umambaajon ambe onjooononga monnon mon kokaen mende qisin nonja, ‘Gii daen kembaga?’ ⁶ Qaa kaen jejenji, onjooonon ii moma kawaajon woso-birinon uugia saa qero laligoju.

⁷ “Kaen laligojuto, kilen niinon iikawaa kitia qaa honja mon kokaen injihowe mobu: Niinon onjomesaon eleema umanjati, iikawaa honjanon koloon mono kokaen men qeangon onjombaa: Niinon uma koipu Toya wasiwe onjooonon kamaan uugianon kemebaa. Niinon mende onjomesaon ubenagati een, Toya iinon mono onjooonon kamaamambaajon amamaanaga.

⁸ “Koipu Toya iinon kamaan laaligowaa kania kokaen qendeema onjoma laligowaa: Goman so singisonjogia injisaano Anutunon qaagia jen tegoro solanjanuwu me uugia mende meleenji qaagia jen tegon ironja meleema onjombaa. Ejembanon kaniagia kaen iima moma kotowuya. ⁹ Nii mende moma laarin nonjutiwaajon singisonjowaa kania injisaano moma kotowuya.

¹⁰ “Anutuwaanon kana solanja ii moma soon noojonja qaa lan jenkeju. Kawaajon iinon noo kania injisaama qendeema onjono kokaen moma koton nombuya: Niinon solanja laligon Amanaanon eleema ube nii mombo mende niima laligowuya. ¹¹ Kilegaa Ponja goman so galen koma onjomaakejato, Anutunon iwaa qaaya mono jen tegorota gere siawaa Toya koloowaa. Kawaa so kuuya ananaa qaanana kaanagadeen jen tegowaa.

¹² “Niinon saanon qaa mamaga toroqen jebenagato, ii kamban kokaamba jewe onjomboran ama koma gbiliwombaajon amamaawubo. ¹³ Ii amamaawuboto, qaa honja Toya, Unja Toroya iinon kamaan uugianon kenen qaa sane qero mobuya. Ii iyanjaa uutaajon tondu mende jen laligowaato, Anutuwaanon qaa geja ama moji, iinon mono iikayadeen jenkebaa ano kanagen iwoi koloowaati, ii waladeen injisaama jewaa. Iikawaajon iinon onjoma qaa honja kuuya iikawaa apu anjonanon mendunjon onjono qaa honja kaniagadeen riinj kembu.

¹⁴ “Iinon mono neenaa kowinonja qaa men jen asarin uu kuun onjoma laligowaa. Kawaajon mono noo kanana injisaano niinon qabunanawo koloonkemanja. ¹⁵ Amanaanon iwoi kuuya eji, ii mono noo boronanon anota eja. Iikawaajon jejen, ‘Iinon mono neenaa kowinonja qaa men jen asarin uugia kuun onjoma laligowaa.’ Qaa ii kianj.”

Wosobiri laligogi meleeno uukoisoro mobuya.

¹⁶ “Kamban torodaamon tegoro onjo nii mombo mende niibuya. Kawaa gematanon kamban torodaamon tegorogo mono koloon onjombe saanon mombo niibu.”

¹⁷ Kaen jero gowokouruta yonoononga tosonianon iyangiodeen kokaen amin mogi, “Qaa kokaen jeja, ‘Kamban torodaamon tegoro onjo nii mende niibuya. Kawaa gematanon kamban torodaamon tegorogo mono koloon onjombe saanon mombo niibuya,’ ano qaa mon kokaen jeja, ‘Nii Amanaanon umaŋa.’ Kaen jero mojonji, qaa woi iikawaa kania ii nomaen?” ¹⁸ Kaen amin moma qejejaan jegi, “Iinon ‘Kamban toroga tegorogo,’ jejato, qaa iikawaa kania nomaen? Ii naambaajonja jeji, ii mende moma asarijon.”

¹⁹ Kaen jen qisin mubombaajon mogi Jiisanon injiima koton kokaen injoro, “Qaa kokaen jejen, ‘Kamban torodaamon tegoro onjo nii mende niibuya. Kawaa gematanon kamban torodaamon tegorogo mono koloon onjombe saanon mombo niibuya,’ Onjo mono qaa iikawaa kaniaga mongama amin moju me?”

²⁰ “Niinon qaa honja toon mon kokaen injowe mobu: Niinon kembe onjo jingen qama saabuyato, uugia mende meleengiti, yononon tondu borun men korisoro ama laligowuya. Onjo wosobiri ama laligowuyato, wosobirigia iikanon mono noojon ama meleema korisoro ama laligowuya. ²¹ Embanon merabora memambaa kamban kan kuuro masu qero qenjen qaganon merabora mejato, merabora dongoga men nama ii iima korisoroyaaajon mono siimboboloya ii duduunkeja. ²² Iikawaa so onjo kaanagadeen kamban kokaamba wosobiriwo laligojuto, niinon kanagen mombo koloon injibe onjo saanon uukoisorowo laligowuya. Uukoisorogia ii monjon mon mende unjambaa.

²³ “Kamban iikanon iwoi mombaajon nii mende qisin nombuto, qamakooligia Amawaanon angi dindinagadeen keno afaangoro laligowuya. Niinon qaa honja toon mon kokaen injowe mobu: Onjo noo qanon iwoi mombaajon Ama qama koolin mubuti een, iinon ii mono togon onjombaa. ²⁴ Niwo laligon kagiti, onjo kamban iikanon iwoi mombaajon noo qananon mende qama koolin laligogi. Mono Ama qama koolin laligowu. Qama kooligi saanon meleema onjombaa. Ii onono korisorogianon koloon sein uugia saa qero laligowuya.” Kian.

Jiisanon balombaa nanamemen bologa ii haamo amakeja.

²⁵ “Qaa injowe moma kankejuti, ii qaa seiyawo jewe moma laligogi. Kanagen kamban mon kan kuuwaati, iikanon qaa saana ii mombo mende qen injowe mobuya. Qaagoto, Amanaa kania ii asuganon jen asarin laligomaŋa.

²⁶ Kamban kanon onjo noo qana qama Ama qama koolin laligowu. Kawaa kania ii kokaen: Onjo qamakooligia Amawaanon ambombaajon noonon mombo mende kankebuto, onjanganio Amawaanon dindina qama koolin laligowu. Niinon onjo je men Amawaa mende qama koolimaŋa.

²⁷ “Amanon ajo uutanon jopagon onoma qamakooligia kokaembaajon moma laligowaa: Niinon Anutuwaanonga kamaaweti, onjo noo kanana kaen moma laarin pondan uugianon jopagon noma laligon kougi kana kaen kolooro qamakooligia moma laligowaa. ²⁸ Niinon Ama mesaon namonon kamaan laligon namo mesaon mombo eleema Amanaanon umaŋa.”

²⁹ Kaen jero gowokourutanon jegi, “Moba, qaa kete koi jejanji, ii saana mende qen jejan. Ii mono asuganongadeen jena saanon moma asarijon.

³⁰ Nono kete kaniaga kokaen moma yagojon: Giinon mono geengodeen iwoi kuuya moma tegona monjon mon qisin kuma gombaatiwaajon mende

amamaajan. Kawaajon gii Anutuwaanonga kamaanati, nono ii moma laarijon.”

³¹ Kaen jegi Jiisasnon meleema jero, “Kete saanon moma laarin nonjuto, ³² mobu, kambañ tania mon kawaa ano iikanon mono jaasewan qeñ nagonon nanja. Kambañ iikanon kañ kuuro ononon toroko moma nome-saon deenqeenji neenodeen laligomaña. Kilen neenodeen totomin mende laligomañato, Amananon niwo laligowaa. Amanon niwo laligowaatiwaa-
jon ama neenodeen totoonkota mende laligomaña. ³³ Ononon toroqen balonon laligon kakasililin qaganon laligowuyato, niwo qokotaan luaenon laligowutiwaajon moma qaa konoga koi jewe moju. Qaagadeen mende jejento, niinon balombaa nanamemen bologa ii mono haamo ama waa-jambarana kundaborowe kamaaro. Iikawaajon mono qaqabunabunagiawo satiin laligowu.” Kian.

17

Jiisasnon iyañajon Ama qama kooliro.

¹⁻² Jiisasnon qaa kaen jen tegon Siwenon baagen uuro uro kokaen qama kooliro, “Amana, giinon goman so ejemba kuuya Meraga noo baananon ama onona ku-usun qaganon Pon koma ononjen. Ejembanon Meraga noo qaana saanon mende gema qeñ uugun laligowuya. Giinon ejemba batugianonga tosaña metogon noo boronanon onooma kokaen jen koton nona, ‘Gii mono ii kuuya kuma onona laaligo kombombaña mokolon laligowu.’ Gawon ii medaborowe Meraganon qabunaga men somariwaati-waajon mono akadamuga nomba. Noo kambana ii keteda koi kañ kuuro nama kaen qama koolijen.

³ “Laaligo kotigaa kania ii kokaen: Giinon motoonngo Anutu hona koloojan ano eja Jiisas Kraist nii wasin nona kamaaweti, ejembanon anaraa kani-anara kaen moma kotowuya. Laaligo kombombaña kaen mokoloowuya. ⁴ Gawon noma ‘Mewa,’ jen jen koton nonati, niinon ii ten koma men laligon metogojen. Akadamugawo laligon qabunaga namonon inisaama jen seiwe akadamuyawo kolooro.

⁵ “Oo Ama, niinon balon mende kolooro Siwe gomanon kanon goo kooronganon asamararambo asarin laligowe. Asamararan iikayadeen mono kete koi mombo ama nona asugin koton nono mombo goo kooronganon asamararambo asarin laligoman.” Kian.

Jiisasnon gowokouruta yonoojon ama qama kooliro.

⁶ “Oo Amana, giinon balon ejemba tosaña gosin noo boronanon ama ononati, niinon goo qabunaga ii yonoojon inisaama qendeema laligowe. Yononon goo bunaga koloogi giinon ii noo boronanon ama onona yononon goo Buña qaaga ii moma angon koma laligoju. ⁷ Giinon iwoi nonagi, ii kuuya goononga kankeji, iyononon ii kambañ kokaamba mono moma kotoju. ⁸ Giinon qaa Buña nonati, niinon ii gowokouruna kuma onombe moma angon koma laligoju. Nii gomesaon namonon kamaaweti, iyononon ii onanon moma yagoju. Giinon wasin nona asugiweti, iyononon ii kaanagadeen moma laariju.

⁹ “Nii yonoojon ama qama koolin gonjen. Uumeleembaa ejemba motoya yonoojon mende qama koolijento, kanageso noo boronanon ama onona uugia meleema goo buña koloojuti, mono iyonoojon ama qama koolin gonjen. ¹⁰ Ejemba kuuya noo buña koloojuti, iyononon mono goo buña kolooju ano ejemba goo buña koloojuti, iyononon mono noo buña kaanagadeen kolooju. Neenaa akadamuna ama onombe iikawaa

qaganon nama nanamemengia анги noo qabunananon somariin seinkebaa. ¹¹ Nii namonon laaligona tegoro goonon koumambaajon anjento, iyononon toroqen namonon laligowuya. Oo Ama Toroya, giinon qaga nona iikawaa esunanon mono sopa somonjon onona mende jumbu. Anoro motoonjo koloon laligojoti, iyononon iikawaa so motoonjo koloon laligowu-tiwaajon qama koolijen.

¹² * “Niinon yonowo namonon laligon koubeti, kamban iikanon qabunaga nona iikanon sopa somonjon onoma laligowe. Buᅇ Terewaa qaa monjon honawo koloowaatiwaajon eja motoonjonon soon gere siawaa buᅇ koloon siimbobolo moma laligowaa. Niinon galen koma onombetiwaajon yonoononga tosanon mende jinjaun ama soogi. ¹³ Tosianon mende soogito, niinon keteda koi namonon laligon goonon kamambaajon kan qaa koi jejen: Noo ukori-soronanon mono yonoonon koto ro megi uugia saa qero aisoon laligowuya. Kaen koloowaatiwaajon qama koolijen. ¹⁴ Niinon goo Buᅇ qaa kuma onombe moma laligoju. Niinon balombaa nanamemen bologa ii mende otaankejen, iyononon mono kaanagadeen ii mende otaan gema qenkeju. Iikawaajon namonon uugia mende meleengiti, yononon kazi ama onomakeju.

¹⁵ “Niinon namononga unuamambaajon mende qisin gonjento, Kilenaa Toyaanonga anjon koma sopa somonjon onoma laligo-wagatiwaajon qama koolijen. ¹⁶ Niinon balombaa nanamemen bologa gema qen ii mende otaawe yononon kaanagadeen ii gema qen mende otaankeju. ¹⁷ Qaa hona iikanon mono men sorain onono laligowu. Goo Buᅇ qaaganon mono qaa hona toontoon kolooja. ¹⁸ Giinon wasin nona balon ejemba batugianon kamaan gawon men laligoweti, niinon kaanjadeen ii wasin onombe balon ejemba yonoo batugianon deema kembuya. ¹⁹ Oo Amana, iyononon qaa honaa so laaligogia kuuya togon gombutiwaajon ama ilaan onoma neenaa laaligona kuuya togon gonjen.” Kian.

Jiisanon uumeleen ejemba kuuya ananaajon qama kooliro.

²⁰ “Oo Amana, niinon gowokouruna yonoojonadeen ama mende qama koolijento, Buᅇ qaa jen seigi ejemba moma laarin nombuti, iyonoojon ama kaanagadeen qama koolijen. ²¹ Ama giinon niwo qokotaan nana niinon kaanagadeen giwo qokotaan nanjen. Iikawaa so yononon kaanagadeen anarawo qokotaan nambutiwaajon mojen. Geenjo wasin nona kamaaweti, namo ejembanon ii moma laariwutiwaajon ama yononon korebore motoonjo koloon laligowutiwaajon qama koolijen. ²² Anara motoonjo koloon laligojoti, iyononon kaanjadeen motoonjo koloon laligowutiwaajon ama akadamuga ama nonati, niinon ii iyonoojon ama onondaborowe.

²³ “Niinon iyonowo qokotaan nambe giinon niwo qokotaan nanjan. Iikawaa so yononon qaagia jen somonjon aon motoonjo koloon laligowutiwaajon qama koolijen. Motoonjo koloon nangi balon ejembanon kania kokaen moma asariwuya: Giinon jopagon noma laligonati, iikawaa so ii kaanagadeen jopagon onoma laligon nii wasin nona kamaawe.

²⁴ “Oo Amana, giinon namo mende mokolonati, waladeen kamban iikanon uuganon jopagon noma asamararan ama nona laligon koubeti. Kanagen alauruna nonati, niinon iyononon kaanagadeen asamararan ii iibutiwaajon mojen. Kawaajon niinon goman laligo-manati, yononon kanon niwo motoon laligowutiwaajon siinjo mojen.

* **17:12:** Ond 41.9; Jon 13.18

²⁵ “Oo Ama solana, balon ejemba uugia mende meleengiti, yononon gii mende moma koton goma laligon kougito, niinon gii saanongadeen moma koton gonjen. Geengo wasin nonati, noo uumeleen alaurunanon ii modaboroju. ²⁶ Niinon goo qaga ii jen asarin onombe moma laligogi. Giinon uuganon jopagon noma laligonati, uujopa iikanon uugianon ero mogi niinon yonowo qokotaan nambe laligowutiwaajon mono toroqen qaga jen asarin onoma laligomana.” Kian.

18

Jiisas menj somongogi.

Mat 26.47-56; Maak 14.43-50; Luuk 22.47-53

¹ Jiisasnon qaa ii jedaboron gowokouruta unuano siti mesaon kemen apu qata Kidron koton leegen keuma urukisi monj eroti, iikanon kenji. ² Jiisas ano iwaa gowokouruta yononon suulan iikanon ajoroon laligonkegi. Kawaaon Juudas memelolo menj mumambaajon anoti, iinon kaanagadeen urukisi ii saanon moro.

³ Jigo gawon galen ano Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) yononon jiwowon jigowaa kiropo galen (sikiriti) tosaana wasin ononggi Juudasnon ii ano gawmambaa manjaqeqe eja tuun monj unuano motoon kagi. Yononon kiwa lambe ano tiwo wasagia menj kan urukisinon kougi. ⁴ Kougi Jiisasnon iwoi kuuya kaen koloon mubaati, ii saanon morotiwaaajon ama waama asuganon kan kokaen qisin onono, “Ono morowaajona monganju?”

⁵ Qisin onono kokaen meleengi, “Nono Jiisas Nazaret toya ii monganjon.” Meleengi kokaen injjoro, “Nii kian koi.” Juudas memelolo meme eja iinon kaanagadeen yonowo nano.

⁶ “Nii kian koi.” Jiisasnon qaa kaen injjoro gemagama kema namonon tama kamaan unuro. ⁷ Kaen анги mombo qisin onono, “Ono mono morowaajon monganju?” Qisin onono jegi, “Nono Jiisas Nazaret toya iiga monganjon.”

⁸ Kaen jegi meleeno, “Nii kian koi, injjowe mojuya. Ono niiga mongama nonjuti een, mono eja koi saanon onomesaogi kembu.” ⁹ Wala qama koolin gowokouruta yonoojon qaa monj kokaen injjoro, “Ejemba noo boronanon ama onona laligojuti, niinon ii kalan koma onoma laligowe yonoononga monnon monj mende soonj aliro.” Qaa iikanon honawo koloowaatiwaajon Jiisasnon jotamemeya yonoojon qaa kaen jero.

¹⁰ Kaen jero Saimon Piitonon manjawaa soo somata menj laligoroti, iinon ii kopinongan horon jigo gawon galen wanaa welen ejia qen gejia dindinaagen kotogoro kamaaro. Welenqeqe eja ii qata Malkus. ¹¹ *Kaan ano Jiisasnon Piito kokaen jen koton muro, “Gii manjawaa soo somata ii mono mombo ana kopinongan kemeba. Amananon siimbobolowaa qambi apu kokonawo noo bunja qeroti, ii saanon moma mokosinjon wambusoon gemaana.” Kian.

Jiisas kuugi Anaswaa jaanon nano.

¹² Kawali galengianon jero manjaqeqe eja tuun ano Juuda yonoo nagu galen (sikiriti) yononon Jiisas menj somongogi. ¹³ Somongon wama wala jigo gawon galen qata Anas iwaa mirinon kenji. Anaswaa qegaya qata Kaiafas iinon jigo gawon galen wana koloon gbani iikanon gawon ii menj laligoro. ¹⁴ *Kaiafasnon wala Juuda ejemba yonoojon qambanmamban qaa kokaen

* **18:11:** Mat 26.39; Maak 14.36; Luuk 22.42 * **18:14:** Jon 11.49-50

jero, “Ejemba tuun kuuya alidaborowombotiwaajon eja motoonjonon nonoojon ama komuro sokombaa.” Kian.

Piitonon Jiisas kanain qakoono.

Mat 26.69-70; Maak 14.66-68; Luuk 22.55-57

¹⁵ Jiisas men kenji Saimon Piito ano gowoko alia mon yoronon gemagianon keni. Kema alia iikanon jigo gawon galen wanja moma murotiwaajon ama saanon afaankota Jiisas otaan jinkaron miri sopa uutanon kemero.

¹⁶ Iinon kemeroto, Piitonon sopa seleengen nagunon nano. Kaen nano gowoko alianon jigo gawon galen wanja moma muroti, iinon seleengen kemen nagu galen emba iwo qaa ijoro nagu hororo Piito wama sopa uutanon kemeri. ¹⁷ Kemebotiwaajon ani iikanon welenqeqe emba sopa naguya galen konoti, iinon Piito iima kokaen qisin muro, “Gii onanon kaanagadeen eja iikawaa gowoko yonoononga mon koloojan me?” Kaen qisin muro moma “Nii qaago!” jero.

¹⁸ Welen eja ano nagu galen (sikiriti) yononon sangonajon ama gere anji jen uroronjon ero konama nanji. Kaen nanji Piitonon kaanagadeen yonoo batugianon kema gere konama nano. Kian.

Jigo gawon galen wanjon Jiisas qisin muro.

Mat 26.59-66; Maak 14.55-64; Luuk 22.66-71

¹⁹ Jigo gawon galen wanja Anas iinon Jiisas qisin mun kokaen jero, “Gii ejemba nomaen kuma onoma gowokouruga moro moro unuama laligonkejan?”

²⁰ Kaen jero kokaen meleema muro, “Nii kaban so asuganon ejembaya ejembaya kuma onoma laligowe. Juuda kanageso kuuya nononon jiwowon jigonon uma qamakooli mirinana so ajoroonkejon, nii mono iikanon nama kuma onoma laligowe. Buja qaa aasangoya mon mende jewe. ²¹ Niinon qaa nomaen ejemba kuma onoma laligoweti, naambaajon nii iikaen qisin nonjan? Niinon qaa jewe ejemba moma laligogiti, iyononon mono qaanaa kota modaboroju. Kawaaajon ii qisin onona sokombaa.”

²² Kaen meleema muroto, jigowaa kiropo galen (sikiriti) monjon kosianon nama Jiisas urunanon qetaalin jero, “Jigo gawon galen wanjon qisin gono gii qaa silia kaanja mono naambaajon meleema mujan? Godaqeqega qaa.”

²³ Kaen jero kokaen meleema muro, “Qaa bologaga jebenagati, ii nisaana sokombaato, qaa honja jejeni een, mono naambaajon nii een nujan?”

²⁴ Kaen meleema muro Anason Jiisas wasin jero gbadoya kaanjadeen borianon raro wama jigo gawon galen wanja Kaiafas iwaanon kenji. Kian.

Piitonon Jiisas qakoono indin woi karoon kolooro.

Mat 26.71-75; Maak 14.69-72; Luuk 22.58-62

²⁵ Saimon Piitonon gere konama nano tosanon qisin kokaen ijogi, “Gii onanon kaanagadeen iwaa gowokouruta yonoononga mon koloojan me qaago?” Kaen ijogi qakoona “Nii qaago!” jero.

²⁶ Piitonon jigo gawon galen wanja welen ejia qen geja kotegoro kamaaroti, iwaa tinitosaya welenqeqe alia monjon ii moma qisin ijoro, “Oo gii mono urukisinon iwo motoon laligori giijenja me nomaen?”

²⁷ Kaen ijoro Piitonon mombo qakoona kaban iikanondeen kurunon kanain qaro moro. Kian.

Jiisasnon gawana Pailotwaa jaanon nano.

Mat 27.1-2, 11-14; Maak 15.1-5; Luuk 23.1-5

²⁸ Goman ano umugawodeen Jiisas Kaiafaswaa mirinonga wama kamaan Room gawanawaa jin̄karon mirinon̄ ken̄gi. Juuda yon̄onon̄ uugia tiloon̄ kokojin̄jin̄ koloowombotiwaajon̄ majakaka moma kokaen̄ jegi,* “Kian̄komu kendombaa lama newombaajon̄ amamaa-wombo.” Kaen̄ jen̄ moma bi-moon̄ gawanawaa jin̄karon̄ miri uutanon̄ mende ugi. ²⁹ Kawaajon̄ gawana Pailotnon̄ seleen̄gen̄ kamaan̄ injiima kokaen̄ qisin̄ on̄ono, “Eja koi kanon̄ mono naa qin̄jitaga ano qaa jen̄ mun̄ wama kaju?”

³⁰ Qisin̄ on̄ono meleengi, “Eja iikanon̄ kikekakasililin̄ me bologa meme eja mon̄ mende koloon̄agati een̄, nononon̄ mono een̄ toontoon̄ ii wama goonon̄ mende kawonaga.”

³¹ Kaen̄ meleengi Pailotnon̄ inji joro, “On̄o mono on̄oangio qaa jakeyanon̄ ama mun̄ Kana qaagiaa so gosin̄ qaaya jen̄ tegowu.” Kaen̄ inji joro moma ijogi, “Nononon̄ eja mon̄ komuwaatiwaa qaaya jen̄ tegowombaajon̄ songo ero amamaajon̄.” ³² *Juuda yon̄onon̄ kaen̄ ijogi Jiisas an̄o koomu nomaan̄a komuwaatiwaa qaaya ii injisaama jeroti, iikaan̄a kanon̄ hon̄awo kolooro.

³³ Pailotnon̄ Juuda yon̄oo qaagia moma mombo jin̄karon̄ miri uutanon̄ uma Jiisas oono karo kokaen̄ qisin̄ muro, “Gii Juuda yon̄oonon̄ kin̄ pon̄giaga koloojan̄ me qaago?”

³⁴ Kaen̄ qisin̄ muro meleema kokaen̄ qisiro, “Qaa ii mono geengaa uuganonga jejan̄ me tosanon̄ noojon̄a qaa kaen̄ jen̄ jeganon̄ angi jejan̄?”

³⁵ Kaen̄ qisiro Pailotnon̄ meleeno, “Yei! Nii Juuda ejaga koloon̄ Juuda on̄oo qaagia nan̄gon̄kejen̄ me? Qaago totoon̄! Nii Room gawana laligowe geengaa ejembauruga ano jigo gawon̄ galen̄ yon̄onon̄ mono guama kan̄ noo boronon̄ ama gon̄ju. Giinon̄ mono naa iwoiga ana?”

³⁶ Kaen̄ meleeno jero, “Noo bentotonaa kania ii balon̄ kokoinon̄ mende eja. Niinon̄ balombaa kin̄-toton̄ mombaa kin̄ pon̄a koloowenagati een̄, noo kerasuru-urunanon̄ mono saanon̄ waama noojon̄ ama manja qewuyaga. Manja qen̄ niinon̄ Juuda jotamemeya yon̄oo borogianon̄ kememamboti-waajon̄ kaparan̄ koma manja qegi nombombaajon̄ amamaawuyaga. Ii amamaawuyagato, noo kin̄-totonaa kania ii goman̄ mon̄gen̄ eja. Nii balon̄ eja pon̄ mende koloojen̄.”

³⁷ Qaa ii jero Jiisas kokaen̄ qisin̄ muro, “Gii kilen̄ eja pon̄ qaita mon̄ koloojan̄, ii on̄anon̄ me qaago?” Kaen̄ qisin̄ muro meleeno, “Nii eja pon̄ qaita mon̄ koloojen̄, ii geengo jejan̄. Niinon̄ qaa hon̄a nan̄gon̄ jen̄ asarimambaajon̄ ama namonon̄ kamaan̄ asugiwe. Kuuya yon̄onon̄ qaa hon̄aa leegen̄a laligojuti, iyon̄onon̄ mono noo qaana geja ama momakeju.”

Jiisas komuwaatiwaajon̄ jen̄ tegogi.

Mat 27.15-31; Maak 15.6-20; Luuk 23.13-25

³⁸ Kaen̄ meleeno Pailotnon̄ mepaqepae ama qisiro, “Qaa hon̄a ii mono naama?” Kaen̄ qisin̄ mombo Juuda yon̄oonon̄ kemen̄ atapanon̄ nama kokaen̄ inji joro, “Niinon̄ eja iikawaa qin̄jita mongama mon̄ mende mokoloojen̄. ³⁹ “Mon̄ mende mokoloojento, noo nanamemena mon̄ kokaen̄ ero moju: Gbani so kian̄komu kendon̄ kamban̄anon̄ kapuare mirinonga eja motoongon̄ on̄oojon̄ isambe kamaan̄keji, ii moju. Kawaajon̄ Juuda on̄oo kin̄ pon̄gia saanon̄ on̄oojon̄ isambe kamaan̄aga me qaago? Kawaajon̄ on̄o siingianon̄ nomaen̄ moju?”

* **18:28:** Room gawman yon̄oojon̄ Juuda yon̄onon̄ kokaen̄ moma laarigi: Nono Room yon̄oo jin̄karon̄ mirinon̄ unin̄ uunana tilooro esun̄nana kamaaro kokojin̄jin̄anawo koloon̄ kian̄komu kendombaa lama toroya newombaajon̄ amamaawon̄a. Kawaajon̄ sombenon̄ seleen̄gen̄ laligogi. * **18:32:** Jon 3.14; 12.32

⁴⁰ Kaen injjoro meleema kokaen qagi, “Qaago, ii qaagoto, Barabas isana nonoonon kamaawa!” Kaen qagito, Barabas iinon kikekakasililin ejaga koloon manja karen mon qegiti, iikawaa wan kolooro. Kian.

19

Pailotnon Jiisas maripoonon komuwaa jen jen tegoro.

¹ Silama qagi Pailotnon Jiisas wama kema jero manjaqede eja yononon ooli waayawonon molaankota ootigi. ² Manjaqede eja yononon talungon mepaqepae kokaen ama mugi: yononon Jiisas qen kasa waayawo men pipiin ila meagon wananon kongi kemero maleku osoga nezongbalawo ii koma mugi kemero. ³ Kaen ama kosia-non arengon nama jegi, “Oowe oowe! Juuda yonoo Kin Pongia, oowe!” Kaen jen urunanon mamaga qetaaligi.

⁴ Kaen mepaqepae ama mugi Pailotnon mombo seleengen kemen kokaen injjoro, “Mobu! Niinon eja ii gosin qinjita mon mende mokoolojen. Kawaajon ii mombo wama onoo jaagianon kamaawe kania kaen moma koton iibuya.” ⁵ Kaen injjoro Jiisasnon kamaan atapananon nano kokaen iigi: Tosianon kasa waawonon ila pipiin wananon koma maleku osoga nezongbalayawo koma mugi nano Pailotnon kokaen injjoro, “Mono eja hona koi iibu!”

⁶ Kaen injjoro jigo gawon galen ano nagu galen (sikiriti) yononon ii iima qaa wowombo qama jegi, “Maripoonon qegi komuwa. Maripoonon qegi komuwa.” Kaen jegi Pailotnon jegianon men kokaen injjoro, “Niinon qinjita mon mende mokoolojen. Kawaajon ono mono onoangiodeen ii men maripoonon qegi komunaga.”

⁷ Juuda jotamemeya yononon qaa ii moma kaparan koma kokaen jegi, “Nonoonon Kana qaa eja. Qaa iikawaa so gosinin komuwaatiwaa so kooloja. Iyan men uma ‘Anutuwaa meria koolojen,’ jenkeja. Kawaajon mono koomuwaa bun kolooro sokombaa.”

⁸ Kaen kaparan koma jegi Pailotnon moma bombongaoya waaro jenenja ororo toroko moro. ⁹ Kaen moma Jiisas wama mombo jinkaron miri uutanon uma kokaen qisin muro, “Gii daakaya?” Qisin muroto, iinon kitia mon mende meleema qaaya bogoro nano. ¹⁰ Qaaya bogoro nano kokaen ijoro, “Gii noonon qaa kitia mon meleembaga me qaago? Niinon jen tegowe isama gombuya me maripoonon gugi komuwaga. Iikawaa ku-usunja ii noonon eja. Kawaa kania mojan me qaago?”

¹¹ Kaen jero moma kokaen meleema muro, “Monon eukanon ku-usun mende ama gonoti een, gii mono eja omaya laligon iwoi ama nomambaaon amamaanaga. Kawaajon eja mon moronon nii goo boronon noonji, iwaa singisongoyanon mono goonon qinji uugun somata kooloja.”

¹² Kaen meleema murotiwaaon ama Pailotnon Jiisas isano kamaawaatiwaa kaparan kono. Kaen kaparan konoto, Juuda yononon qa gigilaan kokaen jegi, “Aisna kamaawaati een, mono Siisa-kimbaa alia mende toroqen koloon laligowa. Monon neenaajon moro uro ‘Kin pon koolojen’ jeji, iinon mono Siisa-kin tuarenjen ama muja.”

¹³ Kaen jegi qaa ii moma jen koto Jiisas wama seleengen kamaagi. Kamaagi gawana Pailotnon jake mon jamonon ama tambongi eroti, iikanon uma qaa jentegowaa dun rarayanon kamaan raro. Jake kawaa qata Hibruu qanon Gabata jen laligogi. Ii ananaa qanon Jake Jamonon men taambonja. ¹⁴ Kamaan raroti, Juuda ejembanon ween iikanon kiankomu kendon rabombaaon jojorigi. Ween ii kolooro ween biiwia dodowiro

Pailotnon dun rarayanon rama Juuda yonoojon kokaen injoro, “Igi, onoo kin pongia koi!”

¹⁵ Kaen jero moma qa gigilaagi, “Qaomba! Qaomba! Maripoonon qegi komuwa!” Qa gigilaagi kokaen jero, “Onoo kin pongiaa qaa jen tegowe maripoonon ubaatiwaajon jeju me?” Kaen jero jigo gawon galen yononon meleema jegi, “Siisa-kinonon motoonggo kin ponhna kolooja. Nonoonon eja pon morota mon mende raja.”

¹⁶ Kaen meleema jegi Pailotnon Jiisaswaa qaa jen tegon maripoonon qegi komuwaatiwaajon borogianon ano. Borogianon ano manjaqege eja yononon Jiisas men galen kongi.

Jiisas maripoonon qegi.

Mat 27.32-44; Maak 15.21-32; Luuk 23.26-43

¹⁷ Galen kongi iyanaa maripoonon ano angon siti koton seleengen kemen goman mon qata Wanpii qamakejuti, kanon kenji. Wanpii qa ii Hibruu qanon Golgota qamakeju. ¹⁸ Iikanon kema maripoonon qegi ano iwo eja woi teete motoon urun Jiisas batugaranon anji nanji.

¹⁹ Kaen qegi Pailotnon tere on jero maripoonon Jiisaswaa wananon eu ama qegi. Tere ii kokaen ooro nano, “Jiisas Nazaret toya, Juuda yonoo kin pongiaga koi.” ²⁰ Jiisas maripoonon qegiti, goman ii siti kosianon ero ano tere ii qaa karoon, Hibruu, Latin ano Griik qanon oogi nano. Kawaajon Juuda ejemba mamaganon uugun kema kan eu unj tere ii weengogi. ²¹ Kaen ooro Juuda yonoo jigo gawon galen yononon Pailot kokaen ijogi, “ ‘Juuda yonoo kin pongiaga koi,’ kaen mende oowato, kokaen oowa, ‘Iyanajaanon Juuda kin Pongiaga koloojen, jero.’ ” ²² Ii moma Pailotnon qaa kokaen meleeno, “Qaa oodaborojeniwaajon ii mono kaen ewaa.”

²³ Manjaqege eja yononon Jiisas maripoonon qenggo opo selekopaa ilawoilaya men eja 4 batugianon mendeema 4 kolooro totogianon meggi. Kaen meggi malekuya ero megito, ii kokaembaajon saanon mende mendeengi: Ii kuuyagadeen opo jakaqa motoongonon memetaga. Opo kitia kitia mende mindirin eukaya lililili unj meggi emu kemekemeta ero. Kawaajon ii boliwabotiwaajon mendeembombaaajon amamaagi. ²⁴ *Amamaan amin moma kokaen jegi, “Ii motonin mende sokombaa. Kawaajon saanon iikawaa unju qenin toya koloowaa.” Kaen jen unju qegi Bunqa qaa mon honawo kolooro. Qaa ii kokaen oogita eja,

“Yononon opo selekopaana men batugianon mendeema totogianon men malekunaa unju aangole anji mononon haamo ambaa.”

Manjaqege eja yononon qaa iikawaa so anji.

²⁵ Jiisas maripoonon qegi nano emba kokaanonon kanianon nanji: Jiisaswaa nemun naseya ano Kloopaswaa embia qata Maria ano Maria Magdalaga. ²⁶ Jiisasnon nemun ano wombo gowokoya kosianon nani iriima nemunaaajon kokaen jero, “Nemuna, mono meraga koi iima kalan koma rijojoon laligowa.”

²⁷ Kaen jen gowoko ii kokaen ijoro, “Mono nemunaga koi iima kalan koma rijojoon laligowa.” Kaen jero moma Jiisaswaa nemun kambaan iikanondeen wano mirianon kema motoon laligori. Kian.

Jiisasnon maripoonon nama komuro.

Mat 27.45-56; Maak 15.33-41; Luuk 23.44-49

* 19:24: Ond 22.18

28 *Jiisasnon gawoŋa kuuya medabororoti, ii moma iikanon Buŋa Tere-waa qaaya moŋnon hoŋawo koloowaatiwaajon kokaen jero, “Nii apuwaajon mojen.”

29 Kanon jua moŋ wain apu aasonawo iikanon saa qen raro. Ii raro kowe momondo moŋ suuŋ taniŋaen ii meŋ wain apunon qendungon sepere susuyanon qesanon megi uro buutanon anŋi. 30 Anŋi wain apu aasonawo ii nen jero, “Mono tegoja.” Kaen jen laaligoya mesao-mambaajon aroya sigon kamaaro kokoosuya kouro non qero. Kian.

Jiisaswaa maroŋa wasanon utoogi.

31 Jiisasnon non qero Juuda ejembanon ween iikanon kiankomu kendon rabombaajon jojorigi. Kiankomu Sabat kendon ii kendon kamban somata kolooro. Kawaaajon Juuda jotamemeya yoŋonon majakaka moma kokaen jegi, “Qamo yoŋonon Sabat kendon kambananon maripoonon nanŋi mende sokonja.” Kaen jen gawana Pailotwaanon kema kokaen qisin mugi, “Gii saanon jen tegona kema maripoonon unujuyati, iyoŋoo tawo siigia kuŋgi qamogia metogonin kamaawuya?” 32 Qisin mugi jen tegoro manjaqege ejanon kougi. Kouma Jiisaswo maripoonon urugiti, ii uulanawo komuwaatiwaajon wala yoroonoŋa mombaa tawo siita kuma leegen kema mombaanon kaanjadeen anŋi.

33 Kaen anŋito, Jiisaswaanon kouma iigi mono komuro. Kaen iima siita mende kuŋgi. 34 Mende kuŋgito, manjaqege eja yoŋoo-nonoŋa moŋnon wasa meŋ maroŋa utooro iikanondeen sa ano apu kamaaro.

35 Kaen anŋi moŋnon iwoi ii jaayanon iiroti, iinon ii nanŋon jen koi oorota ero keteda koi weenŋoju. Qaa nanŋon jen oorota eji, ii mono qaa hoŋa kolooja. Ono kaanagadeen ii moma laariwuti-waaajon moma qaa hoŋa mojiwaa so jeja. 36 *Iwoi ii kolooroti, ii Buŋa Terewaa qaa moŋnon hoŋawo koloowaatiwaajon kolooro. Qaa ii kokaen,

“Iwaa siita mono mende kumbu.”

37 *Ano Buŋa Terewaa qaa moŋ kokaen eja,

“Eja utoogiti, iyoŋonon mono iwaagen jaagia uuŋ iibu.”

Ono qaa woi iikawaajon ama ii moma laariwu. Kian.

Jiisaswaa qamoya jamo kobaanon ron kongi.

Mat 27.57-61; Maak 15.42-47; Luuk 23.50-56

38 Kawaa gematanon Arimatia taon toya qata Joosef karo. Iinon Jiisaswaa gowokoya koloon laligoroto, Juuda jotamemeya yoŋoojon ama toroko moma momalaaria kolatin laligoro. Iinon kan gawana Pailotwaanon kema Jiisaswaa qamoya metogomambaajon qisin muro. Qisin muro moma jen tegoro kan metogoro.

39 *Eja qata Nikodeemus wala Jiisaswaanon gomantiinanon karoti, iinon kaanagadeen karo. Kan qamo morimambaajon kele koowagawo qata mor ii repa apuyawo meleengiti, ii esu moŋ binja 30 kilowaa so sewana meŋ kan Joosef ilaan muro. 40 Ilaan muŋ motoon Jiisaswaa qamoya metogori. Metogon jinin moroŋa awaa meŋ qamo selianon ama opo taana iikanon momosiiri. Juuda ejemba nononon qamonana kaan ama mozozonŋon ron koma onomakejon.

41 Jiisas maripoonon qegiti, goman iikawaa leegenanon urukisi moŋ ero. Urukisi iikanon qasiriwaa jamo kobaa dologa moŋ uroroogi nano. Iikanon qamo moŋ mende anŋi gbameŋa ero. 42 Gbameŋa koloon kosianon

* 19:28: Ond 69.21; 22.15 * 19:36: Eks 12.46; Jan 9.12; Ond 34.20 * 19:37: Zek 12.10; Ais 1.7

* 19:39: Jon 3.1-2

ero Juuda ejembanon kiankomu kendon rabombaajon jojorigi kambangia toriro. Kawaajon Jiisaswaa qamoya men iikanon ama ron koni. Kian.

20

Jiisaswaa kobaa qasirianon gbameña ero.

Mat 28.1-8; Maak 16.1-8; Luuk 24.1-12

¹ Sabat kendon rahi tegoro Maria Magdala emba iinon Sonda umugawodeen wengeran suluro qasirinon keno. Kema jaaya uuro keno jamo somata iiro iikanon mono kobaa urorooya iikawaa qaa ootanonga qetangi kan ero. ² Kaen iima iikanondeen mesaon uulanawo kema Saimon Piito ano Jiisaswaa wombo gowokoya yoroonon kan kokaen irijoro, “Mono Pombaa qamoya qasirinonga men kema dakanon anji eji, ii mende mojon.”

³ Kaen irijoro mesaon qasirinon keni. ⁴ Motoon bobogarin kenito, gowoko alianon bobogarin kema Piito uugun wala qasirinon keuro. ⁵ Keuma jamo kobaa urorooya iikawaa utanon mende uma qaa ootanon een akakarini uuro keno opoya momosigiti, iikayadeen ero iiro. ⁶ Ii iiro Saimon Piitonon kaanagadeen gematanon kouma jamo kobaa utanon uma opoya momosigiti, iikayadeen ero iiro. ⁷ Ii iiro ano wanja opo jakanja monon momosiin esuugiti, ii tosanon kuma selewaa opoya kawo mende mindirin anaso anji raro iiro.

⁸ Kaen iiro gowoko alianon wala qasirinon kouroti, iinon kaanagadeen jamo kobaa utanon uma iwoi ii iima moma laariro. ⁹ Jiisas gbilin koomunonga waabaati, iyoronon Buja Terewaa qaa kaanja ii waladeen mende moma asarin tompiririn laligon kouri. Kian.

Jiisasnon Magdala emba Mariawaanon asugiro.

Mat 28.9-10; Maak 16.9-11

¹⁰ Rama kouma iikanondeen moma laarin eleema mirigaranon keni. ¹¹ Yoronon kenito, Marianon anodeen qasiriwaa jamo kobaa qaa ootanon nama saaro. Kaen saama kobaa urorooya iikawaa utanon akakarini uuro keno. ¹² Uuro keno Siwe gajoba woi malekugara tualalakota iriuro. Yoronon Jiisaswaa qamoya eroti, iikanon rari. Monon wanja eroti, iikanon raro monon kanianon raro.

¹³ Kaen rama kokaen ijori, “Emba, gii naambaajonja saajan?” Ijori moma jero, “Ponnaa qamoya men kema dakanon anji eji, ii mende mojen.”

¹⁴ Kaen jen eleema Jiisasnon kosianon nano iiroto, kaitania ii mende iima koton hanqan qen nano. ¹⁵ Hanqan qen nano Jiisasnon kokaen qisin muro, “Emba, gii naambaajonja saajan? Morowaajonja monganjan?” Kaen qisin muro urukisi galejanon nanja me nomaen, iikaen romonjon kokaen ijoro, “Oo somatana, gii qamoya men anjon mongen kema anjanati een, mono nijona kema memanja.”

¹⁶ Kaen ijoro Jiisasnon qata qama “Maria!” jero. Ii qama jero iwaanon eleema Hibruu qanon qama “Raboni!” jero. Ii ananaa qanon “Boina!”

¹⁷ Kaen jero kokaen ijoro, “Nii Amanaanon mende uma koi nanjen. Kawaajon nii mende noosiriwato, noo kouruna yonoonon kema buju kokaen injowa: Niinon mono Manja Anutu ano onoo Mangia Anutuwaanon eleema umanja.”

¹⁸ Kaen ijoro Magdalaga emba Maria iinon eleema kema gowo-kouruta kokaen injoro, “Niinon Pon iibe qaa kaan kaan nijojaa.” Kian.

Jiisasnon gowokouruta asugin onono.

Mat 28.16-20; Maak 16.14-18; Luuk 24.36-49

¹⁹ Sonda iikanondeen goman tiiro gowoko yononon ruunanon ajoroon Juuda yonoojon toroko moma miri naguya koma kii menj ragi. Kaen ragi Jiisanon asugin batugianon nama kokaen injjoro, “Alauruna, luae mono onowo raba!” ²⁰ Kaen jen borowoita ano maronja qendeema onono iima korisoronon uugia saa qero. ²¹ Saa qero mombo kokaen injjoro, “Alauruna, luae mono onowo raba! Amanon nii wasin nono kaanideen niinon onj wasin ononjen.”

²² Kaen jen buu aasonja uulangon jero, “Mono Unja Toroya mewu. ²³ *Ono ejemba singisonogogia mesaowuyati een, ii mono Anutuwaa jaanon solanjanidaborowaa. Ejemba singisonogogia mende mesaowuti een, ii mono Anutuwaa jaanon mende solanjaniwuya.” Kian.

Jiisanon Tomas asugin muro.

²⁴ Jiisanon gowokouruta kaen asugin ononoto, gowoko 12 yonoononga mon qata Tomas, qata mon Didimus qagiti, iinon kaman kanon batugianon mende laligoro. ²⁵ Tomasnon karo gowoko tosanon “Nono Pon iijonja,” jegi moma kokaen jero, “Jaananon birin lopoya borianon iima boro susunanon maronanon oosirimanati een, ii saanon moma laarimanja. Nii neeno ii mende oosirimanati een, mono qaagadeen nijogi ii mende moma laarimanja.”

²⁶ Kaen jero sonda motoonjo tegoro gowoko yononon Sonda iikanon mombo mirinon kululuun nagu koma kii menj Tomaswo motoon ragi. Motoon ragi Jiisanon mombo asugin batugianon nama kokaen jero, “Alauruna, luae mono onowo raba!” ²⁷ Kaen jen Tomas ijoro, “Gii mono boroga boraama borowoina menj iima boro susuganon maronanon oosiriwa. Kaen ama yangisen mesaon uuwoiga yakarin nii moma laarin nomba.”

²⁸ Kaen ijoro kokaen meleeno, “Oo, gii noo Pon Anutunaga!”

²⁹ Kaen meleeno kokaen ijoro, “Gii nijanjawaajon nii saanon moma laarin nonjanto, ejemba mende niima kilen nii moma laarin nomakejuti, iyononon mono simbawonjowo kolooju.” Kian.

Jonon Oligaa Bunja koi kokaembaajonja ooro:

³⁰ Jiisanon gawon esunmumuyawo menj laligoro angoletoseiseiya tosaanja ii gowoko yonoo jaagia qaganon asugiroto, ii buk koi kanon mende oowe.

³¹ Qaa tosaanja ooweti, ii kokaembaajonja oowe: Jiisanon Anutuwaa Meria koloon Hamoqeqe Toya Kraist kolooji, onj qaa ii moma laarin iikaanja kanon Jiisaswaa qabunayaajon ama laaligo kombombanja bunja qen aowuya. Kaen ama laligowutiwaajon niinon Oligaa Bunja tere koi oowe onoonon kaja. Kian.

21

Jiisanon gowoko 7 yonoonon asugiro sora ambembo horogi.

¹ Kanagen Jiisanon mombo gowoko tosaanja yonoonon asugiro. Taiberias apu anjon goraayanon kanon kokaen asugin onono: ² Gowoko eja kokaananon motoon laligogi: Saimon Piito, Tomas qata mon Sunesune (Didimus) qagiti, Natanael eja ii Galili prowinswaa taonja Kaanaga ano Zebediwaa merawoita woi ano gowoko tosaanja yonoononga woi.

³ *Motoon laligogi Saimon Piitonon injjoro, “Nii mono sora horomambaajon kemaanja.” Kaen jero tosanon jegi, “Nono saanon giwo motoon kembraanja.” Kaen jen mesaon wanjonon uma kema gomantiinja iikanon sora

* **20:23:** Mat 16.19; 18.18 * **21:3:** Luuk 5.5

monj mende horogi. ⁴ Sora mende horonj eenj laligogi gomanj ano Jiisasnon sakasinonj nano. Nanoto, iwaa kaitania ii mende iima kotogi. ⁵ Jiisasnon nama onjooma qaró, “Alauruna, sora monj horoju me qaago?” Jero meleema “Qaago!” jegi.

⁶ * “Qaago!” jegi kokaen jenj kotonj onono, “Ono mono misagia wanjo dindiñaagenj giligi kemero saanonj sora mokoloowuya.” Ii moma misagia giligi sora seiseiya kemenj ologogitiwaajonj horoninj koubajenj amamaan horonj susugogi.

⁷ Kaenj kolooro Jiisaswaa wombo gowokoya iikanonj Saimon Piito kokaen ijoro, “Ii mono Ponja!” Kaenj jero Pombaa qata moma opoqiisiagadeen somonjonj laligorotiwaajonj selekopaaya kokosiinj iikanondeen apu anjononj lugunj kemero. ⁸ Yonjononj sakasinj kooronjononj 100 miita kawaa so kosianonj kema laligogi. Kawaaajonj Piitononj kemenj keno gowoko tosaanja yonjononj wanjo loqanonj qen nanjonj kema misa sorayawo horogi wanjo gematanonj karo.

⁹ Kaenj kanj sakasinonj riinj iikanonj iwoi kokaen iigi: Gere jero lokotanonj sora jejeta ano bered raro. ¹⁰ Ii iigi Jiisasnonj kokaen injoro, “Ono keteda koi sora horojuti, mono iikanonja tosaanja menj koi kawu.”

¹¹ Ii jero Saimon Piitononj moma wanjononj uma misa hororo sakasinonj uro. Uro honja 153 iigi. Misa ii sora somata seiseiya yonjononj saa qegito, misanonj kilenj mende riiro. ¹² Honja ii iigi Jiisasnonj kokaen injoro, “Mono kanj gomaambawaa neneya newu.” Kaenj jero moma kanj “Ii Ponjanaga,” kaenj moma kotogito, gowoko yonoononga monjonj “Gii morononj?” kaenj qisimambaaajonj uulombo moma mende qisiro. ¹³ Mende qisiroto, Jiisasnonj kema bered menj onjoma sora kaanagadeenj mendeema onono.

¹⁴ Jiisasnonj koomunonga waama gowokouruta asuginj onono indinj karonj kolooro. Kianj.

Jiisasnonj Piito mombo kuunj menj kotiuro.

¹⁵ Gomaambawaa neneya negi tegoro Jiisasnonj Saimon Piito-waaajonj kokaen ijoro, “Saimon Jombaa meria, alauruga koi yonjononj nii uugianonj jopagonj nomakejuti, giinonj ii unjuugunj mamaga jopagonj nomakejanj me qaago?” Ii moma kokaenj meleeno, “Oo Ponj, nii uunanonj jopagonj gomaakejenj. Gii noo wombo alana koloojanj. Ii geenjo saanonj mojanj.” Kaenj meleeno Jiisasnonj ijoro, “Gii mono noo lamauruna melaa unuaginj laligowa.”

¹⁶ Kaenj ijoro indinja woi qisinj muro, “Saimon Jombaa meria, gii onjononj jopagonj nomakejanj me qaago?” Ii moma kokaenj meleeno, “Oo Ponj, nii goojonj ama nomakeja. Gii noo wombo alana koloojanj. Ii geenjo saanonj mojanj.” Kaenj meleeno Jiisasnonj ijoro, “Gii mono noo lamauruna galenj koma onjoma laligowa.”

¹⁷ Kaenj ijoro indinja karonj qisinj muro, “Saimon Jombaa meria, gii mono onjononj womboganonj noojonj ama gomaakeja me qaago?” Kaenj qisinj muro uujopawaa qiqisia motoonjo iikayadeenj qisiro indinja karonj koloorotiwaajonj Piitononj wosobiri moma meleema kokaen jero, “Oo Ponj, gii iwoi kuuya saanonj modaborojanj. Gii wombo alana koloojanj. Giinonj mono geenjo ii awaagadeenj mojanj.” Kaenj jero Jiisasnonj ijoro, “Gii mono noo lamauruna unuaginj laligowa.”

¹⁸ “Niinonj qaa honja toonj monj kokaen jewe moba: Gii sagbili laligonj geenjo selekopaaga somonjonj kana kanonj me kanonj kemanjenj siinj mobagatiwaa so saanonj kema kanj laligona. Kaenj laligonj waanato, eja

* **21:6:** Luuk 5.6

wan̄a koloowagati, kambaŋ iikanon̄ boroga boraana mon̄on̄ kan̄ opo selekopaaga somon̄on̄ goma kana mon̄on̄ mende kemambaajon̄ mobagati, mono iikanon̄ guama kembaa.”

¹⁹ Jiisasnon̄ gejatootoo qaa kaen̄ jen̄ Piito komuwaatiwaa qaa saan̄a in̄isaano. Iinon̄ koomu tania mon̄ komuro Anutuwaa qabun̄aya somarii-waatiwaaajon̄ romon̄on̄ ii jero. Qaa ii jen̄ iwaajon̄ ijoro, “Gii mono kan̄ nii notaan̄ laligowa!” Kian̄.

Jiisasnon̄ Piitowo gowoko mombaa qaaya amin̄ mori.

²⁰ Piitonon̄ Jiisaswo kema eleema Jiisaswaa wombo gowokoyanon̄ gemaganon̄ karo iiro. Gowoko iikanon̄ kian̄komu lama negiti, iikanon̄ wan̄anon̄ Jiisaswaa totoyanon̄ laarin̄ jero, ‘Pon̄, goonon̄ memelolo eja ii moronon̄?’

²¹ Gowoko iikanon̄ kanagaranon̄ karo Piitonon̄ ii iima Jiisas kokaen̄ qisin̄ muro, “Pon̄, gowoko koi kawaanon̄ mono nomaen̄ koloowaa?”

²² Qisin̄ muro kokaen̄ ijoro, “Niinon̄ iwaa laaligo aren̄a kaen̄ me kaen̄ ambenagi, ii mono goo majakakaga qaago. Niinon̄ kokaen̄ moma jewenaga, ‘Iinon̄ mende koomu laligon̄ uro niinon̄ namonon̄ mombo kaman̄atiwaa kambaŋanon̄ toroqen̄ jaawo laligon̄ unaga,’ qaa ii iwaa qaaga koloonaaga. Gii mono iwaa qaa mesaon̄ geengaa laaligoga meagon̄ galen̄ koma aon̄ noo gemananon̄ kan̄ nii notaan̄ laligowa.”

²³ Qaa kaen̄ jero tosonian̄ tondu moma jen̄ seigi uumeleen̄ alaurunana yon̄oo batugianon̄ qaa ii kokaen̄ jen̄ soogi, “Gowoko iikanon̄ mende komuwaa.” Kaen̄ jen̄ soogito, Jiisasnon̄ jaawo tetegoya qaa laligon̄ ubaati-waaajon̄ mende jeroto, qaa kokaen̄ jero, “Niinon̄ iwaa laaligo aren̄a kaen̄ me kaen̄ ambenagi, ii mono goo majakakaga qaago. Niinon̄ kokaen̄ moma jewenaga, ‘Iinon̄ mende koomu laligoro niinon̄ namonon̄ mombo kaman̄atiwaa kamba-ŋanon̄ toroqen̄ jaawo laligon̄ unaga,’ qaa ii iwaa qaaga koloonaaga. Gii mono iwaa qaaya mesaon̄ geengaa laaligoga meagon̄ galen̄ koma aon̄ laligowa.” Kian̄.

Neeno ii kuuya jaananon̄ iima nan̄on̄ oon̄ on̄on̄jen̄.

²⁴ Gowoko iikanon̄ iwoi ii jaayanon̄ iima laligon̄ iikawaa so ii nan̄on̄ jen̄ asarin̄ Oligaa Bun̄a koi ooro. Korebore on̄onon̄ gowoko iikawaa kania mojutiiwaaajon̄ ama saanon̄ nan̄on̄ kokaen̄ jen̄ laligowu, “Iinon̄ qaa nan̄on̄ jeroti, iikanon̄ mono qaa hon̄a toon̄ kolooja.”

²⁵ Jiisasnon̄ gawon̄ men̄ an̄goletotoosaan̄a seiseiya ii kaan̄a-gadeen̄ ama men̄ laligoro. Iikawaa sundugia motomotoon̄ ii kuuya tororo oowonagati een̄, mono buk papia boran̄a boran̄a seiseiya koloogi kantri so papia kowi miri (laibreri) kuuya kanon̄ anin̄ saa qen̄ ologoro tintin̄a mon̄ mende sokonaga. Kaen̄ romon̄gojen̄.

Aposol Gawonj Meme Uña Toroyanonj aposol inaanj onono gawonj megj. Jen-asa-asari

Dokta Luuknonj buk qata “Kraistwaa Oligaa Buña” oonj sunduya toroqen buk qata “Aposol gawonj meme” ooro. Jiisanonj gowokouruta mutuya kuma onono Uña Toroyanonj sololoonj onono Kraistwaa buju qaa jen seigiti, Luuknonj iikawaa sunduya asuganonj amambaajonj moma kokaen (1.8) ooro, ‘Yonononj ii Jerusalem sitinonj kanainj Judia prowins sokoma Samaria prowinsnonj kema toroqen balonj goraayanonj eu emu leelee kenji sokondaboronj keno.’ Wala Juuda kanageso uutanonj gawonj megj uugia meleema gbiligi Kraistwaa qemburunj kanainj qenj seinj kema kema kantria kantria sokono uumeleenj kanageso yonoo wangiaga kolooro. Sunduya weenjojuti, Luuknonj iyonoo uugia menj kamaamambaajonj kaparanj koma qaa kota woi kokaen oonj asariro,

1) ‘Kraistwaa alaurutanonj Room mindimindiri gawman ii tuarenjenj mende ama onoma laligoju. Yonononj ii menj kamaanj ambutiwaajonj toropere mende anju. Tosianonj kaenj mobuyagati, ii bombongaoya eenj waababo.’

2) ‘Juuda yonononj jigo gawonj megj qerewenja kolooro honja asugiwaati-waajonj mamboma laligogiti, Jiisanonj mono honja ii menj kanj onono.’ Qaa kota ii.

Jiisaswaa Buña qaaya kuunj jenj seinj zioz kanainj menj kotiigi toroqen keno uumeleenj yonoo tuungianonj somariiro. Iikawaa so “Aposol gawonj meme,” sundu ii juno qaa bakaya wanj karonj kokaen koloju: 1) Jiisanonj Siwe gomanonj uro gowoko yonononj Jerusalem laligogi Kraistwaa Buña qaayanonj kanainj qemburunj qero. 2) Enj somariinj Palestain balombaa prowins tosanonj keno. 3) Mombo somariinj kantria kantria Batugaranonj Kowe liligonj rama kenjuti, ii sokoma tetegoyanonj siti wanj Room kanonj keno.

“Aposol gawonj meme” iikawaa qaa wanj ii Uña Toroyaa kania ano gawonj meme. Aposol ano momalaari ejemba yonononj Yambuyambu dologaa (Pentekost) kambananonj Jerusalem qama kooligi Uña Toroyanonj ku-usunawo uugianonj kemero. Uugianonj kemenj sololoonj menj kotiinj onono deema kantri liligonj gawonj megj honja kania kania kolooro. Zioz ejemba ano yonoo jotamemeya yonononj Kraistwaa Buña qaa ii kanakanaiyanonj nomaenj jenj laligogiti, Luuknonj iikawaa qaaya ooro ii saanonj buk kokanonj weenjonj mobonja. Ejemba uugia meleema mindirinj nanjonj aonj laligogiti, iyonononj Buña qaawaa ku-usunja moma kotogi gomanj so asugiro. Nomaenj asugiroti, Luuknonj iikawaa sunduya oonj Uña Toroyaa ku-usunja qendeema nononja.

Buk kokawaa bakaya wanj 4 ii kokaenj:

1. Buña qaa nanjonj jewombaajonj jojorigi 1.1-26
 - a) Jiisanonj jenjkooto ama Uña onomambaajonj jero 1.1-14
 - b) Juudas Iskariotwaa kitia Matias metogogi 1.15-26
2. Jerusalem sitinonj Buña qaa nanjonj jeni 2.1-8.3
3. Judia ano Samaria Buña qaa nanjonj jeni 8.4-12.25
4. Poolnonj misin gawonj menj laligoro 13.1-28.31
 - a) Misin gawonj liligonj megj indinj 1 kolooro 13.1-14.28
 - b) Jerusalem ajoajoro ama qaa somongogi 15.1-35

- c) Misin gawon liligon megi indin 2 kolooro 15.36–18.22
- d) Misin gawon liligon megi indin 3 kolooro 18.23–21.16
- e) Pool Jerusalem, Sisaria ano Room kapuare mirinon raro 21.17–28.31

Jiisasnon zioz kanairo.

¹ *Oo Tiofilus, Luuk niinon sunduna mutuya ooweti, iikanon Jiisasnon gawon kanain men liligon ejemba kuma onoma laligoroti, iikawaa sunduya kuuya arenon ambe iina. ² Jiisasnon gawon men wasiwasi eja aposoluruta meweengon kuma onoma laligon Unja Toroyaa ku-usun qaganon gawon mewutiwaajon jen koton onono. Ii onono Anutunon wano Siwenon uro. Niinon sunduna ooweti, ii iikanon oodaborowe. Kete iikanon sundu ii toroqen oomaña.

³ Jiisasnon siimbobolo moma komun koomunonga waama ween 40 namonon toroqen laligoro. Laligon kaban iikanon aposoluruta indina mamaga asugin onoma Anutu bentotonaa kania toroqen jen asarin onoma laligoro. Kaen laligon aiwese tani kania kania men qendeema onono. Yononon ii iima Jiisasnon gbilin laligoji, ii saanon moma yagogi. Aiwese iigiti, iyononon ii nanjon jen dangunu kaanja nanju ano monjon ii qewago-mambaajon amamaawaa.

⁴ *Kaban monjon yonowo motoon laligon kokaen jen koton onoma injoro, “Ono Jerusalem siti koi ulanawo mende mesaowu. Mannanon ‘Kalen uugianon ama onomaña,’ jen qaaya somongoro injoweti, ii mono honawo koloowaa. Ononon mono iikawaajon mamboma laligowu. ⁵ *Wala Jonon ejemba oo toonon mulu men onoma laligoroto, Anutunon kaban mende koriro Unja Toroya uugianon ama iikanon mulu men onombaa.” Kian.

Jiisasnon Siwenon uro.

⁶ Aposol yononon kaban monjon ajoroogi Jiisasnon batugianon asugiro kokaen qisin mugi, “Pon, giinon kaban kokaamba me naa kabanon Israel kantriwaa toton ii mombo kuun men kotiiwaga?”

⁷ Qisin mugi kokaen injoro, “Amanon iyanaa ku-usun qaganon gbani ano aua kaban arenon anota eji, ii ononon mobutiwaa so qaago. ⁸ *Ii qaagoto, Unja Toroyanon kamaan uugianon kemebaati, iinon mono ku-usun onono letoma noo kania nangun jen laligowu. Ii Jerusalem sitinon kanain Judia prowins sokoma Samaria prowinsnon kema liligon toroqen balon goraayanon eu emu leele kengi sokondaboron kamba.” ⁹ *Jiisasnon qaa ii injondabororo Anutunon jaagia qaganon men waaro koosunon kamaan esuuro eukanon uro iibombaajon uugi uro ayayoogagadeen kono mongama nangi.

¹⁰ Kaen uro sombinon eu iigigiin nangi iikanondeen eja woi malekugara tualalakota yoronon kosogianon asugin nani. ¹¹ Nama kokaen injori, “Galili eja ono mono naambaajon sombinon eu uungadeen nanju? Anutunon Jiisas koi onoo batugianonga wama Siwe gomanon eu uro iijuti, iinon mono tani kaangiadeen mombo eleema kamaawaa.” Kian.

Juudas Iskariotwaa kitia Matias meweengogi.

* **1:1:** Luuk 1.14 * **1:4:** Luuk 24.49 * **1:5:** Mat 3.11; Maak 1.8; Luuk 3.16; Jon 1.33 * **1:8:** Mat 28.19; Maak 16.15; Luuk 24.47-48 * **1:9:** Maak 16.19; Luuk 24.50-51

12 Kaen injjori aposol yononon Jerusalem siti kosianon baana qata Oil gere baana kanona eleema kamaan 1 kilomiiawaa so kan sitinon kougi*

13* Jerusalem kouma miri uuta mon qaganon kanon rama laligogiti, iikanon kema ugi. Ugiti, iyonoo qagia ii kokaen: Piito, Jon, Jeims ano Andruu; Filip, Tomas, Bartolomyuu ano Matyuu, Jeims Alfuswaa meria, Saimon Zelot politik ejaga ano Juudas Jeimswaa meria† 14 Eja kuuya yononon uumotoon ama emba yonowo kaparan koma qama koolin laligogi. Yonoo batugianon Jiisas kouruta ano nemuna Maria yononon kaanagadeen laligogi.

15 Qama koolin laligon ween monon momalaari ejemba jangogia 120 kawaa so ajoroogi Piitonon batugianon waama qaa kokaen jero, 16 “Eja alauruna, Jiisas men somongogiti, Juudasnon iyonoojon kana qendeen. Un Toroyanon Juudaswaa qaa ii waladeen kin Deiwidwaa uutanon sane ano jetanon jero Ondino buk (Buk Song) kanon oogita eji, iikanon mono honawo kolooro. 17 Jiisasnon Juudas meweengoro ananaa tuunon mon laligoro gawona mewaatiwaaon kuuro wasiwasi eja wana aposol kolooro.

18* “Juudasnon nanamemen bologa ano sewana mugi men iikanon balon koria mon sewana mero. Ii men iikanon aro aon wanon meleema balon kuuro tomena juno kera korojona data koga ii kuuya ujonon kouma kamaaro. 19 Kaen kolooro Jerusalem ejemba kuuya iikawaa bujuya modaboron balon iikawaa qata iyangiaa qanon Akeldama qagi. Ii ananaa qanon Sa Balon koria.”

20* Piitonon toroqen kokaen injjoro, “Ondino (Buk Song) kanon qaa mon kokaen oogita eja,

‘Miria mono bemen koloon gbamen namba. Ii monon toya mende koloon laligoro mirigadeen namba,’
ano qaa mon kokaen eja,

‘Monon saanon iwaa dundunanon galen gawon men namba.’

21-22* “Kawaajon ama nono eja mon meweenjon kuunin nonowo jotamemeya koloon dangunu kaana nama Jiisasnon koomunonga waaroti, iikawaa Bunaya nanon jen laligoro sokombaa. Jonon Jiisas oomulu men muro Ponon kamban iikanondeen qenjaaronon kema gawona kanain men nonoo balon liligon kema kan laligoro Anutunon batunananondeen wama uro. Eja kamban kuuya iikanon tuunananon motoon laligon kounin, mono iyonoononga mon meweenjonin sokombaa.”

23 Piitonon kaen injjoro ejawaa mongama eja woi qagara qagi. Mon qata Joosof, qata mon Barsabas ano qata mon Jastus. Eja mombaa qata Matias. 24 Qagara qama kokaen qama koolin jegi, “Oo Pon, gii ejemba uunana korebore moma kotojan. Kawaajon gii eja koi yoroononga moroga meweenjojan, ii mono qendee nonomba. 25 Juudasnon gbingbaon ama dogon kamaan aposol gawon mesaon kilenaa so tiwilaan kemeroti, iwaa dundunanon eja monon mono aposol koloon nama wasiwasi ejawaa gawon men laligowaa. Qaa ii onanon.”

26 Kaen jen yoroo unju (kaas, lot) kuugi Matias asugiro. Asugiro aposol 11 yonoo batugianon dun mon mugi tuunganon toroqero. Kian.

* **1:12:** Juuda yononon 1,100 miita ii Sabat kendonon mende ugun kemakegi. Kawaajon Kana qaa mende ugun kagi. * **1:13:** Mat 10.2-4; Maak 3.16-19; Luuk 6.14-16 † **1:13:** Zelot paati yononon angiaa nanan mewombaaon Room mindimindiri gawmambo toropere ano ugere ama laligogi. * **1:18:** Mat 27.3-8 * **1:20:** Ond 69.25; 109.8 * **1:21-22:** Mat 3.16; Maak 1.9; 16.19; Luuk 3.21; 24.51

2

Uŋa Toroyanon kamaan gowoko uugianon kemero.

¹*Jiisanon komuroti, kambaŋ iikanonŋa sonda 7 tegoro ween 50* iikanon yambuyambu kambaŋa kaŋ kuuro uumeleen ejemba kuuya yoŋonon ajoroon kendon ragi. ² Ragi Sombinonŋa iwoi mon obaban bilisik kaŋŋa kamaaro oton somata asugiro mogi. Raidimbonon qenkeji, mono iikawaa tani kaŋŋa asugin kamaan miri ragiti, ii kuuya saa qero. ³ Miri saa qen iwoi iikanon deenqeema sein gere bolan kaŋŋa wanŋia qaganon uro iigi.

⁴ Kaen asugiro Uŋa Toroyanon kuuya yoŋoo uugia saa qero kantri tosia yoŋoonon qaa kanain jegi. Uŋa Toroyanon sololoon qaa saŋe anotiwaas so asuganon jegi.

⁵ Juuda ejemba tosiannon Anutu goda qen kantri kania kania sombin baatanon rama kenjuti, iikanon deema kema laligon Jerusalem eleema kagiti, tosia iikaŋŋa ii sitinon laligogi. ⁶ Kaen laligon oton somata ii moma ejemba tuun mamaganon kouma ajoroogi. Ajoroon nanŋi momalaari ejembanon qaa morota morota jegiti, ii kuuya moma ano ano moma asarin iikawaajon aarun kiko anŋi.

⁷ Kiko ama waliŋon kokaen jegi, “Mobu! Eja koi qaaya qaaya jejuti, iyononon mono kuuya Galili ejembaga kolooju me? ⁸ Nono kantri morota morota kanon koloon kouma laligonin yoŋonon mono nomaen ama laligon somariin kantrinanaa so qaanana anŋa anŋa jegi mojon? ⁹ Nono Partia ejemba, Midia ejemba ano Eelam ejemba koi nanjon. Nono tosiannon Mesopotemia laligonin. Tosianon Judia laligoju ano tosiannon Kapadosia gomanon laligogi. Ejemba tosiannon Pontuswaajon, tosiannon Eisia prowinswaajon koloojon ano yoŋonon ananaa qaanon qaa jegi mojon.

¹⁰ “Tosianon Frigia goman mesaon koi kaŋ laligoju. Tosianon Pamfilia taon mesaogi. Tosianon Iijipt kantrinon laligogi. Tosianon Sairini goman leegen Libia kantrinon laligogi. Tosaŋŋa nono Room sitiga tawatawaga koi kaŋ laligojon. ¹¹ Nono tosiannon Juuda ejemba koloon laligojon ano tosiannon kantri tosiannon koloon kanagen Juuda ejemba koloonin. Kaŋŋa nanjon ano yoŋonon qaa jegi nono qaanana motomotoon ii saanon moma kotojon. Nonoononŋa tosiannon wato qata Kriit mesaon kowe koton kagi. Tosianon Arebia qaa jenkeju. Nono kaŋŋanon laligojonto, yoŋonon aisoon Anutunon angoletu uuta anoti, iikawaa kania ii ananaa qaanon anŋa anŋa jegi mojon.”

¹² Kaen jen kuuya yoŋonon aarun mogi sooboo kono iyanŋia kokaen jen qisin aogi, “Koi kawaa kania mono nomaen?” Kaen qisin aon qaa mongama tompin nanŋi.

¹³ Tompin nanŋito, tosiannon mepaqepae ama kokaen jegi, “Yoŋonon wain apu naanawo mamaga nen enkalolon kolooju.” Kaen.

Piitonon Uŋa Toroyaa kania jen asariro.

¹⁴ Kaen jegi Piitonon aposol 11 yoŋowo motoon waama nama kotakota gama ejemba tuun ii kokaen injoro, “Alauruna, Juuda ejemba ano ejemba kuuya Jerusalem laligojuti, niinon iwoi koloojiwaa kania jewe mono geja ama mobu. ¹⁵ Ono tosiannon nonoojon kokaen jeju, “Yoŋonon apu kotiga negi uugianon enkalolon kolooja.” Kaen romonŋojuto, nononon iikaŋŋa mende koloojon. Koi gomaambawaa 9 kilok kolooja. Gomaamba ii apu nene kambaŋa qaago. ¹⁶ Qaagoto, gejatootoo eja Joelnon Bunŋa qaa kokaen jeroti, iikanon mono honawo kolooja,

* 2:1: Lew 23.15-21; Dut 16.9-11 * 2:1: 50 ii Griik qaanon Pentekost.

17 *‘Anutunon jeja: Pombaa kaka kambananon toriwaati, niinon kamban iikanon Unana Toroya maabe ejemba kuuya yonoo qagianon ubaa. Uma sololoon koton kondoon onono kokaen koloowaa:

Onoo meraboraurugianon gejatootoo qaaya qaaya jenkebuya.

Onoo gbaworo saraJurugianon jaagia meleeno unaya unaya iimakebuya.

Onoo ejemba wana yononon gaon kuukuu iimakebuya.

18 Unana Toroya maamanati, ii eja ano emba noo welen qen laligowuti, iyonoo qagianon kaanagadeen uro gejatootoo qaa jenkebuya.

19 Niinon angoletto sombinon ambe uugi eu uro iibuya ano namonon aiwese ii kokaen iibuya:

Iwoi sayawo, gere bolan uuta ano kaaso kondunawo ii asugiwuya.

20 Ween jaayanon pangaman mero koinon ososaen sa kaan koloowaa. Kaen kolooro iikawaa gematanon Pombaa kamban somatanon monon kuuwaa.

Ween ii akadamu ano qabunayawo.

21 Daen yonoononga monon Pombaa qata qama kooliwaati, Anutunon monon ii hamo qen muro letombaa.’ Joelnon kaen oorota eja.

22 “Oo Israel ejemba, onon monon geja ama qaa koi mobu: Anutunon Jiisaswaa laaligo kambananon sololoon muro laligoro angoletto, aiwese ano kaiyaka esunmumuyawo ii onoo batugianon balonon asuganon asugiro. Onon ii saanon moju. Anutunon iwoi ii koloon mun iikaan kanon Nazaret eja iikawaa kania nanon jen qendeema onoma laligoro.

23 *‘Anutunon wala eenanon Jiisaswaa qaa waladeen somonon moma koton kokaen jerota eja, ‘Hamoqege Toyanon monon eja jotamemeya onoo borogianon kamaawaa.’

Qaa iikawaa so Anutunon Jiisas mende anon kono onoo borogianon kamaaro. Kaen kamaaro onon komuwaatiwaajon qagi waba kantri gawman yononon Mooseswaanon Kana qaa mende moma kilen jen kotogi borogianon Jiisas qelanjin men maripoonon qegi komuro. Komuroto, sayanon monon onoo qagianon urota eja. 24 *Jiisasnon komuroto, koomuwaa kasa gbadoyanon kamaaro koomu Toyanon ii somonon kamban koriga galen koma mumambaajon amamaaro. Ii Anutuwaanon mende sokono. Kawaajon iinon ii men gbilin koomuwaa siimboboloyanonga metogoro waaro. 25 *Kin Deiwidnon Jiisaswaajon kokaen jerota eja,

‘Niinon taraturu ama tama nuwabotiwaajon Pononon boro dindinanon laligoja.

Iinon kamban so kooronanon nano unana kaan iima laligojen.

26-27 Kaen laligon komunanato, koomuwaa gomanon kemebe gema mende nuwaa.

Giinon geenqaa wombo eja soraaya tak-kootoya nii monon metogon nona qasirionon en mende gisaama.

Kawaajon uunanon korisoro moma buunanon rendun rii qama laligojen.

Selenanon kaanagadeen gbilin waabaatiwaajon ama mamboma jejeronononon ama haamo men ewaa.

28 Giinon laaligo kotigaa kania qendeema nona moma kotomana.

Niinon goo jaasewanganon pondan laligowe giinon uuna korisoronon men saa gewaa.’ Deiwidnon Jiisaswaajon kaen jerota eja.

* 2:17: Joel 2.28-32 * 2:23: Mat 27.35; Maak 15.24; Luuk 23.33; Jon 19.18 * 2:24: Mat 28.5-6; Maak 16.6; Luuk 24.5 * 2:25: Ond 16.8-11

29 “Oo alauruna, Piito niinon ben ambonana kin Deiwidwaa kania ii awasankaka qaganon asuganon kokaen jen asarimana: Deiwidnon komuro ron kongi qasirianon kete batunananon koi eja. 30 *Deiwidnon gejatootoo ejaga koloon laligoroti, iinon kokaen moro: Anutunon gbiliuruta yonoononga mon meweengon kuuro iyanja kaanja eja pombaa dun rarayanon raba. Anutunon qaa ii somongon jojopan qanon jen kotiin laligoro. 31 Monon rabaati, ii waladeen iima moro. Hamoqege Toya Kraist iinon koomunonga waabaati, Deiwidnon ii moma kokaen jero,

‘Kraistnon laligon komuwaato, koomuwaa gomanon kemero Anutunon ii gema mende qero ewaa.

Iwaa sele busuya ii mende mesaoro qamoyanon qasirinon mende gisaawaa.’

32 Anutunon Jiisas men gbiliro waaro iikaanja kanon qaa ii honawo kolooro. Nono kuuya ii jaa konananon iima nanjon jen dangunu kaanja nanjon.

33 Jiisasnon waama laligon Anutunon wano uma boro dindinanon raja. Iikanon rama Mananon Unja Toroya wasiwaatiwaajon jen somongoroti, iinon (promis) ii moma ii maaro kamaaro honja kete koi asugiro iima moju.

34 *Deiwidnon Siwenon mende uro. Iinon anjo qaa kokaen jerota eja, ‘Anutunon Siwe goman uutanon neenaa Ponnaajon kokaen jen koto moro:

Giinon mono kan boro dindinanon asamaran koi kanon kamaan rama laligowa.

35 Kaen rama laligona niinon kaman biiwianon koi kanon tuarenjenjuruga riinj riitama haamo ama onomanja.

Haamo ama onombe yononon tama kemen siimbobolo moma sama kana dogaa kaanja koloowuya.

Kaanja koloogi giinon saanon waama yonoo qagianon riinj aison laligowa.’

36 “Oo Israel ejemba, onjo Jiisas maripoonon qegi komuroto, Anutunon Jiisas ii kuuro Pon ano Hamoqege Toya Kraist koloon nonoma laligoja. Israel tuunj kuuya onjo mono iikawaa kania moma yagowu.”

37 Piitonon kaen jero ejemba tuunon moma uugia qosono Piito ano aposol tosanja ii kokaen injjogi, “Eja alaurunana, nono mono nomanomaen aninj sokombaa?”

38 Injjogi Piitonon kokaen injjoro mogi, “Onjo mono uugia meleembu. Motomotoon uugia meleengitiwaa so nononon mono Jiisas Kraistwaa qatanon oo mulu men onombonja. Ii ononinj Anutunon singisongogia songbama mesaon Unja Toroyaa kalenja ii bunja qen onombaa. 39 Anutunon Unja ii onomambaajon jen somongoroti, qaa ii mono onoangia ano onoo gbiliurugia onoojon ama jero. Onoojon ama tosanja koriganon kema laligogi Anutu Ponnananon onombaati, iinon soomongo qaa (promis) ii mono kuuya onoojon ama kaanagadeen jen somongorota eja.”

40 Piitonon kaen injjon toroqen qambanmamban qaa tosanja mamaga iikanon uugia kuunj kokaen jero, “Ejemba irinjirinja koi namonon laligojuti, Anutunon ii hamo qen onono letombutiwaajon moja. Yonowo siimbobolo mokoloowubotiwaajon mono uugia meleema ejemba doogoya ii jawo ama onomesaowu.” 41 Piitonon kaen jero ejemba jaasongoyanon qaaya moma anjon kongi oomulu men onongi. Ii men onongi kanagesogianon toroqegi jangogianon ween iikanonadeen 3,000 kawaa so somariiro. Kianj.

* 2:30: Ond 132.11; 2 Sml 7.12-13 * 2:34: Ond 110.1

Momalaari yononon uugia somonon aon laligogi.

⁴² Uugia meleengiti, iyononon uumotoon ama uugia somonon aon kaban so aima ajoroogi aposol yononon Buna qaa kuma onongi samon kowoga ano nembanene moton ney qamakooli gawon men laligogi. Pondan laaligo kaana laligogi.

⁴³ Kaen nama Anutuwaa qatanon boliwabotiwaajon jenenooro ama laligogi. Kaana laligogi Anutunon sololoon onono aposol yononon jetamemegia koloon gawon megii angoletto aiwese morota morota asugiro. ⁴⁴ *Anutu moma laarigiti, iyononon kuuya laaligogia motoon laligon esuhina (tiwomaleku) iwoigia kuuya mindirin motoon men laligogi.

⁴⁵ Kaen men laligon balon esuhina iwoigia sewana mewutiwaajon angi sewana onongi karoti, ii batugianon mojqoqoron ama amamaagitiwaa so mendeema angun laligogi. ⁴⁶ Kaen mindirin laligon suulan uumotoon ama kaban so jiwowon jigonon ajoroon laligogi. Bered ii miri so moton ney laligogi ano nembanenegia ii gbingbaongia qaa korisoro qaganon rama ney laligogi. ⁴⁷ Kaiyakagia kaen ama Anutu mepeseen laligogi ejemba kuuya yononon ii inisosoron laligogi. Inisosoron laligogi tuungianon somariiro Ponon kaban so ejemba tosaana men letoma onono uugia meleema mindimindiri arengianon toroqegi. Kian.

3

Piitonon eja meendangoya mon men qeangoro.

¹ Juuda yononon mare so 3 kilok qama koolinkegi. Mare monon Piito Jon yoronon qamakooli kaban iikanon jiwowon jigonon uri. ² Uri iikanon eja mon nemun goron uutanonga meendangoya koloon rama laligoroti, ii angon kan jiwowon jigowaa kiropo naguyanon angi. Alaurutanon ween so kan demberunon angon kiropo nagu qata Nagu Iimasiinsiinawo qagiti, iikanon angi raro. Rama ejemba jigo goranon ugiti, iyononon money kalen mubutiwaajon welema onoma laligoro.

³ Kaen angi raro Piito ano Jon yoronon jiwowon jigonon ubo jeri dodobobo iriima ii kaanadeen kalembaajon welema orono. ⁴ Welema orono jaasewanon uun iima Piitonon kokaen ijoro, "Mono noro niriiba."

⁵ Kaen ijoro jaa suana irigigiin iwoi mon borogaranonga nombaotiwaajon mambono. ⁶ Irigigiuro Piitonon kokaen ijoro, "Noonon silwa me goul money mende ejato, noonon iwoi mon eji, ii saanon goman: Gii mono Nazaret eja Jiisas, Hamoqeqe Toya Kraistwaa qatanon waama kamba!"

⁷ Kaen ijon boria dindinanon men kobibiuro waaro. Waaro kania ano gbako siita mono iikanondeen kotiuro. ⁸ Kotiuro waama lugun yorowo jiwowon jigonon uma iikanon kema kan torin qen oron Anutu mepeseero. ⁹ Kaen kema kan Anutu mepeseen muro ejemba tuun kuuya yononon ii iigi. ¹⁰ Ii iima kokaen jegi, "Eja koi kalen mubonjwaajon jigowaa kiropo Nagu Iimasiinsiinawo-wowaa kosianon rama welema laligoroti, mono ii." Kaen jen moma mun "Selianon naa iwoiga kolooja?" jen aarun newogia tegoro waligogi. Kian.

Piitonon jiwowon jigonon Buna qaa jero mogi.

¹¹ Waligogi jejewelenwelen eja iikanon suulan Piito Jon yorowo motoon kema karo ejemba tuun korebore yononon uulanawo kosogianon kan jiwowon jigowaa toton uutanon uma kin Solomombaa somben saranawonon ajoroon nama iigigiigi.

* 2:44: Apo 4.32-35

¹² Kaen iigigi Piitonon injiima kanain kokaen injoro, “Oo Israel alauruna, onjo mono naambaajon iwoi koi iima aaruju? Naambaajon noro uun nirigigiju? Eja koi kanon qeangon kana kema kaji, ii noroo esunon me Anutuwaa Buna qaa tororo moma otaankejotiwaaajon ama qaago. Kaen mende romongowu. ¹³ *Ananaa ambosakonana Aabraham, Aisak ano Jeikob yonoo ben Anutunon mono Meria Jiisas asamararan muro jotamemeya uuta kolooro hona asugiro iiju. Onjo Jiisas ii men balon galen yonoo borogianon анги gawana Pailotnon isamambaa qaaya somongon jeroto, ononon Jiisas ii iwaa jaanon qakooma gema qen mugi.

¹⁴ * “Onjo eja dindiņa ano soraaya ii gema qen mun borosa meme eja mon isambaatiwaaajon kaparan koma qama silama qisigi. ¹⁵ Kaen qama qisin iikaanę kanon laaligowaa Toyanon komuwaatiwaa qaaya jegi komuro. Komuroto, Anutunon ii men gbiliro koomunonęa waaro. Noronon ii jaanaranon iima nanon jen iwaa dangunu kaanę nanjo. ¹⁶ Kaen nama Jiisawaa qata moma laarin mun laligojo. Eja koi iima moma mujuti, ii mono qa iikawaa ku-usunonon men kotiuro nanja. Jiisasnon sololoon norono momalaarinaranon kolooro iikawaa qaganon nama jen kotori kana gbakoyanon qeangoro onjo kuuya ii iiju.

¹⁷ “Oo alauruna, Jiisas komumambaajon kaparan kongiti, ononon ii mono poumapou qaganon анги, ii mojen. Onoangia ano galenurugianon kaanęadeen iwoi ama mugiti, iikawaa kania mende moma koton lan анги.

¹⁸ Kaen angito, iikawaa kitia Anutunon kokaen ano: Anutunon qaaya wala eenanon gejatootoo ejembauruta kuuya sololoon onono waladeen kokaen jen oogi, ‘Anutuwaa Hamoqeqe Toya Kraistnon mono siimbobolo mobaa.’ Kawaajon onjo kaen анги Anutuwaanon qaa iikanon mono honawo kolooro. ¹⁹ Kawaajon mono uugia meleema Anutuwaanon eleema kagi singisonęogia koton songbambaa.

²⁰ “Anutunon oyanboyan Toya koloaja. Onjo een lan laligowubotiwaaajon Anutunon Jiisas waladeen meweengoro. Kawaajon onjo mono uugia meleengi Hamoqeqe Toya Kraist wasiro onoonon karo iwo qokotaagi laaligogianon gbiliro oyanboyan kambangia kan kuuwaa. ²¹ Anutunon monowaa monoyanon kanain qaaya gejatootoo ejembauruta tak-kootoya kuuya ii sololoon onono waladeen kokaen jen laligogi,

‘Anutunon Hamoqeqe Toya anon koma muro Siwe gomanon rama laligoro iwoi kuuya mombo arenon kolonaniwaati, mono kaban iikanonadeen wasiro Siwe mesaon kamaawaa.’

Jiisasnon qaa iikawaa so kamaan nonoonon karo.

²² * Moosesnon kokaen injoro,

‘Pon Anutunon Juuda tuun onoo batugianonęa gejatootoo eja mon men gbiliro waama Mooses nii kaanę koloowaa.

Iinon geregiaga nama qaa injowaati, mono ii kuuya geja ama moma ten koma laligowu.

²³ * Monon gejatootoo eja iikawaa qaaya mende ten kombaati,

Anutuwaanon kanageso ononon mono iwaa qaaya jen tegon tiwilaan mubu.’

²⁴ Gejatootoo ejemba Samuelwaanonęa kanain kouma qaa jegiti, iyononon mono korebore kaanęadeen gejatootoo qaa kaban kokaamba honawo kolooji, ii waladeen jen laligogi. ²⁵ * Anutunon ambosakonurunana yonowo soomonęo areņa ama Aabraham kokaen ijoro,

* **3:13:** Eks 3.15 * **3:14:** Mat 27.15-23; Maak 15.6-14; Luuk 23.13-23; Jon 19.12-15 * **3:22:** Dut 18.15, 18 * **3:23:** Dut 18.19 * **3:25:** Jen 22.18

‘Goo gbiliuruga yonoononga monnon koloon waabaati, Anutu niinon mono iwaajon ama namowaa ejemba tuunɔ tuunɔ kuuya kotuegon onombe oyanboyɔn koloowuya.’

Anutunon soomonɔgo qaaya ninisaano gejatootoo ejembanon ii toroqen jen kotiin laligogiti, ii mono onoojon ama anota eja. ²⁶ Anutunon Meria men gbiliro waaro kotuegon onombaatiwaajon wasiro wala onoonon kamaaro. Kawaaajon mono keteda koi uugia meleema anɔ anɔ laaligogiaa kana bologa gema qewu. Kaen ama oyanboyɔn koloowuya.” Kaen jero.

4

Piito Jon yoronon jigo kaunsol tuunon nani.

¹ Piito ano Jon yoronon ejemba tuun ii qaa kaen injjori jigo gawon galen yononon, jigowaa kiropo galen wanɔ ano Sadusii (Jigo gawombaa kaparankonkon) yononon waama jaagaranon kougi. ² Gowokowoiyanon ejemba tuun kuma onoma kokaen jeri, “Jiisasnon koomunonga waaro. Kawaa so komugiti, iyononon kaanadeen gbilin waabuya.” Kaen jeri uugia boliro yorononon kougi. ³ Kouma uruama goman tirotiwaajon ama kapuare mirinon orooma jegi, “Goman anogo qaa jakeyanon oroombonɔ.”

⁴ Kaen jegito, Bunɔ qaagara mogiti, iyonoononga kelemalelenanon uugia meleema Jiisas moma laarigi. Moma laarigiti, iyonoo janngogianon somariiro 5,000:baa so koloon laligogi.

⁵ Goman ano galenkonkon ejaurugia, Juuda yonoo jetamemeurugia ano Kana qaawaa boi yononon Jerusalem ajoroogi. ⁶ Ajoroon jigo gawon galen wanɔ qata Anas iinon batugianon raro. Kaanagadeen Kaiafas, Jon, Aleksander ano jigo gawon galen wanɔ sumanjuruta tosaɔn kuuya ii motoon ragi. ⁷ Ragi Piito Jon uruama jaagianon oronɔgi nani kokaen qisin oronɔgi, “Oronon mono nomaen anjaota? Morowaa qataga qari esunanon turun muro letonjaa?”

⁸ Qisin oronɔgi Unɔ Toroyanon Piitowaa uuta saa qero nama kokaen injjoro, “Kantriwaa galenkonkon eja ano jotamemeurunana, mobu. ⁹ Noro eja meendangoya nomaen ala ilailaa ama muri kania gbilin qeangoro, kete kaen qisin noronju. ¹⁰ Kawaaajon iikawaa kitia ii saanon jewe onɔ ano Israel ejemba kanageso kuuya mobu. Ononon Nazaret eja Jiisas, Hamoqege Tonana maripoonon qegito, Anutunon ii men gbiliro koomunonga waaro. Jiisaswaa qataa ku-usunanon mono eja koi meagoro onoo jaagianon qeangon nanja. ¹¹*Qaa mon ii kokaen,

‘Miri meme eja yononon kowonjin tando mon gema qen mesaogito, Anutunon ii komoro aen tando kombombanɔ wanɔ kolooja.’

Aen tando wanɔ ii Jiisas. ¹² “Jiisas motoongonon mono hamo qen nononja. Qa mon qama koolinin ii amamaawuto, Jiisaswaa qatanon mono sokonja. Anutunon qa mon Sombimbaa baatanon mende nononota eja. Qaago! Qa motoongonon ii qama letoma Siwewaa bunɔ koloowonɔ.”

¹³ Kaen jendabororo kaitanigara iima kokaen jegi, “Eja woi koi yoronon momo mirinon mende uma kilen qaa kotiga kotiga jen awasanɔkaka nama kawali kaanɔ koloojao.” Kaen jen kiko ama waliɔn kaniagara moma koton jegi, “Onanon! Eja woi yoronon mono Jiisaswo laligon letoni.”

¹⁴ Kanagara moma koton eja meendangoyanon qeangon yorowo nanoti, ii iima qaagara qewagowombaaajon amamaagi. ¹⁵ Ii amamaan jigo kaunsol tuun onomesaon seleenɔn kemebaatiwaajon jen kotogi kemeri anɔgideen qaa monɔgama gejanonogia amigi.

* 4:11: Ond 118.22

¹⁶ Gejanonogia amigi, “Nono eja woi koi mono nomaen ama orombonaga? Yoronon jen kotori angoletu qaita mon asugiroti, ii Jerusalem korebore yononon modaboroju ano nono ii kaanagadeen qakoombombaaon ama-maajon. ¹⁷ Ii amamaajonto, iikawaa qaaya ejemba batugianon mombo sein kembabotiwaajon mono saanon kokaen jen koton oronin sokombaa, ‘Oro mono Jiisaswaa qatanon qaa mombo mende jewao.’ Kaen jen kotakota jen qetegon oronin sologori monon mon ii mende mobaa.”

¹⁸ Kaen jen somongon orongi uri kokaen jen koton orongi, “Oro mono Jiisaswaa qatanon qaa mon mende toroqen jen ejemba kuma onombao.” Kaen jen songo kotakota ama orongi. ¹⁹ Kaen jen koton orongito, Piito Jon yoronon meleema kokaen injjori, “Noronon onoo jenkootogia ten kombojon Anutuwaanon qaa men kamaan ani omaya koloowabo. Ii Anutuwaa jaasewanon sokonja me qaagoti, ii mono onjoangio gosin jen somongowu. ²⁰ Kaen me kaen jen somongowuyagato, noronon iwoi iima moriti, ii kolatin qaa bogoro laligowotiwa so qaago.”

²¹ Kaen injjori mogi ejemba kuuyanon angoletu asugiroti, iikawaajon Anutu mepeseegi. Kaen mepeseegitiwaajon ama “Kitia nomaen ama orombonaga?” jen kana mon mende mokoloogi. Mende mokolon galen meme qaa kotiin jen oroma oromesaogi kamaari. ²² Angoletu asugiro eja meendangoya qeangoroti, ii gbania 40 uugun laligoro. Kawaajon mono Anutu mamaga mepeseen laligogi. Kian.

Uumeleen yononon qama koolin nama kotiigi.

²³ Jigo gawon galen wana ano jotamemeya yononon Piito ano Jon galen meme qaa jen oroma oromesaogi iyangaraa alaurugara yonoonon eleema keni. Kema qaa kuuya jegiti, ii injjori mogi. ²⁴ *Ii injjori moma uumotoon ama uugia men kululuun arogia men waama Anutu kokaen qama koolin mugi, “Oo Pon uuta somata, giinon Siwe, namo, kowe ano iwoi kuuya iikanon eji, ii mokolon onoma Togia koloojan. ²⁵ *Giinon eenanon geenгаа Un Toroya wasina kamaan gawon ejaga Deiwid, nonoo ambonana iwaa buutanon qaaga ana goo jega men kokaen jero,

‘Uumeleembaa gadokopa yononon mono naambaajon guju mamaga menkeju?

Kantria kantria yononon mono nomaembaajon ama momo omaya omaya romongonkeju?

²⁶ Namowaa kin pon pon yononon balongiaa so waamakeju.

Pon jawina jawina yononon mindirin ajoroonkeju. Kaen qemburun ero Pon ano iwaa Hamoqeqe Toya qetama oromakeju.’

²⁷ *Onanon, qaa iikawaa so siti kokanon kolooro. Gii Meraga Toroya Jiisas kuuna Hamoqeqe Tonana kolooja. Iinon asugiro eja pon woi Herod ano Pontius Pailot yoronon Room gawman galen koloon ananaa Israel isiurunana yonowo mindirin ajoajoro ama tuarenjen ama mugi. ²⁸ Gii geengo ku-usunga ano jegaa so iwaaajon iwoi koloowaatiwaa qaaya jen waladeen somongon arengona. Yononon iwoi ii ama mugi qaa aren kuuya ii kaen honawo kolooro.

²⁹ “Oo Pon, nono gii welen qen gonin kete galen meme qaa nononjuti, gii mono ii iima nanon nonona saanon goo Buna qaaga kawali kaan awasankaka nama jen laligowon. ³⁰ Giinon mono boroga suluna ji ejemba

* **4:24:** Eks 20.11; Neh 9.6; Ond 146.6 * **4:25:** Ond 2.1-2 * **4:27:** Mat 27.1-2; Maak 15.1; Luuk 23.1, 7-11; Jon 18.28-29

ii Meraga Toroya Jiisaswaa qa ku-usuñanon qeangowu ano angoletu aiwese morota morota asuginkebu. Qaa ii onanon.”

³¹ Kaen qama kooligi miri ajoroon ragiti, balon ii memenjalij utugoro Unja Toroyanon korebore uugia saa qero kema kawali kaanja awasankaka nama Anutuwaa Buja qaa jen laligogi. Kian.

Uumeleen ejembanon uugia somongon aogi.

³² *Uumeleen tuun somata yononon uuroromongo motoongo ama laligogi. Iwoi kuuya en ononoti, ii goononga me noononga, iikaen mende jegito, iwoigia kuuya ii metulangogi motoongia kolooro laligogi. ³³ Kaen laligogi Anutuwaa ku-usuñanon turun onono kotiigi aposol yononon jeta men dangunu kaanja nama Pon Jiisasnon koomunonga gbilij waaroti, qaa ii nanjon jen laligogi. Kaen laligogi Anutunon kalenmorianja somata maama onono ejembanon goda qen onongi.

³⁴ Kaanja laligogi iikawaa so batugianon monjon iwoi mombaajon mende memeqemean men amamaan laligoro. Korebore nene gawonja gawonja ano miria miria yonoo toya koloogiti, iyononon ii sewanja mewutiwaajon angi. Kaen angi sewanja meggi monen karo ii men kagi. ³⁵ Men kan aposol yonoo borogianon angi korebore memeqemean men amamaagitiwaa so ii batugianon mendeema onoma laligogi.

³⁶ Eja mon qata Joosof, aposol yononon qata Barnabas qagiti, ii ananaa qanon: Uu-nanjonango eja, iinon wato qata Saiprus kanon koloon somariinj jigo gawon ejaga (Liwait) laligoro. ³⁷ Iinon kaanagadeen nene gawon balonja sewanja mewutiwaajon ano monen karo sewanja ii men aposol yononon kan borogianon ano. Kian.

5

Ananaias Safaira yoroonon tiliqili

¹ Kaen ama laligogito, eja mon qata Ananaias embia qata Safaira yoronon gawon balongaraa bakaya sewanja mewutiwaajon ani. ² Ani sewanja karo ejanon monen bakaya iyanjaajon anjon koma mesangoro embianon ii modabororo bakaya mon men kan aposol yonoo borogianon ano.

³ Borogianon anoto, Piitonon kokaen ijoro, “Oo Ananaias, gii mono naambaajon Satan mende qetana uuga saa qeja? Iinon uuga saa qero giinon batogon Unja Toroya angomokolon ama mun geengaa balombaa monen bakaya anjon koma mesangojan? ⁴ Gii iikawaa toya koloonati, kaman iikanon ii geengaa bujaga kolooro me? Geengaa balonja sewanja meggi sewanja karoti, monen ii mono goo bujaga kolooro me qaago? Gii mono naambaajon uuganon qaa somongon iwoi koi anjan? Gii qaa qolonmolongoya jen iikaanja kanon ejemba mende tiligon nononjanto, Anutu iyanja mono tiligon mujan!”

⁵ Kaen ijoro qaa ii moma tama kamaan namonon kemen komuro. Kaen komuro ejemba kuuya iikawaa bujuya moma sombugia mamaga mogi.

⁶ Komuro eja gbaworo yononon kouma qamoya men esun anjon kema ron konji.

⁷ Aua karoon tegoro embianon iwoi kolooroti, ii mende moma karo.

⁸ Karo Piitonon embia Safaira kokaen qisin muro, “Oro gawon meme balongara bakaya sewanja mewutiwaajon ani monen karoti, ii iikawaa so me qaago? Ii mono nijona moman!”

Qisin muro kokaen meleen, “Monen ii onanon iikawaa so karo.”

* 4:32: Apo 2.44-45

⁹ Kaen meleeno jen muro, “Oro mono naambaajon uumotoon ama Pombaa Un̄a Toroya tiligon mujaota? Moba, loganon komuro ejanon men kema ron konjuti, iyononon mono nagu koi dodowigi oton̄a mojan. Yononon gii kaanagadeen esuun anjon goma kembuya.” ¹⁰ Kaen jen muro iikanondeen tama Piitowaa batanon kemen komuro. Komuro eja gbaworo yononon kouma qamoya mokolon men anjon kema loyaa koorononon ron kongi. ¹¹ Ron kongi uumeleen tuun kuuya yononon moma awawaligi bujuya seiore korebore moma sombugia mamaga mogi. Kian.

Aposol yononon ejemba mamaga men qeangon onongi.

¹² Kaen angi Anutuwaaw ku-usunanon aposol inaan onono gawon men borogia ejemba qagianon angi Anutunon aiwese angoletokania kania mero batugianon mamaga kolooro. Ejemba Jiisas moma laarigiti, kuuya iyononon jiwowon jigowaa toton utanon uma kin Solomombaa somben saraawonon ajoronon tuun motoonon koloon laligogi.

¹³ Kaen ajoronon laligogi ejemba tosanon keegia moma jirinjin ama monon iyononon mende toroqero. Kaen qaagoto, ejemba tuun yononon goda mamaga qen onoma laligogi. ¹⁴ Kaen ajoronon laligogito, kilen ejemba seiseiya yononon tuungia toroqen onoma laligogi. Eja ano emba tuun tuun yononon Jiisas moma laarin uugia meleenji tuungianon somariin seiore. ¹⁵ Aposol yononon gawon kaen megijemba seiseyanon qeangogi. Kaen qeangogitiwaajon ama tosanon jiejemba unuama demberu koma anjon kana goraayanon kaanagadeen dun meagon maki tamboma kanon onoma kokaen jegi, “Piitonon kan nunuuguwaati, un̄aunyanon mono kaban iikanon yononon mombaa qaganon uro qeangonaga.”

¹⁶ Kaanagadeen taon ano goman Jerusalem siti liligon rama kenjuti, iyononon ejemba tuun mamaganon horon kagi. Kaen kan ejemba jiji iniroti ano omenon qaamuun men* kokojinjin ama onongiti, ii unuama kan kougi. Kougi kuuya yononon qeangogi. Kian.

Gajobanon aposol kapuare mirinon unuano kamaagi.

¹⁷ Kaen ama laligogi jigo gawon galen wanon ano iwaa alauruta Sadusii (Jigo gawombaa kaparanon) paati nanon mugiti, kuuya iyononon iringia soono uuduuduun angi. ¹⁸ Uuduuduun ama aposol onoma somonon gawmambaa kapuare mirinon onongi. ¹⁹ Onongito, gomantiin̄a kanon egi Pombaanon gajoba monon kapuare miri naguya naguya horon unuama seleenjen kamaan kokaen injoro, ²⁰ “Mobu, on̄o mono kema jiwowon jigonon uma ejemba jaagianon nama laaligo gbiliaa kania kuuya asuganon injowu.”

²¹ Kaen injoro goman ano jiwowon jigonon uma nama Bun̄a qaa kuma onongi. Kaen nama kuma onongi jigo gawon galen wan̄a ano alauruta nanon mugiti, iyononon keuma jigo kaunsol tuun ano Israel jotamemeurugia koma horon onongi motoon ajoroogi. Ajoronon nama opotoro tosaana aposol unuambombaaajon wasin onongi kapuare mirinon kengi. ²² Kengito, ii iikanon mende mokolon onoma een eleema sundugia kokaen angi, ²³ “Nono ononon kapuare mirinon keuma nagu kotakota kongi nangi eja waagiawo yononon nagu so nangi injinon. Ii injinon, naguya horon uma kanon eja mon mende mokolonon.”

²⁴ Kaen sundugia angi jigowaa kiropo galen wan̄a ano jigo gawon galen wan̄a yononon qaa ii moma uugia sooboo kono jegi, “Oopoon! Kete kaen koloon kanagen mombo sipasipa kono mono nomaen koloowabo?” ²⁵ Kaen

* **5:16:** Qaamuun ii kokaen: Omenon buuta muungoro qaa bogoro laligoja.

jegi monjon kouma kokaen injjoro, “Mobu, eja kapuare mirinon onongiti, iyononon mono jiwowon jigonon nama ejemba Buna qaa kuma ononju!”

²⁶ Kaen injjoro jigowaa kiropo galen wananon opotoro unuano kenji. Kema “Ejembanon jamo gilin nunuwubo,” jen toroko moma loloonkotagadeen jiwowon jigonon uma aposol unuama kagi.

²⁷ Kaen unuama kan jigo kaunsol tuun yonoo jaagianon ononggi nanji jigo gawon galen wananon kokaen qisin onono, ²⁸*“Ono Jiisaswaa qatanon qaa mon mende kuma onombu. Nononon kaen jen songo kotakota ama ononinto, qaa iikawaa onanon mono nomaen kolooro? Ononon mono kilen toroqen Jiisaswaa sundu kuma onongi Jerusalem siti kuuya sokoma wangia men saa qero laligojon. Ano eja iikanon komun saya maaro ononon kokaen ninijonkeju, ‘Iwaa qaayanon mono Juuda nonoo qanananon urota eja.’ ”

²⁹ Kaen qisin ononoto, Piito ano aposol tosonian kokaen meleengi, “Nononon ejemba onoo jenkootogia ten kombombaajon ama Anutuwaanon qaa uugunin mende sokombaa. Qaago! ³⁰ Anutunon ananaa ambosakonurunanaa benjiaga kolooja. Ono Jiisas gere batuyanon mondon qegi komuroto, Anutunon ii men gbiliro waaro. ³¹ Anutunon ii men gbilin wama uma iyanaa boro dindinanon anota raja. Eukanon raro Anutunon singisongonana mesaon nonomambaajon kuuro Ponana ano Hamoqeqe Tonana kolooja. Iikaana koloon Israel kanageso men letoma nonono uunana meleembombaajon moja. ³² Nono iwoi ii iima qaa kuuya ii nanjon jen dangunuya koloon nanjon. Unja Toroyanon kaanagadeen qaa ii nanjon jenkeja. Anutunon Unja Toroya ejemba jeta ten koma munkejuti, mono iyonoo uugianon ama buna qen ononja.”

³³ Piitonon qaa kaen meleeno jigo kaunsol tuun yononon mogi uugia soonon kotowageen kaana kotoro. Kotoro uugia gere jero aposol unugi komuwutiwaajon mogi. Kian.

Gamalielnon alauruta jen men loorin onono.

³⁴ Kaen mogito, Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) eja mon qata Gamaliel iinon jigo kaunsol tuun yonoo batugianon raro. Iinon Kana qaawaa boi ejaga laligoro ejemba kuuya goda qen mugi jotamemegiaga kolooro. Kaan koloon waama aposol unuangi seleengen kemen borona mon mambombutiwaajon jen kotoro.

³⁵ Kaen jen kotoro kemegi jotameme alauruta kokaen injjoro, “Israel ejauruna, ono eja koi nomaen ama onombuyaga, iikawaajon mono awagadeen toogia moma galen men aowu. ³⁶ Wala emukanon eja mon qata Teudas iinon waama ‘Niinon somatagiaga koloojen,’ jero kete gbani tosaana tegoro laligojon. Teudasnon kaen jero eja 400:waa so iwo toroqen somonjon aon laligogito, monjon ii qero komuro tosonian ejauruta wambelaan mugiti, ii kuun onongi boratigi qemburunganon jangon qaondabororo.

³⁷ “Iwaa gematanon Galili eja mon qata Juudas asugiro. Iinon takis mewutiwaajon ejemba qagia on arengogiti, (sensus) kaman iikanon asugiro. Asugin ejemba tutugon men loorin onono karen ambutiwaajon ala ilailauruta koloogi. Kaen koloogito, ii kaanagadeen qegi komuro ano alauruta wambelaan mugiti, tosonian ii kuugi toroko moma boratigi. ³⁸ Kaen kolooro niinon kokaen injjowe mobu: Ono mono eja koi yonoo selegianon iwoi lan mende ambu. Yononon gawon koi meg qemburun kolooji, ii balon ejemba yonoo momo arengianondeen kolooji een, ii mono soon jangon qaombaa. Kawaajon ii mono onomesaogi kamaawu. ³⁹ Ii qaombaato, Anutuwa momo arenonga koloonagati een, ononon mono qemburun ii

* 5:28: Mat 27.25

somongowombaajon amamaawuya. Ono Anutu iyanja qetama tuarenjen ama mun laligowubo. Onoangiaa kaniagia kaanja mokoloowubotiwaajon mono toogia moma galengia menj aowu.”

⁴⁰ Gamalielnon kaen injjoro gejanono qaaya anjalij anjon koma otaagi. Ii otaan aposol ononji kougij opotorowaajon jegi raunakapan menj ononji. Raunakapan menj ononji jigo kaunsol tuun yononon aposol ii Jiisaswaa qatanon qaa mon toroqen jewubotiwaas ongo kotakota ama onoma “Kamaan kumbu,” jegi.

⁴¹ Kaen jegi jigo kaunsol tuun mesaon kenji. Kananon kema kokaen jegi, “Jiisaswaa qataajon ama qabunanana kaen menj soojuti, ii Anutunon moja. Iinon nono siimbobolo iikaanja mobombaa so moma niniiro saanon sokonja.” Kaen menj uugianon kawaaajon qeangoro aisoogi. ⁴² Aisoon gawon toroqen menj ween so jiwowon jigonon ugi ano miria miria kanon kema Bunja qaa kuma onoma laligogi. Jiisasnon Hamoqeqe Toya Kraist kolooji, yononon iikawaa Oligaa Bunja menj iikanon ejemba uugia kuun laligogi. Kian.

6

Gawon ilailaa eja (diikon) 7 metogon ononji.

¹ Gowoko jangogianon somariin uro Juuda ejemba tuun woi koloon laligogi. Tosianon kantri tosianonga kan Griik qaa jegi ano tosianon iyangiaa balongianon laligon kouma Arameik ano Hibruu qaa jenkegi. Kaen laligogi kamban iikanon niinonginon kolooro. Griik qaa jegiti, iyononon kokaen jegi boliro, “Aposol yononon kamban so nene hina mendeema nonomakejuto, Griik qaa jeje emba malo nonoo nene hina bakaya ii bakasasan nonomakeju. Ororon mende mendeengi mende sokonja.”

² Kaen jegitiwaajon ama aposol 12 yononon gowoko tuun ii koma horon ononji ajoroogi kokaen injjogi, “Nononon selewaa gawon menj nembanene mendeema onoma Anutuwaas Bunja gawombaajon kambanana saanon mende sokono uwaa gawonananon kamaawabo. Ii mende sokonja.

³ Kawaaajon alaurunana, mobu! Ononon mono onoangiaa batugianonga gawon ilailaa mokolon onombu. Unja Toroyanon eja uugia saa qero Anutunon momakootoya qaita mon onono qabunja awaa menj nanjuti, mono eja iikaanja 7 meweengon onombu. Ii meweengon ononji gawon ii ononin ii galen koma menj laligowuya. ⁴ Yononon kaen laligowuyato, nononano kamban so pondan qama koolin Anutuwaanon Bunja qaa jegenja nama menj sein laligowonja. Gawon iikanon mono pondan nambonja.”

⁵ Kaen injjogi tuun kuuya yononon “Saanon sokonja,” jegi. Kaen menj eja qata Stiwen meweengogi. Stiwen ii Anutu kotakota moma laarin muro Unja Toroyanon uuta saa qero laligoro. Toroqen eja kokaen meweengon ononji: Filip, Prokorus, Nikanor, Timon, Parmenas ano Nikolas. Nikolas ii waba kantriwaa siti qata Antiokia kanon koloon kanagen Juuda ejaga koloon uuta Kraistwaanon meleeno. ⁶ Ii meweengon ononji aposol yonoo jaasewangianon uma kenji borogia wangianon ama qama koolin kotuegon ononji.

⁷ Anutuwaanon qaa menj seigi toomorianawo kolooro gowoko yonoo jangogianon Jerusalem sitinon somariin seiwo. Jigo gawon galen yonoo tuunnonja seiseiya yononon kaanagadeen uugia meleema Jiisas moma laarigi. Kian.

Stiwen qelanjin menj somongogi.

⁸ Anutuwaa kalenmoriaña ano ku-usuña kanon gawon ilailaa eja Stiiwembaa uuta saa qero nama aiwese angoletto somasomata ii ejemba batugianon mero asugiro. ⁹ Ii asugiroto, Juuda tosiannon waama Stiiwen tuarenjen ama mugi. “Loloon kagiti, iyonoo qamakooli miri tuun”^{*} yonoo batugianon Juuda tosiannon Sairini ano Aleksandria Iijipt siti woi kanonja eleema kan nanji. Eja kaanjanon mindirin waama Silisia ano Eisia prowinsnonga kagiti, iyonoo tuunponga Juuda eja tosaanja unuama motoon Stiiwembo mondon niinongiinon ama jenonkooli amigi.

¹⁰ Kaen amigito, Unja Toroyanon Stiiwen sololoo momakooto somataa qaganon qaaya meleema injoroti, ii Juuda yononon qewagowombaaon amamaan kamaagi. ¹¹ Amamaan kamaan kokomomola menj kema eja tosaanja mokoloon kuun onoma kan kokaen jegi, “Iinon mepaqepae qaa jen iikanon Mooses ano Anutu qetama orono monij.”

¹² Kaen jen kema ejemba tuun, iyonoo jotamemeyagia ano Kana qaawaa boi yonoo uunonkeeme qaa jegi uugia gere jero. Gere jero tililuaan kan Stiiwen horon qelanjin menj jigo kaunsol tuun yonoo jaagianon kenji. ¹³ Kema eja tosaanja unuangi kouma Stiiwembaa selianon qaa qolonmolongoya kuun kokaen nanjon jegi, “Eja koi kanon mono jiwowon jigonana ano Mooseswaanon Kana qaa tuarenjen ama mende mesaonkejato, ii toroqen jenkeja. ¹⁴ Tuarenjen ama kokaen jero monij, ‘Jiisas, Nazaret ejanon mono jiwowon jigo koi kondeeno qeqelalan ewaa ano Moosesnon Kana qaa nononota eji, ii utegowaa.’”

¹⁵ Kaen jegi jigo kaunsol tuumbaa ajoajoroonon ragiti, ii kuuyanon Stiiwen tororo uugi kaitanianon Siwe gajoba tani kaanja kolooro iima mogi. Kianj.

7

Stiiwenon qaa kitia meleema jero mogi.

¹ Stiiwen qaa jakeyanon oonji nano jigo galen wananon kokaen qisin muro, “Qaa ii honja me qolonmolongoyaga?”

Stiiwenon Aabrahambaa sunduya jero.

² *Qisin muro kitia kokaen meleeno, “Ejauruna, man daremuna, niinon kokaen injjowe mobu: Ananaa ambonana Aabrahamnon Mesopotemia balonon laligoro asamararan Toya Anutu iinon asugin muro Mesopotemia mesaon Haran gomanon kema laligoro. ³ Anutunon kokaen ijoro,

‘Gii geenjaa goman balonja ano tinitosauruga onomesaon balon monj gendeema gomanati, mono iikanon kema laligowa.’

⁴ *Kaen ijoro moma Kaldia goman mesaon Haran gomanon kema laligoro. Iikanon laligoro mananon komuro Anutunon wasin murota onjo kaman kokaamba koi laligojuti, mono balon kokanon kan kanain rama laligoro.

⁵ *Balon kokanon rama laligoro Anutunon balon kitia boronja monj kana tamboyaa so ii mende buja qen muro. Balon koi kawaa toya mende totoon kolooroto, Aabrahambaa gbilia mende kolooro Anutunon kaman iikanondeen iwaa qaa waladeen kokaen jen somonoro,

‘Niinon goman koi ii gii ano goo gemaganon gbiliuruga koloowuti, mono iyonoojon onombe iikawaa toya koloowuya.’

* **6:9:** Qamakooli miri tuun mombaa qata ii kokaen kolooro qagi: Ejemba qabunagiawo yononon tosaanja sewangia megii bunagia koloon togiaa welen een qen laligon (sleiw) borogianonga loloon kagiti, iyononon iyangiaa qamakooli miri tuunja ama qagia kaen qagi. * **7:2:** Jen 12.1 * **7:4:** Jen 11.31; 12.4 * **7:5:** Jen 12.7; 13.15; 15.18; 17.8

- 6 *Kaen jen toroqen qaa kokaen jero,
 ‘Goo gbiliuruganon goman mongen kema wabaya koloon laligowuya.
 Wabaya koloon laligogi goman iikawaa toya yononon somonon
 onongi togiaa welen een qen laligowuya. Kaen laligogi ama riin
 onongi gawon binawo binawo een megi sewana mende onongi gbani
 400:waa so konajilin qaganon laligowuya.
- 7 Kaen laligowuyato, niinon kanagen balon ejemba welengia qen
 laligowuyati, ii qaanon ama jen tegon onomanja.’
 Anutunon toroqen kokaen jero,
 ‘Kaen kolooro gbiliuruganon goman ii mesaon goman kokanon eleema
 kan waena men mepeseen noma laligowuya.’ Kian.

Aisak, Jeikob ano Joosef yonoo sundugia jero.

8 *‘‘Anutunon Aabraham kaen ijon aiwese kokaen ambutiwaajon jero
 moro, ‘Ono niwo soomongo ambutiwaajon mono noo aiwese asa koma eja
 selegia koton laligowu.’ Iikawaa so Aabrahamnon meria Aisak kolooro
 ween 8 tegoro kanon Anutuwaaiwese men selia kotooro. Aisaknon meria
 Jeikob mekoloon aiwese ii kotooro ano Jeikobnon merauruta mekoloon
 onoma iikawaa so koton onono. Jeikobwaa merauruta 12 yononon Israel
 nonoo ambosakonurunanaga koloogi.

9 *‘‘Ambosakonurunananon kogia Joosef ii gema qen mun sewana mewu-
 tiwaajon anji tosonianon sewana men wama Iijipt kantrinon kema ongi
 laligoro. Iikanon laligoro, Anutunon iwo laligoro. 10 *Iwo laligoro
 konajilin kania kania qaganon uro moroti, kuuya iikanonga mono metogon
 muro. Metogon mun kalenmoriaja muro momakootoya awaa kolooro. Ii
 kolooro Iijipt kantriwaa faarao kin iwaa jaanon keuro iiro sokono eja pon
 kuun muro Iijipt kantri ano faarao kimbaa jin karon miri iwoiya galen koma
 onoma laligoro. 11 *Galen koma onono bodi kamba kan kuuro Iijipt kuuya
 ano Keinan goman ii sokono. Kawaajon ejemba yononon majakaka somata
 moma koroweborowe laligogi. Kaen laligon ananaa ambourunananon
 nembanene mokoloowombajon memeanngogi.

12 ‘‘Kaen memeanngogi ‘Iijipt gomanon dumun kota eja,’ kaen jegi Jeikob-
 non moro. Kaen moma merauruta, ananaa ambourunana ii indin mutuya
 wasin onono kanon kengi. 13 *Kaen kema laligon eleema mangiaanon
 kagi. Kanagen indin mon mombo kengi Joosefnon kaniaya inisaano mogi.
 Mogi faarao kinon kaaniadeen tinitosaya injiima kaniagia moma kotooro.
 14 *Moma kotooro Joosefnon qaa ama manja Jeikob ano tinitosauruta kuuya
 ii koma horon onono iwaanon kengi. Ejemba kengiti, iyonoo jangogia ii 75
 kolooro.

15 *‘‘Jeikob kaen wangi Iijipt gomanon keno. Kema laligon iikanon ko-
 muro. Ambourunananon kaanagadeen komudaborogi. 16 *Komudaborogi
 qamogia men angon Keinan gomanon eleema Sekem gomanon kan ron
 koma onongi. Wala eenanon Aabrahamnon Sekem (Sikem) laligon balon
 mon eja qata Haamor iwaa gbiliuruta yonoononga monenon sewana
 meroti, mono iikawaa qasirianon jamo kobaa uroron kanon ama onongi.’’
 Kian.

Moosesnon Iijipt kantrinon koloon laligon kouro.

* 7:6: Jen 15.13-14; Eks 3.12 * 7:8: Jen 17.10-14; 21.2-4; 25.26; 29.31-35.18 * 7:9: Jen 37.11,
 28; 39.2, 21 * 7:10: Jen 41.39-41 * 7:11: Jen 42.1-2 * 7:13: Jen 45.1, 16 * 7:14: Jen
 45.9-10, 17-18; 46.27 * 7:15: Jen 46.1-7; 49.33 * 7:16: Jen 23.3-16; 33.19; 50.7-13; Joos 24.32

17 *Stiiwenonj toroqenj kokaenj jero, “Anutunonj wala eenanonj soomonggo qaa Aabraham muroti, ii honawo koloowaatiwaa kambanq torinj dodowiro. Dodowiroti, iikawaa so Israel yonononj Iijipt gomanonj koloonj seinj laligogi tuungianonj somariinj uro. 18 Somariinj uro faarao kinj mononj waama kanainj Iijipt galenj koma onono. Faarao kinj gbilia iinonj Joosefwaa kania mende moma laligoro. 19 *Iwaa kania mende moma ananaa kanageso ii angomokolonj qaganonj tiligonj ambourunana ama riinj onono laligogi. Kaenj laligogi kinonj Israel yonoo jenjkoto kotakota kokaenj ano, ‘Ono mono meraurugia bubuga ii onoma yamagenj kema apunonj giligi kemej komuwu.’

20 *‘Jenjkoto kaenj ano kambanj iikanonjadeenj mera monj qata Mooses kolooro. Anutunonj ii iima moro sokono. Mooses kolooro nemunmananonj ii koinj karoombaa so mirigaranonj galenj koma laligori. 21 *Koinj karonj ii tegoro nemunanonj menj yamagenj kema kendenonj apu qaganonj ama mesangoro. Mesangonj keno faarao kimbaa boratanonj mokoloonj mero meria kolooro galenj koma muro laligoro. 22 Kaenj laligoro Iijipt yonoononj momo ano kaiyaka kuuya ii kuma mugitiwaa so Iijipt yonoononj momakoto eja somata kolooro. Iinonj qaaya ano nanamemenja ii esunmumu qaganonj jenj ama laligoro.

23 *‘Mooses gbania 40 tegoro kanonj Israel daremunuruta yonoo prowinsnonj kema injimambaajonj romonjonj qaaya somonjonj keno. 24 Kema Iijipt ejanonj Israel eja monj iwo eenj toontoonj angowowo ama horonj ureenj ama munj qero iiro. Iima kema Israel eja ii ilaanj munj gematanonj kema ironja meleema Iijipt eja ii qenj qero komuro. 25 Qero komuro Anutunonj Mooseswaanonj laarinj Israel ejemba faarao kimbaa borononga metogonj onomambaajonj ku-usunj muro karo. Yonononj Mooses iima kaniaya iikaenj saanonj moma asariju, iikaenj romonjgoro, yonononj ii mende moma asarinj eenj tompinj laligogi.

26 ‘Gomanj ano mombo yonoononj keno Israel eja woiyanonj aori iriiro. Iriima batogonj batugaranonj luae koloowaatiwaaajonj moma kokaenj irijoro, ‘Eja woi, oro daremunga. Oroangara motoononj mono naambaajonj kaenj tiwilaan aojao?’ 27 Kaenj irijoroto, ejanonj alia menj bolinj muroti, iinonj mono Mooses geriawo utama munj kokaenj jenj muro, ‘Gii nonoononj galenjonjonj ano jenteego ejaga koloojanj me? Morononj kuunj gonota nanjanj? 28 Gii woranj Iijipt eja qena komuroti, mono kaanjadeenj nii numambaajonj jejanj me?’

29 *Kaenj qisinj muro qaa kawaajonj ama Iijipt kantri mesaonj olonj koma Midian gomanonj kema wabaga laligoro. Iikanonj laligonj emba menj merawoita woi mekoloonj orono laligogi.” Kianj.

Moosesnonj balonj qararanjonjonjanonj gbani 40 laligoro.

30 *Stiiwenonj qaa toroqenj kokaenj jero, “Kaanj laligogi gbani 40 tegoro kanonj Moosesnonj balonj qararanjonjonjanonj liligonj baanq qata Sainai iikawaa kanianonj laligoro Siwe gajoba mononj asugiro. Ii gere jeren-denj batuyanonj gere bolanj koloonj mende jenj kotoroti, iikanonj asuginj muro. 31 Kaenj asuginj muro tani iikawaajonj walinjonj kania iima moma kotomambaajonj kosianonj keno Anutuwaanonja qaa monj kokaenj kolooro moro, 32 ‘Niinonj goo ambosakonjuruga yonoo Anutugiaga koloojenj. Niinonj Aabraham, Aisak, Jeikob yonoo Ponjiaga laligonj kouma laligojenj.’ Qaa kaenj

* 7:17: Eks 1.7-8 * 7:19: Eks 1.10-11, 22 * 7:20: Eks 2.2 * 7:21: Eks 2.3-10 * 7:23: Eks 2.11-15 * 7:29: Eks 18.3-4 * 7:30: Eks 3.1-10

kolooro moma jenenja kanainj ororo iikaanj baagenj uunj iimambaajonj toroko moro.

³³ “Toroko moroto, Pononj kokaenj ijoro, ‘Balonj riinj nanjani, ii balonj kowogaga. Kawaajonj gii mono kana esuga qetegowa. ³⁴ Noo ejemba tuunjuruna Iijipt laligojuti, ii ama riinj ononjgi siisiiwaewae qaganonj aonj oronj laligoju. Niinonj ii iima kotonj laligojenj. Yonononj osongonj unjuro sama welenjuti, niinonj ii modaborojenj. Niinonj yonoo borogianonjga metogonj onomambaajonj kamaajenj. Kawaajonj gii mono keteda koi waama kana wasinj gombe Iijipt kemba!’ Kaenj ijoro.”

Moosesonj Israel unjano gbani 40 kananonj laligogi.

³⁵ *Stiiwenonj qaa toroqenj kokaenj jero, “Yonononj Mooses qakooma kondama munj kokaenj ijogi, ‘Gii galenkonkonj ano jenteego ejaga koloojanj me? Morononj kuunj gonota kaya nanjanj?’ Kaenj qakooma ijogito, Anutunonj Mooses ii wasinj muro yonoo eja pongia kolooro. Siwe gajobanonj gere jerendenonj bolanj jero kanonj asuginj muroti, iinonj mono Anutuwaanonj buju qaa ii menj kanj uuta kuuro mootogo ejagiaga kolooro. ³⁶ *Israel mootogo ejagia koloonj ejembauruta ii aiwese angoletokania kania menj Iijipt kantrinonjga metogonj unjano mesaonj Kowe Osoga iikanonj kagi. Emu kagi kanonj ano balonj qararanjonkonjononj kaanjiadeenj toroqenj aiwese angoletokaniamorota morota ii gbani 40:waa uutanonj menj qendeeno iima laligogi. ³⁷ *Moosesonj eja pongia laligonj Israel kanageso ii kokaenj injijoro, ‘Anutunonj Juuda tuunj onoo batugianonjga gejatootoo eja monj meweengonj kuuro nii kaanj koloojaa.’

³⁸ * “Israel yonononj balonj qararanjonkonjononj kanj laligogi eja pongia koloonj ananaa ambosakonjurunana yonowo laligonj kanagesogia galenj koma onono. Galenj koma onoma baanja qata Sainai iikanonj uro Siwe gajoba monjonj qaa ijoro moma iwo laligoro. Kaenj laligonj Anutunonj laaligo kotigaa qaaya suulanj ijoro moma laligoroti, iinonj qaa ii iikawaa so jero nonoo Bunja kolooro.

³⁹ “Iinonj eja pongia laligoroto, ananaa ambosakonjurunana yonononj qaaya tenj koma mubombaajonj mojogia tiiro gema qegi. Gema qenj utama munj uugia meleeno Iijipt kantrinonj mombo eleembombaa siinja mogi. ⁴⁰ *Kaenj moma Mooseswaa data Aaron ii kokaenj ijogi, ‘Moosesonj eja Ponjana koloonj Iijipt kantrinonjga metogonj nunuano kaninji, iinonj baananonj uma tani nomaenj kolooji, nono ii mende mojonj. Ii mende mojonjwaajonj giinonj saanonj tando lopionj mena iikanonj jotamemenana koloogi kanagianonj toroqenj kembonja.’

⁴¹ * “Kaenj ijonj iikanondeenj goul menj kanonj lopionj monj bulmakao meriaa tani megiti. Ii menj siimolonj menj kanj ama munj lombanj onj iwoi borogianonj megiti, iikawaa korisoro ama mepeseegi. ⁴² *Kaenj anjgito, Anutunonj ii iima mojoya tiiro gema unjuro Sombimbaa sengelao Toya waegia menj mepeseenj onombutiwaajonj onomesaoro. Gejatootoo eja Aamosonj qaa monj ooro Buju Terenonj eji, mono iikawaa so kokaenj anji,

‘Oo Israel ejemba, onj balonj qararanjonkonjononj kanj gbani 40:waa so laligonj kambanj iikanonj oro siimolonj onj nandunj tosaanja menj kanj noma laligogi me qaago?’

⁴³ Ii qaagoto, onononj mono benj qata Moolek iwaa opo sel kuunja ii anjgogi ano benj qata Refan iwaa sengelao unjaya ii anjonj kanj laligogi.

* **7:35:** Eks 2.14 * **7:36:** Eks 7.5; 14.21; Jan 14.33 * **7:37:** Dut 18.15, 18 * **7:38:** Eks 19.1-20.17; Dut 5.1-33 * **7:40:** Eks 32.1 * **7:41:** Eks 32.2-6 * **7:42:** Aam 5.25-27

Ononon unḡa lopion ii waegara menḡ mepeseen orombombaajon megī bunḡaḡia kolooro.

Kawaajon ama niinon mono konjoma onombe kereurugianon kan unḡaḡi kema laligon koriganon Babilon kantriwaa gematanon uma laligowu.’ ” Kianḡ.

Stiiwenon opo sel jigowaa qaaya jero.

⁴⁴ * “Ambosakonurunana yononon balon qararanḡkonḡonanon kan laligon Anutuwaa dangunu kuunḡ opo sel jigo menḡ anḡon laligogi. Ii menḡ anḡon Anutunonḡ jigoya mewutiwaaajon Mooses jenḡ kotonḡ munḡ unḡa sareya qen-deema muro iiroti, mono iikawaa so megī nano. ⁴⁵ * Moosesonḡ ambosakonurunana galenḡ koma onono yonononḡ opo sel jigo ii anḡon laligogi. Kanagenḡ Joosuanonḡ waama galenḡ koma onono gbiliurugianonḡ jigo ii bunḡa qenḡ anḡon toroqenḡ kan laligonḡ kantri kokanonḡ kougi. Kantri kokanonḡ kougi Anutunonḡ balonḡ toya tuunḡa tuunḡa onḡotaaro kenḡi gomangia anḡonḡ koma megī. Menḡ rama laligogi kinḡ Deiwid kolooro.

⁴⁶ * “Iinonḡ koloonḡ Anutu jaasewanḡanonḡ kalenḡmoriaḡa mokoloonḡ kokaenḡ qisinḡ muro, ‘Anutu Jeikobwaa beḡa, giinonḡ saanonḡ jena niinonḡ jenḡ kotowe nono goojonḡ jiwowonḡ jigo waḡa mewonḡa.’ ⁴⁷ * Kaenḡ qisinḡ muroto, Solomononḡ jenḡ kotooro Anutuwaajonḡ jiwowonḡ jigo megī. ⁴⁸ Ii megito, Uuta Somata iinonḡ ejanonḡ miri borogianonḡ megiti, iikanonḡ mende laligoja. Kawaa qaaya gejatootoo eja monḡonḡ kokaenḡ oorota eja,

⁴⁹ * “Ponḡonḡ jeja: Noononḡ jinḡkaronḡ duḡ rarana ii Siwenonḡ ero namo ii kananaa doya kolooro iikanonḡ riinḡ rajenḡ.

Onḡo mono noojonḡ miri tania nomaenḡ megī sokonaga?

Me miri dakanonḡ mokoloonḡ nonḡi iikanonḡ uma haamo menḡ laligowenaga?

⁵⁰ Iwoi kuuya ii mono neeno neenaa boronanonḡ mokoloonḡ onḡombeti, ii moju.’ ” Kianḡ.

Stiiwenon kaunsol yonḡoo uugia kuuro.

⁵¹ * “Oo qaageqe ejemba, onḡoo uugianonḡ mono duuro gadokopa kolooju. Gejagianonḡ honḡonḡ mende totonḡ tooja! Ii duujiwaaajonḡ Anutuwaanonḡ qaa qotogonḡ gejajojombanḡ amakeju. Ambosakonurugianonḡ Unḡa Toroya tuarenjenḡ ama munḡ laligogi onḡononḡ mono yonḡoo so toroqenḡ kaanḡiadeenḡ Unḡa Toroya suulanḡ gema qenḡkeju! ⁵² Onḡoo ambosakonurugianonḡ gejatootoo ejemba afaanḡa qaago sisiwerowero ama onḡoma laligogi. Yonḡoonḡonḡa morononḡ kakasililinḡ mende mokoloooro? Yonḡononḡ Eja Solanḡanonḡ asugiwaatiwaa gejatootoo qaaya jegi ii unḡugi komugi. Yonḡononḡ komugi Eja Solanḡanonḡ anḡo asugiro onḡononḡ ii memelolo menḡ munḡ qegi komuro. ⁵³ Anutunonḡ gajobauruta wasinḡ onḡono Siwenonḡa kamaanḡ Kana qaa onḡonḡi Bunḡaḡia kolooro, onḡononḡ ii mende tenḡ koma otaanḡ laligogi.” Kianḡ.

Stiiwen jamononḡ qegi komuro.

⁵⁴ Stiiwenonḡ qaa kaenḡ jero jigo kaunsol yonḡononḡ mogiti, ii uugia soononḡ kootoya kaanḡa kotooro. Kotooro uugia gere jero ambari kinḡ waama nanḡi.

⁵⁵ Kaenḡ anḡito, Unḡa Toroyanonḡ Stiiwembaa uuta saa qero jaaya Siwenonḡ uuro uro Jiisas Anutuwaa asamararanḡ uutanonḡ eukanonḡ Anutuwaa boro dindinḡanonḡ nano iiro. ⁵⁶ Jiisas iima jero, “Mobu! Siwe aantano Siwe gomambaa Eja honḡanonḡ mono Anutuwaa boro dindinḡanonḡ nano iijenḡ.”

* **7:44:** Eks 25.9, 40 * **7:45:** Joos 3.14-17 * **7:46:** 2 Sml 7.1-16; 1 Hist 17.1-14 * **7:47:** 1 Kin 6.1-38; 2 Hist 3.1-17 * **7:49:** Ais 66.1-2 * **7:51:** Ais 63.10

⁵⁷ Kaen jero moma qa gigilaagi guju somata waaro gejagia borogianon gojoma kuuyanon lugun kema qelanjin megii. ⁵⁸ Kaen men taon goraayanon ororaan kema seleenjen ama jamonon kanain gilin qegi. Kaen qegi tosonian ii iima nama malekugia qetegon meloloon eja gbaworo Soolwaa kosianon anji. ⁵⁹ Kaen ama jamonon gilin qengadeen nanji Stiiwenon Anutuwaa qama koolin kokaen jero, “Oo Pon Jiisas, gii mono kokoosona men anjon komba!” ⁶⁰ Kaen jen kemen simin kuma qa gigilaan jero, “Pon, singisongo koi anjuti, iikawaa lombota mono yonoo qagianon mende amba!” Kaen jen goron qen komuro. Kian.

8

Soolnon uumeleen tuun sisiwerowero ama onono deengi.

¹ Stiiwen qegi komuroti, ii Soolnon kaanagadeen moro sokono. Kamban iikanonadeen sisiwerowero somata kolooro Jerusalem sitiwaa uumeleen tuun kazi ama ononji. Kawaaon yononon korebore siti mesaon deema Judia ano Samaria prowins woi ii sokoma kenji aposol yononondeen kaparan koma sitinon laligogi. ² Ejemba Anutu goda qen waeya men laligogiti, iyonoononga tosonian Stiiwen komurotiwaaon jinjen qama mamaga saama qamoya men kema ron konji.

³ *Ron kongito, Soolnon uumeleen kanageso jaabamagege men onoma miria miria liligon uma uumeleen eja ano emba ororaan unuama gilin onono kamaagi jero kapuare mirinon ononji. Kian.

Filipnon Samaria sitinon Buna gawon mero.

⁴ Uumeleen ejembanon deema goman so kema kan liligon laligogiti, iyononon Oligaa Buna jen iikanon ejemba uugia kuun laligogi. ⁵ Filipnon Samaria prowinswaa siti monon kemen Hamoqege Toya Kraistwaa kania jen asarin onono mogi. ⁶ Ii jen asarin onoma angoletto mero letono ejemba tuun yononon ii iima qaa jeroti, ii uumotoon ama geja ama moma anjon konji.

⁷ Filipnon gawon mero Anutuwaa ku-usunanon omejiilan mamaga ii ejemba uugianonga onotaaro. Onotaaro qa bobolo qama kouma kenji. Gawon mero ejemba seiseiya bakagia koomuya koloon meendanogya laligogiti, ii qeangogi. ⁸ Kaen kolooro Samaria sitinon korisoro uuta koloon ero. Kian.

Sele galen eja Saimonon umbuqumbulin ano.

⁹ Korisoro eroto, Samaria siti kanon owen jenan eja mon qata Saimon laligoro. Iinon gbani tosaan suuqanoron hamoqege gawon men Samaria ejemba walinon onono laligogi. Kaen laligogi “Eja uuta koloojen,” jen iyanajon moro uro. ¹⁰ Ejemba uuta ano kamaanqeqeta yononon korebore Saimombaa qaawaajon geja ama moma kokaen jen laligogi, “Anutuwaa esun qata ‘Ku-usun somata,’ qajuti, iikanon mono eja kawaa utanon kemerota eja.” ¹¹ Saimonon suuqanoron hamoqege gawon ii kamban koriga mero ejembanon walinon laligogi. Kaen ano walinon laligotiwaajon ama iwaanon qokotaan laligogi.

¹² Kaen laligogito, Filipnon kan Anutuwaa bentotonon keubombaa Oligaa Buna ano Jiisas Kraist qataa kania ii jen asarin onono. Ii jen asarin onono ejemba mamaganon Buna qaa moma laarin uugia meleengi oomulu men onono. ¹³ Kaen anji Saimonon kaanagadeen qaa ii moma laariro oomulu

* 8:3: Apo 22.4-5; 26.9-11

menj mugi Filipwaa kosianonj kanj laligonj otaaro. Kaenj kolooro Filipnonj angoletu aiwese somasomata mero asugiro ii iima walingonj laligoro. Kianj.

Unja Toroyanonj Samaria yonoo uugianonj kemero.

¹⁴ Samaria ejembanonj Anutuwaanonj Bunja qaa kaenj moma anjalij angonj kongiti, iikawaa bujuyanonj seinj Jerusalem sitinonj keno aposol yonononj mogi. Yonononj ii moma Piito ano Jon meweengonj wasinj orongi yonoononj keni. ¹⁵ Kema keuma yonoojonj ama qama koolinj Unja Toroyanonj uugianonj kemebaatiwaajonj Ponj qisiri. ¹⁶ Kania kokaembaajonj qisinj qama kooliri: Yonononj Ponj Jiisaswaa qatanonj oomulu menj onongito, Unja Toroyanonj yonoononga mombaa uutanonj mende kemero eenj laligogi. ¹⁷ Kawaajonj qama koolinj borogara wangianonj ani Unja Toroyanonj uugianonj kemero megj. Kianj.

Saimononj Unja Toroya sewanja memambaajonj jero.

¹⁸ Aposol yorononj borogara ejemba wangianonj ani Anutunonj iikawaa so Unja Toroya yonoo uugianonj ano Saimononj ii iima monenj menj kanj kokaenj irijoro, ¹⁹ “Oro mono ku-usunj kaanja ii nii monj noni menj borona daen yonoo wangianonj amajati, Unja Toroyanonj mono iyonoo uugianonj kemebaa.”

²⁰ Kaenj irijoroto, Piitononj kokaenj jenj muro, “Ae! Yamagen! Giinonj Anutuwaa kalanja ii monenonj sewanja memambaajonj jejanj. Kawaajonj gii mono monengawo gere sianonj kemeba. ²¹ Goo uuganonj Anutuwaa jaanonj mende dinggoja. Kawaajonj gii Bunja qaa kokawaa honja monj mende totoonj mewaga. ²² Kilenaganonga mono uuga meleema Ponj qama koolina iinonj uumomogaa singisongoya ii mesaonaga. ²³ Goo uuganonj kobooro tomembombombonj kaanja juma saa qenj gonja. Singisongoganonj mono kasa kaanja kokosiinj gono osijanj.”

²⁴ Piitononj kaenj jenj muro owenj jenanj eja Saimononj kokaenj meleema orono, “Oro mono noojonj ama Pombaajonj qama kooliri qaa jejaoti, iikawaa honja monj mende koloonj nonaga.”

²⁵ Aposol yorononj Pombaa Bunja qaa ii siti iikanonj nanjonj jenj jenj asarinj onomesaonj keni. Kananonj kema Samaria prowinswaa gomanja gomanja liligonj ejemba uugia Oligaa Bunja qaanonj kuunj onoma laligonj Jerusalem sitinonj eleema keni. Kianj.

Filipnonj Afrika eja monj ii Bunja qaa ijoro.

²⁶ Pombaanonj gajoba monjonj Filip qaa kokaenj ijoro, “Gii mono Jerusalem siti mesaonj Saut waagenj kemba. Balonj qararanjonjonjonj kana isia (walaga) Gaza taanonj kemenkejuti, mono iikanonj kemba.”

²⁷ Kaenj ijoro Filipnonj afaangonj mesaonj keno. Kema Afrika eja monjonj gomanjonj eleema keno kananonj mokolooro. Iinonj Etiopia kantriwaa kandasi kwiimbaa jawinja uuta koloonj emba pombaa jinjaronj mirianonj monenj ano esuhina iwoiya galenj koma laligoro. Seliaa iwoiwaajonj ama Juuda eja koloomambaajonj amamaaroto, kilenj Anutuwaa waeya menj mepeseemambaajonj Jerusalem sitinonj karo.

²⁸ Kanj gomanjonj eleemambaajonj hoos karenonj uro hoosnonj horogi kananonj keno. Iikanonj kema gejatootoo eja Aisaiawaa buk kotuma weengonj raro. ²⁹ Kaenj kolooro Unja Toroyanonj Filip sanje qenj munj qaa kokaenj ijoro, “Gii mono hoos kare iikawaa korojononj kema metetereenj kemba.” ³⁰ Unja Toroyanonj kaenj ijoro iikanondeenj bobogarinj kosianonj keno. Kema ejanonj gejatootoo eja Aisaiawaa buk iikanonja Bunja qaaya weengoro moro. Moma kokaenj qisinj muro, “Qaa weengojanji, ii saanonj moma asarijanj me qaago?”

³¹ Qisiin muro ijoro, “Moŋnoŋ mende jeŋ asariro neeno ii nomaen moma asariwenaga?” Kaen ijoro hoos karenon uro motoon rari. ³² *Buŋa Tere weenŋoroti, ii kokaen,

“Ejanon lama qeŋ kotowombaajon meŋ wanjuti, ii mono iikawaa so oson sororonŋon ero.

Galenanon lama meriaa juya biankatinon motoro kooronanon goron qeŋ otona qaa nanji, iwaa so mono mende qama waunŋoro.

³³ Meŋ kamaan mugi moŋnoŋ qaa jakeyanon qaayaa kitia mende nanŋon jero een lan jeŋ tegogi. Namonon laaligoya kaen wanŋi komuro.

Gbiliuruta qaa komuro. Kawaajon moŋnoŋ qa areŋa kanagen mende weenŋon jewaa.”

³⁴ Jawinon ii weenŋon Filip kokaen qisiin muro, “Gejatootoo ejanon qaa ii morowaajon jeja? Ii iyanŋaajon me eja mombaajon jeja? Gii saanon iikawaa kania nijowa.” ³⁵ Kaen qisiin muro gejatootoo yoŋoonon Buju Terenonŋa kanain Jiisaswaa Oligaa Buŋa ii kaniawo jeŋ asariro moro. ³⁶ Kaen amin moma kananon kema apu kosianon keuri kwiin jawinanon ijoro, “Iiba, apu bereŋa koi eja. Kawaajon gii saanon oomulu meŋ nomba. Qaa moŋnoŋ anŋon koma gonja me qaago?” ³⁷ (Kaen ijoro Filipnon jero, “Gii qaa gijojeni, ii uuga kuuya Anutuwaanon ama moma laarijanii een, ii saanon amaŋa.” Jero qaa kokaen meleeno, “Jiisas Kraistnon Anutuwaa Meria kolooja, niinon ii moma laarijen.”

³⁸ Kaen meleema jeŋ kotooro hoos kare somonŋogi anŋarakun apunon kemen Filipnon oomulu meŋ muro. ³⁹ Ii meŋ muro apunonŋa kouri Pombaa Unŋa Toroyanon Filip wano uma aliro kwiin jawinanon ii mombo mende iiro. Mende iiroto, toroqen korisoro qaganon goman balonanon Etiopia keno. ⁴⁰ Filipnon alin kema taon qata Asdod kanon asugiro mokoloogi. Iikanonadeen toroqen taonŋa taonŋa liligon kanon Oligaa Buŋa qaanon ejemba uugia kuun kema laligon Sisaria taanon kouro. Kian.

9

Ponŋon Sool asugin muro uuta meleeno.

Apo 22.6-16; 26.12-18

¹ Kamban biiwia kanon Soolnon uugere qaganon nama uu selia bolan qetano Pombaa gowokouruta unun ureen onoma laligoro. Kaen laligon jigo gawon galen waŋa iwaanon keno. ² Iwaanon kema kokaen kuun qisiro, “Kana gbilia otaan laligojuti, iyonononŋa tosonian koriganon Damaskas sitinon laligoju. Kawaajon niinon saanon endu kema monŋama onoma mon mokolomanŋati, ii mono somonŋon wama Jerusalem sitinon kamaŋa. Damaskas sitinon Juuda nonoo qamakooli miri galen komakejuti, iyononon ii anŋon koma onombubotiwaajon mono jenteego tere oon nona meŋ kema qendeema onomanŋa.” Kaen jero ooro meŋ keno.

³ Kananon kema kema Damaskas siti dodowimambaajon ano iwoi mon uulanawo kokaen kolooro: Asamararan mon Siwenonŋa oobili kaanŋa asugin kamaan liligon muro. ⁴ Liligon muro tama namonon kemen en oton mon moro qaa kokaen ijoro, “Sool Sool, gii mono naambaajon sisiwerowero qaganon ama nonjan?”

⁵ Kaen ijoro Soolnon qisiin jero, “Pon, gii moronon?” Kaen jero meleeno, “Nii Jiisas sisiwerowero qaganon ama nomakejani, nii mono ii. ⁶ Ii

* **8:32:** Ais 53.7-8

kolojento, saanon waama sitinon kema. Iikanon kema naa iwoiga ambagati, monon iikawaa bujuya gijowaa.”

⁷ Eja iwo kenngiti, iyononon qaagia bogoro totomin nangi. Yononon qaa oton onanon mogito, eja mon mende iigi. ⁸ Qaa meleeno Soolnon namononga waaroto, jaaya uun iwoi mon mende iima titou kuun nano. Kaen nano borianon menj Damaskas sitinon wama kenngi. ⁹ Kenngi ween karoon kawaa so titou rama apu me nene mon mende nen een raro. Kian.

Ananiasnon Sool oomulu menj muro.

¹⁰ Damaskas sitinon Jiisaswaa gowoko mon qata Ananias laligoro. Ponon koton kondoro jaameleen unj iiro “Ananias!” qaro. Qata qaro jero, “Oo Pon, nii koi rajen.”

¹¹ Kaen jero Ponon kokaen ijoro, “Gii mono waama kana qata Kana Dindina jenkejuti, iikanon kema. Iikanon kema Juudaswaa mirinon uma Tarsus eja qata Soolwaajon qisiwa. Moba, iinon nii qama koolin noma raja. ¹² Qama koolin rama uutanon jaameleen unj mon kokaen iiro: Eja qata Ananiasnon miria uutanon kouma jaaya mombo toowaatiwaajon boria wananon ambaa.”

¹³ Ponon qaa kaen ijoro kokaen meleeno, “Oo Pon, ejemba mamaganon eja iikawaa sunduya jedaborogi mobe. Iinon Jerusalem sitinon goonon kanagesouruga soraaya ii mamaga unun ureen onoma laligoro. ¹⁴ Jigo gawon galen wana yononon nemun koma ku-usun mugi Damaskas siti kokanon kaanagadeen gawon iikayadeen memambaajon karo. Ejemba goo qaga qama koolinkejoni, iinon mono nono korebore nonoma somonon nonomambaajon moja.”

¹⁵ Kaen meleenoto, Ponon kokaen ijoro, “Niinon eja ii meweengon mube qana bosima noo manja qen laligowaa. Kaen laligon gomana gomana liligon noo Bunana jen seiro Israel ano waba kantri ejembanon momakebuya. Qaa jakeya jakeya kanon horogi eja pon mamaga yonoo jaagianon keuma noo Bunana injoro mobuya. Kawaaajon mono kilen kema. ¹⁶ Iinon qana bosima kawaaajon siimbobolo mamaga mobaa. Niinon iikawaa arena qendeema mumambaajon mojen.”

¹⁷ Kaen ijoro Ananiasnon kema miri iikawaa uutanon uma borowoita Soolwaa wananon ama ijoro, “Sool alana, kana somatanon kana Jiisasnon asugin gonoti, Pon iikanon mono wasin nono kafen. Goo jaaganon mombo tooro Unj Toroyanon uuga saa qewaatiwaajon nijoro kafen.” ¹⁸ Kaen ijoro iikanondeen iwoi sunuyawo tani kanon jaayanonga tama kamaadabororo jaaya tooro. Jaaya tooro uuro asariro waaro. Waama jero oomulu menj muro. ¹⁹ Oomulu menj muro nene nen kotiuro. Soolnon kotiun gowoko yonoo batugianon Damaskas sitinon ween tosaana laligoro. Kian.

Soolnon Damaskas sitinon Bunj gawon mero.

²⁰ Laligon iikanonja waama Juuda yonoo qamakooli miria miria kanon uma Jiisaswaa kania jen asarin ejemba uugia kuun kokaen injoro, “Jiisasnon Anutuwa meria kolooja.”

²¹ Kaen injoro moma kuuya yononon aarun waligon jegi, “Jerusalem sitinon qa ii qama kooligiti, eja koi kanon ii unun ureen onoma laligoro me qaago? Kaanideen koi kanon karoti, ii mono nono somonon nunuama jigo gawon galen wana yonoo borogianon nonoomambaajon karo. Kawaaajon mono nomaen letoma ano Anutuwa qaa iikayadeen nanon jenkeja?”

²² Kaen jegito, Anutunon Sool esunmumu muro mombo kotiun laligoro. Kotiun laligon Juuda ejemba Damaskas sitinon laligogiti, iyonoo uugia kuun

kokaen jen laligoro, “Jiisasnon onanon Anutuwaanon Hamoqeqe Toya Kraist kolooja.” Qaa ii jen kotiin kania qendeema laligoro yononon kiko qen qaa ii qewagowombaaon amamaan laligogi.

²³ *Ween mamaga tegoro Juuda yononon ajoron qaa gawon men Sool qegi komuwaatiwaajon angonan angi. ²⁴ Angonan angito, iikawaa bujuya ii Soolwaa gejianon kemero moro. Soolnon Damaskas siti mesaomambaaon ano iikanon qegi komuwaatiwaajon siti kiropo naguyanon iwaajon asaga gomantiina jaa galen men laligogi. ²⁵ Kaen men laligogito, gowokourutanon gomantiina monon konde (misa) somata men kasanon somonon Sool kondonon ama siti sopawaa ootanonga angi kemen keno. Kian.

Soolnon Jerusalem tatawaga kema laligoro.

²⁶ Soolnon kema Jerusalem sitinon keuma Jiisaswaa gowokouruta yonowo batogon toroqeroto, kuuya yononon Sool gowoko koloon laligoroti, ii mende moma laarigitiwaajon ama iwaajon toroko mogi. ²⁷ Toroko mogito, eja qata Barnabas iinon ala men mun kalan koma wama aposol yononon kema qendeema sunduya kokaen jen asarin onono, “Sool eja koi kanon kananon karo Ponon asugin muro iiro qaaya ijoro ano kanagen Jiisaswaa qata ii Damaskas sitinon jen asarin uugia kotakota kuun laligoro.”

²⁸ Sunduya kaen jen asarin onono yonowo toroqen Jerusalem siti uutanon liligon awasankaka nama Pombaa qata asuganon qama ejemba uukuuku kotakota ama onoma laligoro. ²⁹ Ii ama onoma liligon Juuda ejemba Griik qaa moma laligogiti, iyonowo amin moma mondongosi qaa melenqeleen anoto, yononon Sool kaparan koma qegi komuwaatiwaajon mogi. ³⁰ Ii batogi alaurutanon Sool mokoloon wama Sisaria taonon kema nama wasigi yanodeen toroqen kolokoloo taona qata Tarsus kanon keno. Kian.

Uumeleen tuun yononon luaenon laligogi.

³¹ Soolnon uuta meleeno iikawaa gematanon uumeleen kanageso kuuya Judia, Galili ano Samaria prowins sokoma laligogiti, iyononon luae mokoloogi Unja Toroyanon ii men kotiin nanon onono laligogi. Kaen metulanon Pombaa qaaya uuguwombotiwa keegia moma gawon megi uumeleen kanagesonian somariin seiro laligogi. Kian.

Piitonon Lida eja mon men qeangoro.

³² Piitonon gomanja gomanja liligon Jiisaswaanon kanageso soraaya injiima kema laligon kaban monon taon qata Lida kanon keuro. ³³ Keuma kanon eja mon qata Ainias mokoloo. Bakaya koomuya koloo dujondeen en laligoro gbani 8 tegoro. ³⁴ Piitonon ii mokoloon kokaen ijoro, “Ainias, Jiisas Kraistnon gii men qeangon gonja. Kawajon mono waama tambomaega men kululuuwa.” Kaen ijoro iikanondeen waaro. ³⁵ Kaen koloo Lida ano Saaron ejemba kuuya yononon ii iima uugia meleema Pombanon qokotaagi. Kian.

Piitonon Jopa kema Tabita men gbiliro.

³⁶ Jopa taonon gowoko emba mon qata Tabita laligoro. (Qa ii Griik qaanon Dorkas, ananaa qaanon nembro, Inglis qaanon deer.) Iinon kaban so gawon awaa awaa men kalen seiseiya mendeema ejemba kamaanqeqeta ilaan onoma laligoro. ³⁷ Piitonon goman kanon laligoro Tabitanon kaban iikanon ji koloon muro komuro. Komuro qamoya songbama men miri uuta monon uma angi.

* 9:23: 2 Kor 11.32-33

³⁸ Lida ii Jopa taon kosianon raro. Kawaajon Piitonon Lida laligoroti, gowoko yononon ii moma eja woi wasin orongi kema Piito kokaen qisin muri, “Gii mono uulanawo kana norowo Jopa taonon kembona.” ³⁹ Qisin muri iikanondeen afaangon yorowo kenji. Kema keugi qamo miri uutanon erotiwaanon wama ugi. Ugi emba malo kuuya Piito liligon sama Dorkasnon yonowo laligon opo maleku uun men ononoti, ii qendeema mugi. ⁴⁰ Qendeema mugito, Piitonon jero kuuya yononon kemedaborogi simin kuma qama kooliro. Qama koolindaboron qamo jaasewan qen kokaen ijoro, “Tabita, mono waaba.” Kaen ijoro jaaya uun Piito iima waama raro.

⁴¹ Raro Piitonon borianon men kobibiuro waama nano. Nano uumeleen alauruta ano emba malo onoono ugi. Ugi koomunonga gbilin waaroti, emba ii jaasewanganon ano iigi. ⁴² Iikawaa buju qaa ii Jopa uutanon miri so keno moma ejemba mamaganon kanain Pon moma laarin mugi. ⁴³ Piitonon Jopa kanon somanja tosaanja toroqen laligon Saimombaa mirinon rama ero. Eja ii kana esu mewutiwaajon bulmakao selia orasin songbama meagon laligoro. Kian.

10

Korniliusnon Piito qaro karo uuta meleeno.

¹ Taon qata Sisaria kanon kawali galen wabaya mon qata Kornilius laligoro. Inon manjaqeqe tuun bakaya mon qata “Italiwaa manjaqeqe tuun” qagiti, iikanon manjaqeqe eja 100 yonoo galengia laligoro. ² Inon sumanjuruta kuuya yonowo Anutu goda qen waeya men mepeseen laligogi. Kaen laligogi Juuda ejemba wanaya yonoojon kalen seiseiya onoma Anutu pororo qama koolin laligoro. ³ Mare mononon 3 kilok kawaa so kolooro Ponon Kornilius koton kondoro jaameleen un mon iiro. Un ii tororo iima iikanon Anutuwaanon gajoba mononon mirianon uro iiro. Gajoba kanon uma “Kornilius!” jen qata qaro.

⁴ Kaen qaro gajoba iigigiin sombuya moma ijoro, “Somatana, naambaa-jon koi kajan?” Kaen ijoro meleeno, “Gii qama koolin laligona qaaga Anutuwaanon uro moro awaa koloaja. Gii ejemba wanaya kalenja kalenja mendeema onomakejani, ii Anutunon moma angon koma goojon romongon wasin nono kajej. ⁵ Kawaajon mono keteda koi qele ana Jopa taonon keno eja qata Saimon, qata mon Piito qajuti, iiga wama kawu. ⁶ Inon oro selianon gawon meme eja qata Saimon iwaa mirinon kowe goraayanon laligoja.”

⁷ Siwe gajobanon Kornilius qaa kaen ijon mesaon keno. Mesaon keno welenqeqeya woi oroono kari. Kari koipuya manjaqeqe eja mon kosianon kaparan koma Anutu motoongara goda qen laligoriti, ii kaanagadeen oono karo. ⁸ Kagi gajobawaanon qaa ii kuuya injoro wasin onono Jopa taonon kenji. Kian.

Ponon Piito koton kondoro jaameleen un iiro.

⁹ Eja yononon kananon kenji goman ano taon dodowigi ween biiwia kanon Piitonon miri uuta mon eu kanon uma nama qama kooliro. ¹⁰ Nama qama koolin nenewaa komun iwoi nemambaajon moma jero oogi. Oogi kamban kanon Pombaa umbeumbenanon qero rama jaameleen un mon kokaen iiro: ¹¹ Siwenon aantano iwoi somata mon kamaaro. Iwoi ii opo taanja somataa tani kaanja kolooro. Gajoba yononon iwoi iikawaa wangona 4 iikanon men nangowuyaga, iikawaa tani kaanja balonon kamaaro. ¹² Iwoi iikawaa uutanon oro kania kania ragi. Oro tosanon kana 4:yanon riin kemakeju. Tosianon wosogianon kondondongon kemakeju. Kaanagadeen

koonja koonja kanakeewan elelaon kemakejuti, iwoi kaanja kaanja ii opo iikawaa uutanon motoon kamaagi. ¹³ Kamaagi iikanon qa mon koloon qaa kokaen ijoro, “Piito, gii mono waama iwoi koi qen oon newa.”

¹⁴ Kaen ijoroto, Piitonon jero, “Oo Pon, kaen qaago totoon! Ii qiz-imizinawo. Nii kamba monon iwoi anjonjayawo ii mende newe. Nii iikawaajon arokuukuu mojen.”

¹⁵ Kaen ijoro qa iikanon mombo koloon iwaajon jero, “Anutunon iwoi jen konjoratiro eji, giinon iikawaa qata anjonjayawo kaen mende qaba.”

¹⁶ Iwoi kaanja ii mombo asugiro indina karoon kolooro. Indina karoon kolooro iikanondeen opo ii mombo horogi Siwenon uro.

¹⁷ Piitonon jaameleen unja ii iima iikawaa kaniaajon kiko qen momambaa-jon moma bimbimgon raro. Kaen raro kamba iikanondeen Korniliusnon eja wasin onono kan Saimombaa miri mongama kawaajon qiqisi ama mokoloon kouma miri naguyanon nanji. ¹⁸ Miri naguyanon nama kokaen qama qisigi, “Saimon qata mon Piito qajuti, iinon miri koi kanon laligoja me qaago?”

¹⁹ Piitonon toroqen jaameleen unja iikawaa kaniaajon moma bimbimgon raro Unja Toroyanon kokaen ijoro, “Moba, eja karoonon kan gii mongama gonju. ²⁰ Niinon eja ii wasin onombe koi kaju. Kawaajon mono keteda koi waama kemen uuwoi ezelobezelo mesaon yonowo kemba.” ²¹ Kaen ijoro Piitonon eja iyononon kemen injoro, “Mobu, onjo eja monganjuti, niinon ii koloojen. Mono naambaajon kaju?”

²² Injoro meleengi, “Kawali galen Kornilius ii eja dindina kolooja. Iinon Anutu waeya men mepeseen laligoro Juuda ejemba tuun kuuya yononon goda uuta qen munkeju. Anutu waa gajoba toroya monon asugin mun kokaen jen kotooro moro, ‘Gii mono qele ama Piito koma horon muna miriganon uma qaa uutanonga jewaati, ii geja ama moba.’” ²³ Kaen meleengi horon onono miri uutanon ugi kalan koma onono ainjolon rama egi. Egi goman ano Piitonon waama yonowo keno. Jopa taon kanon ala tosaanu unuano iwoi motoon kenji. Kian.

Piitonon waba ejemba yonowo ajoroogi.

²⁴ Motoon kema somaņa motoongon en kema laligon Sisaria taonon keugi. Keugi Korniliusnon yonoon mamboma laligoro. Kaen laligon tinitosa ano alauruta awaa ii koma horon onono mirianon ajoroon ragi. ²⁵ Keuma Piitonon mirinon umambaaajon ano Korniliusnon waama kamaan jolonja jen kaniaon kemen usugon muro. ²⁶ Usugon muroto, Piitonon borianon men kobibiuro waaro kokaen ijoro, “Mono waaba, nii kaanadeen balon ejaga koloojen.”

²⁷ Kaen ijoro iwoi amin moma miri uutanon uri ejemba mamaganon ajoroon ragiti, ii injiro. ²⁸ Injiima kokaen injoro mogi, “Onjo Juuda ejemba nonoo kaniaanana moju. Juuda nono ejemba wabaya onoo mirinon uma onowo ainjolon rarawaa songo ero amamaankejon. Ii amamaankejonto, Anutunon qaaya mon qendeema noma kokaen nijoro, ‘Giinon ejemba ii me woi yonoo qagia ii anjonjora arokuukuuyawo kaen mende qaba.’” ²⁹ Kawaajon onjo qele ama koma horon nonji niinon mende qotogon kan koujen. Kouma kokaen qisijen: Onjo mono naambaajon qele ama koma horon nonji? Ii saanon jegi momaņa.”

³⁰ Kaen injoro moma Korniliusnon meleeno, “Nii mare monon kamba kokaamba 3 kilok kanon mirinanon rama qamakooli gawon men laligon koube kete somaņa 4 kolooja. Qamakooli gawon men laligowe iikanonadeen eja mon selekopaaya asamararawo kanon asugin bananon

nano. ³¹ “Bananon nama kokaen nijoro, ‘Kornilius, gii qama koolin laligona qaaga Anutuwaanon uro moro awaa kolooja. Gii kalenja kalenja ejemba wanaya mendeema onjomakejani, ii Anutunon moma angon koma goojon romonjon wasin nono kajej. ³² Kawaajon mono keteda koi qele ana Jopa taonon keno eja qata Saimon, qata mon Piito qajuti, iiga wama kawu. Iinon oro selianon gawon meme eja Saimon iwaa mirinon kowe goraayanon laligoja.’

³³ “Kaen nijorotiwaajon ama niinon iikanondeen qele ambe goonon kagi. Giinon qaana moma kajanwaajon uuna qeangoja. Ponon qaa kuuya jewagiwaajon jej koton gonoti, giinon ii saanon jena mobonja. Nono kuuya keteda koi iikawaajon ajoroon Anutuwaa jaasewananon koi rajon.” Kian.

Piitonon Korniliuswaa mirinon Buja qaa jero.

³⁴ *Korniliusnon kaen jero Piitonon kanain kokaen jero, “Ahaa! Anutunon ejemba tosaana mende injisosoroon tosaana mende sureen onjomakejato, so motoongonon gosin nonomakeja. Iwaa jaanon monon angonjorayawo mende kolooja. Niinon ii keteda koi onanon moma kotojen.

³⁵ “Kaen qaagoto, ejemba tuuna tuuna kuuya nonoo batunananon daen yonoononga monon Anutu waeya men mepeseen kaiyakayanon kana dindina otaaji, iinon mono Anutuwaa jaanon sokonja. ³⁶ Jiisas Kraistnon ejemba kuuya ananaa Ponana koloon luae qen nonomakeji, Anutunon Buja qaaya ii Israel kanageso nonoonon ano karo. Buja iikanon karo nono iikawaa Oligaa Bunaya jej asarin laligojon. ³⁷ Jonon ejemba uugia kuun kokaen jero, ‘Ono mono uugia meleengi niinon oomulu men onomanja.’ Kaen jero kawaa gematanon qaa ii Galili prowinsnon kanain jegi sein kema Judia prowinsnon keuma kuuya sokono. Ono ii modaboroju.

³⁸ “Anutunon Unja Toroya Nazaret eja Jiisaswaa uutanon maaro kusun buja qen aon goman so liligon laligoroti, ii iwo nano kema ejemba kiankomun onono. Kilenaa Toyanon ejemba esunanon somonjon horon onono kemegiti, iinon ii kuuya men qeangon onondabororo. ³⁹ Iwoi ii Juuda nonoo gomanon ano Jerusalem sitinon ama men laligoro gere batuyanon monon qegi komuro. Nono ii kuuya iima nanjon jej dangunuya koloon nanjon. ⁴⁰ Komun ero somanja karoon kolooro Anutunon men gbiliro waaro. Waama indina mamaga ejemba asugin onono.

⁴¹ “Iinon ejemba tuun kuuya yonoojon mende asugiroto, Anutunon waladeen nono meweangon nonono Jiisasnon koomu-nonga waama laligoro, kamba iikanon iwo qaa amin moma nembanene angon nen laligonin, mono nonoojon asugiro nono iikawaa qaaya nanjon jej namakejon.

⁴² Kaen nanin Jiisasnon kokaen jej koton nonono, ‘Anutunon kuun nono niinon ejemba laligojuti ano komugiti, iyonoo jenteego Togiaga koloojen. Kawaajon ononon mono noo kaniana ii ejemba tuun so yonoonon nanjon jej asarin laligowu.’ ⁴³ Ejemba daen yononon Jiisas moma laarin mun qata qamakejuti, Anutunon mono qa ii moma yonoo singisongogia mesaon songbamakeja. Iwaa kania kaen eji, ii gejatootoo ejemba kuuya yononon nanjon jej asarin oogita eja.” Kian

Unja Toroyanon waba ejemba yonoonon kamaaro.

⁴⁴ Piitonon qaa kaen jengadeen nano Unja Toroyanon ejemba geja ama mogiti, iyonoo uugianon kemero. ⁴⁵ Anutunon Unja Toroya kalenja ii waba ejemba yonoo uugianon kaanagadeen maaro kemeroti, ii Piitowaa alaurutanon iima aarugi. Juuda ejemba selegianon Anutuwaa aiwese men

* **10:34:** Dut 10.17

kotogi uugia meleema Jiisas moma laarin Piito otaan kan ragiti, iyononon mono aarun kokaembaajon walingogi: ⁴⁶ Yononon kantri tosaana yonoo qaagia morota morota kanain jen Anutu mepeseegi. Kawaajon walingogi Piitonon kokaen qisin onoma jero, ⁴⁷ “Yononon Unja Toroya ii nononon anin kaana angon koma buna qen aojuti, ii mojon. Kawaajon ii saanon oomulu men ononin sokombaa. Ii anin moronon qotogon nononaga?”

⁴⁸ Kaen jen jen koton onono Piitowaa alaurutanon nama Jiisas Kraistwaa gatanon Kornilius sumanjuruta oomulu men onongi. Oomulu men onongi Piito angon koma mugi toroqen ween tosaana yonowo laligoro. Kian.

11

Piitonon Jerusalem kema gawonaa sunduya jero.

¹ Waba kantri yononon kaanagadeen Anutuwaanon qaa men angon kongiti, iikawaa bujuya ii aposol ano uumeleen alaurugia Judia prowins sokoma laligon mogi. ² Kawaajon Piitonon Jerusalem sitinon eleema uro Juuda selegianon Anutuwaa aiwese men kotogi uugia meleengiti, iyononon jejewili (jaaliki) ama jen mugi. ³ Jen mun kokaen ijogi, “Waba kantri eja Anutuwaa aiwesewo mende laligojuti, gii mono naambaajon kema yonowo ainjolon rama nembanene nena? Ii mende sokonja.” ⁴ Kaen ijogi kanakanai-yanonga kanain iwoi kolooroti, ii korebore arenawo jen asarin onoma kokaen injoro,

⁵ “Niinon Jopa sitinon laligon qama kooliwe Pombaa umbeumbenanon nuro rama jaameleen unja mon kokaen iibe: Siwenon aantano iwoi somata mon kamaaro. Iwoi ii opo taana somataa tani kaana kolooro. Gajoba yononon iwoi iikawaa wangona 4 iikanon men nangowuyaga, iikawaa tani kaana noo kosonanondeen kamaan ero. ⁶ Kamaan ero iwoi iikawaa uutanon tororo iibe oro kania kanianon ragi. Oro tosaana ii namonon kana 4:yanon riin kemakeju. Tosaana kawalia geregiawo koloaju. Tosianon wosogianon kondondongon kemakeju. Kaanagadeen koon kania kania kanakeewan elelaon kemakejuti, iwoi iikaana ii opo iikawaa uutanon motoon kamaagi injiibe. ⁷ Injiibe qa mon kaanagadeen koloon kokaen nijoro mobe, ‘Piito, mono waama iwoi koi qen on newa.’

⁸ “Kaen mobeto, niinon kokaen jewe, ‘Oo Pon, nii iikawaajon arokuukuu mojen. Iwoi qizimizin angonjorayawo kaana ii kamban mongen noo buunanon mende oosiro. Kawaajon ii mono mende totoon nemanja.’ ⁹ Kaen jewe qa iikanon mombo Siwenonga koloon kokaen nijoro, ‘Anutunon iwoi jen konjoratiro eji, giinon iikawaa qata angonjorayawo kaen mende qaba.’ ¹⁰ Iwoi kaana ii indina karoon kolooro. Kaen kolooro iwoi kuuya ii mombo horogi Siwenon eleema uro. ¹¹ Uma ayayooga kono kamban iikanonadeen Korniliusnon Sisaria taononga eja karoon wasin onono noonon kagiti, iyononon miri ranini, iikawaa naguyanon nanji.

¹² “Naguyanon nanji Unja Toroyanon kokaen jen koton nono mobe, ‘Gii mono uuwoi ezelobezelo yakarin yonowo kemba.’ Qaa ii mobe uumeleen alauruna 6 yononon kaanagadeen Jopa mesaon niwo Sisaria taonon kenin. Sisaria keuma kawali galen iikawaa mirinon unin. ¹³ Unin qaa sundu kokaen men nonono, ‘Gajoba monnon noo mirinon asugiro iibe nama kokaen nijoro: Gii mono Jopa gomanon qele ama eja qata Saimon, qata mon Piito ii wama kawu. ¹⁴ Iinon kan Buna qaa jero gii ano sumanjuruganon ii moma laarin uugia meleengi kuuya hamo qen onono letombu.’

¹⁵ “Sundu ii men nonono niinon kanain Buna qaa jewe. Ii jewe mogi Unja Toroyanon kanakanaiyanon nonoo uunananon kemeroti, mono iikawaa so

geja ama mogi iyonoo uugianon kaangadeen kemero. ¹⁶ *Iinon kemero iibe iikanondeen Pombaa qaa mon noo momonon kouro romongowe. Qaa ii kokaen, 'Jonon oo toonon mulu men ononoto, niinon Unj Toroya uugianon ama iikanon mulu men onoma.' ¹⁷ Nononon Pon Jiisas Kraist moma laarin munin Anutunon kalenja nononoti, ano yononon moma laarigi Anutunon kalenja iigadeen yonoo uugianon kaangadeen ano. Kawaajon ama nii kaananon mono nomaen Anutu ku-usun Toya batogon qetama mubenaga? Iinon kaen ama ononota niinon anjon koma mumambaajon amamaawe."

¹⁸ Piitonon sunduya kaen jero moma uugia olomoro bonjon kolooro Anutu mepeseen kokaen jegi, "Onanon, nono uunana meleema laaligo kotigaa bunaya koloojon mojonto, Anutunon kana motoonggo ii waba kantri ejemba yonoojon kaangadeen ama ononota eja. Ii mono keteda koi asarin moma kotojon." Kian.

Waba kantrinoj uumeleen tuun mutuya kolooro.

¹⁹ *Stiiwen qegi komurotiwaaajon ama kakasililin kolooro uumeleen ejembanon deema liligon kema kagi. Kema kagi tosianon kowe goraayanon Fonisia gomanon kenji. Tosianon kowe koton wato qata Saiprus kanon kenji. Tosianon Siria prowinswaa sitia qata Antiokia kenji. Kaen deema kenjito, ejemba batugianon Jiisaswaa Bunja qaa ii Juuda ejembagadeen injijogi mogi. Waba kantri ii mende injijogi. ²⁰ Mende injijogito, Saiprus ano Sairini eja tosianon yonoo batugianon laligogi. Yononon waba balonon somariin Antiokia sitinon kouma balon toya yonowo Griik qaanon amin moma Pon Jiisaswaa Oligaa Bunja ii kaen Juuda qaago yonoojon kaangadeen jen asarin onongi. ²¹ Ii jen asarin onongi Pononon yonowo laligoro ku-usunanon ejemba uugia kuun onono mamaga yononon Pon Jiisas moma laarin uugia meleema iwaanon qokotaagi tuungia somariin somata kolooro.

²² Kaen kolooro iikawaa bujuyanon kema Jerusalem kanageso yonoo gejagianon kemero mogi. Ii moma Barnabas wasigi Antiokia sitinon keno. ²³ Kema keuma Anutunon kalenmorianja ejemba onono qeangogiti, ii jaayanon iima moro uro aisoon qambanmambanja kokaen jero, "Ono mono korebore uugia men kululuun kotiin Pombo qokotaan nambu." ²⁴ Barnabasnon eja awaa kolooro Unj Toroyanon uuta saa qero uuwoi yakarin gema qen uuta kuuya kanon Jiisas moma laarin mun laligoro. Kawaajon ejemba mamaganon uugia meleema Pombaa tuunon toroqegi somariiro.

²⁵ Barnabasnon Antiokia mesaon Sool mongamambaajon Tarsus taanon keno. ²⁶ Kema mokolon wano Antiokia sitinon kari. Kan iikanon motoongara gbani motoonggo kuuya laligon zioz gawon men uugia meleengiti, ii tuunja tuunja kuma ononi ejemba mamaganon momo men uu wombojianon angi. Antiokia ejembanon mutuya kanain gowoko qagia Kraistwaa ejemba (kristen, Kraistwaa bunja) qama laligogi. Kian.

Waba kantriwaa uumeleen yononon Juuda nanjon onongi.

²⁷ Kamban kanon gejatootoo ejemba tosianon Jerusalem mesaon Antiokia sitinon kamaan kougi. ²⁸ *Yonoononga mon qata Agabus ii waama Unj Toroyanon sololoo buju qaa kokaen injoro, "Bodi somatanon koloon gomanja gomanja sokoma ewaa." Kaen jero iikawaa so Siisakin qata Klodius iwaa galenkonkon kambananon kolooro. ²⁹ Ii kolooro gowoko yononon mindirin uumeleen alaurugia Judia prowinsnon laligogiti, ii nanjon onoma

* 11:16: Apo 1.5 * 11:19: Apo 8.14 * 11:28: Apo 21.10

kulukululuun nandun somata anji kambaatiwaa qaa somongogi. ³⁰ Qaa ii somongogi ano iikawaa so onanon anji. Yononon monej ano iwoi menj kululuun Barnabas Sool yoroo borogaranon ama wasin orongi Jerusalem kema uumeleen kanageso yonoo jotamemeurugia injiima ononi. Kianj.

12

Herodnon Jeims qen Piito kapuare mirinon ano.

¹ Kamban iikanon kin Herodnon* uumeleen kanageso sisiwerowero menj onomambaajon moma jero uumeleen ejemba tosaan onoma somongon onongi. ² Kinon jen kotooro Jombaa data Jeims ii manjawaa soo somatanon kianji.

³ Kaen jen kotooro qegi komuro Juuda ejemba tosanon ii mogi awaa kolooro iiro. Ii iima kawaajon toroqen jero Piito kaanagadeen menj somongogi. Iwoi ii bered yiistya qaawaa kendon kambananon jero kolooro.

⁴ *Kawaajon kinon kokaen jero, “Niinon kiankomu kendon† tegoro Juuda yonoo qaa jakeyanon oomanja.” Kaen jen jen kotono kapuare mirinon oongi. Oongi manjaqeqe eja 16 yononon batugianon tuun 4 koma kamban utekute anjita eja 4:yanon asaga gomantiina suulan nama galen menj mun laligogi. ⁵ Piito kaen galen menj mun laligogi kapuare mirinon eroto, uumeleen kanageso yononon suulan iwaajon ama Anutu kaparan koma qama koolin laligogi. Kianj.

Siwe gajobanon Piito isama wama kamaaro.

⁶ Qama koolin laligogi kiankomu (Passover) kendon tegoro gomantiina kanon manjaqeqe eja woiyanon Piito gbado (tape) woinon kotakota somongori batugaranon gaon ero ano eja waagiawo tosanon nagu gematanon nama kapuare miri galen megil. Kin Herodnon goman ano Piito wama qaa jakeyanon oomambaajon romongon aren ano gaon egi. ⁷ Gaon egito, Pombaa gajoba monon uulanawo asugin Piitowaa korojanon nano kasa miriwaa uuta asaridabororo Piitowaa maronon qen ijoro, “Mono uulanawo waaba.” Kaen ijoro gbado (tape) woiyanon iikanondeen Piitowaa borionga een suni. ⁸ Suni gajobanon ijoro, “Mono opoga somongon kana esuga mouba.” Ijoro moma iikaen ano. Ii ano toroqen ijoro moro, “Mono malekuga mouma nii notaan kawa.”

⁹ Kaen ijoro moma miri uuta mesaon otaaro. Ii otaan kenoto, gajobanon iwoi anoti, ii onanon kolooro me qaagoti, Piitonon iikawaajon moro sisau kolooro. Iinon gaon en gaon iiroti, iikawaa tanitani moro kolooro. ¹⁰ Miri uuta mesaon nagu mutuyanon galen menj naniti, ii uruugun nagu monon keuma uruugun koton kema kapuare miri seliaa aen kiropoyanon keuri. Keuri nagu somata kotakota iikanon mono anodeen een tano seleengen siti kana qaa ootanon kemeri. Kemen kana somata striit mon toroqen keni gajobanon uulanawo Piito mesaon aliro.

¹¹ Aliro Piitowaa uuta tooro kokaen jero, “Oo Ponon mono gajobaya wasiro kan Herodwaa borionga metogon nonja, ii mojen. Juuda ejembanon noo selenanon iwoi koloowaatiwaaajon mambonjuti, iinon mono iwoi kuuya iikanon noo wagna somongoja. Niinon keteda koi ii onanon moma kotojen.”

* **12:1:** Kin Herod Agripa I (mutuya) iinon gbani 37-44 kanon Palestain kuuya galen koma onoma laligoro. * **12:4:** Eks 12.1-27 † **12:4:** Kiankomu kendon ii Ingris qaanon Passover. Ananaa qaanon qata mon ii goukonon kendon. Israel ejemba yononon Iijipt laligon nagugia sanon morigi Anutuwa gajobanon injiima koboon unuugun mutu meragia mende unuro komugi.

¹² Kaen moma kotoero asariro Jombaa nemunja Mariawaa mirinonj baagen keno. Jon iikawaa qata monj Maak qagi. Miri iikanonj ejemba mamaganonj ajoroonj Anutu qama koolinj laligogi. ¹³ Kaen laligogi Piitononj kanj toomaanonj nama nagunonj qero. Nagunonj qero welenqege emba qata Roda iinonj kanj “Gii morononj?” jenj qisiro. ¹⁴ Qisinj nama Piitowaa aroya moma kotonj “Ii-ia kajan!” jenj aisoonj lugunj nagu mende horonj uulanawo miri uutanonj uma injijoro, “Piitononj kanj nagunonj nanja.” ¹⁵ Inijoro moma iwaajonj “Uuga sooro jejan,” jegi. Jegito, iinonj wanj qenj “Qaa onja jejen!” injijoro. Kaen injijoro jegi, “Ii mono Piitowaa gajobayanonj nanja.”

¹⁶ Kaen aminj mogito, Piitononj nagu qengadeen nano horonj iima aarugi. ¹⁷ Aarugi borianonj sare ama olonj ambutiwaajonj jero. Jenj Ponjonj kapuare mirinonja wama seleenjen kamaaroti, sundu ii injijoro, “Onjo buju koi mono bisop Jeims ano uumeleenj alaurunana tosaanja ii injijogi mobu.” Kaen injijonj onjomesaonj gomanj monjenj keno. Kianj.

Piitononj kapuare miri mesaoro kinj Herodwaa irinja soono.

¹⁸ Gomanj ano manjaqege eja yonononj Piito mongama “Daen ilinolonj koma alinj kenja?” jenj kawaajonj konjilinj ano majakaka somata mogi.† ¹⁹ Herodnonj kaanagadeen Piito mokoloowutiwaajonj jero mongama bim-bimgonj mende mokoloogi eja waagiawo Piitowaa galenj megiti, ii qaa jakeyanonj onjooma mamaga qisinj onjoma jenj tegonj unjuama unjugi komuwutiwaajonj jenj kotonj onjono. Kawaa gematanonj Judia prowins mesaonj Sisaria taononj kemenj kanonj laligoro. Kianj.

Anutunonj kinj Herod ironja muro komuro.

²⁰ Fonisia prowinswaa taonj qagara Taia ano Saidon yonononj nene gawonja mewombaajonj amamaanj kinj Herodwaa kantri yonoononja nene iwoigia sewanja menj laligogi. Kaanja laligogi Herodwaa irinja soono Taia Saidon kere ama onjoma nembanene onjombutiwaa songo ano. Kawaajonj yonononj kululuunj jotamemeurugia wasinj onjongi tuunj menj kinj Herod iibombaajonj kenji. Kenji jawinja qata Blastus jinjkaronj miriaa galenjanonj ii wala injiuro. Injiuro ijogi, “Nono qaa jenj solananininj luae koloowaatiwaa qisiwombaajonj kajanj.” Kaen ijonj jenj menj loorinj mugij injijoro, “Saanonj qaagia kotingonj gemagianonj namanja.”

²¹ Kaen injijoro kinjonj qaa meleema onjomambaajonj kambanj menj onjono kanonj ajoroogi iyanjaa selia menjerenjonj kinj eja ponj malekuya mouma jinjkaronj dunj rarayanonj rama korisoro qaa injijoro. ²² Inijoro ejemba tuunj yonononj moma kokaen jenj qagi, “Qaa ii Anutuwaanonj qaaga. Ii balonj ejawaa qaaya qaago.” ²³ Kaen qagito, kinjonj kaen ama Anutuwaa qabunajaya qakooma mende mepeseen iyanjaajonj moro uro. Kawaajonj Pombaanonj Siwe gajoba monjonj iikanondeen qero doononj kinj kinj kema kiro komuro. ²⁴ Kaen kolooroto, Anutuwaanonj Bunja qaa ii jenj laligogi toomorianawo koloonj seiuro.

²⁵ Antiokia siti yonononj Barnabas ano Sool nanjonanjo misin gawonj monj§ orongiti, iyorononj ii Jerusalem laligonj metogori. Ii metegonj Jon qata monj Maak qagiti, ii wama motoonj Jerusalem mesaonj Antiokia sitinonj eleema kagi. Kianj.

† **12:18:** Room gawman gawombaa arenja kokaen: Kapuare ejanonj olonj konagati eenj, eja waagiawo ii mono unjugi komunjege. Kawaajonj konjilinj ama majakaka somata mogi. § **12:25:** Antiokia yonoononj nanjonanjo monej ii menj kema Jerusalem uumeleenj kanagesowaa jotamemeurugia yonjoo borogianonj ani. Kawaajonj qata nanjonanjo misin gawonj monj jejonj. Apo 11.30

13

Barnabas Sool yoronon misin gawon kanainj menj keni.

¹ Antiokia sitinon tosonianon uugia meleema uumeleen kanageso koloogi jotamemegia kokaanjonon gejatootoo qaa jen kuma onoma laligogi: Qagia Barnabas ano Simeon qata mon Injana (Griik qaanon Naija) ano Lusius (Sairini gomambaajon), Manain (ii pon gawana Herod* iwo motoon laligon somariiri) ano Sool. ² Uumeleen kanageso yononon Pombaa waeya men mepeseen nene singi laligogi iikanon Unja Toroyanon kokaen injjoro, “Ninon Barnabas ano Sool gawon qaita mon mewaotiwaajon meweengon oroombe. Kawaajon ononon mono ii jen tegon wasin orongi kembao.”

³ Kaen injjoro qama kooliwombaajon nene singi laligon borogia wangaranon anji Pombaa ku-usujanon turun orono wasin orongi keni. Kianj.

Saiprus watonon kema gawon meg.

⁴ Unja Toroyanon kaen wasin orono goman qata Selusia kanon kemeri. Kanon kemen wangonon uri opo sel horon mororongogi haamonon nangoro kema wato Saiprus kawaa ween koutoutanon keugi. ⁵ Keugi siti qata Salamis kanon kema Juuda ejemba yonoo qamakooli miria miria kanon uma Anutuwa Bunja qaa jen uu kuun ononi. Eja qata Jon ii kaanagadeen wani yorowo kema kan ala ilailaagaraga laligoro. ⁶ Kaen laligon wato kuuya liligon koton leegen ween kemekemetanon Pafos sitinon keugi. Kanon keuma Juuda eja qata Barjiisas mokoloogi. Iinon owen jenan ejaga koloon gejatootoo eja takapolakaya laligoro.

⁷ Owen eja ii wato kawaa kiapya qata Sergius Pool iwaa mirinon rama laligoro. Kiap iikanon momakooto ejaga laligoro. Kaan laligon Anutuwaanon Bunja qaa momambaa siina en muro Barnabas Sool koma horon orono iwaanon kari. ⁸ Karito, Elimas, (owen memewaajon qata Griik qaanon kaen jenkegiti,) iinon kiapnon Anutu moma laarin mubabotiwaaajon tuarenjen ama oroma kiap uuta qaanon enkalolon memambaajon angobato mero. ⁹ Angobato mero Sool, qata mon Pool qagiti, Unja Toroyanon iwaa uuta saa qero Elimas tororo iima kotooro.

¹⁰ Iima koton kokaen jen muro, “Yei! Umbuqumbulin eja, gii mono Kilenaa Toyaa mera koloojan. Satanon uuga osonkakale ambembo men gono selenon kuukuu kania kania ama laligonkejan. Qaa dindina kuuyaa kereya koloon Pombaanon kana dindina meerangona dogonkeji, ii mono mesaowaga me? ¹¹ Kawaajon moba! Ponon mono boria qaganon ano esujanon turun gono jaaga gooro ween asasaga iimambaajon amamaawaga. Iinon kaman merotiwaa so mono jinjan qen laligowa.” Jen muro iikanondeen pangamanon qaganon kamaan tururo umun koma titou kuun ilinwalin qen kema kan borionon mewutiwaajon qisin borionon koromojoron ano. ¹² Iwoi ii kolooro kiapnon ii iima Pombaa Bunja qaa momoyaajon waligon moma laarin muro. Kianj.

Pisidiawaa Antiokia taanon misin gawon meg.

¹³ Poolnon nejauruta yonowo Pafos goman mesaon wangonon ugi opo sel horon mororongogi haamonon nangoro kema laligon Pamfilia prowinswaa siti qata Perga kanon keugi. Kanon keuma nama Jonon oromesaon eleema Jerusalem sitinon karo. ¹⁴ Eleema karoto, yoronon Perga siti mesaon toroqen kema Pisidia prowinswaa taon qata Antiokia kanon keuri. Kanon

* **13:1:** Herod Antipas iinon gbani 4 B. C. – 39 A. D. kanon Galili ano Perea prowins woi ii galen koma onoma laligoro.

keuma Sabat kendonon qamakooli mirigianon uma rari. ¹⁵ Rari qamakooli miriwaa galen yononon Mooseswaa Kana qaa ano gejatootoo yonoonon Buju Tere weengon welen angi kamaan kokaen qisin orongi, “Alawoinana, oroonon qaa mon kanageso uunana kuuwaotiwaajon eji een, ii mono saanon jeri mobona.”

¹⁶ Kaen qisin orongi Poolnon waama boro kuma kokaen jero, “Israel wabaurunana ano balon toya nonowo Anutu waeya men mepeseenjejuti, onjo mono geja ama mobu. ¹⁷ *Israel ejemba tuun ananaa benana ii Anutu. Iinon bemunjaleurunana meweengon onono ambosakonurunananon Iijipt gomanon kema waba koloon laligogi. Anutunon kaman kanon Israel ejemba tuun ii toomorian onono sein qabunagiawo koloogi. Kaen koloogi Anutunon angoletto men ku-usuna qendeema iikanon unuano Iijipt kantri mesaon seleenjen kagi.

¹⁸ * “Kan laligon balon qararankonkonanon koton kan nanamemen bologa ama men laligogi Anutuwa irina soono gbani 40:waa so uubooli moma laligoro. ¹⁹ *Moma laligoroto, kilen kan laligon Keinan gomanon kougi. Kougi iikanon kanageso tuun 7 konjoma kondeema onoma balongia men mendeema isiurunana toya toya koloowutiwaajon buna qen onono. ²⁰ * “Kaen kolooro gbani 450 kawaa so keno. Iikawaa gematanon Anutunon jenteegowaa eja ponja ponja (Judge) kuun onono. Ii kuun onono laligon kougi Samuelnon kolooro. Iinon jenteegowaa eja pon konoga koloon gejatootoo ejaga laligoro.

²¹ * “Samuelnon koloon laligoro kaman iikanon kin pombaajon Anutu welema mugi eja qata Sool onono. Sool iinon Benjamin isi yonoononga eja qata Kiis iwaa meriaga kolooro ano gbani 40:waa so kin pongia laligoro. ²² *Ii laligoroto, Anutunon Sool utegon kitianon eja qata Deiwid kin eja pongia koloowaatiwaajon meweengon kuuro. Kuun kania jen asarin kokaen jero, ‘Niinon Jesiwaa meria Deiwid mokoolojen. Iwaa uuta gosin mobe saanon sokoma nonja. Iinon nanamemen kuuya kanon noo jena ten koma laligowaa.’ ²³ Anutunon wala eenanon Hamoqege Toya wasin nonombaatiwaajon jeroti, soomongo qaa iikawaa onanon mono kokaen kolooro: Deiwidwaa gbiliuruta yonoononga eja qata Jiisas kolooro Anutunon ii Israel tuun nonoo Hamoqege Tonana koloon laligowaatiwaajon kuuro.

²⁴ * “Jiisasnon mende asugiro waladeen iikanon Jonon kan kokaen jen laligoro, ‘Onjo mono uugia melembu. Uugia meleengi niinon oomulu men onoman.’ Kaen jen Israel ejemba tuun kuuya uu kuun onoma laligoro. ²⁵ *Kaen laligoroto, iinon gomanlili gawona mendaboromambaajon ama iikanon kokaen injoro, ‘Onjo noojon nomaen romongoju? Iwoi romongojuti, niinon ii qaagoto, mobu, noo gemananon eja mon kawaa. Iinon karo niinon iwaa kooronanon kamaanqeqeta laligojenywaajon wayangesoya besaan kana esu kasia isamambaajon moma bimbimgoman.’

²⁶ “Oo alauruna, Aabrahambaa gbiliuruta ano balon toya ononon nonowo Anutu waeya men mepeseenjejuti, Anutunon hamo qen nonombaatiwaa Bunaya ii ano nonoonon kaja. ²⁷ Iikawaa kania ii kokaen: Jerusalem toya ano galenurunana yononon Jiisaswaa kania mende moma kotogi. Gejatootoo yonoonon Buju Tere Sabat kendon so weengonkejuto, iikawaa kania ii mende moma asarinkeju. Kaana tompin laligojuto, kilen galenkonkon

* **13:17:** Eks 1.7; 12.51 * **13:18:** Jan 14.34; Dut 1.31 * **13:19:** Dut 7.1; Joos 14.1 * **13:20:** Pon 2.16; 1 Sml 3.20 * **13:21:** 1 Sml 8.5; 10.21 * **13:22:** 1 Sml 13.14; 16.12; Ond 89.20 * **13:24:** Maak 1.4; Luuk 3.3 * **13:25:** Mat 3.11; Maak 1.7; Luuk 3.16; Jon 1.20, 27

ejaurunananon Jiisas komuwaatiwaa qaaya jen tegogi gejatootoo ejemba yonoonon qaa ii iikaanja kanon honawo kolooro. ²⁸ *Yononon Jiisas koomuwaa bunja koloowaatiwaa so qaa kania mongama mon mende mokoloon kilen “Kozigen!” qagi. Qama Pailotnon jen tegoro komuwaati-waajon gama welengi.

²⁹ * “Iwaajon qaa kuuya oogita eji, yononon mono iikawaa so анги hona kolodabororo Jiisas gerenonga metogon kamaan qasironon kema jamo kobaa uutanon анги. ³⁰ Angito, Anutunon ii koomu-nonga men gbiliro waaro. ³¹ *Waaro iwo Galili prowinsnonga Jerusalem sitinon kagiti, ii mono ween boria mamaga asugin onono. Alauruta asugin ononoti, iyononon kaman kokaamba ejemba batugianon dangunu kaanja nama kania nanjon jen asarin laligoju. ³² Anutunon Juuda ambosakonurunana yonowo iwoi amambaa qaa jen somongorota nono iyonoo gbiliurugia koloonin qaa walaga iikawaa onanon mono kaman kokaamba nonoojon kokaen kolooro: Iinon Jiisas men gbiliro waama laligoja. Kawaajon nononon iikawaa Oligaa Bunja ii jen asarin ononjon.

³³ * “Anutunon Jiisaswaajon qaa jero Deiwidnon moro Ondino (Buk song) jango woi kanon kokaen oorota eja,
‘Giinon neenaa meranaga koloojani, ii kete ejemba qendeema onombe iima kotoju.’

Iinon qaa iikawaa so Jiisas men gbiliro waaro. ³⁴ *Jiisas men gbiliro koomunonga waama kotiin laligon kanagen mombo mende komuwaa. Iikawaa qaaya Anutunon kokaen jerota eja,
‘Nii kalenmorianan kin Deiwid mun laligowe soraaya koloon powowon kotiin nanoti, iikawaa so ii mono onoojon togon onomanja.’

³⁵ *Deiwidnon iikawaa qaaya ii Ondino (Buk song) monjon kaanagadeen kokaen anota eja,
‘Geengaa wombo ejaga soraaya ii mende mesaona koomuwaa ronjon mende gisaawaa.’

³⁶ Nono kin Deiwidwaa kania mojon: Iinon laaligoya laligon Anutuwwa jeta otaan gawon muroti, ii medaboron goron qen komuro. Komuro ambosakonuruta yonoo kosogianon ron kongi qamoyanon en gisaan qaono. ³⁷ Deiwidnon gisaan qaonoto, Anutunon eja men gbiliro waaroti, iinon mende gisaaro.

³⁸ “Eja alauruna, kawaajon qaa koi mono mobu: Anutunon Jiisaswaajon ama singisonogogia mesaon songbambaa. Nononon iikawaa Bunyaya jen asarin ononjon. ³⁹ Wala ‘Mooseswaanon Kana qaa otaan iikaanja kanon solanja koloowonja,’ jeninto, iikanon iinon woinon osin amamaan laligonin. Kaen laligoninto, kaman kokaamba daen yononon Jiisas moma laarin iwo qokotaawuti, Anutunon mono kuuya yonoo qaagia jen tegoro solananiwuya. ⁴⁰ Gejatootoo ejembanon qaa jen oogita eji, Anutunon iikawaa so irona meleeno qagianon ubabotiwaajon mono toogia moma galengia men aowu. Qaa kaanja mon ii kokaen,

⁴¹ * “Niinon onoo laaligo kamananon angoletto qaita mon memanja.

Monjon iikawaa buju qaa jero mobuyaga, ii qaa hona koloowaatiwaa-jon mende moma laariwuyaga.

* **13:28:** Mat 27.22-23; Maak 15.13-14; Luuk 23.21-23; Jon 19.15 * **13:29:** Mat 27.57-61; Maak 15.42-47; Luuk 23.50-56; Jon 19.38-42 * **13:31:** Apo 1.3 * **13:33:** Ond 2.7 * **13:34:** Ais 55.3 * **13:35:** Ond 16.10 * **13:41:** Hab 1.5

Kawaajon qaa ii men kamaan ama jejewili amakejuti, onjo mono een uun iima waliŋon tiwilaawu.’ ”

⁴² Poolnon kaen jero Barnabaswo qamakooli miri mesaon kamaari tosonian kokaen qisin oronji, “Nono qaa koi mombo mobombaajon mojon. Kawaajon ii Sabat kendon mon eukanon saanon toroqen jeri mobonaga.”

⁴³ Qamakooli mirinonŋa kamaan deenji ejemba mamaganon Pool ano Barnabas kanagaranon orotaagi. Tosianon Juudaga koloogi ano tosonian waba kantrinonŋa kologito, Juuda yonowo toroqen laligogi. Yononon orotaagi amin moma qambanmamban qaa kokaen ononi, “Anutunon kalenmorian ononoti, iikanon mono bon qen nambu.”

⁴⁴ Sabat kendon mon kan kuuroti, iikanon taon balon iikawaa ejembaya ii kololon “Anutuwaa Buŋa qaa mobonŋa,” jen kouma ajoroogi. ⁴⁵ Kouma ajoroogi Juuda yononon ejemba tuuŋa tuuŋa injiima iringia soondabororo. Soondabororo Poolwaanon qaa qewombaajon jenonkooli ama niinonŋiinon jen mepaqepae ama oronji. ⁴⁶ Kaen ama oronji Pool Barnabas yoronon awasankaka kotiin nama qaa kokaen jeri, “Anutunon gawon noronoti waa so Buŋaya wala Juuda ejemba injinon sokonagato, onjo ii gema qen lan kokaen jeju, ‘Nono laaligo kotiga uutanon keubonatiwaa so qaago.’ Kawaajon mobu, noronon mono onomesaon waba kantria kantria yononon eleema kembota. ⁴⁷ *Ponon iikawaa qaaya kokaen jen koton nonono,

‘Niinon kuun gombe waba kantri yonoo asasagiaga kolon hamoqeqe-waa kania jen asarin laligona balon goraaya kuuya sokondabororo leele eu emu yononon letoma Siwewaa buŋa koloowuya.’ ”

⁴⁸ Kaen jeri balon toya Juuda mende laligogiti, iyononon moma uugia qanŋoro Pombaa Buŋaya mepeseegi. Mepeseen laaligo kotigaa buŋa koloowutiwaajon Anutunon moma gosin ononoti, iyononon iikawaa so uugia meleema Jiisaswaa Buŋaya moma laarigi.

⁴⁹ Moma laarigi Pombaa Buŋa qaa jen seigi prowins kuuya sokoma keno. ⁵⁰ Saanon kenoto, Juuda yononon taombaa eja geria ano emba uuta Anutu goda qen laligogiti, iyonoo uugia qaanon oson kuun Pool Barnabas motoon sisiwerowero ama oroma goman mirigianonŋa orotaagi.

⁵¹ *Kembaotiwaaajon ama telambelanŋia qendeema kokaen injori, “Noro onoo balonon kari sububun kana tambonaranon mokotaaji, ii mono qesaari ononŋiaagen eleema kemebaa.” Kaen injori kaniagara solanŋa moma kotogi kema Galesia prowins uutanon siti qata Aikoniam kanon keuri.

⁵² Keurito, gowokourunana Antiokia taonon laligogiti, Unŋa Toroyanon iyonoo uugia saa qero hononŋa mende aisoon laligogi. Kian.

14

Aikoniam sitinon uugia kuuri.

¹ Pool Barnabas yoronon Aikoniam sitinon keuma kaanjadeen Juuda yonoo qamakooli mirinon uma Buŋa qaa jeri. Jeri Juuda ano waba kantri ejemba yonononŋa tuun seiseiya yononon uugia meleema Jiisas moma laarigi. ² Moma laarigito, Juuda ejemba mende moma laarigiti, iyononon balon toya Juuda mende laligogiti, iyonoo uugia oson aposol uunonkeeme ama orombutiwaajon uugia kuugi. ³ Kuugi kilen kamban koriga kanon laligon Pon moma laarin awasankaka nama Buŋaya jen laligori. Pon kalenmorianŋa qaaya jen asariri qaagara nanon ku-usunŋa borogaranon ano aiwese angoletto meri asugiro. ⁴ Kaen asugiro taombaa kanagesoyanon

* **13:47:** Ais 42.6; 49.6 * **13:51:** Mat 10.14; Maak 6.11; Luuk 9.5; 10.11

juma deengi. Tosianon Juuda jotamemeya yonowo motoon somongogi tosonian aposol yorowo toroqen nanqi.

⁵ Kaen aroŋ qeŋ nanqi balon toya ano Juuda ejemba wabaya yononon waama jotamemeurugia yonowo uumotoon ama wasiwasi eja aposol ii “Jamonon gilin uruwona!” jeŋ romongogi. ⁶ Kaen romongogi moma oloŋ koma togoŋ Likaonia prowinsnoŋ keni. Kanon kema taon qagara Listra ano Derbe ano goman liligon oroma rama kenqiti, iikanon keuri. ⁷ Kanon keuma Oligaa Buŋa jeŋ asariŋ uukuukuu meŋ onoma laligori. Kian.

Listra taonon Pool Barnabaswaajon beŋ qagi.

⁸ Listra taonon eja moŋ kanawoita koomuya laligoro. Ii nemuŋ goron uutanonga meendangoya koloon kamban mongeŋ kana mende riin eeŋ ramakero. ⁹ Poolnon Buŋa qaa jero moma raro uuŋ kania kokaen iima romongoro, “Iwaa uutanon momalaaria eŋ murotiwaajon ama saanon qeangowaa,” kaen jero. ¹⁰ Kaen romongon qa somata qama ijoro, “Mono waama namba.” Kaen ijoro porazak waama kema kan nano.

¹¹ Poolnon kaen ano ejemba tuuŋ yononon ii iima Likaonia qaagianon kokaen silama qagi, “Beŋ yoronon letoma eja selewo koloon batunananon asugin nonoonon kamaan laligojao.” ¹² Kaen jeŋ Barnabas qata beŋ wangia qata Zuus qagi ano Poolnon jetanon meŋ qaa jerotiwaajon ama beŋ qata Hermes qagi. ¹³ Kaen qagi beŋ Zuus iwaa jiwowon jigoya taon batanon eroti, iikawaa jigo gawon galeŋanon bulmakao ejia unuama karo. Kaen kan ila kasaron meŋ kan taon kiropo naguyanon nama ejemba tuuŋ yonowo jakenon ama siimolon on orombombaaajon anqi.

¹⁴ Kaen anqi aposolwoi yoronon ii moma “Mende sokonja,” jeŋ qotogon selekopaagara menjurama uulanawo ejemba tuuŋ uutanon kema qari. ¹⁵ *Qama kokaen jeri, “Ejaurunara, onono mono nomaembaajon ama iwoi kaan anju? Noro kaanagadeen onono kaan balon eja toonga koloojo. Noro Anutuwaaw Oligaa Buŋa jeŋ asariŋ ononjo. Kawaaajon onono beŋ omaya gema unuwu ano uugia meleema Anutu laaligo Toyaanon qokotaawu. Anutu laaligo Toyanon Siwe, namo, kowe ano iwoi kuuya iikawaa uutanon eji, ii mokolon ononota laligoju. ¹⁶ Goman goman kuuya yononon wala eejanon liligon kougiti, Anutunon ii mende angon koma onono iyangiaa jaajaa ilinwalin laligogi.

¹⁷ “Mende angon koma ononoto, kilen tompin mende laligogi. Qaagoto, Anutunon iwoi awaa awaa ama onoma laligoro. Iinon jero kon kiro ween qero toomoriananon kamban kamban koloooro nenkorisoro ama iikaan kanon uugia kuun onono laligogi. Kaen laligogi anaa kania mobutiwaajon kalen ii qendeema onoma iikaan kanon dangunuya ano laligogi.” ¹⁸ Yoronon kaen jeŋ ejemba tuuŋ siimolon on orombutiwaajon jarambaran riin jeŋ susugon ononi loorin mesaogi. Kian.

¹⁹ Listra yononon Pool Barnabas oromesaogito, Juuda ejemba tosonian Antiokia taon ano Aikoniam siti woi iikanon kouma ejemba tuuŋ uunonkeeme ama ononqi. Ama onoma yonowo ororon luguŋ Pool jamonon qeŋ “Mono komuja!” jegi. Kaen jeŋ ororaan taon gematanon kamaan mesaogi ero. ²⁰ Eroto, gowoko yononon kouma liligon mugi waama kema taonon uro. Kanon uro eri goman ano Barnabaswo Derbe sitinon keni.

Siriawaa Antiokia sitinon eleema kari.

²¹ Derbe sitinon Oligaa Buŋa jeŋ asariŋ uugia kuun ononi mamaganon uugia meleema Jiisaswaa gowokouruta kolooji. Kaen kolooji Derbe

* 14:15: Eks 20.11; Ond 146.6

taon mesaon Listra, Aikoniam ano Antiokia taon iikanon eleema kema injiiri. ²² Injiima rama goman so liligon Jiisaswaa gowokouruta yonoo uugia nanjon menj kotiiri. Ponj moma laarigiti, iwo qokotaan nambutiwaa qambanmamban qaaya onoma kokaen injjori, “Nono mono konajilin qaganon (lombo kania kania mokoloon) laligon papangon Anutuwaa bentotonon eu keubonja.” ²³ Uumeleen kanageso so jotamemeurugia meweengon galen laligowutiwaa kania kuma onoma kuun ononi. Kuun onoma Anutuwaajon nene singi laligon gowoko tuun yonoojon qama koolin Ponj moma laarigiti, iwaa boronon onooni.

²⁴ Onooma onomesaon Pisidia prowins kotonj kema Pamfilia prowinsnon keuri. ²⁵ Kanon keuma Perga sitinon rama Bunja qaa jenj uugia kuun onoma Atalia taonon kemeri. ²⁶ Kanon kemenj wanjononj uri opo sel horonj mororongogi haamonon nanjoro kema laligon Antiokia sitinon keuri. Antiokia uumeleen kanageso yonononj ii Anutuwaa kalenmorianj uutanonj misin gawonj mewaotiwaaajon wala Anutuwaa borononj ama oronji onomesaon keni. Kema liligon gawongara ii medaboronj mombo iyangaraa sitinonj eleema kari.

²⁷ Kanon kanj uumeleen kanageso koma horonj ononi. Koma horonj ononi ajoroogi qaa sundugara kokaen injjori, “Anutunonj norowo laligon angoleto somasomata ama menj laligoro. Iinonj nemunj koma norono gawonj meri waba kantria kantria yonononj Jiisas moma laariwutiwaa nagu horonj onono uugia meleengji.” ²⁸ Sundugara kaen injjonj gowoko tuun yonowo kamban koriga qen korinj rama laligori. Kianj.

15

Waba kantri yonoojon ama zioznon deemambaajon ano.

¹ *Antiokia laligorito, Judia prowinsnonga ejemba tosanonj kamaanj kanj kanainj uumeleen ejemba kokaen kuma ononji, “Ono Mooseswaanonj Kana qaawaa so Anutuwaa aiwese menj selegia mende kotowuti eenj, iikaana mono Siwewaa bunja koloowombaajon amamaawuya.” ² Kaen kuma onongitiwaaajonj ama angowowo kolooro Pool Barnabas yorononj tuarenjenj ama onoma geriawo jenj ononi. Jenj ononi uumotoonj mende ama qaa kokaenj somonjonj jegi, “Nono mono Pool, Barnabas ano jotamemeya tosaana wasinj ononin Jerusalem sitinonj uma qaa ii menj aposol ano Jerusalem uumeleen kanagesowaa jotamemeya yonoononj kema injjowu.”

³ Qaa kaenj somonjonj jegi uumeleen kanageso yonononj ii wasinj ononji kananonj kenji. Kema laligon Fonisia ano Samaria prowins woi ii kotonj kananonj kanagesoya kanagesoya injiigi. Injiima waba kantri tosaana yonononj uugia meleengitiwaa bujuya jenj uumeleen tuun yonoojonj korisoro somata ama ononji. ⁴ Ama onoma kema kema Jerusalem sitinonj keugi. Keugi aposol ano jotamemeya yonononj uumeleen kanageso yonowo koma horonj ononji. Koma horonj ononji sundugia kokaen jegi, “Anutunonj nemunj koma nonono misin gawonj meninj nonowo laligon angoleto somasomata ama menj laligoro.” ⁵ Sundu ii jegito, Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) tuunnonjga uumeleen eja tosanonj waama kokaen jegi, “Waba kantri yonononj uugia meleengiti, iyonoojonj mono kokaen menj kotowonja: Yonononj mono Anutuwaa aiwese menj selegia kotonj Mooseswaanonj Kana qaa kuuya otaanj laligowu.” Kianj.

Jerusalem ajoajoroo ama angowowo qaa mindinjogi.

* 15:1: Lew 12.3

⁶ Kaen jegi aposol ano jotamemeya yoŋonoŋ qaa ii jen gosiwombaajon ajoroogi. ⁷ *Ajoroon niinonŋiinon qaa mamaga jen jenonkooli anŋi. Ii anŋi Piitonon waama kokaen injoro, “Alauruna, Anutunon wala batunananon gawon mendeema meweengon noma noojon kokaen jero, ‘Gii mono waba kantrinon kema Oligaa Buŋa qaa jen asariŋ onona yoŋonoŋ uugia meleema Pon moma laariwu.’ Ono qaa ii moju. ⁸ *Anutunon ejemba kuuya uunana moma kotoji, iinon kania qendeema Unŋa Toroya Juuda ejemba nonoojon wasiro kamaaroti, iikawaa so mono waba kantri ejemba yoŋoojon kaanŋadeen ii wasiro uugianon kemero.

⁹ “Wasiro kemero iikaanŋa kanon Juuda ejemba mende inisosoroon kantri tosia mende sureen onono. Qaagoto, yoŋonoŋ Anutu moma laarigi singisonŋogia mesaon uugia songbano soraaya koloogi. ¹⁰ Kawaajon onono mono naambaajon Anutu anŋobato men mubuyaga? Naambaajon gowoko gbilia yoŋoo arogianon qaqaŋ toroqen anin anŋowuyaga? Qaqaŋ kaanŋa ii ananaa ambosakonananon me nononano kaanŋagadeen anŋowombaa so mende koloon laligonin. ¹¹ Kaen qaagoto, kokaen moma laarijon: Pon Jiisaswaa kalenmoriananon mono Anutu nemuŋ koma muro hamo qen nonono Siwewaa buŋa koloowonŋa. Waba kantri yoŋonoŋ kaanŋagadeen kana motoonŋo iikayadeen otaan letoma Siwewaa buŋa koloowombaajon moma laarinkeju.”

¹² Kaen injoro tuun yoŋonoŋ kuuya qaa monŋama qaa bo ragi. Ragi Pool Barnabas yoronon qaa sundugara kokaen jeri, “Anutunon nemuŋ koma norono waba kantrinon kema batugianon misin gawon meri aiwese anŋoleto somasomata asugiro.” Kaen jeri geja ama mogi. Kian. *

Bisop Jeimsnon qaa injoro.

¹³ Pool Barnabas yoronon sundugara jedaborori mogi Jeimsnon qaa kokaen jero, “Alauruna, niinon qaa jewe mono geja ama mobu. ¹⁴ Anutunon kaban mutuya waba kantri ejemba jaasewan qen onoma batugianonŋa ejemba iyanŋaajon meweengon onono qata bosima kanagesoya toroqegi. Anutunon kaen ama kaniaya qendeema nononoti, Saimon Piitonon iikawaa qaaya ninijoro. ¹⁵ Qaa kaanŋa ii gejatootoo ejemba yoŋonoŋ kaanŋagadeen nanŋon jenkeju. Yoŋonoŋ qaa mon kokaen oogita eja,

¹⁶ * “Kawaa gematanon niinon eleema kan kin Deiwidwaa kantri totoŋa mombo men waamanŋa.

Iinon wala jinŋaron kuunŋa qen ambosakonana galen koma onono kuunŋanon boratin riin kamaaroto, niinon ii mombo meagon kuuwe kantrinon qeangon nambaa.

¹⁷ Ii kokaen koloowaatiwaajon amanŋa: Ejemba tuun tosaanŋa kuuya yoŋonoŋ Pon monŋambuya.

Waba kantri kuuya neenaa buŋana koloowutiwaajon onoombeti, iyoŋonoŋ Pon nii monŋama nombuya.

Pon niinon kaen jejen ano iikawaa so kantrigia men qeangomanŋa.

¹⁸ Kaen amakejeni, ii mono monowaa monoyanonŋa moma kouma laligoju.’

¹⁹ “Kawaajon Jeims niinon qaa ii gosin momonanon kokaen romonŋon jejen: Waba kantri ejemba uugia Anutuwaanon meleenjuti, nononon mono

* **15:7:** Apo 10.1-43 * **15:8:** Apo 2.4; 10.44 * **15:12:** Bisop, Griik qaanon episkopos, ananaa qaanon jaagalen me inspekta. Iinon zioz gawon kuuyaa mindimindiri galenŋa kolooja. Jeims koi kanon Jiisaswaa gowokoya qaagoto, Jiisaswaa koga. * **15:16:** Aam 9.11-12

lombo qaqaŋ somata iyoŋoo qagianon anin mende sokombaa. ²⁰ *Kaen qaagoto, iyoŋoojon tere kokaen oonin sokombaa: Yoŋonon oro busuya beŋ lopiombaa nandun buŋa qeŋ kanagianon anŋi esunŋianon tururoti, ii mende newu. Serowilin mende ambu. Oro aroya qoosona busuya ano sa ii mende newu. Iwoi 4 ii mesaowutiwaajon jeŋ kotiiwonaga. ²¹ Mooseswaa Kana qaa ii monowaa monoyanonga goman so jeŋ asarin kouma laligojon. Ii Sabat kendon so qamakooli mirinananon weŋgon momakejon. Kawaajon qaa 4 ii saanon mende mesaowona.” Kian.

Jerusalem ajoajoroonon waba kantri yoŋoojon tere oogi.

²² Jeimsnon kaen jero aposol ano jotameme yoŋonon kanageso kuuya yoŋowo qaa ii mogi sokono. Mogi sokono batugianonga eja tosaana meweŋgon onoma Pool Barnabas yorowo motoon Antiokia sitinon wasin onombombaajon jegi. Kaen jeŋ eja qata Juudas qata mon Barsabas ano Sailas meweŋgon oronŋi. Eja woi ii uumeleen tuumbaa jotameme ejaga koloori.

²³ “Eja ii wasin orombona,” jeŋ tere mon kokaen on borogaranon anŋi, “Momalaariwaa waba alaurunana, Antiokia siti ano Siria ano Silisia balonon laligojuti, nononon onoo jolongia jejon. Aposol nononon momalaari kanagesowaa jotamemeya yoŋowo onoo uumeleen alaurugiaga koloojon. Kaen onowo qaa amin mobombaajon tere ama ononon.

²⁴ Ananaa ejemba tosaana mende jeŋ koton ononin anŋio nonomesaon onoonon kan uugia kuun qaa morotanon lolowawa meŋ ononŋi uu momogia sisau kolooro monin.

²⁵ Kawaajon nono korebore ajoajoroo ama uumotoon anin sokono. Sokono eja woi meweŋgon wasin oronin wombo alawoinana Barnabas Pool yorowo onoonon kawuya.

²⁶ Barnabas Pool yoronon ananaa Pon Jiisas Kraistwaa qataajon ama laaligogara qeleeni tosianon urugi komuwowaajon ani.

²⁷ Nono Juudas Sailas wasin oronin kan qaa iikayadeen toroqen jegaranon jeri mobuya.

²⁸ Unŋa Toroya ano nononon qaa kokaembaajon uumotoon anin sokonja: Onoo qagianon lombo qaqaŋ mende toroqen ambona. Qaa wana 4 iikayadeen mono otaawu. Ii uugugi juma deembombo.

²⁹ Qaa 4 ii kokaen: Oro busuya beŋ lopiombaa nandun buŋa qeŋ kanagianon anŋi esunŋianon tururoti, ii mono mende newu. Kaanagadeen sa me oro aroya qoosona busuya ii mende newu. Serowilin mono mende ambu. Iwoi 4 ii mesaon gema qegi uumotoon anin Anutunon kotuegon onono qeangon laligowu. Mono uu bonjon laligowu.” Kian.

Qaa meŋ kenŋi Antiokia siti yoŋonon aisoogi.

³⁰ Tere kaen on wasin ononŋi kenŋi. Kana kema kemen Antiokia sitinon keugi. Keuma uumeleen kanageso koma horon ononŋi ajoroogi. Ajoroogi tere ii ononŋi weŋgogi. ³¹ Ii weŋgogi iikawaajon afaanŋon ulunŋolen qaganon moma aisoogi. ³² Juudas Sailas yoronon iyanŋoro gejatootoo ejaga laligon qambanmamban qaa mamaga onoma uuwaa nanŋonango qaa jeŋ meŋ kotiin ononi. ³³ Meŋ kotiin onoma kamban tosaana kanon toroqen laligori. Laligori tegoro uumeleen alaurugara yoŋonon “Luwewo kembao,” jeŋ wasin oronŋi. Jerusalem laligori wasin oronŋiti, Juudasnon yoŋoonon eeleno.† ³⁴ (-)

* **15:20:** Eks 34.15-17; Lew 17.10-16; 18.6-23 † **15:33:** Tosianon toroqen jawo 34 kokaen anju: Eleenoto, Sailasnon qaaya somonŋon toroqen kanon laligoro.

³⁵ Pool ano Barnabas yorononj toroqen Antiokia sitinonj laligonj ejemba tosaanja mamaga yonowo Pombaanonj Buja qaa kuma onoma uugia kuun onoma laligogi. Kianj.

Pool ano Barnabas yorononj deeni.

³⁶ Kaen laligogito, kambañ tosaanja tegoro Poolnonj Barnabas kokaen ijoro, “Anara taonj ano gomanj kuuya liligonj Pombaanonj Buja qaa jen asariñ laligoriti, mono iikanonj eleema uumeleenj alaurunaranonj nomaen laligojuti, ii saanonj kema injiima mobota.” ³⁷ Kaen ijoro Barnabasnonj Jon qata monj Maak qagiti, ii kaanagadeen wama motoonj kembombaañonj moro.

³⁸ *Kaen moroto, Jononj wala Pamfilia taononj loorin oromesaonj yorowo toroqen gawonj mende mero. Kawaañonj Poolnonj ii wama kembombaañonj moro mende sokono. ³⁹ Mende sokono angowowo ama uugara gere jero deeni. Deema Barnabasnonj Maak wama kemenj wanjononj uri opo sel horonj mororongogi haamononj nanjoro Saiprus watononj keni. ⁴⁰ Kenito, Poolnonj eja qata Sailas meweenjoro uumeleenj alaurugara yonononj Pombaa borononj ama oroma kalenmoriañanonj sopa somonjonj orombaatiwaanjonj jegi mesaonj keni. ⁴¹ Kema laligonj Siria ano Silisia prowins woi ii kotonj liligori. Liligonj Poolnonj uumeleenj kanagesoya kanagesoya injiima menj kotiin onoma laligoro. Kianj.

16

Timotinonj Pool ano Sailas yorowo toroqero.

¹ Poolnonj liligonj kema laligonj taonj qagara Derbe ano Listra kanonj keuro. Listra keuma kanonj gowoko monj qata Timoti mokoloro. Nemunanonj Juuda uumeleenj embaga kolooroto, manjanonj Griik ejaga. ² Poolwaa eja alaurutanonj Listra ano Aikoniam laligogiti, iyonononj Timotiwaa kania jen qeangogi moro. ³ Kaen jegi moma wama motoonj kemambaañonj moro. Ii moroto, Timotiwaa manjanonj Griik ejaga laligoroti, ii kuuyanonj modaborogi ano miri gomanj kanonj Juuda ejemba mamaga laligogi. Kawaañonj yonononj Pool jen mububotiwaanjonj Timoti wama Anutuwaa aiwese menj selia kotoro. ⁴ Kotoro kema taonj ano gomanj so keugiti, iikanonj Jerusalem mindimindiri ajoajoroowaa qaaya jegi. Aposol ano Jerusalem uumeleenj kanagesowaa jotamemeya yonononj qaa somonjonj kotiigiti, ii otaawutiwaanjonj jen kotonj ononji. ⁵ Kaen liligogi Jiisaswaanonj kanagesoya kanagesoya gomanj so laligogiti, iyonoo momalaarigianonj kotiuro. Kaen kotiin Buja qaa jegi tosanonj uugia meleema weenj so kanj toroqegi tuungiaa janjgoyanonj somariin uro. Kianj.

Anutunonj Pool gaononj kotonj kondooro Yurop kenji.

⁶ Liligonj laligonj “Eisia prowinsnonj kema Buja qaa jen asariwonja,” jegito, Unja Toroyanonj songo ama anjonj koma onono. Kawaañonj yonononj toroqen kema Frigia ano Galesia prowins woi ii eenj kotonj uruugun kenji. ⁷ Kema laligonj Misia gomanj goraayanonj keuma Bitinia prowinsnonj keubombaañonj mogito, Jiisaswaa Unja Toroyanonj iikanonj kembutiwaanjonj uumotoonj mende ano. ⁸ Uumotoonj mende ano mesaonj kema Misia gomanj eenj kotonj kowe goraayanonj kemenj Troas taononj keugi. ⁹ Troas keuma gomantiinanonj gaonj egi Anutunonj Pool kotonj kondooro jaameleenj unja monj kokaen iiro: Yurop eja monjonj Masedonia leegenj nama ooma kokaen jen qama koolin muro, “Gii mono kowe kotonj Masedonia gomanonj kanj ilaan nonomba.”

* 15:38: Apo 13.13

¹⁰ Poolnon jaameleen uña ii iiro nono iikawaa kania kokaen moma koton jenin, “Anutunon mono nonooma kowe koton Yurop uutanon kema Oligaa Buña Masedonia prowinsnon jen asarin onjombombaajon jeja.” Kaen jen iikanondeen mesaon kembombaajon romonjon afaanjonin. Kian.

Filipai emba Lidianon uuta meleeno.

¹¹ Nononon afaanjon kemen wanjonon unin opo sel horon mororongogi haamonon nanjoro Troas siti mesaon kema dindinagadeen Samotres watonon keunin. Keuma en goman ano toroqen kema Neapolis sitinon keunin. ¹² Kanon keuma wanjononga kamaan kana kema Filipai sitinon keunin. Room ejemba yononon eenanon kan Filipai siti ii men kanon laaligo raragia anji Masedonia prowinswaa siti somata kolooro.* Nono Filipai keuma ween tosaana kanon laligonin.

¹³ Kanon laligon Sabat kendonon siti kiropo seleengen kenin. Kanon kema ‘Juuda yononon apu sakasiñanon ajoroon Anutu qama koolinkejuti,’ kaen romonjon kemen roonqeqe monjon kenin. Kema emba ajoroon ragiti, ii injiima rama amin moma Anutuwaanon Buña qaa ii jenin mogi. ¹⁴ Mogiti, iyonoo batugianon emba mon qata Lidia raro. Iinon Taiataira sitinonga Filipai kan opo osoga nezongbala akadamuyawo men kululuun sewana mewutiwaajon ama laligoro ano Anutu waeya men mepeseen laligoro. Ponjon uuta men afaanoro Poolnon qaa jeroti, iikawaajon siina kolooro geja ama moma anjon kono. ¹⁵ Anjon kono iyanã ano sumanjuruta oomulu men ononin qisin nonoma kokaen ninijoro, “Ono noojon ‘Pon moma laarija,’ jejuti een, mono saanon kan noo mirinon uma rama nene nen ewu.” Kaen jen kaparan koma qisin nonono. Kian.

Pool Sailas yoronon kapuare mirinon rari.

¹⁶ Nono kaman monjon qamakooli roonqeqeyanon kemebombaajon kana somatanon kenin welenqeqe emba monjon mokolon nonono. Emba ii andoleinawo laligon ejemba kaniagia asuganon jen mokoloomambaajon moro. Ii moma gejatootoo qaa aasangoya jen kolon iikaana kanon monei iwoi ii mamaga horon laligoro touruta yonoo borogianon kemero. ¹⁷ Iinon Pool ano nono niniima nonoo gemanananon kan kokaen jen qaro, “Eja koi yononon Anutu uuta somataa wena qen Siwewaa bunaya koloowombaa kania jen asarin onomakeju.” ¹⁸ Kaen jen somana mamaga qama laligoro. Ii laligoroto, Poolnon togon iikawaajon siimbobolo moro. Ii moma kaman monjon eleema omeya kokaen jen koton muro, “Nii Jiisas Kraistwaa qatanon gijojen: Gii mono emba kokawaa uutanonga kouma kema!” Kaen jen koton muro iikanondeen kouma mesaon keno.

¹⁹ Ii kenoto, emba tourutanon ii moma monei iwoi horowombaa kania juguroti, ii mokolon iringia soono. Iringia soono Pool Sailas oroma somonjon maaket sombenanon horon orongi galen eja yonoo jaagianon kengi. ²⁰ Kema qaa jake galen yonoo jaagianon orooma selegaranon qaa kokaen kuun jegi, “Nono siti koi kanon luaenon laligojonto, eja woi koi yoronon kan enkalolon ama nonomakejao. Yoronon Juuda ejaga koloojao ²¹ ano Juuda siligia kuma nonomakejao. Nono Room mindimindiri kantriwaa toton toya koloojon. Kawaajon nono siligia ii saanon mende moma anjon kombona. Ii men otaawombaa songo ero amamaajon.”

* **16:12:** Masedonia prowinswaa siti wana ii Tesalonaika. Distrik mutuyaa siti wana ii Amfipolis ano siti somata qatawo mon Filipai. Room yononon Filipai ii Itali kaana galen koma ononji. Griik goman toya yononon iyanjiaa balonon waba kaana koloon laligogi.

22 Selegaranon qaa kaen kuun jen orongi ejemba tuun yononon kaanagadeen waama mindirin kotiin qotogon orongi. Qotogon orongi galej yononon kuun onongi selekopaagara horon menjugen-juranji ano jen koton onongi arawambunon urugi. 23 Mamaga urugi tegoro kapuare mirinon oroombombajaan uruama eja waayawonon awaagadeen galej menj orombaatiwaajon jen koton mugi. 24 Kaen jen koton mugi moma uruama kapuare miri biiwianon miri uuta monon kema kanawoigara gere ozozopan† batugaranon ama kasanon somonjon miri uuta iikawaa naguya woi ii kii kunji kiro rari. Kian.

Kapuare miri galejanon uuta meleeno.

25 Pool Sailas yoronon kaen rari. Rama goman ruunanon kolooro kanon Anutu qama koolin rii qama mepeseen rari kasa eja kuuyanon geja ama mogi.

26 Kaen anji iikanondeen uulanawo nan somata menj giliro kapuare miriwaa tandoya kuuya wansanwansan qegi. Kaen qegi iikanondeen nagu kuuya tangi kasa eja kuuya yonoo aen gbadogianon (tape) loloon kamaaro. 27 Kaen kolooro kapuare miri galej iinon gaon uutanonga waaro. Waama kapuare miriwaa naguya kuuya tandaborogiti, ii iima jero, “Yei! Kasa ejanon togon kendaboroju me nomaen?” Kaen jen romonjon jeneja ororo manjawaa soo somata ii kopinanonga horon iyanja aomambajaan ano.‡ 28 Ana aomambajaan anoto, Poolnon gbangban terenjon kokaen jero, “Nono korebore koi rajon. Mono geengaa selega eenj mende tiwilaawa.”

29 Kaen jero moma kiwa mubutiwaajon qisiro mugi uulanawo kapuare miri uutanon kema jeneja ororo Pool Sailas yoro kosoga-ranon kema simin kuma orono. 30 Simin kuma oroma kapuare mirinonga uruama kamaan kokaen qisin orono, “Eja somata woi, nii mono nomaen ambe Anutunon hamo qen nono letombenaga?”

31 Qisin orono ijori, “Mono uuga meleema Pon Jiisas moma laarin muna gii ano sumanuruganon kaanagadeen letoma Siwewaa buja koloowu.”

32 Kaen ijori mirianon kenji kanagesouruta kuuya yonowo ajoroogi Anutuwaanon Buja qaa jeri mogi. 33 Jeri moma gomantiinaa aua iikanondeen uruama kema wijigara songbano. Songbano iikanondeen ii ano sumanuruta kuuya ii oomulu menj ononi. 34 Oomulu menj ononi uruano nene mirinon uma nene onon ama orono. Oroma iyanja ano sumanuruta yononon kuuya Anutu moma laarigitiwaajon korisoro anji. Kian.

Kapuare mirinonga konjoma orongi kamaari.

35 Goman ano qaa jake galej (majistreit) yononon opotoro wasin onongi kapuare mirinon kan kokaen jegi, “Eja woi ii mono isama orona kamaawao.”

36 Kaen jegi eja waayawonon kan buju ii Pool kokaen ijoro, “Majistreit galej yononon qaa kokaen anjita kaja: Oro mono kasagara isambe kamaawao. Kawajaan oronon mono keteda koi mesaon kamaan luaenon kembao.”

37 Kaen ijoroto, Poolnon opotoro ii kokaen injoro, “Room mindimindiri gawmanon sopa somonjon noroma kawaa (jenkooto) paaspoor norongi laligojo. Kawajaan yononon qaanara mende gosin jen tegon kilen asuganon ejemba jaagianon een lanj arawambu koobinon nurun kapuare mirinon noronongi. Ii gamuyawo. Kaen noronongi rari keteda koi nomaembaajon

† 16:24: Gere ozozopanon kanagara melanjoro amamaan rari. Unjaya iiba. ‡ 16:27: Kasa ejanon olon kono galeja ii qaa jakeyanon ama qegi ironja siimbobolo moma komunkegi. Iyanja gamuya moma aonaga, kaen afaanjon komunaga.

wasiŋ noronŋi een oloŋ kamaaworaga? Ii mende sokonja. Noro qaago totoon kamaawoto, yononon mono anŋio kaŋ nuruanŋi kamaaworaga.”

³⁸ Poolnon opotoro ii kaen injoro qaa ii men majistreit galen yonoonon kema injogi. Ii moma Room gawmambaa (jenkoto) paaspoot men laligoriti, ii moma aaruŋ sombugia mogi. ³⁹ Sombugia moma kapuare mirinon kaŋ bonjon susugon kele ama kuun oronŋi kemeri. Kemeri Filipai siti mesaowaotiwaajon welema oronŋi. ⁴⁰ Welema oronŋi Pool Sailas yoronon kapuare miri mesaon Lidiawaa mirinon keni. Kanon kema uumeleen alaurugara injiima uuwaa nanŋonanŋo qaa jen onomesaon keni. Kian.

17

Tesalonaika gawon megi sisiwerowero anŋi.

¹ Kema laligon Amfipolis ano Apolonia siti woi ii koton Tesalonaika sitinon keugi. Siti waŋa iikanon Juuda yononon qamakooli mirigia megi nano. ² Poolnon nanamemeŋa ama laligoroti, iikawaa so qamakooli mirigianon uma Sabat kendon karoon kanon yonowo Uumeleembaa Buŋa Tere weenŋon kania amin moma laligogi. ³ Kaen laligon Buŋa Terewaa kania jen asariŋ kokaen jero, “Anutunon aren ama Hamoqeŋe Toyanon siimbobolo moma komun koomunonŋa waabaatiwaajon jero.” Kaen jen iikawaa kania Buŋa Terenonŋa qendeema uugia kuun kokaen injoro, “Eja Jiisas jen asariŋ ononjenji, iinon mono Hamoqeŋe Toya Kraist kolooja.”

⁴ Kaen injoro Juuda kanageso yonoononŋa tosianon moma laariŋ uugia meleema Pool Sailas yorowo toroŋen nanŋi. Griik ejemba tosianon Anutu waeya men mepeseegiti, iyonoononŋa kaanagadeen tuun somatanon yonowo toroŋegi ano emba uuta qabunagiawo yonoononŋa mamaganon uugia meleenŋi.

⁵ Uugia meleenŋito, Juuda eja geria yononon uugia soono uunon motoqoto moma gemaŋeŋe qaa jegi. Kaen jegi injarere jemba roonŋeŋenon lan laligogiti, iyonoonon kema eja doogoya tosaanŋa ononŋi. Ii onoma mindiriŋ jemba tuun uugia kuun horon ononŋi ajoroogi. Ajoroon lan qagi qemburun gujubaju kolooro siti sokonda-bororo. Lan qama lugun eja qata Jeison iwaa miri rijugon Pool Sailas jemba tuun jaagianon ama orombombaaŋon monŋama oronŋi. ⁶ Monŋama oronŋito, mende mokolon oroma Jeison ano uumeleen alauruta tosaanŋa somonŋon horon onoma sitiwaa galenkonŋon eja yonoo jaagianon keuma kokaen qagi, “Yei! Eja balonŋa balonŋa liligon goman so uu kuun ononŋi kaamaa qen soonŋejuti, iyononon mono koi kanon kaanagadeen kari. ⁷ Koi kanon kari Jeisonon ii oroma anŋon koma orono. Jemba kaanŋa kuuya yononon kokaen jenkeju, ‘Eja mon qata Jiisas iinon kin Ponana kolooja.’ Kaen jen Room Siisa-kimbaa jenkotoya qotogon men kamaan amakeju.”

⁸ Kaen qagi jemba tuun ano galenkonŋon eja yononon mogi uugianon kamaan raidimbon kaanŋa sisau kolooro. ⁹ Sisau kolooro Jeison ano uumeleen alauruta tosaanŋa kuun qisiŋ ononŋi monen ama waŋ taraagara megi kamaan kenŋi. Kian.

Berea kenŋi Baibel stadi ama qaagara gosigi.

¹⁰ Kamaan kenŋito, uumeleen alaurugara yononon Pool ano Sailas iikanondeen wasiŋ oronŋi mesaon gomantiinŋa kana goman qata Berea kanon keni. Kema keuma Juuda yonoo qamakooli mirigianon uri. ¹¹ Qamakooli mirigianon uma Buŋa qaa jeriti, ii siinŋa somata moma analiŋ anŋon konŋi. Juuda kanageso Berea laligogiti, iyononon Tesalonaika

kanageso unuugun awaa soro koloogi. Qaa tororo jeri me qaago, ii ween so Buṅa Terewaa qaanon gosin weenon amin moma laligogi.* Sili awaa kaanja otaan Juuda ejemba Tesalonaika laligogiti, ii haamo ama ononji. ¹² Buṅa qaa jeri Juuda yonoononga kelemaleleṅanon moma laarin uugia meleengi. Griik ejemba yonoononga kaanagadeen mamaganon Jiisas moma laarigi batugianon emba uuta qabuṅagiawo ii mamaga laligogi.

¹³ Jiisas moma laarigito, Poolnon Berea kanon kaanagadeen Anutuwaanon Buṅa qaa jen asarin laligoroti, iikawaa bujuyanon sein Tesalonaika kema Juuda jotamemeya yonoo gejagianon kemero. Gejagianon kemero moma waama Berea kan kaanjadeen ejemba uugia oson kuugi.

¹⁴ Kuugi uumeleen alaurugara yononon ii moma iikanondeen Pool wasigi kowe goraayanon kemero. Kemeroto, Sailas Timoti yoronon toroqen Berea laligori. ¹⁵ Eja Pool onngiti, iyononon toroqen wama kema Atens sitinon keugi. Keugi kokaen jen koton onono mogi, “Ono mono eleema Sailas ano Timoti jegi uulanawo noonon kawao.” Qaa ii moma mesaon kenji. Kian.

Poolnon Atens sitinon gawon mero.

¹⁶ Poolnon Atens sitinon rama Sailas Timoti yoroojon mamboma laligon liligoro. Liligon siti ii tando lopionṅa lopionṅa kanon saa qegi kana goraaya goraaya nanji injiima awawalin temboma uuta gere jero. ¹⁷ Poolnon Juuda yonoo qamakooli mirigianon uma Juuda waba ejemba ano balon toya Anutu waeya men mepeseegiti, iyonowo nama amin mogi. Poolnon ween so roonqeqe sombenṅia so kema ejemba mokoloon onoma yonowo aitongon amin mogi.

¹⁸ Amin mogi Epikuros ano Stoik momo jake woi kanonṅa boi tosianon kan Poolwo qaa silia siliaa jen niinonṅinon ama jenonkooli amigi.† Tosianon toroqen Poolwaa qaaya moma kokaen jegi, “Momo kitia kitia zezengo kaanṅa usuma uun mongama lan men kululuun motoonṅo woi mokoloon bimbimṅon men kaja. Ii men kan sosoṅae kaanṅa lan jejato, qaayaa honṅa naama jemambaajon moji, ii mende mojon.”

Poolnon Jiisaswaa Bunaya jen asarin uugia kuun koomunonṅa waaro‡ jero. Kawajon tosianon toroqen kokaen jegi, “Ben wabaya men kan yoroo kanagara jen asarija, iikawaa tania kan kolooro iijon.”

¹⁹ Kaen lansan jegi Pool wama maaket somben somata qata Areopagus§ iikanon uma kaunsol yonoo jaagianon anṅi nano kokaen jegi, “Gii momo areṅ gbilia asuganon kuma nonomakejanṅi, iikawaa kania ii nomaen? Ii saanon jena mobonṅa. ²⁰ Giinon waba kantri yonoonon qaa morota men kan jena gejanananon kemero mojon. Kawajon goo qaa areṅṅaa kania ii tororo mobombaajon mojon.” ²¹ Atens toya ano waba iikanon laligogiti, iyononon kuuya een lansan laligon momo qaa dologa dologa nuuguna guuguwe ama jen moma uugia iikanon ama kambanṅia tiwilaan laligogi. Kian.

Poolnon Areopagus sombenon nama qaa jero.

²² Poolnon waama Areopagus somben biiwianon kema kaunsol yonoo jaagianon nama kokaen jero, “Atens ejauruna, niinon koi kan iwoi kuuya

* **17:11:** Berea yononon Baibel stadi awaa anṅi. † **17:18:** Momakooto boi qata Epikuros iinon keraqeeanṅo mobombaa kania kuma onono. Stoik momo jake (akademi) kawaa boiya qata Zeno iinon siin awaa ano hologa qowogon bon qen kotiin nambombaa kania kuma onono. ‡ **17:18:** Jiisas ano Koomunonṅa waawaataa qaa woi ii mende moma asarin tompin nama kokaen jegi, ‘Iinon mono ben eja ano emba yoroo qagara kaen qaja.’ § **17:19:** Areopagus qaa iikawaa kania ii manjaqeqewaa benṅa qata Ares iwaa baanṅa.

iima kaniagia kokaen ero mojen: Ono benurugia goda awaa qen mepeseen onoma laligoju. ²³ Niinon liligon onoonon miri kowoga kowoga iima iikawaa batuyanon alata tereyawo mon mokoloowe. Iikanon kokaen oogita ero iibe, 'Ben kania mende mojon, iwaajon koi menin.' Kawaajon ono ben mon kania mende moma kilen waeya men mepeseenkejuti, niinon mono iwaa kania inisaama jewe mobu.

²⁴ * "Ben Anutunon Siwe namo ano iwoi kuuya iikawaa uugaranon eji, ii mokolon onono. Iinon Siwe namowaa Ponaga kolooja. Iinon jiwowon jigo boronon memeta kanon mende rama laligoja. ²⁵ Iyano laaligowaa kania kolooja. Ii ano anana balonon laligowonatiwaajon sele, kokooso ano iwoi tosaana kuuya nonono sewan aason horonkejon. Kaen nonomakejiwaajon ama ano nembanene me iwoi mombaajon mende amamaankeja. Kawaajon ejemba anana ii wagiwombaajon amamaajon. Anana boronananon iwoi mende men nandun ama munin eej, iinon mende komuwaa. Iinon balon eja kaana mende laligoja. Qaago.

²⁶ "Iinon wala eja motoongo mokolooro iwaanonga seij deema gbala injana ano sele tosaana koloon balona balona kuuya sokoma laligojon. Iinon kabanana kuuya tororo arengon nonono iikawaa so laligojon ano miri goman daengen daengen en rama laligojon, iikawaa goraaya ano aasoya ama jen koto iikawaa so laligojon. ²⁷ Anana mono Anutu iyana moma mongama mubombaajon iwoi kuuya ii arengon nonono. Iinon korebore kosonananondeen laligojato, kilen koromojoron ama Anutu mongama laligon mokoloowonaga me qaago? ²⁸ Onoangiaa Griik momo ejembanon qaa kota arengon oogiti, iyonoononga woianon kaanagadeen qaa kota mon kokaen jeri,

'Nono kaanagadeen iwaa gbiliuruta koloon laligojon.'

Eja kaana monon qaa kota mon kokaen ooro,

'Iinon mono men letoma nonono iwaa aonanon laaligonana laligonkejon, kananana kema kankejon ano en waawaanana amakejon.'**

²⁹ Qaa iikawaa so anana Anutuwa gibiliuruta koloon laligon kosianon nanjon. Kosianon nanjonto, kilen iwaa kania moma soon jinjan qewombo. Unja meme eja (artist) yononon momo qaganon nama ben mombaa tania romonon goul, silwa me jamo kowonjin men uroron tando lopiona sogon menjerejon menkejuti, iinon mono iikawaa tani mende kolooja.

³⁰ Ejembanon poumapou ama jibijabu laligon kougi Anutunon kamban kanon nanamemengiaajon moma bolin irona mende meleema laligoroto, kamban kokaamba qaaya inisaama kokaen injoja, 'Ejemba korebore gomanja so rama kenjuti, ono mono uugia meleema noonon kawu.'

³¹ "Anutunon kamban somata ano kan kuuwaa. Iinon kamban iikanon ejemba gomanja gomanja kuuya laligon kenjuti, ii men kululuun nonoma qaanana gosin tororo jen tegowaa. Iinon eja mon qaanana jen tegowaatiwaajon meweengon jentegowaa ku-usuna borianon ano. Iinon eja ii men gbiliro koomunonga waaro iikaana kanon ku-usuna somata ii ejemba kuuya qendeema nonono iima mojon. Eja koomunonga waaroti, iinon mono jenteege Tonanaga kolooja."

³² 'Anutunon eja mon koomunonga men gbiliro waaroti,' tosianon qaa ii moma mepaqepae анги. Kaen angito, tosianon kokaen jegi, "Qaa jejani,

* **17:24:** 1 Kin 8.27; Ais 42.5; Apo 7.48 ** **17:28:** Momo eja somata Pool iinon momo jakeya jakeya uma Griik yonoonon buk morota morota weengon moma koton iikanondeen qaa kota kota afaangon men asuganon jero.

nono ii mombo mobombaajon mojon. Kawaajon gii saanon kambañ moñon qaa ii toroqen jen asariwa.”³³ Kaen anji Poolnon yonoo batugianonja waama onjomesaon keno.³⁴ Kenoto, tosanon kan Jiisas moma laarin iwo toroqegi. Moma laarigiti, iyonoo batugianon Areopagus kaunsol tuun yonoo jotamemeya eja mon qata Dionisius laligoro. Kaanagadeen emba somata mon qata Damaris ano tosanon yorowo toroqen moma laarin uugia meleengi. Kiañ.

18

Poolnon Korint sitinon keno uugia meleengi.

¹ Iwoi ii kolooro Poolnon Atens siti mesaon Griik siti mon qata Korint kanon keno. ² Korint kema Juuda eja mon gaya Akwila mokolooro. Akwila iinon Eisiawaa prowinsya qata Pontus kanon koloon kanagen mindimindiri siti Room kema laligoro. Kanon laligoro Siisakin qata Kloodius iinon jenkootoya kokaen ano, “Juuda ejemba on mono korebore Room siti mesaon deembu.” Kaen jenkooto anotiwaajon ama Itali kantri mesaon Griik kemen kambañ kanon Korint kouro. Kouro Poolnon mokoloon ii ano embia qata Prisila yoroonon keno. ³ Laaligogara nangowaotiwaajon opo kuun kuun meri. Poolnon kaanagadeen opo sel kuun meme ejaga. Kawaajon yoroonon keno gawongia ororon ero yorowo laligon en opo sel kuun gawon motoon megii. ⁴ Men laligogi Sabat kendon so qamakooli mirinon uma Juuda ano Griik ejemba yonowo Jiisaswaa kania amin mosoma uugia meleembutiwaajon kuun onoma laligoro.

⁵ Kuun laligoro alawoita Sailas Timoti yoronon Masedonia prowinsnonga kouri Jiisaswaa Bunya kambañ so jen asarin laligoro. Kaen laligon Jiisasnon Hamoqeqe Toya Kraist kolooji, iikawaa kania asuganon qendeema qaa iikanon Juuda ejemba uugia kuuro. ⁶ Uugia kuuroto, Pool tuarenjen ama uugeqe qaa tokoronkota jen mugi borianon jaagianon kuun sububun qesaaro kamaaro kokaen injoro, “Niinon koposo mende ambe on tiwilaan iikawaa irona ii mono noo qananon ambombaajon amamaawuya. Ii onongio bosimbu. On Bunya qaa qotogogi niinon saanon onjomesaon kete nama ubaati, iikanon waba kantri ejemba yonoonon eleema kemañ.”

⁷ Kaen injon onjomesaon qamakooli miri goraayanon eja mon qata Titius Jastus iwaa mirinon uma laligoro. Iinon Juuda ejaga qaagoto, kilen Anutuwaa waeya men mepeseen laligoro. ⁸ Goraayanon kenoto, qamakooli miriwaa galen qata Krispus ano iwaa embameria yononon kuuya uugia meleema Pon moma laarigi. Kaanjadeen Korint ejemba tosañ Poolwaanon qaa mogiti, iyonoononga mamaganon Jiisas moma laarin uugia meleengi oomulu men ononji.

⁹ Poolnon gomantiina moñon gaon ero Ponon koton kondoro jaameleen unja iiro kokaen ijoro, “Gii toroko mende mobato, Bunya qaa mono kotiin jen laligowa. ¹⁰ Siti kokanon ejemba tuun mamaga yononon noo bunya kolooju. Kawaajon niinon giwo laligowe moñon iwoi mon mende kanain men bolin gombaa.” ¹¹ Kawaajon Poolnon kambañ men korin yonoo batugianon gbani motoonngo ano koin 6 kawaa so laligon Anutuwaanon Bunya qaa kuma onoma laligoro.

¹² Kuma onoma laligoroto, Room yononon eja Galio kuugi Akaia prowinswaa kiap gawana laligoroti, kambañ iikanon Juuda jotamemeya yononon mindirin Pool tuarenjen ama mun horon qaa jakeyanon ononji. ¹³ Qaa kokaembaajon ononji, “Eja koi kanon ejemba enkalolon men onomakeja.

Room yononon jenkootogia anji eji, iinon ejemba kana ii uugun Anutuwaa waeya men mepeseewutiwaajon uukuukuu men nonomakeja.”

¹⁴ Qaa kaen selianon kuun jegi Poolnon qaa kitia jemambaajon ano kiap gawana Galio iinon Juuda ejemba ii kokaen injjoro, “Juuda ejemba onjo batugianon mononon eja qero komunaga me qinji bologa totoon mon anagati een, iikawaajon niinon saanon qaagia geja ama mobenaga. ¹⁵ Kaanto, onjo batugianon momalaariwaa qaa kolooro qa morota morota qama angowowo ama jenkootogia nomaen ambuti, ii mono onjoangiaa lombogiaga. Niinon iwoi kaana ii gosin jen tegomanatiwaa so qaago.” ¹⁶ Kaen injjon qaa jakeyanonga onotaaro kamaagi. ¹⁷ Kamaan iyangiodeen mindirin motoon lugun qamakooli miriwaa galen qata Soostenes ii qelanjin men kan qaa jakeyaa kana qaa ootanon ama qegi. Qegi kiap gawana Galionon ii iima kawaajon jaaya soongoro hona mon mende kolooro. Kian.

Poolnon anaa gomanon Antiokia sitinon eleeno.

¹⁸ *Poolnon kilen toroqen Korint sitinon ween mamaga laligoro. Laligodaboron uumeleen alauruta yeizozogia jen onomesaon Prisila ano Akwila uruama kowenon kemen wangowaajon mamboma ragi. Wala Anutuwaa jaanon kokaen jero, “Niinon Anutuwaa gawona pondan kaparan koma memana.” Qaa kaen jen ii jojopan qaanon somonjon laligoro. Kamban ii tegoro kowenon goman qata Senkria kanon kemen jojopan qaayaajon jero wan juya motogi. Wango mon Siria prowinsnon kemambaajon anoti, ii mokolonon iikanon uma opo sel horon mororongogi haamonon nangoro kenji.

¹⁹ Kema Efesus taanon keuma Poolnon Prisila ano Akwila oromesaoroto, ana qamakooli mirinon uma Juuda yonowo Jiisaswaa kania amin mogi. ²⁰ Amin moma kokaen qisin mugi, “Gii saanon kamban koriga nonowo laligowa.” Kaen qisin mugito, Poolnon iikawaa uumotoon mende ano. ²¹ Kawaajon yeizozo kokaen injjoro, “Anutunon iikawaajon ‘Oon,’ jewaati een, mono saanon eleema onoonon kamaana.” Kaen injjon wango mononon ugi opo sel horon mororongogi haamonon nangoro Efesus mesaon kenji.

²² Kema taon mon qata Sisaria kanon keuma wango mesaon balon kana Jerusalem uro. Uma eleema uumeleen kanageso jolongia injjoro. Ii injjon rama waama kemen Antiokia sitinon keno. ²³ Antiokia sitinon kema laligoro sonda tosaana tegoro onomesaon kananon keno. Kananon kema Galesia ano Frigia prowins woi ii uugun goman so liligon gowoko kuuya injiima koma gbilin onono kotiigi. Kian.

Apolosnon Efesus ano Korint gawon mero.

²⁴ Kamban kanon Juuda eja mon qata Apolos ii Efesus karo. Apolos iinon Iijiptwaa siti qata Aleksandria kanon koloon laligon momo mirinon uro tegoro Buna Tere Walagaa qaaya awagadeen moma kotooro. Ii moma koton kania jero qaayaa tania kawaajon ejemba goman so aina mamaga moma aisoogi. ²⁵ Pombaa kania otaawombaa kania kuma mugi Anutuwaanon gere bolananon uutanon jero. Jiisaswaa kania tororo dindina kuma onoma Jonon oomulu men ononoti, iikawaa kania saanon moma sorogon jero. Ii jeroto, iikawaa batuya mon mesaoro. Unja Toroyanon mulu men nononji, ii mende moro.

²⁶ Iinon kan qamakooli miri uutanon kanain qaa esunmumu-yawo jero. Jero Prisila Akwila yoronon qaaya moma nama wani yoroo mirinon kenji. Kema Anutuwaa kania awagadeen toroqen jen asarin ijori moro.

* 18:18: Jan 6.18

²⁷ Apolosnoŋ Griik kantriwaa bakaya qata Akaia kanonŋ kemambaajon moro Efesus uumeleen ala yonononŋ kotingonŋ mugi. Kotingonŋ munŋ Akaia gowokourugia yonoojonŋ tere kokaenŋ oogi, “Eja koi mono koma horonŋ mubu.” Apolosnoŋ tere ii menŋ Akaia prowinsnoŋ kema ejemba Anutuwaa kalenmoriaŋa moma asarinŋ uugia meleengiti, ii mamaga ilaanŋ onono. ²⁸ Ilaanŋ onoma “Jiisasnoŋ Hamoqeqe Toya kolooja,” jenŋ iikawaa kania ii Buŋa Terewaa qaaya qaaya weenŋonŋ kanonŋ qendeema onono mogi. Juuda yonononŋ qaa ii moma jenonkooli anŋi niinonŋiinonŋ kolooroto, Apolosnoŋ Anutuwaa ku-usunŋ qaganonŋ nama qaagia asuganonŋ qewagoro kamaagi. Kianŋ.

19

Poolnoŋ Efesus laligonŋ gawonŋ mero.

¹ Apolosnoŋ Korint sitinonŋ laligoro Poolnoŋ Antiokia siti mesaonŋ prowins tosaanŋ* uugunŋ kema kema kowe goraayanonŋ Efesus sitinonŋ keuro. Keuma kanonŋ gowoko tosaanŋ mokolonŋ injiuro. ² Injiima kokaenŋ qisinŋ onono, “Ono moma laarinŋ uugia meleengiti, Unŋa Toroyanonŋ mono kambanŋ iikanonŋ uugianonŋ kemero me qaago?” Kaenŋ qisinŋ onono kokaenŋ meleema jegi, “Unŋa Toroyanonŋ laligoji, nono iikawaa qaaya ii mende totoonŋ moninŋ.”

³ Meleema jegi kokaenŋ injiuro, “Ono mono naa oomuluga menŋ ononŋgita laligoju?” Kaenŋ injiuro meleengi, “Nono Jononŋ oomuluwaaajonŋ jenŋ laligoroti, mono iikaya menŋ nononŋgi meninŋ.”

⁴*Kaenŋ meleengi Poolnoŋ jero, “Jononŋ Jiisaswaaajonŋ qaa jenŋ ejemba tuunŋ uugia kuuro kokaenŋ mogi, ‘Noo gemananonŋ eja monŋ kawaati, onono mono ii moma laarinŋ uugia meleembu.’ Kaenŋ jero moma uugia meleengiti, Jononŋ ii oomulu menŋ onoma laligoro.”

⁵ Kaenŋ jero mogi Poolnoŋ Ponŋ Jiisaswaa qatanonŋ oomulu menŋ onono. ⁶ Menŋ onoma boria wanŋianonŋ ano Unŋa Toroyanonŋ uugianonŋ kemero kantri tosiaa qaa morota morota kanainŋ jenŋ gejatootoo qaa jegi. ⁷ Eja ii mindirinŋ 12 kawaa so laligogi.

⁸ Poolnoŋ qamakooli mirinonŋ uma nama Anutuwaa bentotombaa kania aminŋ moma awasanŋkaka nama kawali kaanŋa uugia kuuro qaaya qewagowombaajonŋ amamaanŋ laligogi. Kaenŋ laligogi koinŋ karoonŋ tegoro. ⁹ Qewagowombaajonŋ amamaagito, tosianonŋ yangisenŋ ama mende moma laarinŋ Pombaanonŋ kania asuganonŋ jenŋ bolinŋ ejemba jaagianonŋ qaa kisama jenŋ nanŋi. Kaenŋ jenŋ nanŋi Poolnoŋ gosinŋ mendeema onoma onomesaonŋ gowokouruta unuano korikori kenŋgi. Korikori kema eja qata Tiranus iwaa qenjaaro momo jakenonŋ weenŋ so (aua 5 ajoroonŋ) kuma onono aminŋ momo ama laligogi. ¹⁰ Kaenŋ ama laligogi Pombaa Buŋa qaayanonŋ seiuro gbani woi tegoro. Ii tegoro Buŋa qaa ii Eisia prowins uutanonŋ gomanŋ toya ano Juuda ejemba kuuya yonooŋ gejagianonŋ kemero modaborogi. Kianŋ.

Sewa meraurutanonŋ omejiilanŋ konjombombaaajonŋ amamaagi.

¹¹ Anutuwaa ku-usunanonŋ Poolwaanonŋ keuro gawonŋ menŋ boria ejemba wanŋianonŋ ano Anutunonŋ anŋoleto morota morota mero asugiro. ¹² Kaenŋ laligoro ejemba ji injiuro laligogiti, tosianonŋ Poolwaa selianonŋga nogo motomoto ano opo jokaŋa tosaanŋ kaanŋagadeenŋ menŋ kema kanŋ qagianonŋ anŋi jigia onomesaoro omejiilanŋurugia kouma kenŋgi qeangogi. ¹³ Juuda sele galenŋ tosianonŋ liligonŋ omejiilanŋ onotaanŋ kema kanŋ laligogiti, iyonononŋ

* **19:1:** Balonŋ ii kambanŋ kokaamba kantri qata Tooki (Turkey) kawaa uutanonŋ eja. * **19:4:** Mat 3.11; Maak 1.4, 7-8; Luuk 3.4, 16; Jon 1.26-27

kaanjadeen kanain omenon kokojinjin men onongiti, iyonoo qagianon Pon Jiisaswaa qata qama esuna koma horowombaajon angobato meg. Angobato men kokaen jegi, “Poolnon Jiisaswaa qata qama uukuuku men nonomakeji, niinon mono Pon iikawaa qatanon omejiilan kouma togowutiwaajon jen koton ononjen.” ¹⁴ Jiisaswaa qata kaen qagiti, iyonoo batugianon Juuda jigo gawon galen wana qata Sewa iwaa merauruta 7 yononon kaanagadeen laligogi.

¹⁵ Yononon ome mon kaen jen koton mugito, iinon meleema kokaen jen onono, “Nii Jiisas moma mujen ano Pool moma mujento, on mono moroga?”

¹⁶ Kaen jen onoma eja uutanon nanoti, iinon mono lugun qagianon uma qelanjin onono. Kaen korebore haamo ama japalelen men onoma selegia motoqoton opo malekugia menjuenjurano. Menjuenjurano ana ana selegianon sagorogoro kamaan nano togon kesagia men miri uuta ii mesaon selegia tomana kamaan kemaligi. ¹⁷ Kaen kolooro Juuda waba ano balon toya Efesus laligogiti, kuuya yononon iikawaa bujuya moma mamaga aarun awawaligi. Awawaligi tosanon Pon Jiisaswaa qata kaparan koma mepeseegi akadamuyawo kolooro. ¹⁸ Moma laarin uugia meleengiti, iyonoononga mamaganon kema singisonogogia inisaama jen koloogi. ¹⁹ Tosianon suuqangoron hamoqege men laligogiti, iyonoononga mamaganon buk papiagia men kan men kululuun ejemba kuuya yonoo jaagianon nama asuganon gerenon giligi jero. Buk papia iikawaa sewangia weenon kululuugi mindimindiri jangogia ii silwa monej (Kina) 50,000 kawaa so kolooro. ²⁰ Tani kaen angi Pombaa Buna qaaya ii esunmumuyawo sein kotiin keno. Kian.

Poolnon gawonaa arena ano.

²¹ Iwoi kuuya ii koloodabororo Una Toroyanon Pool sololon muro qaaya somonon kokaen jero, “Nii kowe koton Griik kantriwaa leegen woi Masedonia ano Akaia kanon liligowe tegoro mesaon Jerusalem sitinon kema.” Kaen jen toroqero, “Kanon kema rama Jerusalem mesaon Room siti kaanjadeen kema iimana.” ²² Kaen jen nenawoita Timoti ano Erastus wasin orono Masedonia keni ana toroqen kaman tosaana Eisia prowins uutanon laligoro. Kian.

Efesus yononon manja karen aogi.

²³ Efesus sitinon Pombanon kana otaagitiwaajon kaman kanon enkalolon gujubaju somata qatawo kolooro. ²⁴ Silwa gawon meme eja mon qata Demetrius iinon silwa ooro bolbolgoro qokotaan ben emba qata Artemis iwaa jiwowon jigowaa so una busubuusu men laligoro. Ii mero sewana men laligogi monej uuta hororo konkororo alaurutanon mendeema meg. ²⁵ Meg Demetrius ano tuun tosanon gawon kaana men laligogiti, ii motoon onono kan ajoroogi kokaen injoro, “Alauruna, nono gawon koi menin sewana awaa koloon kankeji, ii mojon. ²⁶ Ii mojonto, Pool eja iikanon Efesus koi kanon kouma ejemba uugia oson ii ano Eisia prowins kuuya sokoma ejemba tuuna tuuna kuun onono jinjaun koloojuti, ii kaman kokaamba saanon iima kotoju. Iinon kokaen jenkeja, ‘Ben boronon memeta ii ben hona qaago.’

²⁷ “Kaen jen laligoro nono komahooro gawonana menkejon, iikawaa qata men boliro jejewili ambubotiwaa uulombo kolooja. Ano iikayadeen qaagoto, uulombo mon kokaen eja: Ejemba kuuya Eisia prowins uutanon

ano baloŋa baloŋa kuuya kanon ben emba uuta Artemis waeya men mepe-
seenkejuti, iwaa ben qabuŋaya somatanon tiwilaan esunanon kamaawabo
ano jiwowon jigoyaa qatanon bolin ejemba jaagianon kamaan omaya
koloowabo. Uulombo kaen eja. Kawaajon majakaka moma qaa koi jejen.”

²⁸ Demetriusnon kaen jero gawon alaurutanon ii moma iringia soono
kokaen jen qa gigilaagi, “Efesus nonoonon Artemis ii uuta!” ²⁹ Qa gigilaagi
enkalolon gujubaju kanon sein kema siti kuuya sokono. Kaen kolooro
Masedonia eja woi qagara Gaius ano Aristarkus Poolwaa nenawoita ii
qelanjin uruama ororaan oroma kulukululuu mirinon kema ajoajoroo
megi. ³⁰ Ajoajoroo megi Poolnon kaanagadeen ejemba tuunleembe yonoo
batugianon kemambaajon moroto, uumeleen ejembanon ii angon koma
mugi.

³¹ Eisia prowinswaa galenkonkon eja tosianon Poolwaa alauruta koloogiti,
iyononon kaanagadeen qele ama kokaen welema mugi, “Kulukululuu
mirinon ajoajoroo mejuti, gii mono geenŋa iikanon mende asugina giibu.”

³² Ajoajoroo megiti, iikanon ejemba mamaganon nama ajoroogitiwaa kania
mon mende mogitiwaaajon ana ana lansan qa gigilaan sisau enkalolon
somata megi sein keno. ³³ Kaen keno Juuda yononon eja qata Aleksander
kuun nangogi tuun yononon horon kana megi qaitanon eu uma nano. Uma
nama ejemba jaasewanŋianon qaa kitia metogon jemambaajon moma boro
aran kuma aiwese men onono.

³⁴ Aiwese men ononoto, Juuda ejaga kolooji, iikaya moma koton
iikanondeen buugia mindirin kuuyanon kanain qaa kokaen qagi, “Efesus
nonoonon Artemis ii uuta!” Kaen qama silama nanŋi aua woiwaa so keno.

³⁵ Qama nanŋi siti (klaak) pon qerewenanon ejemba tuun uugia men
kamaaro goron qegi nama kokaen injoro, “Efesus ejemba, nono ananaa
siti kokanon Artemis uuta ii mepeseen laligojon. Nono iwaanon jiwowon
jigo ano jamo unaya kowoga Siwenonŋa kamaaroti, ii galen koma laligojon.
Qaa ii onŋo kuuya saanon moju. ³⁶ Ii monon qakoombaatiwaa so qaago.
Kawaajon onŋo mono uugia oson men kamaan ama bonjon laligowu.
Gejajojomban iwoi mon mende ambu. ³⁷ Eja woi koi jiwowon jigonon uma
iwoi mon mende luluuma qen men boliri. Ben embanana mende mepaegon
muri. Onŋo kilen ii uruanŋi koi nanjao.

³⁸ “Demetrius ano iwaa komahooro alaurutanon tosia yonowo anŋowowo
ama qaa jen aowuyagati een, kiap mono raju ano qaa jakewaa ajoa-
jorooya ajoajorooya ii qaa mindinŋowombaajon amakeju. Kawaajon mono
saanon iikanon kema qaa jakeyanon ama aon aron qen nanŋi sokombaa.
³⁹ Onŋo iwoi mon toroqen jewombaajon mobuyagati een, siti kokawaa toya
tosianon saanon kanageso horon onŋonŋi qenjaaro sombenon ajoroon qaa
gosin jen tegowonŋa. ⁴⁰ Kete enkalolon gujubaju somata koi kania qaato,
kilen tondu kolooji, ii Room gawman yononon moma kokaen jewubo,
‘Efesus yononon Room mindimindiri gawman qetama manja karen anju.’
Kaen jen qaa jakeyanon nonoombubo. Kawaa uulombota kolooji, ii mojen.
Qaa jakeyanon nonooma karen koi kawaa kaniaajon qisin nonombuyagati
een, nono mono kitia meleema angon koma jewombaa so mende mojon.”

⁴¹ Efesus siti pon qerewenanon qaa kaen jen ejemba tuun kondeema onono
zololonŋon deema kenŋi. Kianŋ.

20

Poolnon Masedonia ano Griik kema gawon mero.

¹ Efesus kanon gujubaju kanon zololongdabororo Poolnon gowokouruta onoono kagi uuwaa nanjonango qaa qambanmaban onoma yeizozo jen onomesaon Masedonia prowinsnon keno. ² Masedonia kema gomaŋa gomaŋa koton liligon kanon qambanmaban qaa mamaga jen laligon Griik kantrinon karo. ³ Griik kan koin karon laligoro. Ii laligoro tegoro wango men kowe koton Siria kemambaajon moro. Kaan moroto, Juuda jotamemeya yononon kananon qewombaa anjonan anji gejianon kemero moro. Ii moma kawaajon Masedonia prowins koton balon kana gomananon eleemambaa qaaya utanon somongoro.

⁴ Qaaya somongoro nenauruta kokaananon iwo kenji: Berea eja qata Soopater Piruswaa meria, Tesalonaika eja woi qagara Aristarkus ano Sekundus, Derbe eja qata Gaius, Timoti ano Eisia prowinsga eja woi qagara Tikikus ano Trofimus. ⁵ Yononon waladeen Troas kema kanon nonoojon mamboma laligogi. ⁶ Troas kema laligogito, Luuk nii ano tosaan nononon bered yiistya qaawaa kendon ii Filipai sitinon rani. Ii rani tegoro wanjonon unin opo sel horon mororongogi haamonon nanjoro kema ween 5 kolooro Troas yononon keunin. Troas keuma kanon ween 7 toroqen laligin. Kian.

Poolnon kaban konoga Troas laligoro.

⁷ Ween 7 laligin tegoro Poolnon ween 8 kanon onomesaon kemambaajon moro. Ii moma gomantiina konoga Sondameraanon ajoron Jiisas romongon samon kowoga motowombajon rani. Kaen rani Poolnon yonowo amin moma qaaya jen raro raro goman ruunanon keno. ⁸ Nono miri uuta mombaa qaganon eu uma ajoron rani lambe mamaganon jen asarigi. ⁹ Ajoron rani eja gbaworo mon qata Yutikus iinon jengenanon raro. Raro Poolnon qaa jen raro moro kaban koriro gaonajon moma en gbororo moton kanakeewanonga tama uuta mende moma miri uuta karon uugun balonon kemen qero. Kemen qero lugun kemen men waanin komuroti, iinin.

¹⁰ Kaen iininto, Poolnon kemen kepelaan mun jero, “Mombo sewan aason ama gbilija. Kawaajon mende awawaliwu.” ¹¹ Kaen jen mombo eleema miri utanon eu uma samon kowoga moton nero. Nen yonowo kaban koriga qaa jen raro goman anogo onomesaon kananon keno. ¹² Keno eja gbaworo ii wangi gbilin laligoroti, ii iima ulunkolen somata moma kenji. Kian.

Poolnon Troas mesaon Miletus keno.

¹³ Yononon kengito, Poolnon an balon kana kemambaajon moma kokaen Luuk nii ano tosia jen koton nonono, “Ono mono waladeen kowe kana goman qata Asos kanon kenji aitonjon nuangi wanjonon ubon.” Kawaajon nononon mesaon wanjonon unin opo sel horon mororongogi haamonon nanjoro kema Asos kanon keunin. ¹⁴ Asos keuma nonowo aitonjon Pool wani wanjonon uma goman qata Mitilini kanon kenin. ¹⁵ Mitilini kema kanon opo sel mombo horon mororongogi haamonon nanjoro kema laligon en waama wato qata Kios kawaa kosianon keunin. Keuma toroqen koton kema en waamago goman qata Samos kanon kemen mombo kema en waama goman qata Miletus kanon kokaembaajon keunin. ¹⁶ Poolnon “Yambuyambu dologa (Pentekost) ii batogon kema Jerusalem sitinon rama,” jen kaban tiwilaawombotiwaajon uulanawo kembombajon moro. Kawaajon Eisia prowinsnon kaban koriga tiwilaawombotiwaajon moma wanjonon uma Efesus siti uuguwombaa qaaya somongoro laligin. Kian.

Poolnon Efesus yonoojon qaa konoga jero.

¹⁷ Miletus keunij Poolnon Efesus yonoojon qele ama uumeleen kanagesowaa jotamemeurugia yononon kamaan kawutiwaajon koma horon onono. ¹⁸ Koma horon onono goman qata Miletus kanon kougi injiima kokaen injjoro, “Niinon kamba mutuya Eisia prowinsnon kaweti, iikanonadeen kanain kamba kuuya onowo laligon kouma gawon meweti, onjo iikawaa tania saanon moma yagoju. ¹⁹ Niinon Pombaa jaanon uuna men kamaan aodaboron gawona nomaen men kouma laligoweti, onjo ii saanon moju. Gawona men ejemba onoojon saama jauyna kamaaro laligowe. Juuda yononon uugia mende meleengiti, iyononon kamba tosaana kanon selenon kuukuu ama nuwombaajon angonan ama laligogi. Kaen ama laligogitiwaajon ama anjobato morota morota mokolon siim-bobolo moma laligowe.

²⁰ “Niinon Buna qaa men qeangon onomakeji, ii jen asarin onoma laligowe. Ii qenjaaronon ajoroon ano miria miria kanon uma koma onoma laligowe. Niinon kawaajon kokodundun koma gawon mende mesaowe. ²¹ Gawon mende mesaoweto, Juuda waba ano balon toya onoojon kaanagadeen qaa kota kokaen nanjon jen laligowe, ‘Onjo mono uugia meleema Anutuwaanon qokotaan Ponana Jiisas Kraist moma laarin mubu.’ Onjo ii kuuya saanon modaboroju.

²² “Mobu, kete Unja Toroyanon nii Jerusalem sitinon kemambaajon kuun nonja. Kanon kembe naa iwoiga kolon nombaati, ii mende mojen. ²³ Mon kokaen mojen: Niinon taon daen daen kema laligoweti, Unja Toroyanon iikanon sane nun kokaen nanjon nijoro moma laligowe, ‘Gii kakasilin moma laligona kapuare mirinon goongi rabaga.’ ²⁴ *Kaen nijoro moma laligoweto, ii kilen. Niinon toroqen laligowenaga me komuwenaga, ii qaa mon mende kolon nonja. Ii qaago totoonto, Pon Jiisasnon gawon nonoti, niinon mono ii men yagomambaajon moma kotijen. Inon kokaen nijoro, ‘Anutunon kalenmoriaña ejemba onomambaajon moji, gii mono iikawaa Oligaa Bunaya jen asarin laligowa.’ Kawaajon balonon laligomanati me komumanati, ii iwoi omaya totoon kolon nonja. Ejemba anngolenon kuuwaaajon kenjuti, monon iikanon batuyanon koton haamo mende ambaa. Niinon mono iikawaa so gawona men batuyanon koton mesaomambotiwaajon esuna kuuyanon kaparan koma kema laligomanan.

²⁵ “Kaen laligomanato, mobu, niinon onoo batugianon kema kan Anutu bentotonaa kania jen asariwe mogiti, onjo noo jaasewana ii mombo mende iibuya. Onoononga monon mon mende niibaati, kete kaen mojen. ²⁶⁻²⁷ Kawaajon niinon onjo Anutuwa jeta kuuya otaawutiwaajon jen uukuukuu men onoma laligowe. Ii mende kokodundun koma mesaowe. Kawaajon onoononga monon mon singisongoyaaajon ama soon komun gere sianon kemebaati een, onjo nii jen nombombaajon amamaawuya. Niinon ii kete onoojon asuganon nanjon jen kotijen.

²⁸ “Ponon iyanaa saya maama iikanon kanagesouruta sewangia mero bunaya kolodaborojuti, onjo mono ii lama kaana galen koma kalan koma onoma laligowu. Unja Toroya anjo gawon ii onono. Kawaajon onjo mono onongia ano Pombaanon lama tuun yonoojon galengia men aon laligowu. ²⁹ Niinon kembe iikawaa gematanon ejemba kanjaniawo ii kasu kawalia kaana onoo batugianon asugiwuya. Yononon asugin lama tuun onoojon mende moma titiikota kolon lan kan injiwuyati, ii mojen.

* **20:24:** 2 Tim 4.7

³⁰ Onoangiaa batugianonga eja tosonian waama nama Jiisas gowokou-rutanon goraayanon kembutiwaajon horon onoma qaa qolonmolongoya jen laligowuya. ³¹ Kawaajon ono mono uugbiligbili laligon qaa koi uu konongianon ama romongowu: Niinon gbani karoombaa so asaga goman-tiina qambanmaban qaaya qaaya ii ono motomotoon pororo kuma onoma laligowe jaunna kamaanjero.

³² “Niinon kete ono Anutuwa boronon onooma kokaen injojen: Iwaa Buna qaayanon mono kalenmoriaja injisaama kalan koma onomakeba. Anutunon kotiin uugia nanjon meagoro saanon kotikotii mokoloon metulanjonkebu. Ono Anutuwo rapingogi alauruta kuuya tak koton onono soraaya koloojuti, mono iyonoo batugianon keuma dun raragia men oyanboyan koloon laligowu. ³³ Nii onoononga mombaa maa suan me monej opo ii mende buna qen aomambaajon moma laligowe. ³⁴ Nii ano nenauruna iwoiwaajon amamaan laligoniji, ii neenaa borona koi kanon gawon men mokoloon laligowe.

³⁵ “Ii kuuya ama men sili awaa qendeema onoma laligowe. Ono mono kaaniadeen gawon men laligowu. Kaen laligon ejemba loorin gawon mewombaaajon amamaawuti, ii saanon kalan koma onoma laligowu. Gawon megii hona kolooro Pon Jiisaswaanon qaa koi mono romongowu: Iinon ano qaa mon kokaen jero, ‘Hina iwoi buna qen aogi janjon qaono een laligowuyato, tosaana yonoojon iwoi kalengiaga onongi Anutunon kitia meleeno oyanboyan mokoloowuya.’ Kian.”

³⁶ Poolnon qaa kaen jen kamaan simin kuma kuuya yonowo Anutu qama kooliro. ³⁷ Qama kooliro kuuya yononon amburerej men urusaan qen anjon mun buuta kiton negi. ³⁸ Poolnon wala qaa mon kokaen injoro, “Ono noo jaasewana mombo mende iibuya.” Qaa kaen moma kawaajon wosobiri uuta moma nama wama wanjonon uma yeizozo jen ongi. Kian.

21

Poolnon Jerusalem keno.

¹ Yeizozo jen nonomesaogi opo sel horon mororongogi haamonon nangoro kema wato qata Koos iikaan baagen dindinagadeen kema keunin. Keuma en waama toroqen wato qata Rodos kanon kenin. Iikanonja toroqen Lisia prowinswaa gomanja mon qata Patara kanon keunin. ² Keuma nama wanjo mon Fonisia gomanon kemambaajon anoti, ii mokoloon kanon unin opo sel horon mororongogi haamonon nangoro kenin.

³ Kema laligon wato mon qata Saiprus iikawaa kosianon kan iima misinjon Saut waagenga uugun toroqen haamonon nangoro Siria prowins waagen kenin. Kema “Wangowaa hinaya ii Taia taonon kema wanjononga men ambona,” jegitiwaajon iikanon kenin. Iikanon kema wanjo mesaon kemenin. ⁴ Kemen gowoko tosia mokoloon onoma yonowo toroqen ween 7 laligonin. Kanon laligonin Unja Toroyanon sololoon onono Pool Jerusalem sitinon kembabotiwaajon galen meme qaa jegi. ⁵ Ii jegito, nono ween 7 ii yonowo laligonin tegoro onomesaon kana kenin. Kana kembonja jenin yononon korebore embameraurugiawo nonoombonjen taon mesaon seleengen kagi. Taon seleengen kan kowe sakasinanon kamaan simin kuma Anutu qama koolinin. ⁶ Qama koolin yeizonana jen aonin Jerusalem kembombaajon wanjonon unin yononon mirigianon eleengi.

⁷ Pool ano nenauruta nono kaen Taia mesaon toroqen kema goman qata Tolemes kanon keuma wanjo mesaonin. Wanjo mesaon uumeleen alaurunana jolongia jenin ano yonowo ween motoonjo laligonin.

8 *Laligon en waama onomesaon balon kana kema Sisaria taonon kounin. Jerusalem uumeleen tuun uutanon uukuukuu eja (ewanjelis) sewen metogon onongiti,* yonoononga mon qata Filip iinon Sisaria laligoro. Nononon Sisaria kouma iwaa mirinon kema rama enin. 9 Filipwaa borauruta 4 laligogi. Anutunon emba saran yonoo uugianon gejatootoo qaa jejewaa momo kalen ano laligogi.

10 *Nononon Sisaria taon kanon ween mamaga toroqen laligonin. Kanon laligonin Juuda prowinsnonga gejatootoo eja mon qata Agabus kamaaro. 11 Nonoonon kamaan Poolwaanon iinkasa men kanon anaa kana boria somongon kokaen jero, “Unja Toroyanon kokaen jeja, ‘Juuda jotamemeya yononon iinkasa kokawaa toya ii Jerusalem sitinon kokaen somongon waba kantriwaa galen† yonoo borogianon ambuya.’” 12 Kaen jero moma nono ano uumeleen alaurunana kanon laligogiti, iyononon kaangadeen Poolnon Jerusalem kembabotiwaaajon welema qotogon munin. 13 Qotogon munin kokaen meleema jero, “Ono mono nomaen anju? Saama qaa jen iikaanja kanon noo uuna menjuranju. Niinon Jerusalem kembe gbadoon nombutiwaajon jojorijen ano iikayadeen qaagoto, Pon Jiisas qataajon ama nugi komuwenagati, niinon mono iikawaajon kaangadeen jojorin nanjen.”

14 Kaen jero men loorin mubombaajon amamaan uunana bonjon kono kokaen jenin, “Ii mono Pombaa usiinjaa so koloowa.”

15 Sisaria taonon laligonin kamban ii tegoro afaangon mozozongon onomesaon kema Jerusalem sitinon unin. 16 Sisaria iikanonja gowoko tosianon kaangadeen nonoo koipunana kagi. Kagiti, yononon kokaen jegi, “Ono Saiprus eja qata Naason iwaa mirinon en laligowu.” Kaen jen nunuangi iwaa mirinon kenin. Naasonon waladeen uuta meleema Jiisaswaa gowokoya koloon laligon kouro. Kianj.

Poolnon Jerusalem sitinon kouro.

17 Nononon Jerusalem keunin uumeleen alaurunana yononon nunuama aisoon jolonana jegi. 18 Jolonana jegi en waama Poolnon nonowo bisop Jeims iibombaajon moma kenin. Kenin uumeleen kanagesowaa jotamemeya yononon korebore iikanon kouma ragi.

19 Ragi Poolnon jolongia jen sunduya ano. Anutunon koipu koloon nemun koma nonono waba kantri yonoo batugianon kema liligon misin gawon menin honja kolooroti, iikawaa sunduya kaniawo motogon motomotoon ii korebore injjoro. 20 Ii injjoro moma Anutu mepeseegi eja geria mononon kokaen jero, “Pool alanana, Juuda ejemba tausenja tausenja yononon Jiisas moma laarin uugia meleema kilen korebore toroqen Mooseswaa Kana qaa ii tororo otaawombaajon kaparan komakeju. 21 Kaen kaparan komakejuto, goo bujuga ii kokaen lan jegi mogi, ‘Juuda ejemba deema waba kantri yonoo batugianon kema laligojuti, giinon liligon ii kokaen kuma onoma laligojan, jenkeju, “Ono mono Mooseswaa kana qaa gema qen Anutuwaanon aiwese ii mende men merasisi selegia mende kotowu ano Juuda nanamemen tosaanja ii mende otaawu.” ’

22 “Kaen jenkejutiwaajon ama giinon kajanj, iyononon ii moma iikanondeen horon tuun somata men ajoroowuyaga. Kawaaajon nono majakaka moma mono nomaen anin sokonaga? 23 *Kawaajon nononon keteda koi qaa gojon jewonati, giinon mono iikawaa so amba. Eja 4:yanon iwoi

* 21:8: Apo 6.5; 8.5 * 21:8: Aposol gawon meme bon 6 kanon eja 7 ii meweengon onongin nanonganon gawon ano ewanjelis gawon ii mindirin meg. * 21:10: Apo 11.28 † 21:11: Waba kantri yonoo borogianon ambuya, ii Room gawman yonoojon jeja. * 21:23: Jan 6.13-21

ambombaa qaagia Anutuwaanon jen jojopan qaanon somongogi. ²⁴ Ii qaanon somongogito, monembaajon amamaan mamboma batunananon koi laligoju. Kawaajon giinon mono ii unuama yonowo koma konjoratin aon yonoojon ama nandun ana sokono saanon wan jugia motogi qaagia kotiiwaa. Giinon kaen ama Mooseswaa Kana qaa ten koma otaan laligojani, koreboreyanon goo kanaga ii tororo iima moma asariwuya. Ii moma asarin goojon qaa jegi mogiti, ii hona mon mende mokoloogi omaya kolooro komuwaa. ²⁵ *Goonon qaa komuwaato, waba kantri yononon Jiisas moma laarin uugia meleengiti, nononon iyonoojon qaa kokaen somongon tere oon anin keno, 'Oro busuya ben lopion yonoo nandun bunq qen kanagianon angi esungianon tururoti, ii mono mende newu. Kaanagadeen sa me oro arogia goosona iikawaa busuya ii mende newu. Serowilin mono mende ambu. Iwoi kanjanawo 4 ii mono mesaon gema qegi sokombaa.' "

²⁶ Jotamemeya yononon kaen jegi Poolnon eja 4 ii unuama en waama yonowo koma konjoratin aogi. Aogi jiwowon jigonon uma eja motomotoon yonoojon nandun ama siimolon oogi koma konjoratin kambangia tegowaati, iikawaa kaban bujuya injoro. Kian.

Jiwowon jigowaa toton uutanon Pool men somongogi.

²⁷ Poolnon ii injoroto, ween 7 ii tegomambaaajon ano Juuda tosaana Eisia prowinsnonga kagiti, iyononon Pool jiwowon jigonon uro iigi. Iima ejemba tuun kuuya uugia kuun onongi waaro Pool qelanjin meg. ²⁸ Qelanjin men kokaen qagi, "Israel ejemba, mono ilaan nonombu! Eja koi kanon balona balona liligon goman so kuma onoma uugia kokaen kuun onomakeja: Ono kuuya mono Israel ejemba tuun qotogon men bolin nonombu. Ananaanon Kana qaa mesaon jiwowon jigonananon lan uma jeulalan ama laligowu. Kaen kuma onoma laligoro ano kete Griik eja Anutuwaa aiweseya qaa ii kaaniadeen wama jiwowon jigonon uro miri kowoga koi kanon mono totowin kokojinjanawo koloowabo." ²⁹ *Ii kokaembaajon qagi: Efesus eja Trofimius iinon wala siti kananon Poolwo keno iriima kokaen romongogi: Poolnon ii wano motoon jiwowon jigonon ubaobo.

³⁰ Kaen qagi ejembanon enkalolon ama esungagadeen luluuma kan ajoroon qemburun somata men guju meg siti kuuya sokono. Kaen kolooro Pool qelanjin somongon jiwowon jigononga horon seleengen kamaan iikanondeen jigowaa kiropo naguya kuuya ii uulanawo koma somongogi. ³¹ Pool somongon qewombaajon kaparan kongi bujuya sein Room manjageqe tuumbaa kawali galen wana iwaa gejianon qaa kokaen kemero moro, "Jerusalem kuuya yononon karen ama manja qeju." ³² Kaen moma iikanondeen manjageqe eja tuun tosia kawali galengiawo unuama lugun yonoonon kemegi. Kemegi ii injiima Pool qegiti, ii mesaogi.

³³ Mesaogi kawali galen wananon batugianon kema jen kotooro Pool men gbado (tape) woinon somongogi. Somongogi kokaen jen qisin onono, "Eja koi moroga?" ano "Nomaen ano qeju?" ³⁴ Qisin ononoto, ejemba tuunonga qaa morota morota meleema lansan qagi. Kaen lansan qama guju megitiwaaajon ama kania tororo momambaaajon amamaaro. Ii amamaan kawaajon jen kotooro Pool wama manjageqe eja yonoo aen kiropo uutanon kenji. ³⁵⁻³⁶ Wama kenji ejemba tuun somata yononon kanagianon onotaan kan kokaen qagi, "Mono qegi komuwa. Yamagen!" Kaen qagi manjageqe eja yonoo aen kiropo naguyanon keuro uulanawo kema kan

* 21:25: Apo 15.29 * 21:29: Apo 20.4

gujubaju somata megitiwaajon bimooro. Kawaajon manjaqege eja yononon Pool men angon kenji. Kian.

Poolnon qaayaa kitia kanain meleema jero.

³⁷ Angon kan manjaqege eja yonoo kiripo uutanon ubombaajon angii Poolnon kawali galeŋ waŋa kokaen qisiŋ muro, “Nii qaa mon saanon gijomaŋa me qaago?” Qisiŋ muro moma kiko ama ijoro, “Oo, gii Griik qaa mojan me? ³⁸ Kawaajon gii Iijipt ejaga koloojan me qaago? Iijipt eja monon indigen tuarenjen eja tiwogiawo 4,000 ii enkalolon men onoma Room gawman tuarenjen ama manja karen kanain unun unuama balon qararankonkonon kenji. Gii galeŋ eja ii koloojan me qaago?”

³⁹ Kaen ijoro Poolnon jero, “Nii Juuda ejaga. Nii Silisia prowinswaa taon qata Tarsus mojan, mono iikanon koloon laligon koube. Kawaajon qisiŋ gomaŋa: Gii saanon jena niinon ejemba tuun koi yonoojon qaa jewe mobu.”

⁴⁰ Kaen jero “Saanon jewa,” ijoro Poolnon donon nama ejemba onoojon boro kuno. Boro kuno guju mesaon qaagia bogoro nanji Hibruu qaanon qaa kokaen jero,

22

¹ Poolnon nama kokaen jero, “Eja alauruna, niinon qaa kitia jemaŋati, ii mono geja ama mobu.” ² Hibruu qaanon qaa jero moma qaagia kuuya bogodabororo nanji toroqen jero,

³ * “Nii Juuda ejaga. Nii Silisia prowinswaa taon qata Tarsus kanon koloowe Jerusalem siti kokanon galeŋ koma nonji laligon somariwe. Laligon somariin kouma boi qata Gamaliel iwaa qaa baatanon rabe iinon Juuda ambosakonurunana yonoonon Kana qaa ano nanamemen ii tororo kuma nono iikawaa momoya moma laligowe. Kete ononon korebore Anutuwa qaa baatanon keuma kaparan koma iwaajon manja qen laligojuti, niinon mono iikawaa so koloon laligowe. ⁴ *Kaen laligon ejemba Pombaa kania otaan laligogiti, ii unun kondeema sisiwerowero ama onombe siimbobolo moma tosiannon komugi. Niinon ejembaya ejembaya unuama gbadonon (tape) somonon kapuare mirinon onombe. ⁵ Jigo gawon galeŋ waŋa ano jotamemeya kuuya yononon ii saanon moju ano yonoonon kema qisiŋ ononon ii saanon nanjon jewuyaga. Yononon Juuda eja geria Damaskas sitinon laligojuti, iyonoojon tere ononon nonji men laligowe. Iikanon ejemba Pombaa kania otaan laligogiti, niinon ii kaaniadeen ‘Irona meleema onombutiwaajon gbadoon onoma Jerusalem koi unuama kamaŋa,’ jen kananon kembe.”

Poolnon anaa uumeleenaa kania jero.

⁶ “Kananon kembeto, Damaskas siti dodowiwe kanon iwoi mon kokaen kolooro: Ween biiwia kanon asamararan somata mon Siwenonga oobili kaana asugin uulanawo kamaan turun nono. ⁷ Turun nono tama balonon kamaan ewe Siwenonga qaa mon kokaen kolooro mobe, ‘Sool Sool, gii mono naambaajon sisiwerowero qaganon ama nomakejan?’ ⁸ Ii moma meleembe, ‘Pon, gii moronon?’ Kaen meleembe nijoro, ‘Nii Nazaret eja Jiisas, sisiwerowero men nomakejan, nii mono ii.’ ⁹ Eja niwo kan nangiti, iyononon asamararan ii iigito, qaa nijoroti, qaa ii zoobooya mon mende mogi. ¹⁰ Kaen nijoro niinon qisiŋ jewe, ‘Pon, nii mono nomaen amaŋa?’ Jewe nijoro, ‘Gii mono keteda koi waama Damaskas sitinon kena Anutunon naa iwoiga ambaagiwaajon jewaati, ii mononon gijowaa.’ ¹¹ Asamararan

* **22:3:** Apo 5.34-39 * **22:4:** Apo 8.3; 26.9-11; 9.1-19; 26.12-18

iikanon jaana kuuro titou kuun nambe eja niwo kagiti, iyononon boronanon men nuanji Damaskas sitinon kenin.

¹² “Iikanon eja mon qata Ananias laligoro. Iinon Anutu goda qen Mooseswaanon Kana qaa tororo otaan laligoro. Kawaajon Juuda ejemba Damaskas laligogiti, iyononon kuuya godaya awaa qen mun laligogi. ¹³ Iinon noonon kan kosonanon nama kokaen nijoro, ‘Sool alana, jaaga mono mombo toowa.’ Kaen nijoro aua kambaan iikanondeen jaana tooro uun iibe. ¹⁴ Iibe Ananiasnon nijoro, ‘Giinon nanamemen dindina solana Toyaga iina qaa jetanon gijoro aro konona mona. Ananaa ambosakonana yonoonon Anutu iinon gii meweengon gono iwaa uusiina moma kotowa. ¹⁵ Gii naa iwoi iima mojanji, mono ii nanjon jen iwaa jotamemeya koloon balona balona ejemba jaagianon dangunu kaana nama laligowa. ¹⁶ Kawaajon gii naambaajon ezelobezelo ama mambonjan? Mono waama iwaa qata qama qama koolin jena oomulu men gonin singisonogoga songbano solananiwa.’ Ananiasnon kaen nijoro.”

Misin gawon waba kantri yonowo memambaajon noono.

¹⁷ “Damaskas siti mesaon Jerusalem sitinon eleema jiwowon jigonon qama kooliwe Pombaa umbeumbenanon turun nono nama jaameleen unj mon iibe. ¹⁸ Unj iikanon Jiisas iibe noonon kan kokaen nijoro, ‘Gii kantri kokanon noo kania ano Buja qaana ii pondan mende jen laligowa. Ii nanjon jena telambelan ama gema qewuya. Kawaajon Jerusalem siti koi mono ulanawo mesaon kamba.’

¹⁹ “Kaen nijoro jewe, ‘Pon, yononon noo kanana moju. Niinon wala liligon ejemba gii moma laarin gonjiti, ii qamakooli miria miria kanon uma mokoloon onoma somonjon ooli waayawonon onootin tosaana kapuare mirinon onoma laligowe. ²⁰ *Goonon gawon ilailaa eja Stiiwenon kaniaga nanjon jero qegi saya kamaaro niinon kambaan kanon kaanagadeen kosogianon nama wambelaan malekugia galen koma nambe qegi komuro.’ ²¹ Kaen jewe Pononon nijoro, ‘Niinon wasin gonjena gii mono koriganon waba kantri ejemba yonoonon kamba.’ Kian.”

Room gawmambaa manjaqeqe eja yononon Pool galen konji.

²² Poolnon qaa kitia jeroti, ii ejemba tuun yononon geja ama mogito, (Pononon waba kantri ejemba yonoonon kemambaajon jeroti,) qaa ii moma iikanondeen kotigagadeen silama qagi, “Yamagen! Eja kaana ii mono qegi komuwa. Ii balonon nonowo laligowaatiwaa so qaago.” ²³ Kaen silama qama opo kerej qetegon gilij (kanagianon rimbombongon riin) sonjon orasin kanakeewan lansan giligi. ²⁴ Kaen anji Room yonoo kawali galen wananon jen koto manjaqeqe eja yononon Pool wama kema manjaqeqe eja yonoo aen kiropo uutanon anji. Kiropo uutanon anji Juuda yononon ii naambaajon ama guju men qajuti, iikawaa kania momambaajon kokaen jen koto, “Ono mono Pool men ooli waayawonon qen qisin mug kania asuganon jero mobona.” ²⁵ Kaen jen koto, Pool men somonjon ooli waayawonon qewombaajon anji Room kawali galen monjon kosianon nano Poolnon kokaen ijoro, “Room mindimindiri gawman yononon sopa somonjon nonji borogianon laligojen. Niinon iikawaa (jenkoto) paaspoor men laligojen. Kawaajon onj noo qaana mende moma gosin lan jen tegon een ooli waayawonon nuwuti, ii mono Room jenkoto toya yonoo jaagianon sokombaa me qaago?”

* 22:20: Apo 7.58

²⁶ Poolnon kaen ijoro kawali galenon moma iikanondeen kawali galen waŋa iwaanon kema buju qaa kokaen ijoro, “Eja iikanon Room gawmambaa (jenkooto) paaspoot menj laligoja. Kawaajon gii mono nomaen ambaga?”

²⁷ Kaen ijoro kawali galen waŋanon Poolwaanon kema qisin muro, “Gii onanon Room gawmambaa (jenkooto) paaspoot menj laligojan me qaago? Ii jena moman.” Qisin muro Poolnon meleeno, “Onanon, niinon ii menj laligojen.”

²⁸ Kaen meleeno ijoro, “Nii monej somata gilin Room mindimindiri gawmambaa (jenkooto) paaspoot sewana mewe nonji laligojen.” Ijoro Poolnon jero, “Ii awaato, noo mannanon Room gawmambaanon paaspoot menj laligoro niinon iwaa meria koloon iikanonja qa ii menj laligojen.”

²⁹ Kaen jero eja qisin mubombaajon angiti, iyononon iikanondeen mesaon eleema kenji. Poolnon “Nii Room gawmambaa paaspoot menj laligojen,” jero kawali galen waŋanon ii moma Room ejaga gbadoon murotiwaaajon ama awawalin sombuya moro.* Kian.

Poolnon jigo kaunsol tuun yonoo jaagianon nano.

³⁰ Goman ano kawali galen waŋanon waama Juuda yononon naambaajon Pool qaanon ama munj jegiti, iikawaa kania tororo momambaajon moma jigo gawon galen waŋa ano jigo kaunsol tuun kuuya yononon ajoroowutiwaajon jenj koton onono. Kaen ajoroogi jero Poolwaa gbadoya (tape) isanj wama kamaan yonoo jaasewanjanon ano nano. Kian.

23

¹ Poolnon nama jigo kaunsol tuun ii uun injiima kokaen jero, “Alauruna, niinon nanamemena kuuya ii Anutuwaa jaasewanjanon ama menj laligowe iinon iima ‘Sokonja,’ jero uunaa gejananon moma qeangon kouma laligon kete koi nanjen.” ² Poolnon kaen jeroto, jigo gawon galen waŋa qata Ananias iinon kosianon nangiti, ii jenj koton onono uruna qetaaligi.

³ *Qetaaligi Poolnon ijoro, “Anutunon mono gii qetaalin gomba. Giinon miri sopa taana kaana koloojan. Selia mundanon oogi taana koloojato, uuta jewon menj injana kolooja. Giinon Mooseswaa Kana qaa menj kanon gosin noma qaana jenj tegomambaajon rajanto, kilen geengo Mooseswaa Kana qaa iikayadeen qen jenj koton onona nuju. Ii mende sokonja.”

⁴ Poolnon kaen ijoro kosianon nangiti, iyononon ijogi, “Gii Anutuwaanon jigo gawon galen waŋa mepaqepae menj gamu qen mujan me?”

⁵ *Kaen ijogi jero, “Oo alauruna, iinon jigo gawon galen waŋa kolooji, ii mende moma jejen. Buja Terewaa qaa monj kokaen eja, ‘Gii mono kanageso tuungaa eja ponja mende qasuaawa.’”

⁶ *Kaen jeroto, jigo kaunsol tuun yonoononga tosianon Sadusii (Jigo gawombaa kaparanjonkon) paati qokotaagi tosianon Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) paati ejaga laligogi. Poolnon ii moma kawaajon jigo kaunsol tuun yonoo jaagianon qaa kokaen qama jero, “Alauruna, niinon Farisii ejaga koloojen. Mannanon kaanagadeen Farisii paati ejaga. Koomuya yononon gbilin waabuyati, niinon iikaen koloowaatiwaaajon mamboma jejeromonromon ama laligojen. Kaen laligojeniwaajon ama qaa jakeyanon noonji gosin noma jeju.”

* **22:29:** Monj Room gawmambaa paaspoot menj laligoroti, ii kasanon gbadoon mububotiwaajon songo ero. Monjon songo ii waleenoti eenj, ii mono qaa jakeyanon oomakegi. Kawaajon sombuya moro. * **23:3:** Mat 23.27-28 * **23:5:** Eks 22.28 * **23:6:** Apo 26.5; Fil 3.5

⁷ Kaen jero iikanondeen Farisii ano Sadusii paati yonoo batugianon angowowo kolooro jigo kaunsol tuun yononon juma tuun woi koloogi. ⁸ *Sadusii (Jigo gawombaa kaparanjonkon) yononon kokaen jenkegi, “Ejemba koomuya yononon mende gbilin waabuya. Siwe gajoba mende laligoju. Omejiilan ano unu ii mende laligoju.” Kaen jegito, Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) paati yononon qaa karoon iikanon qokotaan iikawaa so moma laarin namakegi. ⁹ Tuun woi kaen koloon qagi guju somata kolooro Kana qaawaa boi tosianon Farisii tuun yonoo batugianonga waama geriawo terenon kokaen jegi, “Nono eja kokawaa qinjita mon mende mokoloojon. Siwe gajoba me unu monon qaa koton kondoon iwaa uutanon ano jenaga, ii mono nomaen sokoma ononaga?”

¹⁰ Kaen jegi angowowo iikanon mombo gere toon somariiro. Somariiro aworanon Pool leele horogi kema karo mosoma tagogi. Tani kaen kolooro. Kaen kolooro kawali galej wananon iikawaa toroko moma manjageqe tuun mon jen koton onono kemen Pool batugianonga horon wama manjageqe eja yonoo aen kiropo uutanon angi.

¹¹ Angito, gomantiina kanon gaon ero Ponon Poolwaa kooronon nama kokaen ijoro, “Mono qaqabunabunagawo koloon satiin laligowa. Noo kanana Jerusalem kokanon nanon jen laligonati, iikawaa so mono Room sitinon kaanagadeen kema ii nanon jen asarin laligowa.” Kian.

Pool qewombaajon angonan megi.

¹² Ponon kaen ijoroto, goman ano kanon Juuda eja tosianon olon ajoroon Pool komuwaatiwaa angonan megi. Yononon aren ii angi ano ii jojopan qanon somonon kotiin kokaen jegi, “Nono Pool komuwaatiwaaajon mamboma kamban biiwia kokanon nene singi laligowona. Singi laligon qenin komuro iikawaa gematanon saanon nene me apu mon mombo newona.”

¹³ Eja 40 ano jango ii uugugiti, iyononon mindirin jojopan qaa ii somonon kotiin jegi.

¹⁴ Ii jengo jotamemeya ano jigo gawon galej yonoonon kema kokaen jegi, “Nono Pool komuwaatiwaaajon mamboma kamban biiwia koi kanon nene singi laligowona. Poolnon mende komuwaati een, ejembanon mono ononon qasuaan nonongi sokombaa. Kawaajon nono mono ajoroon jojopan qaa kokaen somonon kotiin laligojon: Pool qenin komuro iikawaa gematanon saanon nene me apu mon mombo nen laligowona. ¹⁵ Kawaajon ama onono keteda koi jigo kaunsol tuun yonowo motoon mindirin kawali galej wananon kema qaa kokaen jen qisiwu, ‘Nono Poolwaanon qaa kania mombo qisinin jero hona mobombaajon mojon.’ Tani kaen kolooro qisigi saanon Pool wama onoonon kamaawaa. Kamaanagato, kananon kan onoonon kouwambaajon ambaati, iikanon mono ii qenin komuwaatiwaaajon jojorin laligowona.”

¹⁶ Kaen jegito, qenin komuwaatiwaa angonan angitiwaa bujuya ii Poolwaa beetaa gejianon kemero moro. Ii moma manjageqe eja yonoo aen kiropo uutanon kema Pool raroti, iikanon uma ijoro. ¹⁷ Jero moma kawali galej mon qaro karo kokaen ijoro, “Eja gbaworo koi kanon qaa mon men kajiwaajon giinon ii saanon wama kawali galej wananon kena qaa ii ijowaa.” ¹⁸ Kaen ijoro ii wama kawali galej wananon keni jero, “Kasa eja Poolnon noono iwaanon kembe eja gbaworo koi wama goonon kawaatiwaaajon qisin nonja. Iinon gojon qaa mon men kaja.”

* **23:8:** Mat 22.23; Maak 12.18; Luuk 20.27

¹⁹ Kaen jen keno galen wañanon borianon men wama goraayanon kema qisin muro, “Gii naa qaaga men kajan?”

²⁰ Qisin muro ijoro, “Juuda jotamemeya yoñonon qaa mon qisin gombombaajon somonjon goonon kan kokaen jewuya: Nono Poolwaa qaa kania tororo mende moma komujon. Kawaajon gii saanon Pool woran wana jigo kaunsol tuun yoñoonon kamaaro mombo qisin muna jero kaniayaa hona mobona. Yoñonon kaen koloowaatiwaaajon moju. ²¹ Kaen kan jewuyato, giinon qaa iikawaajon mende wambelaawa. Juuda kanageso yoñoo batugianonga eja 40 ano jango ii uugugiti, iyoñonon mindirin Poolwaaajon kokaen jen ii jojopan qaanon somonjon kotiigi, ‘Nono Pool komuwaatiwaaajon mamboma kamban biiwia koi kanon nene singi laligowona. Singi laligon qenin komuro iikawaa gematanon saanon nene me apu mon mombo newona.’ Kaen jen giinon wambelaawagatiwaaajon mamboma jojorin embonju.”

²² Kaen jero eja gbaworo ii wasin kokaen ijoro, “Buju koi jena mojeni, ii mono mon mende jena moba.” Kian.

Pool wangi Sisaria taanon keno.

²³ Kawali galen wañanon ii moma kawali galenwoita orono kari kokaen irijoro mori, “Oro mono tiwo eja 200, hoos manjageqe eja 70 ano wasa manjageqe eja 200 ii jen koton ononi kete gomantiinga 9 kilok kanon Sisaria kembutiwaaajon jojoriwu. ²⁴ Kaanagadeen hoos tosaana mweenjon meagon onoma Pool mombaa qaganon ama kalan kongi gomantiinga kokanon gawana Fiilikswaanon kamba.” ²⁵ Kaen irijoro mori gawanawaajon tere mon kokaen ooro,

²⁶ “Oo Uuta sorona gawana Fiiliks! Kloodius Lisias, niinon jolonga jejen.

²⁷ “Juuda yoñonon eja koi men somonjon qegi komuwaatiwaaajon angi. Kaen angito, Room mindimindiri gawmambaa (jenkooto) paaspoot men laligoji, niinon ii moma iikanondeen manjageqe tuun yoñowo kouma sopa somonjon mun metogon wana somonjowe.

²⁸ Naa qaawaajon qaa jakeyanon anjuti, niinon iikawaa kania momambaajon moma wama Juuda yoñoo jigo kaunsol tuun yoñoo jaagianon oombe.

²⁹ Oombe qaa jakeyanon uma iyangiaa Kana qaawaa kesaawaran qaaya qaaya kawaajon angowowo ano tuarenjen ama jen mugi mokoloowe. Iikaan mokolooweto, iwoi bologa komuwaatiwaa so me kapuare mirinon anin rabaatiwaa so ii mende kolooro. Yoñonon qaa kaanaga mon mende jegi mobe.

³⁰ Ii mende mobeto, monjon iwaa buju qaaya ii kokaen nijoro mobe: Tosianon ‘Eja ii qenin komuwaa,’ jen angonan angita eja. Buju qaa ii moma keteda koi kanonga wasiwe goonon kaja. Qaa jakeyanon ama mubombaajon mojuti, niinon ii kaanagadeen jen koton onombe goo jaasewanaganon kouma qaagia kuuya asuganon jen mokoloogi moba.”

³¹ Tere kaen ooro manjageqe eja jen koton onongiti, iyoñonon qaa ii otaan Pool men wama pangamanon goman qata Antipatris kanon kengi.

³² Kema goman ano manjageqe eja hoosgiawo yoñonon Pool wama kana toroqen kengito, tiwo eja yoñonon iyangio eleema manjageqe eja yoñoo aen kiropo uutanon kagi. ³³ Manjageqe eja hoosgiawo yoñonon Sisaria taanon keuma tere ii gawana mun Pool kaanagadeen iwaa jaanon oongi. ³⁴ Oongi tere weenjon “Pool ii naa prowinswaaajon?” jen qisin onono. Qisin onono “Silisia prowins ejaga,” kaen ijogi. ³⁵ Kaen jegi moma ijoro, “Qaa jakeyanon ama gombombaajon mojuti, iyoñonon kaanagadeen kougi iikanon saanon

qisiŋ gomaŋa.” Kaen ijon jeŋ koto-ro Pool wama kin Herodwaa jinŋkaron miriwaa kiropo uutanon ama jaagalen men mug. Kian.

24

Pool qaanon anŋi gawana Fiilikswaa jaanon nano.

¹ Gawon memeya 5 tegoro jigo gawon galen waŋa qata Ananias iinon jotamemeya tosaŋa ano Kana qaawaa momo eja (looya) qata Tertulus yonowo aitongon Sisaria taonon kemen gawana Fiilikswaa jaanon uma Pool qaa jakeyanon ambombaa qaaya jegi moro.

² Ii moma Pool koma hororo kouro Kana qaawaa momo eja Tertulusnon kanain Poolwaa selianon qaa kuun gawanawaa jaasewanon qaa kokaen jero, “Oo Fiiliks, giinon galen koma nonoma laligonati, nono kambaŋ iikanon luae somata moma gumbonjonjon laligonin. Giinon awaagadeen kalaŋ koma jeŋ koton nonona laaligo raranana leele meagogi kantri koi kanon utegon waaro qeangojon. ³ Oo somatanana Fiiliks, nono ii gomaŋ so awaagadeen moma koton goojon aisoon kilikaluya mon mende moma dangisen jeŋ gonjon. ⁴ Dangisen jeŋ gonjonto, niinon qaa koriga jewe mojoga tiwabotiwaajon kokaen qisiŋ gonjen: Nono qaa men kanin toroga jemaŋati, ii mono awutambaŋ koma nonoma geja ama moba.

⁵ “Nono eja kokawaa kania ii kokaen iima mokolonin: Iinon kikekasililin eja torokoyawo kolooja. Iinon balon balon liligon Juuda ejemba uugia oson kuun onono kareŋa kareŋa gomaŋ so kolooro gujubaju qama amakeju. Tosianon toropere men Nazaret eja mombaa qatanon paati anjuti, iinon mono iyonoo somatagia kolooja. ⁶ Iinon jiwowon jigo ii kaanagadeen kaparaŋ koma men totowin men kamaan amambaajon ano. Kawaajon nono ii men somonjonin. Nono qaaya gosin ananaanon Kana qaa otaan jeŋ tegowombaajon monin. ⁷ (Ii moninto, kawali galen waŋa Lisias iinon manjaqeŋe eja yonowo kan ku-usun somata kanon geriawo boronananonga metogon wanŋi. ⁸ Wama qaa selianon kuun jeŋ mujuti, ii goo jaasewanon koubutiwaajon jeŋ koton nonono.) Gii geengo qisiŋ muna kania ninisaama jewa. Ii jero qaa men kajoni, iikawaa hona kuuya saanon asugiro moba.” ⁹ Kaen jero Juuda ejemba yononon kaanagadeen “Qaa kuuya ii onanon,” jeŋ wambelaan ii nanjon toroŋ selianon kuun jeŋ mug. Kian.

Poolnon qaa kitia meleeno Fiiliksnon moro.

¹⁰ Pool jeŋ mug gawananon qaa jewaatiwaajon borajuulan kuuro kokaen meleema jero, “Giinon gbani mamaga ejemba tuun koi kawaa jenteego toya koloon laligona mojen. Kawaajon niinon qaanaa kitia ii goo jaaganon awasankaka jemaŋa. ¹¹ Niinon indigen Anutu waeya men mepeseemambaajon Jerusalem sitinon ube. Ii ween 12 iikayadeen tegoro kete koi nanjen. Geengo qisiŋ ononagati een, ii saanon nanjon jewuya. ¹² Niinon jiwowon jigonon me qamakooli miri monjen uma eja me emba mombo niinongiinon qaa jeŋ jenonkooli ambe iikaan mende mokolononŋi. Siti uutanon kana me somben mononon ejemba uugia kuuwe orogon liligon nonŋiti, iikaan mende niigi.

¹³ “Kaen mende niima keteda koi qaa selenanon kuun jeŋ nonjuti, yononon iikawaa hona qendeema gombombaajon amamaaju. Qaa omaya jeju. ¹⁴ Ii amamaajuto, qaa mon ii onanon jokolon gomaŋa: Yononon Nazaret paati qata qajuti, niinon mono iikawaa kana otaan laligon ananaa ambosakonurunana yonoonon ben Anutu ii waeya men mepeseenkejen ano Mooseswaanon Kana qaa ano gejatootoo yonoonon Buju Tere iikanon qaa

oogita eji, ii kuuya moma laarinj kotiijen. ¹⁵ Anutunonj ejemba dindiņa ano doogoya ii korebore menj gbilinj onono koomunonjga waabuti, Juuda eja koi yonononj iikawaajonj mambonju. Niinonj yonowo toroqenj ororonj nama kaenj koloowaatiwaajonj jejeromonjromonj ama mamboma laligojenj. ¹⁶ Kaenj laligonj Anutu ano ejemba jaagianonj dindiņa nambe Anutunonj qaana nanjonj jero uunaa gejianonj momakejenj. Jeneņa mende oroja. Mono soraaya koloonj laligomambaajonj kambanj so kaparanj koma kotiinj laligonjkejenj.

¹⁷*“Niinonj monjenj laligowe gbani tosaņa tegoro eleema gomanj tosaņa yonoononjga kalenj menj indigenj kawee. Kaenj kanj ‘Ii neenaa kanagesourunana wanaya yonoojonj mendeema onomanja,’ jenj Anutuwaaw siimolonj oonj nandunj ama mumambaajonj Jerusalem ube. ¹⁸ Kanonj uma koma konjoratinj aonj solanj laligonj jiwowonj jigononj ube. Iwoi ii oonj Anutu mube mokoloonj nonjgi. Mokoloonj nonjgiti, iikanonj ejemba tosanonj mende kanj liligonj orogonj noma guju megii. ¹⁹ Juuda ejemba tosanonj Eisia prowinsnonjga kanj jigononj uma niigiti, iyonononj mono keteda koi goo jaaganonj koi kanonj kouma nama qaa monj enj ononagati, ii asuganonj selenanonj kuunjenj nonjgi sokonaga.

²⁰ “Me jigo kaunsol tuunjenj yonoo jaagianonj nama qaa jeweti, kambanj iikanonj naa Kana qaaga uugunjenj qinji ambeta qaa jakeyanonj noombombaa qaaya mokoloogi? Eja koi rajuti, iyonononj mono ii jegi sokombaa.

²¹*Niinonj yonoo batugianonj nama qaa motoonjgo jenj qaa tokoronjkota qabe bimooro. Koposo monjenj kaenjenj ambe me qaago? Ii nomaenjenj gosigita eja? Qaa kokaenjenj qama jewee, ‘Koomuya yonononj gbilinjenj waabuyati, niinonjenj iikaya moma laarijenjiwaajonjenj ama qaa jakeyanonjenj noonjgi kete qaana gosinj jenjenj tegonjenj nombombaaajonjenj anju.’ ” Kianjenj.

Poolwaa qaaya mende jenjenj tegonjenj kapuare mirinonjenj oonjgi.

²² Poolnonjenj kaenjenj jero gawana Fiiliksnonjenj Jiisaswaa kania otaanjenj laligojuti, iikawaa kania saanonjenj moma sororogonjenj Poolwaa qaaya batuyanonjenj kotonjenj kokaenjenj jero, “Kawali galenj wanja Lisiasnonjenj kouro kambanj iikanonjenj Poolwaa qaa ii jenjenj tegomanja.” ²³ Kaenjenj jenjenj kawali galenj jenjenj kotoro Pool mende somonjonjenj eenjenj jaagalenjenj mero kasa mirinonjenj raro. Tinitosaurutanonjenj Pool kalanjenj koma iwoi amamaaroti, ii menjenj mubutiwaajonjenj mende qotogonjenj onono.

Poolnonjenj qaaya jero Fiiliks ano Drusila mori.

²⁴ Weenjenj tosaņa tegoro Fiiliksnonjenj embia qata Drusila, Juuda emba somata ii wama kari Poolwaajonjenj qaa ano karo qaayaajonjenj geja ano Kraist Jiisas moma laarinjenj mubombaa kania jenjenj asariiro moro. ²⁵ Ii moroto, Anutuwaaw qaa tosia toroqenjenj aminjenj mogi bimooro. Poolnonjenj Anutuwaaw jaanonjenj solanjaniwombaa kania jenjenj asarinjenj ananaa nanamemenana galenj koma aowombaaajonjenj jero ano Anutunonjenj kambanj monjenj ano iikanonjenj gosinj nonoma qaanana jenjenj tegowaati, qaa karonjenj iikanonjenj uuta kuuro. Poolnonjenj qaa iikaanjenj jero aarunjenj lalanjaninjenj bo qosoma jero, “Yamagenjenj! Mono ii mesaowa. Keteda koi saanonjenj mesaonjenj kena kambanj monjenj mobe sokombaati, iikanonjenj saanonjenj mombo koma horonjenj gombee kawa.” ²⁶ Kaenjenj jenjenj kilenj toroqenjenj Poolnonjenj anja wantaaya monenjenj mubaatiwaa romonjgoro. Kaenjenj mamboma jejeromonjromonjenj ama indinjenj mamaga koma horonjenj muro karo qaa qaa jenjenj rari.

²⁷ Poolnonjenj kapuare mirinonjenj raro gbani woi tegoro. Ii tegoro eja qata Porsius Festus iinonjenj Fiilikswaa mundanjanaga gawana koloomambaajonjenj ano.

* **24:17:** Apo 21.17-28 * **24:21:** Apo 23.6

Kaen ano Fiiliksnon Juuda ejembanon nisosoroowutiwaajon moma Pool mende isano kapuare mirinon toroqen raro. Kian.

25

Poolnon gawana Festuswaa jaanon qaa kitia jero.

¹ Festusnon gawana koloon prowins uutanon keuma raro ween karoon tegoro Sisaria taon mesaon Jerusalem sitinon uro. ² Uro jigo gawon galen wana ano Juuda jotamemeya yononon jaasewananon kouma Pool qaa jakeyanon ambombaaajon jen aron qen nanji. ³ Aron qen nama kokaen jen welengi, “Oo gawana, giinon saanon nononon monin sokombaatiwaajon jen tegona qaa anji Pool wama Jerusalem sitinon koi kawu.” Yononon wala qaa kokaen somonjon jegi, “Poolnon kananon karo iikanon mono qenin komuwaa.” Kaen jen jojorin embongitiwaajon ama kan kaen welengi. ⁴ Kaen welengito, Festusnon kokaen meleema onono, “Pool ii Sisaria taombaa kasa mirinon raro galen komakeju. Nii neeno kamba mende koriro iikanon eleema kemambaaajon mojen.” ⁵ Kaen jen toroqero, “Kawaajon eja iikanon qinjita mon anagati een, saanon onoo jotamemeurugia tosianon niwo Sisaria kemen kanon qaa selianon kuun jen mug momana.”

⁶ Kaen jen ween 8 me 10 kawaa so Jerusalem sitinon yonowo laligoro tegoro eleema Sisaria taonon kemero. Kemen en waama iikanondeen qaa jenteegowaa dun rarayanon rama jen koto Pool wama kagi jaayanon kouma nano. ⁷ Poolnon kouma nano Juuda jotamemeya Jerusalem sitinonga kagiti, iyononon liligon mun nama kazi qaganon qaa bologa mamaga selianon kuun jegi. Ii jegito, qaagiaa hona ii qendeembombaaajon amamaagi. ⁸ Kazi qaa een jen nangito, Poolnon ii qewagon kokaen jero, “Niinon iwoi bologa mon mende ambe. Juuda nonoonon Kana qaa mende qotogowe. Jiwowon jigo mende menj totowiwe ano Room Siisakimbaanon qaawaajon tuarenjen mende ambe.”

⁹ Kaen jero Festusnon Juuda yononon iyanajon mogi ubaatiwaajon moma Pool kokaen qisin muro, “Selenon kuukuu qaa koi jejuti, gii saanon iikawaa kitia ii Jerusalem uma kanon noo jaasewananon nama jewaga me qaago?”

¹⁰ Qisin muroto, Poolnon jero, “Room Siisakinon jen koto qaa jake koi kuugita koi nambe gosin noma qaana jen tegona sokombaa. Nii Juuda ejemba bologa mon mende ama onombe. Ii geenjo saanon moma yagojan. Mono naambaaajon mombo yonoonon kembenaga? ¹¹ Bologa mon mende ambeto, Kana qaa mon ugun iwoi mon ama bolin kawaajon koomuwaa bunu koloowenagati een, ‘Niinon komumambo,’ jen mende olo koma kema. Ii qaagoto, yononon kazi qaa een toontoon jen qaagiaa kania qendeembombaaajon amamaajuti een, qaa omayaajon ama monon nuama yonoo boronon amambaaajon amamaawaa. Room Siisakinon mono qaana mindinon jen tegoro dingowaa. Kawaajon niinon mono iwaa jaanon kemambaaajon kotiin qisijen.”

¹² Kaen jero Festusnon jawinuruta yonowo qambanmaban qaa mongama gosin kokaen meleema muro, “Gii Siisakimbaanon kemambaaajon moma qisijani, iikawaajon mono saanon Room kema iwaa jaanon namba.” Kian.

Poolnon kin Agripawaa jaanon nano.

¹³ Ween tosaana tegoro kin Agripa ano naana Bernaisi yoronon Festus iima godagara qendeembaatiwaajon Sisaria taonon kari. ¹⁴ Kan kanon ween mamaga laligori Festusnon Poolwaanon qaa ii kin pombo amin moma

kokaen jero, “Fiiliksnon eja mon mende isano kapuare mirinon kokanon rama laligoja. ¹⁵ Niinon Jerusalem kembe Juuda yonoo jigo gawon galengia wana ano jotamemeurugianon noonon kouma kokaen qisin nongi, ‘Nono eja iikawaa qaa men kanin giinon mono saanon iwaa kania gosin qaaya jen tegowa.’

¹⁶ “Kaen qisin nongito, niinon kokaen injiowe mogi, ‘Room gawman nonoonon kana ii kokaen: Mombaa selianon qaa bologa kuun jejuti, nono ejemba mombaa qaa ii lan mende jen tegonkejon. Wala horon qaa jakeyanon anin kaziurutanon kagi leelee ororon aron qen nanji qaa selianon kuun jen mugi kitia saanon jewaa. Qaa kitia jero ii gosin hona kolooro iikawaa so saanon qaaya jen tegonkejon.’ ¹⁷ Yononon koi kan ajoroogi niinon kaban mende koriro en waama iikanondeen jentegowaa dun rarayanon rama jen kotowe eja ii wama kagi noo jaananon kouro.

¹⁸ “Kouroto, qaa men kagiti, iyononon liligon mun aron qen nama qaa selianon kuun jen mugi. Kaen angi iwoi bologa toton mon anagati, kaen jewuyatiwaajon mambombeto, qaa iikaana mon mende jegi mobe. ¹⁹ Ii mende jegi mobeto, kitianon eja ii qetama iyangiaa momalaarigiaa qaa batuya tosaana ano eja mon qata Jiisas iwaajon angowowo meg. ‘Jiisasnon komuro,’ jegito, Poolnon ‘Gbilin laligoja,’ jen kaparan koma kotiuro. ²⁰ Kaen jen kazi angi niinon ‘Qaa kaana ii nomaen gosiwenaga?’ jen kana mongama uuwoi mobe. Ii moma nama kokaen qisin mube, ‘Selenon kuukuu qaa jejuti, gii saanon iikawaa kitia ii Jerusalem uma kanon jenaga me qaago?’ ²¹ Qisin mubeto, Poolnon Uutananaa jaanon kemambaajon kaparan koma kokaen qisiro, ‘Mono jena galen koma nongi Siisakimbaanon kembe qaana mindingoro dingowaa.’ Kaen qisiro eja waagiawo jen koton onombe galen kongi raja. Era wasin mube Siisa-kimbaa jaasewananon kembaa.”

²² Festusnon kaen jero Agripanon ijoro, “Niida mon eja iikanon qaaya jero momambaa siina mojen.” Ijoro kokaen meleeno, “Worango saanon qaaya mobaga.”

²³ Kaen meleeno en waagi kantriwaa jawin, kawali galen somata ano jotamemeya uuta yononon kan Agripa ano Bernaisi yorojon jura soron aroganon mouma korisoro rii qama koma horon onongi qaawaa jake miri uuta iikawaa utanon keugi. Festusnon jen koto Pool wangi iikanon kouro. ²⁴ Poolnon kouro Festusnon waama nama kokaen jero, “Kin Agripa ano eja somata kuuya nonowo koi rajuti, onjo mono eja koi iibu. Juuda ejemba tuun kuuya yononon iwaajon ama noo uuna kuugi. Sisaria taon kokanon ano Jerusalem sitinon onanon qaanon kuun noma qa gigilaan kokaen jen laligogi, ‘Eja koi kanon mono balonon laligowaatiwaa so qaago. Mono yamagen!’

²⁵ “Kaen qama laligogito, niinon gosiwe iwoi mon koomuwaa buna koloowaatiwaa so ii mende ano. Niinon kania kaen mokolon iibeto, ajo Room Uutananaa jaanon keno qaaya mindingoro dingowaatiwaajon kaparan koma qisiro. Kawaaajon qaa somonjon wasiwe Room kembaa. ²⁶ Room sitinon kambaato, iwaanon qaa ii nomaen onon Room eja Ponnaajon ambe kenaga? Iwaajon qaa lan jejuto, qaa kaniawo mon ii tororo mende moma asarijen. Kawaaajon jewe wama kan kin Agripa goo jaaganon ano onjo tosaana kin pombaa gematanon koi rajuti, onoo jaasewanganon angi nanja. Onjo saanon boronon men qaaya gosigi hona kolooro mono ii moma saanon terenon oowenaga. ²⁷ Eja mon kasanon somonjon qaa jakeyanon ombombaa qaaya nomaen jejuti, ii asuganon jewombaajon amamaan

kilenj eenj wasiwombo. Sili ii noo momononj gejajojombanj tani kaanja kolooja.” Kianj.

26

Poolnonj qaayaa kitia kinj Agripawaa jaanonj jero.

¹ Kaenj raji kinj Agripanonj Pool ijoro, “Gii saanonj geengaa qaa kitia jena momanj.” Kaenj ijoro Poolnonj nama boro kotonj munj iyanjaa qaaya nanjonj kokaenj kanainj jero,

² “Oo kinj Agripa, Juuda jotamemeya yonononj qaa selenanonj kuunj jenj nonjuti, niinonj qaa kuuya iikawaa kitia ii kete saanonj goo jaaganonj asuganonj jemambaajonj simbawonjowo mojenj. ³ Giinonj Juuda nonoononj nanamemenj ano angowowo qaanana kuuya ii tororo moma yagojanj. Kawaaajonj niinonj onjanonj simbawonjowo mojenj. Kaenj kolooro qisinj gonjenj: Qaa jemanjati, ii saanonj moma mokosinjonj geja amba.

⁴ “Niinonj Juuda ejemba tuunj uutanonj koloonj kanakanaiyanonjga kanainj neenaa kantri koi ano sitinana Jerusalem kanonj laligonj koube. Kawaaajonj Juuda ejemba kuuya yonononj laaligona gbaworonanonjga nomaenj kouma laligoweti, ii saanonj moma kotoju. ⁵ *Yonononj kaniana kambanj koriga moma kotoju. Siingia ero ii saanonj kokaenj nanjonj jewuyaga: Ananaa jigo gawonj uutanonj Farisii paati nonononj asa yonoononj jigo momo ii tororo toontoonj otaanj laligonjkejonj. Niinonj wala yonoo tuunj paatinonj keuma Kana qaa kaparanj koma otaanj laligowe. ⁶ Anutunonj ambosakonjurunana yonoojonj soomonggo qaa anoti, niinonj iikawaa honja koloowaatiwaaajonj mamboma jejeromonjromonj ama laligojenj. Kawaaajonj ama kete qaa jakeyanonj noonjgi nanjenj.

⁷ “Ananaa Israel ejemba tuunj 12 nonononj korebore soomonggo qaa iikawaa honja koloowaatiwaaajonj mambomakejonj. Ii mamboma jejeromonjromonj ama asaga gomantiinja pororo Anutu waeya menj mepe- seenjkejonj. Oo Uutana, niinonj jejeromonjromonj kaanj amakejenjwaaajonj Juuda jotamemeya yonononj qaa bologa bologa selenanonj kuunj jenj nomakeju. ⁸ Anutunonj ejemba koomuya menj gbilinj onono waabuyati, onjo ii mono nomaembaajonj ama mende moma laariju?

⁹ * “Neeno kaanagadeenj kokaenj romonjonj laligowe, ‘Nii Jiisas Nazaret ejawaa qabunjaya songbambe qaombaatiwaaajonj manja mamaga qemanjatiwaa so koloojenj’ Kaenj romonjonj kazi ama laligowe. ¹⁰ Kazi ama Jerusalem kanonj onjanonj manja qenj laligowe. Jigo gawonj galenj wanj yonononj nemunj koma nonjgi jenj kotowe Anutuwaa ejemba soraaya ii mamaga unuama kapuare mirinonj onoomakegi ano tosaanja komuwutiwaa qaa jegi niinonj kaanagadeenj qaa ii kotingonj wambelaanj (wout ama) laligonjkebe. ¹¹ Kambanja kambanja liligonj qamakooli miri so borojanj menj onombe uugia meleengiti, iyonononj asugigi. Asugigi Jiisas qakooma mepaegonj mubutiwaaajonj kuunj qaa tokoronjkota jenj horonj ureenj onombe. Kaenj ama onombe oolinonj geriawo talunjonj unugi siimbobolo moma laligogi. Uunanonj gere jenj sorogoro sisiwerowero ama onjomambaajonj koriganonj waba kantriwaa sitia sitia kanonj kema laligowe.” Kianj.

Poolnonj uuta meleenotiwaa sunduya jero. *Apo 9.1-19; 22.6-16*

* **26:5:** Apo 23.6; Fil 3.5 * **26:9:** Apo 8.3; 22.4-5

12 “Kaiyaka kaen ama laligowe kambañ moñon jigo gawon galen waja yononon niwo uumotoon ama nemun koma nongi Damaskas sitinon kemambaajon kananon kembe. 13 Oo Uutana, niinon kananon kembe ween biiwia kanon Siwenonga asamararan mon uulanawo kamaaro. Kamaan oobili kaanja asugin ween jaaya uugun asariro iibe. Asasaga iikanon mono nii ano eja niwo keniji, nono turun nonono. 14 Turun nonono kuuya tama namonon kamaan konin. Kamaan koma enin noojon qaa mon kolooro Hibruu qanon kokaen nijoro mobe, ‘Sool, Sool, gii naambaajon sisiwerowero ama nomakejan? Gii mono bulmakao eja kaanja koloowabo. Toyanon balon mozozongowaatiwaajon bulmakao eja kinonon somongoro sosooda hororo sokonjato, lan horon geriawo yakarin horon ureero oolinon qero siimbobolo momakeja. Gii mono iikawaa so lan lugun geengaa gemaga een toontoon kotowabo.’

15 “Ii moma qisiwe, ‘Oo Pon, gii moronon?’ Qisiwe nijoro, ‘Nii Jiisas sisiwerowero qaganon ama nomakejani, mono ii koloojen. 16 Ii koloojento, gii saanon waama namba. Nii ano iwoi iijani ano kanagen toroqen asugin goma qendeemanjati, ii mono nanjon jen dangunu kaanja nama noo jotamemena koloon welena qen laligowa. Gii gawon ii men laligowa. Niinon kawaajon ama asugin gonjen. 17 Niinon mono geengaa Israel kanageso tuun yonoo borogianonga metogon gomanja ano waba kantri ejemba yonoonon wasin gombe kembagati, iyononon guwubotiwaajon kaanagadeen reenreen koma gomanja. 18 Niinon wasin gombe kema ejemba jaagia metoona uugia meleema pangamanonga asasaganon koubuya. Jaagia tooro uugia meleema Satambaa ku-usunonga loloon Anutuwaasopa uutanon kawuya. Kaen kan moma laarin nongi singisongogia songbama mesaomanja. Mesaowe Anutunon alauruta tak koton onono soraaya koloojuti, mono iyonoo batugianon keuma dun raragia men oyanboyan koloon laligowuya.’ Jiisasnon kaen koton kondoon noma nijoro.”

Poolnon uuwaa gawonaa sunduya jero.

19 “Oo kin Agripa, Jiisasnon kaen nijoro niinon Siwenonga jaameleen unja iima kania moma ii kolatin laligomambaajon moma osiwe. Kawaajon niinon jaameleen unja iikawaa qaaya ii ten koma gawon men laligowe. 20 *Ii ten koma liligon Buja qaa kokaen jen sein laligowe: Ono mono uugia meleema Anutuwaanon eleema kan uumeleengitiwaa honja ii nanamemengianon qendeema laligowu. Buja qaa ii wala Damaskas ano Jerusalem siti woi iikanon laligojuti, iyonoojon jen asarin laligowe. Iikawaa gematanon Juuda kantri kuuya yonoojon jewe ano waba kantri yonoojon jen uugia kuun laligowe. 21 Kania kawaajon ama Juuda ejemba tosanon jiwowon jigonon uma iikanon qelanjini noma kaparan koma koomuya nuwombaajon angi.

22 “Kaen angito, uuna meleembeti, iikanon laligon koube Anutunon ilaan noma laligoro kambañ kokaamba toroqen saanon laligojen. Ililaan kawaajon ano koi nama uuta ano kamaanqeqeta onoo jaanon nama qaana koi jejen. Mooses ano gejatootoo ejemba yononon iwoi koloowaatiwaajon jegiti, niinon mono yonoonon qaa iikayadeen tororo otaan qaa kokaen nanjon jejen: 23 *Anutunon aren ano Hamoqeqe Toya Kraist iinon siimbobolo moma komun eja mutuya koomunonga waabaa. Waama Anutu asasagaa kania ii Juuda tuun ano waba kantri ii inisaama jen asarin onoma laligomambaajon nijoro.”

* 26:20: Apo 9.20, 28-29 * 26:23: Ais 42.6; 49.6; 1 Kor 15.20

²⁴ Poolnon qaayaa kitia kaen jero gawana Festusnon terengon qaa batuyanon koton jero, “Pool, gii kaamaa anjan. Papia miria miria kanon una momoganon sein wanga men soorota laligojan.”

²⁵ Kaen jeroto, Poolnon meleeno, “Oo pon sorona Festus, niinon wagna soosooya mende koloojen. Qaa jejeni, ii momakotoo qaa honaga kolooja. ²⁶ Kin Agripanon qaa kokawaa kania moma yagoja, kaen mojen. Iwoi kuuya ii aasangoyanon wangon monnon mende kolooro. Kawaajon buju qaa kuuya ii mono kin pombaa gejianon kemero modaboroji, iikaen moma kotiijen. Kawaajon niinon qaana koi saanon awasankaka qaganon nama jewe mojan. ²⁷ Oo kin Agripa, Juuda eja gii gejatootoo yonoonon Buj Terewaa qaaya moma laarijan me qaago? Ii moma laarijan, iikaen mojen.”

²⁸ Poolnon kaen jero Agripanon meleema jero, “Oo Pool, giinon kaban torodaamon kokaamba uuna kuuna niinon uuna meleema Kraistwaa alia koloowenagatiwajaan mojan me? Kaen romongojan me?”

²⁹ Kaen jero Poolnon meleeno, “Oo kin, qaa koriga me toroga jebenagati, ii kilen. Giinondeen qaagoto, keteda koi qaana geja ama mojuti, kuuya ononon kaanagadeen Kraistwaa alauruta koloowutiwajaan uusiinanon moma kokaen qama koolijen: Oo Anutu, uugia meleema onona niinon koi laligojeni, mono iikawaa so koloowu. Gbado (tape) iikayadeen onoo borogianon ubaatiwajaan mende mojen.”

³⁰ Kaen meleeno kinon waaro gawana ano Bernaisi yoronon kaanagadeen waari ano yonowo ragiti, iyononon kuuya waagi. ³¹ Waama mesaon kenji eja geria yononon iyangiodeen amin moma kokaen jegi, “Eja koi kanon bologa mon mende ano naambaajon een toon gbadoon mugi? Iinon koomuwaa buna koloowaatiwaa so mende kolooja, kaen mojon.”

³² Kaen jen amin moma Agripanon Festus ijoro, “Siisakimbanon kembe qaana mindingoro dingowaatiwajaan mende kaparan koma qisin jenagati een, mono saanon isanin kemenaga.” Kian.

27

Pool wangonon oonji kanain Room keno.

¹ Eja geria yononon nonoonon qaa kokaen somongogi: “Nono wangonon unin haamonon nangoro Itali kantrinon kembona.” Qaa kaen somongogi Pool ano kapuare eja tosaan ii kawali galen mon qata Julius iwaa boronon nonoonji. Julius iinon manjageqe tuun bakaya mon qata “Room Siisakimbaa manjageqe tuun” qagiti, iikanon manjageqe eja 100 yonoo galengiaga laligoro. ² Goman mon qata Adramitium iikanon wango mon kan Eisia prowinswaa kowe goraaya metetereen wango doya motomotoon kanon kemaatiwajaan ama jojoriroti, iikanon unin. Unin opo sel horon mororongogi haamonon nangoro kowenon kenin. Masedonia prowinswaa siti qata Tesalonaika iikanon eja mon qata Aristarkus iinon koipunana kolooro motoon kenin.

³ Kema en waama kanon Saidon gomanon keunin. Keunin Juliusnon Pool ala men mun jen tegoro wango mesaon alauruta yonoonon kema injiro naa iwoiwajaan amamaaroti, ii ilaan mugi. ⁴ Iikanon mombo kowenon kenin haamonon kana kembon jenin, iikaan baangen qen gilirotiwajaan bimooro toroqen wato qata Saiprus kawaa aasangoyanon kemej koorongon metetereen kenin. ⁵ Kenin haamonon nangoro kowe koton Silisia ano Pamfilia prowins woi ii uruugun Lisia prowinswaa siti qata Maira kanon keunin. ⁶ Keuma kanon kawali galenananon wango mon mokolooro.

Wango iikanon Iijiptwaa siti qata Aleksandria kanon ka Itali kantrino kemambaaon ama jojoriro. Ii mokoloon jen koton nonono iikanon unij.

⁷ Uma kowenon kenij haamonon saanon mende nangoro ween mamaga ii osonoson kenij. Kaen kenij tegoro kanon kupukapa koma kowe kanon Nidas taon kosianon keunij. Kosianon keunij haamo kotakota qen kaen baagen toroqen kembombaa kania somongoro. Somongoro bimooro Kriit watowaa masuya qata Salmone ii uugun kema wato gematanon kemej koorongon metetereen kenij. ⁸ Kowe goraaya kosere metetereen osiqosiwo kema laligon Lasea taon kosianon goman qata “Wango suuluya iimasiinjiinawo, Fair Hafens” qamakejuti, iikanon keunij.

⁹ Iikanon keuma kamban koriga mesoqesoon laligonij. Kaen laligonij singisongo soongbambaa kendon qata Yom Kippur* iikawaa kambananon tegoro haamoqeqe kambananon mono kan kuuro keunij. Haamoqeqe kambananon ejemba kowenon kema “Tiwilaawombo,” jen wangogia somongon laligonkegi. Kawaajon Poolnon galej meme qaa mon kokaen injjoro, ¹⁰ “Ejauruna, anana kowe qaganon toroqen kembombo. Kupukapa qaganon kema tiwitiwilaa mokoloowombo. Raidimbonon qero wangonana janngoro esuhinaya sooro nononano kaanagadeen komuwombo. Goman tanaanon kaen kolooro iijen.”

¹¹ Galej meme qaa kaen jeroto, kawali galenananon Poolwaanon qaa ii qotogon wango toya ano melenqeleen loqa (steer) galeja yoronon “Saanon kembona,” jeriti, kawali galenananon qaagara ii moma laariro. ¹² Goman qata “Wango suuluya iimasiinjiinawo” iikawaa wango doya ii haamoqeqe kamban rarawaa so mende kolooro. Kawaajon ama eja mamaganon kembombaa qaa kotingon kokaen jegi, “Koi rabombaaon mojonana tiija. Saanon opo sel horon mororongogi kowenon kembona. Kema kaparan koma laligon kana kolooro Fiiniks wango donon keubonaga. Iikanon keuma haamoqeqe kamban koi saanon rama laligonij tegowaa.” Wango do qata Fiiniks ii Kriit wato kawaa goraayanon ween kemekemetaagen eja. Kian.

Raidimbonon kowe mero boliro.

¹³ Kembombaa qaa kaen jegi haamonon osonoson kanain Saut waagenga qero. Qero “Saanon kema arenana otaan Fiiniks iibona,” jen romongon nama wangowaa kasa mindana mesungi kouro. Kouro wangonon lolooro haamonon nangoro sosooda nunuano Kriit watowaa goraaya metetereen kosere kenij. ¹⁴ Kaen keninto, kamban mende koriro haamo esuna kotakota qata yoware, Noot Iistwaa raidimbon (momosia) kanon mono wato iikawaa qaganonga qen gilin nunun karo.

¹⁵ Nunun karo wangonana galej kombombaaon menj bimbimgogi haamo qen karotiwaagen kemambaaon amamaaro. Amamaaro mesaogi haamonondeen wango kuun menj wano anjo een keno utugon nonono lan kenij.

¹⁶ Utugon nonono laligon wato melaa mon qata Kauda kawaa gematanon Saut waagen kenij. Iikanon kema gomba kasanon somongogi wango gematanon apu koton karoti, ii aon oron kowenonga horonij mamaga bimooro kilej kaparan koma horonij kouro.

¹⁷ Gomba ii horonij kouro wango somatanon anij. Wangonon utugon janngowabotiwaaon monij kasa menj wango kokosiin somongon kotiigi. Kaen kema kema sakasin bambaana qata Sirtis† iikanon kowe koria koriga mende eja. Nono iikanon kuun osiwombotiwaaon toroko monij. Kaen

* **27:9:** Yom Kippur korisoro kendon ii Septembe tetegoyanon me Oktobe kanakanaiyanon amakeju. † **27:17:** Sirtis ii Afrika kantri qata Libia iikaan baagen eja. Sirtis kanon kowe dutanon sakasin bambaana bambaana eja.

moninjiwaajon ama wangowaa opo sel iwoiya ii metogon kamaan ama wanjo galenkonkon mesaogi. Ii mesaogi haamonon wanjo kuun nanjoro een lan kenin. ¹⁸ Een lan keninto, raidimbon iikanon mono geriawo toroqen qen utugon nonono. Kaen utugon nonono goman ano iikanon kanain wangowaa esuhina tosaan men kowenon giligi kemero. ¹⁹ Ween karoon kolooro kanon wangowaa ilawoila akadamuyawo ii angio men giligi kowenon kemero. ²⁰ Kaen memenjalij kema kema gomantiina ween mamaga iikanon ween me sengelao mon mende iinin. Raidimbon kanon kaanagadeen kotakota toroqen qen ero. Qengadeen ero bimooro “Mono qaombona!” jen laaligo soomongowaajon moma uunananon kamaaro titiboronana tegoro raniin.

²¹ Raidimbon uutanon kaman korija kan laligon nembanene mon mende nenin. Kawaajon ama Poolnon batugianon waama nama kokaen injoro, “Ejauruna, niinon Kriit wato mende mesaowombaa gejanono injoweti, onon noonon qaa ii otaagi sokonaga. Kaen anin tiwitiwilaa koi kanon mono qanananon mende unaga. ²² Gejanonona mesaogito, keteda koi qambanmamban qaa kokaen ononjen: Onoononga monon laaligoya mende tiwilaawaa. Ii qaagoto, wangogadeen tiwilaawaa. Kawaajon onon mono qaqabunabunagia moma rabu.

²³ “Niinon ben qata Anutu iwaa bunja koloon welen qen laligojen. Gomantiina gaon ewe iinon Siwe gajobaya mon wasiro noo kosonanon kan nanja. ²⁴ Nama kokaen nijoja, ‘Pool, gii toroko mende moba! Gii saanon Room Siisakimbaa jaasewananon kena gosin gombaa. Moba! Anutunon keraqeeangoya qendeema goma ejemba kuuya giwo wangonon motoon laligojuti, iyonoo laaligogia mono goo borongan ano giwo nama monon mende komuwaa.’ ²⁵ Siwe gajobanon qaa nijoji, mono iikawaa so koloowaa. Niinon Anutu kaen moma laarin mujen. Kawaajon ejauruna, onon mono qaqabunabunagia moma rabu. ²⁶ Kaen koloowaato, haamonon qen utiitiin nonono wato mombaa goraayanon keubonatiwaa so kolooja.” Kian.

Gomantiina 14 kolooro balon dodowigi.

²⁷ Wangonanon Kowe Balon Batugaranon (Mediterranean Sea) iikawaa bakaya qata Adria Kowe iikanon een lan keno gomantiina 14 kolooro. Ii kolooro gomantiina biiwia kanon wanjo gawon meme eja yononon “Mono balon mon dodowijon,” jen uugianon kaen mogi. ²⁸ Kaen moma nama keda kasa mon aen kitiawo somongon giligi kemen kowe dusiita oosiro. Oosiro kowe korjaa jangoya kolooroti, ii 40 miita (120 fiit) kawaa so. Borona mon toroqen kema tani motoon ii kaanideen angi jangoya iikanon 30 miita (90 fiit) kawaa so kolooro mokoloogi. ²⁹ Ii mokolon wangonanon jamo toron batuyanon kuuwabotiwaajon toroko mogi. Kaen moma wangowaa kasa mindana 4 ii wanjo gematanonga isama oson men kamaan angi ano goman asariwaa-tiwaajon mamboma qama koolin raji.

³⁰ Kaen ragito, wangowaa gawon meme eja yononon mondomondo qaa kokaen jegi, “Nono wanjo wanaagen wangowaa kasa mindana tosaan gilinin kemebaa.” Kaen monon jen wanjo melaa, gomba mon wangononga metogon men kamaan angi kowenon kamaaro wanjo mesaon angobato men aasangoyanon olon koma kembombaajon angi. ³¹ Kaen angito, Poolnon kawali galen ano manjaqeqe eja ii kokaen irijoro, “Yononon wangonon mende meselatin nambutu een, onoo laaligo soomongowaa kania mon mende koloowaa.” ³² Kaen irijoro manjaqeqe eja yononon kema

gombaa kasia kotogi anodeen keno gawonj meme eja yonononj olonj koma kembombaajonj amamaagi.

³³ Wengeranj suluro kanonj Poolnonj korebore nene newutiwaa qambanmambanj qaa jenj kotonj onoma kokaenj jero, “Ono mono kambanj koriga uuwoi mamboma nembanene monj mende kisiriinj laligogi kete weenj 14:nja kolooja. ³⁴ Kawaajonj nii kokaenj jenj kotonj ononjenj: Anana laaligonana somonjgowombaajonj aonj orowonjati, iikanonj esurjana kamaawabotiwaaajonj mono kotiin nama qeangoninj sokombaa. Kawaajonj onjo mono nembanene newu. Onoononga monjonj monj selia mende tiwilaawaa. Wanj jugia melaa monj ii mende totonj soowaa.” ³⁵ Kaenj jenj Poolnonj bered menj korebore yonoo jaasewangianonj Anutuwaa dangisenj jenj motonj kanainj nero. ³⁶ Kaenj nero iima kuuya yonononj awasangia kamaaro kaangadeen nene menj negi. ³⁷ Nono wanjo uutanonj mindirinj janjo 276 kawaa so laligoninj. ³⁸ Yonononj korebore nene nenj nenj timbirinjgogi. Kaenj ama wangononj afaangowaatiwaaajonj wiit dumunj kota taruyawo menj giligi kowenonj kemero. Kianj.

Wangononj kowe torononj kuunj osinj jangoro.

³⁹ Gomanj ano balonj iima ii mende moma kotogi. Mende moma kotogito, kowe wangonja (bay) sakasinjawo monj mokolonj iigi. Ii iima “Mono wanjo meleema batogonj iikanonj keubonaga,” jenj qaa somonjgogi. ⁴⁰ Qaa kaenj somonjonj nama wangowaa kasa mindanja kasia kotogi suno mesaogi kowe dutanonj ero. Ii kotonj iikanondeen leelee melenjeleenj (steer) loqa woi eroti, iyoro kasagara isangi lolooro. Ii isama wanjo bataa opo selya horonj mororongogi haamononj nanjoro wanjo meleengi sakasinonj baagenj keninj. ⁴¹ Kaenj keninto, wangononj kowe torononj kembabotiwaaajonj somonjgowombaajonj amamaanj mesaonj giligi kema kuuro. Iikanonj kuunj wanjo wanjonj torononj qenj osinj kema kamambaajonj amamaanj raro. Kaenj raro kowe sirinonj wanjo goonjonj kotakota gilinj qenj qosomosono.

⁴² Kaenj kolooro jegi, “Kapuare eja yonoononga monjonj apu qenj kotonj olonj koma kembabo.” Kaenj jegi manjajeqe eja yonononj kapuare eja nono kuuya nunuwombaajonj mogi. ⁴³ Kaenj mogito, kawali galenananonj Poolwaa laaligoya somonjgomambaajonj moma manjajeqe ejaurutanonj kaenj ambubotiwaaajonj anjonj koma onono. Anjonj koma onoma kokaenj jenj kotonj nonono, “Daenj onononj kowe aotinj kekembaa kania mojuti, onjo mono wala lugunj kemenj kowe aotinj kema goraayanonj ubu. ⁴⁴ Yonononj wala kenji tosianonj gemagianonj palanj tapia qelanjinj mewu me wangowaa kitia kania kania mokolonj iikawaa qaganonj enj kowe aotinj kembu.” Kaenj jenj kotonj nonono tani kaenj ama kuuyanonj laaligonana somonjonj kowe goraayanonj keudaboroninj. Kianj.

28

Malta watononj mamboma laligoninj.

¹ Laaligonana somonjonj kowe goraayanonj kouma kanonj wato qata Malta qagi moninj. ² Kouninj konjonj kanainj kamaaro gomanj olomooroto, Malta ejemba yonononj ala awaa tontononj koloonj nonoma gere anji jero nunuanji korebore gere kosianonj kema konama raninj. ³ Poolnonj gere akado menj kululuunj boranjonj gerenonj ano. Ii ano jero qato monjonj gere kukujanonj kosuro kouma borianonj somonjonj kiro. ⁴ Mokolonj kaenj somonjonj borianonj mondonj kamaanj nano watowaa toya yonononj iima iyangiodeen aminj moma kokaenj jegi, “Eja koi kowenonga laaligoya

somonjon kouroto, Songorinon kilen irona meleema laaligoya koton muro komuwaa. Kawaajon mono unuro koomu ejaga kolooja. Kaen moma kotijon.”

⁵ Kaen jegito, Poolnon soromaan utugon nama giliro gere uutanon kero Poolwaa selianon tiwitiwilaa mon mende kolooro. ⁶ Kaen jen iigigiin “Selia somariin osaawaa me uulanawo komun balonon tama kamaan komba,” kaen jen akakarinj iima mamboma nangi. Kamban koriga mamboma nangito, Poolwaa selianon iwoi bologa mon mende kolooro. Kaen kolooro roromongia meleeno jegi, “Oo, eja koi mono ben ejaga kolooja.”

⁷ Malta sakasinon kouma lan unun kosianon nene gawon balon koria koria ano bao bulmakao tuunja tuunja egi iinin. Ii watowaa eja pongia qata Publius iwaanona ero. Balon toya iikanon koma horon nonono mirianon unun ukalen qaganon kalan koma nonono iwo ainjolon raniin ween karoombaa so keno. ⁸ Raniin Publiuswaa mananon selegere ano kerauru sayawo ji (dysentery) kanon kiro dunnondeen ero. Ero Poolnon iwaanon kema gama koolinj boria wananon ama men qangoro. ⁹ Kaen kolooro iikanondeen ji ejemba tosaana kuuya wato iikanon egiti, iyononon kaanagadeen kougi Poolnon Anutu gama kooliro qangogi. ¹⁰ Yononon kalen kania kania mamaga nonoma iikaana kanon goda qen nonoma laligogi. Kanagen wanonon ubombaajon aninj, kamban iikanon kowe qaganon kana laaligowaa iwoiyaaajon amamaaninj, ii men nonoojon wanonon anj. Kian.

Malta mesaon kema Room sitinon keuninj.

¹¹ Koin karoon tegoro wanjo mon qata “Ben Sunesune” mokoloogi. Wanjo iikawaa wananon sunesune benwoi qagara Kastor ano Poluks yoro unagara menjerenjon anj nani. Wanjo kanon Iijipt kantriwaa siti qata Aleksandria iikanona karo wato kanon somonjon haamoqeqe kambana ii ragi. Ii ragi tegoro unun opo sel horon mororongogi haamonon nangoro mesaon keninj. ¹² Kema kema siti qata Sairakyus kanon keuma balonon kamaan ween karoon raniin. ¹³ Rama wanonon unun opo sel horon mororongogi kema Regium sitinon keuninj. Keuma en waama haamo Saut waagenja kanain qero. Qero kema ween boria woi kolooro kanon Room leegen Puteoli taombaa wanjo donon keuninj.

¹⁴ Keuma kanon uumeleen alaurunana tosaana mokolon injiin. Injiiin kokaen qisin nononji, “Ono saanon nonowo sonda motoonjo laligowuyaga me qaago?” Qisin nononji “Saanon,” jen yonowo laligoninj. Laligoninj tegoro onomesaon Room sitinon unun. ¹⁵ Uumeleen alaurunananon Room siti laligogiti, iyononon kaninjwaa buju qaa mogi. Ii moma mokolon nonombombaajon tosianon waama (kana 43 mail kan) goman qata Apius Forum maaket iikanon kagi. Tosianon (33 mail kan) goman qata Ala miri karoon, iikanon kan mokolon nononji aitonjoninj. Aitonjon Poolnon “Anutu dangisen!” jen mepeseen uuta qangoro. Kian.

Poolnon Room rama Juuda ejemba uugia kuuro.

¹⁶ Room sitinon kouma kanon Poolnon miri monjon anodeen rabaatiwaaajon jen tegon mugi manjaqeqe eja monjon galein men mun laligoro.

¹⁷ Kaen jen tegon mugi miri iikanon raro ween karoon tegoro Juuda ejemba geria koma horon onono kan ajoroogi. Ajoroogi Poolnon kokaen injjoro, “Alauruna, niinon ananaa Juuda ejemba tuunnana mende qetama kazi ama onombe me ambosakonurunana yonoononga nanamemen moma laligojoni, ii mende men boliwe. Kaen qaagoto, kilen Jerusalem sitinon

qelanjin noma somongon noma kapuare mirinon noongi rabe Room gawman yonoo borogianon noongi. ¹⁸ Noongi borojan men kianiaa qisin gosigi qeangoro. Niinon iwoi bologa mon mende ama koomuwaa buna koloowenagatiwaa so mende kolooro. Yononon kaen iima koton isama nombombaajon mogi.

¹⁹ *"Kaen mogito, Juuda jotamemeya yononon Judia kanon qaa ii gewagon tuarenjen анги. Kaen анги sisau koloon bimooro niinon kana mongama mon mende mokoloon kokaen kaparan koma qisiwe, 'Niinon saanon Room sitinon kembe Siisakinon qaana mindingoro dingowaa.' Kaen qisiwe wasin nongi koi kawe. Neenaa Juuda tuun yononon kazi ama nongito, kilen yonoo selegianon qaa bologa mon kuun jen onomambaajon mende mojen. Kaen qaago. ²⁰ Anutunon eja mon koloowaatiwaa soomongo qaa nonono Israel nononon qaa iikawaa hona koloowaatiwaaon mam-boma jejeromonromon amakejoni, niinon mono eja soro iwaajon ama gbadoon nongi gbado (tape) koi bosinjen. Kiania kaen. Kawaaon ama kete injiima qaa qaa ama amin mobombaajon koma horon onombe koi kagi ajorojon."

²¹ Kaen injoro moma jegi, "Judia balonon gojon qaa jen laligogito, nonoojon tere mon mende анги karo iinin. Kaanagadeen alaurunananon iikanona koi kagiti, iyonoononga monon goo qaa buju me sundu bologa mon mende jegi monin. ²² Ii mon mende jegi moninto, uuganon qaa eji, nono ii saanon mobombaajon mojon. Goonon Nazaret paati tuun iikawaa qaaya ii balon so jegi ejembanon qotogogi leelee iikanon niinongiinon qaa mamaga jen kazi amakeju. Paati tuun iikawaa bujuya ii gejanananon kaen kemero mojon."

²³ Kaen jen Poolnon qaa mombo jewaatiwaa kaban mon arengogi. Ii arengogi Juuda ejemba jaasoononon kaban iikanon kan Pool miri raroti, iikanon ajoroogi. Ajoroogi umugawodeen kanain Anutu bentotonaa kania jen asarin laligoro goman tiiro. Jiisaswaa kania moma yagon moma laarin uuwoi mesaowutiwaaon kaparan koma uukuuku me onoma laligoro. Wala Mooseswaanon Kana qaa ano gejatootoo ejemba yonoonon Buju Tere weengon qaa iikanonadeen kanain Jiisaswaa kania injisaama iikanon qendeema nanon jen laligoro. ²⁴ Buna qaa kaen jen laligoro tosanon uuwoi mesaon moma laarigito, tosanon ii mende moma laarin tompin laligogi. ²⁵ Angia uumotoon mende ama aon batugianon roromonon tuun woi koloon deembombaajon анги. Deembombaajon анги Poolnon qaa kokaanagadeen injoro, "Una Toroyanon qaa mon gejatootoo eja Aisaiawaa uutanon sane qero ambosakonurugia injoroti, ii mono onoo saregiaga tororo jero. ²⁶ *Aisaianon qaa ii kokaen jerota eja,

'Gii mono ejemba tuun koi yonoonon kema kokaen injiona mobu:

Ono gejagia ama qaa onanon momago kania moma bimbimgon kilen mende moma asariwuya.

Jaagianon uun iwoi onanon iimago kania iima bimbimgon kilen mende iima kotowuya.

²⁷ Ejemba tuun koi yonoo uugianon mono kotiin gojoma eja.

Geagianon qaa moma bimbimgon jaagia komujulaan laligoju.

Kaen mende koloowuyagati een, mono jaagianon iwoi saanon iima koton geagianon qaa moma uugianon kania moma asarin uugia meleengi niinon ii saanon men qeangon onombenaga.' "

* 28:19: Apo 25.11 * 28:26: Ais 6.9-10

²⁸ Poolnon qaa ii jendaboron kokaen injoro, “Kawaajon ono mono qaa kota koi saanon moma yagowu: Anutunon hamoqeqewaa Buna qaaya ii mono waba kantri yonoonon ano kembaa. Yonoonon keno yononon ii saanon geja ama mobuya.” ²⁹ (Poolnon kaen jendabororo Juuda yononon anjiodeen geriawo jenonkooli ama niinonjiinon amigi uma kamaan ano mesaon kenji.)

³⁰ Poolnon iyanqajon miri mon tatawaga sewanja men iikawaa uutanon gbani woi kuuyagadeen en laligoro. Iikanon laligon ejemba daen yononon iibombaajon kagiti, iinon ii kuuya saanon koma horon onoma laligoro. ³¹ Awasan kaka qaganon nama Anutu bentotoqaa kania jen asarin uukuuku men onoma laligoro. Pon Jiisas Kraist moma mubutiwaajon Anutu hamoqeqewaa kania kuma onoma laligoro. Kaen laligoro monon mende qotogon muro laligon kouma laligoro. Kiaj.

Room Tere Poolnoŋ Room yoŋoo Tere ano. Jeŋ-asa-asari

Room sitinoŋ gadokopa laligogi uumeleen tuuŋa tuuŋa yoŋonoŋ batu-gianoŋ siinŋserereŋ qeŋ deema laligogi. Juuda toŋianoŋ uugia meleema Juuda nanamemenonŋ ano Kana qaanoŋ qokotaan Anutuwa aiweseya selegianoŋ kotoŋ oro mende neŋ laligogi. Waba kantriwaa uumeleen tuuŋ yoŋonoŋ Anutuwa kalenmorianoŋ qokotaan Anutuwa Kana qaa baatanonŋ mende kema sewanqaari qaganonŋ ŋingisonŋo afaanŋon ambombaajonŋ mogi. (6.15) Anutunonŋ Juuda kanageso honŋa gema unŋun kitigianoŋ waba ejemba onŋono buŋaya koloogiti, iikawaajonŋ jomoma mepaegonŋ onŋonŋi. (11.18-20) Kaenŋ ama Juuda uumeleen yoŋonoŋ siligia walaga kaanagadeenŋ otaagitiwaaajonŋ ama jejewili ama onŋoma laligogi. Juuda tuuŋ yoŋonoŋ waba kantriwaa uumeleen alaurugia sureenŋ onŋoma Juuda siligia mende otaagitiwaaajonŋ ama qaagia totoronkoto jeŋ tegonŋ sewanqaari laligogi. (2.17-20; 14.3)

Mindirinŋ onŋomambaajonŋ Poolnoŋ tuuŋ woi yoŋoojonŋ gejanono qaa aŋa aŋa oonŋ onŋomakeja. Juuda yoŋoo kanagia inŋisaano (2.21-27) waba kantri yoŋonoŋ aisoogi. Qaa waŋa kokaenŋ inŋijoro, “Jiisas moma laarininŋ Anutunonŋ momalaarinana iima qaana jeŋ tegoro solananiwona. Kana morota monŋ mende eja.” (1.17) Waba kantri ejemba sewanpirinŋgia qetegowaatiwaaajonŋ kanagia inŋisaama kokaenŋ inŋijoro: “Anutunonŋ onŋoanŋiaa awaagiaajonŋ ama qaagoto, iyaŋaa kiankomuyaajonŋ ama onŋo meweenŋonŋ onŋono. (11.30-32) Kawaajonŋ mono kaparanŋ koma Kana qaa teŋ koma laligowu. (7.12-24) Korebore ŋingisonŋowaa kasa gbadononŋ laligonŋ tiwilaawombaajonŋ anjonto, (3.23; 5.12) Anutunonŋ iyaŋaa irinŋonŋsoonŋanonŋ kamaawaatiwaaajonŋ ama Kraist wasiro. (5.8-9) Unŋa Toroyanonŋ metogonŋ ŋingisonŋo kiankoomuwaa ku-usunonŋa isama nonombaa. Kawaajonŋ ŋingisonŋo nanamemenŋ mesaonŋ (6.11-14) mindirinŋ jopagonŋ aonŋ gadokopa yoŋoo batugianoŋ gadokopa kaanŋa mende laligowu.” Gejanono kaanŋa onŋono osonŋ osonŋ teŋ koma mindirinŋ laligogi. Poolnoŋ kambanŋ mutuya Room keno nanŋonŋ mugitoroqenŋ Spein kantrinonŋ kemambaajonŋ moma kaenŋ ooro.

Buk kokawaa bakaya waŋa 7 ii kokaenŋ:

Jeŋ-asa-asari qaa ano qaa waŋa 1.1-17

Kuuyanonŋ ŋingisonŋowaa hamoqeqewaajonŋ amamaajonŋ 1.18-3.20

Anutunonŋ hamo qeŋ nonomakejiwaa kania 3.21-4.25

Kraistwo laaligo dologaa kania 5.1-8.39

Israel yoŋonoŋ Anutuwa roromonŋo arenŋonŋ laligoju 9.1-11.36

Uumeleenŋ nonoo sili nanamemembaa qaa 12.1-15.13

Qaa tetegoya ano aŋaa yeizozo qaaya 15.14-16.27

¹ Pool nii Jiisas Kraistwaa gawonŋ meme ejaga ano Room uumeleen ejemba onŋowo qaa aminŋ mobombaajonŋ kanŋ tere koi oojenŋ. Anutunonŋ noono wasiwasi eja aposol koloojenŋ. Anutunonŋ Oligaa Buŋaya jeŋ seimambaajonŋ meweenŋonŋ nonota laligojenŋ.

² Anutunonŋ oyamboyanŋ laligowombaa Oligaa Buŋaya ninisaambaatiwaa qaaya ii waladeenŋ somonŋonŋ jero gejatootoo ejembanonŋ moma Buŋa Tere toroya iikanonŋ oogita eja. ³ Oligaa Buŋawaa kania ii iyaŋaa meria Jiisas

Kraist. Iinon balon eja kaana kin Deiwidwaa gbiliuruta yonoononga kolooro.

⁴ Siwe eja kaana Unayanon solana toroya kolooro. Anutunon ii men gbiliro koomunonga waaro ku-usunanon asuganon asugiro. Anutunon iikaana kanon iyanaa Meria koloojiwaa qaaya ii jen kotiin kuun muro. Ponanaa kania kian. ⁵ Kraistnon gawombaa hona kokaen koloowaatiwaa-jon moro: Nononon waba kantria kantria liligon Jiisaswaa qata batugianon jen seinin moma uugia meleema moma laarin mun qaaya ten koma laligowu. Kawaajon aposol gawona ano kalenmorianan ii nonono men laligo-jon. ⁶ Anutunon ejemba Jiisas Kraistwaa buna koloon laligowutiwaaajon onoonoti, Room onjo kaanagadeen iyonoo batugianon laligoju.

⁷ Uugia meleema Room sitinon laligojuti, niinon kuuya onoojon tere koi oojen. Anutunon onjo iyanaa ejemba soraaya laligowutiwaaajon onooma jopagon onomakeja. Anutu Manana ano Pon Jiisas Kraist yoronon mono kalenmorianan ononi luaenon laligowu. Kaen qama koolinkejen.

Poolnon Anutu mepeseen kokaen qama kooliro:

⁸ Gomana gomana kuuya yononon Room onoo momalaarigaa sunduya jegi momakejen. Kawaajon qaana kanain Jiisas Kraistnon nemun koma nono kuuya onoojon ama Anutuna dangisen jenkejen. ⁹ Niinon uusiinna kuuya Anutuwaa gawonon ama welenan qen Meriaa Oligaa Buna jen asarinkejen. Iikanon suulan onjo romonon onomakejeni, ii Anutunon nanjon jenkeja.

¹⁰ Kamban so kokaen jen qama koolinkejen, “Oo Anutu, niinon Room yonoonon kemambaajon moma kamban koriga mambonjen. Kawaajon mono siingaa so jena kana kolooro kamban kokaamba saanon kemaana.” ¹¹ Injiima momalaarigianon kotiiwaatiwaaajon moma saanon gawon memewaa momo kalen mon onomanan. Kawaajon kamban mutuya onoonon kan injimambaajon awelegon laligojen. ¹² Kokaen ambombaajon awelegonkejen: Niinon injibe metulangon nii ano onjo nomaen moma laarinkejoni, ii amin moma uunon nanjon keraqeeango qen aowona.

¹³ *Oo uumeleen alauruna, onjo mono kokaen romonon laligowu: Niinon waba kantri tosia yonoo batugianon liligon uugia kuun onombe meleengiti, iikawaa so onoo batugianon kaanagadeen hona kolooro iimambaajon mojen. Kawaajon kamban mamaga onoonon kusu kamambaajon aren ama laligoweto, iwoi tosanon mono kambana kambana somonon nono amamaawe. ¹⁴ Anutuwaa jaanon tosa kokaen en nonja: Ejemba tuun kania kania ilaan onomambaa qaayanon mono noo qananon eja. Ejemba momogiawo ano lalabubuya yonoo welenqeqegia mujon koloojen. Mindimindiri qaa Griik mojuti ano qanda* laligon iyanigaa qaagianon irikawaraka jenkejuti, ii kuuya ilaan onomambaajon mojen. ¹⁵ Kaen moma Oligaa Buna ii Room siti onoojon kaanagadeen jen asarimambaajon afaanjon geregere amakejen. Kian.

Oligaa Bunawaa ku-usuna kokaen:

¹⁶ *Anutuwaa ku-usunanon anana kuuya men letoma nonono kamban kokaamba Siwewaa buna koloojon. Juuda nononon wala uunana meleema ii moma laarinin ano nonoo gemanananon kantri tosaan yononon kaanagadeen ii moma laarin uugia meleengi. Kawaajon Anutunon ku-usuna Oligaa Bunanon ano ejiwaaajon ii gamugamu mende amakejen.

* **1:13:** Apo 19.21 * **1:14:** Qanda, Koon qaanon bus kanaka, ejemba duuyanon iyanigideen tompin laligon momo mirigia qaa lalabubu laligogi. * **1:16:** Maak 8.38

17 *Oligaa Bunanon mono solanja koloowombaa kania ninisaamakeja. Buna qaa monj kokaen oogita eja, “Solanja kolooji, iinonj mono momalaarinanon nemunj kono kotiinj laligonj ubaa. Qaa iikawaa kania ii kokaen: Nono Anutu kanainj moma laarininj momalaarinana iima qaanana jenj tegoro solananininj ano namononj laligowonatiwaa so toroqenj moma laarinj munj jaayanonj solananinkebona.” Kianj.

Ananaa singisongonanaajonj Anutuwaa irinja soomakeja.

18 Saanonj solananiwonagato, ejemba qaa honja nanamemengianonj konganjinj sisau menkejuti, Anutunonj ii Siwenonj eukanonja uunj iiro mende sokono irinja soomakeja. Ejemba iikaanja kuuya injiima anjonjoragia qetama siligia bologajonj ama kazia injisaamakeja. 19 Ii kokaembaajonj: Anutuwaa kania moma kotowombaa so kolooji, ii mono anjo injisaama onono batunananonj asuganondeenj erota momakeju.

20 Anutuwaa laaligoya mende iimakejonto, ku-usunja ii Siwe namo mokolonj oroma iikanonja kanainj qendeema laligonj kouro kambanj tetegoya qaa asuginj enkeja. Kawaaajonj Anutuwaa borotereya tororo iininj benj akadamuyawo koloojiwaa kanianonj mono saanonj moma kotowonatiwaa so kolooja. Kawaaajonj ejembanonj iwoi monjonj mondonj iyangiaa qaagiaa kitia nanjonj jewombaaajonj amamaankeju. 21 *Anutuwaa kania moma kotonj laligogito, kilenj “Iinonj benjanaga,” kaenj mende jenj ii mende mepeseegi qabunaya batugianonj mende kolooro. Kaenj mende kolooroto, qaa omaya lansanj romonjgogi momogianonj looriro moto koloogi. Uu momakootogia qaa iikanonj mono umunj koma pangamanj mero tintuanj laligoju. Kawaaajonj “Anutuwaa kania mende mojonj,” jenj mondomondo lanj anji mende sokonja.

22 “Momakooto ejemba laligojonj,” jenj selegia menj uma laligogito, iikaanja kanonj ejemba uugia qaa kolooju. 23 *Anutu qabunaya asamararanjawo kambanj tetegoya qaa laligonj ubaati, ii mende mepeseenj waeya mende menj laligogito, ii mesaonj tando lopionj ano borosowo unja tosaanja kuugi. Tando lopionj sogogi kaitanigianonj eja koomuyaa so kolooju. Unja tosaanja megikoonj, oro ano namononj bagianonj koma kondondonjonkejuti, iyonjoo so kolooju. Yonononj ii usugonj benj kaanja mepeseenj onoma laligogi.

24 Kaenj ama laligogitiwaaajonj Anutunonj ii gema unjuro iyangiaa uugiaa siinj kombombanja tondu otaanj serowilinj ama iyangiaa selegia gamu qen menj kamaanj aonj laligoju. 25 Anutuwaa qaa honja mesaonj kitianonj qaa qolonmolongoyanonj qokotaagi. Mokomokoloo Toya onanonj mende goda qenj welenja mende qenj laligogito, iwoi mokoloroti me iyangiaa borogianonj megiti, iikawaa siinja kolooro moma borotere yonjoo waegia menj mepeseenj onoma laligogi. Iikaanja laligogito, nonononj mokomokoloo Tonana ii kambanj tetegoya qaa mepeseenkebona. Qaa ii onanonj.

26 Kaenj ama laligogitiwaaajonj Anutunonj ii gema unjuro iyangiaa siingia kombombanja gamuyawo ii tondu otaanj kokaen anji: Yonjoo embaurugianonj loemba kana dindinja mesaonj iyangiodeenj meleema agiminj aonj laligogi. 27 Eja yonononj kaanagadeenj embawo agiminj aonj laaligo mesaonj dogogi. Serowilinj ambutiwaa siingia kombombanja ii eja batugianonj horonj aonj mogi geriawo kolooro anjioddeenj meleema agiminj aonj anjonjoragiawo koloonj laligogi. Dogonj jeubaba laligogitiwaa ironja ii Anutunonj sogianonj meleema onono qagianonj uro boligi.

* 1:17: Hab 2.4 * 1:21: Ef 4.17-18 * 1:23: Dut 4.16-18

²⁸ Anutuwaa kania moma kotowombaajon mogi kamaanqeqeta kolooro mesaogi Anutunon mono kaanjadeen ii gema unuro iyangiaa roromongogia doogoyanon galej koma onono nanamemen gamuyawo ama men laligogi.

²⁹ Nanamemen doogoya ano sili bologa kania iikanon uugia saa qero kokaen amakeju: Iwoi otoko ama ney mewombaajon koposongon angomokolon amakeju. Tosaanja yonoonon iwoiwaajon goronkiki amakeju. Ejemba unugi komunkeju. Angowowo ama tosaanja tiligon onomakeju. Ejemba tosaanja konjilin qaganon bologa ama onombombaajon momakeju. Ejemba gejagianon qaa sane angi kemero dimbonawo juma kemakeja.

³⁰ Gemaqeqe qaa jenkeju. Anutuwaa yon jenkeju. Sili bologa geriawo ten koma otaankeju. Jaba-arambaran ama selegia men umakeju. Selenon kuukuu ano sili bologa morota morota mokolonkeju. Nemunman qaagia mende ten komakeju.

³¹ Momogia mende tooro uugia qaa laligon qaa lan somongon mende otaankeju. Ala-ala mende ama tosaanja yonoonon wosomomo mende moma kere men onomakeju. ³² Anutunon kana dindina kokaen jen kotorota eja: Ejemba bologa kaanja amakejuti, iyononon mono koomu kotakotaa buja koloowutiwaa so kolooju. Yononon jenkooto ii moma asarijuto, kilen iyangio bologa ii amakeju ano iikayadeen qaagoto, tosanon kaanja angi ii "Saanon!" jen wambelaan nanon onomakeju. Kian.

2

Anutunon qaanana gosin dindinagadeen jen tegonkeja.

¹ *Oo alana, gii tosia yonoo qaagia jen tegonkejan me qaago? Gii tosaanja yonoo qaagia jen tegon geengo nanamemen iikayadeen amakejan. Kawaa-jon alagaa qaaya mon jen tegojani een, mono geengaa qaa kaanagadeen jen tegona iikawaa ironanon mono geengaa qaganon ubaa. Kawaa-jon uuta me kamaanqeqeta koloojani, ii kilen mono iwoi monon monon geengaa qaawaa kitia nanon jemambaajon amamaankejan. ² Ejemba nanamemen bologa kaanja amakejuti, Anutunon iyonoo qaagia qaa honaa so gosin jen tegonkeja, ii mojon.

³ Kawaa-jon nomaen romonjojan? Gii namo ejaga ano kilen iwoi kaanja amakejuti, iyonoo qaagia jen tegon geengo nanamemen iikayadeen ana sokonja me qaago? Anutunon qaaga gosin jen tegon irona meleema gono hona goo qaganon ubaa. Anutuwaa jaanon mende kokomomola men asangowaga.

⁴ Anutunon nala men nonoma kilenananaa irona uulanawo mende meleembaato, mamboma moma mokosingonkeji, qaa iikawaajon jejewili anjan me? Anutunon uuawagaya qendeema uuga meleembagatiwaajon horon gomakeji, iikawaajon tompin laligowabo. ⁵ Gii gejajuju ama uuga mende meleembagati een, iikaanja kanon Anutuwaa jaanon kokomomola mende mewagato, irinsonsoonanon mono goo qaganon sein ubaa. Kazi kabananon kan kuuro qaanana dindinagadeen jen tegowaa. Irona meleema nonombaati, kaban iikanon irinsonsoonon mono asuganon ninisaano iima mobona.

⁶ *Anutunon mono "Nanamemenanaa so motomotoon ananaajon kitia meleema nonombaati," ii kokaen: ⁷ Anutunon qabunaya nonombaatiwaajon mamboma akadamunanawo koloowombaajon kaparan koma pondan nama gawon awaa awaa men laligojon, ananaajon laaligo kombombara

* 2:1: Mat 7.1; Luuk 6.37 * 2:6: Ond 62.12; Gba 24.12

nonombaa. Ii nonono kambaŋ tetegoya qaa oyaŋboyaŋ laligoŋ uboŋa. ⁸ Iikaŋa laligoŋ uboŋato, ejemba iyaŋgiaaŋadeeŋ romoŋgoŋ kirinja ba meŋ Buŋa qaa hoŋa gema qeŋ qaa bologa otaŋkeju ti, Anutu waa iriŋanoŋ mono iikawaajoŋ soono uugereya ano qagianoŋ ubaa. ⁹ Uugereya ii wala Juuda nonoo qanananoŋ uro nonoo gemanananoŋ kantri tosaŋa kaiyaka bologa amakeju ti, kuuya iyoŋoo qagianoŋ kaŋagadeeŋ uro siimbobolo kakasililiŋ moma laligowuya.

¹⁰ Kaen laligowuyato, Juuda ano nonoo gemanananoŋ kantri tosianoŋ kaŋagadeeŋ uugia meleema kaiyaka awaa amakeju ti, Anutu waa akadamuyanoŋ mono kuuya ananaa qanananoŋ uro qabuŋa nonono luaenoŋ laligowoŋa. ¹¹ *Anutunoŋ ejemba tosaŋa mende ninisorooŋ tosaŋa mende sureeŋ oŋomakejato, so motooŋgoŋoŋ gosiŋ nonomakeja.

¹² Iikawaa kania ii kokaen: Kantri tosaŋa yoŋonoŋ Anutu waaŋoŋ Kana qaa mende weeŋgoŋ moma siŋgisoŋgo laŋ amakeju ti, iyoŋonoŋ mono korebore tompiŋ laligoŋ tiwilaawuya. Juuda nononoŋ Anutu waaŋoŋ Kana qaa weeŋgoŋ moma kileŋ siŋgisoŋgo amakeju ti, Anutunoŋ mono qaa iikawaa so kuuya gosiŋ nonoma qaanana jeŋ tegowaa. ¹³ Ejemba Anutu waaŋoŋ Kana qaa eeŋ momakeju ti, iyoŋonoŋ Anutu waa jaanoŋ solana mende kolooju. Qaagoto, Kana qaa teŋ koma otaŋkeju ti, Anutunoŋ mono iyoŋoo qaagia jeŋ tegoro solanaŋiwuya. ¹⁴ Kantri tosianoŋ Anutu waaŋoŋ Kana qaa mende meŋ laligoju to, tosianoŋ kileŋ tondu iyaŋgiaa aŋgiaa so romoŋgoŋ amakeju. Anutu waa kana qaaya mende moju to, kileŋ momogianoŋ jeŋ kotoŋ oŋono Anutu waa kana qaawaa so ama iikawaa baatanŋoŋ laligoju.

¹⁵ Kaŋa laligoju ti waa kania ii asuganoŋ asugiŋ kokaen eja: Anutunoŋ ejemba mokoloŋ nonoma iikanŋoŋ Kana qaayaa jeŋkootoya ii kuuya ananaa uunananoŋ anota eja. Kawaaŋoŋ Anutunoŋ qaaya jeŋ saŋe amakeju ti, ii waba kantri yoŋonoŋ kaŋagadeeŋ momakeju. Ii uugiaa gejianŋoŋ mogi qaagia injiro Anutu wo ororoŋ momakeju. Anutunoŋ uumomo oŋonoti, iikanŋoŋ kambaŋ tosaŋanoŋ qaa jakeyanoŋ ama kuŋ oŋono moma bolinjeju ano kambaŋ tosaŋanoŋ qaagia naŋgoŋ jero moma qeaŋgoŋkeju. ¹⁶ Oligaa Buŋa jeŋ asariŋkejeŋi, iikawaa so kambaŋ somatanŋoŋ kokaen kolowaa: Kraist Jiisanŋoŋ Anutu ilaŋ muro ejemba ananaanŋoŋ qaa aasaŋgoya aasaŋgoya gosiŋ jeŋ tegŋoŋ nonombaa. Kiaŋ.

Kana qaa iikanŋoŋ kania nana nomaŋ ninisaŋa?

¹⁷ Gii geŋga qaga Juuda ejaga qama Kana qaanŋoŋ hamo qeŋ gombaatiwaaŋoŋ moma laariŋ “Anutu waa buŋa koloojeŋ,” jeŋ selega mepeseena sokonja me qaago? ¹⁸ Gii Anutu waa jetaa so laaligowaa qaaya moma sorogoŋ laligojaŋ. Anutu waa Kana qaa kuma goŋgitiwaaŋoŋ ama kana awaa soro otaamambaajoŋ jeŋ qaa kuuya gosiŋ hoŋa ano qolonmolŋgoya mendeemakejaŋ. ¹⁹ Gii “Saanoŋ jaagoo ejemba ala ilailaagia kolooŋ unuamaŋa,” jeŋ awelegoŋ aonjejaŋ. Paŋgamanŋoŋ laligoju ti, ii meŋ asariŋ oŋombagatiwaa so awasaŋkaka koloojaŋ.

²⁰ Kaen kolooŋ kokaen jeŋkejaŋ, “Kana qaa kuma noŋgita momakooto mokoloŋ qaa hoŋaa kania modaborojeŋ.” Kaen jeŋ afaŋgoŋ kokaen jeŋkejaŋ, “Nii saanoŋ ejemba momogia qaa yoŋoo boigia koloomaŋa. Saanoŋ naambora yoŋoo qaazugia kolooŋ kuma oŋomakejaŋa.” ²¹ Kaen jeŋ tosaŋa kuma oŋoma naambaajoŋ geŋga mende kuma aonjejaŋ? “Yoŋgoro mende mewa,” jeŋ ejemba uugia kuŋ oŋomakejanto, geŋgo yoŋgoro meme kolooŋa mende sokonja.

* **2:11:** Dut 10.17

²² “Serowilin mende amba,” kaen injiona mogito, geengo serowilin anjan me qaago? Tando lopion sisi menj onjmakejanto, kilenj geengo jiwowon jigononj uma iwoi anjonj koma leinj qenj menjkejanj. Ii mende sokonja.

²³ Anutuwaanonj Kana qaawo laligojanjwaajonj selega tondu menj umakejanto, geengo ii waleema iikaanja kanonj Anutuwaa qabunjaya menj kamaanj ama laligona gamuyawo koloonjkeja. ²⁴ *Iikawaa qaaya ii Bunja Terenonj kokaenj oogita eja, “Onjoo siligiaajonj ama waba kantri kanageso yonjononj Anutuwaa qata mepaegonj batugianonj mepaqepae amakeju.”

²⁵ Anutuwaanonj Kana qaa otaanj laligojani eenj, Anutuwaa aiweseya seleganonj kotogiti, iikanonj mono ilaanj gono sokonja. Ii sokonjato, kana qaa waleema singisonjgo amakejani eenj, mono aiweseya mende memetaa tanijaenj koloonj eenj tondu laligojanj. ²⁶ Tosianonj Anutuwaa aiweseya selegianonj mende kotogi kilenj kana qaawaa jenjkootoya otaanjkejuti eenj, Anutunonj aiwese ii selegianonj ejiwaa so kaanja injiuro sokonja.

²⁷ Iikaanja injiuro yonjononga monjononj saanonj Kana qaawaa so goo qaaga toonj gosinj jenj tegoro kamaawaa. Anutuwaa aiweseya seleganonj kotogi Kana qaawaa wanja motomotoonj moma anjonj koma laligojanto, ii waleema singisonjgo amakejanjwaajonj ama kamaawaa. ²⁸ Eja monjononj selenondeenj Juuda ejaga kolooji eenj, iinonj mono Juuda eja honja mende kolooja. Kaanagadeenj Anutuwaa aiweseya selianondeenj kotogi yangisenj amakejuti eenj, ii mono aiwese omayaa, honja qaa.

²⁹ *Honja qaagoto, eja monj uutanonj Juuda ejaga kolooji, iinonj mono Juuda eja honja kolooja. Kaanjadeenj Anutunonj uunana qosoma Unjaya Toroya iikanonj ano laligoji, iikanonj mono aiwese honja kolooja. Kana qaawaa wanja otaanj eja selia kotogi balonj ejembanonj mogi umakejato, Anutunonj aiweseya uunananonj nanjiwaajonj moro uro mepeseenj nonomakeja. Kianj.

3

Anutunonj qaaya pondanj otaanjkeja.

¹ Kaen ero Juuda ejemba laligojoni, iikanonj mono nomaenj ilaan nononaga? Anutuwaa aiweseya selenananonj kotogiti, iikawaa honjanonj mono nomaenj koloonj nononja? ² Honjanonj mono laaligo kuuya kanonj mamaga koloonj onjanonj ilaanj nonomakeja. Iikawaa qaaya mutuya ii kokaenj: Anutunonj Bunja qaaya nonono ananaa bunja kolooro laligojonj.

³ Kaen laligojonto, ananaanonga tosanonj Anutu mende moma laarin munj laligogi nomaenj ama onjombaa? Yangisenj laligogitiwaa ironja meleema mono nomaenj ama nonombaa? Uujopaya somonjonj anjonj kono omayaa koloojaa me nomaenj? ⁴ *Ii qaago totoonj! Anana koreboreyanonj ejemba qoolongoya koloojonto, Anutunonj honja toontoonja kolooja. Anutu waa kania ii Bunja Terenonj kokaenj oogita eja,

“Qaa jakeyanonj ama qisinj gongji qaagaa kitia jenj asarinj iikanonj dindinja koloonj haamo ama onjoma namba. Goo kaniaga kaanja mokoloon nanjonj jewuya.”

⁵ Anana nanamemenj doogoya otaaninj Anutunonj qindingonj nonono iikanonj nanamemenja dindinanonj asuganonj asugiji eenj, anana qaa iikawaajonj mono nomaenj jewonaga? Nii qaa ii namo ejemba momonanaa so kokaenj jejenj: Anutunonj ironja meleeno irinjonsoonjanonj qanananonj uji,

* 2:24: Ais 52.5 * 2:29: Dut 30.6 * 3:4: Ond 51.4

iwaa momoyanon kaen dogoja me qaago? ⁶ Qaago, ii mono kozigen! Anutunon doogoya koloonagati een, iinon gomanja gomanja ananaa qaanana mono nomaen gosin tororo jen tegonaga?

⁷ Niinon eja qolonmolongoya koloowe Anutunon qaaya honja iikanon mindinon nono iwaa qabunayanon iikaen asuganon kolooja. Kaen kolooro niinon singisongo ambeti, Anutunon iikawaa qaaya mono nomaembaajon jen tegoja? Nomesaoro neenaa jaajaa laligowe sokonaga me qaago? Qaayanon mono mende loorin kamaawaa. ⁸ Mono kokaen jenin sokonaga, “Nono saanon bologa toroqen anin Anutunon ii mindinoro sili awagaa honanon asugiro qaayanon qabunayawo koloowaa.” Tosianon nonoojon qaa sologen kaen jen toroqen kokaen jenkeju, “Poolnon qaa kaen jen iikawaa so lan amakeja.” Kaen ama jegitiwaa qaaya ii Anutunon gosin sogianon jen tegon onombaa, ii mojen. Kian.

Ejemba monon solanja mende kolooja.

⁹ Qaa kaen amin moma ii nomaen jen tegowonaga? Juuda nononon kantri tosaanja unuugun Anutuwa jaanon dindina koloojon me qaago? Qaago totoon! Iikawaa qaaya mono waladeen kokaen jen kotiinin: Juuda me kantri tosaanja koloowonagati, anana korebore singisongo anin kokosiin nonono laligojon. Kawaaajon selenana men ubombaajon amamaankejon.

¹⁰ *Iikawaa qaaya ii Buna Terenon kokaen oogita eja,

“Monon mon solanja dindina mende totoon kolooja.

¹¹ Mombaa uutanon momo mende koloon asariro tondu laligoju.

Monon mon Anutu mokoloomambaajon mende kaparan komakeja.

¹² Qaagoto, kuuyanon mono kana uugun sisau laligoju.

Koreborenon mono bolin Anutuwa jaanon angonjoragiawo koloju.

Awaa koloonkeji, motoondago mon ii mende totoon mokolojen.

¹³ *Neselangianon angomolon amakeju.

Nengbaogbaogianon qasiriwaa ron kaanja aantama nano koomuwaa kangaruga kaanja iikanon ejemba lan tiwilaan onomakeju. Qaa bologa ii qatowaa jeta nomben warabe kaanja buugianon saa qen ero jeganon ejemba tondu injinkeju.

¹⁴ *Qaa kowoga seiyawonon mono buugia saa qero ejemba tondu gasuaan onomakeju.

¹⁵ *Ejemba tondu unun sagia molaawutiwaajon kanagianon kike uulanawo kema kankeju.

¹⁶ Nanamemengiaa kania dogoro laligojutiwaa aiwesegia kokaen koloja: Daen daen liligonkejuti, iikanon mono kondemondoen anji ejemba uugianon bolin koboankeja.

¹⁷ Luaenon laaligowaa kania ii mende moma koton yagoju.

¹⁸ *Anutu goda qewombaa qaaya ii uugianon mende eja. Jeta uuguwubotiwaajon keegia mende moma een lan laligoju.”

Anutuwaanon qaa kaen eja.

¹⁹ Anutunon Kana qaa kokaembaajon nonono, ii mojon: Kana qaa kuuya kanon goman so somonon nonomakeja. Anana qaa kawaa baatanon kema ten koma laligonin sokombaa. Mende ten kombonati een, Anutunon mono ironja meleema nonono tiwilaawonja. Kawaaajon sombunana moma mondomondonana mesaon qaanana bogoro laligon ten koma munin sokombaa. Anutunon ejemba kananana kaen ninisaanota eja.

* **3:10:** Ond 14.1-3; 53.1-3 * **3:13:** Ond 5.9; 140.3 * **3:14:** Ond 10.7 * **3:15:** Ais 59.7-8

* **3:18:** Ond 36.1

²⁰ *Kana qaanon somonjon nonomakejato, nono kuuya ii otaa-wombaajon amamaankejon. Anutuwaanon Kana qaanon singisonjo-nana men asugiro iima saanon moma kotowonjato, kana iikanon Anutuwaa jaanon solana koloowombaajon amamaawona. Kian.

Solana koloowonatiwaa kania ii momalaari.

²¹ Nononano amamaankejonto, Anutunon Kana qaa otaan solana koloowonatiwaajon ii mende jeroto, kana morota kokaen arengon jerota eja: Anutunon anjo qaanana jen tegoro iwaa jaanon solananiwona. Anutunon qaa ii Mooses ano gejatootoo ejemba yonoojon injisaano nanjon jen Buna Terenon oogita kaman kokaamba asuganon asugiro mojon.

²² *Kawaajon kanona me kanona anana Jiisas Kraist moma laarionj, Anutunon mono kuuya anana qaanana jen tegoro solananiwona. Ejemba tuun morota morota anana Anutuwa jaanon ororon koloojon. ²³ Ejemba kuuya anana singisonjo ama Anutuwa asamararajaajon amamaajon.

²⁴ Ii amamaajonto, Anutuwa kalenmoriananon kolooro Kraist Jiisasnon downana mero. Anutunon kalen iikawaajon ama qaanana jen tegoro solananiwona. ²⁵ Wala singisonjo ama laligogiti, Anutunon ii moma mokosigon irona uulanawo mende melema onono. Ii mende melema onoma iyanaa nanamemen solananon asuganon asugiwaatiwaajon moma Kraist Jiisas siimolon oro kaana kolooro qegi komuro Anutuwa jaanon koma konjoratin nonombaatiwaa kania kolooro. Saya molaaroti, ii moma laarinin iikaana kanon singisonjonana songbama mesaoro solananiwona. ²⁶ Kania ii kaman kokaamba asuganon asugiwaatiwaajon moma Jiisas kaen ama muro. Anutuwa nanamemen solana ii kokaen: Anjo solana kolooja ano monjon Jiisas moma laarini, mono iwaa qaaya jen tegoro solananinkeja.

²⁷ Kaen kolooro mono naambaajona selenana men ubonaga? Iwoi mombaajona ama qaago toton. Kana qaa otaan solana koloowombaajon ii amamaajon. Kaana kanon solana mende koloowonjato, Jiisas moma laarinin Anutunon niniima qaanana jen tegoro solananinkebona. ²⁸ Qaa koi jen tegon kota kokaen jen kotiijon: Kana qaa otaankejonwaaajon qaagoto, Jiisas moma laarin mujonwaaajon ama Anutunon qaanana jen tegoro solananinkebona. ²⁹ Anutunon Juuda nonoo Anutunanagadeen mende kolooja. Mono kantri tosaana yonoo Anutugia kaanagadeen kolooja me qaago? Mono yonoo Anutugia kaanagadeen kolooja.

³⁰ *Anutunon motoonjo kolooja. Kawaajon selenana kotogi laligojonj, nononon moma laarin munin men solananin nonomakeja ano selegia mende kotogi laligojuti, ii kaanagadeen moma laarin mugitiwaaajon ama men solananin onomakeja. ³¹ Moma laariwutiwaa qaa jen kanon kuun onoma iikaana kanon Kana qaa men kamaan anin omaya koloowaa me qaago? Ii kozigen qaagoto, Anutuwaanon Kana qaa ii mende qewagonkejonto, ii men kotiinkejon. Kian.

4

Aabrahamnon Anutu moma laarin solana kolooro.

¹ Nono bemunjalenana Aabrahambaa kaniaajon nomaen jewona? Iinon Anutuwa kania nomaen mokolon iwaa jaanon solana kolooro? ² Onanon, Anutunon iwaa qaaya ii nanamemen awagaajon ama jen tegoro solananinaga een, iinon iikawaajon saanon selia men unagato, ii Anutuwa

* **3:20:** Ond 143.2; Gal 2.16 * **3:22:** Gal 2.16 * **3:30:** Dut 6.4; Gal 3.20

jaanon qaago. ³ *Iikawaa qaaya ii Buṅa Terenon kokaen oogita eja, “Aabrahamnon Anutu moma laariro momalaaria iiro sokono qaaya jen tegoro solananiro.” Qaa kaen eja.

⁴ Qaaya ii mono kalenga jen tegoro solananiroto, monon gawon mero galenon tawaya kalenga qaagoto, gawon menkejiwaa so iima gosin tawaya munkeja. ⁵ Balon galenon kaen munkejato, Anutunon angonjora ejemba ananaa qaanaa jen tegoro solananikebona. Kawajon monon oyanboyan koolomambaajon gawon mende men Anutu een moma laarin muji, Anutunon mono momalaaria ii iiro sokono qaaya jen tegoro solananiwaa.

⁶ Deiwidnon kaanagadeen qaa kawaa kania nanon qaa kokaen ninisaama jero, “monon oyanboyan koolomambaajon gawon mende mero Anutunon momalaaria iiro sokono qaaya jen tegoro solanani, iinon mono simbawonawo koloaja.” ⁷ *Kaen jero qaaya ii kokaen oogita eja,

“Ejemba Kana qaa waleengi Anutunon singisonogogia mesaon koma konjorotiro laligojuti, iyononon mono simbawonawo koloaju.

⁸ Ponon mombaa singisonogoya songbama iiro sokono irona qaganon mende ano ubaati, iinon mono oyanboyanawo koloaja.”

Qaa kaen eja.

⁹ Anutunon oyanboyan koolowombaa kania kaen ninisaama Anutuwaaiweseenanawo nonoojonadeen jerota eja me qaago? Kian qaago. Ii mono kantri tosaana aiwesegia qaa yonoojon kaanagadeen eja. Nononon kokaen jen oodaborojon, “Aabrahamnon Anutu moma laariro momalaaria iiro sokono qaaya jen tegoro solananiro.”

¹⁰ Mono naa kambanon iiro sokono qaaya jen tegoro solananiro? Anutuwaaiweseaya selianon kotogi laligoroti, kamban iikanon qaagoto, wala een laligoroti, Anutunon mono kamban iikanon momalaaria iiro sokono qaaya jen tegoro solananiro.

¹¹ *Wala een laligon Anutu moma laariro qaaya jen tegoro solananiro. Kawaa gematanon sokonotiwaaiweseaya ii selianon kotowutiwaajon jero mungen aasoya kaana kolooro. Kaen kolooro iwaa gematanon Anutuwaaiweseenanawo mende laligon moma laarin munin momalaarinana iiro sokono qaanaa jen tegoro solananiwonati, Aabrahamnon kuuya ananaa wanjalenanaga kolooro. ¹² Wanjalenanana iinon een laligon kamban iikanon uuta meleema Anutu moma laarin laligoroti, nono aiweseenanawo iwaa so ama laligojon. Anutuwaaiweseenanawo laligon uunana meleema laligojoni, mono nonoo wanjalenanana kaanagadeen kolooro. Aiwese koton nonongi een lan mende laligojonto, Aabrahambaa kana lasuya otaan moma laarinkejon. Kian.

Anutuwaanon soomongo qaa moma laarin honawo koloowaa.

¹³ *Anutunon Abraham balon buṅa qen muro toya kolooro gbiliurutanon iwaa gematanon iikaan laligon ubutiwaa qaaya jen somongoro. Qaa ii Kana qaa otaarotiwaajon ama mende ijoroto, Anutunon momalaaria iiro sokono qaaya jen tegoro solanani koloorotiwaajon qaa ii ijoro.

¹⁴ *Tosianon oyanboyan koolowombaaajon Kana qaanon qokotaan iikaan kanon Anutuwaanon iwoi ii buṅa qen aowuyagati een, iyononon mono momalaariwaa qaaya qewagogi omaya koloona. Kaen Anutuwaanon soomongo qaawaajon mende amamaanin qaa iikanon mono omaya

* 4:3: Jen 15.6; Gal 3.6 * 4:7: Ond 32.1-2 * 4:11: Jen 17.10 * 4:13: Jen 17.4-6; 22.17-18; Gal 3.29 * 4:14: Gal 3.18

koloowabo. ¹⁵ Anutuwaanonj Kana qaa waleeninj irinja soono kazianonj qanananonj umakejato, Kana qaa mende enaga, ii singisonjgowaa qaaya mende jewonaga.

¹⁶ *Aabrahamnonj kaenj mindirinj nonoma kuuya ananaa wanjalenana kolooja. Kawaajonj soomongo qaaya nononoti, ii Kana qaanonj qokotaankejuti, iyonjoonjadeenj qaagoto, Aabrahamnonj moma laariroti, iikaanja moma laarininj ananaanonj kaanagadeenj honjowo koloowaatiwaaajonj moro. Kawaajonj Anutunonj soomongo qaaya ii kokaenj arengonj ano: Ii moma laarininj honja kuuya ananaajonj kalengga nonono kalenjmoriantanonj asuganonj asuginkeja.

¹⁷ *Aabrahambaa qaa monj ii Buja Terenonj kokaenj oogita eja, “Niinonj gii kuunj gombe ejemba kanageso mamaga yonjoo mangiaga koloowaga.” Qaa kawaa so Aabrahamnonj Anutuwaajaanonj manj koma nonomakeja. Anutunonj koomuya menj gbiliinj onjmakeja. Kanageso laaligogia qaa, ii jaawo laligojutiwaa tani kaanja onjono asuginkeju. Aabrahamnonj mono Anutu kaanja moma laarinj muro.

¹⁸ *Anutunonj wala Aabrahambaaajonj kokaenj ijoro, “Goo gbiliuruganonj koloonj seigi janjogia senjelao kaanja kolooro laligowuya.” Soomongo qaa ii moma nomaenj honjowo koloonaga, ii mende moroto, ii kilenj jejeromonjromonj ama ejemba kanageso mamaga yonjoo mangia koloomambaaajonj mamboma laligoro. Soomongo qaa mutuyaa so koloowaatiwaaajonj mono Anutu moma laarinj munj laligoro. ¹⁹ *Saarawaa gorojanonj merabora memewaa so mende kolooro anj gbania 100:waa so laligonj waaro. Kawaajonj iyanja romongoro mono eja wanja selia waziinj soosolia kolooroto, kilenj Anutuwaajaanonj honjowo koloowaatiwaaajonj moma laarinj munj laligoro Aabrahambaa momalaarianonj mende sologonj looriro.

²⁰ Mende looriroto, qaayanonj honjowo koloowaatiwaaajonj moma laarinj iikanonj kotiin nano. Anutuwaajaanonj soomongo qaawaajonj uutanonj kema qenj kanj qenj mende anoto, momalaarianonj kotiiro Anutu mepeseenj laligoro Anutuwaajaanonj qabunjanonj seiro. ²¹ Anutunonj iwoi asugiwaatiwaa qaaya menj somongonj ii andaboromambaaajonj kotiinkeji, ii moma kotiidaboronj uuwoi monj mende ama laligoro. ²² Kaenj ama laligorotiwaajonj Anutunonj Aabrahambaa momalaaria iiro sokono qaaya menj tegoro solanjaniro. ²³ Momalaaria iiro sokono qaaya menj tegoro solanjaniroti, qaa ii Aabrahambaaajonjadeenj mende oogita eja.

²⁴ Aabrahambaaajonjadeenj qaagoto, ananaajonj ama kaanagadeenj ii oogita eja. Anana Ponjana Jiisas menj gbiliro koomunonga waaroti, Anutu iikaanj moma laarinj muninj momalaarinana iiro sokono menj tegonj nonono solanjaniwonja. ²⁵ *Anutunonj ananaa singisonjgonanaajonj ama Jiisas mende anjonj kono komuro ano solanja koloowombaaajonj ama menj gbiliro koomunonga waama laligoja. Kianj.

5

Anutuwaajaanonj solanjaninj aisoonj luaenonj laligojonj.

¹ Anana Anutu moma laarininj qaanana menj tegoro solanjanijonj. Kawaajonj Ponjana Jiisas Kraistnonj mono nemunj koma nonono Anutuwo luae mokoloonj laligojonj. ² Kaanagadeenj Jiisas Kraist moma laarininj nemunj koma nonono kalenjmoriant buja qenj aowombaa kania mokoloonj kambanj

* 4:16: Gal 3.7 * 4:17: Jen 17.5 * 4:18: Jen 15.5 * 4:19: Jen 17.17 * 4:25: Ais 53.4-5

kokaamba kalenmorian uutanon laligojon. Anutuwaa asamararan uutanon keubombaajon jejeromonromon ama aisoonkejon.

³ Kawaajonadeen mende aisoonkejonto, konajilin moma kawaajon kaanagadeen aisoonkejon. Konajilin moma mokosingon iikaana kanon kaparankonkon mokoloowona. Ii moma iikawaajon aisoonkejon. ⁴ Kaparan koma angobatonon kotiin nambona. Angobatonon kotiin nanin jejeromonromonananon kotiinkebaa. ⁵ Anutunon Unya Toroya ama nonono kana kolooro uujopaa molaaro uunananon kemero laligojon. Kawaajon jejeromonromon ama oyanboyan koloowombaajon ama mamboma gamugamu mende mokoloowona.

⁶ Iikawaa kania ii kokaen: Anana wala looloria esunana qaa laligininji, Kraistnon mono kaban dindina iikanondeen komun ejemba anjonjoranawo ananaa downana mero. ⁷ Monon Kana qaa tororo otaan dindina kolooji, alia iikaanaajon monon saanon mende komunaga? Ii moro amamaaya koloonagato, monon uujopa mamaga ejemba ama onomakeji, alia monon iwaajon ama saanon selia qeleema komumambaajon monaga.

⁸ Ejembanon iikaana amakejonto, Anutunon uutanon jopagon nonomakeji, iinon ii kokaen qendeen: Iinon Kraist wasiro kamaan wala anjonjora ejemba laligininji, kaban iikanondeen mono ananaajon ama komuro. ⁹ Komuro kaban kokaamba sayanon songbama jen tegon nonono solananin laligojon. Kilen ii qerewena kaana kolooro honanon mono kanagen kokaen koloowaa: Anutunon singisongowaa uugereya asuganon qendeen iwoi kananjawo namonon asugiwaa. Ii asugiro Anutuwaajaanon solana koloojoniwaajon Jiisanon mono irinjonsoon iikanona metogon nonono oyanboyan mokoloowona.

¹⁰ Anana wala Anutuwaakereuruta laligininji, kaban iikanon iyanaa Meria wasiro komun iinon tawanana kolooro Anutuwo ala-ala koloonin. Kolooninji, iikanon qerewena koloojato, honanon kanagen kokaen asugiwaa: Tawanana ano Anutuwaalauruta laliginin Jiisanon kotiin laligojiwaajon mono afaanjon metogon nonono oyanboyan mokoloowona. ¹¹ Ponana Jiisanon Anutuwaahamoqeqe gawona mero Anutunon tawanana ano iwo ala-ala kolooninji, iikayadeen qaagoto, onanon Anutuwo jopagon aon nama otokorian maama aisoonkejon. Kian.

Aadambaajon ama komuninto, Kraistwaajon ama gbiliwonja.

¹² *Eja motoonjonon singisongonamomonon kondooro kolooro. Anutunon singisongowaa irona ano koomu asugiro. Iikawaa so ejemba kuuyanon singisongon ama laliginin koomunon iikawaajon ejemba korebore sokoma nonono laligojon. ¹³ Wala Kana qaa mende kolooro kaban iikanon kaanagadeen singisongon asuganon asugin edabororoto, Kana qaa mende ero singisongowaa qaaya ii mende jen gosin lan laligogi.

¹⁴ Aadambaa kabananonnga kanain lan laligon koug Mooseswaa kabananon Kana qaa asugiro. Ejemba kaban biwianon iikanon singisongon anjito, Adamnon kana waleenoti, iikawaa sogadeen mende waleema laligogito, koomunon kilen ii kaanagadeen galen koma onono laligogi.

Aadam, eja mutuya iinon mono eja mon kawaatiwaa sareyaga kolooro.

¹⁵ Sareyaga kolooroto, kanagara ii ororon mende koloojao. Adamnon Kana qaa waleema kamaaro singisongon asugin sein ejemba mamaga sokoma onono komun laligogi. Ii koomuwaa kania koloojato, oyanboyan koloowombaa kania ii mon. Ii kokaen: Eja motoonjon Jiisas Kraist

* 5:12: Jen 3.6

iinon nemun koma nonoma kalenmoriaña ninisaano Anutuwaa kalenanon asuganon asugin ejemba mamaga sokoma qepalugon nonono. ¹⁶ Toroqen kokaen jemaña: Kana woi ii ororon mende koloojao. Eja motoongonon singisongo ano Anutunon qaaya jen tegoro singisongo ejemba kuuya anana gere siawaa bunja koloonin. Ii balon ejawaa kania koloojato, Siwe ejawaa kania ii mon. Ii kokaen: Kamban mamaga Anutuwaa Kana qaa waleenin kalena qendeema jen tegon nonono solananiñkejon.

¹⁷ Ii mombo jemaña: Eja motoongonon Kana qaa waleema koomu kondooro ejemba korebore komun laligojon. Aadambaa singisongowaajon ama koomunon kuuya sokoma galen koma nonono tondu laligonin. Ii kana kamaanqeqeta koloojato, Anutu esunmumuyaa kania ii kokaen: Ejemba anana solana koloowombaa kalena ii kelemalelen bunja qen aon kalenmoriaña uutanon laligojoni, anana mono oyanboyan mokoloowona. Eja motoongonon Jiisas Kraist iinon nanjon inaan nonono kawali kaanja kotiin laligon ubona.

¹⁸ Mombo toroqen jemaña: Eja motoongonon Anutuwaa Kana qaa waleema kamaaro Anutunon qaaya jen tegoro ejemba kuuya anana gere siawaa bunja koloonin. Kaaniadeen eja monon solana koloowombaajon kondooro uunana meleenin Anutunon saanon ejemba kuuya anana qaanana jen tegoro solananiñ kotiin laligon ubona. ¹⁹ Iikayadeen mombo jemaña: Eja motoongonon qootogo ama singisongo wan kono seirow ejemba seiseiya anana meleema singisongo ejemba koloonin. Kaaniadeen eja monon Anutuwaa jeta ten koma singisongonana tawaya mero kana kolooro Anutunon ejemba seiseiya anana qaanana jen tegoro solananiwona.

²⁰ Wala een lan laligon kougito, Mooseswaa kambanon Anutunon Kana qaa ejemba singisongogia moma kotowutiwaajon toroqen onono. Ii toroqen ononoto, ii mogi singisongogianon sein asuganon asugiro. Iikaen kolooro Anutunon mono kalenmoriaña kaanagadeen men seirow singisongo uugun asugiro. ²¹ Singisongowaa ku-usuna ii somata. Kawaajon singisongo anin iikanon galen koma nonono koomuya koloon laligon kounin. Anutuwaa kalenmoriaña iikanon mono kaaniadeen ku-usunawo kolooja. Jiisas Kraist Ponnananon solananiwombaajon kondooro Anutunon qaanana jen tegoro dington laaligo kombombanja mokolon kamban tetegoya qaa laligon ubona. Kian.

6

Singisongo gema qen Kraistwo gbilin laligowu.

¹ Anutunon kalenmoriaña nonono seiwaatiwaajon singisongo toroqen ama laligowona me qaago? Kawaajon mono nomaen jenin sokombaa?

² Singisongo mono kozigen! Nono singisongowaa kasanonga loloon uunana walaganon qamo kaanja kolooro singisongo ambombaajon togon laligojoni een, mono nomaembaajon singisongonon toroqen galen koma nonono laligowonaga?

³ Qaa koi moju me qaago: Anana kuuya Kraistwaanon qokotawonjatiwaajon ama oomulu men nonongi. Iikanon uunana walaganon mono Jiisas qegi komurotiwaa tani komuro laligowombaajon oomulu ii men nonongi.

⁴ *Amanon asamararaja qendeema Kraist men gbiliro koomunonga waaroti, anana uunananon kaanagadeen gbiliro dologa koloon laligonin sokombaa. Mannananon anana Kraistwaa tani kaanja gbilin waama

* 6:4: Kol 2.12

nanamemen dologa ama men laligowonatiwaajon moja. Kawaaajon oomulu ii kokaembaajon men nonongi: Uunana walaganon Jiisaswo motoon komun ewaatiwaajon uunana walaga ii kaanja ron konji.

⁵ Uunana walaganon Kraistwo ororon komuro iikanon iwo qokotaan laligojoni een, Mannananon anana kaanagadeen Kraistwo nambonatiwaajon moja. Kraistnon koomunonga waaroti, mono iwaa tani ororon gbilin laligonin sokombaa. ⁶ Uuselewaa siinana kombombanja bologanon singisonngo ambonatiwaajon koposongonkeji, Anutunon siin ii kondeeno kemebaatiwaajon momakeja. Anutunon singisongonon toroqen galen koma nonono welenja qen laligowonatiwaajon mende moja. Kawaaajon uunana walaga ii Kraistwo maripoonon qero komuro. Iikawaa so laligojon, ii mojon.

⁷ Mombaa uuta walaganon komuro iinon mono singisongowaa kasanonga loloon laligoja. ⁸ Uunana walaganon Kraistwo komuroti een, kaanjadeen iwo gbilin laligon kotiwombaaajon moma laarijon.

⁹ Kaen moma laarin Kraistwaa kania kokaen ero moma yagojon: Anutunon ii men gbiliro koomunonga waama laligon kotiin mombo mende komuwaa. Koomunon ii mende toroqen galen kono laligon ubaa. ¹⁰ Koomu komuroti, iikaanja kanon mono kamban motoonngo iikanon singisongowaa ku-usuna kondeeno kamban tetegoya qaa looloria en ubaa. Laaligo kombombanja laligoji, ii mono Anutuwaajon laligon ubaa. ¹¹ Qamo yononon singisonngo ambombaaajon amamaawuya. Ono mono kaanjadeen onoangiaajon mogi qamo kaanja kolooro Kraist Jiisaswo qokotaan nama Anutuwaajon kotiin laligowu.

¹² Selegia komuwaati, iikawaa siin kombombanja bologanon galen koma onono ii ten koma mun singisonngo ambubotiwaajon ii mono somongon laligowu. ¹³ Kawaaajon sele kitigia kuuya ii mono singisonngo Toyaa boronon mende ambu. Kema kaen angi bunaya kolooro wan kono angonjora koloowabo. Iikaanja qaagoto, koomuyanonga gbilingo mono onoangia Anutuwaaboronon ama aowu. Sele kitigia kuuya ii Anutuwaaborianon angi bunaya kolooro nemun kono nanamemen solanja koloonkebaa. ¹⁴ Ono Kana qaa baatanon qaagoto, kalenmorian uutanon laligoju. Kawaaajon singisongonon mono een somongon galen koma onono laligowubo. Kian.

Solana laaligowaa Toyaa mono welen qen laligowu.

¹⁵ Kawaaajon nomaen jewonaga? Anana Kana qaa baatanon qaagoto, kalenmorian uutanon laligon singisonngo anin sokonja me qaago? Ii kozigen! ¹⁶ To woi koloojao. Onoangia yoroononga mombaa boronon ama aon jeta ten koma welenja qenjejuti, iikawaajon mono qaa koi moma yagowu: Ono mon jeta ten komakejuti, mono iwaa welenqequeuruta kolooju. Singisonngo Toyaa welenqequeuruta koloojuti een, iinon mono unuano koomu kotiga komuwuya. Anutuwaab jeta ten koma welenja qenjejuti een, iinon mono qaagia jen tegoro solanja koloon laligon ubuya.

¹⁷ Ono wala singisonngo Toyaa welenqequeuruta koloon laligogi. Kaanja laligogi Buna qaanon mindinon onomakebaatiwaajon kuma onongi mogi. Ii moma iikawaa so uugia meleema kamban kokaamba Buna qaa tororo ten koma Anutuwaab kania otaankeju. Kaen moma onoojon “Anutu dangisen!” jen laligojon. ¹⁸ Ii otaan singisongowaa kasanonga loloon Anutuwaab welen qen nanamemen solana ama men laligoju.

¹⁹ Uuselegianon looloria koloojiwaajon ama qaa iikawaa kania ii mono balon ejemba ananaa qaa jejewaa so niinon kokaen jemaña: Ono wala sele kitigia kuuya togon jeulalan Toyaa (Satambaa) boronon ama welen

qen laligogi. Kaana laligogi nanamemen anjonjorayawo asugin uugia men tilooro laligogi. Kaana laligogito, kamba kokaamba sele busu kitigia kuuya ii mono togon Anutuwaa boronon ambu. Kaen ama welen qegi nanamemen solana asugiro soraaya koloonkebu.

²⁰ Ono singisongo Toyaa welenqeqeuruta laligogiti, kamba iikanon nanamemen solana ii mende otaagito, ononganjaa jaajaa tondu laligogi.

²¹ Kamba kokaamba nanamemen iikawaajon gamugia mojuto, kamba iikanon iikaen ama laligon hona mono nomaen mokoloogi? Nanamemen gamuyawo kawaa hona ii koomu kotiga.

²² Kamba kokaamba Anutunon singisongowaa kasanonga isama onono loloon Anutuwaa welenqeqeuruta koloogi hona asugiro soraaya koloonkeju. Kaen ama laaligo kombombana laligon tetegoyanon oyanboyan mokoloon laligon ubuya. ²³ Singisongo anin Toyanon tawa nonono koomu kotiga mokoloowonoto, Anutuwaa kalena ii oyanboyan laaligo. Kraist Jiisat Ponnanawo qokotaan nambonati een, mono kotiin tetegoya qaa laligon ubona. Kian.

7

Loemba laaligowaa sareqaaya

¹ Oo uumeleen alauruna, ongo Kana qaa mojutiwaa so onjojon kokaen jema: Kana qanon ejemba somonjon nononja. Namonon laligon ubonatiwaa so mono kawaa baatanon laligowona, ongo ii moju me qaago?

² Kawaa sareya mon ii kokaen: Kana qanon emba loyawo somonoro ejanon laligowaatiwaa so loemba laligowaoto, loyanon komuwaati een, embianon mono loemba laaligowaa Kana qanonnga loloowaa.

³ Kawaajon loyanon jaawo laligoro eja mombaajon Ono jero mewaati een, iwaa qata mono olonkalu embaga jenkejon. Kaen jenkejonto, loyanon komuwaati een, Kana qaa iikanon mende toroqen somonoro laligowaa. Kaana laligon eja mon mewaati, iinon mono olonkalu embaga mende koloowaa.

⁴ Kawaajon uumeleen alauruna, ongo kanagianon mono kaanjadeen eja. Ono kaanagadeen eja mombaa buna koloowutiwaajon Kraistwo qokotaagi. Anutunon ii men gbiliro koomunonga waaro laaligonananon hona Anutuwaajon mokolooro asugiwaatiwaajon momakeja. Kraistnon komuro uugia walaganon iwo komuro qamo kaana koloon Kana qaawaa buna mende laligoju. ⁵ Wala uuselewaa siin kombombana bologanon galen koma nonono tondu laligonin. Kamba kanon Kana qanon sololoon kuun nonono singisongo ambombaa siinana kombombana bologanon koloon galen koma nonongi. Kawaajon uusenananon waaro laaligonananon koomu kotigaa hona mokoloon tondu laligonin.

⁶ Kaana laligoninto, wala qaa iikanon somonjon nonono gbadoyanon laligon kana qaawaa wana motomotoon otaawombaajon kaparan koma gawona men laligonin. Kraistwo qokotaan nanin uunana walaganon iwo komuro kamba kokaamba kana qaawaa buna kolooninonona loloon mombo wena mende qenkejon. Kamba kokaamba kananananon gbiliro Un Toroyanon inaan nonono afaangon Anutuwaa gawona menkejon. Kian.

Singisongo ambobotiwaajon kaparan koma aonoronkejon.

⁷ *Kawaajon nomaen jewonaga? Kana qaa ano singisonogoyawo kolooja me qaago? Ii kozigen! Kana qaanon mono singisonogowaa kania qendeema nono mobe. Kana qaa mon kokaen eja, “Mombaanon iwoiwaa-jon mende koposongowa.” Kaen mende jenagati een, niinon iwoiwaa koposongonkejen, iikawaa kania mende moma kotowenaga. Kawaajon Kana qaa mende moma kotowenaga, iikian singisonogo mende moma yagowenaga.

⁸ Kana qaa mende enaga, singisonogonon mono qaa omayo ano koomuya koloona. Kaana koloonaagato, jenkooto qaa mobe sopa somonjon nono ii waleemambaa kania kolooro singisonogo ambe asugiro. Jenkooto qaanon mono kuun nono uuna waaro siina kombombana bologa kania kania ii tororo asugigi bologaajon tondu koposongonkejen. ⁹ Wala Kana qaa mende moma tompin laligoweto, jenkooto qaa mobe iikanon anjon koma nonoti-waajon singisonogowaa siinanon gbiliro uuna waaro ii ambe. Singisonogo ambe men komun nono koomuya koloowe.

¹⁰ Anutunon jenkooto qaa ii otaan laligon kotiimambaaajon moma nonoto, qaa ii otaamambaaajon batogowe men komun nono koomuya koloowe. Koomuya kolooweti, iikanon mono asuganon asugiro mokoloowe.

¹¹ *Jenkooto qaa moma kotowe sopa somonjon nono ii waleemambaa kania kolooro jenkooto qaanon kuun nono singisonogonon tiligon nono ii ambe. Singisonogo ama qaanawo koloowe. Iikaana kanon Anutuwaawo jenkooto qaa iikanon singisonogo nemun kono ambe men komun nono koomuya koloowe.

¹² Kaana kolooweto, kilen Kana qaa iikanon mono kowoga ano soraaya kolooja. Iikawaa jenkooto qaayanon mono dindina ano awaa kolooja.

¹³ Kaana kolooro jenkooto qaa awaa iikanon men komun nono koomuya koloowe me qaago? Ii kozigen! Qaa awaanon qaagoto, Kana qaanon mono neenaa singisonogonaa kania nisaano moma kotowe. Singisonogowaa gamuya asuganon asugiro kanjanawo momambaaajon ama jenkooto qaa iikanon singisonogowaa sopaya somongoro uunanon waaro waleema singisonogo ambe. Neenaa singisonogona iikanon mono men komun nono koomuya koloowe. Kian.

Uunanon singisonogowaa manjaqeqe ero laligojen.

¹⁴ Unan Toroyanon Kana qaa nonono dindina kolooji, ii mojonto, niinon singisonogo ejaga koloon siina kombombana bologawo kolojen. Kamaan kombe singisonogonon galen koma nono ten koma welenan qen singisonogo amakejen.

¹⁵ *Kawaajon iwoi awaa amambaaajon momakejen, ii mende amakejen. Iito, iwoi bologa amambaaajon togon sisia menkejen, mono ii amakejen. Kawaajon iwoi amakejen, niinon kawaa kania saanon mende moma kotonkejen. ¹⁶ Kawaajon iwoi bologa amambaaajon mojtitiia ama ii amakejen een, Kana qaanon mono kilen awaa kolooja. Kana qaawaajon mono uumotoon anjen.

¹⁷ Kaen kolooro niinon neeno ii mende toroqen amakejento, singisonogo uunanon eji, iinon mono kuun nono ii amakejen. ¹⁸ Nanamemen awaa amambaa siina onanon momakejento, ii amambaa esunanon mende koloon nomakeja. Kawaajon noo uunanon iwoi awaa mon mende ejato, uuse-lenanon mono singisonogo amambaaajon kuun nomakeja, iikaya mojen. ¹⁹ Kawaajon iwoi awaa amambaa siina momakejen, ii mende amakejento, iwoi bologa mende amambaaajon momakejen, mono ii amakejen. ²⁰ Kaen

* 7:7: Eks 20.17; Dut 5.21 * 7:11: Jen 3.13 * 7:15: Gal 5.17

kolooro iwoi amambaajon togonkejenj, ii kilen amakejenj eenj, ii neeno mende toroqen amakejento, singisonjo uunanonj eji, iikanonj mono kuun nono ii amakejenj.

²¹ Kawaajon neenaa kanana kokaen ero mokolonkejenj: Iwoi awaa amambaa siija mobe bologaa siijanonj mono uuna somonjoro osinkejenj.

²² Kawaa kania ii kokaenj: Uunanonj Anutuwaanonj Kana qaawaajonj uumotoonj ama tenj komambaajonj momakejenj.

²³ Kaenj momakejento, sele busunanonj neenaa kania kokaenj ero mokolonkejenj: sele busunaa kitia yonononj singisonjowaa wana koloogi amambaajonj momakejenj. Singisonjo amambaa siijnanonj mono uusiinja awaa ii menj kamaanj amambaajonj moro aonj oronkejao. Singisonjo amambaa siinja kombombanjonj mono sele busunaa kitia kitia sololoon onjoma somonjonj nono kasa gbadononj laligojenj. ²⁴ Oo niinonj bolinj tegonj anjonjoranawo koloojenj. Uuselenaa siija bologanonj nuano koomu kotiga komumambotiwaajonj mono morononj dowena menj hamo qenj nonaga?

²⁵ Oo Jiisas Kraist Ponja, iinonj nemuj koma nono “Anutu dangisenj!” jejenj. Kaniananonj kaanja kolooro neeno uunanondeenj Anutuwaanonj Kana qaawaa baatanonj kema welenja qenkejento, sele busuna singisonjogoyawo iikaanjonj singisonjo amambaa siinja kombombanjonj somonjonj nono iikawaa kasa gbadononj laligojenj. Kianj.

8

Unja Toroyanonj riindangonana kolooro kotiin laligojonj.

¹ Kawaajonj ejemba Kraist Jiisaswo qokotaan nanjonj, Anutunonj mono ananaa qaanana jenj tegoro kambanj kokaamba gere siawaa bunja mende koloonj laligojonj. ² Kawaa kania kokaenj: Gii singisonjowaa siija tenj koma laligonatiwaajonj ama koomu kotigaa bunja koloonj laligona. Kaanja laligonato, Kraist Jiisaswo qokotaan nana laaligo kotigaa Unjanonj mono koomu kotigaa kasanonga isama gono laligojanj.

³ Ejemba uuselenananonj siijnana kombombanja bologa ii eja. Ii otaaninj Kana qaawaa esunanonj loorinj laaligo kombombanja nonombaatiwaajonj amamaaro osinj qagoninj. Qagoninj uuselenananonj singisonjo ama laligininj, Anutunonj singisonjo iikawaa qaaya jenj tegonj kitia kokaenj meleeno: Iinonj iyanjaa Meria wasiro namononj kamaanj singisonjo ejawaa sele kaanja kolooro. Toroqenj singisonjowaa siimolonj tani kaanja kolooro oogi komuro. Anutunonj laaligo kotigaa kania kaenj meleuro.

⁴ Anutunonj kania ii kokaembaajonj meleuro: Kana qaanonj anana solanja ano dindinja laligowombaaajonj jenj kotonj nonomakeji, Anutunonj qaa iikawaa horjononj ananaanonj kolodaborowaatiwaajonj moro. Kawaajonj uuselenanaa siinja kombombanja bologanonj mende galej koma nonombiwaajonj togonj Unja Toroyaa uusiinja tenj kombombaaajonj namakejonj.

⁵ Ejemba uuselegiaa siinj kombombanja bologa otaankejuti, iyonoo uugianonj mono singisonjo ambombaaajonj eja. Ejemba Unja Toroyaanonj siinj otaanj amakejonj, ananaa uunananonj mono Unja Toroyaanonj nanamemen amboniwaajonj eja. ⁶ Uuselenanaa siinj kombombanja bologanonj mono horonj nonono koomu kotigaagenj kembombaaajonj ejato, Unja Toroyanonj uunananonj luae qero kotiin laligowombaa siinja momakeja.

⁷ Anutunonj Kana qaa nonono singisonjo ambombaa siinj kombombanjonj mono qaa iikawaa baatanonj mende kemakeja. Ii kemambaajonj amamaaja. Ii amamaaro tondu laligonj uunananonj Anutu qetama kere ama munkejonj. ⁸ Ejemba uselewaa siingia kombombanjonj galej koma

ononji tondu laligojuti, iyononon mono Anutuwaa jaanon sokombombaa-
jon osiwuya.

⁹ Yononon osiwuyato, Anutuwaa Unja Toroyanon onoo uugianon laligoji
een, iinon mono galej koma onono laligoju. Uuselewaa siingia kombom-
bana bologa yononon mono onjo mende galej koma onomakeju. Kraist-
waa Unja Toroyanon mombaa uutanon mende kemero een laligoji, iinon
Kraistwaa buna mende kolooja. ¹⁰ Mende koloojato, Kraistnon onoo
uugianon laligoji een, sele busugianon singisongowaajon ama komuwuyato,
unagianon solana koloojutiwaajon ama kotiin laligon ubuya. ¹¹ *Anutunon
Kraist Jiisas menj gbiliro koomunonga waaroti, iwaa Unjayanon uugianon
laligoji een, iyoronon onjo Anutuwo qokotaan nanji selegia koomuya ii
kaanagadeen menj gbiliwaota.

¹² Oo uumeleen alauruna, gbilin laligojoniwaajon nononon mono Anu-
tuwaanon tosawo laligojon. Uuselewaa siinnana kombombana bologa
otaawombaa tosaga qaagoto, Unja Toroyaa jeta ten koma laligowom-
baa tosayanon mono en nononja. Kawaajon ananaa ainnananon lan
laligowombo. ¹³ Uuselewaa siingia kombombana bologa otaan laligojuti
een, onjo mono koomu kotigaa buna koloowuya. Kaana koloowuyato,
Anutu qama kooligi Unja Toroyanon uuselegiaa nanamemen bologa menj
komunkebaati een, iikaana kanon mono gbilin kotiin laligon ubuya.
¹⁴ Anutuwaa Unjayanon ejemba qindingon unuano laligojuti, iyononon
kuuya Anutuwaa meraboraana kolooju.

¹⁵ **Omejiilan yononon ejemba sololon ononji jenengia ororo welenqeqe
omaya koloon laligojuto, onjo ome kaana ii mon qaagoto, Unja Toroya
ii buna qen aon laligoju. Kawaajon onjo mono mombo toroqen toroko
qaganon laligowubo. Unja Toroya iinon mono menj letoma onono Anutuwaa
meraboraana kolooju. Unja iikanon sololon nonono Anutuwaajon “Aba*
Ama!” qamakejon. ¹⁶ Anutuwaa meraboraana koloojoni, qaa ii Unja
Toroyanon ano ananaa unjanawo wambelaan motoon nanjon jenkejao.

¹⁷ Anutuwaa meraboraana koloojoni een, iinon iyanaa ejembauruta
ananaajon oyanboyan mozozongoro eji, ii kaanagadeen buna qen aowona.
Anutunon Kraistwaajon iwoi mozozongoro eji, ii mono kaanagadeen Kraist-
waa kooronanon nama buna qen aowona. Kraistwo motoon siimbobolo
momakejoni een, mono kaanagadeen Kraistwaa asamararanon uma iwo
motoon asarin laligowona. Kian.

Laaligo asamararanawonon uma laligowona.

¹⁸ Kamban kokaamba siimbobolo moma laligojoni, iikanon laaligo
kamaanqeqeta kolooja. Kanagen Kraistwaa asamararanon uma asarin
oyanboyan laligowonati, iikanon mono laaligo uuta akadamuyawo
koloowaa. Laaligo woi ii leele ama gosiwonatiwaa so qaago. Kaan
romongojen. ¹⁹ Anutunon oro ano iwoi kuuya mokolorota ejuti, iyononon
mono mamboma Kraistnon kan Anutuwaa meraboraana metogon
qendeema onono asamararan asugin onombaatiwaajon awelegonkeju.

²⁰ *Anutunon oro ano iwoi kuuya mokoloroto, yononon laligon komun
qaombuya. Iyangiaa siingiaa so qaagoto, Anutunon mono iyanaa siin
so kaen arengoro. Iwoi kuuya qaombuyato, kilen jejeromonromon onono
oyanboyan kokaen asugiwaatiwaajon mambomakeju: ²¹ Anutunon oro

* **8:11:** 1 Kor 3.16 * **8:15:** Maak 14.36; Gal 4.6 * **8:15:** Gal 4.5-7 * **8:15:** Aba ii Arameik
qaanon ama. * **8:20:** Jen 3.17-19

ano iwoi kuuya mokolorota ejuti, iyononon mono kaanagadeen kokaembaajon mambomakeju: Anutunon ii kaanagadeen angonjora laaligowaa kasayanonga isama onono mende komun gisaan qaombuyato, Anutuwa merabora kaan loloon asamararangiwo asarin en ubuya.

²² Kawaa kania ii kokaen: Anutunon oro ano iwoi kuuya mokolorota ejuti, iyononon korebore mono motoon osongon horon merabora memewaa masu ununkeji, iikaan moma en kouma kamba kokaamba kaanagadeen amakeju, ii mojon. ²³ *Anutunon oro ano iwoi kuuya mokolorota ejuti, iyonononga qaagoto, Anutuwa yambuyambu koloonin Unya Toroya kalen nonono laligojoni, anana mono kaanagadeen uunananon osongon horon laligonkejon. Anutunon nunuano meraboraana qaita mon koloowombaaajon mamboma laligon osongon amakejon. Nunuama downana mero selenana qaita mon buna qen aon Siwenon uma qeangowaatiwaajon awelegon laligojon.

²⁴ Kaan letombombaaajon jejeromonromon ama uunana meleema Siwewaa buna koloowona. Iwoiwaajon jejeromonromon amakejoni, iikawaa hona kolooro iinin jejeromonromonana iikaan kanon tegowaa. Monon iwoiwa hona kolooro iima iikawaa jejeromonromona ii mende toroqen ama mambomakeja. Ii qaago. ²⁵ Iwoiwa honanon mende kolooro iimakejoni, iikawaajon jejeromonromon anjoni een, ii mono kaparan koma koloowaatiwaajon mambonin uunana mende kamaankeja.

²⁶ Kaanideen loorinin Un Toroyanon ilaan nonomakeja. Nomaen gama koolinin sokonaga, ii mende mojonto, Un Toroyanon mono anj qamakooli gawonananon ilaan nonoma ananaajon ama gama koolin qaa jeta asuganon jeejwaa so qaagoto, osongonbooro qaganon sanenon jenkeja.

²⁷ Sanenon jen Anutuwa siina so ejemba soraaya ananaajon ama gama koolinkeja. Anutunon ejemba uunana iima gosinkeji, iinon mono afaangon Un Toroyaa uumomoya momakeja.

²⁸ Anutunon qamakoolia moma ilawoila kuuya galen kono kawaa mindi-mindiri honanon mono iyanaa alaurutanon qeangowutiwaajon kolonkeja. Ii mojon. Hona iikanon ejemba hamoqege arena so onono jopagon munkejuti, mono ii kaen me kaen ilaan onomakeja. ²⁹ Anutuwa arena kania ii kokaen: Iyanaa Merianon uumeleen ala seiseiya ananaa batunananon jeta men nonombaatiwaajon momakeja. Kawaaajon waladeen aren ama nonono taninananon Meriaa so koloowombaaajon moro. Iikawaajon ejemba waladeen moma nononoti, nono kaanagadeen koloowombaaajon jen meweengon nonono. ³⁰ Waladeen jen meweengon nononoti, anana kaanagadeen nonono. Nononoti, ananaa qanana kaanagadeen jen tegoro solananinin. Solananinini, ananaajon kaanagadeen kana qendeenon iyanaa asamararanon uma oyanboyan laligowona. Kian.

Anutuwa uujopayaa mepemepesee rii.

³¹ Qaa ii moma kawaaajon nomaen jewonaga? Anutunon sopa somongon nonoma leegenananon laligoji een, moronon mono qotogon nononaga?

³² Anutunon iyanaa Meria kaanideen mende angon konoto, ii jen tegoro laaligoya kuuya ananaajon ama qeleeno. Ii qeleeno Anutunon iwo kalen qerewena tosaana kuuya ii kaanagadeen afaangon nonombaa.

³³ Anutunon ejemba iyanaaajon meweengon nonoma qanana jen tegoro solananinkejoni, iikawaajon moronon mono qaa jakeyanon ama nononaga?

³⁴ Kraist Jiisanon komuro Anutunon mombo men gbiliro Siwenon uma Anutuwa boro dindinanon rama toroqen ananaajon ama gama koolinkeja.

* 8:23: 2 Kor 5.2-4

Kawaajon mononon mon qaanana gosin gere sianon kemebombaajon jen tegon nonomambaajon amamaawaa.

³⁵ Kraistwaa uujopa uutanon laligonin moronon mono iikanonja mendeema nonono kamaawonaga? Kakasililin ama nonongi konajilin mobonagato, Kraistwaa uujopayanonja saanon mende kamaawonja. Sisiwerowero ama nonombuyagato, iikanonja saanon mende kamaawonja. Bodi mokoloowonaga me opo surunananon qaono laligowonaga, mono saanon mende kamaawonja. Komuwombotiwaa toroko qaganon laligowonaga me manja qegi kazi koloonagato, mono saanon mende kamaawonja. ³⁶ *Iikawaa qaaya ii Buja Terenon kokaen oogita eja,

“Goo qagaajon ama umugawodeen kanain nunugi komuwonatiwaaajon mogi kema goman tiinkeja. Lama unun nenkejuti, iikaanjadeen nonoojon romonjonkeju.”

³⁷ Qaa iikawaa so ama nonombuyagato, Kraistnon uujopaya ninisaano monin, iinon nanjon nonono lombo kuuya iikanon mono haamo ama otokorian maama laligowonja. ³⁸ Iwoi mononon mono Kraistwaa uujopayanonja mendeema nonomambaajon amamaawaa. Ii honja toonaga moma yagojen. Koomunon me laaligowaa iwoiya mononon mono mendeema nonomambaajon amamaawaa. Siwe gajoba me omejiilan yononon mono kaman kokaamba me kanagen nono mendeema nonombombaajon amamaawuya. Bensakon kawali ku-usunjiawo yononon ii amamaawuya.

³⁹ Euwaa euyanon me emuwaa emuyanon laligojuti, iyononon mono mendeema nonombombaajon amamaawuya. Anutunon ilawoila tosaaja mon mokolorota ejuti, iyononon mono kaanagadeen Anutuwa uujopaya iikanonja mendeema nonombombaajon amamaawuya. Anutuwa uujopaya iikanon mono Kraist Jiisas Ponana iwaanon asugiro ninisaano ii mojon. Kian.

9

Anutunon siinaja so Israel mewejon onono.

¹ Niinon Kraistwo qokotaan nama qaa qolonmolongoya qaagoto, qaa honja toon mon jemaaja. Unja Toroyaa qaawaajon geja ambe qaana nanjon jen kotiin uunanon saje nuro kokaen moma jejen: ² Niinon Juuda ejemba tosaaja yonoo wosobirinon nuro uunanon siimbobolo somata tetegoya qaa kokaembaajon momakejen:

³ Yononon niwo balon selenon Israel kanagesoga motoonjo koloojonto, uugianon Kraistwo mende qokotaan lan laligoju. Niinon Israel nalaurunanon uugia melembutiwaaajon aonononkejen. Anutunon yonoo qaagia gosiro neeno yonoo kitigia koloowe ironja meleema noo qananon kokaen ubaatiwaaajon mojen: Iinon nii Kraistwaanonja mendeema nono gere siawaa buja koloomambaajon mojen.

⁴ *Yononon Israel tuun uutanon laligogi Anutunon unuano bunaya koloaju. Anutuwa qabunaya bosima akadamugiawo koloaju. Anutunon yonowo oyanboyan koloowutiwaa soomonjo walaga ano gbilia ama Kana qaa onono. Kawaajon jiwowon jigonon uma Anutuwa waeya men mepe-seenkeju. Anutunon kotumotueya seiwaatiwaa qaa somongoroti, iikawaa honanon koloowaatiwaaajon mambomakeju. ⁵ Yononon wanjalenana Aabrahambaa gbiliuruta yonoo esa meraurugiaga laligoju. Kraistnon yonoononja

* 8:36: Ond 44.22 * 9:4: Eks 9.4

balon sele busu men eja kolooro. Kraistnon Anutunana koloon iwoi kuuya galen kono qata kamban tetegoya qaa mepeseenkebona. Qaa ii onanon.

⁶ Iikaana laligojuto, Israel kanagesononga koloon sein laligojoni, anana kuuya mono kilen Israel ejemba hona mende koloojon. Kawaajon Anutuwaa qaayanon songiro esunanon kamakamaata koloonkeja me? Kaen jewonaga, ii qaa hona qaago. ⁷ *Aabrahambaa gbiliuruta yonoononga koloojon iwaajon ama kuuya anana mono Anutuwaa meraboraana mende koloojon. Kaen qaagoto, Anutunon Aabrahambaa kokaen ijoro, "Aisakwaa esameraurutanon mono goonon toroqen qaga bosima laligon ubuya."

⁸ Qaa iikawaa kania ii kokaen: Aabrahambaa gbiliuruta balon ejemba silinon merabora koloonkejoni, kuuya anono mono Anutuwaa meraboraana mende koloojon. Kaen qaagoto, Anutunon qaa somongoro ejiwaa so koloonini, Anutunon mono nonoga moma nonono Aabrahambaa gbiliuruta hona koloojon. ⁹ *Soomongo qaa iikanon Aabrahambaanon kokaen karo moro, "Gbani motoongo tegoro kanon mombo kan giibe Saaranon mono meriawo koloowaa."

¹⁰ Qaa kaen moro iwaanon iikaya kolooroto, iikanon mende tegoro. Iwaa gematanon Rebekawaanon kaanjadeen Anutuwaa qaayaa so kolooro. Benana Aisak iinon embia ii koro muro merawoigara sunesune koloori.

¹¹ Sunesune yoronon goron uutanon rama mende koloon iwoi awaa me bologa mon mende aniti, Anutunon mono kamban iikanon mera iyoroononga mon iyanajon meweengoro. Iyanaa momo arenanon kotiin honawo koloon tegowaatiwaaajon ama koga meweengoro.

¹² *Iyanaa uusiinanon honawo koloowaatiwaaajon Rebeka kokaen ijoro, "Datanon mono kogaa welenqeqe koloon newo baatanon laligowaa." Anutunon kaen ijon nanamemengara ambaoraga iikawaa soyanon ii mende gosin oronoto, iyanaa siinagadeen otaan koga oono dataa somataya kolooro.

¹³ *Iikawaa qaaya ii Buna Terenon kokaen oogita eja, "Jeikob uunanon jopagon laligoweto, Iisoo (Esau) ii togon kazi ama mun laligowe."

¹⁴ Qaa kawaajon mono nomaen jewonaga? Anutunon dindina mende kolooja me? Iikaana qaago toton! ¹⁵ *Anutunon Mooseswaaajon qaa kokaen ijorota eja, "Niinon mono neenaa siina otaan mon moroga iima koboon kiankomumambaaajon mojeni, iiga mono kiankomun munkejen. Mon morowaajon wosomomo ama mumambaaajon jejen, iwaajon mono wosona momakejen." ¹⁶ Qaa kawaajon ama namo ejanon Anutu mende galen komakejato, iwoiwaa siina moma amambaaajon batogon bimbimonagato, ii kilen Anutu mende uuguwaa. Anutu anjo kalenmorianaa so iwoi kuuya galen kono iwaa borianon eja.

¹⁷ *Anutunon faarao kimbaajon qaa ijoro Buna Terenon kokaen eja, "Neenaa qabunana jen seigi goman korebore sokombaatiwaaajon monjen. Kaen moma ku-usuna qendeembe asuganon asugiwaatiwaaajon kuun gombe giinon asugina. Asugin laligon tuarenjen ama noma laligona mono haamo ama gombe." ¹⁸ Qaa iikawaa so Anutunon iyanaa siina otaan mon iima koboon kiankomumambaaajon moji, ii mono kiankomun munkebaa ano mombaa uuta men gojomambaaajon moji, ii mono men gojono yangisen koloonkebaa. Kian.

Anutuwaanon irinjonsoon ano kiankomu

* 9:7: Jen 21.12 * 9:9: Jen 18.10 * 9:12: Jen 25.23 * 9:13: Mal 1.2-3 * 9:15: Eks 33.19
* 9:17: Eks 9.16

19 Onoononga monnon noojona kokaen jenaga, “Kaen kolooro ku-uya anana mono Anutuwaa uusiina tuarenjen ama mubombaajon ama maankejon. Kaen koloorogo Anutunon mono naambaajon toroqen jen nonomakeja?” 20 *Monnon kaen jenagato, balon eja gii mono moroga koloon Anutu tuarenjen ano angowowo ama munaga? Boroterenon mono iyanaa mokomokoloo Toya kokaen saanon mende jen mubaa, “Gii mono naambaajona tani koi kaana mokoloon nona?” 21 Monjon meme ejanon mono iyanaa ku-usun qaganon siinaa so gbakon meleema meweengon gbakon motoongo kanona koworanen morota morota menkeja. Tosia kaban so men gawon munkejon ano tosia akadamiawo ii mono korisoro kabananonadeen gawon munkejon.

22 Anutu mokomokoloo Tonananon mono kaaniadeen ama nonomakeja. Iinon irinonsoonja ejemba qendeema nonono ku-usuna iima mobombaajon momakeja. Kaen moma irina soono kazianon ejemba tosaana yonoo qagianon uro jorin kondeema onomambaajon ama laligoro. Ii kilen irona uulanawodeen mende meleema ononoto, yonoojon ama siimbobolo mamaga moma mokosingon uugia meleembutiwaajon mamboma laligoro.

23 Kaaniadeen kalenmoriaja injisaano kelemalelen koloowaatiwaajon momakeja. Kaen moma ejemba akadamiya buna qen aowombaa-
jon meweengon nononoti, anana mono niniima kobooro akadamiyawo asarinkejon. 24 Anana kaanagadeen kaana koloowombaaajon nonono. Juuda ejembagadeen qaagoto, waba kantria kantria ii kaanagadeen kaana koloowutiwaajon onono. 25 *Anutunon iikawaa qaaya jerota gejatootoo eja Hooseawaa terenon kokaen eja,

“Ejemba neenaa kanagesouruna mende koloon laligogiti, niinon mono ii onoombe neenaa kanagesona koloowuya. Tosianon neenaa wombo alana mende laligogiti, iyonoojon mono ‘Neenaa wombo alauruna,’ kaen jen laligomana.

26 *Niinon goman mombaa ejembaya yonoojon kokaen jen laligowe, ‘Ono neenaa kanagesouruna mende laligoju.’ Kaen jen laligoweto, ii mono balongianon iikanona onooma qagia kokaen qamana: Ono mono Anutu laaligo Toyaa meraboraana koloju. Utequte kaana koloowaa.”

27 *Aisaianon kaanagadeen Israel kanageso nonoojon ama kokaen sama jero, “Israel ejemba jangonana kowe sakasin kaana koloonagati een, ii kilen nonoononga afaananon mono uunana meleenin hamo qen nonombaa.

28 Ponnon gomana gomana kuuya anana qaanana ilin alan gosin jen tegon kitia kuuya meleema nonondaborowaa.”

29 *Aisaianon kaen jen waladeen qaa mon jeroti, iikawaa onanon mono nonoonon kokaen koloja, “Pon ku-usun kuuyaa Tonananon gbiliurunana tosaana mende injiima kobooro uugia meleembuyagati een, balonananon mono Sodom kaana meleeno kemero gere jenaga. Nononon mono Gomora ejemba kaana tiwilaawonaga. Anutunon mono kaana ama nononaga.” Kaen jero.

Israel kelemalelanon Anutu yangisen ama munkeju.

30 Kawaaajon mono nomaen jewonaga? Kantri tosianon Anutuwaa jaanon solana koloowombaa gawona mende kaparan koma megiti, iyononon Anutuwaa jaanon solananigi. Uugia meleema Anutu moma laarigi iikawaajon

* 9:20: Ais 29.16; 45.9 * 9:25: Hoos 2.23 * 9:26: Hoos 1.10 * 9:27: Ais 10.22-23 * 9:29: Ais 1.9

qaagia jen tegoro solananiñ laligoju. ³¹ Kaen laligojuto, Israel nononon solanã koloowombaa Kana qaa otaawombaañon kaparan koma laligon kouma ii kilen Anutuwaa jaanon mende solananiñ.

³² Iikawaa kania ii kokaen: Iyangiodeen batogon nanamemen dindiña ama iikaanã kanon solanã koloowombaañon kaparan koma Jiisas mende moma laarin mugì. Iinon jamo powowon kaanã kolooji, mono iwaanon ritatanon unuro osin gema qegi. Iikawaajon solanã mende kolooji.

³³ *Iikawaa qaaya ii Buña Terenon kokaen oogita eja,

“Iibu, Anutu niinon mono aen jamo mon Zaion baananon Israel tuun uugianon komowe yononon iikanon ritatanon kamaan unuro gema qenkebu. Monon eja gereya powowon kotakota ii moma laarin mubaati, iinon mono kaban monon iwaajon nama gamu mende mokoloowaa.” Kian.

10

¹ Oo uumeleen alauruna, niinon neenaa Juuda kanagesouruna uugia meleembutiwaajon awelegonkejen. Anutunon hamo qen onombaatiwaajon uuna men kululuun yonoonon ama Anutu qama koolin munkejen. ² Yonoo kanagianon kokaen eja: Yononon Anutuwaajon uugere amakejuto, ii poumapou qaganon amakeju. Yonoo qaagia kaen nanon jejen.

³ Anutunon qaanana jen tegoro solananiñon, iikawaa kania mende moma yagon iyangiodeen batogon solanã koloowombaañon kaparan komakeju. Kaen ama Anutunon qaanana jen tegoro solananiwombaañon jenkeji, qaa iikawaa baatanon mende kema osin een tondu laligoju. ⁴ Kraistnon anodeen Kana qaa otaadabororo. Nono tosanon ii amamaan Kraist moma laarin uunana meleenon, iikaya mono Kraistwaajon ama Anutuwaa jaanon solananiñon. Kian.

Anutunon anana kuuya hamo qen nonomambaañon moja.

⁵ *Moosesnon Kana qaa otaan iikaanã kanon solanã koloowombaa qaaya ii kokaen oorota eja, “Kana qaa otaadaborowaati, iinon mono kawaajon ama laaligo kotiga mokoloowaa.” ⁶ *Qaa kaen ejato, uunana meleema moma laarin Anutunon qaanana jen tegoro solananiñkejon, Moosesnon kawaajon qaa kokaen jerota eja, “Uuganon kokaen romonon jewabo: Eja moronon mono Siwe gomanon unaga?” Ejembanon ii Kraist wama kamaawaatiwaajon lan jegi. ⁷ Me “Eja moronon koomu gomambaa dutanon kemenaga?” Ejembanon ii Kraist wama koomunonga waabaatiwaajon lan jegi.

⁸ Kaen jen toroqen kokaen jero, “Buña qaa ii koriganon qaagoto, mono goo buuganon ano uuganon eja.” Buña qaa ii moma laariwombaañon eja. Nononon qaa iikanon ejemba uukuuku meñ onoma kokaen jen asarin onomakejon: ⁹ Anutunon Jiisas men gbiliro koomunonga waaro. Giinon qaa ii uuwomboganon moma laarin je buu susuganon “Jiisasnon Ponã kolooja,” kaen jen asugijani een, mono hamo qen gono letomba.

¹⁰ Gii uuwomboganon Buña qaa moma laarina Anutunon qaaga jen tegoro solananiwa ano je buu susuganon Jiisas jen asugina hamo qen gono letomba.

¹¹ *Buña Terewaa qaa mon kokaen jegita eja, “Moronon ii moma laarin mubaati, iinon mono gamuya mende mobaa.” ¹² Anutunon Juuda ejemba mende ninisoron kantri tosaanã mende sureen onomakeja. Pon motoongo

iinon mono kuuya ananaa Ponana koloon so motoongonon gosin nono-makeja. Ejemba ii qama koolinkejoni, anana kuuya mono kotumotueya kelemalelen nonomakeja.

¹³ *Iikawaa qaaya ii Buṅa Terenon kokaen eja, “Ejemba dakaya yononon Pombaa qata qama kooliwuyati, iinon mono ii kuuya hamo qen onono letombuya.”

¹⁴ Ejembanon Pon mende moma laarin mun iwaa qata mono nomaen qama kooliwuyaga? Iwaa kania mende jegi mogiti, ii mono nomaen moma laarin mubuyaga? Mononon Buṅa qaa mende jen asariwaati een, yononon ii mono nomaen mobuyaga? ¹⁵ *Ejemba mon Buṅa qaawaajon mende wasiwonati een, iinon mono nomaen kema ii jen asarinaga? Iikawaa qaaya ii Buṅa Terenon kokaen oogita eja, “Ejemba Buṅa qaa awaa men kankejuti, iyonoo kana otongia monin awaa soro kolooja.”

¹⁶ *Kaen oogita ejato, noo Israel kanageso hona yononon Oligaa Buṅa mende ten koma laligoju. Iikawaa qaaya ii gejatootoo eja Aisaianon kokaen ninijorota eja, “Oo Pon, nono Buṅa qaa jen seinin moronon mono uuta meleema ii moma laarinagato?” ¹⁷ Qaa iikawaa so Kraistwaa qaaya jen seinin gejagianon kemero mogi momalaarigianon mono iikaan koloowaa.

¹⁸ *Momalaari kaen koloowaato, kokaen qisin ononjen: Buṅa qaa iikanon mono Juuda yonoo gejagianon mende kemero mogi me? Qaago, ii mono mogi. Kawaa qaaya ii kokaen jegita Buṅa Terenon eja,

“Qaa jegi qaagianon mono kema kan goman kuuya sokono. Ii goman goman eu emu leele iikanon mogi.”

¹⁹ *Qaa iikawaa so Buṅa qaa mono mogito, mombo toroqen kokaen qisin ononjen: Israel ejembanon ii moma asarigi me qaago? Mooseson wala qaa kokaen jero,

“Ejemba kanageso uumeleengiaa hona qaa niinon ii hamo qen onombe onoo uugianon mono iikawaajon ama motoqoto koloowaa. Waba tuun poumapou laligojuti, iyononon onon unuugugi sili iikanon mono Juuda onoo uugia kuuwe iringia sono uugianon waabaa.”

²⁰ *Aisaianon mono kotiin nama kokaen jerota eja,

“Ejemba nii mende mongama noma lan laligogiti, iyononon mono nii mokolonon nongi.

Ejemba noo kananaajon mende qisin laligogiti, niinon kania mono yonoojon inisaambe iima mogi.”

²¹ *Yonoojon kaen jeroto, Israel nonoojon qaa kokaen ninijorota eja, “Ween so umugawodeen kanain qootogo kanageso gejajuju koloonkejuti, onon noonon kawutiwaajon onooma boro kaka koma laligowe goman tiinkeja.” Kiaj.

11

Israel uutanon uumeleen tuun melaa eja.

¹ *Kawaajon kokaen qisijen: Anutunon iyanaa kanagesoya gema qen nonono me qaago? Ii qaago toton! Niinon kaanagadeen Aabrahambaa gbilia mon koloojen. Neeno Israel kanagesowaa tuun qata Benjamin iwaa uutanon laligojen. ² Anutunon waladeen iyanaa kanagesoya meweengon nononoti, nono mono mende gema qen nonono laligojon. Gejatootoo eja Elaijawaa (Eliawaa) sunduya ii Buṅa Terenon oogita eja. Iinon Anutuwaa

* **10:13:** Joel 2.32 * **10:15:** Ais 52.7 * **10:16:** Ais 53.1 * **10:18:** Ond 19.4 * **10:19:** Dut 32.21 * **10:20:** Ais 65.1 * **10:21:** Ais 65.2 * **11:1:** Fil 3.5

jaanon Israel ejemba jen onoma qama kooliroti, onjo qaa batuya ii moju me qaago? Qaa ii kokaen, ³ **“Oo Pon, yononon mono goo gejatootoo ejembauruga unugi komugi goonon siimolon oonoon alataya alataya konde-mondeengi. Nii motoongo nomesaogi laligowe kokomomola men emboma nuwombaajon jojoriju.”*

⁴ **Kaen jeroto, Anutunon ii moma mono kokaen meleema mun ijoro, “Gii geenodeen mende laligojanto, niinon eja 7,000 kaanjadeen sopa somonjon onombe neenaa bunana koloon ben golonmolongoya Baal ii mende simin kuma mun giwo toroqen laligoju.”* ⁵ *Qaa iikawaa so kamban kokaamba kaanjadeen Anutuwaa tuun melaa eja. Anutunon kalenmorianaa so ejemba afaana meweengon nonono laligojon.*

⁶ *Kalenmoriananon mono nemun koma muro meweengon nonono. Nono nanamemen awaa ama men laligowonagati, iikawaajon ama mende meweengon nonono. Balon ejemba nanamemenananon nemun koma muro meweengon nononagati een, iwaa kalenmoriananon mono iwoi omaya koloonaga.*

⁷ *Kawaajon mono nomaen jewonaga? Israel kanagesonon solana koloowombaajon kaparan koma laligogito, solananiwombaa kania ii mende mokoloogi. Yononon qaagoto, Anutunon tuun melaa meweengon nononoti, nononon kalena ii mokoloon solana koloonin. Tosianon momo bologanon uugia gojono een tondu laligoju.* ⁸ **Iikawaa qaaya ii Buna Terenon kokaen oogita eja, “Gaonjaajaa laligogi Anutunon ome mende somongoro uugianon kemero koomuya koloogi. Iwoi iima kania iima kotowubotiwaajon jaagia men gooro umun kono. Qaa gejagianon moma moma asariwubotiwaajon ii men gojono. Kaen tompin laligon kouma kamban kokaamba kaanagadeen een tondu laligoju.”* ⁹ **Kin Deiwidnon iikawaa qaaya kokaen jerota eja,*

“Oo Anutu, yononon jejelomban onon ama nen lan aisoonkeju. Iikanon mono mokoloon iniima singisongogiaajon moto ama onomba.

Mono iyangiaa dungianon ritatanjon kamaan unuro irona meleema onona siimbobolo mobu.

¹⁰ *Oo Anutu, gii mono jaagia men goona uun iibombaajon amamaawu. Mono irona meleema onona qagianon uma bimooro suulan uunjon laligowuya.”*

Deiwidnon kaen qama kooliro.

Waba kantri yononon Anutuwaa geria hona koloogi.

¹¹ *Toroqen kokaen qisijen: Juuda kanageso hona yononon ritatanjon kamaan unuro uugianon gojono awaa koloowombaajon amamaawuya me qaago? Ii mende amamaawuya! Kamaan unuroti, iikanon mono Anutu moma kotowombaajon awelegowutiwaajon kolooro. Juuda kanageso hona yononon kana uugun kamaan unuro waba kantri yononon kitigia koloon uugia meleema Anutuwaa bunaya koloogi. Kaen koloogiti, iikanon uugia kuuro kawaajon iringia soono uugia meleembutiwaa siinanon koloowaatiwaajon ama kaen kolooro.*

¹² *Juuda kanageso hona yononon kana songin kamaan unuro kawaajon waba gomanja gomanja yononon oyanboyan koloowombaa kania mokoloogi. Ii mokoloon uugia meleema kotumotue uutanon laligojuto, Juuda kanageso hona yononon tompin laligon Anutuwaa jaanon mende sokonju. Kanagen Juuda yononon kaanagadeen kuuya uugia meleembuya. Kaen kolooro Anutuwaa kotumotueyanon sein kelemalelen asuganon asugiwaa.*

* **11:3:** 1 Kin 19.10, 14 * **11:4:** 1 Kin 19.18 * **11:8:** Dut 29.4; Ais 29.10 * **11:9:** Ond 69.22-23

¹³ Niinon qaana koi Juuda onjoon qaagoto, waba kantri kanageso onjoon jejen. Niinon waba kantri onoonon wasiwasi eja aposol koloojenywaajon “Gawona qabunayawo kolooja,” jen kaen romonjojen. ¹⁴ Gawona ii mewe hona kolooro uugia meleemakejuti, neenaa Israel kanagesourunanon iikawaa bujuya mobutiwaajon kaparan koma aweleگونکچچچچ. Buju qaa iikanon motomotoon yonoo uugia kuuro kawaajon iringia soono uugia meleembombaa siinanon kolooro meleengi Anutunon hamo qen onombaa. Gawona qabunayawo ii mono kawaajon ama waba kantri onoo batugianon menkejen.

¹⁵ Anutunon Juuda tuun gema nunuro iikawaa honanon mono kokaen kolooro: Waba kantria kantria ononon kitigianon koloogi Anutunon tawagia men unuano alauruta koloogi. Juuda kanageso hona yononon uugia meleengi Anutunon hamo qen onoma moma anjon koma analin onombaati, iikawaa honanon mono koomunonga gbilin laligon kotiiwuti-waa so koloowaa.

¹⁶ Gbani jaayaqeqe gbilianon nene Anutuwaajon gosin ama korisoro anin soraaya kolooji een, gawombaa nembaneneya kuuya mono kaanagadeen soraaya kolooja. Gere tiitanon toroya kolooji een, borianon mono kaanagadeen toroya kolooju. ¹⁷ Juuda tuun ii Anutu iyananon oil gerega kolooja. Anutunon iyananon oil gere ii honabona men boria tosaana motoro kamaagi ano duuyaa oil gere boria men kan batugianon ano toroqen somariinkeju. Kantri tosaana onjo duuyaa oil gere kawaa so koloojuto, Anutunon kilen unuano kaman kokaamba gere boria qaita mon yonoo batugianon laligon kotiiinkeju. Onjo mono Juuda tuumbaa oil gere tiitanonga nene apuya horon nen somariinkeju.

¹⁸ Onjo Juuda nonowo nanjuto, kilen Juuda nunuugun selegia men ububo. Selegia men ubuyagati een, mono qaa koi mobu: Kantri tosaana onjo gere boriagadeen kaana kolooju. Onjo tiinana mende bosimakejuto, nonoonon gere tiitanon mono onombosino nanju.

¹⁹ Qaa kokaen jewuyaga, “Anutunon anana iyanaga gere batuyanon ama nonombaatiwaajon ama gere boria ii kotooro kamaaro tintina kolooro.” ²⁰ Qaa ii honaga. Anutunon Juuda ejemba uugia mende meleema moma laarigitiwaajon ama koton onono kamaagito, onjo mono momalaarigianon rindanon onono zen nanju. Kaen nama jaba-arambaran mende men awelegon laligowuto, mono kokaen kamaan unuwabotiwaajon sombugia moma laligowu: ²¹ Anutunon anaga geriaa boria hona mende injiima koboan Juuda kanageso koton ononoti een, onjo mono “Saanon niniima koboowaa,” kaen jewubo. Een kaana romonjon tondu laligowubo. ²² Kawaajon waba kantri onjo Anutuwa kania romonjon kokaen jewuya, “Juuda ejemba kana songin kamaan unuroti, Anutunon iikawaa irona meleema mono onanon geriawo ama onomakejato, anana qeeango Toyawo qokotaan nanin men qeangon nonomakeja. Iwo mende toroqen nambonati een, mono kantri tosaana nono kaanagadeen koton nonono kamaawona.”

²³ Kaen saanon jewuyato, Anutunon ejemba kana songigiti, ii kaanagadeen saanon kotiin gere batuyanon mombo toroqen onombaa. Kawaajon Juuda kanageso yononon yangisengia mesaon uugia meleembuti een, ii mono saanon Jiisaswo toroqen onombaa. ²⁴ Anutunon onjo duuyaa oil gere kanona koton onoma komakoomowaa kania uugun oil gere qaita mombaa batuyanon ama toroqen onono. Kantri tosaana onjo kaana ama ononoti een, iikawaajon iyanaga gere boria hona Juuda kanageso hona ii

mono afaangon unuama siinganon iyanaa oil geriaa batuyanon ama onono mombo toroqewuya. Kianj.

Anutunon Israel kuuya kiankomun nonomambaajon moja.

²⁵ Oo uumeleen alauruna, onoangiaa momakooto qaganon lan laligowubotiwaajon mono qaa aasangoya mon inisaambe moma asariwutiwaajon mojen. Qaa ii kokaen: Momo bologanon Israel kanagesowaa bakaya mon yonoo uugia gojono laligojuto, kamban tetegoya qaa yangisen mende toroqen laligowuya. Qaagoto, wala waba kantri yonoononga kelemalelen yononon uugia meleema Anutuwaa bentoton uutanon koubuya. Kaen anji Anutunon jangogia iiro sokombaati, kamban iikanon Juuda kanageso nonoo yangisen kambanananon tegoro kuuya uugia meleembuya. ²⁶ *Uugia meleengi Anutunon Israel kanageso kuuya hamo qen onono letombuya. Iikawaa qaaya ii Bunj Terenon kokaen oogita eja,

“Hamoqeqe Toyanon mono Zaion baananonga asugin Jeikob tuun nonoo nanamemenana anjonjayawo ii koma konjoratiwaa.

²⁷ *Anutu niinon singisongogia koma konjoratin oyanboyan mokoloowutiwaajon soomongo arena ii yonowo ambe motoon laligowona.”

Qaa kaen eja.

²⁸ Juuda kanageso hona yononon Oligaa Bunj gema qen Anutuwaa kereuruta koloogitiwaajon kantri tosaana ononon kitigianon Anutuwaa alauruta kolooju. Kaen koloojuto, Anutunon Israel wanjaleurunana meweengon onotowaajon Juuda nononon mono toroqen wombo alauruta honabona koloojon. ²⁹ Anutunon ejemba moroga meweengon onooma kalen onomakeji, qaa ii mono mombo uuta meleeno utegowaatiwaa so qaago. ³⁰ Waba kantri onj kaangadeen wala Anutuwaa jeta mende ten koma tondu laligogito, Juuda kanageso hona yononon yangisen koloogitiwaajon ama Anutunon onj kiankomun onono letongi.

³¹ Juuda kanageso hona yononon kamban kokaamba Anutuwaa jeta qotogon tondu laligon koujuto, ononon letongitiwaajon ama Anutunon Juuda kanageso nono kaanideen kamban kokaamba kiankomun nonomambaajon moja. Waba kantri ononon uugia meleema letongi kawaa silianon uugia kuunkeji, iikawaajon yononon mono kaanideen afaangon uugia meleema kiankomuya bunj qen aowuya.

³² Ejemba kuuya anana Anutu qotogon lan laligonin qaa qootogonana mokolon gbadoon nonono. Korebore kiankomun nonombaatiwaajon ama kasanon gbadoon nonono. Kianj.

Anutu mepeseen oonjaa rii kokaen qamakejon:

³³ *Anutu kalenmoriajaa kowianon mono somata qatawo kolooja. Mangaa siita, momoya mono kemekemeta tetegoya qaa. Momakootoyanon nunuugun uuta somata kolooja. Iinon qaanana gosin jen tegonkeji, nononon ii kuuya jen asarin tegowombaajon amamaawona. Laaligonanaa kana arengonkeji, iikawaa kania mono moma gosin mokolon tegowonatiwaa so qaago.

³⁴ *“Pombaa uu kononaa arena ii ejemba kuuyanon moma yagowombaajon amamaan laligon kounin. Monon gejanono qaa mubaatiwaa so qaago.”

35 **“Balon ejemba kalen angunkejonto, iwo kaen ambombaajon amamaan laligon kounin.*

Iwoi munin kitia mende meleema nonono saanon sokoma muja. Iwoi mon era nonombaatiwaa kiti mubombaajon amamaankejon.”

36 **Ii kokaembaajon amamaankejon: Iinon iwoi kuuyaa Toya koloon wanjaleya koloaja. Iinon iwoi kuuya nemun kono kolooro. Ii iyanjaa akadamuya mokoloon mubaatiwaaajon ama kolooro. Kawaaajon anana gabunaya mepeseenin tetegoya qaa akadamuyawo en uma ewaa. Qaa ii onanon.*

12

Laaligonana nomaen laligonin Anutuwaanon sokombaa?

¹ Oo uumeleen alauruna, Anutunon kaen kiankomun nononotiwaajon niinon mono uugia kokaen kuun ononjen: Ono mono kiankomuya ii uu konongianon romongon kawaa so kitia meleema mun waeya men mepeseen laligowu. Kaanagadeen onoangiaa sele busugia ii Anutuwaa kotin nandunga ambu. Kaen ambuti een, ono mono gbilin soraaya koloogi Anutunon nandungia ii iiro sokono siina momakebaa.

² Wala namowaa nanamemen bologaa arenja otaan laligogito, kamban kokaamba iikaanja mono mende toroqen amakebu. Kaen qaagoto, mono uumomogianon gbiliro letoma laligowu. Kaen laligon Anutunon onoojon siin nomaen moji, ii mongama saanon kotiin gosin mokoloowuya. Ii mokoloon iikawaa so amakebuti een, mono kana awaa otaagi sokoma muro akadamugiawo koloonkebuya.

³ Sisau tondu laligowubotiwaajon qaa mon jemaña. Anutunon kalenmorian nono iikawaa qaganon nama kuuya onoojon kokaen injojen: Ono mono onoangiaajon mogi uuta mende koloowato, motomotoon ono mono tororo moma koton aon laligowu. Anutunon momalaari nonono iikawaa hona koloonkejiwaa so mono onoangia gosin aon iikawaa so qaa jen laligowu.

⁴ *Iikawaa kania ii kokaen: Sele busunananon motoongo koloojato, sele busu kitinana ii mamaga. Kitia kuuya yononon gawon motoongo iikayadeen mende menkeju. ⁵ Iikawaa so uumeleen ejemba anana kaanagadeen mamaga laligojonto, kilen Kraistwo qokotaan nama sele busu kaanja hona motoongo koloojon. Motoongo koloojonto, anja anja nononon mono toroqen aon motoon gawon menin sokono nanjon.

⁶ *Anutunon kalenmorian nononotiwaa so gawon memewaa momo kalen morota morota bunja qen aon laligojon. Monjon gejatootoo gawombaa momo kalen bunja qen aoji een, iinon ii mono gawonon amakeba. Momalaarianon rindanon munkejiwaa so gawonon ama Anutuwaa qaaya jen laligowa. ⁷ Mombaajon welenqege gawombaa momo kalen muroti een, iikawaa so mono tosaanja pondan ilaan onoma laligowa. Mombaajon boi qaqazu gawon mewaatiwaa momo kalen muroti een, iinon mono membiriqembiria qaa pondan tosaanja kuma onoma laligowa.

⁸ Mombaajon uu nanjonango gawombaa momo kalen muroti een, iinon mono pondan kaparan koma ejemba uugia kuun nanjon onoma laligowa. Tosianon iwoiwaajon memeqemear men amamaagi mombaajon ii nanjon onombaatiwaa momo kalen muroti een, iinon mono kongbaraya qaa pondan nanjon ilaan onoma laligowa. Mombaajon galenkonkon gawombaa

* 11:35: Job 41.11 * 11:36: 1 Kor 8.6 * 12:4: 1 Kor 12.12 * 12:6: 1 Kor 12.4-11

momo kalenja muroti een, iinonj mono zenj nama tosaanja galenj koma onjoma laligowa. Mombaajonj uujopa gawombaa momo kalenja muroti, iinonj gawonj ii mono korisoro qaganonj menj laligowa. Kianj.

Uujopawaa kania ii tororo otaawu.

⁹ Mono gbingbaonj mesaonj tororo uujopa ama aonj laligowu. Bologa sisia menj gema qenj laligowu. Awaawaajonj ama onjono iikanonj mono qokotaan laligowu. ¹⁰ Uumeleenj alaurugia ii mono gumbonjonjonj qaganonj ama onjoma tororo jopagonj aonj laligowu. Goda qenj aowombaaajonj kaparanj komakejuti, iikanonj mono awelegonj mepeseenj aonj laligowu.

¹¹ Uugianonj mono mende sologonj looriwato, qama kooligi Unja Toroyanonj inaanj onjono geregerenonj nama Pombaa gawonj menj laligowu. ¹² Mono oyanboyanj mokoloowonjatiwaaajonj mamboma jejeromonjromonj ama korisoro qaganonj laligowu. Kakasililinj moma mono mokosingonj laligowu. Mono pondanj nama Anutu qama koolinj laligowu. ¹³ Anutuwaa ejemba soraayanonj iwoiwaajonj amamaajuti, ii mono ilaanj onjoma laligowu. Mono ejemba koma horonj onjoma motoonj rama nembanene nenj korisoro amakebu.

¹⁴ *Sisiwerowero ama onjmakejuti, ejemba ii mono mende qasuaanj onjombuto, mono Anutu qama kooligi kotuegonj onjmakeba. ¹⁵ Aisoojuti, iyonjowo mono ilaanj onjoma aisowu. Saajuti, iyonjowo mono ilaanj onjoma saabu. ¹⁶ *Mono uumotoonj ama aonj luaenonj laligowu. Onjoangiaajonj mono mende mogi uba. Jaba-arambaranj mende ambuto, ejemba kamaanjqeqeta mono ala menj onjoma laligowu. Onjoangiaajonj mogi momakooto ejembaga laligojutiwaa so mende koloowa.

¹⁷ Jena jewe, nuna guwe, ana ambe ii mono mombaajonj mende ambu. Ejemba kuuyanonj sili tosaanja yonjoojonja mogi nanamemenj awaa koloojuti, ii mono kaparanj koma menj laligowu. ¹⁸ Iwoi mombaajonj osiqosi mende anjuti, mono kotikotii enj onjonjiwaa so kaparanj koma ejemba kuuya yonjowo luaenonj laligowu.

¹⁹ *Qaa monj ii Bunja Terenonj kokaenj oogita eja, “Niinonj mono bologaa kitia meleembe qagianonj ubaa. Ii noo gawonja. Ponj niinonj kaenj jejenj.” Kawaajonj wombo alauruna, onjoangio mono bologaa ironja mende meleembuto, ii Anutuwaajonj mesaogi irinja soono iwaa kitia meleema metogonj onjombaa.

²⁰ *Kawaajonj ii onjoangio mende meleembuto, Bunja qaa koi mono otaanj laligowu, “Kereganonj nengewaa komuji eenj, ii mono nene wagiwa. Goo kereganonj apuwaajonj moji eenj, ii mono apu muna newa. Kaenj ama goononj sili awaa iikanonj mono uu kuunj muna gamuya moma mesaonaga.” Qaa ii mono otaanj laligowu. ²¹ Monjonj sili bologa iikanonj haamo ama gombaboto, geenjo mono sili awaa ama iikanonj haamo ama munj silia bologa ii kolonjaniwaga. Kianj.

13

Gawman yonjoo qaa baagianonj kema tenj koma laligowu.

¹ Gawman monj ii anodeenj mende kolooroto, Anutu, ku-usunj Toya iinonj mono gawman kuuro iikawaa so Somatananaa ku-usunj qaganonj nama galenj koma nonomakeju. Jenkooto gawombaa kondomondooya ii Anutu. Kawaajonj onjo kuuya mono onjoangiaa gawman yonjoo qaa baatanonj kema

* **12:14:** Mat 5.44; Luuk 6.28 * **12:16:** Gba 3.7 * **12:19:** Dut 32.35 * **12:20:** Gba 25.21-22

liligowu. ² Kania kaen mojutiwaajon ama monjon jenkooto galen yonoo ku-usungia qetanji, iinon Anutunon laaligowaa arenja anoti, mono ii qetanja. Jenkooto Toya qetanjuti, Anutunon iyonoo qaagia jen tegon ironja meleema onono lombo mokoloowuya.

³ Galenkonkon yononon ejemba nanamemen bologa amakejuti, ii kee momo ama onomakejuto, awaa amakejuti, ii iikaanja mende ama onomakeju. Kawaajon galen ku-usungiwawo yonoo keega momambaajon mojan me qaago? Ii mende momambaajon mojani een, mono nanamemen awaa ama menj laligona mepeseen gomakebuya.

⁴ Gawman yononon mono Anutu welenja qen munj menj qeangon gombombaajon moju. Kaen mojutiwaajon ejemba bologa koloojuti, mono iikawaa ironja meleenji qagianon uro lombo mobutiwaajon nanju. Anutuwaa welenjeqeuruta koloogi goondomombaa soo somata ononoti, ii een totoon mende menj laligoju. Kawaajon iwoi bologa anjani een, mono toroko moma laligowa. ⁵ Lombo qagianon ubabotiwaajon mono gawman jegia tenj koma laligowu. Kawaajonadeen qaagoto, Anutuwaa jaanon kaangadeen sokombaatiwaajon mono kaen amakebu. Mende tenj konji Anutuwaa irinja soono jero uu konongianon kaen mogi uugianon boliwabotiwaajon mono kaangadeen gawman yonoo qaa baatanon kema laligowu.

⁶ *Gawman yononon mono Anutuwaa gawon bakaya monj menj iikanon zenj nama galen koma onomakeju. Gawongia ii mewutiwaajon ononon mono ilaan onoma takis kaangadeen amakeju. ⁷ Gawmambaa takis ama kotin kania kania dawu onombutiwaajon jenkejuti, ii mono kuuya iikawaa so onomakebu. Gawmambaa takis kania kania kuuya onoma komuniti gawon ii mono tororo menjkebu. Gawmambaa gawon meme ejemba yonoojon mono qaqabunabunja ama goda qen onomakebu. Kianj.

Kambanj somatanonj dodowiro mono jopagonj aonj laligowu.

⁸ Kaen ama mombaanonj tosa monj onowo mende ero laligowu. Kilenj onoo tosagia motoonngo ii kambanj so kokaen eja: Ono mono uunonj jopagonj aonj laligowu. Monjonj tosaanja jopagonj uukalenj ama onomakeji, iinonj mono Kana qaa otaadaboronkeja.

⁹ *Jenkooto qaa wana ii kokaen, “Geenga jopagonj aonkejani, iikawaa so mono tosaanja kuuya jopagonj onomakeba.” Qaa kawaa uutanon jenkooto qaa koi kaanja eju, “Serowilinj mende amba,” “Ejemba monj mende qena komuwa,” “Yongoro mende mewa,” “Iwoiwaajonj mono mende koposongowa.” Ii ano jenkooto qaa tosia kuuya ii mono qaa wana iikawaa newoyanonj kolooju.

¹⁰ Ejemba monj jopagonj mujani een, iwaajonj mono iwoi bologa monj mende ama muba. Kawaajonj uujopa ama iikaanja kanonj mono jenkooto qaa korebore tenj koma otaankejanj.

¹¹ Kambanj kokawaa kania moma kotojutiwaajonj mono nanamemenj kaanja ama menj laligowu. Wala Kraist moma laarinj uunana meleeninj, kambanj iikanondeen kanainj laligonj kouninj Ponjonj metogonj nonono Siwenonj ubonjati, iikawaa kambananonj mono kosere kadaboroja. Kawaajonj onjo gaonj ejuti, iikanonja uugia tooro waabutiwaa kambanja mono kaja. ¹² Gomantiinja koriga laligoninj weenj jaaya jililingonj kouro asarimambaajonj anja. Kawaajonj pangamambaa nanamemenj ii mono koma konjoratigi kamaaro asasagaa manja qewonjwaa akadamuya ii mono menj konji kemero nambonja.

* **13:6:** Mat 22.21; Maak 12.17; Luuk 20.25 * **13:9:** Eks 20.13-15, 17; Dut 5.17-19, 21; Lew 19.18

¹³ Asasagaa uutanon laligojoniwaa so mono nanamemen soraaya ama men laligowonja. Tosianon jejelomban paati ama baonon nenkejuti, iikaanja nen apu kotiga nen elonkalon amakeju. Sero nambon nambon ama lan emba yongoro horonkeju. Juma deema angowowo ama kisooma aon uunon junjun moma gema qen aonkeju. Nanamemen kaanja ii mende sokonja. ¹⁴ Uuselewaa siingara kombombanja bologanon gbilin waagi yoroo siingara ten koma onombubotiwaaajon ii mono geja mende ama romongon onomakebu. Kaen qaagoto, Pon Jiisas Kraistwaa nanamemenanon mono tiwo sumangja kolooro ii maleku kaanja mouma aon laligowu. Kianj.

14

Ala looloria ii mende jen onoma laligowu.

¹ *Mombaa momalaarianon looloria kolooro ii mono kalan koma koma horon mun laligowu. Iwo amin moma jenonkooli qaa kolooro kawaaajon kesa-awaran mende amakebu. ² Tosianon momalaarigaa so nembanene kuuya saanon nenkejuto, tosaanja yonoo momalaarigianon looloria kolooro nene piapiayagadeen nenkeju. Uugianon tilowabotiwaaajon uuwoi ama oro tando lopiombaa nandun aanja ii sisia men logoyagadeen iyanja on nenkeju. ³ Nembanene kuuya nenkejuti, iinon mono alaurugia logoyagadeen nenkejuti, ii jejewili mende ama onomakebu. Anutunon alaurugia nembanene kuuya nenkejuti, ii kaanagadeen “Sokonju,” jen kalan koma onomakeja. Kawaaajon logoyagadeen nenkejuti, ononon mono alaurugia yonoo qaagia mende jen tegowu.

⁴ Giinon mono moroga koloon mombaa welenqeqeya jen tegon munaga? Iinon mono anaa toyaa jaanon qaayaa kitia jero gosin jen tegoro sokono nambaa me lombo qaganon uro kamaawaa. Pononon mono kotiin bon qen nambaatiwaaajon nanjon munkebaa. Kawaaajon mono saanon bon qen nambaa.

⁵ Tosianon ween kuuyaajon romongogi tanigia ororon ejuto, tosanon weenja weenja gosin ween mombaaajon mogi uro qaita mon kolooro ween tosanon iikawaa newoyanon kolooju. Ono motomotoon mono ononangiaa momogianon qokotaan iikanon uuwoi kuuya yakarin awasankaka nama laligowu. ⁶ Tosianon weenja weenja gosin uma kamaan amakejuti, iyononon ii mono Pon qabunja mubaatiwaaajon moma amakeju. Tosianon oro kuuya nenkejuti, iyononon mono Anutu mepeseen Pononon kaen qabunayawo koloowaatiwaaajon nenkeju. Tosianon oro tosiaa singi laligonkejuti, iyononon mono Pononon qabunayawo koloowaatiwaaajon moma ii amakeju ano kaen laligon Anutu mepeseenkeju. ⁷ Ananaanonga mononon mono iyanjaajonadeen mende laligoja ano iyanjaajonadeen mende komuwaa.

⁸ Kawaa kania ii kokaen: Jaawo laligowonati een, mono laaligonana Pombaaajon qeleema laligowonja. Komuwonati een, mono Pombaaajon komuwonja. Kawaaajon laligowonja me komuwonati een, mono Pombaa bunja koloojon. ⁹ Kraistnon mono komugiti ano jaawo laligojoni, kuuya ananaa Ponjana koloon laligowaatiwaaajon komun gbiliro. ¹⁰ *Anutunon mono kuuya nunuama anaa qaa jakeyanon nonono nambanja. Kawaaajon tosaanja ononon mono moroga koloon uumeleen alaurugia jen tegon onomakeju? Kaanagadeen alauruna tosaanja ononon mono naambaaajon uumeleen alaurugia tosaanja ii jejewili ama onomakeju? Juma deenden

* **14:1:** Kol 2.16 * **14:10:** 2 Kor 5.10

anji siligia iikanonj mono mende sokonja. ¹¹ *Kawaa qaaya ii Bunja Terenonj kokaenj oogita eja,

“Ponj niinonj laligonj kotiijenj, iikawaa so qaa honja toontoonja kokaenj injiojenj: Ejemba korebore onjo mono noo jaasewananonj siminj kuma jegianonj Anutu nii mepeseenj nombu.”

¹² Qaa kawaa so anana kuuyanonj mono iyanja iyanja nanamemenanaa sundunana ii Anutu ijonj jenj asarininj gosinj nonombaa. Kianj.

Monjonj ritatanjonj kamaanj qewaatiwaajonj romongowu.

¹³ Kawaaajonj mono mende toroqen jenj bolinj aonj qaagia mende jenj tegowu. Uumeleenj alaurugia yonoo kananonj ritatanjonj kamaanj unuwabotiwaajonj iwoi monj mono mende amakebu. Kawaa qaaya mono kaparanj koma jenj somongowu. ¹⁴ Nembanene iwoi monjonj anja siri anjonjorayawo mende koloojato, ejembanonj iwoiwaajonj mogi anjonjorayawo kolooji, iyonoojonjadeenj ii anjonjorayawo kolooja. Niinonj Ponj Jiisaswo nama qaa ii moma kawaaajonj uuwoi monj mende mojenj.

¹⁵ Anutunonj nembanene kuuya hamo qenj tegoro soraaya koloojuto, kilen alaurunana tosonianonj qizimizinjia ama oro tosia mende nenkeju. Kraistonj yonoojonj ama komuroto, tosaanja onjononj mono naambaajonj oro nenj iikaanja kanonj yonoo uugia menj bolinkeju? Iikaanjaanonj onjoanjiaa aingia otaagi uumeleenj alaurugianonj kawaaajonj wosobiri mokolonjkejuti, iikaanjaanonj uujopawaa kana ii mende toroqenj otaankeju.

¹⁶ Momo awaa enj onjonjato, iikawaa qaganonj nanamemenjanonj tondu anji tosonianonj kawaaajonj qaa sologenj jenj jenj onjomakeju. Kaenj ambubotiwaajonj mono galenj menj aonj laligowu. ¹⁷ Naa nenega newonjati ano naa apuga newonjati, iikanonj Anutuwwa bentotonjaa aiweseya mende kolooja. Iwoi iikanonj mono kamaanjqegeta kolooja. Iwaa bentotonj uutanonj laaligowaa honja ii kokaenj: Unja Toroyanonj inaanj nonono nanamemenj dindinja otaaninj luae qenj nonono aisoonj laligojonj. Iikanonj mono mungenja kolooja. ¹⁸ Daenj yonononj kaenj ama Kraistwaa welenj qenkejuti, iyonononj mono Anutuwwa jaanonj sokonji ejembanonj qaagia mogi sokoma onjomakeja.

¹⁹ Kawaaajonj mono luae qenj aoninj uumotoonjononj seiwaatiwaajonj kaparanj kombonja. Iikaanja kanonj mono uunana meagonj menj kotiin aowonja. ²⁰ Anutunonj nembanene kuuya hamo qenj tegoro soraaya kolooju, ii mojonto, monjonj oro me nene monj nero aliaa uutanonj kawaaajonj boliro uugereya asugiro singisongowo kolooji, iikanonj mono mende sokonja. Monjonj tosaanja yonoojonj mende romongonj iyanjaajonjadeenj moma tondu neji, iinonj mono kaanagadeenj singisongowo koloowaa. Kawaaajonj Anutunonj yonoo uugianonj gawonj meroti, tosaanja onjononj mono gawonja awaa ii nenewaajonj ama mende menj boliwu.

²¹ Kawaaajonj uumeleenj alaurugia yonoojonj ama orowaa singi laligonj wain apu ii mende nenj laligowu. Iikaanja kanonj mono motoonj menj qeangonj aowuya. Kaanagadeenj uugianonj iwoiwaajonj boliro singisongowo koloonj loorinaga, onjononj ii mende ambu. Kaenj mono motoonj menj qeangonj aowu. ²² Kesa-awaranj qaawaa momalaaria kaenj me kaenj enj gonji, ii mono Anutuwwa jaasewananonj anjonj koma laligowa. Monjonj qaa mombaajonj “sokonja,” jenj iikanonj qokotaanj moma kotiin kawaaajonj iyanja mende jenj tegonj aoji, iinonj mono simbawonjowu kolooja.

²³ Ii me woi momalaari qaganonj mende nama amakejonj, ii kuuya mono singisongowu kolooja. Kawaaajonj monjonj nene mombaajonj uuwoi ama kilen

* 14:11: Ais 45.23

ii neji, iinon mono singisongo ambaa. Momalaari qaganon mende nama nejiwaajon Anutunon mono iwaa qaaya jen tegoro osin lombo mokoloowaa. Kian.

15

Mono Kraistwaa roromongoya otaan laligowu.

¹ Momalaarinananon kotakota kolooji, anono mono ananaajonadeen lan aison ananaa ainananon laligowombo. Tosaana yonoo momalaarigianon looloria kolooro kokobimbinon kana uugun tororo mende otaankejuti, anana ii uujopa ama onoma lombogia bosimbutiwaajon ilaan onombona. ² Anana motomotoon mono alaurunananon qeangowutiwaa so romongon ilaan onomakebona. Kaen ama onoma uugia meagogi kotikotii mokoloowuya. ³ *Kraistnon kaanagadeen iyanajonadeen iyanaa aijnon mende aisoroto, Buna qaa kokawaa so ama mugi laligoro, “Ejemba qaa tokoronkota jen gii jen gomakejuti, iyonoo qaagianon mono nuro siimboboloya momakejen.” Qaa kaen eja.

⁴ Anutunon ananaajon siina kokaen momakeja: Anana kaparan koma kotiin nama Buna Tere weenjonin uunana nanoro iikaana kanon oyanboyan koloowombaajon mamboma jejeromonromon ama laligowon. Kawaajon Buna qaa kuuya eenanon oogiti, Anutunon mono iikawaa so kuma nonomambaajon moja. Iikawaajon ii oogita eja. ⁵ Anutunon mono iyanu uugia nanoro saanon kaparan koma kotiin nambu. Iinon mono Unaya onono inaan onono batugianon uunon somongon aon Kraist Jiisaswaa roromongoya otaan laligowu.

⁶ Kaen laligon saanon uumotoon qaganon buugia mindirin Anutu, Ponana Jiisas Kraistwaa Mana ii mepeseen laligowu. Anutunon ononon kaen ama laligowutiwaajon momakeja. Kian.

Oligaa Bunanon kantri tosanon kema karo.

⁷ Kraistnon onjo moma anjon koma kalan koma onomakeji, iikawaa so onjo mono kaanagadeen kalan koma aon laligowu. Anutuwaa qabunayanon seiwaatiwaajon mono kaen ama laligowu. ⁸ Niinon qaa hona koi jema: Anutunon qaaya qaaya Juuda kanageso nonoo wanjaleurunana yonoojon jen somongoroti, iikanon honawo koloowaatiwaajon moro. Kawaajon Kraist wasiro Anutuwaa Buna qaa onanon kotiiwaatiwaajon ama Juuda nonoo batunananon kamaan welen qen nonoma laligoro. ⁹ *Juuda nono welen qen nonoma laligoroto, kantri tosaana yononon kaanagadeen iwaa kiankomuya moma kawaajon Anutu mepeseen laligoju. Kawaa qaaya ii Buna Terenon kokaen oogita eja,

“Kawaajon niinon kantri tosaana yonoo batugianon laligon mepeseen goma qabunaganon seiwaatiwaa rii qamakema.”

¹⁰ *Kawaa qaaya mon ii kokaen jen oogita eja,

“Anutunon Juuda nono meweengon nonono kanagesoya koloon aisonkejon. Kantri tosaana onjo mono nonowo toroqen aison otokorian maama laligowu.”

¹¹ *Kawaa qaaya mon ii kokaen,

“Waba kantriwaa tuun kuuya onjo mono Pon mepeseen laligowu. Goman so laligojuti, onjo mono kuuya ‘Anutu dangisen!’ jen rii qama laligowu.”

12* Gejatootoo eja Aisaia iinon kaanagadeen kawaa qaaya kokaen jerota eja, “Gere tiitanonja unjuta juma waaji, iikaanja eja qata Jesi iwaa gbilinonja mon koloon ejemba goman so galen koma onjombaa.

Kaen ama onono namowaa kanageso kuuya yononon ilaan onjombaatiwaajon mamboma jejeromonromon ama laligowuya.”

Qaa walaga kanon mono kamban kokaamba honawo koloonkeja.

13 Unja Toroyaa esujanon mono nanjon onono jejeromonromongianon kotiin powowon koloowaatiwaajon mojen. Kawajon jejeromonromon Toya Anutu iinon mono luae qen onoma korisoro kuuya kanon uugia men saa qewaa. Kaen gama kooliwe saanon Anutu moma laarin mun oyanboyan mokoloowombajon mamboma jejeromonromon ama laligowuya. Kian.

Qaa kotakota ii nomaembaajon oojen?

14 Oo uumeleen alauruna, neeno onjojon kokaen moma kotiijen: Ono mono tompin mende laligojuto, Anutunon iwoi kuuya awaa ii uugianon ano saa qero momo kania kania mokoloon iikanon saanon qambanmamban qaa kuma aowonatiwaa so koloju. 15 Kaen kolojuto, kilen qaa ii duduuwubotiwaajon moma yonoo kanagia ii mombo koma gbilin ononjen. Anutunon kalenmorian nono iikawaa qaganon nanjenjwaajon mono awasanakaka qaganon qaa kotakota tosaan on ononjen.

16 Kawaa kania kokaen: Anutunon waba kantri ononon uugia meleengi Unja Toroyanon men sorain onono soraaya koloowutiwaajon momakeja. Wala siimolon oogi kaasoyanon uro Anutunon aisoonkero, iikawaa so kamban kokaamba Anutunon ejemba goman so bunaya koloogi injiima aisoomambajon awelegonkeja. Kawajon Oligaa Bunaya kantri tosaan yonoo batugianon jen seimambajon jen gawon qananon ano iikawaa so uuwaa gawon galen koloon Kraist Jiisaswaa welen qenkejen.

17 Kawajon Kraist Jiisaswo qokotaan nama Anutuwaanon gawon mewe qabun nono selena men uma awasanakaka nanjen. 18 Kraistnon kantri tosaan yononon Anutuwa jeta ten kombutiwaajon moma sololon kuun nomakeji, iikanon mono nemun koma nono qaana jen nanamemena amakejen. Qaa tosia lan jen seisiwaa awasanakakaya ii mende en nonja.

19 Unja Toroyaa ku-usujanon mono nemun koma nono angoletto aiwese ku-usungiawo asugigi. Niinon Jerusalem siti mesaon kantria kantria liligon kema kema Yuropwaa sitia mon qata Ilirikum kanon keube. Kaen balon so liligon Kraistwaa Oligaa Bunja ii jen asarin onondaborowe. 20 Monjon tando komoro monjon kan anaa miria iikawaa qaganon men mono qaayawo koloowaa. Iikawaa so monjon Kraistwaa qaayanon momalaariwaa tando komodabororo nanoti, niinon mono kan iwaa tando qaganon rindangon nama uugia toroqen meagon men kotiin onomambajon togon laligowe. Uuwaa gawon mutuya men kanon akadamuna mokoloomambajon kaparan koma laligowe. Kawajon ejemba daen yononon Kraistwaa qata mende moma tompin laligogiti, niinon Oligaa Bunja iyonjojon jen asari-mambajon awelegon laligowe. 21 *Kawaa qaaya Bunja Terenon kokaen oogita eja,

“Daen yononon qaaya mende injjogi mogiti, iyononon mono laligon ii iibuya. Daen yononon kania wala mende moma tompin laligogiti, iyononon mono laligon ii moma asariwuya.”

22* Gawon kaanjon somonjon nonotiwaajon mono kamban so onoonon kamambajon amamaan laligowe. Kian.

* 15:12: Ais 11.10 * 15:21: Ais 52.15 * 15:22: Room 1.13

Poolnoŋ Room kemambaa areŋa ano.

²³ Kaan laligoweto, liligoŋ uukuukuu gawoŋ mutuya meŋ gomaŋ kuya moma oŋoŋoŋi, iikanonŋ ii medaboronŋ laligowe. Uuwaa gawoŋ mutuya memaŋatiwaa gomaŋa ii kambaŋ kokaamba mombo mende eja. Kaanagadeeŋ oŋo injiimambaa siŋa moma laligowe gbani mamaga tegoro. ²⁴ Kawaajoŋ kantri qata Spein kemaŋati, iikawaa gematanonŋ mono oŋoononŋ kamambaa areŋa ama injiimambaaŋoŋ jejeromonŋromonŋ ama kokaenŋ mojeŋ: Injiima oŋowo korisoro ama boronŋa moŋ ainjolonŋ rabe ilaanŋ noŋgi saanonŋ kana toroqeŋ Spein kemaŋa.

²⁵ *Kaenŋ mojeŋto, kambaŋ kokaamba Jerusalem sitiwaa kanageso soraaya nanŋoŋ oŋombonŋatiwaaŋoŋ iikanonŋ kemaŋa. Iikanonŋ kemago oŋoononŋ kemaŋa. ²⁶ Masedonia ano Akaia prowins woi yoroo uumeleenŋ kanageso tuuŋa tuuŋa yoŋononŋ mono Jerusalem sitiwaa ejemba soraaya ilaanŋ oŋombombaa qaa somonŋgogi. Anutuwaa ejemba soraaya wanaya laligojuti, mono iyoŋooŋoŋ qaa somonŋoŋ nandunŋ mamaga somata ama mindirigi ii meŋgo kema oŋomaŋa.

²⁷ *Kaenŋ ambombaa uukorisoroŋa moma qaa somonŋoŋ kulukulululu nandunŋ somata ii anŋi. Kaenŋ ambutiwaa tosa eŋ oŋono anŋi saanonŋ sokonja. Anutunonŋ Juuda kanageso kotuegoŋ nonomambaa qaaya jero ero kotumotue iikanonŋ waba kantria kantria sokoma qagianonŋ uro laligoju. Kawaajoŋ waba kantri oŋoononŋ tosa ero kitia meleema kalenŋianonŋ Juuda kanagesowaa wanaya ilaanŋ oŋoŋgi sokonja. ²⁸ Niinonŋ kalenŋ ii meŋ kema borogianonŋ ambe gawona iikanonŋ tegoro iikawaa gematanonŋ ii oŋomesaonŋ kusudeeŋ oŋoononŋ kaŋ injiimago toroqeŋ Spein kantrinonŋ kemaŋa. ²⁹ Oŋoononŋ kemaŋati, kambaŋ iikanonŋ mono Kraistwaanonŋ kotumotue ii kuuya meŋ kaŋ oŋomaŋa. Kiaŋ moma yagojeŋ.

³⁰ Oo uumeleenŋ alauruna, niinonŋ Ponŋ Jiisas Kraistwo qokotaanŋ nama kokaenŋ uu kuunŋ oŋonjeŋ: Unŋa Toroyanonŋ jopagonŋ nanŋoŋ oŋomakejiwaa so mono nooŋoŋ Anutu qama kooliŋ laligowu. Aonŋoronŋkejeŋi, iikanonŋ mono uujopagianonŋ ilaanŋ noma laligowu.

³¹ Judia prowinsnoŋ kema ejemba Kraistwaaŋoŋ yangiseŋ amakejuti, iyoŋoo borogianonŋ umambotiwaajoŋ mono Anutuwaa qama kooligi sopa somonŋoŋ nonaga. Kaanagadeeŋ nandunŋ kalenŋ somata meŋ Jerusalem kema ejemba soraaya yoŋoo borogianonŋ ambe sokono siŋa mobutiwaajoŋ mono qama kooliŋ laligowu. ³² Kaenŋ qama kooligi Anutunonŋ siŋ kaenŋ moji eeŋ, niinonŋ mono korisoro qaganonŋ oŋoononŋ kaŋ oŋowo ainjolonŋ rama keraqeeanŋo qeŋ noŋgi laligomaŋa. ³³ Luae Toya Anutu iinonŋ mono kuuya oŋowo namba. Qaa ii oŋanonŋ.

16

Yeizozo qaa tetegoya

¹ Alanana Fiibi (Foibe) iinonŋ Senkria uumeleenŋ kanagesowaa gawoŋ meme embaga kolooja. Iinonŋ Room oŋoononŋ kawaati, ii kalaŋ kombutiwaajoŋ mono qisiŋ oŋoma borogianonŋ anjeŋ. ² Iinonŋ ejemba mamaga ano nii kaanagadeeŋ ilaanŋ nonoma laligoro. Kawaajoŋ Anutuwaa ejemba soraayanonŋ alaurunana koma horonŋ oŋomakejoŋi, iikawaa so Fiibinonŋ karo ii mono Pombaa qatanonŋ qama kooliŋ koma horonŋ mubu. Oŋoononŋ kaŋ iwoi mombaajoŋ amamaaro iikawaa so mono ilaanŋ mubu.

* **15:25:** 1 Kor 16.1-4 * **15:27:** 1 Kor 9.11

³ *Loembawoi Prisila ano Akwila Kraist Jiisaswo nanjaoti, nenawoina ii mono noonon yeizozona jegi mobao. ⁴ Yoronon mono noojon ama laaligogara qeleema komuwaatiwaajon koloori. Niinonadeen mende mepeseen oronjento, kantri tosianon uumeleen kanageso tuuna tuuna yononon mono kaanagadeen yoroojon dangisen jenkeju.

⁵ Uumeleen kanageso mirigaranon ajoroonkejuti, ii mono kaanagadeen noonon yeizozona jegi mobu. Eisia prowinsnon gawon mewe hona mutuyanon kolooro Epainetus iinon uuta meleema Kraistwaa bunja kolooroti, wombo alana ii mono noonon yeizozona jegi moba. ⁶ Marianon onoojon ama gawon somata men laligoroti, iwaajon mono noonon yeizozona jegi moba. ⁷ Andronikus ano Junias tinitosawoina yoronon wala Kraistwaanon qokotaari niinon yoroo gemagaranon uuna meleembe iikawaa gematanon niwo kapuare mirinon laligonin. Aposol yononon oroojon mogi batugianon uuta koloojao. Ii mono noonon yeizozona jegi mobao.

⁸ Wombo alana Ampliatus Pombo nanji, iwaajon mono noonon yeizozona jegi moba. ⁹ Nenana Urbanus Kraistwo nanji ano wombo alana Stakis yoroojon mono noonon yeizozona jegi mobao. ¹⁰ Apeles Anutunon angobato muro sokono Kraistwo qokotaan nanji, iwaajon mono noonon yeizozona jegi moba. Aristobuluswo miri motoon laligojuti, iyonoojon mono noonon yeizozona jegi mobu. ¹¹ Tinitosana Herodion iwaajon mono noonon yeizozona jegi moba. Narsisuswo Pombo qokotaan miri motoongolaligojuti, iyonoojon mono noonon yeizozona jegi mobu.

¹² Trifina ano Trifosa emba woi yoronon gawon somata men Pombo nanjaoti, iyoroojon mono noonon yeizozona jegi mobao. Wombo emba alana Persis iinon Pombaajon gawon somata qatawo men laligoji, iwaajon mono noonon yeizozona jegi moba. ¹³ *Rufus iinon Pombaa gawon awaa totoon menkeji ano iwaa nemuna kaman so nii kaanjadeen meria kaana kalam koma noma laligoroti, iyoroojon mono noonon yeizozona jegi mobao.

¹⁴ Asinkritus, Flegon, Hermes, Patrobas, Hermas ano uumeleen ala tosaana yonowo nama laligojuti, iyonoojon mono noonon yeizozona jegi mobu. ¹⁵ Filologus, Julia, Nereus naanawo ano Olimp as ano ejemba soraaya tosaana kuuya yonowo laligojuti, iyonoojon mono noonon yeizozona jegi mobu.

¹⁶ Uumeleen alaurunana yonoo batugianon mono angon aon newogia kososoon jolongia jen laligowu. Kraistwaa uumeleen kana-geso kuuya yononon mono yeizozogia angi onoonon kaja. Kian.

Qamanmaban qaa tetegoya

¹⁷ Oo uumeleen alauruna, niinon uugia kokaen kuun injojen: Ejemba tosianon uu mendemendeen koloowaatiwaajon wan qenkejuti, iyonoojon mono galen men aon laligowu. Uumotoongowaa silia awaa kuma onongi mojuto, qaa ii qotogon kesa-awaran qaa tosaana kanon uugia kuugi boliro osin kamaankeju. Ejemba kaana ii mono onomesaon korikori laligowu. ¹⁸ Ejemba kaananon mono ananaa Ponana Kraistwaanon gawon mende menkejuto, iyangiaa siingiaa so koloowaatiwaajon tompe jen iyangia welen qen aonkeju. Kele qaa awaa awaa ainawo jen ejemba gbingbaongia qaa yonoo uugia kuun tiligon onomakeju.

¹⁹ Ono Oligaa Bunja ten koma otaankejuti, qaa ii kuuya nonoo gejanananon kemero mojon. Kawaaon niinon onoojon ama honombonona qaa aisonkejen. Kaen anjento, ono kokaen ama laligowutiwaajon mojen: Mono bologa ambombaajon momakootogia mesaogi kamaawaa. Awaa

* 16:3: Apo 18.2 * 16:13: Maak 15.21

ambombaajon momakootogia ii mono pondan koma gbilin menj somariiwu.
²⁰ Luae Toya Anutu iinon mono Satan uulanawo rinjangoro onoo baagianon kamaaro otokorian maama aisoon laligowu.

Ponana Jiisaswaa kalenmoriananon mono onowo ewa.

²¹ *Noo nejana Timoti iinon mono yeizozoya ano onoonon kaja. Noo tinitosauruna Lusius, Jeison ano Soosipater yononon kaanagadeen yeizozogia anji onoonon kaja.

²² Tertius niinon Poolwaa qaaya moma tere koi oojeni, niinon kaanagadeen Pombo nama yeizozona ambe onoonon kaja.

²³ *Gaiusnon miria jen tegoro laligowe uumeleen kanageso kuuya yononon kaanagadeen koi kan ajoroogi nene ainjolon ama nonomakeji, iinon mono yeizozoya ano onoonon kaja. Erastus iinon siti pon qerewenaa ofis uutanon takis monej galej komakeji ano uumeleen alanana Kwartus yoronon mono yeizozogara ani onoonon kaja. ²⁴ Ponana Jiisas Kraistwaa kalenmoriananon mono onowo ewa. Qaa ii onanon.

Pon mepeseen kokaen qama koolinkejen:

²⁵ Oligaa Buja qaa hona ii monowaa monoyanonga laligon kougiti, iikanon aasangoyanon ero. Kaen ero Jiisasnon kamaan ninisaama jen asariro moma jen seinkejen. Buja qaa kawaa so Anutunon mono kotiin momalaarigia menj kotiiro saanon zen nama kotiiwu. Kawaaajon anana mono Anutuwaa qabunaya mepeseenin seinkebaa.

²⁶ Wala Buja qaa onanon aasangoyanon en kouroto, kaman kokaamba gejatootoo ejemba tere oogita ejiwaa so mono asuganon asugiro. Anutunon kaman so laligon kouma tetegoya qaa laligon ubaati, iinon ejemba tuun tuun anana uunana meleema Buja qaa moma laarin ten koma laligowombaaajon moja. Kawaaajon gawon kokaen mewombaaajon jen koton nonono, "Ono mono kema goman so liligon Buja qaa jen asarin laligowu." Qaa iikawaa so nononon Buja qaa ii ejemba tuun kuuya mobutiwaaajon jen asarin laligonin.

²⁷ Anutu iyanodeen momakooto Toya kolooji, anana mono Jiisas Kraistwaa qatanon iwaa qabunaya mepeseenin kaman tetegoya qaa akadamuyawo en uma ewaa. Qaa ii onanon.

* **16:21:** Apo 16.1 * **16:23:** Apo 19.29; 1 Kor 1.14; 2 Tim 4.20

Korint Tere 1

Poolnoŋ Korint yoŋoo Tere mutuya ano.

Jen-asa-asari

Poolnoŋ misin gawoŋ meŋ liligoro indina woi kolooro Griik siti Korint kanon keno. Korint ii Akaia prowinswaa siti waŋa. Kawaa sunduya ii (Apo 18.1-6) iima weengowu. Kambaŋ kanon Korint ii siti somata qatawo. Bisnisgia kania kania mamaga ama meŋkegi. Korint yoŋonoŋ tando lopion ano beŋ kania kania waegia meŋ mepeseen laligogi. Aangolegia kania kania ama aisoonkegi. Mamaganon serowilin ama laligogi.

Tere koi kokaembaajon ooro: Poolnoŋ misin gawoŋ meŋ liligoro indina karoon kolooro Efesus sitinon laligoro tosanon Korintnonga kan batugianon lombo koloroti, iikawaa bujuya ijogi moro. Lombo tosaana kokaen: Uumeleen tuun yoŋonoŋ deema siinsereren gen laligogi (1.10-4.21), serowilin lan amakegi (5.1-13), loemba laaligowaa kanianon sooro (Boŋ 7), tando lopiombaa bao newombaa niinonjiinon amakegi (Boŋ 8), samon toroya newombaa enkalolon amakegi (11.17-34), zioz laaligowaa aren mende otaan ilinon kooson laligogi, kantri tosiaa qaaya qaaya jena jewe ama jenkegi (12-14). Tosianon qaa kokaen jenkegi: “Komugiti, iyoŋonoŋ mombo mende waabuya.” (15.12-33) Korint yoŋonoŋ tere mon kaanagadeen oogi Poolwaanon karoti, iikanon qiqisi tosaana ama mugi, (ii 7.1, 8.1, 12.1, 16.1 iikanon weengowa).

Poolnoŋ qiqisigia ii meleema lombogiaa gambanmamban qaa onoma tere koi ooro. Uujopawaa qaa (Boŋ 13 ii awaa soro. Kanagen ano Korint kema injimambaa qaaya jen ooro (16.5-7).

Buk kokawaa bakaya waŋa 8 ii kokaen:

Jen-asa-asari qaa 1.19

Deema tuuna tuuna laligogi 1.10-4.21

Serowilin ano loemba laaligo 5.1-7.40

Uumelembaa ano uumelembaa gadokopa laaligo 8.1-11.1

Uumeleen laaligo ano mepemepese aren 11.2-14.40

Kraist ano kuuya anana koomunonga waabon 15.1-58

Judia uumeleen tuun yoŋoojon nandun angi 16.1-4

Poolwaa aren ano yeizozo qaaya tetegoya 16.5-24

¹ Kraist Jiisasnon Pool nii noono Anutuwaa jetaa so wasiwasi eja aposol koloojen. Niinon uumeleen alana Soostenes iwo rajo.

² *Anutuwaanon kanageso Korint sitinon laligojuti, niinon onowo Buŋa qaa amin mobombaajon kajeŋ. Kraist Jiisasnon onon onono iwo qokotaagi tak koton onono soraaya kolooju. Kaanagadeen ejemba daen yoŋonoŋ balon so Ponana Jiisas Kraistwaa qata qama qama kooligi ii ano nono kaanagadeen pon koma nonomakeji, mono kuuya onoojon Buŋa Tere koi oojo.

³ Anutu Manana ano Pon Jiisas Kraist yoronon mono kalenmorian ononi luaenon laligowu. Kian.

Poolnoŋ Korint yoŋoojon Anutu kokaen mepeseja:

* 1:2: Apo 18.1

⁴ Ono Kraist Jiisaswo qokotaan nanngi Anutunon kalenmoriaña ononoti, iikawaajon mono kambañ so onoojon Anutuna dangisen jen mepe- seenkejen. ⁵ Ono Kraistwo qokotaan nanngi gawon memewaa momo kalenja kelemalelen onono momo kania kania bunja qen aon saanon Bunja qaawaa kania kuuya jenkeju.

⁶ Nono Kraistwaa kania nanngon jenin qaa iikawaa honanon koloon kotiuro nanjutiwaa so momo kalen kuuya ii onono. Kawaajon Anutu mepeseenkejen. ⁷ Kawaajon gawon memewaa momo kalen mombaajon mende amamaan nama Ponjana Jiisas Kraistnon mombo asugiwaatiwaa- jon mambomakeju.

⁸ Ponjana Jiisas Kraistnon men kotiin onoma kambañ tetegoyanon asug- anon asugiwaati, kambañ iikanon ono solana koloon qaagia qaa nama ii iibuya. ⁹ Anutunon qaaya tororo otaan ilaan onomakebaa. Iinon ono iyanja Meria Jiisas Kraist Ponjanawo toroqen laligowutiwaajon onono. Kian.

Korint kanagesonon deema tuunja tuunja nanju.

¹⁰ Oo uumeleen alauruna, niinon Ponjana Jiisas Kraistwaa qatanon kokaen uukuuku men ononjen: Ono mono korebore uumo-toonngo ama batugianon deenden mende ama laligowuto, uugia kululuugi motoonngo kolooro momo motoonngo otaan laligowu. ¹¹ Oo uumeleen alauruna, ono batugianon angowowo mamaga ama laligojuti, iikawaa buju qaaya ii emba Kloewaa sumanjuruta tosianon nijogi.

¹² *Kokaembaajona ii jejen: Onoononga tosianon kokaen jenkeju, “Nononon Poolwaanon qaa otaankejon.” Tosianon “Nononon Apolowaanon qaa otaankejon,” jenkeju. Toroqen tosianon kokaen jenkeju, “Nononon Piitowaanon qaa otaankejon.” Dunanon mombo tosianon kokaen jenkeju, “Nononon Kraistwaanon qaa otaankejon.” ¹³ Kraistnon juma mamaga kolooro me? Pool niinon mono onoojon ama maripoonon komuwe me? Pool noo qananon oomulu men onongi me? Kaen moma soowubo?

¹⁴ *Niinon onoononga Gaius ano Krispus oomulu men orombeto, tosaana ii mende men onombetiwaajon “Anutu dangisen!” jejen. ¹⁵ Kawaajon “Poolwaa qatanon oomulu men nonongi,” monon qaa omaya kaen jewabo.

¹⁶ *Oo onanon, Stefanas ano iwaa sumanjuruta ii kaanagadeen oomulu men onombeto, iyonoo gemagianon mon oomulu men mube me qaago, ii tororo mende mojen. ¹⁷ Kraistnon nii ejemba oomulu men onomambaajon ama mende wasin nonoto, Oligaa Bunja jen seimambaajon nijoro kema kankejen. Kraistnon ananaajon ama maripoonon komuroti, gawon iikawaa esujanon kamaan omaya koloowabo. Kawaajon Bunja qaa ii balon ejawaa momakooto qaganon lan mende jenkejen. Kian.

Kraistnon Anutuwa ku-usunja ano momo areña ninisaano.

¹⁸ Ejemba gere siawaa bunja koloowuti, iyononon maripoonaa Bunja qaaya moma iikawaajon mogi uugia qaa yonoo qaa taniñaan kolooja. Kaen koloojato, Siwewaa bunja koloojon, nonoojon qaa iikanon mono Anutuwa ku-usunja ninisaano momakejon. ¹⁹ *Iikawaa qaaya Bunja Terenon kokaen oogita eja,

“Niinon momo ejemba yonoo momakootogia kondeembe soowaa.

‘Moma asarin yagonkejon,’ jenkejuti, iyonoo momogia mono men soowe zololonjon omaya koloowaa.”

* **1:12:** Apo 18.24 * **1:14:** Apo 18.8; 19.29; Room 16.23 * **1:16:** 1 Kor 16.15 * **1:19:** Ais 29.14

20 *Momakooto ejemba hona ii dakanon laligoju? Buk weengon momowaa kania mokoloogiti, ii dakanon? Balonon jenonkooliwaa boi koloon qaa melenqeleema jenkejuti, ii mono onanon qagiawo kolooju me? Balonon momakooto somata eji, Anutunon mono iyonoo momogia men mokokowiro uugia qaa taniaan kolooja. Qaa ii onja.

21 Anutunon iyanjaa momakootoyaa so namonon laaligowaa arenja anoto, ejembanon iyanjaa momakootogia nanjon iikaanja kanon Anutuwaa kania moma kotowombaaajon amamaan tompin laligogi. Amamaan laligon Kraistnon maripoonon komuroti, iikawaaajon “Uugia qaa yonoo qaaga!” jegito, Anutunon Bunja qaa ii nononon jen seiwonjwaajon ninijoro. Ii jen asarinin daen yononon uugia meleema moma laariwuti, ii donhamo qen onomambaaajon moro sokono. 22 Juuda yononon aiwese angoletto asugiwutiwaajon kaparan komakejuto, Griik kantri yononon momakootogianon somariwaatiwaajon moma janjarin riinkeju.

23 Ii janjarin riinkejuto, nononon Kraist maripoonon qegi komurotiwaa Bunja qaaya jen seinkejon. Juuda yononon qaa ii mogi uugia boliro iikanon osin uugia mende meleemakeju. Waba kantri yononon iikawaaajon mogi qaa motoya kolooja.

24 Mamaganon kaen romonjojuto, Anutunon nonono uunana meleeniji, Kraistnon mono nonoojon Anutuwaa momakootoya ninisaama iyan Anutuwaa ku-usunja koloon nonoma nanja. Juuda me kantri tosaanja koloojon, ii kilen Kraistwo qokotaan nama motoonggo koloojon.

25 Ejemba ananaa momakootonana ano esunana ii kamaanqeqeta. Anutunon uuta qaa koloonagati een, iikanon mono kilen ejemba momakootonana uugun uuta somata koloonaga. Anutunon looloria koloonagati een, iikanon mono kilen ejemba esunana uugun kotakota totoon koloonaga.

26 Uumeleen alauruna, onjanjaa kanagia nomaen ero Anutunon onoonoti, mono ii romongowu? Ono mamaganon balombaa momakooto somata mende men laligogi. Mamaganon ku-usun qaganon esuhinagiawo mende laligogi. Manjurugia mamaganon qabunagiawo mende laligogi.

27 Kaen qaagoto, balon ejembanon onoojon mogi uugia qaa ejemba omaya koloojuti, Anutunon mono onjo iikaanja meweenjon onono. Balombaa momo ejemba geria ii gamu qen onono. Balon ejembanon onoojon mogi looloria koloojuti, Anutunon mono onjo iikaanja meweenjon onono. Balombaa ku-usun ejemba geria ii gamu qen onono.

28 Balon ejembanon jejewili ama onoma kanagiaajon mogi kamaanqeqeta koloojuti, Anutunon mono onjo iikaanja meweenjon onono. Balon ejemba yonoo jaagianon somata koloojuti, iyonoo qabunagia men kamaan ano qaombaatiwaajon kamakamaata koloojuti, mono ii meweenjon onono.

29 Monjon Anutuwaa jaasewanon selia men ubabotiwaajon mono kaen meweenjon onono. 30 Anutunon nemun koma onoma unuano Kraist Jiisaswo qokotaan laligon kotinkeju. Iinon Anutuwaa momakootoya qaita mon ninisaano momakejon. Kraistnon downana men qaanana jen tegoro solananin laligojon ano tak koton nonono soraaya koloojon. 31 *Bunja Terenon qaa mon kokaen oogita eja, “Monjon selia men ubaati, iinon mono Pon moma mujiwaajon ama selia men uba.” Qaa iikawaa so anin sokombaa. Kian.

2

Kraist maripoonon komurotiwaa qaaya jewe.

* 1:20: Job 12.17; Ais 19.12; 33.18; 44.25 * 1:31: Jer 9.24

1 Uumeleen alauruna, niinon onoonon kan Anutuwaa kania nanon jen asarin onombeti, ii qaana naan siinsiinawo koloowaatiwaajon mende jen laligowe me balombaa momakooto uuta qendeema iikanon selena mende menj uma laligowe. 2 Niinon onoo batugianon momo morota kuuya goraayanon ama Jiisas Kraistwaa qaaya ano maripoonon komurotiwaa kania iikayadeen moma koton ii jen seimambaajon qaa somongowe.

3 *Qaa kaen somongon onoonon kaweti, kamban iikanon eja looloria koloon jenena mamaga ororo keena moma laligowe. 4 Niinon Bunja qaa jen asarin onombeti, ii momakooto somataa kele qaa kanon mende injion laligowe. Ii qaagoto, Unja Toroyanon sololoon onono esunmumuyanon uugianon inawaatiwaajon kaparan koma qaa injion laligowe. 5 Balon ejembawaa momakootogianon qaagoto, Anutuwaa ku-usunonon nemun koma onono moma laariwutiwaajon kaparan koma laligowe. Kianj.

Unja Toroyanon momakooto ii qaita monj.

6 Niinon kilenj uumeleen alauruna akadamugiawo laligojuti, iyonoo batugianon rabe Anutuwaa momakootoya keemeya ii saanon aminj momakejon. Balombaa momakootoyaga mende aminj momakejon. Balonja balonja galen koma onoma laligogi ku-usungianon qaombaati, iyonoo momakootogia ii kaanagadeen mende aminj momakejon.

7 Ii qaagoto, Anutuwaa momakooto aasangoya mono ii aminj momakejon. Anutunon Siwe namo mende mokoloon orono iikanon waladeen arena kokaen ama somongoro, "Ejembanon kanagen koloon akadamu mokoloowutiwaajon mono momakootona qaita monj ii injisaamana." Kaen jen ii aasangoyanon ano ero. 8 Balombaa eja ponja ponja laligon kougiti, iyonoononga monjon momakooto ii mende moma koto. Ii moma kotowuyagati eenj, Ponjana asamararanawo ii maripoonon mende qegi komunaga. 9 *Momakooto qaita monj kawaajon qaa kokaen oogita eja,

"Monjon iwoi ii jaa gejianon mende iima moro. Iikawaa momoyanon mombaa uutanon mende kolooro moroto, ejemba Anutu uugianon jopagon munkejuti, iyonoojon ii mono mozozongon anota eja."

10 Balon ejemba iwoi ii mende moma titou laligogito, Anutunon ii mono Unjaya wasiro nonoojon ninisaano monin. Iinon qaa kuuyaa kania mongama mokoloonkeja. Anutuwaa momo keemeya kaanagadeen modaboroji, iinon mono ii sololoon nonono monin.

11 Mombaa uuta monjon mende moja. Uutaa unjaya iinondeen mono ii moma yagoja. Kaanjadeen Anutuwaa uuta ii monjon mende mojato, Anutu iyanjaa Unja Toroya iinondeen ii moma yagoja. 12 Nononon balombaa nanamemen bologaa omeya monj mende bunja qen aoninto, Anutunon iwoi kalen nononoti, iikawaa kania mobombaajon mono iyanjaa Unjaya wasiro uunananon kemerota laligojon.

13 Iikawaa kania keemeya ii ajoroon aminj momakejon. Balon ejembanon momakootogiaa qaganon qaa kuma nonongi iikawaa so ii mende aminj momakejon. Kaen qaagoto, Unja Toroyanon qaa kuma nononoti, iikawaa so mono uuwaa qaa honja gosinin sololoon nonono jen asarinkejon. 14 Unja Toroyanon sololoon nonono qaa ii kaen gosijoni eenj, kania mono mokoloon moma asariwonatiwaa so kolooja. Kawaajon Unja Toroyanon daen yonoo uugianon mende laligoro eenj lan laligojuti, iyononon Anutu Unjaya bunja ii moma anjon kombombaajon amamaankeju. Yononon Bunja iikawaajon mogi qaa motoya kaanja kolooro kania moma asariwombaajon amamaaju.

* 2:3: Apo 18.9 * 2:9: Ais 64.4

¹⁵ Yononon amamaajuto, Un̄a Toroyanon sololoon nononji een, mono qaa kuuyaa kania gosin jen tegowon̄atiwaa so koloojon. Kaen koloojonto, uumeleen ejemba mombaa kania ii balon ejemba kuuyanon tororo jen tegowombaaajon amamaan̄keju. ¹⁶ *Iikawaa kania ii Bun̄a Terenon kokaen oogita eja,

“Pombaa uumomoya ii eja mon̄non mon̄ mende moro.

Kawaajon mon̄non ii qamban̄mamban̄ mubaatiwaa so qaago.”
Mon̄non ii mende moroto, nononon Kraistwaa uumomoya men̄ laligojon. Kian̄.

3

Anutuwaa gawon̄ meme ejemba

¹ Oo uumeleen alauruna, on̄o naamade kaan̄a Kraistwo qokotaan nangi. Kawaajon̄ niinon̄ on̄o balombaa nanamemen̄ metetereen̄kejutiwaa tani Bun̄a qaa jen̄ asarin̄ on̄oma batugianon̄ laligowe. Un̄a Toroyanon̄ sololoon̄ on̄ono laligojutiwaa tani kaan̄a injjomambaajon̄ amamaan̄ laligowe. ² *Niinon̄ qaa moma asariwutiwaa so aju apuya kaan̄a un̄uagin̄ laligowe. Nene hon̄a nenetaa so mende koloogitiwaaajon̄ qaakeemeyaii mende on̄ombe. Kamban̄ iikanon̄ nene hon̄a newombaa amamaagi ano kamban̄ kokaamba kaan̄agadeen̄ ii saanon̄ mende nen̄keju.

³ On̄o toroqen̄ balombaa nanamemen̄ bologa metetereen̄ laligoju. On̄o uugianon̄ uunon̄ junjun̄ moma angowowo ama qaa jejegianon̄ nuuguna guuguwe amakeju. Kaen̄ anḡi uu selewaa siingia kombomban̄a bologanon̄ galen̄ koma on̄ono uumeleembaa gadokopa ejemba omaya yon̄oo tanigian̄ koloon̄keju. ⁴ *Tosaan̄a on̄onon̄ kokaen̄ jen̄keju, “Nono Poolwaanon̄ qaa otaan̄kejon̄.” Tosianon̄ kokaen̄ jen̄keju, “Nono Apoloswaanon̄ qaa otaan̄kejon̄.” Kaen̄ kaen̄ jen̄ mono balon̄ ejemba omaya koloon̄kejutiwaa tani kaan̄a laligoju.

⁵ Apolosnon̄ moroga kolooja ano Pool niinon̄ moroga koloojen̄? Noronon̄ mono Anutuwaa gawon̄ga men̄ laligojo. Pon̄non̄ noroojon̄ gawon̄ an̄a an̄a noronoti, iikawaa so ilaan̄ on̄oni uugia meleema Pon̄ moma laarin̄ laligoju.

⁶ *Niinon̄ kota komowe Apolosnon̄ apu men̄ kan̄ iikanon̄ maaroto, Anutunon̄ mono kondooro toomorian̄ kolooro. ⁷ Kawaajon̄ komoroti, iinon̄ qatawo mende kolooja. Apu maaroti, iinon̄ kaan̄agadeen̄ qatawo mende koloojato, Anutunon̄ kotuegoro toomorian̄a kouma somariin̄kejuti, iinondeen̄ mono qabun̄ayawo kolooja. ⁸ Kaen̄ koloojato, komomakejen̄i ano apu maamakeji, noronon̄ mono so motoon̄go koloojo. Motoon̄go koloojoto, ii kilen̄ tawanara ii mono gawonara men̄kejotiwaa so an̄a an̄a mewota.

⁹ Noronon̄ Anutuwaa gawombaa nen̄awoita koloon̄ iwo gawon̄ men̄kejo. On̄oo uugia ii Anutuwaanon̄ molalen̄ kaan̄a kolooro komakoomo gawon̄a kanon̄ men̄keja. Anutunon̄ miri kaan̄a uugia inaan̄ mindirin̄ on̄ono kotiin̄ waamakeju. ¹⁰ Anutunon̄ kalen̄morian̄ nonoti, niinon̄ iikawaa so miri memewaa momo eja kaan̄a koloon̄ Anutuwaa tando kombomban̄a uugianon̄ kuun̄ komowe mon̄non̄ iikawaa qaganon̄ miri men̄keja. Saanon̄ men̄kejato, motomotoon̄ nononon̄ miriwaa gawon̄a awaagadeen̄ mewon̄atiwaa so koloojon̄. Iima koton̄ mewon̄atiwaaajon̄ mono jaa galen̄ men̄ aowon̄a. ¹¹ Uuwaa tandoya ii Jiisas Kraist. Niinon̄ ii mono uugianon̄ komowe mon̄non̄ momalaariwaa tando mon̄ mokoloomambaajon̄ amamaawaa.

* **2:16:** Ais 40.13 * **3:2:** Hib 5.12-13 * **3:4:** 1 Kor 1.12 * **3:6:** Apo 18.4-11, 24-28

¹² Tando motoonjo koloojato, iikawaa qaganonj tosonianj mirigia goul silwanonj me jamo hongiawo tosaanja kanonj menkeju. Tosianonj mirigia gere kasanonj, towo boonj sejanonj me ganonj menkeju. Silinana kaenj me kaenj nama menkejonj eenj, ¹³ uuwaa gawonanaa honjanonj mono iyanja iyanja asuganonj asugiwaa. Ponjonj kambaananonj kanj kuuro iikanonj mono miri merotiwaa esuya luluumbaa. Miri esunananonj mono Anutuwaa gere bolananonj asugiro jenj kamaaro honjanonj asuganonj iibombaa so koloowaa. Gere iikanonj mono motomotoonj nonoo mirinanaa tania honja ii angotetenonj ama gosiwaa.

¹⁴ Gerenonj jenj miri kuuya gosinj onono megij hongianonj kotiinj nambuyati eenj, iyonononj mono gawongiaa tawaya bunja qenj aowuya. ¹⁵ Tosianonj mirigia megij hongianonj jenj kamaawuti eenj, iyonononj mono tawa qaagoto, tiwitiwilaa mokoloowuya. Ii mokoloowuyato, iyanjio kilenj Siwewaa bunjaya laligowuya. Gere bolanonj jenj onjoro iikawaa tani uuguwombaaonj janjarinj riinj kok konjgi Anutunonj metogonj onono Siwenonj ubuya.

¹⁶ *Onjonganj Anutuwaa Bunja jigo (tempel) koloogi Anutuwaa Unjayanonj uugianonj laligoji, ii moju me qaago? ¹⁷ Anutuwaa Bunja jigoya ii kowoga kolooji, iikawaa so onjononj soraaya koloaju. Kawaajonj monjonj Anutuwaa jigo menj boliji eenj, Anutunonj mono iyanja menj bolinj mubaa.

¹⁸ Monjonj anja balonj momoya otaanj tiligonj aowabo. Onjo batugianonj monjonj iyanjaajonj moro “Balombaa momakooto uuta menj laligojenj,” jeji eenj, iinonj mono wala uuta qaa koloonj iikaanja kanonj momakooto honja mokolonaga.

¹⁹ *Anutunonj balombaa momakooto uuta iikawaajonj moro uugia qaa yonoo qaaga koloaja. Iikawaa qaaya Bunja Terenonj kokaenj oogita eja, “Anutunonj momakooto uuta menj laligojuti, ii gbadoonj onono iyanjiaa momo aingianonj sipasipa koma osiwuya.” ²⁰ *Kawaa qaaya monj ii kokaenj eja, “Ponjonj momakooto ejemba yonoo momo arengiaajonj moro omaya koloaja.” ²¹ Kawaajonj onjooonjga monjonj mono ejemba nonoojonj ama selia menj ubabo. Kuuya nonononj mono onjo bunjaga koloojonj.

²² Pool, Apolos, Piito* nonononj mono onjo bunjaga koloojonj. Ejemba balonj so laligojonj, nonononj mono kuuya onjo bunja koloojonj. Kawaajonj saanonj qaa ii me ii gosinj menj iikaanja kanonj laaligogia laligowuya ano koomugia komuwuya. Kambanj kokaamba laligojonj, kuuya nonononj mono onjo bunja koloojonj ano kanagenj gawonj meme ejemba laligowuyati, iyonononj mono kaanagadeenj onjo bunja koloowuya. ²³ Kaenj koloonj onjonjonto, onjononj Kraistwaa bunja koloogi Kraistnonj Anutuwaa bunja koloaja. Kianj.

4

Nono Kraistwaa aposoluruta koloojonj.

¹ Kawaajonj ejemba kuuyanonj mono nonoojonj kokaenj mogij sokombaa: Kraistnonj jenj kotonj onono gawonja menkeju. Anutunonj qaaya aasangoya nonono bunjanana kolooro galenj komakejonj. Nonononj miri galenja tani kaanja koloojonj. ² Galenj yonoo togianonj miri iwoiya galenj kombuti-waajonj borogianonj anji, iinonj mono qaa wanja kokaenj kaparanj koma jenj kotonj onjmakeja, “Gawongia mono metegetetanja qaa nama pondanj menj laligowu. Membiriqembiri mende ambu. Kaenj mokolonj onjombe sokombaa.” ³ Korint onjononj me balombaa qaa jake mombaa galenjanonj

* **3:16:** 1 Kor 6.19; 2 Kor 6.16 * **3:19:** Job 5.13 * **3:20:** Ond 94.11 * **3:22:** Piito qata monj Siifas

nii gosin jen tegon nombuyagati een, niinon mono qaa iikawaajon mobe kamaanqeqeta totoon kolooja. Neeno kaanagadeen neenaa qaana mende jen tegojen. ⁴ Uuna gosin qaa mon mende mobe men bimonon nonjato, iikawaajon kilen solana mende koloojen. Ejembanon qaagoto, Pononon mono noo qaana gosin jen tegon nomakeja.

⁵ Kawaajon on mono kamba kokaamba mombaa qaaya mon ii mende jen tegowu. Pononon kamba ano kan kuuwaatiwaajon mono mambombu. Mamboma laligogi iikanon kan qaa iwoi mesangogita eji, ii mono asasaganon isaano asuganon asugiwaa. Iinon kan ejemba uunana men asariro nanamemenanaa kanaanon asuganon asugiro iibaa. Nanamemenanaa kania iima motomotoon gosin nonono Anutunon mono iikawaa so kamba iikanon mepeseen nononaga.

⁶ Oo uumeleen alauruna, on juma jaba-arambaran ama lan leele aron qen nama utama aonkeju. Kaen laligowubotiwaajon mono Apoloswo noro romonon noroma ononangia aingia mesaon qaa kokawaa kania moma kotowu, "Buna qaa oogita eji, ii mono mende uuguwu." Qaa ii moma kotogi uugianon ero ten koma qangowutiwaajon sundunara kaen oojen. Ii neena ano Apolos noroo kananara gosin romonon moma asariwutiwaajon oojen. Deendeenganon kaen tegowaa.

⁷ Balombaa iwoi mononon mono mende men letoma gono tosaana unuugun qaita mon koloonaga me qaago? Ii qaago. Iwoi kuuya en gonji, ii mono Anutunon kalen gono buna qen aona me qaago? Ii kalenga buna qen aonati een, mono naambaajon kalen ii qakooma selega een men umakejan? Ii mende sokonja.

⁸ Iwoi kuuya men laligowombaa siina mojuti, ii en onondaboroja. Anutunon Siwe kowianonga kalena kalena maama onono simbawonawo kolooju. Nononon mende ilaan ononin ononangio kilen momalaariwaa kin pon kaana kolooju. Ononangiaajon kaen romonon aaju. Oo ononon on kin kolooji sokonaga. Kaen kolooji nononon mono kaanagadeen eja ponurugia koloon onoo kooronganon saanon motoon selenana men uma awelegon aowonaga. Niinon kaen ambombaa siina mojen.

⁹ Niinon kaen mojento, ananaa kanaanana iibe tani kokaen kolooja: Anutunon aposol nono kuun nonono ejemba jaagianon kamaanqeqeta toon koloon laligojon. Ejemba unugi komuwutiwaajon jen tegogitiwaa tania asuganon kema kani lan qama gamu qen nonomakeju. Iwoi ii-iita qaita mon koloonin balon so yonoo toya ano Siwe jakeya jakeya yonoo pon qerewena gajoba yononon mono jaagianon niniima koton niniigiginkeju.

¹⁰ "Kraistwaajon nama uuta sooro laligoji," noojon kaen jenkejuto, ononon Kraistwo nama momo ejemba akadamiawo koloojutiwaa tani kolooju. Niinon looloria koloojento, ononon "Ejemba kotiga koloojon," jenkeju. Ejembanon on goda qen onomakejuto, noojon mogi kamaaro jejewili ama nomakeju. ¹¹ Kamba koi kaananon kaanagadeen nembanewaa komun apuwaajon moma opo walaga junjuran mouma laligonin manjanon lan nunugi dun mirinana qaa laligon toroqen kema kankejon.

¹² *Ananaa boronananon selegese gawon menkejon. Ejembanon lan qasuaan nonomakejuto, nononon mono kotuegon onoma yonoojon qama koolinkejon. Sisiwerowero ama nonomakejuto, nononon mono ii moma mokosinon kaparan koma laligojon. ¹³ Uuqese qaa tokoronkota jen nonomakejuto, nononon mono gumbonjonon qaganon sosoda meleemakejon. Nononon balombaa gojebra ronaa kaana koloonin balona balona yononon

* 4:12: Apo 18.3

sisinana menj gema nununkeju. Kaanja laligon kouma kamban koi kaananon kaen toroqen laligojon.

¹⁴ Gamu qen onjomambaajon qaa koi mende oojento, wombo meraborauruna kaanja mono qambanmambangia onjomambaajon mojen.

¹⁵ Momalaariwaa boi 10,000 yononon Kraistwo qokotaan kalan koma kuma onjombuyagati een, ii kilen niinon mono Kraist Jiisaswo qokotaan Oligaa Buna jen asarin mangia koloowe uugia meleengi. Kawaajon manjurugia mamaga mende laligoju.

¹⁶*Kawaajon uugia kokaen kuun ononjen: Niinon sili amakejeni, iikawaa so ononon mono noo silina ii otaan laligowu. ¹⁷ Niinon silina Kraist Jiisaswo qokotaan ama menj balona balona liligon uumeleen kanageso so kuma onjmakejeni, iikawaajon mono duduuwubo. Niinon kawaajon ama wombo merana Timoti wasiwe onoonon kawaa. Iinon niwo pondan laligon Pombo qokotaan nama kan kanana jen koma gbilin onombaa.

¹⁸ Onoononga tosia yononon niinon onoonon mende kawenaga, kaanja moma selegia mepeseen jaba-arambaran ama lan laligoju. ¹⁹ Kaen laligojuto, Pombaa siinanon noojon "Kemba!" jewaati een, mono uulanawo onoonon kamaña. Kamanati, kamban iikanon jaba-arambaran ejemba yonoo ku-usungiaajon qisin onombe jokoloogi momaña. Selegia menj uma qaa somasomata lan jenkejuti, ii niinon mobe kamaanqeqeta koloonkeja. ²⁰ Anutuwaa bentoton ii qaagadeen jejetaa iwoiga qaagoto, hona ii Anutuwaa ku-usuna. Iikanon mono nemun koma nononja.

²¹ Kawaajon uugia mende meleema lan laligowuyati een, niinon mono koobin menj kan qaanon onootimana. Uugia meleembuti een, mono uubonjon qaganon uujopa ama onjomambaajon kamaña? Qaa woi ii gosin noojon siingia nomaen mojuti, ii mono moma gosin nijowu. Kian.

5

Monjon serowilin anoti, ii mono batugianonga konjombu.

¹*Qaa mon kokaen jegi noo gejananon kemero: Tosianon uumeleen kanageso batugianon serowilin amakeju. Monjon manaa embia menj laligoja. Serowilin kaanja ii uumeleembaa gadokopa ejemba yonoo batugianon kaanagadeen mon mende eja. ² Monjon kaen ano onjo kilen selegia menj uma lan jaba-arambaran amakeju. Ii mende sokonjato, siliaa wosobirionon mono menj komun onono sokonaga. Kaen ama saanon eja singisongo kaanja anoti, ii mono batugianonga konjongi seleengen kamaabaa. Ii nomaen ama mende otaaju?

³ Niinon onanon onoononga koriganon laligowe selena mende iimakejuto, kilen unananon mono onowo laligoja. Monjon nanamemen jekania boorongoya anoti, niinon mono iwaa qaaya gosin batugianon laligojeniwaa tani moma jen tegon kokaen jejen: ⁴ Ono mono Ponana Jiisaswaa qatanon ajoajoro anji noo unananon onowo toroqero Ponana Jiisaswaa ku-usunanon nemun koma onono ororon nama qaaya jen mono kokaen somongowu: ⁵ Satanon seliaa siin kombombanja bologa qero kamaawaatiwajon mono gema qen mun iwaa borianon anji mindingon mubaa. Mindingon muro loorin uuta meleeno Anutunon hamo qen mun Pombaa kambananon unaya metogoro Siwewaa buna koloonaga.

⁶*Selegia menj umakejuti, ii awaa qaago. Ono qaa woi koi moma yagowu, "Yiist kitia melaa apuwo mindirin flauanon anin menj somariiro dis saa

* **4:16:** 1 Kor 11.1; Fil 3.17 * **5:1:** Dut 22.30 * **5:6:** Gal 5.9

qenkeja. Kaanagadeen bao woosoya kaambogawo kanon jumakeji, iikanon mono busia kuuya men bolinkeja.”

⁷ *Qaa iikawaa so ono flaua dis soraaya kaana koloogito, singisongowaa yiistya mon ii qaron kaana batugianon kouma injinkeja. Kuuya boliwubotiwaajon mono yiistgia walaga ii gosin utegowu. Eja ii wooso kaambogawo kaana otaan mono dujanon mombo yambu gbiliaa flaua dis soraaya kaana koloon laligowu. Kiankomu kendon kambananon lama siimolon on bered yiistya qaa nenkejuti, iikawaa so Kraistnon ananaa kiankomu lamanana kolooro qegi komuro. Kawaajon on saanon flaua dis soraaya yiistya qaa kaana koloowu ano mombo oyanboyan uutanon kouma laligowu.

⁸ *Kraist komurotiwaajon mono korisoro kendon ama laligowona. Yiist me wooso kaambogawo ii nanamemen bologa umaqenkamaanqenawo. Iikawaa qaganon mono korisoro kendon mende ambona. Kawaajon mono gbingbaon mesaon qaa hona otaan bered yiistya qaa kaana koloon iikawaa qaganon korisoro kendon ama laligowona.

⁹ Niinon Buna Tere on onoma kokaen injiowe: Ono serowilin amakejuti, iyonowo mono ainjolon mende rama amin mobu. ¹⁰ Balonon uugia mende meleema nanamemen bologa amakejuti, iyonoojon qaa ii mende oowe. Yononon serowilin ama iwoiwaa dogo koloon menjo mewombaajon koposongonkeju. Iwoi kalugon yongoro menkeju ano tando lopion waegia men mepeseen onmakeju. Yonoojon ama kaen on onombenagati een, on mono balonon laligowombaajon amamaawuyaga.

¹¹ Yonoojona qaagoto, kania kokaembaajon qaa ii on onombe: Monon anaa qata uumeleen ala jen kilen serowilin anja me iwoiwaa dogo koloon menjo memambaajon koposongonkeja me tando lopion waeya men mepeseenkeji, iwo mono ainjolon mende rama amin mobu. Momalaari tuun onoo batugianon monon mepaqepae amakeja me apu kotiga nen enkalolon amakeja me iwoi kalugon yongoro menkeji een, iwo rama nembanene mon mende newu.

¹² Seleengen laligojuti, niinon iyonoo qaagia mende jen tegonkejen. Ii noo gawonga qaago. Ono kaanagadeen kanageso kuuya yonoo qaagia qaagoto, uugia meleema sopa uutanon laligojuti, mono iyonoo qaagia iikayadeen gosin jen tegonkeju. ¹³ *Seleengen lan laligojuti, Anutunon mono iyonoo qaagia gosin jen tegowaa. Kawaajon mono Buna qaa kokawaa so ambu, “Eja bologa ii mono batugianonga konjombu.” Kian.

6

Uumeleen alagia ii seleengen yonoo qaa jakeyanon mende ambu.

¹ Uumeleen ejemba batugianon monon alia qaa jakeyanon amambaajon moji een, iinon Anutuwaajon ejemba soraaya unuugun ejemba doogoya yonoo jaagianon keno mende sokonja. Qaago! Uumeleembaa gadokopa ejemba ilaan mubutiwaajon qisin onono gamuyawo kolooja. ² Anutuwaajon ejemba soraaya nononon kantria kantria yonoo qaagia gosin jen tegowonati, ii modaboroju. Ono balon kuuya yonoo qaagia jen tegowombaa so koloojuti een, mono nomaen ama qaa melamelaa gosin jen tegowutiwaa so mende koloowuyaga? Ono mono onanon iikawaa so kolooju. ³ Uumeleen ejemba nononon Siwe gajobaurunana yonoo qaagia gosin jen tegowonati, ii modaboroju. Iikawaa so koloojon een, balonon laaligowaa qaaya ii mono afaangon gosin saanon jen tegonkebona.

* 5:7: Eks 12.5 * 5:8: Eks 13.7; Dut 16.3 * 5:13: Dut 13.5; 17.7

⁴ Kawaajon balonon laaligowaa qaaya batugianon koloonkeji, qaagia ii mono naambaajon seleengen yonoo qaa jakeyanon uma jen tegowutiwaa-jon qisin onomakeju? Uumeleembaa gadokopa ejemba batugianon jejewili ama onomakejuti, iyonoojon kilen qaa kambananon mogi umakeja. Ii mende sokonja.

⁵ Qaa ii gamu qen onomambaajon jejen. Momalaari ejemba onoo batugianon qaa eji, onoononga mombaa momakootoya sokono qaa ii saanon jen tegowaatiwaa so kolooja me qaago? Mono saanon batugianonga eja kaanja mokoloowu. ⁶ Qaago tani kolooro uumeleen ala mononon alia seleengen yonoo qaa jakeyanon amakeja. Kaen ama ejemba Anutu mende moma laarijuti, mono iyonoo jaagianon kema qaa gawombaajon qisin onomakeja. Ii mende sokonja.

⁷ Batugianon qaa jakeyanon ama aonkejuti, iikaanja kanon mono onoangia kamaan unuro Kraistwaa qabunayanon mono kamaanqeqeta kolooro laligoju. Ejembanon men bolin onongi uugia kawaajon waaro qaanon ama onongi Anutuwaa jaanon mende sokonja. Tiliqili ama iwoigia horon megii onjo kitia mende meleema onongi iikaanja kanon Kraistwaa kanaanon mono akadamuyawo koloowaa.

⁸ Onjo Kraistwaa qata kokaen men bolinkeju: Mono onoangio tiliqili ama ejemba men bolin onoma iwoigia horon menkeju. Uumeleen alaurugia yonoojon kaanagadeen ama onomakeju.

⁹ Ejemba irinqirina yononon mono Anutu bentotonaa uutanon uma dun mende mewuyati, ii moju. Nanamemengianon mono tiligon aon jinjaun ambubo. Tosianon serowilin ama tando lopion waegia men mepeseenkeju. Tosianon loemba laaligo uugun olonkalu amakeju. Tosianon monembaajon lan agimin aon laligoju ano eja iyangarodeen emba iyangarodeen agimin aon laligoju. Kaanja yononon mono Anutuwaa bentotonaa bunja mende kolooju.

¹⁰ Tosianon yongoro men iwoiwaa dogo koloon menngo mewombaajon koposongonkeju. Tosianon apu kotiga nen enkalolon ama lan mepaqepae amakeju. Tosianon iwoi kalugon yongoro menkeju. Ejemba kaananon mono Anutuwaa bentotona bunja mende qen aowuya. ¹¹ Onoononga tosanon wala iikaanja laligogito, kanagen Ponjana Jiisas Kraist bunja qen aogi sayanon songbama tak koton onoma iwaa qatanon soraaya koloogi. Men solananin onono Anutunanaa Unyanon mono inaan onono dingon laligoju. Kianj.

Sele busugianon Anutuwaa jigo kowoga kolooja.

¹² *Niinon iwoi kuuya saanon memanjatiwaa so koloojento, iwoi kuyanon mono mende men qeangon nombaa. Iwoi kuuya saanon memanjatiwaa so koloojento, iwoi mononon ponna koloon nombabotiwaajon galen men aonkejen. ¹³ “Nene ii nenegadeen. Ii korojonanaajon raja. Korojonana ii nembanene nenin kemebaatiwaajon raja.” Mononon kaen jenagato, Anutunon mono nene ano korojon ii motoon jen tegoro qaombaota. Sele busunana ii serowilin ambombaajon qaagoto, Pombaa gawonja mewombaajon ama raja. Kaen raro anjo sele busunana qeangowaatiwaajon nene iwoi nonomakeja. ¹⁴ Anutu iyanjaa ku-usunanon Pon men gbiliro koomunonga waaroti, iinon mono nono kaanagadeen men gbilin nonono waabonja.

¹⁵ Onoo sele busugianon Kraistwo toroqen iwaa sele kitia koloojuti, ii moju me qaago? Kawaajon niinon Kraistwaa sele busu kitia mon men

* **6:12:** 1 Kor 10.23

kana somata embawo qokotaamaña me qaago? Ii qaago totoonj! Mono yamagenj! ¹⁶*Anutunonj qaaya kokaenjerota eja, “Yorononj mono sele busu motoonjgo koloowao.” Kawaajonj mononj kana somata embawo qokotaaji, iinonj mono iwo sele busu motoonjgo koloowaota. Ii moju me qaago? ¹⁷Motoonjgo koloowaoto, mononj Pombo qokotaaji, iwaa unjayanonj mono Pombaa Unjawayo mindiriro motoonjgo koloonj laligowaota.

¹⁸Serowilinj ii mono misinjgonj mesaowu. Singisonjgo tosaaña ii me ii amakejonj, ii kuuya mono selenanaa seleenjenjanonj koloonjkeja. Mononj serowilinj amakeji, iinonj mono iyaña selia menj bolinj singisonjgo amakeja.

¹⁹*Sele busugianonj mono Unj Toroyaa Bunj jigoya (tempel) kolooja. Anutunonj Unjaya onono bunj qen aogi uugianonj laligoja. Kawaajonj onjanganjiaa bunj mende koloojuti, ii moju me qaago?

²⁰Onjanganjiaa bunjaga qaagoto, Kraistnonj iwoi somatanonj sewangia mero iwaa bunj koloogi. Kawaajonj selegianonj mono nanamemenj soraaya anj Anutuwwa qabunjanonj seinj kembaa. Kianj.

7

Loemba ano gbaworo sarañ laaligo rara

¹Onj qaa tosaaña onj qisigiti, ii jen asarimaña. Ejanonj emba mende menj gbaworoga laligoji, ii saanonj. ²Ii awaa koloojato, sele busuwaa siinanonj serowilinj ambubotiwaajonj onj motomotoonj mono anj anj loemba agiminj aonj laligowu. ³Ejanonj mono embiaa siinaja so loemba laaligowaa areña otaawa. Embianonj kaanagadeen mono loyaa siinaja otaanj laligowa.

⁴Embiaa selianonj mono anja bunjaga mende kolooro anj ii mende galenj komakejato, loyanonj ii galenj komakeja. Loyaa selianonj kaanagadeen anja bunjaga mende kolooro anjasi mende galenj komakejato, embianonj ii galenj komakeja. ⁵Kawaajonj oroangara mono mende anjonj koma aonj laligowao. Yanjgodeenj uumotoonj ama pondanj qamakooli gawonj mewojonj saanonj anj anj laligowaoto, kambanj tosaaña kaen laligonjgo mono mombo mindirinj motoonj laligowao. Uugara saanonj mende galenj koni Satanonj anjgobato menj orono singisonjgononj kamaanj uruwabotiwaajonj mono iikaenj ama laligowao.

⁶Kaen ambautiwaajonj saanonj jejento, jojopan qaa kaanja ii mende ama onjonjenj. ⁷Niinonj ejemba korebore nii kaanja masaraja laligowutiwaajonj mojentonj, onj tosaaña Anutuwwa gawonj memewaa momo kalenj kaanja ii mende menj laligoju. Anutunonj momo kalenja mendeeno motomotoonj nonononj ii me ii anj anj bunj qen aonj laligojonj.

⁸Loemba mende koloonj malo laligojuti, onjoojonj kokaen jejent: Onjononj nii kaanja toroqenj loemba mende koloonj solanja laligowuti, ii mono awaa kolooja. ⁹Awaa koloojato, loemba koloowombaa uugia gere jero laligowubotiwaajonj mono saanonj loemba koloogi afaangowaa. Kawaajonj yonjononj uugia galenj kombombaaajonj amamaajuti eenj, mono saanonj loemba koloowu.

¹⁰*Loemba laligojuti, onjoojonj kokaen jenj kotojenj, niinondeenj qaagoto, Ponjonj anj mono qaa koi jeja: Embianonj loya mende mesaowa. ¹¹Kaen jejato, kilenj loya mesaowaati eenj, mono eja monj mende menj eenj laligowa me loyawo mombo aminj moma somonjonj aonj laligowao. Kaanagadeen loyanonj embia mende mesaowa.

* **6:16:** Jen 2.24 * **6:19:** 1 Kor 3.16; 2 Kor 6.16 * **7:10:** Mat 5.32; 19.9; Maak 10.11-12; Luuk 16.18

¹² Ii Pombaa qaagato, loemba tosaana onoo gejanonogia ii Ponnon mende jejato, neeno ii kokaen jejen: Uumeleen eja mombaa embianon uuta mende meleema kilen iwo laligomambaajon moji, iinon mono embia ii mende mesaowa. ¹³ Kaaniadeen uumeleen emba mombaa loyanon uuta mende meleema kilen iwo laligomambaajon moji, iinon mono loya ii mende mesaowa. ¹⁴ Iikawaa kania ii kokaen: Mombaa loyanon uumeleembaa gadokopa ejaga kolooro Anutunon ii kilen uumeleen embiawo qokotaaji-waajon ama tak koton muro soraaya kolooja. Kaaniadeen mombaa embianon momalaaria qaagato, uumeleen loyawo qokotaajiwaajon ama Anutunon ii tak koton muro soraaya kolooja. Monnon soraaya mende koloonagati een, meraboragaranon mono Anutuwaawa sopa seleengen laligowuyaga. Kaen laligowuyagato, Anutunon motoon tak koton ononotiwaajon mono soraaya kolooju.

¹⁵ Soraaya koloojuto, monnon mende moma laarin loya me embia mesaomambaajon mojati een, mono saanon mesaowa. Kaen kolooro noo qaananon uumeleen alanana ii mende somongowaa. Anutunon ono luaenon laligowutiwaajon onoono. ¹⁶ Emba, gii loga uu kuun muna uuta meleembaa me qaagoti, ii mono nomaen monaga? Me eja, gii embaga uu kuun muna uuta meleembaa me qaagoti, ii mono nomaen monaga? Kawaaajon mono luaenon laligowu. Kianj.

Anutunon ononotiwaawa so mono toroqen laligowu.

¹⁷ Ponnon motomotoon onoo laaligogiaa aren ano loemba me masaraja laligogi Anutunon ononoti, iikawaa so mono toroqen laligon laaligogiaa kania mende utegowu. Uumeleen kanagesoya kanagesoya liligon goman so kaen jen koton onomakejen.

¹⁸ Anutuwaawa aiweseya eja mombaa selianon kotogi laligoro kaana oonoti een, ii mono kotomambaajon mende kaparan komba. Anutuwaawa aiweseya mombaa selianon mende kotogi laligoro kaana oonoti een, mono ii kotowutiwaajon mende kaparan komba. ¹⁹ Anutuwaawa aiweseya selenananon kotogita eja me mende eji, iikanon Anutuwaawa jaanon iwoi omaya koloojato, jojopan qaaya ten koma otaanin iikanon mono honawo kolooja.

²⁰ Anutunon onoono kamban iikanon loemba me masaraja laligogiti, onoo motomotoon mono iikawaa so toroqen laligowu. ²¹ Mombaa welenqeqe omaya koloono Anutunon goonoti een, iikawaajon mono majakaka mende ama laligowa. Uuga meleema saanon solana koloon gawon mon mokoloonagati een, ii mono saanon mokolooowa me uuga afaangoro saanon toroqen welenqeqe omaya laligowa.*

²² Ii kokaembaajon: Monnon welenqeqe omaya kolooro Ponnon kaen oono uuta meleeno singisongoyaa kasia isano solana koloon laligoja. Kaaniadeen monnon solana kolooro Ponnon kaana oono uuta meleeno iyanaa aina qaagato, Kraistwaa jeta ten kombaatiwaa kasanon nama welenqeqen laligoja. ²³ Kraistnon tawa somatanon sewangia mero laligojutiwaajon mono balon ejemba yonoo qaa baatanon kema keegia moma welenqeqegia omaya koloon laligowubo. ²⁴ Kawaaajon uumeleen alauruna, Anutunon onoono kamban iikanon solana kasagia qaa me welenqeqe togiaa kasa gbadonon laligogiti, onoo motomotoon mono iikawaa so Anutuwaawa jaanon toroqen laligowu. Kianj.

Gbaworo saraen ano malo yonoo gejanono qaagia

* **7:21:** Qaa kawaa kania mon ii kokaen: Uuga meleema saanon solana koloon gawon mon mokoloojani een, gii saanon toroqen welenqeqe omaya laligowa.

²⁵ Emba saran jumuna[†] onoo gejanonogia ii Ponnon mende jen koto mojen. Kawaajon Ponnon kiankomu nono qaana lan qaagoto, moma laarin nongi sokonjiwaa so jenkejeni, mono iikawaa so gosin neenaa momonanon kokaen jemaña:

²⁶ Kakasililin kambaña dodowijiwaajon eja gbaworo emba saran laligojuti, kuuya ononon mono iikawaa so toroqen laligogi awaa koloowaa. Kaen romongojen. ²⁷ Emba men laligojani een, embaga mesaomambaaajon mende janjarin riiwa. Embaga qaa masaraña laligojani een, mono embawaajon mende mongamba. ²⁸ Kilen emba mewaati, iikanon mono singisonogoyawo mende koloowaa. Kaanideen emba saranon eja mewaati, iinon singisongo mende ambaa. Singisongo qaagoto, iikaña ambuti, iyononon mono selegianon kakasililin mamaga mokoloowuya. Ononon ii mokoloowubotiwaajon mono angon koma onomambaaajon mojen.

²⁹ Kaen moma gejanonogia jejento, kilen qaa mon kokaen injiomaña: Uumeleen alauruna, Pon kawaatiwaa kambañan torijiwaajon ama emba men laligojuti, ononon mono kaanagadeen kambañ kokainonga kanain embagia qaa tani kaña koloon laligowu. ³⁰ Wosobiri moma saajuti, ononon mono mende saabutiwaa tani kaña koloon laligowu. Uugia qeangoro aisoojuti, ononon mono mende aisowutiwaa tani kaña koloon laligowu. Iwoi sewaña mejuti, ononon mono ii mende bunja qen aowutiwaa tani kaña koloon laligowu.

³¹ Namonon kambañ kokaamba aren otaan laligonkejuti, iikanon mono aliwaatiwaa so kolooja. Kawaajon balombaa ilawoilaya konkororo ama gawombaaajon amakejuti, ononon mono iikanon uugia somongonkejiwaa tani kaña mende koloon laligowu.

³² Ono balombaa lombotaajon majakakagia qaa laligowutiwaajon mojen. Ejemba masaraña laligoji, iinon mono Pombaa ilawoilawaajon majakaka momakeja. Ii moma “Nomaen ambe Pombaa uutanon qeangoro sokonaga,” anaaajon kaen jenkeja. ³³ Kaen jenkejato, emba men laligoji, iinon mono balombaa ilawoilawaajon majakaka momakeja. Ii moma “Nomaen ambe embanaa uutanon qeangoro sokonaga,” anaaajon kaen jenkeja.

³⁴ Ponnon leegen embianon leegen awaragon momoya horori uutanon deeno laligoja. Kaanideen emba loya qaa ano emba saran masaraña laligojaoti, iyoronon mono Pombaa ilawoilawaajon majakaka momakejao. Ii moma “Nomaen ambe unana ano sele busuna soraaya kolooro Pombaaajon sokonaga,” iyangaraajon kaen jenkejao. Kaen jenkejaoto, eja men laligoji, iinon mono balombaa ilawoilawaajon majakaka momakeja. Ii moma “Nomaen ambe lonaa uutanon qeangoro sokonaga,” anaaajon kaen jenkeja.

³⁵ Onoangia ilaan onomambaaajon moma gejanono qaa ii ononjen. Ii tosaña kasa kaña somongon onombe lombo mokoloowutiwaajon qaagoto, kania kokaembaajon ii ononjen: Niinon onjo nanamemen dindina otaan uudeen qaagoto, pondan Pombo qokotaan nama kotiiwutiwaajon mojen. Kawaajon gejanono qaagia ii injiojen. Kian.

³⁶ Eja monnon emba sarambo bunja qen aon laligongo mesaomambaaajon romongoji, iwaa goro qaa ii kokaen jemaña: Eja iikanon kokaen romongon jeja, “Emba ii men sili awaa mende ama mumambo.” Kaen jero emba mewaatiwaa siña moma kotiuro embawaa gbania eja memewaa so kolooji een, iinon mono saanon siña otaan agimin aori sokombaa. Iikaña kanon singisonogoyawo mende koloowaa. ³⁷ Mende koloowaato, ejanon

[†] 7:25: Olonkalu mende qeqeta

emba ii mende mewaatiwaa qaaya anɗaa uutanonj somonɗonj moma kotiiji, iikawaajonj kokaen jemaɗa: Monɗonj eja ii qaanonj mende kuuro osijato, saanonj anɗaa siɗa otaaro qaa monɗonj mende somonɗoji, eenj, iinonj mono saanonj anɗaa siɗa otaanj emba ii mende mewa.

³⁸ Kaenj kolooro emba saraɗ mewaati, iwaa silianonj mono dindinɗa koloowaato, ii mende mewaati, iinonj mono kana awaa soro otaawaa. Kianj.‡

³⁹ Embanonj loyanonj jaawo laligowaatiwaa so menj aowaa qaayanonj somonɗoro laligojato, loyanonj komuwaati eenj, qaa iikanonj kaanɗideenj komuro saanonj eja siɗanonj jewaatiwaa so mewaa. Uumeleembaa gadokopa ejaga qaagoto, eja Pombo qokotaaji, iigadeenj mewaa. ⁴⁰ Saanonj eja menj korisoro qerewenɗa mokoloowaato, toroqen masaraɗa laligowaati eenj, mono uukoisoro honɗa mokolonj aisoonkebaa. Niinonj qaa ii gosin kaen jejen. Anutuwaa Unɗayanonj noo uunanonj kaanɗagadeenj laligoji, iikawaajonj mono kaen romonɗonj jejen. Kianj.

8

Nene tando lopiombaa nandun aanaa ii newonɗa me qaago?

¹ Ono nene tando lopiombaa nandun aanaa kawaa tere oogi gejanono kokaen jemaɗa: Uujopanonj mono ilaan onɗombaa. Niinonjiinonj jegi tosanonj kokaen jenkeju, “Kuuya nonononj tando lopiombaa kanagia moma yagonin omaya kolooja.” Qaa ii honɗabonɗaga kolooji, ii mojonj. Ono momo kaanɗa jen laligogi uugianonj waaro konɗain kaanɗa terereen awelegonkeju. Kaen ama deema sisau laligoju. Kana qaa waɗa ii uujopa. Kana iikaanɗa kanonj mono ananaa uunana meagonj menj kotiin aowonɗa. ² Monɗonj “Qaa mombaa kania moma yagojen,” ii jetanonj jeji, iwaa momakootoya honɗanonj mono mende kolooro toroqen tompin laligoja. ³ Ii qaanondeen jejato, monɗonj Anutu uutanonj jopagonkeji, Anutunonj mono iwaajonj moro honɗa kolooja.

⁴ Nene tando lopionj yonɗoojonj nandun angiti, ii newonɗa me qaago? Qaa kokaen jenkeju, “Tando lopionj ii ben honɗa mende laligojutiwaa kaisaregia kolooju,” ano qaa monj ii kokaen, “Anutu motoonɗononj laligoja. Alia monj qaago.” Qaa woi ii onɗaga koloojaoti, ii mojonj. ⁵ Qaa iikawaa kania ii kokaen, “Ome beɗa beɗa,” qagia kaen qamakejuti, ii mamaga laligoju. Sombinonj me balononj laligojuti, ii saanonj mende mojonj. Onanonj omejiilan, benj ano eja ponj ii mamaga laligoju.

⁶ Ii laligojuto, ii kilen Anutu motoonɗo iinondeen ananaa beɗnana ano Manɗana kolooja. Iinonj iwoi kuuya mokolooro asugiro. Laaligonana iwaa-jonj laligowombaajonj ama nonono laligojonj. Kaanɗagadeenj Ponj motoonɗo Jiisas Kraist laligoja. Iinonj Anutu ilaaro iwoi kuuya mokolori. Nononj kaanɗagadeenj ilaan nonono laligonj kotiinkejonj.

⁷ Kaen moma laarijonto, ejemba kuuyanonj momakooto kaanɗa ii mende menj laligoju. Ii qaagoto, tosanonj wala tando lopionj waegia menj moma

‡ **7:38:** 36b Eja monɗonj borata eja mumambaajonj uuwai moji, niinonj iwaa gejanono qaa kokaen jemaɗa: Manɗanonj kokaen romonɗonj jeja, “Borana mun sili awaa mende ama mumambo.” Kaen jero borataa gbania eja memewaa so kolooro eja mumambaa siɗa moma kotiiji eenj, iinonj mono saanonj siɗa otaanj eja muro mero sokombaa. Manɗanonj iikaanɗa kanonj singisonɗo mende ambaa. 37b Mende ambaato, manɗanonj borata eja mende mubaatiwaa qaaya anɗaa uutanonj somonɗonj moma kotiiji, iikawaajonj kokaen jemaɗa: Monɗonj manɗa ii mende kuuro osijato, saanonj anɗaa siɗa otaaro qaa monɗonj mende somonɗoji eenj, iinonj mono saanonj siɗa otaanj borata anɗonj komba. 38b Kaen kolooro bora saraɗa eja mubaati, iwaa silianonj mono dindinɗa koloowaato, ii mende mubaati, iinonj mono kana awaa soro otaawaa. Kianj.

kotiigitiwaajon ama koi kaananon kaanagadeen toroqen nene tando lopiombaa nandun aana ii nen iikaana kanon afaangon benjurugia ii romongon laligoju. Uugianon looloria kolooro uuwoi ama negi uugia iikanon menjerenjonkeja. ⁸ Menjerenjonkejato, nenenon nunuama Anutuwaa kosianon mende nonoomakeja. Nene singi laligowonati, iikanon tiwitiwilaa mende mokoloowona. Nene nen laligowonati, qabunanananon iikanon mende somariiwaa.

⁹ Ii kilen nene kuuya newombaajon afaangojuti, ononon mono jeubaba lan laligowubotiwaajon galen men aon laligowu. Jeubaba kaen laligogi tosianon injiima uugia looloria kanon boliro kamaan unuwabo. ¹⁰ Kawaa kania ii kokaen: Giinon momakooto hona men laligon afaangon tando lopion jigoyanon kema rama nembanene nena alaga monon giiron kokaen bimoowaa: Uutanon looloria kolooro uuwoi anji, iinon kaen giima uutanon waaro afaangon nene tando lopiombaa nandun aana ii nen kamaan qenaga.

¹¹ Goo momakootoga hona kanon mono geenгаа uumeleen alaga kuuro uuwoi qaganon looloria koloojiwaajon mono afaangon nen kamaan qenaga. Kraistnon iwaajon ama komuroto, nene ii nen kaen kamaan qen tiwilaaro mende sokombaa.

¹² Tiwilaawaato, uumeleen alaurugia kaen men bolin onoma uugia looloria ii qen kondeema singisongo amakejuti, iikaana kanon mono Kraist iya qotogon singisongo amakeju. ¹³ Kawaaajon niinon nene mon newe iikanon uumeleen alana kongoro muro kamaan qen singisongo anji een, niinon mono kaman monon nene ii mende toroqen nema. Niinon alana jolonon kongoro mumambotiwaajon kaparan koma nanjen. Kian.

9

Aposol nomaen koloowe sokonaga?

¹ Naa kasanon somongon nono solana mende koloowenaga? Ononon gosin nongi aposol koloojen me qaago? Ponana Jiisanon asugin nono iibe me qaago? Niinon Pombaanon nanjon gawon mewe onjo mono gawon iikawaa hona kolooju. ² Ponon ajo aposol gawon nono iwo nama mewe onjo uugia meleema noo munjen aasona kolooju. Kawaaajon tosianon gosin nongi aposol mende koloowenagati een, ononon mono kanana iikaana moma yagoju. Ii mono afaangon nanjon jegi sokombaa.

³ Ejemba tosianon noojon "Aposol mende kolooja," jen ajoroon germanon qe qe ama nomakejuto, niinon mono onoonon sundu jen iikanon neenaa kanana nanjon jenkejen. ⁴ Kawaaajon gere ano nembanene nonongi neauruna yonowo men nen laligowonaga, iikanon mono soyanon koloonaga. ⁵ Piito, aposol tosaana ano Pon Jiiswaa kouruta yononon embaurugia momalaarigiawo unuwama motoon kema kankeju. Niinon kaanagadeen iikawaa so ambenagati een, sili iikanon mono kana waleema qetetanowenaga me qaago? Ii qaago toton.

⁶ Selewaa laaligoyanon onjo ejemba geria nanjon onomakejuto, nii ano Barnabas qaago. Noro gawombaa tawaya mende norongi een laligonkejo. Ii mogi sokonja me qaago? Tosianon uuwaa gawon megii tawa onongi selegiaa gawon mende menkejuto, noroojongadeen mono nanjonanjonara noronaro mokoloowotiwaajon jeju me? ⁷ Gawmambaa manjaqeqe gawon menkejuti, yonoononga monon ana laaligoya nanjon aon menkeja me qaago? Wain gawon komomakejuti, yononon kuuya iikawaa hona men

nenkeju me qaago? Kaanjiadeen bulmakao galen komakejuti, yononon kuuya iikawaa aju apuya nenkeju me qaago?

⁸ Qaa ii balon ejemba ananaa momonana iikayadeen mondama otaan mende jejento, Anutunon kaanagadeen qaa iikayadeen Mooseswaa Kana qaanon jeja. ⁹ *Mooseswaa Kana qaanon Juuda nonoo gawon meme silinana ii jen asarin kokaen oogita eja, “Wiit dumun kota ano kaawoya gosiwombaajon bulmakao ejia wama kan ongi dumun tuun qaganon riin rijijaankeji, iwaa qaa oota mono mende mejugowu. Kaen wagigi saanon nene kitia nero sokombaa.” Kawaa so kasunon tiwojun men oro metogoro qen nene kitia mugi nero sokombaa. Anutunon kasu bulmakao yonoojon majakaka mende moma kaen jeja. Ii qaago.

¹⁰ Orowaajon qaagoto, qaa ii mono nonoojon jero eja. Qaa ii nononon kokaen ambombaajon ama oogita eja: Kinonon gawon tetebaro meji, inon mono hona koloowaatiwaajon jejeromonromon qaganon gawon menkeba. Kaanagadeen dumun tononon qen hona ano kaawoya gosiji, inon mono bakaya men newaatiwaa mamboma gawon menkeba. ¹¹ *Nononon uuwaa qaa kota batugianon qosoma kororon laligonin ononon laaligowaa nanonganogo iwoi mende nonongi gamuyawo koloonkeja. Niinon men qeangon onombe ononon iikawaa kitia meleema nongi soyanon koloowaa.

¹² Tosianon batugianon uuwaa gawon megii nanon onongi soyanon kolooji een, nii mono so ii uugun nanon nongi sokombaa. Kitia ononin iikawaa kitia nonongi so konagato, niinon iikaan ambutiwaajon mende qisin onombe. Kraistwaa Oligaa Bunja qaa seiwaatiwaa kania somongowombotiwaajon mono iwoi nonombutiwaajon mende qisin ononin. Qaagoto, nononodeen mono kaparan koma kotiin lombo kuuya bosima laligonin.

¹³ *Qaa koi mono romongowu: Jiwowon jigonon gawon menkejuti, iyononon mono jigo iikanon nembanenegia men nenkeju. Siimolon on alatawaa gere bolon galen kombutiwaajon kuun onongi nanjuti, iyononon ejemba nene nandungia alatanon angii nene iikawaa kitia tosia ii iikanon bunja qen onkeju. ¹⁴ *Qaa iikawaa so Ponon kaanagadeen jen koton qaa kokaen jero, “Oligaa Bunja jen seigi ejembanon mobuti, iyononon mono Oligaa Bunawaa kitia kotin nandun angii laaligogia nanonganogia mokolon laligowu.”

¹⁵ Niinon saanon qaa iikawaa so romongon uuwaa gawon men tawa nombutiwaajon qisin onombenagato, kotin nandun ambutiwaa qaa kuuya ii mesaowe. Monej ambutiwaa qaa oojeni, ii ononon kaen ama nombutiwaajon mende oojen. Tawa memambaajon romongowe bimooro koomuwaajon mobe afaangoja. Neenaajon ii qaa omaya qaagoto, tawa mende nombutiwaa qaaya ii mono selena mepeseen jejen. Noonon qaa ii monon me monon qewagomambaajon amamaaro laligomana.

¹⁶ Oligaa Bunja jen seinkejeni, iikawaajon selena mepeseemambaa so mende koloojen. Niinon Anutuwa jenkoto baatanon laligon ii jen seimambaa so koloojen. Gawon ii mono mesaomambaajon amamaajen. Oligaa Bunja mende jen seiwenagati een, iikawaajon lombonon qananon uro niima ilipizi jewutiwaa so koloowenaga.

¹⁷ Neenaa siinajaajon gawon ii mweengon mewenagati een, mono saanon tawa nombutiwaajon mambombenaga. Kaento, Anutunon kuun nono neenaa ainja mende otaan Bunjaya galen komakejeni een, ii mono

* **9:9:** Dut 25.4; 1 Tim 5.18 * **9:11:** Room 15.27 * **9:13:** Dut 18.1 * **9:14:** Mat 10.10; Luuk 10.7

Anutunonj moma laarinj noma gawonja nono laligojeniwaa so menkejen. ¹⁸ Kaenj kolooro naa iwoinonj mono tawana koloonkeja? Oligaa Bunja jen seinj ii sewanja qaa amakejenj, iikanonj mono noo tawana koloonkeja. Anutunonj gawonjaa kitia nombutiwaajonj jenj kotooro Bunja Terenonj eji, qaa iikawaa so tawawaajonj mende kaparanj komakejenj.

¹⁹ Ejemba monjonj me monjonj mende somonjonj nono saanonj neenaa ainjonj laligowenagato, ii kilenj neena menj kamaanj aonj laligojenj. Ejemba kuuyanonj uugia meleembutiwaajonj kaparanj komakejenj. Kaenj ambutiwaajonj ejemba kuuya welengia qenj laligojento, seiseiya yonononj kilenj Kraistwaa bunyaya mende koloowutiwaa so kolooju. ²⁰ Juuda yonononj uugia meleembutiwaajonj ilaanj onoma batugianonj Juuda tani koloonj laligowe. Mooseswaa Kana qaa baatanonj laligojuti, iyonononj uugia meleembutiwaajonj ilaanj onoma neeno Kana qaa kawaa baatanonj mende laligonj kilenj qaa iikawaa gbadononj somonjonj nonjiwaa tani koloonj batugianonj laligowe.

²¹ Mooseswaa Kana qaa mende moma laligojuti, iyonononj uugia meleembutiwaajonj ilaanj onoma batugianonj Kana qaa mende moma laligojeniwaa tani koloonj laligowe. Neeno Anutuwaawaa Kana qaawaajonj tompinj mende laligojento, Kraistwaa Kana qaa baatanonj kema ii tenj komakejenj. Ii kilenj yonoo batugianonj Anutuwaawaa Kana qaa mende mojenj tani koloonj laligowe. Ejemba seiseiyanonj uugia meleembutiwaajonj kaenj ama laligowe.

²² Momalaarigianonj looloria laligojuti, iyonononj uugia meleema kotiiwutiwaajonj ilaanj onoma batugianonj looloria tani koloonj laligowe. Ejemba tosaanja naa afaanaga kana iinonj me iinonj uugia meleembutiwaajonj ilaanj onoma ejemba kania kania yonoo batugianonj tani kania kania ama laligowe.

²³ Tani kuuya ii Oligaa Bunjanonj seiwaatiwaajonj amakejenj. Seiro kotumotueyanonj neenaa qananonj uro neeno kaanagadeen oyanboyanj koloomambaajonj ama kaenj amakejenj. ²⁴ Qaa koi mono romongowu: Kuu aambaa kambananonj kuuya yonononj haamo ambutiwaajonj esungia menj kululuunj kemakejuto, motoonngo monjonj mono haamo ama tawa mewaa. Ono mono motoonngo iikawaa so bobogarinj kema tawa mewombaajonj kaparanj koma laligowu. Mono iikawaa so momalaari koma gbilinj laligowu.

²⁵ Ejemba aangolenonj haamo ambombaajonj kemakejuti, iyonononj mono kuuyanonj iyangia tororo galenj koma aowombaajonj koma gbilinjeju. Yonononj kasaronj juquma gororongowaati, iikayadeen mewombaajonj kaparanj komakejuto, nonononj ila wage mende aliwaati, mono tawa ii mewombaajonj kaparanj komakejenj. ²⁶ Kawaaajonj niinonj lansanj kema koma kanj koma mende bobogarinj kemakejenj. Borona kuma manja lansanj mende qenjejento, kuu aanj alauruna haamo ama onomambaajonj mono dindinagadeen tororo qenjejenj.

²⁷ Niinonj ejemba tosaanja Bunja qaanonj uugia kuunj laligowe tegoro Anutunonj mono gema nuro neeno ilawage mende memambo. Kawaaajonj mono neenaa sele busuna mindinjonj tororo koma gbilinj galenj komakejenj. Kianj.

10

Israel wala laligogiti, iyonoononj galenj meme qaa

¹ *Oo uumeleenj alauruna, Israel nonoo ambosakonananonj Mooseswaa gematanonj otaanj kagi iwoi kolooroti, iika-waaajonj poumapou laligowubo. Kawaaajonj Israel nonoo kananana kokaenj toroqenj oomaaja: Yonononj kuuya

* **10:1:** Eks 13.21-22; 14.22-29

koosu baatanon kaj laligon Kowe Osoga kotogi yonoononga monnon mon mende tiwilaaro. ² Anutunon oomuluya koosunon ano kowenon ano ii koton kaj kuuyanon uugia meleema Mooseswaanon kanageso koloogi. ³ *Kaen koloon kuuya yononon uuwaa nene iikayadeen mokoloon nen laligogi.

⁴ *Kaanagadeen kuuya yononon uuwaa apuya iikayadeen mokoloon nen laligogi. Uuwaa apuya ii jamo somata monnon onotaan kanagianon karoti, mono iikanona mokoloogi. Jamo somata ii Kraistwaa sareya. ⁵ *Kaen laligogito, ii kilen Anutunon kanageso hona yonoojona uukorisoro mende moma laligoro balon qararanonkononon tiwilaagi qamogianon qeqelalan en gisaagi.

⁶ *Kaen kolooroti, ii ananaa gejatootoonanaga kolooja. Anutunon mono sare ii nonoojon ama ano galen meme qaananaga kokaen kolooja: Yononon uugia mende galen koma bologa mewombaajon koposongogiti, nononon mono iikawaa so ama tiwilaawombo. ⁷ *Kaanagadeen Israel yonoononga tosanon tando lopion waegia men mepeseen laligogiti, ononon mono iikawaa so ama laligowubo. Yonoojon Buna Terenon qaa kokaen oogita eja, “Kanageso yononon nen korisoro ama ajoroon ragi uugianon waaro iikanon meleema gejajojomban kokaen kolooro: Yononon rii gbawe oron apu kotiga nen serowilin lan angi.” Qaa kaen eja.

⁸ *Yonoononga tosanon serowilin angi Anutuwaa irinonsoonjaajon ama ejemba 23,000 kawaa so ween motoongowaa uutanon komun kamaagi. Nononon mono tosaana yonoo so serowilin ambombo. ⁹ *Kaanagadeen Israel yonoononga tosanon Pon iijongogi mokolen yononon inigi komugi. Nononon mono tosaana yonoo so Pon iijongo wombo. ¹⁰ *Yonoononga tosanon galenurugia njindin-nunduru jenmeesan ama gema unun laligogi men tiwitiwilaa gajobanon mono unuro komugi. Nononon mono tosaana yonoo so njindin-nunduru jenmeesan lan ama laligowombo.

¹¹ Kaen koloon ononoti, sareqaa ii mono ananaa gejatootoonanaga kolooja. Namonon laaligowaa kamban tetegoyanon kaj kuun nonono laligojoni, sundu ii mono nonoojon ama oogi galen meme qaananaga kolooja. ¹² Kawaajon nama kotimambaajon jejanj, gii mono kamaan guwabotiwaajon ama galen men aon laligowa.

¹³ Angobato qagianon umakejuti, iikayadeen mono balon ejemba kuuya nonoo qanananon umakeju. Angobato tania mon mokoloowuyaga, iikanon esungianon mende sokombaatiwaajon kamaawuyagato, Anutunon qaaya somongorotiwaa so ii pondan otaan amakeja. Iinon angobato Toya angon kono angobato esungia mende sokombaatiwaa so ii ama onomambaajon amamaankeja. Kawaajon angobato mogi Anutunon esuna onoma iikaana kanon olon kombombaa kana kaanagadeen meleun onono koloonkeja. Kawaajon ononon balombaa angobatoya iikanon saanon kotiin haamo ambutiwaa so koloju. Kian.

Tando lopiombaa lomban ano Pombaa samon kowoga

¹⁴ Kawaajon wombo alauruna, tosanon tando lopion waegia men mepeseen onomakejuto, ononon ii kok koma mesaowu. ¹⁵ Niinon momo ejemba akadamugiawo kolojutiwaa so qaa jemanati, ii mono onoangio gosin iikawaa hona mokoloowu.

* **10:3:** Eks 16.35 * **10:4:** Eks 17.6; Jan 20.11 * **10:5:** Jan 14.29-30 * **10:6:** Jan 11.4 * **10:7:** Eks 32.6 * **10:8:** Jan 25.1-18 * **10:9:** Jan 21.5-6 * **10:10:** Jan 16.41-49

16 **“Pombaanonj samonj newonja,”* kaen jen kotumotuwewaa gambiwaajon Anutu dangisen jen qama koolinj gambi iikanonja nenkejonj, iikanonj mono Kraistwaanonj toroqen saya nenkejon. Bered motonj iikanonja nenkejonj, iikanonj mono Kraistwaanonj toroqen busuya nenkejon. Iikawaajonj mono duduuwubo. 17 Kuuya nonononj bered motoonngo iikanonja nenkejon. Bered ii motoonngo koloojiwaajonj ama mamaga nonononj Kraistwaa honja motoonngo koloojonj.

18 **Onjo mono Israel kanagesowaa laaligoya romonngowu. Ejemba si-*imolonj oowutiwaajonj nene angi tosianonj iikawaa kitia nenkejuti, iyonononj alatanonj toroqen gawonja Anutuwaajonj menkeju. 19 Qaa iikawaa kania honja ii mono nomaen jewenaga? Tando lopionj onjojonj bao qegi saya kamaaro siimolonj onkejuti, iikanonj honjowo koloojiwaajonj jeja me qaago? Tando lopionj ii honja koloojutiwaajonj jeja me qaago? Qaa kawaa kania ii nomaen?

20 **Tando lopionj ii honja qaagoto, uumeleembaa gadokopa yonononj kilen siimolonjia omejiilanj yonoojonj onkejju. Ii Anutuwaajonj qaago. Niinonj onjo ome yonowo toroqen laligowubotiwaajonj majakaka mojen. 21 Onjo Pombaa gambinonga ano omejiilanj yonoo gambinonga ororonj newombaajonj amamaawuya. Kaanagadeen Pombaa nene dunj ano omejiilanj yonoononj nene dunj ii ororonj toroqewombaajonj amamaawuya. 22 *Nanamemenj kaananonj mono Pombaa uuta mero boliro irinja soombaatiwaajonj mojonj me? Kusunananonj mono Ponj uugunj uma laligojonj me?*

Nononana ainana mesaonj Ponj mepeseewonja.

23 **Tosianonj kokaen jenkeju, “Nono saanonj nononana jaajaa ainana otaanj iwoi kuuya amakebonja.”* Qaa ii honjagato, nanamemenj kuuya kanonj mono mende ilaanj nonomakebaa. *“Nono saanonj nononana jaajaa ainana otaanj iwoi kuuya amakebonja,”* kaen jenkejuto, nanamemenj kuuyanonj mono uunana mende nanjonj menj kotiinj nonomakebaa. 24 Monjonj monj iyanjaajonjadeen romonngonj qeangomambaajonj kaparanj kombaboto, alaurutanonj qeangowutiwaajonj kaparanj kono sokombaa.

25 Oro ii me ii maaketnonj ama qetegonj nene mirinonj (sii mirinonj) sewanja mewutiwaajonj amakejuti, ii mono uuwoi mesaonj nenkebu. Orowaajonj ama uugianonj menjerenjgowabotiwaaja qisiqisia monj mono mende ambu. Qaago! 26 **Qaa iikawaa kania ii Bunja Terenonj kokaen oogita eja, “Balonj ano iwoi kuuya kanonj eji, ii Pombaa bunjaga kolooja.”*

27 Monj Kraist mende moma laariji, iinonj onjoono iwaanonj kembombaajonj moma kema raji nembanene ii me ii jaagianonj ama onjombuti, ii mono uuwoi mesaonj newu. Nenewaajonj ama uugianonj menjerenjgowabotiwaaja qisiqisia ii mono mende ambu. Qaago! 28 Onjoangiaajonj qaagoto, *“Nene koi tando lopionj yonoo nandunj aanja kolooja,”* monjonj kaen injjoroti eenj, ii injjoroti, iwaa uutanonj boliwabotiwaajonj mono galenj menj aonj mende newu.

29 *Geengaa uuganonj menjerenjgowabotiwaajonj mende jejento, alagaa uutanonj boliwabotiwaajonj ii jejenj. Niinonj neenaa ainjonj iwoi ambe alanaa uutanonj boliro gosinj noma Anutunonj qaana jen tegonj kitia meleema nombabo. Eenj kaen mendeema aoninj jawo kolooro mende sokonja. 30 Niinonj ejemba yonowo toroqen rama nenegiaajonj “Anutu dangisenj!”* jenj oro nemanjati, tosianonj iikaan ambu niima iikawaajonj gema nugi

* 10:16: Mat 26.26-28; Maak 14.22-24; Luuk 22.19-20 * 10:18: Lew 7.6 * 10:20: Dut 32.17

* 10:22: Dut 32.21 * 10:23: 1 Kor 6.12 * 10:26: Ond 24.1

mende sokombaa. Orowaajon Anutu mepesejeji, iikawaajon mono qaa tokoronkota jen nongi mende sokonja.

³¹ Kawaajon nene apu newuti, ano ii me ii ambuti, ii kuuya mono Anutuwa qabunayanon seiwaatiwaajon ama amakebu. ³² Iwoi mon mende anji mombaa uutanon iikawaajon boliro momalaarianon zololongon kamaawabo. Juuda me kantri tosiaa ejemba me Anutuwaanon kanageso yonoo batugianon mombaa uutanon mono onjoon ama boliwabo. ³³ Niinon kaanagadeen iwoi kuuya amakejeji, iikanon mono ejemba korebore uugianon qeangowaatiwaajon kaparan koma laligojen. Neenodeen qeangomambaajon mende nanjento, ejemba seiseiyanon qeangowutiwaajon janjarin riwe mombo letoma Siwewaa bunja koloowutiwaajon kaparan komakejen. Kian.

11

¹ *Niinon Kraistwaa sili kaanja amakejeji, iikawaa so ononon mono noo silina otaan laligowu. Kian.

Emba ononon mono wangia esuun Pon mepeseewu.

² Niinon iwoi kuuya amakejeji, onjo iikanon romongon nomakejutiwaajon dangisen jen ononjen. Onjo kuma onombetiwaa so qaana ten koma otaankejuti, iikawaajon mono mepeseen ononjen. ³ Niinon onjo qaa koi moma kotowutiwaajon mojen: Kraistnon eja kuuya nonoo wanana koloaja. Ejanon embawaa waja koloaja ano Anutunon Kraistwaa waja koloaja. ⁴ Kawaajon eja onjo mono wanougia qetegon qama koolin Anutuwa qaa jegi sokombaa. Eja kuuyanon wangia turun qama koolijuti, me Anutuwa gejatotoo qaa jen asarijuti, Anutunon mono iyonoo momogiaajon moro gamuyawo kolooro iyangia men kamaan aonkeju.

⁵ Kaento, emba monon waja mende esuun qenjaaro ajojoroonon qama kooliji me Anutuwa gejatotoo qaa jen asariji, iinon mono loya wan koloaji, ii gamu qen mun iyan men kamaan aowaa. Kaen ama wan juya kuuya motogi asuganon een laligowaatiwaa so koloowaa. ⁶ Embanon waja mende esuui een, iinon mono wan juya kaanagadeen jero motogi sokombaa. Ii sokombaato, embanon wan juya jero motogi gamuyawo koloowabo. Kawaajon mono waja esuun laligoro sokombaa. ⁷ *Embanon loyaa akadamuya kolojato, ejanon Anutuwa unajaya ano akadamuya koloaja. Kawaajon ejanon mono waja mende esuuro sokombaa.

⁸ *Ti kokaembaajon: Waladeen ejanon embanonga mende kolooroto, embanon ejawaanonga kolooro. ⁹ Anutunon eja ii embawaajon qaagoto, emba ii ejawaajon mokolooro laligoju. ¹⁰ Kania kawaajon ama embanon mono ku-usun baatanon laaligowaa aiweseya ii waja esuun laligoro sokombaa. Kaen kolooro Siwe gajoba yononon godaqeqewaa sili awaa iimakebu.

¹¹ Kaen sokombaato, Pombo qokotaan laligonin embanon mono ejawaa qaaya mende ugun anaa ainanon lan mende laligowa. Ejanon kaanagadeen embawaa qaaya mende ugun anaa ainanon lan mende laligowa. ¹² Embanon ejawaa siitanonga kolooro kawaa so ejanon kaanagadeen embawaa goron uutanonga koloon laligojonto, ilawoila kuuyaa kondomondoo Toya ii Anutu.

¹³ Kawaajon embanon waja mende esuun Anutu qama kooliro sokombaa me qaago? Qaa ii mono onjangan gosi somongowu. ¹⁴ Anutunon ejemba mokolon nonoma balonon moton laaligo arengoroti, aren ii iima gosin

* **11:1:** 1 Kor 4.16; Fil 3.17 * **11:7:** Jen 1.26-27 * **11:8:** Jen 2.18-23

sili koi kaanja mono moma asarijon me qaago? Ejanon wan juya mende motoro koriji een, iikanon mono gamu qen aoja.

¹⁵ Anutunon embawaa wan juya koriga ii esuya koloowaatiwaajon muro laligoja. Kawaajon embanon wan juya mende motoro koriji een, iikanon mono akadamuya koloon muja. ¹⁶ Monjon qaa kawaajon ninongiinon amambaajon moji een, niinon iikawaajon qaa motoongo kokaen jemaŋa: Anutuwaanon kanagesoya kanagesoya Anutu mepeseewombaa-jon ajoroonkejuti, iyononon mono nonowo uumotoongo ama sili iikayadeen otaan sili tosaan togonkeju. Kian.

Pombaa samon toroya newutiwaa silia

Mat 26.26-29; Maak 14.22-25; Luuk 22.14-20

¹⁷ Ono uumeleen ajoajoroonon ajoroon kanon mende qeangonkejuto, mono toroqen kileqileenkeju. Kawaajon niinon mende mepeseen ononjento, aren ama jen koton ononjen. ¹⁸ Qaa mutuya mon ge-jananon kemero kokaen mobe, “Ono uumeleen kanagesowaa ajoajoroonon ajoroonkejuti, iikanon mono batugianon angowowo amakeju.” Qaa ii jegi moma bakayagadeen hona kolooji, iikaen moma laarijen.

¹⁹ Batugianon deema tuun busubuusu анги Anutunon injiuro daen ononon momalaariwaa angotetenon nama kotiiwu ano daen ononon mende sokombuti, qaa iikanon mono asuganon koloonkeja. Iikawaajon uuwoi mende mojen. ²⁰ Uumeleen ajoajoroonon ajoroonkejuti, iikanon mono Pombaa samon kowoga newombaa silia mende otaankeju.

²¹ Ii kokaembaajon jejen: Samon kowoga nenkejuti, iikanon ororon qaagoto, ana ana nenegia men kanain lan negi tegoro tosiannon toroqen wosogia injuro tosiannon apu kotiga mamaga nen enkalolon kolooju. ²² Ee mirigia en ononja me qaago? Iikanon saanon nene ano apu newu. Anutuwaa uumeleen kanageso jejewili ama onombombaaajon moju me ejemba wanaya nembanenegia qaa ii men kamaan onombombaaajon moju me? Kawaajon niinon ono mepeseen onomanjwaajon moju me? Kaen qaago totoon. Mono nomaen jen onombe sokonaga?

²³ Ponjon qaa nonoti, niinon ononon kaanagadeen ii mobutiwaajon kokaen jemaŋa: Pon Jiisas memelolo men mugi gomantiina kanon bered mero. ²⁴ Ii men kotuegon dangisen jen moton kokaen jero, “Koi neenaa busunaga. Ii onoojon ama togon ononjen. Ii nen mono nii romonjon noma laligowu.” ²⁵ *Kaen jero negi tegoro kaaniadeen qambi men kokaen jero, “Qambi koi mono soomongo gbilia kolooja. Noo sana koi kanon mono Anutuwaa soomongoya men kotiuro ewaa. Ii nenkebutiwaa so mono nii romonjon noma laligowu.”

²⁶ Bered ano qambi iikanonja nenkebuti, iikanon mono kaman so Ponjon komuroti, iikawaa bunaya men asarin laligon ugi eleema karo tegowaa. ²⁷ Kawaajon monjon bered me Pombaa qambi iikanonja arambaran qaganon neji, iinon mono Pombaa busuya ano saya men kamaan ama singisonogoyawo kolooja. ²⁸ Kawaajon ejemba nononon ananaa uunanaa kania gosingo mono bered ano qambi iikanonja nenin sokombaa.

²⁹ Monjon Pombaa busuya ano saya mende goda qen nembanene toon kaanja lan neji, Ponjon mono iwaa qaaya jen tegoro lombo qaganon ubaa. ³⁰ Lan nen laligogitiwaajon ama ejemba seiseiyanon batugianon loorin ji mokoloogi mamaganon goron qen komudaborogi.

* 11:25: Eks 24.6-8; Jer 31.31-34

³¹ Komudaborogito, ananaa uunana gosiwonagati eenj, Anutunonj qaanana gosinj jenj tegoro lombo mende mokoloowonja. ³² Ii mende mokoloowonjato, Pononj qaanana gosinj jenj tegonj kaenj mono kambanj kokaamba mindingonj nonomakeja. Kanagenj jenj tegonj nonono ejemba uugia mende meleengiti, iyonowo ororonj gere sianonj kemebombotiwaajonj mono mindingonj nonomakeja.

³³ Kawaajonj uumeleenj alauruna, nene newombaaajonj ajoroonjkebuti, iikanonj mono onjooanjiaajonj mamboma aonj ororonj nenjkebu. ³⁴ Mononj wosoya kiji eenj, iinonj mono iyanjaa mirinonj nembaneneya newa. Ajoroonj lanj negi Anutunonj injiima qaagia jenj tegoro lombo mokoloowubotiwaajonj ii jejenj. Qaa tosaanja onjooonj kamanjati, kambanj iikanonj jenj kotonj onjomanja. Kianj.

12

Gawonj memewaa momo kalenj yonjoo kanagia

¹ Oo uumeleenj alauruna, niinonj Unja Toroyaa momo kalenja kalenja iikawaa qaawaajonj poumapou laligowubotiwaajonj mojenj. ² Uumeleembaa gadokopa laligogiti, kambanj iikanonj iinonj me iinonj horonj onjoma unjuano tando lopionj omaya waegia menj mepeseenj laligogi. Kaenj me kaenj jenj jinjaunj kema lanj laligogiti, ii saanonj moju.

³ Kawaajonj onj qaa koi mobutiwaajonj jejenj: Anutuwaaw Unjayanonj monj sololoooro “Jiisas qasuaajenj,” qaa ii jemambaaajonj osiwaa. Kaanagadeenj Unja Toroyanonj eja me emba monj mende sololooonj muji eenj, iinonj mono “Jiisasnonj Ponja kolooonj nonja,” qaa ii jemambaaajonj amamaawaa.

⁴ *Gawonj memewaa momo kalenja ii kania kania koloojuto, Unja Toroya iinonj mono motoonjgo kolooja. ⁵ Uumeleenj kanageso welenj qenj onjombombaaajonj gawonj kania kania menjkejonto, Pononj mono motoonjgo kolooja. ⁶ Welenj qenj onjombombaaajonj Anutunonj ku-usunja kuuya nonoojonj mendeema nonono afaangonj kotiinj gawonj meninj honja kania kania kolooonjkeja. Honja kuuya ii Anutuwaanongja kankejato, Anutunonj mono motoonjgo kolooja.

⁷ Unja Toroyanonj kanageso uunana nanjoro kotiiwombaaajonj moma gawonj memewaa momo kalenja ninisaano honjanonj mono motomotoonj nonoononj kokaenj me kokaenj kolooonjkeja: ⁸ Unja Toroyanonj mombaa uutanonj kemenj Anutu nemunj koma munj momakooto qaa jejewaa kalenja muja. Unja motoonjgo iikanondeenj mono monj sololoooro momo qaita monj moma yagojiwaa kalenja bunja qenj aoja.

⁹ Mononj Unja motoonjgo ii qokotaanj momalaariwaa kalenja bunja qenj aoja. Toroenj mononj Unja Toroya iikanondeenj qokotaanj menj qeeangowaa kalenja kalenja bunja qenj aoja.

¹⁰ Mombaaajonj anjoleto memewaa esunja muja. Mombaaajonj Anutuwaaw gejatootoo qaa jejewaa kalenja muja. Mombaaajonj unja ano ome mendeembombaa kalenja muro unja awaanonj me omejiilanj mononj sololoooro laligoji, ii saanonj gosinjeja. Mombaaajonj qaaya qaaya qaita monj jejewaa kalenja muja. Toroenj mononj qaa qaita monj jero mombaaajonj ii meleembaatiwaa kalenja muja. ¹¹ Gawonj memewaa momo kalenj kuuya ii Unja Toroyamootonjgo iikanondeenj mono sololooonj moro sokonjiwaa so mendeeno kuuya nonononj anja anja bunja qenj aonj laligojonj. Kianj.

Kraistwaa selia motoonjgoto, kitiuruta mamaga.

* **12:4:** Room 12.6-8

¹² *Sele busunana motoongo koloojato, kilen iikawaa uutanon sele kitiuruta ii mamaga koloaju. Kitia kuuya ii mamaga koloajuto, kilen ii mindirin sele busu motoongo koloaju. Kraistwaa selianon kaanagadeen mono iikawaa so koloaja. ¹³ Kawaa kania ii kokaen: Unu motoongonon mono kuuya nono sololon koma konjoratin kanon mulu men nonono Kraistwaa sele busu motoongo koloajon. Nono Juuda me kantri tosiaa toya laligojon, ananaa gawonana menkejon me tonana een welen qen onomakejon, ii kilen kuuya nono mono Unu iikayadeen bunu qen aonin uunananon kemero moma mujon.

¹⁴ Sele busunananon mono sele kitia motoongowaa so mende koloajato, iikawaa uutanon kitiuruta mamaga koloaju. ¹⁵ Kananananon kokaen jenaga, "Nii boroga qaago. Kawaaajon sele busu mende toroqen laligojen." Kaen jenagati een, iikawaajon mono kilen sele busu mesaon anodeen mende laligonaga. ¹⁶ Gejanananon kokaen jenaga, "Nii jaaga qaago. Kawaaajon sele busu mende toroqen laligojen." Kaen jenagati een, iikawaajon mono kilen sele busu mesaon anodeen mende laligonaga.

¹⁷ Selenananon kuuya jaa koloonagati een, qaa momowaa gejanananon mono daen ranaga? Kaanagadeen jumunanon geja koloonaga, iikaya moron momowaa sewanananon mono daen ranaga?

¹⁸ Anu anu qaagoto, Anutunon sele busu kiti motomotoon ii arengon moro sokonjiwaa so mindirin onono sele busu motoongo koloaju. ¹⁹ Sele kiti kuuya ii kiti motoongo koloowuyagati een, mono nomaen sele busu motoongo koloonaga? ²⁰ Kaen qaagoto, sele kitinana ii mamagato, sele busunon motoongo koloaja.

²¹ Kawaaajon jaanon borowaajon kokaen jemambaajon amamaaja, "Nii goojon mende amamaajen." Kaanagadeen wanon kanawaajon "Nii goojon mende amamaajen," kaen jemambaajon amamaaja. ²² Simbirinsambaran qaagoto, sele kitinana monin looloria koloajuti, iyononon qaongi jaawo laligowombaajon amamaawona. ²³ Sele kitinana monin qabunagia kamakamaata koloajuti, ii mono esuunin qabunagiawo koloaju. Sele kitinana monin gamugiawo koloajuti, ii mono tororo esuunin ejemba jaagianon sokonja.

²⁴ Sele kitinana asuganon qendeembombaajon gamu mende mojon, ii mende esuunin sokonja. Kaen amakejonto, Anutunon sele kitia kitia mindirin somongon onoma kitia omaya ii qabuna somata muro ororon koloaju. ²⁵ Sele busu kiti yononon batugianon juma angowowo men aowuboto, tani motoongo kalan koma aowutiwaajon mono arengoro ororon koloaju. ²⁶ Sele busu kitia monon siimbobolo moji, tosaana kuuya mono iwo siimbobolo momakeju. Sele kitia monon qabuna mokoloaji, tosaana kuuya mono iwo aisoonkeju.

²⁷ Ononon Kraistwaa sele busuya koloaju ano motomotoon ononon mono iwaa sele kitiuruta koloaju. ²⁸ *Kawaa so Anutunon ama onono uumeleen kanagesowaa gawon kokaen menkeju: Wala tosaana kuun onono wasiwasi eja aposol koloaju. Kawaa gematanon tuun woiya kuun onono gejatootoo ejemba koloaju. Tuun karonu yononon boi qaquzu koloaju. Kawaa gematanon tosanon angoletto meme ejemba koloaju. Tosaana yonoojon momo kalen onono jia jia men qeangonkeju. Tosianon afaangon kotiin tosaana ala ilailaa ama onomakeju. Tosaana yonoojon kalen onono galenkonkon gawon menkeju. Tosianon qaa qaita mon jenkeju.

* **12:12:** Room 12.4-5 * **12:28:** Ef 4.11

²⁹ Kuuya ononon wasiwasi eja aposol mende koloaju. Awawi toton! Kuuya ononon gejatootoo ejemba mende koloaju. Kuuya ononon boi qaazuu koloaju me qaago? Kuuya ononon angoletu meme ejemba koloaju me qaago?

³⁰ Ji men qeangowombaa momo kalena kalena ii kuuya ononon eja me qaago? Kuuya ononon qaa qaita mon mende jenkeju. Qaago. Qaaya qaaya qaita mon jegi onon kuuya ii meleembombaaon afaangoju me qaago?

³¹ Ononon mono gawon memewaa momo kalena kalena awaa soro ii buja qen aowombaaon awelegonkebu. Kaen awelegogi niinon kana awaa soro qendeema iikawaa momo kalena ii kokaen jen asarimana:

13

Uunon jopagon aowaa kalena

¹ Niinon ejemba ano Siwe gajoba yonoo qaaya qaaya qaita mon kanon qaa jen laligowenagato, uujopananon mende koloaji een, mono kilen kokaen koloowenaga: Gon qegi gonon qaro angotomana momakejon me goubire utugogi kinqororon qamakeji, mono iikawaa so koloowenaga.

² *Gejatootoo qaa jejewaa momo kalena en nono qaa aasangoya kuuya mobenaga ano qaa kuuyaa kania moma yagowenagati een, iikanon mono soyanon koloaja me qaago? Ii kilen uujopanaa honanon mende asugiro iikaana mono iwoi omayagadeen kolon een toton laligowenaga. Moma malaari kotiga toton mokolon kawaa qaganon baana Toya jen kotowe saanon ten koma baana qetegen mongen anagato, uujopana mende asugiji een, iikanon kilen mono iwoi omayagadeen kolon een toton laligowenaga.

³ Esuhinana kuuya ejemba wanaya yonoon mendeema onombenaga ano sele busuna tosia yononon oogi jewaatiwaajon togon onombenagato, uujopanaa honanon mende asugiji een, iikanon mono mende toton ilaan nombaa.

⁴ Monon alia uutanon jopagoji, iinon mono uugereya qaa uubonjon qaganon ala ama munkeja. Goronkiki mende moma iwoiyaajon mende koposongonkeja. Selia mende men uma jaba-arambaran mende laligoja. ⁵ Nanamemenanon alia horon ureen mende ama uuta mende men bolinkeja. Iyana qeangomambaaondeen mende kaparan komakeja. Uuqeqe ama mugi uu uugere uulanawo mende amakeja. Men bolin mugi siimbobolo moroti, ii mende romonon mesaonkeja.

⁶ Tosianon bologa anjuti, iikawaajon mende aisoojato, qaa hona otaankejuti, mono iyonowo motoon aisoonkeja. ⁷ Kamban so alia sopa somonon kooronanon nama kotiin moma laarin munkeja. Kaen me kaen kolooro Anutuwa jejeromonromon ama mamboma awasanaka nama siimbobolo kuuya moma mokosinonkeja.

⁸ Uujopa nanamemen ii kamban tetegoya qaa en ubaa. Gejatootoo qaa jen qaaya qaaya qaita mon jenkejuti, iikanon qaombaa ano momo qaita mon iikanon mono kaangadeen omaya kolon tegowaa. ⁹ Momo qaita mon ii bakasasan moma yagonkejon ano gejatootoo qaa ii bakasasan jenkejon. ¹⁰ Bakasasan amakejonto, Anutuwa kalena kalena akadami giawo koloowuti, kamban iikanon bakasasan laaligonananon mono qaono oyanboyan siiseweweya qaa laligowona.

¹¹ Niinon naamade laligoweti, kamban iikanon naamade qaa jen laligowe. Uumomonanon naamade uu kolooro iikawaa so qaa gosin romonon

* **13:2:** Mat 17.20; 21.21; Maak 11.23

liligowe. Eja somata koloon kanon naamade nanamemen ii mesaon gema gewe. ¹² Kawaa so kambaŋ kokaamba Anutuwaa akadamyaa ii saanon mende iimakejon. Ii atatonon uun ii-iitaa tani iima bimbimgon tania tororo mende moma een romonjonkejon. Kaen romonjonkejonto, kanagen Anutuwo jaasewan qen aon iima sororogowona. Kambaŋ kokaamba momo qaita mon ii bakasasan moma yagojento, kambaŋ iikanon ii mono kuuya moma yagodaboro manja. Anutunon nii moma komun nonji, niinon iikawaa so iwaa kania moma komudaboro manja.

¹³ Qaa koi jen kotiijon: Kalen karon momalaari, jejeromonromon ano uujopa ii kotiin en ubuto, uujopa nanamemen iikanon mono batugianon uuta koloaja. Kiaŋ.

14

Gejatootoo qaa ano qaa qaita mon jejewaa kalenja

¹ Uujopawaa kania mono otaan laligowu ano gawon memewaa momo kalen kania kania ii mono bunja qen aowombaajon kaparan koma laligowu. Iikanon awaato, gejatootoo qaa jejewaa kalenja mewombaajon mono kotiin kaparan koma laligowu. ² Monjon qaa qaita mon jeji, iinon ejemba nonoojon qaagoto, mono Anutuwaajonadeen ii jenkeja. Unja Toroyanon sololoo qaa aasangoya asugiro jenkejiwaajon tosaan nononon qaa ii mende moma asarin munkejon. Mono iyanja siri ilaan aonkeja.

³ Tompin laligojonto, gejatootoo qaa jenkeji, iinon mono ejemba uunana men kotiin nangon ulunkolen ama nonomambaajon ama qaa jenkeja. ⁴ Monjon qaa qaita mon jen iikanon iyanja uuta meagon kotikotii mokolonkejato, gejatootoo qaa jenkeji, iinon mono uumeleen kanageso kuuya uunana meagon men kotiin nonomakeja.

⁵ Ono kuuyanon qaa qaita mon jewutiwaajon mojento, gejatootoo qaa jewutiwaajon mono kaparan koma mamaga mojen. Gejatootoo qaa jenkeji, iinon mono qaa qaita mon jenkeji, ii uuguja. Qaa qaita mon jen ii iikanondeen ananaa qanon meleenji, iikaanja mono ororon koloaja. Kaen kolooro qaayanon mono uumeleen kanageso uunana meagon men kotiin nonono sokonja.

⁶ Oo uumeleen alauruna, niinon onoonon kan qaaya qaaya qaita mon jebenaga, iikanon mono nomaen onjo men qeangon onombenaga? Kaen qaagoto, Anutuwaanon qaa inisaamaŋa me momo qaita mon onomaŋa me gejatootoo qaa jemaŋa me gejanono qaa kuma onomaŋati een, iikanon mono men qeangon onomaŋa.

⁷ Awelo me gita kulele me iwoi monjon riiwaa aroya mokolonkejon, iyononon mono laaligogia qaagoto, kanagia mono kaanjadeen kokaen eja: Monjon awelo lan uun me gita kulele lan qero iikanon qagia anja anja mende mokolonkeji een, riiwaa aroya mono nomaen moma asariwonaga?

⁸ Kaanagadeen romon uun boligi qata tororo mende moma asarijon een, moronon mono manja qeqewaajon afaangon jojorinaga?

⁹ Onoo kanagia ii kaanjadeen eja: Neselangianon ejemba mende moma asariwutiwaa so qaa lan jejuti een, monjon qaa kaanja mono nomaen moma asarinaga? Qaa kaen jejuti, iikanon mono een lan haamonon kemakeja. ¹⁰ Balonja balonja kanon qaa morota morota dawi jenkejon, ii moronon monagato, kilen kuuya yononon mono qaawaa kania moma asariwonjiwaajon eju.

¹¹ Kania kawaaŋon ama jenkejonto, monjon qaa jero qaayaa kania mende mojeni een, niinon iwaa qaayaa wabaya koloowe iinon kaanagadeen noo

qaanaa wabana koloaja. ¹² Onoo kanagia ii kaanjiadeen eja: Ono gawon memewaa momo kalenja kalenja bunja qen aowombaajon awelegogi sokonja. Iikanonj mono kalen koi kaanja mewombaajon kaparanj koma laligowu: Momo kalen uumeleen kanageso uugia meagonj menj kotiinjkejuti, mono ii bunja qen aonj gawononj anji awaa soro koloowaa.

¹³ Kawaajonj qaa qaita monj jenkeji, iinonj mono kokaenj qama kooliro sokombaa, “Oo Anutu, qaa jejenj, ii meleemanjiwaa momo kalenja mono nombaa.” ¹⁴ Iikawaa kania ii kokaenj: Niinonj qaa qaita monj jenj qama koolijeni eenj, noo unjananonj qaagadeen jenj qama koolinkejato, uumomonanonj mono honja monj mende mokoloonkeja.

¹⁵ Kawaajonj mono nomaenj ambe sokombaa? Niinonj mono unjananondeenj qaagoto, uumomona kaanagadeen iikanonj ama qama koolinkemaaja. Rii qama mepeseenkejenj, ii unjananondeenj qaagoto, uumomona mono kaanagadeen iikanonj ama qamakemaaja. ¹⁶ Gii Anutu unjananonj mepeseen mujani eenj, ejemba omaya monjonj ajoajoroogianonj kanj rama mepeseenjiwaa kania mende moma kotowaati, iinonj mono “Qaa ii onjanonj,” ii nomaenj jenaga? Naama jejanj, iinonj ii mende moma asarinj eenj tompinj raja. ¹⁷ Gii saanonj Anutu mepeseenjanto, goo qaaganonj tosaanja yonoo uugia mende meagonj menj kotiinj onjonja.

¹⁸ Niinonj kuuya onj unjuugunj qaaya qaaya qaita monj ii mamaga jenkejenj, iikawaajonj Anutu mepeseenjenj. ¹⁹ Anutu mepeseenjento, uumeleen kanageso uutanonj ejemba kuma onjomambaajonj kaparanj koma moma asariwutiwaaajonj qaa jeta 5 jemambaajonj mobe honja koloaja. Qaaya qaaya qaita monjonj qaa jeta 10,000 neenaajonjadeen jemambaajonj mobe kamakamaata koloaja.

²⁰ Uumeleenj alauruna, onj qaa gosinj romonjonkejuti, iikanonj mono naamade tani mesaonj ejemba somata yonoo tani koloonj romonjonj laligowu. Bologa ambonja jegi iikanonj mono merasiisii kaanja koloonj amamaawuto, momakootogianonj mono ejemba somata koloonj laligowu. ²¹ *Mooseswaa Kana qaanonj qaa monj kokaenj oogita eja,

“Niinonj waba ejemba kuunj onjombe kanageso koi yonoononj kanj jeganonj qaa tania monj jegi lanj walinjonkebuto, ii kilenj noo qaana mende moma kotowu. Ponj niinonj kaenj jejenj.”

²² Qaa kawaa so qaa qaita monj jeninj uugia mende meleenji yonononj mogi Anutu waa aiweseya koloonj onjonjato, momalaari ejemba nonoojonj iikanonj mono aiweseya monj mende koloaja. Ii qaagoto, gejatootoo qaa jeninj iikanonj momalaari ejemba nonoojonj Anutu waa aiweseya koloaja. Uumeleembaa gadokopa yonononj ii mogi Anutu waa aiweseya monj mende koloonj onjonja.

²³ Uumeleenj kanageso onjononj ajoroonj kuuya onjononj qaaya qaaya qaita monj kanonj jegi tosanonj Bunja qaa mende kuma onjonjgi uugia mende meleema eenj kanonj ubuti, iyonononj mono aarunj kokaenj jewuyaga me qaago, “Wanjosoo mono koloonj onjonja.”

²⁴ Kaenj jewuyagato, kuuya onjononj gejatootoo qaaya qaaya jegi monjonj Bunja qaa mende kuma mugi momalaaria qaa eenj ajoajoroogianonj ubaati eenj, kuuya onjononj mono singisonjgoya isaama uuta mende meleenoti waa qaaya jedaborogi kaniaya moma kotooro asuganonj asugi waa. ²⁵ Uutaa qaa aasangoya aasangoya asuganonj asugiro iinonj mono dagonj kamaanj Anutu waeya menj mepeseenj kokaenj jokoloonj qabaa, “Anutu ii onjanonj onjoo batugianonj laligoja.” Kianj.

Uumeleenj ajoajoroowaa arena ii kokaenj:

* **14:21:** Ais 28.11-12

²⁶ Oo uumeleen alauruna, kawaajon nono mono nomaen jenin sokom-baa? Ono Buṅa qaawaajon ajoroonkebuti, iikanon motomotoon onono kuuya arengia mon me mon ii kokaen amakebu: Monon Buṅa oonṅsaawaa areṅa ano monon Buṅa qaa kuma onono monon Anutuwaa gejanono qaa donṅoga inisaano monon qaa qaita mon injoro monon ii meleembaa. Areṅ kuuya ii mono uumeleen kanageso uunana kuun meṅ kotiiwombaaajon ama amakebu.

²⁷ Tosianon qaa qaita mon jewuti een, ejemba 4 qaagoto, woi me karon yononogadeen mono ajoajoro motoongowaa uutanon kaen jewu. Yononogadeen mono arengiaa so awanṅo jegi monon ii meleembaa. ²⁸ Monon qaa meleemambaa so mende kolooji een, iyononon mono uumeleen kanagesowaa ajoajoroonon qaagia bogoro rama iyanṅiaajonadeen qaagia qaita mon jegi Anutunon mobaa. ²⁹ Gejatootoo ejemba yonononṅa woi me karon yononondeen mono areṅ onṅgi qaa injjogi tosanon mono qaagia gosiwu.

³⁰ Kaen ambuto, monon ajoajoroonon raro Anutunon gejanono qaa uutanon isaano moji een, iinon mono ii injoro gejatootoo qaa wala jeji, iinon qaaya mesaon qaa bo raba. ³¹ Ejemba kuuyanon Anutuwaanon gejanono qaa mogi uugia nanṅoro qeangowutiwaajon onono korebore saanon kambanṅa meṅ arengiaa so gejatootoo qaa jewu. ³² Gejatootoo ejemba yononon mono saanon unṅia galen konṅi unṅianon qaa baatanon kenjutiwaa so kolooju.

³³ Anutunon gijigaju Toya qaagoto, luae Toyaga kolooja. Kawaajon ajoajoroogia mono areṅanon otaan amakebu. Ejemba soraaya yonoo batugianon kanageso so amakejuti, onono kaanṅagadeen mono iikawaa so kokaen amakebu: ³⁴ Emba onono mono uumeleen kanagesowaa ajoajoroogianon qaa bogoro rabu. Yononon qaa jewutiwaa so mende koloojuto, Kana qaa ejiwaa so mono qaa baatanon kema laligowu.

³⁵ Embanon uumeleen kanagesowaa qaa jen koton kuma onono mende sokonja. Kawaajon qaa mombaa kania mobombaaajon moṅjuti een, iyononon mono mirigianon kema rama anṅiaa lourugia qisin onombu.

³⁶ Anutuwaanon Buṅa qaa iikanon onono batugianonṅa koloo me qaago? Qaa iikanon koloon sein ononon kan onono buṅagadeen kolooja me qaago? ³⁷ Monon kokaen jenaga, “Niinon gejatootoo qaa jewe Unṅ Toroyanon sololon nono qaa iikawo uumotoonṅo mende anjen.” Kaen jeji, iinon mono qaa koi moma yagowa: Niinon embawaajon qaa onon ononjen, iikanon mono Pombaa jenṅkotoo qaaga kolooja. ³⁸ Monon qaa iikawaa geja mende ama silemale laligoji een, onono mono eja iwaa qaawaajon geja mende ama laligowu.

³⁹ Kawaajon uumeleen alauruna, onono mono gejatootoo qaa jewombaaajon awelegon laligowu ano qaa qaita mon jewubotiwaa songoya ii mende ambu. ⁴⁰ Ii mende ambuto, iwoi kuuya mono tororo areṅ ama otaan amakebu. Kiaṅ.

15

Kraistnon koomunonṅa waaro.

¹ Oo uumeleen alauruna, niinon Oligaa Buṅa jen asarin onombeti, ii duduuwubotiwaaajon mono meṅ gbilin onomanṅa. Ono ii buṅa qen aon momalaarigia iikanon ama rindanṅon nanju. ² Niinon Oligaa Buṅa jen asarin onombeti, onono ii iikawaa so pondan meṅ anṅon kombuti een, iikanon

mono men letoma onono Siwewaa buɲa koloowu. Kaen mende ambuti een, uugia mono een toton meleema laligoju.

³ *Niinon qaa tosaana kuuya goraayanon ama neeno Buɲa qaa moma anɲon kombeti, ii mobe uro iikawaa qaa kota mobutiwaajon ii kokaen onombe: Kraistnon Buɲa Tere ejiwaa so nonoo singisonɲonanaajon ama komuro. ⁴ *Komuro Buɲa Tere ejiwaa so ron konɲi somaɲa karon kolooro koomunonɲa waaro. ⁵ *Koomunonɲa waama Piitowaanon asugiro ano kawaa gematanon gowokouruta 12 yonoonon asugiro.

⁶ Kawaa gematanon kamban motoonɲo iikanondeen uumeleen alaurunana janɲogia 500 uuguroti, mono iyonoonon asugiro. Yonoononɲa ejemba hona yononon toroɲen kamban kokaamba kaanagadeen laligojuto, tosiannon komudaborogi. ⁷ Kawaa gematanon koga Jeimswaanon asugiro ano kawaa gematanon aposol kuuya yonoonon asugiro.

⁸ *Yonoonon kuuya asuɲinɲo konoga mono noonon kaanagadeen asugiro. Niinon aposol kolokolooyanon qaagoto, paluga kaan koloowe. ⁹ *Kawaa kania ii kokaen: Niinon aposol yonoo batugianon mobe kamaaro daaburugiaga koloonɲen. Anutuwwa uumeleen kanageso sisiwerowero ama onoma laligoweti, iikawaajon noo qana aposol qagi mobe gamuyawo koloaja.

¹⁰ Gamuyawo koloajato, kamban kokaamba iwoi anjen, ii mono Anutuwwa kalenmoriananon men letoma nemun koma nono laligojen. Iinon kalenmoriaɲa nono lalabubu mende ambe kamaan qen omya mende kolooroto, niinon mono aposol kuuya unuugun haamo ama onoma kotiin gawon men laligowe. Ii neeno qaagoto, Anutuwwa kalenmoriananon mono inaan nono gawonaa hona kaen koloon seiro.

¹¹ Niinon meweti me yononon megii hona kolooroti, ii kilen. Nononon mono Oligaa Buɲa qaa kaen jen asarinkejon ano onoo iikawaa so uugia meleema Kraist moma laarin laligoju. Kian.

Anana koomunonɲa nomaen gbilin waabonɲa?

¹² Mobu! Kraistnon koomunonɲa gbilin waaroti, iwaa kania kaen jen asarinkejon eeɲ, onoononɲa tosiannon mono nomaen ama kokaen jenkeju, “Koomuya yononon mende gbilin waabuya.” ¹³ Kaen jenkejuto, koomuya yononon mende gbilin waabuyagati eeɲ, Kraistnon mono kaanagadeen mende gbilin laligon kotiinaga. ¹⁴ Anutunon Kraist mende men gbiliro koomunonɲa waanagati eeɲ, nono Buɲa qaaya ii jen asarinkejon ii mono qaa omya koloonaga. Ii moma laarigi momalaarigia iikanon mono kaanagadeen janɲon qaoma omya koloonaga.

¹⁵ Anutunon onanon koomuya mende men gbilin onono waabuyagati eeɲ, Kraist kaanagadeen mende men gbiliro waanaga. Nonoo ii kilen Anutuwwa kania kokaen nanɲon jenkejon, “Anutunon mono Kraist men gbiliro koomunonɲa waaro.” Qaa ii hona mende koloonaga, ejembanon mono kawaajon ama kanianana mokoloogi qoolonɲoya kolooro saanon nonoojon kokaen jewuyaga, “Anutuwwa kania mono nanɲon jen soonkeju.” Qaa kanon mono gamuyawo koloonaga. ¹⁶ Anutunon koomuya mende men gbilin onono waabuti eeɲ, Kraistnon kaanagadeen mende gbilin waanaga.

¹⁷ Anutunon Kraist mende men gbiliro waanagati eeɲ, onoo eeɲ toontoon moma laarin mun toroɲen singisonɲogiaa kasagbadonon laligowuyaga. ¹⁸ Kaen kolooro alaurunananon Kraistwo qokotaan komugiti, iyononon mono kaanagadeen soon gere siawaa buɲa koloowuyaga.

* **15:3:** Ais 53.5-12 * **15:4:** Ond 16.8-10; Mat 12.40; Apo 2.24-32 * **15:5:** Mat 28.16-17; Maak 16.14; Luuk 24.34, 36; Jon 20.19 * **15:8:** Apo 9.3-6 * **15:9:** Apo 8.3

¹⁹ Anana Kraist jejeromonromon ama mun balonon laligowombaa so galen koma nonono kambañ iikanon tegowaatiwaajon mambonjon eeñ, nono mono ejemba tosaan kuuya unjuugun baagianon kemenj auta dawoyagadeen laligonin kuuyanon woso momo ama nonomakejutiwaa so koloowonaga.

²⁰ Kaan̄a koloowonagato, Kraistnon mono on̄anon gbilin koomuya yonoo jetamemegia koloon koomunonga waaro. ²¹ Kawaa kania ii kokaen: Eja mononon koomu kondoro asugiro kanain komun laligon kounin. Komun laligojonwaajon ama eja mononon komun gbilin laaligo kombomban̄a kondoro asugiro. Kawaañon anana kuuyanon mono kaan̄agadeen gbilin koomunonga waabon̄a. ²² Kuuya anono Adam kaan̄a koloon komuwon̄ati, kaan̄iadeen Kraistwo qokotaajon̄i, Anutunon anana kuuya laligon kotiiwombaañon men gbilin nonombaa.

²³ Men gbilin nonombaato, kuuya anono mono Anutunon kambañ anoti-waa so gbilin waabon̄a. Kraistnon jotamemenana koloon gbiliro iikawaa gematanon iwaa bun̄a koloojon̄i, anono eleema karo kambañ iikanon gbilin waabon̄a. ²⁴ Kraistnon mono eleema kan̄ omejiilan̄ kuuya balon so esun̄mumu qaganon galen komakejuti, iyonoo usungia men kamaan ama esungia kuuya kondeembaa. Ii kondeema bentoton̄a Anutu Mambaa borianon ano balonon laaligo kanon tegowaa.

²⁵ *Kraistnon galen koma laligon uro Anutunon Bun̄a qaa ejiwaa so “mono kereuruta kuuya haamo ama iyan̄aa kana baatanon ama on̄ombaa.” Kraistwaa galenkon̄kon̄ gawon̄anon mono iikanon tegowaa. ²⁶ Kereuruta haamo ama on̄ono kanon koomu Toyanon mono konoga kolooro men kamaan mubaa.

²⁷ *Kawaa kania ii Bun̄a Terenon kokaen eja, “Anutunon mono iwoi kuuya iwaa kana baatanon ano eja.” Qaa kaen ejato, “Iwoi kuuya ano eja,” qaa kaen jero kania mono asuganon kokaen eja: Anutunon iwoi kuuya Kraistwaa baatanon ano ero iyan̄a mono mende men kamaan Kraistwaa baatanon ama aoro. ²⁸ Kaen qaagoto, Anutunon iwoi kuuya Meriaa baatanon ano galen koma kereuruta kuuya iyan̄aa ku-usun̄aa baatanon ama on̄ombaa. Ii tegoro kanon Anutunon mono Meria kaan̄agadeen iyan̄aa ku-usun̄aa baatanon ama galen koma mubaa. Kaen koloon Anutunon iwoi kuuyaa Pon̄a koloodaboron laligon ubaa.

²⁹ Qaa mon̄ ii kokaen: Ejemba tosianon uugia mende meleema eeñ komugitiwaajon tosianon koomuya ii ilaan on̄ombutiwaajon jen kitigia koloogi dun̄anon mombo oomulu men on̄omakeju. Koomuya yononon mende gbilin waabuyagati eeñ, iyonoo gawon hon̄anon mono nomaen koloonaga? Anutunon komugiti, ii qaago toton̄on men gbilin on̄ono waabuyagati eeñ, ejemba kaan̄a yononon mono nomaembaañon ama jegi yonoo kitigia koloogi oomulu men on̄omakeju? Gawongia ii mono eeñ mewubo.

³⁰ Komun mende waabonagati eeñ, nononon kaan̄agadeen mono uunana Anutu-waa gawonon mende ama somon̄gowonaga. Anutu-waa gawom-baajon ama komuwomboti-waa lombo baatanon suulan mende kema laligowonaga. Qaago.

³¹ Koomunon mono kambañ so gogon nomambaa so kolooja. Qaa ii on̄ia. Oo uumeleen alauruna, niinon Kraist Jiisas Pon̄nana iwo nama on̄oojon ama selena men umakejen̄i, iikawaa sareqaa hon̄a ii asuganon inji-jowe mobutiwaajon mojen̄.

³² *Neenaa ain̄ otaan̄ gawon koi memambaañon romon̄gojuti eeñ, iwoi koi

kanonj mono nomaen ilaan nombaa? Kaen qisinj onombe ii mono romonjon melembu: Niinonj Efesus siti kokanonj ejemba jeranai kanjanawo kaanja mokoloonj komumambotiwaaajonj yonowo aonj laligowe. Mono doomorona keno moma aonj laligowe. Komunjo mende gbilinj waabonjati eenj, iikaanja mono mende aonj orowenaga. Mono Efesus uulanawo mesaowenaga. Kaen kolooro saanonj tosaanja yonowo kokaen jewenaga, “Woranj komuwonjatiwaaajonj mono saanonj nenkorisoro ama apu kotiga nenj laligowonja.”

³³ Jinjaunj mende ambu. “Ejemba bologa yonowo ainjolonj raji nanamemengia awaa iikanonj boliwaa.” Qaa monj kaen eja. ³⁴ Onoo batugianonj ejemba tosonianj Anutu mende moma mujuti, iikawaaajonj uumeleenj onononj gamugia mobutiwaaajonj ama ii jejenj. Kawaaajonj mono poumapougia mesaowu. Ugianonj letono tororo moma singisonjo mende toroqenj amakebu. Kianj.

Sele busunananonj gbilinj waama qaita monj koloowaa.

³⁵ Monjonj kokaen qisinaga, “Anutunonj koomuya ii nomaen menj gbilinj onono waabuya? Sele busugianonj letono mono tani nomaen koloowuyaga?” ³⁶ Kaen qisinaga, mono uuta qaawaa qaa jenaga. Onjo yagonj kota mende komuro komowuyati eenj, iikanonj mono mende juma waabaa. ³⁷ Kotaa gowoya waabaati ii mende komojanto, kotagadeenj komojanj. Wiit me yagonj kota me waroga tosaanja komoma kororoonkejanj.

³⁸ Iikayadeenj komoma kororoonkejanto, Anutunonj mono siinjaa so gowoya mubaa. Kota tania anja anja ii iyangiaa gowogia anja anja onjmakeja.

³⁹ Iwoi busugia ii tanigia motoonjo qaago. Ejemba busugia anja, oro busugia anja, koonj busugia anja ano sora busugia ii anja.

⁴⁰ Iikawaa so Siwenonj laaligowaa sele busu ii anja kolooja ano namononj laaligowaa sele busu ii anja kolooja. Anja anja koloojaoto, Siwe selewaa akadamuya ii namo selewaa akadamuya uugunj qaita monj kolooja.

⁴¹ Weembaa asamararanja ii anja, koimbaa asamararanja anja ano sengelao yonoo asamararanja ii anja. Sengelao asarigi tosaanja yonoo asamararanja ii sengelao tosaanja yonoo asamararanja ii uugunkeja.

⁴² Koomunonja gbilinj waabonjati, iikawaa kanianonj mono iikawaa so eja. Sele busu ronj kombonjati, iikanonj gisaanj qaombaato, Anutunonj ii menj gbiliro waabaati, iikanonj mende komuwaa. ⁴³ Sele busu ronj kombonjati, iikanonj looloria akadamuya qaa koloojato, Anutunonj ii menj gbiliro waama kanonj mono kotiga koloonj asamararanjawo koloowaa.

⁴⁴ Sele busu ronj kombonjati, iikanonj namononj laaligowaa selia koloojato, Anutunonj ii menj gbiliro waama iikanonj mono unja gomanonj laaligowaa sele busuga koloowaa. Namowaa sele busu eji eenj, iikawaa so unjawaa selia ii kaanagadeenj eja. ⁴⁵ *Kawaa qaaya ii Bunja Terenonj kaanagadeenj kokaen oogita eja, “Eja mutuya Adam iinonj letoma unjaya mokoloonj sewanj aasonj horonj laaligoyawo kolooro.” Qaa ii moninj bakaya kokaen kolooro: Adam monj kanagenj asuginj mono menjbiligbiliiwaa unjaya kolooro. ⁴⁶ Unjawaa iwoiya ii wala mende kolooroto, namowaa iwoiya kanonj mono mutuya kolooja. Unjawaa iwoiyanonj mono iikawaa gematanonj kolooro.

⁴⁷ Anutunonj eja mutuya sububunonja mero balonj eja kolooro. Adam kanagenja iinonj mono Siwenonja kamaanj batunananonj asugiro. ⁴⁸ Namu ejembanonj eja balononja kolooroti, mono iwaa so kolooju. Siwewaa bunja koloojonj, nonononj eja Siwenonja kamaanj asugiroti, mono iwaa tani koloojonj. ⁴⁹ Anana namo eja mutuyaa kaitania menj laligojonj, iikawaa so Siwe ejawaa kaitania ii kaanagadeenj menj laligowonja. Kianj.

* 15:45: Jen 2.7

⁵⁰ Oo uumeleen alauruna, niinon qaa kokaen injjowe mobu: Sa busunananon mono Anutuwaa bentoton uutanon keuma duj mewutiwaa so qaago. Ii amamaawao. Sele busu koi kanon gisaan qaombaati, iikanon mono oyanboyon mende mokoloowaa. Siwewaa duj mende aliwaati, sele busu koi kanon mono ii memambaajon amamaawaa.

⁵¹ *Mobu! Niinon qaa aasangoya mon kokaen injisaamana: Kuuya nononon mono mende goron qen komuwonja. Qaagoto, koomuya yononon letongi tosaana nononon mono sele busunanawo letombona. ⁵² Anutunon koomuya men gbilin onono romon qaita mon konoganon qaro iikanon waagi anono bilisik ano uulanawodeen letombona. Wala komugiti, iyononon mono mombo mende komuwu.

⁵³ Sa busu koi gisaan qaombaati, iikanon mono letoma mende aliwaatiwaa so koloowaa. Sele busu koi komuwaati, Anutunon ii mono opo kaana qetegon kawaa kitianon sele busu mende komuwaati, ii nonono men maleku kaana moubona.

⁵⁴ *Kaen koloojato, letoqetoma ii asugidabororo sele busunana qaita mon menin mende komun gisaawaati, kamban iikanon mono aisoowonja. Buna Terenon qaa oogita eji, iikanon mono honawo kolooro iikawaa so kokaen jewu, "Iinon mono koomu Toya kondeema haamo ano otokorian maajon."

⁵⁵ *Qaa iikawaa alia mon ii kokaen, "Oo koomu Toya, giinon mono haamo ambagatiwaa so qaago. Oo koomu Toya, goonon wasa jeta kanon mono ninimambaajon amamaawaa."

⁵⁶ Qaa kaen ejato, koomuwaa wasa jeta ii singisongo nanamemen. Jojopan qaayanon mono singisongo ambombotiwaa songo ano kilen anin singisongonon esunawo koloonkeja. ⁵⁷ Esunawo koloonkejato, Ponnana Jiisas Kraistnon mono Anutuwaanon nemun kono ala ilailaanana kolooro iwaajon ama koomu haamo ama ugun laligowonja. Kawajon "Anutu dangisen!" jejen.

⁵⁸ Oo wombo alauruna, haamo ambonatiwaajon ononon mono nama kotiin wansan-wansan mesaon uugia mende uma kamaan amakeba. Pombaanon qokotaan gawonja megii honanon mono kamaan omay mende koloowaa. Ii moma yagon Pombaa gawonja ii mono ugere* qaganon bon qen pondan men laligowu. Kian.

16

Jerusalem ala ililaa onombutiwaa jenkootoya

¹ *Judia kanageso soraaya yonoojon ala ililaa monen men kululuuwutiwaajon qisin nongiti, iikawaajon kokaen jen koton ononjen: Niinon Galesia prowinswaa uumeleen kanagesoya kanagesoya jen koton onombeti, ononon kaanjadeen mono iikawaa so kokaen amakebu:

² Sonda so ween mutuya kanon onjo kuuya ana ana mono nandun amakebu. Toomorian menkejutiwaa so monengia bakaya ii kowigiaa goraayanon ama galen koma laligowu. Kaen angi niinon kamban mononon onoonon kawo kanon nandun sangabanga ambutiwaa so mende ambuto, ii saanon kowigianonga men alatanon ambu.

³ Kaen angi onoonon kamanati, niinon kamban iikanon saanon jen-asa-asari tere onon eja gawon kawajon mogi sokonji, mono iyonoo borogianon ama wasin onombe kulukululuu kalengia ii men Jerusalem kembu. ⁴ Niinon

* **15:51:** 1 Tes 4.15-17 * **15:54:** Ais 25.8 * **15:55:** Hoos 13.14 * **15:58:** Ugere ii Pombaanon awaawaajon jeja. Ugere bologa ii qaago. * **16:1:** Room 15.25-26

yoŋowo motoonj kemambaaŋonj kemaŋati eenj, iyoŋononj mono saanonj niwo toroqenj motoonj kowe kotonj kembonja. Kianj.

Poolwaa gawonja ano kana kekembaa areŋa

⁵ *Niinonj Masedonia prowins uugunj kemaŋa. Kawaajonj Masedonia mesaonjo mono onjoononj kamambaaŋonj mojenj. ⁶ Onjoononj kanj kambaŋ tosaŋa onjowo rabenaga me konjuru kambaŋ (winter) ii kaanagadeen onjo batugianonj toroqenj laligodaborowenaga. Kaenj laligowe saanonj ilaan nongj daen daen kembenaga, iikanonj mono afaanjonj kana toroqenj kemaŋa. ⁷ Kambaŋ kokaamba onjoononj kanj tatawagadeen injiima unjuugunj kemambaaŋonj mende mojento, Ponjonj oo jewaati eenj, mono kambaŋ tosaŋa onjowo ramambaaŋonj jojorijenj.

⁸ **Kaenj jojorijento, wala Efesus siti kokanonj toroqenj laligowe gbani jaayaqeqe dologa (pentekost) kanonj kanj kuuwaa. ⁹ Anutunonj noojonj gawombaa naguya somata hororo saanonj gawonj somata mewe honja koloonj seinkejato, mamaganonj tuarenjenj ama nomakeju. Kawaajonj kokanonj toroqenj laligomambaaŋonj mojenj.

¹⁰ *Timotinonj nii kaanja Pombaa eja geria koloonj gawonja menj laligoja. Kawaajonj iinonj onjoononj kawaati eenj, onjo mono kalaŋ koma mugj kee momoya qaa onjo batugianonj laligowaa. ¹¹ Monjonj monj mende iima sisiriinj jejewili ambato, onjowo laligoro tegoro noononj kamambaaŋonj jewaati, iikanonj mono ilaan mugj luaenonj onjomesaonj eleema kawa. Niinonj uumeleenj alauruna yoŋowo ii iibombaaŋonj mambonjonj.

¹² Uumeleenj alanana Apolos iwaa qaa ii kokaenj jemaŋa: Iinonj uumeleenj alauruna yoŋowo onjoononj kawaatiwaaŋonj qaa kotakota ijonj uu kuunj mube. Kaenj kuunj mubeto, kambaŋ kokaamba onjoononj kamambaaŋonj uuta kotiitiro togoja. Kanagenj kambaŋa saanonj enj mubaati, mono iikanonj kawaa. Kianj.

Yeizozo qaa tetegoya

¹³ Onjo mono uugbiligbili laligonj momalaarigia menj gbilinj kotiinj laligowu. Eja kotigaa so mono uuwaa nanjonanjo ejemba koloonj Pombaa kususunawo nambu. ¹⁴ Iwoi kuuya ama mewuti, ii mono uujopanonj anji koloowaa.

¹⁵ *Stefanas iwaa mirinonj laligojuti, onjo ii moma onjonju. Akaia prowinsnonj gawonj meninj uugia meleenji gawonanaa honja mutuya kaenj kolooroti, ii moju. Yoŋononj ejemba soraaya ii pondanj welenj qen onjoma uugia iikanonj somonjonj ama laligojuti, ii moju. Oo uumeleenj alauruna, niinonj uugia kokaenj kuunj onjonjenj: ¹⁶ Onjo kaanjadeen ejemba kaanja ano yoŋowo toroqenj gawonj motoonj menj Anutuwaa welenj qenkejuti, mono kuuya iyonjo qaa baatanonj kema laligowu.

¹⁷ Niinonj Stefanus Fortunatus ano Akaikus koi kagitiwaaŋonj aisoonkejenj. Onjo niwo Efesus koi mende laligogi yoŋononj mono onjo kitigia koloonj ainjolonj ama nongj sokonja. ¹⁸ Yoŋononj onjo unjagia keraqeeanjo qen laligojuti, iikawaa so mono noo unjana kaanagadeen keraqeeanjo qen noma laligogi. Kawaajonj onjo mono eja kaanja yoŋoojonj mogi uro ii asuganonj gadeen jenj qaagiaaŋonj tororo geja ama laligowu.

¹⁹ *Uumeleenj kanagesoya kanagesoya Eisia prowins kokanonj laligojuti, iyoŋononj mono yeizozogia anji onjoononj kaja. Akwila Prisila ano uumeleenj kanageso yoroo mirinonj ajoroonkejuti, iyoŋononj mono Pombaa qatanonj yeizozogia mamaga anji onjoononj kaja. ²⁰ Uumeleenj alauruna kuuya Efesus

* 16:5: Apo 19.21 * 16:8: Lew 23.15-21; Dut 16.9-11 * 16:8: Apo 19.8-10 * 16:10: 1 Kor 4.17 * 16:15: 1 Kor 1.16 * 16:19: Apo 18.2

koi laligojuti, iyononon mono yeizozogia angi onoonon kaja. Ono mono uumeleen alaurugia yonowo jolongia jen angon aon buugia kiton nen laligowu.

²¹ Neenaa yeizozona onoonon ama qana neenaa boronanon kokaen oojen: Pool.

²² Monon Pon mende jopagon uujopa mende ama laligoji een, Ponon mono qasuaan iwa qaganon ano ubaa. Ponana, gii mono kawa!

²³ Pon Jiisaswaa kalenmoriananon mono onowo ewa.

²⁴ Kraist Jiisaswo qokotaan nanjuti, noo uujopananon mono kuuya onowo en kotuegon onono laligowu. Qaa ii onanon. Kian.

Korint Tere 2 Poolnoŋ Korint yoŋoo Tere ano 2 kolooro. Jen-asa-asari

Pool ano Korint uumeleen kanageso yoŋonoŋ uumotoon awaa mende anŋi kambaŋ iikaŋoŋ Poolnoŋ Masedonia laligoŋ tereya koi ooro. Tosianoŋ Pool tuarenjen kotiga ama mugito, Poolnoŋ kilen anŋowowo meŋ kamaan ama yoŋowo uumotoon ambombaajon kaparaŋ kono. Anŋowowogia tegowaatiwaa uukoisoroya qendeema oŋono.

Tere bakaya mutuya (Boŋ 1-7) iikaŋoŋ Poolnoŋ Korint uumeleen kanageso yoŋowo soomongo anotiwaa qaaya jeja. Kania naata uumeleen kanageso ii kotakotagadeen jen oŋono? Kaen ano uugia meleema uumotoonŋo anŋiti, iikawaa korisoroya qendeema jen asarija.

Tere bakaya 2 (Boŋ 8-9) iikaŋoŋ Judia uumeleen kanageso ilaan oŋoma nandun oŋombutiwaajon kuun oŋonja.

Tere bakaya 3 (Boŋ 10-13) iikawaa qaaya ii kokaen: Boi takapolakaya tosianoŋ iyangiaa qagia 'Aposol hona' jen Poolwaajon aposol qolon-molonŋoya jegi Poolnoŋ qaa iikawaa kitia meleema oŋono.

Buk kokawaa bakaya waja 5 ii kokaen:

Jen-asa-asari qaa 1.1-11

Pool ano Korint uumeleen kanageso 1.12-7.16

Judia uumeleen tuun yoŋoojon nandun ambu 8.1-9.15

Poolnoŋ aposol hona koloojiwaa ku-usuna 10.1-13.10

Qaa tetegoya 13.11-13

¹* Anutunon uusiŋaa so Pool nii kuun nono Kraist Jiisaswaa wasiwasi eja aposol koloojen. Niinon uumeleen alanana Timotiwo rajo. Korint sitinon Anutuwaa uumeleen kanageso laligojuti ano ejemba soraaya kuuya Akaia prowinsgia sokoma laligojuti, noronon oŋowo Buŋa qaa amin mobombaa-jon kan tere koi oojo.

² Anutu Manana ano Pon Jiisas Kraist yoronon mono kalenmorian oŋoni luaenon laligowu.

Poolnoŋ Anutu ulunkolenaajon mepeseja.

³ Nono Ponana Jiisas Kraistwaa Manana Anutu mepeseenkejon. Iinon kiankomu Toya ano ulunkolen kuuya nonomakejiwaa Anutuya kolooja.

⁴ Nono kakasililin kania kania mokolonkejon, kambaŋ iikaŋoŋ Anutunon uunana meŋ saalinkeja. Uunana meŋ saaliro moma iikawaa qaganon nanin tosianoŋ kakasililin kania kania mokolonkejuti, ii saanon afaanŋon meŋ saalin oŋomakebona. ⁵ Kawaa kania ii kokaen: Kraistwo qokotaanin iwaa siimboboloyanon qanananon uro kelemalelen momakejonto, iikawaa so uunana kaanideen meŋ saaliro Kraistwo qokotaanin ulunkolenanon uunananon kemero kelemalelen momakejon.

⁶ Nononon konjilin uutanon laligojon eeŋ, Anutunon mono oŋoo uugia meŋ saaliro uugia mombo meleema oyanboyan koloowutiwaajon moja. Anutunon uugia meŋ saaliro oŋonoŋ ii iima oŋoanŋio uugia meŋ saalin aon laligowu. Meŋ saalin oŋomakejiwaa honanon mono uugianon kokaen koloonkeja: Nono siimbobolo monin oŋonoŋ kaanideen siimbobolo iikayadeen mokoloowuti eeŋ, ii mono saanon moma mokosinŋon kotiin

* 1:1: Apo 18.1

liligowu. ⁷ Siimbobolonon qagianon uro momakejuti, ulunkolenon mono kaanjadeen onoo qagianon uro laligojuti, ii mojon. Ii moma kawaa-jon ononon nama kotiiwutiwaajon mamboma jejeromonromon kotakota amakejon.

⁸ *Oo uumeleen alauruna, nono Eisia prowins uutanon gawon men laligon gawombaa siimbobolo moma kakasililin mokoloon moninji, onoo iikawaajon poumapou laligowubojen mojon. Gawombaa lombotonon esunhana uugun uuta koloon mendungon nonono nama kotiiwombaa-jon amamaaninto, kilen kaparan konin men kamaan nonono laligonin. Kaen kolooro toroqen jaananawo laligowonaga me qaago, iikawaajon kaanagadeen doomoronana keno laligonin.

⁹ Kaen laligon uunananon kokaen romongonin: Mononon komuwonatiwaa qaaya jen tegoro qaa iikanon qanananon uro tiwilaawonatiwaaajon mambonin. Ananaa esunananon laarin laligowomboto, Anutuwa ku-usun qaganon laarin laligowombaaajon ama kaen kolooro. Anutunon koomuya men gbilin onono waabuti, iinon mono afaangon nono kaanagadeen ilaan nonomakebaa.

¹⁰ Komuwombotiwa torokonana somata totoon moninto, Anutunon iikanon metogon nonono. Metogon nonono ano toroqen metogon nonomakebaa. Nono jejeromonromonana Anutuwaanon ama kaen moma laarin mun nanjon. ¹¹ Onoo kaanagadeen ilaan nonoma nonoojon ama qama kooligi metogon nonomakebaa. Mamaganon nonoojon ama qama kooligi Anutunon moma iikawaa kitia meleenon kalenmoriananon sokoma nonono niniima koboonebaa. Kaen metogon nonono alauruna mamaganon ii moma nonoojon ama mindirin mepeseen mugi qamakooligianon otokorian kaan uma Anutuwa gejianon kemenkebaa. Kawaaajon mono toroqen noojon ama Anutu qama koolinkebu. Kaen qisijen.

Poolnon kana kekenaa arena utegoro.

¹² Tosaana ononon noo kaniaaajon uuwoi anjuti, iikawaajon qaa kokaen jemaana: Anutunon solana laligowombaaajon momakeji, nononon mono iikawaa so gomaana gomaana liligon kanon nanamemen soraaya ii pondan otaan laligonin. Onoo batugianon ii mono kaparan koma tororo otaan laligonin. Ii balon ejemba momakootonanaa so qaagoto, Anutuwa kalenmoriananon inaan nononotiwa so ii ama men laligonin. Anutunon nanamemena ii iima nangon "Sokonja," jero uugejananon qaa ii momakejen ano iikawaajon selenana men umakejon.

¹³ Tere onkejen, iikawaa qaaya kuuya mono saanon weengon moma asariwutiwaa so kolooja. Qaana ii gbingbaona qaa. Qaa kania aasangoya mon mende onkejen. Ii asuganondeen eja. Kawaaajon noo kaniaa ii kuuya moma asaridaborowutiwaaajon moma jejeromonromon anjen. ¹⁴ Noo kaniaa ii bakasana kokaen moma asariju: Ponana Jiisanon mombo asugiwaati, niinon mono kamban iikanon onoojon ama selenana men umaana. Kawaa so ononon kaanagadeen saanon noojon ama onoangiaa selegia mepeseegi sokombaa. Onoo noo kaniaa kaen moma asaridaborowutiwaaajon mojen.

¹⁵ Niinon qaa iikawaa qaganon awasankaka nambetiwaajon ama wala onoonon kan injimambaa arena ambe. Indina woi kan injibe kotumotue mewutiwaaajon ama kana kamambaa arena kokaen ambe ero: ¹⁶ *Masedonia prowinsnon kemambaa kananon wala onoo injiima toroqen Masedonia kema eleema mombo onoonon kamambaaajon jewe. Kan

* 1:8: 1 Kor 15.32 * 1:16: Apo 19.21

liligowe iwoi tosia ilaan noma wasin nongi onomesaon Judia prowinsnon kemambaajon mobe.

¹⁷ Arenna kaen ambe eroto, ii utegowe. Kaen ama kemakonkanjon qaganon mondon lan mende ambe. Neena arenna ii balon ejemba yonoo so neenaajon lan romonjon mende ambe. Kaen mende romonjonowu. Qaa aason motoonjo iikanondeen “Oon, saanon kamaa,” ano “Mende kamaa,” qaa woi ii mindirin mende jewe. Mono nanamemen soraaya otaankejen.

¹⁸ Anutunon qaa jen iikawaa so pondan amakeji, nononon mono iwaa jaanon kokaen jen kotiijon: Nononon kaban monjon “Oon, ii saanon ambona,” jen somonjon iikawaa gematanon “Ii mende ambona,” potagororon kaen melenqeelen mende jen laligonin.

¹⁹ *Anutuwaa Meriaa kania ii kokaen: Nii, Sailas ano Timoti nononon onoo batugianon Kraist Jiisaswaa kania jen asarin laligonin, Kraist ii “Anutuwaa jeta ten koma,” ano “Mende ten koma,” qaa aro woiwoiwaa qaganon melenqeelen amambaajon mende asugin laligoroto, Anutunon qaa jen somonjoroti, iikawaa so mono “Oon!” jen ama mero honawo kolooro.

²⁰ Anutunon soomonjo qaa (promis) seiseiya dawi nononoti, jangogia mende mojonto, Kraistnon qaa kuuya iikawaajon “Oon!” jen men kotiirota powowon eja. Kawaajon Kraistnon kaanagadeen nemun koma nonono qaa iikawaa hongianon kolooro moma “Qaa ii onanon,” jewona. Kaen anin Anutuwaa qabunayanon seinkebaa.

²¹ Anutu ano mono nono ano onjo kaanagadeen men kotiin nonono Kraistwo qokotaan nama kotiiwona. Iinon mono Buna qaa jen seiwombaa-jon ama bedu men nonono laligojon. ²² Anutunon uunananon Unja Toroya mokotaaro iinon oyanboyon laligowombaa qaaya nanjon jen kotiinkeja. Anutunon kaen ama bunaya koloojoniwaa munjen aasoya ii mokotaan nonono.

²³ Niinon temboma lombo onomambotiwaajon moma uulanawo Korint onoonon mende eleema kawe. Kaen jen Anutuwaa qata qabe saanon qaana ii nanjon jewaa. ²⁴ Sili nomaen ama Anutu moma laarinkejuti, iikanon pongia kolooatiwaajon mende mojen. Momalaarigianon rindanon onono nama kotiinkeju. Kawaajon korisoro qaganon laligowutiwaajon ilaan onomambaajon moma onowo motoon uuwaa gawon menkebona. Kiaj.

2

¹ Wala onoonon kan sisau angitawaajon jen onombe gamugia moma wosobiri anji. Kawaajon ama onoonon kawe mombo iikaan ambubotiwaajon moma uunanon qaa somonjon kana kekenaa arena utegowe.

² Kawaa kania ii kokaen: Gamu qen onombe wosobiri ambuyagati een, moronon saanon uuna men saalin nono mombo korisoro mokoloowenaga? Jinjaungiaajon ama jen onombe wosobiri ambuyagati een, tosanon korisoro qen nombombaaajon amamaagi neeno kaanagadeen wosobiri ama laligomambo. Kawaajon uulanawo kan gamu qen onomambaajon togojen.

³ Tere kotakota ii kania kokaembaajon onon ambe: Niinon aisoowe kuuya ononon mono niwo aisoowu. Niinon onjo kuuya kaen uuwoiya qaa moma laarin ononjen. Niinon tosaana onoonon korisoro mokoloomambaajon mojonto, kawe kanagia sooro lan laligogi injiima wosobiri momambo.

⁴ Wosobiri ambutiwaajon tere ii mende ooweto, honona qaa uu jopagon onomakejeni, onjo iikawaa kania moma yagowutiwaajon mono qaa kotakota

* 1:19: Apo 18.5

ii terenonj oowe. Uunanonj onjoonj ama majakaka somata moma konajilin qaganonj rama jaunnanonj kamaarota oowe. Kianj.

Monjonj kana uuguroti, iwaa singisonjgoya mono mesaowu.

⁵ Monjonj singisonjgo anota onjononj gamugia mogi wosobiri asugiroti, iikanonj mono noo qananondeen qaagoto, kuuya onjo qagianonj kaanagadeen uro. Qaa ii jenj somariwe soowabotiwaajonj mono kokaanadeen jemaŋa: Gamu iikanonj mono kuuya sokoma onono iikawaa-jonj mamaga me boronja monj wosobiri anji. ⁶ Kanageso honja onjononj qaayaa kitia meleema mugiti, iikanonj mono sokoma muro uuta mombo meleeno.

⁷ Kambanj kokaamba gamu ano wosobiri somata qatawo moro iikanonj jenj kelelengowabotiwaajonj mono lombo mende toroqenj mubu. Lombo qaagoto, mono kaparanj koma singisonjgoya mesaonj ulunjkolenj ama mubu. ⁸ Kawaajonj kokaenj uukuukuu menj onjonjenj: Onjo mono qaa somonjonj uujopagia mombo toroqenj kotiinj qendeema munj laligowu. ⁹ Niinonj terena ii kokaembaajonj oowe: Onjo noo qaana kuuya tenj koma anjobatanonj nama kotiiwu me mende tenj koma riporogonj kamaawuti, iikawaa kania gosinj momambaajonj moma ii oowe.

¹⁰ Onjo mombaa singisonjgoya mesaojuti eenj, niinonj ii kaanagadeen mesaonj mujenj. Bologna ama nonoti, iikawaaajonj mende mobe ujato, onjononj mombo qeangonj mindirinj aowutiwaajonj mojenj. Kawaajonj kilenjaya ii Kraistwaa jaanonj onjanonj mesaonj mube tegoro. ¹¹ Satanonj arenja ama selenonj kuukuu kania kania amakeji, iikawaaajonj tompinj mende laligojenj. Kawaajonj Satanonj haamo ama nonombaboti-waajonj ama eja iikawaa singisonjgoya mono mesaodaborowu. Kianj.

Poolnonj Troas laligonj Taituswaajonj majakaka moro.

¹² *Niinonj Kraistwaa Oligaa Bunjaya jenj seimambaajonj ama Troas taanonj kembe Ponjonj nagu horonj nono gawonja iikanonj memambaajonj afaangoro. ¹³ Kaenj afaangoroto, uumeleenj alana Taitus mende mokoloowe qaagia mende nijoro mobetiwaajonj ama majakaka moma luae uunanonj mende ero. Kawaajonj yeizozogia jenj onjomesaonj Taitus monjgamambaajonj Masedonia prowinsnonj kembe. Kianj.

Kraistnonj ku-usunj nonono haamo amakejonj.

¹⁴ Nonononj Anutu kokaembaajonj mepeseenkebonja: Kraistwaa bunja koloonj welenja qeninj Anutunonj kambanj so kawali galenj kaanja nunuano kema otokorianj maamakejonj. Haamononj japujarinj jurayaa moronja awaa menj karo momakejonj, iikawaa so Anutunonj nemunj koma nonono gomanj daen daen liligonj Kraistwaa kania jenj asarininj asuganonj koloonj seinj keno gomanj so momakeju. Kawaajonj Anutu mepeseenkejonj.

¹⁵ Iikawaa kania ii kokaenj: Nonononj ejemba Siwenonj ubuti ano gere sianonj kemebuti, iyonjoo batugianonj kema kaninj mozo moronjana soraaya momakeju. Kraistwaa kania jenj seininj Anutunonj gawonanaa moronja moro awaa koloonkeja.

¹⁶ Gere sianonj kemebuti, iyonjononj Bunja qaanana mogi iikanonj qaagia jenj tegoro komunj kotiiwutiwaajonj mogi qamowaa mumu moronja kaanja koloonkeja. Siwenonj ubuti, iyonjononj Bunja qaanana mogi oyanboyonj onjombaatiwaajonj mogi laaligo kombombanjanj moronja unjkoowayawo kaanja koloonkeja. Morononj gawonj kaanja mewaatiwaa so kolooja? ¹⁷ Ejemba tosaanja mamaganonj nii kaanja mende kolooju. Yonjononj laaligogia

* 2:12: Apo 20.1

nanngowombaajon moma Anutuwaanon qaa ii komahooro gawon kaanja lan menj ama jenkeju. Niinon iyonoo so mende koloon amakejento, Kraistwo qokotaan qalomalower mesaon uuna soraaya kolooro nanjen. Anutunon wasin nonoti, ii moma iwaa jaasewananon nama Bunja qaaya tororo jen seinkejen. Kian.

3

Soomonngo arej gbiliaa gawon meme ejemba koloojon.

¹ Neeno kiania mombo kanain jen qeangomanjatiwaajon romonjoju me? Kaen qaago. Gawon meme ejemba tosanon Korint onjo iyonoo kaniagia mobutiwaajon moma jenqeeango tere oowombaajon kaparan komakeju. Tosianon Korint onjo iyonoo kanagia nanjon jenqeeango tere maga oowutiwaajon onjo kuun onjmakeju. Niinon gawona dindinagadeen mewetiwaajon jenqeeango tere kaanjajon mende amamaajen. ² Anutunon Korint onjo noo boronanon onjono letoma noo wombo alauruna koloon onjanganjo neenaa jenqeeango terena kaanja kolooju. Anutunon neenaa jenqeeango terena kaen oorota ejemba kuuyanon onjo kaisiligia gbilia ii iima weenjonkeju.

³ *Onjo Kraistwaa tere papia kaanja koloojuti, iikanon asuganon eja. Mooseson Kana qaaya nanin apuya ink kanon jamo tafenon ooroti, onjo iikawaa so mende koloojuto, Kraistnon tereya onjo uugiaa tafeyanon kokaen oorota nanju: Nononon gawon menin hona kolooro Kraistnon Anutu laaligo kombombanja Toyaa Unjaya uugianon ano letongi. Ejembanon gawonanaa hona ii iigi iikanon ilaan onjono gawonanaa kania moma asarinkeju.

⁴ Kraistwo qokotaanin Anutunon gawonanaa tania moja. Kawaajon gawon menin onjo Kraistwaa bunjaya koloojuti, ii saanon Anutu waa jaanon awasankaka nama jejon. ⁵ Anana kotikotii qaganon gawon awaa koi Anutu waa jaanon mewonjatiwaa so koloojoni, iikaen saanon mende jewonja. Anana iwoi monjon mende rapinjonkejonto, Anutunon anodeen inaan nonoma momo nonono gawon koi menkejon.

⁶ *Anutunon inaan nonoma momo nonono soomonngo arej gbiliaa gawon meme ejemba koloojon. Mooseswaa Kana qaawaa tereya motomotoombaajon uugere ambonagati een, qaa iikanon mono qaanana jen tegoro koomu kotigaa bunja koloojon. Unja Toroyaa gawon areja jen asarinin iinon menj gbilin nonono kotiin laligojon. Kawaajon Kana qaawaa areja iikayadeen otaawutiwaajon mende kaparan komakejonto, Unja Toroya moma anjon kombutiwaajon uu kuun onjmakejon. Kian.

Soomonngo arej gbiliaa gawonja ii akadamuyawo.

⁷ *Anutunon Kana qaaya jen tereya jamonon kondonjon ooroto, ejembanon ii mende ten konji Anutunon qaa iikawaa so gosin ironja meleema onjono komun koomuya laligon kougi. Anutunon wala Kana qaaya nonono kamban iikanon asamararanon Mooseswaa jaasewanja qero asariro. Asamararan iikanon waziin aliwaatiwaa so kolooroto, ii kilen Israel ejemba yononon jaasewanja tororo uun iibombaa so mende kolooji. Mamaga asarirotiwaajon ii amamaagi. Kana qaawaa Bunja arej walaganon iikaanja asamararanawo asugiro.

⁸ Iikaanja asugiroto, Unja Toroyanon Bunja arej gbilia nonono iikawaa asamararanon asugiwaati, iikanon mono soomonngo arej walagaa

* **3:3:** Eks 24.12; Jer 31.33; Eze 11.19; 36.26 * **3:6:** Jer 31.31 * **3:7:** Eks 34.29

asamararaŋa uugun honoŋa qaa asariŋ jaanana gamugamuyawo qeŋkebaa. ⁹ Wala Mooseswaa Kana qaa ii asugin gosin nonono iikawaa so gere siawaa buŋa koloojon. Buŋa qaa ii akadamuyawo asugiro. Kawaajon Anutunon qaanana gosin jeŋ tegoro solananiwonati, Buŋa qaa iikawaa akadamuyanon mono uuta kolooja. Iikanon soomonjo aren walagaa akadamuya ii mamaga uugun qaqabunayawo kolooja.

¹⁰ Buŋa gawon walaganon wala akadamuyawo kolooroto, ii Buŋa gawon aren gbiliawo mindirin gosinin walaga iikanon mono qabunaya qaa kolooja. Uŋa Toroyaa gawon aren iikawaa akadamuyanon uuta kolooji-waajon gawon aren walaganon mono iwoi omya kaŋa kolooja.

¹¹ Anutu hamoqeqeyaa kana walaganon aloweewaatiwaa so kolooro. Iikanon asamararaŋawo asugidabororo. Kawaajon kana dologa tetegoya qaa en ubaati, iikawaa asamararaŋanon mono kana mutuyaa asamararaŋa ii honoŋa qaa uugun jaanana gamugamuyawo qeŋkeja.

¹² Soomonjo gbilianon tetegoya qaa ilaan nonono asamararaŋanon asugiwaati, iikaen Anutu jejeromonromon ama munkejon. Kawaajon keenana qaago toton moma awasanƙaka nama qaa ii kuma onmakejon.

¹³* Mooseson Israel ejemba asamararaŋ en aloweeroti, ii iigigiwubotiwaa-jon majakaka moma jaasewaŋa opo jakaŋanon esuuro. Nononon iikawaa so mende amakejonto, Buŋanana qejaaronon jeŋkejon.

¹⁴ Buŋa walagaa asamararaŋa iigito, uugianon kileŋ gojono lan laligon kougi. Kambaŋ kokaamba kaŋagadeen iwoi mononon mono opo jokaŋa iikawaa so Juuda ejemba mamaga yonoo uugia gojono laligoju. Kawaajon Soomonjo Walagaa Buŋa qaaya qaaya weŋgojuti, iikawaa kanagia ii tororo mende moma asariŋkeju. Uugia meleema Kraistwo toroqegi iikaŋa kanon mono opo jakaŋgia ii qetegoro moma asariwuya. ¹⁵ Kambaŋ kokaamba kaŋagadeen Mooseswaa Kana qaaya weŋgogi iwoi mononon mono opo jokaŋa kaŋa uugia gojono momogianon bimooro laligoju.

¹⁶ *Kaŋa laligojuto, Buŋa Terewaa qaa mon kokaen eja, “Mooseson ‘Pombo amin mobo,’ jeŋ opo jakaŋa jaasewaŋanonga qetegonkero.” Qaa kaen ero yonoononga mononon uuta meleema Pombo toroqegi, kambaŋ iikanondeen mono iwoi opo jakaŋaa so ii qetegoro Anutu waa hamoqeqeyaa kania moma asariwaa. ¹⁷ “Pombaajon” jeji, qaa ii Pombaa Uŋayaajon jeja. Pombaa Uŋa Toroyanon daen yonoo uugianon laligoji, iinon mono singisonogogiaa kasia isano solana (firi) laligoju. (Kaŋa laligon solana dindiŋa koloowombaajon Kana qaa otaawombaajon mende kaparaŋ komakeju.)

¹⁸ Kawaa so uunana meleenin Pombaa asamararaŋanon kuuya ananaa jaa wambusoonananon kuuro bilibili ano jaanana mende esuunin ejembanon niniima Anutu waa akadamuya awaa soro ii atatonon uun ii-iitaa tani iimakeju. Nono ii somariin seiŋ iimakebutiwaa so letomakebona. Kaen letoma akadamuya awaa soro ii somariin asariŋ Pombaa tanitani koloonkebona. Pononon Uŋaya kolooji, iwaa asamararaŋanon mono kaen men letoma nonomakeja. Kian.

4

Nono koworaŋeŋ kaŋa koloonin Uŋa Toroyanon hona kolooja.

* **3:13:** Eks 34.33 * **3:16:** Eks 34.34

¹ Anutunonj kiankomunj nononotiwaa so gawonj koi qanananonj ano menkejonj, iikawaajonj mono bonj qenj naninj uunananonj mende kamaabaa. Qaago! ² Nonononj gawonj memewaa kana aasangoya gamugiawo ii kuuya gema qeninj. Tiliqili mende ama Anutuwaawaa qaaya mende meeranjonkejonto, qaa honja ii asuganondeen jenj silia qenkejonj. Iikaanjanj Anutuwaawaa jaasewananonj ejemba keraqeeango moma nonombutiwaajonj naninj jenqeeango qanananonj kolooro kuuyanonj qaa tororo jenj nonombombaaajonj amamaankeju.

³ Kaenj amakejonto, tosia onjononj kokaenj jenkeju, "Poolnonj Oligaa Bunyaya ii esuyawo jenkeja." Kaenj jewenagati eenj, esu iikanonj gere sianonj kemebuti, mono iyonoo uugianonj ejiwaajonj gojono osinkeju.

⁴ Kraistnonj Anutuwaawaa unjanjaya kolooja. Kraistwaa akadamyaa ii anja Oligaa Bunyanonj ninisaama asasaga kaanja asarinkejato, yonoo jaagianonj umunj kono tintuanj qenkeju. Kambanj kokaamba bologaa Ponja gomanj so galenj koma onjmakeji, iinonj uumeleembaa gadokopa ejemba yonoo unjagaa jaaya menj gooro lanj laligoju. Kawaajonj Oligaa Bunyawaa asasaga iima asariwombaaajonj amamaankeju.

⁵ Neenaa qabujananonj somariywaatiwaajonj Bunja qaa ii mende jenj asarinkejonto, onjononj Ponj Jiisas Kraistwaa kania moma jeta tenj kombutiwaajonj uu kuunj onjmakejenj. Nonononj Pombaa jeta otaanj onj welenj qenj onjmakejonj. ⁶ *Kania kokaembaajonj welenj qenj onjmakejonj: Anutunonj kakanaiyanonj kokaenj jenj kotoro, "Asasaganonj mono pangamanj qero asariwa." Kaenj jeroti, iinonj mono Bunyayaa asasaga ano uunana kuuro asariro. Kraistnonj nanamemeja ama mero Anutuwaawaa asamararanjonj jaasewananonj asariro iigiti, Anutunonj nono iikawaa kania moma kotowombaaajonj kaparanj komakeja. Asasagaa kania jenj seiwombaaajonj ama asasaga ii nonono.

⁷ Asasaganonj uunana kuuro asarininj momakooto iikawaa sewanja ii milyon kina uugunj uuta koloojato, sele busunana ii koworanenjanj kaanja afaanjonj jumakeja. Anutuwaawaa asasaganonj mono sele busu kaanja uutanonj eja. Ejembanonj iikawaa kania iibutiwaajonj Anutunonj arenja ama nonono. Sareqaa iikawaa kania ii kokaenj: ku-usunj hononja qaa ama nonomakeji, ii nonoononga eenj koloonkejiwaa so qaagoto, Anutunonj mono iikawaa Toya kolooja.

⁸ Eu emu lee lee iikanonja lombo kania kania qanananonj uma qololombinj nononji konajilinj momakejonj. Ii momakejonto, kilenj iikanonj mende qezejaanj nononji kamaankejonj. Kambanj tosaanjonj junj kaanja wanjonjonj osinj kana mende mokoloonkejonto, kilenj titiboronana tegoro doomoronana mende momakejonj.

⁹ Ejembanonj sisiwerowero ama nonomakejuto, Anutunonj gema mende nununkeja. Ejembanonj menj kamaanj ama riinj nonomakejuto, kilenj mende tiwilaankejonj. ¹⁰ Jiisas qegi komuroti, iikawaa so nono kaanjaideenjanj bunyaya jenj seinkejonjiwaajonj ama nunugi komuwombotiwaa moma kema kanj laligojonj. Jiisaswo kotiinjanj laligoninj inaanjanj nonomakeji, ejembanonj iikawaa kania moma kotowutiwaajonj ama kaenj laligowombaaajonj uumotoonjanj anjonj.

¹¹ Balononj jaawo laligonj Jiisaswaa gawonja menkejonjiwaajonj ama kambanj so komuwombaa so koloojonj. Sele busunananonj komuwaatiwaa so koloojato, Jiisasnonj uunananonj kotiinjanj laligonj sele busunana menj gbilinjanj keji, ejembanonj iikawaa honja iima asariwutiwaajonj ama nanjonj. ¹² Nono kambanj so siimbobolo moma komuwombaa so koloonkejonto, niinonj onjoo

* 4:6: Jen 1.3

batugianon gawon men laligoweti, ononon iikawaajon ama gbilin laaligo kotiganon keuma laligon ubuya.

¹³ *Ondino (Buk Song) mononon qaa kokaen oogita eja, “Anutu moma laarin koomunonga metogon nombaatiwaa qama koolin laligowe.” Nononon qaa iikawaa so koomunonga metogon nonombaatiwaaajon moma laarijon. Momalaariwaa Unja Toroya iikayadeen buja qen aojonwaaajon nononon mono kaanagadeen qaanana jen qama koolinkejon. ¹⁴ Anutunon Pon Jiisas men gbiliro koomunonga waaroti, iinon mono nono kaanagadeen men gbilin nonono waama Jiisaswo unin jaasewananon ama nonono onowo motoon laligon ubonja. Ii mojonwaaajon ama qaanana jen qama koolinkejon.

¹⁵ Qaanana jen qama koolinin Anutu waa kalenmoriananon torogon ejemba seiseiya sokoma onombaa. Kaen kolooro yononon afaangon Anutu kelemalelen mepeseegi qaqabunayanon sein en ubaa. Ononon kaanagadeen Anutu mepeseen seiwutiwaaajon mojen. Kawaajon lombo kania kania bosima aon oron laligojon.

Momalaarinon laaligowaa tania ii kokaen:

¹⁶ Anana men gbilin nonombaatiwaaajon moma mono bon qen nanin uunananon mende kamaawa. Onanon selenanaagen waziin soolinkejonto, ii kilen uunanaagen kamban so koloninkejon. ¹⁷ Ii kokaembaajon: Namonon kakasililin kamban torodaamon moma laligowonato, iikawaa gematanon asamararan hononja qaa mokolon tetegoya qaa oyanboyan laligowonja. Asamararan ano kakasililin woi ii gosin oronin asamararan iikanon mono uuta kolooro namowaa kakasililin kania kania ii monin afaanja ano kamaanqeqeta kolooja.

¹⁸ Ejemba ano ilawoila jaanon ii-iita ii kambangia tegoro aliwuto, Siwe gomambaa ilawoilaya kamban kokaamba mende iimakejon, iyononon mono kamban tetegoya qaa en ubu. Kawaajon nononon jaanananon ii-iita ii qaagoto, mende ii-iita mono iikaan baagen uun injiimakejon. Kian.

5

Poolnon Siwewaa oyanboyan kuunon kemambaajon moro.

¹ Nononon qaa koi mojon: Namo sele busuwaa opo sel kuunanon laligin koomunon ii kondeeno kamaawaati, Anutunon kamban iikanon sele busuwaa miri dongoga anjo mero Siwenon ewaati, ii buja qen nonono iikanon laligowonja. Sele busuwaa miri qaita mon ii tetegoya qaa kotakota en ubaa.

² Qaa ii moma kamban biwianon kokanon letombombaa aina moma osongon nunuro Siwe laaligo gomanananon ubombaajon awelegonkejon.

³ Siwenon unin sele busu qaita mon mouma nonono rabonati, kamban iikanon monon bombolan mende mokolon nonombaa.

⁴ Namo sele busu koi qetegowutiwaaajon mende mojonto, Siwe laaligo gomanananon uma sele busunana dongoga mewombaajon awelegonkejon. Sele busu koi komuwaati, ii laaligo kotiganon gogoro qaono Anutunon kitia oyanboyan sele busuga nonombaatiwaaajon mojon. Kawaajon kamban kokaamba sel kuun kokawaa uutanon laligon uulombonana bosima letombombaa aina moma osongon nununkeja. ⁵ Anutu anjo Siwe sele busu mewombaajon moma mokolon nonoma Unja Toroya uunananon ano oyanboyan koloowombaa dangunuya kolooja.

* 4:13: Ond 116.10

⁶ Kawaajon nono mono kambañ so qaqañabunananawo satiñ laligon kokaen momakejon: Sele busunanaa laaligo kuunananon koi laligowonati, kambañ iikawaa so eu Siwe laaligo gomanananon Pon Jiisaswo mende laligowonã. ⁷ Kambañ kokaamba Siwe gomambaa ilawoilaya mende uun injiimakejonto, kilen ii moma laarin iikawaa so ama men laligonin nemun koma nonomakeju. ⁸ Kawaajon qaqañabunananawo kotiñ sele busunanaa laaligo kuunã koi mesaowombaañon kaparañ koma gomanana honanon eu uma Pombo laligowombaañon mojon.

⁹ Kawaajon gomanananon koi me eu laligowonati, nononon mono uunana Pon Jiisas keraqeeango ama mubombaañon somonjon iikawaajon kotiñ kaparañ komakejon. ¹⁰ *Iikawaa kania ii kokaen: Kuuya anana mono Kraistwaa qaa Jakeyanon asugiwonã. Namonon sele busuwo laligon Pombaa uusiña soyanon ten koninji me qetemetetan aninji me een lañ laligoninji, anjo mono qaanana ii gosin iikawaa so tawanana anã anã nonono bunã qen aowonã. Kian.

Ejemba Anutuwo uumotoon ambutiwaa gawonã menkejon.

¹¹ Kraistwaa qaa Jakeyanon nambonati, nononon ii moma Pombaa momoya uuguwombotiwaajon keenana momakejon. Ii mojonwaajon ejemba kanianana soraaya mobutiwaajon kaparañ koma uu kuun onomakejon. Kanianana ii Anutuwaa jaanon asuganon eja. Niinon tiliqili ejaga qaago, ononon kaanagadeen ii uugianon moma yagowutiwaajon moma jejeronromon amakejen.

¹² Kaen jen ananaa jenqeeango qaanana mobutiwaajon mombo mende kaparañ komakejento, kanianana iikayadeen jen asarin onomambaañon mojen. Ono ii moma saanon nonoo selenana ii boi takapolakaya yonoo jaagianon mepeseegi sokombaa. Yononon iwoi onoo uugianon eji, iikawaajon qaagoto, selegiaa iwoiya jaanon iibombaa so kolooji, mono iikawaajon awelegon ononangiaa selegia men uma qaa lañ jenkeju. Kawaajon qaana koi jejen. Ononon yonoo qaagia auta (gorosonã) mojutiwaajon mono nonoo kanianana jen asarin tororo meleema onombu.

¹³ Ononon noojon “Uusoo tani kaanã kolooja,” jegiti een, niinon mono Anutuwaa gawombaañon ama uugere moma laligowe. Tosianon noojon kokaen jeju, “Uugereya qaagoto, qaaya bonjonã-gadeen jenkeja.” Kaen j-juti een, ii mono onõ ilaan onombombaañon ama ambe. Mono ii duduuwubo.

¹⁴ Kawaa kania ii kokaen: Kraistnon jopagon nonomakeji, iikanon mono kondoon kuun nonono gawonã menkejon. Eja motoononon kuuya ananaa kitinanaga dunana men komuro. Kawaajon singisongonanaa ironã mende meleema nononoto, kuuya ananaa singisongonana mesaoro toroqen koomuya mende koloojon. Qaa ii moma asarin moma yagojon, Kraistwaa uujopayanon mono kuuya anana jolonjon gawonã mewombaañon kuun nonomakeja.

¹⁵ Iinon mono kokaembaajon kuuya ananaa dunana men komuro: Namonon jaawo laligojon, anana mono laaligonana toroqen ananaajonadeen laligowombo. Kaen qaagoto, mon ananaajon ama komun waaroti, laaligonana mono iwaajon togon mun laligowombaañon komuro.

¹⁶ Kawaajon uunana meleeninji, kambañ iikanonadeen kanain ejemba selesele mende gosin ononjon. Ejemba mon namonon siliaa so mende moma koton mujon. Wala Kraist gosin monin balon eja toon kolooroto, kambañ kokaamba moma koton munin Siwewaa Hamoqeqe Tonanaga kolooja.

¹⁷ Kawaajon monnon Kraistwo qokotaaji een, iinon mono kolokoloo dologa

* 5:10: Room 14.10

koloon donja donggoga koloaja. Laaligo walaganon aliro laaligo gbilianon mono dunanon koloon asugin muja.

¹⁸ Kaaja laligojato, iwoi kuuya iikawaa kondomondoo Toya ii Anutu. Iinon Kraist wasiro tawanana men analin nonoma Anutu iyanawo uumotoonngo amboniwaa kania mesasariro. Kana kaen asugiro Anutunon gawon nonono ejemba Anutuwaa alauruta koloowutiwaajon jolongon kuun onomakejon.

¹⁹ Anutuwo uumotoonngo amboniwaa kania ii kokaen: Kraistnon kamaan gomanja gomanja ananaa tawanana mero sokono Anutunon analin nonono alauruta koloonin. Kana uugun laligon kounin, singisonngo iikawaa qaagia mende weenjon romonjon ironja mende meleema nonono. Anutuwaa alauruta koloonin moma laarin nonoma Kraistwaa tawawaajon ama Anutuwo uumotoonngo ambombaa Buja qaaya ii boronananon ano.

²⁰ Ii ano Kraistwaa jotamemeuruta kolojon. Anutunon qaa sane ama nonono iikawaa so ejemba uugia kuun onomakejon. Kraistwaa jeta men kaparan koma kokaen qisin onomakejon: Mono Kraistwaa tawaya buja qen aon Anutuwaa alauruta koloowu. ²¹ Anutunon kuuya ananaa singisongonanaa qaaya jen tegon ironja meleema Kraist singisonngo mon mende anotiwaa qaganon ano uro dunana men siimbobolo moro. Kraistwaa siimboboloyaaajon ama iwaanon qokotaanin Anutunon saanon qaanana jen tegoro solananiwonja. Kian.

6

¹ Nono Anutu iyanaa gawon meme alauruta kolojonjwaajon ama uugia kokaen kuujon: Anutuwaa kalenmoriananon omaya koloowabotiwaaajon ii mono buja qen aowu. ² *Anutunon qaa mon kokaen jerota Buja Terenon eja,

“Giima koboomambaa kambananon mono kan kuuro niinon qamakooliga mobe.

Hamoqege kambananon kan kuuro iikanon ilaan gombe.”

Qaa kaen eji, ii mobu! Kamban keteda koi kanon mono Anutuwaa hamoqege kambanja koloaja. Anutunon injiima koboomambaaajon moro kambananon kan kuuro kiankomuya ii mono keteda koi buja qen aowu. Kian.

Poolnon kakasililin kania kania mokolooro.

³ Mon nonoojon ama uuta boliro kamaawabotiwaaajon galenana men aon laligonkejon. Jen nonongi gawonananon qaayawo koloon kamaawabotiwaaajon kaen amakejon. ⁴ Anutuwaa gawon meme ejemba awaa soro koloonin, ii nanamemenana kuuyanon qendeemakeja. Kakasililin ama jaabamagege kania kania ama nonongi konajilin uutanon laligojonto, iikanon mono mokosinjon kaparan koma kotiin namakejon.

⁵ *Ooli waayawonon nunun kapuare miria miria kanon nononon laligonin. Kareja kareja asugigi kawaa uutanon komuwombotiwaaajon doomonana keno keenana moma laligonin. Gaon gbili rama nenewaajon wosonana niniro laligoninto, kilen selenana qen gawon men laligonin.

⁶ Nanamemen soraaya otaan Anutuwaa uusiina moma asarin lombo anjon mokosinjon ejemba ala men onomakejon. Uja Toroyanon uunana saa qero batugianon gbingbaonja qaa jopagon onoma laligojon.

⁷ Qaa honagadeen jenin Anutuwaa ku-usunanon nemun koma nonono

* 6:2: Ais 49.8 * 6:5: Apo 16.23

nanamemen solana tiwo sumana menin boro dindinananon ano qaninanananon men nanjon. Kaen nama leegen Buna qaa jen seinin, leegen qaa qolonmologoya selenananon angi iikawaa kitia jen mindingon laligonin.

⁸ Qabuna nonongi selenana mende mepeseenkejon. Yon jen gamu qen nonongi uunananon mende kamaankeja. Nonoojon sundu awaa ano bologa ii lan jenkeju. Ejemba qaa qolonmologoya jenkejuti, iikaana ama nonomakejuto, kilen qaa honagadeen kuuya jenkejon.

⁹ Ejembanon kanianana saanon moma kotonkejuto, kilen tosonian lolomonin telambelan ama nonomakeju. Kamban tosaanon komuwombaaon ama laligoninto, kilen toroqen jaawo laligojon. Kikekasililin eja kaana nunun laligogito, kilen mende komunin. ¹⁰ Wosobirinon nunuro kilen kamban so aisoon laligojon. Wanaya laligon kilen ejemba mamaga ilaan ononin uugianon qaqabunagiawo koloonkeju. Namowaa esuhinanana qaagoto, kilen oyanboyan kuuya buna qen aon simbawonawo laligojon.

¹¹ Oo Korint ejemba, nononon uunanaa naguya onoojon horon qaa mon mende konin kemero kanianana asuganondeen injowe moju. ¹² Ononon nonoo uumomonana mobobotiwaajon ii mende angon komakejonto, nononon onoo uugia mobobotiwaajon mono onoangideen angon koma aonkeju.

¹³ Niinon uumomona onombe ononon mono iikawaa kitia kaanagadeen tororo nombu. Niinon meraborauruna kaana tani qaa kokaen injon oojen: Ono kaanagadeen mono onoangiaa uugiaa naguya horon uujopagia ii mombo momboga qendeema nonombu. Kian.

Momalaarigia qaa yonowo mende qokotaawu.

¹⁴ Ejemba uugia mende meleengiti, iyonowo mono uugia mende somongon* ororon mende laligowu. Laaligo solana ano laaligo doogoya ii ana ana koloojao. Ii mindirin orombombaaon amamaawona. Pangaman ano asasaga ii motoon mende koloojao. Qaago! ¹⁵ Kraist ano Iimolan (Satan) yoronon uumotoon ama motoon laligowowaajon amamaawaota. Kawaajon uumeleen ejemba monon nanamemen uumeleembaa gadokopa ejemba mon iwo motoon mindirin ambowaajon amamaankebaota. ¹⁶* Anutu anjo qaaya mon kokaen jerota eja,

“Niinon kanagesouruna yonoo uugianon laligon batugianon kema kan Pongia koloowe yononon nii welen qen mepeseen noma laligowuya.” Qaa iikawaa so Anutuwa Uyanon uugianon laligoro sele busunananon Anutu laaligo kombombanaa Toyaa jigo kolooja. Anutunon iyanaa jiwowon jigoyanon tando lopion mepeseewombaa songo ano erota amamaankejon. Anutuwaanon jigo ano asa jigo ii ana ana. Iikawaa so nononon uumeleembaa gadokopa ejemba yonowo qokotaawombaa songo ano erota amamaankejon.

¹⁷* Kawaajon ono mono Ponon qaa kokaen jerotiwaa so otaan ambu, “Ii mono onomesaon selegen kan tuun iyan mon laligowu.

Angonjoragiawo koloonkejuti, ii mono mende onosirigi niinon moma angon koma kalan koma onoma laligomana.

¹⁸* Niinon Mangia koloowe ono noo meraborauruna koloon laligowuya. Pon ku-usun kuuyaa Toyanon kaen jeja.” Kian.

* **6:14:** Qaqan (yoke) ii hoos me bulmakao woi yoro aroganon angi kemero kare me kinon iwoi horonkejao. Kaen oroangaraa aingara ambotiwaajon amamaankejao. Kaen jinjaun kembabo.

* **6:16:** Lew 26.12; Eze 37.27; 1 Kor 3.16; 6.19 * **6:17:** Ais 52.11 * **6:18:** 2 Sml 7.14; 1 Hist 17.13; Ais 43.6; Jer 31.9

7

¹ Oo wombo alauruna, Anutunonj kалан koma nonomambaa qaaya kaen somonjon nonono eja. Kawaajonj iwoi sele unanana menj tilooji, anana mono ii kuuya qetegowombaaajonj Kraist qama koolinij hamo qenj nonom-baa. Anutuwaa jeta uuguwombotiwaajonj mono keenana moma kaparanj konin menj solanani nonono soraaya koloodaborowona. Kianj.

Uugia meleenjitiwaajonj Poolnonj keraqeeanggo moro.

² Nonononj monj mende jen kondemondeen ama muninj tiwilaaro. Mom-baanonj iwoi mende qenjamenjanjoninj. Monj mende tiligonj jaameesan ama muninj. Kawaajonj onjononj mono uugiaa naguya horonj nono uugianonj somonjonj nonoma laligowu. ³ Tosianonj batugianonj gawonj menj selenonj kuukuu qaa kaen menj menj nonongito, niinonj qaa koi onjoo qaagia menj tegonj ironj meleema onjomambaaajonj ama mende jejenj. Niinonj qaa kokaen jewe modaborogi: Nonononj uunanaa naguya horonj onjoo uunananonj somonjonj onjmakejonj. Kaen ama saanonj onjowo ororonj somonjonj komuwona ano ororonj kotiinj laligowona.

⁴ Uuwoiya qaa momalaarina somata onjooonj ama laligojenj. Onjoo selegia mamaga mepeseenkejenj. Onjoojonj ama ulunkolena somata mokoolo-jenjiwaajonj kakasililinj kania kania moma iikanonj kilenj hononj qaa aisoo-jenj.

Masedonia prowinsnonj kema Taituswo aitonjgori.

⁵ *Taitus monjgama laligowetiwaajonj* jeweti, qaa ii toroqenj jemaņa. Masedonia prowinsnonj kouma kanonj kaanagadeenj uuluae mokooloomambaaajonj amamaawe. Daenj daenj kembeti, iikanonj konjilinj kania kania mokoolowe. Anutuwaa manja qenj tosaanj yonjowo angowowo ama onjoojonj majakaka moma laligowe. ⁶ Kaan laligoweto, Anutunonj uukamakamaa ejemba nanjonj nonomakeji, iinonj Taitus karoti, iikanonj ulunkolenj ama nono.

⁷ Taitusnonj karoti, iikanondeenj qaagoto, Korint onjononj ulunkolenj ama mugi iinonj nijoro Anutunonj iikanonj kaanagadeenj ulunkolenj ama nono. Onjoo sundugia kokaen nijoro, "Onjononj nii niibombaaajonj koposonjonj laligoju. Wosogia onjanonj moma noma lombo nonjgitiwaa qaaya menj noo kitina nanjonj jewombaaajonj jojorinkeju." Sundu ii nijoro moma uukoisoro somata qatawo mobe.

⁸ Niinonj uugia Bunj qaanonj kuunj tere ii oowe weenjonj onjooanjia moma bolinj aogiti, iikawaajonj mende moma bolinj aojenj. Wala moma bolinj aoweti, ii kilenj kambanj kokaamba kokaembaajonj mombo aisoojenj: Tere qaananonj uugia menj boliro wosobiri angito, wosobiri iikanonj mono meleema kambanj torodaamonda enj tegoro. Kaniagia kaen iibe.

⁹ Kambanj kokaamba onjoo moma bolinj aogitiwaajonj ama mende aisoo-jento, kokaembaajonj aisoojenj: Onjoo nanamemenjgiaajonj ama moma bolinj aogi gamu wosobirigianonj ilaanj onjoo uugia mombo meleema dingogi. Ii Anutuwaa jetaa so kolooro uugianonj mono nonoojonj ama mende boliroto, onjanonj ilaanj onjombe.

¹⁰ Singisonjonanaajonj ama moma bolinj aojonj eenj, gamu wosobiri iikanonj mono ilaanj nonono uunana mombo meleema dingowona. Dingowonjati, Anutunonj mono nunuano Siwenonj ubonj. Monjonj uuta meleema iikawaajonj mende moma bolinj aowaa. Balonj ejemba tosianonj singisonjogiaa wosobiri momakejuto, Anutunonj ii mesaowaatiwaajonj

* 7:5: 2 Kor 2.13 * 7:5: 2 Kor 2.13 kanonj Taituswaajonj jero.

mende qisiwuti een, iinon mono irona meleema onono koomu kotiga kumuwuya.

¹¹ Ononon Anutuwaa uusiinaa so wosobiri mokoloogi gamu iikawaa hona ii uugianon kolooro letongiti, ii gosin iima walingon kokaen jegi, “Anana gon-aangolenana mesaon uunana men kululuun uugere qaganon waama kanianana soosooya gosin mindingonin. Ejemba singisono angiti, iyonoojon uunana waaro sisigia men jen ononin. Anutuwaa jeta uuguwombotiwaajon aaru lalanin keenana monin. Poolnon kan uunana meleenijiwaa hona iibaatiwaajon koposongon laligojon. Uunana nanamemen dindina ambombaajon anin ano monon kana qiwitigoroti, ii mindingon mubombaajon jojorin laligonin.” Kaen jegi sokombaa. Kamban kokaamba kana dindina otaajuti, ii qendeema nonji iijen.

¹² Kawaajon monon batugianon boliroti, iigadeen mindingon mubutiwaajon ama terena mende oowe me mon ii men bolin muroti, iigadeen ilaan onombutiwaajon tere ii mende on ambe. Ii kokaembaajon oowe: Ono Anutuwaa jaasewanon niwo uumotoon ambombaajon kaparan komakejuti, sili iikanon asuganon asugiwaatiwaajon tere ii oowe.

¹³ Neenaa ulunkolena iikayadeen mende mojento, Taituswaa uuta batugianon qeangoro iinin iikanon kaangadeen uuna nangoro honona qaa aisoonkejen. Ononon korebore Taitus keraqeeango qen mugitiwaajon aisoonkeji, korisoro iikanon kaangadeen nangon nono iikawaajon honona qaa aisoonen. ¹⁴ Niinon onoo siligiaajon ama selegia Taituswaa jaanon mepeseen laligoweti, ononon iikawaa so анги niinon gamu mende mewe. Niinon onoo batugianon laligon qaa kuuya injoweti, ii honagadeen. Kawaa so onoo qaagia Taituswaa jaanon jen mepeseen laligoweti, qaa iikanon mono kaaniadeen kaniagia mindingogi hona kolooro.

¹⁵ Ono korebore noo qaana ten koma Taitusnon karo sombugiawo moma jengia ororo koma horon mugi. Taitusnon siligia ii romongon qaa nijoro uuqeeangoyanon onoojon ama somariiro kotiin mepeseen onomakeja.

¹⁶ Niinon nanamemengia kuuya romongon iikanon saanon onoojon ama qaqabunabunanawo kaen moma kotiin satiin laligomanja. Kawaajon aisoonkejen. Kian.

8

Uumeleen alaurunana nangon onombombaa qaaya

¹ *Oo uumeleen alauruna, Anutunon kalenmoriaja uumeleen kanagesoya kanagesoya kanon nonono hona mono Masedonia prowins uutanon awaagadeen kolooro. Niinon ono kawaajon poumapou laligowubotiwaajon moma sundugia kokaen jemanja: ² Yononon kakasililin kania kania mokoloogi angotete lombotawonon qagianon uro wanaya toton laligojuto, ii kilen honona qaa aisoogitiwaajon ama uumeleen alaurunana nangon onombombaaajon monen nandun somata qatawo анги.

³ Yonoo kaniagia kokaen nangon jemanja: Monon mende kuun onono iyangiaa siingiaajon kilen afaangon esungiaa so nandungia анги ano ii kaaniadeen uugun onongi. ⁴ Yononon kaparan koma mamaga kuun nonoma kokaen welema ninijogi, “Nono kaaniadeen Judia prowinswaa ejemba so-raaya ilaan onombombaaajon mojon. Kawaajon Pool, gii saanon ‘Oon!’ jena mono simbawonawo moma gawon iikawaa bakaya afaangon mewonja.”

⁵ Kaen jegi jewe nandun ambutiwaajon mambombeti, iikawaa so iikayadeen qaagoto, ii uugun kokaen анги: Yononon wala nangonango

* 8:1: Room 15.26

Pombaa jaanon sokonji, ii ambombaajon uugia somongogi ano iikawaa gematanon Anutuwaa jeta ten kombombaajon moma iyangiaa laaligogia ii kaanagadeen nonoo boronananon angi. ⁶ Kawaajon Taitus kokaen jen koton mube, “Gii nanjonango gawon ii kanain menati, iikawaajon ii mono toroqen Korint kanageso ilaan onona uukalengia qendeema monej nandun somata ii mombo toroqen angi batugianon tegowaa.”

⁷ Uwaa iwoi kania kania ii kelemalelen bunja qen aon kokaen ama laligoju: Awaagadeen Kraist moma laarin Bunja qaa hona jen sororogon Anutuwaa uusiina moma koton tosaana nanjon onombombaajon pondan koposongonkeju. Ononon tosaana unuugun awaagadeen jopagon nonoma awaa soro koloju. Kawaa so nanjonango gawon koi kaanagadeen mono saanon men sororogon tosaana unuugugi awaa soro koloowaa.

⁸ Kaen jen monej ambutiwaajon mende jen koton ononjen. Ii qaagoto, uukalengia gbingbaonawo koloja me qaagoti, mono ii angotetenon ama kaniagia momambaajon mojen. Kanageso tosonianon gonangole mesaon nanjonango gawongia hona toona men zen nanjuti, qaa ii jen iikanon onon angotete ama ononjen.

⁹ Nandun dawu ambutiwaajon gosiwuti, iikanon mono Ponana Jiisas Kraistwaa kaniaa tania romongowu. Ono iwaa kalenmoriaja somata ii kokaen moju: Iinon Siwewaa ilawoila kuuyaa Toya uuta kolooroto, kilen onon oyanboyambaa qaqabunagiawo koloowutiwaajon ama namonon kamaan kamaanqeqeta koloon laaligoya togon qeleeno.

¹⁰ Monej ambutiwaajon mende jen koton ononjento, Jiisasnon sare anoti, iikawaa so qambanmambana iikayadeen ononjen. Ononon gbani emugenanon mutuya koloon nanjonango gawon kaparan koma megii ano ii toroqen mewombaa siin kotiga mogi. ¹¹ Kamban kokaamba gawongia ii mono medaborowu. Wala nanjonango gawon mewombaajon kaparan koma awelegogiti, iikawaa so ii mono toroqen medaborowu. Iwoi en ononjiwaa so mono nandungia mamaga ambu. ¹² Kawaa kania ii kokaen: Nandun ambombaa siingianon koloon eji een, mono iwoi en ononjiwaa so angi Anutunon moma angon kono sokombaa. Iwoi mende en ononjiwaa so mono mende gosin jen onomakeja.

¹³ Nandun somata angi alaurunana yonoo laaligogianon afaangoro onoangiaa qagianon lombo ubaatiwaajon mende mojonto, alaurunana amamaan memeqemean mejuti, iyonowo mendeema ororon laligowonatiwaajon mojon.

¹⁴ Kawaajon kamban kokaamba iwoi kelemalelen en onono tosonianon laaligogiaa iwoiwaajon amamaajuti, onon mono ii ilaan onongi soyanon koloowaa. Kaen ama onoangia kanagen iwoiwaajon amamaagi yonoo ilawoilagianon kelemalelen ewaati, kamban iikanon mono iidamon ilaan onombuya. Kaen ama aogi ala ilailaa siligianon ororon koloowaa. ¹⁵ *Ii Bunja qaa koi oogita ejiwaa so koloowaa, “Mamaga men kululuun laligoroti, iinon anaa so nero qaa suruya mende raro ano borombooron men kululuun laligoroti, iinon nene iwoiwaajon mende amamaaro.” Kian.

Nejauruna karoon wasin ononin kan ilaan onombu.

¹⁶ Anutunon Taituswaa uuta sololoo onoonon nii kaana majakaka moma ilaan onomambaajon kaparan koma laligoja. Kawaajon “Anutu dangisen!” jejen. ¹⁷ Niinon Taitus onoonon kawaatiwaajon qisin uuta kuuwe wana meleeno. Iikayadeen qaagoto, anon onon ilaan onomambaajon

* 8:15: Eks 16.18

moma koposongon iyan̄aa siina otaan nonomesaon Korint on̄oonon kamambaajon jero. ¹⁸ Nononon uumeleen alanana mon̄ wasinin̄ iwo kawaota. Kokanon̄ Oligaa Bun̄a jen̄ sein̄kejiwaaajon̄ ii uumeleen̄ kanageso so mepeseen̄ mun̄keju.

¹⁹ Iwaa qaa toroqen̄ kokaen̄ jemāna: Masedonia uumeleen̄ kanageso yon̄onon̄ ii meweengogi nan̄gonan̄go nandun̄a ii men̄ nonowo motoon̄ kana kembon̄a. Nononon̄ Pon̄ iyan̄aa qabun̄ayanon̄ seiwaatiwaaajon̄ moma nandun̄ somata ii saanon̄ galen̄ koma Judia prowinsnon̄ kema on̄ombon̄a. Ala ilailaa on̄ombombaa uukalenana kaen̄ asuganon̄ qendeema on̄ombon̄a.

²⁰ Kaen̄ ama nan̄gonan̄go nandun̄ somata ii tiliqili an̄gi soowabotiwaaajon̄ saanon̄ galen̄ koma sororogowon̄a. Mon̄non̄ silinana iikawaaajon̄ jen̄ nonombabotiwaaajon̄ moma kaparan̄ koma nan̄jon̄. ²¹ *Qaa kawaa kania ii kokaen̄: Nononon̄ sili Pombaa jaanon̄ dindin̄a kolooji, ii qetetan̄gowombotiwaaajon̄ galen̄ men̄ aon̄kejon̄. Iikayadeen̄ qaagoto, sili ejemba jaagianon̄ sokon̄ji, ii kaan̄agadeen̄ ambombaaajon̄ moma kaparan̄ komakejon̄.

²² Yorowo uumeleen̄ alanana mon̄ ii kaan̄agadeen̄ wasinin̄ kawaa. Ii kambañ mamaga an̄gotete men̄ mun̄ tania kokaen̄ iinin̄: Iinon̄ kamban̄a kamban̄a Pombaa gawon̄ memambaajon̄ geregere amakeja. Kambañ kokaamba on̄o tosaan̄a ala ilailaa on̄ombombaaajon̄ mojuuti, iikaen̄ moma laarin̄ on̄on̄jiwaaajon̄ mono on̄oonon̄ kan̄ ilaan̄ on̄omambaajon̄ moma uuwaawaa somata momakeja.

²³ Niinon̄ Taitus kokaembaajon̄ meweengowe: Iinon̄ noo ala ilailaana ano gawon̄ meme neñana kolooja. Uumeleen̄ kanagesoya kanagesoya yon̄onon̄ alawoinana woi ii meweengon̄ oron̄gi jotamemegia koloojao. Kraistwaa qabun̄ayanon̄ mono yorojon̄ ama somariin̄keja. ²⁴ Kawaaajon̄ eja karoon̄ kawuti, ii mono uugianon̄ jopagon̄ on̄oma kaniagia kaen̄ ii qendeen̄gi iibuya. Kaen̄ ambuti een̄, nononon̄ siligiaajon̄ selegia mepeseenin̄i, qaa iikawaa hon̄anon̄ mono asuganon̄ kolooro iigi uumeleen̄ kanageso mamagayanon̄ mobuya. Kian̄.

9

Mono uumeleen̄ alaurugia ilaan̄ on̄ombu.

¹ Anutuwaa ejemba soraaya ala ilailaa monen̄ on̄ombutiwaaajon̄ oomambaajon̄ mojenton̄, on̄o qaa ii modaborojutiwaaajon̄ qaa mombo jemambaajon̄ mende amamaajen̄. ² On̄o ala ilailaa ambombaa uusiingia eja. Niinon̄ ii moma iikawaaajon̄ on̄oo selegia men̄ uma Masedonia uumeleen̄ kanageso yon̄oo jaanon̄ mepeseen̄ on̄oma kokaen̄ jewe, “Korint ano Akaia uumeleen̄ alaurunana tosonianon̄ mono gbani emugendeen̄ kanain̄ Judia ala ilailaa ama on̄ombombaaajon̄ jojin̄ laligoju.” Kaen̄ jewe on̄oo uugeregiaajon̄ mogi qaa iikanon̄ mono uugia kuuro. Kawaaajon̄ kanageso hon̄a yon̄oo uugia waaro ala ilailaa ambombaaajon̄ afaan̄gogi.

³ On̄oan̄giaa siin̄ koloon̄ on̄ono mojuuto, kilen̄ neñauruna karoon̄ koi wasin̄ on̄on̄jen̄. “Korint yon̄onon̄ monen̄ men̄ kululuuwombaaajon̄ jojin̄ laligoju,” kaen̄ jen̄ qaa iikawaaajon̄ on̄oo selegia mepeseewe. Qaa iikanon̄ omaya kolooro mamaganon̄ mobuboto, qaagia otaan̄ monen̄ on̄anon̄ an̄gi ozon̄ esunon̄ raro kuuyanon̄ kaen̄ iniibutiwaaajon̄ mojen̄.

⁴ Qaa iikanon̄ omaya kolooro monen̄gianon̄ mawosusunon̄ mende raro een̄ laligogi Masedonia neñauruna tosonianon̄ niwo kan̄ kaen̄ mokoloon̄ on̄ombuyagati een̄, niinon̄ mono on̄oojon̄ ama gamu mokoloomambo. Ten̄

* 8:21: Gba 3.4

kombutiwaajon moma laarin onoma laligowe hona mende koloonagati een, onjo mono kaanjadeen qaagia omayaajon ama gamu mokoloowubo.

⁵ Kawaajon uumeleen alaurunana karoon ii uu kuun onjomambaajon mobe sokono kokaen injiowe, “Onjo mono waladeen Korint yonoonon kema nanjonango nandun somata ambutiwaa qaa somongogiti, aren ii otaan andaborowutiwaajon mono uukuukuu men onombu. Kaen анги ala ilailaa nandungia ii kikuyawo otoko qaganon qaagoto, mono loloogendeen afaangon mamaga ambu. Ii mindirigi ziozwaa ozon esunon raro kan saanon mewona.” Kaen jewe.

Kota afaangon mamaga qosoma kororoowu.

⁶ Qaa koi mono romonon laligowu: Nene kota afaanagadeen qosoma kororooji, iinon mono hona kaanagadeen afaanagadeen mewaa. Nene kota mamaga qosoma kororooji, iinon mono hona kaanagadeen mamaga mewaa. Kawaajon mamaga анги Anutunon kitianon mamaga onombaa. ⁷ Onjo ana ana nandungia mono uugianon somongogitiwaa so amakebu. Korisoronon afaangon mojqoqoron ejemba kalen ononjuti, Anutunon ii jopagon onomakeja. Kawaajon nandungia monon kuun ononjiwaajon ama uuwoi qaganon mende ambu. Ii kikuwo mende ambu.

⁸ Uuafaan qaganon kotingia mamaga анги Anutunon mono kotiin kalenmoriaña kuuya men sein onomakebaa. Kaen onono laaligo kuuya kanon iwoiwaajon amamaawuti, ii kuuya mono kambañ so bunja qen aogi sokoma onomakebaa. Kaen kolooro gawon awaa kania kania ii afaangon megi hona kelemalelen koloowaa. ⁹ *Otokoya qaa nandun somasomata amakejuti, ii Bunja Tere qaa koi oogita ejiwaa so kolooju,

“Iinon afaangon kalenja kalenja mendeema ejemba wanaya onomakeja. Nanamemenja dindinja kikuya qaa kanon mono kambañ tetegoya qaa Anutuwaaw jaanon en ubaa.”

¹⁰ *Anutunon qosomakororo ejawaajon nene kota muro nene kolooro nenkejoni, iinon mono nembanewaa mojqoqoron amakebuti, ii kaanagadeen onomakebaa. Ii onono uugianon lolooro saanon afaangon qaa kota qosoma kororon seigi nanamemen solaña hona kolooro Anutunon ii men somariiro seinkebaa. ¹¹ Kaen анги Anutunon mono laaligo kuuya kanon kotuegon men sein onono qeangonkebu. Kanon saanon afaangon ejemba kambañ so gbingbaon qaa kalen mamaga onomakebu. Kaen анги ii men (Jerusalem kema) ononij ejemba mamaganon kotingiaajon ama Anutu mepeseegi hona onoonon koloonkebaa.

¹² Nanjonango gawon koi menkebuti, iikanon mono Anutuwaaw ejemba soraaya yononon iwoiwaajon memeqemean анги ilaan onomakebaa. Iikayadeen qaagoto, iikawaajon “Anutu dangisen!” qaa ii mamaga jewu-tiwaajon ama hona onoonon koloonkebaa.

¹³ Kawaa kania ii kokaen: Nanjonango gawon koi men iikaanja kanon momalaarigaa kania qendeenji ejemba mamaganon ii iima Anutu ten kombutiwaajon mepeseen mun kokaen jewuya, “Korint yononon Kraist-waa Oligaa Bunja ii qaanondeen mende jokoloojuto, Poolwaanon qaa ii gbingbaon qaa ten koma afaangon loloogendeen nono ano tosaanja kuuya nonoojon kalen jaasongo nonomakeju.”

¹⁴ Kaen jen onoojon qamakooli gawon men iikanon waegia mamaga men onoma kokaen jewuya, “Iiya! Anutunon mono kalenmoriaña kelemalelen Korint onono uujopagaa hona mamaga nonongi.” Kaen jegi Anutuwaaw

* 9:9: Ond 112.9 * 9:10: Ais 55.10

kalenanon asuganon koloowaa. ¹⁵ Oo anana Anutu kalenaajon ama mono mepeseenjebona. Iwaa kalena Jiisas Kraistnon mono awaa soro kolooja. Nanjonango ambutiwaa qaaya ii kaen kan tegoja.

10

Poolwaa gawombaajon qaa jegi kitia meleeno.

¹ Tosianon onoo batugianon noojon kokaen jenkeju: Jaasewan qen aon geregere mende amakejato, mongen kema kanon mono qaa kotakotagadeen jen nonomakeja. Kaen jenkejuto, Kraistnon kiankomun gumbonjonjon nomakeji, niinon mono iikawaa qaganon neeno uugia kokaembaaion kuumaña:

² Tosaña yononon nonoojon kokaen romonjon jenkeju, “Pool ano iwaa nenauruta yononon balombaa nanamemenaa taniga otaan iyangiaaion romonjon amakeju.” Niinon onoonon kan qaa kaen jenkejuti, ii mono temboma onoma awasankaka nama jen onomambaaion mojento, kilen uugia kotakota totoon kuun jen onomambaaion togojen. Kawaajon onjo ejemba noojon qaa kaña jenkejuti, ii mono uulanawo gema unuwu. Qaagia kaña ii mindingogi injibe uunanon mono luae qero batugianon kan bonjon laligomaña.

³ Onjanon, nanamemena namonon amakejento, ii kilen neenaajon ama balombaa nanamemen bologa mende otaan manja mende qenjejen. Kaen qaagoto, Anutuwaa kawali galen koloon kereuruta kiropo kuun onoma kanon aren soraaya otaan manja qenjejen. ⁴ Balon ejemba yononon uugia walaga otaan manjawaa iwoiya kuuya iikawo manja qenjejuto, nononon kaen qaago. Manjaqeqe eja yononon jinkaron jake kiripoya kiripoya simen aenon memeta ii idon kondeengi kamaankejuto, Anutunon tiwo suman qaita mon usunawo ii nonono inaan nonono iikanon mono kere yonoo qaa arengia powowon kotiga ii kuun qewagonin kamaankeju.

⁵ Uumeleembaa gadokopa yononon Anutuwaa kania moma kotowubotiwaaion ama onoangiaa selegia men uma momogia dindina kojanjiro lal-abubu laligojuto, nononon iyonoo roromonjo arengia doogoya kiripoyawo ii kuuya qewagon kondeenin kamaankeju. Ejembanon qaa momogia bologa ii menagon somongowutiwaajon kana qendeema ononin saanon qaagia kuuya Kraist ten koma munkebonatiwaa so romonjonkebu.

⁶ Kaen romonjon Korint ononon wala Kraistwaa qaa kuuya ten koma aposol gawona nangowutiwaajon mambonjon. Ononon uugia mombo kaen meleengigo nononon mono qaa qootogo ejemba yonoo qaagia kuuya gosin jen tegon irona meleema onombombaaion jojorin laligojon. Kian.

⁷ Onjo iwoi kuuya mono selewaajonadeen mende iima gosiwu. Batugianon nanamemen soonkeji, iikawaa kaniaa hona ii mono romonowu. Tosianon batugianon nii men kamaan nooma iyangio Kraistwaa jotamemeuruta koloojutiwaajon uuwoi mende ama moma kotijuti een, iyononon mono toroqen noojon kaanagadeen kokaen romonowu: Yononon Kraistwaa buna koloojuti, niinon mono kaanagadeen Kraistwaa buna koloojen.

⁸ Ponjon kokaembaaion ku-usun nono: Onjo men kamaan onoomambaaion qaagoto, mono uugia meagowe kotiiwutiwaajon ama laligojen. Kawaajon ku-usun iikawaajon awelegon konain kaña selena men uma terereewenagati een, ii kilen mono gamu mon mende mokoloowenaga. ⁹ Tereya tereya on ambe weenjon ku-usunaajon toogia

mobubo. Iikawaa toroko mobutiwaajon mende mojen. Kawaajon qaa ii kambaŋ kokaamba mende toroqen jemaŋa. Kian.

¹⁰ Tosianon qaa kokaen jenkeju: Poolnon tereya kanon qaa lombotawo onon uunana onanon kuunkejato, batunananon nano iinin eja loota kolooja ano qaaya jero monin piapiaya kolooja. ¹¹ Niinon qaa iikawaa kitia kokaen jemaŋa: Qaagia omaya mono mesaowu. Noo kaniaaajon mono kokaen romongowu: Nii mongen kema terenon qaana kotiga onkejen, iikawaa so mono batugianon laligon kaanagadeen kotakota mindingon onomaŋa.

¹² Umbuqumbulin yononon iyangia jen qeangon aonkejuto, onanon nii nuugun aposol qabuŋagiawo koloowuyagati een, niinon mono gamuna mobenaga. Kaen kolooro neenaa ano yonoo nanamemengia leelee ama iima gosimambaajon qetetanon kokodundun ambenagato, yononon mono momogia toroga otaan iyangiaa aingiaa so uugia kedaya ama gosinkeju. Nanamemengia kaen lan gosin “Pool uugujon,” jen uuqeeango momakeju. Qaa omaya kaen jen uugia qaa kolooju. Anutuwaa kedanon gosin nongi saanon unuugun laligojen.

¹³ Anutunon gawon memewaa jawoya ama nonoti, ii mende uugun selena mamaga mepeseemambaajon mende mojen. Anutunon gawon meme arenna ama nono menkejen, iikawaa so mono onoo batugianon kaanagadeen gawon menkejen ano iikawaa honaajonadeen selena mepeseenkejen.

¹⁴ Tosianon qaa kokaen jen soonkeju, “Poolnon Korint batugianon gawon merotiwaajon selia mepeseero mende sokonja. Anutunon balon mosoma gawon mewaatiwaa jawo ama muroti, Poolnon ii uugun lansan waleemakeja.” Yononon waladeen gawon onoo batugianon mende megito, kilen nii men kamaan nooma iyangiaa selegia qaanondeen mepeseenkeju. Niinon Kraistwaa Oligaa Buŋa jen sein kema laligon wala Korint onoonon kan uuwaa gawon mewe. Wala mende kawenagati een, umbuqumbulin boi yononon noo qaana kaen jegi sokono niinon neenaa kaniaa jemaŋ jen jen soowenaga.

¹⁵ Anutunon balon mosoma gawon memewaa jawo ama ononoti, iyononon jawogia ii waleema onoo batugianon kan uuwaa gawon menkeju. Neeno jawona mende waleema tosaŋa yonoo batugianon gawon mewetiwaajon selena mepeseenkejen. Boi tosanon uuwaa gawon men laligogiti, iikawaajon selena mende mepeseenkejen. Onoo batugianon wala kanain gawon mewetiwaajon kaen ambe saanon sokonja. Anutuwaa arenna otaan batugianon gawon men laligonin momalaarigianon toroqen somariiro nanon nonombutiwaajon mamboma jejeromonromon anjen.

¹⁶ Nanon nonongi saanon gomaŋa gomaŋa Korint leegenanon Noot waagen ejuti, mono endukanon kaanagadeen kema Oligaa Buŋa jen asariwona. Gawonananon kaen somariiro gemagege qaagianon tegowaa. Anutunon tosaŋa yonoo gawon meme jawogia ama onono megi hona kolodabororoti, iikawaajon neenaa selena mepeseemambaajon mende mojen.

¹⁷ *Kaen qaagoto, Buŋa qaa koi otaan amambaajon mojen, “Monon selia mepeseemambaajon moji, iinon mono Pombaa gawombaa honaajon ama selia mepeseero sokombaa.” ¹⁸ Qaa iikawaa kania ii kokaen: Iyangia jen qeangon aonkejuti, iyononon Anutuwaa jaanon mende sokonjuto, Ponon moroga jen qeangon mubaati, iinon mono angotetenon kotiin nambaa. Kian.

* 10:17: Jer 9.24

11

Aposol takapolakaya yononon tiligon onombubo.

¹ Niinon uuna qaa taniñaan qaa boronja mon jeñ selena menj ube iikawaa-
jon mono mende moma bimoowu. Ii kilenj nii gema mende nuwuyati,
ii mojen. ² Niinon onjo eja motoonggo Kraist iwaa bunja koloogi emba
saran jumuna soraaya kaanja onoombe iinondeen unuambaatiwaa qaaya jen
somonjowe. Kawaajon Anutunon onjoon ama uutanon motogoto moma
uugereya waamakeji, niinon mono iikawaa so tosonian qanon tutugon
onoma kele qen horon onongi boliwubotiwaajon majakaka momakejen.

³ *Kokaembaajon majakaka momakejen: Mokolenon osonkakale ano
Iiwnon (Eewanon) boliroti, iikawaa so umbuqumbulin yononon kaen me
kaen jen tiligon onoongi uugianon menjerejgoro jinjaun ambubo.

⁴ Iikawaa kania ii kokaen: Tosianon kan Jiisas jen asariniji, ii qaagoto,
Jiisas morota mombaa kania jen sein laligogi ononon yonoon mende mogi
bimoonkeja. Unja Toroya bunja qen aogiti, ii qaagoto, ome monon tosaana
onoo uugianon kemero melokanjij laligon iikawaaon kilen konjilij mende
moju. Oligaa Bunja moma anjon kongiti, ii qaagoto, qaa tania anja so mon
qatagadeen Oligaa Bunja qama lan jegi tosonian ii afaanagadeen moma
anjon komakeju. Kaen koloonkejiwaajon ononon kilen majakaka mon
mende momakeju. Ii mende sokonja.

⁵ Kawaajon majakaka momakejento, nanamemena kaen me kaen gosigi
niinon kamaanqeqeta mende koloojen. Tosianon aposol qa menj um-
buqumbulin lan amakejuti, niinon mono iyonoo newo baagianon qaago
totoon laligojen. ⁶ Qaa nomakejutiwaa kitia ii kokaen jejen: Qaa awaga
jejetaa tania ii saanon mende mojento, Bunja qaawaa kania ii mono moma
sororogojen. Ii kambaña kambaña pondan asuganon inisaambe moma
yagoju.

⁷ Onjo metaama onomambaajon moma neena menj kamaan aon laaligona
nanjomambaajon gawon menj laligowe. Kawaajon Anutuwaanon Oligaa
Bunja ii onoon sewana qaa een jen asarin onoma laligowe. Kaen ama
laligowetiwaajon tosonian noojon uuduudu qaa kokaen jenkeju, “Poolnon
kana uugun singisonjo amakeja.” ⁸ Uumeleen kanageso tosonian gawon
mende mewe kilen nandungia een nongi mewe nanjon nono onjo een
welen qen onoma laligowe. Tosianon iikawaaon kokaen jenkeju, “Poolnon
yongoro meme sili kaanja ama onoma laligoja. Kawaajon iinon aposol
mende koloojato, anaa gawonga menkeja.” Noojon kaen jen soonkeju.

⁹ *Onowo laligon iwoiwaajon amamaan memeqemean menj iikanon
onoononga mon mende kuun menj bimoon mun nene iwoiya mende
menj laligowe. Kaen qaagoto, uumeleen alauruna Masedonia prowins-
nonga kan iwoiwaajon amamaaweti, ii iima asarin monej nongi sokono.
Nanamemena kuuya kanon menj bimoon onomambotiwaajon moma galej
menj aon laligoweta mombo toroqen kaen laligomaña.

¹⁰ Menj bimoon onomambotiwaa qaana iikawaaon mono neenaa selena
menj uma laligojen. Monjon qaana ii Akaia prowinsgiaa gomaña gomaña
kuuya kanon qewagomambaajon amamaawaa. Kraistwaa qaa honanon
mono nemun koma nono qaa kaen somonjon jen nanjen. ¹¹ Ii naambaajon?
Ii onjo mende jopagon onombenaga, iikawaaon me? Mono onanon jopagon
onomakejeni, ii Anutunon moja.

* 11:3: Jen 3.1-5, 13 * 11:9: Fil 4.15-18

¹² Aposol sosoŋae kaŋa koloŋkejuti, iyoŋonoŋ nonowo “Ororon koloowombaa gawoŋ tania iikayadeeŋ meŋkejoŋ,” kaeŋ jewombaajoŋ moju. Kawaajoŋ kokaeŋ kuuŋ oŋoma jeŋkeju, “Poolwaa tani kaŋa gawoŋ meŋkejoŋi, iikawaajoŋ mono Pool kaŋa naŋgoŋ nonombu.” Gawoŋgiaajoŋ selegia mepeseewombaaajoŋ moma iikawaa kania moŋgamakejuto, ii saanoŋ mende mokoloowu. Niinoŋ ii kaŋa mende kolojoŋ. Kawaajoŋ meŋ bimoŋoŋ oŋomambotiwaajoŋ mono neena galeŋ meŋ aŋoŋ laligoŋkejeŋa mombo toroqeoŋ iikaŋa laligomaŋa.

¹³ Yoŋonoŋ aposol hoŋa qaagoto, aposol takapolakaya ano gawoŋ meme ejemba oŋoŋkakalegiawo koloju. Kraistwaa aposol nonoo tanitani koloŋ qendeema aŋoŋ gawoŋ laŋ meŋkeju. ¹⁴ Satan aŋoŋ asasagaa gajoba tani kaŋa qendeema aŋoŋ gawoŋ laŋ meŋkeja. Kawaajoŋ umbuqumbuliŋ yoŋonoŋ kaeŋ koloogitiwaajoŋ mende waliŋgoŋkeboŋa.

¹⁵ Kawaajoŋ Satambaa welenqeŋe ejembauruta yoŋonoŋ ejemba welenŋia qewombaa tanitani ama Kana qaa otaŋ iikaŋa kaŋoŋ solana koloowutiwaajoŋ jeŋ soŋoŋ qendeema aŋkeju. Gawoŋ kaŋa laŋ meŋkejutiwaajoŋ nono mende aaruŋ waliŋgoŋkejoŋ. Selememe kaeŋ amakejuto, kambaŋ tetegoyanoŋ Anutunoŋ tawagia nanamemeŋgiaa so meleema oŋombaa. Kian.

Poolnoŋ aposol gawoŋ meŋ siimbobolo mamaga moro.

¹⁶ Qaana mombo kokaeŋ jemaŋa: Oŋoonoŋga toŋianoŋ noojoŋ “Uuta qaaga laligoja,” kaeŋ jeŋ romoŋgowuyaga. Kaeŋ romoŋgowuyagati eeŋ, nii eja uuta qaa kaŋa mono koma horoŋ nombu. Kaeŋ aŋgi saanoŋ ii kaŋa neenaa selenaa meŋ uma batugianoŋ laligomaŋa. ¹⁷ Awasankaka somata moma selenaa meŋ uma qaana jejeŋi, ii Pombaa momonoŋ mende otaŋ jejeŋto, qaa ii eja uuta qaanoŋ jewageeŋ jejeŋ.

¹⁸ Ejemba mamaganŋoŋ batugianoŋ balombaa nanamemeŋ bologa otaŋ selegia meŋ umakejuti, iikawaajoŋ niinoŋ kaŋiadeeŋ ama qaana iikawaa so jejeŋ. ¹⁹ Oŋoŋgio “Momo ejemba uuta kolojoŋ,” jejutiwaajoŋ oŋonoŋ ejemba uugia qaa yoŋoojoŋ mogi mende bimoŋoŋkeja.

²⁰ Oŋonoŋ hoŋa toontoŋoŋ kokaeŋ koloju: Ejemba koi kaŋa yoŋoojoŋ mogi uugianoŋ mende bimoŋoŋkeja: Moŋnoŋ unuama somoŋgoro welenqeŋeuruta kamaŋqeŋeta koloju. Moŋnoŋ tutugoŋ oŋoma nenegia nedaboroŋkeja. Moŋnoŋ jeŋ kelekele ama oŋono iwaa buŋa koloju. Moŋnoŋ iyaŋaa selia meŋ uma qaa tokoroŋkota jeŋ uruŋgia qetaaliŋkeja.

²¹ Ii kaŋa horoŋ ureeŋ ama oŋomambaaajoŋ mono looloria koloŋ laligowe. Bonjoŋa ama oŋombetiwaajoŋ “Kee momo meraga koloja,” jeŋ noojoŋ kaeŋ romoŋgoju me qaago? Qaa kaeŋ jeŋ iikaŋoŋ saanoŋ gamu qeŋ nombutiwaa so koloja me? Qaa jemaŋati, ii eja uuta qaanoŋ jewageeŋ jemaŋa. Umbuqumbuliŋ yoŋonoŋ gawoŋ meŋkejutiwaajoŋ selegia meŋ uma gamugia mende mojuŋi eeŋ, niinoŋ mono kaŋagadeeŋ gawonaajoŋ ama selenaa meŋ umambaaajoŋ kotiiŋkejeŋ.

²² Yoŋonoŋ qaa kokaeŋ jeŋ selegia meŋ umakeju, “Nono Juuda ejemba koloŋ Hibruu qaa jeŋkejoŋ.” Kaeŋ jeŋkejuto, niigago mono kaŋiadeeŋ kolojoŋ. “Israel ejemba kolojoŋ,” jeŋkejuto, niigago mono kaŋiadeeŋ kolojoŋ. “Aabrahambaa esa ambouruta kolojoŋ,” jeŋkejuto, niigago mono kaŋiadeeŋ kolojoŋ.

²³ *Qaa moŋ ii eja uuta qaanoŋ jewageeŋ jemaŋa, “Yoŋonoŋ Kraistwaa gawoŋa meŋkejoŋ,” jeŋkejuto, niinoŋ ii mono ii haamo ama unuugun

* 11:23: Apo 16.23

menkejen. Niinon mono ejemba ii unuugun gawon kotiin men laligowe. Kraistwaa gawombaajon ama kapuare mirinon noongi kanon ii unuugun kaban mamaga rabe. Ooli waayawonon geriawo geriawo nun laligogi. Kamban kamban lombo mokolon komumambaajon ama laligowe.

²⁴ *Juuda jigo galej tosianon jegi arawambu non nugi indenja 39 kolooro siimboboloya moma laligowe. Kaen ama nongi arenja 5 kolooro. ²⁵ *Room gawman yononon jegi oporondaayanon nugi indenja karoon kolooro. So-manja motoonggo jamonon nugi komumambaajon ambe. Wanjo somatanon laligowe kowe torononon kuun qagon janjoro indenja karoon kolooro. Kaban mononon wanjo janjoro kowenon kemen ween motoonggo ano gomantiina mon kowe qaganon lan laligowe.

²⁶ *Kamban kamban kana kema kan laligowe. Apu somasomata mamaga koton iikanon lombo mokolon tiwilaamambaajon ama laligowe. Kikekasililin ejemba yonoojon ama koomuwaa toroko moma laligowe. Juuda kanagesouruna yonoojon ama lombo mokolon tiwilaamambaa ama laligowe. Waba kantri yonoojon ama lombo mokolon tiwilaamambaa ama laligowe. Taonja taonja kanon lombo mokolon tiwilaamambaa ama laligowe. Duuyaa gomanja gomanja kanon lombo mokolon tiwilaamambaa ama laligowe. Kowe koton kema kanon lombo mokolon tiwilaamambaa ama laligowe. Alauruna takapolakagiawo yononon nugi komumamboti-waajon wosona (ba kukuuna) kouma gojono laligowe.

²⁷ Laaligona nanjomambaajon gawon kotiin men laligowe. Gaon gbili mamaga laligowe. Gawon mamaga mewetiwaajon nenewaa kambana mende ero nene apuwaa komun laligowe. Nene qaono kaban mamaga bodi laligowe. Opo malekuwaajon amamaan totonga arin laligowe. ²⁸ Iikayadeen qaagoto, toroqen kokaen moma laligowe: Uumeleen kanagesoya kanagesoya kuuya yononon majakaka qaagia nijogi uunanon mono kaban so moma bimonon laligowe.

²⁹ Momalaari alauruna daen yononon sologon loorijuti een, niinon mono kaanjadeen ii mobe bimooro uuna loorinkeja. Monon kongoro ano uumeleen alananon singisonjo anji, singisonjo iikawaa gerianon mono noo uuna kaanagadeen nooro tembomakejen.

³⁰ Ononon sele men-uu qaagadeen mobombaa siinja momakeju. Kawaajon niinon selena men ubenagatiwaa so koloowenagati een, nii selena iwoi-waajon qaagoto, mono uunaa iwoiwaajon kamaanqeqeta koloowe esunja kamaankejiwaajon ama selena men ubenaga. ³¹ Anutu Pon Jiisaswaa Manja kaban so mepeseenin tetegoya qaa akadamuyawo laligon ubaati, inon mono noo kania moro qaa qolonmolongoya qaagoto, qaa honja toon ii jejen.

³² *Damaskas sitinon laligowe kin Aretaswaa kiapyanon goondomonjuruta noma somonjon nombutiwaajon jen koton onono Damaskas ejemba yonoo siti sopa naguyanon emboma olon koma kemambotiwaajon galej men nanji. ³³ Kaen nangito, alauruna yononon noma konde uutanon nooma kasanon somonjon siti kiropo jengenanonga sosoda anji namonon kamaan koma borianonga olon koma kawo. Kian.

12

Poolnon jaameleen unja iima isaisaan qaa moro.

* **11:24:** Dut 25.3 * **11:25:** Apo 16.22; 14.19 * **11:26:** Apo 9.23; 14.15 * **11:32:** Apo 9.23-25

¹ Onoo selememe alaurugianon jaameleembaa qaaya qaaya jenkejuti, iikawaajon niinon kaanagadeen selena mepeseen jaameleembaa qaana jemaña. Qaa ii saanon mende ilaan onjombaato, kilen qaa toroqen jaameleen unjaya unjaya ii Ponjon qaagia nisaano mobeti, iikawaa sunduya jemaña. ² Eja mon moma mube Kraistwo qokotaan laligoja. Unj Toroyanon ii wano namowaa koosu haamo jawoya uugun uma senjelao jawoya uugun uma Anutu iyanjaa Siwe goman uutanon eu uro. Kamban iikanonadeen gbani 14 tegoro laligojon. Seliawo me selia qaa unj kokoosoyagadeen uroti, ii mende mojen. Anutunon ii moja.

³⁻⁴ Unj Toroyanon eja ii wano Anutuwaaw oyanboyan gomananon uro qaa qaita mon jegi moro. Balon eja niinon qaa ii jemambaajon songo eja ano qaa ii balon ejemba ananaa qaanananon jewombaa so qaago. Seliawo me selia qaa uroti, ii Anutunon moja. Niinon ii mende mojento, iwaa sunduya mojen.

⁵ Niinon eja iwaanon iwoi kolooroti, iikawaajon selena men umanatiwaa so koloojen. Neenaajon ii kolooroto, kilen iikawaajon ama neena selena mende mepeseenkejen. Kawaajon qaagoto, esunkamakamaa koloojenywaajon kaen amakejen.

⁶ Neenaajon selena kaanagadeen men umambaajon mobenagati een, qaana mono qaa honaa so jenenaga. Kaen qaa omaya jeje ejaga mende koloowenagato, ii kokaembaajon kolatin aonkejen: Kuuya ononon jaameleen ii iibetiwaajon qaa dindiña uugun noojon mogi uuta koloomambo. Nanamemena ambe iigi qaa jewe mogiti, mono iikawaa sogadeen gosin nombutiwaajon mojen.

⁷ Nisanisaan qaa uuta mobe qaa tosaan uugunkeji, iikawaajon awelegon aomambotiwaajon Anutunon iwoi jetawo noo sele busunanon ano sosoro somambaa so nunkeja. Satambaa gajobanon siimbobolo ii nono momakejen. ⁸ Kawaajon Ponjon ii sele busunanonga itagowaatiwaajon qama kooliwe indin karoon kolooro.

⁹ Kaen qama kooliweto, qaa kokaen nijoro, “Qaago. Esunkamakamaa koloona noo ku-usunanon mono afaanon uuga saa qero akadamugawo koloonkebaa. Kawaajon noo kalenmorianana mono bunja qen aona sokombaa.” Qaa ii nijon Kraistwaa ku-usunanon qananon ubaatiwaajon momakejen. Kawaajon esunkamakamaa koloonkejenywaajon selena mepeseenkejen. Lombo ii qaombaatiwaajon mende toroqen qama koolinkejen.

¹⁰ Kraistnon nii esunkamakamaa koloonkejen, kamban iikanon esun nono kotiin namakejen. Kawaajon esunkamakamaa koloojenywaajon kilen mobe sokono kiku mende amakejen. Tosianon uuqe qaa tokoronkota jen nongi mobe sokoma nonja. Kraistwaaajon ama kakasililin sisiwerowero ama nongi konajilin moma kanon kilen uubonjon mokoloonkejen. Kian.

Poolnon Korint yonoojon majakaka moro?

¹¹ Selena men uma eja uuta qaa taniñaan koloojen. Dingowutiwaajon ama kana morota mon mende mokoloon noojon mogi ubaatiwaajon ii jejen. Onanon, Anutunon mende ilaan nonagati een, neeno mono iwoi mon mende ambe gemaqeqe qaagianon hona koloonaga. Hona koloonagato, nanamemena kaen me kaen gosijen, mono kamaanqeqeta mende koloojen. Tosianon aposol qabunagiawowaa qa men umbuqumbulin lan laligojuti, niinon mono iyonoo newo baagianon mende totoon laligojen.

¹² Onoo batugianon gawon men lombo mamaga moma mokosingon laligoweti, iikanon Anutuwaaw ku-usunanon sololoon nono angoletto aiwese

kania kania asugiro. Nanamemen iikanon aposol koloojeniwaa kania qendeema ononota iigi.

¹³ Ono ilaan onombe ano uumeleen kanageso tosaana ii onowo ororon ama onombe. Tosaana onombe waagita ono mono nomaen onomesaowe een laligowuyaga? Onanon, nanon nombutiwaa lombota ii onoo qagianon mende ambe. Aposol takapolakagiawo yononon lombo ii onoo qagianon amakejuto, niinon ii tosaana yonoo qagianon ambe bosimakeju. Nanon nombutiwaajon mende kuun onoma iikanon koposo ama onombe me? Kawaaon “Poolnon koposo ejaga koloaja,” jewuyaga, mono qinjina ii mesaowutiwaajon qisin ononjen.

¹⁴ Mobu, kamban kokaamba mombo onoonon kamambaajon jojoriwe indina karonon koloowaa. Kan gawona nangowutiwaa lombota ii dunanon mombo onoo qagianon mende amana. Ii qaago. Onoangiaa esuhina-giaajon mende koposongonkejento, onoangio noo siin mobutiwaajon mojen. Merabora yononon nemunmanjurugia nanon esuhina men kululuun onombutiwaa so mende koloojuto, nemunman yononon ii meraboraurugia yonoojon men kululuugi sokombaa. Iikawaa so uuwaa gawon baagen niinon mangia koloojen. Kawaaon uunon baagen ilaan onomambaajon mojen.

¹⁵ Kawaaon ononon qeangowutiwaajon iwoina kuuya ii kisoro qaganon togon onombe onoo bunja koloowaatiwaajon mojen. Neena laaligona kaanideen qeangowutiwaajon qeemambaajon mojen Kaen honona qaa jopagon onombe uujopananon somariinkejato, onoo uukalengianon mono kilen naambaajon waziinkeja?

¹⁶ Onanon, nanon nombutiwaa lombota ii onoo qagianon mende ambe. Noo tuarenjenurunanon qaa iikawaajon uumotoongo anjuto, tosiannon kokaen jewuyaga, “Pool ii momo eja koloojiwaajon tiliqili ama uugia mejangon kokosiin onoma monengia kaen me kaen horonkeja.” Qaa ii hona qaago! ¹⁷ Ii nomaembaajon jeju? Nenauruna wasin onombe onoonon kagiti, iyonoononga monon Pool esuhina mubutiwaajon kuun onono me qaago? Qaago. ¹⁸ Taitus onoonon kawaatiwaajon kuun mun uumeleen ala mon iwo wasiwe kari. Taitusnon nii esuhina nombutiwaajon kuun onono me qaago? Qaago. Un Toroya motoongonon mono sololon norono gawon nangonanogowaa kana motoondeen kema kan laligori. Kian.

Poolnon Anutuwaa ku-usun qaganon kawaa.

¹⁹ Tere koi weenon iikanon noojon kokaen romongowubo, “Qaa jen muniji, mono iikawaa kitiaga kaparan koma jen kaen ooja.” Oo wombo alauruna, niinon iikawaajon kokaen jema: Niinon Kraistwo qokotaan qaana Anutuwaa jaasewanon jen oowe. Gawonana kuuya ii ononon uugia meagon kotikotii mokoloowutiwaajon menkejon.

²⁰ Onoonon kan iibe nanamemengia togonkejen, ii mombo otaan laligowubo. Kaen mokolon onomambotiwaajon majakaka mojen. Nanamemengiaa irona meleema onombe qagianon ubaati, ononon tani amanati, ii togowuya, iikaen mojen. Batugianon nanamemen kokaen ambubotiwaajon toona mojen: Uunon motoqoto moma juma andoruru jewubo. Uuduudu ama yon jewubo. Selenon kuukuu ama aon deema onoangiaa tuumbaajonadeen romongon laligowubo. Gemageqe qaa tokoronkota jen iikanon men bolin aowubo. Tosaana yonoo qaagia aasangoyanon jegi dimbonawo kembabo. Jaba-arambaran ama arena tororo mende otaan onoangiaa aingianon lan laligowubo.

²¹ Kaen ama laligowuti een, niinon kokaen koloowaatiwaajon majakaka moma kamanja: Ejemba mamaganon wala singisonjo ama laligogiti, niinon iyonoojon uukondun ama saamambo. Nanamemen jewonawo lan otaan siingia kombompana mokoloowutiwaajon serowilin ama gamugia moma mende moma bolin aogi. Batugianon kawe uugia mombo mende meleenji injibe Anutunon uuna kuuro mombo uukamakamaa amambo. Kian.

13

Galen meme qaa konoga

¹ *Kamban kokaamba onoonon kawe indina karonon koloowaa. “Qaawaa jakeyanon aambaa qaaya kuuya ii ejemba woi me karononon nanjon jegi kotiinjeja.” ² Niinon Buja qaa iikawaa so anjen. Onoo batugianon laligowe indina woi kolooro kamban iikanon galen meme qaa onombe. Qaa ii kamban kokaamba mombo qen gbilin waladeen jejeni, iikanon tegoja. Kawaaajon mombo kamanati, kamban iikanon ejemba singisonjo wala anjiti me anjuti, ii mende injiima koboomanja. Kilenagiawo onjo mono kuuya mindinjon onomana.

³ Kraistnon esunkamakamaa qaganon mende ama onomakejato, ku-usuna onoo batugianon qendeemakeja. Kraist iikanondeen mono sololon nono aposol koloon qaa jenkejeni, onjo iikawaa kaniaajon uuwoi ama kaparan koma qisin onkeju. Kawaaajon siligiaa so mono qaa jen onoma mindinjon onomana.

⁴ Kraist maripoonon qegi komuroti, kamban iikanon esunkamakamaa tani laligoroto, kilen Anutuwa ku-usunanon nemun koma muro kotiin laligoja. Niinon kaanjadeen iwo qokotaan neena esunkamakamaa koloon laligojento, Anutuwa ku-usunanon mono nemun koma nono Kraistwaa jeta ten koma mindinjon onomambaajon kotiin laligojen.

Mono onoangia gosin aon uugia melembu.

⁵ Mono onoangia tororo gosin aowu. Uugia meleema onanon Kraist moma laariju me qaago, iikawaaajon mono angotetenon ama gosin aowu. Kraist Jiisaswaa Unyanon uugianon kotiin laligoji, ii moma kotoju me qaago? Uugianon mende laligoji een, onjo mono angotete iikanon kamaan unuro Kraistwaa buja mende kolooju. ⁶ Niinon onoonon aposol hona koloojen me qaago, onjo kaen gosin nonji angotete iikanon mende kamaan nuwaa, iikaen mojen. Onjo noo kaniaa kaen asuganon iima moma kotowutiwaajon jejeromonromon ama laligojen. Kawaaajon mindinjon onombe onanon sokombaa.

⁷ Qaa kuuya onon koujeni, ii anji soowabotiwaajon Anutu qama koolijon. Qaa mon jen soon laligogi kan mindinjon onombe tuarenjenurunanon mono aposol ku-usuna onanon iima asariwuya. Kaen koloowaatiwaajon mende qama koolijen. Onjo mende mindinjon onomanatiwaa so niibubotiwaajon mende qama koolijento, ononon uugia dindina melembutiwaajon qama koolijen. Uugia onanon melembuti een, niinon mende mindinjon onombe tuarenjenurunanon noojon toroqen “Eja looloriaga!” jen mobuyagato, ii kilen.

⁸ Nono qaa hona qotogon mon utegowombaajon amamaawonato, qaa honanon seiwaatiwaajon saanon nambona. ⁹ Niinon ku-usuna mende qendeema esunkamakamaa tani laligowe ononon kotiin nambuti, kamban iikaananon mono korisoro amakebona. Uumeleembaa akadamugia kuuya mokolon kotiin nambutiwaajon nononon Anutu qama koolin munkejon.

* **13:1:** Dut 17.6; 19.15

10 Ponon onjo men kamaan onomambaajon qaagoto, uugia meagowe kotiiwutiwaajon moma ku-usuna ii nono. Ku-usun iikawaa qaganon nama onoonon kamanati, kamban iikanon geriawo ama onomambotiwaajon mono qaa koi koriganon laligon onoojon tere koi oojen. Onoangio mindingon aowuti een, mono bonjona ama onomana. Kian.

Yeizozo qaa tetegoya

11 Oo uumeleen alauruna, qaana jen tegon qambanmamban kokaen ononjen: Mono aisoon laligowu. Kaniagia sooroti, ii mono kuuya mindingodaborowu. Uukuuku qaa ononjeni, ii mono buna qen aon ten kombu. Qaa jeweti, iikanon mono uumotoon ama luaenon laligowu. Kaen angi Anutu jopagon aowutiwaajon inaan nonoma luae qen nonombaati, iinon mono onowo laligowa.

12 Onjo uumeleen alaurugia yonowo mono jolongia jen angon aon kana soraaya otaan buugia kiton nen aon laligowu. Anutuwaaja ejemba soraaya kuuya koi laligojuti, iyononon yeizozogia angi onoonon kaja.

13 Pon Jiisas Kraistnon mono kalenmorianan onono Anutuwaaja uu-jopayanon nemun koma onono Unan Toroyanon kuuya inaan onono uumotoon ama ainjolon laligowu. Kian.

Galesia Tere Poolnon Galesia yonoo Tere ano. Jen-asa-asari

Poolnon Buᅇa Tere koi Galesia prowinswaa uumeleen kanageso yonoojon ooro. Galesia prowins ii Eisia Maino (Turkey) uutanon Room yononon jen koton ononji baagianon laligogi.

Aposol yononon Anutuwaa Buᅇa qaa jen seigi wala Juuda tosaanᅇ ano kanagen waba kantri tosonian kaanagadeen uugia meleengi. Kamban iikanon Juuda yononon kaparan koma qaa woi kokaen jegi bimooro:

1) “Waba kantri yononon Mooseswaanon Kana qaawaa so Anutuwaa aiweseya selegianon mende kotowuti een, iyononon mono uumeleen kanageso honᅇa mende koloowuya.” Anutunon ejemba iyanᅇaajon meween-gon ononoti, iyonoo aiweseya ii sele kooto. Jen 17.10–12. Poolnon ii moma “Qaa ii honᅇa qaago!” jen kokaen jen koton onono, “Waba kantri yononon Jiisas moma laarigi Anutunon momalaarigia iikawaajon ama qaagia jen tegoro solanᅇanin uumeleen tuun honᅇa koloowuya.”

2) Boi takapolakaya yononon Poolnon Unᅇa Toroyaa ku-usunon gawon meroti, ii menᅇ kamaan ama kokaen jegi, “Pool ii aposol honᅇa mende koloojiwaaajon ama qaaya mende mobu.” Kaen jegito, Poolnon kotiin jero, “Niinon Jiisaswaa Oligaa Buᅇa jeje ejaga koloowe Anutunon metogon kuun nono aposol honᅇaga laligojen.” Kaen jen Galesia yonoo uumeleen tuunᅇa tuunᅇa nanamemembaa qambanmamban qaa ooro. Uunana meleembonᅇati een, mono afaanᅇon Kraist jopagon gawonᅇa menin honᅇa koloowaa.

Buk kokawaa bakaya waᅇa 5 ii kokaen:

Qaa mutuya 1.1-10

Pool nii aposol honᅇa koloojen 1.11–2.21

Anutu kalenᅇmorianᅇa Buᅇa qaa 3.1–4.31

Nononanaa ainᅇnanaa songoya 5.1–6.10

Terewaa qaa kota waᅇa 6.11-18

¹ Pool niinon qaa aminᅇ mobombaajon Galesia uumeleen kanageso onoojon tere koi oojen. Wasiwasi eja koloojeniwaa kania ii kokaen: Ejembanon aposol gawombaajon mende kuun nongᅇi menᅇ laligojen. Balon eja monᅇon mende wasinᅇ nonoto, Jiisas Kraist ano Manᅇ Anutu ii koomunonᅇa menᅇ gbiliroti, iyoronon mono arenᅇon aposol gawon noni menᅇ nanjen.

² Neᅇauruna kuuya niwo nanjuti, iyononon nii kotingon nongᅇi tere koi ambe Galesia prowinsnon uumeleen kanageso tuunᅇa tuunᅇa onoonon kaja.

³ Anutu Manᅇnana ano Ponᅇ Jiisas Kraist yoronon mono kalenᅇmorianᅇ ononi luaenon laligowu.

⁴ Jiisasnon ananaa Anutu ano Manᅇ iwaa je buuta otaanᅇ ananaa singisonᅇgonanaajon ama laaligoya qeleeno qegi. Kamban kokaamba namowaa kamban bologanon laligonᅇkejonᅇi, iinon mono kokainonᅇa hamo qenᅇ metogon nonombaatiwaaajon ama komuro. ⁵ Kawaaajon Anutuwaa qabunᅇaya kambanᅇa kambanᅇa mepeseeninᅇ tetegoya qaa akadamyawo enᅇ enᅇ ubaa. Qaa ii onanonᅇ.

Oligaa Buᅇa ii mende jen soonᅇ modoqodowagowu.

⁶ Niinon onoo kanagiaajon ama aaruwe jaa kona luguja. Anutunon Kraistwaa kalenᅇmorianᅇa buᅇa qenᅇ aowutiwaaajon onoono iwo laligogito, niinon

jen Jerusalem sitinon uma iwo somaņa 15 kawaa so laligowe. ¹⁹ Kanon laligoweto, wasiwasi eja aposol tosaņa ii mende injiibe. Pombaa koga Jeims iigadeen iibe.

²⁰ Kawaajon mobu, qaa ononjenji, ii qaa honaga kolooja. Qolonmolongoya mon qaago. Qaa ii Anutuwaa jaasewanon jejen.

²¹ Jerusalem mesaon Siria ano Silisia balonon kema goman tosaņa liligon laligowe. ²² Kaen kema laligoweto, Judia prowinswaa uumeleen kanageso tuņa tuņa Kraistwo qokotaan nanjuti, iyononon mende niigitiwaaajon kaban iikanon nii mende moma koton noma laligogi. ²³ Noonon buju qaa kokaenda ii yonoo gejagianon kemero mogi, “Wala sisiwerowero men nonoma laligoroti, iinon mono letoma laligoja. Momalaari qaa aliwaatiwaaajon jaabamagege men nononoti, iinon mono kaban ketada kokaamba ano qaa iikayadeen jen asarinkeja.” ²⁴ Kaen moma noojon ama Anutu mepeseen mun laligogi. Kian.

2

Aposol yononon Pool horogi batugianon karo.

¹ *Kawaa gematanon gbani 14 tegoro kanon “Barnabaswo Jerusalem sitinon mombo umaņa,” jen Taitus kaanagadeen wambe motoon unin.

² Anutunon wala noonon asugin kemaņatiwaa qaa nisaanotiwaajon ama yorowo kema Jerusalem keuma gawonaa kania jen asarin onombe. Gawon pondan men kouma laligojenji, iikanon aposol yonoonon mende sokono gawonaa honanon kamaan qero pogowabo. Kaen romonjon sunduna ejemba omaya yonoojon lan mende injoweto, jotamemeurunana goda qen onomakejonji, iigadeen horon onombe ajoroogi. Ajoroogi kanon Oligaa Buņa waba kantri batugianon liligon jen seinkejenji, ii asuganon jen asariwe mogi. ³ Yononon ii moma “Saanon!” jegi. Kaen jen neņana Taitus Griik eja iinon niwo laligoroto, kilen somataurunana yononon Anutuwaa aiweseya selianon kotowutiwaajon mende jen koton mug. Juuda nonoonon Kana qaa ii mende men kotiin mug.

⁴ Juuda somata yononon qaagoto, tosanon eja selia kotowombaaajon moma batuyanon batuyanon kuun jegiti, boi takapolakaya iyonoo kanagia ii kokaen: Yononon “Uunana meleenjon,” jen kaen mondon nonoo kanianana iima kotowutiwaajon olon jan qen kan ala kaņa batunananon kouma laligogi. Nono Kraist Jiisaswo qokotaanin laaligo walagaa kasanonga isama nonono solan laaligojonji, iikawaa silia iima kotowutiwaajon nanji. Yononon nonoojon kokaen moma koposongogi: Saanon laligogi ononin ananaa sopa uutanon kougi Mooseswaa Kana qaa baatanon onoonin ananaa welenqeęeurunana koloowuya. ⁵ Kaen koposongon metama nonongito, nononon Oligaa Buņawaa qaa honanon meeęeesoo koloowabotiwaajon nanjon. Ii onoo batugianon agokayan konin kotiin ewaatiwaajon nanjon. Kawaajon kaban monon mende loorin qaagiaa baatanon kembombaaajon mende toton wambelaanin.

⁶ *Ajoajoroonon nii Buņa qaana jen asariwe jotamemeya yononon “Saanon!” jen niinon Buņa qaa mon toroqen jemaņatiwaajon mende jegi. Eja ii geregiaga koloogi goda qen onomakeju. Qabuņagia kaen me kaen kolooji, niinon iikawaajon mobe so motoongo kolooja. Anutunon ejemba tosaņa mende ninisosoroon tosaņa mende sureen onomakeja. Keda motoonjonon gosin nonomakeja. ⁷ Buņa qaana mende toton utegogito,

* 2:1: Apo 11.30; 15.2 * 2:6: Dut 10.17

Anutuwaanonj gawonj arenj iikawaajonj mono “Ahaa!” jenj kokaenj iima asarigi: Anutunonj moma laarinj nonoma Oligaa Bunj jenj asariwombaa gawonj ii kokaenj mendeeno: Niinonj ii waba kantri batugianonj jenj seiwe Piitononj Bunj qaa iikayadeen Juuda kanageso yonoojonj jenj asarinj uugia kuunj onjmakeja.

⁸ Gawonj kaenj mendeema aposol Piito inaanj muro Juuda eja selegia kotogiti, iyonoo batugianonj uukuuku gawonj menkeja ano nii kaanjadeen inaanj nono wasiwasi ejaga koloonj waba kantri batugianonj liligonj gawonj iikayadeen menkejen. ⁹ Kawaajonj Jeims, Piito ano Jon, eja geria qabunagiawo yonononj Pononj kalenmorianj kaanjanono laligoweti, qaa ii moma kotogi uumotoonjgo aninj. Gawonj kaenj mendeema iikawaa kaisareyaga Barnabaswo noro boronara qegi kokaenj jenj kotiininj, “Noro waba kantri yonoononj kema gawonj meri onjonganj Juuda kanageso yonoo batugianonj toroqenj gawonj menkebu.” ¹⁰ Qaa motoonjgo qisinj noroma kokaenj toroqenj nirijogi, “Ejemba wanaya ilaanj onjombojonj mono toroqenj romonjonj laligowao.” Kaenj nirijogi niinonj iikaanagadeen ama onjomambaajonj kaparanj koma laligojenj. Kianj.

Poolnonj Piito jenj qotogonj muro.

¹¹ Kaenj jenj kotiininjto, Piitononj Antiokia sitinonj kanj melenjeleenj ano ejemba uugianonj mamaga boliro. Kawaajonj Piitononj karo iibeti, kambanjan iikanonj niinonj jaayanonj kuunj kokaembaajonj tuarenjenj ama mube: ¹² Piitononj wala waba kantri yonowoj laligonj nene motoonj nenj laligogito, eja tosianonj Jeims mesaonj Jerusalemga kagi iikawaa gematanonj ejemba ii injiima sisiriinj sigenjsigenj nano. Anutuwwa aiweseya selegianonj kotogi yonoojonj toroko moma zirinjziriinj ama Juuda tuunj yonowoj qokotaanj laligoro.

¹³ Kaenj waba kantri ejemba ii mojjogia tiiro kongbara qegi Juuda uumeleenj ejemba tosianonj kaanagadeen Piitowoj qokotaanj uumeleembaa selesele qenjanj. Selesele qenjanj nama Barnabas kaanagadeen horogij yonowoj jibijabu qero. ¹⁴ Kaenjanj ama nanamemengianonj Bunj qaa honjan dindinagadeen mende otaagiti, niinonj ii iima ejemba kuuya yonoo jaasewanganonj nama kokaenj ijowe, “Piito, gii Juuda ejagato, kilenjanj waba kantri yonoononj nanamemengia otaanjanj laligojanjanj. Gii Juuda ananaanonj nanamemenjanj mende otaanjanj kilenjanj waba kantri ejemba ii otaanjanj nambutiwaanjanj kuunjanj onjoma uugere amakejanjanj? Ii mende sokonjanjanj.” Kianjanj.

Juuda ano waba kantri anana Anutuwwa jaanonj ororonj koloojonj.

¹⁵ Juuda koloonjanj uunana meleeninjanj, nonononjanj waba kantri ejemba singisonjgogiawoj kaanjanj mende koloonjanj laligojonjanj. ¹⁶ *Kaanjanj laligojonto, hamoqeqewaa kania ii kokaenjanj erota moma yagojonjanj: Jiisas Kraist moma laarininj qaanana jenjanj tegoro solananinjanj. Mononjanj Kana qaa otaanjanj iikaanjanj kanonjanj solanja mende koloowaa. Kawaajonjanj nonononjanj kaanjadeen solanja koloowombaaajonjanj moma Kraist Jiisas moma laarinjanj muninj qaanana jenjanj tegoro solananinjanj. Ii Kana qaa tenjanj kombonagatiwaanjanjanj ama qaago.

¹⁷ Kaenjanj ama Kraistwo qokotaanj Anutuwwa jaanonjanj solananiwombaaajonjanj kaparanjanj koninj Anutunonjanj kilenjanj mokoloonjanj nonono nononano kantri tosaanjanj yonoo tani kaanjanj singisonjonanawoj laligojonjanj eenjanj, Kraistnonjanj singisonjgo ambombaaajonjanj nemunjanj koma nononjanjanj me qaago? Qaago totoonjanj! Qaa ii yamagenjanj (kozigenjanj)! ¹⁸ Kana qaa otaanjanj solanja koloowombaa qaaya ii

* 2:16: Ond 143.2; Room 3.20, 22

kondeema qewagowe. Qewagoweto, ii mombo angobato men jen kuuwe-nagati een, mono Kana qaa iikayadeen qotogon singisongo ejaga koloon kania mombo iikaen mokoloomambo. ¹⁹ Wala kania iikaen mokoloon Kana qaawaajon ama koomuya tani kaan koloowe. Kaen koloowe Kana qaanon mende toroqen galen koma nono solan laligojen. Niinon laaligona Anutuwaanon ambe Kraistwo maripoonon nugi kaan komun nama iwo kotiin laligojen.

²⁰ Kawaajon neeno mende toroqen laligojento, Kraistwaa Unayanon mono noo uunanon kotiin laligoja. Kraistnon uu jopagon noma laaligoya noojon qeleema dowena mero. Kawaajon toroqen jaawo laaligo laligomanati, ii mono Anutuwa Meria moma laarin mun laligoman. ²¹ Kana qaa otaan iikaan kanon solan koloowonagati een, Kraistnon mono een toontoon komunaga. Komuroti, ii moma laarin Anutuwa kalenmorianja kaen mende qewagonkejen. Iikanon mono nemun koma nonono solaninkejon. Kian.

3

Kana qaawaajondeen nambu me Jiisas moma laariwu?

¹ Oo Galesia kaamaa ejemba, uugia qaa! Niinon Jiisas Kraist maripoonon qegitiwaa kania ii jaagianon ama jen qendeema onombeto, monon noo gemananon kan uusoosoo men onono jinjaun qeju. Ii mende sokonja.

² Iwoi motoondago qisin onombe nijogi momambaajon mojen: Ononon Un Toroya ii mono nomaen ama bun qen aogi? Ii Kana qaa otaagitiwaaajon ama qaagoto, Oligaa Bun moma Jiisas moma laarigi Un ii uugianon ano bun qen aogi. Niinon qaa ii duduuwubotiwaajon nama uugia kuujen.

³ Ii duduugitiwaa tanitani meleema momogia mesaon uugia sooro kaama anju. Wala Un Toroyanon uugianon kemen inaan onono kania kanain kenjito, mombo Mooseswaa Kana qaawaa kanianon kemen kemakeju. Kamban kokaamba onongiaa esun qaganon solan koloowombaaajon angobato menkeju me? Esungia iikanon mende sokonja.

⁴ Kraistwaaajon ama siimbobolo mamaga ama onongi qagianon uroti, ii mono een toontoon moma bosima laligogi me? Honon mende kolooro ii mono onanon een toontoon bosingi. Kawaajon on mono ejemba uugia qaaga laligoju. ⁵ Kawaajon Anutunon Un Toroya onoma batugianon angoleto kania kania esunmumuyawo menkeji, ii ononon Bun qaaya moma Jiisas moma laarinkejutiwaajon ama menkeja. Kana qaa otaankejutiwaajon ama ii mende menkeja. Qaago. Qaa ii mono mende duduuwu. Kian.

Aabrahambaa kana otaanij sokombaa.

⁶ *Qaa iikawaa so Anutunon Abraham ama muro ii Bun qaanon kokaen oogita eja, "Aabrahamnon Anutu moma laarin muro iima qaaya jen tegoro solananiro."

⁷ *Kawaajon Aabrahambaa kania romonjon kokaen mobu: Daen yononon Anutu moma laarinkejuti, iyononon mono Aabrahambaa mundanuruta koloon laligoju. ⁸ *Anutunon walawala aren kokaen ano, "Ejemba Juuda qaago yononon nii moma laarin nongi qaagia jen tegowe solananiwuya." Aren kaen ama iikawaa so Aabrahambaaajon Oligaa Bun qaa walawala kokaen ijoro, "Goojon ama noo kotuemotuenanon mono namowaa ejemba tuun kuuya yonoo qagianon ubaa." Tosianon qaa ii waladeen iima asarin Bun qaanon oogi. ⁹ Aabrahamnon Anutu moma

* 3:6: Jen 15.6; Room 4.3 * 3:7: Room 4.16 * 3:8: Jen 12.3

laarinj muro kotuegonj muro momalaariwaa wanjaleya kolooro. Iikawaa so daenj yonononj Aabraham kaanja moma laarijuti, Anutunonj ii kaanagadeen kotuegonj onono Aabrahambaa mundanjuruta koloowuya.

Jiisasnonj kitinana kolooro Anutuwaa qasumasuwaa bunja qenj aoro.

¹⁰ *Kaenj koloowuyato, kuuya yonononj Kana qaa otaanj kawaa qaganonj laarinj laligojuti, Anutunonj mono qasuaanj onono laligowuya. Qaa ii Bunja qaanonj kokaenj oogita eja, “Kana qaa Terenonj qaa kuuya oogita eji, monononj monj ii kuuya mende tenj koma otaankeji, Anutunonj mono ii qasuaanj murota laligowaa.” ¹¹ *Bunja qaa monj kokaenj oogita eja, “Ejemba solanja mombaa momalaarianonj mono nemunj koma muro kotiinj laligowaa.” Kawaaonj monononj Kana qaa otaanj iikanonj solanja koloomambaaonj moji, iinonj mono Anutuwaa jaanonj mende solanja niwaa. Qaago. Qaa ii asuganonj qendeema onombe tegoja. ¹² *Momalaarinonj Mooseswaa Kana qaa mende nemunj konja. Qaa iikanonj jojopanj qaa kuuya tenj kondaborowombaaonj uunana kuunkeja. Kana woi ii anja anja. Kana qaawaa kania ii kokaenj jero oogita eja, “Kana qaa kuuya tenj koma otaankeji, iinonj mono kotiinj laligowaa.”

¹³ *Kana qaa mende waleembonaga, kaenjononj laaligo kombombanja mokoloowonaga. Kaento, Anutunonj anana iyanjaa Kana qaayaa so qasuaanj nonomambaaonj togonj Kraist wasiro ala ilailaanana koloonj downana mero. Bunja Terenonj qaa monj kokaenj oogita eja, “Ejemba gere batuyanonj mondonj ononjuti, Anutunonj ii kuuya qasuaanj onono laligoju.” Iikawaa so Kraist gerenonj mondongi ananaa kitinana kolooro Anutunonj qasuaanj muro iikaanja kanonj downana mero. Qasumasuaa ananaa qanananonj uroti, ii qetegoro.

¹⁴ Benjana Aabrahamnonj Anutu moma laariro kotuegonj muroti, iikawaa so kotumotue iikanonj waba kantri kuuya sokoma yonoo bunjagiaga koloowaatiwaaonj moro. Kaenj moma kuuya ananaa downana mero. Downana mero Kraist moma laarininj kana kokaenj koloowaa: Anutunonj Unjaya Toroya nonomambaa qaaya somonjgoroti, nono uunana meleema Unja ii saanonj bunja qenj aowonja. Kianj.

Kana qaa ano oyanboyanj mokoloowonatiwaa soomonjo qaa

¹⁵ Oo uumeleenj alauruna, niinonj balononj laaligowaa sareqaaya monj kokaenj jemaaja: Monononj borosamoya tosia yonoo bunjaga koloowaatiwaa qaaya tuunonj jero somonjogita eji, ii monononj monj qewagonj kanagenj qaa monj qaganonj toroqemambaaonj amamaawaa. ¹⁶ *Mobu, Anutunonj soomonjgowaa qaaya ii Aabraham ano gbilia monj yoroononj jenj somonjgorota eja. Bunja qaa iikanonj “gbiliuruga” mamaga ananaaonj tani kaanja mende jejato, eja motoonjgowaaonj kokaenj jeja, “Ii goo gbilinonja monj ii mumaaja.” Eja motoonjo ii Kraist.

¹⁷ *Qaa iikawaa kaniaaonj kokaenj jejenj: Soomonjgowaa qaa iikawaa honja ii mono kamaawaatiwaaonj amamaawaa. Anutunonj ii walawala jenj somonjonj gbani 430 tegoro kanonj Kana qaaya mokoloonj Mooses muro. Kana qaa iikanonj soomonjo qaaya wala jeroti, ii qewagomambaaonj amamaawaa. ¹⁸ *Oyanboyanj koloowombaa kotumotueya ii Kana qaa otaanj mokoloowonagati eenj, Anutuwaa soomonjo qaawaonj mende toroqenj amamaaninj eenj toontoonj ewabo. Bunja qaaya Aabraham muroti, ii eenj

* 3:10: Dut 27.26 * 3:11: Hab 2.4 * 3:12: Lew 18.5 * 3:13: Dut 21.23 * 3:16: Jen 12.7
* 3:17: Eks 12.40 * 3:18: Room 4.14

totoon mende eroto, Anutunon qaaya iikawaa so Abraham kotuegon muro oyanboyon mokoloon laligoro.

¹⁹ Abraham een kotuegon mun Kana qaa ii mono nomaembaajon anota eja? Kawaa kania ii kokaen: Ejembanon kana uugun jinjaun qen laligogitiwaajon Anutunon Kana qaa ii kanagen toroqen jen asugiro. Jen asugiro Siwe gajoba yononon ii men kamaan ala ilailaa eja (namel man, mediator) Mooseswaajon isaama borianon angi Anutuwa je men ejemba batunananon nama jen kotoro. Kana qaa iikanon kaman so en uma galej koma nonombaatiwaajon ama qaagoto, kanagen Kana qaawaa esunanon kamaawaatiwaajon ii nonono. Aabrahambaa gbili mombaa soomongo qaaya nonono eja iikanon asugiroti, kaman iikanon Kana qaawaa esunanon mono kamaaro.

²⁰ Ala ilailaa eja iinon Anutu ano ejemba batunananon nama qaa gawon menkeja. Anutunon soomongo qaaya ii ala ilailaaya qaa, mono ano Abraham muro. Kawaaajon oyanboyon koloowombaa soomongo qaaya ii uuta ano Kana qaa iikanon mono newo baatanon raja. Kian.

Kana qaawaa gawon hona ii nomaen?

²¹ Kaen raro Kana qaa ano oyanboyon koloowombaa soomongo qaa ii aojao me qaago? Awawi! Anutunon kotiin laligowombaa Kana qaaya nononagati een, mono onanon Kana qaa otaan Anutuwa jaanon solanja koloowonaga. Kawaaajon qaa woi ii mende aojao. ²² Qaagoto, qaa woi ii ana ana. Anutunon soomongo qaaya ii uumeleen ejemba oyanboyon mokoloon nonomambaajon ama anota eja. Soomongo qaa iikanon Jiisas Kraist moma laarijon, mono ananaan honawo koloowaatiwaajon moma kokaen arengon jero, "Singisongo ejemba uugia mende meleembuti een, mono een toontoon Anutuwa jaanon mende solananiwuya." Kawaa kania ii Buna qaanon kokaen jerota eja, "Singisongonon mono goman so ejemba kuuya gbadoon nonono laligojon."

²³ Wala uunana mende meleenin momalaarinananon mende kolooro Kana qaanon somongon galej koma nonoma kapuare uutanon nonono. Kanagen Anutunon momalaariwaa kania ninisaano kolooroti, kaman iikanon kasa gbadonon laaligonana ii tegoro.

²⁴ Kaen ranin Kana qaa ii boinanaga koloon Kraistwaa kania mobombaajon kuma nonomakeja. Boi eja gbaworo kuma onongiti, iikawaa so qaa iikanon nunuama solanja koloowombaaajon mindingon galej koma nonomakeja. Kaen ama Kraistwaa kania moma asarin moma laarin munin qaanana jen tegoro solananiwombaaajon kuun nonomakeja. Uunana meleenin boiwaa gawonja ii mono kaman iikanon tegowaa. ²⁵ Uunana meleenin momalaarinananon kolooro Kana qaa baatanon mende laligonin iikanon boi kaanja mende toroqen galej koma nonomakeja. Kian.

Anutuwa meraboraana koloon laligojon.

²⁶ Kuuya ononon Jiisas moma laarin mugi kolokoloo dologa onono Anutuwa meraboraana koloon Kraistwo qokotaan nanju. ²⁷ Kraistwo nambutiwaajon oomulu men onongiti, kuuya onono mono Kraist moma angon koma iikanon maleku taanja kaanja esuun aon iwo qokotaan nanju. ²⁸ Ono korebore Kraist Jiisaswo qokotaan nanji mindirin onono motoongo koloon laligoju. Kawaaajon Juuda ano kantri tosaanja yononon Anutuwa jaanon tuun woi ii mombo mende kolooju. Iyanggia gawongia menkejuti ano welenqege omayo koloojuti, Anutunon mono injiuro tuun woi mende toroqen

koloaju. Ejemba ononon Anutuwaa jaanon tuun woi mende toroqen koloaju.

²⁹ *Ono Kraistwaa bunja koloajuti een, mono Aabrahambaa gbilia iwaanonga koloon tinitosauruta laligoju. Kaen koloon soomongo qaayaa hona oyanboyan ii bunja qen aowutiwaa so koloaju. Kian.

4

Anana Kraistwaaajon ama Anutuwaa meraborata koloonij.

¹ Qaa ii toroqen kania kokaen jemaña: Meranon manaa borosamoya bunja qen aowaatiwaa so koloajato, mera gbaworo laligon kaman kanon welenqege omaya yonowo ororon kaanja kolooja. Manaa borosamo iwoi kuuyaa toya koloowaato, kilen welenqege yonoo koorongianon alagiaga koloon gawon tawaya qaa een menkeja.

² Kaen mera laligon galenuruta yonoo newo baagianon nano yononon laaligoya kuuya arenjon galen koma jen koton munkeju. Mananon kaman ama muro kan kuuwaati, iikanonadeen kanain ano borosamo toya koloon laligowaa. ³ Nononana kaanjadeen wala uuwaa leegenanon mera gbaworo kaanja laligonij. Kaman iikanon ben ano kawali galen Siwe namo batugaranon iwoi kuuya galen koma onomakejuti, iyononon mono nono kaanagadeen galen koma nonongi een yonoo welengia qen newo baagianon laligonij.

⁴ Kaen laligoninto, Anutuwaa kamananon kan kuuro Meria wasiro embawaanonga kolooro. Juuda ananaa Kana qaa baatanon laligomambaaajon kolooro. ⁵ *Kana qaa baatanonga isama nonoma downana memambaaajon asugiro. Kananon Anutuwaa meraboraana koloon bunaya moma analidaboron laligojon.

⁶ Kaen Anutuwaa meraboraana koloajutiwaaajon ama Anutunon Meriaa Unaya wasiro uunananon kemen kokaen qamakeja, "Oo Aba Amana!"*

⁷ Kaen qamakejiwaaajon ama mende toroqen welenqege omaya koloojanto, Anutuwaa meraboraana koloon laligojan. Kaen laligojaniwaaajon ama Anutunon oyanboyan Bunaya gono bunja qen aon galen koma laligowaga. Kian.

Poolnon Galesia yonoojon majakaka moro.

⁸ Ono wala Anutu mende moma koton laligogi. Kaman iikanon tando lopion ano ben kawali galen ben honaa laaligoya mende men laligojuti, ii tawagia qaa een welen qen onoma kamaanqegeta laligogi. ⁹ Kaen laligogito, uugia meleema kaman kokaanonon Anutuwaa kania moma koton laligogita Anutunon moma koton onono laligoju. Anutunon moma ononji, qaa iikanon wana koloon ononja. Kaen laligojuto, dunanon mombo naambaajona ben kawali galen iwoi kuuya galen komakejuti, mono iyonoonon meleema jaasewan qen onoma laligoju? Ben kawali galen ii esungia kamaanqegeta koloojuto, ononon mono kilen ii welen qen onoma kamaanqegeta koloowombaa siina moju. Ii mende sokonja.

¹⁰ Ii welen qen onoma kendon rara kaman kania kania iikawaajon mogi uro tororo otaankeju. Sabat kendon ramakeju. Koin gbilia kouro bengia romonjon koin so aisoonkeju. Yambuyambu korisoro ama kendon tosia ii gbani so tororo otaankeju. ¹¹ Niinon onoojon ama toroko kokaembaajon

* **3:29:** Room 4.13 * **4:5:** Room 8.15-17 * **4:6:** Aba ii Arameik qanon Ama.

mojen: Niinon onoo batugianon gawon mewe hona mende kolooro een toontoon seleqeqe amambo.

Galesia yononon Pool gema qewombaajon анги.

¹² Oo uumeleen alauruna, niinon kokaen kuun qisin ononjen: Niinon onoo kaana koloon laligowetiwaajon ononon mono noo so koloowu. Iwoi bologa mon mende ama nongi. ¹³ Niinon wala onoonon kan ji niro selena kamaaro laligoweti, kania iikawaajon rama Oligaa Buja jen asariwe mogi. Ononon ii moma komuju. ¹⁴ Niinon selekamakamaa laligowe gema nuwombaa angobatoya mokoloogi, ii mojento, kilen mende jejewili ama sureen nongi. Kaen qaagoto, nii niigi Anutuwa gajoba kaana koloowe nongi. Oopopoo, noojon Kraist Jiisas iyanaa tani romonjon horon noma "Oowe oowe!" jegi.

¹⁵ "Oowe oowe!" jen selenanon gemananon poujou qen jaa korogia qonjoma nombombaajon mogito, ii mende sokono mesaogi. Onoo kaniagia moma ii onanon kaen nanjon jejen. Yei! Kamban iikanon qaakorisoro honona qaa angiti, ii mono nomaembaajon kamban kokaamba qaonota een laligoju? Ii mende sokonja. ¹⁶ Onoo Buja qaa hona jenkejenywaajon mono kere ama nonju me?

¹⁷ Ejemba tosaana yononon onoojon ama uugere amakejuto, ii uugere awaaga qaago. Ii awaaga qaagoto, yononon onoo nonoononga unuama batunananon jawo ama togon nombutiwaajon moju. Kaen mendeema nonongi uugere qaganon iyanagia nanjon onom-butiwaajon kaparan komakeju. ¹⁸ Onoo nanamemen awaaambutiwaa uugereya amakejuti, ii awaa soro. Niinon onoo batugianon laligowe kamban iikanonadeen qaagoto, mono kamban so kaen angi sokombaa.

¹⁹ Oo kokouruna, nii kolokoloo dologa koloowutiwaajon masu kaana nuro siimbobolo mobeti, iikaanagadeen mono dunanon mombo mojen. Kraistwaa nanamemenanon onoonon koloon kotowaatiwaajon siimbobolo ii moma laligojen. ²⁰ Noo uunanon mono onoojon ama sisau kolooja. Kawaajon niinon kamban kokaamba onoo batugianon laligomambaajon motoqoto mojen. Onowo laligon qaa arona men kamaan ama qaa bonjon jemambaajon mojen. Kian.

Haagar ano Saara yoroo sareqaa

²¹ Tosaana ononon Juuda nonoo Kana qaa Tere otaawombaajon mojuto, qaa iikawaa kania ii onanon moma kotoju me qaago? Kania ii moma asariwutiwaajon qisin kuun ononjen. ²² *Buja qaa mon kokaen oogita eja: Aabrahambaa merawoita woi koloori: Mon welenqege emba kamaanqegetanon (sleiw) mero ano mon ii anaa suujarin embia (frie) solana laaligoya iinon mero. ²³ Welenqege embanon meria meroti, iikanon mera kolokoloo waa kananon kolooro, mon emba (frie) solana laaligoyanon meroti, iinon Anutunon mera koloowaatiwaa qaa somongoroti, mono qaa iikawaa hona koloowaatiwaajon kolooro.

²⁴ Qaa iikawaa kania ii aasangoya. Emba woi ii Anutunon ejemba ananawo soomongo arej woi anoti, mono iyoroo saregaraga. Soomongo arej mon ii Sainai (Sinai) baananon anoti, iikawaa sareya ii emba qata Haagar. Ejemba soomongo arej ii otaankejuti, iyononon mono Kana qaawaa jenkooto baatanon laligoju ano gbiliurugianon qaa iikawaa welenja qenkebutiwaajon koloonkeju.

²⁵ Haagar ii Sainai baana, Arebia balanon nanjiwaa sareya kolooja. Sainai iikawaa alia ii Juuda gomambaa siti qata Jerusalem. Siti iikawaa

* 4:22: Jen 16.15; 21.2

kanagesoya somata melaa yononon kamban kokaamba Kana qaa baatanon laligogi somonon onono solana (frie) mende kolooju. Kawaajon sogara motoonngo koloojao. ²⁶ Solana (frie) mende koloojuto, Jerusalem siti mon eukanon laligojuti, iyononon mono kasa gbadogia qaa solana laligoju. Nonoo nemunana Saara iinon siti iikawaa sareya kolooja. ²⁷ *Iikawaa gejatootoo qaaya ii kokaen oogita eja,

“Emba ejanon moyoya tiroti, iinon mono merabora onono seigi iikanon emba loyawo ii uugun haamo ambaa.

Kawaajon emba aruna merabora mende menati, gii mono kilen aison laligowa.

Masu mende guro laligonati, gii mono kilen qa gigilaan merabora koloowaatiwaajon otokorian maama laligowa.”

²⁸ Oo uumeleen alauruna, ono Aisakwaa so Anutuwaa soomonngo qaanon nemun koma onono kolokoloo dologa koloon laligoju. ²⁹ *Kamban iikanon merabora kolokoloo waa kananon kolooroti, iinon koga Un Toroyanon nemun koma muro kolooroti, ii sisiwerowero ama mun laligoro. Kamban kokaamba kaanjadeen sisiwerowero kaana ii eja.

³⁰ *Kaen ejato, Buna qaa mon ii toroqen kokaen jegita eja, “Welenqege embawaa merianon mono Manaa borosamoya mende mewaa. Emba solana laaligoya iwaa meriawo ii motoon mende mendeema angon kombao. Kawaajon welenqege emba kamaanqegeta ii mono konjona meriawo kembao.” ³¹ Oo uumeleen alauruna, sareqaa kaana so anana mono welenqege embawaa mundanuruta gbadonanawo mende koloojonto, emba solana laaligoyaa mundanuruta koloojon. Kawaajon meloqelokanjin nanamemen ii mono konjombu. Kian.

5

Lolongon Kraistwo nanan solananon nambu.

¹ Kraistnon Kana qaa baatanonga isama nonono solana laligojon. Iikaana laligon tosianon ono mombo horon Kana qaawaa qaqaan iikanon* somonon onombubotiwaajon mono galen men aon laligowu. Welenqege omaya kaana koloowubotiwaajon mono kotiin bon qen nambu.

² Mobu! Pool niinon kokaen injowe mobu: Tosianon Anutuwaa aiweseya selegianon kotowutiwaajon jegi wambelaawuti een, Kraistnon mono ilaan onomambaajon amamaawaa. ³ Qaa ii toroqen kokaen nanon jema: Eja kuuya onoo selegia koton aiwese mewutiwaajon mogi ononon wambelaawuti, iyononon mono Kana qaa kuuya ten koma otaawutiwaa so kolooju. Ii mende otaagi mende sokombaa. ⁴ Ono Kana qaa ten koma otaan iikaana kanon solana koloowombaaajon mojuti, ononon mono Kraistwaanon sopa qisigon iwo mende toroqen nanju. Ono mono Anutuwaa kalenmoriaa mesaon selegen kamaan lan laligoju.

⁵ Lan laligojuto, anana mono Anutuwaa jaanon dindina koloowombaaajon jejeromonromona ama awelegonkejon. Kaen anin Un Toroyanon inaan nonono Anutu moma laarin munin qaanana jen tegoro solananiwombaaajon mambomakejon. ⁶ Kraist Jiisaswo nanin uuwaa hona momalaari ii motoononon mono ilaan nonomakeja. Anutu moma laarin inaan nonono afaangon uujopa ama aonin sokonjato, momalaari hona qaa ii mende ilaan

* **4:27:** Ais 54.1 * **4:29:** Jen 21.9 * **4:30:** Jen 21.10 * **5:1:** Gere batuya (yoke) ii bulmakao woiwaa arogaronon ama somonogogi mindirin orono iikanon motoon kare me balonqeqewaa kinon horonkeja. Kawaa so Kana qaa gbadonon laligojanj een, gawonon mono pondan mewa.

nonomakeja. Kaanagadeen Anutuwaa aiweseya selenananon kotogita eja me qaago, ii so motoonngo kolooja. Selewaa monj me monj ii Anutuwaa jaanon mende ilaan nonombaa.

⁷ Wala uu melenmeleembaa kuu aanonj aangole kaanja uulanawo kengji. Awaagadeen kengito, boi takapolakaya monjonj kanj sisau menj onoma batuyanon kotoro qaa honja mende toroqen tej komakeju. ⁸ Anutunon onoomakeji, iinonj batuyanon kotowutiwaajonj mende tutugonj kuun onomakeja. Ii qaago. ⁹ *Yiist melaada monjononj ama flauawo meleenj korebore mero somariinj waamakeja. Iikawaa so sisau melaanonj mono sokoma onono korebore jinjaunj qewubo.

¹⁰ Boi takapolakaya iinonj sisau menj onono jinjaunj amakejuti, Anutunonj mono iwaa nanamemenjaa ironja meleema muro siimbobolo moma laligowaa. Niinonj Pombo nama moma laarinj onoma onoojonj kokaenj moma awasankaka koloojen: Onjo Kraistwaa Bunja qaa tororo otaanj momo morota kuuya yakariwombaajonj moma kotiinj laligowu.

¹¹ Oo uumeleenj alauruna, onjo kaenj laligowuyato, niinonj Kraist maripoononj komurotiwaa kania jenj seiwe Juuda yonjoo uugianonj iikawaa-jonj bolinjkeja. Maripoombaa qaaya mesaowenagati eenj, mono sisiwerowero mende ama nombuyaga. Anutuwaa aiweseya eja selegianonj koma kotowutiwaa Bunja qaaya toroqen jenj uukuukuu menj onombenagi eenj, mono kakasililinj mende ama nombuyaga. ¹² Tosianonj kuun onoma sisau menjkejuti, iyonononj mono koma kootowaa qaagia otaadaboronj iyanjgiaa sele kitigia kuuya kotonj aogi mobe sokonaga.

¹³ Oo uumeleenj alauruna, Anutunonj onjo kana walagaa qaanongja loloonj gbadogia qaa laligowutiwaajonj onoonoto, kokaembaajonj mono galen menj aonj laligowu, “Mono gbadonongja loloonj solanja laligojonj,” kaenj jenj mondonj uugianonj waaro selewaa siingja kombombanja bologanonj mono galenj koma onjombabo. Onjoanjgiaa aingianonj qaagoto, mono uujopa qaganonj nama welenj qenj aonj laligowu. ¹⁴ *Kana qaa wanaj motoonngo otaagi Anutuwaanonj qaa kuuya mono kaanagadeen honjiawo koloowuya. Qaa wanaj motoonngo ii kokaenj, “Geengja jopagonj aonjkejani, iikawaa so mono ejemba kuuya uuganonj jopagonj onomakeba.” ¹⁵ Kaenj jejato, bao kasu kaanja ainj aonj memesoso menj aonjkejuti eenj, mono onjoanjgia tiwilaanj aowubotiwaajonj toogia pondanj moma laligowu. Kianj.

Unja Toroyanonj galenj koma onono laligowu.

¹⁶ Niinonj kokaenj jemaaja: Unja Toroyanonj mono nanamemengja galenj kono laligowu. Kaenj laligogi iinonj uu selewaa siingja kombombanja bologa ii qero kamaaro mende tej koma otaanjkebu. ¹⁷ *Kawaa kania ii kokaenj: Uu selewaa siinj kombombanja bologanonj mono Unja Toroya qetama lanj koposongoro Unja Toroyanonj uu walagaa ku-usunja qemambaajonj moro batugaranonj deendeenj ero aonjkejao. Kaenj aonjkejaotiwaajonj onononj iwoi awaa ama mewombaajonj moma ii amamaanjkeju. ¹⁸ Ii amamaanjkejuto, Unja Toroyanonj unjuano kema laligojuti eenj, mono Kana qaa baatanonj mende laligoju.

¹⁹ Uu selewaa nanamemenj walagaa gawonj honja ii asuganonj ero mojonj. Ii kokaenj: Kaisero alia-alia lanj anji uugianonj menjerengoro serowilinj amakeju. ²⁰ Tando lopionj waegia menj bengja mepeseenj ononjgi uugia sololoonj onono owenj jenanj amakeju. Kere kolooro angowowo ama aonjkeju.

* 5:9: 1 Kor 5.6 * 5:14: Lew 19.18 * 5:17: Room 7.15-23

Mombaanon iwoiwaajon uutanon motoqoto moma baagon yon jen uudu-
 uduu momakeju. Iyangiaajonadeen romonjon iwoi horon kiririnjaba
 menkeju. Juma mendeema aon tuuna tuuna men jejewili ama aonkeju.

²¹ Tosaana yonoo iwoiwaajon iimasiin moma goronkiki ama jejelomban
 ama nene jabujabu nen apu kotiganon enkalolon amakeju. Ii ano sili
 tosaana kaanja amakejuti, iyonoojon wala jewe ano iikawaa so galen meme
 qaa ii walawala jeweta dunanon mombo kokaen jejen: Ejemba sili kaanja
 amakejuti, iyononon mono Anutuwaa bentoton uutanon mende ubuya.

²² Yononon qaagoto, Unja Toroyanon gawon menkejiwaa hona ii uu-
 jopa, korisoro, luae ano nanamemen awaa kokaen: Lombo kuuya moma
 mokosinjon tosaana ala men onoma nanamemen loloogen amakeju. Qaagia
 pondan otaankeju. ²³ Gumbonjonjon qaganon tosaana ama onoma iyangia
 tororo galen koma aonkeju. Ejemba sili kaanja amakejuti, iyononon Kana
 qaa mende qotogonkeju. ²⁴ Ejemba Kraist Jiisaswaa buna koloon laligojuti,
 iyononon uu selegiaa siingia kombombanja bologa ano bologaa uugeregia ii
 kuuya Jiisaswo maripoonon anji men komurota laligoju.

²⁵ Unja Toroyanon uunananon kemero laligojoni een, nanamemenana
 mono kaanagadeen Unja iikanon galen koma nonono ama men laligowona.
²⁶ Kaen laligon qabuna omaya nonombutiwaajon mende kaparan koma
 een totoon mende awelegon aonkebu. Uubooli ama aowubutiwaajon mono
 uuwaawaa ano uuhoonjo qaganon mende ama aonkebu. Kaanagadeen
 goronkiki mende amakebu. Kian.

6

Lombogia mono bosima ilaan aonkebu.

¹ Oo uumeleen alauruna, monjon kana uugun singisonjo ano mokoloo-
 juti een, uumeleen alauruna ononon mono ala kaanja ii migigiin mindinjon
 mugi mombo kana mokoloowaa. Kaen ama geenga kaanagadeen
 angobatonon kamaan guwabutiwaajon mono galen men aon laligowa.

² Lombogia mono ilaan aon bosimakebu. Iikaanja kanon Kraistwaa Kana
 qaaya otaagi honawo koloonkebaa. ³ Monjon kamaanqeqeta laligon kilen
 anjaajon moro uuta kolooji, iinon mono iyanja tiligon aonkeja.

⁴ Kaen mende ambuto, motomotoon ononon mono onoangiaa
 nanamemenja gosin angotete megii sokombaa. Kaen ama alagia uugun
 qabunagiawo koloojutiwaajon mende awelegowuto, mono onoangiaa
 kanagiaajondeen selegia mepeseegi sokombaa. ⁵ Anutunon lombonana
 morota morota mendeema nonono anja anja bosimakejon. Kawaajon anana
 tosaana yonowo leelee ama gosin aowombaaajon amamaankejon.

⁶ Boi qaqazunon mombaajon Buna qaa kuma munkeji, iinon mono
 iikawaa tawaya meleema iwoiya awaa kuuya mendeema bakaya munkeba.

⁷ Onoangia mono mende tiligon aonkebu. Monjon nene waroga ko-
 moro hona iikawaa so kolooro mokoloowaa. Qaa iikawaa so Anutunon
 kilenanana iima ironja iikawaa so nonombaa. Kawaajon Anutu ii eja omaya
 kaanja mepaqepae men mubombaaajon amamaankejon. ⁸ Uu selewaa siin
 kombombanja bologanon mon nemun koma muro iikawaa waroga lan
 komomakeji, iinon mono iikawaa kondemondene mokoloon bolinkebaa.
 Iinon bolinkebaato, Unja Toroyanon mon sololoon muro iikawaa waroga
 komomakeji, iinon mono hona iikawaa so mokoloon laaligo kotigaa buna
 koloon laligowaa.

⁹ Anana jegenja nama gawon awaa awaa men laligon iikanon mono loorin
 tanzololon mende ambona. Ataqatan ama gawon mende mesaowonati

een, hona meme kambananon kan kuuro iikanon mono gawonanaa tawaya mokoloowona. ¹⁰ Kawaajon namonon laligowonatiwaa so anana mono ejemba awaa ama onombombaajon jegenaa nama laligowona. Uumeleen kanageso uutanon laligojuti, ii wala ala ilailaa ama onomakebona ano yonoo gemagianon ejemba tosaana kuuya kana kolooro men qeangon onomakebona.

Galen meme ano yeizozo qaa tetegoya

¹¹ Pool niinon kirifi men neenaa boronanon tere wana somata koi onoojon oojeni, ii iibu. ¹² Ejemba Anutuwaaiweseeya selegianon kotowutiwaajon kuun onomakejuti, iyononon kuuya sele megii balon ejembanon yonoojon mogi ubaatiwaajon kaparan komakeju. Kraistnon maripoonon komuroti, qaa iikawaajon sisiwerowero ama onombubotiwaajon mono kaen kuun onomakeju. Iikawaa kania morota mon qaago. ¹³ Anutuwaaiweseagiawo yononon mono angio kaanagadeen Kana qaa mende otaadaboron laligoju. Kaen qaagoto, onoo selegia kotowutiwaajon mojuti, iyononon mono onoo sele kitigiaajon ama iyangiaa selegia men uma qabunagiawo koloowombaa-jon momakeju.

¹⁴ Kaen momakejuto, niinon Ponana Jiisas Kraist maripoonon komuroti, mono Buna iikawaajon ama selena mepeseenkejen. Qabuna morota mon mende mongamakejen. Ii yamagen (kozigen)! Kraistnon maripoonon komuro iwo toroqewe momo arenananon utegoro sili bologaa sisia menkejen. Balon ejembanon selewaa nanamemen bologa mewombaaajon romongon qaa jenkejuti, niinon mono iikaan baagen koomuya tani koloojen. Mepeseen nombuti me selenanon qaa ambuti, iikawaa kitia ii mende melemana. Namonon qaa gosin tosia mogi uro tosia mogi kamaanqeqeta kolooji, ii noo momo arenawo so motoonggo mende koloojao.

¹⁵ Selenananon aiwese kotogi me qaagoti, iikanon mono so motoonggo kolooja. Iikanon gorosona koloojato, kolokoloo dologaa dona koloojoni, iikanon mono hona toon kolooja. ¹⁶ Ejemba kolokoloo dologaa jenkooto qaa otaan laligojuti, Anutunon Juuda kuuya ii ano Anutuwaaiweseleen kanageso kuuya onoo mono kiankomun onono luaenon laligowu.

¹⁷ Qaa tetegoya ii kokaen jejen: Niinon Jiisas qegitiwaa lopoya ii neenaa selenanon ero bosimakejeniwaaajon monnon mono uulombo mende toroqen nomba.

¹⁸ Oo uumeleen alauruna, Ponana Jiisas Kraistwaa kalenmoriananon mono onowo en unagia kotuegonkeba. Qaa ii onanon.

Efesus Tere Poolnon Efesus yonoo Tere ano. Jen-asa-asari qaa

Poolnon Room sitiwaa kapuare mirinon rama Efesus uumeleen tuun yonoojon Tere koi ooro. Efesus ii Eisia prowinswaa siti waja. Siti iikawaa uutanon konkororo mamaga ama men laligogi. Poolnon misin gawon men liligoro indina karoon kolooro Efesus kan gbani karoon kanon Buna qaa jen laligoro. Efesus sitinon Juuda ejemba tosaana goman toya yonoo batugianon laligogitiwaaajon Poolnon tere koi onj kokaen kuma onono, "Kraistnon tuun woi mindiro uumeleen tuun motoonjo koloojao." (2.15-16), (3.6) Anutunon uusiina ano kalenmoriaana uumeleen tuun ananaajon nomaen ano eji, ii mamaga jen asarija. (3.10) Iikawaa sare-qaaya karoon ii kokaen jero:

1. Uumeleen kanageso ononon sele busu motoonjo koloogi Kraist anj wangia kolooja. (1.23; 4.15-16)
2. Uumeleen kanageso ononon miri motoonjo kaana koloogi Kraistnon onoo tandogia kombomana kolooja. (2.21-22)
3. Uumeleen kanageso ononon emba buna kaana koloogi Kraistnon logia kolooja. (5.25-27) Kaanagadeen Kraistnon Efesus onoo tuun woi mindirin orono iikawaaajon sele busu motoonjo kolooju. Asasagaa ejemba koloogitiwaaajon laaligogiaa gejanono qaaya qaaya ooro. Kian.

Buk kokawaa bakaya waja 4 ii kokaen:

Qaa mutuya 1.1-2

Kraist ano uumeleen kanageso 1.3-3.21

Kraistwo laaligo gbilia 4.1-6.20

Terewaa qaa kota waja 6.21-24

¹ *Anutunon Pool nii uusiina so wasin nono Kraist Jiisaswaa aposol koloojen. Momalaari alauruna soraaya Kraist Jiisaswo qokotaan Efesus sitinon laligojuti, niinon onowo qaa amin mobombaajon tere koi oojen.

² Anutu Manana ano Pon Jiisas Kraist yoronon mono kalen-morian ononi luaenon laligowu.

Kraistnon Anutuwa kotumotueya nonomakeja.

³ Anana Ponana Jiisas Kraistwaa Man Anutu mepeseenkebona. Iinon anana Kraistwo qokotaanin uunananon qeangowaatiwaaajon Siwewaa kotumotueya ano kalena kania kania ii uunananon anota laligon koujon.

⁴ Anutunon anana wala monowaa monoyanonga kokaen koloowombaaajon mweengon nonono: Kraistnon nemun koma nonono anana iwaa buna soraaya koloon Anutuwa jaase-wananon koposowaa qaanana qaa nambona. Kaen mweengon nonoma iikawaa gematanon Siwe namo mokolon ama orono. Kamban iikanonadeen kanain ejemba jopagon nonoma laligon kouro.

⁵ Jopagon nonoma uusiina so walawala qaa je arena ama qaanana kokaen jen tegoro: Jiisas Kraistnon nemun koma nonono Anutunon nonono iyanaa meraboraana koloowona. ⁶ Wombo Meria ii ananaajon wasiro kamaan Anutuwa kalenmoriaana ku-usuna bunabunayawo qeleema sewana qaa een nonono. Anana mono kalenmoriaana iikawaaajon

* 1:1: Apo 18.19-21; 19.1

Anutu mepeseen munkebona. ⁷* Anutuwaa kalenmoriaᅇaa kowia ii somata qatawo. Kawaa so Jiisasnon saya maama iikanon downana mero. Ii merotiwaajon Anutunon saanon singisonᅇonana mesaon songbama nono-makeja.

⁸ Iinon kalenmoriaᅇa ii kowianonᅇa kelemalelen maaro qanananon uro. Momakootoya uuta kuuya iikawaa so kokaen meᅇ asariᅇ nonono: ⁹ Anutunon wala iyaᅇaa uutanon qaa arenᅇ somonᅇon moro awaa kolooro qaa arenᅇa ii aasanᅇoyanon ero eenᅇ laligon kougito, Kraistnon Anutuwaa qaa jetaa so otaanᅇ kamaanᅇ anana ninisaano iima moniᅇ. ¹⁰ Anutunon waladeen kalenmoriaᅇ arenᅇaa kania ii kokaen romonᅇoro, “Anutu niinon arenᅇ ii otaanᅇ laligon laligowe kambaᅇa tororo kanᅇ kuuro iikanon honᅇawo kolooro kokaen asugi-waa: Kuuya Siwe gomambaa jakeya jakeya iikanon me namonon koloonᅇ laligojuti, niinon mono ii kuuya mindiriᅇ somonᅇon onᅇomaᅇa ano Kraist kuunᅇ mube kuuya yonᅇoo wanᅇgia motoonᅇo koloonᅇ laligowaa.”

¹¹ Anutunon waladeen iyaᅇaa uuta so qaa somonᅇorota eji, mono arenᅇ iikawaa so kuukuu qaaya jero iwoi kuuya koloonᅇkeja. Iyaᅇaa arenᅇa iikawaa so walawala Juuda kanageso nono iyaᅇaa buᅇa koloonᅇ laligowombaajonᅇ jenᅇ tegonᅇ nonono. Kawaa so tosia anana Kraistwo qokotaaniᅇ metonᅇon nonono iwaanonᅇ oyanᅇboyanᅇ akadamu ii borosamo kaanᅇa buᅇa qenᅇ aonᅇ laligojonᅇ. ¹² Juuda kanageso nonononᅇ Kraistnonᅇ galenᅇ koma nonombaatiwaajonᅇ mamboma walawala jejeromonᅇromonᅇ ama munᅇ laligonᅇ kouniᅇi, iinonᅇ anana Anutuwaa ku-usuᅇa buᅇabunᅇayawo ii mepeseenᅇ laligowombaajonᅇ ama meweᅇonᅇon nonono.

¹³ Waba kantri onᅇoonᅇᅇa tosianonᅇ kaanᅇagadeenᅇ Kraistwo toroqenᅇ qokotaagi. Hamoqeqewaa Oligaa Bunᅇaya jegi qaa honᅇa ii moma uugia meleenᅇgi. Unᅇa Toroya iinonᅇ Anutu qaqabunᅇayaa munᅇᅇenᅇ aiweseya kolooja. Unᅇa ii wasiro kamaawaatiwaa qaa somonᅇoroti, iinonᅇ mono ii uugianonᅇ ano kemero. Kraist moma laariᅇ mugi Anutunonᅇ aiweseya kombombaᅇa ii mokotaanᅇ onᅇono laligoju. ¹⁴ Anutunonᅇ kanagesouruta Siwewaa oyanᅇboyanᅇ akadamu nonomambaa qaa somonᅇoroti, ii mewombaa aiweseya Unᅇa Toroya ii wala ama nonono. Unᅇa Toroya uunananonᅇ ano laligojiwaa-jonᅇ mono kokaenᅇ moma kotiijonᅇ: Anutunonᅇ downana meᅇ bunᅇauruta kolooniᅇ era namononᅇᅇa nunuano Siwenonᅇ uma oyanᅇboyanᅇ mokoloowonᅇa. Kawaaajonᅇ mono Anutuwaa ku-usuᅇa buᅇabunᅇayawo ii mepeseenᅇkebonᅇa. Kiaᅇ.

Poolnonᅇ Anutu mepeseenᅇ kokaenᅇ qama kooliro:

¹⁵ Kanonᅇ oyanᅇboyanᅇ mokoloowombaajonᅇ ama niinonᅇ Efesus onᅇoojonᅇ qama koolinᅇkejenᅇ. Onᅇononᅇ Ponᅇ Jiisas pondanᅇ moma laariᅇ eᅇemba soraaya kuuya uugianonᅇ jopagonᅇ onᅇomakejuti, tosianonᅇ iikawaa buju qaaya jegi mobe. ¹⁶ Kawaaajonᅇ buju qaa ii mobeti, niinonᅇ kaanᅇagadeenᅇ onᅇoojonᅇ ama Anutu mepeseenᅇ laligoweti, ii mende mesaowe. Qaago. Niinonᅇ qama koolinᅇ kanonᅇ romonᅇonᅇ onᅇomakejenᅇ.

¹⁷ Romonᅇonᅇ onᅇoma Ponᅇnana Jiisas Kraistwaa Anutuya ii kokaenᅇ qama koolinᅇ munᅇkejenᅇ, “Oo Manᅇnana ku-usuᅇ Toya, gii mono Unᅇaga Toroya ii Efesus alaurunana onᅇomba. Unᅇa ii uugianonᅇ ana momakootogia qaita monᅇ kolooro Anutuwaa kania awaagadeenᅇ inᅇisaano moma yagowuya.

¹⁸ Anutu, gii mono uugiaa jaaya meᅇ asarina geenᅇᅇaa Bunᅇagaa kania moma yagowuya.” Anutunonᅇ iyaᅇaa eᅇemba soraaya nonoojonᅇ Siwe Bunᅇa ku-usuᅇa buᅇabunᅇayawo ii nonomambaa qaa somonᅇoro onᅇo iwoi

* 1:7: Kol 1.14

ii mokoloowutiwaajon mamboma jejeromonromon ambutiwaajon onono. Jejeromonromon angi Jiisasnon mombo asugiro akadamugiawo koloowuti, onjo oyanboyon iikawaa kania moma sorogowutiwaajon qama koolinkejen.

¹⁹ Moma laarin munin Anutuwaa ku-usuna kotakotanon uunananon sein gawon menkeji, iikanon mono somata qatawo tetegoya qaa kolooja. Onjo iikawaa kania moma kotowutiwaajon qama koolinkejen. Esunmumuya damuyawo kanon selenana koton inaan nonomakeji, Anutunon iikawaa usuna ii kokaen qendeema nonono:

²⁰ *Anutunon ku-usuna gawonon ama Kraist men gbilin muro koomunonga waaro ano wano Siwe gomanon uma sopaya sopaya liligon jakeya jakeya unuugun uro Anutunon iyanaa boro dindinanon dun rara mutuyanon anota raja. ²¹ Ano jinronon dunanon rama ilawoila kuuyaa wanana nanja. Ben kawali galen ano yonoo newogianon jawin, pon qerewenja ano gawman kiap uuta ano kamakamaata ku-usungiawo galen koma nonomakejuti, Kraistnon mono iyonoo wanjalegia koloon korebore galen koma onomakeja. Siwe gomanon, namonon ano yoro batugaranon galen qa kuuya qama onongi bosinjuti, Kraistnon mono ii kuuya unuugun uja. Balombaa kamban kokaananondeen qaagoto, kanagen kamban qaita mon koloo laligon ubonati, iikanon kaanagadeen ilawoila kuuya galen koma laligon ubaa.

²² **Anutunon unja, ome, ejemba ano ilawoila kuuya ii men kamaan Kraistwaa baatanon ama nonono laligonin Ponana uuta kolooja. Anutunon Kraist ii uumeleen kanageso nonoma wanana nambaatiwaajon kuun muro laligoja. ²³ Iinon kopagon nonoma zioz ananaa wanana koloo anana iwaa honaa kana boboria koloojon. Kraistnon wanana koloon anodeen raro mende sokonagato, anana iwaa dondomonuruta koloon iwo torogenin honanon asugiro sokonja. Kraistnon kaanjadeen ilawoila kuuyaa dondomona mon koloon toroqero korebore anana mono Anutuwaa akadamunanawo asuginin sokoma kemakeja. Kian.

Koomuyanonga gbilin Kraistwo kotiin laligojon.

2

¹ *Waladeen kana uugun singisongoya singisongoya angiti-waajon laaligo koomuya laligon kougi. ² Onjo kamban iikanon balombaa nanamemen bologa otaagi. Omejiilan yonoo Pongianon kamban kokaamba Siwe namo batugaranon laligon qootogo ejemba uugia sololoon galen koma onomakeji, mono iwaanon qokotaan ten koma mun laligogi.

³ Anana kuuya kaanjadeen wala yonoo batugianon silemale ama lan laligonin. Uu selewaa sihnana kombombanja bologa otaan ananaa jaajaa laligonin. Kaen lan laligonin Anutunon niniiro mende sokono irinsoonon qanananon ano laligonin. Qaa qootogo ejemba tosaana yonoo so kaana Anutuwaa irinsoononaa buja koloon laligonin.

⁴ Kaen laligoninto, kamban kokaamba iikaan qaago. Anutunon kiankomuya tetegoya qaa kanon jopagon nonono. ⁵ Kana uugun Anutu qetama mun iikawaajon koomuya koloon laligoninto, Anutunon Kraist men gbiliroti, anana mono kaanjadeen men gbilin nonono kotiin laligojon. Iwaa kalen moriananon mono hamo qen onono mombo letongi.

⁶ Kraistnon waaroti, anana mono kaanjadeen nonomindiuro koomuyanona waanin. Anutunon Kraist Jiisas wano Siwe gomanon uroti,

* 1:20: Ond 110.1 * 1:22: Ond 8.6 * 1:22: Kol 1.18 * 2:1: Kol 2.13

anana kaanjiadeen Siwe laaligowaa jake ejuti, mono iikanon nonono iwo tosaanja galen koma onoma laligojon.

⁷ Anutunon kokaembaajon kaen nonono: Anutuwaa kalen-morianjaa kowia tetegoya qaa iikanon asuganon asugiro moma asariwombaajon moro. Moma asarin kanagen kambaña kambaña qaita mon asugiro tetegoya qaa laligon ubonati, kambañ iikanon ii men somariin nonomambaajon moro. Anutunon Kraist Jiisas wasiro kan uujopaya kaen qendeema nonono. ⁸ Anutu moma laarin mugi kalenmorianjanon mono hamo qen onono mombo letongi. Onoangio nemun koma aon iikaanja kanon mende letongito, Anutunon kalenjaajon ama men letoma onono. ⁹ Angio iwoi mon ama men sororogogitiwaaajon mende letongi. Mononon mon anaa selia men ubabotiwaajon mono kalenmorianjaajonadeen kaen ama onono.

¹⁰ Anana Anutuwaa borosowoga laligojon. Kraist Jiisaswo qokotaanin Anutunon uu dologa mokoloon nonono. Anutunon walawala gawon awaa awaa meweengon mozozongoroti, anana ii men laligowombaajon kaen mokoloon nononota laligojon. Kian.

Kraistwo qokotaan sele busu motoonggo koloojon.

¹¹ Kawaajon Efesus onjo wala Juuda ejemba mende koloon Anutuwaanon kanageso mende laligogiti, mono ii romongon laligowu. Tosianon onjojon kokaen jen jen onoma laligogi, “Nono Anutuwaa aiweseenanawo laligojonto, kantri tosaanja onjo ejemba omaya aiwesehia qaa!” Qa ii eja boronon aiwese selenananon kotonkejuti, mono ii romongon jen laligogi. ¹² Onjo kambañ iikanon uugia Kraistwo mende jopagon aon een yamagen laligogi. Waba kantri onjo Juuda kanageso nonoo too leeurunanaga laligogi. Anutunon ejemba iyanjaajon meweengon nonono laligojoni, onjo nonoo batunananon qagia qaa laligogi. Anutunon Bunaya alauruta onjomambaajon jen qaa somongoroti, onjo ii mende totoon moma koton tompin laligogi. Oyanboyan koloowombaa jejeromonromongia qaa. Anutugia qaa kaanja namonon een lan laligogi. Mono ii romongon laligowu.

¹³ Onjo wala sigensigen laligogito, Kraist Jiisaswo qokotaagi sayanon songbama onono kambañ kokaamba afaangon Anutuwaa kosianon kan laligoju. ¹⁴ Kraist anjo luae Tonana kolooja. Iinon Juuda kanageso ano waba kantri ejemba tuun woi anana mindirin nonono mutulanjonkejon. Batunananon kere en sopa renjen kotiga kuun mendeema nononoti, iinon mono songgo ii riwagoro uumeleen kanageso motoonggo koloojon. ¹⁵ *Jiisasnon iyanjaa balon selianon komuro iikaanja kanon Juuda nonononon Kana qaa ano iikawaa jojopan qaaya ano jenkoto tosia ii kondeeno. Tuun woi mindirin nonoma kanageso gbilia motoonggo koloowombaajon ii kondeeno. Kawaajon uu gbilia mokoloon nonono Kraistwo qokotaanin batunananon luaeya kolooro.

¹⁶ *Kraistnon komun kere nanamemenana maripoonon qero komun kamaaro. Sele busunon motoonggo komurotiwaa sayanon mono ejemba tuun woi nunuano saanon eleema Anutuwaa kosianon kawonja. Kaen mindirin nonono saanon boroqeqa ambonja. Ii andaboron Kraistwo sele busu motoonggo koloon laligojon. ¹⁷ *Kraistnon kan luae koloowaatiwaa Bunaya ii waba kantri ejemba Anutu gema qen sigensigen laligogiti, onjojon jen asarin onono ano Juuda ejemba Anutuwaa kosianon laligonin, mono nonoojon motoonadeen jen asarin nonoma laligoro. ¹⁸ Kraistnon Juuda ano waba kantri ejemba anana kuuya nemun koma nonono Unja

* 2:15: Kol 2.14 * 2:16: Kol 1.20 * 2:17: Ais 57.19

Toroya motoongonon kana qendeema nonono saanon afaangon Manjanaa jaasewanonon keubonja.

¹⁹ Kawaajon onjo Juuda ejemba qaagoto, kilen waba ejemba tawatawaya ii mende toroqen laligoju. Anutuwaa goman balon toya soraaya koloogi nonowo motoon Anutuwaa uumeleen kanageso koloojon.

²⁰ Gejatootoo ejemba yononon waladeen Anutuwaa qaanon tando oson kuugi Kraist Jiisas anjo kan tandonana kombombanja koloon aposol wasin nonoma wanjana nano Anutuwaa uumeleen jigo koloojon. Onjo kaanagadeen tando iikanon keuma nanjonango ama aon kotikotii mokoloonkeju. ²¹ Iinon miri ii muzugon mindirin somongoro namakeja. Anana Pombo qokotaan nama mutulanjonin momalaarinananon kotiin somariiro Anutuwaa uumeleen jigo kowoga koloojon. ²² Onjo kaanagadeen Pombaanon qokotaan uumeleen alaurunana tosaanja yonowo mutulanjonon motoon nama uugia nanjon aon kotikotii mokoloonkeju. Kaen nama Anutuwaa uumeleen jigo koloogi Unja Toroya uugianon anota anjo jigoya iikawaa uutanon laligoja. Kian.

3

Poolnon waba kantri yonoonon kema Bunja gawon mero.

¹ Kania iikawaajon ama Pool niinon waba kantri ejemba onjo ilaan onjomambaajon gawon men laligojen. Kaen laligowe Kraist Jiisawaa gawon mewetiwaajon kapuare mirinon noonji rama simin kuma gama koolinkejen. ² Anutunon kalenmorianja kantri tosaanja onoojon mendeema onono qeangowutiwaa gawon nonoti, onjo ii onanon modaboroju. ³ Anutunon qaa arenja aasangoya nisaama jero moma yagojenj, qaa iikawaa kania torodaamonda onon onombe. ⁴ *Oon onombeti, onjo tere ii weengon saanon noo kania kokaen moma asariwu: Niinon Kraistwaa kania aasangoya ii awaagadeen moma kotojen.

⁵ Monowaa monoyanonja ejembanon kanain laligon kouma laligogiti, iyononon kamban iikanon Bunja aasangoya iikawaajon tompin laligogi. Kaanja laligon kougito, kamban kokaamba Unja Toroyanon ii Anutuwaa aposol ano gejatootoo ejemba tak-kootoya nonoojon jen ninsaano mojon.

⁶ Bunja aasangoya ii kokaen: Kraist Jiisasnon oyanboyan bunja qen nonombaatiwaajon jen qaa somongoroti, onjo ii Juuda nonowo ororon angon koma men laligoju. Oligaa Bunjanon iikawaa kania ii waba kantri ejemba onoojon kaanagadeen qendeema onomakeja. Onjo uugia meleema saanon nonowo motoon kotumotueyaa Bunjaya so motoondeen bunja qen aon laligoju. Uugia Anutuwo somongonon motoon Kraistwaa sele busuya koloon nonowo tuun motoongon nanjon.

⁷ Iwaa ku-usunanon mono noo uuna sololoooro uuna meleembe Anutunon kalenmorianja sewanja qaa nono. Ii nono kana kolooro Oligaa Bunjawaa gawon meme ejaga koloowe. ⁸ Niinon Anutuwaanon kanageso soraaya kuuya onoo newo baagianon kamaanqeqeta totoon laligojen. Kaen laligojento, Anutunon kilen kalenja uuta koi kaanja nono: Niinon Kraistwaa oyanboyanja Bunjaya ii waba kantri ejemba onoojon jen asarimambaajon simbawonawo mojen. Oyanboyan iikawaa kania ii kuuya oson moma kotodaborowonatiwaa so qaago.

⁹ Anutunon monowaa monoyanon iwoi kuuya mokoloon Bunjaya aasangoya kojangiro ejembanon laligon kouma laligogiti, kamban iikanon tompin laligogi. Kawaajon niinon Anutuwaa Bunja arenja aasangoya ii galen

* 3:4: Kol 1.26-27

koma laligowe honawo koloonkeja. Niinon iikawaa kania asuganon jewe ejemba kuuyanon moma sorogowutiwaajon simbawonawo mojen.

¹⁰ Anutunon momakootoya kania kania qaita mon ninisaano kamban kokaamba uumeleen zioz tuun batunananon amin monin asuganon koloon seinkeja. Anutunon uusiina kokaen momakeja: Ben kawali galen ano pon qerewenja gajoba uuta ano kamaanqeqeta Siwe namo batugaranon ilawoila kuuya galen komakejuti, iyononon kaanagadeen Anutuwaa momakootoya ii geja ama mobutiwaajon momakeja. ¹¹ Yononon ii mobutiwaajon Anutunon Bunja arena ii monowaa monoyanonga kambanja qaanon uutanon jen kotiin ano ero. Iikawaa so Ponjana Kraist Jiisas wasiro hona mokolooro kanagesouruta koloon mindirin nanjon.

¹² Kraistwo qokotaan nama moma laarin munin Anutuwaa nagu-non kaen tano saanon iwaa jaasewananon keubombaajon awasanaka nanjon.

¹³ Kawaajon kokaen welema ononjen: “Niinon kapuare mirinon rama onjo qeangowutiwaajon ama konjilin moma laligonkejen, iikawaajon uugia mono mende kamaawa. Onjo noo siimbobolona iikawaajon ama saanon akadamyawo koloowuya.” Kian.

Poolnon Efesus yonoojon kokaen qama kooliro:

¹⁴ Kania iikawaajon niinon Manjana simin kuma mun qama koolinkejen.

¹⁵ Iinondeen mono manjana mutuya koloaja. Iwaa so Siwe ano namowaa kanageso kuuya anana ama qa ii men qamakejon. ¹⁶ Kokaen qama koolinkejen, “Anutu, gii mono Unaga Toroya ama onona uugianon kotiinkebaa. Goo Bunaga ku-usuna bunabunayawo ii tetegoya qaa kowiganon eji, gii mono ku-usunga iikawaa so men kotiin onomakeba. ¹⁷ Men kotiin onona saanon Kraist moma laarin mugi uugianon dun men laligowaa. Kaen laligoro kosogia Kraistwaa uujopanon mondongon mendungogi kemero rindanon nambu.

¹⁸ Uujopayanon nemun koma onono kanageso soraaya kuuya yonowo saanon Kraistwaa uujopayaa kania moma kotowu. Jopagon nonomakeji, uujopa iikawaa soya ii kokaen: Goraaya leele tetegoya qaa kema bim-bimgoja. Koriga enduwaa enduyanon kemalija. Koriga euwaa euyanon uja. Kaanagadeen dutanon emuwaa emuyanon kemen eja. ¹⁹ Kraistwaa uujopayanon mono balombaa momonanaa soya uuguja. Ii moma komuwutiwaajon kokaen qama koolinkejen: “Anutu, gii mono akadamyawo kuuya kanon uumomogia saa qen musulungon onomba.”

²⁰ Anutu kaen qama koolin mun kokaembaajon mepeseenkejen: Anana momonana uugun iwoiwaajon qama koolin qisiwonaga me jaameleen unja iima romongwonagati een, iinon mono iwoi ii saanon men kotiin nonombaa. Anutu ku-usunanon uunananon gawon menkeji, iinon mono iikawaa so qamakooli ano momonanaa soya ii uugudaboron afaangon iwoi kuuya saanon nonomakebaa. Kawaajon mepeseen munkebona. ²¹ Uumeleen kanageso anana ajoron Kraist Jiisaswaajon ama Anutuwaa qabunaya mepeseenin akadamyawo koloon ewaa. Ii ben isiurunana yononon men kotiin tetegoya qaa en ubuti, kamban iikanon mono kaanjadeen akadamyawo koloon ewaa. Qaa ii onanon.

4

Kraistnon mindirin nonono sele busu motoonjo koloojon.

¹ Niinon Pombo qokotaan nama gawona mewetiwaajon kapuare ejaga koloojen. Qaa ii jedaboron uugia qaa kokanon jen kuujen: Anutunon

nanamemen akadamyawo ama men laligowutiwaajon onoonoti, iikawaa so ono mono laaligo qaita mon laligowu. ² *Mono uugia men kamaan ama qaa baatanon kema ejemba gumbonjonjon qaganon ama onoma laligowu. Lombo mokosingon laligowu. Mono lolongon bologaa kitia mende meleembuto, qaqaangon jopagon aon laligowu. ³ Unja Toroyanon uugia men kululuun luaewaa kasanon somongon mindirin onomakeji, ono mono uusoomongon ii batugianon ewaatiwaajon kaparan koma nambu.

⁴ Anutunon onoonoti, iikanon mono ororon oyanboyan koloowombaajon jejeromonromongia motoongon iikayadeen ama onono mamboma laligoju. Iikawaa so ono kaaniadeen Kraistwaa hona sele busuya motoongon koloogi mono Unja Toroya motoongonon inaan onono laligowu. ⁵ Ponana motoongonon galen koma onono ororon moma laarin mugi oomulu motoongon iikayadeen men onongi motoon koloon laligoju. ⁶ Anutunana motoongonon kuuya man koma nonomakeja. Iinon iwoi kuuya kore nunuugun Ponana uuta koloonkeja. Kaen koloon jeta ten kombombaajon kuuya kuun inaan nonoma uunana so laaligo ano rama momo nonomakeja.

⁷ Iikawaa so ororon Kraistwaa sele busu motoongon laligojonto, Kraistnon kalenmorianja uusiinja so maama nonono. Gawon memewaa momo kalena kania kania ii motomotoon sonananon mendeema nonono laligojon.

⁸ *Kawaa qaaya ii kokaen jegita Bunja Terenon eja,

“Iinon eukanon uma nama kapuare ejemba mamaga onono bunauruta koloogi kalena kalena ii ejemba ananaajon nonono.”

⁹ “Eukanon uro,” Anutunon qaa ii mono nomaembaajon jero? Iikawaa kania ii kokaen: Kraistnon wala Siwenonga kamaaro. Mono namo dutanon emukanon kemero. ¹⁰ Kamaaroti, iinon mono kaanagadeen eleema eu uro. Uma Siwe gomambaa jakeya kuuya unuugun qaganon eukanon uma laligoja. Iikanon laligon Siwe ano namowaa ilawoilaya kuuya ii esunanon men saa qen kuuya sokondaboron laligoja. ¹¹ Kraistnon ejemba ananaajon momo kalena kania kania kokaen mendeema nonono: Gawonja mendeema nonono tosiannon wasiwasi ejemba waja (apostol) koloogi. Tosianon gejatootoo ejemba (profet) koloogi. Tosianon uukuuku ejemba (ewanjelis) koloogi. Tosianon eja to pasto ano boi qaqazu koloogi.

¹² Kraistwaa sele busuya ii uumeleen kanagesouruta. Nononon yonoo uugia nanjonin kotikotii mokoloowutiwaajon gawonja kaen mendeema kuun nonono. Kanageso soraaya anana kuuyanon uuwaa gawon mewombaajon jojoridaboron laligowombaajon ama kaen inaan nonono. ¹³ Kaanon kaen gawon morota morota men laligon Anutu moma laarin kanagen Meria moma yagon iikanon men kululuun aon motoongon koloon nambonja. Anutu waa momoya ano akadamyu iwoiya kuuya ii koreyanon Kraistwaanon eja. Nononon Kraistwaa kowinonja momoya ano esuna horonin musulungon nonono somariin sein kotiin laligonin akadamyu maama nonono kuuya asugiro laligowonja.

¹⁴ Toroqen naamade kaanja laligowombotiwaajon Kraistnon uunana kuun iyana kaanja akadamyunawo koloowonatiwaajon inaan nonomakeja. Naambora kaanja laligonin qewolon ejembanon aren ii me ii ama mondon tutugon nonongi tama kamaan nunuroti, ono mono iikawaa so koloon lan laligowubo. Haamonon momosiin ewaewan kono kowenon qindiin sirinon godomaruru lan wama kemaqen-kanqen ama simbirinsambaran amakeja. Kawaa so balon ejembanon selenon kuuku

* 4:2: Kol 3.12-13 * 4:8: Ond 68.18

ama unju menj momo tiliqiliawo mokoloon ejemba lanj kuma onjongi jinjaun amakeju.

¹⁵ Iikawaa so lanj mende laligowuto, qaa honjagadeen pondan jen jopagon aonj laligowu. Kaanja laligonj Kraistnonj wanjana kolooji, kosogia mono iwaanonj mondongogi kemero rindanonj iwoi kuuya kanonj somariinj kotiin akadamiagiawo koloonj laligowu. ¹⁶ *Kraistnonj wanjana koloonj anja sele busuya anana kuuya galenj koma nonono tokotokoya kuuyanonj sele busuya ano kana boria toroqenj somonjonj metulanjonj nononji motoon koloojonj. Esunj motomotoonj enj nononjiwaa so mono gawonana menj kotinjonj jopagonj aoninj honja sele busuya iikanonj kotiin somariinjkeja. Kianj.

Asasagaa nanamemenj gbiliala ama menj laligowu.

¹⁷ Kaanja koloojonjwaajonj niinonj Pombaa jeta menj galenj meme qaa kokaen jewe moma yagowu: Uumeleembaa gadokopa ejemba uumomogia sooro kikisi kaanja koloonj eenj omaya lanj laligonjkejuti, onj mono iyonoononj tani bologa ii mende toroqenj ama menj laligowu. ¹⁸ Uumeleembaa gadokopa ejemba yonoo uumomogia-nonj tiiro Anutuwo laaligowaajonj sisau ama sooju. Momo bologanonj uugia gojoma duurotiwaajonj ama poumapou ama tompinj laligoju. Kawaajonj Anutuwaanonj laaligo kotiganonj mende qokotaanjkejuto, iyanjiodeenj lanj toontoonj laligoju. ¹⁹ Galengia mende menj aogi uugia gojondabororo gamu sayawo unjuro laligoju. Uugia kaiserononj somonjonj menj tiloonj onono iwoi kaanjaajonj lanj aisoonjkeju. Iwoi menjo mewombaajonj otoko ama koposonjonjkeju.

²⁰ Yonononj kaen amakejuto, onj Kraistwo laaligowaa kania ii kaanja mende kuma onjongi mogi. ²¹ Onj qaa honjaa Toya Jiisaswo qokotaagi iikawaa so kania kuma onjongi honja kokaenj moma yagogi: ²² *Wala nanamemengia walaga otaagi siingia kombombanja bologanonj angomokolonj ama onono tiwilaan aowombaajonj anji. Kana kuma onjongi mogiti, iikawaa so mono uugia walaga motogonj gilinj gema qewu.

²³ Uumomogia menj gbiligiala kolonanj laligowutiwaajonj kana kuma onjongi. ²⁴ *Anutunonj anana anja kaitaniaa so soraaya koloonj kotiin laligowombaajonj mokoloonj nonono. Uu gbiliala laaligo solanja otaawombaajonj mono nonono. Kawaajonj uu gbiliala iikayadeenj mono bo konji kemero laligowu. Kana ii kaen kuma onjongi moma yagogi.

²⁵ *Kana kaen ero anana Kraistwaa sele busuya motoonjo iikawaa uutanonj daremunj kaanja toroqenj ala-ala koloonj laligojonj. Kawaajonj qaa qolonmolongoya ii mono motogonj giligi kemero batugianonj qaa honjagadeenj kuuya aminj moma laligowu. ²⁶ *Temboma kukupirinonj ambuti eenj, mono kilenj singisonjo mende ambu. Iringia soombaati, qaagia ii mono uulanawo ween jaayanonj mende tegonj kemero jen tegogi solanjaniwa. ²⁷ Kaen Kilenjaa Toyanonj batugianonj koubabotiwaajonj qewagonj kambanj monj mende munj uulanawo yakariwu.

²⁸ Monjonj yongoro meme laligoroti, iinonj kaanja mombo mende amba. Kaen qaagoto, mono iyanjaa borianonj gawonj kaparanj koma menj laligowa. Gawonj menj anja nene hinaya mokoloonj saanonj afaanjonj ejemba wanayanjonj onmakeba.

²⁹ Qaa saga monj jegianonga mende kamaawato, qaa ejemba uugia nanjonj menj kotiiwaati, mono iikayadeenj jen laligowu. Ejemba qaagia

* 4:16: Kol 2.19 * 4:22: Kol 3.9 * 4:24: Jen 1.26; Kol 3.10 * 4:25: Zek 8.16 * 4:26: Ond 4.4

moma uugia ejiwaa so qambanmambambaajon amamaajuti, mono iikawaa so gejanono qaagia ononji naanja moma qeangowuyaga. ³⁰ Anutunon bunauruta downana mero Siwenon ubonati, kamban iikawaajon aiweseya kombombanja mokotaan onono uugianon kemen Anutuwaa munjena kolooja. Kawaajon Anutuwaa munjena Un Toroya ii mono wosobiri mende qen mubu.

³¹ Ono mono uukaambo ano uuduudu kuuya ii qetegon giligi koriganon raba. Ugerenon mende juma onoro uugianon aon yon qama jen aowubo. Kaanagadeen gemaqeqe qaa tokoronkota ii mende jewu. Angonjora kania kanianon uugia men tiloowabotiwaajon ii mono kuuya gema qegi korikori ewa. ³² *Korikori ewato, ala-ala men migigiin aon gumbonjonjon qaganon ama aon laligowu. Kraistwo qokotaagi Anutunon singisonogogia mesaon songbama ononoti, ono mono iikawaa so toroqen koposogia mesaon aon laligowu. Kian.

5

Anutuwaa asasaganon laaligo ii kokaen:

¹ Anutuwaa wombo meraboraana koloojutiwaajon siligia mono kaparan koma Anutunon amakejiwaa so ama otaan laligowu. ² *Kraistnon jopagon nonoma laaligoya nonoonon ama qeleema mesaoro. Siimolon oogi kaasoyanon umakeroti, Anutunon iikawaa so Kraist laaligoyaa kalena ii moma angon kono moronja unkoowayawo kaanja koloon iwaa jaanon pumpungoro aisooro. Ono mono kaanagadeen uujopanon nama Kraistwaa so jopagon aon ama men laligowu.

³ Serowilin ano angonjora kania kania me otokowaa (greedy) silia ii Anutuwaa jaanon mende sokonja. Kawaajon Anutuwaa ejemba soraaya koloojutiwaa so iwoi kaanaa qaaya mon ii batugianon mende oosirin jegi mobu. Awawi!

⁴ Gon koma jononsisi ama qaa saga arokuukuuyawo ano qaa sena sena ii mende jewu. Iikanon uugia men tilooro mende sokonja. Kawaajon ii mono mesaodaboron mepemepesee qaa jen sein laligowu.

⁵ Qaa kota koi mono moma komuwu: Monon serowilin me angonjora me otoko koloon iwoiwaajon koposongonkeji, iinon mono Anutuwaa bentoton bunja qen aomambaajon amamaawaa. Nanamemen iikanon ben qolonmolongoya me tando lopion mepeseen onomakejutiwaa tania kolooja. Kaen anji, iinon mono Kraist ano Anutu yoro bentoton uutanon keumambaajon amamaawaa.

⁶ Anutunon singisongo iikaanaajon ama temboma irinsonsoona qaa qootogo ejemba yonoo qagianon ano umakeja. Kawaajon monon qaa omaya kaanja jen kele ama tutugon tiligon onombabo. ⁷ Kawaajon ejemba kaanja mono gema unun yonowo ainolon mende laligowu. ⁸ Wala pangamanon laligogito, kamban kokaamba Pombo qokotaan nama iwaa asasagawo laligoju. Nanamemengia mono asasagaa bunaya koloojutiwaa so ama men laligowu. ⁹ Asasagaa bunja koloojutiwaa toomoriana hona ii kokaen: Ono nanamemen awaa otaagi Anutunon qaagia jen tegoro solananiwu ano qaa hona toongadeen jen laligowu. ¹⁰ Naa iwoi Pombaa jaanon sokombaati, iikawaa kania mono mongama gosin moma asariwu.

¹¹ Pangamambaa nanamemen gorosona ama menkejuti, iyonowo mono ainolon mende toroqen laligowu. Yonoo kilenagia ii mono inisaama

* 4:32: Kol 3.13 * 5:2: Eks 29.18; Ond 40.6

asaganon ama jen onombu. ¹² Tosianon singisongo aasangoyanon amakejuti, ii asuganon jenin gamuyawo koloowabo. ¹³ Anutuwaa asaganon singisonggogia kuuya men asariro kaniagia honanon mono asuganon asugiwaa. ¹⁴ Asasagaa Toyanon mono aasangoyaa iwoiya kuuya injisaano asaganon asugin ewaa. Kawaajon qaa mon kokaen jegita eja,

“Gaon ejanj, gii mono uuga tooro moba.

Mono koomuyanonga gbilin waana Kraistnon men asarin gombaa.”

¹⁵ Qaa iikawaa so nanamemengia mono momakooto qaganon ama men laligowu. Moto koloon tompin laligowubotiwaaajon mono awaagadeen galen men aon laligowu. ¹⁶ *Kamban kokaamba bobooli kamban koloojiwaaajon ama uuwaa gawon mewombaa kana mon koloowaati, kamban ii mono mende mesoqesoon tiwilaawuto, ejemba koorongianon kema oson qambanmamban koma onombu. ¹⁷ Kawaajon eja uugia qaa kaanja lan mende laligowuto, Pombaa uusiina ii awaagadeen moma asarin nambu.

¹⁸ Wain apu kotiga nen enkalolon ambubo. Angiaa jaajaa laligogi momogia bologanon asugiro pangaman laaligonon ritegon kemen tiwilaawubo. Kawaajon enkalolon ambuboto, Unja Toroyanon uugia saa qewaatiwaaajon mono kaparan koma nambu. ¹⁹ *Mono Bunja qaa aminj moma ondino (Bukson), mepemepesee rii (oonjaa) ano uuwaa rii tosia ii uu wombogianon gama Ponj mepeseenkebu. ²⁰ Kaen me kaen kolooro iikawaajon mono Ponjana Jiisas Kraistwaa qata qama Marjana Anutu suulan dangisen jen mun laligowu. Kianj.

Loemba onoo qambanmamban qaa

²¹ Kraistwaa jeta uuguwubotiwaaajon mono keegia moma batugianon qaa baatanon kemen aon laligowu.

²²⁻²³ *Kraistwaa sele busuya ii uumeleen kanageso. Iinon iikawaa wana ano Hamoqeqe Toya kolooja. Iikawaa so ejanon kaanagadeen embiaa wana kolooja. Kawaajon emba onj mono Pombaa qaa baatanon kekembaa so onoangiaa lourugia goda qen onoma qaagia baatanon kema laligowu. ²⁴ Uumeleen kanageso anana Kraistwaa qaa baatanon nanjoni, iikawaa so emba ononon kaanagadeen mono lourugia yonoo qaa kuuya otaan laligowu.

²⁵ *Kraistnon iyanjaa uumeleen kanagesoya jopagon nonoma ananaajon ama laaligoya togon qeleenoti, iikaanja eja ononon mono kaanagadeen embaurugia jopagon ukalen ama onoma laligowu. ²⁶ Kraistnon uumeleen kanagesoya Bunja qaayanon tak koton emba bunjaya soraaya koloowombaaajon apu kaanja kanon songbama men solananin nonono. ²⁷ Iinon anana bum-bunja awaa soro koloowombaaajon moma uunanaa sunuya men solananin jewon gojejeraya qaa koloowombaaajon kaparan komakeja. Kanageso soraaya koposowaa qaana qaa koloowombaaajon momakeja. Kraistnon kan nunuano asamararananon eu keunin jiilananon kuuro asarin emba bunjaya kaanja iyanjaa jaasewananon nonoma nonono akadamunanawo ano iimasiinjanawo nambona.

²⁸ Eja onj kaanagadeen mono Kraistwaanon tani ii otaan embaurugia jopagon onoma laligowu. Embia jopagonkeji, iinon mono iyanja kalan koma aonkeja. Kawaajon onoangiaa sele busugia kalan koma aonkejuti, iikaanja mono embaurugia kalan koma onongi sokombaa. ²⁹ Monjon mon anjaa sele busuya kamban monjon kazi mende ama muroto, kuuya anana

* **5:16:** Kol 4.5 * **5:19:** Kol 3.16-17 * **5:22-23:** Kol 3.18; 1 Piito 3.1 * **5:25:** Kol 3.19; 1 Piito 3.7

sele busunana wagin kalan komakejon. Kraistnon kaanagadeen uumeleen kanagesouruta anana sele busuya kaanja qaayanon nunuagin kalan koma nonomakeja.

³⁰ Uumeleen kanageso anana Kraistwaa sele busuya koloojon. Anana Kraist sele busuyaa dondomonuruta koloon laligojon. Kawaajon nunuaginkeja. ³¹ *Buna qaa mon kokaen eja, “Kawaajon ejanon mono nemunmanja oromesaon embiawo qokotaan woi yoronon selemotoongo koloon laligowao.” ³² Qaa ii sareqaa aasangoya. Ii Kraist ano uumeleen kanageso ananaa uu soomongonanaajon jen oojon. Qaa aren iikawaa kania ii aasangoya ano dusiita keemeya. ³³ Kaen koloojato, onoojon qaa ii kokaen jejen: Ono motomotoon mono kaanagadeen embaurugia onongia kalan koma onkejutiwaa so jopagon onoma laligowu. Emba ononon mono kaanagadeen lourugia goda qen onoma laligowu. Kian.

6

Merabora ano nemunman onoo uusoomongo

¹ *Merabora onoonon nanamemen dindina ii kokaen: Ono mono Pombo qokotaan nemunmanwoigia yoroo jegara ten koma otaan laligowu.

² *Anutunon jojopon qaa 1-2-3 kawaa tetegyanon tawaya nonomambaaon mende jero ejato, jojopon qaa jango 4 ii dondomonawo. Wala kokaen jeja, “Nemunmanwoiga mono goda qen oroma laligowa.” Qaa ii ten konin Anutunon iwaa tawaya nonomambaa qaaya kokaen somongoro oogita eja, ³ “Goda qen orona Anutunon toomorian gono toroqen namonon kamban koriga laligowaa.”

⁴ *Meraboraurugianon uukanjangiawo koloowubotiwaajon man ononon mono qaanon soya uugun mende horon kiton onoma laligowu. Kaen qaagoto, Pombaa Kana qaa ten kombutiwaajon kuma onoma iikawaa so mindingon onongi somariiwu. Kian.

Welenqege ano galen onoo qambanmamban qaa

⁵ *Welenqege onoo mono namonon galenurugia yonoo qaagia Kraistwaa qaa kaanja ten koma siijaago siimeme mende amakebu. Qaagia uuguwubotiwaajon sombugia moma jenengiawo ororo laligowu. Ugianon gbingbaon mende ambuto, mono bon qen nama ama men laligowu. ⁶ Tourugianon kondokondoowaa wan angi ejembanon inisosoroowutiwaajon qaagoto, jaaqasue mesaon uugia gawonon ama menkebu. Kaen ama Anutuwwa uusiina otaan Kraistwaa welenqege kaanja koloonkebu. ⁷ Balon ejembaga welen qen ononjonjen Pon ana welen qen munkejon. Kaen moma gawongia mono Pombaa jaanon sokombaatiwaa so uuqeeangowo men laligowu.

⁸ Qaa koi mobu: Onoo batugianon tosonian gawon toya laligoju ano tosonian tourugia ii tawagia qaa een welen qen onoma kamaanqegeta laligoju. Ii kilen daen yononon gawon awaa ii me ii menkejuti, Anutunon mono iikawaa tawaya onono buna qen aowuya. Qaa ii mono romongon laligowu.

⁹ *To ano welenqege onoo Pongia motoongo iinon Siwe gomanon laligoja. Iinon ejemba tosaana mende inisosoron tosaana mende sureen onomakejato, so motoongonon gosin qaanana jen tegon nonombaa. Galen

⁹ *To ano welenqege onoo Pongia motoongo iinon Siwe gomanon laligoja. Iinon ejemba tosaana mende inisosoron tosaana mende sureen onomakejato, so motoongonon gosin qaanana jen tegon nonombaa. Galen

* 5:31: Jen 2.24 * 6:1: Kol 3.20 * 6:2: Eks 20.12; Dut 5.16 * 6:4: Kol 3.21 * 6:5: Kol 3.22-25 * 6:9: Dut 10.17; Kol 3.25; 4.1

onjo ii moma kotojutiwaajon mono welenqege alaurugia yonowo wasombura maayanon aon so motoonjo ama onjoma horon ureen memetorotoro mesaon laligowu. Kian.

Anutuwaa jurujamban kuuya men laligowu.

¹⁰ Terena oodaboromambaajon ama qaa kokaen oojen: Onjo Pombo qokotaan nangi ku-usuna somatanon mono inaan nanjon onono kotiinkebu.

¹¹ Kilenaa Toyanon selenon kuukuuwaa momo aren kania kania amakeji, onjo ii jaasewan qen kotakota nambutiwaajon mono Anutuwaa jurujamban kuuya men kongi kemero laligowu.

¹² Nononon balon ejemba sa busugiawo yonowo manja mende aonkejonto, ben kawali galen ano konhaamo bologa bologa tuarenjen ama onjombombaaajon nanjon. Ben kawali galen bologa namo sombin batugaranon jinjaron dungianon nama pon kaana galen komakejuti, ii mono qotogon qetama onjmakejon. Kaanagadeen pon qerewena boi uuta ano kamaanqegeta batunananon pangamambaa ometotombaa eja geria laligon ilawoila kuuya galen komakejuti, nononon mono iyonowo manja qenkejon. ¹³ Kawaajon tuarenjen ama onjombombaaajon mono Anutuwaanon jurujamban kuuya men kongi kemero nambu. Kaen nangi kereurugia kamban bologanon unjwombaaajon alanza koumakebuti, kamban iikanon mono saanon afaangon manja qen riitama onjombu ano manja qegi tegoro saanon goman balongianon wakasiin nambu.

¹⁴ *Jurujambangia mono kokaana kaya mouma aowu: Qaa honagadeen jejeta iikanon mono irimungan kaana iingianon somonjon nambu. Nanamemen solana soro ii togotianon reen maleku kaana koma sopa somonjon aon nambu. ¹⁵ *Kana esu mouma saanon rindangon riin kemakejon. Kawaa so onjo mono luaewaa Buna jen seiwombaaajon jojorigi iikanon nemun koma onjombaa. ¹⁶ Jurujamban iikawo torogon suman wana qata momalaari ii mono buna qen aon suulan besaan namakebu. Kilenaa Toyanon ninidon siwisewe nonomambaaajon moma tiwo wasaya motonkeji, iikawaa angobato geria kuuya mono reen iikanon qewagon anjon koma aonkebu.

¹⁷ *Anutuwaa Hamoqege Toya ii mono buna qen aowu. Buna qen aon mombo letombuti, donhamo ii mono wangianon aen wanjou kaana mougi turun anjon koma onjmakebaa. Una Toroyanon manjawaa soo somata nononji, ii Anutuwaanon Buna qaa. Ii kaanagadeen mono buna qen aon uu wombogianon ama manja iikanon qenkebu. ¹⁸ Jurujambangia kuuya ii mouma aon mono kamban so Anutu qama koolin qisin laligowu. Una Toroyanon kondoon inaan onjmakejiwaa so mono welema saama munkebu. Mono pondan ugbiligbili laligon suulan Anutuwaa ejemba soraaya kuuya yonoojon ama kaparan koma qama koolinkebu.

¹⁹ Noojon kaanagadeen kokaen qama koolinkebu, "Anutu, gii mono qaa kota dindina Pool muna goo Oligaa Bunaga aasangoya ii qaa jetanon jewaatiwaa so jen asarin awasankakagadeen nama uukuuku men onjmakeba." ²⁰ Niinon Oligaa Buna iikawaajon ama Anutuwaa jotamemeya eja wana koloojento, gawona menkejenjwaajon ama kamban kokaamba kapuare mirinon rajen. Kawaajon Buna qaa ii Anutuwaa jaanon sokombaatiwaa so awasankakagadeen jen laligomambaaajon mono qama koolin laligowu. Kian.

* **6:14:** Ais 11.5; 59.17 * **6:15:** Ais 52.7 * **6:17:** Ais 59.17

Yeizozo qaa tetegoya

²¹ Wombo alana Tikikus iinon noo sunduna ano mobuya. Iinon Pombo qokotaan gawonja membiri-qembiria qaa menkeja. Kokanon nomaen ama men ramakejeni, ii kuuya injjoro onjo kaanagadeen ii mobu. ²² Nononon nomaen rama laligojoni, onjo sundu ii mobutiwaajon Tikikus wasin mube Efesus onoonon kawaa. Iinon kan ulunkolen men onono saanon bonjon laligowu.

²³ Manana Anutu ano Pon Jiisas Kraist yoronon mono uumeleen alaurunana onjo luae qen uunon jopagon onoma momalaarigia men kotinkeba.

²⁴ Ejemba Ponana Jiisas Kraist kamban tetegoya qaa jopagon laligowuti, Anutuwaa kalenmoriananon mono kuuya onowo en en ubaa. Kian.

Filipai Tere Poolnon Filipai yonoo Tere ano. Jen-asa-asari

Poolnon misin gawon liligon mero indina woi kolooro Eisia Maino (Turkey) mesaon Yurop balonon keno. Kema Room prowins qata Masedonia kanon ugia kuuro meleengi Kraistwaa kanageso mutuya ii Filipai sitinon kolooro. Kanagen aposol Pool ii Room sitiwaa kasa mirinon angi siimbobolo qaganon raro gawon meme ejemba tosanon tuarenjen ama mugi. Ii ama mugi tosanon Filipai uutanon kaanjadeen qaa doogoya kuma onongitiwaaon majakaka moro. Kamban iikanon Buna Tereya koi Filipai momalaari kanageso yonooon ooro. Majakaka moroto, kilen ulunkolen qaa ano uunangonango qaa koi korisoro qaganon oon ano.

Poolnon kapuare mirinon raro Filipai momalaari kanageso yononon ilaan mubombaajon kalen angi karoti, inon iikawaa dangisen jen onomambaajon Tere koi ooro. Ii oon toroqen uunangonango qaaya mamaga motoon ano. Ano konajilin kania kania moro Filipai yononon Poolwaa qaaya ii mogi kilen kotiin awasanakaka nambutiwaaajon uu nanon onono. Gejanono qaa tosaana kokaen: Onoangiaa selegia men uma awelegowubotiwaaajon mono galen men laligowu. Dogo mamban koloon toroqen newegewele ambuboto, Jiisas kaana ugia men kamaan ama aon laligowu. Qaa koi duduuwubo: Kraistwo qokotaan nanjuti, ii Anutuwaawaa kalenga. Juuda yononon Mooseswaanon Kana qaa arena ten koma otaan Anutuwaawaaajon sili iwoi amakejuto, uumeleen alaurunana ononon kaen qaago. Ononon mono Anutu moma laarin mugi kalenmorianan sewana qaa onono buna qen aon iikanon laaligo dongoga mokoloon laligoju. Daen yononon Kraistwo qokotaan laligojuti, Anutunon mono ii luae qen onono aisoon laligowu.

Kraist moma laarinin Anutunon uukoisoro nonono saanon awasanakaka qaganon kotiin laligowona ano uumeleen alaurunana yonowo motoon kaparan koma kotiin nambona. Poolnon iikawaa qaaya ii mamaga ooro. Poolnon Filipai kanageso yonoo waegia kotiga mewombaajon moma laligoroti, iikawaa qaaya ii kaanagadeen asuganon ooro.

Buk kokawaa bakaya wana 7 ii kokaen:

Qaa mutuya 1.1-11

Poolnon nomaen ama laligoro 1.12-26

Kraistwo laaligowaa kania 1.27-2.18

Timoti Epafroditus yoroonon gawon arena 2.19-30

Tuarenjen yononon tiligon onongi kamaawubo 3.1-4.9

Poolwaa alauruta Filipai laligogiti, iyonoo qaagia 4.10-20

Terewaa qaa kota wana 4.21-23

¹ *Pool Timoti noronon Kraist Jiisaswaa welen qen laligojo. Uumeleen kanageso soraaya kuuya Kraist Jiisaswo qokotaan nama Filipai sitinon laligojuti, noro onowo ano onoo wangia (bisop, pasto) ano Buna gawon meme ejemba tosaana (diikon) onowo qaa amin mobombaajon moma tere koi oonon.

² Anutu Manana ano Pon Jiisas Kraist yoronon kalenmorian ononi luaenon laligowutiwaaajon mojen.

* 1:1: Apo 16.12

Poolnon Anutu mepeseen qama koolija.

³ Niinon romonjon onjomekeniwaa so Anutu mepeseenkejen. ⁴ Kamban so korebore onjojon Anutu qama koolinkejeni, ii mono korisoro qaganon qama koolinkejen. ⁵ Niinon Anutu kokaembaajon mepeseenkejen: Ono Oligaa Bunanon qokotaagiti, kamban mutuya iikanonadeen kanain niwo manja qen kotinjon noma laligon kouma laligoju. ⁶ Anutunon uugianon gawon awaa kanain men laligoji, ii mono toroqen mero Kraist Jiisanon mombo asugi-waatiwaa kambananon tegowaa. Kaen moma laarin kotiin Anutu mepeseenkejen.

⁷ Oo jogia newe, wombo alauruna koloojutiwaajon kuuya onjo kaen romonjon onombe awaagadeen sokonja. Anutunon gawon nonota kapuare mirinon ramakejen me aworo niinon Oligaa Bunawaajon manja qen enkalolon qaa qewagon qaa onanon tiita iriga men kotiiwaatiwaajon liligonkejen. Kaen me kaen amakejeni, kuuya ononon mono niwo nangi kalenmorian iikayadeenon sokoma onono gawona nangogi motoon simbanonawo koloojon. ⁸ Kraist Jiisanon onjo jopagon inaan onjomekeji, niinon ii moma iikawaa qaganon nama kuuya onjojon siin moma injimambaajon kaparan koma laligojen. Kaen jen qaa hona jejen, ii Anutu anjo saanon nangon noma jewaa.

⁹ Niinon onjojon kokaen qama koolinkejen: Anutu, gii mono Filipai alauruna inaan onona toroqen kotiin jopagon aogi uujopagianon somariin seiwaa. Kaen kolooro saanon kana hona iima koton enkalolon qaa mesaon laligowu. ¹⁰ Kaen laligon saanon qaa gosin kana awaa soro meweengon soraaya koloon kotosowaa qaagia qaa laligon ubu. Kraistnon eleema kawaati, kamban iikanon lombananon tegowaa. ¹¹ Jiisas Kraistnon nanamemen solana nemun kono iikawaa hona asuginkebaa. Hona kanon uugia saa qero ejembanon kaen injiima Anutu mepeseegi qabunayanon seiwaati-waajon qama koolinkejen. Qaa ii onanon.

Pool kapuare mirinon angi Buna qaanon kotiuro.

¹² Oo uumeleen alauruna, ononon noo kanana moma kotowu-tiwaajon kokaen moma oojen: Iwoi bologa noonon kolooroti, iikawaa bujyanon seiuro Oligaa Bunananon ejemba sokoma onono gawona-nanon toomorianawo koloonkeja. ¹³ *Nii Kraistwaajon ama kasanon gbadoon nongi Room kokanon rajeni, qaa ii manjaqeqe eja kuuya Siisa-kimbaa galenkonkon miri galen menkejuti, iyononon moju ano kaanagadeen ejemba tosaan mamaga yonoo gejagianon kemero modaboroju.

¹⁴ Toroqen hona kokaen kolooro: Uumeleen alaurunanon kapuare mirinon rabe Ponjon ilaan nomakejiwaa qaaya mogi. Ii moma seiseiyanon Pombo kotiin qokotaan nama kaparan koma awasankaka koloogi. Kaen koloon Anutuwaanon qaa torokoya qaa jen seigi toroqen kemakeja.

¹⁵ Tosianon noojon mogi urosiin soraayanon nama Kraistwaa kania jen asarinkejuto, tosianon noojon ama uugianon junjun moma gema nun angowowo ambombaajon moju. ¹⁶ Alauruna hona yononon noo kanana kokaen moju: Anutunon kuun nonota aworo niinon Oligaa Bunawaajon manja qen enkalolon qaa qewagonkejen. Kaen moma jopagon noma nangon nomakeju. ¹⁷ Gemaqeqe ejemba yononon iyangiaajonadeen romonjon tawawaajon mondon uugianon menjerenoro Kraistwaa kania kaen jen asarinkeju. Kaen ama kapuare mirinon rajeni, kamban kokaamba angosisiri toroqen ama nombombaajon moju.

* 1:13: Apo 28.30

¹⁸ Kaen mojuto, ii kilen. Kraistwaa kania ii iwoiwaajon mondon silemale amakeju me Anutu tororo ten koma jen asarinkejuti, ii niinon mobe sokonja. Kaen me kaen amakejuti, uunanon mono iikawaajon qeangoro onanon aisoonen aisoonkemaña. ¹⁹ Aisoowe noojon qama kooligi Jiisas Kraistwaa Unã Toroyanon nanjon nono saanon isama nonji kamaamambaa tani mojen. Kaen koloowaati-waajon moma iikawaajon kaanagadeen aisoonkejen. ²⁰ Iwoi mon ama gamu mokoloomambotiwaajon mono jejeromonromon ama laligojen. Gamu qaagoto, kambañ so Kraist mepeseen laligoweti, iikawaa so kambañ kokaamba kaanagadeen koloowaatiwaajon mojen. Sele busunanon komuwaa me laligowaati, ii kilen mono awasanakaka qaganon Kraist mepeseewe qabunayanon somariiwaa.

²¹ Laligomanjati een, laaligona mono Kraistwaa qabunayanon somariywaatiwaajon ama laligomaña. Nugi komuwenagati een, iikanon mono men qeangon nono oyanboyon koloomaña. ²² Kaen koloowenagato, balonon sele busuwo laligomanjati een, mono uuwaa gawon mewe toroqen honawo koloonkebaa. Ii romonjon neenaajon laaligo me koomuga meweengowenaga, ii saanon mende mojen. ²³ Laaligo ano koomu batugaranon papanjon laligojen. Kraistwo eu laligowenaga, iikanon mono iwoi kuuya uugun morian somata mokolon nonaga. Kawaaajon balon mesaomambaa siña moma laligojen.

²⁴ Kaanja laligojento, sele busuwo qen korin laligomanjati een, iikanon mono onjo ilaan onombe honã onoonon koloowaa. Komu-wenaga, iikanon mono onjo mende ilaan ononaga. ²⁵ Iikaanja moma laarin kotiin kawaaajon niima koboogi toroqen laligon kuuya onjo ilaan onoma laligomambaaajon mojen. Ilaan onombe momalaarigiaa onanon mono somariin kotiiro saanon hononã mende aisoon lali-gowu. ²⁶ Kaanagadeen Kraistnon niima kobooro mombo onoonon kawo onjo saanon noojon ama Kraist Jiisas hononã mende mepeseen mun laligowu. Kian.

Momalaarigianon kotiiwaatiwaajon manja qen laligowu.

²⁷ Nanamemengia ii mono Kraistwaa Oligaa Bunyanon akada-muyawo koloowaatiwaa so ama men laligowu. Kaen laligogi onoo-non kan injiimanjati me mende kan sigensigen laligon qaa bujugia mobe kanagianon kokaen ero sokombaa: Onjo kulukulululu aren motoongowaa qaa somonjon uumotoongo ama nambu. Kaen nama Oligaa Bunawaa qaa onanon sooliwabotiwaajon motoon somonjon manja qen laligowu. ²⁸ Kaanagadeen tosiannon tuarenjen ama onomakebuti, ononon mono qaa jegia kania kania kawaaajon mende aarun lalanani uugia mende kamaawa. Kaniagia kaen mobe sokombaa. Anutunon ku-usun onono tuarenjen ejemba yononon kaniagia iima kokaen moma asariwu: Onoangia kamaan unuro tiwilaagi Anutunon metogon nonono eu oyanboyon laligowonã.

²⁹ Anutunon arenã ama ononoti, ii kokaen: Onjo Kraist moma laarin mun leegen aisoon leegen iwaajon ama siimbobolo moma laligowuya. ³⁰ *Niinon momalaariwaa manja wala onowo laligon qeweti, niigi ano kambañ kokaamba toroqen qenkejeniwaa buju qaa koi mojuti, onjo mono manja iikayadeen niwo nanjon qen laligoju, ii mojen. Kian.

2

Kraistwaa so onoangia men kamaan ama aon laligowu.

* 1:30: Apo 16.19-40

¹ Ono Kraistwo qokotaan nanjutiwaajon mono uugia nanjon aowom-baajon qambanmamban mokoloowu. Uujopagia iikanon mono ulunkolen ama aonkebu. Unja Toroyawo ususugon nama waegia men kiankomun aonkebu. ² Kaen anjutiwaajon mono momo motoongo otaan ororon jopagon aon luaenon laligowu. Mono uusiingia ano momo arenkia motoongo ambombaajon somongowu. Qaa kaen somongon uumotoongo angi honja kolooro moma niinon onoojon hononja qaa aisoon laligomanja.

³ Ilawoila onoangiaajonadeen horowombaa siinanon mono mende nemun koma onomba. Onoangiaa qabunagianon somariwaatiwaajon mono selegia mende men ubuto, uugia men kamaan ama tosaan yonoojon mogi umakeba. ⁴ Ono motomotoon mono onoangiaa uugiagadeen qeangowaatiwaajon mende romongowuto, tosaan yonoo uugianon qeangowaatiwaajon kaangadeen kaparan koma romongon yagowu. ⁵ Kraist Jiisasnon balonon laligoro aro momo en muroti, iikayadeen mono onoonon ero ii otaan laligowu.

⁶ Anutuwaa kaitani kaanja en muro laligoroto, kilen Anutu kaanja laligorotiwaajon mende mondon awelegon laligoro.

⁷ Kaen qaagoto, anjo afaangon Anutuwaa asamararanja mesaon kamaan meleema eja tani koloon welenqeqewaa kaitania men laligoro.

Mono balon eja anana tani koloon laligoro.

⁸ Kaen laligon uuta men kamaan aon Manaa qaa jeta kaban so ten koma laligoro. Kaen laligoro gamu qen mun "Maripoonon qewonja," jegito, kaban iikanon kaangadeen ten kondabororo.

⁹ Kaen ten koma laligorotiwaajon ama Anutunon wano eukanon uma raro qabunja muroti, iikanon qa tosaan kuuya unjuugun akadamyawo kolooja.

¹⁰ *Anutunon qabunja uuta ii kokaembaajon muro:

Ejemba korebore anana mono qa iikawaajon ama kaban monon simin kuma mepeseen mubonja. Tosianon Siwe gomanon eukanon laligoju. Tosianon namonon koi laligojon. Tosianon komun koomu mirinon me senjon mirinon laligoju. Anana mono korebore kululuun usugon simin kuma mubonja.

¹¹ Kuuya anana simin kuma mun je buu susugia so Man Anutu asuganon goda qewombaajon qata jokolon kokaen jewonja, "Jiisas Kraistnon mono Ponana kolooja." Kian.

Jiisaswaa asasaga ii jemba batugianon qendeema laligowu.

¹² Kawaajon wombo alauruna, onjo mono Kraistwaa sareya otaan iikanon mende sologon kamaawu. Kaban so Anutuwaa qaa ten koma letoma laligogiti, iikawaa so siligianon uumeleen jemba onoonon sokonji, ii mono kaparan koma otaan uuwaa gawon men laligowu. Niinon onowo laligoweti, kaban iikanon Bunja qaa awaagadeen koma gbilin zen nama laligogi. Onomesaon sigensigen laligojeni, kaban kokanon mono kaangiadeen Anutuwaa jaanon sombugia moma jenengia ororo pondan gawon ii men sororongon laligowu.

¹³ Anutu anjo mono onjo suulan sololon nemun koma onoma iyanja arenja so uugia kuunkeja. Kaen kanon uusiingia Anutu sokoma mubaatiwaa so kolooro inaan onono gawonja meg honja koloonkeba.

¹⁴ Galenurugia yonowo qaa menkamakamaa mende ama laligowu. Jenmeesan ano uunon njindin-nundurulu lan mende amakebuto, arenana kuuya mono uuwoi jeaqea mesaon pondan men laligowu.

* **2:10:** Ais 45.23

15 *Nanamemenjianon mono koposowaa qaaya qaa soraaya koloon ama men laligowu. Ejemba doogoya irinqiriŋa kete balonon laligojuti, onjo mono iyonoo batugianon Anutuwaa merabora solana soro laligowu. Sengelao sombinon eu asarijuti, onjo mono kaanjadeen balonon sili awaa ama iikanon ejemba asarin onoma laligowu.

16 Kaen laligon laaligo kotigaa Buna qaaya pondan men ejemba onbombajaan jorin laligowu. Kaen laligogi Kraistnon eleema kawaati, kaban iikanon noo kanananon kokaen asugiwaa, "Aangole ejanon kunon haamo amambajaan esuna men kululuun kemakeji, niinon iikawaa so uuwaa gawombajaan sele qen men kotiin laligowe. Ii een toontoon mende men laligoweto, hona kolooro." Kanana kaen kolooro saanon neenaa selenan onoon ama mepeseemana.

17 Niinon laaligona qeleema togon onoma Anutuwaanon gawon ten koma men laligowe. Kaen laligowe onjo uugia meleema Anutuwaa laarigi iikawaa hona asuginkeja. Kawaajon Room gawman yononon qaana jen tegon oro kaana nun siimolon onoon kaana ama nombuyaga. Sele busunaa saya kaen maabenagati een, ii mono apu kaana een totoon mende kemenaga. Onoo momalaari gawongiaa honaajon ama ii mono akadamyawo koloowe sokonaga. Kawaajon nugi komuwenagato, uunanon mono kilen aisoonkejen ano kuuya onowo motoon aisoonkebona.

18 Kaanjadeen onjo mono aisoowu ano niwo otokorian maama aisoon laligowona. Kian.

Timoti wasiwe Filipai onoonon kawaa.

19 Pon Jiisanon noon moro sokombaati een, mono uulanawo Timoti wasimambajaan moma jejeromonromon anjen. Onoonon kan nomaen laligojuti, ii moma eleema kan nijoro moma noo uunanon kaanagadeen qeangon sororogonaga. 20 Momalaarigianon kotiju me loorijuti, iinon yanodeen onoonon majakaka kaen moma noo kooronanon nanja. Tosianon koi laligojuti, iyononon mono "Iyangiaa majakakagiaga," jen qaago totoon kotigon onombombajaan momakeju. 21 Yononon kuuya iyangiaa iwoi-waajon moma ii koma horon men somariiwombajaan janjarin riinkejuto, Kraist Jiisaswaa gawonanon honawo koloonkebaatiwaajon mende kaparan komakeju. Mono qemasologen lan laligoju.

22 Lan laligojuto, Timotinon kania awaa qendeenoti, ii onoangio moma yagoju. Meranon anaa manja welen qen munkeji, iinon mono iikawaa so nii Oligaa Buna gawombaa ilaan noma welen qen laligoro. 23 Kawaajon Room gawman yononon noo qaa nomaen ama nombombajaan somongowuti, ii momago mono saanon Timoti wasiwe uulanawo onoonon kawaatiwaa jejeromonromon anjen. 24 Neeno kaanjadeen Pombo nama kaban mende koriro onoonon kamambajaan awasankaka kaen moma laarijen.

Epafroditus wasiwe Filipai onoonon kawaa.

25 Niinon iwoi mongama amamaan laligowe ononon nenana Epafroditus wasigi kan nanon ilaan nono. Iinon noo kooronanon gawon men manja qen laligoroto, toroqen somongon mubenaga, iikanon mende sokonaga. Kaen romongon uumeleen alana ii kaban kokaambaga wasiwe onoonon eleema kawaa. 26 Iinon kuuya onjo iniimambajaan kaparan koma laligoja. Ji kiro eroti, onjo qaa ii mogi onoonon bimooro moma kawaajon uukamakamaa laligoja. 27 Iinon onanon jinon en koomu borianon meroto, Anutunon kiankomun muro qeangoro. Anutunon Epafroditus iigadeen

* 2:15: Dut 32.5

mende kiankomuṅ muroto, nii kaanagadeen niima koboon men afaangon nono. Iinon komunagati een, neenaa wosobirinanon mono somariin sein qana qana uro laligowenaga.

²⁸ Ono Epafroditus iima mombo aisoogi noo wosobirinanon kaanagadeen afaangowaatiwaajon mojen. Kawaajon kamban kokaambadeen uulanawo wasiwe onoonon kawaa. ²⁹ Ono Pombaa ejemba yonoojon hononṅa mende aisoṅkejuti, korisoro iikawaa qaganon mono iinon karo koma horon mubu ano gawon meme ejemba kaanṅa ii mono goda qen onoma laligowu. ³⁰ Iinon Kraistwaa gawombaajon ama koomu borianonṅa uma komuṅ tagoro. Ono nii nanṅon ilaan nombombaajon mogito, ii amamaagitiwaajon iinon onoo kitigianon kaen ama nomambaajon kan laaligoya mesaoro tiwilaan tagoro. Kian.

3

Solanṅa koloowombaa kana honṅa ii kokaenṅ:

¹ Oo uumeleen alauruna, qaa kota kokaen toroqen jemaṅa: Mono Pombo qokotaan aisoṅ laligowu. Qaa ii dunanon mombo onṅ onomambaajon mojona mende tiija. Ejemba tosanon tiligon onombubotiwaajon ii onṅ onombe saanon sokonja. ² Zioz gawon meme ejemba bologa yonoojon mono galenṅia men laligowu. Yononon uumeleembaa gadokopa ejemba batugianon liligon uugia kuun kokaen jenkeju, “Anutuwaa bunṅa koloowu-tiwaajon mono aiweseya men selegia kotowu.” Kaen kaparan koma qaagadeen jen kasu kaanṅa hounṅhoun qama “Kanageso walaga koloojon,” jen een totoon jenkeju.

³ Yononon Anutuwaa jaanon mende dingoju. Selegianon aiwese iikayadeen koton onongito, honṅa ii mono ananaanon kokaen kolooro: Anutuwaa Bunṅa qaayanon uunana mosonoti, anana mono iwaa uumeleen kanageso honabonṅa koloon laligojon. Anutuwaa qatanon selenananon aiwese ama nononṅiti, nononon iikawaa qaganon mende nama nanṅon moma laarinṅejonto, Kraist Jiisanon hamo qen nononoti, iikawaajon mono selenana men umakejon. Anutuwaa Unṅa Toroyanon inaan nonono afaangon Anutuwaa waeya men mepeseenṅejon.

⁴ Tosianon selegiaa iwoinon nanṅon Anutuwaa bunṅa koloowombaajon moma laarijuti, niinon mono ii unjuugujen. Kawaajon awaagadeen koroo kaanṅa terereen engana men waama awelegowenaga. ⁵ *Noo akadama ii kokaen: Niinon Israel ejemba tuun uutanon jotamemeya mon koloojen. Ben isina qata Benjamin. Nemunṅmana Hibruu ejembaga. Niinon yoroononṅa koloon Hibruu eja honṅa koloojen. Koloon ewe ween 8 kolooro kanon selena kotogi. Farisii koloon laligowetiwaajon Mooseswaanon Kana qaa ii tororo otaamambaajon kaparan koma laligowe. ⁶ *Farisii laligon uunanon otoronṅon gere tooro uumeleen kanageso ii onṅon sisiwerowero ama onoma laligowe. Mooseswaanon Kana qaa ten koma otaan dindinṅa koloowonagati een, niinon mono iikawaa so koposowaa qaaya qaa solanṅa laligowe.

⁷ Iwoi ii mobe uro iikanon nanṅon moma laarin laligoweto, uuna meleema ii kuuya mesaon zen sureen mun jejen. Kamban kokaamba Kraistnon hamo qen nono letombeti, iikawaajon mono mobe umakeja. ⁸ Ponṅa Kraist Jiisas moma koton oyanṅboyan mokoloomanṅati, ii moma gosiwe sewanṅa uuta kaanṅa kolooja. Kawaajon laaligona walagaa akadama

* 3:5: Apo 23.6; 26.5; Room 11.1 * 3:6: Apo 8.3; 22.4; 26.9-11

iwoina kuuya ii Kraist toroqen iikanon mesaon zen sureen mujen. Kraist mokoloon noonon iwoi kuuya ii mobe kikisi kera toon kaanja kolooro sureen gemagen giliwe.

⁹ Tosianon “Moseswaanon Kana qaa ten kondaboron iikaanja kanon nononano dindiņa koloowonja,” jejuto, niinon so iikanon solanja mombo mende laligojen. Kamban kokaamba Kraist moma laariwe Anutunon iikaanja kanon qaana jen tegoro solananiņ laligojen. Momalaari qaganon laligowe Anutunon kiankomun noma jen kotoro singisongonaa qaayanon komuro laligojen. Kraistwo qokotaan nama laligowe Anutunon noo kanana kaen mokoloowaatiwaajon kaparan komakejen.

¹⁰ Niinon Kraist kokaen moma kotomambaajon kaparan komakejen: Siimbobolo moroti, iikanon iwo toroqemambaajon jojorijen. Siimbobolo moma komuroti, niinon tani iikayadeen komun iikaanja kanon iwaa tani kaanja koloomambaajon jojorijen. Komun waaroti, iwaa ku-usunja iikanon mono inaan nono kotiimambaajon mojen. ¹¹ Komuwe Anutunon men gbilin nono koomunonja waamambaajon jejeromonromon anjen. Kian.

Mono Anutuwa kuunon kaparan koma toonon kembu.

¹² Neenaajon kokaen mende jejen, “Anutunon toon anoti, iikanon mono koudaboron uumeleembaa akadamyua kuuya mokoloon laligojen.” Kaen mende koloon laligojento, Kraist Jiisasnon haamo ama nonotiwaajon mono oyanboyanja bunja qen aomambaajon kaparan komakejen.

¹³ Oo uumeleen alauruna, Anutuwa toon iikanon mende keudaborojeni, ii mojen. Motoonjo kokaen moma amakejen: Iwoi kotogon gema qeweti, ii duduun Anutunon iwoi wambusoonanon ano eji, mono iikaan baagen uulanawo kemambaajon awelegonkejen. ¹⁴ Anutunon eukanon umanjatiwaajon nooma toon kaen qen nono. Kawaajon Kraist Jiisasnon hamo qen nonotiwaajon niinon angobatonon kotiņ haamo ama Anutuwa toonon keube iinon ıla wage wanjanon koma nombaa. Ii memambaajon awelegon toon iikaan baagen dindiņagadeen ulanjin esuna men kululuun bobogarinkejen.

¹⁵ Kawaajon uuwaa akadmunanawo koloojoni, Anutunon anana kuuya momo motoongowaa qaganon Kraist moma koton laligowombaaajon moja. Qaa mombaajon momo aro morota mon en ononagati een, Anutunon mono qaa iikawaajon nomaen mogi sokonji, ii kaanagadeen jen inisaama onombaa. ¹⁶ Onoonon majakaka wanja ii kokaen kolooro sokombaa: Anana kamban koriga me toroga uunana meleema Anutuwa kananon laligon kouniņi, mono nanamembaa kana motoonjo iikayadeen toroqen kenin sokombaa.

¹⁷ *Oo uumeleen alauruna, niinon nanamemena amakejeni, onjo mono nii niima noo silina ii otaan laligowu. Nononon sili awaa qendeema ononin tosianon iikawaa so riin horon onomakejuti, onjo mono iyonoonon nanamemen ii uun injiima koton laligowu. ¹⁸ Ejemba kelemalelen yononon nanamemenģianon Kraist kere ama mun iyanģiaa aingianon lan laligoju. Maripoonon komuroti, iikawaa kania riin kolonaniņ laligoju. Qaa ii kamban mamaga jinjan koloowubotiwaajon inijowe mogito, kamban kokaamba ii saama jaunna kamaaro jejen.

¹⁹ Sele busugiaa siin kombombanja bologanon bengia kolooja. Iwoi gamuyawo amakejuti, iikawaajon mogi uro akadamyua kolooro sewanpirin laligoju. Uumomogia balombaa iwoinon somonģogi gbadoon onono lan laligon tetegoyanon gere sianon kemebuya. ²⁰ Yononon emu

* 3:17: 1 Kor 4:16; 11:1

kemebuto, tosaanja nonoo kulukululuu totonana ii Siwenonj eu eja. Balononj wabaya koloonj tatawagadeenj laligonj Ponj Jiisas Kraist Hamoqeqe Tonananonj mombo asuginj nunuambaatiwaajonj mambomakejonj. ²¹ Iinonj balonj sele busunana kamaanqegeta koi ii menj letono iyanjaa Siwe sele busu kaanja asamararajawo koloowaa. Ku-usunj kaanja ii Kraist enj muja. Iinonj ku-usunj kaanja kanonj ejemba ano namo Siwewaa ilawoila kuuya ii saanonj kotiinj menj kamaanj nonono iwaa newo baatanonj keninj galenj koma nonono laligowonja. Kianj.

4

Qambanmamban qaa tosia

¹ Oo wombo alauruna, kaenj koloowaatiwaajonj Ponjonj mono ilaan onono bonj qenj kotiinj nambu. Niinonj onoojonj siinj moma injimambaajonj kaparanj komakejenj. Ono korisoro qenj nongi. Batugianonj gawonj mewetiwaa honja kolooro qendeengi Anutunonj iikawaa tawa nonombaati, iikawaajonj mono sewanpirinj ama aisoonkejenj.

² Jotamemeya emba woi Yuodia Sintike, orononj juma angowowo ama laligojao, kaenj mobe. Kawaajonj niinonj uugara kokaenj kuujenj: Oro Pombo motoonjo nanjao, iikawaajonj mono uumotoonj ama laligowao. ³ Oo nejana honja, gawombaa motoonj bosima laligoriti, gii kaanagadeenj kokaenj qisinj gonjenj: Emba woi yorononj uumotoonj ambaotiwaajonj mono ilaan oromba. Yorononj niwo Oligaa Bunja kotiinj seiwaatiwaajonj manja qenj laligori. Yorononj Kleemen ano nejauruna tosaanja yonoo kooronjianonj motoonj manja qenj laligori. Tosaanja yonoo qagia ii laaligo kotigaa buk papianonj eu eja.

⁴ Kamban so mono Pombo nama aisoonj laligowu. Aisoowu qaa ii dunanonj mombo jejenj.

⁵ Ono mono gumbonjonjonj qaganonj ejemba ama ononji kuuyanonj tanigia ii mobu. Ponjonj mono kamambaajonj dodowija. ⁶ Iwoi mombaajonj mono konajilinj mende moma laligowuto, iwoi kuuya kawaajonj qiqisigia mono Anutu ijogi mobaa. Kaenj me kaenj koloowaati, mono Anutu qama koolinj welema dangisenj jenj laligowu. ⁷ Anutunonj uuluae ononji, nono iikawaa kania moma kotowombaajonj amamaankejonj. Ii momakootonana kuuya uugunj qaita monj kolooja. Kraist Jiisaswo nanji Anutunonj mono uugia ano qaa momogia sopa somonjonj kokojiji menj onono laligowu.

⁸ Oo uumeleenj alauruna, qaana jenj tegomambaajonj ama qambanmamban qaa kokaenj jejenj: Anjonjora qaa mende romonjowuto, iwoi kuuya goda qeninj akadamuyawo kolooji, uugia mono iikanonj somonjonj laligowu. Qaa honja, qaa dindinja ano soraaya ii mono romonjonj laligowu. Qaa siinjananonj momakejonji, iikanonj mono uugia saa qero nambu. Qaa qaqabunabunayawo mepemepesee koloowaatiwaa so kolooji, uugia mono iikanonj qokotaanj laligowu. ⁹ Noo nanamemena iima Bunja qaana moma uu kononjianonj ama bunja qenj aogiti, onjo mono ii koma gbilinj ama menj laligowu. Kaenj laligogi luae Toya Anutu iinonj onowo nambaa. Kianj.

Poolnonj Filipai yonoo kalengiaajonj dangisenj jeja.

¹⁰ Niinonj Pombo qokotaanj nama onoojonj keraqeeango somata mojenj. Ono waladeenj nii kalanj koma monenj nombombaa siinj moma laligogito, nomaenj ambombaa kana monjgama amamaagi. Kambanj koriga amamaanj laligogi Ponjonj kambanj kokaamba uugia menj gbiliro afaanjonj mombo ilaan nongi. ¹¹ Sele busunaa lombononj rama amamaawenaga, iikawaajonj

qaa koi mende jejen. Noonon iwoi eji, niinon mono kawo uuluaenon bonjon laligomambaajon mojen. ¹² Nii janjarin riin luaenon laligowe ano laaligo qaqabunayawo siiseweweya qaa laligon luaenon laligowe. Miri so kamba so uuna bonjon kono laligomambaajon mojen. Nen timbirin ambenaga me bodi rabenaga, iikawaajon mono uuna mende men kamaan aonkejen. Iwaina kelemalelen me boronja en nonaga, ii kilenda. Mono saanon bonjon laligomaŋa. ¹³ Ii me woi mon koloonaga, Kraistnon men kotiin nono iwoi monon mon mono mende men kamaan nono saanon laligomaŋa.

¹⁴ Kilen konajilina iikawaa uutanonga ala ilailaa ama men afaangon nongi sokono. ¹⁵ *Filipai onjo kaanagadeen noo kanana moma komuju. Niinon kanain liligon Oligaa Buŋa gawon men onowo Masedonia prowinsnon laligon onomesaoweti, kamba iikanonja kanain momalaari kanageso tosonian nii selewaa iwoigianon mende nanjon nongi. Niinon uuwaa Buŋa onombe buŋa qen aogito, selewaa leeya mon mende meleema nongi. Filipai uumeleen kanageso onjo motoongonon mono niwo soomongo ama laaligona nanjogi nandun monenana buŋa qen aon laligowe.

¹⁶ *Niinon iwoiwaajon amamaan laligoweti, onjo ii noojon angi Tesalonaika sitinon karo. Indin motoongo qaagoto, indin woi selenaa iwoiwaajon amamaaweti, ii angi noonon karo. ¹⁷ Onoo hina kalengiaajon koposongowenaga, iikawaajon qaa koi mende oojen. Anutunon onoo ala ilailaagiaa kitia meleema onjomakebaati, niinon mono honja ii onoonon seiwaatiwaajon mojen. ¹⁸ *Ononon kamba kokaamba iwoi angiti, ii buŋa qen aon noonon iwoi kuuya kanon mono sona uugun mamaga en nonja. Epafroditus iinon onoo ala ilailaa kalengia men kan nonota morianawo koloon laligojen. Onjo nandun mamatewoogia angi iinon men karoti, Anutunon iikawaa siinja moro saanon sokonja. Anutunon onoo nandungia moma anjon kono moronja awaa unkoowayawo koloon iwaa jaanon pumpungoro aisoonkeja.

¹⁹ Noo Anutunanon toomorian kuuyaa Toya kolooja. Iwaa kowianon iwoi kuuya ii tetegoya qaa eja. Kawaaajon onjo Kraist Jiisaswo qokotaan nama iwoiwaajon amamaajuti, ii kuuya mono en mujiwaa so onjomakebaa. ²⁰ Kawaaajon Anutu Manana mono kamba so mepeseenkebonja. Kaen anin Anutuwaa qabunayanon kamba tetegoya qaa seinkebaa. Qaa ii onanon.

Yeizozo tetegoya

²¹ Niinon yeizozona alaurunana soraaya Kraist Jiisaswo motoondeen nanjuti, kuuya onoojon ambe kaja. Nejauruna niwo koi laligojuti, iyononon yeizozogia angi onoonon kaja. ²² Anutuwaanon ejemba soraaya tosaana kuuya koi laligojuti, iyononon yeizozogia angi onoonon kaja. Yonoononga tosonian Siisakimbaa jinakaran mirinon gawon menkejuti, iyononon mono kaen moma kaparan koma jeju.

²³ Pon Jiisas Kraistwaa kalenmoriananon mono onowo en uma unjagia kotuegonkeba.

* **4:15:** 2 Kor 11.9 * **4:16:** Apo 17.1 * **4:18:** Eks 29.18

Kolosi Tere Poolnon Kolosi yonoo Tere ano. Jen-asa-asari

Kolosi ii Eisia prowinswaa taonja monj. Ii Efesus sitiwaa weenj kouk-
outanonj baagenj eja. Poolnonj Kolosi kambanj mongenj mende kenoto,
Eisiawaa siti somata Efesus kanonj gbani karonj Bunja gawonj menj Kolosi
yonoojonj kaanjadeenj majakaka moma laligoro. Kanagenj Kolosi tosonianj
uugia meleengi (1.7; Apo 19.10). Poolnonj Room sitiwaa kapuare mirinonj
raro nenata Epafras iinonj Kolosi uumeleenj tuumbaa buju qaaya menj
iwaanonj karo. (1.7-8) Sundugia tosaanja ii awaa koloogito, Kolosi kanonj boi
takapolakaya kaanjadeenj laligogi.

Boi yonononj ejemba kokaenj kuma soonj onoma laligogi: “Uumeleenj
kanageso onononj Anutu waeya mewombaa kana qaa kania kania ii saanonj
otaawu. Onononj saanonj uugia menj kamaanj selegia qen siimbobolo mobu.”
(2.16, 20-21, 23) Toroqenj kokaenj jenj kotonj ononjgi, “Momalaarigiawo
onononj mono siminj kuma gajoba waegia menj laligowu.” (2.18) Jiisas
kaanagadeenj menj kamaanj munj kokaenj jegi, “Ii Anutuwaa Meria qaagoto,
gajoba wanja monj.” Kaenj jenj kokaenj toroqegi, “Nonoo qaanana otaawuti,
iyonononj mono momo aasangoya qaita monj mokoloowuya.”

Kawaajonj Poolnonj Tere koi onj Kolosi uumeleenj tuunj kokaenj kuma
onono, “Iwoi kuuya mono Jiisaswaa baatanonj ero iinonj Anutu honja
toonj koloonj (1.15-17) uumeleenj tuunj ananaa Wanjanaga laligoja.” (1.18)
Toroqenj qaa kokaenj qendeema onono, “Kraist Jiisas moma laarigi iinonj
Anutuwaa momo ano momakooto aasangoya saanonj qendeema onombaa.
Anutuwaa momoya ii momo tosia kuuya uugunj qaita monj kolooja.” (2.3,
9-10) Poolnonj kaanagadeenj uumeleenj ejemba laaligogiaa jenjkooto qaa
tosaanja onj ano Kolosi keno. (3.1-4.1)

Buk kokawaa bakaya wanja 4 ii kokaenj:

Qaa mutuya 1.1-8

Kraistwaa laaligoya ano gawonja 1.9-2.19

Kraistwo laaligo gbilia 2.20-4.6

Terewaa qaa kota wanja 4.7-18

¹ Anutunonj Pool nii wasinj nono jetaa so Kraist Jiisaswaa aposol koloojenj.
Uumeleenj alanana Timoti iinonj niwo rajo.

² Oo uumeleenj alaurunana soraaya Kolosi taanonj laligonj Kraistwo qoko-
taagi momalaarigianonj mende sologoro zenj nanjuti, niinonj onowo qaa
aminj mobombaajonj tere koi oojenj. Anutu Manjananonj mono kalenmorianj
onono luaenonj laligowu.

Onoojonj Anutu mepeseenj qama koolinkejonj.

³⁻⁴ Ono Kraist Jiisas pondanj moma laarinj ejemba soraaya kuuya uu wom-
boganonj jopagonj onomakejuti, iikawaa buju qaaya jegi moninj. Kawaajonj
onoojonj qama koolinkejonj, iikanonj mono kambanj so Anutu, Ponjana
Jiisas Kraistwaa Manja mepeseenkejonj. ⁵ Oligaa Bunawaa qaa onanonj wala
onoononj karo jegi jejeromonromonanaa kania moma moma asaridaborogi.
Moma asarinj Anutunonj onoojonj iwoi ano Siwe gomanonj ozonj esunjonj
eji, onj ii bunja qen aowombaajonj mamboma jejeromonromonj amakeju.

Jejeromonromon kanon nemun koma onono afaangon Anutu moma laarin uugianon jopagon aon laligojuti, mono iikawaajon mepeseen munkejon.

⁶ Oligaa Buna qaa iikanon sein gomaña gomaña sokoma honawo koloon somariinkeja. Kawaa so onoonon karo onon Anutuwaa kalenmoriaña kania hona ii moma moma asarigi. Ii waladeen moma asarigiti, ween iikanonadeen kanain onoo batugianon kaanjadeen honawo koloon kotuegon onomakeja. ⁷ *Wombo nenanana Epafras iinon Kolosi onoojon Oligaa Buna ii kuma onono mogi. Epafras iinon nonoo kitinana nama Kraistwaa gawon pondan kaparan koma menkeja. ⁸ Unu Toroyanon sololoon onono jopagon aonkejuti, Epafrasnon onoo kaniagia kaen iima ninijoro monin.

⁹ Kawaajon buju qaa ii monini, nononon kaanagadeen kamban iikanonadeen kanain onoojon Anutu qama koolin laligon koujon. Ononon Anutuwaa usiina moma yagogi momo iikanon uugia saa gewaatiwaaajon welema munkejon. Iikanon saa qen onono Unu Toroyanon mono sololoon momo onomakebaa. Iikaña kanon mono saanon Anutuwaa siina kuuya dindinagadeen moma koton laligowuya.

¹⁰ Onoojon kokaen qama koolinkejon: Momakooto kanon nemun koma onono saanon laaligogia Pombaa jaanon sokombaatiwaa so laligowu. Uusiina ejiwaa so nanamemengia kuuya ama men laligowu. Kaen saanon gawon awaa kania kania pondan megii kawaa hona koloonkeba. Momakootogia kaen koma gbiligi saanon kotinkebu ano Anutuwaa kania toroqen moma sororogon laligowu.

¹¹ Anutuwaa ku-usuna ii akadamuyawo. Iikawaa so iyanaa esunmumuya kuuya togon onono turun men kotin onomakebaatiwaaajon qama koolinkejon. Anutunon kaen men kotin onono saanon kotin kamban so kaparan koma uubonjonon nama lombo moma mokosingon aisoon laligowu. ¹² Aisoon laligon Mangiaa dangisen jen laligowutiwaaajon qama koolinkejen. Manananon alauruta soraaya ananaajon iwoi oyamboyanawo arengon ano asamararanga uutanon eja. Iinon onon kaanagadeen men letoma onono iwoi oyamboyanawo ii buna qen aowutiwaa so kolooju.

¹³ Pangamanon galen koma nononoti, Manananon iikanona metogon nunuama kan wombo Meriaa bentoton uutanon nonoma nonono. ¹⁴ *Meria iinon downana men singisongonana songbama mesaowaatiwaaajon momakeja. Kawaajon dangisen jen munkejon. Qaa ii onanon.

Kraistnon iwoi kuuyaa kania ano wana kolooja.

¹⁵ Kraistnon Anutu mende ii-iita iwaa unauyaya kolooja. Monowaa monoyanon laaligo kuuya mende kolooro Kraistnon mono waladeen Manawo eja wan koloon laligoro. Kaen laligon Mana Anutu ilaan muro ilawoila kuuya mokoloon ononi koloogi.

¹⁶ Merianon Anutu ilaan muro ilawoila kuuya mokoloon ononi. Iwoi tosaña Siwe gomambaa jakeya jakeya kanon egi mende injimakejoni ano iwoi tosaña namonon egi injimakejoni, ii Kraistnon jero letongi. Iwoi kuuya ii galen koma onombutiwaaajon unu kawali (ome) galena galena mokoloon onono Siwe namo batugaranon jinkarongianon nama jenkootogia amakeju. Yonoo newogianon pon qerewena jawingia uuta ano kamakamaata ii kuun onono jakegianon ku-usungawo nama tosaña pon kaan galen koma onomakeju. Merianon iwoi kuuya koloowaatiwaa bemunjaleya

* 1:7: Kol 4.12; Flm 23 * 1:14: Ef 1.7

koloorota Anutunonj unja (ome) mokoloonj ononoti, ii Kraist mepeseegi akadamyawo koloonjkebaatiwaajonj kuunj ononota raju.

¹⁷ Kraistnonj waladeenj laligorogo ilawoila kuuya ii iwaa gematanonj koloogi. Iinonj mono iwoi kuuya mindirinj nemunj koma onono metulangonj iwaanonj riinj rindangonj nanju. ¹⁸ *Kraistnonj bemunjalenana kolooja. Ilawoila kuuya anana horonj nonoma wajnana koloonj laligowaatiwaajonj koomunonga waaro. Komugiti, iyonoo batugianonga iinonj wala jota menj gbilinj waaro. Kaenj jotamemenana mutuya kolooro anana kanageso walagaa zioz gbilia koloonj nanjonj. Kawaajonj uuwaa, sele busuwaa, iwoi kuuyaa wajnana kolooro uumeleenj kanageso anana iwaa sele busuya kuuya koloonj.

¹⁹ Anutunonj Meria anjaa so korondonj kinenj laligowaatiwaajonj modabororo sokono. Kawaajonj iyanjaa momoya ano akadamu iwoiya kuuya ii korebore Kraistwo qokotaanj nanjiwaajonj keraqeeango moma laligoja.

²⁰ *Ilawoila kuuya namononj ano sombinonj Anutuwo kazi amakejuti, ii Anutunonj kuuya tawagia menj unuano iyanjawa qokotaanj uumotoonjo ambutiwaajonj moma kokaenj jenj tegoro sokono, “Mono neenaa Meranaga wasiwe kemenj maripoononj komunj saya maama luae nemunj kono koloowaa.”

²¹ Onjo kaanagadeenj wala nanamemengia bologa erotiwaajonj ama uugianonj Anutuwo uumotoonjo mende ama kere moma munj sigensigenj laligogi. ²² Wala kaenj laligogito, kambanj kokaamba Anutunonj anjawa uumotoonjo ama nambutiwaajonj Meria wasiro balonj sele busuwo komunj koma konjoratinj onono. Kaenj nanji qewomewolongia songbano laligogi unjuama iyanjaa jaanonj soraaya koposogiaa qaaya qaa onoono keubutiwaajonj mamboma jejeromonromonj amakeju.

²³ Jejeromonromonj amakejuto, laligonj wansanjwansanj qenj kamaan unjuwobotiwaajonj mono Kraist pondanj moma laarinj nambu. Anutunonj Oligaa Bunjaya iikanonj tando kuuroti, onjo iikawaa qaaya mogi. Uugianonj iikanonj nanjonj rindangonj nama kotiinj laligowuti eenj, mono oyanboyanj koloowu. Nono Oligaa Bunjaya ii jenj seinkejonj. Anutunonj ejemba mokoloonj onono Siwe baatanonj laligonj kenjuti, iyonoo batugianonj ii liligonj jenj asarinj laligojonj. Pool niinonj kaanagadeenj Oligaa Bunjawaa gawonja ii menj laligojenj. Kianj.

Poolnonj zioz tuumbaa gawonj nomaenj menj laligoro?

²⁴ Kraistwaa sele busuya kuuya ii uumeleenj kanageso anono koloonj. Kraistnonj ananaajonj ama konjajilinj moro kitia enj uumeleenj kanageso qanananonj umakeja. Niinonj Kraistwaa sele busuya ilaanj onomambaaajonj ama sele busunanonj konjajilinj kitia ii menj moma laligonkejenj. Kaenj koloonj nono onoojonj ama siimbobolo moma laligoweti, iikawaajonj kambanj kokaamba aisoonkejenj.

²⁵ Anutunonj kuunj nono uumeleenj kanagesoya kanagesoya welenj qenj onoma gawonj menj laligojenj. Anutunonj kalenmorianja ejemba mendeema nonomambaa arenja anoti, iikawaa so Bunja qaaya jenj seidaboromanatiwaajonj jero. Onononj qeangonj kotiiwutiwaa gawonj ii nono.

²⁶ Anutunonj Bunja qaa ii monowaa monoyanonga mesangoro ejemba qenj seinj ama komugi gbiliurugia waama kaanagadeenj komugi kaandeenj kaanj ama laligonj kouma tompinj laligogi. Kaenj laligogi qaa ii kambanja kambanja aasangoyanonj eroto, kambanj kokaamba kanagesoya kanagesoya soraaya anana ninisaama jero mojonj.

* 1:18: Ef 1.22-23 * 1:20: Ef 2.16

²⁷ Anutunon kalenmorianaa areña kokaen jen anota eja, “Niinon qaana aasangoya ii neenaa kanagesouruna onjo inisaama injjowe mobutiwaajon mojen. Yononon ii moma yagon kema jen seigi Bunana aasangoyaa akadamuyanon mono waba kantria kantria yonoo batugianon somariin qaqabunayawo koloowaa.” Qaa kota aasangoya ii kokaen: Kraistnon onoo uugianon laligoji een, mono asamararanon keubombaa jejeromonromon ama onomakebaa.

²⁸ Anana Anutuwaa aren iikawaa so Kraistwaa kania ejemba kuuya onoojon jen asarin laligojon. Yononon kuuya Kraistwo qokotaan nama kotiin akadamugiawo koloowutiwaajon kuma onomakejon. Kaen unuanin Anutuwaa jaasewananon keubutiwaajon mojon. Kawaajon momakootonana kuuya men kululuun qambanmamban qaaya qaaya onomakejon. ²⁹ Niinon iikawaajon aon oronkejen. Kraistnon ku-usunaa qaganon sololoon inaan nomakeji, niinon mono iikawaa so manja qen laligonkejen. Kian.

2

Poolnon Kolosi yonoojon majakaka moro.

¹ Niinon Kolosi onoojon ama manja qen laligojen. Kaanagadeen Laodisia sitinon laligojuti ano uumeleen alauruna tosianon noo jaasewana mende iigiti, mono kuuya yonoojon qama koolin mamaga aon oronkejen. Niinon onjo iikawaa kania mobutiwaajon mojen.

² Kokaen qama koolinkejen: Anutu, gii mono uugia nanjon onona ororon somonjon jopagon aon motoon uuwaa akadamugia kuuya mokoloowu. Ii mokoloon saanon kotiin iwoi kuuya moma kotodaborowuya. Kaen ama saanon Anutuwaa Bunaa aasangoya, Kraistwaa kania ii kuuya moma asaridaborowuya. ³ Anutunon momoya ano momakootoya ii kuuya Kraistwaanon ama mesangorota eja. Anutuwaanon momakootoyaa kowia ii maa suan kaana kowi aasangoyanon ero Kraistnon iikawaa kiiya meria kolooja. Kraistwaa jeta ten koma iikaananon saanon momakootoya ii mokoloowona.

⁴ Monjon mondokondoron ama qaa kele jen uugia kuun tiligon onombabotiwaajon Kraistwaa qaa ii jejen. ⁵ Selenon onowo motoon mende laligojento, unaa kokoosonanon mono onowo nanja. Onjo kotiin Kraist moma laarin qaaya ten koma batugianon arengiaa so bonjon laligojuti, onoojon kaen moma romonjon aisoonkejen. Kian.

Balombaa momoyanon somonjon onombabotiwaa galen meme qaa

⁶ Kawaajon onjo Kraist Jiisas men analigi Pongia koloon nanji, mono iwo qokotaankejutiwaa so nanamemengia ama men laligowu. ⁷ Qaa kuma onongiti, iikawaa so mono kosogia Kraistwaanon mondongon iwo qokotaan nama uugia nanjon aon momalaariwaa esunmumuya toroqen mokoloon laligowu. Dangisenjia mono apu sasagon kamaankejiwaa so jen mepeseen laligowu.

⁸ Ambosakon yononon balombaa momakooto kuma onongi kana walaga mokoloon tosianon ii otaankeju. Kaanagadeen ben kawali galen sombin namo batugaranon laligon yoroo ilawoilagara kuuya galen koma onomakejuti, tosianon Kraist uugun iyonoonon qokotaan qaa kuma onomakeju. Kaen amakejuti, iyonoononga monjon onoma tiliqili omaya kawaa kasianon somonjon onono kamaan boi iyonoo bunaa koloowubo.

⁹ Anutuwaa momoya ano akadamu iwoiya kuuya ii korebore Kraistwaanon ero balon sele busu men asugiro. Kawaajon boi takapolakaya

kaanja yonoojon mono galen menj aonj laligowu. ¹⁰ Kraistnonj unj kawali galen ano ponj qerewenja ano jawinj kuuya yonoo wanjia kolooja. Kraistwo qokotaagi iinonj Anutuwaa momoya ano akadamu iwoiya kuuya ii saanonj sogianonj onono laligojuya.

¹¹ Kaenj laligonj Kraistwo qokotaagi iinonj aiweseya honja ii onoononj kaanagadeenj kotonj onono laligoju. Aiwese ii borononj selenananonj kotonjkejutiwaa so qaagoto, Kraistnonj sele kotokoto qaita monj ama ononoti, ii kokaenj: Iinonj selewaa nanamemenj wala-ganonj galenj koma onjombabotiwaaajonj mono siingia kombombanja bologa ii somongoro laligoju.

¹² *Kraistwaa qamoya rononj angiti, onoo uu walaganonj mono iikaanja tanitani komunj oomulu iikanonj koomu rononj kemero. Kaenj kemeroto, Anutunonj Kraist menj gbiliro koomunonga waaroti, iwaa ku-usunanonj mono onj kaanja-deenj inaanj oomulu iikanonj nemunj koma onono gbiligi. Onj Anutuwaa ku-usunja ii menj analinj moma laarinj mugitiwaaajonj ama Kraistwaa koorononj gbilinj kotiinj laligoju.

¹³ *Wala mononj onoo siingia kombombanja bologa ii mende somongoro uugia walaganonj galenj koma onono laligogi. Singisonjgo angitiwaaajonj ama uu koomuya laligogito, Kraistwo qokotaagi Anutunonj iwaa koorononj menj gbilinj onono. Singisonjonana mono kuuya songbandabororo kotiinj laligojonj. ¹⁴ *Kilenanana ano iikawaa ironjaa jenjkootoya ii Siwe gomanonj lopo terenonj oogita ero. Kraistnonj lophonana ii korebore kotonj qewagoro. Lopo iikanonj Anutuwo nama gemanananonj qenj tuarenjenj ama nonoma eroti, iinonj ii kotogonj maripoononj kosigoro tegoro.

¹⁵ Maripoononj komunj benj kawali galenj ano unj ponj qerewenja namo sombinj batugaranonj ilawoila kuuya galenj komakejuti, Kraistnonj iyonoo ku-usungia ii lua jangbenj jeta kaanja qewagonj riligonj rijongodabororo. Kaenj ama kaziuruta kasanonj gbadoonj onjoma gamu qenj onono. Kaenj ama unjama otokorianj maama rendunj hororo qenjaaroyanonj kagi haamo ama onjotiwaa kania ii asuganonj asugiro iigi.

¹⁶ *Kraistnonj haamo ama ononoti, iikawaaajonj onj mono Kraistwo nama qaqabunjabunagiawo satiinj laligowu. Kaenj laligogi onoo batugianonj mononj naa nene apuga onj nenjkejuti, iikawaa songoya eenj ama jenj kotonj onjombabo. Gbani so kendonj kowoga monj ano koinj so koinj dologa koujiwaa korisoroya ii amakeju me qaago, iikawaaajonj eenj jenj bolinj onjombubo. Sabat kendonj ii Sondameraanonj me weenj mononj ramakejuti, iikawaaajonj eenj wambusoongianonj qenj jenj onjombobotiwaaajonj mono galengia menj aonj laligowu. ¹⁷ Songgo kaanja kawaajonj mono geja mende ambu. Iwoi ii sareyagadeenj kolooju. Eja onjanonj dodowiro unjaunyanonj wala kanjkeji, iikawaa so honja ii Kraist. Nene songgo ano kendonj rarawaa qaaya ii Kraistwaa sareya koloonj kamaanqeqeta kolooja. Kraistnonj mono asugiroto, onj kilenj kema kana sareya walaganonj eenj qokotaanj laligowubo.

¹⁸ Tosia onononj siingianonj kokaenj amakeju: Onjanjiaa uugia menj kamaanj ama Siwe gajoba waegia menj benj kaanja mepeseenj onjmakeju. Kaanagadeenj jaagia meleeno unjaunjagia iima iikawaaajonj sewanjiki amakeju. Kaenj onjanjiaa namowaa momoyanonj kuunj onono selegia eenj totoonj menj uma selememe amakeju. Yonoononga mononj tiligonj onjoma Kraistwaanonga utunj onjombabo. Kaenj ano onj momalaariwaa kuunonj haamo mende ama tawagia mende mewubo. Kawaajonj mono galengia menj aonj laligowu. ¹⁹ *Yonononj Kraist wanjana kolooji, iwo

* 2:12: Room 6.4 * 2:13: Ef 2.1-5 * 2:14: Ef 2.15 * 2:16: Room 14.1-6 * 2:19: Ef 4.16

nanangia ii mesaon lan laligoju. Kraistnon wanana koloon iyanaa sele busuya kuuya anana galen koma nonono saanon qokotaan aon laligojon. Sii toroqeqeya ano tokotokoya iikanon mono sele busuyaa dondomonuruta mindirin somonjon nononji metulanjon motoonjo koloonjon. Kaen koloon Anutunon nemun koma nonomakejiwaa so somariin kotiinkejon.

Kraistwo nanji namowaa momoyanon galen koma onjombabo.

²⁰ Ono Kraistwaanon qokotaagi uu walagagianon komuro ben kawali galen yonoo kasa gbadononga loloogi. Yononon namo sombin batugaranon laligon iwoigara kuuya galen koma onjmakejuto, onjo mende galen koma onjmakeju. Kawaajon boi takapolakaya kaananon jenkooto lan ama onjmakejuti, ii mono naambaajon een otaankeju? Siwewaa bunja koloojuto, kilen namowaa qaaya otaagi sisau koloonkeja.

²¹ Songogia kokaen amakeju, “Ii mende gajugon mewa. Mon ii mende kisiriwa. Iwoi ii mende oosiriwa.” ²² Balon ejembanon iyangiaa wangianon kaen jen koton tosaana kuma onjmakejuto, Anutunon kaana qaago. Anutunon iwoi kuuya ii ama mewonatiwaaajon ama jero men nenin qaombutiwaaajon ano eju. Ii balombaa iwoi tatawaga.

²³ Ii kilen tosianon ben kawali galen ano gajoba waegia men ben kaana mepeseen onjombutiwaaajon kaparan komakeju. Ii kaparan koma “Ananaa uunana men kamaan anjon,” jen iikanon monon selewaa siingia kombombana bologanon galen koma onjombabotiwaajon songoya songoya ama selegia qen semben aon aonkeju. Kaen ama jenkootogia amakejuti, ii momakooto qaganon aambaa tani kolooro mamaganon siligia ii iima mogi umakeja. Umakejato, ii kilen kaen selewaa siingia kombombana bologa anjon kombombaaajon amamaan ii lan otaankeju. Kawaajon jenkooto qaagia iikanon mono iwoi omayo totoon kolooja. Kian.

3

Kraistnon laaligo gbilianon laligowombaa esuna nonomakeja.

¹ *Kraistnon eukanon uma Anutuwaaboro dindinanon jinjaron jakeya men qaqabunayawo raja. Anutunon Kraist men gbilin muroti, iikawaa tani kaanagadeen onjo men gbilin onono koomuyanonga waama laligoju. Kawaajon onjo Siwe gomanon eu ilawoila eji, uugia mono iikanon somonjon laligowu.

² Balombaa ilawoila karon qaagoto, eukanon ilawoila eji, uugia mono iikanon somonjon kotiin laligowu. ³ Onjo uugia walaganon komuro Anutuwaanon dunjon laligoju. Kaen Anutuwaabon kema laaligo kotigaa kania mokoloogi. Kraistnon Siwe laaligo aasangoyanon laligoji, onjo uulaaligogianon mono iikawaa so aasangoyanon eja. Kawaajon uugia mono Kraistwo somonjon laligowuya. ⁴ Kraist laaligo kotigaa Tonananon mombo karo asamararananon asugiwaati, kamban iikanon onjo mono kaanagadeen asugigi unuano iwo Anutuwaabon asamararananon keubu.

Uu walaga ano uu gbilia ii aworanjon aojao.

⁵ Balombaa siingia kombombana bologa kania kania ii uugianon en yayasesen men onjmakejuti, iyonoo wangia mono kuuya rinjangdaborowu. Bao kasu kaana serowilin ano qewolon anjonjayawo ii mono gema qewu. Uselewaa siin kombombana bologa ii mono mesaon uugere bologa qowogogi bogowa. Iwoi menjo mewombaaajon mamban koloon koposonjonkejuti, iikanon tando lopion waegia men mepeseen onjonjutiwaa

* 3:1: Ond 110.1

tania kolooja. ⁶ Ii anjitiwaajon ama Anutuwaa irinanon soono uukazia qagianon ano umakeja.

⁷ Siingia kombombanja bologa kaananon mono wala onjoangiaa laaligogia kaanagadeen galen kono kana bologa ii riinj otaan laligonkegi.

⁸ Kaen laligogito, kamba kokaamba onjo kaanagadeen iwoi iikaanja kuuya ii mono giligi kamba: Uuduudu moma uugeregianon juma onjoro uugianon aon uubooli mojuto, ii unjuma giligi kamba. Kaanagadeen uuqege qaa tokoronkota ano qaa anjonjorayawo jen uugia menjerengojuti ii mono kuuya gema qen mesaowu. ⁹ *Onjo uu walaga ano iikawaa nanamemeja anjonjora-yawo ii yakarin qen komun laligojuti een, qaa qolonmolongoya mono mende amin mobu.

¹⁰ *Onjo uu walaga kotogon mombo letoma uu dologa mouma laligoju. Mokomokoloo Tonananon iyanaa kania moma asariwombaa sareya anoti iinon mono iikawaa so uu dologa ii letoma muro toroqen kolonanjkeja.

¹¹ Kawaajon anana Juuda me kantri tosiaa ejemba laligojoni, ii mono so motoonjo koloojon. Anutuwaa aiweseya selenananon kotogi me qaago, ii kilen Anutuwaa jaanon so motoonjo koloojon. Taon ejemba momogiawo me qandaya (bus kanaka) laligon iyanjaa qaagianon irikawaraka jen poumapou laligojuti ii kilen Kraistnon uunananon nano motoonjo koloojon. Ananaa gawonana menkejon me tourunana ii tawaya qaa een welen qen onjomejoni, iikanon iwoi qerewena koloojato, honabona ii Kraist. Iinon mutulanjon kuuya nunuugun uma Kin Ponana uuta motoonjo kolooja.

¹² *Anutunon meweengon onono uu dologa otaan Anutuwaa wombo alauruta soraaya kolooju. Kawaajon onjo mono batugianon kiankomu ama ala men aon laligowu. Uugia men kamaan tosaanja gumbonjonjon qaganon ama onjoma lombo moma mokosingon laligowu. Sili iikanon mono malekugia kolooro konji kemero ii pondan men laligowu.

¹³ *Mono lolongon bologaa kitia mende meleembuto, mono qaqa-anjon aon laligowu. Kalan koma aogi batugianon qaa koposo kolooro monjon alia jen mumambaajon moji, ii mono mesaon aowu. Ponon singisongogia songbama mesaoroti, onjo mono batugianon kaanjadeen ama aonkebu.

¹⁴ Kaen ama uujopawaa malekugia ii konji kemero iikawaa qaganon mono ukalen ama jopagon aogi qabo koloowaa. Uujopa kanon akadamu kuuyaajon jejen, ii qoonjon mindirin wangiaga nanja.

¹⁵ Kraistnon onjo luaenon sele busu motoonjo koloon laligowutiwaajon onjono. Kawaajon iwaa luaenon mono uugianon en awaawaa qawa loqagia kolooro uubonjonon jen mepeqepesee ama laligowu.

¹⁶ *Kraistwaanon Buja qaa iikanon mono uugianon en batugianon mamaga asugin seiwaa. Mono momakoto qaa kuuya jen kuma aon qambanmaban qen aonkebu. Uja Toroyanon sololon onjomejiwaa so mono Buja Rii Ondino (Buk Song), mepemepesee rii (oonjaa) ano uuwaa rii tosia ii uu wombogianon Anutu mepeseen qamakebu. ¹⁷ Nanamemen ii me ii jenon me silinon ama mewuti ii kuuya mono Pon Jiisaswaa qanon amakebu. Kaen anji Kraistnon nemun koma onjono Man Anutu oewae jen mun laligowu. Kian.

Loemba, nemunman ano welenqege onjo qambanmaban qaa

* 3:9: Ef 4.22 * 3:10: Jen 1.26; Ef 4.24 * 3:12: Ef 4.2 * 3:13: Ef 4.32 * 3:16: Ef 5.19-20

18* Emba oŋo mono lourugia yoŋoo qaa baatanonj kema laligowu. Pombaa buŋa koloojutiwaajonj mono kaenj anŋi sokombaa.

19* Eja oŋo mono embaurugia uukalenonj jopagonj onjoma goronjosoos wosokondunj qaganonj mende ama onjoma laligowu.

20* Merabora onj Pombonj qokotaan nama nemunmanwoigia yoroo jegara otaagi Ponjonj injiuro sokombaa. Kawaajonj onj mono qaagia jewutiwaa so kuuya tenj koma onjoma laligowu.

21* Manjurunana onjoo meraboraurugianonj awasanjakakagia mesaowubotiwaaajonj mono mende ununj ureenj horonj kitonj onjoma laligowu.

22* Welenjeqe onj mono namononj galenjurugia yoŋoo qaagia kuuya tenj komakebu. Kondokondoowaa wanj anŋi ejembanonj injisorooowutiwaajonj qaagoto, gbingbaonj mesaonj Pombaa jeta uguwombotiwaaajonj sombugia moma uugia gawononj ama menj laligowu. 23 Iwoi ama menjkebuti uugia mono iikanonj somonjonj kokaenj romonjonj: Balonj ejembagadeen qaagoto, Ponj iyaŋa mono welenj qenj munj laligoju.

24 Ponj Kraist welenj qenj munj laligogi iinonj tawagia Siwe gomanonj ano eji, ii onjono buŋagia kolooowaa. Mono kaenj romonjonj laligowu.

25* Monjonj gawonja menj soowaati Anutunonj kaanjadeen menj soosooyaa ironja meleema mubaa. Anutunonj tosaŋa mende injisoroonj tosaŋa mende sureenj onjmakejato, kuuya anana so motoonjononj gosinj nonoma qaanana jenj tegowaa.

4

1* Galenjurunana onjoononj Ponj somata ii Siwe gomanonj laligoji, ii moma kotojutiwaajonj mono welenjeqegeurugia yoŋowo wasombura maayanonj aonj so motoonjo ama onjoma laligowu. Kianj.

Qambanmamban qaa tosia

2 Qamakooli gawonj mono kaparanj koma menj laligowu. Iikanonj mono uugbiligibili laligonj jenj mepeqepesee ama laligowu. 3 Mepeqepeseeambutu iikanonj mono nonoojonj kaanagadeen kokaenj qama koolinj laligowu, “Anutu, gii mono Pool nenjauruta kana menj onjona saanonj Kraistwaa Buŋa qaa aasanjgoya ii jenj asarigi seiwaa.” Niinonj Buŋa gawonj mewetiwaajonj gbadoonj nonj kapuare mirinonj rajenj. 4 Niinonj Buŋa qaa Anutu waa siinja so jewe asariwutiwaajonj mono qamakooligianonj nanjonj noma laligowu.

5* Ejemba uumeleenj mende ama seleenjenj laligojuti ii mono momakooto qaganonj ama onjoma laligowu. Uuwaa gawonj mewombaa kana monj kolooowaaati kambanj ii mono mende mesoqesoonj tiwilaawuto, ejemba kooronjianonj kema bonjonj qambanmamban koma onjombu. 6 Qaa aminj mobuti, ii mono kambanj so siiyawo mindirinj injijogi naanawo koloonjkeba. Qaa injijogi ejemba motomotoonj siingia kolooro kuuya yoŋoononj qaa nomaenj meleema onjombuti ii mono moma yagonj iikawaa so jenjkebu. Kianj.

Poolnonj Tikikus Onesimus wasinj orono kawao.

7** Wombo alana Tikikus iinonj Pombonj qokotaan nama niwo gawonja tororo menj nenjana kolooja. Iinonj onjoononj kanj nomaenj ama laligonjkejeni, iikawaa sunduya kuuya injijoro mobu. 8 Nomaenj ama menj rama laligojonj, onj sundu ii mobutiwaajonj wasinj mube onjoononj kawaa. Iinonj kanj saanonj

* 3:18: Ef 5.22; 1 Piito 3.1 * 3:19: Ef 5.25; 1 Piito 3.7 * 3:20: Ef 6.1 * 3:21: Ef 6.4 * 3:22: Ef 6.5-8 * 3:25: Dut 10.17; Ef 6.9 * 4:1: Ef 6.9 * 4:5: Ef 5.16 * 4:7: Apo 20.4; 2 Tim 4.12
* 4:7: Ef 6.21-22

ulunƙolen ama oƙombaa. ⁹*Kaanagadeen wombo alanana Onesimus Kolosi oƙoonoƙa kan Pombaa qaaya pondan otaan men yagonkeji, niinon ii wasiwe eleema kawaa. Eja woi yoronon kan kokanon iwoi kuuya nomaen kolooro laligojoni, iikawaa sunduya saanon jedaborori mobuya. Kian.

Yeizozo qaa tetegoya

¹⁰*Aristarkus niwo kapuare mirinon raji ano Barnabaswaa niwita Maak yoronon yeizozogara jen ani oƙoonon kaja. Maakwaajon qaana kokaen jen kotowe mogi: Oƙoonon kan koubaati een, ii mono saanon koma horon ala men mubu. ¹¹Joosua qata mon Jastus qajuti iinon kaanagadeen yeizozoya jen ano oƙoonon kaja. Neƙaurunanon niwo Anutuwaa bentotoƙaa gawon men laligojuti iyonoo batugianon eja karoon yonononƙa Juuda ejaga laligoju. Yononon ulunƙolen ama noma laligogi.

¹²*Angiaanona eja Epafra Kraist Jiisas welen qen munkeji, iinon yeizozoya jen ano oƙoonon kaja. Iinon kamban so oƙoojon ama qama koolinkeja. Qaa kuuya Anutuwaa jetaa so koloon eji, oƙo iikanon rindanon nama kotiin akadamugiawo koloon laligowutiwaajon aon oronkeja. ¹³Niinon iwaa kania moma kokaen nanƙon jejen: Iinon oƙo ilaan oƙomambaajon gawon mamaga menkeja. Kaanagadeen Laodisia ano Hierapolis taon woi kanon moma laarin laligojuti iyonoojon ama gawon naa afaanaga men aon oronkeja. ¹⁴*Wombo doktanana Luuk ano Deemas yoronon kaanagadeen yeizozogia jen ani oƙoonon kaja.

¹⁵Niinon yeizozogia jen oojeji, ii mono uumeleen alaurunana Laodisia taanon laligojuti, ii injjogi mobu. Kaanagadeen Nimfa ano iwaa mirinon kanageso ajoroonkejuti mono ii injjogi mobu. ¹⁶Tere koi weenƙon oƙonƙi mogi tegoro iikawaa gematanon ii mono anƙi Laodisia uumeleen kanageso yonoonon keno weenƙowu. Laodisia yonoojon tere mon oowe kenoti ii anƙi oƙoonon karo oƙo ii kaanagadeen weenƙowu. ¹⁷*Arkipus eja ii mono kokaen ijogi moba, “Poƙonon Buƙa gawon mewaatiwaajon jen koton goma koipuga raro laligojani, giinon mono gawon ii romonƙon kuuya medaborowa.”

¹⁸Pool niinon yeizozogia jen neenaa boronanon qana kokaen oojeji: Pool. Oƙo mono kasa gbadonawo nii romonƙon noma laligowu. Kalenmorianon mono oƙowo ewa. Kian.

* **4:9:** Flm 10-12 * **4:10:** Apo 19.29; 27.2; Flm 2-4; Apo 12.12, 25; 13.13; 15.37-39 * **4:12:** Kol 1.7; Flm 23 * **4:14:** 2 Tim 4.10, 11; Flm 24 * **4:17:** Flm 2

Tesalonaika Tere 1

Poolnoŋ Tesalonaika yoŋoo Tere mutuya ano.

Jen-asa-asari

Room mindimindiri kantriwaa prowins qata Masedonia kawaa siti wana ii Tesalonaika. Poolnoŋ misin gawoŋ meŋ liligoŋ Filipai siti mesaon Tesalonaika kaŋ gawoŋ mero tosiانوŋ uugia meleengi kuma oŋono uumeleen tuuŋ kolooro. Ii kolooro, tuarenjen iikanondeen kolooro. Poolnoŋ Kraistwaa Buŋa qaa jen asariŋ uugia kuuro iikanon Griik ejemba Juuda yoŋowo toroqen laligogiti, iyoŋoonoŋa mamaganon uugia meleengi tuuŋ iikanon somariiro. Kawaaŋon Juuda ejemba uugia mende meleema uugianon boliro Pool gema qen mugi. Gema qen mugitiwaaŋon bimooro kana moŋgama oŋomesaon Berea taonon kenō. Kanagen Korint sitinon laligoro nenata Timotinon ala ilailaaya koloon Tesalonaika sitiga kaŋ nomaen moma laarigiti, iikawaa sunduya ijoro moro.

Poolnoŋ Tereya mutuya Tesalonaika anoti, ii Kraistwaa alauruta yoŋoo uugia nanŋon momalaarigia meŋ kotiiwaaŋon ooro. Poŋ moma laariŋ uunon jopagon aonkejuti, iikawaa bujuya momago yoŋooŋon Anutu mepeseja. Anō laaligo yoŋowo nomaen ama laligoroti, ii duduuwubotiwaajon ii papianon ooja. Tesalonaika uumeleen tuuŋ batugianon qaa tosaan kolooro jegiti, Poolnoŋ ii meleema jen asariŋ ooja. Qaa tosia ii kokaen: Kraistnon eleema karo Siwe laaligonon keubonati, iikanon tosiانوŋ uugia meleema koomunon ejuti, iyoŋooŋon mono nomaen koloowaa? Kraistnon naa kambanon eleema kawaa? Qaa ii meleema kokaen jen koton oŋono, “Oŋo Kraist mombo kawaatiwaajon jejeromonromon ama mam-boma laligon iikanon mono gawoŋ awaa awaa ii jegenā nama pondan meŋ laligowu.”

Buk kokawaa bakaya wana 6 ii kokaen:

Qaa mutuya 1.1

Dangisen jen aisoon mepeseja 1.2-3.13

Nanamemen dindiŋa ambutiwaajon kuuŋ oŋonja 4.1-12

Kraistnon kawaatiwaa qaaya kuma oŋonja 4.13-5.11

Qambanmaban qaa tetegoya tosaan 5.12-22

Terewaa qaa kota wana 5.22-28

¹ *Pool, Sailas ano Timoti nononon Tesalonaika uumeleen kanageso oŋowo qaa amiŋ mobombaajon tere koi oonon.

Oŋo Maŋ Anutu ano Poŋ Jiisas Kraist yorowo qokotaan nanŋi mono kalenmorian oŋoni luaenon laligowu.

Momalaari qen gbilijutiwaajon aisooŋon.

² Nononon suulan romonŋon oŋoma kuuya oŋooŋon “Anutu keraqeeanŋo dangisen!” jen mepeseenkejon ano qamakooli gawoŋ meŋ iikanon kamban so qagia qamakejon. ³ Oŋo Jiisas Kraist jopagon moma laarigi uujopayanon nemuŋ koma oŋono gawoŋa kotiin meŋkeju ano Poŋnananon eleema kawaatiwaajon jejeromonromon ama kaparan koma mambo-makeju. Nononon ii kuuya Anutu Maŋnanaa jaasewananon saanon romonŋonkejon.

* 1:1: Apo 17.1

⁴ Uumeleen alaurunana, Anutunon jopagon onoma onjo iyanjaajon kokaen meweengon ononoti, ii mojon. ⁵ Nononon Jiisaswaa Oligaa Bunaya men onoonon kan batugianon nomaen ama laligoninji, onjo ii moju. Nononon Bunya ii qaa toongadeen mende jenin mogito, Unja Toroyanon sololoon nonono awasankaka nama esunmumuyawo uugia kuun laligonin. ⁶ *Kaen laligonin onjo konajilin somataa uutanon laligon Bunya qaa moma anjalij angon kongi. Ii angon kongi Unja Toroyanon korisoro onono Pon ano nonoo silinana otaan laligoju. Ii nomaen kolooroti, nononon ii saanon mojon. ⁷ Kaen gemanananon kan laligon Masedonia Akaia prowins woi kanon Jiisas moma laarijuti, korebore yonoojon sili awaa qendeema onomakeju.

⁸ Ii kokaen: Onjo Pombaanon qaa moma anjalij angon koma jen laligogi tosonian ii angotoman kaanja toroqen jen seigi keno. Kema laligon Masedonia ano Akaia prowins woi ii sokondabororo. Ii sokondabororoto, iikayadeen qaago. Onjo Anutu moma laarin gawonja megiti, iikawaa onanon mono goman so kema kan seiro mamaganon uugia meleengi. Ii kilikalu qaago. Kawaaajon nono iikawaa qaa mon mende toroqen jewonja.

⁹ Nono onoonon kani nomaen kolooroti, iikawaa sunduya ii goman tosaanja yononon jen seigi angotoman kaanja momakejon. Onjo tando lopion ano ben qolongoya ii gema unun Anutu honabonja ano laaligo Toyaanon eleema gawonja men laligoju. ¹⁰ Anutunon Meria men gbiliro koomunonga waaroti, onjo iinon Siwe gomanonga kamaan asugiwaatiwaaajon mambo-makeju. Anutuwaa irinsoononon kanagen asuganon asugiro Jiisasnon mono kamaan jinjaun kanjanawo iikanonja metogon nonombaa. Kian.

2

Poolnon Tesalonaika sitinon gawon nomaen mero?

¹ Oo uumeleen alaurunana, nono onoonon kan gawon meninji, iikanon mende jangon qaonoto, honja saanon kolooro. Onjoangio ii kaanagadeen saanon moju. ² *Mende jangon qaonoto, wala Filipai sitinon gawon menin horon ureen ama nonongi siimbobolo moninji, ii moju. Siimbobolo ii momago onoonon kani tosonian tuarenjen kotakota ama nonongito, ii kilen Anutunon awasankaka nonono nama iwaanon Oligaa Bunya ii jen asarin onoma laligonin.

³ Nonoo kanianana ii kokaen: Uukuukuu qaanana ii angomokolon qaganon mende jenkejon. Anano jinjaun anin uunananon men-jerenonaga, ii kaanja mende jenkejon. ⁴ Kaanja qaagoto, Anutunon Oligaa Bunya jen seiwonatiwaaajon niniima uunana gosiro sokono moma laarin nonoma Bunaya nononoti, iikawaa so mono qaaya men jen asarinkejon. Anutunon uunana angotete men gosinkeja. Kawaaajon nononon iwoi kuuya ii Anutuwaa jaanon sokombonatiwaaajon amakejon. Ii ejemba siingia otaawonatiwaaajon qaago. ⁵ Nononon kaman mongen ejemba kelebele qaanon kele qen onombombaaajon mende kema kaniinji, ii moju. Nono dogonana esuun monen iwoi nonombutiwaaajon mondon qaa siliaa siliaa mende jenin. Anutunon kanianana ii saanon jen nangowaa. ⁶ Onjo me ejemba tosonian qabunja nonombutiwaaajon mende kaparan koma laligonin.

⁷ Kraistwaa aposoluruta koloojonwaaajon saanon uugia kokaen kuuwonaga, "Onjo mono nangon nonongi batugianon uuwaa gawon mewonja." Iikaen jenin sokonagato, nononon onoo batugianon migigiin onoma laligonin. Merabora nemungianon aju onoma kalan koma onomakeji, iikawaa so

* **1:6:** Apo 17.5-9 * **2:2:** Apo 16.19-24; 17.1-9

mono nononana menj kamaan aon bonjon ama onoma laligonij. ⁸ Nononon nemunman kaanja mokokolin onoma laligoninijwaajon ama Anutuwaanon Oligaa Buna ononij ano toroqen ananaa laaligonana kaanagadeen qeleema onombombajaan jojorinj laligonij. Ononon honaga komunjua meraboraurunana koloogi.

⁹ Oo uumeleen alaurunana, nono onoojon ama gawon menj selenana qen laligoniji, mono ii romongowu. Nanjon nonombutiwaa lombotanon onoononga mombaa qaganon ubabotiwajaan gomantiija asasaga nononanaa boronananon gawon menj Anutuwaanon Oligaa Buna jen asarin onoma laligonij. Ii mono duduuwubo.

¹⁰ Jiisas moma laarijuti, nononon onoo qaagia kuuya dindinagadeen gosinj soraaya koposowaa qaanana qaa laligonij. Ono ii iima moma nanjon jen nangowutiwaa so kolooju. Anutunon kaanagadeen ii jen nanjon dangunu kaanja nanja. ¹¹ Amanon iyanjaa meraboraanja bonjonbonjon ama onomakeji, iikawaa so nononon onoo motomotoon ama onoma laligonij. Ii kaanjadeen saanon moju. ¹² Nononon uuwaa nanjonango qaa jen ulunkolej menj onoma laligonij. Anutunon onoo iyanjaa bentotonon keuma asamararanon asariwutiwajaan onoono. Kawaajon nononon uugia kuunj qaa kokaen jen asarin laligonij, “Nanamemengia mono Anutuwaa jaanon sokombaatiwaa so soraaya soro ama menj laligowu.”

¹³ Kawaajon nononon kaanagadeen suulan Anutu kokaembaajon mepeeseenkejon: Anutuwaa Buna qaa ononiji, ii balon ejemba ananaa qaa kaanja mende buna qen aogito, onanon Anutuwaa qaa jeta kaanja moma ii analin anjon kongi. Ii moma laarigi iikanon mono menj gbilin onono letomakeju. ¹⁴ *Juuda ejemba Judia prowinsnon uugia meleengi Juuda tosonian angosisiri ama onongi siimbobolo mogi. Yononon ii moma kilen Kraist Jiisaswo qokotaan nama Anutuwaanon uumeleen kanageso koloogi. Uumeleen alaurunana, onoo batugianon mono kaanjadeen kolooro: Onoangiaa Griik ejembanon Juuda yonoo tani kaanja ama onongi ononon siimbobolo ororon moma Anutuwaanon kanageso koloogi.

¹⁵ *Juuda yononon gejatootoo ejemba unugi komugi Pon Jiisas kaanagadeen qegi komuro nono sisiwerowero ama nonoma laligogi. Yononon Anutuwaa jaanon mende sokoma ejemba kuuya kere ama nonomakeju. ¹⁶ Nono waba kantri ononon uugia meleema letombutiwajaan Buna qaa jewombotiwajaan ama anjon koma kolanginj nonomakeju. Kaen singisonngo suulan ama qeragogi qagianon umakeja. Singisonngogia qeragogi soya Anutuwaa jaanon saa qero irinsonsoonja toroqen anjon komambajaan amamaan kaman kokaamba qendeenon qagianon udaboroja. Kian.

Poolnon Tesalonaika mombo kemambajaan moro.

¹⁷ Oo uumeleen alaurunana, anana kaman kokaamba kaman toroga deema laligojon. Selenananon deema laligojonto, uunananon somonjon motoon laligojon. Kawaajon onoo jaasewangia iibombajaan mono kaparan koma uuqeeango laligojon. ¹⁸ Kawaajon onoonon kawombajaan moma laligonij. Pool niinon indinj motoonngo qaagoto, indija woi kamambajaan batogoweto, Satanon somonjon nonono amamaanij. ¹⁹ Ono nononanaanon ila wage soronana kaanja nanju. Ponana Jiisasnon eleema karo iwaa jaasewananon keuma nambonati, iikanon injiima “Uuwaa gawon eengereda mende menj laligonij,” kaen jewombajaan mojon. Nononon

* **2:14:** Apo 17.5 * **2:15:** Apo 9.23, 29; 13.45, 50; 14.2, 5, 19; 17.5, 13; 18.12

qaa ii oŋo ano tosaana yoŋoojon ama afaanagadeen jewombaajon jejero-monromon anjon. Kawaajon oŋoojon ama honoŋa qaa aisoon selenana menj umakejon. ²⁰ Nononon oŋoojon ama qabuŋa mokoloonin korisoro ama nonomakeju. Kian.

3

Timoti wasiri Tesalonaika keno.

¹ *Oŋo nomaen ama laligojuti, ii mobombaa motoqoto somata moma bimbimŋon toroŋen een laligowombaajon amamaaniŋ. Kawaajon noronarodeen Atens sitinon laligowotiwaa qaa somonŋon ² alanara Timoti wasiri oŋoonon karo. Iinon Anutuwaaw gawon menj norowo Kraistwaa Oligaa Buŋa jenj seinkeja. Iinon uu nanŋonanŋo qaa oŋoma momalaarigia menj kotiiwaatiwaaajon karo. ³ Anutunon arenana jenj tegoro tosanon qotogon oŋomakeju, ii oŋoanŋio saanon moju. Oŋoononŋa monon konjilin uutanon konŋbara ama looriwabotiwaajon jenin karo.

⁴ Nononon Tesalonaika oŋowo laligon kamban iikanon oŋoojon walawala qaa kokaen jenin, “Pombaa uusiŋa tenj konin ejembanon sisiwerowero ama nononŋi konjilin mokoloowonŋa.” Kaen jenin iikawaa so oŋanon kolooroti, ii saanon moju. ⁵ Kaen kolooro anŋobato Toyanon injonŋoro loorin kamaagi gawonanaa oŋanon kamaan janŋon qaombabo. Kawaajon nomaen moma laarin laligojuti, ii mobombaaajon motoqoto somata anin bimooro mombo een laligomambaajon amamaan Timoti wasiwe qisin momambaajon karo. Kian.

Timotinon sundugia ano monin qeangoro.

⁶ *Motoqoto moma laligoninto, Timotinon kema oŋomesaon eleema kan buŋagia awaa menj kan kokaen ninjoro: Oŋo Pon saanon moma laarin uujopagon aonkeju ano kamban so nonoojon romonŋogi awaa koloonkeja. Nononon injiibombaa siin monin oŋonon kaanagadeen nono niniibombaaajon kaparan komakeju.

⁷ Oo uumeleen alaurunana, nononon sisiwerowero konajilin kania kania monin kamban iikanon kan moma laarijutiwaa sunduya awaa ninjoro monin qaa iikanon mono oŋanon ulunŋolen menj nonono. Kawaajon kamban kokaamba oŋoojon ama afaanŋon luaenon awaagadeen laligojon. ⁸ Oŋo Pombo qokotaan bonj qen nambutiwaajon nononon mono oŋanon kotiin laligojon. ⁹ Oŋoojon ama Anutuwaaw jaasewanon honoŋa qaa aisoonkejon, korisoro kuuya iikawaajon mono nomaen Anutu mepeseen danŋisen jenin sokonaga?

¹⁰ Nononon asasaga gomantiinŋa uunana menj kululuun kaparan koma kokaen qama koolinkejon, ‘Anutu, mono ilaan nonona Tesalonaika kema jaasewanŋia iima mondorin momalaarigiaa iwoiwaajon amamaajuti, ii oŋombonŋa. Qaa ii oŋanon.’

¹¹ Kaen qama koolinin Anutu Manŋana anŋa ano Ponŋana Jiisas yoronon mono kana meleun nononi saanon oŋoonon kawonŋa. ¹² Toroŋen kokaen qama koolinkejon, ‘Nono honombononŋa qaa uujopagon oŋomakejon, Pon giinon mono uujopaga toroŋen oŋona batugianon seiŋo anŋia qendeema aon ejemba kuuya kaanideen qendeema oŋomakebu. ¹³ Pon, giinon mono uugia menj kotinkeba. Ponŋana Jiisas giinon kanagen kanagesoga soraaya kuuya yoŋowo mombo kawagati, kamban iikanon Tesalonaika yoŋonon

* 3:1: Apo 17.15 * 3:6: Apo 18.5

soraaya koposowaa qaagia qaa Manhana Anutuwaa jaanon nambu.' Kaen qama koolinkejon.

4

Nanamemenj solanja uujopayawo ii sokombaa.

¹ Uumeleen alaurunana, qaa monj ii kokaen: Nanamemenjia Anutuwaa jaanon anji sokombaatiwaa kania kuma ononij ii koma gbilin otaankejuto, ii toroqen mamaga amakebutiwaajon uugia kuujon. Nononon qambanmamban qaa iikaen Pon Jiisaswaa qatanon ononjon. ² Nononon Pon Jiisaswaa ku-usun qaganon nama jojopan qaaya jen koton ononiji, ononon qaa kota motomotoonj ii modaboroju.

³ Anutunon onoojon uusiina kokaen moja: Ono mono serowilin gema qen soraaya tak-kootoya koloonj laligowu. ⁴ Anutuwaanon kana dindina ii mono kokaen moma kotowu: Uu selegiaa siingia kombomban galen koma soraaya (laligon onoangiaa embagia anja anja menj) laligogi akadamuyawo koloowaa. ⁵ Uumeleembaa gadokopa yononon Anutuwaa kania mende moma koton uugianon gere jero emba lanj menkeju. Iikawaa so mono mende ama laligowu.

⁶ Kaen qaagoto, emba loyanon mongen keno monnon olon kanj emba mende seigowa. Monnon bologa kaanja ano uugaranon koboowabo. Wala qambanmamban qaa ii jen galen menj ononiji, iikawaa so monnon emba menj boliro Ponononj singisongoya kuuyaa irona meleema mubaa. ⁷ Anutunon anana qewolonj laligowombaaajon qaagoto, laaligo soraaya laligowombaaajon nonoono. ⁸ Kawaajon monnon jojopan qaa ii mesaowaati, iinon balon ejembaga qaagoto, mono Anutu gema qewaa. Anutu Unjaya Toroya onomakeji, ii mono gema qewubo.

⁹ Batugianon jopagon aonkejuti, iikawaa kania Anutunon kuma onono onoangio modaboronj laligoju. Kawaajon nononon uunonj jopagon aowombaa qaaya mombo onon onombombaaajon mende amamaajon. ¹⁰ Oo uumeleen alaurunana, onon Masedonia prowins uutanon uumeleen alaurunana kuuya uunonj jopagon onoma laligojuto, ii mono toroqen mamaga ama laligowutiwaajon uugia kuujon. ¹¹ Mono osojonon laligon onoangiaa laaligo nanjonangogia galen koma borogianon gawon menj laligowu. Kaen ama akadamugiawo koloowombaaajon mono kaparanj koma nambu. Wala kaen jen koton ononij iikawaa so mono ama menj laligowu.

¹² Kaen anji uugia mende meleema seleengen nanjuti, iyononon nanamemenjia solanja iima yagon goda qen onoma laligowu. Injarere lanj laligon nene iwoiwaa welema mombaa qanonj mende laligowu. Kianj.

Pombaa kaka kambananonj kokaen koloowaa:

¹³ Oo uumeleen alaurunana! "Tosianonj uugia meleema komugita rononon ejuti, iyonoojon nomaen koloonaga?" Ono qaa kaen jen iikawaajon poumapou laligowubo. Ejemba uugia mende meleema jejeromonromongia qaa laligojuti, iyononon koomuya yonoojon ama wosobiri laligojuto, onononj ii kaanja wosobiri laligowubotiwaajon qaa kokaen jewonja: ¹⁴ Jiisasnon komunj waaroti, nono qaa ii moma laarinj kokaen jejon: Anutunon Jiisas menj gbiliro. Kawaajon ejemba iwo komunj goron qegiti, Anutunon mono ii kaanagadeen menj gbilin onoma Jiisaswo motoonj unjano asuganon asuginj waabuya. Qaa leeya moma laarionj eenj, leeya monj ii kaanagadeen moma laarinij sokombaa.

15 *Ponnon qaa kuma nononoti, nononon iwaa jo men onjo kokaen injijonj: Tosia mende komun toroqen sele busuwo laligonin Ponnon eleema kawaati, anana kaban iikanon wala mende ubonja. Anana ejemba koomuya mende unuuguwonja. Qaago. 16 Iikawaa arenja ii kokaen: Anutunon romonja qaita mon uuro otonja kolooro Siwe gajoba wanjon jenkooto qa qaro ejembanon otonja mogi Pon anjo Siwenonja kamaawaa. Kraistnon kamaaro ii moma laarin mun komugiti, iyononon mono wala koomunonja waabuya.

17 Yononon wala waagigo anana mende komun jaawo laligowonati, Anutunon mono nunuano kanakeewan ubonja. Waabuyati, iyonowo ororon koosunon uma Pombo aitonjon iwo Siwe gomanon kabanja qaa laligowonja. 18 Kawaajon qaa kaanja jen iikanon mono uugia nanjon aon laligowu. Kianj.

5

Ponnon kawaatiwaajon mono jojon laligowu!

1 Oo uumeleen alaurunana, Kraistnon eleema kawaato, naa gbaninon ano naa kabanon asugiwaati, nono iikawaa qaaya onj onbombaaajon mende amamaajon. 2 *Onoangio mono qaa ii kokaen moma komuju: Yongoro memenon gomantiinanon oloj koumakeji, Pombaa kaka kabanjon mono iikawaa so alanzan kan kuuwaa.

3 Ejembanon kokaen jewuya, “Kete kaban kokaamba luaenon si- iseweweya qaa laligojon.” Kaen jegi iikanondeen kondemondenenon asugin qagianon ubaa. Embanon merabora memambaa masuya qero momakeji, mono iikawaa so kolooro misinjon kembombaaajon amamaawuya.

4 Yononon amamaawuyato, uumeleen alaurunana, ononon pangaman uutanon kematoukantou mende laligojutiwaajon ama kaban iikanon mono utun saanon yongoro meme kaanja onjo qagianon umambaaajon amamaawaa. 5 Kuuya ononon mono asasagaa ejembaya kolooju ano iwoi kuuya asuganon ambombaa siinja momakeju. Anana pangamambaa ejemba mende koloojon ano umunkonkonjaa iwoiya togon sisia menkejon.

6 Kawaajon tosaanja ii kaanja uunananon mono gaon ewabo. Kaen qaagoto, mono anana galen koma aon uugbiligbili laligowonja. 7 Gaon ejuti, iyononon gomantiinanon gaon enkeju. Ejemba apu kotiga negi enkalolon men onmakeji, iyononon mono pangaman uutanon kaen ama laligoju.

8 *Pangaman uutanon kaen amakejuto, asasagaa ejemba anana mono galen koma aonkebonja. Waajambaranana mono opo maleku kaanja kokaen mouma nambonja: Anana momalaari ano uujopa koma gbilin iikaanja kanon totonananon reen maleku koosin (reen* kaanja besaan) sopa somonjon aon nambonja ano Siwe gomanon ubombaaajon mamboma jejeromonromon ama iikaanja kanon wanana aen wankou kaanja esuun turuwonja.

9 Anutunon nono kamaan nunuro irinjonsoon mobombaaajon mende jen tegoroto, Ponnan Jiisas Kraistnon men letoma nonono oyanboyon bunja qen aowombaaajon jen tegoro laligojon. 10 Jiisasnon ananaajon ama komurotiwaajon laaligonana balonon laligowonati me komun goron qen ewonati, ii mono Jiisaswo kotiin laligowonja. 11 Kawaajon uu nanjononjo

* 4:15: 1 Kor 15.51-52 * 5:2: Mat 24.43; Luuk 12.39; 2 Piito 3.10 * 5:8: Ais 59.17; Ef 6.13-17 * 5:8: Omejiilan yononon sololonon nonombutiwaajon iwoi bologa bologa ii wasa kisare kaanja nonoojon moton gilinkejuto, iikawaa jeta ii saanon Jiisas moma laarin uukalen qendeema aon nama leeleen reen kaanja kojanjin aon kokojinjin komakebonja.

menj mindingonj aonj kotikotii mokoloonj mondorinjkejuti, ii mono toroqen menj laligowu. Kianj.

Qambanjmambanj ano gejanono qaa konoga

¹² Uumeleenj alaurunana, nonononj kokaen menj kotonj onjononj: Ejembanonj togia Pombo qokotaanj nama batugianonj gawonj menj qambanjmambanj onjomakejuti, ii mono goda qen onjoma laligowu. ¹³ Goda qen onjoma gawongia menjkejutiwaajonj mono yonjoojonj mogi uro pondanj jopagonj onjoma waegia menj laligowu. Kanageso batugianonj mono luae qen aonj laligowu.

¹⁴ Uumeleenj alaurunana, nonononj uukuukuu qaa tosaanja kokaen onjononj: Tosianonj iyanjgiaa jaajaa injarere lanj laligojuti, ii mono menj onjoma galej meme qaa onjombu. Ejemba zirinjzirinja mono uu nanjonanjo qaa injijogi kotiinj awasanjkaka koloowu. Ejemba uugia looriro laligojuti, ii mono kalanj koma onjombu. Ugere mende ambuto, ejemba kuuya mono uubonjonj qaganonj ama onjombu. ¹⁵ Jena jewe, nuna guwe me ana ambe ii monjonj mende amba. Songo ii waleembubotiwaajonj mono galej menj aonj laligowu. Kambanj so iwoi awaa awaa ii kaparanj koma anjgia jopagonj aonj ejemba tosaanja kuuya ii kaanjadeenj jopagonj onjoma laligowu.

¹⁶ Mono kambanja kambanja korisoro ama laligowu! ¹⁷ Mono Anutu suulanj qama koolinj munj laligowu! ¹⁸ Kaanj me kaanj koloowaati, iikanonj mono Anutu mepeseenj laligowu! Kraist Jiisaswo qokotaanj nanjuti, Anutunonj onjoojonj uusiiija iikaanj momakeja.

¹⁹ Unja Toroyaa bolanja mono mende qowogowu. ²⁰ Anutuwaanonj gejatootoo qaa menjkejuti, iikawaa jejewilia mono mende ambu. ²¹ Qaa kuuya mono gosinj batogowu. Batogonj iigi qaa awaa koloowaati, ii mono anjalinj anjonj koma laligowu. ²² Qaa ano nanamemenj bologa kania kania ii mono gema qen laligowu.

²³ Niinonj onjoojonj kokaen qama koolinjkejen, 'Luaewaa benj Anutu, gii geenjo mono kuuya tak kotonj onjona soraaya koloonj laligowu. Giinonj mono uugia, kokoosugia ano sele busugia ii kuuya sopa somonjonj onjona koposowaa qaagia qaa koloonj laligowu. Kaen kambanj so laligogi Ponjana Jiisas Kraistnonj eleema kanj iikaanja mokoloonj onjombaa. Qaa ii onjanonj.' ²⁴ Onjooonji, iinonj qaaya pondanj otaanjkeja. Kawaaajonj mono qamakooli iikawaa so ama onjondaborowaa.

²⁵ Uumeleenj alaurunana, onjo mono nonoojonj ama Anutu qama koolinj laligowu.

²⁶ Uumeleenj alaurunana kuuya batugianonj mono anjonj aonj qaqatetegia menj laligowu.

²⁷ Niinonj Pombaa qatanonj menj kotonj onjoma jojopan qaanonj somonjonj kokaen oojen: Tere koi mono uumeleenj alaurunana kuuya yonjoojonj anjgi keno weenjonj onjooonji mobu.

²⁸ Ponjana Jiisas Kraistwaa kalenmoriananonj mono onjowo ewa. Kianj.

Tesalonaika Tere 2

Poolnoŋ Tesalonaika yoŋoo Tere ano 2 kolooro.

Jen-asa-asari

Tesalonaika uumeleen tuun uutanon Kraist kawaatiwaajon mambonŋi tosanon “Mono karo,” jegi tosanon “Qaa ii qolonmolongoya,” kaen lansan jen sisau ama laligogi. Tosianon “Pombaa kaka kambanjon mono kan kuuro,” jen moma laarigi. Kawaajon “Poolnoŋ Tere Tesalonaika ano 2 kolooro,” buk ii oon qaa ii jen asariro. Poolnoŋ qaa qolonmolongoya ii mindinŋon kania kokaen injisaano: Kraistwaa kaka kambanjon dodowi-waati, kamban iikanon ejemba nanamemengianon dogon boliwaa. Kaen boliro eja tania mon qata Jeulalan Toya iinon asugin wala aasangoyanon laligon kanagen Kraist asuganon tuarenjen ama mun ejemba kantri so galen koma onombaa.

Tosianon Tesalonaika uumeleen tuun kakasilin men ononŋi siimbobolo moma laligogi. Kawaajon aposol Poolnoŋ qaa wana tosaana kokaen jen asarin onono, “Ono mono kaparan koma kotiin Pombo qokotaan nama moma laarin laligowu.” Qaa kota mon ii kokaen jen asariro, “Niinon nenauruna yonowo laaligonana nanŋon aowombaajon gawon men laligoninŋi, onono mono iikawaa so injarere laaligo mesaon ononŋia nene apu mokolon ii nen laligowu ano gawon awaa awaa kaparan koma jegenŋa nama men laligowu.”

Buk kokawaa bakaya wana 5 ii kokaen:

Qaa mutuya 1.1-2

Keraqeeango moma onoma aison mepeseja 1.3-12

Kraistnon kawaatiwaa qaaya kuma ononja 2.1-17

Nanamemen dindina ambutiwaajon kuun ononja 3.1-15

Terewaa qaa kota wana 3.16-18

¹ *Pool, Sailas ano Timoti nononon Tesalonaika uumeleen kanageso onowo qaa amin mobombaajon tere oonon. Ononon Manana Anutu ano Pon Jiisas Kraist yorowo qokotaan nanju.

² Man Anutu ano Pon Jiisas Kraist yoronon mono kalenmorian ononi luaenon laligowu. Kian.

Siimbobolo momago mono oyanboyan mokolon laligowona.

³ Uumeleen alaurunana, onoo momalaarigianon mamaga kotiuro korebore ukalen ama aonkejuti, sili iikanon motomotoon onoo uugianon seinkeja. Kawaajon nononon onoonon kamban so “Anutu dangisen!” jen mepeseen munkejonŋi, ii awaagadeen sokonja. Bunan qaa koma gbiligiti-waajon dangisen jenkejonŋi, ii mono gawonanaga. ⁴ Sisiwerowero anŋosisiri kania kania ama ononŋi momakejuti, ii kuuya kaparan koma mokosinŋon bon qen nanŋi momalaarigianon mende sologon loorija. Nononana kaanagadeen iikawaa sunduya ii Anutu waa kanagesoya kanagesoya yonoo jaagianon jen selenana onoonon ama men uma mepeseenkejon.

⁵ Anutunon qaa dindinagadeen gosin jen tegonkeji, anŋosisiri momogianon mono iikawaa aiweseya kolooja. Anutu waa bentoton uutanon

* 1:1: Apo 17.1

kouma laligojutiwaajon siimbobolo mogi injiuro Siwe gomanon ubutiwaa so soraaya soro koloowutiwaajon kaparan komakeja. Kawaa-jon konajilin mende anjon kono kamban kokaamba qagianon umakeja. ⁶ Anutunon dindina koloojiwaajon nama kakasililin ama onomakejuti, ii mono kakasililin iikayadeen meleeno iyangiaa qagianon ubaa.

⁷ Qagianon ubaato, kakasililin moma laligojuti, ononon mono oyanboyan mokoloowuya. Pon Jiisasnon gajobauruta ku-usungiwawo unuama yonowo Siwenonga kamaan asugiwuti, kamban iikanon mono nonowo motoon haamo mewuya. ⁸ Jiisasnon gere bolan uutanon kamaawaa. Kaen kamaan ejemba Anutu mende moma mun Ponana Jiisaswaa Oligaa Bunaya mende ten komakejuti, ii mono irona meleema onono siimbobolo kokaen moma laligowuya: ⁹ *Pononon mono “Yamagen (kozigen)!” jen jaasewanongan konjoma onono Anutuwa ku-usuna asamararanawonon mende ubuyato, seleenjen laligon gere siawaa siimboboloya tetegoya qaa moma laligowu.

¹⁰ Pononon eleema kawaati, kamban iikanon tuunuruta soraaya anana mono iwaa asamararanga iima iikawaa so letoma “Oowe, Jiisas Ponana oowe!” jwonanga. Moma laarin munini, kuuya anana kaen waliingonon ejemba omanon niniima “Yei!” jen aarun nambuya. Nononon Jiisaswaa kania nanjon jenin ononon kaanagadeen ii moma laarin uugia meleengitiwaajon mono letoma jiilalengiwawo asarin nonowo motoon nambuya.

¹¹ Kaen koloowaatiwaajon nononon kamban so onoonon kokaen qama koolinkejon, “Anutunana, geenjo onooma iikawaa so mono nemun koma onona soraaya soro koloon laligowu. Mono ku-usungia ama inaan onona iwoi awaa kuuya ama mewombaa uusiingia kuuya koloodaborowa. Kaen momalaariwaa gawongia megii hona kuuya koloowa.” ¹² Kaen qama koolinin Ponana Jiisas mepeseegi qatanon onoonon ama batugianon akadamuyawo koloowaa. Ananaa Anutunana ano Pon Jiisas Kraist yoronon kalenmorian ononi laligojutiwaa so mono onoonon kaanagadeen akadamugiawo koloowuya. Kian.

2

Pononon kamambaajon ano Jeulalan Toyanon asugiwaa.

¹ *Uumeleen alaurunana, Ponana Jiisas Kraistnon eleema kan nunuano iwaanon eu ajoroowonati, onjo qaa ii mojuto, nononon kokaen qisin qambanmamban ononon:

² “Pombaa kaka kambananon kan kuuja,” haamo qaa kaen jengi doomononganon mono iikanondeen keno onopopo qen rabubo. Qaa ii nomaen kolooro? Omejiilaan mononon eja mon qaganon uro umbeumbenanon tururo unanga iima gejatootoo qaa jen songiro me mononon uugia kumanjen qaa ii jen songiro kolooro? Tosianon kokaen jewubo, “Pool alauruta yononon qaa ii terenon onon angii karo.” Qaa omayaa iikawaajon mono een totoon aarun lalanani jenengia ororo laligowubo.

³ Mononon mon kaen me kaen tiligon onombabotiwaajon mono galengia men aon laligowu. Ii kokaembaajona: Wala aiwese woi kokaen asugiri Pononon iikawaa gematanon kawaa: Ejemba kelemalelen yononon Pon jeulalan ama gema qewuya ano Jeulalan Toyanon ano kaanagadeen asugianon asugiwaa. Anutunon ii jen tegoro gere sianon kemebaa. Aiwese woi ii wala asugiri iikawaa gematanon kamban somata ii kawaa. ⁴ *Tuarenjen Toya

* 1:9: Ais 2.10 * 2:1: 1 Tes 4.15-17 * 2:4: Dan 11.36; Eze 28.2

iinon jaba-arambaran ama anaa selia momboga men ubaa. Ejembanon iwoiwaa waeya men mepeseenjejuti me qata ben qajuti, iinon mono ii kuuya unuugun selia men uma laligowaa. Kaana laligon Anutuwaa jiwowon jigonon uma jinaron dunja koma “Anutu koloojen,” jen kantri kuuya galen koma nonoma laligowaa.

⁵ Niinon Tesalonaika onowo laligoweti, kaman iikanon qaa ii jewe modaborogi. Ononon ii duduwubo. ⁶ Jeulalan Toyanon alanza asugiwaatiwaajon amamaawaa. Naa iwoinon kania angon komakeji, ononon ii kaman kokaamba moju. Kaman tororo kan kuuwaati, iikanonadeen mono asugiwaa.

⁷ Kaman kokaamba Jeulalan Toyaa ku-usuna aasangoya iikanon mono koloon ejemba sololoon onomakeja. Asuganon asugiwabotiwaa kania kojangiji, iinon ii mesaoro kana koloowaatiwaajon mamboma laligoja. ⁸⁻⁹ **Mambono kania kolooro iikanonadeen mono afaangon asugiwaa. Satanon Jeulalan Toya sololoon nemun koma muro angoletu qolonmolongoya ano aiwese tere kania kania mero iima laligowuya. Ii iima laligowuyato, Pon Jiisanon asamararanawo asugin aon ii buu aasonon qen japalelen men mubaa.

¹⁰ Ejemba Anutunon hamo qen onombaatiwaajon togon qaa hona buna qen aowombaa siina mende moma tondu laligon gere sianon kemebuti, iyononon Jeulalan Toyaa angoletoya ii iigi kaitere kania kania qendeema onono jinjan amakebua. ¹¹ Kawaajon Anutunon momo arej jinjan uupanawo ii ano kolooro ejembanon ii ku-usungiawo jen seigi kanageso hona yononon sosogon jo kelega gogon qaaya qolonmolongoya ii ononon jen moma laariwuya. ¹² Kaniagianon asuganon asugiwaatiwaajon Anutunon momo arej jinjan ii ano karo qagowuya. Ejemba qaa hona mende moma laarin uusiingia nanamemen doogoyanon ama osigiti, Anutunon mono kuuya iyonoo qaagia jen tegoro gere sianon kemebua. Kian.

Qaa hona ten koma kaparan koma kotiin nambu.

¹³ Yononon kaen koloowaato, Pombaa wombo alauruna, onoojon kaman so “Anutu dangisen!” jen mepeseenin sokonja. Ii gawonanaga. Anutunon on kanakanaiyanonga Siwewaa buna koloon letombutiwaajon meweengon onono. Iikawaa so qaa hona moma laarigi Un Toroyanon men sorain onono laligoju. ¹⁴ Kaan laligowutiwaajon ama Oligaa Buna ano nononon karo jen asarinini, iikanon on onono. Kaan toroqen laligon Ponana Jiisas Kraistwaa asamararanon uma akadamugiawo koloowuya.

¹⁵ Kawaajon uumeleen alaurunana, kongbara mono mende qen laligowu. Nononon qaa kuma onoma jenananon jenin me terenon oonin iima mogiti, qaa kota ii mono qokotaan otaan laligowu. Kian.

¹⁶ Ponana Jiisas Kraist ano ano Anutu Manana yoronon jopagon nonoma kalenmorian qaganon oyanboyan koloowombaaajon jejeromonromona nononi iikawaajon mamboma ulunkolen tetegoya qaa moma laligojon. ¹⁷ Yoronon mono uugia nangori gawon awaa kuuya men qaa awaa kuuya jen laligowuti, iikanon mono men kotiin ononi laligowu. Kian.

3

Saanon nonoojon qama koolin laligowu.

* 2:8-9: Ais 11.4 * 2:8-9: Mat 24.24

¹ Qaa tetegoya monj koi: Pombaa qaanonj seinj onjoo batugianonj akadamuyawo kolooroti, iikawaa so mono uulanjawo gomanj tosianonj kaanjadien kema jenj seininj honjawo koloonj kembaa. Kawaajonj uumeleenj alaurunana, onjononj mono nonoojonj ama Anutu qama koolinj laligowu.

² Ejemba kelemalelenanonj Anutu mende moma laarinkeju. Kawaajonj ejemba kaamaaya doogoya yonjononj kakasililinj ama nonombubotiwaajonj mono Anutuwaawo qama koolinj laligogi sopa somonjonj nonombaa.

³ Kelemalelenj yonjononj bolijuto, Ponj qaaya pondanj otaankeji, iinonj mono menj kotiinj onjoma bologanonjga sopa somonjonj onjombaa. ⁴ Qaa jenj kotonj onjoninji, onjononj ii kambanj kokaamba ano kanagenj tenj koma laligowuti, ii moma uuwoi mende anjonj. Nonononj Pombo qokotaanj nama kaenj mojonj.

⁵ Ponjononj mono uugia meleema Anutuwo somonjgoro uujopaya moma yagonj Kraist kaanja kaparanj koma mokosinjonj laligowu. Kianj.

Injarere laligowombotiwaa galej meme qaa

⁶ Uumeleenj alaurunana, nono onjonganjgiaa ainjgia otaanj lansanj laligowubotiwaajonj kuma onjoninto, tosianonj kilenj qaa baatanonj mende kema nepinepi tondu laligoju. Kawaajonj nono Ponj Jiisas Kraistwaa qatanonj kokaenj jenj kotonj onjonjonj: Onjoo mono uumeleenj alaurunana kaanja kuuya ii onjomesaonj misinjonj sigensigenj laligowu. ⁷ Nonononj onjoo batugianonj nononanaa ainjonj lansanj qaagoto, qaa baatanonj laligoninj. Kawaajonj nonoo kana lasunana otaawutiwaa kania ii onjonganjgio saanonj moju. ⁸ Nono injarere mende laligoninj ano onjooonjga mombaanonj nene iwoi ii eenj mende nenj laligoninj. Qaago. Nanjonj nonombutiwaa lombotanonj onjooonjga mombaa qaganonj ubabotiwaajonj mono asaga gomantiinja gawonj suulanjsuulanj menj selenana qenj laligoninj.

⁹ Anutunonj gawonja mewombaa ku-usunja nonono laligojonjiwaajonj saanonj nanjonj nonombutiwaa qaanonj uugia kuunj onjombonagato, nonoo kana lasunana otaawutiwaa sili awaa qendeema onjombombaajonj mojonj.

¹⁰ Onjowo laligoninji, kambanj iikanonj kokaenj jenj kotonj onjoninj: Gawonj memambaajonj togoji, iinonj mono nene kaanagadeenj mende newa.

¹¹ Onjoo batugianonj tosianonj qaa baatanonj mende kema iyanjgiaa ainjgia otaanj lansanj laligoju. Yonjononj gawonj honja mende menkejuto, gawonj meme tanitani eenj lanj ewaewanj koma iinonj wainonj mondonj tosia yonjooonj iwoi menj soonj qewolonj qenj silemale lanj laligonjkeju. Onjoo buju qaa monj ii kaenj karo moninj. ¹² Nonononj ejemba kaanja ii Ponj Jiisas Kraistwaa qatanonj jenj kotonj uugia kokaenj kuujonj: Onjoo mono kemaqokotaanjanqokotaanj mesaonj zenj laligonj gawonj megij honja kolooro onjonganjgiaa nene apugia nenj laligowu.

¹³ Oo uumeleenj alaurunana, onjononj gawonj awaa awaa menj iikanonj mono ataqatanj mende ambu. ¹⁴ Nonononj tere koi oonj jenj kotonj onjonjonj, monjonj ii mende tenj kombaati eenj, onjoo mono uuta meleembaatiwaajonj gamu qenj munj iima tiinj iwo qaa qaa mende ama ainjolonj mende rama laligowu. ¹⁵ Kaanja laligonj kere qaagoto, ala kaanja menj munj qambanmambanj koma munj laligowu. Kianj.

Qamakooli ano yeizozo qaa tetegoya

¹⁶ Ponj luae Toyanonj anjoo mono kambanj so nanamemenj kuuya kanonj luae qenj onjono bonjonj laligowu. Ponjononj mono kuuya onjowo laligowa.

¹⁷ Pool neeno yeizozogia neenaa boronanon oojen. Tere kuuya oonkejen, iikanon neenaa yeizozo qa tere koi neeno amakejen. Qana kokaen oojen: Pool*

¹⁸ Ponana Jiisas Kraistwaa kalenmorianon mono kuuya onowo ewa. Kia.

* **3:17:** Wala monon tiligon Poolwaa qatanon tere mon ano sisau kolooro. Kawaajon iyanaa borianon qata ooro.

Timotiwaa Tere 1 Poolnon Timotiwaa Tere mutuya ano. Jen-asa-asari

Timoti sagbili eja iwaa nemuṅa ii Juuda embaga ano maṅa ii Griik ejaga. Iinoṅ Eisia prowinsnoṅ laligoṅ uuta meleema Kraistwaa alia kolooṅ laligoro. Kaṅa laligoṅ Poolwaa neṅata kolooṅ ilaṅ muro motooṅ liligoṅ misin gawoṅ meṅ laligori. Poolnon lombonoṅ Timoti meṅ kamaṅ mubabotiwaaajoṅ majakaka qaa waṅa karoṅ romoṅgoṅ Buṅa Tere koi ooro.

Majakaka waṅa somata ii boi takapolakaya. Tosianoṅ zioz uutanoṅ nama qaa doogoya kuma soṅ oṅoma laligogiti, Poolnon iyoṅoojoṅ ama galen meme qaa kotakota ooro. Boi yoṅonoṅ Juuda yoṅonoṅ momo ano balombaa momo tosia mindiṅqindirigi kaniagia siliqalu kolooro kokaen moma laariṅ jen ejemba kuma oṅoma laligogi: “Namo ano iwoi kuuya iimakejoṅi, ii iwoi bologa. Kawaajoṅ tosianoṅ Siwewaa buṅa koloowombaaajoṅ kaparan koma momo aasangoya qaita moṅ mende buṅa qeṅ aṅ nembanewaa qizimizin ama soṅgo tosaṅa waleema loemba koloojuti eeṅ, Anutunoṅ mono qaa iikanonoṅ osin hamo qeṅ oṅomambaaajoṅ amamaawaa.”

Majakaka qaa waṅa moṅ ii: Nomaen uumeleen kanageso galen koma oṅonin tororo Anutuwa waeya meṅ mepeseewuyaga. Poolnon iikawaa qambanmamban qaaya papianoṅ ooro. Kaanjadeen zioz galen, babafi ano gawoṅ meme ejemba tosianoṅ nomaen ama laligogi sokonji, iikawaa qaa areṅa ii jen asariṅ ooro.

Tetegoyanoṅ qaa waṅa karoṅa kanon Timotiwaa gejanono qaa tosaṅa ooro. Mundaṅa iinoṅ mono nomaen Jiisas Kraistwaa welenqeṅe awaa kolooṅ momalaari ejemba tuuṅa tuuṅa oṅombosima ilaṅ oṅono sokombaati, iikawaa gejanonoya oṅ muro.

Buk kokawaa bakaya waṅa 3 ii kokaen:

Qaa mutuya 1.1-2

Ziozwaa gawoṅ meme yoṅoo jenkooto 1.3-3.16

Timotinoṅ gawoṅa mewaatiwaa jenkootoya 4.1-6.21

¹ Anutu, Hamoqeṅe Tonana ano Kraist Jiisasnoṅ galen koma nonombaatiwaaajoṅ jejeromonromoṅ ama mamboma mujoṅi, iyoronoṅ Pool nii jen kotoṅ noma kuun wasin noni aposol kolooṅ. Kraist Jiisaswaa jotamemeya kaṅa kolooṅ giwo qaa amin moṅbojoṅ tere koi ojoṅ.

² *Oo Timoti! Gii uuga meleema Jiisas moma laariṅ momalaariwaa mera sorona kolooṅ laligoṅ. Maṅ Anutu ano Poṅnana Kraist Jiisas, yoronoṅ mono kiankomuṅ kalenmoriaṅ goni luaenoṅ laligowa.

Enkaloloṅ kuma oṅombubotiwaa galen meme qaa

³ Masedonia prowinsnoṅ kemambaaajoṅ ambeti, kamban iikanonoṅ kokaen jen kotoṅ gombe, ‘Gii mono Efesus sitinoṅ toroṅ laligoṅ uumeleen tuuṅ ilaṅ oṅomakeba. Tosianoṅ momalaariwaa qaa batuya tosaṅa kuma soṅkejuti, ii toroṅ ambubotiwaaajoṅ galen meṅ aṅ laligowu.’ Kaen jen kotoṅ oṅoma laligowagatiwaaajoṅ jewe. ⁴ Tosianoṅ beṅ sosombaṅa sosombaṅa ano ambosakoṅ yoṅoo qa areṅa areṅa ii tetegoya qaa amin mogi sipasipa kono angowowo ano qaa qiqisi omaya kolooro romoṅgoṅkeju. Yoṅonoṅ uugia iikanonoṅ ama soowubo. Qaa seṅa seṅa jeje kaṅa ii mende

* 1:2: Apo 16.1

totoon ilaan onombaato, Anutuwaa laaligo arena ii kokaen eja, 'Monnon Jiisas moma laarin uuta meleenon iinon mono ii hamo qen muro letombaa.' Kete kaen ama onombagatiwaajon mombo uuwaa-waataa qaaya jen gonjen.

⁵ Jen koton gonjeni, iikawaa toona ii uujopa. Niinon uujopa koloowaatiwaajon manja qen kokaen jen asarin onoma laligowagatiwaajon kuun gonjen: Yononon uugianon soraaya ewaatiwaajon galen koma aogi momo bologanon ii mende gojombaa. Mende gojono Anutunon sane qenjeji, ii uugejagianon saanon moma laligowuya. Kaen laligon Kraist tororo moma laarigi Anutunon mono uujopaya uugianon ano saanon koloonkebaa. Uujopa iikanon batugianon asugiwaatiwaajon kaparan komakejen.

⁶ Tosianon Anutuwaa laaligo arena ii songin jinjaun ama qaa julujulu omaya omaya tondu jenkeju. ⁷ Yononon Anutuwaa Kana qaawaa boi koloowombaaajon mojuto, iyangio Buna qaawaa kania mende moma koton jaasewan qengadeen jenkeju. Een ejemba jaagianon awasankaka nama qaa kotiin lansan jen manja qenjeju.

⁸ Anutuwaanon Kana qaa ii awaa soro. Ii kania ejiwaa so tororo kuma aon otaanin saanon meagon nonomakeja, ii mojon. ⁹ Anutu Kana qaayaa kania mono kokaen moma yagowu: Ii ejemba solana dindina yonoojon ama qaagoto, Anutunon ii ejemba doogoya mindingon onombaatiwaajon ama anota eja. Tosianon dogon kokaen amakeju: Jeulalan jeubaba ama qaa qen yangisen qaganon aon jaasiisii amakeju. Anjonjora ano singisonogogiawo laligon kilen Anutu telambelan ama mugi uugia menjerenon lolomonin laligoju. Nemunmangia ano tosaana unugi komunkeju.

¹⁰ Serowilin amakeju. Sodom taanon angiti, iikawaa so kana uugun eja iyangarodeen ano emba iyangarodeen agimin aonkeju. Ejemba men bolin onombutiwaajon qelanjin somonon onomakeju. Qaa qolonmolongonkeju. Qaa jen jopon qaanon somonon kilen tiligonkeju. Anutunon nanamemen dindina ambombaaajon Oligaa Buna nononoti, ii ii me woi ama men iikanon qetamakeju. Anutuwaa Kana qaa iikanon ejemba momalaariwaa kana dindina songinkejuti, mono ii mindingon onombaatiwaajon ama eja. ¹¹ Anutu, oyanboyan Toya iinon momalaariwaa kana dindina ii Buna qaanon anota eja. Niinon Oligaa Bunaya akadamuyawo jen seimanatiwaajon moma laarin noma Buna qaaya ii nono. Kian.

Poolnon Pon kalenmoriajaajon mepeseeja.

¹² Kraist Jiisanon uuna gosiro gawona pondan memanatiwaa so koloowe niiro sokono gawona nono menkejen. Gawon memambaa ku-usun noma laligon kouji, iikawaajon Ponana mepeseen laligojen. ¹³ *Niinon wala Jiisaswaa alauruta mepaegon sisiwerowero molankota ama onoma laligowe. Kaana laligoweto, iwoi ii Jiisas mende moma laarin silemale tompin laligon tondu ama men laligowe. Singisongo kaen ama laligowetiwaajon mono kiankomun noma kolonani nono letombe.

¹⁴ Ponnananon kalenmoriaja noma kelemalelen maaro noo qananon uro. Kaen uro momalaarinanon kolooro uujopawaa kondomondoo Toya Kraist Jiisas mokoloowe. Iwo qokotaan nama uujopaya buna qen aon ejemba uunanon jopagon onomakejen.

¹⁵ Niinon ejemba tosaana kuuya unuugun singisongowaa ejemba yonoo batugianon somatagia kolon laligowe. Kaana laligoweto, Kraist Jiisanon singisongo ejemba hamo qen nonomambaaajon ama namonon kamaaro. Qaa kota ii noonon honawo kolooro. Kawaaajon qaa kota iikanon mono

* 1:13: Apo 8.3; 9.4-5

powowon kotiga kolooja. Ii ejemba korebore moma laarin men analin angon kombonatiwaa so kolooja.

¹⁶ Singisongowaa ejemba yonoo somatagia koloon laligoweto, Kraist Jiisasnon nii kokaembaajon kiankomun nono: Inon niwo uuluae qaganon hamo qen noma Anutuwaawaa uu tania asuganon koloowaatiwaajon moma kotihiro. Noo gemananon ejemba tosonianon Jiisas moma laariwuti, tania ii iyonoojon qendeema onomambaajon moro. Ii qendeema onono saanon afaangon uugia meleema laaligo kotigaa bunja koloowuya. ¹⁷ Kiankomun nonotiwaajon ama Anutu mepeseenjejen. Inon Kin Pon tetegoya qaa koloon laligowaa. Anutu motoongonon goron mende qero kaitania mende iimakejon. Niinon iwaa qabunaya kamban so mepeseewe tetegoya qaa akadamuyawo koloon en ubaa. Qaa ii onanon.

¹⁸ Oo momalaariwaa merana Timoti! Wala gejatootoo qaa tosaanja goojon jegiti, qaa iikanon kotingon gono saanon akadamugawo koloon laligowa. Qaa iikawaa so kokaen jen koton gonjen: Giinon mono laaligo soraaya laligowagatiwaajon manja kotakota qen laligowa.

¹⁹ Manja qen iikanon momalaariga zololongon soowabotiwaajon mono koronon mewa. Uuga kalan koma aona momo bologanon mende gojono Anutunon ugejanon sane qenjeji, ii saanon moma laligowa. Ejemba tosonianon uu kalankonkongia mesaon lan laligogi momalaarigianon loorin koomuya koloon jangon qaono. Wangonon kowe toronon kuun jangoji, mono iikawaa so unjanqunjanqon boligi. ²⁰ Momalaarigianon jangon qaonoti, iyonoo batugianon eja woi qagara Himeneus ano Aleksander laligojao. Neeno mindingon oromambaajon amamaan uugara meleembaotiwaajon ii Satambaa borianon oroombe. Oroombe Satambaa ku-usuna nanamemengara iikawaa so moma uugara siimbobolowaajon looriro eleema mepapepae mombo toroqen mende ambaoraga. Kian.

2

Bunja gawombaa qamakooli aren

¹ Iwoi wana ii qamakooli gawon. Niinon iikawaa uuwaawaataa qaaya jen uugia kokaen kuujen: Ono mono ejemba korebore onoojon qama koolin kaparan koma welema Anutu qisin mun dangisen jen laligowu.

² Kin eja pon ano gawmambaa galen ejemba kania kania yonoojon ama qama koolin laligowu. Kaen kotingon onongi dindinagadeen galen koma nonongi luae qaganon gumbonjonjon laligowona. Kaen laligon Anutuwaawaa jeta otaan nanamemen dindina ama men laligonin akadamuyawo koloonkebaa. ³ Qamakooli gawon kaana kanon awaa soro kolooja. Ii Anutu, Hamoqeqe Tonanaa jaasewananon saanon sokonja. ⁴ Iinon ejemba kuuyanon Bunja qaa hona moma koton uugia meleengi hamo qen onono letombutiwaa uusiina momakeja.

⁵ Anutu motoongo raja ano ejemba Anutuwo mindirin nonombaatiwaajon eja motoongo kaanagadeen raja. Eja motoongo Jiisas Kraistnon mindirin nonomambaajon kotihiro tosonianon ii amamaankeju. ⁶ Iinon singisongo ejemba kuuya ananaa downana mewaatiwaajon laaligoya qeleema mesaoro. Bunja qaa ii Anutunon kamban ano tosonianon kamban dindina iikanon kanain nanqon jen asarigi ananaanon karo. ⁷ *Kawaajon ama Anutunon aposol koloomam-baajon kuun wasin nono qeleya qen kantri so liligonkejen. Ejemba Jiisas moma laariwutiwaa Bunja qaa

* 2:7: 2 Tim 1.11

honabonja kuma onomakejen. Kaniana kaen jen qolomolon qaagoto, qaa honaga kaen jejen. Kian.

Eja ano emba onoo laaligo arengia

⁸ Kawaajon uusihnanon kokaen jejen: Eja ononon mono pondan goman so ajoron qamakooli gawon koronon men laligowu. Yon kazi ano angowowo mesaon uugia sorairo saanon borogianon men waama Anutu gama koolinkebu. ⁹ *Emba onoo qambanmamban qaa ii kokaen jejen: Ononon mono kinisurugia mouma selegia tororo turun laligowu. Opo suru soro akadamuyawo ii mesaowu. Wan jugia qen gawasu kania kania mende ama miziziin honbon mewu. Kasaronon me goul kanon mende menjerenon aowu ano moumou sewana somata kanon men aiweleqaiwele mende ambu.

¹⁰ Akadamugia hona ii nanamemen awaa. Emba Anutuwaaw jeta uuguwombojen keegia moma qata asuganon jokolonkejuti, iikawaa so ononon mono gawon awaa awaa jegenja nama menkebu. ¹¹ Ejanon kuma onongi emba ononon mono angia men kamaan aon Bunja qaa osonoson moma neselan qaganon takaporaka ama jegianon kooga mende melembuto, ii uu wombogianon ama laligowu.

¹² Emba ononon eja galen koma kuma onombutiwaajon niinon 'Oon!' mende jejento, ajoroogi onon oson qaagia bogoro rabu. ¹³ *Anutunon wala Adam mokolon iwaa gematanon liw (Eewa) mokoloro. ¹⁴ *Mokolonon Adam mende tiligoroto, emba ii tiligon muro qaa ugun singisongo ano. ¹⁵ Kilen emba yononon gawon arengia otaan merabora men Kraist moma laarin nanamemen soraaya otaan uumeleen alaurugia uunon jopagon onoma bonjon laligowuti een, Anutunon mono saanon hamo qen onono letoma Siwenon ubuya. Kian.

3

Ziozwaa gawon galen onoo qaa aren

¹ Monnon uumeleen kanagesowaa uu galen pasto koloombambaa ain moji, iinon mono gawon qabo akadamuyawo mokoloowaa. Qaa ii hon toonaga.

² *Kawaajon uumeleen kanagesowaa uu galen gawombaaajon mono eja koi kaanja mweenon kuugi sokombaa: Mombaa selianon koposowaa qaaya qaa, emba motoongowaa loya, kepiriria qaa, nanamemenja tororo galen koma aoro goda qen munkeju. Iwaanon kawuti, ii saanon koma horon kalan koma onoma momo tororo kuma onomakeja.

³ Monnon apu kotiga nen manja lan qen angowowo ama monembaa otoko amakeji, ii qaagoto, monnon saanon ejemba mondorin migigiin onoma gumbonjonon ama onomakeji, mono eja iikaanja kuuwu. ⁴ Monnon iyanja embameraanja saanon galen koma gejanonogia onono meraberaanon goda qen mun qaaya kuuya ten koma laligojuti, mono iiga kuugi nambaa.

⁵ Galen eja monnon anaa sumanjuruta galen koma onombaaajon qetangoji een, iinon Anutuwaaw uumeleen kanagesouruta mono nomaen kalan koma ononaga? Ii mono amamaanaga.

⁶ Eja monnon kamban koriga uuta meleema zen nanji, iinon saanon mindimindiri gawon meme galengiaga kolon laligowaa. Monnon kamban toroga uuta meleema kemakon kanjon ama tewomawoo ama totoyanon qen selia men ubabo. Kilenaa Toyanon gejajuju ano Anutunon qaaya jen tegon hagon mun konjono kamaaro. Iikawaa so onoo galengianon selia

* 2:9: 1 Piito 3.3 * 2:13: Jen 2.7, 21-22 * 2:14: Jen 3.1-6 * 3:2: Tai 1.6-9

menj uro Anutunonj ii Satan kaanja jenj tegoro kamaawabo. ⁷ Galenj monjonj uumeleembaa gadokopa yonoo batugianonj qabuŋa awaa mende bosinagati eenj, ejembanonj ii lanj jenj boligi Kilenŋaa Toyanonj moto siwaya ano iikanonj ritogoro qero kamaawabo. Kianj.

Ewanjelis ano Buŋa gawonj ejemba yonoo qaa

⁸ Buŋa gawonj ejemba* yonononj kaanagadeenj ejembanonj goda qen onjombutiwaa so tanjhoragia qaa koloonj laligowu. Tosianonj qaa aro woiwoi jenj wain apu mamaga nenj mondomondo qaganonj injarere laligonj monenj iwoiwaajonj kaparanj komakejuti, ii mono mende kuunj onjonji nambu.

⁹ Ii qaagoto, ejemba momalaariwaa qaa honj aasangoya Anutunonj injisaanoti, iinonj menj iikanonj qokotaanj uugia menjerenjo-wabotiwaaajonj galenj menj aonj soraaya laligojuti, mono iiga kuunj onjombu. ¹⁰ Ii mono kaanagadeenj wala gosinj onjonji qaa jejeniwaa so kotiinj nanji sokombaati eenj, mono saanonj kuunj onjonji nama Buŋa gawombaa ejembagiaga koloonj laligowu. ¹¹ Yonoo embaurugianonj† kaanagadeenj ejembanonj goda qen onjombutiwaa so tanjhoragia qaa ano gemaqeqe qaa jenonj kiisanj mende ama laligowuto, kepiririgia qaa nama gawonj kuuya membiriqembirigia qaa menj laligowu.

¹² Buŋa gawonj ejanonj mono emba motoonjgowaa loya koloonj iyanŋa embameraanŋa ano welenqeqeuruta ii saanonj galenj koma onjmakeba.

¹³ Buŋa gawonj ejemba gawonjia awaagadeenj menjkejuti, ejembanonj ii goda qen onjonji qabuŋa awaa mokoloowuya. Ii mokoloonj saanonj awasanj kaka nama ejemba uugia kuunj Jiisas Kraist moma laariwombaa qaa ii kotiinj jenjkebu. Kianj.

Anutunonj Bunjaya aasangoya ninisaano.

¹⁴ Oo Timoti, niinonj uulanawo goononj kanj giimambaajonj jejero monjromonj anjento, kilenj tere koi goojonj oojen. ¹⁵ Kambana qen korinj kamambotiwaaajonj wala tere koi kokaembaajonj oonj ambe kaja: Gii Anutuwaa uumeleenj kanagesouruta nomaenj galenj koma onjona nanamemengianonj diŋgonj awaa koloowaati, mono qambanmamban qaa ii weenjonj moba. Anutuwaa kanagesouruta anana Anutuwaa kulukululuunj zioz sopaya koloojonj. Laaligo Toyaanonj qokotaaninj mindirinj nonono gomanj so ajoroonj qaa honj jenj seinkejonj. Qaa honjanonj bolinj esunŋa kamaawabotiwaaajonj iikawaa wota ano tandoya koloojonj. ¹⁶ Anutunonj hamoqeqewaa kania aasangoya ninisaanoti, nonononj Buŋa qaa ii moma asarinj kokaen jenj mokoloonjkejonj:

Buŋa Toya iyanŋo namo ejaga koloonj batunananonj asugiro.

Asugiro qaa jakeyanonj oombombaa qaaya tondu monjgama bimbim-gogi Unj Toroyanonj kania solanŋa asuganonj qendeeno. Ii qendeema kuuro Ponj koloonj waama Siwe gajoba galenj koma onjono akadamuya uunj iigi.

Ii iigi Anutunonj wano Siwenonj uma Anutuwo rama galenj koma nonomakeja. Galenj koma nonono Buŋa qaaya ii kantria kantria liligonj jenj asarigi mamaga yonononj moma laarinj murjkeju.

Kaen jokolooninj onjanonj akadamuyawo kolooja. Kianj.

* **3:8:** Diikon ii eja ano diikones ii emba, yonononj pasto kooronjgianonj ilaan gawonj menj uumeleenj tuunj kalanj koma onjoma Buŋa qaanonj unjuaqinj selewaa gawonj tosaanj menj kanonj nanjonj onjmakeju. Ewanjelis me uukuukuu ejemba yonononj sopa seleenjenjanonj nanjuti, iyonononj uugia meleembutiwaa Buŋa qaa kuma kanonj uugia kuunj gejanono qaagia onjmakeju. † **3:11:** Buŋa gawonj emba ano Buŋa gawonj ejawaa embia yonoo jenjkootogia jeja.

4

Qaa qolonmolongoya kuma onjongi enkalolon koloaja.

¹ Anutuwaa Unayanon qaa kokaen jen asariro tororo moma yagojon: Balombaa kambaŋa tegomambaajon ambaati, kambaŋ iikanon ejemba kelemalelen yononon momalaari mesaon Pon gema qen omejiilan yonoo borogianon kemebuya. Kaen kemegi omejiilanon sololoon kuma onjomakejuti, mono iyonoonon momo aren otaan enkalolon laligowuya.

² Sisau ii kokaen koloowaa: Tosianon uumeleen selesele arŋi Satanon aaso aiweseya uugianon aen geriawonon qokotaan uugejagia gojono koomuya kolooro qaa qolonmolongoya lan jen soonkeju. ³ Yononon ejemba kokaen kuma soon onjomakeju, 'Uumeleen ejemba ononon mono loemba kaanŋa mende agimin aon laligowu ano nene tosia newubotiwaa qizimizin ama laligowu.' Kaen kuma soon onjomakejuto, Anutunon nembanene kuuya ii newombaajon mokolooro. Ii ejemba Anutu moma laarin qaa honŋa moma yagojonŋi, iinon ii kotuegoro saanon dangisen jen newom-baajon ama nonono.

⁴ Anutunon iwoi kuuya mokoloroti, ii awaa koloaju. Ii gema qewombaa so qaagoto, iwoi ama nonombaati, ii saanon dangisen jen bunŋa qen aowonŋa. ⁵ Iwoi ejemba jaagianon qizimizinawo koloonagati een, ii mono saanon Anutuwaa qaa jen qama koolinin esunanon turun hamo qero saanŋa koloowaa. Kian.

Kraist Jiisaswaa welenqege awaa ii kokaen:

⁶ Giinon uumeleen ejemba kaen kuma onoma laligon Kraist Jiisaswaanon Bunŋa gawon meme eja awaa koloon laligowa. Giinon Bunŋa qaa otaan laligon koujanŋi, ii tosaanŋa kuma onoma geenŋo kaanŋadeen qaa awaa ii ano momalaariwaa qambaŋmambaŋ qaa kuuya weenŋon romonŋon iikanon uuga wagin aon laligowa. ⁷ Balon ejembanon ben sosomban qaaya julujulu jegi Anutuwaa Bunŋa qaanon bibiloko amambaajon anŋi, ii mono yakarin gema qewa. Ii gema qen Kraist kaanŋa koloon laligowagatiwaajon uuwaa komagbiligbili ama laligowa.

⁸ Anutunon laaligo kambaŋ kokaamba namonon laligojonŋi, ii kotuegon nonono kanagen oyanboyon laligowombaa soomonŋo ano. Aangole ii sele busu gbiligbiliwaajon melaada ilaan nonoma kamaanqeeta koloojato, uuwaa komagbiligbilia ii tandonana kombonŋa kolooja. Kawaajon uuwaa nanamemenŋa ii pondan koma gbilin laligona iikanon mono iwoi kuuya kanon nemun koma nanŋon gomakebaa. ⁹ Qaa jejenŋi, ii ejemba korebore men analin anŋon kombonatiwaa so powowon kotakota kolooja. Qaa powowon kotakota mon ii kokaen:

¹⁰ "Anutu laaligo Toya iinon ejemba korebore hamo qen nonomambaajon moja. Uunana meleema moma laarin munkebonati een, mono onanon hamo qen nonomakebaa. Kaen moma laarijon. Tosia nononon kaen koloowaatiwaa jejeromonromon iikaanŋa Anutu ama mun nama gawonŋa men selenana qen aon oronkejon."

¹¹ Gii mono ejemba qaa iikawaa so otaan ama mewutiwaajon jen koton kuma onoma laligowa. ¹² Oo Timoti, sagbili laligojanŋiwaajon monon men kamaan gombabo. Kawaajon mono uumeleen ejemba batugianon sili awaa kokaen qendeema onoma laligowa: Qaa awaagadeen jen nanamemen dindinŋa otaan ejemba tororo jopagon onoma laligowa. Momalaariwaa komagbiligbili pondan men Anutuwaa gawonŋa men sororogona iikawaajon moma laarin goma laligowu. Kaanŋa soraayagadeen koloon mena ejembanon saanon goda qen gonŋi laligowa.

¹³ Mono pondan Uumeleembaa Buja Tere ii jegenja weengon kaparan koma jenj asarinj kanageso uugia iikanonj kuunj kuma onoma laligowa. Kamban batuya kokanonj kaenj ama laligona niinonj kawe sokombaa. ¹⁴ Jotamemeya yonononj borogia goo qaganonj ama qama kooligi Anutuwaa gejatootoo qaa goojonj kolooro Anutunonj gawonj memewaa momo kalenj gono uuganonj eji, ii mende kolatiwato, iikawaa qaganonj gawonj menj laligowa. ¹⁵ Mende kolatiwato, Buja Tere weengon jenj asarinj kuma onoma laligowa. Iwoi karoonj ii mono kaparanj koma jegenja nama koma gbilinj laligowa. Ataqatanj mende ambagati eenj, uugaa toomorianjononj mono somariiro kotiinj awasankaka koloowaati, ii kuuyanonj iima kotowuya.

¹⁶ Oo Timoti, mono geengaa uu selega galenj koma aonj uumeleen gawonj tororo kuma onombagiwaajonj galengga menj aonj laligowa. Kaenj ama laligowaati eenj, mono geengga oyanboyanj qenj aowaga ano qaaga momakejuti, ii kaanadeenj oyanboyanj qenj onona Siwenonj ubuya. Kianj.

5

Malo ano ejemba waja ii kokaenj galenj koma onombu:

¹ Eja waja ii geriawo mende jenj mindinjonj onombato, manja kaanja arobonjonjononj qaa jena mobu. Eja sagbili ii daremunjuruga kaanja ama onoma laligowa. ² Emba waja ii nemunja kaanja arobonjonjononj qaa jena mobu. Emba saranj ii naanjuruga kaanja nanamemenj soraaya otaanj goda qenj onoma laligowa.

³ Malo tinitosagia qaa ii mono godaqeque qaganonj ama onoma laligowa. ⁴ Malo mombaa esamerauruta laligojuti eenj, iyonononj mono mutuya koloonj waj kuunj ii galenj koma mubu. Anutunonj jenj kotonj nononoti, iyonononj mono iikawaa so iyangiaa sumanjurugia kalanj koma onombombaa kania moma kotowu. Nemunmanjurugia-nonj wala kambanj koriga kalanj koma onoma laligogiti, onononj iikawaa kitia meleema tosagia metogonj onongji Anutuwaa jaanonj sokombaa.

⁵ Malo emba honja, tinitosaya qaa anodeenj laligoji, iinonj jejero-monjromonja Anutu ama munj ii suulanj asaga gomantiinja qisinj qama koolinj munjeja. ⁶ Iinonj kaenj laligojato, emba malo tosianonj uugianonj gere tooro siingia kombombanjaa so iwoi lansambaajonj borojanj menjejuti, iyonononj namononj selewo laligojuto, kilenj uunonj koomuya kolooju. ⁷ Kawaaajonj malo yonoo selegianonj koposowaa qaaya mende ero laligowutiwaajonj mono kaanagadeenj jenj asarinj onoma laligowa.

⁸ Monjonj anjaa tinitosauruta mende kalanj koma onomesaoro guanj laligojuti, iwaa nanamemenjanonj mono bolidaboroja. Iinonj Ponj moma laarijiwaa qaaya ii silianonj qakooma uumeleembaa gadokopa tani uugunj kileqileenj laligoja.

⁹ Uumeleenj kanageso onononj malo tosaanja kululuunj kalanj koma onomakejuti, malo monjonj iyonoo arenjonj koubaatiwaa (aplikesin) qiqisi ambaati eenj, emba ii mono gosiwu. Gosigi kokaenj kolooro igadeenj mono qa arenj iikanonj toroqenj oonj ambu: Monjonj gbania 60 uugunj eja motoongowaa embiaga laligoro. ¹⁰ Kaenj laligoro tosianonj kaniaajonj kokaenj nanjonj jenkeju: Iinonj gawonj awaa awaa menj laligonj merabora galenj koma gejanono qaa onono somariigi. Ejemba wabaya mirianonj koma horonj kalanj koma onono Kraistwaa alauruta soraayanonj kagi wijigia songbama esuunj nene apu oonj unuaginj laligoro. Konjilinj uutanonj laligogiti, ii menj qeangonj onoma gawonj awaa kuuya memambaajonj uuta pondanj somonjonj jegenja nama laligoro. Malo kaanja mono arenj papianonj oonj kalanj koma laligowu.

¹¹ Malo emba waŋa mende koloojuti, iyoŋoo qagia mono qa arenj papia iikanonj mende amba. Ii anagati eenj, iyoŋoo siingia kombombanjon gere jero eja mombo mewombaajon uugia waaro Kraist silemale ama muŋ zioz gawonj mesaowubo. ¹² Ii mesaonj wala Kraist tenj kombombaaajon jojopanj qaagia asuganonj jenj somongogiti, ii qegi jangonj qaono Kraistnonj qaagia jenj tegonj gamu qenj onono eenj lanj laligowubo.

¹³ Nepinepi lanj laligonj toroqenj kokaenj boliwubo: Miria miria lanj liligonj kambanj tiwilaawutiwaa kania menj analinj anjonj kombubo. Toroqenj bolinj qaa kisama lanj jenj qaa baatanonj mende kema iyangiaa aingia otaanj gawonj meme tanitani ewaewanj kombubo. Iinonj woinonj lanj mondonj gawonj honj mende menj tosaanj yonoononj iwoi menj soowubo. Qaa tosia yonoononj iwoiga qaagoto, kilenj ii eenj lanj jenj seiwubo.

¹⁴ Kaenj ambubotiwaa siingna moma kokaenj jejenj: Malo emba waŋa mende koloojuti, iyoŋononj mono eja menj merabora menj gawonj mirigia galenj koma laligogi sokombaa. Kaenj anjgi tuarenjenananonj jenj bolinj nonomambaa kania monjgama ii mende mokoloowaa.

¹⁵ Malo tosianonj galenj mende menj aonj Kraist gema qenj kamaanj Satambaa kananonj kemenj otaanj laligoju. ¹⁶ Uumeleenj kanageso anana emba malo toonj, tinitosagia qaa laligojuti, ii mono kalanj koma onjombombaaajon amakejonj. Kawaajonj uumeleenj emba mombaa tinitosaurutanonj malo koloojuti, iinonj mono ii kalanj koma onjoma laligowa. Iikawaa lombotanonj mono zioz tuunj onjoo qagianonj mende uba. Kianj.

Ziozwaa jotamemeya ii kokaenj kalanj koma onjombonja:

¹⁷ Jotamemeurunana uumeleenj kanageso saanonj galenj koma onjmakejuti, onononj mono iikawaa tawaya meleema godaqeqe uuta qendeema onjoma laligowu. Yonoononjga tosianonj Buŋa qaa jenj asarinj kuma onjmakejuti, iikawaajonj mono kotingia toroqegi uro onjoma laligowu.

¹⁸ *Buŋa Terewaa qaa monjonj kawaa kania ii kokaenj jeja,

“Wiit dumumbaa kota ano kaawoya mendeembombaaajonj bulmakao ejia waŋgi dumunj tuunj qaganonj riinj rinjanjanjonkeji, iwaa qaa oota mono mende mejugowu. Kaenj wagigi saanonj nene kitia nero sokombaa.”

(Kawaa so kasunonj tiwojunj menj oro metogoro qenj oonj kitia mugi nero sokombaa.) Qaa monj kokaenj eja,

“Monjonj gawonj mero tosianonj tawaya mugi sokombaa.”

¹⁹ *Jotamemeya mombaa selianonj qaa lanj ama jenj mugi woi me karononj ii mende nanjgowuyagati eenj, ii mono qaa jakeyanonj mende amba. ²⁰ Daen yonononj singisonjgo amakejuti, giinonj mono ii asuganonj temboma jenj onjona korebore qaaga ii moma singisonjgo ambombotiwaa toroko moma galengia menj aonkebu.

²¹ Oo Timoti, qaa oonj jenj kotonj gonjenj, ii mono tenj koma otaanj laligowa. Eja me emba monj mende isosoroonj tosaanj mende sureenj onjomba. Kawaajonj mombaa qaaya ii waladeenj lanj mende somongowa. Ejemba korebore mono ororonj gosinj onjomba. Kaenj ambagatiwaa qaaya ii mono Anutu, Kraist Jiisas ano Siwe gajobaurugara soraaya yonjoo jaasewangianonj jenj ii jojopanj qaanonj somongona mobe sokombaa.

²² Tosaanja yonjoo singisonjgogianonj goo qaganonj uro gamu mokoloowabo. Kawaajonj monjonj “Pombaa gawonj memanja,” me “Uumeleenj tuunj toroqemanja,” jeji, iwaa kaniaya wala mende gosinj boroga ilinj alanj iwaa qaganonj

* **5:18:** Dut 25.4; Mat 10.10; Luuk 10.7 * **5:19:** Dut 17.6; 19.15

mende ama kotuegon muba. Geengo soraaya laligowagatiwaajon mono galen koma aon laligowa.

²³ Oo Timoti, gii kaban tosaana ji koloon gono “Yaenmaen!” qama enkejan. Kawaajon mono apugadeen mende newato, wain apu tosia kaanagadeen nena korojonga ilaaro afaangowaa.

²⁴ Qaa mon ii kokaen: Ejemba tosiannon singisongo анги uulanawo asuganon asugiro ejembanon iima walawala jen tegogi kaban kokaamba gamugiawo nanju. Kaen nanjuto, tosiannon singisongo ama mesangon aon laligon daandaan Anutuwaa jaanon keugi asuganon asugiro jen tegon onombaa. ²⁵ Ejemba gawon awaa akadamuyawo menkejuti, gawon iikanon kaanagadeen kaban kokaamba asuganondeen eja. Gawon awaa tosaana asuganon mende ewuyagati een, ii mono kaanagadeen aasangoyanon ewombaajon amamaan daandaan asugiro iibonja. Kian.

6

Welenqege yononon qambanmaban aren

¹ Welenqegeurugia kuuya togiaa qaqaq bosima gawon tawagia qaa menkejuti, ononon mono tourugia jeulalan lan mende ama onombuto, godaqege kuuya qendeema onombombaa so injiima laligowu. Ononon mono tosia yononon Anutuwaa qata mepaegon jewubotiwaajon kaparan koma nambu. Anutuwaa Bunja qaaya ejemba kuma ononin ii onoo nanamemengiaajon ama gema qegi boliwabo. ² Tourugia tosiannon uumeleen alaurugia koloojuti, iikawaajon mono godaqegegaaajon mogi kamaanqegeta mende koloowa. Kaen qaagoto, tourugia welen qen onongi gawongia awaa koloonkeji, iyononon Kraist moma laarigi wombo ala koloon onongi iikawaajon mono kaparan koma tourugiaa qaa baatanon kema uugia gawonon ama awaagadeen men laligowu. Mono kaen jen koton kuma onoma laligowa. Kian.

Bunja qaa jen soogi uugere koloowubo.

³ Ponana Jiisas Kraistnon uuwaa komagbiligbili ambombaajon Bunja qaaya nononoti, nononon mono iikawaa so ejemba qeangowutiwaajon kuma onomakejon. Mononon Bunja qaa honja qiwitigon qaa batuya morota ejemba kuma onomakeji, iinon mono gadokopa kolooja.

⁴ Iinon selia menj umakejato, qaawaa kania mende moma kotoja. Mende moma koton momalaariwaa qaa batuya batuya jen melenqeleema jenonkooli ambombaajon koposongonkeja. Kaen moma tosaana yonowo mondongosi анги honja kokaen koloowaa: Leelee uunon motoqoto angowowo ama aon uuqege qaa tokoronkota jen men bolin aowubotiwaa sombu momo amakeju. ⁵ Kaen ama momogia sooro kaamaa ama laaligo honaa kania songin kokaen romongonkeju: ‘Uunon komagbiligbili anin iikanon donana kolooro iikanon riin monen hina mokoloowonja’ Kaen romongon ajoroon suulan jenonkooli aminkeju.

⁶ Kaen amakejuto, anana Anutu Bunyaa komagbiligbili ama monen hina en nononji, iikanon uu luae qen aonkejon. Unja Toroyanon donana koloon men bonjon ama nonomakejiwaajon mono onanon oyanboyan somata mokoloon simbawonawo laligojon. ⁷ Kawaa kania ii kokaen: Anana wala boronananon iwoi mon mende men een toontoon namonon asuginin. Kanagen kaanagadeen komun namo koi mesaon bobora kembonja. ⁸ Kaen kembonato, kaban kokaamba nene ano opo maleku en nonono iikawo mono men bonjon ama luae qen aonkebonja.

⁹ Kaen ambonato, ejemba monej esuhina somata mokoloowombaaajon momakejuti, iyononon mono angobatonon siwa kaanja ritogogi kamaan ununkeja. Kamaan unuro siingia kombombanja bologa bologa ii mamaga asugin uugia enkalolon megj gejaju amakebu. Siingia kombombanja doogoya iikanon mono horon somonon onongi ulunon kondemondoon mokolon tiwilaawuya. ¹⁰ Monej hinawaa siin kombombanja kanon mono iwoi bologa kuuyaa wanjaleya kolooja. Mamaga yononon monej hinawaa uusiingia moma ewaewan koma jinjaun angi momalaarigianon janon qaono lan laligoju. Ugere somata mogi iikanon mono gbagia qosono siimbobolo mamaga moma wosobiri laligoju. Kian.

Poolnon Timoti gawombaa jenkooto ama muro.

¹¹ Mamaganon kaanja laligojuto, Anutuwaanon eja gii mono iwoi kaanja ii misinon gema qen laaligo koi kaanja laligowagatiwaajon kaparan koma laligowa: Nanamemen dindina otaan Anutuwaa laaligo kombombanja koma gbilin laligowa. Momalaariwaa komagbiligbili pondan men ejemba onanon jopagon onoma laligowa. Mono kaparan koma kotiin nama ejemba gumbonjonon qaganon ama onoma laligowa.

¹² Aangole ejanon kuu angi iikanon haamo ambaatiwaajon esun kuuya men kululuun kenji, gii mono iikawaa so momalaariga koma gbilin Anutunon kuu akadamyawo ano iikanon kotiin pondan manja qen laligowa. Anutunon laaligo kotiganon keubagatiwaajon goonoti, gii mono laaligo ii koronon men bunja qen aon laligowa. Laaligo kotigaa bunja koloojan, giinon qaa ii awagadeen jokoloona mamaganon ii moma saanon nanon jenkeju. ¹³ *Anutu iwoi kuuya men gbilinkeji, gii iwaa jaanon kaniaga jokoloona ano Kraist Jiisaswaa jaanon ii kaanagadeen jokoloona moro. Jiisanon gawana Pontius Pailotwaa jaasewananon nama kaniaya jen asarin qaa awaa soro jokoloroti, mono Kraist iikawaa jaanon kokaen jen koton gonjen:

¹⁴ Gii mono Bunja qaa koma gbilin pondan ten koma otaan laligowa. Kaen laligona monon "Gii kana songin bolina," qaa kaen jen gomambaaajon amamaawaa. Ponana Jiisas Kraistnon mombo asugiwaatiwaa moti, kamban batuya kokanon mono uuwaa gawon kaen men laligowa.

¹⁵ Anutunon oyanboyan Toya koloon kambanja ano kan kuuro iikanon Jiisas Kraist wasiro asuganon asugiro iibonja. Anutu yanodeen Uutanana koloo kuuyanon iwaa newo baatanon nanon. Iinon kin pon yonoo Ponja ano jawin yonoo wanja kolooja. ¹⁶ Anutu, oyanboyan Toya iinon motoonoo kamban monon mende komuwaa. Iinon asamararan gomanon eukanon laligoro kuuya nono nononano iikanon ubombaaajon qagojon. Namowaa ejemba monon ii jaayanon mende un iiro ano iimambaaajon amamaawaa. Iwaa qaqabunaya mepeseenin ku-usun Toya akadamyawo koloon kamban tetegoya qaa iwoi kuuya galen koma laligowaa. Qaa ii onanon.

¹⁷ Ejemba qaqabunagiawo kamban kokaamba namonon uuta laligojuti, ii giinon mono kokaen jen koton onoma laligowa: Monej esuhinanon kamban monon qaondaborowaa. Kawaaajon yononon mono uugia iikanon mende ama laligowu. Monej esuhina qaganon nama awelegon sewanjiki koloojuti een, jejeromonromongianon mono janon qaombaa. Uugia namowaa tiwomalekunon mende ambuto, Anutunon iwoi kuuya kanon kalan koma onombaatiwaajon ama mambongi sokombaa. Anutuwo qokotaan nanon iinon saanon iwoi kania kania ii kelemalelen laaligonon aisoowonjiaajon nonomakeja.

* 6:13: Jon 18.37

¹⁸ Kokaen jen koton onoma laligowa: Yononon mono gawon awaa awaa jegenya nama men iikaana kanon akadamugiawo koloowu. Anutuwaa jaanon akadamugiawo koloon afaanjon jojorintosaana ilaan onoma kalen sein mendeema laligowu. ¹⁹ Kaen Anutuwaa jaanon qaqabunagiawo koloon laaligowaa maa suan hona mokolon men seinkebu. Maa suan kaana ii laaligowaa tando wota kotakota koloaja. Ii men sein galen koma saanon kanagen tando wota iikanon nanjon nama laaligo honabona buna qen aon laligowu.

²⁰ Oo Timoti, Anutunon moma laarin goma gawon memewaa momo kalen uuganon anoti, ii mono gawonon ama soowaboti-waajon galen men laligowa. Balombaa qaa julujulu omaya ano angowowo sipasipa koma jegi soonkeji, ii mono mesaon gema qen laligowa. Tosianon “Momakooto amin mobona,” jen qaa sena sena jen seigi kemakeja. Momakooto hona ii kaen jen soonkeju. ²¹ Tosianon momo soosooya buna qen aon jokolon tintuan angi momalaarigianon zololonjon loorin sooro.

Anutuwaa kalenmoriananon mono onowo ewa.

Timotiwaa Tere 2 Poolnon Timotiwaa Tere ano 2 kolooro. Jen-asa-asari

Poolnon mundaŋa ano gbaworo ala ilailaaya Timotiwaajon “Ando qambaŋmambaŋ qaana konoga mumaŋ,” jen Buŋa Tere koi ooro. Qaa areŋa waŋa ii awaawaa kaparaŋkonkon. Poolnon ii jen asariŋ uuta nanŋon qambaŋmambaŋa kokaen muŋ ooro: Timoti giinon mono pondan nama Jiisas Kraistwaa kania nanŋon jen laligowa. Oligaa Buŋa ano Soomonŋo Aren Walaga mojanj, mono iikanon qokotaan iikawaa qaaya honabona ii ejemba kuma onoma uukuuku gawon menkeba. Tuarenjen ama gonŋi siimbobolo kania kania mokolon monagati een, mono kilen Anutunon gawon gonotiwaa so ii kaparaŋ koma menkeba.

Poolnon galen meme qaa kotiga Timoti kokaen muro: Tosianon “poumapou qaganon angowowo omaya ama gejajojombaŋ amakejuti” giinon mono iikawaa qanon keuma kambaŋa mesoqesoon tiwilaawabo. Angowowo qaa kaŋa kanon ejemba mende toton ilaan onomakejuto, ejemba geja ama momakejuti mono ii men bolin onono tiwilaawuya.

Poolnon qambaŋmambaŋ qaaya kuuya nanŋomambaajon aŋaa laaligoyaa sunduya ooro. Naambaajon nomaen gawon areŋa ama manja qen laligoroti Timotinon iikawaa qaaya duduwabotiwaaajon ii kokaen jen asariro, “Niinon Jiisas moma laariŋ lombo moma mokosinŋon uujopa ama laligowe. Sisiwerowero ama nonŋi siimbobolo moma kaparaŋ koma kotiin nambe.”

Buk kokawaa bakaya waŋa 5 ii kokaen:

Qaa mutuya 1.1-2

Anutu mepeseen Timoti qambaŋmambaŋ muro 1.3–2.13

Gejanono ano galen meme qaa tosaŋa 2.14–4.5

Pool horon ureen ama mugi laligoro 4.6-18

Terewaa qaa kota waŋa 4.19-22

¹ Anutu uusiinanon jen koton Pool nii kuun nono Kraist Jiisaswaa aposol koloojen. Kraist Jiisaswo qokotaan nanin laaligo kombombaŋa nonombaatiwaa qaaya somongorotiwaa Buŋa qaaya jen asarimambaajon wasin nono laligojen.

² *Timoti giinon momalaariwaa wombo merana koloojan. Niinon giwo qaa amin mbojon tere koi oojen.

Manana Anutu ano Ponana Kraist Jiisas, yoronon mono kiankomun kalenmorian goni luaenon laligowa.

Poolnon Timoti uuta nanŋon qaa jero.

³ Noo ambosakonurunanon Anutu welen qen muŋ laligogi niinon toroqen gawona mewe Anutunon “Giibe sokonja,” nijoro uugejananon kaen momakejen. Uuna soraaya kolooro Anutu mepeseenkejen. Mepeseen asaga gomantiina qama koolin gii suulan romonŋon gomakejen. ⁴ Gomesaowe saana jaunga kamaaroti, niinon ii romonŋon giimambaajon awelegon kaparaŋ komakejen. Giima ainjolon rari korisoronon uuna saa qewaatiwaaajon mojen.

⁵ *Giinon gbingbaona qaa onanon Jiisas moma laariŋ laligojanj, qaa ii uu wombonanon ero romonŋonkejen. Wala auga Lois ano nemunŋa Yunis

* 1:2: Apo 16.1 * 1:5: Apo 16.1

yoronon uugara meeleni momalaariganon kolooro. Yoroo gemagaranon giinon kaanagadeen ama laligojani, iikaya moma laarin kotiijen.

⁶ Kawaajon imowamo laligowabotiwaaajon qaa kokaen qen gbilin gijojen: Niinon wala borona wanganon ama qama kooliwe Anutunon gawon memewaa momo kalen gonota uuganon eji, ii mono men gbilina gere bolan kaana kotiin jen mende ililingowa. ⁷ Qaa koi mono romongowa: Anutunon Unya Toroya ii jirinjin ama qarasombunana mobonatiwaaajon qaagoto, iyanaa ku-usumbaa Unyaya nonono saanon uunananon jopagon aon nanamemenana tororo galen koma aon nambona.

⁸ Kawaajon Ponanaa qaaya nanjon jen seimambaajon ataqatan mende amba. Kaen qaagoto, mono nii kaana koloon laligowa. Niinon Pombaa gawona men laligowe iikawaajon kapuare mirinon noongi rajento, kilen noojon ama kuukamakamaa mende moma laligowa. Mono kotiin nii kaana awasankaka nama uuwaa gawon men laligowa. Oligaa Bunawaajon ama angosisiri ama gombuyagati een, mono iikawaa siimboboloya moma mokosinon bosima laligowa. Anutunon ku-usun gomakejiwaa so ii saanon niwo motoon kaparan koma bosima laligowota.

⁹ Anutunon monowaa monoyanon Siwe namo mende mokoloon oroma kaban iikanon ananaajon romonon aren kokaen ano: Anutunon Kraist Jiisaswaaajon ama kalenmorian nonombaa. Aren ii ano ero laligon kouma laligogi anana koloonin. Koloonin Anutunon anana iwaa buna koloon soraaya laligowombaajon nonooma hamo qen nonono. Anano iwoi awaa aninwaaajon ama mende meweengon nonoma nonoonoto, iyanaa aren walaga ii otaan nama iikanon nonoono. ¹⁰ Aren walaga iikawaa hona ii kaban kokaamba asuganon kolooro. Hamoqeqe Tonananon asugin Anutuwaawaa kalenmorian maama nonono. Kraist Jiisanon asugin koomuwaa esuna qen melungoro kemero Oligaa Bunaya ninisaano asariro. Buna qaa ii moma laarin saanon laaligo kombombana mokoloon tetegoya qaa kotiin laligon kaban monon mende koomu kombona mende komuwona.

¹¹ *Anutunon nii Oligaa Buna jen asarin ejemba kuma onomanatiwaaajon kuun nono wasiwasi eja aposol koloojen. ¹² Aposol koloojeniwaaajon ama gawona kotiin mewe tosiannon angosisiri nan nongi siimbobolo momakejen. Siwe Eja moma laarin munkejen, niinon iwaa kania awaagadeen moma yagojen. Kawaajon awasankaka nama kuukamakamaa mende momakejen. Qaago totoon! Anutunon moma laarin noma Buna gawona ama nonotiwaa so nii galen koma nomambaa kotiin laligoji, ii moma yagojen. Kaen moma yagowe gawonanon mende sooma kamaaro laligon uma kaban somatanon keubona. Kaen moma laarin iikawaajon uuwoiwoi mende anjen. ¹³ Momalaariwaa qaa ii uunana meagowaatiwaa soga kolooji, niinon qaa hona ii kuma goma sili awaa qendeema goma laligowe. Ii mono uu kononganon ama kaanjadeen otaan laligowa. Nono Kraist Jiisawo qokotaan motoon nanin jopagon nonomakeji, giinon mono uujopa iikawaa uutanon laligowa.

¹⁴ Anutunon giima moma laarin goma iwoi awaa kuuya gono bunaga kolooji, iikanon mesogesoowabotiwaaajon mono ii galen men laligowa. Unya Toroyanon uunananon nama laligoji mono iwaa ku-usun qaganon iwoi hona ii agokayan kona ewaa.

¹⁵ Eisia prowinswaa nejauruna yononon kuuya nomesaon gema nugi, ii mojan. Eja qagara Figelus ano Hermogenes yoronon iyonoo batugianon laligojao. ¹⁶ Tosianon nomesaogito, Onesiforus iinon qaago. Kawaajon Pon,

* 1:11: 1 Tim 2.7

gii mono Onesiforuswaa sumanjuruta kiankomun onona laligowu. Eja kanon noo gbadonaajon (tape) gamu mende qen nomakejato, kamban mamaga kanon keraqeeango qen nono uuna bonjon kono. ¹⁷ Onesiforusnon Room sitinon koi kouma kamban iikanondeen noojon kaparan koma mongama laligon mokolon nono. ¹⁸ Iinon wala Efesus sitinon nomaen ilailaa somasomata ama men afaangon noma laligoroti ii geenjo saanon moma komujan. Kawaajon kamban somatanon Pombaa kooronanon keunin Onesiforusnon kiankomuwaa tawaya mokoloowaatiwaaajon qama koolijen. Kian.

2

Kraist Jiisaswaaajon mono manja qen laligowa.

¹ Oo uumeleen merana Timoti, gii mono Kraist Jiisaswo qokotaan kalenmorian uutanon bon qen kotiin namba. ² Niinon Buja qaa kuma gombe mamaganon niima nanjon jegi monati, ii ejemba moma laarin ononombaa so koloojuti, mono iyonoo buja ewaatiwaaajon onomba. Kaen ama onona ero saanon ejemba tosaan toroqen kuma onombutiwaa so koloowu.

³ Oo Timoti, gii mono Kraist Jiisaswo nama iwaa manjaqeqe eja akadamugawo kolon kaparan koma kotiin manja qen laligowa. Angosisiri ama gombuti, iikawaa siimboboloya mono moma mokosinjon bosima laligowa. ⁴ Manjaqeqe ejawaa tania ii kokaen: Kawali galen wangianon eja onoono manjaqeqe tuumbaa arenon keuma kema kan gawon pondan men laligojuti, iyononon kuuya galengianon jen kotonkejiwaa so ten koma ambombaaajon jojorin nanju. Kaen nama iyangiaa laaligowaa nanjonangowaajon iwoi mon mende men laligoju. Uu deendeen mende laligoju.

⁵ Kawaa sareqaaya mon ii kokaen: Aangole ejanon kuu aanon keuma jenkooto galenanon qaa uugun lan bobogarin kenji iinon akadamuyawo mende koloojaa. Iwaa wananon haamo aambaa ila mon mende kongi kemebaa. Kawaajon gii mono dindinagadeen kema. ⁶ Kaaniadeen komakoomo ejanon gawon somata mero hona kolooro wala kema jaaya qen nero sokombaa. Tosianon loorigiti, iyononon iwaa gematanon kawuya. Gii mono iikawaa so kotiin gawon men laligowa. ⁷ Qaa oojeni, ii weenjon moma bimoona Pononon mono momakooto gono ii kuuya saanon moma asariwa. Kawaajon ii mono uu kononanon ama romonjon laligowa.

⁸ Mono Jiisas Kraist romonjon laligowa. Niinon Oligaa Buja jen asarinkejeni, Jiisasnon qaa iikawaa so kin Deiwidwaa gbiliga kolon Hamoqeqe Toya kolooro Anutunon men gbiliro koomunonga waaro.

⁹ Niinon Oligaa Buja qaa ii kaparan koma jen asarin angosisiriwaa siimboboloya mobe kikekakililin eja kaan kasanon gbadoon nongita rajen. Kaen rajento, Anutuwaanon Buja qaa ii mende gbadoon somongogi. ¹⁰ Kania kawaajon ama niinon siimbobolo kuuya moma mokosinjon kotiin nanjen. Anutunon ejemba iyanajon mweenjon ononoti, niinon mono iyonoojon ama kaparan koma manja qen laligojen. Kraist Jiisasnon hamo qen onono yononon kaanagadeen letoma oyanboyan kolooiwaaajon mojen. Uugia meleema laligowuti een, mono Siwewaa asamararanon uma tetegoya qaa kotiin laligon ubu. ¹¹ Qaa koi mono powowon kotakota kolooja:

“Anana uunana walaganon iwo motoon komuro laligojoni een, mono kaaniadeen iwo kotiin laligowonja.

¹² *Iwo motoonj siimbobolo moma mokosingonj laligojonj eenj, mono kaanjadeen iwaa bentotonj uutanonj iwo galenkonjonj gawonj mewonja.

Anana ii qakoonjonj eenj, iinonj mono kaanjadeen qakooma nonoma niniima tiwaa.

¹³ Anana gema qenj muninj ironja meleema nonombaatiwaa qaa somongoro eji, iinonj ii qewagomambaajonj amamaawaa.

Mindingqindinj ama iyanjaa kania utegomambaajonj qetetanjonkeja.

Kawaajonj ezelobezelo ama qaanana pondanj mende otaawonjati eenj, iinonj mono kilenj (dindinga nama) qaaya pondanj otaanj iikawaa so ama nonombaa.” Kianj.

Anutuwaa Buja gawombaa ejia kokaenj koloonj laligowa:

¹⁴ Oo Timoti, qaa koi duduwabotiwaajonj ii mono jenj gbilinj onjoma Anutuwaa jaasewananonj kokaenj jenj kotonj onjoma laligowa: Momalaariwaa qaa aro kania kania ii mono melenqeleema mondonj mende gosinj nambu. Jenonkoolinonj mono mende totoonj ilaanj nonomakejato, tosonianj niinonjiinonj qaa kaanja moma elonkalonj anji momalaarigianonj sooro tiwilaawubo. ¹⁵ Giinonj mono Buja gawombaa angotete kania kania ii haamo ana Anutunonj giima “Sokonjanj,” jewaatiwaajonj kaparanj koma namba. Gii Kraistwaa gawomabaajonj gamuga mende moma laligowato, Buja qaa honja mono tororo mendeema uugia kuunj onjoma laligowa.

¹⁶ Balombaa qaa julujulu omaya omaya ii mono yakarinj gema qewa. Tosianonj ii jenj seinj laligonj iikaanja kanonj balombaa anjonjorayanonj qokotaanj Anutu toroqenj lolomoninj kaamaa amakeju. ¹⁷ Wiji kotiga (qata kensa) kanonj sele busugia siriawo qenj kiro somariinj kemakeji, yonononj iikawaa so qaa omaya jenj iikanonj ejemba menj bolinj onjmakeju. Yonoo tuunonnga eja woi qagara Himeneus ano Filetus laligojao. ¹⁸ Yorononj qaa honjaa kania mesaonj jinjaunj qenj qaa senja kokaenj jenkejao, “Uumeleenj ejemba anono mono gbilinj waama laligojonj. Kawaajonj kanagenj koomunonnga mombo mende gbilinj waabonja.” Kaenj jenj tosaanja enkalolonj menj onjoni momalaarigianonj bolinkeja.

¹⁹ *Kaenj bolinkejato, Anutunonj tando powowonj kotakota kuuroti iikanonj mono kilenj mende joloma nanja. Iikawaa munjenja ii kokaenj oogita eja, “Ponjonj anjaa buja koloojuti ii moma kotonj onjonja.” Munjenja monj ii kokaenj, “Ejemba Pombaa qata menj qamakejuti, kuuya iyonononj mono nanamemenj bologa qenj yakarinj laligowu.”

²⁰ Miri somata kanonj juu, monjonj, amanene, komanene, kosonene, uunene kania kania eja. Tosia gerenonj ano gbakonj namononj memeta, ii kambaanj so menj gawononj amakejonj. Tosia goul ano silwanonj memetaga. Akadamugiawo kaanja ii korisoro kambaanondeenj gawononj amakejonj.

²¹ Kawaa so monjonj qaa omaya mesaonj iyanja koma konjoratinj aoji, iinonj mono monjonj goulonj memeta kaanja koloowaa. Toyanonj ii menj gawonj akadamuyawononj ano menjkebaa. Ii mero toomorianawo kolooro Somatayanonj iwaajonj aisoonkebaa. Anutunonj menj sorainj muro tirinj kotonj nama gawonj awaa kuuya memambaajonj jorinj nambaa.

²² Sagbili laaligowaa siinj kombombanja bologanonj galenj koma gombabotiwaajonj mono galenj menj aonj laligowa. (Gawongaa honjanonj kamaawabotiwaajonj ii jejenj.) Angobatononj horonj gomakejuti, ii mono misinjonj gema qenj laaligo koi kaanja laligomambaajonj kaparanj koma

* **2:12:** Mat 10.33; Luuk 12.9 * **2:19:** Janj 16.5

liligowa: Ejemba uu soraayaa qaganon Pon ilaan onombaatiwaajon qa-makejuti iyonowo mono nanamemen dindiña otaan Anutu tororo moma laarin onanon jopagon aon luaenon laligowu.

²³ Tosianon gejajojomban qaa oyomakandowe jen niinonjiinon jenonkooli angi angowowo koloonkeji, ii onanon mojan. Kawaajon ii mono yakarin gema qen laligowa.

²⁴ Pombaa gawon meme eja kolooji, iinon mono angowowo ambaatiwaa so qaagoto, ejemba kuuya gumbonjonon qaganon ama onoma afaangon kuma onoma laligowa. Angosisiri ama mugi ii kotiin mokosingon laligowa.

²⁵ Tosianon tuarenjen ama mugi ii saanon uuluae qaganon metulangon mindingon onomakeba. Kaen ama onono Anutunon uugia men looriro saanon Buna qaa moma koton uugia meleembuyaga. ²⁶ Tuarenjen ejemba yononon Bologna Toyaa moto siwanon ritogogi onono jeta ten koma amakeju. Kaen ama uugia tooro uuroromongogia kolooro Bologna Toyaa kasa gbadonnga loloon kamaawuyaga. Kian.

3

Kamban tetegoyanon laaligo bolin angonjorayawo koloowaa.

¹ Qaa kota koi mono moma koton laligowa: Jiisas kakataa kambananon toriro ejemba kaniagianon boliro tetegoyanon laaligo kanjanawo kokaen koloowaa: ² Ejembanon angiaajonadeen romongon monen iwoi buuju menngo mewombaaajon otoko (greed) amakebuya. Selegia mepeseen momoso kaana engangia qerereen sewankiki laligon uuqeqe qaa tokoronkota lan jenkebuya. Nemunmanjurugia yonoo jegia mende ten koma iwoi awaawaajon dangisen mende jen nesagesa (nenhololo) amakebuya. Anutuwa telambelan ama lolomoninkebuya.

³ “Anaa lomboga,” jen woso momo mende amakebuya. Tosaana yonoo singisongogia mende mesaon iikawaa uuboolia bosimakebuya. Gemageqe qaa kisama jen iyangia mende galen koma aon ejemba horon ureen ama onomakebuya. Nanamemen awagaajon mojogia tiiro togonkebuya.

⁴ Memelolo ama iyangiaa aingia otaan jeubaba qenkebuya. Sewankiki laligon jaba-arambaranon uugia utitiro uugere amakebuya. Sele busuwaa siin korisorogiaajon siin mamaga moma Anutuwaajon mogi kamaanqegeta kolooro gogoraagen amakebuya. ⁵ Anutuwa Buna gawon bakasasan bosima silemale ama Sonda aren lan otaan mononkejuto, nanamemengianon Anutuwa ku-usuna ii kondama qakoomakeju. Ejemba kaana ii mono jawo ama misingon gema unun laligowa. ⁶ Yonoononga tosanon lan liligon ejemba mirigianon uma qaa kelenon uuqeqe men onoma gejagia qeduunkeju. Gejagia qeduugi emba tosanon loorin yonoonon qokotaankeju. Emba singisongogiaa gamuwaajon kamaan unuro siingia kombomban kania kania iikanon yaiwisisi men onongi sisau anjuti, iyononon ii gbawiin fua manera men kokosiin onongi qaa motogianon kamaan ununkeja.

⁷ Emba kaana yononon moma bimon suulan qaa kuma onom-butivaajon monon momakejuto, Buna qaa honaa kania ii kamban so moma kotowombaaajon amamaankeju. ⁸ *Iijipt kantriwaa tiriqoonon eja qagara Janes ano Jambres yoronon Mooses tuarenjen ama muri. Ejemba takapolakaya yononon iyoroo so Buna qaa honaajon tuarenjen amakeju. Ejemba kaana yonoo momogianon sooro kaamaa koloojuti, ii mono Anutunon momalaa-rigia angotete mero kamaan unuro Pombo nanangianon sologowaa.

* 3:8: Eks 7.11

⁹ Kamban toroga selegia menj umakebuto, gawongiaa honja ii kamban mende koriro janjon qaombaa. Iijipt eja yoroo kaniagara asuganon kolooroti, iyonoo kaamaagiaa kanianonj mono iikawaa so asuganonj kolooro ejemba kuuyanonj ii iima asariwuya. Kianj.

Poolwaanonj jenkooto qaa tetegoya

¹⁰ Yonononj kaenj koloowaato, niinonj laaligonaa toonja morota kuunj arenj ambe. Ejemba Bunja qaa kuma onoma nanamemena ama menj laligoweti giinonj ii iima modaborojan. Laaligonaa toonja otaanj momalaariwaa komagbiligbili pondan menj siimbobolo mokosinjon laligoweti iikawaa sunduya jenj jegi moma sorogojan. Uumeleenj alauruna uunanonj jopagon onoma laligowe. Tuarenjenj angosisiri ama nonji iikanonj kaparanj koma kotiin nama laligowe. ¹¹ *Sisiwerowero kakasilin kania kania ama noma laligogiti, ii mojan. Antiokia, Aikoniam ano Listra taonj karoonj kanonj siimbobolo noo qananonj uro konjilin mobeti, ii iwoi kanjanawo kolooro. Yei, mangaa siita! Angosisiri mokosinjon bosima laligoweto, Ponjonj ii kuuya kanonja metogonj nono.

¹² Qaa koi mono moba: Ejemba Kraist Jiisaswo qokotaan nama laaligo kombombanja laligonj iikawaa komagbiligbilialia ambombaajonj momakejuti, ii kuuyanonj sisiwerowero mokoloowuya. Nii angosisiri ama nonjiti, eenj, tosaanja onjo kaanagadeen ama onjombuya. ¹³ Tiriqoonjonj ejemba bologa Bunja gawonj selesele menj onjompopo qenkejuti, iyonononj toroqenj kileqileenkebuya. Yonononj ejemba tosaanja tiligonj onoma iyanjia kaanagadeen tiligonj aonj laligowuya.

¹⁴ Yonononj kaenj laligowuyato, Timoti gii Bunja qaa honja moma uu kononjanonj ama uuwoiwoiya qaa moma laarijanj, mono iikanonj toroqenj bonj qen nama kotiin laligowa. Daenj yonononj kuma gonjiti, giinonj iyonoo kaniagia moma kotojan. Ii moma laarinj ononjanjwaajonj mono Bunja qaa koronsonj menj mende zololonjonj mesaowa. ¹⁵ Uumeleembaa Bunja Tere Toroya ii meraaganonjadeen moma sorogonj laligonj kouna. Giinonj mono ii weenjonj romonjona momakootoga asariro iikawaa qaganonj nama Hamoqeqe Toyaa kania moma asariwa. Ii moma asarinj Kraist Jiisas moma laarinj muna hamo qenj gono toroqenj letoma laligowa.

¹⁶ Anutunonj Bunja Terewaa qaaya kuuya ii ejemba tosaanja sololonj onono oogita kokaen menj qeangonj nonombaatiwaajonj eja: Ii weenjonj Anutunonj uunana sololonj kana honja kuma nonoma kilejananaajonj temboma jenj nonoma mindinjonj nonomakeja ano laaligo solanja laligowombaaajonj gejanono nonoma koma gbilin nonomakeja. ¹⁷ Anutuwaaw ejemba anana ii weenjonj koma gbilin Anutu jetaa so kotiin akadmunanawo koloonj gawonj awaa kuuya mewombaajonj jojorinj laligowonja. Kianj.

4

Poolnonj gawonja mundaña Timotiwaa qaganonj ano.

¹ Kinj Ponjana Kraist Jiisasnonj asuginj jaawo laligowonjati, me komunj ewonjati ananaa qaanana gosinj jenj tegonj tosaanja anana bentotonjanonj ama galenj koma nonombaa. Niinonj Jiisas ii ano Anutu yoroo jaasewangaranonj nama gii uuwaa gawonj mewagatiwaajonj jenj kotonj gonjenj. Ii otaamambaaajonj jenj qaa ii jojopanj qaanonj somonjona mobe sokombaa.

² Kokaen jenj kotonj gonjenj: Giinonj Bunja qaa jenj ejemba uugia kuun onoma laligowa. Mobutiwaa kambanjaajonj mogi sokonja me mende sokonji,

* **3:11:** Apo 13.14-52; 14.1-7, 8-20

mono kilenj kaparanj koma waama qaa jenj asarinj laligowa. Ejemba kilenjagaaajonj jenj onjoma mindinjindinj ama galenj meme qaa jenj uuwaa qaa onjoma laligowa. Qaaga mobu me mende mobuti, ii kilenj mono mokosinjgon nama kana honj kambanj so kuma onjoma laligowa.

³ Anana momalaariwaa qaa kambanj kokaamba ejemba qeangowutiwaajonj kuma onjomaakejonto, kambanj monj kanj kuuro iikanonj momalaariwaa qaa batuya monj mobubotiwaajonj togonj gejagia gojombuya. Qaa morota morota mobombaajonj gejagia koriro ejawaa eja kelemalelenj horonj onjngi kanj ejemba qaa ii me woi mobombaa siinj mobuti, iikawaa so kuma onjngi laligowu.

⁴ Kaenj laligonj Buna qaa honj mobubotiwaajonj lolomoninj ama gejagia gojoma benj sosombanj lanj jenkejuti, iyonjooenj meleema geja ama moma laligowu. ⁵ Laaligo kaenj me kaenj utegonj koloowaati, Timoti gii mono kilenj bonj qenj zenj nama nanamemenjga tororo galenj koma aonj laligowa. Anjgosisiri ama gombuti, iikawaa siimboboloya mono moma mokosinjgon bosima laligowa. Uukuukuu (ewanjelis) ejawaa gawonj arenj ii sokoma kuuya medaborowa.

⁶ Kambanj koriga ilaanj gomambaajonj amamaamanjatiwaajonj kaenj jejenj. Tando lopionj mepeseewombaajonj oro qenj jakenonj ama oogi kaasononj umakero. Iikawaa so niinonj laaligona Anutuwaajonj ama qeleema gawonj menj laligowetiwaajonj gawman yonjononj qaana somonjonj nugi neenaa sana maamanjatiwaajonj dodowijenj. Namu koi mesaamanjatiwaa kambanjonj mono kanj kuumambaajonj dodowinj karo mojenj.

⁷ Aangole ejanonj kuu aanj kambanjonj haamo amambaajonj esunja kuuya menj kululuunj bobogarinj kenji, niinonj iikawaa so momalaari koma gbilinj kuu aanj akadamyawo andaborojenj. Kraist moma laarinj jeta tenj komambaa qaa jenj somonjoweti ii mende kolatinj qakoombeto, iikawaa manjaya mono pondanj kotiinj qenj laligowe.

⁸ Ponjonj jenteego Toya dindinj koloonj laaligona gosinj solanj koloonj laligoweti, iikawaa ila soronja ii jenj tegonj nonota noojonj mamboma eja. Ponjonj eleema kawaati kambanj iikanonj ii noma aronanonj kono kemero qabunanawo kolomanja. Ii noojonjadeenj mende nombaato, ejemba jopagonj munj mombo asugiwaatiwaajonj mambomakejuti, ii iyonjoo arogianonj kaanagadeenj kono kemenj onjombaa. Kianj.

Nejaurunanonj nomesaonj qeqelalanj kenji.

⁹⁻¹⁰ *Kambanj kokaamba balombaa nanamemenj ama menkejuti, nejana Deemas iinonj uuta iikanonj somonjonj nomesaonj Tesalonaika sitinonj keno. Nejana Kresens iinonj Galesia prowinsnonj keno. Taitusnonj Dalmesia balononj keno. Kawaajonj gii mono uulanawo noononj kamambaajonj kaparanj komba. ¹¹ *Luuk iinonj anjodeenj niwo laligojo. Maaknonj welenj qenj nombaatiwaajonj mamaga moma iwaajonj amamaajenj. Kawaajonj Maak wama motoonj kawao. ¹² *Nejana Tikikus wasinj mube Efesus sitinonj keno. ¹³ *Troas taononj laligonj malekuna eja qata Karpus iwaa mirinonj mesaoweti, mono ii menj kawa. Kaanagadeenj tere lama selianonj oonj lipinjgiti, noononj lama selia ii mono kaparanj koma mewa ano kawaa gematanonj buk tosaanja ii mujonj menj kawa.

* **4:9-10:** Kol 4.14; Flm 24; 2 Kor 8.23; Gal 2.3; Tai 1.4 * **4:11:** Kol 4.14; Flm 24; Apo 12.12, 25; Apo 13.13; 15.37-39; Kol 4.10 * **4:12:** Apo 20.4; Ef 6.21-22; Kol 4.7-8 * **4:13:** Apo 20.6

¹⁴ *Aleksander, silwa kopa oon qokoqokotaa eja mojanj, iinon bologa kania kania mamaga ama noma laligoro. Ponon nanamemenja gosin iikawaa so ironja meleeno qaganon uro siimbobolo mobaati ii mojen.

¹⁵ Iinon qaananaajon mamaga tuarenjen ama nonoma laligoro. Kawaajon gii kaanagadeen mono iwaajon galej men aon laligowa.

¹⁶ Indin mutuya mindimindiri qaa jake wanonon ama nonji qaana kitia jewe mononon mon mende kan nii nanjon noma jeroto, alauruna kuuya yononon boratin nomesaogi. Anutunon singisonogogia iikawaa kitia qagianon ambabotiwaaajon qama koolijen.

¹⁷ Yononon nomesaogito, Ponon ilaan nono. Niinon Buja qaa jen ejemba uu kuun onoma gawon ii kuuya medaboronatiwaaajon ama men kotiin nono. Kantri kuuya yononon Buja ii mobutiwaaajon moma ilaan noma laion kawalia yonoo qaa oogianon gilin nombubotiwaaajon anjon koma jegianonga metogon nono kamaawe.

¹⁸ Ponon bologa kania kania men nombubotiwaaajon metogon nono saanon Siwe bentotonaa uutanon eu umaña. Pombaa qata mono suulan mepeseenin kaman tetegoya qaa akadamuyawo koloon en ubaa. Qaa ii ononon.

Yeizozo qaa tetegoya

¹⁹ *Gii mono noo yeizozona Prisila ano loya Akwila yoroojon ano Onesiforuswaa sumanuruta yonoojon jena mobu. ²⁰ *Nejana Erastus mesaowe Korint sitinon laligoja. Trofimus ii Miletus sitinon mesaowe ji kiro eja.

²¹ Kawaajon konjuru kaman mende karo mono baatanon kokanon noonon kamambaaajon kaparan komba. Eja qagia Yubulus, Pudens, Linus, Klodia ano uumeleen alaurunana kuuya yononon yeizozogia jen anji goonon kaja.

²² Oo Timoti, Ponon unaga kotuegon giwo namba.

Anutuwaa kalenmoriananon mono onowo ewa. Kian.

* **4:14:** 1 Tim 1.20; Ond 62.12; Room 2.6
Room 16.23; Apo 20.4; 21.29

* **4:19:** Apo 18.2; 2 Tim 1.16-17

* **4:20:** Apo 19.22;

Taituswaa Tere Poolnoŋ Taituswaa Tere ano. Jen-asa-asari

Eja gbaworo qata Taitus iinon uuta meleema Poolwo ororon somonŋon ilaan misin gawon meri. Men kowe biiwianon wato qata Kriit (Crete) kanon laligori Poolnoŋ batuyanon koton ala ilailaaya mesaoro zioz gawon arenŋon iima gosin galen kono. Poolnoŋ mesaon kema iwaajon qama koolin laligon Buŋa Tere koi ooro.

Kriit ii qaa Griik iikawo gajugowabo. Kriit ii kowe biiwianon wato mon ano Griik (Greece) ii kantri mon.

Poolnoŋ Taituswaajon majakaka karoon moma qambanmamban qaa kokaen on muro: Kriit yonoo kaniagia ii dogodabororo bao jaagoo koloon laligogi. Tosianon uugia meleenŋi laaligogianon dingoroti, iyononon mombo boliwubo. Kawaajon yonoo jotamemegianon sili awaa totoon qendeema qamakooli ano Baibel stadi gawon mende mesaon tuunŋia mindinŋon laligowutiwaajon jeja. Uugia meleenŋiti, iyonoo batugianon tuun boloboolo ii nomaen mindinŋon kuma onoma laligowuyaga? Eja waŋa, emba waŋa, emba saraŋ, eja gbaworo ano welenqeŋe yonoo qambanmamban qaagia ii aŋa aŋa kokaen jen asarija: “Uugia meleema Buŋa qaa otaan luaenon laligon somata yonoo qaa baatanon kema jegenŋa komuniti gawon awaagadeen men nama jumbubotiwaajon kazi anŋowowo mesaon laligowu.”

Buk kokawaa bakaya waŋa 5 ii kokaen:

Poolnoŋ aposol gawonaa kania jeja 1.1-4

Anutuwaa jotamemeya yonoo gejanono qaagia 1.5-16

Ejemba tuun boloboolo yonoo gejanono qaagia 2.1-15

Uukuukuu ano galen meme qaa 3.1-11

Yeizozo ano qaa tetegoya tosia 3.12-15

Poolnoŋ aposol gawonaa kania jeja.

¹ Anutunon ejemba mweenŋon ononoti, iyonoo momalaarigianon koloon somariwaatiwaajon ama Jiisas Kraistnoŋ Pool nii wasin nono iwaa aposolya koloojen.

Niinon Anutu welenŋa qen mun qaa hona kuma onomakejen. Qaa hona ii moma koton koma gbiliwuti een, onoo laaligogianon mono utegon letomakebaa. Kawaajon tere koi oojen.

² Anutunon qaa qolonmolonŋoya jewaatiwaa so qaago, iinon monowaa monoyanon laaligo kombombanŋa nonomambaajon jen somonŋon iikawaa gematanon iwoi kuuya mokoloo. Ononon qaa hona moma koton moma laarigi iikanon mono nemun koma onono laaligo kotiganon keubombaaajon mamboma jejeromonromon amakeju. ³ Anutu, Hamoqeŋe Tonananon oyanboyon laaligoyaa qaaya jen somonŋon iikawaa kambaŋa dindina mero kan kuuro iikanon Buŋa qaaya ninisaama ii jen seiwombaa jenkootoya ano. Iikawaa so ii jen asarigi Anutunon nii ii jen seimanatiwaajon moma laarin noma kuun nono.

⁴ *Oo uumeleen mera sorona Taitus! Niinon ilaan gombe uuga meleema ala ilailaana koloon motoon Pon moma laarin laligonkejo.

* **1:4:** 2 Kor 8.23; Gal 2.3; 2 Tim 4.10

Manjana Anutu ano Hamoqeqe Tonana Jiisas Kraist yoronon mono kalenmorian goni luaenon laligowa.

Galen jotamemeya yonoo qaa aren

⁵ Kowe wato Kriit (Crete) kanon motoon misin gawon men batuyanon gomesaomambaajon ama kokaen jen koton gombe: “Uumeleen yononon ilingoson lan laligojuti, ii mono arenon onoma (eja to pasto ano) jetamemeurugia goman ano taon so kuun kuma onona arenjiawo zioz gawon men laligowu.” Kaen jen deeni.

⁶ *Uugia meleenjiti, iyonoo batugianonga eja koi kaanja meweengowa: Mombaa selianon koposowaa qaaya qaa, embia motoonngo men laligoja. Meraboraananon uugia meleema Anutu moma laarin yangisen gejajuju siligia qaa selegianon mende kuun jen onomakeju.

⁷ Uumeleen kanagesowaa somatagia pasto (bisop)* iinon Anutuwaanon kanageso galen koma onomakebaati, iikawaajon mono eja koi kaanja kuuwa: Mombaa selianon koposowaa qaaya qaa, jaba-arambaran ano goronkikia qaa. Apu kotiga mende nen manja tondu mende qen mondomondo qaganon injarere laligon monej iwoiwaajon mende kaparan komakeja. ⁸ Iwaanon kawuti, ii saanon koma horon kalan koma onoma qaa nanamemen awaawaa siina moma uuta iikanon ama laligowaa. Kilikalu kepiriria qaa, qaa kuuya dindinagadeen gosin soraaya toroya qaita mon koloon iyanaa nanamemen tororo galen koma aonkeja.

⁹ Buja qaa kuma nonongi iikanon tando ejia kaanja laaligo doongon nangomambaajon nanji, pastonon ii mono koronon men iikanon qokotaan nambaa. Kaen nama saanon Buja Tere otaan momalaariwaa qaa batuya batuya ejemba kuma onoma iikanon uugia kuunkebaa ano tosanon Buja qaa meeranon qetamakebuti, iyonoo qaagia doogoya ii saanon qewagon mindinonkebaa. Kian.

Boi takapolakaya mono qotogon onombu.

¹⁰ Ejemba mamaganon qaa qen gejajuju ama sosaen kaanja qaa sena sena jen ejemba tiligon onomakeju. Anutuwaa aiweseya selegianon kotogiti, iyonoo tuunonnga ejemba jaasongonon iikaanja koloonkeju.

¹¹ Ejemba iikaanja yonoo qaagia mono qowogowu. Yononon Buja qaa kuma onombombaaajon monon monej iwoi horowombaaajon moma kesaawaran qaa lan jegi gamuyawo koloonkeja. Kaen ama suman tosaan mono korebore men soon onongita enkalolon koloogi. ¹² Kriit iyanjiaa gejatootoo eja monon kaiyakagiaajon kokaen jen ooro, “Kriit ejembanon mono kamban so qaa qolonolonon injarere qezen laligon jeranai kombo kaanja ewaewan koma baanon newageen nepaqepalo nenkeju.” ¹³ Yonoojon qaa kaen nanon jeroti, ii honaga. Kawaajon jigia iikanon qaono momalaariganon asugin honawo koloowaatiwaajon ii mono kotakota jen terenon onomakeba.

¹⁴ Momalaariganon honawo kolooro Juuda nonoo ben sosombanana ano ejemba qaa hona songin jenkooto amakejuti, qaa iikaanjaajon geja mende ambu. ¹⁵ Uunana meleenin Un Toroyanon konkonjora men nonono soraaya koloonon, ananaa nembanene mombaa songoya ii mende eja. Anana nembanene kuuya saanon newonatiwaa so koloojato, qewolon ejemba qaa

* **1:6:** 1 Tim 3.2-7 * **1:7:** Ouwasia, zioz paris liida, bisop, gawon meme wana iinon qa somata een mende bosimbaato, paris tuunuruta yonoojon qama koolin kuma onoma uugia kuun gawonjiaa arenjia onoma gejanono qambanmamban qaganon galen koma mindinon onomakebaa.

honaajon yangisen amakejuti, iyononon ii me woi anji uugianon kilen tiloonkeja. Uugianon kokojinjinawo kolooro uu gejagia duuro mono bao jaagoo tani kaanja laligoju.

¹⁶ Yononon “Anutu moma yagojon,” jegianon kaen jen kaiyakagianon ii qakooma qewagonkeju. Kaanja koloon Anutuwaanon qaa qegi injiuro arokuukuugiawo kolooro gawon awaa mon mewutiwaa so mende kolooju. Kianj.

2

Ejemba somata onoo qambanmamban qaa

¹ Giinon kaanja mende laligojanjawaajon mono momalaariwaa qaa batuya batuya ii Buna Tere otaan kokaen kuma onomakeba: ² Eja wana ononon mono kilikalugia qaa laligogi goda qen onombonatiwaa so koloowu. Iyangiaa nanamemenjia tororo galen koma aogi momalaarigiaa jianon qaono hona ukalen koloonkebaa. Hona kolooro ejemba tororo jopagon onoma laligowu ano kaparan koma bon qen nambu. Kaen laligowutiwaaajon kuma onomakeba.

³ Emba wana ononon kaanagadeen Anutuwaanon emba soraaya yonoo so nanamemenjia ama men laligowu. Gemaqeqe qaa mende kisama kema kankebu. Wain apu mamaga newutiwaa moto siwa-yanon mende kemen osiwu. Uumeleen nanamemembaa silia awaa qendeema tosaan kuma onomakebu.

⁴ Kaen ama laligon emba newo baagianon laligojuti, iyonoojon saanon qambanmamban qaa injon laligogi yononon kaanagadeen lomeraanurugia uu wombogianon jopagon onoma laligowu. ⁵ Jopagon onoma iyangiaa nanamemenjia tororo galen koma aon soraaya koloowu. Kaen koloon miriwaa gawona men qelanjin nogo toro qaganon men lomeraanurugia kalan koma onoma lourugiaa qaa baatanon kema kotinjon onomakebu. Kaiyaka soraaya kaen kuma onongi ama men laligogi tosanon Anutuwaa Buna qaa mepaego-wombaajon amamaawuya. Kianj.

Eja gbaworo ano welenqeqe onoo qambanmamban qaa

⁶ Eja gbaworo yonoo uugia mono kaanagadeen kokaen kuun onomakeba: Yononon mono gawon awaa mewutiwaaajon oyanaksa laligon iyangiaa nanamemenjia tororo galen koma aonkebu. ⁷ Uugia kaen kuun onoma geenjo nanamemen kuuya kanon sili awaa qendeema onoma laligowa. Mono gbingbaon qaa bon qen nama tanhoraya qaa kuma onomakeba. ⁸ Qaa momasiinawo jen laligona ejembanon mepaegon men kamaan gombombaaajon amamaawuya. Kaen jen laligona tuarenjenjurananon qaa bologa jen nonombombaaajon qaa mongama hona mende mokoloon gamugia mobuya. Kaen kuma onomakeba.

⁹ Welenqeqeurunana ii kokaen kuma onomakeba: Yononon mono somataurugia yonoo qaagia kuuya ten koma qaa baatanon kema laligowu. Mono korisoro qen onombombaaajon kaparan koma nambu. Qaa injowuti, ii mono neselan kiito qaganon mende meleema onomakebu. ¹⁰ Somatagiaa mirinonga iwoi woi motoon ii olon mende menkebuto, somatagianon injiima moma laarin onomakebaatiwaaajon mono kaparan koma nambu. Gawongia kuuya mono gbingbaon qaa pondan men laligowu. Kaen laligon Anutu Hamoqeqe Tonanaa Buna qaa kuma onomakejuti, ii kotinjon kopagogi hona kolooro iigi akadamuyawo koloonkebaa. Kianj.

Laaligo soraayaa nemuna ii kalenmorianj.

¹¹ Laaligo soraayaa nemuṅa ii kokaen: Anutunon ejemba kuuya hamo qen nonombaatiwaajon ama kalenmorianṅa ninisaano goman so asugiro. ¹² Kalenmorian iikanon gadokopawaa laaligoya anjonjayawo ii gema qewombaa kana qendeema balombaa siin kombombanṅa bologa qowogowonatiwaajon mindinon kuma nonomakeja. Nanamemenana tororo galen koma aon qaa kuuya dindinagadeen gosin laligowombaaajon koma gbilin nonomakeja. Iikaṅa kanon Anutuwa laaligo kombombanṅa ii kamban kokaamba koma gbilin namonon laligowonṅa.

¹³ Kaṅa laligonin Jiisas Kraistnon mombo kawaati, anana kamban iikanon Anutu qabunjayawo ano Hamoqeqe Tonana yoroo asamararanga asugiro iibonṅa. Anana oyanboyon kambanṅa ii kan kuuwaatiwaajon jejeronmonromon ama mamboma laligojon.

¹⁴ *Jiisas Kraistnon ananaajon ama iyanṅa laaligoya qeleema mesaoro. Anana nanamemen bologa kania kania iikanonṅa metogon nonoma dowa-nana memambaajon moma koma konjoratin nonoma iyanṅa bunṅa soraaya koloowombaaajon ama laaligoya qeleema mesaoro. Ii mesaon qewolonana songbano anṅa kanageso koloon mono gawon awaa awaa mewombaa uugeregere ama jorin laligowonṅa.

¹⁵ Iikawaa qaaya mono kuma onoma ejemba uugia nanon kana songiwuti, ii ku-usun kuuyaa qaganon temboma jen onomakeba. Kaen ana monon jejewili ama gombabotiwaajon mono galen men aon laligowa. Kian.

3

Uumeleen onṅo mono sili kokaen ama men laligowu:

¹ Kuma onoma qaa koi mono koma gbilin onona saanon uu wombogianon ama romonowu: Uumeleen kanageso yononon mono kaunsol komiti ano gawmambaa somataurugia tosaṅa yonoo qaa baagianon kema qaagia ten koma laligowu. Kulukululuu gawon awaa mewutiwaajon jegi ii kuuya mono jorin menkebu. ² Uuqeqe qaa tokoronkota ii mombaajon mende jewu. Anowowo mende ambuto, ala men aon uumotoon ama laligowu. Ejemba kuuya ii gumbonjonon qaganon ama onoma uuluaenon metulanon aon laligowu. Kian.

³ Anana kaanagadeen wala uunana mende tooro qaa qotogon jinjan laliginin. Siinana kombombanṅa bologa kania kania iikawaa moto siwayanon kemen osin qagonin galen koma nononṅi sele busuwaa siin korisoroya monṅama lan laliginin. Goronkiki qaga-non kikekakasililin ama iikanon laaligonana tiwilaṅ laliginin. Tosianon arokuukuu moma kazi ama nononṅi batunananon kere jaa aima aon laliginin.

⁴ Kaen laligoninto, Anutu Hamoqeqe Tonananon silia awaa qeleema ninisaano ukalenanon koloon asugiro kotama uutanon jopagon nonono. ⁵ Jopagon nonoma wanana somonon hamo qen nonono. Nononano dindinṅa laligon gawon awaa awaa men laligowonagati, iikawaajon ama mende niniima kobooro. Kawaajon qaagoto, iyanṅa kiankomuyanon mono nemun koma muro singisonṅonana songbano kolokoloo dologa koloonin Unṅaya Toroya uunananon ano men gbilin nonono. ⁶ Anutunon hamo qen nonoma Hamoqeqe Tonana Jiisas Kraist ijoro Unṅa Toroya wasin kelemalelen maaro uunananon kemero laligojon.

⁷ Anutuwa kalenmoriananon nemun koma muro qaanana jen tegoro solananiwombaaajon ama Unṅa Toroyanon uunananon kemero gbilinin. Gbilin

* **2:14:** Ond 130.8; Eks 19.5; Dut 4.20; 7.6; 14.2; 1 Piito 2.9

nama oyanḅoyanḅ laaligo tetegoya qaa laligowombaajon jejeromonromon ama mambomakejonḅ, ii saanonḅ buḅa qeḅ aowoḅa. Kianḅ.

⁸ Qaa oojenḅ, iikanonḅ honḅ toonḅaga. Giinonḅ mono qaa kokaenḅ kaparanḅ koma jeḅ asarinḅ onḅoma laligowa: Ejemba Anutu moma laarijuti, iyonononḅ mono jegenḅ qeḅ nama uugia pondanḅ gawonḅ awaa awaa mewutiwaajonḅ ama laligowu. Kaenḅ ambuti, iikanonḅ mono ejemba ilaanḅ onḅono gawonḅgiaa honḅa iima “Awaa soro!” jeḅ laligowuya. ⁹ Tosianonḅ eja uugia qaanonḅ jewageenḅ jeḅjuti ano ambosakonḅ yonḅoononḅ qa arenḅa arenḅa aminḅ mogi kesa-awaranḅ ano anḅgowowo koloonḅkeji, giinonḅ mono ii yakarinḅ gema qewa. Kaanḅagadeenḅ Moosesonḅ Kana qaa nononoti, tosanonḅ qaa motomotoonḅ iikawaajonḅ mondonḅgosi anḅi sipasipa koma soonḅkeja. Jenonḅkooli kaanḅa ii iwoi omaya toonḅ koloonḅ mende totoonḅ ilaanḅ onḅomakeja. Kawaajonḅ ii mono gema qeḅ mesaowa.

¹⁰ Monḅonḅ qaa kaenḅ jeḅ horonḅ iikanonḅ undeundenḅ ama onḅomakeji, ii mono galenḅ meme qaa jeḅ muna mende teḅ kono mombo jeḅ muna indinḅ woi kolooro kilenḅ yanḅisenḅ ambaati eenḅ, ii mono konjona uumeleenḅ tuunḅ mesaonḅ seleenḅgenḅ laligowa. ¹¹ Iwaa kania kokaenḅ ero moma yagojanḅ: linonḅ kana sonḅinḅ onḅompopo qeḅ meeqeeseenḅ singisonḅgo nanamemenḅ amakeja. Singisonḅgoya iikanonḅ mono kania qendeeno soodabororo Anutunonḅ qaaya jeḅ tegoro gere siawaa buḅa kolowaa. Kianḅ.

Yeizozo qaa tetegoya

¹² *Nii konḅuru kambanḅ koi siti qata Nikopolis Griik kanonḅ rama laligo-mambaajonḅ mojenḅ. Kawaajonḅ Artemas me Tikikus kitiga laligowaatiwaajonḅ wasiwe goononḅ koubaati, kambanḅ iikanonḅ mono kambanḅ mende qeḅ koriwaato, uulanḅawo mesaonḅ Nikopolis kanḅ mokoloonḅ nomba. ¹³ *Kana qaawaa momo eja (lawyer) qata Zenas ano Apolos yorononḅ iwoi mombaajonḅ amamaanḅ memeqemeanḅ meḅ Kriit kanonḅ osinḅ rabaobo. Kawaajonḅ mono kaparanḅ koma ilawoila tosanonḅ sogaranonḅ nanḅonḅ orona saanonḅ toroqenḅ kembao. ¹⁴ Alaurunananonḅ mono gawonḅ awaa awaa mewutiwaa kania moma sororogonḅ pondanḅ jegenḅa zeḅ nama uugia iikanonḅ ama laligowu. Kaenḅ anḅi tosanonḅ lombo somata qatawo sangabanga mokoloowuti, ii afaanḅonḅ nanḅonḅ onḅomakebu. Momalaariwaa honḅa kaenḅ kolooro laaligo gipeya (auta) nepinepi mende laligowu.

¹⁵ Niwo koi laligojuti, iyonononḅ kuuya yeizozogia jegi goononḅ kaja. Giinonḅ alaurunana Kriit kanonḅ Ponḅ moma laarinḅ uugianonḅ jopagonḅ nonomakejuti, ii mono noo yeizozona inḅijona mobu.

Kalenḅmorianonḅ mono kuuya onḅowo ewa.

* **3:12:** Apo 20.4; Ef 6.21-22; Kol 4.7-8; 2 Tim 4.12 * **3:13:** Apo 18.24; 1 Kor 16.12

Filemombaa Tere Poolnoŋ Filemombaa Tere ano. Jen-asa-asari

Eja qabuŋayawo Filemon ii Kolosi sitinoŋ laligoŋ uuta meleema zioz gawoŋ meŋ welenqegeya qata Onesimus galen kono kilen kok koma Room sitinoŋ keno. Kanon kema Poolwo metulangon qaaya moma uuta meleema Poolwo Buŋa gawoŋ meri kapuare mirinoŋ oroŋgi rari. Onesimuswaa kambaŋa qaono Poolnoŋ Tere koi Filemombaaŋon oon Onesimuswaa boronoŋ ama wasiro Kolosi eleeno. Tere kokanoŋ uuta meleenoti, iikawaa bujuya isaama Filemombaa uuta ii kokaen kuuro: “Gii mono welenqegega qinjita mesaŋ iwo uumotoŋ ama koma horoŋ muna uumeleen alaga kaanŋa kooroŋanoŋ nano iwaajon aisoon laligowa.”

Buk kokawaa bakaya waŋa 4 ii kokaen:

Qaa mutuya 1-3

Poolnoŋ Filemon mepeseeja 4-7

Onesimuswaaŋon Filemombaa uuta kuuro 8-22

Terewaa qaa kota waŋa 23-25

¹ Oo wombo alana ano neŋana Filemon. Pool niinoŋ Jiisas Kraistwaa gawoŋa meŋkejenywaajon ama gbadoŋ nonggi kapuare mirinoŋ rajen. Uumeleen alana Timoti iinoŋ niwo raro niinoŋ giwo qaa amin mobojon tere koi oojen.

² *Kaanagadeen emba somata uumeleen naanana Apia ano Arkipus uumeleemba manjaqege ejanana ano uumeleen kanageso goo mirinoŋ ajoroŋkejuti, niinoŋ oŋoojon tere koi oojen.

³ Anutu Maŋnana ano Pon Jiisas Kraist yoronoŋ mono kalenmoriaŋ oŋoni luaenoŋ laligowu.

Filemombaa uukalenjaajon Pon mepeseeja.

⁴ Niinoŋ kambaŋ so qama koolin gii romoŋon gomakejeniwaa so Anutuna dangisen kokaembaajon jen munkejen: ⁵ Gii Pon Jiisas moma laarin jopagon mun Anutuwaa ejemba soraaya kuuya jopagon uukalen oŋoma laligojan.

⁶ Dangisen jen kokaen qama koolinkejen: Momalaariganon mono kotiin powowon kolooro saanoŋ kooronananon nama nonowo momalaariwaa qaaya jen sein laligowaga. Kaen Kraistwo qokotaan nanin kalen awaa awaa nonomakeji, gii mono iikawaa kania korebore moma sorogowaga. ⁷ Oo uumeleen alana, gii ejemba soraaya keraqeeango qen oŋona afaanŋon laligoju. Niinoŋ uujopaga iikawaaŋon ama mamaga aisooŋe iikanon noo uuna nanŋonkeja.

Filemonon Onesimus koma horowaatiwaaŋon qisija.

⁸ Giinoŋ kaen laligoŋ Kraistwo qokotaari saanoŋ awaŋkaka koloon kuusun qaganon nama iwoi ambaatiwaaŋon jen koton gombenaga. ⁹ Ii kilen Anutunon uutanon jopagon noronjiwaaŋon ama saanoŋ jenkootona mesaŋ qisin welema gonjen. Gii Pool noo silina mojan. Niinoŋ eja waŋa koloojen ano Kraist Jiisaswaa gawombaaŋon ama kambaŋ kokaamba kapuare ejaga kaanagadeen koloojen.

¹⁰ *Nii kapuare miri kokanoŋ alaga qata Onesimus aitoŋon ilaan mube

* **1:2:** Kol 4.17 * **1:10:** Kol 4.9

uuta meleema momalaariwaa merana kolooro. Kawaajon kete iwaa je men iwaajon ama qisin welema gonjen. ¹¹ Iinon wala welen qen lan mondon injarere laligon qemasologen ama goma laligoroto, kambañ kokaamba letoma gii ano nii awaagadeen ilaan norono gawonaa honanon asuginkebaatiwaa so kolooja.

¹² Iinon neenaa wombo merana kolooja ano neenaa wombona kaanja wasin mube eleema goonon kaja. ¹³ Niinon Oligaa Bunawaajon ama kapuare mirinon rajen. Kawaajon Onesimus somongowe niwo laligon goo kitiga ilaan nombaatiwaaajon mojen. ¹⁴ Kaen mojento, ilaan nombaatiwaaajon mende kuun gonjen. Siinganon jero ilaan nona sokonagato, giinon welenqeqega nombaga me angon kombagati, iikawaajon “Oon!” mende jena neenodeen somongon mumambaajon amamaajen.

¹⁵ Onesimusnon kokaembaajon ama gomesaoromaen? Iinon kambañ torodaamon seleenjen laligon mombo eleema kan giwo kambañ tetegoya qaa laligowaa. ¹⁶ Wala welenqeqe omaya koloon laligoroto, kambañ kokaamba ii uugun eja qaita mon kolooja. Uuta meleema mono wombo alanaraga kolooja. Niinon iwaajon siin mamaga mobe giinon eja ii iina Pombaa bunja kolooro iwaajon nii nuugun siin honon qaa momakebaga.

¹⁷ Giinon niwo ala-ala ama laligojotiwaaajon niinon kawe koma horon nonagati een, mono Onesimusnon karo iikaanja koma horon muba. ¹⁸ Iwoi mon ama bolin gono me iwaanon tosa mon goonon eji een, ii mono noo tosaga jena ewa. ¹⁹ Nii Pool neenaa boronanon kokaen oojen, “Niinon ii metogomanja.” Niinon ilaan gombe uuga meleena tosaga somata ii kumbaatiwaaajon geenja kaanjadeen noo bunja jen tegon aona sokonaga. Kawaajon saanon kokaen jenenaga: Onesimuswaanon tosa ii mono jena geenjaa tosaga ewa. ²⁰ Oo uumeleen alana, Pombaa Bunja gombeti, ii mono meleema ilaan nombagatiwaa siin mojen. Kraistwo qokotaajani, iikawaa so mono Onesimus koma horona noo uunanon afaangon qeangowaa.

²¹ Qaana ten kombagati, ii moma laarin qaana oon goo kaniaga kokaen ero mojen: Qaa jejenji, ii mono uugun awaa soro ama sororogowaga. Kian. ²² Qaa mon koi: Ononon qama kooligi Ponon nii wasin meleema nono onoonon kamambaajon mamboma jejeromonromon anjen. Kawaajon mono miri uuta mon noojon mojoqojongona raba.

Yeizozo ano kotumotue qaa tetegoya

²³ *Alana Epafras iinon Jiisas Kraistwaa gawombaajon ama niwo kapuare mirinon rama yeizozoya ano goonon kaja. ²⁴ *Nenauruna gawon motoon menkejonj Maak, Aristarkus, Deemas ano Luuk yononon kaanagadeen yeizozogia anji goonon kaja.

²⁵ Pon Jiisas Kraistwaa kalenmorianon mono unagia kotuegon onowo ewa. Kian.

* **1:23:** Kol 1.7; 4.12 * **1:24:** Apo 12.12, 25; 13.13; 15.37-39; 19.29; 27.2; Kol 4.10, 14; 2 Tim 4.10-11

Hibruu Tere Mononon Hibruu yonoo Tere anji. Jen-asa-asari

Jiisasnon Siwenonj uro iikawaa gematanonj gbani 35 kawaa so tegoro eja monj qata mende mojonj, iinonj Tere koi onj Juuda uumeleenj ejemba yonoononj ano. Juuda yonononj Hibruu (waba) qaa jegitiwaajonj qagia Hibruu qagi. Tosianonj Juuda uumeleenj ejemba ii sisiwerowero mamaga ama ononjgi Jiisaswaanonj kana dindiŋa mesaowombaajonj romonjonj Juuda yonoo kana walaganonj dujanonj mombo keubombaajonj mogi. Kana walaga ii Kana qaawaa kaparanjonkonj.

Tere kokawaa qaa kota 3 ii kokaenj:

1. Jiisas, Anutuwaaw Meria iinonj siimbobolo somata moma iikaanŋa kanonj Maŋa tej komambaa kania moro. Kawaaajonj Siwe gajoba, Mooses ano gejatootoo ejemba kuuya unjuugunj uuta kolooja.

2. Anutunonj Jiisas kuuro kamban tetegoya qaa jigo gawonj galenana waŋa koloonj laligowaa. Anaa saya molaarotiwaajonj siimolonj onj-oononj tegoro jigo gawonj galenj tosaanŋa yonoojonj mende amamaawonja.

3. Uumeleenj anono Jiisas moma laarininj singisonjonana mesaonj hamo qenj nonoma koomunonŋa metogonj nonono toroko mende mojonj. Jigo gawonj walaga ii unjaunŋa kaanŋa kolooro megj Jiisasnonj hamoqeqewaa kania honŋa ninisaama anaa siimolonj onj-onj kaanŋa ambutiwaajonj ama aoro.

Momalaari ejemba somata yonoo siligiaa sunduya ii tetegoyanonj (Bon 11) onj momalaarigianonj zololonjgowabotiwaajonj kokaenj kuunj ononja, "Sisiwerowero ama ononjgi kawaa siimboboloya ii mono kaparanj koma mokosinjonj moma Jiisaswo haamo ambu." Buk kokawaa qambanmambanŋa ano galenj meme qaaya ii ainjawo.

Buk kokawaa bakaya waŋa 10 ii kokaenj:

Qaa mutuya: Kraistnonj Anutuwaaw kania ninisaandabororo 1.1-3

Kraistnonj gajoba kuuya unjuuguja 1.4-2.18

Kraistnonj Mooses ano Joosua uruuguja 3.1-4.13

Kraistnonj jigo gawonj galenj kuuya unjuuguja 4.14-7.28

Kraistwaa soomonjgo arenŋa ii soomonjgo arenj walaga uuguja 8.1-9.28

Kraistwaa sa busuyanonj siimolonj kuuya unjuuguja 10.1-39

Momalaari ii iwoi mutuya ano waŋa 11.1-12.29

Nanamemenananonj Anutu keraqeeanjo menj mubu 13.1-19

Qamakooli tetegoya 13.20-21

Uuwaawaa qaa ano yeizozo qaa tetegoya 13.22-25

Anutunonj Meria wasiro qaaya ninisaano.

¹ Anutunonj monowaa monoyanonjga kanainj kana morota morota otaan qaaya ninisaamambaajonj moro. Kaenj moma qaaya kamban mamaga gejatootoo ejemba sololoonj uugianonj ano asuganonj jegi ambosakonjurunananonj moma laligonj kougj. ² Kaan laligonj kougjito, kamban tetegoyanonj laligoninj kokaamba mono Meria wasiro qaaya ninisaama asuganonj jero moninj. Meria iinonj Maŋa ilaaro Siwe, namo ano iikawaa ilawoilagara kuuya mokoloori Merianonj kamban tetegoyanonj iwoi kuuyaa Toya koloowaatiwaajonj jenj tegoro laligoja. ³ Anutuwaaw kaitanianonj Meria enj muro kamaanj qendeenonj. Anutuwaaw asamararanjonj mono ii kuuro bilisik ano unjaunŋa kaanŋa iininj. Singisonjonana koma konjoratidaboronjgo mono Siwe

gomanonj uma dunja menj Uutananaa boro dindinanonj raja. Iikanonj rama Siwe namowaa ilawoila kuuya ii qaaya ku-usunawononj bosima galenj koma laligoja.

Anutuwaa Merianonj Siwe gajoba unjuuguja.

⁴ Anutunonj Meria qa muro iikanonj mono Siwe gajoba yonoo qagia uugunj akadamyawo kolooji, iikawaa so Merianonj Siwe gajoba unjuugunj somatagia kolooro newo baatanonj laligoju. ⁵ *Anutunonj kambanjon monjon Siwe gajobauruta yonoononga mombaajon qaa kokaenj mende jero,

“Giinonj noo Merana koloona niinonj kete goo Manja koloojenj.”

Kaanagadeen qaa monj kokaenj jerota eja,

“Niinonj iwaa Manja koloowe iinonj noo Merana koloowaa.”

⁶ *Qaa ii mombo toroqenj mutu Meria jenj tegoro namononj kamaamambaa-jonj anoti, kamban iikanonj waladeen kokaenj jero,

“Oo Siwe gajobauruna, onj mono korebore iwaa waeya menj mepeseen laligowu.”

⁷ *Siwe gajoba ii qaa kokaenj injjorota eja,

“Anutunonj gajobauruta menj letoma onono haamo kaanja kolooj kema kawuya. Welenqeqeurutanonj letoma gere bolanj kaanja kolooj kema kawuya.”

⁸ *Ii kaen injjoroto, Meria ii qaa monj kokaenj iorota eja,

“Oo Ponj, giinonj mono jinjaronj dunj raraganonj kamban tetegoya qaa rama uba. Taa gbaruga ku-usunawo iikanonj qindingonj nonona nanamemenj dindinanonj mono bentotonngaa munjenja kolooj enj ubaa.

⁹ Giinonj nanamemenj solanngaa siinj enj gono nanamemenj doogoyaaajonj irinnga soono kazi ama laligonj kouna.

Kawaajonj goo bennga Anutu iinonj mono goo siinj enj muro gii korisoro kelenonj alauruga unjuugunj honombononja qaa gomoriro laligojanj.”

¹⁰ *Meriaa qaa monj ii kokaenj,

“Oo Ponj, giinonj kanakanaiyanonj namowaa tandoya kuuna Siwewaa jakeya jakeya iikanonj mono goo boroterega kolooju.

¹¹ Siwe balonj kuuya kanonj opo maleku kaanja walaga kolooj aliwuyato, giinonj mono kotiin nama uba.

¹² Maki pipiinkejoni, giinonj mono kawaa so siwe ii-iita ii opo suru somonjojonj kaanja pipiin onona letombu.

Iwoi kuuya utegowaato, giinonj mono tani motoonngo kayadeen kolooj gbaniga tetegoya qaa laligonj uba.”

¹³ *Anutunonj kambanjon monjon Siwe gajobauruta yonoononga mombaajon qaa kokaenj mende jero,

“Giinonj kanj boro dindinanonj rana niinonj mono tuarenjenjuruga kamban batuya kokanonj riinj riitama onombe kamaan unjuro goo kanagaa doya koloogi otokorianj maabonja.”

¹⁴ Meriaajonj qaaya qaaya kaen jeroto, Siwe gajoba ii moroga kolooju? Kuuya yonononj Anutuwaa welenqeqe unjauruta kolooju. Kaanja kolooj ejemba oyanboyan bunja qen aowuti, ii ilaan onombutiwaajonj wasinj onono laligoju. Kianj.

* **1:5:** Ond 2.7; 2 Sml 7.14; 1 Hist 17.13 * **1:6:** Dut 32.43 * **1:7:** Ond 104.4 * **1:8:** Ond 45.6-7
* **1:10:** Ond 102.25-27 * **1:13:** Ond 110.1

2

Uunana mende meleembombotiwaa galeŋ meme qaa

¹ Kawaajon Buŋa qaa moninji, ii mono tororo moma asariwombaaajon kaparan koma geja ambu. Namonon laaligowaa iwoiya monnon nunuano lan kema kan lalabubu laligowonati een, mono Jiisaswaa hamoqege gawon uugun een laligon tiwilaawombo. ² Qaa ii kokaen jen asarimana: Wala Siwe gajoba yononon Buŋa qaa jegi iikanon ejemba somongon onono laligogi. Kaen laligon daen yononon Kana qaa mende ten koma songo waleengiti, Anutunon mono kuuya iyonoo qaagia dindinagadeen jen tegon irona meleema onono lombo qagianon uro laligon kougi.

³ Yononon lombo mokoloogi nononon kaanjadeen qaa qewonati een, iikawaa ironaajon mono nomaen oloŋ kombonaga? Hamoqege gawon somata ii telambelan qaganon lolomonin ambonati een, mono iikawaa ironanonga oloŋ kombombaaajon amamaawona. Ponon kanain hamoqege-waa kania injisaano tosianon qaa ii jetanonga moma nanjon jen kotiigi sein sokoma nonono. ⁴ Ii nanjon jen asarigi Anutunon yonowo motoon nama qaagia nanjon jero angoletu aiwese kania kania ii ku-usunawo asugiro Unu Toroya molaan uusinŋa so mendeeno sokoma nonono. Kian.

Jiisasnon danana koloŋ Siwenon nunuamambaajon moja.

⁵ Siwe namo gbilia koloowutiwaa qaaya jenkejon, Anutunon anana iikanon Siwe gajoba newo baagianon laligowombaa arena mende jen koto. ⁶*Kaen qaagoto, qaa ii monnon nanjon jerota Buŋa Terewaa batuya monnon kokaen eja,

“Namo ejanon mono moroga kolooro ii romongon munkejan? Siwe gomambaa Eja honanon mono moroga kolooro ii kalan komakejan?”

⁷ Giinon ii men kamaan muna kamban toroga Siwe gajoba yonoo newo baagianon kamaan kamaanqegeta koloŋ laligoro. Laligoro wana asamararanon uro kasaron ilawage muna akadamyawo koloŋ qabunyawo laligoja. Kaana laligon ilawoila kuuya galen koma laligoja.

⁸ Boroterega kuuya mono iwaa jen kootoyaa baatanon laligowutiwaajon men kamaan onona laligowu.”

Qaa iikawaa so iwoi kuuya ii iwaa ku-usun baatanon laligowutiwaajon men kamaan onoma iikanon iwoi mon mende mesaoro iwaa qaayaa baatanon mende enaga. Aren kaen anoto, kamban kokaamba borotereya kuuya ii iwaa ku-usun baatanon men kamaan onono qaaya ten komakejutiwaa so mende injimakejon.

⁹ Kaana mende injimakejonto, Jiisasnon mono kokaen letoma laligoro iimakejon: Koomuwaa siimboboloya morotiwaajon Anutunon wano asamararanon uro kasaron ilawage muro iinin akadamyawo koloŋ qabunyawo laligoja. Anutunon kalenmorian qendeema nonomambaajon moma kuuya ananaajon ama koomuwaa siimboboloya mobaatiwaajon jen tegoro. Kawaajon men kamaan muro kamban toroga Siwe gajoba yonoo newo baagianon kamaan kamaanqegeta koloŋ laligoro. Kaana laligoro, kamban kokaamba qabun uuta men laligoja. ¹⁰ Anutunon ilawoila kuuyaa kania kolooja. Iinon kuuya anana iyan mepeseen mubombaaajon ama mokolon nonono laligojon. Iinon ejemba seiseiya nunuano asamararanon ubombaaajon moja. Kaen moma hamoqeqenanaa Toya ii

* 2:6: Ond 8.4-6

mende anjon kono siimbobolo moma iikaanja kanon gawonja ii medabororo asamararaja kuuya mokoloowaatiwaajon moro sokono.

¹¹ Monjon menj sorain nonomakeji ano ejemba soraaya koloonkejonj, kuuya ananaa kondomondoo Tonananonj mono motoonngo kolooja. Kawaa-jonj Jiisasnonj qanana “Alauruna,” kaenq qamambaajonj gamuya mende momakeja. ¹² *Kaniananaajonj Buja qaa monj kokaenq jerota eja,

“Niinonj goo qaga ii neenaa alauruna yonoojonj qama asarinj onjoma uumeleenj kanageso batugianonj nama mepeseenq gomakemaqa.”

¹³ *Kaanagadeenq iikawaa Buja qaaya monj kokaenq jerota eja, “Niinonj momalaarina Anutuwaanonj ama laligomaqa.” Dujanonj mombo iikawaa Buja qaaya monj ii kokaenq jerota eja, “Moba, nii ano Anutunonj merabora nonoti, nonononj koi laligojonj.”

¹⁴ Monjon menj komunj nonomambaa ku-usunja menj laligoji, Jiisasnonj mono ii melunqoro kemebaatiwaajonj ama komunj iikanonj haamo ano. “Kilenqaa Toya melunqomaqa,” jenq ejemba sa busunanawo laligojonj, iikawaajonj iinonj kaanagadeenq ananawo tani motoonngo iikayadeenq namo ejaga kolooro. ¹⁵ Ejemba laaligogia namononj laligojutiwaa so komuwombaa torokogianonj somonjonj onono laligonj kougiti, ii kuuya mono isama onono solanjaniwutiwaajonj ama namo ejaga kolooro. ¹⁶ Siwe gajoba kalaq koma onombaatiwaajonj balonj ejaga mende kolooroto, Aabrahambaa gbiliuruta anana moma anjon koma ilaanq nonomakebaatiwaajonj mono iikaanja kolooro.

¹⁷ Kania kawaaajonj ama iinonj ilawoila kuuya kanonj alauruta ananawo tani motoonngo iikayadeenq kolooro. Jigo gawonj galenana waqa koloon gawonja nonj menj kiankomunj nonoma laligowaatiwaajonj mono ananawo tani motoonj kolooro. Tani motoonngo koloonngo mono saanonj jotamemena koloonj jigo galenq waqaa gawonja menqkeja. Ii memambaajonj singisonqonanaa tawaya ama Anutuwaa jaanonj ii koma konjoratiro. ¹⁸ Balonj ejaga kolooro ijonjonj angobato menj mugiq ano siimbobolo moma laligoroti, iikawaajonj ejemba angobato menj nonomakejuti, anana mono saanonj ilaanq nonomakebaa. Kianq.

3

Jiisasnonj Mooses uugunq uuta kolooja.

¹ Kawaaajonj uumeleenq alaurunana soraaya, Siwe Toyanonj onjono nonowo tuunq somata motoonngo laligojuti, onjononj mono uuroromongqogia pondanq Jiisaswaanonj ama laligowu. Anutunonj ii wasiro aposol koloonj jigo gawonj galenana waqa kolooji, iwaajonj kaenq jokoloonkejonj. ² *Moosesnonj Anutuwaanonj kanageso kuuya ii membiriqembiria qaato, pondanq galenq koma onjoma laligoro. Iikawaa so Jiisasnonj kaanagadeenq morononj kuunq muroti, iwaa qaaya misi metetaqa qaa tororo otaanq membiriqembiria qaato, pondanq menj laligoro. ³ Miri ano eja miri meroti, ii gosinq oroninj motonqeqe ejawaa qabunqayanonj mono miriwaa qabunqaya mamaga uugunq nanja. Iikawaa so Mooses ano Jiisas gosinq oroninj Jiisaswaa asamararaja uutanonj mono Mooses mamaga uuguja. Kania kaanja iima mokoloonkejonj.

⁴ Miri kuuya ii mombaa borosowoya koloojuto, iwoi kuuya ii Anutuwaa borosowoya kolooja. ⁵ Moosesnonj Anutuwaanonj kanageso kuuya ii membiriqembiria qaato, pondanq welenq qenq onjoma laligoro. Kaenq laligonj Anutunonj kanagenq eja qaita mombaajonj jeroti, mono qaa iikawaa sareya ii

* 2:12: Ond 22.22 * 2:13: Ais 8.17, 18 * 3:2: Jan 12.7

waladeen isaama dangunuyaga nano. ⁶ Kaana nanoto, Kraistnon Anutuwaa Meria koloon Manaa qaaya (misi metetana qaa) non men kanagesoya pondan galen koma nonoma laligoja. Anutuwaanon kanageso ii anono koloonon. Oyanboyan mokoloowombaaon jejeromonromon ama iikanon qokotaan selenana men uma awasanaka nama kotiidaborowonati een, mono Anutuwaa uumeleen kanageso koloon laligowona. Kian.

Yangisen ama laligowombotiwaa galen meme qaa

⁷ *Kawaajon ononon mono Unja Toroyanon qaa kokaen jenkejiwaa so koloowu,

“Keteda kokaamba Anutunon onooma qaaya sane ano mojuti een,

⁸ uugia mono roromonjo bologanon mende gojombu. Onoo ambosakonurugianon balon qararankonkonanon kan kaban monnon Anutu qetama angobato men mun karen angiti, onjo mono iikawaa so Anutu qetama ambubo.

⁹ Yononon balon qararankonkonanon kan Anutu nii angobato men noma laligogi. Angoleta ama men laligoweti, ononon ii gbani 40 kawaa so iima laligon ii kilen nii mende moma laarin nongi uunanon boliro laligowe.

¹⁰ Kawaajon ejemba tuun somata kaban iikanon namonon laligogiti, iyonoonon ama irina soono kokaen jewe, ‘Yononon mono suulan uugianon kaamaa ama jinjan kemakeju. Laaligowaa kana kuma onoma laligoweto, ii mende moma koton kougi. Qaago!’

¹¹ Kaen jen irinonsoon qaganon qaana jen koton jojopan qaananon ii somonjon kokaen jewe, ‘Haamo men laligowutiwaa aren ama onombeto, yononon mono oyanboyan iikanon mende kebu.’”

¹² Oo uumeleen alauruna, ononon mono kokaembaajon galen men aon laligowu: Onoononga mombaa uutanon doogoro momalaarianon zolononon kamaaro Anutu laaligo Toya gema qen laligowabo. ¹³ Kaen qaagoto, singisongowaa angomolonanon tiligon onono iikanon onoononga mombaa uuta gojombabotiwaaajon mono ween so batugianon uugia kuun aon laligowu. “Kete” qaa ii jenkejon, iikawaa so mono jolonon aon laligowu. ¹⁴ Anana Kraist moma anjon koma iwo tuun somata motoonjo koloon laligonon. Wala uunana meleema uuwoi yakarin awasanaka mokolon laligonin, iikaana namonon laligowonatiwaa so kaparan koma kotin nambonati een, mono oyanboyan koloowona.

¹⁵ *Buna qaa ii mombo jen kokaen oon,

“Kete Anutunon onooma qaaya sane ano mojuti een, uugia mono mende gojombu. Onoo ambosakonurugianon Anutu qetama karen angiti, ononon mono iikawaa so Anutu qetama ambubo.”

¹⁶ *Ejemba daen yononon Buna qaa moma Anutu qetama karen angi? Moosesnon kanageso unuano Iijipt mesaon kagiti, iyononon mono kuuya kaan angi. ¹⁷ Ejemba daen yonoonon ama gbani 40 kawaa so irina soono kazi ama onono laligogi? Ejemba singisonjo angi men komun onono sele busugianon balon qararankonkonanon kamaan kongiti, iyonoonon mono kaen kolooro. ¹⁸ Luaenon haamo men laligowutiwaa aren ama iyangiaa balongianon mende kebutiwaa qaaya jen koton jojopan qaayanon somonroti, qaa ii mono daen yonoonon jero? Ejemba qaaya qotogon yangisen laligogiti, ii mono iyonoonon ama jero. ¹⁹ Qaa iikawaa kania

ii kokaen iima asarijon: Yoŋononj Anutu mende moma laarinj yangisen anjitiwaajon ama iyanjiaa balonjianonj keubombaajonj amamaagi. Kianj.

4

Anutunonj kanagesoya sonda kendonj nonombaa.

¹ Anutuwaanonj keuma luaenonj haamo menj laligowombaa qaa somonjoroti, qaa iikanonj mono powowonj kotakota enj nononja. Kawaajonj onjononga monjonj loorinj iyanjaa Siwe kana kekenja ii batuyanonj kotooro iikaanja mokolonj mubombo. Kawaajonj mono batunananonj galenj menj aowonja. ² Balonj qararanjonkonjanonj kagi Oligaa Bunja jenj asarinj nononji kaanja jegi mogito, qaa ii mono eenj selegianondeen mogi uugianonj mende kemero. Kawaajonj moma-laarigia mende mekolooro tompinj eenj laligogi mende ilaanj onjoma janjonj qaono. ³ *Uunana meleema moma laarinj laligonjoni, anana mono Anutuwaanonj keuma haamo menj oyanboyanj laligowonja, ii mojonj. Anutunonj iikawaa Bunja qaaya ii kokaen jerota eja,

“Kaen jenj irinjonsoonj qaganonj qaana jenj kotonj jojopanj qaananonj ii somonjonj kokaen jewe, ‘Haamo menj laligowutiwaa arenj ama onjombeto, yoŋononj mono oyanboyanj iikanonj mende keubuya.’”

Anutunonj Siwe namo mokolonj orono kambanj iikanonja kanainj oyanboyanj gomananonj mono medaborogita ejato, kilenj qaa kaen jero. ⁴ *Anutunonj weenj 7:baa qaaya jerota Bunja Terewaa batuya monjonj kokaen eja, “Somanja 7 kolooro Anutunonj gawonja kuuya medabororotiwaa haamo menj kendonj rama moro.” ⁵ *Anutunonj Bunja qaa ii toroqenj kokaen jerota eja, “Haamo menj laligowutiwaa arenj ama onjombeto, yoŋononj mono oyanboyanj iikanonj mende keubuya.”

⁶ Ejemba tosianonj Anutuwaawaa oyanboyanj mokolonj haamo menj laligowuti, qaa iikanonj powowonj kotakota enj nononja. Oligaa Bunja wala kanageso jenj asarinj onjonjiti, iyoŋononj qootogogiaajonj ama oyanboyanonj mende keuma haamo mende megiji. ⁷ *Haamo mende megitiwaajonj ama Anutunonj mombo kambanj monj ama qata ‘Kambanj keteda koi,’ kaen qaroro. Kambanj koriga tegoro kambanj iikawaa Bunja qaaya keteda koi jenj oojenji, ii mono Deiwid isaano kokaen jero,

“Ketada koi kaananonj Anutunonj onjooma qaa sane ano mojutiji eenj, uugia mono nanamemenj bologanonj mende gojombu.”

⁸ *Kaen jero Joosuanonj unjuano oyanboyanonj keuma haamo mewuyagati eenj, Anutunonj mono kambanj qaita mombaa qaaya ii kanagenj mende jenaga. ⁹ Ii mende jenagato, Anutunonj onjanonj kanagesoya haamo meme nonono oyanboyanj mokoloowonja. Qaa iikanonj mono powowonj kotakota enj nononja. ¹⁰ *Iikawaa kania ii kokaen: Anutunonj anjaa gawonja merotiwaa haamo menj kendonj raroti, iikawaa so monjonj Anutuwaawaa oyanboyanonj keuma haamo mewaati, iinonj mono iyanjaa gawonja merotiwaa haamoya ii kaanjideen menj oyanboyanj laligowaa. ¹¹ Kawaajonj anana mono Anutuwaawaa oyanboyanonj keuma haamo memeta mokoloowombaaajonj kaparanj kombonja. Onjononga monjonj kamaanj qenj kanageso walaga yoŋoo qootogo tanigia iikayadeenj otaawabotiwaaajonj mono kaparanj kombonja.

¹² Anutuwaawaa qaaya ii menjbiligibiliwaa kania ano ku-usunjawo kolooja. Manjawaa soo somata ii leelee jetawo koloojato, Anutu qaayaa jetanonj mono soo somata kuuya unjuugun jebombonj kolooro jeta leelee ii jetawo

* 4:3: Ond 95.11 * 4:4: Jen 2.2 * 4:5: Ond 95.11 * 4:7: Ond 95.7-8 * 4:8: Dut 31.7; Joos 22.4 * 4:10: Jen 2.2

koloojao. Qaa iikanonj mono uu kokoosonana kotonj omenonj me Anutuwaa Unjayanonj inaanj nonomakeji, ii undeema kuunj nonomakeja. Sele busu kiti toroqeqenana ano siijnanaa aladawoya ii kaanagadeenj gosinj (qaanana aasangoya mokolonj) awaa ano bologa mendeema oromakeja. Uuwombonana ano momakooto arenana ii gosinj qaanana jen tegonkeja.

¹³ Anutunonj iwoi kuuya mokolooro eji, iikanondeenj iwoi monj ii aasangoyanonj mende ero awagadeenj iimakeja. Iwoi monj esuuninj Anutunonj esunana ii saanonj luluuma iiro iwaa jaasewananonj asuganonjgadeenj eja. Nanamemenanaa lopoya kuuya ii mono iwaanonj jen asariwombaa so koloonj. Kianj.

Jiisasnonj jigo gawonj galenana uuta kolooja.

¹⁴ Jiisasnonj jigo gawonj galenj wana uuta koloonj nononjiwaajonj ama anana “Moma laarinj mujonj,” jen jokolonjkejonj, iikanonj mono kotiin nambona. Jiisas Anutuwa Merianonj mono Siwe jakeya jakeya unjuugunj urota raja. ¹⁵ Uuroromonjonana tosia looloria kolooro jigo gawonj galenj tosanonj kawajonj wosomomo mende ama nonomakejuto, ananaa jigo gawonj galenananonj mono qaita monj kokaenj kolooja: Iinonj anana kaanja nanamemenj kuuya kanonj ananawo tani motoonjgo ijonjonj angobato menj muj laligogito, ii kilenj singisonjgo monj mende ano.

¹⁶ Jigo galenananonj mono eu kalenjmoriambaa dunj rarayanonj rama kiankomunj nonomambaaajonj momakeja. Kawajonj mono awasankaka qaganonj nama iwaa kosianonj kembona. Iwaa kosianonj keninj kalenjmoriambaajonj amamaajonj, iwaa kambanja dindinanonj mono ilaan nonono ii saanonj mokoloowona. Kianj.

5

Galenj wanjana Jiisasnonj ilaan nonomakeja.

¹ Namowaa jigo gawonj galenj wana kuuya ii ejemba batugianonjga meweenjonj onjoma gawonj kokaenj mewutiwaajonj kuunj onjmakejonj: Iinonj ejemba jotamemenana koloonj Anutuwo uumotoonjgo ama laligowombaa gawonja menj singisonjgo aninjwaa oro kalenja kalenja ii Anutuwaajonj ama iikanonj siimolonj oonkeja. ² Iyanjaa uuroromongoya tosanonj kaanagadeenj looloria kolooja. Kawajonj ejemba lalabubu qaganonj jinjaunj amakejuti, ii saanonj wosomomo qaganonj ama nonomakeja. ³ *Looloria koloojiwaajonj mono iyanjaa singisonjgoya ano kanagesouruta yonjoo singisonjgogia kaanagadeenj koma konjoratiwaatiwaajonj orononj siimolonj oonkeja. ⁴ *Monjonj qabunja ii anajonj mende bunja qenj aowaato, Anutunonj Aaron oonoti, iikawaa so mono ii kaanagadeenj oonja.

⁵ *Iikawaa so Kraistnonj kaanagadeenj anj jigo gawonj galenj wana koloowaatiwaa qabunaja ii anajonj mende bunja qenj aoroto, Anutunonj kokaenj jen kotonj muro,

“Giinonj noo Merana koloona niinonj kete goo Manga koloojen.”

Qaa iikawaa so jigo gawonj galenj wanjana kolooro.

⁶ *Qaa iikayadeenj jerota Bunja Terewaa batuya monjonj kokaenj eja,

“Giinonj Melkizedek kaanja jigo gawonj galenj koloonj kambanj tetegoya qaa laligonj ubaga.”

⁷* Jiisasnon sele busuwo namonon laligon iikanon kambaŋa kambaŋa qama kooliŋ kotakota qaro jaunanon kamaaro Anutu koomunonga metogowaatiwaajon kotiiroto, ii qisiŋ muŋ laligoro. Qisiŋ muŋ laligon Anutu goda qeŋ qaayaa baatanon ama aon laligorotiwaajon Anutunon qamakoolia moro. ⁸ Meria kolooroto, Anutunon ii kileŋ siimbobolo mende somongoro qaganon uro moma kanon teŋkonkombaa kania mokoloon moma sororogoro. ⁹ Ii moma akadamyua kuuya mokoloongo oyanboyan tetegoya qaa laligowombaa kondomondoo Toya kolooro. Kawaajon ejemba iwaa jeta teŋ koma laligojuti, ii kuuya mono saanon kondoon onono oyanboyan koloowuya. ¹⁰ Toya ii kolooro Anutunon ii Melkizedek kaanŋa jigo gawon galen waŋa koloowaatiwaajon jeŋ tegon kuun muro. Kian.

Momalaariwaa honŋa soowabotiwaa galen meme qaa

¹¹ Qaa ii saanon toroqen mamaga jeŋ somariiwonagato, ononon qaa moma otaawombaajon gaonjaajaa ama tanqan anju. Kawaajon ii jeŋ asarin onombombaaajon osiqosi anjon. ¹²* Ononon kambaŋ koriga kanageso walaga laligon saanon kambaŋ kokaamba boi qaazuu koloowutiwaa so koloowuyagato, ononon Anutu waa qaa kota mutuya ii monon dujanon mombo kuma onombaatiwaajon amamaankeju. Ononon mono osin Buŋa qaa ii aju kaanŋa newombaajon momakeju. Nene kotiga kaanŋa ii newombaajon amamaankeju. ¹³ Mononon ii aju kaanŋa neŋ laligoji, iinon mono toroqen merasisi kaanŋa kolooja. Anutu waa jaanon solanŋa koloowombaa qaa kuma ononinto, iinon iikawaa kania mende moma koton tompin laligoja.

¹⁴ Merasisi kaanŋa laligojato, nene kotiga ii ejemba momogianon somariiroto, iyononon newutiwaajon ama eja. Ejemba Buŋa qaa suulan koma gbiliŋ laligogi uumomogianon meleendabororo saanon afaanjon sili kuuya gosin awaa ano bologa mendeema oroma awaaya otaankeju. Nene kotiga ii iyonoojon ama eja.

6

¹ Kawaajon Kraist kaniaa qaa kota mutuya modaboron iikanon mono mende osiwoŋa. Kaen qaagoto, mono toroqen somariin akadamonanawo koloowombaajon kaparan koma laligowonŋa. Momalaariwaa tandoya kudaboron ii mono dujanon mombo kanain kuuwombo. Tando ii uugianon kokaen kuuniŋ: Nanamemenana koomuya mesaon uunana meleema Anutu moma laarin muniŋ.

² Uunana meleenin momalaariwaa qaa batuya batuya kokaen kuma nononji monin: Singisongonana koma konjoratiwutiwaa oomulu ano hamoqeŋe kania kania iikawaa kania kuma nononji. Borogia qanananon aambaa kania kuma nononji. Gbiliŋ koomunonga waabonatiwaa kania kuma nononji. Anutunon qaanana jeŋ tegoro kambaŋ tetegoya qaa kotakota ewaatiwaa kania kuma nononji. ³ Momalaariwaa tandoya iikaya kuunŋo mono toroqen teŋ koma qeŋ gbiliwombaajon momakebonŋa. Anutunon esunmumu nonomakejiwaa so mono akadamonana kuuya mokoloowombaajon kaparan koma nambonŋa.

⁴ Kaen nambombaaajon moma iikanon osin kamaawombotiwaaajon ama nambonŋa. Ejemba koi kaanŋa ii uugia meleembutiwaajon onombombaaajon amamaankejon: Tosianon uugia kambaŋ mononon asariro Anutunon Siwe kalenŋa onono moma aisoogi Unŋa Toroyanon susugon onono laligogi. ⁵ Anutu Buŋa qaayaa naanŋa mogi oyanboyan kambaŋ kanagenaa ku-usunanon

* **5:7:** Mat 26.36-46; Maak 14.32-42; Luuk 22.39-46 * **5:12:** 1 Kor 3.2

uugianon kemero mogi. ⁶ Ii kuuya momago momalaarigia mesaon Anutu gema qegi. Ejemba kaanja ii uugia mombo meleembutiwaa onjombombaaajon amamaankejon. Yononon Anutuwaaw Meria mepaegon dunanon mombo maripoonon qege kaanja men kamaan ama asuganon gamu qen munkeju. Iikaanja kanon Kraist qenjaaronon jen gamu qen munkeju.

⁷ Ii sareqaa kokawaa so: Konon kambañ mamaga kin namo qaganon kamaan uutanon kemen balon men kelekele mero gawon toyaa welenqeqeurutanon nene komogi Anutunon balon kotuegoro hona kolooro komakoomo toya yononon ii men kowigianon amakeju. ⁸ *Kaen amakejuto, kowororo ano oro waayawo kanon namonon asugin waamakeji, balon iikanon mono nesambureya kolooja. Toya yononon ii seigowombaaajon momago kaparan koma mambongi hona mende kolooro iima tetegoyanon mono kuugi jewaa.

⁹ Oo wombo alauruna, nononon sareqaa kaen jejonto, ii kilen onjo uugia meleema laligowutiwaajon uuwoi mende anjon. Onjo uugianon Buña qaawaa honanon asugin somariwaatiwaajon moma awasankaka nanjon. Anutunon hona ii iima metogon onono letoma Siwenon ubuya. ¹⁰ Anutunon kalembone qaganon doogoya mende kolooja. Ononon Anutuwaaw ejemba soraaya ilaan onoma laligon kouma toroqen ilaan onoma gawon men laligonkeju. Kaen uujopagia Anutu qendeema mugi qabunayanon somariinkeji, iinon gawongia ano uujopagia kawaajon mende duduun tawaya meleema onjombaa.

¹¹ Anana oyanboyan koloowombaaajon jejeromonromon ama iikanon awasankaka uuwoi qaa nambutiwaa siinana moma kokaen awelegonkejon: Ononon ana ana Anutuwaaw uugere amakejuti, iikayadeen mono toroqen qendeema laligowu. Akadamugiawo koloowombaaajon kaparan koma namonon laligodaborowutiwaa so iikanon mono mende looriwu. ¹² Qezen koloowubotiwaajon mono awelegonkejon. Anutunon oyanboyan iwoi nonomambaa qaa somongoroti, tosianon Anutu moma laarin siimbobologia moma mokosingon iikaanja kanon ii buña qen aonkeju. Ononon iyonoo siligia otaawutiwaajon mojon. Kian.

Anutuwaaw soomonjo qaa ii uuwoiya qaa.

¹³ Anutunon Aabraham soomonjo qaa mun ii iyanaa qata qama jojopan qaayanon jen kotihiro. Monon Anutu uugun uuta laligonagati, saanon iwaa qata qanagato, iikaanja mon mende laligorotiwaajon mono iyanaa qata qama jojopan qaaya jero kotihiro. ¹⁴ *Jojopan qaaya ii Aabrahambaaajon kokaen jen ijoro, "Niinon mono onanon kotuegon gomaña. Mono onanon gbiliuruga gombe seiwuya."

¹⁵ Kaen ijoro Aabraham iwoi mubaatiwaa qaa somongoro eroti, iinon ii honawo koloowaatiwaajon kaparan koma mamboma laligon hona buña qen aoro. ¹⁶ Ejembanon somatagiaa qata qama jojopan qaa jegi momakeju. Jojopan qaagianon qaa jejuti, ii men kotihiro qewagowombaaajon amamaagi qaa jejegianon tegoja. ¹⁷ Iikawaa so Anutunon qaaya Aabrahambaa gbiliuruta anana mobombaaajon somongon jero. Qaa areña ii monon qewagon utegomambaaajon amamaaji, gbiliuruta anana soomonjo qaa iikawaa kania ii tororo moma yagowombaaajon moro. Kawaajon soomonjo qaaya ijoro mutuya kolooro qaa ii mombo jojopan qaayanon jen kotihiro indin woi kolooro.

* **6:8:** Jen 3.17-18 * **6:14:** Jen 22.16-17

18 Anutunon qaa ii jen iikawaa qolomolonɔ jemambaajon amamaaro. Iinon qaa utekuteya qaa ii jengo jen kotiiroto, iikanon mono uunana nangowaatiwaajon moro. Kawaajon ijongo ii mono jen kotiuro. Anana balombaa nanamemen bologanonga oloɔ koma Anutuwaanon keuma oyanboyon nonombaatiwaajon jejeromonromon nononoti, ii mono koron men mamboma laligojon. 19 *Oyanboyon koloowombaaajon ama mamboma iikawaa uuwoi mon mende amakejon. Jejeromonromonana iikanon uunanaa kasa mindana tani kaana koloon nono Jiisaswo somongon nonomakeja. Jejeromonromonanaa kasa mindana koriga iikanon mono nonoononga kanain Siwe jigo gorawaa uutanon uma jigo uuta leelee batugaranon opo sopa eji, ii kaanagadeen koton toroqen Jiisas jinakaran dun kowoganon raji, iwaanon kenja. 20 *Jiisasnon jotamemenana koloon wala eukanon uma jinakaran duna men kamban tetegoya qaa rama ubaa. Kaen Melkizedek kaana jigo gawon galenana wana koloon laligoja. Kian.

7

Jigo gawon galen Melkizedekwaa sundu

1 *Melkizedek eja ii goman qata Saalem kawaa kin ponɔ koloon Anutu uuta jigo gawon galenaga laligoro. Kaana laligoro Aabrahamnon kin ponɔ ponɔ manja qen haamo ama onoma eleema gomananon karoti, kamban iikanon kan Aabraham mokoloon kotuegon muro.

2 Kotuegon muro esuhinaya kuuya mendeema tenonɔ motomotoon (1/10) men nandunaga ama muro. Melkizedek qa iikawaa kania ii “Nanamemen solana kin ponɔ.” Qataa so wala “Nanamemen solana kin ponɔ” kolooro ano toroqen kaanagadeen “Saalembaa kin ponɔ” laligoro. Saalembaa kin ponɔ qa iikawaa kania ii “Luwawaa kin ponɔ.” 3 Melkizedeknon nemunmana qaa, sakitiuruta qaa, kolokoloo kambana qaa ano koomuya qaa.* Kaen jigo gawon galen wana koloon kamban tetegoya qaa laligon ubaa. Iinon Anutuwa Meriaa tani kaana kolooja.

4 Wanjalenana Aabrahambaa godaqe qe silianon Melkizedekwaa kania qendeno ii mono kokaen iima asariwu: Aabraham ano esuhina iwoi akadamuyawo kalugon men karoti, iyonoononga boro woi (10) kuuya gosin bakaya motoongo men Anutuwa nandun ano. Kawaajon Melkizedeknon onanon uuta somata qaita mon kolooja. 5 *Anutunon Kana qanon qaa kokaen jen koton nononota eja, “Liwaiwaa gbilinonɔ eja kuun onongi jigo gawon meme (Liwait) koloogi kanageso ononon mono esuhinagia boro woi (10) kuuya gosin iikanonɔ bakaya motoongo men Anutuwa nandun ama onomakebu.” Yononon onɔ kaana Aabrahambaa gbiliuruta koloojuto, ii kilen iyanjiaa kanagesourugia onoo borogianonɔ nandunana ii bunɔ qen aonkebu.

6 Jenkooto qaa kaen ejato, Melkizedeknon Liwaiwaa gbiliga mon mende kolooja. Ii kilen Aabrahamnon Anutuwa soomongo qaa moma angon koma laligon esuhinaya gosin tenonɔ motoongo (1/10) men Anutuwa nandun anoti, ii bunɔ qen aon kotuegon muro. 7 Somatananaa newo baagianon laligojonɔ, iyononon mono kotuegon nonongi laligojon. Qaa ii qakoombaaajon amamaankejon.

8 Kanageso anana tenonɔ motoongo (1/10) men Anutuwa nandun amakejonɔ, ii balombaa jigo gawon meme (Liwait) yononon bunɔ qen

* 6:19: Lew 16.2 * 6:20: Ond 110.4 * 7:1: Jen 14.17-20 * 7:3: Bunɔ Qanon Melkizedekwaa nemunmana ano sakitiuruta, kolokoloo ano koomu kambana ii mende jen asarija. * 7:5: Jan 18.21

aonkeju. Yononon namonon laligon komunkejuto, Siwenon eukanon mombaajon nanjon jegi kotiin laligon ubaati, iinon mono ii bunja qen aonkeja. ⁹ Aabrahamnon esuhinaya gosin boro woi kuuya iikanonja bakaya motoonggo (1/10) menj Anutuwaa nandun anoti, iinon ii gbilia Liwaiwaaajon kaanagadeen waladeen ano. Kaen jenin saanon sokonaga. Kamban kokaamba tenonga motoonggo (1/10) menj Anutuwaa nandun amakejoni, ii benana Liwaiwaa gbiliurutanon bunja qen aonkeju. ¹⁰ Kaanagadeen mundunja Liwai koloowaatiwaa romonjon iwaa nandun anoti, iikawaa kania ii kokaen: Liwainon amboyaa sele busunon raro Melkizedeknon mono kamban iikanon kan Aabrahambo aitonjori. Kian.

Melkizedek ii Jiisaswaa sareya koloaja.

¹¹ Anutunon Kana qaanon Israel kanageso jen koton nonono iikawaa so Liwai tuunonnga eja kuun ononin jigo gawon galenana koloonkegi. Gawon ii megii iikaanja kanon akadamunana kuuya mokoloowonagati een, anana jigo gawon galen qaita mombaajon mende amamaawonaga. Gawon iikawaa honanon mende sokonotiwaajon ama Jiisasnon mono Melkizedek kaanja asugiro. Ejembanon ii Aarombaa arenaa so mende kuugi asugiro. ¹² Jigo gawon galen gawonaa kanaanon utegoji, kamban iikanon Kana qaanon mono kaaniadeen utegoja. ¹³ 'Jigo gawon galen qaita mon,' qaa ii Ponnanajaon jejonto, iinon Liwai tuunonnga qaagoto, mono tuun mononnga kolooro. Tuun iikawaa eja monon jiwowon jigowaa alatanon nama gawon mende menj laligoro. ¹⁴ Ponnananon Juuda tuunonnga kolooroti, qaa ii asuganon eja. Moosesnon Juuda tuun yononon jigo gawon galen kombutiwaa qaa mon mende jero.

Jigo gawon galen Melkizedek kaanja mon

¹⁵ Kawaajon jigo gawon galen mon Melkizedekwaa tani kaanja asugiji, iikanon mono qaa jejonatiwaa hona ii asuganondeen qendeeno sokonja. ¹⁶ Iinon namo ejembanon Kana qaa otaan tuunaa so jen kotogitiwaaajon ama jigo gawon galen mende kolooroto, laaligo kombombanja mende aliwaati, iikawaa ku-usunanon mono nemun koma muro jigo gawon galen kolooro. ¹⁷ *Monon iwaa kania nanjon jero Bunja Terenon kokaen eja, "Giinon Melkizedek kaanja jigo gawon galen koloon kamban tetegoya qaa laligon uba." ¹⁸ Anutunon kaen jen jenkooto mutuya ii qewagoro. Qaa mutuya iikawaa ku-usunanon qaono ilaan nonombaatiwaaajon amamaankeji, iikawaajon ii qewagoro. ¹⁹ Kana qaanon ejemba akadamunana mokoloowombaajon mende ilaan nonono. Qaago. Kawaajon qaa aren mutuya qetegon kitianon jejeromonromon awaa soro nononja. Anana jejeromonromon iikawaa qaganon nama saanon Anutuwaa kosianon kema qama koolinkebona.

²⁰ Anutunon jigo gawon galen dongogaa qaaya jen ii jojopan qaayanon jen kotiiro. Kaen anoto, jigo gawon galen tosaanja yonoo qaagia ii jojopan qaanon mende jen kotiigi kilen kaen angi. ²¹ *Tosianon jigo gawon galen een koloogito, Anutunon Jiisas kuun qaaya ii jojopan qaayanon jen kotiin kokaen ijoro,

“Giinon mono jigo gawon galen koloon kamban tetegoya qaa laligon uba.’ Ponon jojopan qaa jen kotiiro, qaa ii mombo mende utegowaa.”

²² Jojopan qaa iikawaajon ama Jiisasnon mono soomonjo aren gbiliaa hona koloowaatiwaa galenja koloon nanja. Kaen Anutu ano ejemba batunananon

gawonj menj laligoja. Soomongo arenj iikanonj walaga uugunj awaa soro kolooja.

²³ Jigo gawonj galenj tosaanja ii wala eenjanonj mamaga laligogi. Komunj gawongia toroqenj mewombaaajonj amamaagiti, iikawaaajonj ii mamaga laligogi. ²⁴ Yonononj mamaga laligogito, Jiisasnonj kambanj tetegoya qaa laligonj ubaati, iikawaaajonj jigo gorawaa galenj gawonj ii tetegoya qaa menj laligonj ubaa. ²⁵ Gawonj ii menj laligojiwaaajonj ama Jiisasnonj ejemba iwaanonj kagi unjuano Anutuwaawaa kosianonj kemakejuti, ii saanonj kotiinj hamo qenj onono qaagianonj komunjeja. Kambanj so yonoojonj ama Anutu qama koolinjejiwaaajonj laligoji, iikawaaajonj mono saanonj hamo qenj nonondaboronjeja.

²⁶ Jigo gawonj galenj wanja kaanjanonj mono saanonj sokoma nononja. Iinonj toroya koposowaa qaaya qaa ano soraaya kolooja. Anutunonj Jiisas singisonjgo ejemba ananaanonga tirinj kotonj wano Siwe jakeya kuuya kotonj euwaa euyanonj uma qaita monj koloonj laligoja. ²⁷ *Jigo gawonj galenj tosonianj somanja somanja wala iyanjgiaa singisonjgogiaajonj ama iikawaa gematanonj kanageso yonoo singisonjgogiaajonj ama orononj siimolonj oonj laligonjkegi. Jiisasnonj anjaa sele busuya qeleeno siimolonj oonjonj kaanja ama mugi iikaanja kanonj kanageso ananaa singisonjgonana ii indinj motoonggo iikanondeenj koma konjoratiro sokondabororo. Kawaaajonj Jiisasnonj ii jigo gawonj galenj tosaanja kaanja kambanj so amakebaatiwaaajonj mende amamaaja.

²⁸ Anutunonj Kana qaaya Mooses muro kawaa so ejembanonj eja ii kuunj ononjgi jigo gawonj galenj wanja koloonjeju. Balonj eja yonononj ku-usunjgia qaa laligojuto, Anutunonj oyanboyanj koloowombaa qaaya ii kanagenj nonoma ii jojopanj qaayanonj jenj kotiiroti, iikawaa so Meria kuuro wanjnana kolooja. Wanjnana iinonj mono akadamyua korebore mokoloonj kambanj tetegoya qaa kotiga laligonj uma laligowaa. Kianj.

8

Soomongo arenj gbiliaa jigo gawonj galenj wanja

¹ *Qaa jejonj, iikawaa qaa kota wanja ii kokaenj: Anana jigo gawonj galenj wanjanawo koloojonj. Wanjnana iinonj Siwe gomanonj uma Uutanana iwaa jinjaronj dunj rara kooronjanonj boro dindinjanonj raja. ² Opo sel jigo honja ii Siwenonj eja. Ii namo ejanonj memeta qaagoto, Ponjonj anj ii mero. Jigo gawonj galenj wanjnana iinonj opo sel jigowaa uuta leegenj qata kowoga totoonj iikanonj laligonj Anutu welenja qemambaa gawonja menjeja.

³ Balombaa jigo gawonj galenj wanja kuuya ii nandunj kalenj Anutuwaajonj ama orononj siimolonj oonj laligowutiwaaajonj kuunj onomakejonj. Iikawaa so jigo gawonj galenj wanjnana Jiisasnonj kaanjideenj anj Anutuwaawaa nandunj ama muro. ⁴ Mooseswaa Kana qaawaa so nandunj kalenj Anutuwaajonj amakebonatiwaaajonj eja kuunj ononjgi laligoju. Kawaaajonj jigo gawonj galenj wanjnana iikanonj namononj laligonagati eenj, iinonj mono balombaa jigo gawonj galenja koloomambaaajonj amamaanaga.

⁵ *Balombaa jigo gawonj galenj yonononj balombaa jiwowonj jigononj Anutu welenja qewombaa gawonja menjeju. Jigo iikanonj Siwe jigo gorogaa sareya ano unjaya kolooja. Moosesnonj jigo opo selnonj memambaaajonj anoti, kambanj iikanonj Anutunonj Siwe jigoyaa arenja ii isaano. Aisandaboronj galenj meme qaaya kokaenj ijoro, "Moba, baanjanonj laligona arenj qendeema

* 7:27: Lew 9.7 * 8:1: Ond 110.1 * 8:5: Eks 25.40

gombeti, iwoi kuuya mono iikawaa so tororo otaan mewa.” Iikawaa so opo selnon jiwowon jigo gora mero iikanon Siwe jigowaa qerewenja kolooro. ⁶ Anutunon oyanboyan koloowombaa soomonjo qaa gbilia nonono iikanon soomonjo qaa walaga uugun awaa soro kolooja. Soomonjo qaa iikanon aren gbiliaa tandoya kolooja. Soomonjo aren gbilia iikanon mono aren walaga uugun qabunayawo kolooja. Qabuŋa iikawaa so Jiisasnon soomonjo aren gbiliaa gawonja awaa soro ii buŋa qen aon Anutu ano ejemba batunananon nama ilaan nonomakeja. Gawonja iikanon mono balombaa jigo gawonj meme ii mamaga uugun akadamyawo kolooja.

⁷ Soomonjo aren mutuyanon koposowaa qaaya qaa koloon sokonagati een, soomonjo aren kanagenanon koloowaatiwaajon mono een mende mambombonaga. ⁸ *Kaento, ejembanon kilen boligi Anutunon kanagia mokoloon jen onoma kokaen jero,

“Pon niinon kokaen jen kotojen: Mobu! Kamban mon kan kuuwaati, iikanon Israel tuun ano Juuda tuun onowo soomonjo aren gbilia amanja.

⁹ Niinon ambosakonjurugia borogianon men Iijipt kantrinonga unuambe seleengen kagi yonowo soomonjo aren ambeto, yononon noo soomonjo aren ii mende qokotaan ten kongi. Kawaaajon niinon kaanjadeen ii gema unuwe. Pon niinon kaen jen kotojen. Soomonjo aren gbilia amanati, ii Buŋa qaa walagaa so qaago.

¹⁰ Kaanja qaagoto, kamban iikanon kan kuuro Pon niinon Israel kanageso yonowo soomonjo aren gbilia kokaen ama jemaŋa: Niinon mono neenaa Kana qaana kuuya ii yonoo roromongogianon ama uugianon tere kaanja oowe ewaa. Kaen ama yonoo Anutugia koloowe yononon mono noo kanagesona koloon laligowuya.

¹¹ Kamban iikanon somata ano melaa ii korebore noo kanana moma yagon laligowuya. Kawaaajon boi monjon Pombaa kania mobutiwaajon batugianon mende kuma onoma laligowaa. Datanon koga kokaen mende ijowaa, ‘Gii mono Pon moma yagowa.’

¹² Kokaembaajon nii moma yagon noma laligowuya: Niinon nanamemengia bologa ii songbama mesaomaŋa. Singisonjogia mono duduun ii mende toroqen romongomaŋa.”

¹³ Anutunon soomonjo aren kanagenaaajon “Gbilia” jen iikaanja kanon soomonjo aren mutuyaaajon “Mono walaga kolooro,” jero kania kaen kolooro. Qaa aren monjon kamban koriga en walaga kolooji, iikanon mono alimambaa anja. Kianj.

9

Balombaa opo sel jigonon Anutu kokaen mepeseegi:

¹ Anutunon soomonjo aren mutuya ama iikanon kaanagadeen waeya men mepeseewombaa arenja ii jen kotooro otaagi. Ii otaan namonon opo sel jigo gora megii ero. ² *Anutuwa opo sel jigo gora ii kokaen megii: Jigo uuta mutuya kanon lambewaa dun rarata ano bered kowoga ii Anutuwa jaasewanon nene dunjon Anutuwa buŋa anji raro. Jigo uuta iikawaa qata ii jigo uuta toroya ³ *Kawaa gematanon uuta mon qata jigo kowoga totoon ii ero. Jigo uuta woi yoroo batugaranon opo sopa nano.

⁴ *Jigo uuta kowoga totoon iikanon jinin onjoombaa alata ano soomonjo arembaa bokis ii eri. Alata ii goulnon memeta ano bokis selia ii kuuya

* **8:8:** Jer 31.31-34 * **9:2:** Eks 26.1-30; 25.23-40 * **9:3:** Eks 26.31-33 * **9:4:** Eks 30.1-6; 25.10-16; 16.33; Jan 17.8-10; Eks 25.16; Dut 10.3-5

goulnoŋ tuuruya kolooro. Paora qata mana ii goul monjonon ama bokis iikawaa uutanon galeŋ komakegi. Kaanagadeen Aarombaanon taa gbaru sota junjuŋa ano Anutunon soomonŋo arenŋa jamonon ooro ilaŋa ii bokis iikawaa uutanon galeŋ komakegi. Bokis uutanon iwoi karonŋ ii kaen egi. ⁵ *Bokis qaganon borosowo gajoba woi goulnoŋ memeta ii nani. Ii Anutunon kosere laligoro asamararaŋaa sareya ii kolooro. Borosowo woi ii engangara kotuma bokis unuŋa turuŋ nani. Bokis unuŋa ii Anutuwaa koma konjoratiwaa duŋa kolooro. Qaa motomotoon ii kambaŋ kokaamba aŋa aŋa tororo amin mobonatiwaa so qaago.

⁶ *Anutuwaa opo sel jigo gorawaa iwoi kuuya ii kaen arenŋogi ero jigo gawon galeŋ yononon kambaŋ so jigo uuta mutuya kanon uma Anutu welenŋa qeŋ gawonŋia meŋ laligogi. ⁷ *Kaanŋa laligogito, jigo gawon galeŋ waŋa iinondeen gbani so indinŋa motoonŋo kanon jigo uuta kowoga totoon iikanon uma laligoro. Sa meŋ iikanon uma aŋaajon ano kanageso yononon poumapou qaganon singisonŋo anŋiti, mono iikawaajon ama siimolon oon sa maaro kamaaro.

⁸ Kaen arenŋon anŋi Unŋa Toroyanon sare ii qendeema iikanon ejemba kokaen kuma nonoma laligoro: Jigo uuta mutuyanon toroqen nanji, kambaŋ iikanon Anutunon jigo uuta kowoga totoon iikawaa kania ii asuganon mende inisaano laligogi. ⁹ Qaa ii kambaŋ kokaambaa sareya kolooja. Kania ii kokaen: Ejembanon kalenŋa kalenŋa nanduŋ ama siimolon meŋ kagi oonkejuto, uugianon kilenŋa luae mokoloowombaajon amamaankeju. Uugianon singisonŋo anŋitiwaajon ama tilooro siimolon meŋ kaŋ Anutuwaa jigo goranon uma qama koolinkejuto, iikanon mono singisonŋogia koma konjoratiwombaajon amamaankeju.

¹⁰ Nene kalenŋ ano apu kalenŋ meŋ kaŋ kema koma kaŋ koma anŋi oomulu kania kania meŋ onomakejuto, kaen selewaa jenkootoya kayagadeen otaankeju. Iwoi ii wala sokono ama laligogito, Anutuwaa arenŋ gbiliaa kambaŋanon kaŋ kuuro iikanondeen kanain mende toroqen sokombaa. Kian.

Kraistwaa sayaa kania

¹¹ Kraistnon kaŋ oyanboyan nonomakejiwaa jigo gawon galeŋ waŋa kolooroti, iinon balombaa opo sel jigo ejanon memeta iikanon mende uro. Kaen qaagoto, Siwenon jigo gora raji, mono iikanon uro. Jigo gora iikanon uuta qaita mon kolooja. Asamararaŋanon mono akadamyawo.

¹² Iikanon uma jigo uuta mutuya koton meme ano bulmakao meria yonoo sagia mende meŋ keno. Kaen qaagoto, iyanŋa saya maaro iikanon nemuŋ koma muro Siwewaa jigo uuta kowoga totoon iikanon uro. Iikanon kambaŋ motoonŋowaa so uro tegon sokonota eja. Dowenana kaen meŋ oyanboyan koloowombaajon kondooro kambaŋ tetegoya qaa sokoma en ubaa.

¹³ *Wala namonon meme ano bulmakao ejia unuŋ sagia meŋ kaŋ bulmakao embia kowinŋa kanon siimolon oon iikawaa bugaajonŋa kaanagadeen meŋ kaŋ ejemba kokojinjinŋiawo iikanon qeesaŋ onomorigi sokoma onono. Kaen hamo qeŋ ononŋi iikanon selegia songbama meŋ sorain onono laligogi.

¹⁴ Kaen anŋiti een, Kraistwaa sayanon mono kambaŋ kokaamba hamoqeqe tani ii mamaga uuguŋ kokaen ama nonomakeja: Sayanon mono uunana tilooro songbama nanamemenana koomu kotigaa buŋa koloowonatiwaa so ii koma konjoratinkeja. Kaen ama nonono laaligo Toya Anutu welenŋa qewombaa gawonŋa ii mono afaanŋon meŋ laligowonŋa. Unŋa Toroyanon

* 9:5: Eks 25.18-22 * 9:6: Jan 18.2-6 * 9:7: Lew 16.2-34 * 9:13: Lew 16.15-16; Jan 19.9, 17-19

lalignon kouma tetegoya qaa lalignon ubaati, iinon mono Kraist ilaan muro koposoya qaa laligoroto, ananaajon ama iyanq qeleema aon Anutuwaa siimolon lama kolooro.

¹⁵ Kania kokaembaajon Kraistnon soomongo aren gbiliaa galen wana kolooja: Anutunon ejemba oyanboyon koloon kamban tetegoya qaa kaana laligowombaa qaa somongon onoonoti, iyononon iwoi ii bunq qen aowuti-waajon moja. Kawaajon ama Kraist kuuro Anutu ano ejemba batunananon uumotoon ambombaa gawonq men laligoja. Soomongo aren mutuyaa kambananon ejembanon kana uugun singisonqo anqi iikanon somongon onono laligogiti, Kraistnon ii iikanonq isama onomambaajon ama komun dowegia mero.

¹⁶ Monnon ilawoilaya kuuya laaligoya tegowaati, kamban iikanon aliaa bunqaya koloowaatiwaajon jen kotorota qaa eji, alianon iwoi ii uulanawo mende mewaa. Uulanawo qaagoto, qaa toyanon komuro kanianon asuganon asugiro iigigo kamban iikanon ii saanon mewaa. ¹⁷ Jaawo laligoro kamban iikanon qaaya iikanon honawo mende koloowaato, qaa toyanon komurogo qaayanon mono esunawo koloowaa. ¹⁸ Qaa iikawaa so soomongo aren mutuya ii kaanagadeen oro saya mende maabuyagati een, mono honawo mende koloonaga.

¹⁹ *Aren mutuyaa honq ii kokaen kolooro: Moosesnon Kana qaawaa jenkooto qaa kuuya ii kanageso kuuya yonoonon weengonqo bulmakao meria ano meme unuro sagianon kamaaro. Kamaaro ii men apuwo mindirin lama juya osoga nezongbala men gumion susuyanon somongon sanon qendunqon qeesaaro Kana qaa Tere lama selianon on lipingiti, ii moriro. Ii morinqo kanageso kuuya batugianon liligon sa apunon qendunqon qeesaan giliro iikanon onomoriro. ²⁰ Kaen onomorinq kokaen injoro, "Anutunon qaaya ten kombutiwaajon jen koton onoma onowo soomongo anqi, mono iikawaa sayaga koi."

²¹ *Kaen injon toroqen opo sel jigo gora ii kaanjadeen sa iikanon qendunqon giliro moriro. Hamoqeqe gawon mewutiwaa akadamu ilawoila kuuya ii kaanagadeen qendunqon giliro moriro. ²² *Anutuwaa Kana qaanon jen kotojiwaa so ii me woi kuuya ii mono sanon songbaninq soraaya koloonkeja. Kawaajon monnon sa mende maanagati een, Anutunon singisonqonana mende mesaonaga. Kian.

Kraistwaa sayanon singisonqonana koma konjoratinkeja.

²³ Namowaa jigo goraya ii Siwewaa jigo gorawaa sareya ano unqunqaya. Namonon jigo ano iwaa borotere ano borosowo ii siimolon onoon ama iikaanq kanon hamo unugi soraaya koloogi sokonoto, Siwe jigo gorawaa ilawoilawaajon ii mende sokonja. Kawaajon Kraistnon siimolon onoon qaita mon anoti, iikanon mono Siwe jigonon uma iwaa ilawoilaya kuuya hamo unuro soraaya koloogi sokono. Siimolon onoon qaita mon iikanon mono namowaa siimolon onoonq ii uugun akadamyawo kolooro. ²⁴ Iikawaa kania ii kokaen: Kraistnon jiwowon jigo uuta kowoga toton ejanon memeta iikanon mende uro. Namowaa jigo goraya ii Anutuwaa jigo goraya honq unqunqaya kolooro. Kraistnon mono Siwe goman honq iikanon uma kamban kokaamba ilaan nonomakebaatiwaajon jotamemenana koloon Anutuwaa jaasewananon asuginkeja.

²⁵ Namowaa jigo gawon galen wananon gbani so oro sagia men jiwowon jigo uuta kowoga toton iikanon uma laligoro. Kraistnon iikawaa so mende

* 9:19: Eks 24.6-8 * 9:21: Lew 8.15 * 9:22: Lew 17.11

amakeja. Iinon Siwe gomanon indin mamaga mende uro. Anutuwaa siimolon lama kolooro gbani so qenkebutiwaajon ama eu mende uro.

²⁶ Indin motoongonon mende sokonagati een, iinon mono Anutunon Siwe namo mokolon oronoti, kaban iikanon kanain siimboboloya kanjanawo moro indin seiseiya koloona. Kaen qaagoto, namowaa kambanon tegomambaajon ano kaban kokaamba indin motoongogadeen singisongo koma konjoratiwaatiwaajon ama asugiro. Asugin iyan siimolon onoon kaan ama mubutiwaajon ama aoro. ²⁷ Namu ejemba anana arenana ii kokaen eja: Anana kaban monon komuwon ano iikawaa gematanon Anutunon qaanana gosin jen tegon nonombaa.

²⁸ *Aren iikawaa so Kraiston kaaniadeen ejemba seiseiya anana singisongonana koma konjoratiwaatiwaajon indin motoongowaa so kan iyan siimolon onoon kaan ama mubutiwaajon ama aoro. Iinon kaban monon eleema kawaa. Singisongowaaajon ama mombo mende kawaato, ejemba asugiwaatiwaajon mambomakejon, mono anana oyanboyan nonoma nunuambaatiwaajon ama asugiwaa. Kian.

10

Indin motoongon koomunon ama aoro sokondaborota eja.

¹ Kana qaa walaga iikanon oyanboyan koloowombaa kania hona ii mende kolooro, oyanboyan asugiwaatiwaa unajaya iikaya ero. Anutuwaa Kana qaawaa kania kaen ejiwaajon ama ejemba Anutu mepeseewombaaajon jigo goranon kaban so umakejuti, iyononon mono letoma akadamugiawo koloowombaaajon amamaankeju. Yononon kaban tetegoya qaa nandun kalen menj kan ama siimolon onoon iikayadeen gbani so toroqen ama laligogito, iikanon mende sokono. ² Iikanon sokonagati een, siimolon onoon ii saanon mesaowuyaga. Jigo goranon Anutu waeya menj mepesegiti, iyononon indin motoongon hamo unugi soraaya kolodaborowuyagati een, iikaen mono singisongogiaa gamuya ii mende toroqen mobuyagato, ii toroqen mogi. Kawaajon oro kalen ii toroqen nandungiaga amakegi.

³ Gbani so siimolon onon laligogiti, iikanon mono toroqen singisongogiaa gamuya ii jen gbilin onono laligogi. ⁴ Bulmakao eja ano meme yonoo sagianon mono singisongo koma konjoratiwaatiwaajon amamaankeja. Ii batogogito, osin laligon kougi.

⁵ *Kawaajon Kraiston namonon kamaan asugiroti, kaban iikanon kokaen jero,

“Anutu, giinon nandun kalembaaajon ano siimolon oowutiwaajon mende koposongon laligonato, namonon laaligowaa selia ii mozonongon nona.

⁶ Siimolon onon singisongogiaajon ama nandun kalena kalena ama laligogiti, ii iima kawaajon mende aisoon laligona.

⁷ Kaban iikanon kokaen ijowe, ‘Anutu, moba, niinon koi kajej.

Noo kanana ii papia liipina iikanon oogita eja. Iikawaa so mono goo uusiingaa so ama menj laligomanja.’ ”

⁸ Wala kokaen jero, “Nandun kalen ama siimolon onon singisongogianon solananiwaatiwaajon iwoi kania kania ama laligogiti, iikawaajon mono siinganon mende kolooro moma laligona. Ii iima kawaajon mende aisoon laligona.” Iwoi ii Kana qaa walagaa so toroqen amakejuto, ii kilen kaen jero. ⁹ Kawaa gematanon qaa kokaen jero, “Anutu moba, niinon mono koi kan goo uusiingaa so ama menj laligomanja.” Kaen jen Anutu waeya menj

* 9:28: Ais 53.12 * 10:5: Ond 40.6-8

mepeseewombaa kania mutuya ii qewagon kana gbilia kuuro. ¹⁰ Anutuwaa uusiinanon nemun koma muro selianon siimolon oonoon kaana angi tegorotiwaajon mono tak koton nonono soraaya kolodaboronin. Indin motoongowaa so selia qeleenoti, iikanon mono kamban so sokoma en ubaa.

¹¹ *Kambana kambana jigo gawon galej kuuya yononon nama jigo gawongia menkeju. Suulan siimolon iikayadeen oonoo oon amakejuto, iikanon singisonogogia koma konjoratiwombaaajon amamaankeju.

¹² *Iikanon amamaankejuto, Siwewaa jigo gawon galej wana Jiisanon mono indin motoongowaa so singisonogowaaajon ama selia qeleeno kamban tetegoya qaa sokoma en ubaa. Namonon siimolon oonoon kaana nama mugi Siwe jigonon uma Anutuwaa boro dindinanon raja. ¹³ Iikanon rama kamban batuya kokanon Anutunon tuarenjenuruta riitano kamaan unuro Kraist kaniaa doya* koloogi otokorian maabombaaajon mamboma laligoja. ¹⁴ Indin motoongowaa so koomunon ama aoro siimolon oonoon kaana ama mugi iikanon sokondabororo saanon ejemba tak koton nonono soraaya koloowombaa so koloojon. Kaen saanon menj letoma nonono akadamanana kuuya mokolon kamban tetegoya qaa iikaana laligon ubona.

¹⁵ Unu Toroyanon kaanagadeen qaa ii nanjon jero mojon. Wala qaa kokaen jerota eja:

¹⁶ *"Pon niinon kokaen jejen: Kamban tosiannon tegoro iikanon mono soomongo aren gbilia yonowo amanati, ii kokaen: Niinon Kana qaana kuuya ii uu kononjianon ama momogianon tere kaana oomanu."

¹⁷ *Kaen jen kokaen torogero, "Niinon yonoo singisonogogia ano nanamemengia jeulalana angiti, iikawaajon duduun ii mende torogon romonjon laligomanu." ¹⁸ Qaa iikawaa so hona kolooro Anutunon singisongonana mesaoro qaanananon tegorotiwaajon singisongonanaajon siimolon oowombaa so mende kolooja. Kian.

Anutuwo kaparanj koma laligowombaaajon nonoono.

¹⁹ Kawaaajon uumeleen alaurunana, Jiisaswaa sayanon songbama nonono mono saanon Anutuwaa jigo uuta kowoga totoon iikanon ubona. Kaen moma laarin kotiin uuwoi mende amakejon. ²⁰ Jiisanon kana kekenaa kana gbilia meleuro ano laaligo kotigaa kania koloon nononja. Kana ii iyanaa selia qeleema iikaana kanon meleurota eja. Kana ii riin Anutuwaa jigoyaa opo sopaya koton jigo uuta kowoga totoon iikanon ubona. Jiisaswaa selianon nemun koma nonono opo sopaya ii saanon kotowona. ²¹ Jiisanon jigo gawon galej uuta koloon nonomakeja. Iinon Anutuwaanon kanageso kuuya galej koma nonoma laligoja.

²² *Kaana laligojiwaaajon anana mono gbingbaon mesaon uuwoi kuuya yakarin pondangadeen momalaari qaganon nama Anutuwaa kosianon kema qama koolin laligowona. Sayanon qeesaaro nonomorin utilotilonana songbano soraaya koloon laligowona. Uunananon mende torogon jen nonono mono awasankaka laligowona. Apu taana arinin menj taalin nonono iikaana mono Anutuwo qokotaan laligowona. ²³ Anutunon oyanboyan koloowombaa qaa somonjon nononoti, iinon mono qaaya pondan otaan ananawo nanja. Kaen nanjiwaaajon ama iikaana koloowombaaajon mamboma jejeromonromon ama jokolonkebona. Iikanon mono

* **10:11:** Eks 29.38 * **10:12:** Ond 110.1 * **10:13:** Kereuruta menj kamaan onoma haamo ama gamu qen onombombaaajon kanagianon riwagong qagianon do kaana rilanjin laligogi. Juuda yonoo kanagia kian. * **10:16:** Jer 31.33 * **10:17:** Jer 31.34 * **10:22:** Lew 8.30; Eze 36.25

konjbara mesaon zen nama kotiin laligowonja. ²⁴ Uujopa ano nanamemen awaa ambombaajon mono uukuukuu men nanjon aon laligowonja. Kaanja laligowombaaajon mono pondan galen men aon laligowonja. ²⁵ Tosianon iyangiaa uumeleen kanagesowaa ajoajoroogia mesaonkejuti, anana mono sili iikawaa so mende ama laligowonja. Kaen qaagoto, Pon kawaatiwaa aiweseya iima kambaanon dodowiji iikaan mojon, iikawaa so mono kaparan koma kotiin uukuukuu men aon laligowonja.

²⁶ Buna qaa honja momago ananaa aijnon singisonjo lan ambonati een, singisonjonana iikawaajon mono nandun jiwowon mon ambombaaajon amamaawonja. Siimolon onjon mon ii mende ilaan nonombaa.

²⁷ *Ii mende ilaan nonombaato, Anutunon qaanana ii jen tegon irona meleen qananon ubaatiwaaajon mamboma jenenana ororo keenana moma laligowonja. Anutunon tuarenjenuruta gere gagirion onjoowaati, iikawaa usunja kayadeen koloowaatiwaaajon mono mamboma laligowonja.

²⁸ *Monjon Mooseswaa Kana qaa gema qeji, ii mono qaa jakeyanon ongi woi karoonon qaaya nanjon jegi qaayawo koloowaati een, ii mono mende kiankomun mug koomuwaa buna koloowaa.

²⁹ *Kaen koloowaato, ejemba mon kokaanja iwaa qaayaajon mono nomaen romonjoju? Monjon Anutuwwa Meriaa qaaya kanaanon rikotaan gilinjeja. Soomonjo aren gbiliaa sayanon tak koton muro soraaya kolooro, sa ii iwoi omaya kaanja men kamaan amakeja ano kalenmorian Toya Unja Toroya ii mepaegon munjeja. Monjon kaanja kolooro Anutunon qaaya gosin irona dawiwaa so muro sokonaga? Kana qaa qotogon koomuwaa buna koloowombaa so koloojonto, Anutunon ejemba kaanja irona ii mono gere gagiriawo kuun muro qaganon uro siimbobolo honombononja mende moma laligowaa. Naa siimbobolonon sokoma munaga? Iwaa kaniaajon mono nomaen romonjoju?

³⁰ *Qaa mon kokaen eja, “Jena jewe, nuna guwe, ana ambe ii noo gawonja. Niinon mono ejemba qaagiaa irona meleemana.” Toroqen qaa mon kokaen jerota eja, “Ponjon kanagesouruta onjo qaagia gosin jen tegowaa.” Mon moronon kaen jeroti, nononon ii moma mujon. ³¹ Anutu laaligo Toyaa jaanon nama kamaan nunuro boria-non nunuwaati, iikanon mono kanjanawo totoon koloowaa. Kian.

³² Looriwubotiwaajon kokaen jejen: Anutuwwa asasaganon karo buna qen aon asarigiti, mono kamba mutuya ii romonjon laligowu. Kamba iikanon momalaariwaa manja qen siimbobolo mamaga mokolon ii kilen aon oron nuuguna guuguwe ama nama kotiigi. Ii mende duduwwu.

³³ Kamba tosaanon gamu qen ononji konajilin mogi qenjaaronon injiigigiin laligogi. Kamba tosaanon alaurugia tani kaanagadeen ama ononji yonoo kooronjianon nanji. ³⁴ Tosaanja kapuare mirinon ononji ragiti, mono ii injiima siimbobologia moton moma laligogi. Esuhinagia kisiyaen qen kopepereen megiti, ii mono korisoro qaganon moma anjon koma laligogi. Siwewaa tiwomaleku qaita mon mende aliwaati, ii en ononjiwaaajon moma iikawaajon ulunkolen moma laligogi.

³⁵ Kawaajon awasankakagia mono kamba kokaamba mende gilin mesaowu. Ii mende mesaogi Anutunon mono iikawaa tawaya somata onombaa. ³⁶ Anutunon iwoi onombaatiwaa qaa somonjorota eji, ononon ii buna qen aowutiwaaajon nanju. Kawaajon Anutuwwa uusiina otaan lombo moma mokosinjon kaparan koma laligowuti een, Siwewaa bunaya iikanon

* 10:27: Ais 26.11 * 10:28: Dut 17.6; 19.15 * 10:29: Eks 24.8 * 10:30: Dut 32.35, 36

mono onoo buŋa koloowaa. ³⁷*Kokaembaajon mono nama kotiin laligowu: Kamban torodaamon iikayadeen mono toroqen mambonin

“Mombo kawaati, iinon mono kan kuuwaa. Kamban mendende qen koriro ubaato, kamban so tororo kawaa.

³⁸ Tororo kawaato, noo alananon nanamemen dindiŋa otaankeji, iwaa momalaarianon mono nemun koma muro kotiin laligon ubaa. Mombo eleema momalaaria mesaowaati een, ii mendende sokono uunanon iwaajon mendende aisoowaa.”

³⁹ Qaa kaen ejato, nononon ejemba uugia mombo eleema momalaarigia mesaon gere siawaa buŋa koloowuti, iyonoo tuungianon mendende nanjon. Kaen qaagoto, momalaarinana ii mono galen konin Anutunon hamo qen nonono laligon Siwe gomanon ubonatiwaa so kolojon. Kian.

11

Ejemba momalaarigiaajon ama iwoi kokaen kolooro:

¹ Momalaariwaa kania ii kokaen: Iwoiwaajon jejeromonromon anjon, ii koloowaatiwaajon mono kotiin uuwoiya qaa moma laarion. Iwoi mendende ii-iita iikawaa so ama men hona iibombaajon mamboma awasankaka nanjon.

² Monowaa monoyanonga kanain ejemba momalaarigianon nemun koma onono uugia meleenji Anutunon injiro sokono jen qeangon onono laligogi.

³*Momalaarinananon nemun koma nonono iwoi kuuyaa kania ii kokaen moma asarinkejon: Anutunon qaaya jen koton iikanon Siwe namowaa ilawoila kuuya mokolooro. Kawaaajon kamban kokaamba iwoi iimakejon, ii iwoi ii-iita iikanona mendende letoma kolooro.

Aabel, Eenok, Nooa yonoo momalaarigia

⁴*Kein (Kain) Aabel yoronon Anutuwaajon siimolon oori Aabelon uuta meleenon momalaarianon nemun koma muro tororo ten kono kaasoyanon dindiŋa uro. Kaen uro Anutunon siimolona iiro sokono jen qeangoro. Jen qeangon Aabelon solana kolooroti, Anutunon qaaya ii nanjon jero momalaarianon nemun koma muro moro. Kana moma laligon komuroto, ii kilen kamban kokaamba nanamemenon monin qaa iikanon mono toroqen uunana kuun nanjon nonomakeja.

⁵*Eja qata Eenok iinon wala eenanon uuta meleenon Anutunon qaaya nanjon jen qeangoro moma iwaa jaayanon sokoma laligoro. Kaen laligon kouro momalaarianon Eenok nemun koma muro Anutunon jaawo wano Siwenon uro. “Anutunon wano eu uro toroqen mokoloowombaajon amamaagi.” Buŋa Tere iikawaa so Eenok momalaarianon anjon koma muro mendende komuro. ⁶ Uuta Anutuwaanon meleenji, iinon qaa kokaen moma laariwaa: Anutunon laligoja ano Anutunon ejemba iwaa jaayanon sokombombaajon monganjuti, ii tawa qen onombaa. Qaa woi ii moma laarin saanon Anutuwa kosianon kawaato, mendende moma laarin mun een iwaa jaayanon sokombombaajon amamaawona.

⁷*Anutunon Noowaajon iwoi koloowaatiwaa galen meme qaaya isaano. Aisano Noonan moma asarin sombuya qaita mon moma hona mendende iiro momalaarianon nemun koma muro ten koma wango mero. Anutunon iyanon ano sumanjuruta anjon koma onom-baatiwaajon moma wango ii mero. Nooa momalaarianon nemun koma muro wango meroti,

* **10:37:** Hab 2.3-4 * **11:3:** Jen 1.1; Ond 33.6, 9; Jon 1.3 * **11:4:** Jen 4.3-10 * **11:5:** Jen 5.21-24 * **11:7:** Jen 6.13-22

nanamemen ijikanonj mono namo ejemba kanagia doogoya injisaano Anutunonj qaagia jenj tegoro tiwilaagi. Uugia mende meleema tiwilaagito, Nooawaa momalaarianonj nemunj koma muro Anutu waa jaanonj solanja koloowombaa kalenja ii bunja qenj aoro. Ejemba Anutu moma laarinj muninj qaanana jenj tegoro solanjanijkejonj, Nooanonj mono iikawaa so solanja kolooro. Kianj.

A Abraham Saara yoroo momalaarigara

⁸ *Anutunonj Abraham balonj monj iwaa bunja koloowaatiwaaajonj jenj iikanonj kemaatiwaaajonj oono. Oono momalaarianonj nemunj koma muro qaa ii tenj kono. Dakanonj kema keunaga ii mende moroto, ii kilenj iyanjaanonj balonj mesaonj keno.

⁹ *Kema kema Anutunonj balonj iwaa bunja koloowaatiwaaajonj jenj somonjgoroti, mono iikanonj keuro. Keuma waba koloonj ejemba nanamemengia mende moroto, momalaarianonj nemunj koma murotiwaaajonj mono kilenj opo kuunj menj maama kanonj enj laligogi. Esameria Aisak Jeikob yorononj kaanagadeenj Anutunonj balonj onjombaatiwaaajonj soomonggo qaaya iikayadeenj bunja qenj aonj balonj iikanonj toroqenj opo kuungia menj maama enj laligogi. ¹⁰ Siwe siti tandoyanonj mende gisaawaati, Abrahamnonj ii iimambaajonj mamboma laligoro. Anutunonj siti iikawaa arenja ama unjaya menj miri tandogia osonj mero powowonj kotakota enj ubaati, mono iikanonj keumambaajonj ama mamboma opo kuunjonj laligoro.

¹¹ *Kaanja laligonj eja wanja kolooroto, momalaarianonj nemunj koma muro kotiinj manj kolooro. A Abrahambaa embia Saara iinonj kopinj laligoroto, ii kilenj koro ama mera mero. Anutunonj Abrahambaa kanagesoya somata koloowaatiwaa qaa somonjonj muroti, iwaajonj ama qaayanonj honjowo koloowaatiwaaajonj moma laarinj laligoro. Momalaaria iikanonj nemunj koma muro meria kolooro iiro. ¹² *Eja motoonjgo iwaa momalaarianonj nemunj koma muro koomuwaa so kolooroto, ii kilenj iwaanongga kanageso somata qatawo koloogi. Sengelao sombinonj asarigi jangogia weengowombaaajonj amamaajonj, me sakasinj kowe goraayanonj ejuti, gbiliurutanonj mono iikawaa so seinj koloogi.

Ejemba kokaamba Siwe gomambaajonj awelegonj laligogi:

¹³ *Ejemba sundugia ii jejonj, ii kuuya uugia meleema Anutu moma laarinj munj laligonj komugi. Anutunonj balonj onjombaatiwaa qaa somonjonj onjono laligogito, balonj iikanonj mende keugi. Kaen qaagoto, balongia ii koriganonj nama uunj iima waeya menj aisoogi. Iima eenj aisoonj kokaenj jenj asarinj jegi, "Namononj wabaga koloonj qanda laligojonj." ¹⁴ Ejemba iyangiaa miri gomangianonj keubombaaajonj janjarinj riinjkejuti, iyonononj qaa kaenj jenjkeju. ¹⁵ Balonj mesaogiti, iikawaajonj romonjonj qaaya jewuyagati eenj, yonononj mono saanonj eleema iikanonj kenji uugianonj tegonaga.

¹⁶ Mono saanonj eleembuyagato, yonononj iikawaajonj mende romonjonj laligogi. Iikawaajonj qaagoto, kantri qaita monj Siwenonj eji, mono iikanonj keubombaaajonj awelegonj laligogi. Anutunonj yonoojonj siti merotiwaajonj Anutu qata "Ananaa Anutu!" jegi ii moma aisoonj yonoojonj ama gamu monj mende momakeja.

A Abraham, Aisak, Jeikob, Joosef yonoo momalaarigia

* **11:8:** Jen 12.1-5 * **11:9:** Jen 35.27 * **11:11:** Jen 18.11-14; 21.2 * **11:12:** Jen 15.5; 22.17; 32.12 * **11:13:** Jen 23.4; 1 Hist 29.15; Ond 39.12

17 *Anutunonj Aabraham angotetenonj ama muro momalaarianonj nemunj koma munj Aisak Anutu kalengga muro. Anutunonj Aisakwaajonj balonj mumambaajonj ijoro Aabrahamnonj soomonjgo qaa ii bunja qenj aoroto, kilenj meria motoonjgo ii moma tegonj iikanonj siimolonj oomambaajonj ano. 18 *Anutunonj Aabrahambaajonj qaa kokaenj ijoro, “Aisaknonj mono gbiliuruga nemunj koma onjono koloonj goo qaga bosima laligowuya.” Qaa ii moroto, kilenj meria alatanonj ano. 19 Ama kokaenj gosinj romonjgoro, “Komuwaato, Anutunonj saanonj kotiinj menj gbiliro koomunonjga waabaa.” Sareqaa kaenj jeroti, iikawaa so merianonj mombo toroqenj koomunonjga kaanja waaro wano.

20 *Momalaarianonj Aisak nemunj koma muro merawoita Jeikob ano Iisoo (Eesau) ii kotuegonj orono. Anutuwaaw kotumotueya iikanonj mono kambanj kanagenjanonj kaanagadeenj sokoma orono qagaranonj umakebaatiwaajonj qama kooliro.

21 *Jeikobnonj komumambaajonj anoti, kambanj iikanonj momalaarianonj nemunj koma muro meria Joosefwaa merawoita woi ii kotuegonj oroma taa gbaruyaa kitianonj laarinj Anutu waeya menj mepeseero.

22 *Joosefwaa koomuyanonj dodowiroti, kambanj iikanonj momalaarianonj nemunj koma muro Israel kanageso Iijipt mesaonj kagiti, iikawaa sunduya ii jenj gbilinj injoro. Kaenj injonj kanagenj qamoya dakanonj ronj kombutiwaaw qaaya ii jenj kotonj onjono. Kianj.

Mooseswaa momalaaria

23 *Momalaariganonj Mooseswaa nemunjanja nemunj koma orono Moosesnonj kolooroti, ii kambanj iikanonja kanainj koinj karoombaa so mesanjgori. Mera ii iimasiinjiinjawo tania monj kolooroti, ii iima kinj pombaa jenjkootoya uuguwobotiwaajonj toroko mende moma meragara mesanjonj galenj koni.

24 *Moosesnonj somariiro qata faarao kimbaa borataa meria qagi momalaarianonj nemunj koma muro qa ii bosimambaajonj togonj faarao kimbaa miria mesaonj kemaliro. 25 Saanonj toroqenj Iijipt yonjowo singisonjgowaa korisoroya mokolonj ii kambanj toroga lanj aisoonagato, laaligoya kaanja ii gema qero. Ii gema qenj Anutuwaaw uumeleenj kanageso yonjowo toroqero kakasililinj ama onjongi ii motoonj moma aonj orowombaajonj moro uuta kolooro. 26 Anutunonj tawa mubaatiwaagenj uunj nama kotiuro. Kawaaajonj Iijipt yonjononj maa suangiawo koloonj siiseweweya qaa laligogiti, iikawaaajonj moro iwoi kamaanjeqeta kolooro. Iikanonj iwoi kamaanjeqeta kolooro gema qenj Hamoqeqe Toyawo toroqero iwaajonj ama mepaqepae ama munj laligogiti, ii moro kilenj honjowo ano uuta kolooro.

27 Momalaarianonj Mooses nemunj koma muro Iijipt kinj pongiaa irinja soombabotiwaajonj toroko mende moma kantria mesaonj karo. Anutu ii-iita qaago ii ii-iitaa tani romonjonj munj laligoroti, iikawaaajonj mono kaparanj koma nama kotiuro. 28 *Momalaarianonj nemunj koma muro kianjkomu kendonj* ama iikawaa arenja jenj kotonj onjono aisoonj raji. Koomuwaaw gajobanonj Iijipt uutanonj mutu meraurugia unjugi Israel yonjoo meraurugianonj komuwubotiwaajonj mono jenj kotonj onjono nagugianonj sa morigi.

29 *Momalaarigianonj Israel ejemba nemunj koma onjono Kowe Osoga ii

* 11:17: Jen 22.1-14 * 11:18: Jen 21.12 * 11:20: Jen 27.27-29, 39-40 * 11:21: Jen 47.31-48.20

* 11:22: Jen 50.24-25; Eks 13.19 * 11:23: Eks 2.2; 1.22 * 11:24: Eks 2.10-12 * 11:28: Eks 12.21-30 * 11:28: Anutuwaaw gajobanonj Israel ejemba injiima koboonj unjuuguroti, iikawaa kendonja ii ananaa qaanonj kianjkomu kendonj jeninj Koonj qaanonj Pasowa jeju. * 11:29: Eks 14.21-31

balon kelasanon kekenaa so koton kagi. Iijipt manjaqeqe eja yononon ii kotowombaajon batogogito, mono apunon nemoton tiwilaagi.

Reihab ano momalaariwaa ejemba geria tosia

³⁰ *Momalaarigianon Israel kanageso nemun koma onono Jeriko taonon kan kiropo sopaya ween 7:baa so liligon motoon kema kagi kiropo sopaya sopaya kotakota iikanon mono ororongon kamaagi. ³¹ *Momalaarianon kana somata emba Reihab nemun koma muro kokaen ano Anutunon iima kobooro: Israel jotamemeya yoronon balon iima mobowaajon oloj kari ala men koma horon orono. Anutunon ii iima kanagen yangisen ejemba unuro tiwilaagi Reihab iima kobooro yonowo motoon mende komuro. Kian.

³² *Naa qaaga mombo toroqen jewenaga? Deiwid, Samuel ano gejatootoo ejemba tosaana yonoo sundugia toroqen jewenagati een, noo kambananon mono mende sokonaga. ³³ *Momalaarigianon tosaana nemun koma onono galenkonkon totona totona melungon men ejemba mindingon onongi nanamemen dindina otaan laligogi. Anutunon iwoi nonombaatiwaa qaa somongorota eji, mamaganon qaa iikawaa so qama koolin moma laarigi hona kolooro meggi. Tosianon laion oro batugianon qama koolin moma laarigi Anutunon laion qaa oogia somongoro.

³⁴ *Tosianon gere bolan uutanon qama koolin moma laarigi Anutunon gere esuna qowogoro mende onoro. Tosaana manjawaa soo somatanon unuwombaajon angi Anutunon yonoonon soo jeta men mooniro kok kongi. Mamaganon looloria koloon qama koolin moma laarigi Anutunon esun onono kotiigi. Tosianon manja qen qama koolin moma laarigi Anutunon esun onono kawali kotakota koloogi. Waba yonoo manjaqeqe tuungianon kagi tosaananon qama koolin moma laarin kanon mono onotaagi unju-rama kengi.

³⁵ *Emba tosianon kitigianon komuro qama koolin moma laarigi Anutunon men gbilin muro koomunonga waaro mombo toroqen aitonngogi. Ejemba tosianon koomu gematanon oyanboyan uuta mokoloowombaajon moma kaparan koma nanngi. Kaana nanngi qanjonon unun kakasililin kania kania ama onoma kokaen injjogi, "Anutu qakoona uulanawo isama gombona." Kaen injjogito, yononon ii togogi toroqen jaabamagege men onoma laligogi. ³⁶ *Tosianon Anutu moma laarigi mepaqepae ama ooli waayawonon unugi siimbobolo kania kania mokolon laligogi. Toroqen tosaana gbadoon kapuare miria miria kanon ononggi laligogi.

³⁷ *Tosaana jamonon unugi komugi. Tosaana segenon moton onongi woi koloogi. Tosaana manjawaa soo somatanon unugi komugi. Tosianon lama selia ano meme selia kanon opo kaana mouma lan kema liligogi. Kaana wanaya toon koloogi sisiwerowero ano kakasililin tondu men onongi laligogi. ³⁸ Siwewaa akadamugiawo koloon balombaa nanamemen bologaaajon mogi mende sokoma onono iikanon mende toroqegi. Mende toroqen lan liligon balon qararankonkonon kema kan baana baana uma kamaan kobaa me namo riiriitaa uutanon en laligogi. Kian.

³⁹ Ejemba sundugia jejenj, ii kuuya momalaarigianon nemun koma onono uugia meleengi Anutunon injiuro sokono jen qeangon onono laligogi.

* **11:30:** Joos 6.12-21 * **11:31:** Joos 2.1-21; 6.22-25 * **11:32:** Ponj 6.11-8.32; 4.6-5.31; 13.2-16.31; 11.1-12.7; 1 Sml 16.1-1 Kinj 2.11; 1 Sml 1.1-25.1 * **11:33:** Dan 6.1-27 * **11:34:** Dan 3.1-30 * **11:35:** 1 Kinj 17.17-24; 2 Kinj 4.25-37 * **11:36:** 1 Kinj 22.26-27; 2 Hist 18.25-26; Jer 20.2; 37.15; 38.6 * **11:37:** 2 Hist 24.21

Kaana laligogito, ii kilen Anutunon oyanboyan qaita mon nonombaati-waa qaa somongorota eji, iikanon iyonoononga monon mon mende keuro. Qaago. ⁴⁰ Anutunon ii angiodeen qaagoto, mono ananawo motoon akadamananawo koloodaborowonatiwaajon moja. Kaen moma kawaajon oyanboyan qaita mon nonono mokoloowombaa qaa arena ano eja. Kian.

12

Anutunon man koma mindingon nonomakeja.

¹ Ejemba tuun somata qatawo kaananon momalaariwaa kania nanjon jen koosu kaana liligon nonoma nanjuti, ii monon. Kawaajon anana kaaniadeen mono lombonana kuuya ano singisongo afaanagadeen kokosiin nonomakeji, ii gilini kemba. Anutunon anana momalaariwaa manjaya qen Satan haamo ama mubombaa arena anota eja. Kawaajon laaligo batuya koi laligongo komuwonati, batuya ii mono nuuguna guuguwe kaan kaparan koma manja qen bobogarin kembona. ² Jiisasnon momalaarinana men letono kolooro men somariiro kotiin akadamyawo koloonkeji, Toya ii mono jaanananon uun tororo iimakebona. Iinon saanon toroqen Siwe gomanon laligon aisonagato, ii mesaon kamaan iikawaa kitia siimbobolo moro. Maripoonon kikekakasililin kaana komumambaa gamu moma ii mende togoroto, ii qenjaaronon moma mokosigon komuro. Komun Anutuwwa jinkaron dun raranon uma boro dindinanon raja.

³ Singisongo ejemba yononon kaen tuarenjen ama mugi siimbobolo moroti, ononon mono ii romonjon laligowu. Zolologon loorin uukamakamaa koloon nama momalaarigia ano jejeromonromongia mesaowubotiwaajon mono kaen amakebu. ⁴ Singisongo ambombotiwaajon aon oron manja qen laligogi iikanon singisongowaa Toyanon mono sagorogoro (gbilibamban) mende unuro. ⁵ *Amanon meraborauruta yonoojon qambanmamban qaa ononji, Anutunon iikawaa so qaa mon kokaen injoro mono ii duduun laligoju,

“Oo merana, Ponon mindingon gomakeji, iikawaajon mono mona geegee mende koloowa. Qaa jen gono iikanon mono uukamakamaa mende koloon laligowa.

⁶ Ponon ejemba jopagon onomakeji, ii mono mindingon onomakeja. Ejemba merabora kaana unuama kalan koma onomakeji, ii kuuya koobinon ununkeja.”

⁷ Merabora mon amayanon mende mindingoro lan laligonaga, iikaana mono iwaa meraborata mende koloonaga. Kawaajon Anutunon on merabora kaana ama onomakeja. Kawaajon lombo onono ii mono mindingon onombaatiwaa tania romonjon moma mokosigon dingon laligowu. ⁸ Anutunon meraborauruta kuuya mindingon onomakejiwaa so on mende mindingon ononagati een, mono iwaa meraborauruta hona mende koloowuyaga. Kaen mono onoangiaa jaajaa gua merabora mangia qaa kaana koloowuyaga.

⁹ Qaa ii mombo kokaen jema: Namowaa manurunananon mindingon nonongi ii goda qen onoma laligonin. Selewaa manurunananon qerewena koloojuto, uunanaa Amanananon mono hona ano uuta kolooja. Kawaajon mono iwaa qaa baatanon kema dingon laligon kotiini sokombaa. ¹⁰ Selewaa manurunananon mono iyanngiaa momogiaa so kaparan koma namonon kamban toroga laligowombaaajon ama mindingon nonoma laligonkeju. Yononon kaana laligonkejuto, Anutunon mono tak koton

* 12:5: Job 5.17; Gba 3.11-12

nonono iwaa so soraaya koloowombaajon ama mindingon nonomakeja. Kaen ama onanon awaa ano oyanboyon koloowombaajon moja.

¹¹ Monon mindingon nonono kaban iikanondeen korisoro tani mende amakejonto, wosobiri siimboboloyawo momakejon. Qaa ii honato, iikawaa hona ii kanagen kokaen koloowaa: Anutunon ejemba iikaana kanon men gbilin onomakeji, iyonoo nanamemengianon dingoro luae qen onono moma laligowuya. Kian.

Qambanmaban ano galen meme qaa tosia

¹² *Kawaajon “Sawingia tegoro borogia bimoon sororonjon nanji, ii mono men waama mindingowu. Tawogia juma simingia sunji, ii mono men kotiiwu.” Bun qaa mon kaen eja. ¹³ *Korinkorinawonon ligisoon kamaan qero kanaan suma bolidaborowabo. Qaa iikawaa so alagia qotogon mende ama mubuto, mono qeangowaatiwajon kaparan koma laligowu. Bun qaa mon kokaen eja,

“Kana riin kekenaa kanagia mono men qeleleegi dindina koloowu.”
Qaa iikawaa so mono uuqanjon qen aon laligowu.

¹⁴ Ejemba kuuya yonowo luaenon uumotoon laligowutiwajon mono kotiin kaparan koma laligowu. Monon laaligo soraaya mende mokoloowaati, mono een Pon mende iibaa. Kawaajon Anutunon men sorain onombaatiwajon mono kaparan koma nambu. ¹⁵ *Monon Anutuwa kalenmorianan uugun mende bun qen aowabotiwaajon mono galen men aon laligowu. Nene gawonon oro kaambogawo ii tiitawo qonjomakejon. Iikawaa so uukaambowaa kania kuuya ii mono qewagowu. Mende qewagogi iikanon somariin kouma enkalolon men onono mamaga onoo uugianon tiloowabo.

¹⁶ *Kaanagadeen monon serowilin ambabo me Iisoo (Eesau) kaana anjonjayawo laligowabotiwaajon mono galen men aon laligowu. Iisoonon mutu mera koloorotiwaa borosamo toya kolooroto, qaa ii nene indin motoongo newaatiwajon ama qewagoro. Qewagoro koga Jeikobon borosamowaa qaaya ii nene iikanon sewana men bun qen aoro. ¹⁷ *Kanagen soomongo qaagaraa so kolooro Manaa kotumotueyanon mono Jeikob qaganon uro, onon ii moju. Kaen uro Iisoonon kotumotue ii bun qen aomambaajon moma welema saaro jaunanon kamaaro. Kaen kaparan koma welenoto, kilen qaa kogawo somongoriti, ii utegomambaa kania mon mende mokolooro. Kawaajon mutu meriaa kotumotueya ii bun qen aomambaajon moroto, iikanon osin amamaaro.

¹⁸ *Wala eenanon Israel kanageso yononon Sainai (Sinai) kosianon kan nanji baana iikanon gere bolanon jero. Jen kaaso kondundunjon kamaan pangaman mero raidimbon qero Anutunon iikanon yonowo soomongo aren ano. Sainai (Sinai) baana iikanon boronon oosiriwonatiwaa so koloojato, ononon baana kaana iikawaa kosianon mende kan kouma laligoju. ¹⁹ Anutunon soomongo arenan ii Sainai baananon kokaen ano: Gajobaurutanon romon qaita mon uugi angotomana ajoma karo qaa kotakota jerotiwaa otona mogi. Ii moma qaa kaana mombo mende jero mobutiwaajon welenji. Ononon baana kaana kawaa kosianon mende kan kouma laligoju. ²⁰ *Anutunon qaa kotiga jen kokaen jen koton onono, “Monon ejemba me bao oro monon baana ii oosiriwaati een, ii mono

* **12:12:** Ais 35.3 * **12:13:** Gba 4.26 * **12:15:** Dut 29.18 * **12:16:** Jen 25.29-34 * **12:17:** Jen 27.30-40 * **12:18:** Eks 19.16-22; 20.18-21; Dut 4.11-12; 5.22-27 * **12:20:** Eks 19.12-13

jamonon qegi komuwa.” Kaen jen koton onono qaa ii otaawombaajon moma bimoon amamaagi. Kawaajon qaa mombo mende jewaatiwaaajon welenji. ²¹ *Iwoi kanjanawo totoon ii uun iigi Mooseson kokaen jero, “Nii mono toroko moma jenena ororo nanjen.”

²² Ononon kaen qaagoto, mono uugia meleema Zaion baana dodowin kouma laligoju. Anutu laaligo Toyaa sitia qata Jerusalem Siwenon eji, iikanon gajobauruta ten tausen ten tausen yononon tuuna tuuna men ri onon korisoro amakejuti, ononon mono siti ii dodowin laligoju.

²³ Wala kolokoloo dongoga koloon uumeleen kanageso koloogi qagia Laaligowaa buknon oogita Siwenon eji, ononon mono iyonoo tuungia somata ii toroqen laligoju. Anutunon ejemba kuuya ananaa qaanana gosin jen tegonkeji, ononon mono berhana iwo toroqen laligoju. Anutunon ejemba men solananin onono letoma akadamugiawo koloon komugiti, ononon mono iyonoo kokoosogiawo toroqen laligoju. ²⁴ *Ononon soomongo arej gbiliaa galena Jiisas iwaanon kan iwo qokotaan nanju. Iinon sayanon qeesaaro onomorinkeji, mono laaligo iikaananon kouma laligoju. Aabelnon saya maaroto, Jiisaswaa sayanon Aabelwaa saya uugun qaa akadamuyawowaa munjena kolooja.

²⁵ *Wala eja mononon namonon laligon Anutuwaa uusiina ejemba inisaama onono mamaganon ii mobombaajon togogi Anutunon irona meleeno qagianon uro. Yononon iikanona kok kombombaajon amamaagiti een, anana mono nomaen kok kombonaga? Kamban kokaamba alanana mononon Anutuwaa uusiina Siwenona ninisaama jenkeji, anana ii silemale ama mesajonji een, mono lombononga kok mende totoon kombona. Qootogonanaa irona mono onanon qanananon ubaatiwaaajon mojon. Kawaajon mononon sane qero mojuti, ononon qaa ii moma ten kombombaajon gejajuju me mondomondo mende ambu. Gejajuju laligowubotiwaajon mono galen men aon laligowu.

²⁶ *Wala eenanon qaaya injoro namo utugon memenjalimoto, gejatootoo qaaya mon jen somongorota kamban kokaamba kokaen eja, “Kamban mononon namo mombo utugon memenjalimana. Namogadeen qaagoto, iwoi ambe sombinon kaangadeen utugowaa.” ²⁷ Qaa kaen ejato, “Kamban mononon mombo” jeji, qaa iikawaa kania ii kokaen: Anutunon ilawoila mokolorota eji, iikanongadeen mono utugon utegowaato, Siwewaa ilawoila mende utugowaati, iikanon mono nama kotiin en ubaa.

²⁸ Anana bentoton mende utugowaati, ii buna qen aon nanjon. Kawaajon mono “Anutu dangisen!” jen iikaana kanon waeya men mepeseen uuqeeango men munkebona. Ii jeta uuguwombotiwaa keenana moma goda qen laligowona. ²⁹ *Ananaa Anutunananon mono gere bolan kaana kolooja. Kawaajon gereyanon nonoro siimbobolo mobombotiwaaajon mono toroko qaganon goda qen munkebona. Kian.

13

Qambanmamban qaa tetegoya

¹ Uumeleen alaurunana onongia mono jopagon aon laligowu. ² *Waba ejemba batugianon kawuti, ii mono kalan koma onongi ainjolon mokolonkebu. Kaen ambombaajon mono mende duduunkebu. Tosianon kaana angiti, iikanon Siwe gajoba tosaana mende moma asarin motoon

* **12:21:** Dut 9.19 * **12:24:** Jen 4.10 * **12:25:** Eks 20.22 * **12:26:** Hag 2.6 * **12:29:** Dut 4.24 * **13:2:** Jen 18.1-8; 19.1-3

koma horon ononji mirigianon laligogi. ³ Tosianon kapuare mirinon laligojuti, ii romonjon onomakebu. Onoangio yonowo gbadoon ononji laligowuyagati, tani ii moma mono ii romonjon onomakebu. Tosaana men bolin ononji iikawaa siimboboloya mojudi, ii mono onoangio kaen laligowuyagati, iikaana moma romonjon onomakebu.

⁴ Ejemba olonkalu ano serowilin anjudi, Anutunon ii jen tegon onombaa. Kawaajon kuuya ononon mono loemba laaligo ii goda qegi soraaya kolooro loemba batugaranon kiiqetete qaa jewona mon mende ewa.

⁵ *Anutunon ano qaa mon kokaen jerota eja, “Niinon mono kamban monnon mende gomesaon gema gumaana.” Qaa kawaajon ama nanamemengianon menjo mewombaajon otoko mende koposonjonkebuto, iwoi en ononji, iikawaajon mono mogi sokoma onono korisorowo laligowu.

⁶ *Kaen moma saanon qaqabunabunanawo satiin nama kokaen jen laligowona,

“Ponjon ilailaana kolooro namo ejembanon tiwilaan nombutiwaa so mende kolooju. Kawaajon keena mon mende moma laligojen.”

⁷ Galenurugianon Anutuwa qaa injogiti, ii mono romonjon onoma laligowu. Nanamemengia nomaen ama megilaligogianon tegoroti, mono ii romonjon momalaarigiaa siligia otaan laligowu. ⁸ Jiisas Kraist utekuteya qaago. Wala laligoroti, iikayadeen kete laligoja ano kamban tetegoya qaa laligon ubaa. ⁹ Kalenmorian toroqen bun qen aonin uunana men kotiiro qeangonkebaato, nene newombaa silia ii me iikanon mono uunana men kotiiwaatiwaaajon amamaankeja. Tosianon nenewaa qizimizin kania kania otaagi nanamemen iikanon mono mende totoon ilaan onono porogoro. Kawaajon tosianon qizimizin morota morota ejemba kuma onomakejudi, ononon mono qaa ii mesaowu. (Siliwaa qaayanon mono jinjaun mende ama onomba.)

¹⁰ Siimolon onoon alata qaita mon ii ananaanon eja. Balanon opo sel jigo gorawaa gawon menkejudi, iyononon siimolon qaita mon iikawaa bakaya men newombaajon amamaankeju. Anutunon iyonoonon qaa kaen mende jen tegorota eja. ¹¹ *Namonon jigo gawon galen wajanon nama ejemba singisongogia koma konjoratiwaatiwaaajon ama oro qen saya men jigo gorawaa uuta kowoga totoon iikanon umakejato, oro hongia ii men goman tawatawa laligojuti, iikawaa kiropo seleengenanon kema iikanon oogi jen aloweenkeja. ¹² Iikawaa so Jiisas kaanagadeen kanagesouruta iyanaa sayanon men sorain onombaatiwaaajon ama siti kiropowaa nagu seleengenanon qegi siimbobolo moma komuro.

¹³ Kawaajon goman tawatawa* laligojoni, anana mono iikawaa kiropo seleengenanon kema Jiisaswaanon toroqewona. Iwaaajon ama mepaqepae ama nonomakejudi, mono ii bosima laligowona. ¹⁴ Ii kokaembaajon: Siti tetegoya qaa en ubaati, ii namonon mende en nononjato, siti kanagen asugin nonombaati, ii iibombaajon mono janjarin riin laligojon. ¹⁵ Kawaajon mono suulan Jiisasnon nemun koma nonono Anutuwaajon mepemepesee nandun ama laligowona. Jiisas qata mepeseenkejudi, iyonoo je buugiaa honanon mono Anutuwa nanduna kolooja. ¹⁶ Iwoi en ononji, ii mendeema aon men qeangon aonkejudi, iikanon mono Anutuwa nanduna mon kolooja. Anutunon nandun ii iiro uutanon qeangoro sokomakeja. Kawaajon kaen ambutiwaaajon mono mende duduuwu.

* **13:5:** Dut 31.6, 8; Joos 1.5 * **13:6:** Ond 118.6 * **13:11:** Lew 16.27 * **13:13:** Balanon kusu laligojoni, iikawaa qata tawatawa.

¹⁷ Galenjurugia mono ten koma onoma ku-usungia baatanon kema laligowu. Gawon megitiwaa sundugia Anutuwaa jaanon ambuti, iyononon mono iikaanja injiima uugia galen komakeju. Yononon gawongia ii uulombo qaganon mewubo. Iikanon onjo mende ilaan ononaga. Kawaajon mono qaa-giaa baatanon kema laligogi korisoro qaganon gawongia megi sokombaa.

¹⁸ Mono nonoojon ama Anutu qama koolinkebu. Iwoi kuuya kanon nanamemen qabunayawo ambombaa siija en nonono Anutunon niniima "Sokonja," jero ugejanananon monin qeangonkeja. Qaa ii moma yagojon.
¹⁹ Noojona qama koolinkebutiwaajon mono kaparan koma kokaembaajon kuun ononjen: Ono qama kooligi Anutunon kaban mende men koriro qeangon saanon mombo onoonon kama.

Kokaen qama koolinkejon:

²⁰ Jiisanon komurotiwaajon ama lama galen qabunayawo koloon laligoja. Saya molaan iikawaa mungejanon Anutuwaa soomongo arena qokotaan men kotiiro kaban tetegoya qaa en ubaa. Anutunon Ponana ii men gbiliro koomonoga waama kotiin laligoja.

²¹ Anutu luae Toyanon mono inaan onoma uusiinaa so ama men laligowu-tiwaa akadamuya kuuya onomakebaa. Iikaan saanon kotiin gawon awaa kania kania men laligowu. Iinon meweengon kuun onono Jiisas Kraistwaanon nanjon laaligo Anutuwaanon sokonji, mono iikaanja laligowu. Kraistwaa qabunaya mono kaban so mepeseenin kaban tetegoya qaa akadamuyawo en ubaa. Qaa ii onanon.

Qaa tetegoya

²² Oo uumeleen alauruna, niinon kokaen qisin ononjen: Buna Tere toroga koi ononjen. Kawaajon qambanmaban qaana koi mono kaparan koma buna qen aowu. ²³ Buju koi mono mobu: Uumeleen alanana Timoti ii kapuare mirinoga isangi kamaaro. Uulanawo koi koubati een, mono iwo kan injibota.

²⁴ Yeizozo qaa ambe galenjurugia kuuya ano Anutuwaa ejemba soraaya kuuya ii injowu. Itali alaurunananon yeizozogia anji onoonon kaja.

²⁵ Anutuwaa kalenmoriananon mono kuuya onowo en uma ewa.

Jeimswaanonj Tere Jeimsnonj Tereya ano. Jen-asa-asari

Gomaņa gomaņa kanonj ejemba kania kania uugia meleema letoma-kejuti, iyonoo nanamemengianonj sisau siliqalu kolooro metetanjonj kamaanj unuro Anutuwaaw qabuņayanonj kamaawabo. Kawaajonj Jerusalem bisop Jeims iinonj gejanono qaa morota morota menj kululuunj koi ooja. Gejanono qaaya tosia ii kokaenj: Momakooto honja ii nomaenj? Zioz gawonj honja ano qolonjmolongoya. Angotete uutanonj laaligo. Tosia mende injiima sureewu. Je buu susugia mono galenj kombu. Selegia mepeseewu me uugia menj kamaanj aowu? Angowowo me ala ilailaa ambu? Kaparanj koma qamakooli gawonj mewu.

Majakakaya wanja ii kokaenj: Kraistwaa Buņa qaayanonj somariinj akadamuyawo koloowaatiwaa qata bosima qaaya koma gbilinj meniņ honja koloowaa me qaago? Je buu susunananondeenj moma laarijonj jeniņ mende sokonja. Zioz gawonj honja qaa, ii zioz koomuya.

Tere kokawaa bakaya wanja 10 ii kokaenj:

Qaa mutuya 1.1

Momalaari ano momakooto 1.2-8

Ejemba wanaya ano qabuņayawo 1.9-11

Angobato (manambato) ano angotete 1.12-18

Buņa gejanondeenj momo me tenkonjonj 1.19-27

Kamaanqeqeta ii mende injiima sureewu 2.1-13

Momalaari gawonja qaa ii omaya kolooja 2.14-26

Neselanananonj mono tiwilaanj nonombabo 3.1-18

Luaenonj laaligo me balombaa nanamemenj 4.1-5.6

Lombo bosima qama kooliniņ honja koloowaa 5.7-20

¹ *Jeims niinonj Anutu ano Ponj Jiisas Kraistwaanonj gawonj menj laligojenj.

Israel tuunj 12 ananaanonja tosaanja onjo Israel mesaonj gomaņa gomaņa deema kema laligojuti, niinonj onowo qaa aminj mobombaajonj tere koi oonj jolongia jejenj.

Moma laariņ qama kooliņ momo honja mokoloowonja.

² Oo uumeleenj alauruna, momalaariwaa angotete kania kania qagianonj umakeji, iikawaajonj uugianonj mono mende kamaaro simbawonjawogadeenj moma aisoonj laligowu. ³ Angotetenonj qagia-nonj uro iikanonj momalaarigia kotiiro mono kaparanj koma moko-singonj nambu. Ii mojutiwaaajonj mono aisoonj laligowu. ⁴ Kaparanj koma nambuti eenj, iikanonj mono toroqenj menj letoma onono nanamemengiaa honja kuuya ii akadamuyawo koloonjkebaa. Iikaenj kolooro Anutunonj oyanboyajanonj uugia menj saa qero uuwaa iwoi mombaajonj mende memeanjonj laligowuya.

⁵ Onoononja monjonj “Nomaenj ambenaga?” jenj momakootowaajonj amamaaji, iinonj mono Anutu qama kooliro ii mubaa. Anutunonj kalenja ii loloogenj kuuya nonoma sologenj mende jenj nonomambaajonj momakeja. Kawaajonj ii saanonj muro buņa qenj aowaa. ⁶ Qama kooliwaati, iikanonj nombaati, mono iikaenj moma laariņ uuwoi mende totoonj amba. Monjonj uuwoi anji, iinonj kowe siri kaanja uma kamaanjeja. Haamononj kowe

* **1:1:** Mat 13.55; Maak 6.3; Apo 15.13; Gal 1.19

qindiiro lansan kema kankeja. Iikawaa so koloowabotiwaajon mono qamakooliaajon uuwoi mende amba.

⁷ Uuwoi ejemba kaanja Ponjon iwoi mubaatiwaajon mono mende romongowa. ⁸ Iwaa uutanon mono juquno kaiyakaya kuuya kanon kinkololon ama kongbara qen qaa kemamen-kanmen jenkeja. Kian.

Wanaya ano qabuḡawo laaligo

⁹ Umeleen alauruna, onoo batugianon tosonian kamaanqeqeta laligogi Anutunon onoojon moro uuta koloaja. Kawaajon mono saanon onoangia mepeseen aonkebu. ¹⁰ *Tosianon uuta laligojuto, monen hinagiaajon mende mogi umakejiwaajon ama kamaanqeqeta tani laligon mono onoangia mepeseen aonkebu. Yoroo laaligogianon mono bura juraya kaanja koloon sooliwaa. Kamaanqeqeta ano uuta anana komuwonati, iikanon ororon koloowona. ¹¹ Weenon kouma bura jen koto qararagon soolin jurayanon suma kamaankeja. Jurayanon kamaaro batuyaa kaitania iimasiinsiḡawo kanon titiikota koloonkeja. Qabuḡagiawo yononon esuhinagia men seiwombaajon ewaewan komakejuto, laligon bura kaanja gororongowuya. Kian.

Anḡobato (manambato) ano anḡotete

¹² Anutunon qaaya kokaen somonḡorota eja, “Ejemba uugianon jopagon nomakejuti, niinon ii laaligo kombombanja onoma wanḡianon goul ila koma onomaḡa.” Qaa iikawaa so bologaa anḡobatonon mombaa qaganon uro iikanon kaparan koma kotiuro tegoro mono laaligo kotigaa ila soron buḡa qen aon oyanboyan koloowaa. Iwaaajon “Mono simbawonawo!” jejon. ¹³ Kilenḡaa Toyanon Anutu anḡobato men mubaatiwaa so mende kolooro Anutunon mon sinḡisonḡo ambaatiwaajon mende anḡobato men muja. Kawaajon monon anḡobato uutanon laligon kokaen mende jewa, “Anutunon anḡobato men nono sinḡisonḡo amambaajon anjen.”

¹⁴ Anutunon qaagoto, ananaa siḡnana kombombanja bologanon mono potin kaanja horon nonono motowaa bitinbitinanon osinin sinḡisonḡowaa anḡobatoya kaen motomotoon ananaanon koloonkeju. ¹⁵ Monon siḡna kombombanja bologa mende somonḡoji, ii sinḡisonḡo kondooja. Kondooro siḡna kombombananon koro ama sinḡisonḡo ii merabora kaanja mero koloonkeju. Sinḡisonḡonon koloon somariidabororo koomu kotiga koloon munkeja.

¹⁶ Oo wombo alauruna, siḡgia kombombanja bologanon mono mende tiligon onomba. ¹⁷ Kalen awaa akadamugiawo kuuya ii Anutunon ano Siwe eukanona asuḡinkeja. Koin ano ween jaagara kouma koton kemeri unḡa-unḡaranon korin torin amakejato, asa-saga kuuyaa Toya anḡo mende utegowaa. Auḡa me unḡaunḡa mon ii iwaanon mende eja. ¹⁸ Anutunon iwoi kuuya mokooroti, nono iyonoo batugianon yambu dologa koloon laligowonatiwaajon moro. Kawaajon anḡaa siḡna so qaa honḡaa kota uunananon komoro iikanon kolokoloo donḡoga nonono koloonin. Kian.

Buḡa qaa een mobonḡa me ten koma mewonḡa?

¹⁹ Oo wombo alauruna, mono qaa koi romonḡon mende duduuwu: Ono mono kuuya qaa mobombaajon geja uulanawo qewu. Qaa lan ii uulanawo mende jewu. Iriḡianon mono uulanawo mende soomba. ²⁰ Anutunon nanamemen dindinḡa ambombaa siḡna momakejato, irinḡonsoonon ii mende kondoonkeja. Kawaajon mono irinḡonsoon mesaon qaa bonjon jen

* **1:10:** Ais 40.6-7

liligowu. ²¹ Qewolon kania kania ano nanamemen jewonawonon qokotaa-juti, ii mono mesaowu. Mono yangisengia mesaon Anutuwaa qaa baatanon kema qaa kota uugianon komomakeji, ii mono moma angon koma liligowu. Kaen анги qaa iikanon saanon hamo qen onono letoma Siwenon ubuya.

²² Buᅇa qaa ii een toon mogi hona mende koloowabo. Kaᅇa silemale ama tiligon aowuboto, qaa ii mono koma gbilin liligowu. ²³ Monnon qaa een toon moma iikawaa so mende amakeji, iinon eja kokawaa so kolooja: Monnon jaasewana atatonon (jainon) aimakeja. ²⁴ Aima mesaon mongen kema kaitania nomaᅇa, ii uulanawo duduunkeja. ²⁵ Ii awaa qaagoto, monnon kana qaa akadamuyawowaajon geja ama iigigiin iikanon qokotaan singisongowaa kasanonga loloonkeji, iwaa nanamemenaaajon mono “Eeso simbawonawo!” jewona. Iinon qaa moma ii mende duduunkejato, ii onanon ten koma iikawaa so amakeja.

²⁶ Monnon uumeleembaa komagbiligbili amambaajon jen je buu susuya mende galen koma aᅇa kaen tiligon aonkeji, iwaa uumeleembaa Buᅇa gawonanon mono iwoi omaye, hona qaa koloonkeja. ²⁷ Anutu Mangaa jaasewananon uumeleembaa Buᅇa gawon soraaya silemaleya qaa memambaajon jejan eeᅇ, mono kokaen amba: Guan mera ano malo konjilin qaganon laligojuti, mono ii kema injiima kalan koma onoma laligowa ano balombaa nanamemenaa qewolonanon uuga tiloowabotiwaajon mono galen men aon laligowa. Kian.

2

Kamaanqeqeta ii mende sureen onombu.

¹ Oo uumeleen alauruna! Jiisas Kraist Ponana qaqabunayawo moma laariwombaajon jejuti een, mono ejemba tosaᅇa mende injisoroon tosaᅇa mende sureen onombuto, keda motoongonon ama onoma liligowu.

² Iikawaa sareqaaya mon ii kokaen: Eja qabunayawo mon, boro susuya goul biniᅇawo ano opo malekuya iimasiinsiᅇawo, iinon qaa mirigianon uro eja wanaya mon selekopaaya junjuraᅇa jewonawo iinon kaᅇagadeen unaga. ³ Uri onᅇ eja geria iimasiinsiᅇawo ii koma horon mun kokaen jewuyaga, “Oo somatanana, gii saanon jaaqeqeyanon eu kema dun rara qembonawo iikanon raba.” Kaen jen eja kamaanqeqeta ii iima tiᅇ mun jewu, “Gii saanon goraayanon kema namba me kana qembonon kamaan raba.” ⁴ Sili kaᅇa kolooro onᅇ kanageso batugianon bon jawo ama mendeema aon qemasologen ama qaagiawo kolooju. Roromongogia bologa otaan jenteego ejemba doogoya kolooju.

⁵ Oo wombo alauruna, mobu! Anutunon bentotonᅇa ejemba jopagon munkejuti, iyonoo buᅇa ewaatiwaa qaaya jen kotiin somongoro. Qaa iikawaa so tosonian balon ejemba yonoo jaagianon kamaanqeqeta koloojuto, Anutunon ii iyaᅇaajon meweengon onono momalaarigiaajon ama uuta kolooju. Yononon bentotonᅇa uutanon keugi galen koma onono esuhinagiawo koloowuya.

⁶ Honanon uuta koloojuto, onᅇ ejemba wanaya injiima tiᅇ sisiriᅇ onoma laligoju. Ejemba qabunagiawo yononon onᅇ moneᅇ hinagia qaawaajon men kamaan onoma olonkalu ama onongi kamaanqeqeta koloonkeju. Yononon onᅇ horon onongi qaa jakeya jakeya kanon keumakeju. ⁷ Onᅇ Kraistwaa buᅇa kolooji qa awaa soro ii onoma iikawaa so onoomakejuto, qabunagiawo yononon mono uumeleen (kristen) qa ii lan jen bolin kisama kema kan jenkeju? Namowaa uuta yononon ii kuuya amakeju.

⁸ *Kaen amakejuto, ononon Anutu bentotonaa kana qaa waŋa tenj koma otaagi sokombaa. Anutuwaanon qaa ii Buŋa Terenonj kokaenj eja: “Geenja jopagonj aonkejanj, iikawaa so mono ejemba tosaana kaanjadeen uuganonj uukalenj ama jopagonj onjmakeba.” ⁹ Iikanonj sokombaato, onj ejemba tosaana inisoroonj tosaana sureenj onjoma keda motoonjononj mende ama onjmakejuti eenj, mono singisonjgo amakeju. Anutuwaanonj kana qaa waleenji iinonj mono qaagia ii mokolonj jenj tegonj onjombaa. ¹⁰ Monjonj kana qaa kuuya tenj koma otaankejato, iikanonjga jojopanj motoonjononj kamaanj qeji, iinonj mono kana qaa korebore waleema qaayawo kolooja.

¹¹ *Kawaa kania ii kokaenj: Anutu “Serowilinj mono mende amba,” jeroti, iinonj kaanjadeen jojopanj qaa kokaenj jenj kotoro, “Monj mono mende qena komuwa.” Gii serowilinj mende anjanto, kilenj monj qena komuji, iikanonj mono kana qaa kuuya waleendaboronj laligojanj. ¹² Anutuwaanonj kana qaa ii singisonjgowaa kasanonjga loloonj laligowombaajonj eja. Anutunonj kana qaa iikanonj gosinj nonoma qaanana jenj tegoro solanjaniwutiwaajonj romonjonj qaagia iikawaa so jenjkebu ano nanamemengia uujopa qaganonj amakebu. ¹³ Monjonj ejemba uujopa qaganonj mende kiankomunj onjoma laligowaati, Anutunonj mono iwaa qaa gosinj kiankomu qaganonj mende jenj tegonj mubaa. Monjonj ejemba uujopa qendeema onjoma laligowaati, Anutunonj ii gosinj munj saanonj kiankomunj muro simbawonjowo koloonj selia menj ubaa. Kianj.

Momalaari honja qaa ii koomuya kolooja.

¹⁴ Oo uumeleenj alauruna, monjonj “Jiisas moma laarijenj,” jenj iikawaa gawonja mende mero momalaaria iikanonj mono nomaenj ilaan munaga? Qaayanondeenj moma laariro Anutunonj iima hamo qero letombaa me qaago? Ii qaago! ¹⁵ Iikawaa qaaya monj ii kokaenj: Uugia meleengiti, onjoo batugianonj ejemba monjonj opo kerembaajonj amamaanj memeqemearj menj weenj motoonjgowaa so nembaneneya qaa laligonaga. ¹⁶ Kaenj laligoro onjoononjga monjonj iwo aitonjonj selewaa nanjononjgo mende munj kokaenj ijoro monaga, “Gii saanonj kema nembanene nenj gere konama bonjonj raba.” Qaa omaya ii moro iikanonj mono nomaenj ilaan munaga? Ii qaago totoonj!

¹⁷ Kaanjadeen momalaari omaya toonj ii koomuya kolooja. Momalaari gawonjaa honja mende mejiwaajonj momalaarianonj mono qamo kaanja kolooja.

¹⁸ Monjonj kokaenj jenaga, “Giinonj uuga meleena niinonj nanamemenj dindinja otaankejenj.” Niinonj kawaaajonj kokaenj gijojenj, “Giinonj ‘Anutu moma laarijenj,’ jenj iikawaa gawonja mende menj eenj momalaarigaa honja mono nomaenj qendeema nonaga? Niinonj uumeleembaa gawonja mewe iina kanonj mono saanonj neenaa momalaarinaa honja qendeema gombaa.” ¹⁹ Gii “Anutu motoonjgo raji, ii moma laarijenj,” jejani, ii awaa! Omejiilanj yonjononj kaanagadeenj ii moma laariju. Ii moma laarijuto, iikanonj qindiinj onjono Anutuwaajonj jenengia oronkeja.

²⁰ Oo eja uuga qaa, gii omejiilanj yonjoo tani kaanja moma laarinkejanj me? Momalaariwaa gawonja mende mena honja mende kolooro qaa ii eenj omaya jena momalaariganonj mono iwai omaya, honja qaa koloonkeja. Iikawaa kania ii sareqaana iikanonj qendeema gonja me qaago? ²¹ *“Qaago!” jewabotiwaajonj ama sareqaa monj jemaŋa. Momalaariwaa wanjalenana Abraham iinonj dindinja nomaenj kolooro? Iinonj Anutuwaa jeta tenj koma

* 2:8: Lew 19.18 * 2:11: Eks 20.13, 14; Dut 5.17, 18 * 2:21: Jen 22.1-14

meria Aisak wama kema alatanonj ama kanonj siimolonj oomambaajonj ano. Kaenj ama momalaari qaganonj gawonj mero Anutunonj ii iima qaaya jen tegoro solanjiro. ²² Sareqaa iikawaa kania ii iima asarijanj me qaago? Aabrahamnonj moma laarinj qaagadeenj mende jeroto, momalaari qaganonj nama iikawaa silia kaanagadeenj qero nemunj kono sokono. Nanamemenj dindinja ama menj laligoro momalaarianonj iikaanj somariinj akadamuyawo kolooro.

²³ *Buŋa Terenonj qaa monj ii kokaenj eja, “Aabrahamnonj Anutu moma laarinj muro qata Eja Dindinja jero.” Qaa ii eenanonj honjowo koloorotiwaa so ii oogita tosanonj Aabrahambaa qata “Anutuwaa aliaga,” kaenj qama jen laligogi. ²⁴ Solanja koloowombaajonj momalaariwaa qaa ii jenananondeenj jeninj mende sokonja. Silinananonj momalaariwaa nanamemenj honj ambonjati eenj, Anutunonj mono qaanana jen tegoro solanjiwonja. Sundunanonj mono iikawaa kania qendeenja.

²⁵ *Sareqaa monj ii kaanagadeenj jewe uumeleenj gawombaa kania ii qendeema gombaa: Israel yonononj gomanj iima kotowaotiwaajonj eja woi wasinj oronji keni kana somataa emba qata Reihab iinonj uruama kalaŋ koma oroma kana monjonj oromesaoro keni. Iinonj momalaariwaa nanamemenj kaenj ano Anutunonj ii iima qaaya jen tegoro solanjiro. Kianj.

²⁶ Niinonj qaana koi kokaenj jen tegomanja: Eja kokoosoya qaa ii qamoya. Iikawaa so momalaari gawonjmemeya qaa ii mono koomuya kolooja. Kianj.

3

Neselanananonj mono tiwilaanj nonombabo.

¹ Oo uumeleenj alauruna, onjononja mamaganonj uugia waaro “Tosaanja yonjononj koposo mindinjonowa,” jenj boi qaqazu, eja to koloowombaajonj uugia waambabo. Nono tosaanja kuma onjoma ananaa roromonjonana mende mindinjonowonjati eenj, Anutunonj ii iiro mende sokono qaanana gosinj kotakota jenj tegonj iikawaa so ironja uugunj nonombaa. ² Ii kokaembaajonj jejenj: Anana kuuyanonj kana qaa mamaga qiwitigonjkejonj. Monjonj neselanja galenj koma qaa mende qiwitigonjkeji, iinonj mono eja akadamuyawo soro kolooja. Iinonj saanonj kotiinj laaligoya kuuya kaanagadeenj galenj koma laligowaa.

³ Hoos ii siijnana tenj kombutiwaajonj ama aenj qawa qaa oogianonj sulunj somonjonj kasanonj horonj kanonj saanonj hongia somata kuuya ii mindinqindinj ama onjoninj kemakeju. ⁴ Kaanagadeenj wanjo somata iikawaa siligia romonjowu. Wanjo tosia ii somasomatato, kilenj haamo kotiganonj ii nanjonj onjoni kowe kotonj kemakeju. Somata qatawo koloojuto, ii kilenj kekenjaa galenja kapten iinonj wanjo gilinanonj rama siinja otaanj stia (steer) loqaya melaa iikayadeenj melenjeleenj ano wanjo somatanonj kawaa so meleema kemakeja.

⁵ Neselambaa kania ii kaanjadeenj. Ii sele busunanaa kitia melaadaga koloojato, kilenj saanonj qaa somata kania kania iikanonj selenana menj uma jenkejonj. Mono koi romonjonj laligowa:

Gere lokota melaadanonj tereema kemenj saanonj jolononj mondonj duuya somata qatawo jedabororo kamaanaga.

⁶ Neselanananonj kaanagadeenj gere bolanj kaanja kolooja. Ii sele busunanaa kitia kitia iikawaa batugianonj rama qewolombaa kondomon-doo nemunja kolooja. Kaenj kolooro gere siawaa Toyanonj jiilanjonj ootirinj

* **2:23:** Jen 15.6; 2 Hist 20.7; Ais 41.8 * **2:25:** Joos 2.1-21

iikanon upiipiro afaanagadeen ugerenon mondon jero uuta kuuya koto-moton tilooro laaligoyanon nanamemeja kuuya ii jewon kaaja totowiwaa. ⁷ Anutunon iwoi kuuya mokoloroti, ii oro kania kania, koon me iwoi baagianon koma kondondongonkejuti me kowenon laligojuti, ii ejembanon men loorin onombutiwaa so kolooju. Tosaaja ii koma tutugon men loorin onongi miriwaa oroya kolooju.

⁸ Kaan koloojuto, neselanananon mono oro kawalia kaaja kolooja. Ii nomben warabe kaananon saa qegeta koloon onomumu kaaja onongon ninin men komun nonomambaajon jojorinkeja. Ejemba kuuyanon ii men loorin somongon mubombaajon amamaankeju. ⁹ *Neselanananon Pon Jiisas ano Man Anutu mepeseen oromakejon ano leegen ejemba iyanja kaitani kaaja mokoloon ononoti, ii qaa seinon lan qasuaan onomakejon.

¹⁰ Neselan motoongo iikanon Anutuwaa qata mepeseenkejon ano qaa seinon tosaaja qasuaan onoma jenkejon. Oo uumeleen alauruna, kaniagianon kaaja ero mende sokonja. ¹¹ Apu saaja ano kaambogawo ii apu jaaya motoongononja ujunjon koumakejao me qaago? Kaan qaago. ¹² Oo uumeleen alauruna, joganonnga pandigbamo (san) ii saanon koloonkeja me qaago? Kaanagadeen jao gerenonnga mandariina saanon koloonkeja me qaago? Iikawaa so apu saaja ii kou kaambogawononnga ujungomambaajon amamaankeja. Mono ii.

Momakooto hona ano qolonmolonogoya

¹³ Onoo batugianon moronon momakootowo koloon qaa mindingowaatiwaa so kolooja? Monnon “Kaan kolooja,” jewuti een, iinon mono uuta ii momakootoyaa so men kamaan silianon gumbonjonjon nanamemeja qendeen asuganon asugiro iinin sokombaa. ¹⁴ Iikanon sokombaato, uugianon motoqoto koloon uunon junjun ero irinsonsoon kaambogawo moma gemaqeqe ama aonkejuti een, momakootogia iikawaajon mono selegia een toon mende men ubu. “Qaa hona otaajon,” jen mono iikawaa hona kolatiwubo. ¹⁵ Yonoo-non momakooto kaaja ii balombaa momakootoyaga. Ii Siwenonnga mende kamaankejato, omejiilan yononon ejemba sololoon onongi jegi Unja Toroyanon iikawaajon wosobiri momakeja.

¹⁶ Daen yonoo uugianon motoqoto koloon uunon junjun ero irinsonsoon moma gemaqeqe ama aonkejuti, iyonoo laaligogianon sisau ilinwalin ero sili anjonjayawo kania kania otaankeju. ¹⁷ Ii otaankejuto, momakooto Siwenonnga kamaankeji, iikawaa kania mutuya ii nanamemen soraaya. Momakooto soraayaa silia tosaaja ii kokaen: Luaenon laligowombaa siina en onono gumbonjonjon qaganon tosaaja uujopa ama onoma qaa baatanon kenji Unja Toroyanon uugia saa qero tosaaja kiankomun ama onongi uumomogiaa hona awaa awaa ii mamaga asuginkeja. Gbingbaon mesaon ejemba qaagia bakasasan mende gosin selenondeen ala-ala mende laligoju. ¹⁸ Luaeqeqe ejembanon luaenon laligowombaajon moma iikawaa kota komogi hona nanamemen dindina kolooro oyanboyan laligonkeju. Kian.

Balombaa momakooto mesaon Anutuwaa ala koloon laligowu.

4

¹ Naa iwainon manja ano angowowo kondooro batugianon koloonkeja? Onoangiaa siingia kombombananon mono waama sele busugia sokono

* 3:9: Jen 1.26

awaa ano bologa iikanon aworangori manja ano angowowo koloonkeja. ² Ono iwoi kania kania mewombaa siina kotakota bobo momakejuto, ii onoo bunja mende koloonkeja. Iwoiwaa iimasiin ama baagon uugianon gere jero ejemba unugi komunkejuto, kilen ii mende menkeju. Kawaajon yon jen ango-wowo ama manja qenkeju. Ono Anutuwaajon mende qama koolin onoangio een mewombaaajon mojuti, iikawaajon ii mende bunja qen aonkeju.

³ Anutuwaajon qama koolinkejuto, kilen ii kokaembaajon mende menkeju: Uugianon mende dingoro iwoi onono ii mesoon onoangiaa siingia kombombanja bologa metogon sele busugiaa korisoro ambombaaajon moma welemakeju. Ii mende sokono Anutunon ii angon komakeja. ⁴ Oo ono olonkalu ejemba kaana kolooju. Loemba kana dindina mesaon serowilin amakejuti, ono mono iikawaa so Anutu mesaon uumeleembaa gadokopa ejemba yonowo ala-ala men monej hinanondeen uugia somongon laligoju. Tani kaan ama iikanon mono Anutuwo kerekere amakeju. Ii moma kotoju me qaago? Kawaajon monon uuta balombaa siin kombombanja bologa metogomambaaajon amakeji, iinon mono Anutuwaawaa kereya kolooja.

⁵ Bunja Terewaa qaa mon ii kokaen oogita eja, “Unya Toroya uunananon ama nononota laligoji, Anutunon ii siina kombombanja iikanon saa qero laligoja.”* Qaa ii omayaga kania qaa kaen romongowubo. ⁶*Qaa ii omayaga qaagoto, ono iikawaa so siingia tororo Anutuwaanon ambuti een, iinon mono kalenmorian honona qaa onomakebaa. Kawaajon Bunja Tere koi jen oogita eja:

“Anutunon sewankiki ejemba tuarenjen ama onomakejato, uugia men kamaankejuti, iiga mono kalenmorian onomakeja.”

⁷ Kawaa so ono mono uugia gosin Anutuwaawaa qaa baatanon kema laligowuto, Kilenaa Toya tuarenjen ama mugi onomesaon misingon kemaliwaa. ⁸ Mono Anutuwo soomongo ama kosianon kagi iinon onowo soomongo ama kosogianon nambaa. Singisongo megii borogia-non totowiro Jiisaswaa sayanon ii songbambaatiwaajon qama kooliwu. Uugianon junquno kemaqen-kanqen lan анги uugianon tilooro koma konjoratin onono soraaya koloowutiwaajon qama koolinkebu. ⁹ Mono tapekokorogia moma koton jingen qama woso-biri moma silama saabu. Jomo ainjolongia mesaon meleema amburerej ambu. Korisorogia mono mesaon wosobiri moma aowu. ¹⁰ Mono Pombaa jaanon men kamaan aogi iinon metaama onombaa. Kian.

Uumeleen alaurugia yonoo qaagia mende jen tegowu.

¹¹ Uumeleen alauruna, gemaqeqe qaa mono mende jen aon laligowu. Monon qaa kaana jen kisama uumeleen aliaa qaaya jen tegoji, iinon mono Anutuwaanon kana qaa jen tegon men kamaan anja. Gii Anutuwaanon kana qaa jen tegon gogoraagen ama iikaana kanon ii mende ten komakejanto, ii silemale ama umbuqumbulin ejaga koloon laligojan. ¹² Anutunon kana qaa jen koton nonoma iikawaa so mono qaanana gosin jen tegoro tiwilaawona me kiankomun nonono oyanboyon koloowona. Iinondeen jenteego Tonana koloojato, gii mono geenjaajon “Moroga koloojen?” jen alaga gosin qaaya jen tegonkejan? Kian.

Sele memewaa galen meme qaa

* **4:5:** Bunja Tere qaa iikawaa kania mon ii kokaen, “Unya Toroya uugianon anota laligoji, iinon jopagon nonomambaa siina kombombanja moma ananaajon motoqoto momakeja.” * **4:6:** Gba 3.34

13 *Mono geja ambu! Tosaana onjo selegia menj uma kokaen jenkeju, “Nono kete me woran koi mesaon taon ii me ii kanon kema konkororo ama monen somata horon gbani motoongo laligonin tegoro kanonga eleema kawona.” Niinon kawaajon kokaen injowe mobu: 14 Laaligogia woran nomaen laligowuti, onjo ii mende moma kotoju. Onoo laaligogiaa kania ii nomaen? Ii kaaso koosuwaa soga kamban torodaamon asugin en aliwaa. 15 Kawaajon onjo mono kokaen jegi sokombaa, “Pombaa uusiinanon ananaajon kaen ero jaawo laligowonati een, mono kaan kaan ama mewona.” 16 Kaen mende jenkejuto, een toon jaba-arambaran ama onjongan selegia menj uma mepeseenjeju. Nanamemen kuuya kaana kanon mono bologa kolooja.

17 Qaana jen tegomambaajon ama kokaen jejen: Mononon sili awaa qen mewaatiwaa kania moma kotonjo ii mende ama mewaati, iinon mono singisonjo anja. Kian.

5

Ejemba esuhinagiawo yonoo galej meme qaa

1 Oo ejemba esuhinagiawo, onjo mono geja ama qaana koi mobu: Kakasililin siimbobolo qagianon ubaati, iikawaajon mono amburerej ama qama silama saabu. 2 *Monen esuhinagianon mono gisaadaboroja. Gjalolon ano dumunjan yononon opo malekugia kitomiton nenkeju.

3 Onjo kamban tetegoya kokaamba miri, kare ano esuhina tosaana goul, silwanon memeta ii qanon qanon menj kululuugi eji, ii kasukerajujunon turudabororo tonoreawo (rost) menj eja. Tonorea ano kasukerajuju iikanon dangunu kaana en kaniagia kamban tetegoya kokanon kokaen qendeembaa: Onjo laaligogia monen hinanon somonjon mesoqesoogi jangon qaono tiwilaawuya. Tonorea ano kasukerajuju iikanon mono gere bolan kaana sele busugia kaanagadeen menj boliwaa. 4 *Mono koi romongowu: Gawon meme ejemba gawongianon tetebaro menj timintamen ano oro qinjij qonjoma laligogiti, ononon iyonoo tawagia ii bone qaganon anjon konji. Onjo iyonoo saa njindin-nundurugia moju me qaago? Qamasilangia iikanon mono Pon Anutu, ku-usun kuuyaa Toyaa gejianon kemedabororo moja.

5 Ononon namonon koi iwoi kania kania jaasonjo buna qen aon siiseweweya qaa laligon sele busuwaa korisoro ama siingia metogon aon laligogi. Balombaa omakeleyanon somonjon onono jejelomban mamagan lan ama baanon newageen nepaqepalo nen laligogi. Anutunon qaagia jen tegoro unugi komuwutiwaa kambangianon kan kuuwaati, mono kamban iikawaajon jojorin kelegiawo koloon laligoju. 6 Ejemba koposowaa qaagia qaa onjo mende tuarenjen ama onongi kilen qaagia jen tegon lan unugi komun komun laligogi.* Kian.

Bij mokosinjon bosima qama koolin laligowu.

7 Oo uumeleen alauruna, onjo Pononon koubaatiwaajon mamboma kamban biiwia kokanon mono mokosinjon bij bosima nambu. Kaen nama komakoomo ejawaa tania ii romongowu: Iinon nembanene namonon komoma nama hona sewana uuta asugiwaatiwaajon kaparan koma mambomakeja. Kaparan koma mamboma laligoro konj bedu kambananon karo mombo mambono konjuru kambananon kan kuunkeja. 8 Onjo kaanjadeen

* 4:13: Gba 27.1 * 5:2: Mat 6.19 * 5:4: Dut 24.14-15 * 5:6: Qaa iikawaa kania monj ii kokaen: Onjo eja koposowaa qaaya qaa kilen qaaya jen tegon qegi komuroti, iinon onjo mombo mende qotogon onmakeja.

mono bin bosima mokosingon nambu. Ponon mombo kawaatiwaa kam-bananon torijiwaajon ama mono uugia men kululuun bon qen nambu.

⁹ Oo uumeleen alauruna, Anutunon qaagia jen tegoro lombo mokoloowubotiwaajon mono onjoangiaa batugianon qaa jenmeesan ama uugianon njindin-nundururu mende jen aonkebu. Mobu, jenteego Toyanon mono dodowin nagonon nanja. Kian. ¹⁰ Uumeleen alauruna, gejatootoo ejemba yononon wala eenanon Pombaa qatanon Buna qaa jegi kakasililin men onongi moma kilen mokosingon bin bosima kaparan koma laligogi. Ono mono iyonoo tanigia romongon kana lasugia otaan laligowu. ¹¹ *Tosianon kaparan koma bin bosima laligon haamo anjiti, nono iyonoojon "Ii-a simbawonawo!" jejon. Eja qata Job iinon kakasililin moma kilen kaparan koma haamo anoti, ii moju. Haamo ano tetegoyanon Pon kiankomu Toya koloon niniima koboonkeji, iinon oyanboyana muro laligoro. Mono ii romongowu. Kian.

¹² *Oo uumeleen alauruna! Qaa kota uuta mon koi jema. Ono qaa ii me ii jewuti, ii jojopan qanon kokaen mende jen kotiiwu, "Qaana honawo mende kolooji een, Siwe Toyanon saanon lombo ano qananon ubaa me balombaa omejiilananon balon mewagoro meren men turun nomba." Qaa ii me jojopan qaa tosaan iikaan kanon mono qaagia mende jen kotiiwu. Kaen qaagoto, oo-qaawaajon moma "Oon!" iigadeen jewu ano qaago-qaawaajon "Qaago!" jewu. Potagororon qaa jegi Anutunon qaagia jen tegon irona meleeno qagianon ubaa. Kian.

Momalaari qaganon qama kooligi hona koloowaa.

¹³ Uumeleen ejemba onoononga monon qenjenmanjenawo laligoji een, iinon mono Anutu qama kooliwa. Monon korisoronon laligoji een, iinon mono rii qama Anutu mepeseewa. ¹⁴ *Onoononga monon ji kiro laligoji een, iinon mono uumeleen kanagesowaa jotamemeya horon onono kan Pombaa qatanon kele selianon morin iwaajon qama kooliwa.

¹⁵ Momalaari qaganon qama kooligi Ponon ejemba jiawo ii hamo qen muro qeangon mombo waabaa. Singisongo ama ji mokoloroti een, Anutunon mono singisongo ya ii songbama mesaowaa.

¹⁶ Kaen kolooro Anutunon hamo qen onono qeangowutiwaajon mono singisongogia jokolon aon Anutu waa qama koolinkebu. Ejemba solan monon uuta men kululuun Anutu qama kooliwaati, iikawaa honanon mono damuyawo ano usunawo koloowaa. ¹⁷ *Iikawaa sareya mon ii gejatootoo eja qata Elaija. Iinon balon eja anana kaan laligoro. Iinon kon mende kawaatiwaajon uuta men kululuun kaparan koma qama kooliro konon gbani karoon ano koin 6 kawaa uutanon namonon mende kamaaro. ¹⁸ *Kamban ii tegoro mombo qama kooliro sombin injan kono kon kin bedu mero nembanene mombo tongonon kolooro. Kian.

Monon jinjan keno alianon ilaaro sokombaa.

¹⁹ Uumeleen alauruna, onoononga monon qaa honaa kania qiwitigon jinjan keno monon ii mokolon kana dindinanon mombo wama ambaati een, ²⁰ *iikawaajon mono kokaen romongowu: Singisongo ejemba monon jinjan kanaan keno alianon ii iikanon wano uuta looriro mombo meleembaati, iinon mono koomu kotiga mende komuwaa. Alianon ii

* 5:11: Job 1.21-22; 2.10; Ond 103.8 * 5:12: Mat 5.34-37 * 5:14: Maak 6.13 * 5:17: 1 Kin 17.1; 18.1 * 5:18: 1 Kin 18.42-45 * 5:20: Gba 10.12; 1 Piito 4.8

gere sianon kemebabotiwaajon anjon koma muro Anutunon singisongoya seiseiya ii songbama koma turuwaa. Kian.

Piitowaanon Tere 1 Piitonon Tereya mutuya ano. Jen-asa-asari

Piitonon Bunā Tere koi onn Kraistwaa alauruta Eisia prowinswaa Noot waagen deema laligogiti, iyonoojon ano goman liligon keno. Kanain qagia kokaen qama ooro, “Anutunon ejemba anaajon meweengon ononoti, iyononon.” Momalaari ejemba sisiwerowero mokoloon siimbobolo moma laligogiti, iyonoo uugia nangowaatiwaajon moma Tere koi ooro. Kraistwaa Oligaa Bunawaa kania duduuwubotiwaajon ama Jiisaswaa qaaya mombo kokaen jen asariro, “Jiisasnon komuroto, mombo koomunonga gbilin waama mombo eleema kamambaajon jen somonon oyanboyon koloowombaa jejeromonromon nonono mambomakejon. Kawaajon siimbobolo momakejuti, ii mono moma anjon koma kaparan koma kotiin nama laligowu. Siimbobolo iikanon momalaarigia gosiro honawo koloowaati een, Anutunon mono tawaya meleema onombaa. Jiisas Kraistnon asugiwaati, kamban iikanondeen mono akadamiagiawo koloowuya. Qaa ii moma mono awasankaka nambu.” Kaen qambanmaban onoma ooro.

Konajilin kambananon uugia nanjon onoma toroqen kotiin kokaen uukuuku men onono, “Ono Kraistwaa bunā koloojutiwaa so mono laaligo soraaya laligowu.”

Buk kokawaa bakaya wanā 6 ii kokaen:

Qaa mutuya 1.1-2

Anutuwaa hamoqege gawombaa kania 1.3-12

Laaligo soraaya laligowombaa jenkoto 1.13-2.10

Siimbobolo qaganon gawon nomaen bosimonon 2.11-4.19

Uugia meleema men kamaan gawon mewu 5.1-11

Bunā tere kokawaa qaa kota wanā 5.12-14

¹ Anutunon ejemba iyanaajon meweengon nonono nonoononga tosia ononon Israel mesaon prowins qagia Pontus, Galesia, Kapadosia, Eisia ano Bitinia kanon deema kema laligoju. Piito niinon Jiisas Kraistwaa wasiwasi eja aposol koloon onowo qaa amin mobombaajon tere koi oojen. ² Manana Anutunon waladeen monowaa monoyanon momo aren ano ero iikawaa so Unā Toroyanon onon men sorain onono Anutuwaa bunā kolooji. Anutunon onon Jiisas Kraistwaa jeta ten kombutiwaajon meweengon onono Kraistwaa sayanon qeesaaro onomoin songbama onomakeja.

Anutuwaa kalenmoriananon mono uugia so seiro luaenon laligowu. Kian.

Oyanboyambaa jejeromonromonanaajon Anutu mepeseewonā.

³ Anana Ponana Jiisas Kraistwaa Manā Anutu ii kokaembaajon mepeseenkebonā: Anutunon kiankomu somata nonoma nunuano kolokoloo dologa koloonin. Kolokoloo dologa koloon Jiisas Kraistnon gbilin koomunonga waaroti, anana iikawaa so gbilin waama oyanboyon koloowombaaajon jejeromonromon ama laligojon. ⁴ Oyanboyon bunā qen aowombaaajon jejeromonromon ama mambomakejon. Anutunon oyanboyon ii uumeleen alauruta nonombaatiwaajon Siwe gomanon anota eja. Iikanon en mende sakaka kasukerajuju men totowin gisaan aliwaa. ⁵ Momalaari koma gbiliwuti een, Anutuwaa esunanon sopa somonon kokojiji onono Siwewaa bunā laligogi Jiisasnon saanon unuano Siwenon

uma oyanboyan koloowuya. Anutunon Hamoqeqe Toyaa kania kamba tetegoyanon kaen ninisaandabororo ejemba jen asarin onombonatiwaajon ama eja.

⁶ Oyanboyan koloowombaajon aisoon laligojuto, namonon laligonin Anutunon angobato Toya mende somongoro lombo angosisiri kania kania kolooro siimbobolo mokoloon moma laligoju. Kamba toroga kaana laligowuto, ii kilen korisoro ama laligoju. ⁷ Anutunon angobato mende somongoro qagianon uma momalaarigiaa tania gosinkeja. Jamo hona kotakota qata goul kawaa sewana ii maa suan uugujato, kilen kamba monon alidaborowaa. Kamba toroga ewaatiwaajon ama ejembanon goul ii gerenon dalasisi oon honanon godomaruruya ewabotiwaajon gosin angotete menkeju. Iikawaa so onon onanon tororo moma laarin nama kotiinkeju me qaago, angotetenon mono iikawaa kania qendeemakeja. Anutunon uugiaa honanon goul kokaembaajon uuguwaatiwaajon moma gosinkeja: Momalaarigianon powowon kotakota kolooro sewana uuta iikanon goul silwa mamaga uugun kamba tetegoya qaa ilaan onono sokom-baa. Kaen injiira sokombaati een, Jiisas Kraistnon mombo asugiwaatiwaa kambananon mono mepeseen onono Anutuwaajaanon qabuna mokoloon akadamiyawa koloowuya.

⁸ Ono Kraist mende iima kilen jopagon mun laligoju. Kamba kokaamba Kraist mende iima kilen moma laarin munkeju. Kaen ama korisoro akadamiyawo ama aisoonkeju. Korisorogia iikanon mono jenon mende jejetaa so kolooja. ⁹ Ono Jiisas moma laarigi hamo qen onono letongi. Momalaarigiaa toona ii Siwe gomanon eu raja. Anutunon kokoosogia mero ononon eukanon uma toon ii uulanawo oosiriwutiwaajon moma korisoro amakeju. Kian.

Gejatootoo ejembanon jejeromonromon ama laligogi.

¹⁰ Gejatootoo ejemba yononon hamoqeqewaa kania mongama Anutu qama koolin qiqisi ama moma gosin laligon kougi. Kaen laligon Anutunon kalenmorian onombaatiwaajon moma asarin iikawaa gejatootoo qaaya ii waladeen jen laligon kougi. ¹¹ Kraistwaa Unu Toroyanon gejatootoo ejemba sololoon onoma asugiwaatiwaa qaaya inisaama sane qen kokaen injoro, “Kraistnon siimbobolo moma iikawaa gematanon asamararan akadamiyawo mokoloon asarin laligowaa.” Kaen injoro moma Hamoqeqe Toyanon naa kambanon ano nomanomaen asugiwaati, iikawaa kania mongama qiqisi ama moma gosin laligogi. Kaen laligon buju qaaya qaaya waladeen nanon jen laligon kougi.

¹² Hamoqeqe Toyaa kania mongama qiqisi ama moma gosin laligogi Unu Toroyanon momo kokaen inisaama injoro, “Ono mono onongia welen mende qen aowuto, ejemba kanagen koloon qaagia weengowuti, mono ii ilaan onoma laligowu.” Kaen injon gejatootoo qaa ononoti, nono tosanon ii kamba kokaamba liligon jen asarin ononin mogi. Kraistnon Unu Toroya Siwenona wasiro kamaan ejemba sololoon inaan onono Oligaa Buna jen uukuuku men onoma laligogiti, iyononon Buna qaa iikayadeen jen laligogi. Gejatootoo qaa iikawaa hona kolooro Siwe gajobaurunananon kaanagadeen ii unu iima kania moma asariwombaajon awelegon laligoju. Kian.

Anutunon soraaya laligowombaajon nonoomakeja.

¹³ Buna qaaya kaen ejiwaajon onon mono uugia Anutuwaajaanon gawon mewombaajon opogia horogi kiro jojorin men afaanon aon nambu. Mono bon

qen onoangiaa nanamemengia galen koma aon laligowu. Jiisas Kraistnon mombo asugiwaatiwaa kambananon kalenmorian onombaati, mono iikawaajon mamboma jejeromonromongia kuuya iikanon ama laligowu. ¹⁴ Anutuwaa meraboraurutanon qaaya ten komakejuti, onjo mono iikawaa so kana soraaya otaan laligowu. Wala lalabubu tompin laligogi onoangiaa siingia kombomba bologanon yaiwisisi men onongi lansan laligogi. Kaan laligogito, kamban kokaamba nanamemengia mono siin iikawaa so mende toroqen ama men laligowu. Lan sisau laligowubotiwaajon mono galengia men aon laligowu.

¹⁵ Lan sisau qaagoto, Anutu soraayanon onono onjo mono kaanagadeen iwaa so nanamemengia kuuya kanon soraaya koloon laligowu. ¹⁶ *Bunja Terewaa qaa mon kokaen oogita eja, “Niinon toroya soraaya laligojeniwaajon noo bunauruna onjo mono soraaya koloon laligowu.”

¹⁷ Anutuwaajon “Manana,” jen ku-usuna koma horonkejon, iinon man awagayaajon ama ejemba tosaan mende ninisoron tosaan mende sureen onomakeja. Kuuya ananaa nanamemenana mono keda motongonon gosin motomotoon ananaa qaanana jen tegowaa. Kawaaajon Anutu toroyaa bunauruta koloojuti een, namonon kusu laligowutiwaa so mono soraaya koloon laligowu. Jegianondeen qaagoto, nanamemengianon mono Anutu waa jeta uguwombotiwaajon sombugia moma laligowu. ¹⁸ Kaanagadeen Anutunon dowegia merotiwaa kania momago mono soraaya koloon laligowu. Ambosakonurunananon tando lopion momo aren tondu otaan nanamemen omaya qendeema nonongiti, Anutunon onjo iyonoo so toroqen tondu laligowubotiwaajon sewangia uuta gilin dowegia mero. Sewangia ii silwa goul uugun giliroti, ii moju. Balombaa moneh hina aliwaatiwaa so kolooji, iwoi iikaan kanon sewangia mende mero.

¹⁹ Iikanon qaagoto, Kraistwaa saya sewan uuta iikanon mono wangia mero. Kraistnon lama meria solan wiji buubuuya qaa kaan kolooji ii siimolon on-oombaa tani kaan qegi saya kamaaro. Kawaaajon mono soraaya koloon laligowu. ²⁰ Anutunon walawala Siwe namo mende mokolon oroma kamban iikanon Kraist meweengon downana mewaatiwaa gawon aren ii waladeen ama arengoro. Ii arengodabororo ero laligon kouma laligogito, kamban tetegoya kokanon ononon qeangowutiwaajon ama nisaano asuganon kolooji. ²¹ Kraistnon nemun koma onono saanon Anutu moma laarin munkeju. Anutunon Kraist men gbilin muro koomononga waaro asamaran muro laligoja. Iikaan laligojiwaajon ama onjo Anutu moma laarin nama qaa kuuya jeroti, iikawaa so ama menkebaatiwaajon jejeromonromon ama munkeju.

²² Jejeromonromon ama mun qaa hona ten kongi Kraistwaa sayanon koma konjoratin onono laligowu. Kaan laligon saanon uumeleen alaurugia gbingbaon qaa jopagon onoma laligowu. Uu wombogia kuuyanon mono kaparan koma tororo uujopa ama aon laligowu. ²³ Laaligo kotigaa qaaya kanon mono nemun koma onono kolokoloo dologa koloogi. Balombaa qaa kusuga monon mende nemun koma onono Man somataa meraborauruta koloogi. Anutu waa qaayanon mende aliwaato, mono tetegoya qaa zen en ubaa. ²⁴ *Qaa iikawaa kania ii Bunja Terenon kokaen oogita eja:

“Ejemba kuuya onjo mono gbojoja lolo tani kaan kolooju. Akadamugia kuuya ii juraya asasagagiawo tani kaan kolooja.

Gbojoja lolonon mono soolin gororongogi juragianon boratin tegogegon kamaawuya.

* **1:16:** Lew 11.44-45; 19.2 * **1:24:** Ais 40.6-8

²⁵ Kaen kamaawuto, Pombaa Buṅa qaa laaligo kombombanṅa nono-makeji, iikanonṅ mono tetegoya qaa kotiinṅ enṅ ubaa.”
Buṅa qaa iikanonṅ Oligaa Buṅaya kolooro tosonianṅ ii jen asarinṅ onṅonṅi moju. Kianṅ.

2

Jamo laaligoyawo iwo nama mono soraaya koloowu.

¹ Buṅa qaa mojuṅtiwaajonṅ mono kilenṅagia kuuya kotogonṅ giliwu. Gbingbaonṅ qalomalowenṅ kuuya ii mono mesaowu. Uumeleembaa nanamemenṅ seleseleya ii mono sisia menṅ togowu. Goronṅkiki ano gemaqeqe qaa kiisanṅ amakejuti, ii kuuya mono qetegogi kamaanṅ tegowa. ² Merasisi gbingbaonṅ qaa yonṅononṅ ajugadeenṅ newombaajonṅ moma awelegonṅkeju. Onṅ mono iikawaa so Buṅa qaa mende meeranṅgogiti, ii uu wombogianonṅ ambombaajonṅ awelegonṅ laligowu. Kaenṅ laligonṅ momalaarigia koma gbiligi somariinṅ kotiiro letoma laligonṅ oyanṅboyanṅ koloowu. ³ *Buṅa Terewaa qaa monṅ ii kokaenṅ eja, “Nembanene monṅ kisiriinṅ aina mogiti, iikawaa so mono Ponṅ awaa iwo qokotaanṅ aina mobu.” Qaa iikawaa so Pombaa aina mojuṅti eenṅ, mono Buṅa qaanonṅ somariinṅ kotiinṅ laligowu.

⁴ Kraistwaa sareqaa monṅ kokaenṅ jemaṅa: Kraistnonṅ waama Anutuwwa tando kombombanṅa koloonṅ laaligo kotigaa wota kolooja. Onṅ mono iwaanonṅ kanṅ mombo letombu. Ejembanonṅ tando mombaajonṅ “Jamo omaya,” jenṅ gema qenṅ mesaogito, Anutunonṅ ii Hamoqeqe Toya koloowaatiwaajonṅ meweengonṅ iwaajonṅ moro sewanṅa uuta somata kolooja. ⁵ Kraistwaanonṅ kanṅ gbilinṅ onṅonṅo kaanṅagadeenṅ mono jamo kowonṅjinṅ laaligogiawo kaanṅa koloowu. Kaenṅ koloonṅ kotiinṅ laligogi Siwewaa motonṅqeqe iinonṅ onṅoma uugia meagoro kotikotii mokoloonṅ uuwaa laaligowaa jiwowonṅ jigo honṅa koloowu. Unṅ Toroyanonṅ uugianonṅ laligonṅ sololoonṅ menṅ letoma onṅono mono jiwowonṅ jigo iikawaa jigo gawonṅ galenṅ soraaya koloonṅ nambu. Unṅ Toroyanonṅ nemunṅ koma inaanṅ onṅono tenṅ koma Anutuwwa waeya menṅ mepeseenṅ munṅ laligowu. Kaenṅ laligogi Anutunonṅ inṅiima Jiisas Kraistwaaajonṅ ama nanamemenṅgia kaanṅa aina moma laligowaa. ⁶ *Buṅa Terenonṅ qaa monṅ ii kokaenṅ eja:

“Iibu, Anutu niinonṅ kowonṅjinṅ tando monṅ meweengonṅ Zaion baanṅanonṅ Israel tuunṅ somata uugianonṅ komowe ii jinṅgbilinṅ tando kombombanṅa maa suanṅ damandanṅawo (milyon Kina kaanṅa) koloowaa.

Daenṅ yonṅononṅ tando powowonṅ kotakota ii moma laarinṅ munṅkebuti, iyonṅononṅ iwaajonṅ ama gamu mende moma laligowuya.”

⁷ *Moma laarinṅ munṅ laligojuti, onṅoo jaasewanṅgianonṅ ii tando kombombanṅa akadamuyawo koloojato, tosonianṅ uugia mende meleema eenṅ laligojuti, iyonṅoo jaagianonṅ ii Buṅa qaa kokawaa so eja:

“Miri meme yonṅononṅ ‘Kowonṅjinṅ omaya,’ jenṅ tando ii gema qenṅ mesaogiti, tando iikanonṅ mono tando kombombanṅa kolooro.

Kanagenṅ tania ii aenṅ kaanṅa mokoloogi. Tando powowonṅ kotakota kaanṅa ii riinagati eenṅ, mirinonṅ mono ororonṅonṅ kamaanṅ konaga.”

⁸ *Buṅa qaa monṅ ii kokaenṅ eja,

“Ejembanonṅ jamo kowonṅjinṅ iikanonṅ ritatanṅonṅ unṅuro iikanonṅ mono unṅunṅ mizimizi ama onṅombaa.”

* 2:3: Ond 34.8 * 2:6: Ais 28.16 * 2:7: Ond 118.22 * 2:8: Ais 8.14-15

Yononon Buṅa qaa mende teṅ koma iyaṅgiaa aingia otaankejutiwaajon ama ritatanṅon kamaankeju. Anutunon kaen areṅṅon oṅonotiwaa so kamaankeju.

⁹ *Yononon kaen kamaankejuto, oṅonon ejemba tuuṅ somata qaita mon kokaen kolooju: Anutunon oṅo iyaṅaajon meweṅṅon oṅono tak-kootoya kolooju. Anutunon paṅgamanonṅa oṅoono asasaga damuyawo iikanon keuma jigo gawon galen tuuṅ soraaya kolooju. Anṅoleto akadamuyawo men laligoroti, iikawaa Buṅa qaaya ii jeṅ asariwutiwaajon oṅoono. Oṅoonota oṅonon Anutuwaanon kanageso buṅaya laligon Kin Pombaa jawiṅuruta koloon gawonṅa liligon menkeju. ¹⁰ *Wala Buṅa Terewaa qaa mombaa so “Simbirinsambaran lan laligogito,” kamban kokaamba uugia somonṅon aon mutulanṅon “Anutuwaa uumeleen kanageso tuuṅ” koloon laligoju. Wala Anutuwaa kiankomuwaajon “Poumapou laligogito,” kamban kokaamba “Injiima kobooro kalenmoriaṅa saanon moma koton laligoju.” Kian.

Anutuwaa welenqege ejemba kokaen koloon laligowonṅa:

¹¹ Oo wombo alauruna, Siwewaa buṅa koloon namonon koi tatawaga wabaya laligojuti, niinon oṅoo uugia kokaen kuumaṅa: Selewaa siingia kombombanṅa bologanon galen koma oṅombabotiwaajon mono oṅoangia anṅon koma aowu. Siin morota morota iikanon uugia men boliwaatiwaajon manja qenkeju. ¹² Uugia mende meleengiti, iyonoo batugianon nanamemenṅia awaagadeen ama men laligowu. Tosianon oṅo bologa meme ejemba kaanṅa qaanon jeṅ bolin oṅomakejuti, iyononon nanamemenṅia awaa iima kaniagia tororo moma asarigi roromonṅogianon utegowaa. Roromonṅogianon utegoro iyaṅgiaa singisonṅogia ano moma-soosoogia iima koton uugia meleema Kraist asugiwaatiwaa kambanṅon oṅoojon ama Anutu mepeseen munkebu.

¹³ Anutunon laaligo areṅṅoro ejemba tosanon galen koma nonomakeju. Pombaa qata bosinjuti een, oṅo mono kuuya iyonoo qaa baatanon kema laligowu. Kin ano gawana yononon wanṅia koloojuti, oṅo mono iyonoo jegia teṅ koma laligowu. ¹⁴ Kaunsol ano komiti yonoo jegia kaanagadeen teṅ koma laligowu. Yononon ejemba kaiyaka bologa amakejuti, iyonoo qaagia gosin ironṅa meleema oṅomakejuto, kaiyaka awaa amakejuti, iyonoo qagia mepeseenkeju. Anutunon kawaajon ama gawman ejemba kuun oṅono laligoju. ¹⁵ Anutuwaa uusiṅa ii kokaen eja: Gejajuju ejemba uugia qaa poumapou laligon oṅoojon qaa omaya omaya jenkejuti, oṅo mono nanamemen awaa ama men iikanon iyonoo buugia mejugogi olon laligowu.

¹⁶ Anutunon bologaa kasa gbadoyanṅa isama oṅono loloogiti, oṅo mono iikawaa so nanamemen solanṅa ama men laligowu. Kaan laligowuto, kilenṅia koma turuwutiwaajon kokaen mende jewu: “Kasa gbadonana qaa solanṅa (frie) laligojon.” Kaen jeṅ iikanon mondon oṅoangiaa aingia mende otaawu. Kaen qaagoto, Anutuwaa jeta teṅ koma welen qenkejuti, mono iikawaa so gbadoya qaa laligowu. ¹⁷ Ejemba kuuya ii mono goda qen oṅoma laligowu. Uumeleen alaurugia ii mono uu wombogianon jopagon oṅoma laligowu. Anutuwaa qaaya uuguwombotiwaajon mono sombugia moma laligowu. Kin ano galenurugia yonoojon mono mogi uro goda qen oṅoma laligowu. Kian.

Kraistnon siimbolowaa sili awaa qendeema nonono.

* **2:9:** Eks 19.5-6; Ais 43.20-21; Dut 4.20; 7.6; 14.2; Tai 2.1; Ais 9.2 * **2:10:** Hoos 2.23

¹⁸ Welenqege onjo mono somatagiaa qaa baatanonj kema goda kuuya qendeema onjoma laligowu. Uubonjononj galen awaa koma onjmakejuti, iyonoojonadeen qaagoto, horonj ureen ama onjmakejuti, ii kaanagadeen tororo goda qen onjoma laligowu. ¹⁹ Daen yonjononj Anutuwaaw jetaa so ejemba goda qen onjoma laligogi kilen kania qaato, een kakasililin ama onjngi siimbobolo kaparanj koma moma mokosinjonjkejuti, Anutunonj ii iima tawaya meleema kotuegonj onjono simbawonjowo koloaju. ²⁰ Kaiyaka bologa anji koobinonj unugi ii moma mokosinjonj nambuti een, onjanganjaajonj mono nomaenj mogi unaga? Kaiyaka amakegitiwaa so unugi qabunagiawo mende koloowu. Kaen qaagoto, nanamemenj awaa anjitiwaaajonj ama siimbobolo mokolonj moma mokosinjonj laligowuti een, Anutunonj mono iikawaa tawaya meleema kotuegonj onjono simbawonjowo koloaju.

²¹ Kraistnonj kaanjadeen onjoonj ama siimbobolo moma sili awaa qendeema onjono. Kawaajonj onjo iwaa kana tamboya kosin metetereen siimbobolo moma mokosinjonj laligowutiwaaajonj onjono. Kaen laligonj simbawonjowo koloowuya. ²² *Buŋa Terewaa qaa monj ii kokaen eja, “Iinonj singisonjgo monj mende ano ano iwaa je buutanongga qaa qolomolonjgoya monj mende kamaaro.” Onjo qaa iikawaa so otaanj anji sokombaa. ²³ *Ejembanonj uuqege qaa tokoronjkota Kraist mamaga jen mugi kitia monj mende meleeno. Siimbobolo ama mugi moma kitia metogomambaajonj mende torogonj onjono. Kaen qaagoto, Anutunonj qaa dindinagadeen jen tegonjkeji, mono ii moma laarinj qaaya iwaa borononj ama jen tegowaatiwaaajonj mambono.

²⁴ *Kraistnonj ananaajonj kaparanj koma singisonjgo gema qen nanamemenj solanja otaanj laligowombaaajonj ama siimbobolo moro. Ii moro Buŋa Terenonj ejiwaa so “Selia qegi wiji koloorotiwaajonj ama Anutunonj onjo menj qeangonj onjono.” Qeangowutiwaaajonj mono “Anjo singisonjgonana menj sele busianonj anjonj” maripoononj uma komuro. Kawaajonj onjo mono Kraistwaa tani kaanja kolonj siimbobolo moma mokosinjonjgi awaa koloowaa. Singisonjgowaa anjgobatononj horonj nonono iikanonj mono qamo taniŋaen kolonj koomuya laligowonja. ²⁵ *Wala onjo “Lama kaanja jinjaunj kema kanj lansanj laligogi.” Kaen laligogito, kambanj kokaamba uugiaa galenjanonj eleema kanj laligoju. Iinonj onjo lama kaanja sopa somonjonj kalanj koma onjmakeja. Kianj.

3

Loemba onjoo qambanmambanj qaa

¹ *Anutu welenj qewombaa qaaya jedaborojento, emba onjo mono kaanjadeen lourugia yonoo qaa baatanonj kema laligowu. Kaanja laligogi lourugia tosianonj Buŋa qaa mende tenj koma laligojuti, iyonjononj mono kaanjadeen embaurugia yonoo nanamemenjgia iima uugia meleembuyaga. Uugia meleema laaligogia Kraistwaa borononj ambutiwaa Buŋa qaa jeganondeen mende jewuto, Kraistwaa kania mono siligianonj qendeema onjngi iima asariwuyaga. ² Nanamemenj soraaya dindinja ama menj Anutuwaaw jeta uuguwubotiwaajonj keegia mogi ejanonj kaen injiima yagogi Kraistwo qokotaan laligowombaa siingia asuginaga. ³ *Selewaa akadami-giaajonjadeen mono mende menj umakebu. Wanj sawagia qen gawasu kania

* 2:22: Ais 53.9 * 2:23: Ais 53.7 * 2:24: Ais 53.5 * 2:25: Ais 53.6 * 3:1: Ef 5.22; Kol 3.18 * 3:3: 1 Tim 2.9

kania mende ama miziziin sele menj mende awelegonj laligowu. Kasaronj goul iwoinonj selegia mende menjerenjonj aowu. Selekopaa awaa soro akadamuyawo ii mende menj aowu.

⁴ Kaen qaagoto, akadamugia honja ii mono pondan megii uugianonj ewa. Unagianonj luaenonj bonjonj laligogi akadamugia honja kanonj aasangoyanonj enj mono kamban monjonj mende aliwaa. Uubonjonj laligogi Anutunonj injiima moro umakebaa. ⁵ Wala eenanonj emba soraaya yonononj Anutuwo nama jejeromonromonj ama munj iwoi kuuyajaanj mamboma laligogiti, iyonononj kaanagadeen uugiaa akadamugianonj menjerenjonj aonj lourugia yonoo qaa baatanonj kema laligogi. Mono emba iyonoo tani kaanja koloonj laligowu. ⁶ *Saaranonj loya Abraham tenj koma munj “Eja Ponna,” jenj munj laligoro. Ono kaanagadeen zenj nama gawonj awaa awaa menj awasankaka nama iwoi mombaajonj jenenjia mende ororo lourugiawo laligowuti eenj, mono Saara kaanja emba akadamugiawo koloonj laligowu.

⁷ *Emba yonononj esungia kamaanqeqeta koloojuto, kilenj laaligowaa kalenjmoriana ii ejawo ororonj bunja qen aonj laligoju. Esungia kamaanqeqeta koloojutiwaanonj eja motomotoonj onjo mono embaurugia tororo kalanj koma loloonjonj onoma laligowu. Anutunonj eja onoo qamakooligia sureewabotiiwaanonj mono goda qen onoma laligowu. Kianj.

Gawonj awaa menkejuto, siimbobolo kilenj moju.

⁸ Qaana tegowaatiwaa qambanmambanja ii kokaen jejenj: Ono mono kuuya uumotoonj ama uumeleenj alaurugia yonowo uubonjononj jopagonj aonj laligowu. Gumbonjonjonj laligonj onoangia menj kamaanj aonj uugianonj somonjonj aonj motoonj nambu. ⁹ Jena jewe nuna guwe ana ambe ii mende amakebu. Uuqege qaa tokoronkota jenj ononji kitia mende melembu. Kaen qaagoto, qaa bologaa kitia meleema mono kotuegonj onoma laligowu. Kaen ama laligogi Anutunonj iikawaa tawaya meleeno kotumotueya bunja qen aowutiwaanonj onoono. Kaen ama laligonj Ponj asugiwaatiwaa kambananonj mono oyanboyanj kolooju. ¹⁰ *Kaanja koloojutiwaa qaaya ii Bunja Terenonj kokaen oogita eja:

“Monjonj laaligo naanawo laligomambaa aina koloonj muro ween awaa awaa iima laligomambaanonj moji, iinonj mono neselana qaa bologa jewabotiiwaanonj somonjonj laligowa. Buu susuyanonga gbingbaonj qaa koloowabotiiwaanonj mono galen menj aonj laligowa.

¹¹ Nanamemenj bologa mono gema qen gawonj awaa awaa menj laligowa.

Luaenonj laaligo iikawaajanj mongama ii bunja qen aomambaanonj kapanj koma namba.

¹² Ii kokaembaajanja: Ponjonj ejemba solana injiima galen koma qamakooligiaajanj geja amakejato, ejemba doogoya ii ba mende koma onomakeja.”

Qaa kaen eja.

¹³ Ono gawonj awaa mewombaajanj uugere ama laligowuti eenj, ejemba seiseiyanonj gawonjia siimbereren menj menj bolinj onjombombaanonj mende mobuya. ¹⁴ *Ii mende mobuyato, kilenj nanamemenj solana angitiwaanonj ama siimbobolo mobuyagati eenj, onjo mono kilenj Anutunonj kotuegonj onono oyanboyanj mokoloowuya. Kakasililinj menj onjombobotiiwaanonj mono eenj aarunj lalananij keegia moma uugia kamaaro uubooligianonj unuwabo. ¹⁵ Uugianonj mende kamaawato, uugia mono Ponj Kraistwaanonj

* **3:6:** Jen 18.12 * **3:7:** Ef 5.25; Kol 3.19 * **3:10:** Ond 34.12-16 * **3:14:** Mat 5.10; Ais 8.12-13

somongon kania soraaya pondan romongogi uro laligowu. Mono kaban so jojorin Kraistwaa kania ejemba jen asarin onoma laligowu. Oyanboyan koloowombaa jejeromonromon anjuti, ejembanon iikawaa kaniaajon qisin onongi mono kuuya iyonoonon qaa ii meleema onoma laligowu. Mono gumbonjonon qaganon ejemba goda qen onoma uu kuun onoma laligowu.

¹⁶Qaagia kaen galen kongi Anutunon injiima "Sokonja," jero ugejagianon kaen mobutiwaajon nambu. Kraistwo qokotaan nama nanamemen awaa angi uuqe qaa tokoronkota tondu jen onomakejuti, iyononon mono iyangiaanon qaa bologaaajon ama gamu mewuya. ¹⁷Gawon awaa awaa men laligogi ejemba tosanon kilen kakasililin ama onongi Anutuwaajon ama siimbobolo mogi sokonja. Iwoi bologa ama men iikanon siimbobolo mokoloogi gamuyawo koloaja. ¹⁸Kraistnon kaanagadeen kaban mo-tonngo singisongonanaajon ama komuro. Anana doogoya koloonin Dindina iinon nunuano Anutuwaanon keubombaaajon ama siimbobolo moro. Namu ejaga jen selia qegi komuroto, Unja Toroyanon men gbilin muro waama laligoja. ¹⁹Unja Toroyanon wano nonomesaon koomuwaa senjon gomanon kemen kokooso kasa gbadonon laligogiti, iyonoojon Buna qaaya jen asarin onono.

²⁰*Wala eenanon Noowaa kabanon wanjo somata megii Anutunon uugia meleembutiwaajon kaparan koma moma mokosingon mambonoto, ejembanon qaa mende ten koma tiwilaan koomuwaa kasa gbadonon kemegi. Ejemba suman melaada 8:yanon Anutuwa jeta ten kongi jero kon kiro apunon waama balon qen turun wanjo elaaro Anutunon ii gboulunonga gou gajogia koma wanja somongoro. ²¹Iwoi kaana kolooroti, ii oomuluwaa sareya koloaja. Jiisas Kraistnon koomunonga waama laligojiwaajon ama kaban kokaamba apu nonomorigi Kraistwaa esunanon turun nonoma wanana somongonkeja. Apu ii selewaa jewon songbambaatiwaajon ama mende ama nononjuto, oomuluwaa hona ii kokaen: Anana Anutuwo laligowombaaajon soomongo ama jojopan qanon somongon kokaen qama koolinkejon, "Anutu, gii mono uuta gojejeraya songbana uuta soraaya kolooro goo jaanon sokombaa."

²²Jiisas Kraistnon Siwe gomanon eu uma Anutuwa boro dindinanon bunabunayawo raja. Anutunon ku-usun muro rama Siwe gajoba ano Siwewaa ben kawali kania kania esunmumugianon niniima galen kuun nonomakejuti, ii kaanideen galen koma onono qaaya baatanon laligoju. Kian.

4

Mono letoma laaligo qaita mon laligowu.

¹Kraistnon anaa selianon siimbobolo morotiwaajon onjo kaanagadeen sele busugianon siimbobolo mobombaaajon jojorin laligowu. Iwo momo mo-tonngo kokaen men romongowu: Monjon singisongo amakeji, iinon iyanaa seliaa siina kombombana otaamambaaajon nama munkeja. Monjon Kraistwaajon ama siimbobolo momakeji, iwaa siina kombombana bologanon mono zololonjon kamaaro singisongo togon mombo mende amamambaaajon kaparan koma laligowaa. Uuroromongogia iikanon mono wogia mero iikanon rindanon akadamiugawo koloon laligowu.

²Uuroromongogia iikanon rindanon nama uuselewaa siin kombombana bologa mono somongon galen koma laligowu. Kaban kokaambadeen kanain namonon toroqen laligon ubuti, iikanon mono Anutuwa uusiina

* 3:20: Jen 6.1-7.24

ten koma otaan laligowu. ³ Ono kamban laligon kougiti, iikanon ejemba angonjoragiawo uugia mende meleema nanamemen bologa lan ambombaa-jon mojuti, iyonoo tani kaanja kokaen lan laligogi: Serowilin ama siingia kombombanja bologa tondu otaan laligogi. Apu gisi (marihuana), goja deun iwoi ii otonomboran men wakasiin negi wangia sooro enkalolon laligogi. Jejelomban oon nen rii gbawe oron embaqemba men bolin onoma gejajuju ama laligogi. Tando lopion liligon simin kuma onoma iwoi kanjanawo amakegi. Kaen amakegito, ono kamban kokaamba nanamemen kaanja ii mende toroqen amakeju.

⁴ Ejemba angonjoragiawonon pangamanon laaligowaa resa sumu pilinpilingon eji, iikanon horon lugun kemenkeju. Ono yonowo mende horon kemegi iima aarun uuqeqe qaa tokoronkota jen onomakeju. ⁵ Kaen amakejuto, Anutuwa jaanon keugi qisin onono kaniagia asuganon isaama jen asarigi mondomondogia qewagowaa. Anutunon ejemba jaawo laligojoni ano koomuya mono kuuya ananaa qaanana gosin jen tegomambaaon jojorija. ⁶ Sele busunananon komuwonati, qaanana iikanon mende tegowaa. Kawaajon Oligaa Buna ii koomuwaa senjon gomanon laligojuti, iyononon kaanagadeen mobutiwaajon Ponon wala jen asariro. Ii kokaembaajon: Anutunon nanamemenkia gosin ejemba tosaana nono kaanja jen tegon onono sele busuwo laligogitiwaa irona mokoloowuto, tosonian uugia meleema kokoosogianon gbilin laaligo kotigaa buna koloogi. Anutu ano kotiin laligonkeji, iikaanideen kuuyanon laaligo kombombanja laligon ubutiwaajon moma kotiinkeja. Tosianon Buna qaa ii uugia kuun onombutiwaajon jegi. Kian.

Gawon memewaa momo kalenja ii mono galej koma ubu.

⁷ Iwoi kuuyaa kambananon tegomambaaon dodowija. Kawaajon ono mono qama kooliwombaaon imowamo mende laligowuto, onongia nanamemenkia galej koma aon zen nama qamakooli gawon men laligowu. ⁸ *Buna Terewaa qaa mon ii kokaen eja, "Ejemba uunananon jopagon onoma singisonogogia seiseiya koleleen gamugia turunkejon." Kawaajon alaurugia onoo batugianon mono pondan jopagon aon laligowu. ⁹ Ono mono alaurugia koma horon mirigianon ainjolon rama uugianon jejew-enenwenen njindin-nunduruya qaa kalan koma aon laligowu.

¹⁰ Anutunon kalenmorian kania kania iikawaa Toya koloaja. Iinon gawon memewaa momo kalen morota morota mendeema onono laligoju. Ono motomotoon mono momo kalengia awagadeen galej koma iikanon kanagesourugia welen qen onoma laligowu. Ii buna qen aogitiwaa so mono gawonon ama tuun batugianon ilaan aon laligowu. ¹¹ Gawon memewaa momo kalen woi ii kokaen: Daen yononon Buna qaa jen asarinkejuti, iyononon ii mono Anutunon sololon onomakejiwaa so jen laligowu. Daen yononon alaurugia welen qen nanon onomakejuti, iyononon mono Anutunon inaan esun onomakejiwaa so ala ilailaa ama onoma laligowu. Jiisas Kraistwaa buna koloojutiwaajon iwoi kuuya kanon mono Anutu mepeseegi qabunayanon akadamuyawo koloon en ubaa. Iinon asamararan Toya ano ku-usun Toya ii kambanja kambanja laligon kouma laligoja ano tetegoya qaa laligon ubaa. Qaa ii onanon.

Kraistwo nama mono siimbobolo moma laligowu.

¹² Oo wombo alauruna, siimbobolo qagianon uro iwaa kukuonanon gere kaanja qetaalin angotete men onomakeji, iikawaajon mono mende

* 4:8: Gba 10.12

aarun laligowu. Iwoi koloon onomakeji, ii batugianon iwoi morota kaana, iikaen romongowubo. Ii namonon laligojoniwaa so koloonkeja. ¹³ Mende aaruwuto, Kraistnon kaiyaka awaa ano kakasililin ama mugi moroti, ono mono siimbobolo iikawaa kitia mojutiwaa so korisoro ama laligowu. Iwo kaana laligogi eleema karo asamararanon asugiro kambaan iikanon kaanagadeen aisoon oyanboyan mokoloowuya. ¹⁴ Ejembanon injiima uugia Kraistwaanon meleengitiwaajon ama uuqeqe qaa tokoronkota jen onomakejuti een, ononon mono simbawonawo kolooju. Kaen jen onomakejutiwaajon ama Anutuwaa Unja Toroya asamararanawo iinon mono qagianon uma ku-usunanon turun onoma kotuegon onomakeja.

¹⁵ Onoononga monon iwoi bologa anotiwaajon siimbobolo mokoloon mobabo. Monon kikekakasililin ama ejemba unun iwoi yongoro meroti me tosia siijaago men onomanjen yonoonon qaa lan jero sipasipa qero gawon meme kaana monon lan ewaewan koma lombo mokoloonkeji, iinon mono siimboboloya anaa soyanon moja. ¹⁶ Monon Kraistwaa alia koloojiwaajon anghosisiri mokoloon siimbobolo moji een, iinon mono iikawaa gamugamuya een mende moba. Gamu qaagoto, Kraistwaa qata bosinjiwaajon mono Anutu mepeseen laligowa.

¹⁷ Anutunon ejemba qaanana gosiwaatiwaa kambana kan kuuro iyananon uumeleen kanagesouruta ananaa qaanana ii wala jen tegowaa. Wala ananaa qaanana jen tegowaati een, ejemba Anutuwaa Oligaa Buna mende ten kongi lombo qagianon uro tetegoyanon mono nomaen koloon ononaga? ¹⁸ *Buna Terenon qaa mon ii kokaen eja:

“Solana yononon Siwe gomanon ubombaaajon kupukapa ambuti een, singisongo ejemba angonjoragiawo yonoo qaagia mono nomaen koloonaga?”

¹⁹ Kawaaajon alauruna Anutuwaa jeta ten koma anghosisiri mokoloon siimbobolo momakejuti, ononon mono kokoosogia mokomokoloo Toyaa boronon ambu. Toya iinon qaa jerotiwaa so alauruta sopa somongon kokojiji koma kalan koma onomakeja. Kokoosogia iwaa boronon ama mono jegenana nama gawon awaa awaa pondan men laligowu. Kian.

5

Jotamemeya onoonon qambaanmamban qaa

¹ Niinon uumeleen kanagesowaa jotamemeya mon koloon Kraistnon siimbobolo moroti, iikawaa qaaya nanon jenkejen. Kanagen eleema karo asamararanon asugiro qabuna nono mokoloomambaajon mojen. Onoo batugianon noo jotameme alauruna koloojuti, niinon onoo uugia kokaen kuun ononjen: ² *Anutunon moma laarin onoma lama tuuna borogianon anoti, ononon mono ii kalan koma onoma laligowu. Gawon ii mojotiitii qaganon qaagoto, Anutuwaa jeta otaan uusiingia gawonon ama afaangon geregere qaganon zen men nambu. Mondomondo qaganon injarere laligon monen iwoiwaajon mende kaparan koma laligowu.

³ Lama tuun baagianon kan nanjuti, ii mono eja pon tani kaana mende galen koma onombu. “Zioz galen koloojon,” jen totogianon mende qen men biwiin aowuto, nanamemembaa sili awaa ii lama tuun qendeema onoma laligowu. ⁴ Nanamemen awaa ama laligogi lama galen wananon mombo asugiwaati, kamban iikanon mono soron arogianon kotogon ila wage akadamuyawo wangianon mouma somongogi buna qen aowuya.

* **4:18:** Gba 11.31 * **5:2:** Jon 21.15-17

Akadamu iikanonj mono kambaŋ moŋŋonj mende taalinj titiikota koloowaa. Kianj.

Sagbili onjoononj qambaŋmambaŋ qaa

⁵ *Sagbili onjoononj kaanagadeen galeŋurugia yonoo qaa baatanonj kema laligowu. “Anutunonj sewan̄kiki ejemba tuarenjenj ama onjomakejato, iyan̄gia menj kamaan̄ aon̄kejuti, ii mono kalen̄morian̄a onjomakeja.” Kawaa-jon onjo mono korebore batugianonj onjoan̄gia menj kamaan̄ aon̄ laligowu. Tani iikanonj mono maleku kaan̄a kotogogi kemero laligowu. ⁶ *Kawaa-jon mono onjoan̄gia menj kamaan̄ aon̄ Anutuwaa boro ku-usun̄awo iikawaa baatanonj ken̄gi kambaŋan̄onj kan̄ kuuro saanonj menj biwiin̄ onjombaa. ⁷ Buŋa qaa moŋ ii kokaen̄ eja, “Iinonj onjo kalan̄ koma onjomakejiwaa-jon majakakagia kuuya mono iwaa borononj ama mesaowu.”

⁸ Nanamemen̄gia galen̄ koma aon̄ zen̄ nama pondan̄ uugbiligbili laligowu. Kilen̄aa Toyanonj lan̄ liligonj ejemba tuarenjenj ama moŋgama nonomakeja. Moŋŋonj uruambe qero iinonj mono laion kaan̄a gogonj nonomambaajon jojorija. (Laiononj gbuu gbororo qama silano moma bombon̄gaogia waa-makeja.) ⁹ Onjo siimbobolo momakejuti, onjo uumeleen̄ alaurugianonj kaan̄jadeen̄ goman̄ so kakasililin̄ iikayadeen̄ moma mokosin̄gonj laligoju. Ii romon̄gonj torokogia yakarin̄ momalaarinonj rindan̄gonj nama laion ii kotakotagadeen̄ tuarenjenj ama mun̄ laligowu.

¹⁰ Onjo kambaŋ torodaamonj siimbobolo moma laligogi mososon̄gonj nan̄gonj menj kotiin̄ onjonogo saanonj nendun̄ powowonj kotiganonj kon̄gbaraya qaa nama laligowuya. Kaan̄a Kraistwo nan̄gigo akadamyua togonj onjono asamararan̄an̄onj uma tetegoya qaa asarin̄ laligonj ubuya. Anutu, kalen̄morian̄ kuuyaa Toya kolooji, iinonj mono onjo kaen̄ ama laligowutiwaa-jon onjono. ¹¹ Iinonj ku-usun̄ Toya laligonj kouma laligoja ano kambaŋ tetegoya qaa laligonj uma laligowaa. Qaa ii onjanonj.

Piitononj yeizozo qaa tetegoya jero.

¹² *Anutuwaa kalen̄morian̄ ii kian̄komu hon̄a toonj kolooja. Niinonj qaa ii kotiin̄ nan̄gonj jen̄ onjononj kalen̄morian̄ iikanonj nan̄gonj nama kotiin̄ laligowutiwaa-jon jen̄ kotonj onjonjen̄. Kawaa-jon tere toroga koi jewe nen̄ana Sailasnonj oonj onjonja. Iinonj niwo pondan̄ nama uumeleen̄ nen̄ana kolooja. Iwaa-jon kaen̄ romon̄gojen̄.

¹³ *Anutunonj uumeleen̄ kanageso onjo kaan̄a iyan̄aajon meweŋgonj onjono Babilon siti bologa kanonj* laligojuti, iyonjononj yeizozogia an̄gi onjoononj kaja. Momalaariwaa merana Maak iinonj kaanagadeen̄ yeizozoya anja. ¹⁴ Onjo batugianonj waegia menj an̄gonj aon̄ newogia kososonj laligowu.†

Alaurunana Kraistwo qokotaan̄ nan̄juti, luaenonj mono kuuya onjowo ewa. Kianj.

* 5:5: Gba 3.34 * 5:6: Mat 23.12; Luuk 14.11; 18.14 * 5:12: Apo 15.22, 40 * 5:13: Apo 12.12, 25; 13.13; 15.37-39; Kol 4.10; Flm 24 * 5:13: Babilon ii Room sitiwaa qa aasangoyaga. Aisisaan buknonj kaan̄jadeen̄ qa ii iikawaa so oogita eja. † 5:14: Kambaŋ kanonj jolon̄gia jen̄ waegia menj buugia kitonj nen̄ laligogiti, mono iikawaa-jon jeja.

Piitowaanon Tere 2 Piitonon Tereya ano 2 kolooro. Jen-asa-asari

Piitonon Tere koi Kraistwaa alauruta balon so rama kenngiti, iyonoojon ano liligon keno. Tosianon qaa soosooya mokoloon ejemba kuma soon onongitiwaajon laaligo soraaya mesaon serowilin nambonnambon iwoi lan ama men laligogi. Boi takapolakaya ii Anutuwaa qaa baatanon mende kema (2.10) jeulalan (3.17) ama selegia mepeseen (2.18) jaba-arambaran (2.10) ama iyangiaa jaajaa laligogi. Kaiyakagianon Jiisas qakooma mugi. Yononon mepaqepae ejemba godaqeqegia qaa laligon wanjanwanjan ejemba (2.3) looloria (2.18) jinjaun men onongi. (3.3-4)

Piitonon qaa ano nanamemen iikawaajon majakaka somata moma dingowaatiwaajon manja qen hamoqeqewaa kania jen asarija. Uugia kuun jenkootoya kokaen ooro, "Anutu ano Pon Jiisas Kraist ii onanon moma laarin oroma yorowo qokotaanin lombo ii men kamaan ano afaangowaa. Momo kaana ii jembiri qaagoto, ejemba iyangiaa jaagianon Jiisas iigi ejemba kuma onoma laligoroti, ii moma ninijogi karo monin. Kawaajon mono laaligo soraaya laligon gadokopa laaligo ano uuwoi ii gema qewu."

Tosianon kaparan koma kokaen lan jen ejemba kuma soon onoma laligogi, "Kraistnon mombo mende eleembaa." Qaa ii jembiri qaaya. Piitonon qaa iikawaajon majakaka somata moma kitia kokaen meleema jen ooro, "Kraistnon eleembaatiwaa kambana qero ujiwaa tani kolooji, ii kokaembaajona: Anutunon ejemba ananaanonga monon tiwilaawaatiwaajon mende mojato, kuuya anana uunana meleema singisongo laaligonana mesaowombaajon moma kaparan komakeja."

Buk kokawaa bakaya wana 4 ii kokaen:

Qaa mutuya 1.1-2

Anutunon soraaya laligowombaajon nonono 1.3-21

Boi takapolakaya yonoo kaniagia 2.1-22

Tetegoyanon Kraistnon eleema kawaa 3.1-18

¹ Saimon Piito niinon onowo qaa amin mobombaajon tere koi oojen.

Jiisas Kraistnon wasin nono aposol koloon welen qen mun laligonkejen. Ben Anutunananon Hamoqeqe Toya Jiisas Kraist wasiro kamaaro iwaajon ama qaanana jen tegoro solanininin momalaarinananon kolooro. Ono momalaari iikayadeen buna qen aogi sewana uuta kolooro nono kaana simbawonawo laligoju.

² Ono Anutu ano Ponana Jiisas moma koton oronjuti, iyoronon mono kalenmorianja kelemalelen ononi luaenon laligowu. Kian.

Anutunon onoonoti, iikanon mono kotiin nambu.

³ Anutunon asamararan Toya akadamuyawo kolooja. Kawaa so anana soraaya tataankota koloon laligowonatiwaajon nonono. Kania kaen moma yagonin kalen nonomakejiwaa kania kolooro. Anana laaligo kombomana laligon uuwaa komagbiligbili tororo ambombaajon iwoi amaamaankebonati, iwaa ben esunanon mono ii kuuya nonono bujananaga koloonkebaa.

⁴ Asamararan Toya iinon uunananon gawona gawona damuyawo men kalena kuuya nonomambaajon momakeja. Anutunon soomonjo qaaya

nononoti, iikawaa sewan̄anon̄ mono uuta kolooja. Ono wala balombaa siingia kombombanja bologa tondu otaan̄ an̄gonjora uutanon̄ laligogito, Anutunon̄ on̄o iikanondeen̄ metogon̄ wan̄gia somon̄goro. Kaen̄ kolooro gadokopa laaligo serereen̄ gema qewutiwaajon̄ hamoqeqe aren̄a anota eja. Momo ano nanamemen̄ akadamuyawo Anutuwaanon̄ eji, iinon̄ on̄o iikawaa so letoma gbilia koloowutiwaajon̄ kaparan̄ komakeja. Ono soomon̄go qaaya somata qatawo iikanon̄ qokotaajuti een̄, iinon̄ mono inaan̄ on̄ono mombo letoma Siwewaa akadamuya mokoloon̄ bun̄a qen̄ aon̄ laligowuya. Akadamuya iikanon̄ saanon̄ rijojoon̄ sokoma on̄ombaa.

⁵ Anutuwaanon̄ soomon̄go qaa kaanja ejiwaajon̄ ama on̄o mono moma-laariwaa hon̄a koloon̄ on̄ono qendeema laligowu. Kaanja laligowutiwaajon̄ mono kaparan̄ koma zen̄ nama manja qen̄ laligowu. Hon̄a koloon̄ on̄ombaati, iikaen̄ saanon̄ Anutuwaa kania toroqen̄ moma kotowuya.

⁶ Momakootogianon̄ somariiro saanon̄ nanamemen̄gia toroqen̄ galen̄ koma aon̄kebuya. Galen̄ koma aoagianon̄ somariiro saanon̄ nama kotiin̄ lombo mokosin̄gon̄ bosima laligowuya. Nama kotikotiigianon̄ somariiro saanon̄ mombo Anutuwaa jetaa so uuwaa komagbiligbili ama laligowuya.

⁷ Uuwaa koma gbiligbiligianon̄ koloon̄ somariiro saanon̄ uujopagianon̄ seiuro uumeleen̄ alaurugia ala-ala men̄ kalan̄ koma aon̄ laligowu. Uujopagianon̄ seiuro saanon̄ ejemba kuuya jopagon̄ on̄oma laligowu. ⁸ Ono Anutuwaa akadamu kaanja bun̄a qen̄ aon̄ men̄ sein̄ laligowuti een̄, mono goroson̄a mende laligowu. Kaanja qaagoto, akadamuya iikanon̄ mono nemun̄ koma on̄ono afaan̄gon̄ Pon̄nana Jiisas Kraistwaa kania moma koton̄ saanon̄ gawon̄a jegen̄a nama meḡi hon̄a koloon̄kebaa. ⁹ Saanon̄ koloon̄kebaato, dakaya yon̄oonon̄ Anutuwaa akadamu kaanja mende en̄ on̄on̄ji een̄, iyon̄oo momakootogianon̄ mono toroga kolooro bao jaa-go kaanja kemakuun̄kan̄kuun̄ amakeju. Anutunon̄ singison̄gogia walaga songbano soraaya koloogiti, ii duduun̄ imowamo laligoju.

¹⁰ Oo uumeleen̄ alauruna, Anutunon̄ meweengon̄ on̄oma on̄oonoti, on̄o iikanon̄ riin̄ rindan̄gon̄ nambuti een̄, mono kamban̄ mon̄on̄ mende tama kamaan̄ kombuya. Kawaajon̄ on̄onon̄ mono iikanon̄ kotakota rindan̄gon̄ nambombaaajon̄ kaparan̄ koma laligowu. ¹¹ Kaen̄ ama laligogi Anutunon̄ in̄jiro sokono koma horon̄ on̄ono Siwe goman̄ naguyanon̄ kuuya tano saanon̄gadeen̄ uutanon̄ ubuya. Pon̄nana Jiisas Kraistnon̄ Hamoqeqe ano bentoton̄ Toya kolooja. Iwaa bentoton̄ uutanon̄ ugi kamban̄ tetegoya qaa galen̄ koma on̄ono oyan̄boyan̄ koloon̄ laligowuya.

¹² Bun̄a qaa hon̄anon̄ kana kaanja qendeema on̄on̄ji, on̄o ii mono bun̄a qen̄ aon̄ iikanon̄ bon̄ qen̄ nama kotiiju. Kawaajon̄ qaa aren̄ jejen̄i, ii saanon̄ moma asarijuto, niinon̄ kilen̄ iikawaajon̄ kamban̄ so jen̄ gbilin̄ on̄omambaajon̄ mojen̄. ¹³ Kaen̄ moma sele busu kokawaa kala kuun̄non̄ laligoman̄atiwaa so qaa aren̄ ii duduuwubotiwaajon̄ momogia jen̄ gbilin̄ kuun̄ on̄omambaajon̄ mobe sokonja. ¹⁴ Niinon̄ sele busuna kusuga koi kala kuun̄ kaanja luluuma uulan̄awo komun̄ koomu gomanon̄ uman̄ati, kaen̄ moma yagojen̄. Pon̄nana Jiisas Kraistnon̄ kaan̄agadeen̄ buju qaa kaan̄iadeen̄ nisaano mobe. ¹⁵ Qaa aren̄ kuma on̄ombeti, iikanon̄ uu wombo-gianon̄ ero niinon̄ goron̄ qen̄ koomu gomanon̄ kembe iikawaa gematanon̄ kaan̄agadeen̄ ii saanon̄ kamban̄ so romon̄gon̄ laligowu. Niinon̄ iikawaajon̄ kotiin̄ kaparan̄ komakejen̄. Kian̄.

Kraistwaa asamararan̄a ii jaanananon̄ iima nan̄gon̄ jen̄kejon̄.

¹⁶ Pon̄nana Jiisas Kraistnon̄ qabun̄aya uuta men̄ gawon̄ ku-usun̄awo men̄ laligoroti, nononon̄ ii nononanaa jaanananon̄ uun̄ iima laligonin̄. Kaen̄

laligon iikawaa so ku-usunaa kania ano eleema kawaatiwaa qaaya ii jen asarin onoma laligonin. Ii ben sosomban sundu* kaanja mende jembiri anin roromongo giraboga kaanja ii lan mende otaan laligonin. ¹⁷ *Niinon Jiisaswaa qabunaya uuta ii nononano kokaen kolooro iinin: Asamararan Toya uuta iinon qaa ijoro qa kokaen kolooro moro: “Eja koi neenaa wombo merana kolooro iwaajon uunanon qeangoro iimasiin mojen.” Kaen ijoro moro Man Anutunon asamararan muro akadamyua bunq qen aon laligoro. ¹⁸ Nononon iwo baanja kowoga kanon uma laligonin qa iikanon Siwenonga kolooro monin.

¹⁹ Gejatootoo ejemba waladeen Bunq qaa jen oogiti, ii kamban kokaamba moma sorogon anjon konin powowon kotakota koloon nononja. Kawaa-jon Bunq Tere walagaa qaaya ii mono tororo geja ama bunq qen aon laligowu. Kiwanon goman sinsingoro asarinkeji, gejatootoo qaa iikanon mono iikawaa so jen asarin onomakeja. Ono iikawaa asasaganon qokotaan nambuti een, mono saanon Anutu-waa kana honq iima pangamambaa nanamemenq yakarin mesaon laligowu. Kaanja laligon uma mambongi goman wengeran suluro gomaambawaa widia asugiro uwombogianon asariwaa. Ponnananon eleema kawaatiwaa widianon mono men asarin onono iima Anutu-waa iwoi kuuya iima asaridaborowu.

²⁰ Qaa waqa mutuya koi mono moma asarin mende duduuwu: Balon ejemba monon Bunq Terewaa gejatootoo qaaya ii iyanqaa roromongo qaganon jen asarimambaaon amamaankebaa. ²¹ Ii kokaembaajon amamaankebaa: Balon ejemba mombaa uusiinanon kamban monon mende nemun kono gejatootoo qaa kolooro jegi. Kaen qaagoto, Unq Toroyanon gejatootoo ejemba uugianon sololoon onono Anutu-waa jetanonga qaa men jegi. Kian.

2

Boi takapolakayanon mono laligon tiwilaawu.

¹ Gejatootoo ejemba takapolakaya ii kaanagadeen Israel kanageso batugianon asugigi. Iikawaa so onoo batugianon boi soosooya kaanagadeen asugiwuya. Asugin nama onoo momalaarigia tiwilaawaatiwaaon enkalolon qaa batuya batuya ii aasangoyanon men batugianon kawuya. Somatanananon dowegia meroti, Pon ii kaanagadeen qakooma mun iikaanja kanon iyanqia kondeema aon uulanqawo tiwilaawuya.

² Kaento, ii kilen ejemba seiseyanon yononon serowilin siligia otaan iyanqiaa jaajaa laligowuya. Kaanja laligowuyatiwaaon ama ejembanon roromongogia angi qetetanqoro uumeleembaa kana honqajon mogi gamuyawo koloonkebaa. ³ Boi takapolakaya yononon mono otoko qaganon sundu kania kania jembiri (qaa aisenq) lan jen sein laligowuya. Kaanja laligogi ononon ii moma afaanjon monen iwoi men kululuugi lan amanagaju men laligowuya. Anutu-non ejemba kaanja yonoo qaagia mono monowaa monoyanon jen tegorota ironq meleeno qagianon ubaatiwaaon eja. Anutunon kondemondeema onomambaaon ataqatan imowamo mende ambaato, honq toonqaga siimbobolo moma laligowuya.

⁴ Kondemondeen koloowaatiwaa galen meme qaa tosaanja ii kokaen: Siwe gajoba tosianon Anutu-waa jeta qotogon singisonqo anqiti, Anutunon ii mende injiima koboorto, hagon onono gere sianon emukanon kemegi.

* **1:16:** Ben sosomban iikawaa kania mon ii kokaen: Momo ejemba yonoo uugianon jembiri momo letono qaa kania kania lan romonjon gisomaso angi koloonkeju. * **1:17:** Mat 17.1-5; Maak 9.2-7; Luuk 9.28-35

Hagon pangaman ziwiziwi dutanon onooma aen gbadonon (tape) gbadoon onono. Gbadoon galen koma onono qaagia jen tegowaatiwaajon mamboma ragita rama kouju. ⁵ *Monowaa monoyanon ejemba angonjoragiawo namonon laligogiti, Anutunon ii kaanagadeen mende injiima koboorto, gboulu somata jero waama unun turun onono. Turun ononoto, kilen eja Nooa iinon uumeleembaa qaa jen nanamemen dindiŋaambutuwaajon ama uukuuku men onoma laligoroti, ii ano ejemba ⁷ ii laaligogia angon koma sopa somonon onono.

⁶ *Kaanagadeen Sodom Gomora taon woi ii tiwilaawaotiwaa qaaya jen tegon gerenon onoro gere sogogaragadeen eri. Ejemba angonjoragiawo yonoonon iwoi nomaen koloowaati, iikawaa sareya iibutiwaajon ii ano koloojao. ⁷ *Gerenon kuuya onoomambaajon anoto, kilen eja solana Loot ii wala batugianonga metogon angon koma muro. Jeulalan ejemba serowilin nambonambon ama iyangiaa jaajaa nanamemen tosaana tondu anŋi iima yonoonon moma bolin uuta kamaaro laligoro. ⁸ Eja solana ii yonoo batugianon laligon nanamemen jeulalan kanjanawo iima moma laligoroti, iikawaajon mono ween so moma jinjingon laligoro. Iwaa uuta solananon mono suulan boliro laligoro.

⁹ Galen meme qaa jejeni, iikanon Anutuwaa kania kokaen qendeemakeja: Pononon ejemba Anutuwaa laaligo kombomana koma gbilinkejoni, anana saanon angobatononga metogon wanana somongomambaajon momakeja. Iikaan momakejato, ejemba doogoya ii qaagiaa irona meleeno qagianon uro gajobaurutanon galen koma ononŋi laligowuya. Kaana laligon ugi kambaŋ somatanon karo qaagia jen tegoro toroqen siimbobolo moma laligowuya.

¹⁰ Ejemba selegiaa siin kombomana bologa otaan angonjora-giawo koloon jeulalanon Anutuwaa ku-usuna men kamaan amakejuti, Anutunon ii mono waladeen jen tegon ononota siimbobolo somata moma laligowuya. Boi takapolakaya yononon mono jaba-arambaran qaganon iyangiaa jaajaa laligon Siwewaa bensakon kawali asamararangiawo eukanon laligojuti, iyonoonon sombugia mende momakeju. Ii qaago totoonto, ii kaanagadeen uuqeqe qaa tokoronkota jen onomakeju. ¹¹ Kaen amakejuto, Siwe gajoba ku-usungiawo boi soosooya ii unuugun uuta koloojuti, ii kilen Siwewaa bensakon kawali ejemba ii Pombaa jaasewananon qotogon uuqeqe qaanon tokoronkota mende jen tegon onomakeju.

¹² Gajoba yononon kaen mende amakejuto, ejemba yononon selegia men uma Buŋa qaa mende moma koton ii kilen yonoonon uuqeqe qaa tokoronkota lan jenkeju. Oro soona kaana momakootogia hona mende kolooro oro laaligowaa siin iwoi qerewena iigadeen momakeju. Oro soona ii koloogita ejembanon lan unugi komunkejuti, iyononon mono iikawaa so lansan tompin laligon tiwilaawuya. Iyangiaa siin roromongogia ingonmangonanon mono kondeema ononŋi tiwilaadaborowuya. ¹³ Tosaana horon ureen ama ononŋi kakasililin mogito, Anutunon iyangiaa qaagiaa irona meleema onono siimbobolo iikayadeen qagianon ubaa. Uumeleen ononon ukalen qendeema aowombaajon ajoroon lomban anŋi boi takapolakaya yononon mono iikanon kaanagadeen kankeju. Kan dogogia asuganon qendeema iyangiaajonadeen romononon baanon newageen nepaqepalo nenkeju. Kaen ama onoo sele jewongia borona borona gamugiawo kaana kolooju. Iyangio sele busugiaa siina metogowombaajon ajoajoro iwoi asasaganon ama serowilin asuganon ama lansan aisoonkeju.

* 2:5: Jen 6.1-7.24 * 2:6: Jen 19.24 * 2:7: Jen 19.1-16

“Ziozwaa eja toya koloojon,” jen tosia onoojon mende romonjon tiligon onbombaa korisoro momakeju.*

¹⁴ Jaagianon kaisero jaajaa uun emba injiimakejuti, ii serowilingadeen ambombaajon momakeju. Serowilin iwoi ambombaa siina ii mende totoon mesaowombaajon momakeju. Ejemba kongbara komakejuti, ii horon ononji kana goraayanon kemegi horombobo men arogia mosomakeja. Otoko ama uuroromongogia kotakota iikanon eja. Kaen amakejutiwaajon Anutunon seigon onono tiwilaawuya.

¹⁵ *Yononon kana dindiña gema qen uusooso tintuan kema gejatootoo eja Balaam Beorwaa meria iwaa uugere kana otaankeju. Kere eja pon monjon Balaam Israel ejemba tiliqili ama onombaatiwaajon tawa muroti, uusiñanon mono monen ii memambaajon koloon muro. ¹⁶ Koloon muroto, dongi monjon kilenayaajon terenjon jen muro. Dongi qaa mende jejeta kanon mono eja aronon qaa jen gejatootoo eja iikawaa uuso nanamemen ii somonjon muro amamaaro.

¹⁷ Ejemba yononon mono apu jaaya juuguya kaña tani laligoju. Raidimbon haamonon koosu omaya kon qaa ii utitiin onomakeji, mono iikawaa so een lansan kema kankeju. Anutunon yonoojon pangaman ziwiziwiwaa uutanon miri arenjon ononoti, mono dutanon emukanon kemen laligon ubuya. ¹⁸ Yononon gejajuju qaa omaya jen selegia men uma lan aweqawele ama terenjonkeju. Sele busuwaa siingia kombombana bologa otaan serowilin nambonambonon ejemba lan horon onomakeju. Tintuan laligojuti, tosiannon iyonoo batugianonga olon konjiti, mono ii kele qaanon kuun ononji kana goraayanon kemegi horombobo men arogia mosomakeja.

¹⁹ Iwoi monjon ejemba mon somonjon galeñ koma munkeji, iikawaa kasayanon mono ii somonoro ii tawaya qaa een welen qen laligoja. Iikawaa so boi takapolakaya yononon kele qaa kokaen lan jenkeju, “Ono mono nono toroqen nononji saanon kasagia qaa solana (fii) koloon onoangiaa jaajaa laligowu.” Qaa kaen jenkejuto, ii kilen iyangio anjonjoragiaa welenqeqeya koloon iikawaa kasanon laligoju.

²⁰ Yonoo kaniagianon kokaen dogoro laligoju: Ponana Jiisas Kraist Hamoqeqe Tonana ii moma koton iikaña kanon balombaa nanamemen anjonjorayawo ii misinjon gema qenjo mono mombo iikawaa kasanon kokosiin aon osin raju. Kawaajon kanakanaiyanon kilenkilenda laligogito, tetegoyanon kileqileedaboron laligoju. ²¹ Anutunon qaanana jen tegoro solananiwombaa kania wala mende moma koton tompin laligowuyaga, iikanon mono afaña koloon ononaga. Kaen koloonagato, Buna ii onanon injijogi kania moma kotogi bunagiaga kolooro. Uugia meleema iikawaa gematanon jojopan qaa kowoga gema qegiti, iikanon mono iwoi kanjanawo koloon gamu qen onomakeja. ²² *Gema qen kokosiin aon kamaan unuroti, ii gbaqooson qaa honabona woi iikawaa so kolooja. Qaa jeta mon ii kokaen, “Kasunon loma mombo eleema lolona nenkeja.” Qaa jeta mon ii kokaen, “Bao apu moriningo mono mombo eleema sumu pilinpinon lugun kemen lomu aonkeja.” Kian.

3

Pon kawaatiwaa soomonjo qaaya

* **2:13:** Boi yononon toron kaña asanjon rajuto, wangogianon iyonoonon qagon janjowabo.

* **2:15:** Jan 22.4-35 * **2:22:** Gba 26.11

¹ Oo wombo alauruna, niinonj tere indinj woi koi ambe onoononj kaja. Qaa jejenj, onj ii modaborojuto, niinonj Buja qaawaa honj koloowaatiwaajonj uugia soraaya ii kuunj jenj gbilinj onjoma tere indinj woi koi kokaembaajonj oojen: ² Gejatootoo ejemba soraaya yonononj eenanonj Buja qaa jenj laligogiti, ii mono duduuwubo. Kaanagadeenj Ponj Hamoqege Toyanonj jenkooto nonono onjanganj wasiwasi eja aposolurugia nonononj kuma onjoni, mono ii romonjonj koma gbilinj aonj menj laligowu. Kawaajonj niinonj qaa iikayadeenj oowe indinj woi kolooja.

³ *Qaa mutuya monj ii kokaenj moma asariwu: Kraistnonj eleemambaajonj ano kambanj tetegoya kanonj mepaqepae ejemba asuginj nanamemengianonj iyanjiaa siingia kombombanja bologa ii otaanj mepaqepae qaa jenj laligowuya. ⁴ Tosianonj eleema kawaatiwaa qaaya kokaenj jenj qewagonj laligowu: “Kawaatiwaa soomongjo qaaya ii mono dakanonj eja? Ambosakonananonj laligonj kouma komugiti, kambanj iikanonja iwoi monjonj mende meleeno kemero. Anutunonj Siwe namo mokolonj orono ilawoila kuuya kanainj eroti, ii mono kaanjadeenj enj kouro laligojonj.”

⁵ *Kaenj jenj qaa kota koi duduunkeju: Anutunonj monowaa monoyanonj jenj kotonj qaayaa ku-usujanonj siwe namo mokolonj orono. Kaanagadeenj jenj kotooro apu deema horonj kenji apu uutanonja namo asuginj kouro. Yonononj qaa kota ii mojuto, ii mende mojonj tani mondonj lanj jenj lolomoninj amakeju. ⁶ *Kanagenj jenj kotooro apu gboulunonj waama balonj tururo ejemba kambanj iikanonj namononj laligogiti, ii apu nenj motonj komugi. ⁷ Yonononj apunonj unuro komugito, namo sombinj kambanj kokaamba iriimakejonj, ii gerenonj tiwilaawaatiwaa so kolooja. Anutunonj iikawaa qaaya ii gbontonj gbontonj jenj kotodabororota eja. Qaa iikawaa honj koloowaatiwaa kambananonj kanj kuuro Anutunonj ejemba anjonjoragiawo laligowuti, iyonjoo qaagia jenj tegonj kondeema onjono tiwilaawuya.

⁸ *Kaenj koloowaato, wombo alauruna, nononano iininj gbani 1,000 ii kambanj koriga koloojato, Buja qaa motoongjo koi mono mende duduuwu, “Weenj motoongjo ii Pombaa jaasewanonj gbani 1,000:baa so kolooja ano gbani 1,000 iiro weenj motoongjowaa so kolooja.” ⁹ Pombaa soomongjo qaa ii honjowo koloowaato, iikawaa kambanja ii tororo mende mojonj. Tosianonj kambanj ii qero ubaatiwaajonj romonjonj lanj jenkeju. Anj kambanja mende qero ubaato, moma mokosinjonj ejemba kuuyanonj uunana meleembonjatiwaajonj mambomakeja. Monjonj gere sianonj kemebabotiwaajonj mono kaparanj komakeja.

¹⁰ *Qaayaa honj koloowaato, Pombaa kaka kambananonj mono yongoro meme ejawaa tani kanj kuuwaa. Ii obabanj kota banananonj riiro amamaawonja. Kambanj iikanonj namo sombimbaa iwoi ii-iita kuuya ii mono gere toonj jenj sogoyagadeenj ewaa. Weenj koinj, senjelao ano sombimbaa iwoiya kuuya ii juquma otonj jinjererenjowo qama alinj qaombuya. Namono ejembanonj iwoi kuuya iikanonj menj anjgita eji, Anutunonj ii kuuya kondemondeema meleeno kemebaa. Kemenj jenj tegoro iwoi monj mende totoonj ewaa. Awawi totoonj!

¹¹ Ilawoila kuuya ii tani kaanja juquma qaombutiwaajonj onjononj mono ejemba nomaanja koloonj laligogi sokonaga? Kawaajonj mono nanamemenj soraaya otaanj Kraist kaanja koloonj laligowombaajonj koma gbilinj aonj laligowu. ¹² Onj Anutuwaa kambanj somata ii kanj kuuwaatiwaajonj mamboma uulanjowo kawaatiwaa gawonja kaparanj koma menj laligoju.

* **3:3:** Juud 18 * **3:5:** Jen 1.6-9 * **3:6:** Jen 7.11 * **3:8:** Ond 90.4 * **3:10:** Mat 24.43; Luuk 12.39; 1 Tes 5.2; Isa 16.15

Kamban iikanon namowaa ilawoilaya ano ween koin, sengelao ano iwoiya ii gere toon tanjururun jewaa. Anutunon sombimbaa ilawoilaya ii kuuya kondemondeeno juquma jedaborowaa. ¹³*Kaen jedaborowaato, Anutunon iwoi asugiwaatiwaa qaa somongorota eji, nononon iikawaa so namo sombin dologa mokoloon orombaatiwaajon mambomakejon. Ii mokoloon orono iikanon keuma nanamemen dindiŋa otaan laligowonŋa.

¹⁴ Oo wombo alauruna, onŋo kamban somata ii kan kuuwaatiwaajon mamboma laligoju. Kawaajon mono kokaen ambombaajon kaparan koma nambu: Uugia soraaya kolooro Anutunon jewonŋia boronaa qaaya mon mende mokoloooro iwo ososogojutiwaajon luaenon laligowu. ¹⁵ Mamboma Ponanaa uu taniaajon kokaen romonŋon laligowu: Iinon onŋo uugia meleema mombo letombutiwaa kambana qen koriro uro mamboma onoma mokosinŋon laligoja. Wombo alanana Poolnon kaanagadeen qaa iikayadeen onŋonoto, Anutunon momakooto uuta murotiwaa so qaa ii onŋonono. ¹⁶ Iikawaa qaaya ii tereya kuuya kanon jen onŋkejato, Bunŋa Tereyaa uutanon qaaya tosia ii lombotawo. Kawaajon tosianon ii moma asariwombaajon janjarin riin bimoonkeju. Poumapou ejemba kongbara qen kokobimbin lan laligonkejuti, iyononon tereya tereya ii tondu meeranŋonkeju. Iikawaa so Poolwaanon qaa ii kaanagadeen melenqeleen anŋi sipasipa koma soonkeja. Kaen meeranŋon nama iyanŋia men bolin aon gere sianon kemebuya.

¹⁷ Yononon kemebuto, wombo alauruna, ononon kaen koloowaatiwaa qaaya ii mono waladeen modaborogita laligoju. Kawaajon mono ononŋia galen men aon laligowu. Jeulalan ejemba kana sonŋin qiwitigonkejuti, ononon mono iyonoo kele qaagianon horon onono onotaan jinjan kem-bubo. Laaligowaa tando powowon kotakota iikanonŋa kaen ligisoon tama kamaan unuwabo. ¹⁸ Ponana Jiisaswaa kalenmoriananon nanjuti, iikanon mono mombo toroqen men somariin laligowu. Hamoqeqe Tonana Kraistwaa kania moma kotojuti, ii mono toroqen moma sororogon laligowu. Ii mepeseenin qatanon kamban kokaamba akadamyawo koloon kanagen tetegoya qaa kaanŋ en ubaa. Qaa ii ononon.

* **3:13:** Ais 65.17; 66.22; Ais 21.1

Jombaanon Tere 1 Jonon Tere mutuya ano. Jen-asa-asari

Jonon uunon jopagon aoaowaa qaaya ii kotiin jen laligoro. Uumeleen ejemba anana Anutu ano Jiisas Kraist yorowo qokotaan nama uunana somonjon aon motoonjo koloon laligojon.

Tosianon qaa qolonmolongoya ii ejemba kokaen kuma soon onoma laligogi: “Jiisasnon Siwe ejagadeen koloaja. Balonon iwoi kuuya ii bologa koloaja. Kawaajon Jiisasnon balon eja hona mende koloon laligoro.” Qaa kawaajon ama tosianon “Anutu moma laarijon,” jen nanamemen awaa mesaon sisau silemale laligon ejemba tosaaja yon kazi ama ononji ano qezen injarere laligogi. Qaa sena sena kaananon zioz men boliwabotiwaaajon Jonon gejanono qaaya terenon kokaen oon anota karo, “Jiisasnon Siwe ano namo ejaga motoondeen koloaja. Namonon gawon meme ano momo meme ii iwoi bologa qaago. Kawaajon ‘Anutu moma laarijon,’ jen Meria Jiisas mende mesaowonja ano alaurunana onowo uunananon jopagon aowonja. Uujopa ii mono kaparan koma ama aonkebonja.”

Tere kokawaa bakaya waja 6 ii kokaen:

Laaligowaa kania ii Jiisas 1:1-4

Asasaga ano pangaman uutanon laaligo 1:5-2:29

Anutuwaanon ano Satambaanon merabora 3:1-24

Unja me ome ii mono kaniagara gosin mobu. 4:1-6

Uujopawaa kania ano jenkootoya 4:7-21

Momalaari anana bologa haamo amakebonja 5:1-21

Laaligo kotigaa qaaya ii Jiisas Kraist

¹ *Niinon laaligo kotigaa qaaya jemambaajon tere koi oojen. Waladeen laaligowaa qaa Toyanon laligorogo kanagen ilawoila kuuya kolooro. Iinon laligon kouma namonon kamaaro ii jaanananon iima boronananon selia oosirinin qaaya jero moma laligonin. ² *Oyanboyon laaligowaa Toyanon asugirota nononon ii iima kania nanjon jen dangunu kaaja nanjon. Laaligo tetegoya qaa iikawaa Toyanon Manawo laligon kouma kamaan asugin nononoti, nononon iikawaa Buja qaaya jen asarin uugia kuunkejon. ³ Nononon Manana ano Meria Jiisas Kraist yorowo uunana somonjon motonjo koloon laligojon. Ono kaanagadeen uugia nonowo somonjon motonjo laligowombaaajon moma iwoi iima moniji, ii jen asarin onomakejon. ⁴ Korisoronon uunana saa qero laligowombaaajon qaa koi nenaurunawo jen asarin oojon. Kian.

Pombaa asasaganon laaligo

⁵ Buja qaa iwaa Meriaanonga moma jen asarin ononjonji, ii kokaen: Anutunon asasagaa Toya koloaja ano iwaanon pangaman mon mende eja. ⁶ “Nononon iwo uunana somonjon motonjo laligojon,” kaen jenon jen kilen kaiyakanananon kematoukantou ama pangamanon laligojonji een, mono qaa qolonmolongoya jen nanamemenananon qaa hona mende otaankejon. ⁷ Anutunon asasagaa uutanon laligoro nononon iikawaa so kaiyakanana asasagaa uutanon amakejonji een, mono batunananon

* 1:1: Jon 1.1 * 1:2: Jon 1.14

uunana somongon aon motoongoo laligonin Meria Jiisas Kraistwaa sayanon mono singisongonana kuuya songbamakeja.

⁸ “Uunananon singisongo mende eja,” kaen jewonagati een, mono anana tiligon aonin qaa honanon uunananon mende nanja. Qaago!
⁹ Singisongonana jokoloojoni een, iinon mono uuta dindina so soomongo qaaya pondan otaan singisongonana mesaon nanamemenana doogoya kuuya songbamakeja. ¹⁰ “Singisongo mende anin,” kaen jewonati een, mono qaa Toya uugunin Anutunon qolomolon jeje eja kaanja kolooro qaayanon uunananon mende nanja. Kian.

2

Jiisasnon aworo koipu Tonana kolooja.

¹ Oo kokouruna, ononon singisongo ambubotiwaajon qaa koi oojen. Ii oojento, mononon kilen singisongo anagati een, aworo koipu Tonananon mono en nononja. Jiisas Kraist iinon Manaa kosianon laligon qaa kuuya dindinagadeen gosin ama nonomakeja. ² Aworo koipu Tonana iinon singisongonanaa tawaya koloon koma konjoratin nonono. Ii ananaa singisongowaaajonadeen qaagoto, mono namonon kuuya ananaa singisongonana ii kaanideen koma konjoratimambaajon komuro. Kian.

Tenkonkon ii kaiyaka dindina.

³ Anutuwaawo jojopan qaaya ten komakebonati een, iikaanja kanon ii moma mujoni, ii saanon uuwoiya qaa moma yagojon.

⁴ Mononon “Anutu moma mujen,” jen jojopan qaaya mende ten koma otaankeji, iinon mono qolomolon qaa jeje ejembaga kolooro qaa honanon iwaa uutanon mende eja. ⁵ Qaagoto, mononon Anutuwaawo qaaya ten koma otaankeji, Anutuwaawo uujopayanon mono onanon iwaa uuta saa qero akadamyawo laligoja. Iikaanja kanon Anutuwo qokotaan motoongoo laligojoni, ii moma yagojon. ⁶ Mononon “Anutuwo qokotaan laligojen,” jeji, iinon mono Jiisasnon nanamemenan anoti, iikawaa so mono otaan ama men laligowaatiwaa so kolooja. Iikaan mende ama men laligoro mende sokonja. Kian.

Uujopa ambonatiwaa jojopan qaa gbilia

⁷ *Oo wombo alauruna, niinon jojopan qaa gbilia qaagoto, jojopan qaa walaga kakanaiyanonga en ononji, mono ii onon ononjen. Jojopan qaa walaga iikawaa Buna qaaya ii mono moma laligon kougi. ⁸ Kilen iikawaa jenkootoya gbilia ii onon ononjen. Pangamanon alimambaajon ano asasagaa hona asarin somariinkejiwaajon jojopan qaa iikawaa hona mono Anutuwaanon ano onoonon koloon asugin eja.

⁹ Mononon jetanon “Asaganon laligojen,” jejato, alia kazi ama muji, iinon mono toroqen pangaman uutanon laligoja. ¹⁰ Mononon alia jopagon munkeji, iinon mono asasagaa uutanon pondan laligoro silianon tosaan singisongo ambutiwaajon mende kondoonkeja. ¹¹ Kaento, mononon alia kazi ama muji, iinon mono umunkonkonanon kematoukantou laligon nanamemenan pangaman uutanon amakeja. Pangamanon jaaya men gooro jinjan ama laligojiwaajon dakanon kemaati, ii ano mende moma kotonkeja. Qaago.

Anutunon singisongonana qosolongonkeja.

¹² Oo meraborauruna, Jiisasnon komun qa somata men laligojiwaajon ama Anutunon onoo singisongogia mesaon qosolongodabororo. Iikawaajon

* 2:7: Jon 13.34

qaa koi oon ononjen. ¹³ Oo manjuruna, moronon kanakanaiyanonga laligon kouji, onjo ii moma mun laligon kougi. Kawaajon qaa koi oon ononjen. Oo gbaworouruna, onjo kilenaa Toya haamo ama mun laligojuti, iikawaajon qaa koi oon ononjen. Meraborauruna, onjo Manjanaa kania moma koton laligojuti, iikawaajon qaa koi oon ononjen.

¹⁴ Manjuruna, moronon kanakanaiyanonga laligon kouji, onjo ii moma mun laligon kougita kouju. Kawaajon qaa koi oowe onoonon kaja. Eja gbaworouruna, onjo Anutuwaanon Buna qaa uugianon angi kotiin nano esunmumugiawo koloon kilenaa Toya haamo ama mun laligoju. Kawaajon qaa koi oowe onoonon kaja. Kian.

Balombaa nanamemen bologa mono yakariwu.

¹⁵ Onjo balombaa nanamemen bologa ano iwoi kuuya iikanon eji, iikawaajon mende nan onomba. Monon uutanon balombaa nanamemembaajon nan muji een, Manjanaa uujopayanon mono iwaa uutanon mende nanja.

¹⁶ Balombaa nanamemen ii kokaen: Ejembanon sele busugiaa siingia kombompana bologa otaankeju. Iwoi jaagianon iima iimasin ama koposongonkeju ano balombaa laaligogiaajon biririgon terereen selegia men umakeju. Ii ano uugere tosaan ii Manjanonga mende kankeja. Qaago! Ii balombaa nanamemen bologa kolooja. ¹⁷ Balombaa nanamemenon goron gewaa ano iikawaa siinga bologa bologa ii kaanagadeen goron qewuto, monon Anutuwaa uusiina ten koma otaankeji, iinon mono bon qen kaban tetegoya qaa kotiin laligon ubaa. Kian.

Kraistwaa tuarenjenuruta ii mono asugiju.

¹⁸ Oo kokouruna, Kraistwaa kitia* nama tuarenjen ama mubaati, iinon kaban tetegoyan asugiwaati, kaen jegi momakeju. Qaa iikawaa so kaban kokaamba Kraistwaa tuarenjenuruta mamaganon mono asugin nanju. Qaa iikawaa hona kaen koloorotiwaajon ama kaban tetegoyaa uutanon kouma laligojon, iikaan mojon. Iikawaa aiweseya kaen. ¹⁹ Tuarenjen ejemba iyononon ananaa tuunondeen laligon nonomesaon kenji. Uugia nonowo selesese somongon momalaari kanageso batunananon tondu laligon boratigi. Ananaanon kanageso hona koloowuyagati een, mono ananawo pondan qokotaagi motoon laligowonaga. Nonomesaon sigensigen nanjuti, sili iikanon mono kaniagia kokaen qendeema nonono iima mojon: Iyonononga mononon nonowo onanon motoongon mende koloon laligoro.

²⁰ Yononon sigensigen nanjuto, Kraistnon Ujaya Toroya onoo uugianon maaro bedu men inaan onono kuuya ononon qaa hona moma koton laligoju. ²¹ Ononon qaa hona mende moma kotowubotiwaajon ama qaa koi mende oon ononjen. Kawaajon qaagoto, onjo qaa hona moma kotoju ano qaa honanon qaa qolonmolongoya mon kondoomambaajon amamaankeja. Kawaajon qaa koi oon ononjen.

²² Jiisanon Hamoqeqe Toya Kraist koloojato, mon moronon qaa ii qakoonji, iinon angomokolon ejembaga kolooja. Iinon Kraistwaa kitia nama tuarenjen ama mun Man ano Meria ii motoon qakooma oromakeja. ²³ Monon Mambaa Meria qakoomakeji, iinon Man qaa een laligoja. Monon Meria jokolonkeji, iinon mono Man kaanagadeen mokolon iwo laligoja.

²⁴ Onjo Buna qaa kanakanaiyanonga moma kougiti, ii uugianon kotiin nambaatiwaajon galengia men aowu. Buna qaa moma kougiti, iikanon

* **2:18:** Kraistwaa tuarenjena ii Antikraist. Griik qaa anti, iikawaa kania ii woi. Iinon Kraistwaa kitia nanja ano Kraist tuarenjen ama munkeja.

uugianon nambaati een, ononon kaanagadeen mono bon qen Man ano Meria yorowo qokotaan nambu. ²⁵ Kraistnon soomonjo qaa kokaen nononota eja, “Niwo nambuti een, mono laaligo oyanboyanawo onombe tetegoya qaa kotiin laligowuya.”

²⁶ Tosianon batogon jinjauj men onomakejuti, niinon iyonoojon ama qaa ii oon ononjen. ²⁷ Tosianon jinjauj amakejuto, Kraistnon Unu Toroya onoo uugianon maaro bedu men inaan onomakeja. Unu Toroya iinon uugianon bon nano mende looriwuti een, ononon mono boi mombaajon mende amamaawuya. Ii kokaembaajon: Iwaa Unu Toroyanon mono nanamemen awagaa qaa kuuya kuma onomakebaa. Bedu men inaan onomakeji, ii iwoi qolonmolongoya mon qaagoto, momo qaa hona toonga koloonkeja. Kawaajon qaa hona kuma ononotiwaa so mono qaaya kuuya ten koma Kraistwo pondan qokotaan nambu.

²⁸ Oo kokouruna, onoo mono Kraistwo koronson qokotaan nambu. Iwo nama laligonin mombo asugiwaati, kamban iikanon mende konjoma nonono gamu qaganon mende kokomomola men kembonoto, saanon iwaa jaanon awasanaka qaganon saitingen nambona. ²⁹ Kraistnon solana kolooji, ononon qaa ii moma kotojuti een, mono qaa koi kaanagadeen saanon moma asariwu: Ejemba kuuyanon nanamemen solana amakejuti, iyononon mono kaanagadeen Anutuwaanonga koloon iwaa meraboraana kolooju. Kian.

3

Anana Anutuwaanonga koloon meraboraana koloojon.

¹ *Mobu! Siwe Manananon nonoojon “Neena meraboraana,” kaen nonooma iikanon uujopaya somata qendeema nonomakeja. Anana onanon Anutuwa meraboraana koloojon. Ii koloojon iwaajon balon ejembanon kanaanana mende moma koton laligoju. Anutuwa kania mende moma kotojutiwaajon anana kanaanajaan kaanagadeen kokobimbin ama laligoju. ² Oo wombo alauruna, kamban kokaamba anana Anutuwa meraboraana koloon laligojon. Kaen laligon kanagen nomaen koloon laligowonati, ii asuganon mende asugija. Qaa motoonjo mojon, ii kokaen: Iinon mombo asuganon asugiro kaitania hona jaanananon iibonati, kamban iikanondeen mono letoma ii kaana koloowona. ³ Daen yononon Kraistwaaajon jejeromonromon iikaan ama mun laligojuti, iinon mono ii koma konjoratin onono iwaa tani kaana soraaya koloon laligowu.

⁴ Daen yononon singisonjo amakejuti, iyononon mono kana qaa qen waleemakeju. Singisonjo ii jeulalan nanamemenga. ⁵ *Kraist ano singisonjogoya qaa iinon mono anana singisongonana koma konjoratimambaajon kamaan asugiroti, ii moju. ⁶ Daen yononon Kraistwo bon qen nanjuti, iyononon singisonjo mende ama laligoju. Monon singisonjo toroqen amakeji, iinon Jiisas mende iima kania mende moma koton laligoja. Kian.

⁷ Oo kokouruna, monon jinjauj men onombabotiwaajon mono galengia men aon laligowu. Kraistnon solana koloojiwaa so monon nanamemen solana tororo otaankeji, iinon solana kolooja. ⁸ Kilenaa Toyanon kakanaiyanonga singisonjo ama kouma laligoja. Kawaa so daen yononon singisonjo amakejuti, iyononon mono Kilenaa Toyaa bunaga kolooju. Anutuwa Merianon mono iwaa gawona kisiyaen memambaajon kamaan asugiro.

* 3:1 Jon 1.12 * 3:5 Jon 1.29

⁹ Daen yononon Anutuwaanonga koloogiti, iyonoononga monnon laaligo qaita mombaa uutanon ejiwaajon ama singisongo mende toroqen amakeja. Kolokoloo dongoga koloon laligojiwaajon ama singisongo toroqen amambaajon amamaanjeja. ¹⁰ Daen yononon Anutuwaa meraboraana koloon daen yononon Kilegaa Toyaa meraboraana koloojuti, ii kokaen gosin moma asariwona: Monnon nanamemen solana mende otaanjeji, iinon Anutuwaa buna mende kolooja. Kaanjadeen monnon alauruta mende jopagon onjmakeji, iinon Anutuwaa buna mende kolooja. Iikawaa aiweseya kaen.

Oŋo mono jopagon aon laligowu.

¹¹ *Buna qaawaa kota kakanaiyanonga moma kouma laligojoni, iikawaa jojopan qaaya ii kokaen: Anana mono uunon jopagon aon laligowona. ¹² *Kein (Kain) iinon Kilegaa Toyaa buna laligon koga qero komuro. Anana mono ii kaana koloon laligowombo. Iinon kokaembaajon koga qero: Ana nanamemenanon bologa kolooro, kogaanon ii solana kolooro. Mono iikawaajona qero.

¹³ Oo uumeleen alauruna, balon ejembanon kazi ama onombuti een, iikawaajon mono mende waliŋgowu. ¹⁴ *Anana uumeleen alaurunana jopagon onjmakejoniwaajon ama qaa koi moma asarijon: Anana koomu kotigaa jawoya waleema laaligo kotiganon keuma laligojon. Monnon uujopa mende amakeji, iinon mono toroqen koomu kotigaa uutanon nambaa. ¹⁵ Ejemba alaurugia kazi ama onjmakejuti, ii kuuyanon mono koomuya unu-unu ejembaga kolooju. Laaligo kotiga ii unu-unu ejemba kaana mombaa uutanon mende eji, ii saanon moma yagoju.

¹⁶ Jiisas Kraistnon laaligoya ananaajon ama qeleema mesaon jopagon aowaa kania kaen qendeema nonono iima moma kotojon. Anana mono kaanjadeen laaligonana uumeleen alaurunana yonoojon ama qeleema mesaonin sokombaa. ¹⁷ Monnon balombaa ilawoilaya soyanon men laligoro alianon iwoiwaajon amamaan memeqemean ano iijato, kilen bone koloon uuta somonjogi een, Anutuwaa uujopayanon mono iwaa uutanon nomaen enaga? ¹⁸ Oo kokouruna, jopagon aao ii je buu susunanandeen tiwirigon jenkebomboto, ii mono nanamemenananon qaa hona otaan ama laligowona.

Mono Anutuwaa jaasewanon saitingen nambona.

¹⁹ Anana qaa honaa bunaga koloojon me qaago? Koloojoni een, mono saanon uunana bonjon kono Anutuwaa jaasewanon awasankaka nambona. Qaa ii anana gosin aon kokaen moma kotowona: ²⁰ Uunananon iwoi bologajon ama jen nononji een, nono qaa koi saanon moma yagojon: Anutunon gosigosi Tonana koloon qaanana dindinagadeen gosiwaa. Anutuwaa roromonjonon mono anana roromonjonana uugun uuta kolooro qaa kuuya saanon modaboroja. Kawaajon mono saanon uunana bonjon kono laligowona.

²¹ Oo wombo alauruna, uunananon mende jen nononji een, anana mono saanon Anutuwaa jaasewanon awasankaka koloon saitingen nambona. ²² Anana Anutuwaanon jojopan qaa ten konin nanamemenana ii iiro sokomakejiwaa so ama men laligonkejoni een, iwoi mombaajon qama koolin qisin mubonati, ii mono nonono buna qen aowona.

²³ *Anutuwaanon jojopan qaa woi ii kokaen: Anana mono Meria Jiisas Kraistwaa qata men moma laarin uunana melembona ano jojopan qaa

* **3:11:** Jon 13.34 * **3:12:** Jen 4.8 * **3:14:** Jon 5.24 * **3:23:** Jon 13.34; 15.12, 17

jen koton nononotiwaa so jopagon aon laligowonã. Kaen mende ama laligowonagati, ii Anutuwaa jaanon mende sokonaga. ²⁴ Daen yononon Anutuwaanon jopopan qaa ten komakejuti, iyononon mono Anutuwo qokotaan laligogi Anutunon yonowo rapingon nanja. Iinon ananawo rapingon nanji, ii Unaya Toroya nonono uunananon sane nunun laligojiwaaajon moma kotojon. Kian.

4

Unã me ome ii mono kaniagara gosin mobu.

¹ Oo wombo alauruna, gejatootoo ejemba takapolakaya mamaganon goman so liligon laligojutiwaaajon qaa kuuya ii uulanawo mende men moma laariwu. Anutuwaa Unanon me ome monon sololoo qaa jeji, ii mono wala angotetenon ama gosiwu. ² Anutuwaa Unayaa kania ii mono kokaen gosin mokoloowu, "Jiisas Kraistnon kamaan sele busuwo koloon laligoro," daen yononon qaa ii jen asuginkejuti, iyononon kuuya Anutuwaa bunã kolooju. ³ Monon Jiisaswaa kania kaen mende jen asuginkeji, iinon Anutuwaa bunã mende kolooja. Kraist tuarenjen Toyaa omeyanon mono iwaa uuta sololoo qaa jenkeja. Monon asugin Kraistwaa kitia nama tuarenjen ama mubaa,* qaa kaen injogiti, iinon mono kamban kokaamba namonon asugija.

⁴ Oo kokouruna, onõ Anutuwaa bunã kolooji Unã Toroyanon uugianon nama namowaa omejiilana ii unuugun haamo ama onomakeja. Kawaajon gejatootoo ejemba takapolakaya ii saanon haamo ama onoma laligowutiwaa so kolooju. ⁵ Yononon balombaa bunã kolooji namowaa omeyanon sololoon onomakeju. Kawaajon balombaa nanamemenã otaan qaa jegi uumeleembaa gadokopa ejemba yononon qaagiaajon geja ama momakeju.

⁶ Anana Anutuwaa bunã koloonin Unã Toroyanon sololoon nonomakeja. Anutu moma mujuti, iyononon anana qaa jenin iikawaajon geja qen momakeju. Anutuwaa bunã mende koloojuti, iyononon anana qaa jenin iikawaajon geja mende ama momakeju. Qaa honã Unaya ano angomokolombaa omeya yoro kanagara ii mono iikaen gosin moma kotonkebon. Kian.

Anutunon uujopawaa kania kolooja.

⁷ Oo wombo alauruna, Anutunon jopagon aoawaa wanjaleya kolooja. (Kawaajon uujopa ii apu jaayaan en koumakeja.) Kawaajon anana mono jopagon aon laligowonã. Kaen ama laligojon, kuuya anana Anutu moma mun iwaanonga kolokoloo dongoga koloon laligojon.

⁸ Anutunon uujopawaa kondokondoo Toya kolooja. Iikaen koloojiwaaajon monon ejemba mende jopagon onomakeji, iinon Anutu mende moma mun tompin laligoja. ⁹ Anutunon uujopaya batunananon asuganon kokaen qendeema nonono: Iinon Meria motoongõ ii nemun koma nonono kotiin laligowonatiwaaajon ama wasiro namonon kamaaro. ¹⁰ Anana Anutu jopagon mun iikanon uujopa mende kondoonin kolooroto, uujopawaa kania ii kokaen: Anutunon wala jopagon nonoma singisongonana koma konjoratimambaaajon Meria wasiro ananaanon kamaaro.

¹¹ Oo kokouruna, Anutunon kaen hononã qaa jopagon nononotiwaaajon ama anana mono kaanideen uunananon jopagon aonkebonã. Uujopa mende ama aonin mende toton sokonja. ¹² *Monon Anutu kamban

* **4:3:** Kraistwaa tuarenjen toya ii Antikraist. Griik qaa anti, iikawaa kania woi. Iinon Kraistwaa kitia nanja ano Kraist honã tuarenjen ama munkeja. * **4:12:** Jon 1.18

monnon mende iiroto, jopagon aon laligojoni een, Anutunon mono uunananon leingon nano uujopayanon uunana saa qero akadamunanawo koloon laligojon.

¹³ Anana Anutuwo qokotaan laligonin iinon uunananon leingon nanji, ii Unaya Toroya nononotiwaajon ama moma koton uuwoi mende amakejon.

¹⁴ Mananon Meria gomaņa gomaņa ananaa Hamoqege Tonana koloowaatiwaajon wasiro kamaaro. Nononon ii iima moma nanjon jenkejon.

¹⁵ Monnon “Jiisas Anutuwa Meria kolooja,” jen asuginkeji, Anutunon mono iwaa uutanon leingon nano iinon Anutuwo qokotaan laligoja.

¹⁶ Anutunon uutanon jopagon nonomakeji, nono iikawaa kania moma koton iikanon moma laarinkejon. Anutunon uujopawaa Toya kolooja. Kaan koloojiwaajon monnon ejemba jopagon onoma laligoji, iinon mono Anutuwo qokotaan nano Anutunon iwaa uutanon leingon laligoja. ¹⁷ Kaan laligonin Anutuwa uujopayanon goonjon kalan koma nonoma uunana saa qero akadamunanawo laligojon. Kraistnon namonon tatawaga laligoroti, anana tani kaan laligojon. Iikaan laligojoniwaajon ama Anutuwa jenteego kaman somatanon Kraistwaa jaanon keuma iikanon awasankaka koloon saitingen nambona.

¹⁸ Anutunon jopagon nonono nama een toon toroko mobombo. Singisongo ejemba Anutunon singisonggogaa irona meleema onombabotiwaajon toroko momakejuto, Anutuwa uujopayanon uunana saa qeji een, iikanon mono toroonana kuuya yakaridaboronkeja. Kawaaon monnon toroko momakeji, iinon jopagon nonomakejiwaa kania ii tororo mende modaboroja.

¹⁹ Iinon wala jopagon nononotiwaajon ama anana uujopa amakejon. ²⁰ Monnon “Anutu jopagojen,” jejato, alia kazi ama munkeji, iinon mono ejemba qolomolongoya kolooja. Iikawaa kania ii kokaen: Alia iima kilen mende jopagon muji een, iinon Anutu mende iima ii mono nomaen jopagon munaga? ²¹ Monnon Anutu jopagon munkeji, iinon mono alauruta kaanagadeen jopagon onoma laligowa. Anutunon uujopawaa jojopan qaaya kaen anota eja. Kian.

5

Uumeleen ejemba anana haamo amakebona.

¹ Daen yononon Jiisas moma laarin “Hamoqege Tonanaga kolooja,” jenkejuti, ii kuuyanon mono Anutuwaanonga kolokoloo dongoga koloon laligoju. Daen yononon Man jopagonkejuti, ii kuuyanon mono iwaa Meria kaanagadeen jopagon munkeju. ² “Anutuwa meraboraana jopagon ononjon,” jenin qaa iikawaa hona ii anana kokaembaajon gosin aon mojon: Anutu jopagon mun jojopan qaaya ten koma otaankejon een, mono Anutuwa meraboraana kaanagadeen jopagon onomakebona. Iikawaa aiweseya ii kaen. ³ *Anutu jopagon mubonatiwaa hona ii qaa tenkonjon. Anutuwaanon jojopan qaa otaanin sokonja. Jojopan qaaya ten konin lombotawo mende koloowaa.

⁴ Anutuwaanonga kolokoloo dongoga koloonin, anana kuuyanon saanon iwaa jeta ten koma balombaa nanamemen bologa haamo amakebona. Anutunon momalaari nonono iikawaa qaganon qama koolinin Anutunon balombaa nanamemen bologa ii qen yakariro kamaadabororota laligojon. Haamo ambonatiwaa kania morota mon mende eja. ⁵ Anana haamo mende ambonagati een, daen yononon ii ambuyaga? Jiisas Anutuwa Meria

* 5:3: Jon 14.15

kolooji, moŋnoŋ ii moma laariŋ mono balombaa nanamemenŋ bologa haamo amakebaa. Kianŋ.

Anutunonŋ Meriaa qaa kokaenŋ nanŋonŋ jero:

⁶ Jiisas Kraist Anutuwaaw Meria kolooji, ii nomaenŋ moŋonŋ? Jiisasnoŋ apunonŋ kemero Jononŋ oomulu menŋ muro Anutunonŋ kambanŋ iikanonŋ qaa ii jero mogi ano kanagenŋ saya molaamambaajonŋ ano iikanonŋ qa aro moŋ Siwenonŋga kolooro mogi. Qaa apunonŋ indinŋ motoonŋgo kolooroti, iikayadeenŋ qaago. Siwe Toyanonŋ qaa nanŋonŋ jeroti, iikawaa aiweseya ii apu ano sa, woi ii. Toroqenŋ Unŋa Toyanonŋ qaa ii jenkeja. Iinonŋ qaa honŋaa Toya koloojiwaajonŋ ama qolonŋgomambaajonŋ amamaankeja.

⁷ Nanŋonŋonŋgo qaa karoonŋ ii kaenŋ moninŋa eja. ⁸ Qaa karoonŋ iikawaa aiweseya ii Unŋa, apu ano sa. Qaagia ii ororonŋ asuganonŋ moninŋ sokondaboroja. ⁹ Qaa jakeyanonŋ kouma nanŋonŋonŋgo amakejuti, ii saanonŋ moma anŋalinŋ anŋonŋ komakejonto, Anutuwaaw nanŋonŋonŋgo qaayanonŋ mono ejemba qaanaana uugunŋ powowonŋ kotakota kolooja. Anutunonŋ Meriaajonŋ “Neenaa Meranaga,” qama kania kaenŋ asuganonŋ nanŋonŋ jero. Kawaaajonŋ qaa ii gema qewombo.

¹⁰ Moŋnoŋ Anutuwaaw Meria moma laariŋkeji, nanŋonŋonŋgo qaa Toyanonŋ mono anŋo iwaa uutanonŋ laligoro iwaa kania saanonŋ moma yagonkeja. Moŋnoŋ Anutu mende moma laariŋkeji, iinonŋ mono nanŋonŋonŋgo qaa Toya anŋa menŋ kamaanŋ aonŋ eja qolomolonŋgoya koloonkeja. Anutunonŋ qaa kota Meriaajonŋ nanŋonŋ jeroti, iinonŋ qaa ii mende moma laarijiwaajonŋ mono Anutu iyanŋa gema qenŋ munkeja. ¹¹ *Anutunonŋ qaaya kokaenŋ nanŋonŋ jero, “Niinonŋ laaligo kombombanŋa onomambaajonŋ jeweti, neenaa Merananonŋ mono laaligo kombombanŋa iikawaa kondomondoo Toya kolooja.” ¹² Iwaa Meriawo qokotaanŋ laligoji, iinonŋ laaligo kombombanŋa bunŋa qenŋ aonŋ laligoja. Anutuwaaw Meriawo mende qokotaanŋ laligoji, iinonŋ laaligo kombombanŋa mende bunŋa qenŋ aonŋ laligoja. Kianŋ.

Laaligo kotigaa kania

¹³ Uugia meleema Anutu Meriaa qata ii moma laariŋkejuti, niinonŋ tere koi onŋoojonŋ oojenŋ. Laaligo kotigaa bunŋa koloojuti, onŋononŋ iikawaa kania tororo moma kotowutiwaajonŋ ama koi oojenŋ. ¹⁴ Anana saanonŋ awasanŋkaka koloonŋ Anutuwaaw kosianonŋ kema qama koolinŋ nama kokaenŋ moma yagonkejonŋ: Naa iwoiwaajonŋ iwaa uusiinŋa otaanŋ qama koolinŋ mubonŋati, iinonŋ mono qamakoolinana ii mobaa. ¹⁵ Ii me ii kawaaajonŋ qama koolinŋ qamakoolinana mobaatiwaajonŋ moŋonŋi eenŋ, mono qaa koi kaanŋagadeenŋ moma kotojonŋ: Naa iwoiwaajonŋ qama koolinŋ mujonŋi, ii kuuya mono ananaa bunŋananaga koloowaa.

¹⁶ Moŋnoŋ alia iiro singisonŋgo ano iikanonŋ koomu kotigaa bunŋa mende koloowaati, iinonŋ mono alia iwaajonŋ Anutu qama kooliro hamo qenŋ muro laaligo kotiganonŋ keubaa. Singisonŋgo Anutunonŋ mesaowaatiwaa so anŋgiti, qaa koi mono iyonŋoojonŋ jejenŋ. Tosianonŋ singisonŋgo anŋi iikanonŋ koomu kotigaa bunŋa koloowuti, iyonŋoojonŋ qama kooliwutiwaajonŋ ii mende jejenŋ. Qaago. ¹⁷ Nanamemenŋ bologa kuuya ii singisonŋgo kolooja. Koposo tosaanŋa aninŋ iikanonŋ koomu kotigaa bunŋa mende koloowonŋa. Kianŋ.

Uumeleenŋ ejemba anana Anutuwo qokotaanŋ nanŋonŋ.

¹⁸ Daenŋ yonŋononŋ Anutuwaanonŋga kolokoloo donŋgoga koloogiti, iyonŋoononŋga moŋnoŋ singisonŋgo mende toroqenŋ amakeji, ii moŋonŋ.

* 5:11: Jon 3.36

Anutuwaanonga kolokoloo dongoga koloon laligoji, iinon mono iyanã galen menj aoro Kilenãã Toyanon ii mende qelanjin mewaa.

¹⁹ Anana qaa koi mojon: Anana Anutuwaã bunã koloojonto, goman so yononon uugia mende meleema Kilegãã Toyãã ku-usun baatanon laligogi galen koma onomakeja.

²⁰ Qaa koi kaanagadeen mojon: Moronon eja honã toon kolooji, anono ii moma mubombaaon Anutunon Meria wasiro kamaan moma-asa-asari nonono. Moronon eja honã toon kolooji, anana iwo qokotaan motoongo koloon laligojon. Eja honã toon ii Anutuwaã Meria Jiisas Kraist. Iinon Anutu honãbonã ano laaligo kotigãã kondomondoo Toya kolooja.

²¹ Oo kokouruna, tando lopion ano ben qolonmolongoya tosonian kokosiin qelanjin onombubotiwaajon mono onoangia galen menj aon laligowu. Kian.

Jombaanon Tere 2 Jonon Tereya ano 2 kolooro. Jen-asa-asari

Bunã Tere kokawaa toya iinon iyanãa qata “Jotamemeya mon,” qaro. Iinon tere ii “Wombo emba ano iwaa meraborauruta,” yonoojon ano. Qaa aasangoya ii uumeleen kanageso mombaa sareqaaya. Merabora ii kanageso ano wombo emba ii yonoo galengiaga. Bunã Terewaa qaa toroga kokanon jopagon aowombaajon uu kuun nonomakeja ano boi takapolakaya yononon ejemba kuma onongi qaagianon seiwabotiwaa galen meme qaaga kolooja.

Buk kokawaa bakaya wanã 4 ii kokaen:

Qaa mutuya 1-3

Uujopa ii iwoi wanã 4-6

Qaa doogoyanon seiwabotiwaa galen meme qaa 7-11

Terewaa qaa kota wanã 12-13

¹ Oo emba soro, Anutunon meweengon gono uumeleen kanagesouruga galen koma onoma nanjan. Niinon onjo qaa honãa so uu wombonanon jopagon onomakejen. Neenodeen qaagoto, ejemba qaa honã moma kotojuti, kuuya iyononon mono kaanagadeen onjo jopagon onoma laligoju. Niinon jotamemeya koloojen ano giwo qaa amin mobojon kan tere oojen. ² Qaa honanon uunananon nama ananawo tetegoya qaa en ubaa. Niinon Bunã qaa iikawaajon ama jopagon ononjen.

³ Anana qaa honã otaan uunon jopagon aon laligojon eeñ, Man Anutu ano Meria Jiisas Kraist yoronon mono kiankomun ano kalenmorian nononi luaenon laligowonã.

Uujopa ano qaa honã ii motoon otaawu.

⁴ Manjon uujopawaa jenkoto qaaya nononoti, iikawaa sogadeengoo kanagesouruga tosonian qaa honãa so nanamemengia ama men laligoju. Niinon siligia kaanã iibe korisoro somata nomakeja. Kian.

⁵ *Oo wombo alana emba somata, kaman kokaamba jenkoto qaa onjonjen, ii qaa dologa qaago. Qaa kanakanaiyanonga kanain moma kouniji, niinon qaa ii mombo onjon kokaen jen kotonjonjen: Anana mono uunananon jopagon aon laligowonã. ⁶ Jopagon aon laligowombaa qaaya jejen, iikawaa honã ii kokaen: Anana mono Anutuwaajopon qaa kuuya ten koma nanamemenana ama men laligowonã. Kuuya ononon jojon qaa kanakanaiyanonga moma laligon kougiti, ii kokaen: Onjo mono uugianon jopagon aon laligowu.

⁷ Angomokolon ejembanon Jiisas Kraistwaajon kokaen jen asuginkeju: “Hamoqeqe Toyanon balon eja sele busuwo asugimambaajon amamaaro.” Kaen jen asugin tiliqili anji enkalolon koloonkeja. Angomokolon ejemba kaanã ii Kraistwaa kitia nama tuarenjen ama munkeju. Ejemba kaanã mamaganon mono balonã balonã liligon lan kema kan laligoju. ⁸ Nononon uuwaa gawon menin honã uugianon kolooroti, iikanon soon jangon qaombabotiwaaajon mojen. Kawaajon angomokolon ejembanon enkalolon ama onjombubotiwaaajon mono galengia men aon laligowu. Kaen laligogi uugiaa honanon mende sooro Ponjon tawagia kuuya onondaborowaa.

* 1:5: Jon 13.34; 15.12, 17

⁹ Kraistnon qaa kuma nononoti, monnon ii mende qokotaajato, ii uugun qaa toroqero melokanjij jenkeji, iinon Anutuya qaa een laligoja. Daen yononon Kraistwaa Buᅇa qaanon qokotaajuti, iyononon mono Maᅇ ano Mera yorowo kotiij laligoju. ¹⁰ Monnon Buᅇa qaa jumunᅇa ii mende meᅇ onoonon kaji, onᅇ mono iwaa jolonᅇa mende jen mirigianon mende horogi uba. ¹¹ Monnon iwaa jolonᅇa jewaati, iinon mono kilenᅇaa biᅇawo hororo qaganon uro ororon bosimbaota. Kian.

Qaa tetegoya

¹² Niinon onoonon qaa seiseiya oomambaajon siin movento, ii papia seᅇanon inknon oomambaajon mende moma mesaojen. Onoonon kusu kan jaasewan qen qaa amin mobombaajon mamboma jejeromonromon anjen. Aitonᅇowonati, kamban iikanon ainjolon rama amin moma korisoronana asugidaboron uunana saa qero laligowombaajon mojen.

¹³ Anutunon emba alaga galen gawombaajon meweᅇngoroti, emba soro iwaa kanagesourutanon yeizozogia anᅇi goonon kaja. Kian.

Jombaanon Tere 3 Jonon Tereya ano 3 kolooro. Jen-asa-asari

Bunã Tere kokawaa toya iinon iyanãa qata “Jotamemeya mon,” qaro. Iinon Tere ii uumeleen kanageso mombaa jotamemeya mon qata Gaius iwaajon ano. Gaiusnon uumeleen ejemba tosaãa miri ano nembanene iwoinon ilaan onoma laligoro. Kawaajon ii mepeseen muro ano tompe eja mon qata Diotrefes iwaajon galen meme qaa jero.

Buk kokawaa bakaya wanã 5 ii kokaen:

Qaa mutuya 1-4

Jonon Gaius mepeseeja 5-8

Diotrefeswaa galen meme qaa 9-10

Demetriuswaa korisoro qaa 11-12

Buk kokawaa qaa kota wanã 13-15

¹*Oo wombo alana Gaius, niinon jotamemeya mon koloon giwo qaa amin mobojon kan tere oojen. Niinon qaa honãa so uunanon jopagon goma laligojen.

²Oo wombo alana, goo kokoosoganon Anutuwo qokotaan qeangoro laligojani, ii mojen. Kaaniadeen sele gbiligbili laligon iwoi kuuya kanon toomorian mokoloon laligowaatiwaajon Anutu qama koolijen. ³Uumeleen alaurunana tosiãon goononga kan goo sunduga kokaen nanjon nijogi, “Giinon Anutuwaanon qaa honã ii pondan otaan ama men laligojan.” Kaen nijogi mobe korisoro somata kondoon nono. ⁴Noo kokourunanon Anutuwaanon qaa honã otaan ama men laligojuti, niinon buju kaãa moma hononã qaa aisoonkejen. Buju morota monjon korisoro uuta ii mende uuguro mojen. Kian.

Jonon galen eja qata Gaius mepeseeja.

⁵Oo wombo alana, gii uumeleen alaurunana welen qen onoma iikanon pondan nama laligonkejan. Yonoononga tosiãon goman liligon onoonon kankejuti, ii kalan koma onomakejan. Moma ononjani me qaago, ii kilen awaagadeen ilaan onomakejan.

⁶Gii uuganon jopagon onoma laligonati, iyonoononga tosiãon koi kan momalaari tuumbaa jaagianon kaniaga kaen nanjon jegi monin. Kawaajon alaurunana kaãanon onoonon kawuti, ii mono ilaan onoma laligona saanon afaangon gawon men kanagia toroqen kembu. Gawon kaãa ii Anutuwaã jaanon sokombaatiwaa so mono toroqen men laligowa. ⁷Yononon Kraistwaa bunãga koloojutiwaajon ama iyangiaanon goman mesaon liligon qabunãya jen seinkeju. Gawon kaen men uumeleembaa gadokopa ejemba yonoononga nembanene iwoi mon mende anãlin menkeju. ⁸Kawaajon Jiisaswaa alauruta nononodeen alaurunana kaãa ii koma horon nanjon ononin sokombaa. Anana gawon bakaya ii men iikanon qaa honãa Toya motoon welen qen munin qaaya honanon seinkebaa. Kian.

Diotrefes kaãa koloowabotiwaa galen meme qaa

⁹Niinon momalaari tuun onoojon tere mon ooweto, Diotrefes jotameme eja iinon batugianon galen wan laligomambaa siinã moji, iinon qaanaa geja

* 1:1: Apo 19.29; Room 16.23; 1 Kor 1.14

mende ama telambelan amakeja. ¹⁰ Kawaajon niinon onoonon kawenagati een, mono iwaa nanamemen bologa ii asuganon jewe kokaen mobuya: Iinon nonoojon andoqeqe qaa jen qolonjon kisama jenkeja ano qaagadeen mende jenkeja. Qaagoto, uumeleen alaurunana gomanlili gawon menkejuti, iinon ii mende koma horon onomakeja ano alaurunana tosonian koma horon onombombaajon mojuti, iinon ii anjon koma onoma momalaari tuungianonga utama onono seleengen kamaankeju.

¹¹ Oo wombo alana, gii nanamemen bologa qaagoto, nanamemen awaa ii mono otaan laligowa. Daen yononon nanamemen awaa ama men laligojuti, iyononon Anutuwaa meraboraana kolooju. Daen yononon nanamemen bologa ama men laligojuti, iyononon Anutuwaa kania mende moma koton sopa seleengenanon laligoju.

¹² Demetrius eja iikawaa kania ii awaa. Alaurunana kuuyanon kaen jenkeju. Qaa honaa Toya ano qaa ii kaanjadeen nanjon jenkeja ano nononon toroqen iwaajon qaa ororon jenkejon. Nononon qaa jenkejon, ii qaa hona toon kolooji, ii mojan. Kian.

Yeizozo qaa tetegoya

¹³ Niinon goojon qaa seiseiya oomambaajon siina mojento, ii kirifi ano inknon oon gomambaa so mende moma mesaojen. ¹⁴ Niinon uulanawo goonon kan giimambaajon mamboma jejeromonromon anjen. Aitongowonati, kaman iikanon saanon jaasewan qen aon qaa qaa amin mobona.

¹⁵ Anutunon luae qen gono laligowa!

Momalaari alaurunana koi laligojuti, iyononon yeizozogia angi goonon kaja. Giinon kaanjadeen uumeleen alaurunana giwo nanjuti, ii anja anja noonon yeizozona injona mobu. Bonjon!

Juudawaanon Tere Juudanon Tereya ano. Jen-asa-asari

Juuda ii Jiisas ano Jeims yoroo kogara. Tosianon “Kraist moma laarijon,” jen qaa doogoya ejemba kuma soon onoma laligogiti, Juudanon iyonoojon ama galen meme qaa ooro. Buŋa Tere koi torodaamon. Qaaya ii 2 Piito 2 qaa iikawaa so. Juudanon Kraistwaa alauruta ananaa uunana kokaen kuuro, “Anutunon anana kambaŋ so moma laariwombaaŋon momalaari nonono kanagesouruta kolooŋon, ononon mono momalaarigianon sein kotiiwaatiwaajon toroqen manja qen laligowu.”

Buk kokawaa bakaya waŋa 4 ii kokaen:

Qaa mutuya 1-2

Boi takapolakaya yonoo kanagia ano jenteegogia 3-16

Toroqen pondan moma laariwombaa jenkootoya 17-23

Kotumotue qaa 24-25

¹ *Juuda bisop Jeimswaa koga niinon Jiisas Kraistwaa welen qen mun uumeleen alauruna onowo qaa amin mobombaaŋon kan tere koi oojen.

Anutu Maŋnananon onooma uu kononanon jopagon onono Jiisas Kraistonon sopa somononon onono laligoju.

² Anutunon mono kiankomun uujopaya kelemalelen onono luaenon laligowu. Kian.

Buŋa qaa meeqeerangowaa galen meme qaa.

³ Oo wombo alauruna, Anutunon hamo qen nonono letoma motoon Siwe-waa buŋa kolooŋon, niinon iikawaa qaaya jen asarin ononon onomambaaŋon siina somata moma laligowe. Laligon laligowe bimooro toroqen mambo-mambaaŋon amamaajen. Kawaajon tere ononon uugia kokaen kuun ononon: Anutunon momalaariwaa qaa batuya kuuya ii ejemba soraaya tataankota anono men galen konin mende utegowaatiwaajon ano buŋananaga kolooja. Kawaajon boi takapolakaya tosanon Buŋa qaa melokanjin ambubotiwaa-jon mono bon nama manja qen laligowu.

⁴ Ejemba tosanon mondon uumeleen tuun batugianon olon kondondongon kougi kaniagia doogoya ii asuganon mende asugiro laligoju. Anutunon ejemba kaana yonoo qaagia mono wala eenanon jen tegoro oogita siimbobologianon yonoo qagianon umambaaŋon anja. Anutunananon qaaya ama kalenmoriaŋaa kania honanon ninisaamakejato, ejemba angonjoragiawo yononon mono iyanŋiaa serowilin nambonnambonŋia turuwutiwaajon ama kalenmoriambaa qaaya ii meeqeerangon melenqeelenŋi bolinkeja. Kaen ama ananaa Somatanana motoonŋo Jiisas Kraist Ponana koloon namakeji, ii qakooma gema qenkeju.

⁵ *Ono qaa kuuya ii mono kambaŋ koriga modaboron laligojuto, kilen galen meme qaa koi duduuwubotiwaaŋon mombo kokaen jen gbilin onomambaaŋon mojen: Pononon kanagesouruta Iijipt kantrinonŋa metogon unuano kagito, kanagen tosanon kambaŋ mononon mende moma laarin mugiti, ii kondemondeen ama onono tiwilaagi. Galen meme qaa iikaana ii onoojon ama mombo jejen.

* **1:1:** Mat 13.55; Maak 6.3 * **1:5:** Eks 12.51; Jan 14.29-30

⁶ Kaanagadeen Anutunon Siwe gajobauruta galenkonkon toongia ama onono laligogito, iyonoononga tosiannon uugere ama qaa baatanon mende kema iyangiaa galenkonkon toongia galen koma onombombaaon uumotoon mende ama sopagia kororoogi. Qaa qootogo angitiwaajon ama Anutunon ii hagon onono jinakaran dun mirigia mesaon kamaagi. Kamaagi “Kamban somatanon qaagia jen tegomana,” jen gbadonon gbadoon onoma pangaman uutanon onono rama kougita kamban tetegoya qaa rama ubuya. Galen meme qaa ii onoojon ama mombo jejen. ⁷ *Tani motoonngo iikanon Sodom, Gomora ano goman tosaana liligon ragiti, iyonoonon kolooro. Ejemba yononon kaaniadeen serowilin ama selewaa siingia kombomana meeranjon tania mon kokaen angi: Eja woi iyangarodeen ano emba woi iyangarodeen agimin aon laligogi. Kaen laligogi Anutunon irongia meleema onono gere jeta tetegoya qaa onoooro siimbobolo moma laligon kouma laligowuya. Kaen laligon boi takapolakaya yonoo galen men aowombaa kaisarenanaga koloonkeju.

⁸ Ejemba takapolakaya yononon kamban kokaamba tani motoonngo kaaniadeen amakeju. Jaagia meleeno iwoi unajanya lan iima iikanon monon otaan iyangiaa selegiaa laaligogia ii men bolin kokojinjin mokoloonkeju. Iikaana kanon Anutu jejewili ama jenkonkonjon jen mun ku-usuna men kamaan amakeju. Kaen ama Siwewaa bensakon kawali ejemba asamararangiawo eukanon laligojuti, iyonoojon uuqege qaa tokoronkota jen onomakeju.

⁹ *Kaen amakejuto, Siwe gajoba wana qata Maikel iinon kaanagadeen kaen amambaaon moma bimoon amamaaro. Maikelnon Mooseswaa qamoyaaon Kilenaa Toyawo angowowo ama monongosi ano. Ii ama uma kamaaroto, kilen uuqege qaa tokoronkota ii jen tegon mumambaaon awasankaka mende mokoloon amamaaro. Amamaan kokaanadeen jen muro, “Pon an mono mindinon gomba.”

¹⁰ Maikelnon kaanagadeen ii amamaaroto, ejemba soosooya yononon mono selegia men uma Buna qaa mende moma kotonkejuto, kilen iikawaaon uuqege qaa tokoronkota lan jenkeju. Tompin laligon oro soona kaana lansan laligoju. Momakootogia hona mende kolooro oro laaligowaa siingia qerewena iikayadeen momakeju. Iyangiaa siin momogia inonmanjon iikanon mono kondeema onono tiwilaawuya. ¹¹ *Anutunon boi takapolakaya yonoo irongia meleema onono siimbobolo somata mobutiwaajon qama wanjinjonon “Ye!” jejen. Ejemba soosooya yononon eja Kein (Kain) iwaa kania metetereen kemakeju. Kanagen kere eja pon monon eja qata Balaam tawa muro Israel ejemba tiligon onono jinjan kenji. Boi takapolakaya yononon Balaambaa silia otaan monen mokoloowombaaon uugere moma iwoi ilinalan ama bimbingon lan soonkeju. Eja qata Koora iinon Mooses ano Aaron yangisen qaganon tuarenjen ama oroma iikanon tiwilaaroti, boi iyononon mono Koora kaana gejaju ama laligon tiwilaawuya.

¹² Uumeleen ononon ukalen qendeema aowombaaon ajoroon lomban angi boi takapolakaya yononon iikanon kaanagadeen kankeju. Kan dogogia asuganon qendeema iyangiaajonadeen romonjon baanon newageen nepaqepalo nenkeju. Kaen ama onoo sele jewongia borona borona gamugiawo kaana kolooju. “Ziozwaa eja toya koloojon,” jen ala onoojon mende

* **1:7:** Jen 19.1-24 * **1:9:** Dan 10.13, 21; 12.1; Isa 12.7; Dut 34.6; Zek 3.2 * **1:11:** Jen 4.3-8; Jan 22.1-35; 16.1-35

romonjon kele qaa lan jenkeju.* Koosu omayo toontoon kono qaa kaana laligogi haamonon utitiin onono lansan kema kankeju. Hona koloowaatiwaa kambanon geria geria araroga hongia qaa kaana nanju. Gulun sena kaana koloon wala koomuya koloon tiigia laaligo kotigaa kanaannga qonjoma tama mombo komun kotiigi indin woi kolooro koomuya totoon koloon laligoju.

¹³ Yononon kowe siri usunawo kaana lan qindiingi nanamemengia gamuyawo iikanon kokopa godomaruruyawo kaana asuganon asuginkeja. Sengelao tosia kanagia songin lan kamaankejuti, yononon mono iikawaa so jinjaun qenkeju. Sengelao iikawaa so kamaan Anutunon yonoojon pangaman ziwiziwiwaa uutanon mirigia arengoroti, mono dutanon emukanon kemen kamban tetegoya qaa rama ubuya.

¹⁴ *Aadambaa sakonaa esia qata Eenok iinon kaanagadeen ejemba takapolakaya yonoo gejatootoo qaagia waladeen kokaen jerota eja: “Mobu, Ponon Siwe kawali ejemba toroya tausen tausen jangogia uuta somata ii unuama kamaan asugiwuya. ¹⁵ Asugin korebore ananaa qaanana jen tegowaa. Ejemba anjonjoragiawo yononon nanamemen anjonjorayawo otaan singisongogia anjonjoragiawo ama kougiti, ii kuuya gosin iikawaa irona meleema onono kuuya yonoo qagianon ubaa. Qinji ejemba anjonjoragiawo yononon qaa jaanon kemekeme gamuyawo iikanon Anutu jen qewagon mun kougiti, iikawaa irona kuuya meleema onono siimbobologia moma laligowuya.” Eenoknon galen meme qaa kaen jero.

¹⁶ Boi soosooya yononon jenkonkonjon temboma sosenae kaana njindinjunduru lan jen aonkeju. Iyangiaa siingia kombompana bologa otaan tereqerereen selegia men uma jaba-arambaran amakeju. Ejemba tosaana goda qen kele unujuti een, ii iwoi meleema iyangiaajon onombutiwaa siina moma kelebele amakeju. Kaana laligoju.

Galen meme ano qambanmamban qaa tosia

¹⁷ Kaen laligojuto, wombo alauruna, Ponana Jiisas Kraistwaa aposolurutanon boi takapolakaya yonoo qaagia mono waladeen jedaborogita eja. Ono yonoo qaagia duduuwubotiwaajon mono galengia men aon laligowu.

¹⁸ *Aposol yononon qaa kokaen jegi, “Jiisaswaa kaka kambanon toriro kamban tetegoya kanon mepaqepae ejemba koloowuya. Yononon iyangiaa siingia kombompana bologa otaan laaligo anjonjorayawo laligowuya.” Kaen jegi.

¹⁹ Ejemba takapolakaya yononon batugianon uudendeen ama onongi siinsereren ambubo. Unu Toroyanon mende sololoon onono balombaa siin kombompana bologanon galen koma onono ii otaankeju. ²⁰ Oo wombo alauruna, Anutunon momalaari qaita mon ononoti, ii mono tandogia sawana uuta kaana kolooja. Ononon mono momalaari iikawaa qaganon nama nanjon aon kotikotii mokoloonkebu. Unu Toroyanon inaan onomakejiwaa so mono iwaa ku-usunon nama qama koolin laligowu. ²¹ Anutunon jopagon onomakeji, onono mono iwaa uujopayanon bon qen nambu. Ponana Jiisas Kraistnon kiankoomu onoma mombo asugiro laaligo kotiganon keuma oyanboyan laligowu. Ono mono kamban ii kan kuuwaatiwaajon kaparan koma mamboma laligowu.

²² Ejemba uugia meleembombaajon uuwoi anjuti, ii mono kiankomun onoma uujopa qaganon laligowu. ²³ Tosianon gere bolanon kemen

* **1:12:** Boi yononon toron kaana asanjon rajuto, wangogianon iyonoonon qagon jangowabo.

* **1:14:** Jen 5.18, 21-24 * **1:18:** 2 Piito 3.3

tagowombaajon anjuti, ii kemebubotiwaajon mono uulanawo horon wangia somonjon ononji letombuyaga. Tosianon siingia kombombanja bologanon galen koma onono qemasologen laligojuti, ii mono kiankomun onoma laligowu. Kaanja laligowuto, onoangiaa laaligogianon boliwabotiwaajon mono keegia moma laligowu. Qemasologen yononon singisongoya singisongoya angi iikanon uugia selegia saa qero asuganon totowin laligojuti, iyonoojon mono galengia men aon laligowu. Kokojinjin ambubotiwaajon mono opo surugia jewonawo ii kaanjadeen sisigia men mende oosiriwu. Kianj.

Mepemepesee qaa

²⁴ Mono Anutu mepeseenkebona. Iinon onjo tama kamaan unuwabotiwaajon ama sopa somonjon onomambaajon kotijja. Iinon saanon unuama iyanjaa jaasewananon onoono keuma solanja koposowaa qaagia qaa nama asamaranja iima aisoon otokorian maama laligowu. ²⁵ Anutu motoonjo iinon Hamoqege Tonana kolooja. Ponjana Jiisas Kraistnon nemun koma nonono Anutu mepeseen munin qata akadamuyawo koloon en ubaa. Iinon monowaa monoyanonga kanain kouma Uutanana ku-usunawo kolooja ano kamban kokaamba torogon iwoi kuuya esunmumuyanon galen koma kamban tetegoya qaa Pon koloon nonoma laligon ubaa. Qaa ii onanon.

Aisisaan Kraistnon qaa aasangoya Jon isaano. Jen-asa-asari

Jiisasnon namo mesaon Siwe gomanon uro gbani 65 kawaa so tegoro aposol Jonon Tere koi ooro. Kamban kanon uumeleen kanageso Jiisas moma laarigiti, ii sisiwerowero somata ama onongi. Jon ii wato qata Patmos kanon angi kapuare mirinon kaana raro. Patmos laligoro Anutunon jaaya meleeno iwoi kanagen koloowaatiwaa unaya iiro. Patmos ii wato melaa (Yurop ano Afrika) Batugaranon Kowe (Mediterranean Sea) kanon eja. Efesus mesaon Saut waagen 80 kilomiita kembaga. Room gawman yononon kikekasililin ejemba qaagia jen tegon konjoma onongi iikawaa kapuare mirinon tani laligogi. Olon kombombaajon amamaagi. Balon ii qararankonkonja, jamoya seiseiya. Jonon iyonoo batugianon laligoro Siisa-kin Nerwa iwaa kambananon (gbani 96-98) isangi kamaaro.

Qaa wana kokaen: Jiisasnon Satan ano kereuruta kuuya haamo ama men kamaan onondaborowaa. Kaen ama momalaari ejemba kotuegon nonono Siwe donogoga ano namo donogoga kanon keuma tetegoya qaa oyanboyan laligowona. Sisiwerowero uutanon laligogiti, iyononon lombo moma mokosinon Jiisas moma laarin pondan bon qen nambutiwaajon kuun onomakeja. Jiisasnon qaaya qaaya kaana jen koton isaano Jonon moma Tere koi ooro. Ii uumeleen ejemba uunana nangowombaajon ama ooro. Sareqaa ano qaa aasangoya ii mamaga. Qaa tosaana moma kotowombaajon moma bimbimgojon.

Buk kokawaa bakaya wana 11 ii kokaen:

Qaa mutuya 1.1-8

Zioz tuun 7 yonoo teregia 1.9-3.22

Tere pipipiiya aaso 7:nanon soomonogoya 4.1-8.1

Romon qaita mon 7 uugi 8.2-11.19

Jewenan nemuna ano jennemba woi 12.1-13.18

Jaameleen unja kania kania 14.1-15.8

Anutuwaanon irinsonsoon qambi 7 maagi 16.1-21

Babilon siti, jennemba, gejatootoo takapolakaya ano Satan ii tiwilaawu 17.1-20.10

Jenteegowaa kamban somata 20.11-15

Siwe namo donogoga ano Jerusalem donogoga 21.1-22.5

Qaa kota tetegoya 22.6-21

¹ Anutunon iwoi kamban mende koriro koloowaati, iikawaa tania gawon memeuruta ninisaambaatiwaajon moma Jiisas Kraistwaajon qendeema gejatootoo qaa jen isaano. Aisano Siwe gajoba mon wasiro welenqeqeya Jon noonon kan nijoro mobe.

² Jiisas Kraistnon Anutuwaanon Buna qaa nanon jen asarin qendeema nono Jon niinon iwoi ii jaana meleeno unj iibeti, ii kuuya iikawaa so toro-qen nanon jen asarin oojen. ³ Mononon gejatootoo qaa koi weengowaati, iinon mono simbawonawo kolooja. Jiisaswaa kaka kambananon torija. Kawaaajon tere kokanon qaa ooweta eji, ejemba ii geja ama mobuti, ano ii moma sorogon angon kombuti, iyononon kaanagadeen simbawonawo kolooju. Kian.

Jonon Eisia prowinswaa zioz tuun 7 yonoo jolongia ooro.

⁴*Jon niinon Eisia prowinswaa zioz tuun 7 onjoon kokaen ooje:

Monon kotiin laligoji, monowaa monoyanonga laligon kouroti, ano mombo eleema koubaati, iinon mono kalenmorian onono luaenon laligowu. Kaanjadeen Anutuwaa unja wana 7 iwaa jinjaron dun batanon nanjuti, iyononon mono kalenmorian onongi luaenon laligowu.

⁵*Jiisas Kraistnon Anutuwaa kania pondan nanjon jen asarin laligon mutuya koomunonga waaro. Iinon namowaa eja pon yonoo Pongia koloaja. Iinon sayanon songbama singisongonananonga isama nonoma jopagon nonomakeja. ⁶*Iinon anana iyanaa bentotonon ama men letoma nonono kin kaana koloojon. Buja gawon galenuruta (priist) ano iyanaa Mana Anutuwaa welen qenjejon. Anana iwaa qabunaya ano ku-usunja mepeseenin kaban tetegoya qaa akadamuyawo en ubaa. Qaa ii onanon.

⁷*Iibu, Kraistnon mono kokoosu uutanon kawaa! Kawaati, kaban iikanon anana korebore ii jaananon unj iibona. Kana boria ano marona qetoogiti, iyononon mono kaanagadeen ii iibuya. Ejemba tuuna tuuna balon so rama kenjoni, anana mono ii iima korebore iwaajon ama jinjen qama amburere mewona. Qaa ii onanon, uuwoiya qaa.

⁸*Pon Anutu kotiin laligoji, iinon kokaen jeja, “Niinon walawala laligon (iwoi kuuya mokolooweta kanagen jewe qaono) tetegoya qaa laligon uma. Kawaa so niinon tere nemuna mutuya A ano tere nemuna konoga Z koloojen.” Niinon ku-usun kuuyaa Toya monowaa monoyanonga laligoweta laligon kouma laligojen ano mombo eleema koumana. Kian.

Siwe gomambaa Eja honaa tania ii kokaen iibe:

⁹Jon niinon onoo uumeleen nenagia koloojen. Kraistwo qokotaawe iyanaa bentotonon noma noono ejembanon siimbobolo ama nongi konajilin momakejen. Ii onowo motoon moma mokosinjon kaparan koma kotiin nanjen. Anutuwaanon Buja qaa jen sein Jiisaswaa kania nanjon jen asarin laligowetiwaajon nuama kema wato qata Patmos iikanon noongi laligowe. ¹⁰Pombaa sonda kendon rara kaban monon Unja Toroyanon turun nono umbeumbenanon qananon uro gemananonga qa somata mon mobe. Qa otona ii romon qaita mon (biugel) qaji, iikawaa tanijaen kolooro.

¹¹Qa iikanon kokaen nijoro, “Ilawoila unj iibagati, iikawaa qaaya mono tere pipipiiyanon oowa. On ana zioz tuun 7 yonoonon kema. Siti 7 yonoo qagia ii kokaen: Efesus, Smirna, Pergamum, Taiataira, Sardis, Filadelfia ano Laodisia.”

¹²Qaa kaen nijoro otona mobeti, “Ii moronon?” jen iima momambajaan eleembe. Eleema nama lambewaa dun rara goulon memeta 7 nanji iibe.

¹³*Lambewaa dun rara iikawaa batugianon eja mon iibe kaitanianon Siwe gomambaa Eja honaa kaana kolooro. Malekuya koriga koma hororo kana susuyanon kamaan tururo. Opo jokana goulawo ii iin kasa kaana mankiila koma nano.

¹⁴*Wan juyanon tualalakota koosu kombo (snow) kaana kolooro. Lama juya songbangi taaliji, mono iikawaa so iibe. Jaa kotanon gere bolan kaana jen asariro nano. ¹⁵*Kana susuyanon sostonin goota kolooro. Aen braas gerenon oogi jero gogorin toonkeji, mono iikawaa so kokobilibiliawo ero. Qaa nijoro mobeti, ii apu soma-tanon sia kirin kirinanon kuuro otona

* **1:4:** Eks 3.14; Ais 4.5 * **1:5:** Ais 55.4; Ond 89.27 * **1:6:** Eks 19.6; Ais 5.10 * **1:7:** Dan 7.13; Mat 24.30; Maak 13.26; Luuk 21.27; 1 Tes 4.17; Zek 12.10; Jon 19.34, 37 * **1:8:** Ais 22.13; Eks 3.14

* **1:13:** Dan 7.13; 10.5 * **1:14:** Dan 7.9; 10.6 * **1:15:** Eze 1.24; 43.2

somata momakejoni, mono iikawaa so ero. ¹⁶ Boria dindinanonj sengelao 7 menj nano. Buutanongga manjawaa soo somata (bainat) jeta leelee sulutuk aanaga kamaaro. Jaasewanonj weenj jaaya kuuya asaridaboronjkejiwaa so asariro iibe.

¹⁷ *Niinonj ii iima uuna dongoro iwaa kanianonj tama kamaanj koomu tani ewe. Kaanja ewe boria dindinanonj noo wanjanonj menj kokaenj nijoro, “Mono toroko mende moba! Niinonj walawala laligonj (iwoi kuuya mokolooweta kanagenj jewe qaono) tetegoya qaa laligonj umanja.

¹⁸ “Niinonj laaligo Toya koloojenj. Komunj laligoweto, moba, niinonj mono gbilinj waama laaligo kombombanja tetegoya qaa laligonj umanja. Niinonj koomuwaa kondomondoo Toya galenj koma koomu gomanj Toya uugunj kiiya melaa menj laligojenj. ¹⁹ Kawaaajonj iwoi kambanj kokaamba kolooji ano kanagenjanonj koloowaati, niinonj iikawaa kania gisaambe iibaga. Iwoi iibagati, ii mono papianonj oona ewa. ²⁰ Sengelao 7 boro dindinanonj rajuti ano lambewaa dunj rara goulnoj memeta 7 iijani, iikawaa kanagia aasangoya ii kokaenj: Sengelao 7 ii zioz tuunj 7 yonoo gajoba galengiaa sare kolooju. Lambewaa dunj rara goulnoj memeta 7 iikanonj mono zioz tuunj 7 iyonoo saregiaga kolooja.” Kianj.

2

Efesus uumeleenj kanageso yonoo qambanjmambanj qaa

¹ Jiiasanonj toroqenj jero, “Jon giinonj mono Efesus sitiwaa zioz tuunj yonoo ponj qerewenja gajobagiaajonj tere kokaenj oowa,

“Mononj boro dindinanonj sengelao 7 menj lambewaa dunj rara goulnoj memeta 7 yonoo batugianonj kema kanj namakeji, iinonj qaa kokaenj jeja: ² Niinonj goo nanamemenjaa kania moma kotoweta kokaenj eja: Giinonj nogo arinj gawona kotiinj menj laligonjkejanj. Angosisirinoj kaparanj koma mokosingonj laligonjkejanj. Ejemba doogoya yonowo ala mende menj aonj onjanonj sureenj konjoma onomakejanj, ii mojenj. Tosianonj wasiwasi eja aposol mende koloonj kilenj qagia kaenj qamakejuti, giinonj ii angotetenonj ama gosinj onona qolomolonj qaa jejegiaa kaniagianonj asuganonj asugiro.

³ “Tosianonj noo qanaajonj ama kakasililinj ama gonjgi kaparanj koma siimbobolo moma mokosingonj laligona. Esunjakamakamaa olanj mende ama laligonato, iwoi kuuya moma mokosingonj nama laligona, ii mojenj. ⁴ Kaanja laligonato, uugaa qaaya monj kokaenj mobe mende sokonja: Walawala uuga meleema hononja qaa jopagonj noma laligonato, uuganonj mono sologoro kambanj kokaamba olomoonj laligojanj.

⁵ “Walawala uukoisoro somata moma laligonato, iikanonjadeenj loorinj olomoonj kamaanj qenj laligojanj. Gii mono geenjaa kanaga ii romonjonj moma kotowa. Kawaaajonj mono uuga meleemba. Walawala uumeleembaa iwoiya anati, mono iikawaa so mombo toroqenj amba. Uuga singisongoya iikanonja mende meleembagati eenj, niinonj mono goononj kanj lambewaa dunj raraga qetegowe uumeleenj kanageso Efesus kanonj mombo mende ewaa. ⁶ Kamaanj guroto, goojonj kokaenj mobe qeangoja: Giinonj Nikolait yonoononj nanamemenjaa togonj uuduudu amakejanj. Niinonj kaanjadeenj ii togonj kawaaajonj uuduudu amakejanj.

⁷ *“Onoononga morononj gejiawo laligoji eenj, Unja Toroyanonj zioz tuunja tuunja ananaajonj qaa jenkeji, iinonj mono ii geja ama moma kotowa.

* **1:17:** Ais 44.6; 48.12; Ais 2.8; 22.13 * **2:7:** Jen 2.9; Ais 22.2; Eze 28.13; 31.8

“Monnon angobato bologa kuuya uugun haamo ambaati, niinon ii wambe Anutuwaa oyanboyan gawonon (paradais) eukanon uma laaligo kotigaa gere umuganon rama kota nen laligowaa.” Kian.

Smirna uumeleen kanageso yonoo qambanmamban qaa

⁸ * “Smirna sitiwaa zioz tuun yonoo pon qerewenja gajobagiaajon mono tere kokaen oowa,

“Komun gbilin kotiin laligoji, iinon waladeen laligon (iwoi kuuya mokolon kanagen jero qaono) konoga laligon ubaati, iinon qaa kokaen jeja: ⁹ Giinon konajilin moma kamaanqeqeta koloojani, ii mojento, Anutuwaa jaanon qabunaganon uuta kolooro simbawonawo koloojan. Tosianon Juuda ejemba mende koloon kilen qagia kaen qamakejuti, iyononon mepaqepae ama gema qen gonji angosisiri momakejani, ii mojen. Yononon ‘Qamakooli miri hona koloojon,’ jen kaiyakagianon Satan mepeseenjeju.

¹⁰ “Siimbobolo moma laligowagato, iikawaajon toroko mende moba. Moba, Kilenaa Toyanon angobatonon ama onomambaajon ejemba kuun onono onoononga tosaanja unuama kapuare mirinon onoombu. Angosisiri ama onombuti, onjo ii ween 10 moma laligowu. Jaawo laligowuyaga me komuwuyaga, mono niwo pondan nanji niinon laaligo kotigaa ila wage onomanja.

¹¹ * “Onoononga moronon gejiawo laligoji een, Unja Toroyanon zioz tuunja tuunja ananaajon qaa jenkeji, iinon mono ii geja ama moma kotowa.

“Monnon angobato bologa kuuya uugun haamo ambaati, iwaa selianon komuro motoonngo koloowaato, koomu inden woiya ii mende komuwaa.” Kian.

Pergamum uumeleen kanageso yonoo qambanmamban qaa

¹² “Pergamum sitiwaa zioz tuun yonoo pon qerewenja gajobagiaajon mono tere kokaen oowa,

“Monnon manjawaa soo somata (bainat) jewoita leelee sulutuk aanja men laligoji, iinon qaa kokaen jeja: ¹³ Giinon laaligo raraga dakanon ama laligojani, ii mojen. Satanon anjo jinkaron dun raraya kuurota eji, gii mono iikawaa kosianon laligonkejan. Kilen noo qana men niwo toroqen qokotaan namakejan. Satambaa laaligo raraya Pergamum siti kanon ero Antipasnon noo kanana pondan nanjon jen kotiin nano onoo batugianon kanon qegi komuro. Giinon nii moma laarin nomakejani, qaa ii kamban iikanon kaanagadeen mende kolatin qakoona.

¹⁴ * “Kaento, uugaa qaaya melaa mon kokaen mobe mende sokonja: Goo kanageso batugianon tosonian gejatootoo eja takapolakaya qata Balaam iwaa jinjan arembo laligon otaankeju. Kantri tosaanja yononon nembanene men tando lopion yonoo nandun mamatewoo bunja qen kanagianon anji esungianon tururoti, Israel ejembanon ii mende nenkegi. Wala mende negito, Balaamnon eja qata Baalak kokaen kuma muro, ‘Gii mono Israel ejemba ii newutiwaajon tutugon onomba.’ Kaen kuma kuun onoma siwa kaanja utun anoti, iyononon mono iikanon osin afaangon negi ano serowilin lan anji. Onoononga tosonian Balaambaanon momo aren ii otaankeju.

¹⁵ “Kaanjadeen goo kanageso batugianon tosia Nikolait yonoonon momo qolonmolonogoya men otaankeju. ¹⁶ Kawaajon gii mono uuga meleemba.

* **2:8:** Ais 44.6; 48.12; Ais 1.17; 22.13 * **2:11:** Isa 20.14; 21.8 * **2:14:** Jan 22.5, 7; 31.16; Dut 23.4; Jan 25.1-3

Kaen mende ambagati een, niinon mono uulanawo goonon kan kanagesou-ruga kaana ii metama onoma. Buunanon manjawaa soo somata (bainat) eji, iikanon manja qen koton gilin onoma.

¹⁷ * “Onoononga moronon gejiawo laligoji een, Un Toroyanon zioz tuuna tuuna ananaajon qaa jenkeji, iinon mono ii geja ama moma kotowa.

“Monon angobato bologa kuuya uugun haamo ambaati, niinon mono nene aasangoya qata mana ano jamo taana muma. Woi ii mube jamo taana iikanon qata dologa oogita ewaati, ii yanodeen weenjon mobaa. Tosianon ii mende mobuya.” Kian.

Taiataira uumeleen kanageso yonoo qambanmamban qaa

¹⁸ “Taiataira sitiwaa zioz tuun yonoo pon qerewenja gajobagiaajon mono tere kokaen oowa:

“Anutuwaa Meriaa jaa kotanon gere bolan kaana jen asariro kana susyanon soston aen braas kaana kokobilibiliawo kolooji, iinon qaa kokaen jeja: ¹⁹ Niinon goo nanamemengaa kania moma kotoweta kokaen eja: Giinon Anutu jopagon moma laarin mun gawon menkejan ano angosisiri kaparan koma moma mokosinon laligonkejan. Kanakanaiyanon iwoi ama menati, ii kamban kokaamba men sein ama menkejan.

²⁰ * “Kaen menkejanto, uugaa qaaya mon kokaen mobe mende sokonja: Giinon emba qata Jezebel iwo uumotoon ama ii mende toton sureen munkejan. Iinon gejatootoo emba mende koloojato, kilen iyanqa qata kaen qamakeja. Iinon ejemba tutugon kokaen kuma onomakeja: Tando lopiombaa nandun mamatewoo nembaneneya bun qen kanagianon angi esungianon tururoti, ii mono saanon nen laligowu. Kaen kuma onoma gawon meme alauruna kuun onono loorin jinjan kema ii nenkeju ano serowilin lan amakeju. ²¹ Niinon Jezebel uuta meleembaatiwajon kamban mubeto, serowilin mesaon uuta meleembaatiwajon mende moma tondu laligoja.

²² “Kawajon niinon emba ii qewe ji kiro salenon en siimbobolo mobaa. Kaanagadeen iwo serowilin amakejuti, iyononon nanamemengia bologa ii mende mesaon uugia meleembuti een, niinon mono ii kaanagadeen unuwe siimbobolo kanjanawo mobu. ²³ * Iwaa meraborauruta ii mono unun konjoratiwe komuwu. Kaen kolooro zioz kanageso kuuya ononon injiima noo kania kokaen moma yagowu: Niinon ejemba uuroromengia gosin qaa jegia ano uusiingia kuuya moma komun nanamemengiaa so kitia meleembe kuuya motomotoon onoo qagianon ubaa. Niinondeen mono iikawaa Toya koloojen.

²⁴ “Yonoojon kaen koloowaato, Taiataira onoononga tosanon Jezebelwaa momo arena ii mende otaankeju. Kaen mende angi onoojon mepaqepae kokaen ama jen onomakeju, ‘Ono roromongo keemeyaa kania mende moma koton seleengen laligoju.’ Mepaqepae kaen ama jen onomakejuto, Satambaa bun momowajon qa kaana qamakeju. Niinon zioz tuun kuuya onoojon kokaen jewe mobu: Niinon lombo mon mende toroqen ambe onoo qagianon ubaa. ²⁵ Ono Bun qaa men laligojuti, mono iikanon qokotaan laligowu. Ii mono pondan otaan laligon ugi nii mombo eleeman.

²⁶ * “Monon noo uusiina otaan angobato bologa kuuya uugun haamo ama laligon komuwaati, niinon ii ku-usun mube waba kantria kantria galen koma onoma laligowaa. ²⁷ Mannanon ku-usun nono ii bun qen aon

* **2:17:** Eks 16.14-15; 16.33-34; Jon 6.48-50; Ais 62.2; 65.15 * **2:20:** 1 Kin 16.31; 2 Kin 9.22, 30

* **2:23:** Ond 7.9; Jer 17.10; Ond 62.12 * **2:26:** Ond 2.8-9

Pon laligojen. Kaaniadeen onoononga monon haamo ambaati, niinon ii galenkonkon gawombaa ila wageya ano aen taa gbaruya mumaña. Ii mube iikanon gomaña gomaña ejemba galen koma onoma kotakota mindingon onoma laligowaa. Gbakon monjon gbarunon qen qosonjuti, iinon mono iikawaa so qaa qootogo ejemba taa gbaru powowon kotiga iikanon unun kondeema mendeema onono qeqelala laligowuya. ²⁸ Kaanagadeen goman aanaa widi senjelaoya mumaña.

²⁹ “Onoononga moronon gejiawo laligoji een, Un Toroyanon zioz tuuna tuuna ananaajon qaa jenkeji, iinon mono ii geja ama moma kotowa.” Kian.

3

Sardis uumeleen kanageso yonoo qambanmamban qaa

¹ Jiiasnon toroqen kokaen jero, “Sardis sitiwaa zioz tuun yonoo pon qerewenja gajobagiaajon mono tere kokaen oowa,

“Monon Anutuwaa un wana 7 ano senjelao 7 ii borianon raro men laligoji, iinon qaa kokaen jeja: Niinon goo nanamemengaa kania moma kotoweta kokaen eja: Giinon ejemba jaagianon gbilin laligojaniwaa qata bosimakejanto, Anutuwaa jaanon koomuya koloojan. ² Kawaajon mono uuga tooro moma waaba. Goo nanamemenganon noo Anutunaa jaanon akadamuyawo mende kolooja. Goo kaniaga gosin kaen mokoloowe. Goo kanageso uutanon uumeleen ejemba tosaana toroqen laligojuto, iyononon kaanagadeen komun tagowombaaajon anju. Kawaajon giinon mono men kotiin onoma laligowa.

³ * “Anutuwaa iwoi gongi bunja qen aon monati, ii mono uu wombongan somonjon romongowa. Bunja ii mono ten koma uuga meleemba. Gbiligbili mende laligowaati een, niinon mono yongoro meme kaana oloñ kan asugimana. Kamanatiwaa aua kambaña mende mona qaananon mono uulanawo qaganon uro lombo mokoloowaga. ⁴ Kaento, Sardis zioz tuun onoo batugianon ejemba afaandia ononon opo surugia awaagadeen galen kongi jewonawo mende kolooja. Kawaajon yononon saanon maleku taananon selegianon mouma niwo kema kan laligowuya. Yononon kaana koloon laligowutiwaa so kolooju.

⁵ * “Monon angobato bologa kuuya uugun haamo ambaati, iwaajon mono maleku tualalakota mugi mouma laligowaa. Iwaa qata laaligo kotigaa buk papianon oogita eji, niinon ii mende kondeemaña. Manaa jaasewananon keuro Siwe gajobaurutanon iigi qata saanon asuganon jokolon onomaña.

⁶ “Onoononga moronon gejiawo laligoji een, Un Toroyanon zioz tuuna tuuna ananaajon qaa jenkeji, iinon mono ii geja ama moma kotowa.” Kian.

Filadelfia uumeleen kanageso yonoo qambanmamban qaa

⁷ * “Filadelfia sitiwaa zioz tuun yonoo pon qerewenja gajobagiaajon mono tere kokaen oowa,

“Monon Eja Toroya ano Honabonja koloon kin Deiwidwaanon kiiya meria men galen koma laligoji, iinon qaa kokaen jeja: Iinon nagu metano monon ii koma kii ii memambaaajon amamaawaa. Iinon ii koma kii mero kiro monon ii metamambaaajon amamaawaa. ⁸ Niinon goo nanamemengaa kania saanon moma kotojen. Alana moba, goo esunganon kamaanqeqeta kolooji, ii mojen. Kamaanqeqeta koloojato, giinon noo Bunja

* **3:3:** Mat 24.43-44; Luuk 12.39-40; Isa 16.15 * **3:5:** Eks 32.32-33; Ond 69.28; Isa 20.12; Mat 10.32; Luuk 12.8 * **3:7:** Ais 22.22; Job 12.14

qaana tenj koma kanana otaan qana mende qakooma laligona. Kawaajon niinonj nagu monj baganonj metambe monjonj ii komambaajonj amamaawaa.

⁹ **“Moba, tuunj monj yonononj ‘Qamakooli mirinanawo koloojonj,’ jenj kaiyakagianonj Satan mepeseenjeju. Juuda ejemba mende koloonj kilenj qagia kaenj qama qolonjonj jenkeju. Niinonj ejemba ii kuunj onombe goo kaniaga moma asariwuya. Ii moma asarij kanj goo kanaganonj usugonj kamaanj jopagonj gomakejeni, ii asuganonj jokoloowu.* ¹⁰ Niinonj kaparanj koma lombo moma mokosinjonj nama kotiiwagatiwaaajonj jeweti, giinonj noo jenkootona ii anjonj koma otaan laligona. Kawaajonj niinonj kaanagadeenj gii kokaenj analinj anjonj koma gomaña: Konjilinj kambanj qaita monj kanj kantria kantria sokoma namononj laligonj kenjuti, ii angotetenonj ama onjombaa. Kambanj iikanonj kanj kuuro niinonj gii konjilinj iikanonja metogonj wanga somonjgomaña.

¹¹ *“Niinonj mono uulanawo eleema kamaña. Monjonj guugunj kouma tawa memeyaa kambananonj haamo ama gombabotiwaajonj mono uuwaa hina enj gonji, ii mono pondanj kalanj koma laligona mende soowa.* ¹² **Monjonj anjogato bologa kuuya uugunj haamo ambaati, niinonj mono ii wama noo Anutunaa mepemepese jigo (tempel) uutanonj kuuwe tandoya koloowaa ano kambanj monjonj ii mombo mende mesaowaa. Iikanonj laligoro selianonj neenaa Anutunaa qata, Anutuwwa sitiaa qata ano neenaa qana dologa qa karoonj ii oomaña. Anutunanonj Jerusalem sitia donjgoga ii iyaña gomanonj eukanonj ano eji, iikanonj Siwenonja kamaanj namononj asugiwaa.*

¹³ *“Onjooonja morononj gejiawo laligoji eenj, Unja Toroyanonj zioz tuunja tuunja ananaajonj qaa jenkeji, iinonj mono ii geja ama moma kotowa.”* Kianj.

Laodisia uumeleen kanageso yonoo qambanjmambanj qaa

¹⁴ **“Laodisia sitiwaa zioz tuunj yonoo ponj qerewenja gajobagaaajonj mono tere kokaenj oowa,*

“Monj qata Aamen, iinonj Anutuwwa qaaya pondanj nanjonj Dangunu honjbonja kolooja. Anutu ilaaro iwoi kuuya mokoloori galenj komakeji, iinonj qaa kokaenj jeja: ¹⁵ Niinonj goo nanamemengaa kania moma kotoweta kokaenj kolooja: Uuga mende olomooja ano noo gere bolananonj uuganonj mende jenkeja. Oo uuganonj olomoonaga me gere toonaga, iikanonj mobe sokonagato, biiwianonj kotamototanj laligona mende sokonja.

¹⁶ *“Monj me monj sokonagato, uuganonj boronja monj geregere ano gereganonj mende jeji me uuhamo mende koloojani, ii mende sokonja. Gere ano hamo batubatu uuwoinonj lanj laligojanjwaaajonj mono buunanonja sulaanj gombe kemebaga. ¹⁷ Geengaa selega menj uma kokaenj jenkejanj: Niinonj eja kindimbiri qabunjanawo koloojenj. Eshina menj seinj sonanonj mokoloojenj. Siiseweweya qaa laligonj iwoi mombaajonj mende amamaajenj. Kaenj jenkejanto, kaniaga honja mende moma kotojani, ii kokaenj: Giinonj mono uunjonjanj ama tapekokoro laligona tosonianj wosomomo ama gomakeju. Wanaya laligonj jaaga gooro titou sele bombolanj laligonjkejanj.*

¹⁸ *“Kawaajonj qambanjmambanj qaa kokaenj gonjenj: Giinonj noononja iwoi karoonj koi sewanja mewa: Eja kindimbiri qabunagawo koloowagatiwaaajonj mono goul gerenonj dalasisi onj godomaruruya mendeengi soseninj kamaanj qaonoti, ii mono sewanja mewa. Sele bombolanj laligonjkejanj, iikawaa gamuya kojangiwagatiwaaajonj mono maleku taanja sewanja menj mouba. Jaaga gooji, iikawaaajonj mono jaaosowaa keleya ii sewanja menj jaaga tororo uuwagatiwaaajonj moriwa. ¹⁹ *Niinonj wombo alauruna jopagonj*

* **3:9:** Ais 49.23; 60.14; 43.4 * **3:12:** Ais 21.2; Ais 62.2; 65.15 * **3:14:** Gba 8.22 * **3:19:** Gba 3.12; Hib 12.6

onjomaakejenj, ii kuuya kilenagaaajon temboma jen onjoma mindinqindin ama onjomaakejen. Qeangowutiwaajon kaen amakejen. Kawaaajon gii mono jeulalan mesaon uuga meleema singisonjoga gema qen laligowa.

²⁰ “Moba, niinon nagunon qen nanjen. Monjon noo qaa arona moma uu naguya metambaati, niinon mono iwaa miri uutanon uma iwo rabe iinon niwo ainjolon rama motoon nembanene newota.

²¹ “Niinon angobato bologa kuuya uugun haamo ama Manjanon nuano iwaa jinjonon dunjonon kamaan kooronjonon rajen. Kawaa so monjon angobato bologa kuuya uugun haamo ambaati, niinon mono ii wambe noo jinjonon dunjonon kamaan kooronjonon rabaa.

²² “Onjooonjoga moronon gejiawo laligoji een, Unj Toroyanon zioz tuunja tuunja ananaajon qaa jenkeji, iinon mono ii geja ama moma kotowa.” Kian.

4

Jaana meleeno monjon Siwewaa jinjonon jakenon raro iibe.

¹ Kawaa gematanon jaameleen mombo kolooro Siwe goman naguya mon aantano iibe. Iibe aro wala romon qaita mon (biugel) kaanja qaa jero mobeti, iinon toroqen kokaen nijoro, “Gii mono kokaen kouna gemagen iwoi koloowaati, ii qendeema gomanja.”

² *Kaen nijoro iikanondeen Unj Toroyanon turun nono umbeumbenjon qananon uro iwoi kokaen iibe: Siwe goman uutanon jinjonon dunj ero monjonon iikanon raro. ³ Raroti, iwaa jaasewanjaa asasaganon mono taronjii me kowonjin qata jaspaa ano qilimomoso bumbunja me kowonjin qata karnilian iikawaa so bilibiliawo asarinj ero. Marilolon mon tere mundaya mumun kaawoya me kowonjin qata emerald kaanja kanon jinjonon dunj ii kuuya liligon tonjononj ero.

Dun wana liligon dun 24:yanon raju.

⁴ Jinjonon dunj tosaanja 24 iikanon dunj wana ii liligon raji iyonoo qagianon Anutuwaa jotamemeuruta 24 raji. Yonjonon malekugia tualalako-tagadeen mougi oronjon kemero wangianon goul ila wage qindiima raji.

⁵ *Dunj wana iikanonja pilisik bilibili jaasoonjoo asariro gbingururun kolooro aro gunparandambaa otonja kaanja mobe. Dunj wana batanon toos kiwa asasaga 7 jen asarinj nanji. Kiwa 7 ii Anutuwaanon unj wana 7 kolooju.

⁶ *Kaanjadeen jinjonon jake batanon iwoi bilibiliawo kowe kaanja ero iibe. Ii kaaro jokanja jokanja kokobilibiligiawo meleema asarinkejuti, mono iikawaa so asariro. Jake biwianon dunj liligon ben jawinuruta 4 nanji. Gemagia ano wosogia ii jaagiagadeen sokono nanji.

⁷ Ben jawina mutuyanon laion kaanja kolooro. Alianon bulmakao eja kaanja kolooro. Alagara mombaa kaitania ii eja jaasewanjaa tani kolooro. Alagia 4:yanon tuu koonj elelaonkeji, iwaa tanijaan kolooro. ⁸ *Ben jawinuruta 4 motomotoon yonoo engangia 6 kuuya en onono. Selegia kuuya ano engangia baatanon kaanagadeen jaa kogagadeen sokoma onono nanji. Nama asaga gomantiija rii kokaen pororo qamakeju,

“Pon Anutu ku-usun kuuyaa Toya giinon mono toroya, toroya ano toroyagadeen koloojan.

Laaligo Toya giinon mono monowaa monoyanonga laligon kouma laligojan ano mombo eleema asuginj laligon ubaga.”

* **4:2:** Eze 1.26-28; 10.1 * **4:5:** Eks 19.16; Isa 8.5; 11.19; 16.18; Eze 1.13; Isa 1.4; Zek 4.2 * **4:6:** Eze 1.5-10, 22; 10.14 * **4:8:** Eze 1.18; 10.12; Ais 6.2-3

⁹ Ben jawinuruta 4 yononon mepemepesee rii kaen qamakeju. Monnon jinakaran dunnon nama kaban tetegoya qaa laligon uma laligowaati, ii akadamu ano qabuna mun dangisen jenkeju. ¹⁰ Kaen amakejutiwaa so Anutuwaa jotamemeya 24 yononon kamaan mon jinakaran dunnon raji, iwaa jaanon simin kuma usugonkeju. Monnon kaban tetegoya qaa laligon uma laligowaati, iwaa waeya men mepeseen munkeju. Mepeseen mun ila wagegia qetegon jinakaran dun batanon ama kokaen jenkeju,

¹¹ “Oo Pon Anutunana, giinon ilawoila kuuya mokolon onona. Goo usiinganon nemun koma onono letoma laaligo mokolon laligoju. Kawajaan akadamu ano qabuna ii goma dangisen jen gomakejon. Gii motoongoyanon mono mepepese kuuya analin angon kombaatiwaa so koloojan.” Kian.

5

Lamanon Anutuwaa borononga tere pipipiiya mero.

¹ *Kawaa gematanon tere pipipiiya mon iibe jinakaran dunnon rajiwaa boro dindinanon ero. Tere iikawaa sena ii leele kuuya teregadeen oon pipiin saponon ama mungen aaso (siil)* 7:non koma mokotaagita ero.

² Kaanagadeen Siwe gajoba esunmumuyawo mon iibe kotakotagadeen qama buju qaa kokaen qisin jero, “Moronon soraaya soro kolon saanon tere pipipiiya koi kawaa mungen aasoya (siil) menjurama kotumbaatiwaa so kolooja?”

³ Kaen jeroto, Siwenon, namonon ano koomu goman kanon korebore injigi monnon ii metuma tereya iibaatiwaa so mende koloo. ⁴ Monnon mon soraaya soro kolon tere ii metuma tereya iibaatiwaa so mende mokoloogiti, niinon iikawaajon mamaga saama boliwe. ⁵ *Saama boliwe Anutuwaa jotamemeya yonoononga monnon qaa kokaen nijoro, “Mono mende saaba. Moba, Juuda tuunonga Deiwidwaa gbilia mon kolon laion oro kaana kolon Kilenaa Toya haamo ama laligoja. Iinon mono saanon kotiin tere pipipiiya kokawaa mungen aasoya (siil) 7 ii menjurama kotumbaa.”

⁶ *Kaen nijoro Lama meria iibe jinakaran dun biwianon ben jawinuruta 4 yonoo batugianon nano Anutuwaa jotamemeya yononon liligon mug. Lama meria ii qegi komurotiwaa taniiaan nano. Ila 7 ano jaa kota 7. Anutonon unauruta wana 7 wasin onono namowaa ejemba kuuya yonoonon kema laligojuti, jaa kota 7 ii mono iyonoo saregia kolooju. ⁷ Lama meria ii iibe kan tere pipipiiya aasoyawo ii jinakaran dunnon rajiwaa boro dindinanonga mero. ⁸ *Ii mero ben jawinuruta 4 ano Anutuwaa jotamemeya 24 yononon mono iikanondeen Lama meriaa batanon usugon kamaan simin kungi. Yononon motomotoon kulele ano goul qambi men nangi. Ejemba soraayanon qama kooligi Anutuwaanon umakeji, iikanon mono jinin oon-oombaa so koloo morona unkoowayawonon uma pumpunonkeja. Moron kaananon mono goul qambigia saa qero nangi. ⁹ *Simin kuma rii dologa kokaen qama jegi,

* **5:1:** Eze 2.9-10; Ais 29.11 * **5:1:** Kantri tosanon tere oon esunon ama sapo men monnon ii kotumbabotiwaajon ama mungen aasonon mokotaankeju. Monnon mungen aaso (siil) ii lan menjurama tereya yongoro weengonagati, ii mono mokoloogi qaayawo koloojaa. Tere toyanondeen ii galen komakeja. Miri ii kii nemuna ama kunin kemenkejato, tere ii mungen aasonon somononkeju. * **5:5:** Jen 49.9; Ais 11.1, 10 * **5:6:** Ais 53.7; Zek 4.10 * **5:8:** Ond 141.2
* **5:9:** Ond 33.3; 98.1; Ais 42.10

- “Giinon qaita mon koloojan. Gii gugi komun saga maama iikanon ejemba sewanɡia men onona. Ejemba ii ben isigiaa so, qaa aro jejegiaa so, tuungiaa so ano kantrigiaa so. Giinon yonoononga tosaana onona Anutuwaa bunɡa kolooju. Kawaajon giinon mono soraaya soro koloon tere pipipiiya aasoyawo men munɡen aasoya (siil) metumbagatiwaa so koloojan.
- ¹⁰ *Yononon Anutuwaa bunɡa kolooji kuma onoma kuun onona bentotongaa kin pon tuun koloon jigo gawon galenuruta kolooju. Yononon Anutunanaa gawona men laligon balon so ejemba galen koma onoma laligon ubuya.”
- ¹¹ *Rii dologa kaen qama jegi moma toroqen uun Siwe gajoba jangogia tausenɡa tausenɡa ano milyona milyona ii injiima rii otongia mobe. Yononon jinɡaron dun kosianon nama ben jawinuruta 4 ano Anutuwaa jotamemeya 24 ii liligon onoma rii qagi. ¹² Rii kotakotagadeen qama kokaen qagi, “Oo Lama meria qegi komuroti, iinon mono soraaya soro koloo Anutunon esunmumu ano toomorian muro sokonja. Momakooto uuta ano ku-usun kuuya bunɡa qero sokonja. Soraaya soro koloo saanon qabunɡa kuuya munin asamararan bunɡa qero mepeseen mujon.”
- ¹³ Kaen qama mepeseegi rii tuun mon yononon kokaen qagi mobe: Anutunon laaligowo mokoloon ononoti, iyononon mono korebore rii qagi mobe. Siwenon laligojuti, namonon laligojuti, koomu gomanon ano kowe qaganon laligojuti, iyononon mono kuuya buugia mindirin rii kokaen qagi, “Jinɡaron dujanon raji ano Lama meria nononon oro mepeseen oronjon.
- Kotumotue Toya oroo qabunɡagara jen somariinɡejon. Kamban so asamararan oronin ku-usun Toya ii tetegoya qaa laligon ubao.”
- ¹⁴ Kaen qagi ben jawinuruta 4 yononon “Qaa ii onanon,” jegi. Jegi Anutuwaa jotamemeya yononon usugon kamaan simin kuma Anutu waeya men mepeseen mug. Kian.

6

Lama merianon munɡen aaso motomotoon menjuranja.

- ¹ Kaen moma iwoi kokaen koloo iibe: Lama merianon tere pipipiiya aasoyawowaa munɡen aasoya (siil) 7 iikanonga mutuya menjurama kotuno. Kotuno ben jawinuruta 4 yonoononga monon qaa kokaen jero, “Mono asugin kawa!” Qaaya ii gunparandan tani kaana kotakotagadeen qaro mobe. ² *Kaen jero moma iikanondeen hoos taana mon asugiro iibe. Hoos iikawaa qaganon eja mon tiwoyawo raro tosonian ila wage mug wananon kono. Ii koma manjageqenon haamo ama laligoroti, iinon mono mombo hoos qaganon manjageqenon haamo amambaajon keno. Kian.
- ³ Lama merianon munɡen aaso (siil) woiya menjurama kotuno ben jawinuruta yonoononga woiya iinon qaa kokaen jero mobe, “Mono asugin kawa!” ⁴ *Kaen jero iikanondeen hoos mon selia osoga songbolambo asugiro iibe. Eja mon hoos iikawaa qaganon raroti, Anutunon mono ii yon kareq qen luae qaombaatiwaa ku-usun muro. Ii muro namonon kisooma aon komuwutiwaajon kuuro ejemba uugia men waamambaa ku-usun mokoloo. Ii mokoloo manjawaa soo (bainat) somata qatawo mug men keno. Kian.

* **5:10:** Eks 19.6; Ais 1.6 * **5:11:** Dan 7.10 * **6:2:** Zek 1.8; 6.3, 6 * **6:4:** Zek 1.8; 6.2

⁵ *Lama merianonj mungenj aaso (siil) karoonja menjurama kotuno ben jawinjuruta yonoononga karoonja iinonj qaa kokaen jero mobe, “Mono asuginj kawa!” Kaen jero iikanondeen hoos injanja monj asugiro iibe. Eja monj hoos iikawaa qaganonj raroti, iinonj hinawaa binja gosiwonatiwaa kedaya (skeil) ii borianonj menj raro. ⁶ Kaen raro ben jawinjuruta 4 yonoo batugianonga monjonj qaa jero otonja kokaen mobe, “Weenj motoongowaa tawaya (Kina 10) kanonj saanonj 1 kilogram wiit flaua me 3 kilogram baali flaua ii sewanja mewa. Kilenj nembanewaa oil gere ano wain kasa gawonj ii mono mende menj boliwu.” Kianj.

⁷ Lama merianonj mungenj aaso (siil) 4:ya menjurama kotuno ben jawinjuruta 4:yanonj qaa jero otonja kokaen mobe, “Mono asuginj kawa!”

⁸ *Kaen jero iikanondeen hoos monj selia googookota ano tootooyawoga asugiro iibe. Hoos iikawaa qaganonj raroti waa qata ii koomuwaa kondomondoo Toya. Iwaa kosianonj koomu gomanj Toyanonj kaanjiadeen ii otaanj karo. Namo mendeenji bakaya 4 eroti, iikanonjga mombaa ejembaya ii galenj koma onjomboti waa ku-usunja ii Anutunonj orono. Ku-usunj ii orono ku-usungaranonj namowaa ejemba bakaya ii kokaen menj komunj onjoni: Tosianonj soo somatanonj (bainat) aonj komugi. Tosianonj bodinonj komugi. Ji kanjanawononj tosaanja injiro komugi ano tosaanja ii balombaa oro kawalia yonononj injigi komugi. Kianj.

⁹ Lama merianonj mungenj aaso (siil) 5:ya menjurama kotuno iikanondeen Anutu waa ejemba tosaanja unugi komugiti, iyonoo kokoosogia injiibe. Yonononj Anutu waa Bunja qaaya anjalinj anjonj koma nanjonj jenj seinj laligogiti waa ajonj unugi komunj alata baatanonj nanji. ¹⁰ Eukanonj nama kotakota kokaen qagi, “Oo Ponj ku-usunj Toya, giinonj dindinja ano honjbonja koloojanj. Kawaa ajonj mono kambanj dawij mamboninj tegoro iikanonj namowaa ejembaya gosinj onjoma qaagia jenj tegowaga? Nonononj gii welenj qenj goninj nunugi sananaa ironja ii mono naa kambanonj meleena qagianonj ubaa?”

¹¹ Kaen jegito, maleku taanja koriga ii motomotoonj yonoojonj koma onjoma Anutu waa jenjkooto kokaen onjonji mogi, “Onjo mono toroqenj kambanj torodaamonj mamboma laligowu. Momalaari alaurugianonj toroqenj uuwaa gawonj menj laligogi onjo kaanja kaanjiadeen unugi komuwuya. Yonononj komugi jango ambeti, iikawaa soyanonj koloodabororo kambanj iikanondeen mono unugiti, iyonoo qaagia jenj tegomanja.” Kianj.

¹² *Lama merianonj mungenj aaso (siil) 6:ya menjurama kotunoti, ii uunj iibe. Ii menjurama kotunoti, kambanj iikanonj nanj tania soosooya giliro. Weenj jaayanonj bututugonj injanj koma wosobiri waa malekuya sokosaare kaanja (meme juyanonj memetaa tani) kolooro tiiro. Koinj jaayanonj meleema osaanj sa kaanja kolooro. ¹³ *Kaenj kolooro sengelao sombinonj ejuti, iyonononj namononj kamaagi. Neqanj kota goorinj ragi haamo kotiganonj qenj utugonj memburatiro kamaanjkejuti, mono iikawaa so boratinj namononj tata bobolo kamaagi.

¹⁴ *Kaenj kamaagi sombinj iimakejonj, iikanonj ali ro. Tere pipipiiya pipiigi horonj kemakeji waa so mono wolaza horonj kema ali ro. Ii ali ro baanja kuuya ano kowewaa watoya watoya ii kuuya eegianonjga uulanjawo kok ama musulungonj qaonjgi.

¹⁵ *Kaenj kolooro balombaa kinj ponja ponja, eja jawinja jawinja ano kawali galenja galenja yonononj olonj koma asanjgogi. Ejemba kindimbiri

* **6:5:** Zek 6.2, 6 * **6:8:** Eze 14.21 * **6:12:** Isa 11.13; 16.18; Ais 13.10; Joel 2.10, 31; 3.15; Mat 24.29; Maak 13.24-25; Luuk 21.25 * **6:13:** Ais 34.4 * **6:14:** Isa 16.20 * **6:15:** Ais 2.19, 21

gabunagiawo, ejemba ku-usunjiawo ii mono kuuya kok ama asangogi. Angiaa gawongia menkejuti ano togiaa welen een qenkejuti, ii mono korebore kobaa, jamo oota ano baanja sen sia oota oota mongama iikanon asangogi injiibe. ¹⁶ *Iikanon asangon baanja Toya ano sen sia Toya onooma kokaen welema onongi, “Ono mono baanja jen tegogi bagon kan turun nonombu. Jinkaron dujanon raji, iinon jaasewan koma nonombabotiwaa-jon ama Lama meriaa irinjonsoonanon nunuwabotiwaaajon mono jen tegogi kojangin nonombu.” Kaen welema onongi. ¹⁷ *Yoronon irinjonsoongara asuganon qendeenjaoti, iikawaa kambanja somatanon mono kan kuun eja. Ii mononon mon jaasewan qen kotiinj nambaatiwaa so qaago. Kian.

7

Israel ejemba 144,000 ii Anutunon aaso kuma onombaa.

¹ *Kawaa gematanon Siwe gajoba 4 injiibe namowaa wangona 4 iikanon nangi. Yononon namowaa haamo Toya wana 4 ii somongon angon koma onongi. Haamonon namo qaganon me kowe qaganon gere mononon lan qewabotiwaaajon mono Toya 4 ii borogianon men somongon nangi.

² Anutunon Siwe gajoba 4 ii namo ano kowe kondeema onombutiwaa ku-usuna onono namo wangongianon nangi. Kaen nangi injiibe Siwe gajoba mononon ween koukoutanonga asugin waaro iibe. Iinon laaligowaa Toya Anutuwa muengen aaso taa gbaruya galen koma kan Siwe gajoba 4 yonoonon kotakotagadeen qaro.

³ *Qama qaa kokaen injjoro, “Ono mono namo me kowe ii ilinjin alanzan mende kondeema orombu ano gere ii mende tiwilaan onombu. Ii qaagoto, mono mambongi wala ilin alandeen Anutunanaa muengen aasoya ii gawona menkejuti, iyonoo wambusoongianon mokotaan onombona. Ii wala men mokotaan ononjngo gematanon ii saanon kondeema tiwilaawu.”

⁴ Kaen injjoro Anutuwa muengen aasoya ii Israel ejemba tosaana yonoo wambusoongianon men mokotaan onongi. Mononon yonoo jangogia jero kokaen mobe: Israel ejemba tuun 12 kuuya yonoononga mindirin ejemba 144,000 ii men mokotaan onongi.

⁵ Israel tuun motomotoon yonoononga 12,000 kaan kaan men mokotaan onongi. Juuda tuumbaa 12,000, Ruuben tuumbaa 12,000, Gaad tuumbaa 12,000, ⁶ Aser tuumbaa 12,000, Naftali tuumbaa 12,000, Manase tuumbaa 12,000, ⁷ Simeon tuumbaa 12,000, Liwai tuumbaa 12,000, Aiskar tuumbaa 12,000, ⁸ Zebulun tuumbaa 12,000, Joosof tuumbaa 12,000 ano Benjamin tuumbaa 12,000. Kaan kaan aaso men mokotaan onongi mindirin 144,000 kolooro. Kian.

Oyanboyan laligowutiwaa tuun somata iibe.

⁹ Kawaa gematanon tuun jeta boorongoya jangogia mende weenweenyoyaa so ii injiibe. Ejemba ii tuungiaa so, bensakon isigiaa so, kantrigiaa so ano qaa aro jejegiaa so ajoroon jinkaron dun ano Lama meria yoroo bagaranon nangi. Iikanon nama maleku koriga taana kotogon aogi kemero borogianon tombi sena boriawo men nangi. ¹⁰ Ii men nama kotakotagadeen qama kokaen jegi, “Anutunananon jinkaron dujanon raji ano Lama meria yoronon mono men letoma nononi oyanboyan koloojon.”

¹¹ Kaen qama jegi Siwe gajoba kuuya yononon jinkaron dun kosianon arejnon nama Anutuwa jotamemeya ano ben jawinjuruta 4 ii liligon

* **6:16:** Hoos 10.8; Luuk 23.30 * **6:17:** Joel 2.11; Mal 3.2 * **7:1:** Jer 49.36; Dan 7.2; Zek 6.5

* **7:3:** Eze 9.4, 6

ononji. Kaen nama jinkaron dun batanon usugon kamaan simin kuma Anutu waeya men mepeseen mugi. ¹² Anutu mepeseen mun kokaen jegi, “Qaa ii onanon! Anutu gii mono kotumotue, asamararan ano momakooto uutaa Toya koloojan. Nononon gii mepeseen goma qabunaga jen somariinkejon. Anutunana, giinon esunmumu ano ku-usun Toya koloojan. Nononon kaban so kaen jen kotiinin Toya ii tetegoya qaa laligon uma laligowaa. Qaa ii onanon!”

¹³ Kaen mepeseen jegi Anutuwaaw jotamemeya yonoononga monon kokaen jen qisin nono, “Ejemba maleku koriga taana mouma nanjuti, ii daan yononon? Ii mono dakanonga kan kaen ajoroon nanju?”

¹⁴ *Qisin nono kokaen meleema mube, “Oo somatana, niinon ii mende mobe geenodeen mojan.” Kaen meleema mube jotamemeya iinon kokaen nijoro mobe, “Kakasililin somataa biiwianonga kougiti, iyononon mono ii kolooju. Lama meriaa sayanon opo malekugia songbano taaliro laligogi. ¹⁵ Kaana laligogitiwaajon ama Anutuwaaw jinkaron dun jaasewan qen asaga gomantiina mepemepese jigoyanon (tempel) laligon Anutuwaanon gawon men laligowuya. Kaen laligogi jinkaron dunanon raji, iinon mono opo kuuna mororongon koma turun onono laligowuya.

¹⁶ *Kaen laligogi kaban monon nembanenewaa me apuwaa mende komuwuya. Weenon me iwoi geriawo monon mende jen koton onombaa.

¹⁷ *Kokaembaajon oyanboyan laligowuya: Lama merianon jinkaron jake biiwianon rama galen koma onoma unuano laaligo kotigaa apu gowoyaa jaayanon kemakebu. Anutu ano jaagianonga jaungia kuuya kotoo tegowaa.” Kian.

8

Lama merianon munjen aaso 7:na menjuranja.

¹ Lama merianon munjen aaso (siil) 7:na menjurama kotuno Siwe goman iikanon oton kuuya 30 minitwaa so goron qen ero. ² Kaen koloo Siwe gajoba 7 Anutuwaaw batanon nanjuti, ii injibe monon romon qaita mon (biugel) 7 ii borogianon onono.

³ *Ii injibe Siwe gajoba mon asugin jinin onon-oombaa goul qambia men kan alata kosianon nano. Ejemba soraaya kuuya Anutuwaaw qama kooligi iinon jinin alatanon ooro moron unkoowayawo ii qamakooligiawo toroqen pumpunon motoon uma Anutuwaanon kemakeja. Goul alata ii jinkaron dun batanon nanji, iinon mono iikawaa kosianon nano tosanon jinin ii mamaga oowaatiwaajon mugi. ⁴ Iinon jinin ii ooro iikawaa kaasoyanon mono Anutuwaaw ejemba soraaya yonoo qamakooligiawo toroqen Siwe gajoba iwaa borononga waama Anutuwaaw jaasewanon ugi. ⁵ *Siwe gajoba iikanon jinin qambi ii men alatanonga gere jeta mero jero qambi iikanon uuro saa qero namonon giliro kemero. Giliro kemero iikanon gunparandambaa gujuya mamaga koloon gbingururun qaro. Oobili esungiwawo asugigi kaban kaban nana mero. Kian.

Gajoba yononon romon qaita mon uugi.

⁶ Siwe gajoba 7 romongia qaita mon (biugel) megiti, iyononon ii uubombaajon jojorigi.

* **7:14:** Dan 12.1; Mat 24.21; Maak 13.19 * **7:16:** Ais 49.10 * **7:17:** Ond 23.1; Eze 34.23; Ond 23.2; Ais 49.10; 25.8 * **8:3:** Aam 9.1; Eks 30.1, 3 * **8:5:** Lew 16.12; Eze 10.2; Eks 19.16; Isa 11.19; 16.18

⁷ *Gajoba mutuyanonj waama romonja qaita monj uuro. Ii uuro kombo (ais) kota ano gere bolanja ii konj kaanja koloonj sawo gajugogi monjonj ii maaro motoonj namononj kamaaro. Iikanonj geriawo kamaanj balononj qero namowaa bakaya karoonj ii gerenonj jedabororo. Duuyaa geria iikawaa bakagia karoonj ii gerenonj jedaborogi ano gbojoja senja tonjonja ii kuuya gerenonj jen jedabororo.

⁸ Gajoba woiya iinonj waama romonja qaita monj uuro. Ii uuro monjonj baanja somata gere jejeta tani kaanja (wolkeino) iwoi ii giliro kowenonj kemero. Kemej kowe mero kowewaa bakaya karoonj iikanonja monjonj meleema sa kolooro. ⁹ Kaanjadeen Anutunonj kowewaa iwoiya kuuya mokolooro laligojuti, iikawaa bakaya karoonj yonoononja monj ii komugi ano wanjo kuuya tuun karoonj iikanonja tuun monj ii jangonj tiwilaagi.

¹⁰ *Gajoba karoonjanonj waama romonja qaita monj (biugel) uuro. Ii uuro sengelao somata kiwa bolanj kaanja tani jen sombinonja tegonj kamaaro. Kamaanj koma namowaa apu gowoya unuj iikawaa bakaya karoonj iikanonja monj ano apu jaaya kuuya ii sokoma onono. ¹¹ *Sengelao iikawaa qata ii nombenj warabe kaambogawo. Nombenj warabe iikanonj kamaaro apuya apuya iikawaa bakagia karoonj ii meleema kaambogagiawo koloogi. Kaambogagiawo koloogitiwaajonj ama ejemba mamaganonj ii nenj komugi.

¹² *Gajoba 4:ya iinonj waama romonja qaita monj uuro. Ii uuro monjonj weenj jaaya ano koinj jaaya yoroo asasagaraa bakagara karoonj ii qebugoro bakasananj umunj koma tiiri. Kaanjadeen sengelao bakagia karoonj qebugoro meleema tiigi. Kawaajonj weenj kambanjanj bakaya karoonjanonj tiiro pangamanj mero. Kaanjadeen gomantiinanj asasaganonj toriro bakaya karoonjanonj tiiro.

¹³ Kaenj kolooro eu uunj tuu koonj monj iima mobe kanakeewanonj eu elelanj sombinj biiwianonj kotonj kanj kotakotagadeen qama kokaen jero, “Oo ejemba namononj laligojuti, Siwe gajoba karoonj yonononj mono toroqen romonja qaita monj uuwombaaajonj anju. Romonj karoonj iikawaa otonja mogi lombo kanjanawo karoonj koloowaati, iikawaajonj mono qama wanjinjonj ‘Yei! Yei! Yei!’ jen saajen.” Kianj.

9

Siwe gajoba 5:yanonj romonja qaita monj uuro.

¹ Siwe gajoba 5:ya iinonj romonja qaita monj (biugel) uuro iibe sombinonja sengelao monj tegonj namononj kamaaro. Kamaaro monjonj omejiilanj yonoo ronj dusiita qaa iikawaa kii meria ii sengelao Toya muro. ² *Ii muro omejiilanj ronj dusiita qaa iikawaa ununja mesuno iikanonja songo songo tanjururunj jen kaaso kondundunjonj waamakeji, iikawaa so kondundunjonj waama weenj jaaya esuunj haamo kaasonondeen sokondabororo. ³ *Kaaso iikawaa utanonja naagisoya naagisoya mesaonj namononj kougi Anutunonj ku-usunj onono. Ku-usunj ii kuanjuanj yonoononj ku-usunj tani kaanja kolooro.

⁴ *Ii onono Anutunonj kokaen jen kotonj onono, “Ono mono namowaa iwoi tonjonja gbojoja me gere kaanja ii mende tiwilaan onombuto, ejemba wambusoonganonj Anutuwaa munjen aasogia qaa iyonogadeen mono menj bolinj onombu.” Kaen jen kotonj onono. ⁵ Anutunonj naagiso ii ku-usunj onono ejemba injigi koinj 5:waa so siimbobolo honombononja mende mogi. Siimbobolo ii kuanjuanonj eja kiro siimbobolo moji, mono

* **8:7:** Eks 9.23-25; Eze 38.22 * **8:10:** Ais 14.12 * **8:11:** Jer 9.15 * **8:12:** Ais 13.10; Eze 32.7; Joel 2.10, 31; 3.15 * **9:2:** Jen 19.28 * **9:3:** Eks 10.12-15 * **9:4:** Eze 9.4

iikawaa so. Siimbobolo kaen mogito, Anutunon angon koma onono men komun onombutiwaa ku-usuna ii naagiso yononon mende men een injigi. ⁶*Ejemba injigiti, iyononon kamban iikanon komuwombaajon koomu kana mongambuyato, koomu ii mende mokoloon komuwombaajon amamaawu. Komuwombaajon moma qenje qewuto, koomuwaa kondomondoo Toyanon mono mongen kembaa.

⁷*Naagiso iniibe yononon hoos manjaqeqewaajon akadamugiawo jorinjekuti, mono ii kaana koloogi. Wangianon iwoi mundaya goul kaana kongiti, ii ila wage tanitani kolooro. Jaasewangianon ejemba jaasewan tani kaana koloogi. ⁸*Naagiso yonoo wan jugia ii gbala emba yonoo wanju kaana kolooro. Naagiso jegianon laion orowaa jeta kaana kolooro. ⁹*Reen malekugia ii aen reen kaana kolooro. Engangia qegi oton kolooro mobeti, ii kokaen: Hoos seiseiya yononon manjaqeqewaa kareya kareya horon lugun manjanon kengi gbingururun qamakeji, iikawaa so qaro.

¹⁰ Daagia ii kuanquan kaana jegiawo koloogi. Iyononon ejemba koin 5 kawaa so siimbobolo mobutiwaajon injigiti, iikawaa ku-usunanon mono naagiso yonoo daagianon ero. ¹¹ Naagiso yonoo kin pongia ii omejiilan yonoo ron dusiita qaa iikawaa gajobaya qata Tiwitiwilaa Toya. Ii Hibruu qaanon Abadon ano Griik qaanon Apolion.

¹² 'Yei!' qagi lombo mutuya kanjanawo ii kaen tegoro. Mobu, iikawaa gematanon 'Yei!' qagi lombo kanjanarawo woi ii mono toroqen kanagen koloowaota. Kian.

Siwe gajoba 6:yanon romonja qaita mon uuro.

¹³ *Siwe gajoba 6:ya iinon romonja qaita mon (biugel) uuro. Ii uuro Anutuwa batanon goul alata eji, iikawaa ilia 4 iikanonga qa mon kolooro mobe. ¹⁴ Oton iikanon Siwe gajoba 6:ya romonawo iwaajon kokaen ijoro, "Anutunon gajoba 4 somonon gbadoon onoma apu gowoya somata qata Yufreitis kawaa kooronon onoonoti, ii mono isama onomba."

¹⁵ Anutunon gajoba 4 ii somonon onoma gbadonon rabutiwaa gbanigia, koinigia, weengia ano aua kambangia ii tororo arengon onono ragi. Yononon kambangia ii kan kuuro iikanondeen ejemba kantria kantria yonoo bakaya karoon ii unuwombaajon jorinj rama kambangiaajon mambongi. Kawaa-jon Siwe gajoba 6:yanon alatanonga qa moma iikanondeen kema gajoba 4 ii isama onono. ¹⁶ Aisma onono manjaqeqe tuun somata qatawo ii hoosgiawo asugin kagi. Niinon jangogia mobe 200 milyon kolooro.

¹⁷ Jaameleen unja iikanon eja hoos qaganon rama kagiti, iyonoo kaitanigia iibe kokaen kolooro: Reengia (totowaa aen reengia) ii gere jo osoga, asona injanjononawo ano goota salfa gere jamo kaana. Hoos yonoo kaitanigia iniibe wangia laion orowaa wana kaana koloogi qaa oogianonga gere, kaaso ano jamo geriawo qata salfa ii kamaan karo. ¹⁸⁻¹⁹ Hoos yonoo qaa oogianonga gere, kaaso ano gere jamo qata salfa kamaaroti, iikanon mono ejembaya ejembaya unuro. Hoos yonoo ku-usungia ii qaa oogianon ano daagianon ero. Daagia ii mokolen kaana koloogi daa susugia ii jetawo. Daa susugia jetawo iikanon mono ejemba ooli kaana onootinjeju. Lombo kanjanawo karoon ii namowaa ejemba kuuya yonoo bakagia karoon ii unuro komugi.

²⁰ *Lombo kanjanawo iikanon ejemba tosaan mende unugi komun toroqen laligogiti, iyononon kilen uugia mende meleengi. Angiaa borogianon

* **9:6:** Job 3.21; Jer 8.3 * **9:7:** Joel 2.4 * **9:8:** Joel 1.6 * **9:9:** Joel 2.5 * **9:13:** Eks 30.1-3

* **9:20:** Ond 115.4-7; 135.15-17; Dan 5.23

iwoi menj waegia menj mepeseegiti, iikawaajonj mende moma bolinj aogi. Omejiilanj ano tando lopionj waegia menj mepeseenj onjo-onjona ii mende mesaogi. Tando lopionj tosia ii goul, silwa me brons aijnonj memetaga. Tosia ii jamo orasinj me gere sogonj memetaga. Kawaajonj tando lopionj iikanonj iwoi iima mobombaajonj me kema kawombaajonj amamaanjeju. Kilenj ejembanonj ii mende mesaogi.

²¹ Kaanagadeenj ejemba unjugi koomuya me sei suuqanjonj hamoqege ii mende mesaogi. Ii toroqenj ama menj serowilinj anji ano iwoi lanj yonjoro menj laligogi. Iikawaajonj uugia mende meleengji. Kianj.

10

Siwe gajoba ano tere pipipiiya melaa

¹ Kawaa gematanonj Siwe gajoba ku-usunja qeekuuya monj iibe Siwenongja koosunonj esuunj muro kamaaro. Wanja marilolononj liligonj ero. Jaasewanja weenj jaaya kaanja kolooro kanawoita ii tando gere bolangarawo woi kaanja jenj nano. ² Borianonj tere pipipiiya melaa mero qeetunja kolooro. Kania dindinja kowenonj riinj kania qania ii namononj riinj nano. ³ Kaenj nama laion orononj gbuu gbororo qamakeji, qata mono iikawaa so kotakota qaro. Qaro gunparandambaa gbingururunj 7 iyonononj mono meleema gbuu gbororo qanj qaagia qagi mobe.

⁴ Gunparandambaa gbingururunj 7 iyonononj qama qaagia jegi mobeti, ninonj ii mono iikanondeenj papianonj oomambaaajonj ambe. Tere oomambaaajonj ambeto, qa monj Siwenongja mobe qaa kokaenj nijoro, “Gunparandambaa gbingururunj 7 qaa jejuti, ii mono geengodeenj oloj mona ewa. Ii mende oowa.”

⁵ *Siwe gajoba kania kowe ano namo qagaranonj riinj nano iibeti, iinonj boria dindinja metaama Siwenonj baagenj ano. ⁶ Jojopanj qaa jemambaaajonj boria kaenj ama ii jenj kotiinj ano. Monjonj Siwe, namo, kowe ano iwoi kuuya iikanonj eji, ii mokolonj nama kambanj so tetegoya qaa kotiinj laligonj ubaati, mono iwaa qatanonj jojopanj qaa kokaenj jero, “Anutunonj mono kambanj mombo mende qenj koriro ubaa. ⁷ Kaenj qaagoto, Siwe gajoba 7:nanonj romonja qaita monj (biugel) uuro otonja mobuti, kambanj iikanondeenj Anutuwaawaa qaa arenj aasangoyanonj mono honjawo koloowaa. Gejatootoo ejemba Anutuwaawaa gawonja menj laligonj kougi yonjoonj Bunja qaaya awaa jenj inisaama onjono moma kouma laligogiti, Bunja qaa iikawaa so ii mono uulanjawo honjawo koloowaa.”

⁸ *Kawaa gematanonj qa monj wala Siwenongja mobe qaa jeroti, iikanonj mono dunjanonj mombo qaa jero kokaenj mobe, “Siwe gajobanonj kowe ano namo qagaranonj riinj nama tere pipipiiya mero borianonj qeetunja eji, ii mono kema mewa.”

⁹ Kaenj moma Siwe gajobawaanonj kema tere pipipiiya melaa ii nombaatiwaajonj qisiwe. Qisiwe kokaenj nijoro, “Ii mono menj newa. Nena tomenjanonj kemenj meleeno gubeso guwaato, buuganonj ii moronj apuyaa ainja kaanja koloowaa.”

¹⁰ Kaenj nijoro tere pipipiiya melaa ii iwaa boronongja menj newe. Newe buunanonj moronj apuyaa ainja kaanja kolooroto, gogowe tomenanonj kemero meleeno gubeso nuro. ¹¹ Kaenj nuro niinonj qaa kokaenj mobe, “Gii mono dunjanonj mombo Anutuwaawaa gejatootoo qaaya qaaya jenj seinj laligowa. Kantria kantria ano bejsakonj isia isia qaa tani jejegiaa so laligojuti, mono

* **10:5:** Eks 20.11; Dut 32.40; Dan 12.7; Aam 3.7 * **10:8:** Eze 2.8-3.3

iyonoo ano iyonoo kin pongia yonoo gejatootoo qaagia ii waladeen jen laligowa.” Kian.

11

Anutuwaa jotamemeya woiyanon qaaya nanjon jeri.

¹ *Kaen nijoro moma nambe Siwe gajoba iikanon keda aambaa gere goronja bowo kaanja ii noma kokaen jen koton nono, “Gii mono waama kema Anutuwaa jiwowon jigo ano iikawaa siimolon alataya ii keda aambaa gere goronja (rula mesa) kanon soya ama weengowa. Kaanagadeen iikanon uma Anutu mepeseen qamakooligia amakejuti, mono ii gosin jangogia weengowa. ² *Jiwowon jigo soya ama kanon somben seleengenja ii mono uugun mesaowa. Ii waba kantri yonoojon ama onongi ero yononon siti toroya ii koin 42 kawaa so riin kema kankebu. Kawaajon somben seleengenja soya ii mende weengowa. ³ Niinon jotamemewoina wasin oroma qaana nanjon jewaatiwaa ku-usunja ama orombe asugiwao. Asugin wosobiriwaa maleku sokosaare kaanja men aon liligon (gbakon osoga arin) ween boria 1,260 kawaa so gejatootoo qaa gawon men laligowao.”

⁴ *Oil gere woi ano lambe dun raraya woi namowaa Pombaa batanon nanjaoti, ii mono meleema kamaan asugin dangunu kaanja nama noo kania nanjon jen laligowao. ⁵ Monjon me monjon urun mizimizi ama oromambaajon moji een, gere bolananon mono buugaranonga kamaan kereurugara onoro tiwilaankebuya. Monjon me monjon urumambaajon moji een, ii mono kana kaaniadeen iikanon qeri komuwaa.

⁶ *Sombimaa koosuya somongowaatiwaa ku-usunja ii yoroonon ero gejatootoo qaa jen seiwaoti, kamban iikawaa so kon mende kiwaa. Ku-usungaranon apu jaaya kuuya kaaniadeen sokono iikanon saanon apu kuuya meleengi sa koloowuya. Kaaniadeen ku-usungaranon uuta ejiwaajon ama siingaranon jewaatiwaa so saanon jegi lombo kanjanawo kania kania koloon namo men bolin ejemba ununkebuya.

⁷ *Anutuwaa qaaya nanjon jen tegori omejiilan yonoo ron dusiita qaa iikanonja jennemba monjon waama manja qen oroma haamo ama ururo komuwao. ⁸ *Komuri qamogara siti qabunyawowaa kana somatanon oromesaogi lan ewao. Siti iikawaa qata aasangoya ii Sodom ano Iijipt qamakeju. Pongara Jiisas ii kaanagadeen iikanon maripoonon qegi komuro. ⁹ Qamogaranon lan eri ejemba kuuya ii iriimakebuya. Balanon ron koma orombombaajon jegi anjon kombuya. Kaen een lan eri ejemba kantria kantria, tuunja tuunja, bensakon isia isia qaa tanigia anja anja jenkejuti, iyononon qamogara ii ween karonon ano bakaya mon kawaa so un irigigiigi.

¹⁰ Gejatootoo eja woi yoronon ejemba namo qaganon laligojuti, ii uu kuun ononi iikawaajon siimbobolo hononja mende mokoloon laligogi. Kawaajon komuri qamogara iriimakebuti, kamban iikanon mono otokorian maama rendun oron ney korisoro ama iyanja kalen kania kania angun aogi kema kawaa. ¹¹ *Ween karonon ano bakaya mon ii tegoro Anutunon buu aason sewanngaranon uuro kemero gbilin waama konja nani. Waama nani ejembanon iriima riimburatin jenenja ororo sombugia mogi. ¹² *Konja nani Siwenonga qa kotakota mon kokaen qama irijoro, “Oro mono kokaen

* **11:1:** Eze 40.3; Zek 2.1-2 * **11:2:** Luuk 21.24 * **11:4:** Zek 4.3, 11-14 * **11:6:** 1 Kin 17.1; Eks 7.17-19; 1 Sml 4.8 * **11:7:** Dan 7.7, 21; Ais 13.5-7; 17.8 * **11:8:** Ais 1.9-10 * **11:11:** Eze 37.10 * **11:12:** 2 Kin 2.11

waabao!” Kaen irijoro moma koosu uutanon waama Siwenon uri kereurugaranon een iriima newogia tegoro nanji.

¹³ *Kanagaranon namo mesaon uri kambañ iikanondeen nan tania soosooya menj siti bakaya 10% (bakaya tenonga motoonggo) kawaa so kuma qenjanjangoro kamaaro. Kamaan ejemba 7,000 kawaa so unuro komugi. Ejemba mende komugiti, iyononon ii iima riimburatin sombugia moma Siwewaa beña Anutu ii ku-usunaa mepeseen mugi qabunayawo kolooro.

¹⁴ ‘Yei!’ qama wanjinjina woiya kanjanawo ii kaen tegoroto, mobu, qama wanjinjin yei qa karonaa honanon mono uulanawo koloon qagianon ubaa. Kian.

Siwe gajoba 7:nanon romonja qaita mon uuro.

¹⁵ *Siwe gajoba 7:na iinon romonja qaita mon (biugel) uuro. Ii uuro Siwenon qaa kotakotagadeen amin mogi qagia mobe kokaen jegi, “Ayo, ananaa Ponana ano iwaa Hamoqeqe Toya Kraist yoronon mono namo kuuya galen koma onombaotiwaa ku-usunja ii kuuya bunja qen aojao. Iinon mono kambaña kambaña galen koma onoma laligowaa, ee-aa-ee. Galenkonkonanon mono kambañ monon mende tegowaa, ee-aa-ee.”

¹⁶ Kaen jegi mobe Anutuwaaw jotamemeya 24 Anutuwaaw jaasewananon jinkaron dungianon rajuti, iyononon mono kamaan usugon Anutu waeya menj mepeseen mugi. ¹⁷ Mepeseen mun kokaen jegi,

“Oo Pon Anutu ku-usun kuuyaa Toya, giinon mono laligon kouma kambañ kokaamba laligojan.

Giinon ku-usunja uuta menj kanain namo kuuya galen koma onoma kin pongiaga koloon laligowaga.

Kawaajon nononon mono mepeseen dangisen jen gonjon.

¹⁸ *Waba kantria kantria yononon iringia soono kazi ama goma laligogito, goo kazi kambanganon mono ketada koi kaananon kan kuun eja. Giinon kambañ kokaamba koomuya yonoo qaagia gosin jen tegon onombaga ano geenjaa ejembauruga tawagia onombaga.

Gejatootoo ejemba ano ejemba soraaya tosaanja goo gawonga menj laligogiti ano uuta kamaanqeeta goo qaganon tiwilaawabotiwaaajon keegia moma laligogiti, ii mono tawagia onombaga.

Kaanagadeen tosanon ejemba unun kantri kondeema laligogiti, ii mono kondeema onombaga.” Kaen mepeseen jegi.

¹⁹ *Kawaa gematanon Siwenon aantano Anutuwaaw mepemepesee jigowaa (tempel) naguyanon tano iibe jigo uutanon Anutuwaanon soomonggo aren bokis akadamyawo iikanon ii-iita ero.* Siwenon aantano kambañ iikanondeen oobili ano gunparandan gbingururun qaro mobe. Otona otona ii mobe nan menj kon rombun giliro kombo (ais) kota somasomata kamaagi. Kian.

12

Emba ano jewanen wana iliawo

¹ Siwenon aiwese somata damuyawo mon kokaen asugiro iibe: Emba mon ween jaayanon malekuya kolooro koinnon kana tamboya baatanon asariro sengelao 12 ii ila wage kaanja wananon konji kokobilibiligiawo ragi.

* **11:13:** Isa 6.12; 16.18 * **11:15:** Eks 15.18; Dan 2.44; 7.14, 27 * **11:18:** Ond 2.5; 110.5; 115.13

* **11:19:** Isa 8.5; 16.18, 21 * **11:19:** Anutuwaanon jojopan qaa 10 ano jenkoto tosaanja ii jamo ilananon oon bokis iikawaa uutanon anji raro galen komakeju.

² Koroyawo laligon mera memetaa kambaanon dodowiro bimooro masu qero siimbobolo moma qa gigilaaro.

³*Kawaa gematanon aiwese mon Siwenon kokaen asugiro iibe: Jewenan nemuḡa iliawo (dragon), mundaya oso popolan, waḡa 7 ano ilia 10. Waḡa 7 iikanon ila wage 7 konḡi raro. ⁴*Jewenan nemuḡa iikanon daayanon sombin qewagon senḡelao iyonoononḡa bakaya karoon horon giliro namonon kamaagi. Kamaagi emba iyaḡa mera memambaajon anoti, iwaa batanon nano. Kaen nama meria mewaati, ii iikanondeen gogomambaajon moro.

⁵*Emba iikanon mera ejaga mero. Iinon kantria kantria kuuya aen taa gbarunon galen koma onoma laligowaa. Embanon mera meroti, gajobanon ii mono iikanondeen uulanawo men kema Anutuwaḡa jinḡaron duḡ kooronanon ano. ⁶Iikanon ano embanon anodeen mesaon kok koma keno. Anutunon emba ii ween 1,260 kawaa so balon qararanḡonḡonanon kalaḡ koma mugi laligowaatiwaajon goman miri mon mozozonḡoroti, iikanon kok ama keno.

⁷*Siwe uutanon manja junu kokaen aogi: Siwe gajoba waḡa Maikel ano iwaa gajobauruta yononon jewenan nemuḡa tuarenjen ama ii ano iwaa gajobauruta yonowo aogi. ⁸Aon jewenan nemuḡa ano iwaa gajobauruta yonoo esunḡianon mende sokono haamo mende ama onoma gomangia mesaon Siwe uutanon toroḡen laligowombaajon amamaagi. ⁹*Amamaagi jewenan nemuḡa iliawo ii mono konjoma Siwenonḡa otaagi. Jewenan nemuḡa iikanon monowaa monoyanonḡa mokolen koloon Iiw (Eewa) manambato men muro. Qata mon Kilenḡa Toya ano Satan. Iinon kantria kantria kuuya kuun onono jinḡaun kema laligogiti, ii ano iwaa gajobauruta ii mono iwo Siwenonḡa konjoma hagon ononḡi namonon kamaagi.

¹⁰*Kamaagi Siwenon qa somata mononon kokaen jero mobe, “Selenon kuukuu Toyanon asaga gomantiinḡa Anutunanaa batanon nama uumeleen alaurunana jenonkuukuu qaa jen onoma laligoroti, ii mono yakarin hagon mugi seleenḡen kamaaro otokorian maajon. Ananaa Anutunananon mono kambaḡ kokaamba ejemba hamo qen onoma ku-usunḡa qaganon galen koma onono bentotonḡa honanon mono kolooja. Hamoqeqe Toyaa esunḡmumuyanon mono koloodaboroja. ¹¹Iinon momalaari alaurunana qanon ama onoma laligoroto, Toya ii kokaen haamo ama mugi: Lama meriaa sayanon ii hamo qen onono kotiin Buḡa qaa honabonḡa nanḡon jen sein laligogi. Kaḡa laligon jojorin selegia toḡon bon nama manja qen haamo anḡi.

¹²“Kawaajon Siwe gomanon laligojuti, ononon mono korebore aisoon otokorian maama laligowu. Kaḡa laligowuto, namonon ano kowenon laligojuti, onḡo mono lombo kanḡanawo bosimbutiwaajon mono ‘Yei!’ jen saajen. Kilenḡa Toyanon lugun kamaan riin onoonon kan gawon meme kambaḡa torodaamon ero mojiwaajon mono kazi somata amakeja.”

¹³Jewenan nemuḡa iliawo yakarin hagon mugi namonon kamaaroti, ii iima asarin emba mera meroti, ii kazi ama mun otaaro. ¹⁴*Otaaroto, embanon kok kono Anutunon tuu somataa enḡanḡa woi muro kanon elelaon uulanawo keno. Anutunon balon qararanḡonḡonanon iwaajon goman miri mon mozozonḡoroti, mono iikanon keno. Iikanon kema asanḡon laligoro gbani 3 ano bakaya mon ii kalaḡ koma mugi mokolenon ii mende mokoloon qelanjin mewaa. ¹⁵Embanon elelaon keno mokolembaa irinḡa

* **12:3:** Dan 7.7 * **12:4:** Dan 8.10 * **12:5:** Ais 66.7; Ond 2.9 * **12:7:** Dan 10.13, 21; 12.1; Juud 9 * **12:9:** Jen 3.1; Luuk 10.18 * **12:10:** Job 1.9-11; Zek 3.1 * **12:14:** Dan 7.25; 12.7

soondabororo qaa ootanonga embawaa gematanon apu gboulu furugoro apu gowoya kolooro. Apu iikanon emba ii kisama menj somonjon mubaati-waajon moma kaen furugon lono.

¹⁶ Kaen lonoto, namonon emba ii ilaan munj riiro ronj kolooro. Jewenan nemunanon qaa ootanonga apu furugoro apu gowoya kolooroti, iikanon mono ronj iikanon kemenj jugunj qaono. ¹⁷ Kaen kolooro jewenanj nemunaa irinja emba kawaajon ama soono mesaon emba iikawaa gbiliuruta tosaana qetama manja qen onjomambaajon keno. Gbiliuruta yonononj Anutuwaa jojopanj qaa tenj koma Jiisaswaa Bunja qaa pondanj nangon jen seinkejuti, mono iyonowo karenj aowombaajon keno. ¹⁸ Aowombaajon kema kowe sakasinanon keuma nano. Kianj.

13

Jejnemba kowenonga kouro.

¹ *Kawaa gematanon jejnemba monj ilia 10 ano wana 7 ii kowenonga kouro iibe. Ili 10 iikanon ila wage 10 konji raji ano wana motomotoon iikanon qa mepaqepaegiawo oogita ero.

² *Jegnemba ii iibe kokaen kolooro: Kaitania ii oro somata qagara lepaad ano taiga iyoroo tani kaanja kolooro. Kana boriaa silia ii bea orowaa sili kaanja kolooro. Qaa oota ii laion orowaa qaa oota kaanja. Jewenan nemunanon esuna, jinkaronj dunja ano ejemba galenj koma onombaatiwaa ku-usuna uuta ii jejnemba muro. ³ Muroto, wana monj ii wiji kotiga monjon kiro komumambaa anoto, wijianonj misiro lopogadeen raro. Namowaa ejemba korebore yonononj aarunj jejnemba ii gematanon otaanj kenji. ⁴ Otaanj kema jewenanj nemunaa waeya menj mepeseen laligogi. Ku-usunj kaanja ii jejnemba murotiwaaajon ii ano jejnembawaa waeya kaanjadeen menj mepeseen kokaen jegi, “Moronon jejnembawaa so koloona? Moronon ii tuarenjen ama munj iwo aomambaajon kotiinaga?”

⁵ *Kaen jegi Satanon jejnembawaa qaa oota sololooro kotiin jaba-arambaranj qaganonj mepaqepae qaaya lansanj jenj laligoro. Anutunon Satan mende anjon kono mepaegomambaa ku-usuna ii koinj 42 kawaa so enj mubaatiwaaajon jenj tegoro. ⁶ Ii jenj tegoro qaa ootanonj aantano Anutu mepaegonj laligoro. Anutuwaa qata, Siwe gomanja ano Siwe uutanonj laligojuti, ii kuuya mono mepaqepae ama onoma laligoro. ⁷ *Kaen laligoro Satanon ejemba soraaya tuarenjen ama onjomambaa ku-usuna muro yonowo manja aonj haamo ama onono. Haamo ama onono Satanon ejemba isigia kuuya tuungiaa so, qaa tanigiaa so ano kantrigiaa so ii mono jejnembawaa borianonj ama onono.

⁸ *Ejemba korebore namononj laligojuti, iyonononj mono jejnembawaa waeya menj mepeseen laligowuya. Anutuwaa ejemba solanja qagia Siwe gomanonj papianonj oogita eji, iyononondeen mono jejnemba ii mende mepeseewuya. Monowaa monoyanonj Anutunonj Siwe namo mokolonj oronoti, kambanj iikanonja kanainj qagia ii laaligo kotigaa papia iikanonj onj laligonj kougij. Laaligo papia ii Lama meria qegi komuroti, iwaa bunjaga ero galenj komakeja.

⁹ “Monjonj gejiawo laligoji eenj, iiononj mono qaa koi geja ama moma kotowa! ¹⁰ *Monj kapuare mirinonj kembatiwaa so kolooji, iiononj mono iikanonj kembaa. Monj manjawaa soo somatanonj uugi komuwaatiwaa

* **13:1:** Dan 7.3; Ais 17.3, 7-12 * **13:2:** Dan 7.4-6 * **13:5:** Dan 7.8, 25; 11.36 * **13:7:** Dan 7.21 * **13:8:** Ond 69.28 * **13:10:** Jer 15.2; 43.11

so kolooji, iinonj mono kaenj komuwaa.* Kawaajonj ejemba soraaya, onononj mono kaparanj koma lombo menj mokosinjon pondanj moma laarinj laligowu.” Kianj.

Jenjemba monj namo uutanonja kouro.

¹¹ Mombo iibe jenjemba monj namo uutanonja kouro. Ii ilia woi Lama meriaa ilia kaanaga koloonj qaaya ii jewenanj nemunja iliawononj jeroti, mono kaanjadeenj jenj laligoro. ¹² Iinonj kouma alia mutuyaa jotamemeya koloonj ku-usunja kuuya menj iikanonj iwoi kuuya aliaa jaanonj ano. Kaanja ano namo ejemba kuunj sololoonj onono aarunj alia mutuyaa waeya menj mepeseegi. Jenjemba mutuya ii wiji kotiganonj kiro komumambaajonj anoto, misiro lopoyadeenj raro.

¹³ Jenjemba woiya iinonj angoletto somata tania kania kania mero. Monj meroti, ii gere bolanonj sombinonja kamaanj namononj kanj jero ejembanonj ii jaagianonj iigi. ¹⁴ Anutunonj Satan mende anjonj kono ku-usunj muro jenjemba mutuyaa jotamemeya koloonj iwaa jaanonj angoletto kania kania menj laligoro. Iikanonj mono namowaa ejemba tiligonj onono jinjaunj ama soogi. Soogi kokaenj kuunj jenj kotonj onono, “Ono mono jenjemba mutuyaa unjaya sogonj kuugi nano goda qenj munj laligowu. Jenjemba mutuya ii manjawaa soo somatanonj (bainat) uugi wiji kiro komumambaa so kolooroto, kilenj gbilinj laligoji, mono iwaa unjaya kuuwu.”

¹⁵ Kaenj anji Satanonj ku-usunj jenjemba kanagenja muro tando lopionj ii menj gbilinj muro kanainj buu aasonj ano. Kaanagadeenj jenjemba mutuyaa unjaya menj letono eja qaa jenj ejemba kuunj onono kokaenj kolooro: Daenj yonononj tando lopionj iikawaa waeya mende menj mepeseegiti, ii mono kuuya unugi komugi. ¹⁶ Jenjemba kanagenjanonj ejemba korebore kokaenj kuunj onoma injjoro, “Ono mono jenjemba mutuyaa munjenj aasoya ii jaasewanganonj me boro dindinganonj menj mokotaawu.” Kaenj injjoro iyangiaa gawongia menkejuti ano togiaa welenj eenj qenkejuti, ejemba qaqabunjayawo ano wanaya, somata ano melaa yonononj mono korebore munjenj aasoya ii menj boro dindingia me wambusoongianonj mokotaagi.

¹⁷ Daenj yonononj jenjembawaa qata me qataa jangoya selegianonj mende menj laligogiti, iyonononj nembanene iwoi stuanonj me maaketnonj sewanja mewombaaajonj me ambombaaajonj amamaagi.

¹⁸ Qaa koi moma asariwombaa momakootoya ii kokaenj: Monjonj momakootoyawo laligoji, iinonj mono jenjembawaa jangoya weengowa. Jangoya ii balonj ejawaa jangoya kolooja. Aaso jangoya ii 666. Kianj.

14

Lama meria ano kanagesouruta 144,000.

¹ *Kawaa gematanonj uunj Lama merianonj Zaion baanjanonj nano iibe. Iwo kanagesouruta jangogia 144,000 ii motoonj nanji Lama meriaa qata ano iwaa Manja qata ii kuuya yonoo wambusoongianonj oo-ootaga ero injiibe. ² Iikanondeenj mobe Siwenonja otonj monj apu somata sianonj giliro kemenj kuunj qamakeji, kaanja kolooro. Ii gunparandanj gbingururunj somata qajiwaa otonja iikawaa tanijaenj kolooro. Otonja ii gita kulele mamaga qegi otonja koloonjkejiwaa so mobe.

³ Anutunonj ejemba 144,000 ii namononja sewangia menj unjanoti, iyonononj mono Anutuwwa jinjaronj dunj batanonj kouma benj jawinja 4 ano

* **13:10:** Tosianonj qaa ii kokaenj meleenju: Monjonj manjawaa soo somata (bainat) kanonj tosaanja unjuuro komuwuti, tosanonj mono iyanja ii soo kaanjanonj uugi komuwaa. * **14:1:** Eze 9.4; Ais 7.3

totamemeya wana 24 iyonoo jaasewangianon nama rii dongoga qagi. Kuuya yononon iyangiaa riigia qagi seleenen yononon ii kuma aowombaajon amamaagi. ⁴ Yononon ejemba qaita mon koloon laligon kougi. Mende tiloon soraaya laligowombaajon iyangia galen koma aon emba yonowo jewon mende mokoloon laligogi. Lama merianon dakanon kema kankeji, iyononon mono ii otaan iikawaa so kema kankeju. Anutunon ii ejemba batugianonga sewangia men metogon unuano Anutu ano Lama meria yoroo yambugara dologa kolooju. ⁵ *Yonoo jegianona qaa qolonmolongoya mon mende mokolooji koposowaa qaagia qaa soraaya laligon kougi. Kian.

Siwe gajoba karoon yononon qaagia jen elelaogi.

⁶ Kawaa gematanon Siwe gajoba mon iibe sombin koton kanakeewan elelaoro. Iinon Oligaa Buja konkongon* men kan balon ejemba yonoojon jen asarimambaajon karo. Ejemba ii tuungiaa so, bensakon isigiaa so, qaa tania jejegiaa so ano kantrigiaa so balon sokoma rama kenjuti, mono kuuya iyonoojon jen seimambaajon karo. ⁷ Kan kotigagadeen silama kokaen qaro, “Anutunon ejemba gosin jen tegon onjombaatiwaa kambananon mono torin dodowija. Kawaaon onjono Anutuwaaw jeta uuguwombotiwaajon keegia moma mepeseen qabunayaya men seiwu. Mononon siwe, namo, kowe ano apu jaaya mokoloon ononoti, mono iwaa waeya men mepeseen laligowu.”

⁸ *Kaen qaro iwaa kanianon Siwe gajoba alia mon mutuya otaan kan kokaen qaro, “Babilon siti somata ii meleeno kemerota eja. Babilon emba qabunayawo iikanon mono serowilin ama iikanon kantri kuuya men tiloon onono sokono. Iinon wain apu kaana newutiwaajon onono uugia sooro uusoosoo koloon laligogi. Kaana koloon laligorotiwaajon Anutuwaaw irina soono kazi ama jero siti qabunayawo ii mono kondeenji meleeno kemerota eja.” Kian.

⁹ Kaen qaro iwaa kanianon Siwe gajoba karoonanon orotaan elelaon kan kotigagadeen silama kokaen qaro, “Mononon jennemba ano iwaa unayaa waeya men mepeseen mungen aasoya angon koma wambusoonanon me borianon men mokotaaji een, ¹⁰ *iinon mono kaaniadeen Anutuwaaw irinonsoonaa ii wain apu kotiga kaana nen mobaa. Anutunon wain apu ii apu toonawo mende mindirin wain kotiga toongadeen irinonsoonaa qambinon maaro raji, iinon mono ii newaa. Ii nen Siwe gajoba toroya ano Lama meria yonoo baagianon nano salfa jamowaa gere bolananon ooro siimbobolo honona mende moma laligowaa.

¹¹ * “Iikanon onjoro siimbobolo honona mende moma laligowuti, iikawaa kaasoyanon mono kamban so tetegoya qaa waama umakebaa. Ejemba jennemba ano iwaa unayaa waeya men mepeseenkejuti, iyononon mono asaga gomantiina senjon moma laligowu. Mononon mungen aasoya angon koma selianon men mokotaaji, iinon mono selianon ororo qenjen qen haamo memambaajon amamaan laligowaa.”

¹² Kawaaon ejemba soraaya Anutuwaaw jojopan qaaya ten koma otaankejuti, ononon mono kaparan koma lombo men mokosingon Jiisas pondan moma laarin laligowu.

¹³ Kawaa gematanon Siwenonga qaa mon mobe kokaen nijoro, “Gii mono tere kokaen oowa: Ejemba Pombo qokotaan nama kamban kokaamba kanain komuwuti, iyononon mono oyanboyan koloowuya. Unj Toroyanon

* **14:5:** Zef 3.13 * **14:6:** Pon ben konkongon Tayaanon Buja qaa towoya ii konkongon. Ii monowaa monoyanonga kanain tetegoya qaa en ubaa. * **14:8:** Ais 21.9; Jer 51.8; Ais 18.2 * **14:10:** Ais 51.17; Jen 19.24; Eze 38.22 * **14:11:** Ais 34.10

qaa kitia ii metogon 'Qaa ii onanon,' jeja. Yononon gawon kotiga men genjenmanjen moma kan laligogi tegoro gawongiaa hona kolooro Siwe Toyanon sundugia moro sokono iikawaaajon korisoro onono rama haamo men bonjon laligowuya." Kian.

Balombaa nene morian hona mewutiwaa kambanja

¹⁴ *Kaen nijoro uun koosu taana iibe iikawaa qaganon mon kaitania Siwe gomambaa Eja hona kaana iinon raro. Ila wage goulon memeta ii wananon raro borianon soo kaapengoya jetawo men raro. ¹⁵ *Ii iibe Siwe gajoba monon mepemepesee jigononga (tempel) asuganon kouma koosu qaganon raji, iwaajon qaa kokaen jen kotakotagadeen qaro, "Namonon morian hona momogoro hona mewutiwaa kambananon mono kolooja. Kawaaajon giinon mono sooga kaapengoya men gawonon kema iikanon namowaa morian hona ii koton men kululuuwa." ¹⁶ Koosu qaganon raji, iwaajon kaen qaro sooya kaapengoyanon namonon gilin gawombaa morian hona koton men kululuuro.

¹⁷ Ii men kululuuro Siwe gajoba monon Siwewaa mepemepesee jigononga (tempel) asuganon kouro. Iinon kaanagadeen soo kaapengoya jetawo mon men kouro.

¹⁸ Kouro Siwe gajoba karonanon Siwewaa alatawaa gere galena ano alata ii mesaon kouro. Kouma kotakotagadeen qama Siwe gajoba soo kaapengoya jetawo men nanoti, ii kokaen ijoro, "Giinon sooga kaapengoya jetawo ii mono men gawonon kema iikanon balombaa wain kanjena kanjena ii kotowa. Kanjen iikawaa kota mono momogon yagon raju."

¹⁹ Kaen ijoro sooya kaapengoya namonon gilin namowaa wain kasa hona ii kotogon men kululuun Anutuwaa wain juu somata iikanon rijijaawutiwaajon giliro. Wain juu ii Anutuwaa irinjonsoonaa kaisareya kolooja.†

²⁰ *Wain bagen hona ii siti seleengenanon kananon riin rijijaagi sayanon wain juu somataa qaa ootanon kouma kokon tani kaana lansan waama kouma apu gowoya kolooro. Sa iikawaa diina ii wan miita ano bakaya mon kolooro. Hoosnon iikanon riin keno qaa ootanon kouro hoos qawayaa kasianon samoriro. Diina kaen kolooro koriga 300 kilomiita kawaa so kolooro. Kian.

15

Siwe gajoba 7 ano lombo kanjanawo 7.

¹ Kawaa gematanon siwe uutanon uun angoletto somata mon kolooro iima kokaen walingowe: Siwe gajoba 7 ii lombo kanjanawo (plague) 7 men nanji. Ejemba singisongogiaajon Anutuwaa irina soono jen tegon irona meleeno lombo kanjanawo qagianon uro mogi uutanon olomooro qaagianon komuwaa. Kawaaajon qagia lombo kanjanawo konoga 7 qagi.

² Ii iima iwoi bilibiliawo kowe kaana iibe gere bolanawo melokanjin ero. Iikawaa kooronanon Anutuwaa ejemba nanji injiibe. Yononon haamo ama jennembawaa qaaya mende ten koma unayaa waeya mende men qataa jangoya selegianon mende analin angon koma laligogi. Anutunon ii motomotoon kulele onono men nanji. ³ *Iikanon nama Anutuwaa gawon meme eja Mooseswaa rii ano Lama meriaa rendun ii kokaen qagi,

* **14:14:** Dan 7.13 * **14:15:** Joel 3.13 † **14:19:** Anutuwaa irinjonsoonaa ii wain juu somatanon rijijaagi uutanon olomoodaborowaa. Aisisaan 19.15 ii iiba. * **14:20:** Ais 63.3; Seru 1.15; Ais 19.15

* **15:3:** Eks 15.1

“Oo Pon Anutu ku-usun kuuyaa Toya, giinon angoletto somasomata damuyawo amakejan.

Giinon kantria kantria ii kin pon ama onona nanamemenгаа kania ii dindiņa ano hona toon kolooja. Kawaajon Anutu qaita mon koloon laligojan.

⁴ *Oo Pon, goonon nanamemenгаа dindiņa ii mono asuganon asugiro mojon.

Kawaajon kantri kuuya yononon kan goo waega men mepeseen go-makeju.

Giinon geenodeen toroya koloojan. Kawaajon ama moronon goojon toroko mende monaga? Kuuya nononon goo qabunaga men sein mepeseenkejon.”

⁵ *Kawaa gematanon uun iwoi kokaen iibe: Siwewaa mepemepesee jigowaa (tempel) naguyanon tano iikawaa uutanon Anutu dangunuyaa opo sel jigoyanon nano iibe. ⁶ Mepemepesee jigo iikanon Siwe gajoba 7 lombo kanjanawo 7 men nangiti, iyononon kamaan asuganon kagi. Malekugia tualalakota bilibiligiawo mougi opo jokan mankiilaya goulyawo ii in kasa kaan basamongianon embaan aon nangi.

⁷ Yononon kagi ben jawin 4 yonoonon monon goul qambi 7 onono Anutu waa irinonsoonanon qambi ii qaa ootanon kougi. Anutu irinon sooji, inon laligon kouma laligoja ano tetegoya qaa laligon ubaa. ⁸ *Qambi ii onono Anutonon asamaranona ano kuusun qendeno iikawaajon kaasoo pumpunon mepemepesee jigo (tempel) saa qero monon Siwe jigo ii uu-utaa so mende kolooro. Siwe gajoba 7 yononon wala qambigia maagi lombo kanjanawo 7 asugin honawo koloowaati, iikawaa gematanon saanon mombo ubuya. Kian.

16

Qambi 7 maagi Anutu waa irinonsoonanon asugiro.

¹ Mepemepesee jigo (tempel) uutanon qaa somata mon asugiro Siwe gajoba 7 yononon qaa kokaen jen koto mobe, “Ono kema Anutu waa irinonsoonanon qambi 7 qaa ootanon kouma eji, iikawaa hongia mono namonon maabu.”

² *Siwe gajoba mutuyanon mesaon kema qambiaa hona ii namonon maaro. Maaro wiji arokuukuuyawo siimbobologia tania soosoo ya ii qaa qootogo ejemba yonoo selegianon asugiro. Ejemba jen nembawaa mungen aasoya selegianon men unayaa waeya men mepeseegiti, mono iyonon selegianon asugiro.

³ Gajoba woiya inon mesaon kema qambiaa hona ii kowenon maaro. Maaro kowenon meleema sa kolooro. Mono eja qeqetaa saya kaan kolooro. Kaen kolooro kowe uutanon iwoi kuuya laaligogiawo laligojuti, ii kuuya komudaborogi.

⁴ *Siwe gajoba karonon qambiaa hona ii apu gowoya ano apu jaaya kanon maaro meleema sa koloon sokono. ⁵ Kaen kolooro Siwe gajoba apu galen komakeji, inon qaa kokaen jero mobe, “Oo Anutu toroya, giinon qaa gosin kokaen jen tegona lombo koi asugijiwaajon dindiņa koloojan. Mono solan laligon kouma laligojan. ⁶ Yononon goonon ejemba soraaya ano gejatootoo ejemba unun laligogi sagianon maaro. Giinon ii unugitiwaa irona

* **15:4:** Jer 10.7; Ond 86.9 * **15:5:** Eks 38.21 * **15:8:** Eks 40.34; 1 Kin 8.10-11; 2 Hist 5.13-14; Ais 6.4 * **16:2:** Eks 9.10 * **16:4:** Eks 7.17-21; Ond 78.44

meleema sa onona negiti, ii mono sogianon ana qagianon uro. Kawaajon Anutu giinon dindinagadeen koloojan.”

⁷ Apu galen komakeji, iinon kaen jero qaa mon alatanonga kokaen karo mobe, “Qaa ii onanon! Oo Pon Anutu ku-usun kuuyaa Toya, giinon ejemba qaagia gosin dindinagadeen jen tegon onomakejan.”

⁸ Siwe gajoba 4:ya iikanon qambiaa hona ii ween jaayanon maaro iikanon ween esun muro geriawo totoon koloon ejemba gere kaana onoro. ⁹ Ween jaaya geriawo iikanon onoro selegia delatiro. Anutunon lombo kanjanawo iikawaa Toya koloon ano qagianon uroti, ejembanon ii moma iikawaajon Anutuwa qata jen qasuaan mun laligogi. Kaana laligogito, Anutu mepe-seen qabunaya men seiwutiwaajon mono uugia mende meleenigito, toroqen yangisen ama laligogi.

¹⁰ *Siwe gajoba 5:ya iikanon qambiaa hona ii jenembawaa jinaron dunon maaro. Iikanon maaro pangaman somatanon jenembawaa ometotona (kingdom) ii sokoma pangaman mero. Pangaman mero ejemba iringia soono neselangia jegianon kitogi riiro. ¹¹ Ejembanon siimbobolo ano wiji nombongiaa siimboboloya somata moma iikawaajon Siwewaa Anutuya ii jen qasuaan mun laligogi. Kaana laligogito, nanamemengia bologa ama men laligogiti, ii mende gosin mesaon uugia mende meleenigi.

¹² *Siwe gajoba 6:ya iikanon qambiaa hona ii apu somata qata Yufreitis kanon maaro juguro. Ween koukoutanonga kin pon pon kawombaajon moma jojorin laligogiti, iyononon apu juguro mombo mende papanogito, koton kawutiwaa kania kolooro. ¹³ Iikanona un omejiilan bologa karon tanigia tana kaana ii injibe jenenan nemuna iliawo, jenemba ano gejatootoo eja takapolakaya yonoo qaa oogianonga kouma kamaagi. ¹⁴ Omejiilan yononon kamaan kema angoletto kania kania amakeju. Kaen ama balona balona kuuya liligon kin pongia injiima Anutu tuarenjen ambutiwaajon uugia kuun kokaen jegi, “Mono mindirin aon Anutu ku-usun kuuyaa Toyaa kamban somatanon motoon manja aowona.”

¹⁵ *Jiisasnon jeja, “Geja ambu! Niinon mono yongoro meme kaana olon kama. Monon uugbiligbili laligowaati, iinon mono simbawonawo kolooja. Bombolan tondu kema karo gamuya iibubotiwaajon sele esuya galen komakeji, iinon mono oyanboyan koloowaa.”

¹⁶ *Ome welenqe qe yononon kin pon pon ii kuun unuama balon koria qata Hibruu qaanon Armagedon jejuti, iikanon ajoroogi injibe. Kian.

¹⁷ Siwe gajoba 7:na kanon qambiaa hona ii kanakeewan maaro. Maaro mepemepesee jigo (tempel) uuta jinaron dunanonga qa somata mon koloon qaa kokaen karo jero, “Ii maadaborogi asugidaboroja.” ¹⁸ *Kaen jero iikanondeen oobili mero gunparandan gbingururun qama ero nan jeta buuratia mon mero. Iiw (Eewa) Adam yoro kambanonga kanain namonon laligon kounini, kamban iikanon nan kaana mon mende giiliaga. Iikawaa so tania soosoya giliro bologa totoon kolooro.

¹⁹ *Kaen asugiro siti somata Babilon iikanon juma bakaya karon koloogi ano kantria kantria kuuya iyonoo sitigia ii kaaniadeen tiwilaan meleen kemegi. Anutunon siti qabunayawo Babilon yonoo kilenagia mende duduun irongia meleema onono. Anutunon uugere ama irinsonsonanon qambi saa qen raroti, ii mono maama onono qagianon uro wain apu kaana negi.

* **16:10:** Eks 10.21 * **16:12:** Ais 11.15 * **16:15:** Mat 24.43-44; Luuk 12.39-40; Ais 3.3 * **16:16:** 2 Kin 23.29; Zek 12.11 * **16:18:** Isa 8.5; 11.13, 19 * **16:19:** Ais 51.17

20 *Kowenonj wato kuuya egiti, ii mono kok koma musulungogi ano baanja baanja nangiti, ii mono kaanjadeen alinj qaonji.

21 *Kaen asugiro kombo kota somata lombogia 45 kilogram iikanonj sombinonga ejemba qagianonj kamaaro. Lombo kanjanawo ii tania soosooya kolooro. Konj kota tanijaan iikaanja kanonj kamaanj unjuro ejembanonj iikawaajonj Anutu jenj qasuaanj mugj. Kianj.

17

Emba mononj jeynembawaa qaganonj raro iibe.

1 *Siwe gajoba 7 qambi 7 ii menj nangiti, iyonoononga mononj kanj qaa kokaen nijoro, “Gii mono niwo kana kema kana somata emba qabunyawo apu mamagaa qagianonj raji, ii qendeema gomaña. Anutunonj qaaya gosinj ironja meleeno qaganonj uro laligoja. 2 *Balombaa kinj ponja ponja yonononj iwo serowilinj ama laligogi. Kanagesogianonj namononj laligojuti, iyonononj kaanagadeen emba iikawaa serowilinjaajonj ama uugia waaro uusooso koloogi. Wain apu nenj enjalolonj koloonkejuti, mono iikawaa so kanainj serowilinj ama laligonj kaamaa anji.”

3 *Kaen jero Unja Toroyanonj nunuano umbeumbenanonj qananonj uro Siwe gajoba iikanonj nuano balonj qararanjonjononj keube. Iikanonj keuma emba monj jeynemba oso popolanj iwaa qaganonj raro iibe. Jeynembawaa selianonj mepaqepae qa kania kania oogita saa qero wanja 7 ano ilia 10 kaen nano.

4 *Emba iikanonj opo suru osoga nezongbala ano oso popolanj ii mouma raro. Akadamuya goul, kowonjinj honawo ano kasasoronj tosaanja kanonj menjerejonj aoro kaitanianonj kokobilibiliawo kolooro. Borianonj goul qambi menj raroti, ii serowilinj ama laligorotiwaa anjonjoraya arokuukuuyawononj saa qequetaga. 5 Emba iikawaa palapananonj qata aasangoya ii kokaen oogita ero, “Babilon qabunanawo, namowaa kana somata ejemba ano anjonjora arokuukuuyawowaa nemungia.” 6 Qata kaen ero Anutuwaajonj ejemba soraayanonj Jiisaswaa kania nanjonj bonj qenj nama jenj laligogiti, ii unjunj sagia nenj kawaajonj uunjonjanj qenj nano iibe. Ii iima aarunj tililingowe.

7 Aarunj tililingowe Siwe gajobanonj qaa kokaen nijiro, “Gii mono nomambaajonj aarunj tililingojan? Niinonj saanonj emba kokawaa kania aasangoya gisaamaña ano jeynemba wanja 7 ano ilia 10 emba ii bosimakeji, iwaa kania aasangoya ii kaanagadeen gisaama jokolonj gomaña. 8 *Jaaga meleeno jeynemba iijanji, iinonj wala laligoroto, kambanj kokaamba jaawo mende laligoja. Iinonj omejiilanj yonoo ronj dusiita qaa iikanonja gbilinj waabaato, Kraistnonj hagoro gere sianonj kemebaa. Anutunonj Siwe namo mokolonj oronoti, kambanj iikanonja kanainj namononj laligonj kougi qagia laaligo kotigaa papianonj mende oogita eji, ejemba iyonononj mono jeynemba iima aaruwuya. Jaawo laligoroto, kambanj kokaamba jaawo mende laligoja ano kanagenj mombo gbilinj asugiwaati, iikawaajonj mono aaruwuya.

9 “Anana qaa koi moma asariwombaajonj moninj momakootoya kokaen eja: Wanja 7 ii embanonj baanja 7:baa qagianonj raji, mono baanja iikawaa sareya kolooja. 10 Wanja 7 ii kaanagadeen kinj ponj 7 iyonoo kaisaregiaga kolooja. Yonoononga 5 komunj kamaadaborogi 6:ya iinonj laligonj ejemba

* 16:20: Isa 6.14 * 16:21: Eks 9.23; Isa 11.19 * 17:1: Jer 51.13 * 17:2: Ais 23.17; Jer 51.7
* 17:3: Ais 13.1 * 17:4: Jer 51.7 * 17:8: Dan 7.7; Ais 11.7; Ond 69.28

galen koma oṅomakeja. Konoga era asugiwaatiwaa so kolooja. Iinon asugiwaati, iikanon mono kamban toroga ku-usun qaganon nambaatiwaa so koloowaa. ¹¹ Jenemba laligoroto, kamban kokaamba mende toroqen laligoji, iinon 7 yonoononga mon kolooja. Iinon mombo gbilin ano kin pon jangoya 8 koloowaa. Kaen koloowaato, Kraistnon kondeema muro tiwilaan gere sianon kemebaa.

¹² * “Ilia 10 injijani, ii kin pon 10 yonoo kaisaregia kolooja. Yononon mende kanain ejemba galen koma oṅomakejuto, Anutunon kanagen ku-usun onono kin pon kaana koloowuya. Kaen koloon jenembawo aua motoongowaa so ejemba galen koma oṅoma laligowuya. ¹³ Kin pon 10 yononon momo aren motoonggo iikayadeen otaan jenemba nanḡon ku-usungia ii mugi laligowaa. ¹⁴ Esungia kaen mindirin Lama meria tuarenjen ama manja aowuto, Lama merianon mono haamo ama onono kamaawuya. Iinon kin yonoo Kingia ano eja pon yonoo Pongia kolooja. Iinon nonooma meweengon nonono iwo pondan nama laligowonati, nononon mono motoon haamo ama oṅoma otokorian maabona.”

¹⁵ Siwe gajobanon qaaya kaen jen toroqen kokaen nijoro mobe, “Kana somata emba somatanon apu mamagaa qagianon raro injiidaboronani, apu ii ejemba kantria kantria yonoo kaisaregia kolooja. Yononon tuungia ano bensakon isigiaa so leelee rama kenḡi selegia kania kania kolooro qaagia tania morota morota jenkeju. ¹⁶ Jaaga meleeno ilia 10 injijani, iyononon esungia jenembawo mindirin kana somata emba ii kazi ama mugi kokaen koloowaa: Yononon ilawoilaya kuuya luluuma qegi kaapirona kolooro opo suruya kotogodaborogi bombolan kolooro busuya nen siita gerenon anḡi jedaborowaa.

¹⁷ “Kaen koloowaati, ii Anutunon kin pon yonoo uugia kuun sololoon onono uumotoon ama mindirin ambuya. Anutuwaa momo arena kaen otaawuya. Kawaa so ku-usungia jenemba mugi ejemba galen koma oṅoma laligowaa. Kaana laligoro Anutuwaa qaayanon honawo koloowaati, kamban iikanon tegowaa. ¹⁸ Emba raro iijani, ii siti qabunayawo toyanon balombaa kin pon pon galen koma oṅomakeji, mono kin iikawaa sareya kolooja.” Kian.

18

Babilon siti kondeengi gororongowaa.

¹ Kawaa gematanon Siwe gajoba mon ku-usuna uuta iibe Siwenonga asugin kamaaro asamararananon balon men asariro.

² *Kamaan kotakotagadeen silama kokaen qaro, “Babilon siti somata ii kondeengi. Ii onanon kondeengi gororongoro. Ejemba qaonḡi omejiilan kania kania yononondeen mono ajoroon mirigia iikanon meḡi iyonoo goman wana kolooro. Koonḡa koonḡa qizimizinḡiawo ano arokuukuugiawo yononondeen mono iikanon ajoroon haigia lan ama sosoo laligoju.

³ * “Anutunon ii kokaembaajon jero kondeengi: Kantri kuuya yononon emba iikawaa serowilinḡajon ama uugia waaro enkalolon koloogi Anutuwaa irina soono. Irinsoonḡa ii qagianon uro wain apu nenkejutiwaa tani mogi. Namowaa kin pon pon yononon emba iikawo serowilin nambonambon ama laligogi. Konkororo ejembanon balon so iikanona kan esuhina akadamugiawo sewana mewaatiwaaajon anḡi honombonona

* **17:12:** Dan 7.24 * **18:2:** Ais 13.21; 21.9; Jer 50.39; 51.8; Ais 14.8 * **18:3:** Ais 23.17; Jer 51.7

qaa horon siiseweweya qaa laligoro. Iwaa mejuqejuyaaajon ama yononon qaqabunayawo kindimbiri koloon ejemba uuta koloogi.”

⁴*Iikawaa gematanon Siwenonga mononon qaa nijoro kokaen mobe, “Noo kanagesouruna, onjo mono siti ii mesaon seleengen kamaawu. Emba iikanon singisonjo amakeji, iikanon mono turun onono iwo nama uugia tiloowubo.

Anutunon irona meleema onono lombo kanjanawo qagianon ubaati, lombo iikaana mononon mono onoangiaa qagianon uro kaanagadeen siimbobolo mobubo. Kawaajon yonowo mono mende mindirin laligowu.

⁵*Emba iikanon singisonjogoya ama men qanon qanon ano uma sombin oosiridaboroja.

Kikekakililin ama laligogiti, Anutunon ii mono anaa roromononon ama iikawaajon mende duduuwaa.

⁶*Nanamemen doogoya tosia ama onoma laligogiti, onjo mono iikawaa so meleema ama onombu. Bologa ama men laligogiti, onjo mono iikawaa irona somana woiwaa so meleema onongi qagianon ubaa.

Singisonjowaa qambia newutiwaajon maama laligogiti, iyanjiaa qambi iikanona mono soman woiwaa so koson meleema wain apu kaamboga kotakota ii iyanjia maagi newuya.

⁷*Emba iikanon esuhina akadamyawo honombonona qaa horon qabuna uuta mokolon siiseweweya qaa laligoro. Iikawaa irona mono iyanjaa oolinon ootin gere ozozopananon siimbobolo honombonona qaa ama mugi jingen qama wosobiri laligowaa. Iyanjaa uutanon kokaen romonjon tondu jenkeja,

‘Niinon kwiin emba pombaa jinkaron dun rarayanon rajen. Malo mende koloojen ano kamban mononon jingen mende qamana.’

⁸Kaen tondu jenkejiwaajon ama Anutunon irona meleema muro kamban motoongowaa uutanon iwaa qaganon ubaa.

Pon Anutunon qaaya gosin jen tegon muroti, iwaa usunanon mono uuta kolooja.

Kawaajon lombo kanjanawo kania kania iikanon mono uulanawo kokaen koloon mubaa:

Tinitosayanon komugi jingen qama bodi raro iyanja gerenon anji jewaa.”

⁹*Gerenon anji jero kaaso waabaati, kantria kantria kuuya yonoo kin pongianon ii iima amburerej men saabu. Kin pon yononon iwo serowilin ama laligogi. Esuhinaya akadamyawo honombonona qaa iikawaa nen korisoroya iwo ama aisoon laligogiti, iyononon mono iwaajon ama jingen qabu. ¹⁰Jingen qama oolinon ootigi gere ozozopananon siimbobolo honombonona qaa mobaati, iikawaajon mono riimburatin korikori nama kokaen saama jewu, “Oo Babilon siti qabunayawo, lombo qagianon urotiwaajon mono ‘Yei! Yei!’ jen saajon. Oo siti ku-usungia somata, Siwe Toyanon irona meleema onono uulanawo aua motoongowaa uutanon qagianon uro siimbobolo somata moju. ‘Yei! Yei!’ jen saajon!”

¹¹*Kantria kantria yonoo konkororo ejemba yononon kaanagadeen amburerej ambuya. Mononon toroqen yonoo hinagia sewana mende menkebaatiwaajon mono jingen qama saabuya. ¹²*Akadamugia goul, silwa,

* **18:4:** Ais 48.20; Jer 50.8; 51.6, 45 * **18:5:** Jen 18.20-21; Jer 51.9 * **18:6:** Ond 137.8; Jer 50.29

* **18:7:** Ais 47.7-9 * **18:9:** Eze 26.16-17 * **18:11:** Eze 27.31, 36 * **18:12:** Eze 27.12, 13, 22

kowonjin honawo ano soron kota ii Babilon yononon me tosiannon mende sewana mewuya. Opogia tualalakota, osoga nezongbala, oso popolan ano opo qata silk ii mende sewana mewuya. Gere awaa soro kania kania iikawaa batugia ano borosowogia kania kania ii mende toroqen sewana mewuya. Akadamugia elefant siitanon memeta, ii een ewuya. Nembanene dun iwoigia gere sewangia somata juju, qonqon, muzi, nanin ano yoware kanon memeta, ii een ewuya. Borosowo aen goota brons ano aen injananon memeta ano jamo qata maabol kanon memeta ii mono een ewuya.

¹³ Babilon yononon sostoni (sinamon) ano dane tosaana ii mende sewana mewuya. Selewaa sanda qata mor, jinin sambori ano selewaa unkoowa tosia ii mende sewana mewuya. Marae, bera, jinin ano morona koloowaatiwaa iwoi tosaana ii mende sewana mewuya. Kaanagadeen wain apu, oil gerewaa oilya, wiit kota ano flaua neneya ii mende sewana mewuya. Bulmakao, lama, hoos ano hoos kare ii mende sewana mewuya. Wala welenqege ejemba sewangia men gawonon onoongi sele busu me uurononogionon bolin tiwilaaro. Kaen mende toroqen amakebuya.

¹⁴ Konkororo ejemba yononon Babilon emba iikawaajon kokaen jewuya, “Gere hona nemambaa siin moma laligonati, ii mono qaongi een laligojan. Toomorianga ano esuhinaga akadamugiawo ii mono korebore gomesaon aligi totomin laligojan. Ii mono kamban mongen mombo mokoloowagatiwaa so qaago.” ¹⁵ *Konkororo ejemba esuhinagia kaen kaen sewana mewutiwaajon ama siti iikanona monej goul (maa suan) horon qabunagiawo koloogi. Yononon korikori nanji tosiannon oolinon ootigi gere ozozopananon siimbobolo honombonona qaa moroti, iikawaajon mono aarun sama jingen qabuya.

¹⁶ Jingen qama kokaen jewuya, “Oo siti somata, lombo qagianon urotiwaajon mono ‘Yei! Yei!’ qama jingen qajon. Yononon opogia tualalakota, osoga nezongbala ano oso popolan ii mougi. Akadamugia goul, kowonjin honawo ano kasaron tosiannon menjerenon aogi tanigianon kokobililiawo kolooro. ¹⁷ *Kaen angito, esuhinagia kaana honona qaa ii mono uulanawo aua motoongowaa uutanon tiwilaan alin qaongi.” Kaen jegi.

Wango kapten kuuya ano ejemba wangonon kema kankejuti, iyononon kaanadeen kuuya Babilon siti oogita jero kaasoya ii korikori nama iibuya. Kaanagadeen wango ejemba opo sel mororongogi haamonon nangoro kemalejuti ano kowenon gawon tosaana men laaligogia nangonkejuti, iyononon mono korebore ii korikori nama iibuya. ¹⁸ *Emba somata qabunayawo anji jero gere bolana kaasoya waabaati, ii korikori nama iima amburerej ama kokaen jewuya, “Siti qabunayawo kokawaa alia mono kamban monon mende ero.”

¹⁹ *Kaen jen sububun orasinj too arinj qama jingen qama oron sama kokaen jegi, “Oo siti somata, aua motoongowaa uutanon iwoiya kuuya mono tiwilaan alin qaono. Ejemba wangogiawo kuuya kowenon kema kan esuhinagia sewana mewutiwaajon ama iikanona monej goul (maa suan) seiseiya horogi siti iikanon qabunayawo kolooro. Lombo qagianon ujiwaajon mono ‘Yei! Yei!’ jen saajon.” Kaen jegi.

²⁰ *Yononon nanamemen doogoya tosaana ama onoma laligogiti, Anuntunon mono iikawaa qaaya jen tegon irona meleeno qagianon uro siimbobolo somata momakeju. Kawaajon Siwe gomanon laligojuti, onjo mono

* **18:15:** Eze 27.31, 36 * **18:17:** Ais 23.14; Eze 27.26-30 * **18:18:** Eze 27.32 * **18:19:** Eze 27.30-34 * **18:20:** Dut 32.43; Jer 51.48

iwaajon ama otokorian maabu. Anutuwaa ejemba soraaya, aposoluruta ano gejatootoo ejemba onjo mono aisoon rendun horon laligowu.

²¹ *Kawaa gematanon Siwe gajoba esuna uuta monnon kan jamo somata qatawo men waama kowenon giliro kemero kokaen jero, "Anutunon siti somata qabunayawo ii mono kokawaa so geriawo kondeema meleengi kemen qaondaborowaa. Qaondabororo kanagen kaman monnon mende mokoloowutiwaa so koloowaa. ²² **Onjo siti iikanon koman koma gita kulele qen awelo romon uun rii qama oron laligogiti, iikawaa otona mono kaman monnon mombo mende mobuya. Babilon onoonon ejemba momo gawongia kania kania men laligogiti, ii mono tegoro. Dokta didiman, qaqazu klaak ano kaana ii iikanon mombo mende toton mokolon onombuya. Wiit dumun kota kowonjin woiwaa batugaranon mejejaagi (mill) otona kolooroti, iikawaa isinononon mono qaono sitinon mono goron qen ewaa.

²³ "Wala sitigiaa miria kuuya ii kiwagiawo asarigito, asasaga iikanon mono bogoro pangaman ewaa. Ejawaa gemaugianon embawaa mata sewana bao angon borun jegi embawaa sakitiurutanon otokorian maama nen qaa gon ama korisoro ama laligogiti, otokorian iikaana otona ii mono mombo mobutiwaa so qaago. Babilon onoo konkororo ejemba ii kantria kantria kanon moma onongi qabunagiawo kolon laligogi. Yonoonon suuqanoron hamoqeqe ejemba ii balon so ejemba uugia men soogi jinjan ama laligogi." Siwe gajobanon kaen jero.

²⁴ *Babilon ii kokaembaajon tiwilaaro: Gejatootoo ejemba ano Anutuwaa ejemba soraaya ii mono yonoo batugianon tondu tanala ama unugi komugi sagianon kamaaro. Yonoonon sa ano balonon ejemba tosaana unugi komugiti, kuuya iyonoo sagiaa irononon mono yonoo qagianon uro laligogi. Kaniagia kaana mokoloogi ero. Kian

19

Siwe yononon Babilon kemerotiwaajon Anutu mepeseegi.

¹ Kawaa gematanon Siwenonga qaa mon mobe tuun somata yononon kotakotagadeen rendun rii qajuti, mono iikawaa tanitani kolooro kokaen jegi, "Anutu mepesejon haleluya! Anutunon hamo nunun nunuano iwaa bunu koloonon. Anutunanon ku-usun Toya kolooro mepeseen munin qabunayawo kolooja. ² *Anutunon mono qaa honaa so ejemba qaagia gosin dindinagadeen jen tegon nonomakeja. Kana somata emba serowilin ama iikaana kanon ejemba balon so men bolin onoma laligoroti, Anutunon mono iwaa qaaya gosin jen tegoro. Emba iikanon Anutuwaa gawon meme ejemba unuro sagianon kamaaroti, iikawaa irona mono meleema muro qaganon uro siimbobolo moma laligoja. Kawajon Anutu mepeseen mujon."

³ *Kaen jen mombo qama kokaen jegi, "Emba ii anji jero kaasoyanon mono kaman so tetegoya qaa waama umakebaa. Kawajon Anutu mepeseen munkejon, haleluya!" ⁴ Kaen qama jegi Anutuwaa jotamemeya wana 24 ano ben jawina 4 yononon mono usugon simin kuma Anutu, jinkaron dunanon rajiwaa waeya men mepeseen kokaen qagi, "Qaa ii onanon, haleluya!"

Lama meriaa maran lomban

* **18:21:** Jer 51.63-64; Eze 26.21 * **18:22:** Eze 26.13; Ais 24.8 * **18:22:** Jer 7.34; 25.10 * **18:24:** Jer 51.49 * **19:2:** Dut 32.43; 2 Kin 9.7 * **19:3:** Ais 34.10

⁵ *Kaen qagi jinakaran dunnonga qaa mon kokaen kolooro, “Anutuwaa gawon meme ejemba somata melaa jeta uguwombotiwaajon keegia mo-makejuti, onjo mono korebore Anutunana mepeseen laligowu.”

⁶ *Qaa ii kolooro qaa mon mobeti, ii kokawaa tanitani: Tuun somata yononon rii qama qa qamakejuti ano apu sianon tongbama nano otona koloonkeji ano pilisik qendan somatanon qaro gbingururun koloonkeji, qaa ii mono iikawaa tanitani kaanja kolooro kokaen jegi, “Pon Anutunana, ku-usun kuuyaa Toyanon mono kanain goman so galen koma onoma kin Ponjiaga koloon laligowaa. Kawaaajon Anutu mepeseenon, haleluya!
⁷ Lama meriaa emba bunayanon mono marambaa moma iyan mozo-zonjon jorin aoro afaangoro emba memewaa kambananon mono kan kuuro laligojon. Kawaaajon anana mono otokorian maama aisoon Anutu mepeseen munin qabunayanon seinkebaa. ⁸ Anutunon maleku tualalakota asamararajawo ii onono mougi.” (Maleku tualalakota ii ejemba soraaya yonoo nanamemen solanaa kaisareya, mono iikanon mouma aogi.)

⁹ *Tuun somataa tanitani kaen qama jegi Siwe gajoba qambiawo iikanon mono toroqen kokaen nijoro mobe, “Qaa koi mono oowa: Anutunon ejemba onono Lama meriaa maran (emba memewaa) lombanon koubuti, iyononon mono simbawonawo kolooju.” Kaen jen mombo toroqen kokaen nijoro, “Qaa ii mono Anutuwaa qaa hona toon kolooja.”

¹⁰ Siwe gajobanon kaen nijoro niinon iikanondeen iwaa waeya men mepeseen mumambaaajon moma iwaa kanaanon simin kuma usugoweto, iinon kokaen nijoro, “Ae! Kaen mende amba. Gii ano goo uumeleen alauruganon Jiisaswaa kania nanjon jen laligogi welen qen onomakejon, niinon iyononononga mon koloojen. Jiisasnon Buna qaa hona inisaanoti, iikawaa esunanon mono gejatootoo ejemba inaan onono Un Toroyaa qaaya moma jen seigi. Kawaaajon mono Anutuwaajon usugon waeya men mepeseen laligowa.” Kian.

Kraistnon manjaqeqe tuunuruta yonowo manja aowombaaajon kenji.

¹¹ *Niinon Siwe aantano hoos taana mon iibe karo. Qaganon raro karoti, iwaa qata ii Pondan Nanan (Kawali) ano Eja Honabonja. Qata kaen qamakejuti, iinon qaa dindina otaan qaa gosin jen tegon iikawaa so manja qenkeja. ¹² *Jaayanon gere bolan kaanja jero wananon ila wage mamaga kongi qata asuganon oo-ooyaga karo. Qata iyanodeen mojato, mononon mon ii mende moja. ¹³ Malekuya sanon qeeqeesaaya ii mouma karo. Qata qamakejuti, ii Anutuwaanon qaa.

¹⁴ Ii otaan kagiti, ii Siwe gomambaa manjaqeqe eja tuuna tuuna. Yononon hoosgia taana unuama qagianon rama malekugia tualalakota soraaya mouma kagi. ¹⁵ *Kawaligiaa buutanonga manjawaa soo somata (bainat) jeta sulutuk aanawo mononon karo. Ii kantria kantria unun haamo ama onombaatiwaajon ama karo. Iinon galenkonkombaa aen gbaruyanon kantri so qindingon galen koma onoma laligowaa. Iinon Anutu ku-usun kuuyaa Toyaa wain juuya somata rijijaawaa. Wain juu ii Anutuwaa irinjonsoonja uuduuduuyawowaa kaisareya kolooja.* ¹⁶ Malekuyanon qata mon oogita

* **19:5:** Ond 115.13 * **19:6:** Eze 1.24; Ond 93.1; 97.1; 99.1 * **19:9:** Mat 22.2-3 * **19:11:** Eze 1.1; Ond 96.13; Ais 11.4 * **19:12:** Dan 10.6 * **19:15:** Ond 2.9; Ais 63.3; Joel 3.13; Ais 14.20

* **19:15:** Wain kasawaa hona osoga (greip) kawaa kanjena ii juu somatanon ama rijijaagi qisigoro apuyanon dutaa ootanon lalanon kemero baket anji kawaa uutanon kemenkeja. Anana uunana mende meleenin Anutuwaa irinja toroqen soono Jiisasnon iikawaa siimboboloya moma irinjonsoonja rijijaaro kemero Anutuwaa uutanon olomooro luae koloowaa.

maronanon kokaen nano, “Kin yonoo Kingia ano eja pon yonoo Pongia.” Kiañ.

¹⁷ *Kawaa gematanon Siwe gajoba mon iibe ween jaayanon nano. Eukanon nama kotakota qama koonja koonja sombin biiwia koton kanakeewan elelaon kemakejuti, mono kuuya ii onooma kokaen jero, “Ono mono kawuu! Anutunon jejelomban somata mozozongoroti, mono iikanon ajoroowu. ¹⁸ Kan ajoroon kin pon, kawali galen ano manjaqeqe eja yonoo busugia newu. Hoos ano hoos qagianon ramakejuti, mono iyonoo busugia newu. Ejemba kuuya yonoo busugia mono kan newu. Ejemba uuta kamaanqeqeta, iyangiaa gawongia menkejuti ano togiaa welenjia een qenkejuti, mono kuuya iyonoo busugia newu.”

¹⁹ Kawaa gematanon jenemba ano balonja balonja yonoo kin pongia iyononon mono manjaqeqe tuungia unuama kan ajoroogi injiibe. Mononon hoos qaganon rama manjaqeqe tuunja yonowo nanoti, mono ii tuarenjen ama onoma manja aowombaajon ajoroogi injiibe.

²⁰ *Aogi jenemba men somongogi. Gejatootoo eja takapolakaya jenembawaa jeta men angoletoo ama laligoroti, ii kaanagadeen jenembawo men somongogi. Gejatootoo eja takapolakayanon angoletoo ama iikanon jemba tosaana koi kaana ii tiligon onono jinjaun ama laligogi: Ejemba jenembawaa aasoya men analin angon kongiti ano tosanon unayaa waeya men mepeseen laligogiti, ii mono tiligon onoma laligoro. Oroma somongon gbiligbili hagon orongi ron salfa jamowaa gere bolananon jen gogorin qenkeji, mono iikawaa sianon kemeri. ²¹ Kemeri hoos qaganon rarotiwaa buutanonga manjawaa soo somata (bainat) karoti, iikanon mono kin pon ano manjaqeqe eja kuuya ii unuro komugi. Komugi koon kuuya yononon kouma busugia unñ nenñ timbiringogi. Kiañ.

20

Satan somongogi gbani 1,000:baa so kapuare mirinon raro.

¹ Kawaa gematanon Siwe gajoba mon iibe Siwenonga kamaaro. Inon omejiilan yonoo ron dusiita qaa iikawaa kii meria ano gbado somata mon ii borianon men kamaaro. ² *Gajoba iikanon kamaan jewanen nemuna iliawo (dragon) ii men gbani 1,000 rabaatiwaajon somongoro. Jewenan nemuna ii monowaa monoyanonga mokolen koloon laligon kouro. Qata mon ii Kilenaa Toya ano Satan. ³ Gbani 1,000:baa uutanon toroqen jemba kantri so kuun goman so jinjaun men ambutiwaajon tiligon onombabotiwaaajon somongoro. Somongon giliro omejiilan yonoo ron dusiita qaa iikanon kemero ununa koma sapo ama mungen aasonon (siil) qokotaan kii nemuna kuno kemero uutanon raro. Kaana raro Siwe gajobanon kokaen jero, “Gbani 1,000 tegoro iikawaa gematanon Anutunon jero mombo isangi kaban toroga gawonja men laligowaa.” Kaen jero.

⁴ *Kawaa gematanon jinkaron duña duña iibe. Anutunon tosaana kuusun onono jemba qaagia jen tegowuti, iyononon mono duña duña kanon kamaan ragi. Kaanagadeen jemba Jiisaswaa kania nanon jegitiwaajon ama Anutuwa Buña qaawaajon ama arogi kotogi komugiti, mono iyonoo kokoosogia injiibe. Kaanagadeen jemba jenemba ano iwaa unayaa waeya mende men mepeseegiti ano iwaa aasoya ii wambusoonjianon me borogianon mende men analin angon kongiti, mono iyonoo kokoosogia injiibe.

* 19:17: Eze 39.17-20 * 19:20: Ais 13.1-18 * 20:2: Jen 3.1 * 20:4: Dan 7.9, 22

Kokoosogia ii injiibe mono gbiliŋ waagi. Waama Kraistwo gbani 1,000:baa so iwoi kuuya galen koma laligogi.

⁵ Komugiti, iyonononŋa tosianonŋa koomunonŋa waawaa mutuyaa iikawaa kambaŋanonŋa mende gbiligi. Qaagoto, gbani 1,000 ii mambonŋi tegoro iikawaa gematanonŋa mono gbiliŋ waabuya. ⁶ Daenŋ yonononŋa koomunonŋa waawaa mutuyaa kambaŋanonŋa gbiliwuti, iyonononŋa mono simbawonŋawo ano toroya soraaya kolooju. Kambaŋ iikanonŋa gbilingo mono indinŋa woi mende komuwu. Koomu woiyaa ku-usunŋanonŋa mono yonŋoo qagianonŋa mende uro koomu kotiga komuwombaajonŋa amamaawuya. Yonononŋa mono Anutu ano Kraist yoroo jigo gawonŋa galenurugara koloowuya. Ii ano Kraistwo gbani 1,000 ii iwoi kuuya galen koma laligonŋa ubuya. Kianŋ.

Anutunonŋa Satambaa qaaya jen tegoro kamaawaa.

⁷ Gbani 1,000 ii tegoro Satan kapuare mirinonŋa (kapuwareyanonŋa) isanŋi kamaawaa. ⁸ *Kamaanŋa kema ejemba kantri so tiligonŋa onomambaajonŋa balonŋa so liligowaa. Balonŋa goraaya leele eu emu kema kanŋa (uugia monŋosoonŋa) sisau ama onoma kantri qagara Goog ano Maagog ii kaanŋiadeenŋa sokoma kembaa. Anutu tuarenjenŋa ama manja qewutiwaajonŋa kuunŋa onono ajoroogi janŋogianonŋa kowewaa sakasimbaa so koloowaa. ⁹ Ajoroonŋa kanŋa kotonŋa Israel gomanŋa sokondaboronŋa kema Anutuwaanonŋa kanageso yonŋoo sopagia ano Anutuwaawo wombo sitia (Jerusalem) ii liligonŋa rabuya. Kaenŋa rabuyato, Anutunonŋa gere bolanŋa ano siwenonŋa kamaanŋa jen kotonŋa onondaborowaa.

¹⁰ Jenŋa kotonŋa onondabororo Kilenŋaa Toya tiligonŋa onono jinjanŋa anŋiti, gajoba yonononŋa ii hagonŋa mugi ronŋa salfa jamowaa gere bolanŋanonŋa jenŋa gogorinŋlao qenŋa namakeji, mono iikawaa sianonŋa kemero. Wala jenŋemba ano gejatootoo eja takapolakaya kaanŋagadeenŋa hagonŋa oronŋi iikanonŋa kemenŋa laligojao. Iikanonŋa asaga gomantiinŋa qanjononŋa onootigi tetegoya qaa siimbobolo honombononŋa mende moma laligonŋa ubuya. Kianŋ.

Anutunonŋa ejemba komugiti, iyonŋoo qaagia jen tegowaa.

¹¹ *Kawaa gematanonŋa jinŋaronŋa dunŋa somata taanŋa ano iikanonŋa raji, ii iibe. Iibe siwe namononŋa iwaa jaasewanonŋa qaoma kemaliri. Kemaliri mombo iriibonŋatiwaa so mende koloori. ¹² Kemaliri ejemba koomuyaa uuta ano kamaanŋaqeqeta injiibe jinŋaronŋa dunŋa batanonŋa nanŋi Anutunonŋa bukŋa papiaya papiaya kotuno. Papiaya alia monŋa qata laaligo kotigaa qa arenŋa bukŋa ii kaanŋagadeenŋa kotuno. Kotuma ejemba koomuyaa yonŋoo qaagia gosiro nanamemengiaa sunduya bukŋa papianonŋa oogita eji, iinonŋa mono iikawaa so weenŋonŋa ejemba jenŋa tegonŋa onono.

¹³ Kowenonŋa komunŋa kemenŋa laligogiti, ii kowe Toyanonŋa meleema onono Anutuwaawo jaanonŋa kougi. Koomuwaa kondomondoo Toyaa borononŋa laligogiti, ii Toya iikanonŋa meleema onono. Komunŋa koomu gomanonŋa kemenŋa laligogiti, ii iikawaa Toyanonŋa meleema onono Anutuwaawo jaanonŋa kougi. Kaenŋa kouma asugigi Anutunonŋa qaagia motomotoonŋa gosinŋa nanamemengiaa so jenŋa tegonŋa onono. ¹⁴ Jenŋa tegonŋa onono koomuwaa kondomondoo Toya ano koomu gomanŋa Toya ii hagonŋa oronŋi ronŋa gere bolanŋa jenŋa gogorinŋlao qenŋa namakeji, mono iikawaa sianonŋa kemeri. Gere sia iikanonŋa kemegiti, iikanonŋa mono koomu indinŋa woi kolooja.

¹⁵ Anutunonŋa mombaa qata laaligo kotigaa qa arenŋa buknonŋa mende oogita ero mokoloroti, ii mono hagonŋa muro ronŋa gere bolanŋa jenŋa gogorinŋa qenŋa namakeji, iikawaa sianonŋa kemero. Kianŋ.

* **20:8:** Eze 7.2; 38.2, 9, 15 * **20:11:** Dan 7.9-10

21

Siwe dologa ano namo dologa iriibe.

¹ *Siwe namo mutuya yoronon kaen qaoma aliri kowenon kaanagadeen mende toroqen ero. Iikawaa gematanon Siwe ano namo dologa iriibe.

² *Jerusalem dongoga, siti toroya ii Siwenon Anutuwaa gomanonga kamaaro iibe. Siti ii meagodaborogi iimasiinsiinawo kokaen kolooro: Emba marambaajon maleku iimasiinsiinawo mouma mugi eja bunyawo aitonngowaatiwaajon menjerenon aon jojorin akadamuyawo nanji, siti kanon mono iikawaa so kolooro iibe. ³ *Ii iima nama jinkaron dunnonga qaa mon kolooro mobe kotakota qama kokaen nijoro, "Iiba, Anutuwaa mirinon mono ejemba batugianon kamaan eja. Anutunon batugianon laligoro iwo laligogi ano ben Anutugia koloon yonowo laligon ubaa. ⁴ *Yonowo laligon jaungia kuuya kotodaborowaa. Iwoi kuuya wala eroti, iikanon mono qaondabororo. Kawaaajon mombo mende komugi jingen mende qabuya ano toroqen siimbobolo mon mende mobuya. Iwoi mombaajon mende amamaan saabuya."

⁵ Jinkaron dunanon raji, iinon kokaen nijoro, "Moba, niinon jewe ilawoila kuuya mono kolonaniro gbilia koloowaa." Kaen nijon jero, "Qaa ii hona toona uuwoiya qaa, iikawaaajon ii mono papianon oowa." ⁶ *Toroqen kokaen nijoro, "Ii jen kotowe koloodaboroja. Niinon waladeen laligon (iwoi kuuya mokolon kanagen jewe qaono) konogaga laligon uma laligomanja. Kawaa so niinon tere nemuna mutuya A ano tere nemuna tetegoya Z koloojen. Monon apuwaajon moji, niinon mono laaligo kotigaa apu jaayanonga apu ii kalen mube iikanonga sewanja qaa koson nen laligowaa. ⁷ *Monon lombo kuuya uugun haamo ambaati, niinon mono iwaa Anutuya koloon iwoi kuuya ii mube iwaa buna kolooro noo meraborana koloon qana bosima laligowaa.

⁸ "Kaen laligowuyato, tosanon ejemba jaagianon jirinjin ama bon mende nama momalaarigia mesaogi uugianon tilooji, iyonoo mirigianon mono ron salfa jamowaa gere* bolananon gogorinlao jen namakeji, iikanon ewuya. Yonoonon toroqen ejemba koi kaana yononon kaanagadeen iikanon kemen laligowuya: Ejemba unugi komugi serowilin owen hamoqeqe ama tando lopion waegia men mepeseen qaa qolonmolongoya jenkejuti, niinon mono ii hagon onombe sia iikanon kemen laligowuya. Ii koomu indina woi koloowaa." Jinkaron dunanonga qaa kaen karo mobe. Kian.

Jerusalem siti dologa ii qaita mon.

⁹ Lombo kanjanawo konoga 7 kanon qambi 7 saa qegi Siwe gajoba 7 yononon ii men nangiti, iyonoononga monon kan kokaen nijoro, "Mono kana emba Lama meriaa emba buna koloomambaajon anji, ii qendeema gomanja."

¹⁰ *Kaen nijoro Unja Toroyanon nono umbeumbenanon qananon uro Siwe gajoba iikanon nuano baana koriga qabunyawo monon uri. Iikanon uma siti toroya Jerusalem Siwenon Anutuwaa gomanonga kamaaroti, ii qendeema nono kokaen iibe:

¹¹ Anutuwaa asamaranja iikanon asariro kokobilibilianon goul ano kowonjin honawo sewanja uuta iikawaa tani kolooro. Kowonjin honawo

* **21:1:** Ais 65.17; 66.22; 2 Piito 3.13 * **21:2:** Ais 52.1; 61.10; Ais 3.12 * **21:3:** Eze 37.27; Lew 26.11, 12 * **21:4:** Ais 25.8; 35.10; 65.19 * **21:6:** Ais 55.1 * **21:7:** 2 Sml 7.14; Ond 89.26-27 * **21:8:** Salfa jamowaa geria ii kojuwaa jamoyanon jen gogorin qen jenkejiwaa so kolooja. * **21:10:** Eze 40.2

qata jaspera ii kaaro jokana jokana kokobililigiawo meleema asarinkejuti, mono iikawaa so tualalakota ero. ¹² *Kiropoya uuta ii akadamuyawo. Kiropoyaa naguya 12 nanji kosogianon Siwe gajoba 12 sokoma nanji. Israel kanagesowaa tuun 12 yonoo qagia ii nagu iikawaa selegianon oogita nano. ¹³ Nagu 12 ii leelee eu emu kokaen nanji: Ween koukoutanon karoon, kemekemetanon karoon, Noot waagen karoon ano Saut waagen karoon. ¹⁴ Siti kiropo ii kowonjin tando damuyawo 12 iikayonoo qaganon megii nano. Lama meriaa aposoluruta 12 yonoo qagia 12 ii tando 12 iikanon oogita nano.

¹⁵ *Siwe gajoba niwo qaa jeroti, iinon siti, iikawaa kiropoya ano naguya 12 iyonoo sogia keda ama momambaajon jojorin goul kedaya (rula mesa) men nano. ¹⁶ Siti ii arenjon megii wanjon 4 kolooro. Leelee eu emu korigaya ii ororon. Koriga motomotoon ii goul kedaya iikanon kedaya ama 2,400 kilomiita kawaa so mokolooro ero.† Aaregen 12 ii kaanagadeen ororon ero. ¹⁷ Siwe gajobanon kaanagadeen siti kiropoya ii balon ejawaa kedanon so ama 60 miita mokolooro ero.

¹⁸ *Siti kiropoya ii kowonjin honawo qata jaspera kanon memetaga. Siti anjo ii goul toonon megii asamararanon mono kaaro taana so asasagawo asariro. ¹⁹ Siti kiropoyaa tandoya ii kowonjin sewana uuta kania kania kanon menjerenon megii akadamugiawo kokaen koloogi injibe: Tando mutuya ii kowonjin honawo qata jaspera mundaya injana tanitani. Tando woiya ii kowonjin asona qata safai, karona ii kowonjin tonjontongon qata ageit. Tando 4:ya ii kowonjin tonjona qata emerald.

²⁰ Tando 5:ya ii kowonjin nejonbalaya qata sardoniks. Tando 6:ya ii kowonjin osoga qata karnilian, 7:na ii kowonjin qata krisolait (kwortz), mundaya goul kaaro kana. Tandoya 8:ya ii kowonjin asonasona qata beril, 9:na ii kowonjin goota qata topaz. Tando 10:na ii kowonjin qata kalsedoni (krisopreis) mundaya tootooyawo, 11:na ii kowonjin gogookota qata jeisint (torkwois). Tando 12:ya ii kowonjin osoga nezongbala qata ametist. ²¹ Siti kiropo nagu 12 ii soron kota damuyawo 12 iikanon memetaga. Nagu motomotoon ii soron kota motomotoon kanon orasin memetaga. Sitinon kana eji, ii goul toononga megii kaaro taana kana asariro.

²² Siti kuuya yononon Pon Anutu ku-usun kuuyaa Toya ano Lama meria tororo iriima uugia meleema waegara men mepeseenkeju. Kawajon jiwowon jigo (tempel) mombaajon mende amamaankeju. Jigo ii mende iibe.

²³ *Anutuwaa asamararanon siti men asarin onono Lama merianon kiwagia koloora. Kawajon ween koin asariwaotiwaajon mende amamaankeju. ²⁴ *Iinon kiwagia kolooro kantria kantria yononon iwaa asaganon kema kan laligowuya. Namowaa kin pon pon yononon bunagia akadamugiawo ii men kan siti iikanon ambuya. ²⁵ *Siti pangama qaa, iikawaajon kiropo naguya ii kaban monon mende kombuto, suulan tama nambaa.

²⁶ Kantria kantria yononon uugia meleema akadamugiaa bunagiaajon awelegon qabunagiawo kolon laligogiti, ii men kan siti iikanon ambuya.

²⁷ *Ejamba qagia laaligo kotigaa qa aren buknon oogita eji, iyononondeen mono siti iikanon ubuya. Lama merianon qa aren buk ii galen komakeja. Monon uuta tilooji me anjonjora imbilolonawo ama qaa qolonmolongoya jenkeji, iinon mono iikanon umambaajon amamaawaa. Kian.

* **21:12:** Eze 48.30-35 * **21:15:** Eze 40.3 † **21:16:** Tuun 12 motomotoon iikawaajona 200 kilomiita. * **21:18:** Ais 54.11-12 * **21:23:** Ais 60.19-20 * **21:24:** Ais 60.3 * **21:25:** Ais 60.11 * **21:27:** Ais 52.1; Eze 44.9

22

Laaligo kotigaa apu gowoya iibe.

¹ *Kawaa gematanon Siwe gajoba iikanon laaligo kotigaa apu jaaya qendeema nono Anutu ano Lama meria yoroo jin̄karon̄ dun̄non̄ga ujun̄gon̄ kan̄ apu gowoya kolooro. Kawaa apuya ii kaaro jokaṅa jokaṅa kokobilibiligiawo meleema asarin̄kejuti, mono iikawaa so tualalakota kolooro. ² *Apu gowoya iikanon̄ sitiwaa kana somatanon̄ kamaan̄ biiwia metetereen̄ koton̄ karo. Apu gowoyaa goraayanon̄ leeleen̄ kanon̄ laaligo kotigaa gereya ii nano. Gere iikawaa hon̄anon̄ mono gbani so somaṅa 12, ii koin̄ motomotoombaa uutanon̄ koloon̄keju. Gere iikawaa seṅanon̄ mono kan̄tria kan̄tria ejembanon̄ qeeṅgo mokoloowutiwaaṅon̄ ama nan̄ju.

³ *Mon̄non̄ mon̄ mende toroṅen̄ alia seigon̄ qasuaawaa. Anutu ano Lama meria yoroo jin̄karon̄ dun̄garanon̄ mono siti iikanon̄ ero Lama meriaa gawon̄ meme ejembaurutanon̄ welen̄ qen̄ mun̄keju. ⁴ Welen̄ qen̄ mun̄ jaasewanā iima Anutuwaa qata wambusoongianon̄ men̄ mokotaagi ewaa.

⁵ *Gomaṅ mende toroṅen̄ tiiwaa. Pon̄ Anutunon̄ men̄ asarin̄ on̄omakejiwaaṅon̄ kiwa asasagaajon̄ me ween̄ asasagaajon̄ mende amamaawuya. Kaen̄ oyan̄boyan̄ laligon̄ kambaṅ so tetegoya qaa kin̄ pon̄ kaṅa galen̄kon̄kon̄ gawon̄ men̄ laligon̄ ubuya.

⁶ Ii iibe Siwe gajobanon̄ kokaen̄ nijoro, “Buṅa qaa mojan̄i, iikanon̄ mono hon̄a toon̄ uuwoiya qaa kolooja. Pon̄ Anutunon̄ gejatootoo ejemba sololoon̄ on̄omakeji, iinon̄ mono Siwe gajobaya nii wasin̄ nono asugin̄ goma laligowe. Iwoi kuuya uulan̄awo koloowutiwaa so an̄ji, momalaari ejembaurutanon̄ ii mobutiwaaṅon̄ ii asugin̄ qendeema gombe.” Kian̄.

Jiisanon̄ mombo eleema kawaa.

⁷ Jiisanon̄ jeja, “Mobu, niinon̄ mono uulan̄awo eleema kamaṅa. Tosianon̄ buk kokawaa gejatootoo qaaya buṅa qen̄ qokotaan̄kejuti, iyon̄non̄ mono simbawon̄awo kolooju.”

⁸ Jon̄ niinon̄ Buṅa qaa koi moma jaana meleeno un̄aya iibe. Ii iima modaboron̄ Siwe gajobanon̄ un̄a koi qendeema nonoti, niinon̄ iwaa waeya men̄ mepeseemambaajon̄ moma namonon̄ kamaan̄ kanianon̄ simin̄ kumbe.

⁹ Simin̄ kumbeto, kokaen̄ nijoro, “Ae! Kaen̄ mende amba. Niinon̄ gii ano gejatootoo alauruga ano ejemba buk kokawaa Buṅa qaaya buṅa qen̄ qokotaan̄kejuti, mono kuuya on̄oo koorongianon̄ nama motoon̄ Anutu welen̄ qen̄ mun̄kejon̄. Niiga qaagoto, mono Anutu waeya men̄ mepeseen̄keba.”

¹⁰ Kaen̄ jen̄ kokaen̄ nijoro, “Kambaṅ torija. Kawaaṅon̄ buk kokawaa gejatootoo qaayanon̄ aasan̄goyanon̄ ewabotiwaajon̄ ii papia-non̄ oowato, ii mono mun̄ṅen̄ aasonon̄ (siil) mende qokotaawa. ¹¹ *Bologa men̄keji, iinon̄ mono toroṅen̄ kaen̄ men̄ kileqileewa. Tilon̄ laligoji, iinon̄ mono toroṅen̄ tiloon̄ an̄gon̄jorayawo koloon̄ laligowa. Nanamemen̄ dindin̄a amakeji, iinon̄ mono toroṅen̄ dindin̄agadeen̄ ama men̄ laligowa. Soraaya koloon̄keji, iinon̄ mono toroṅen̄ soraaya totoon̄ koloon̄ laligowa.” Siwe gajobanon̄ kaen̄ nijoro.

¹² *Jiisanon̄ jeja, “Mobu, niinon̄ mono uulan̄awo eleema kamaṅa. Kamaṅati, iikanon̄ mono tawagia men̄ kamaṅa. Nanamemen̄gia ama men̄ laligogiti, mono ii gosin̄ iikawaa so tawagia motomotoon̄ on̄omaṅa.

¹³ * “Niinon̄ kanakanaiyanon̄ mutuya laligon̄ (iwoi kuuya mokolon̄ kan-

* 22:1: Eze 47.1; Zek 14.8 * 22:2: Jen 2.9; Eze 47.12 * 22:3: Zek 14.11 * 22:5: Ais 60.19; Dan 7.18 * 22:11: Dan 12.10 * 22:12: Ais 40.10; 62.11; Ond 28.4; Jer 17.10 * 22:13: Ais 1.8, 17; 2.8; Ais 44.6; 48.12

agen jewe qaono) tetegoyanon konoga koloon laligomanja. Iikawaa so niinon A ano Z, tere nemunja mutuya ano tetegoya koloojen.

¹⁴*“Niinon ejemba malekugia galen komakejuti, iyonoojon kiropo naguya horowe saanon siti uutanon ugi mende anjon koma onombe laaligo kotigaa gere honja newuya. Kawaajon opo malekugia galen koma songbamakejuti, ejemba iyononon mono simbawonawo ano oyanboyon koloaju.

¹⁵“Yononon oyanboyon mokoloowuto, tosaanja yonoojon nagu koma somongowe seleengen laligowuti, ii ejemba koi kaanja: Kasu kaanja serowilin ama owen hamoqege amakeju. Serowilin ama ejemba unugi komunkeju. Tando lopion waegia men mepeseenjeju ano anjomokolombaa siinja moma ii amakeju. Ejemba kaanja kuuya ii mono kiropo seleengenanon laligowuya.

¹⁶*“Jiisas niinon gajobana wasiwe liligon uumeleen kanageso onoojon gejatootoo qaa koi nanjon injonkebaa. Niinon kin Deiwidwaa wanjaleya ano mundaña koloojen. Niinon gomaambawaa widia asamararanawo koloon asarinkejen.” Jiisasnon kaen jero.

¹⁷*Unja Toroya ano emba bunaya yoronon kokaen jenkejao, “Jiisas, gii mono kawa.” Kaen jeri mobuti, onjo mono kaanjadeen kokaen jewu, “Jiisas, gii mono kawa.”

Monjon apuwaajon moji, iinon mono kawa. Monjon laaligo kotigaa apuwaajon siinja moji, iinon mono kan ii kalenga analin anjon komba. Kian.

Galen meme ano jojopon qaa tetegoya

¹⁸*Niinon buk kokawaa gejatootoo qaaya mobuti, kuuya onoojon galen meme qaa kokaen jejen: Monjon gejatootoo qaa koiwo qaa mon toroqen jewaati, lombo kanjanawo koloowaatiwaa qaaya buk kokanon ooweti, Anutunon ii mono iwaa qaganon ano ubaa. ¹⁹ Monjon buk kokawaa gejatootoo qaaya iikanonga qaa mon qetegowaati, Anutunon mono ii anjon kono laaligo kotigaa gere honja mende nen siti toroyanon mende ubaa. Iikawaa qaaya Anutunon somongoro buk kokanon ooweto, qaa iikanon mono iwaanon honawo mende koloowaa.

²⁰ Bunja qaa koi nanjon jeji, iinon kokaen jeja, “Qaa ii onanon. Niinon mono uulanawo eleema kamaña.”

Kaen jero niinon kokaen jejen, “Qaa ii onanon. Oo Pon Jiisas, gii mono kawa.”

²¹ Pon Jiisaswaa kalenmoriananon mono kuuya onowo ewa. Qaa ii onanon.

* **22:14:** Jen 2.9; 3.22 * **22:16:** Ais 11.1, 10 * **22:17:** Ais 55.1 * **22:18:** Dut 4.2; 12.32

Read the New Testament daily

January

date	Scripture
1	Matuyuu 1.1-2.12
2	Matuyuu 2.13-3.6
3	Matuyuu 3.7-4.11
4	Matuyuu 4.12-25
5	Matuyuu 5.1-26
6	Matuyuu 5.27-48
7	Matuyuu 6.1-24
8	Matuyuu 6.25-7.14
9	Matuyuu 7.15-29
10	Matuyuu 8.1-17
11	Matuyuu 8.18-34
12	Matuyuu 9.1-17
13	Matuyuu 9.18-38
14	Matuyuu 10.1-23
15	Matuyuu 10.24-11.6
16	Matuyuu 11.7-30
17	Matuyuu 12.1-21
18	Matuyuu 12.22-45
19	Matuyuu 12.46-13.23
20	Matuyuu 13.24-46
21	Matuyuu 13.47-14.12
22	Matuyuu 14.13-36
23	Matuyuu 15.1-28
24	Matuyuu 15.29-16.12
25	Matuyuu 16.13-17.9
26	Matuyuu 17.10-27
27	Matuyuu 18.1-22
28	Matuyuu 18.23-19.12
29	Matuyuu 19.13-30
30	Matuyuu 20.1-28
31	Matuyuu 20.29-21.22

February

date	Scripture
1	Matuyuu 21.23-46
2	Matuyuu 22.1-33
3	Matuyuu 22.34-23.12
4	Matuyuu 23.13-39
5	Matuyuu 24.1-28
6	Matuyuu 24.29-51
7	Matuyuu 25.1-30
8	Matuyuu 25.31-26.13
9	Matuyuu 26.14-46
10	Matuyuu 26.47-68
11	Matuyuu 26.69-27.14
12	Matuyuu 27.15-31
13	Matuyuu 27.32-66
14	Matuyuu 28.1-20
15	Maak 1.1-28
16	Maak 1.29-2.12
17	Maak 2.13-3.6
18	Maak 3.7-30
19	Maak 3.31-4.25
20	Maak 4.26-5.20
21	Maak 5.21-43
22	Maak 6.1-29
23	Maak 6.30-56
24	Maak 7.1-23
25	Maak 7.24-8.10
26	Maak 8.11-9.1
27	Maak 9.2-29
28	Maak 9.30-10.12

date	Scripture
1	Maak 10.13-31
2	Maak 10.32-52
3	Maak 11.1-26
4	Maak 11.27-12.17
5	Maak 12.18-37
6	Maak 12.38-13.13
7	Maak 13.14-37
8	Maak 14.1-21
9	Maak 14.22-52
10	Maak 14.53-72
11	Maak 15.1-47
12	Maak 16.1-20
13	Luuk 1.1-25
14	Luuk 1.26-56
15	Luuk 1.57-80
16	Luuk 2.1-35
17	Luuk 2.36-52
18	Luuk 3.1-22
19	Luuk 3.23-38
20	Luuk 4.1-30
21	Luuk 4.31-5.11
22	Luuk 5.12-28
23	Luuk 5.29-6.11
24	Luuk 6.12-38
25	Luuk 6.39-7.10
26	Luuk 7.11-35
27	Luuk 7.36-8.3
28	Luuk 8.4-21
29	Luuk 8.22-39
30	Luuk 8.40-9.6
31	Luuk 9.7-27

date	Scripture
1	Luuk 9.28-50
2	Luuk 9.51-10.12
3	Luuk 10.13-37
4	Luuk 10.38-11.13
5	Luuk 11.14-36
6	Luuk 11.37-12.7
7	Luuk 12.8-34
8	Luuk 12.35-59
9	Luuk 13.1-21
10	Luuk 13.22-14.6
11	Luuk 14.7-35
12	Luuk 15.1-32
13	Luuk 16.1-18
14	Luuk 16.19-17.10
15	Luuk 17.11-37
16	Luuk 18.1-17
17	Luuk 18.18-43
18	Luuk 19.1-27
19	Luuk 19.28-48
20	Luuk 20.1-26
21	Luuk 20.27-47
22	Luuk 21.1-28
23	Luuk 21.29-22.13
24	Luuk 22.14-34
25	Luuk 22.35-53
26	Luuk 22.54-23.12
27	Luuk 23.13-43
28	Luuk 23.44-24.12
29	Luuk 24.13-53
30	Jon 1.1-28

date	Scripture
1	Jon 1.29-51
2	Jon 2.1-25
3	Jon 3.1-21
4	Jon 3.22-4.3
5	Jon 4.4-42
6	Jon 4.43-54
7	Jon 5.1-23
8	Jon 5.24-47
9	Jon 6.1-21
10	Jon 6.22-40
11	Jon 6.41-71
12	Jon 7.1-29
13	Jon 7.30-52
14	Jon 7.53-8.20
15	Jon 8.21-30
16	Jon 8.31-59
17	Jon 9.1-41
18	Jon 10.1-21
19	Jon 10.22-42
20	Jon 11.1-53
21	Jon 11.54-12.19
22	Jon 12.20-50
23	Jon 13.1-30
24	Jon 13.31-14.14
25	Jon 14.15-31
26	Jon 15.1-27
27	Jon 16.1-33
28	Jon 17.1-26
29	Jon 18.1-24
30	Jon 18.25-19.22
31	Jon 19.23-42

date	Scripture
1	Jon 20.1-31
2	Jon 21.1-25
3	Aposol Gawonj Meme 1.1-26
4	Aposol Gawonj Meme 2.1-47
5	Aposol Gawonj Meme 3.1-26
6	Aposol Gawonj Meme 4.1-37
7	Aposol Gawonj Meme 5.1-42
8	Aposol Gawonj Meme 6.1-15
9	Aposol Gawonj Meme 7.1-29
10	Aposol Gawonj Meme 7.30-50
11	Aposol Gawonj Meme 7.51-8.13
12	Aposol Gawonj Meme 8.14-40
13	Aposol Gawonj Meme 9.1-25
14	Aposol Gawonj Meme 9.26-43
15	Aposol Gawonj Meme 10.1-33
16	Aposol Gawonj Meme 10.34-48
17	Aposol Gawonj Meme 11.1-30
18	Aposol Gawonj Meme 12.1-23
19	Aposol Gawonj Meme 12.24-13.12
20	Aposol Gawonj Meme 13.13-41
21	Aposol Gawonj Meme 13.42-14.7
22	Aposol Gawonj Meme 14.8-28
23	Aposol Gawonj Meme 15.1-35
24	Aposol Gawonj Meme 15.36-16.15
25	Aposol Gawonj Meme 16.16-40
26	Aposol Gawonj Meme 17.1-34
27	Aposol Gawonj Meme 18.1-21
28	Aposol Gawonj Meme 18.22-19.12
29	Aposol Gawonj Meme 19.13-41
30	Aposol Gawonj Meme 20.1-38

date	Scripture
1	Aposol Gawonj Meme 21.1-16
2	Aposol Gawonj Meme 21.17-36
3	Aposol Gawonj Meme 21.37-22.16
4	Aposol Gawonj Meme 22.17-23.10
5	Aposol Gawonj Meme 23.11-35
6	Aposol Gawonj Meme 24.1-27
7	Aposol Gawonj Meme 25.1-27
8	Aposol Gawonj Meme 26.1-32
9	Aposol Gawonj Meme 27.1-20
10	Aposol Gawonj Meme 27.21-44
11	Aposol Gawonj Meme 28.1-31
12	Room Tere 1.1-17
13	Room Tere 1.18-32
14	Room Tere 2.1-24
15	Room Tere 2.25-3.8
16	Room Tere 3.9-31
17	Room Tere 4.1-12
18	Room Tere 4.13-5.5
19	Room Tere 5.6-21
20	Room Tere 6.1-23
21	Room Tere 7.1-14
22	Room Tere 7.15-8.6
23	Room Tere 8.7-21
24	Room Tere 8.22-39
25	Room Tere 9.1-21
26	Room Tere 9.22-10.13
27	Room Tere 10.14-11.12
28	Room Tere 11.13-36
29	Room Tere 12.1-21
30	Room Tere 13.1-14
31	Room Tere 14.1-23

date	Scripture
1	Room Tere 15.1-21
2	Room Tere 15.22-16.7
3	Room Tere 16.8-27
4	Korint Tere 1 1.1-17
5	Korint Tere 1 1.18-2.5
6	Korint Tere 1 2.6-3.4
7	Korint Tere 1 3.5-23
8	Korint Tere 1 4.1-21
9	Korint Tere 1 5.1-13
10	Korint Tere 1 6.1-20
11	Korint Tere 1 7.1-24
12	Korint Tere 1 7.25-40
13	Korint Tere 1 8.1-13
14	Korint Tere 1 9.1-18
15	Korint Tere 1 9.19-10.13
16	Korint Tere 1 10.14-11.1
17	Korint Tere 1 11.2-16
18	Korint Tere 1 11.17-34
19	Korint Tere 1 12.1-26
20	Korint Tere 1 12.27-13.13
21	Korint Tere 1 14.1-17
22	Korint Tere 1 14.18-40
23	Korint Tere 1 15.1-28
24	Korint Tere 1 15.29-58
25	Korint Tere 1 16.1-24
26	Korint Tere 2 1.1-11
27	Korint Tere 2 1.12-2.11
28	Korint Tere 2 2.12-17
29	Korint Tere 2 3.1-18
30	Korint Tere 2 4.1-12
31	Korint Tere 2 4.13-5.10

date	Scripture
1	Korint Tere 2 5.11-21
2	Korint Tere 2 6.1-13
3	Korint Tere 2 6.14-7.7
4	Korint Tere 2 7.8-16
5	Korint Tere 2 8.1-15
6	Korint Tere 2 8.16-24
7	Korint Tere 2 9.1-15
8	Korint Tere 2 10.1-18
9	Korint Tere 2 11.1-15
10	Korint Tere 2 11.16-33
11	Korint Tere 2 12.1-10
12	Korint Tere 2 12.11-21
13	Korint Tere 2 13.1-14
14	Galesia Tere 1.1-24
15	Galesia Tere 2.1-16
16	Galesia Tere 2.17-3.9
17	Galesia Tere 3.10-22
18	Galesia Tere 3.23-4.20
19	Galesia Tere 4.21-5.12
20	Galesia Tere 5.13-26
21	Galesia Tere 6.1-18
22	Efesus Tere 1.1-23
23	Efesus Tere 2.1-22
24	Efesus Tere 3.1-21
25	Efesus Tere 4.1-16
26	Efesus Tere 4.17-5.2
27	Efesus Tere 5.3-33
28	Efesus Tere 6.1-24
29	Filipai Tere 1.1-26
30	Filipai Tere 1.27-2.18

date	Scripture
1	Filipai Tere 2.19-3.6
2	Filipai Tere 3.7-4.1
3	Filipai Tere 4.2-23
4	Kolosi Tere 1.1-20
5	Kolosi Tere 1.21-2.7
6	Kolosi Tere 2.8-23
7	Kolosi Tere 3.1-17
8	Kolosi Tere 3.18-4.18
9	Tesalonaika Tere 1 1.1-2.9
10	Tesalonaika Tere 1 2.10-3.13
11	Tesalonaika Tere 1 4.1-5.3
12	Tesalonaika Tere 1 5.4-28
13	Tesalonaika Tere 2 1.1-12
14	Tesalonaika Tere 2 2.1-17
15	Tesalonaika Tere 2 3.1-18
16	Timotiwaa Tere 1 1.1-20
17	Timotiwaa Tere 1 2.1-15
18	Timotiwaa Tere 1 3.1-16
19	Timotiwaa Tere 1 4.1-16
20	Timotiwaa Tere 1 5.1-25
21	Timotiwaa Tere 1 6.1-21
22	Timotiwaa Tere 2 1.1-18
23	Timotiwaa Tere 2 2.1-21
24	Timotiwaa Tere 2 2.22-3.17
25	Timotiwaa Tere 2 4.1-22
26	Taituswaa Tere 1.1-16
27	Taituswaa Tere 2.1-14
28	Taituswaa Tere 2.15-3.15
29	Filemombaa Tere 1.1-25
30	Hibruu Tere 1.1-14
31	Hibruu Tere 2.1-18

date	Scripture
1	Hibruu Tere 3.1-19
2	Hibruu Tere 4.1-13
3	Hibruu Tere 4.14-5.14
4	Hibruu Tere 6.1-20
5	Hibruu Tere 7.1-19
6	Hibruu Tere 7.20-28
7	Hibruu Tere 8.1-13
8	Hibruu Tere 9.1-10
9	Hibruu Tere 9.11-28
10	Hibruu Tere 10.1-18
11	Hibruu Tere 10.19-39
12	Hibruu Tere 11.1-16
13	Hibruu Tere 11.17-31
14	Hibruu Tere 11.32-12.13
15	Hibruu Tere 12.14-29
16	Hibruu Tere 13.1-25
17	Jeimswaanon Tere 1.1-18
18	Jeimswaanon Tere 1.19-2.17
19	Jeimswaanon Tere 2.18-3.18
20	Jeimswaanon Tere 4.1-17
21	Jeimswaanon Tere 5.1-20
22	Piitowaanon Tere 1 1.1-12
23	Piitowaanon Tere 1 1.13-2.10
24	Piitowaanon Tere 1 2.11-3.7
25	Piitowaanon Tere 1 3.8-4.6
26	Piitowaanon Tere 1 4.7-5.14
27	Piitowaanon Tere 2 1.1-21
28	Piitowaanon Tere 2 2.1-22
29	Piitowaanon Tere 2 3.1-18
30	Jombaanon Tere 1 1.1-10

date	Scripture
1	Jombaanonj Tere 1 2.1-17
2	Jombaanonj Tere 1 2.18-3.2
3	Jombaanonj Tere 1 3.3-24
4	Jombaanonj Tere 1 4.1-21
5	Jombaanonj Tere 1 5.1-21
6	Jombaanonj Tere 2 1.1-13
7	Jombaanonj Tere 3 1.1-14
8	Juudawaanonj Tere 1.1-25
9	Isaisaanj 1.1-20
10	Isaisaanj 2.1-17
11	Isaisaanj 2.18-3.6
12	Isaisaanj 3.7-22
13	Isaisaanj 4.1-11
14	Isaisaanj 5.1-14
15	Isaisaanj 6.1-17
16	Isaisaanj 7.1-17
17	Isaisaanj 8.1-13
18	Isaisaanj 9.1-21
19	Isaisaanj 10.1-11
20	Isaisaanj 11.1-19
21	Isaisaanj 12.1-18
22	Isaisaanj 13.1-18
23	Isaisaanj 14.1-20
24	Isaisaanj 15.1-8
25	Isaisaanj 16.1-21
26	Isaisaanj 17.1-18
27	Isaisaanj 18.1-24
28	Isaisaanj 19.1-21
29	Isaisaanj 20.1-15
30	Isaisaanj 21.1-27
31	Isaisaanj 22.1-21

Diksenari (glossary)

Qaa kota waja iikawaa kaniagia

1) toroya, qaita mon, soraaya, kowoga, solana, tak-kootoya, Anutuwaa buja, tirinkootoya, (*holy, set apart, clean*)

Anutu ano iwaanon iwoi ii 1) toroya ano 2) qaita mon: Anutunon toroya laligoro singisongonanaa irona nonombabotiwaajon toroko moma ku-usuna romongonin jenenana oronkeja. Zioz ano ejemba ii 3) soraaya, jewongia qaa. Miri, jigo, kamban ano samon ii 4) kowoga: Miri kowoga ii men tilowonatiwaa so qaago. Kamban kowogonon gawon mewombotiwaawo songo eja. Samon kowoga ii singisongonana mende jokolon een tondu newonatiwaa so qaago. Nanamemen ano gawon ii 5) solana: Gawon solana ii singisongo qaganon mewombaajon amamaawona. Nanamemen solana iikayadeen mono Anutuwaanon sokonja. Anutuwaa gejatootoo ejemba ii 6) tak-kootoya ano 7) tirinkootoya kolooju. *Holy (set apart)* qaa tosaan ii 8) Anutuwaa buja, 9) tirinkootoya. Buja Tere Buk ii tirinkootoya.

Holy qaawaa kania ii kokaen: Iwoi mon ii bologa kuuya iikanona gosin mendeengi singisongononga sorain qaita mon koloon yanodeen (*set apart*) Anutuwaajon non qen eja. Anutunon mombaa singisongoya mesaoji een, iinon mono solananin dingoro Unaya Toroya utanon ano kolonanin morota ano soraaya kolooawo.

2) Unya Toroya (*Holy Spirit*)

Unya Toroya ii Anutuwaanon Unaya. Iwaanon jewona me kokojinjina mon mende totoon eja. Iinon ejemba uugia meleengiti, ii inaan sololon nonono uumeleen laaligo laligojon.

Unya Toroyanon bedu men inaja (*anointing of the Holy Spirit*)

Kaen ano uuta geregere koloooro Anutuwaa gawona awagadeen menkeja.

3) Kalenmorian (*grace, marimari*)

Anana iwoi awaa buja qen aowonatiwaa so mende koloojonto, Anutunon kilen uusiina so een kiankomun niniima koboon kalena honona qaa nonomambaajon moja.

4) Kiankomu (*mercy*)

Monon iwoi ano qaanananon komuja. *-Pasowa:* Kiankomu kendon, Goukonkon kendon

5) akadamu, qabuja, asamararan, ku-usun, (*glory*)

Iwoi ii akadamuyawo. Ejemba qabuajawo. Anutu asamararanawo ano ku-usunawo.

6) Anutuwaa irinsonsoon, kazi, uuduudu (*God's wrath*)

Jon 3.36 Singisongo anin Anutuwaa irina soono kazia qanananon ano uma ewaa. Jopagon nonomakejato, singisongonanaajon irina soomakeja.

7) Singisongo (*sin*)

Anutu Toroyaa uusiina qen uugujon, ii iwoi kanjanawo. Irina soono irona meleen qanananon uja. Koposo (*mistake*) ii qaa afaana. Anutuwaa qaa jakewaajon onanon jenenana oronkeja.

Singisongonana kokaen jokoloowona:

Oo Anutu toroya, nii ejemba doogoyanon goo jaasewanganon nanjen. Nii koloowetinona kanain bologa kania kania ama tomenanganon men laligowe. Kawaaajon giinon mono Jiisaswaa kalenmorianajon ama

singisongonana mesaon nomba. Mesaon noma Buja qaaga dindiya noo uunanon ama mindingon nomba. Ku-usunganon laaligona mindingoro saanon gbilin goo laaligo gbilianon keuma laligomanja. Ii onanon.

Iisan qaa

Anutunon singisongogia mesaon ononja. Iinon Meria motoonngo ii ananaa singisongonananon solananiwaatiwaajon ama wasiro namonon kamaaro. Kamaan kalenmorianja nonoma singisongonana songbanja. Ii mono moma laariwu. Ii moma laarigi iinon ujuano gowokouruta koloogi Unaya Toroya uugianon ama onombaa. Oo Pon, ii nonoonon mono kaen koloowa.

8) kokojinjinawo, qaamuunawo, (*demon possessed*)

omeyawo, andoleinawo, omenon buuta somongoro qaamuun kolooja

9) 1) hamo qero 2) letoma 3) oyanboyon kolooja, 4) uuta meleema 5) Siwewaa buja kolooja, 6) waja somongon 7) metogon 8) wama 9) angon kono 10) qeangoja. *Salvation, save, get saved, rescue, kisim bek*

Monon kere yonoo borogianon kemero alianon ii metogon waja somongoja. Iikawaa so bologa ama Satambaa boronon kemen tiwilaawombaaajon ama uunana meleembonati een, Jiisanon mono singisongonana mesaon hamo qen nonoma koomunonga metogon nunuama laaligo kotiganon nonoombaa. Gere sianon kemebombotiwaajon angon koma nonono letoma qeangon Siwewaa buja koloon eu uma oyanboyon oompeleen laligowonja.

10) Hamoqege Toya (Hibruu qaanon) Mesia, (Griik qaanon) Kraist. (*Saviour, Messiah, Healer, Restorer*)

Iinon singisongo, qinji, ji, kokojinjin, lombo, jinjaun, siinsereren toroko momo, koomu ano bologa tosaanja kuuya iikanonja donhamo qen nonoma laaligo dongoga nonono kotiin laligowonja. Gejatootoo ejembanon Hamoqege Toyanon asugiwaatiwaa qaa waladeen jegiti, Jiisanon iikawaa so asugiro.

11) moma bolin aoja (*regret, feel sorry, be penitent, repent, do penance, rue*)

Monon kania bologa moma kotonngo singisongo laaligoya gema qen Anutunon ii mesaowaatiwaajon qama koolin uusiina otaamambaaajon jeja.

12) Siwewaa kii meria (*confession*)

Kawaa leeya woi: I) Singisongonana jen asuginin (jokoloonin) II) Anutunon ii mesaoro moma laarijon. Moma laarin "Ii onanon," jen monin Anutu Siwenon laligoji, iinon anjo jen solananin nononja, mono iikaen koloowaa.

Tania karoon: 1) Kana songinini, ii nononanodeen aasangoyanon Anutuwaajon jen asugiwonja (jokoloowonja), 2) Anutuwaawon meme mombaajon lombonana jen asuginin (jokoloonin) aasangoyanon ewaa, 3) uumeleen kanageso yonoo jaagianon singisongonana asuganon jen koloowonja. Kraistnon singisongo somongowombaaajon ama isambombaa ku-usunja me kiiya woi ii gowoko nonoo boronananon anota eja. Mat 16.19; Jon 20.22-23

Uuwaa ala ilailaa nononon Anutuwaawon uusiina qaawaa so gawon menin balonon ano Siwenon honawo koloonkeja. Pon Jiisanon anjo menkeji, mono iikawaa so amakeja. Kawaaajon jojopon qaa qotogon singisongo anjoni, ii mono moma bolin aon laaligo bologa gema qenkebonja. Kaen anin singisongonana jen solananigi mombo horon uumeleen kanagesowaa sopa uutanon nonoomakeja. Kaento, mon moronon uumeleen mende ama lan laligoji, iwaa singisongoya mono

ano qaganon en samon toroya kowoga newombotiwaajon anjon koma nonomakeja.

13) Momalaari (*faith, bilip, trust, mamasin*)

Nonoo momonana kotiga kania kania ejato, Anutu moma laarijon, iikanon mono uunana kolonaniro laaligonananon utegoro letombona. Selenana melenqeleen ama wanana qembonon laarinkejon, iikawaa so uunana meleema Anutuwaanon laariwon. Anutunon momalaari kalenaga nonono iikanon mono nanjon nonoma nunuama iyanaa bentoton uutanon nonoombaa. Momalaari qaganon qama koolinin angoletokolonkeja. Momakotikotii qaa ii mesaowona. Ii uuwoiyawo.

Momalaari qaa (Mamasin dâj)

Nii Man Anutu moma laarin mujen. Iinon ku-usun kuuyaa Toya laligon Siwe namo mokolon orono.

Nii Jiisas Kraist moma laarin mujen. Iinon Anutuwaa Meria motongonon laligon Ponjana kolooja. Ii Unja Toroyanon men letoma muro emba saran Marianon koro ama mero. Mero laligon gawana Pontius Pailotwaa kambanon siimbobolo moro maripoonon qegi komuron kongi. Ron kongi koomuwaa senjon gomanon kemen laligon ween karoon kolooro koomunonga waaro. Waama laligon Siwenon uma Man Anutu, ku-usun kuuyaa Toyaa boro dindinanon raja. Rama laligon iikanona eleema kamaan laligojon ano koomuya ananaa qaanana jen tegomambaajon kawaa.

Nii Unja Toroya moma laarin mujen. Iinon ejemba soraaya mindirin somonjon nonono uumeleen kanageso tak-kootoya somata motoon kolon laligojon. Kaen laliginin singisongonana mesaonkeja. Mesaon laligoro komunin koomunonga men gbilin nonono selewo waama laaligo kombomana tetegoya qaa laligon ubona. Qaa ii onanon.

14) qaa qootogo, yangisen, momalaaria qaa (*unbelief*)

Ejemba tuun woi laligojon: uumeleen me momalaari ejemba ano leegenanon uumeleembaa gadokopa me yangisen ano qaa qootogo ejemba.

15) jejeromonromon (*hope*)

(iwoi koloowaatiwaajon) jejeromonromon ama mambonja

16) qamakooli (*prayer*)

Anutuwo aminmomo. Anutuwaajon qaanana ijonin qaaya jero momakejon. Mindimindi qa qamakooli iikawaa uutanon qamakooli koi kaana kaana eja: Uunana men kululuun ananaajon 1) welema 2) qisin 3) dangisen jen 4) mepeseen (*praise*) 5) Anutuwaa waeya men (*worship*) 6) tosaana yonoojon ama qama koolinkejon (*intercession*).

Pombaanon qamakooli

Nonoo Manana, gii Siwenon laligojan. Goo qaga mono toroya ewa. Mono galej koma nonona bentotonga hona koloowa. Goo uusiinga Siwenon ten komakejuti, ii mono namonon kaanjadeen koloowa. Kete-waa neneya ii mono sonananon nonomba. Tosianon singisongo ama nonongiti, nono ii mesaon onjonon eej, iikawaa so mono nonoonon singisongo songbama nonomba. Angobatonon kamaan nunuwabotiwaajon mono anjon koma nonoma Kilegaa Toyaa boronona metogon nonomba. Gii geengo bentoton Toya, ku-usun Toya ano asamararan Toya ii kambaana kambaana laligon kouma laligona ano tetegoya qaa laligon ubaga. Ii onanon.

17) uujopa, uukalen (*love, pasin bilong givim bel, manjaun*)

Anutu uujopa Toyanon jopagon nonono moma meleema Anutu jopagon qaaya ten koma ejemba tosaana kaanagadeen jopagon onomakebona. Uujopawaa ku-usuna ii uuta ano tetegoya qaa. Ii kazi ano bologa kuuya haamo ama unuugunkeja. 1 Kor 13

Anutu jopagon mubona me qaago, iinon kilen (tawaya qaa) pondan jopagon nonomakeji, ii *agape love*. Ejanon embawaajon siina moro horoji, ii *eros love*. Agimin aojaoti, ii *sex love*. Ala-ala men onkejon, ii *fileia love*. Kantrinana me gomanana ukalen ama munkejon, ii uusoomongo (*filantropic love*). -*Dear*: wombo ala, komunjua ala, jojopan ala.

18) Oligaa Buna (*Gospel, Biye Bian*)

Oligaa Buna ii motoongo ano eja fooyanon ii oogiti, qagia Matyuu, Maak, Luuk ano Jon. -*Law*: Kana qaa. -*Prophets*: Gejatootoo yonoonon Buju Tere

19) takapolakaya (*false*)

Gejatootoo ejemba me qaa takapola-kaya ii gisomaso, doogoya, irinqirina, umaqen-kamaanqenawo; *fruitless*: gipeya, auta, gorosona

20) Anutuwaanon bentoton (*God's Kingdom, Anuture uuman*)

Ii goman me toton mon qaagoto, ejemba uugia meleema Satambaa ometotona mesaon Anutuwaanon qokotaagi galen koma onono qaaya baatanon toton iikanon laaligo kombombana laligoju. Kanagen iikawaa tania kuuya qaita mon ii Siwe uutanon uma iibona.

21) Satambaa ometoton (*Kingdom of Satan*),

Satan ii ben qaago. Kawaajon iwaa totonaajon ometoton jejon. Deiwid-waa kantri toton (*Kingdom of David*); Papua Nuginiwaa kantri toton

22) doweya meja (*redemption, ransom*)

Kerenon alanana qelanjin mero tawa ama doweya menin isano eleema kawaa. Jiisasnon iyanaa sele busuya ama downana mero.

23) Anutunon tawanana men nunuano alauruta koloowona; Room 11.15, (*reconciliation, atonement*)

Ano tawa ano qaanana komuro Anutuwo ala-ala koloowona, qewolona koma konjoratija.

24) Anutunon qaaya jen tegoro solananiwaa. (*justification, be put right with God, get righteous, pasin bilong kamap stretpela*)

Monon moma bolin aoro Jiisaswaa sayanon turun muro Anutu-non sa iikawaajon ama singisongoya mesamesaoya ii mombo mende iibaa. Singisongonon uuwaa opo malekuya men jewo-awo kolooro sayanon songbano tualalakota kolooro iikayadeen iibaa. Kaen kolooro Anutuwaa irinsonsoonanon olomoro uuta-non tegowaa. -*Unrighteous*: doogoya qewolonawo

25) (tak koton) men soraija (*sanctification, pasin bilong kamap holi*)

Nononano jewon angonjoranawo laligojonto, Jiisaswaa sayanon songbama nonono Anutuwaa jaanon soraaya koloowona. Soraaya koloon nanamemen solana (*holy*) otaawona. Laaligo jewonawo ii onanon sisia men togonkebona. Ii uuwoi qaagoto, pondan Jiisaswo qokotaan nambona. Hib 10.10

26) uugeja (*conscience*)

Anutunon sane amakeji, ii uugejanananon mobona. 1 Tim 1.5, 19 Uugejanananon kanianana ninisaama qaanana nangon jenkeja. Apo 24.16 Anaa uu(geja) iikanon Anutuwaa qaa nangon jenkeja. Jon 8.9 Anutunon mon iima "Sokonja," jero uugejianon moro qeangoja. Apo 23.1

Uuwoi mesaonj uunananonj tiloowabotiwaajonj galenj menj aonkebonja. 1 Tes 3.9

27) uumeleenj eja ano emba, Kraistwaa alia (*Christian, kristen*)

Uumeleenj kanageso (*congregation*), uumeleenj miri (toroya miri), uumeleenj ajoajoroo (*Sande lotu*), Uumeleembaa Buŋa Tere (*Bible, Christian Sriptures*), uumeleenj ejemba (*Christians*)

28) gowoko (*disciple, disaipel*)

Gowoko ii boiwaa gematanonj otaanj ainjolonj laligonj momoya kuma aonj gawonj menj koma gbiligi laaligogianonj letoma utegonkeja.

29) gejatootoo ejemba (*prophet*)

Gejatootoo ejemba ii iwoi koloowaa, kolooja me kolooroti, iikawaa bujuya ano kania ii Anutunonj uugianonj ano moma iwaa jetamemeya koloonj ejemba ananaajonj ninisaama asuganonj jenkeju. Kambanj tosaanonj ejembanonj gejanono ii togonj temboma kema unugi komugi. Jiisas iyanŋaa gomanjuranonj gejatootoo qaaya menj kamaanj anŋi.

30) Siwe gajoba (*angel, ensel, anjelo*)

Siwe gajoba yonononj Anutu-waa jeta tenj koma omejiilanj tuarenjenj ama ejemba ilaanj welenj qenj nonomakeju. Hib 1 Tosianonj qele anŋi tosanonj manja qegi tosanonj gawonŋia kania kania menkeju.

31) Oomulu (*baptism*)

Kambanj so apu arinkejonto, oomulu ii Anutuwaanonj munŋenj aiwese. Ii iwoi somata. Ii onjonbonjonj laaligoyawo (*sacrament*). Buŋa qaawo mende mindirinj apunondeenj mulu menj nonombuyagati eenj, ii mono apu toonj omayaga koloonaga. Buŋa qaanonj apu toonj iikanonj jeninj turunj kotuegoro iikanonj honja koloonkeja. Oomulu meninj, nonononj mono weenj so singisonjgonanaajonj moma bolinj aonj uunana meleemakebonja. Uunana walaganonj mono apunonj kemenj nenj olaanj powogoro tani kolooro kitianonj uu dologanonj kolonjaninj somariiro Anutuwo kooronj laligonkebonja. Room 6.4; Tai 3.5-7 Oomulu ii uunana meleembombaaajonj indinja motoonŋo menj nononŋi Unja Toroyaa esujanonj uunananonj gawonj menkeja. Oomuluwaa kania mende tenj koma uunana mende meleembonjati eenj, mono kilenj tiwilaawonja.

32) Samonj Kowoga (*Holy Communion*)

Pombaa samonj kowoga (toroya): Ponŋana Kraist Jiisas iyanŋaa sa busuya alauruta anana bered ano wain apuyawo newombaajonj ano ama jenj tegonj nonono. Luuk 22.14-20 Ii onjonbonjonj laaligoyawo (*sacrament*). Qaa koi kanonj honjaga jenj asarija: Onjoo dowegia menj togoro ano onjoo singisonjgogia solanjaniswaatiwaajonj jenj tegonj ano. Mononj qaa iikawaajonj uuwoi anji eenj, iinonj samonj newaatiwaa so mende kolooja. Kawaajonj Pombaanonj qaa moma laarinj honja mokoloowonja. Uunana onjanonj mende gosinj meleema Pombaanonj samonj kowoga tondunewonjati eenj, Anutunonj mono ironja meleeno lombo qanananonj ubaa. Tosianonj mono komugi. 1 Kor 11.30; Apo 5.5, 10

33) kotumotue (*blessing*)

Kotumotue ii jenjqeeanŋo qaa. Iwoiwaajonj Anutu qama koolininj iyanŋaa ku-usunj qaganonj jero me kotuegoro toomoriambo koloowaa. Wala "mosogojaja" jeninto, Jiisasnonj moso jeje ejaga qaago. Iinonj ku-usunj kuuyaa Toya koloojiwaajonj moso mende anjato, kotumotueya mendeema nonomakeja.

Aarombaanonj kotumotue qaa, Janŋo 6.24-26

Ponŋonj mono kotuegonj sopa somonjonj gomba. Ponŋonj mono jaayaa اساسaganonj menj asarinj goma kalenjmorijanja gomba.

Pononon mono jaasewan qen goma luae qen gomba. Ii onanon.
Aposol yonoonon kotumotue qaa; 2 Kor 13.13

Pon Jiisas Kraistnon mono kalenmoriaña onono
Anutuwaa uujopayanon nemun koma onono

Uña Toroyanon kuuya inaan onono uumotoon ama ainjolon laligowu.

34) Siwe gomambaa Eja hona (*Son of Man, Man tru*)

Gejatootoo eja Daniel ano Ezekiel yoronon qa ii qama “Anutunon Hamoqeqe Toya wasiro namonon asugiwaa,” jen oori. Jiisasnon iyanqa qata aasangoya kaen qaro Juuda yononon ii mende moma asarigi. Eja kuuya anana ejawaa meriaga laligojoni, iikawaajon mende jeja. Jiisasnon balon eja ananaa so sa busuyawo koloon kilen Anutuwaa Meria kaanagadeen laligoro. Kawaajon Anutuwaa jeta kamban so ten koma singisono mon mende ama laaligo kombomban namonon laligoro. Balon eja hona laligorotiwaajon ama ejemba ananaa lombonana saanon modaboron bosimakeja.

35) maran (agimin aao) ano loemba laaligo (*marriage*)

Jen 2.24 Loemba laaligo ii Anutunon jen kotoo loemba koloowoti-waa qaa ii Anutu ano ejemba jaagianon asuganon jewonatiwaa so. Uusiingaranon asuganon asugiro jojopan qaagara jeri yoroojon qama koolinin Anutuwaa kotumotueyanon yorowo nambaa. Kaen goda qen oronin sisau olonkalu mende koloowaa. Loemba laaligo ii soraaya, (kowoga) ano kana songiri lombo qagaranon ubaa. Tosianon ji somata mokoloogi. Jen 12.17 Mamaganon tapekokoro ama laligogi. Hib 13.4 Loemba ii kalan koma qaqaangon aon laligon uma komuwao. Jiisasnon men sorain sopa somongon oroma Pongaraga kolooja. Mesaon aao ii Anutuwaa uusiina qaagoto, olonkaluwaajon ama kilen koloonkeja. Maak 10.2-12. Mononon uuta meleema uumelembaa gadokopa emba me eja mon mende mewa. 1 Kor 7.39b

36) nanonganon ama aon kotikotii mokoloowon (*edification, build up ourselves*)

uunana meagon men kotiin aowon, uunana nanon mozozongon men kotiiwon

37) Baal

Baal ii Keinan kantri yonoo bengia. Yononon ii usugon waeya men mepeseegi Israel yononon kagi. Anutunon gadokopa kanageso ii unun Baal alatagia ama tando lopiongia kondeembutiwaajon jen koton ononoto, yononon qaa ii qotogogi tosianon kanain Baal qama koolin mepeseen laligogi Anutuwaa irina soono.

38) Soomongo arej (walaga ano gbilia) (*Covenant*)

Hib bon 8, 9 Singisono anin ejemba ano Anutu batunananon jawo kolooro irina soono kazi qanananon uma eji, ii moronon qewagoro Anutuwo uumotoon ama ala-ala ambonati, iikawaa soomongo qaa arena. Mooseswaa kambanon Anutunon soomongo arej ano walaga kolooroto, Jiisasnon soomongo arej gbiliaa galen koloon komuro. -*Ark of Covenant*: soomongo arembaa bokisya. Iikawaa utanon soomongo arembaa iwoiya kuuya galen kongi.

39) jiwowon jigo (*temple*)

Kamban kokaamba siimolon mende onkejonwaajon uumeleen jigo jenkejon. Siwenon siimolon mende onon uumelenmeleen tegoro iikawaa jigoya qata mepemepese jigo jenkejon. Isa 3.12; 21.22

40) waeya men mepeseja (*worship*),

Awutamban (*bow down, kneel before God*) Anutu awutambana qen kosianon kenin kiankomun nonoma kalenmoriaña nonombaa.

41) opo sel kuun (*tabernacle*)

Balon qararan konkonan kan jiwowon jigo tawatawaya ii opo selnon meg. Ii afaanon kokosiin men anon kema kemp gbilianon mombo kuun koreregon laligogi. Keinan balon kan Jerusalem kanon jiwowon jigo kotiga men opo sel kuun ii mesaogi.

42) jen asarin uugia kuuja (*preach*)

Anutuwaanon qaa gawon iikawaa leeya woi.

43) Jigo gawon galen (*priest, pris*)

Iinon ejemba ano Anutu batunananon komakonjorati gawon men qama koolin gejanono jen siimolon ooro nandun angi men kululuun batuya iyanajon men laligoro.

44) Jigo gawon eja (*levite*)

Anutunon jen kotoo Liwaiwaa kera-suru yononon jiwowon jigowaa welenqeqeuruta koloogi. Kawaa-jon balon bakaya mende onongi tuun tosaana yononon balon-giawo laligon nangon onoma laligogi. Hamoqeqe gawombaa arenanon utegoro soomongo arej gbiliaa kaban kokaamba qagia Buña gawon eja (*deacon*) ano Buña gawon emba (*deaconess*) jenkejon.

45) Uukuukuu eja (*evangelist*)

Uukuukuu eja iinon Anutuwaa qaaya jen asarin ejembanon uugia meleembutiwaajon kuun onomakeja. Tosianon uugia meleema singisonogogia jokoloogi ilaan qambanmaban onomakeja.

46) Jigo kaunsol tuun (*Sanhedrin, kaunsil*)

Kantriwaa jetame-meya yonoo qaa jake uuta ii Juuda yononon "*parliament*." Qaa galengia ii jigo gawon galen wana. Kantriwaa jetamemeya 70, paatigia kania kania, yononon ajoajoroogia ama qaa gawon men jen somogon kanageso jen koton onoma laligogi. Ku-usun hona ii Room waba ejemba yonoo borogianon ero.

47) Farisii (Kana qaawaa kaparankonon) (*Pharisee*)

Farisii yononon paati mon laligogi. Yonononga mamaganon jigo kaunsol tuun (*sanhedrin*) uutanon kantriwaa jetamemeya koloon laligogi. Mooseswaa Kana qaaya awaagadeen moma toroqen iyangiaa jenkootogia seiseiya mokoloon mindirin ii kaanagadeen otaagi. Qaa kuuya ii kaparan koma "Anutuwaa jaanon sokonja," jen kaen moma laarin ejemba kuma onongi. Kuma onoma ejemba tosanon jenkotoo qaagia ii mende moma hanqan laligogiti, ii men kamaan ama onoma iyangiaa selegia men uma (selememe) laligogi. Kaen laligon awaagadeen Anutuwaa qama koolin nene singi laligon nandun ama borogia songbama iikaana kanon donhamo men aon laligogi. Iikaana kanon Anutu hamoqeqeyaa kania hona mende moma asarin Jiisas uugun jinjau angi. Ejemba tosanon Jiisaswaa gematanon kema otaagiti, ii injiima tembongi. Jiisasnon Anutuwaa angoletto mero mepaegon "Kana qaa uuguja," jegi. Jiisas qaawaa timbinon horon angobato men mubombajon kan ononkakale qaa mamaga jen tuarenjen ama mugi.

48) Sadusii (Jigo gawombaa kaparankonon) (*Saducee*)

Yononon Mooseswaa Kana qaaya qokotaan "Farisii yononon jigo gawon awaagadeen mende menkejuti," jegi paati gbilia kanaigi. Farisii yononon qamakooli miri so kuma onongi Sadusii boi yononon mindimindiri jiwowon jigo wananon kaparan konon. Yonoo kondokondoogia ii jigo

gawon galen qata Saadok. “Komugi yononon mende waabuya,” jen Unj Toroya ano Siwe gajoba mende laligojuti, iikaan moma laarigi. Yononon kantriwaa jetamememeya koloon jigo kaunsol uutanon Farisii yonowo jenonkooli jen angowowo ama laligogi. Kaen laligogito, Jiisas qegi komuwaatiwaa qaaya jen tegon kamban iikanon uumotoon анги.

49) Herodwaanon paati (*Herodians, lain bilong Herot*)

Gawana qata Herod iinon kanagesoya ano alauruta yonowo paati mon ama Room gawman yonoonon politik ten koma otaan laligogi.

50) Zelot paati (*Zealot, Selot*)

Nesenel Zelot paati yononon Room mindimindiri gawman tuarenjen ama angiodeen nanan mewom-baajon tompe politik men laligogi. Jiisaswaa gowokoya mon qata Saimon ii Zelot politik ejaga laligoro.

51) Siisa-kin (*Cesar, emperor, sisa*)

Siisa-kin ii Room mindimin-diri kantri (*empire*) galen koma onoma eja pongiaga laligoro. Kin Herod ano gawana Pailot ii iwaa jawinwoita koloon Juuda ejemba galen koma onongi.

52) Teuteuhalihali (*Feast of Shelters or Booths*)

Jon 7.2 Juuda yonoonon yambuyambu korisoro kendon ii gbani so kokaen анги: Wain gawongianon kema gere sena men halihali qen iikanon en ween 8 aisoon kendon rama laligogi. Ween konoganon korisoro uuta анги. Wala eenanon balon qararankonkononon gbani 40 kawaa so opo kuungianon en kan laligogiti, ii romongon aisoogi. Lew 23.33-36, 39-43; Dut 16.13-15

53) pondan nanja, kaparan koma anja, qaaya pondan otaan men yagoja (*faithful*)

Faithful qaa tosaana: membiriqembiria qaa, misi metetana qaa nama kaparan koma mengadeen meja, non menkeja, tororo gawon meja, momalaarianon mende sologoro zen nanja

54) kongbaraya qaa (*firm*)

koronon menkeja, nama kotiija, pek nanja

55) kelebele (*flattery, pretended friendship, deceit*)

Ala-ala tani qaa awaa saanon jero koloojato, hona qaa.

56) tapekokoro (*miserable*)

Singisongowaa tawaya ii tapekokoro.

57) dogo, bone (*stingy*)

senngurun kawalia, qebugon nene, iimabaago. Monon iwoiya eji, ii tosaana yonoonon mendeema onomambaajon togon iyanajongadeen angon komakeja. Ii loloogendeen (*generous*) qaago.

58) otoko ama menngo memambaajon koposongoja, kasumamban anja (*greedy*)

(don) nepaqepalo, iimabaago. Iwoiya (balon, nene, apu, gere, miri gawon) edaborojato, kilen tosaana yonoononga ii toroqen buna qen aomambaajon koposongonkeja. Iyanajon amanagaju orongaju amake-mambaajon momakeja. Iwoi kuuya iyanajongadeen buna qen aomambaajon bobo momakeja. Ef 4.19 Iwoi en mujato, kilen ii toroqen amanagaju orongaju memambaajon kaparan komakeja. Tosaana mende romongon onomakejato, iyanaa bunyanon somariywaatiwajon manja qenkeja. Ii kantri kuuya ananaanon lombonana waja.

59) baagoja (*covet, mangalim*)

iimasiin moja, iima siinaja moja

60) goronkiki (*envy*)

mombaa iwoiya memambaajon koposongoja

61) momo eja tiliqiliawo (*cunning*)

Tosaana tiligon onombaatiwaa so momakootoya somata en muja.

62) uunon junjun, uunon motoqoto (*jealousy*)

Monon alianon uugun qeangon toomorian awaa mokoloo iwaajon ama momaboboli momakeja. Qaa jejenon nuuguna guuguwe, qaa kiisan jen gemaqeqe anja, mombaajon uuta qeja.

63) uumeleembaa komagbiligbili (*religion*)

Ejemba kuuyanon Buna gawon ii me woi menkeju. Tosianon omejiilan men loorin onombombaaajon gawon menkejuti, iikawaa qata animism. Maslim, Hindu, Komyunist ano tuun tosia yononon momogiaa so buna gawongia men uumeleembaa komagbiligbiligia (*religion*) amakeju. Naa gawon yononon ii momogiaa so menkeju. Mamaganon Anutuwaanon qaa ano balombaa momo tosia ii mindirin orongi siliqalu koloonkeja (*syncretism*).

64) uuwaa komagbiligbili (*godliness*)

Kraist kaana laligomam-baaajon koma men gbilija, Anutuwaa laaligo kombombara koma gbilija, Anutu buna qaayaa so laaligo soraaya laligoja, Anutuwaa bunayanon pitiri laligoja. 2 Piito 1.3

65) Oyanboyan goman (*paradise*)

Aadam ano Iiw yoronon oyanboyan gomanon laligon koisoro ama singisongo ani Anutunon konjoma orono kamaarito, kanagen uumeleen yononon Siwenon uma oyanboyan gomanon laligowuya.

66) laaligo angonjorayawo (*ungodliness*)

gadokopa laaligo, Anutu gema qen laaligo, ananaa jaajaa laaligo

67) koomu goman (*Hades, ples bilong daiman*)

koomu goman (uumeleen yonoonon koomu goman), koomuwaa senjon goman (uumeleembaa gadokopa yonoonon koomu goman)

68) salfa jamo (*sulfa, brimstone*)

Salfa jamo goota ii oogi bolana kotakota jero morona bologa koloonkeja. Ii saanon mejejaagi paora kolooro iikanon gbala tiwowaa kotaa paoraya menkeju.

69) doomoron, (*desperation*)

Toroqen laligomambaajon amamaamana. Kaen romongon majakaka moma konjilin somata moja.

70) koposowaa qaaya qaa (*blameless*)

Tosaana yonoo jaagianon solana kolooja.

71) masuqeqeta (*ripened, mellow*)

Nene ambembo mono masu qeja. Gawon toya qama koolinin gawon ejemba mokoloon onono kema hona men kululuuwu. Mat 9.37-38

72) jaameleu unja (*vision*)

Unanon ejemba mon kondooro jaaya meleeno unja(unja) iija.

73) uumeleembaa selesele laaligo (*hypocrisy*)

Uuta bakasasan (qaanon me sili tosianon) meleenjato, hona qaago. Skin kristen ii uu walaganon laligoju. Jiisanon qaa kotakota totoon iikanon jen onono. Mat 23; Mat 6.2, 5, 16

74) kakasililin (*trouble, affliction, suffering*)

(uuwaa) konjilin, (selewaa) konajilin, siimbobolo, jambalilin

75) jojopan qaa (*commandment, oath, vow*)

Qaaya jojopan qaanon jen kotiija. Qaa ii uuguwonatiwaa so qaago. Mat 5.33-37

Anutuwaanon jojopan qaa boro woi (10) Eks 20.1-17

1. Niinon Anutu, goo Pongaa koloojen. Noo kooronanon bensaakon iwoi tosaana mon mono mende men laligowa.
2. Anutu Pongaa qata mono een mende qama men kileewa. Monon qata men kileewaati, ii Ponon manaya mende mewaa.
3. Kendon kambaana mono koboon ewaatiwaajon romonjonkeba.
4. Nemun manga mono goda qen oromakeba. Kaen ana Anutunon toomorian gono namonon kamban koriga laligonjo komuwaga.
5. Mon mono mende qena komuwa.
6. Serowilin mono mende amba.
7. Iwoi mono yongoro mende mewa.
8. Mon jenonkuukuu mono mende ama muba.
9. Mombaanon borosamo iwoiwaajon mono mende koposongowa.
10. Mombaanon emba, welenqe qe me bao oro iwoiwaajon mono mende koposongowa.

Anutunon jopon qaayaajon nomaen ninijorota eja:

Niinon Anutu goo Pongaa koloojen. Niinon ku-usunawo laligonenjawaajon ama gema nunkejuti, iyonoo singisonogogaa irona ii esamera ano gbiliurugia meleema onomakema. Kaanagadeen ejemba tuuna tuuna uugianon jopagon noma qaana ten komakejuti, ii kotuegon onomakema.

76) soomonjo qaa (*promise*)

Iwoi amambaajon qaa somonjoja. -*God's will*: Anutuwa uusiina.

77) uumeleembaa gadokopa, qaa qootogo, jeulalan (*heathen, haiden*)

Ejemba kaana ii Israel ano kantri kuuyanon mamaga laligoju.

78) (Juuda qaagoto,) waba kantri nononon (*gentiles*)

Nonoononga tosianon uunana meleenin tosianon toroqen uumeleembaa gadokopaya laligoju.

79) solana kasia qaa (*free*)

Qaawaa kasa me kasa monnonga lolooro. (*Free men and slave*: tosianon iyangiaa gawona meg tosianon) togiaa welen een qenkeju. Welenqe toyanon kasanon somongoro welen tawaya qaa een qen kamaanqeqeta kolooja. Gal 5.1

80) keraqeeango qen muja (*refresh*)

Mombaa uutanon bimooro alianon keraqeeango qen muro sokonja. Flm 7, 20

81) siin kombombaana mokolooja me metogoj (*satisfy*)

Siin kombombaana tosia ii awaa, tosia bologa kolooja. Ii metogogi uugianon tegoja.

82) jenonkooli, mondongosi, niinonjiinon (*debate, dispute*)

mondon niinonjiinon ama jenonkooli amiju Apo 6.9, mondongosi qaa melenqeleen jegi uma kamaankeja Apo 9.29

83) uuqe qaa tokoronkota (*revile, insult*)

uuqe qaa tokoronkota jen nononja 1 Piito 2.23

84) uuta qeangowaatiwaajon janjarin riija (*please*)

Mombaa uutanon qeangowaatiwaajon janjarin riin qaaya kaparan koma otaaja. 1 Kor 7.32

85) uutanon boliro osin qagoja (*stumbling block*)

iwoiwaajon uutanon boliro osija, momalaarianon sologon kamaaja.

86) Ejemba qen sein ama komugi gbiliurugia waama kaanagadeen komugi kaandeen kaan ama laligon kougi.

(*from generation to generation*) 1 Tes 2.2

87) kaparan koma, nemun koma (*especially*)

kotiin meja, wala qeja

88) Kilegaa Poŋa gomaŋ so galeŋ koma oŋomakeja (*Prince of the World*)

Ii Satambaa qata moŋ.

89) oro kawalia, jeŋnemba (*beast*)

Oro bologa jereŋai kaŋa. Jeŋnemba (*giant*) ii jekania booroŋgia.

90) tosaŋa iŋisosoroŋ tosaŋa sureeŋ oŋoma keda motooŋgoŋoŋ mende gosiŋ oŋomakeja (*discriminate*)

Anutunoŋ kaeŋ mende amakeja. Uuta dindiŋa, gbiŋgbaoŋa qaa.

91) lolomoniŋ (*indifference*)

Qaa iikawaa alia ii telambelaŋ, nesambure, neŋhololo, kosimosi, koyaŋmoyaŋ, kotamototaŋ. Ais 15.1

92) lombo kanjaŋawo (*plague*)

93) siijaago siimeme (*resistance, reluctance, recalcitrance, arguing*)

Kaeŋ me kaeŋ jena iinoŋ mono afaaŋgoŋ qaa qotogoŋ qaa jeŋkeja.

94) tawatawa (*temporary*)

tatawaga, tawaya, lageta, lagita

95) aasaŋgoya (*private*)

aŋodeeŋ, yaŋabuju -qenjaaro (*public*)

96) teŋ, qaqaŋ (*yoke*)

Woiyaŋoŋ motooŋ gawoŋ meri teŋnoŋ mindiriŋ oronja. Qaqaŋ ii bulmakao woiwaa arogaŋoŋ ama somoŋgogi iikaŋoŋ kare me kiŋoŋ horojao.

97) tere pipipiiya aasoyawo (*scroll with seal*)

Wala eeŋaŋoŋ papiwaa kania mende mokoloŋ laligogi. Tere ii lama seliaŋoŋ ooŋ lipima pipiigi. Seleeŋgeŋ yoŋoŋoŋ ii yoŋgoro weeŋgowubotiwaajoŋ tosiaŋoŋ ii sapo kaŋa aasonoŋ somoŋgoŋ aiwese aasoya iikaŋoŋ mokotaagi. Moŋnoŋ ii oloŋ menjuraŋo iikawaa kania mono mokoloogi.

98) Balaam Beorwaa meria (*Balaam son of Beor*)

2 Piito 2.15; Juud 11 Balaam ii gejataotoo eja moŋ. Kanageŋ ŋaa gawoŋ uugere ejaga kolooro. Kambaŋ moŋnoŋ Moab baloŋ yoŋoŋoŋ Israel kanageso kere ama mugi. Yoŋoo kiŋ poŋgia qata Baalak Ziporwaa meria iinoŋ welenqequeuruta wasiŋ oŋono Balaambaanoŋ kaŋ qaaya kokaeŋ jegi, “Giinoŋ mono Israel kanageso qasuaŋ oŋona afaaŋgoŋ uŋuniŋ kamaawu.” Kaeŋ jeŋ kiŋnoŋ moneŋ mubaatiwaajoŋ jegi. Kaeŋ jegi wala qasuaŋ oŋomambaajoŋ qetama togoroto, toroqeŋ kele qaanoŋ moriro monembaa siinja moma looriŋ soŋ uumotooŋ ama Israel gomaŋ iimambaajoŋ baŋa moŋnoŋ umambaajoŋ ano. Kaeŋ kolooro Anutuwaa iriŋa soono kanoŋoŋ doŋgi qagaŋoŋ rama keno gajobaya wasiro kaŋ kana somoŋgoŋ nano. Doŋgiŋoŋ ii iima komuwabotiwaajoŋ toroko moma toroqeŋ kemaatiwaajoŋ amamaaro Balaamnoŋ gajoba ii mende iima iriŋa soono doŋgia ooliŋoŋ qero. Qero qaa ootaŋoŋ aantano baloŋ ejawaa qaa jeŋ Balaam jeŋ muro. Anutunoŋ Israel kanageso kotuegoŋ oŋono laligogiti, Balaamnoŋ ii moma wala qasuaŋ oŋomambaajoŋ togoŋ kanageŋ ii kileŋ batogoŋ amamaaro. Janjo boŋ 22-24, Ais 2.14

99) Koora (*Korah*)

Juuda jawo 11. Koora eja ii Israel jotamemeyagiaga kolooro Mooses Aaron qotogoŋ oroma kareŋ aŋgi. Kawaaŋoŋ Anutuwaa iriŋa soono baloŋ kuuro rondoŋ mero aantano sia roŋ asugiro Koora ano neŋauruta qaaqeqe kuuya ii iikaŋoŋ gororoŋgoŋ kemegi gogoŋ oŋono tiwilaagi.

100) Naaman (*Naaman*)

toonjo iigadeen goda qeņ munj moma laarinj mubonja. 1 Jon 2.15-17; Maak 12.29-31; Mat 4.10b

2. iikawaa kania kokaenj:

Anana Anutu goda qeņ uunananonj jopagonj munj laligowonja. Qata gasumasuwaanonj me qolomolonj qaanonj me jeņmeesanonj me omeji-ilanj qaanonj mende ama jewonja. Ii awawi totoon! Kamban so mono iwaa jeņ mepemepesee ama qama koolinj munkebonja. Jei 3.10-12; Mat 5.37; Ef 5.4; Room 12.14

3. iikawaa kania kokaenj:

Anana Anutu goda qeņ uunananonj jopagonj munj kendonj weenja mende meņ kileewonja. Qaaya moninj siinjawo kolooro kendonj ii mono kowoga ewaatiwaajonj romonjgowonja. Ond 26.6-8; Eks 20.11

4. iikawaa kania kokaenj:

Anana Anutu goda qeņ uunananonj jopagonj munj nemunmanj me jotamemeurunana tuarenjenj mende ama onjombonja. Uugia kaenj mende meņ boliwonjato, kamban so jegia tenj komakebonja. Ef 6.1-3; 1 Tim 5.4; Apo 5.29

5. iikawaa kania kokaenj:

Anana Anutu goda qeņ uunananonj jopagonj munj ejemba mende unj komuwonja me siimbobolo mende onjombonja. Mono ala meņ onjoma ilaanj onjmakebonja. Mat 5.21-22; 1 Jon 3.15; Ond 10.8

6. iikawaa kania kokaenj:

Anana Anutu goda qeņ uunananonj jopagonj munj sero yonjgoro me qaa gamuyawo iwoi monj mende jeņ ama mewonja. Uu soraaya laligonj loemba soomonjo ama laligowonja. Mat 19.6; Hib 13.4

7. iikawaa kania kokaenj:

Anana Anutu goda qeņ uunananonj jopagonj munj tosaanja yonjoononj monenj hina me borosamo iwoiwaajonj mende koposonjgowonja. Komakoomo me tiwo junmemewaajonj koposonjonj tuarenjenj mende jewonja. Ilawoilagia tororo enj onjombaatiwaajonj kalanj koma onjmakebonja. Ef 4.28; Mat 6.3-4; 2 Kor 9.7

8. iikawaa kania kokaenj:

Anana Anutu goda qeņ uunananonj jopagonj munj uuooso me jenonkuukuu mende ama tiliqili qaa mende jewonja. Kaenj qaagoto, kaniagia moma asarinj iwoi awaa monj anjiti eenj, ii jeņ asuginj onjombonja. Mat 7.1-5; 12.37

9. iikawaa kania kokaenj:

Anana Anutu goda qeņ uunananonj jopagonj munj tosaanja yonjoononj borosamo me gawonj bombaajonj mende koposonjgowonja. Ii tororo sogianonj ewaatiwaajonj kalanj komakebonja. Ond 119.36; Joos 7.19-21

10. iikawaa kania kokaenj:

Anana Anutu goda qeņ uunananonj jopagonj munj ala yonjoononj welenjeqeqeajonj uuqeqe mende ama horonj onjombonja. Bao orogiaajonj mende koposonjgowonja. Kaenj qaagoto, togiawo laligonj nanjonj mubutiwaajonj nanjonj onjombonja. Mat 5.28; 2 Piito 2.14